
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
21 Q
7 M

PETRI VICTORII
COMMENTARII
IN X. LIBROS ARISTOTELIS
DE MORIBVS AD NICOMACHVM.

Positis ante singulas declarationes Graecis verbis auctoris: ijsdemque ad verbum Latine expressis.

ACCESSIT RERVM ET VERBORVM *memorabilium Index plenissimus.*

CVM LICENTIA, ET PRIVILEGIIS.

FLORENTIAE

EX OFFICINA IVNCTARVM

CIↃ IↃ LXXXIIII.

SERENISSIMO
FRANCISCO MARIAE
DVCI VRBINATIVM

Petrus Victorius Sal.

VERE Laetus, faustusq; mihi fuit dies ille, quo tu SERENISSIME PRINCEPS Florentiam venisti, visendi MAGNI nostri DVCIS causa, & de communibus, publicisq; rebus vna cum ipso colloquendi: cum enim ego tempore illo anni, valde apto, vel necessario potius, post maximos calores, corpori reficiendo, rusticarer, poscente te hoc, subito euocatus sum, in vrbemq; redire iussus, quod feci libenter, ac sponte mea etiam praestitissem, si ante a quolibet de tuo aduentu certior factus essem: multa enim antea audieram a multis de singulari humanitate tua, magnitudine ingenij, & praeclara optimarum artium scientia: quare festinaui, & ad voluptatem capiendam ex his animi tui eximijs dotibus, aduolaui: statim autem vt veni, mihi mandatum fuit, vt tibi obsequerer, ac voluntati tuae cunctis in rebus parerem: gauisus igitur magnopere sum: vidi enim, me compotem cito futurum eius, quod vehementer semper optaui, sermonem tecum habendi de optimis studijs, quae inde etiam perspexi, tibi admodum grata, & accepta esse; quia, cum multa alia in vrbe visenda forent, quae ob vetustatem, & nobilium operum splendorem, cupide ab exteris hominibus spectantur, quibus non minora, neque pauciora inferiore hac aetate addita sunt.

sunt à nostris MAGNIS DVCIBVS: illi enim quoque valde in ornatum vrbis incubuere: studioq; suo ac cura plurimum dignitatis ipsi adiunxere, tu, rebus illis posthabitis, & alij tempori reseruatis, accedere voluisti ad vetustam, & copiosam omnis generis scriptorum bibliothecam Mediceam, quae & multitudine librorum, & antiquitate, cum Graecorum, tum Latinorum, quemadmodum etiam ceterarum eruditarum linguarum, vincit omnes laudatas magnopere, ac celebres scriptorum supellectiles, in quo honesto consilio explendo, & digno omni nobili & praestanti persona, ego tibi operam meam praebui, fidelem, & accuratam, ob veterem meum vsum, & tractationem ipsius. Hac igitur, prima tibi oblata, voluptate, magnopere PRINCEPS optime delectatus es, meritoq; commendari ipsam, & in caelum ferri summis laudibus affirmasti. Neque tamen tantam vim antiquorum auctorum ita admiratus es, tamquam domi copiam bonorum non habeas: nam nobilem etiam bibliothecam nactus es, à maioribus tuis sedulo comparatam, ac tibi relictam; secuti sunt ita duo, tresve dies, pleni laetitiae, & eruditorum sermonum, quibus ego praesto tibi semper fui, & quantum mihi licuit, a latere tuo numquam discessi; quippe cum ad mensam etiam constiterim, & doctorum, iucundorumq; vestrorum sermonum particeps fuerim vna cum alijs nobilibus & grauibus viris, quorum ingenio, & lepore ambo vos SERENISSIMI, atque optimi DVCES, epulas vestras condiebatis, quarum etiam ipse disputationum pars aliqua fui. Verum, quia res humanae infirmae & caducae valde sunt, repente ego totus immutatus sum, omneq; meum gaudium in acerbissimum dolorem, luctumq; conuersum est: nepos enim alter meus, ex leui, falso putato, morbo, subito mihi ereptus est, quem ego vehementer amabam, & omni polita arte, atque ingenuo adolescente digna, instruxeram, studio etiam meo, atque opera magna in eo posita: quare abdidi me, atque ex oculis vestris eripui: neque enim tam graui vulneri leniter ferendo me parem esse intelligebam, & maerore, lacrimisq; meis gaudium vestrum turbare nolebam. Quam inuitus autem id fecerim, non opus est, me exponere: quis enim nescit, quam durum, molestumq; sit, cogi

cogi subito relinquere, quod magnopere ames? videbam enim oculos ciuium in te conuersos: passimque voces audiebantur laudantium virtutes tuas, & honesta facta maiorum tuorum commendantium. Quae autem tunc ego libenter audissem, eadem illa nunc, post spatium magnum temporis, cognita mihi ex historijs, alijs narrabo, occasionem huius rei egregiam nactus: moremque aliorum secutus, qui monumentum aliquod ingenij sui principibus viris dicant: inflammati enim amore illorum cuncta vndique colligunt, quae valent ad personas eorum decorandas; seque optimum de illis consilium cepisse significandum. Quis enim nescit, te antiqua admodum stirpe natum esse? cuique incognita est FERETRIAE familiae dignitas? cuius nomine, ac virtute, nati ex illa maiores tui multis in locis, nobilibusq; vrbibus regnarunt, semperq; in praeclaris factis, militaribusq; studijs magna cum laude floruerunt, summum locum in rebus gerendis, copijsq; ducendis tenentes. Sed quia nimis longum foret, gradus amplos honoris, quos illi con secuti fuere apud varios magnos PRINCIPES, ac REGES, & res eorum, quae satis notae, perspectaeq; sunt, commemorare: esset enim hoc historiae, non epistolae proprium, ac fortasse multarum historiarum argumentum: ad magis vicinos, propinquosq; aetati nostrae veniam, qui geminos fontes suae nobilitatis, summaeq; virtutis habuerunt: contigit enim, vt GVIDVS VBALDVS postremus eorum, natus vnicus è FEDERICO, qui & ipsi ambo DVCES extitere, sine liberis maribus mortuus sit, atque ita terminus, finisq; illius, vt vetustae, ita celebris admodum gentis, inuentus. Hic autem est GVIDVS VBALDVS ille, qui magnopere dilexit studia litterarum, & vt ipse omni ingenua arte instructus fuit, ita etiam vehementer amauit homines liberali doctrina excultos: quare ad eum multi, dediti optimi studijs, ac nobiles admodum viri confluxerunt; delegeruntq; sibi VRBINVM, tamquam domicilium quoddam Musarum; horum vero duo fuerunt omni liberali doctrina praediti, Petrus Bembus, & Federicus Fregosius, qui ambo postea, ob vitae probitatem, & omnem nobili viro dignam scientiam, in Cardinalium ordinem cooptati sunt: neque enim omnes appellare hic libet, cum magnus numerus

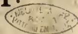
eorum extiterit, cunctiq; honeste nominati sint in commentarijs elegantibus eruditorum, & ingeniosorum virorum. Hoc igitur FERETRIORVM Illustrissimo genere paene extincto, successit in eorum PRINCIPVM locum FRANCISCVS MARIA, DVX belli clarissimus, ortus ex IOANNA FEDERICI filia, & IOANNE SORAE DVCE, Senogalliaeq; Domino, multisq; alijs magnae suae potestatis gradibus ornato: nam decoris plurimum ac dignitatis attulisse huic honestissimae domui, profectos ex ipsa, duos Pont. Max. SIXTVM IIII. & IVLIVM II. quis non videt? Pater vero tuus GVIDVS VBALDVS è proxime superiore potentissimo, & fortissimo belli DVCE natus, te feliciter procreauit, quem sperare non sine causa possumus, si vsus veniat, vt opera, consilioque tuo, vti velit maximus HISPANIARVM REX, munere hoc etiam egregie functurum, cum apud eum educatus sis, & adolescens adhuc illius horribilis nanalis pugnae particeps fueris, qua victa prostrataq; fuit ingens Turcarum classis: vnde te sibi mature, fortitudinemque tuam astrinxit prouidens REX, stipendio non paruo, tamquam pignore, obligatum. Vidit antem ille, stultam prorsus esse, falsamq; opinionem illorum, qui putant, studium sapientiae officere bellicae virtuti, scientiaeq; Ducis exercitus, nec virtutes has coniungi vllo pacto posse; quin potius Philosophia prodest, vt reliquis honestis artibus, ita etiam muneribus imperatorijs recte obeundis: cuius rei testimonio sunt Epaminondas, Xenophon, Polybius, & alij non pauci, qui Philosophi magni & clari Imperatores extitere. Incumbe igitur, vt facis, in tuam istam, laudis & gloriae plenam viam; non temere hoc dico: mihi enim compertum est, te certas quasdam horas diei sepositas habere, quas cotidie consumas cum iis, quos domi habes magna, variaq; doctrina, ornatis viris; incumbe inquam in rationem istam, quae te non solum iuuabit, sed populos etiam, quos regis, si vera est vox Platonis, beatos reddet; cuius magni fructus & emolumenti ipsorum certa iam & maxima signa visuntur. Ego autem, qui honestissimum hoc consilium, institutumq; tuum non solum probo, ac laudo, verum etiam omni re, qua possum adiuuare debeo, mitto ad te tamquam solum, ac fundamentum

tum

tum ipsius, libros hos de moribus summi doctoris, quos ego magno studio ac cura ornare conatus sum, vt siquid addi potest insitae tuae, vel potius innatae voluntati, ac propensioni animi ad virtutem, & praeclara facta, hinc petas, & te vndiq; perfectum, absolutumq; reddas. Hortata quoque me fuerunt, vt ad te labores hos meos mitterem, ea quae supra à me breui exposita sunt de indicijs quibusdam magni tui amoris erga me; & quod vidi, te studia haec mea minime despicere, sed amare & colere. Multum etiam ad hoc valuit, quod speraui, me gratum facturum FRANCISCO MEDICI MAGNO DVCI ETRVRIAE, cui seruio, cuique in primis placere debeo, cum videam, ipsum te valde diligere, iunctosq; vos inter vos esse summa beneuolentia, & omnium honestarum rerum societate, vt oporteret esse cunctos vicinos inter se populos & ciuitates. Dicerem etiam (nisi arrogantiae crimen reformidarem, ni vererer inquam, ne de meis tenuibus rebus nimis inepte sentire existimarer) me confisum esse, maiorem gratiam apud eum initurum, si hoc praestitissem, quam si ipsum munere hoc amplificare studuissem; cum probi viri ac perfecti amici, qualis profecto ille erga te est, proprium sit; id quod in his doctissimis libris a sapientissimo scriptore memoriae proditum est, dare operam, vt amicus potius ipsius honorem aliquem adipiscatur, quam ipse ille dignitate ea augeatur. Vale PRINCEPS optime. Florentia VIII. K. Octobr. CIϽ IϽ LXXXIIII.

LECTORI.

T RELIQVAS *duas philosophiae partes diligenter persecutus est, litterisq. copiose mandauit Aristoteles. (etsi me non falit, maluisse Peripateticos plerosq. rationem differendi esse instrumentum, quàm partem philosophiae) ita etiam existimauit oportere se tradere, recteq., atque ordine explicare, quae ad vitam & mores pertinent, cum doctrinam hanc à paucis ante se tactam, & illis quidem non satis erudite, perfecteq. explanatam putaret: fuerunt autem illi, Pythagoras, Socrates, Plato: à quibus tamen omnibus aliqua in re discrepauit: quare veriorem viam illarum rerum tractandarum excogitauit, accuratiusq. ac plenius de virtutibus, ac vitijs disputauit. Extant autem opera tria, philosophi nostri nomine notata, quae disciplinam hanc continent: non tamen cuncta eundem finem, exitumq. nacta: ipsorum enim duo manca, imminutaq. ad nos peruenerunt; eaq. de causa non plenum nobis, integrumq. fructum ferre possunt: quae autem illa sint, apertum est: nam vulnera, quae corporibus ipsorum imposita sunt, non sinunt nos de hoc dubitare: solutum enim liberumq. hoc graui malo quod mansit, est volumen, missum ab eo ad Nicomachum filium. Accessit huic incommodo, quod à quibusdam dubitatum est: extantq. quaestiones non paruae de veris auctoribus omnium horum de moribus librorum: quam tamen rem, non arbitror valde me sollicitare debere, cum vetus magnusq. interpres Aristotelis, Simplicius, de hoc, vt communis opinio est, senserit: non videtur autem debere dubitari, quin Νικομάχεια, verum, certumq. Aristotelis opus sint: cum, praeter superius Simplicij testimonium, Alexander quoque singularis quidam amator philosophi, & qui studium omne*

suum

suum posuit in monimentis eius declarandis, Aristotelis opus hoc esse semper voluerit, nec dubitare se vmquam de hoc, ostenderit. Scrupulus fortaße quempiam pungeret de duobus illis, qui nescio cur magni vocentur, cum minime respondeant numero reliquorum, propeve ad ipsum accedant, & de rebus ipsis, quas attingunt, breuius, concisiusq; praecipiant: nam initium eorum non possum, non laudare, satisq; id mihi huic disciplinae accommodatum videtur, quo significatur, studium hoc, de re tantopere nobis vtili, à veteribus doctis viris fuisse paene neglectum. Restat, vt exponam, quid existimem de opere librorum, quorum index est ἠθικὰ Εὐδήμεια*, quia ad Eudemum illud missum est: fuit enim Eudemus hic natione Cyprius, qui Athenas venit, ad Platonisq; amicitiam se applicauit, cum domo exularet, vnde etiam familiaritatem Aristotelis consecutus est, cum & ipse studijs sapientiae delectaretur, familiarisq; foret omnium, qui scholam Platonis frequentabant: neque tamen coleret solum honesti otij studia, & quietis, verum etiam militiae ac belli: nam, cum Athenis multum Eudemus vixisset, beneuolentiam quoque adeptus est Dionis Syracusani, qui Dionysio suspectus, illic viuebat, & inceptam amicitiam in Sicilia cum Platone recolebat, vnde factum fuit, vt opera Eudemi Dion vteretur in cogenda clam manu militum ad Dionysium ex iniusto illo regno exigendum. Hic igitur est Eudemus ille, vnde opus, quod praedico, Eudemium appellatum est: nam de virtute ipsius, & magna animi probitate mentionem etiam fecit M. Cicero in primo libro de Diuinatione, quo loco praeclara quaedam somnia narrauit: in ipsis enim exposuit tria quaedam, quae magno huic, & pluribus eximijs virtutibus ornato viro visa sunt. Quia autem omnis haec narratio in claro admodum loco exposita est, qui plane cuncta intelligere voluerit, locum hunc ipsum adeat: nam cum auctoris, apud quem haec legerit, non meminerit M. Cicero, puto, ab Aristotele id memoriae mandatum fuisse in libro, quem scripsit de animo, ab hoc illustri viro, vocato Eudemo: id quod narrauit Plutarchus in commentario de consolatione ad Apollonium. Magnum autem damnum, vt arbitror, factum est, quod hi libri iniuria superiorum temporum amißi sunt: erant enim referti magna doctrina, vt ex multis locis conijcere licet eorum librorum, qui elapsi fuere, & quamuis mendosi, non sine fructu tamen leguntur. Loci autem cuiusdam ipsorum memini in IX. librum, quo significatur, quomodo acceptae duae sententiae de amicitia, quae*

magno-

pere contrariae inter se videntur, sibi ipsis consentiant, cuius etiam auxilio emendatur locus, foedissime maculosus, in vita Aristotelis, quam scripsit Laertius. Volo etiam tibi amice lector cognitam esse rationem omnem huius mei longi laboris. Plures enim iam sunt anni, quibus ego opus hoc de moribus summi doctoris, amare coepi, & quo magis partem aliquam ipsius manibus tenebam, accurateq; legebam, eo magis amore illius incendebar, & quam magnus fructus ex lectione eiusdem capi posset, perspiciebam. Cum igitur aliquid ita me profecisse putarem, volui experiri, an possem in eo declarando studiosis bonarum artium adolescentibus aliquid prodesse, sanctissimaq; hac disciplina ipsos instruere: in quo plurimum temporis consumpsi. Cum vidissem autem auctam non nihil esse in me facultatem hanc, ausus sum, crescente cotidie desiderio in me excolendi optima ingenia, & omnem vitij labem è pectoribus eorum delendi, labores, quos sustinuissem in conatu hoc meo, publicare. Vnum vero in primis arduum, & molestum mihi fuit, cuiq; remedium adhiberi vix potest, valde repugnans illud quidem conatibus his, & honestis studijs, senectus inquam summa & grauis: paucis enim contingit id, quod Isocrati vsu venit, vt vsque ad extremum tempus aetatis commentari semper aliquid, & scribere valeret: huic autem rei succurrit, vetus amicus meus, singularis ingenij vir, & non minoris eruditionis, Carolus Oricellarius: nam de eximia probitate hominis, summaq; fide & amore in rebus amicorum gerendis, nihil opus est dicere, cum cognita omnibus, & probata illa magnopere sit. Cum igitur alia multa monimenta Aristotelis simul legissemus, quae scripta ab ipso fuere de natura, & rebus occultis, in hoc, quod ego seorsum mihi declarandum suscepi, ille quoque studio magno suo, non paruam mihi opem tulit, & laborem meum minuit: quod ego honoris eius causa, & verae amicitiae, qua inter nos coniuncti sumus, omnibus notum esse volui.

PETRI VICTORII COMMENTARII IN ARISTOTELIS LIBROS X. De moribus ad Nicomachum.

ΠΑ͂ΣΑ τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξίς τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεσθαι δοκεῖ. διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίεται.

MNIS ars, atque omnis ratio, ac via: similiterq; actio, & electio bonum aliquod appetere videtur. Quapropter bene enunciarunt summum bonum esse id, quod omnia appetunt.

VI sit finis operis, quod modo conficiendum suscepit, & huius de moribus disciplinae, quae, vt singulos mortales instruit; vitamque eorum perpolit; ita vniuersam ciuitatem ornare, atque excolere in animo habet; ostendere se oportere initio existimauit; cuius consilij sui causam etiam attulit. Primum igitur significat hoc commune esse omnium artium, & scientiarum, vt propositum sibi aliquid habeant, quo ferantur, finemque vtilem vitae, atque honestum, quod probat, collectis, appellatisque rationibus pluribus, ac vijs, quae nos ducunt eo, quo volumus: nominat autem quattuor, idest artem, ac rationem omnem, viamque alicuius rei cognoscendae: nec non actionem, & electionem, quae duo requiri maximè videntur, cum ad gerendum aliquid publicè incumbimus. Omnem igitur huiuscemodi viam percipiendi aliquid, videri inquit ante oculos habere, eoque contendere, bonum aliquod. Cum autem secum faciat, adfert definitionem boni, cuius auctores fuere docti viri ante ipsum: eamque laudat, dixerant enim illi, summum bonum, vereque bonum esse illud, quod omnia appetant: quomodo enim summum esse non potest id, quod communi iudicio, sententiaque omnium comprobatur? Vsus autem est eodem quasi exordio disciplinae huius tradendae in libris, quorum index est ἠθικὰ μεγάλα: dixit enim illic oportere primum videre scientiae omnis, ac facultatis finem quemdam esse, & ipsum quidem bonum: quae namque supra exposuerat, pertinent ad eos commemorandos, qui primi vitam hominum optimis moribus ornarunt, & partem hanc philosophiae attigerunt. Cum vero aliquibus videri posset minime verum, quod dictum est, eunctos mortales inflammatos esse desiderio boni, cum planum sit inueniri non paucos, qui ardenter appetant, quod sibi malum detrimentosumque est, intelligendum est, hoc fieri errore illorum, qui arbitrantur bonum esse, quod simulatum bonum est: vmbramque tantum eius rei habet, vnde a Graecis φαινόμενον vocatur. Animaduertendum autem, quod ab Argyropylo adnotatum hic est,

vsum esse auctorem ordine praepostero: sic enim locutus est: methodus namque antecedit artem, & scientiam, quamuis veteres Graeci interpretes Aristotelis tradiderint, methodum aliquando valere idem, quod ἐπιστήμη, & non solum illius ipsius scientiae, certaeque percipiendae rationem; cum saepe idem inueniatur hoc ipsum praestitisse. Nam non multo post eundem hunc ordinem verborum seruauit, ac non nullis alijs in locis. Sed etiam arbitror graues, & bene institutos viros, quique magnum rerum vsum habeant, multa recte facere sine praecedente deliberatione: tunc enim deliberationi locus est, cum scrupulus, ac dubitatio aliqua est in re. Nam alienum etiam non est, putare hoc ipsum fecisse, quia magis nobis saepe cognitae sunt actiones, quàm deliberationes atque electiones ipsarum agendarum. Videtur autem, cum primo methodum appellauit, hoc nomine intellexisse rationem ac viam illius artis, doctrinaeque percipiendae.

Διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν: τὰ μὲν γάρ εἰσιν, ἐνέργειαι: τὰ δὲ παρ᾽ αὐτάς, ἔργα τινά.

Differentia autem quaedam perspicitur esse finium: quidam enim sunt muneris functiones: alij praeter ipsas, opera quaedam:

PERSPICVVM esse tradit, fines superiorum artium, & scientiarum non esse pares, aequalesque inter se, & vt ipsarum, ita etiam reliquarum omnium, similium ipsis, sed inueniri discriminis aliquid inter ipsos, quippe cum certarum quarundam fines sint, studia ipsa ac functiones alicuius muneris, quae in tractandis illis artibus sustinentur, quibus eum illae ipsae artes functae fuerint, se perfecisse quod ab ipsis expectari poterat, arbitrantur: qualis est oratoris ars, quae cum praestiterit, vt reus damnetur, siue absoluatur, officio functa est; eodemque pacto medici, cum ille aegrotum sanauit; neque enim bona valetudo, quam, pulso inde morbo, in corpus ipsius inseruit, aspicitur, manuve tangitur. Alius est, inquit, quarum post functiones illas extat praeterea opus aliquod, quod cerni, tangique potest; vt pictorum ars est, & eorum, qui signa fabricantur, ceterorumque opificum.

Ὧν δ᾽ εἰσὶ τέλη τινὰ παρὰ τὰς πράξεις, ἐν τούτοις βελτίω πέφυκε τῶν ἐνεργειῶν τὰ ἔργα.

Quarum autem sunt fines opera quaedam praeter actiones, in his opera, sua vi meliora sunt actionibus.

ADMONERE etiam voluit in illis ipsis artibus, quarum post labores, in ipsis exercendis, susceptos, extant opera quaedam, praestantiora esse opera, quae restant, visunturque, quàm functiones illae antecedentes, quae viliores sunt; nec laudem vllam magnam adipiscerentur, nisi inde nascerentur opera quaedam, quae aliquo modo vtilia sunt vitae, & sanè omne id, quod ex aliquo munere obito existit, melius est studio in eo efficiendo, posito: laudis autem quidquid in ipsum cadit, siue illa tenuior est, siue amplior, proficiscitur a laude, commendationeque operis; quae collatio non cadit in eas, quae nihil, quod oculis appareat, moliuntur, cum in ipsis solum functio sit, studiumque positum in rebus illis administrandis, requisitis ab illa arte, velut in illo, qui ducit exercitum: victoria enim, quo tendit omni suo conatu, non aspicitur corporis luminibus, sed animo intelligitur: variauit autem nomina & ἔργα, τέλη, finesque appellauit, eodemque pacto pro ἐνέργεια vsurpauit πράξεις. Recte autem admonuit, in quibus hoc contingeret, cum extent facultates plures, quae functionibus contentae, illas ipsas gignant praestantiores, quàm sint opera artium etiam honestarum.

Πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, καὶ τεχνῶν, καὶ ἐπιστημῶν, πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη: ἰατρικῆς μὲν γὰρ, ὑγίεια: ναυπηγικῆς δὲ, πλοῖον: στρατηγικῆς δὲ, νίκη: οἰκονομικῆς δὲ, πλοῦτος.

Cum multae autem sint actiones, & artes, & scientiae, multi etiam existunt fines: artis enim medicorum finis est, bona valetudo: naualis artis, nauigium: artis ducentis exercitum, victoria: domesticae disciplinae, diuitiae.

MANET in eodem proposito declarandi nobilitatem, fructumque, qui capitur, non ex functionibus, aut operibus, quae sumuntur ex vnius, eiusdemque artis studio, collatis inter se; sed e variarum, diuersarumque artium finibus, & ipsis discrepantibus inter se. Primum autem ostendit, varios illos esse, dissimilesque, vt sunt artes ipsae dispares. inquit igitur, cum multae sint actiones, & artes, nec non scientiae, multos etiam extare fines; quod probat, enumeratis non nullis, atque inductione denique; artis enim medicorum inquit, finis est, morbo liberare aegrotos, fabrorum naualium, nauigium, ducis exercitus, victoria, domesticae disciplinae, diuitiae. Quaesitum hic est, quomodo dixerit copiam rei familiaris esse finem, cum plane diuitiae sint instrumentum, id quod ipse quoque alijs in locis testatus est; nihil tamen prohibet, quin eadem finis sint, non tamen vnius, & eiusdem artis, sed diuersarum, vt vsu venire videmus in multis: frenum enim est finis artis eius, quae fabricat frena, idemque instrumentum equestris artis; infra quoque auctor affirmat, diuitias non esse bonum illud, cui inuestigando incumbit haec de moribus disciplina: non negat igitur, quin diuitiae sint finis, ac bonum, sed non summum illud, quod hic quaeritur. M. quoque Cicero, cum interpretaretur indicem libri Xenophontis, quem scripsit de hac disciplina, vocauit ipsum de tuenda re familiari; eum tamen officium videatur esse potius patrisfamiliae, quaerere rem, quàm tueri: praecedit enim hoc, parteque magis videntur esse matrisfamilias hoc facere: partumque studio, ac labore viri patrimonium seruare. Sed fortasse, neque quaerere, neque tueri rem, verus finis est oeconomicae, cum pecunia, diuitiaeque sint instrumentum, sed honestius quiddam, idest, recta disciplina totius familiae, optimaque institutio liberorum: quare accommodat se ad opinionem multitudinis.

Ὅσαι δ' ἐστὶ τῶν τοιούτων, ὑπὸ μίαν τινὰ ἀρετὴν καθάπερ ὑπὸ τὴν ἱππικὴν, χαλινοποιητικὴ: καὶ ὅσαι ἄλλαι τῶν ἱππικῶν ὀργάνων ἐστὶ (αὕτη δὲ καὶ πᾶσα πολεμικὴ πρᾶξις ὑπὸ τὴν στρατηγικήν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἄλλαι ὑφ' ἑτέρας) ἐν ἁπάσαις δὲ, τὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν, τέλη, πάντων ἐστὶν αἱρετώτερα τῶν ὑφ' αὐτά: τούτων γὰρ χάριν κἀκεῖνα διώκεται.

Quaecunque autem talium sub vna quapiam virtute collocatae sunt: veluti sub equestri, quae frena fabricat, & quaecunque aliae equestrium instrumentorum sunt. (haec vero, & omnis actio bellica sub arte ducis, eodemque modo aliae sub alijs). in cunctis vtique fines earum, quae principem locum in ipsis tenent, sunt magis expetendi, quàm fines earum, quae sub ipsis sunt: harum enim causa & ipsi requiruntur.

CVM & multas esse artes, ac scientias, & fines etiam ipsarum plures, variosque ostendisset, tradit cunctas illas e numero ipsarum, quae collocatae sunt sub vna quapiam earum, & quasi ministrae quaedam sunt, seruiuntque alicui superiori arti, siue facultati, hoc commune habere, vt fines principum earum, & quae tanquam praecipiunt ipsis, fines praestantiores, & magis expetendi, quàm inferiorum, & veluti famularum: cuius dignitatis ipsarum causam esse ostendit, quod minores percipiuntur, vt ad maiores, honestioresq; recta via, ordineque perueniamus. Antequam autem absolueret sententiam, concluderetque, docuit quae huiuscemodi forent, vt merito dici possent constitutae sub aliqua scientia grandiore, vnamque earum appellauit, eam inquam, quam supra ego expressi. Idem etiam verum esse inquit, atque vsu venire in alijs affirmat, eodemque pacto, rei apperiendae, atque illustrandae causa, coniecit in medium illam etiam ipsam, quae veluti domina foret, & eius, quae fabricat frena, & cetera instrumenta equestris artis, alio nomine ancillam esse, & vt ipsam, ita etiam reliquas, quae bellicae arti, atque omni militari actioni accommodatae sunt, arti ac virtuti imperatoris, quod in alijs etiam contingere similibus inquit. Hac parte non omnino certa est lectio: sunt enim exemplaria, in quibus legitur ὑπὸ μίαν τινὰ ἀρετὴν; sunt alij itidem, calamo exarati libri, qui pro ἀρετὴν habent δύναμιν, quae scriptura sine dubio est planior: proprie namque δύναμις, facultasque appellatur ratio, peritiaque ducendi exercitum: altera illa, vt puto, verior, quam reddit etiam vetus tralatio, vt vsus sit improprie ἀρετῆς nomine, vt consuetudo saepe facit, quae omnem industriam, peritiamque vocat virtutem; eodem autem pacto auctor alijs in locis locutus est.

Διαφέρει δ' οὐδὲν τὰς ἐνεργείας αὐτὰς εἶναι τὰ τέλη τῶν πράξεων, ἢ παρὰ ταύτας ἄλλο τι, καθάπερ ἐπὶ τῶν λεχθεισῶν ἐπιστημῶν.

Interest autem nihil vtrum functiones ipsae sint fines actionum, siue praeter has aliud quippiam, veluti in scientiis, quae modo dictae sunt.

QVIA dixerat fines artium, quae principatum in aliquas obtinent, magis expetendos esse, quam inferiorum, collocatarumque sub ipsis: finesque docuerat esse duum generum, cum ipsorum quidam sint operae, studiaque posita in rebus illis obeundis: alij vero opera, quae restant atque apparent, nequis error exoriretur, putaretque aliquis id verum esse solum in his finibus, qui visuntur, operaque vocantur, inquit, nihil interesse, sint ne illi fines functiones munerum quorundam, siue opera, quae permanent, vt expositum esse dicit: non minus enim in illis, quae quasi fugiunt sensus nostros, quam in his, quae cernuntur, hoc verum esse affirmat, vt fines scilicet meliores, magisque expetendi sint; quàm ea, quae referuntur ad fines.

Εἰ δή τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν, ὃ δι' αὐτὸ βουλόμεθα: τὰ ἄλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι' ἕτερον αἱρούμεθα (πρόεισι γὰρ οὕτω γ' εἰς ἄπειρον, ὥστ' εἶναι κενὴν, καὶ ματαίαν τὴν ὄρεξιν) δῆλον ὡς τοῦτ' ἂν εἴη τἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον.

Si igitur est aliquis finis rerum agendarum, quem propter se volumus: ceteros autem propter hunc, & non cunctos propter alios expetimus (progrediuntur enim ita res in infinitum, vt necesse sit inanem esse frustraq; susceptam appetitionem) perspicuum est, hoc futurum esse summum bonum, atque optimum.

CVM cognitum iam sit, cunctarum artium, actionumque humanarum extare finem aliquem, quaerendum putat, an existat finis aliquis rerum agendarum, quem finem propter se optemus; adipiscique cupiamus, cum ceterorum finium compotes fieri studeamus, vt nobis opitulentur ad hunc plenum, integrumque consequendum, & nisi omnia, quae in mentem nobis veniunt, vt velimus, propter aliud expetimus, &, vt auxilio nobis illa sint ad aliquid vlterius impetrandum, quod credendum non est: adfert enim hoc tamquam absurdum; perspicuum nobis esse potest, hoc esse verum, summumque bonum, & id, quod cetera omnia bonitate, suaque perfectione vincit. Quid incommodi autem nasceretur, docuit, nisi hoc extaret, quod malum vt vitetur, concedendum dixit in rebus humanis inueniri, quod vim hanc & potestatem habeat: sitque terminus fixus rerum agendarum: aliter enim inquit, inanis, & temerè in nobis excitata foret ipsius appetitio: neque enim vllo studio, aut cura perueniri potest ad id, quod infinitum est.

Ἆρ' οὖν καὶ πρὸς τὸν βίον ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπήν. καὶ καθάπερ τοξόται, σκοπὸν ἔχοντες, μᾶλλον ἂν τυγχάνοιμεν τοῦ δέοντος.

Numquid igitur ipsius cognitio ad vitam magni momenti est, & veluti sagittarii, signo proposito melius adipiscemur id, quod opus est.

CVM patefactum sit, ac vera ratione comprobatum, extare absolutum hoc, & perfectum bonum; quaerit, & quasi interrogat, an perceptio ipsius ad nostram vitam habeat propensionem aliquam, & illam quidem magnam, cuius sententiae ipse est, & simili id declarat, eorum, qui telum aliquò iaciunt, sagittaque ferire destinatum locum cupiunt: notam enim statuunt in pariete, ad quam dirigunt oculos; ita igitur quoque nos adipiscemur, quod volumus, fungemurque munere nostro, si idem fecerimus, mentisque aciem ad hoc conuerterimus.

Εἰ δ' οὕτω, πειρατέον τύπῳ γε περιλαβεῖν αὐτὸ τί ποτ' ἐστὶ, καὶ τίνος τῶν ἐπιστημῶν, ἢ δυνάμεων.

Quod si ita se res habet, enitendum est, vt crasso modo percipiamus ipsum, quidnam sit, & cuius è numero scientiarum, vel facultatum.

Quod

QVOD si hoc addit, eundem fructum ferre potest, huc translatum, danda opera est; conandumque nobis crasso modo, leuiterque complecti ipsum: videreque euiusmodi sit, & auxilio cuius potissimum scientiae, siue facultatis hoc obtinere valeamus. Quod si non extaret finis hic, quem significat, aut si nullo studio, laboreque in eo perdiscendo, posito, cognosci posset, frustra in id inuestigandum tradendumq; incumberetur, quare labor ipsius irritus esset, cousiliumq; nullum eius, qui hanc curam suscepisset, quae fructum nullum ferret: contra autem, cum res aliter se habeat, dicit apertè, scriptionem hanc suam valde vtilem futuram: finem autem, quem intelligit, esse eum, ad quem ceteri referuntur: ipse autem ad nullum referatur apertum, is autem est, beatitudo. Simili eodem hoc sagittariorum, valde apto ad res illustrandas, vsus est quoque Aeschylus in fabula, cuius est index; Agamemnon; haec ipsius verba sunt. Ἐκύρσας, ὥστε τοξότης ἄκρος, σκοποῦ. Non est autem corollarium hoc, vt putauit Argyropylus, in quem errorem ipsum traxit, quòd initium huius particulae rectè versum non fuit ab ipso: auctor enim manet adhue in eadem ratione, & quasi dubitat, an cognitio huius summi boni sit momenti alicuius ad bene, beateque viuendum. Declarant, opinionem meam veram esse, verba, quae sequuntur; ostenduntque ipsum nullo modo asseueranter locutum.

Δόξαι δ' ἂν τῆς κυριωτάτης, καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. τοιαύτη δ' ἡ καὶ ἡ πολιτικὴ φαίνεται: τίνας γὰρ εἶναι χρεὼν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἑκάστους μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάσσει. ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας: οἷον στρατηγικὴν, οἰκονομικὴν, ῥητορικήν.

Videri autem posset illius, quae summam potestatem habet, & maxime tamquam regina reliquarum est. Huiuscemodi autem facultas ciuilis perspicitur esse: quas enim opus est scientias esse in ciuitatibus, & quales singulos perdiscere, & quatenus, haec statuit. Videmus autem & facultates eas, quae maximè in honore sunt, sub hac esse, ceu artem ducis exercitus, disciplinam domesticam, artem dicendi.

VIDERI posse inquit hoc cognoscere, officium esse scientiae illius, quae maximam vim, & potestatem habeat in ciuitate, & quae tamquam illic regnat, plurimumque iuris habet in reliquas. Restabat igitur ostendere, quaenam potissimum haec foret: huiuscemodi igitur esse tradit, id quod satis apparere dicit, rationem rectè gubernandi ciuitatem, quod confirmat duobus argumentis, quorum prius est: quòd haec statuit, quas scientias decet esse in ciuitate, & è numero ipsarum quales oporteat singulos ciues discere, & vsque ad quam aetatem, siue ad quem ipsarum terminum: notum enim est longo temporis spatio priscos illos Romanos in vrbe non habuisse medicos, & inferioribus temporibus eiecisse mathematicos è ciuitate. Quin etiam sapientissimum virum Socratem censuisse leuiter attingendam geometriam, & tantum illius degustandum, quantum satis esset ad fundum emendum, vendendumque iusta mensura.

Χρωμένης δὲ ταύτης ταῖς λοιπαῖς πρακτικαῖς τῶν ἐπιστημῶν: ἔτι δὲ νομοθετούσης τί δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ ταύτης τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων: ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη τἀνθρώπινον ἀγαθόν.

Cum autem haec vtatur reliquis scientiis, quae in agendo versantur: praetereaq; legibus statuat quid agere opus est, & à quibus se abstinere oporteat, huius finis complecteretur fines aliarum: quapropter hoc esset humanum bonum.

ALTERVM videtur hoc argumentum esse, quod & ipsum valet ad dignitatem, praestantiamque ciuilis facultatis ostendendam, ductum a fructu, quem ipsa capit è reliquis scientijs, artibusve, positis in rebus agendis, vitaque ciuium ornanda, & politiore reddenda. Quod enim ab illis efficitur, adhibita multa cura, redundat in eam, speciemque ipsius adiuuat; & vt inde intelligi possit, ait principatum eius, ita etiam à potestate, quam habet ferendi leges, statuendique quid eos, qui illic viuunt, oporteat facere; & in quae studia, factaque incumbere; à quibusque sibi, vt inutilibus, detrimentosisque reipublicae temperare: quare inquit finis huius complectitur fines reliquarum, inclusosque in se habet,

ipsos, continetque, vt suas partes: vnde concludit dubitari non posse, quin hoc humanum bonum sit,

Εἰ γὰρ καὶ ταυτόν ἐστιν ἑνὶ, καὶ πόλει, μεῖζόν γε, καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν, καὶ σώζειν. ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ: κάλλιον δὲ, καὶ θειότερον ἔθνει, καὶ πόλεσιν.

Si enim idem est, quod prodest vni, & ciuitati, maius vtique, & perfectius perspicitur esse ciuitatis bonum, & adipisci, & tueri. amandum enim est, vni, ac soli: pulchrius autem, & diuinius genti, ac ciuitatibus.

CVM quod praecepit, perficiat vnum etiam quemlibet hominem, singulorumque mortalium bonum merito vocari possit; quo modo à se dictum sit publicum bonum, & commune ciuitatis totius declarat, adiungens: maius profecto, perfectiusque esse quod vniuersum aliquem populum perpolit, ac ciuitatem, quam quod vnum tantum mortalem, siquis opera, ac studio suo id nancisci poterit, non quia laudem in se non habeat, amarique plurimum ab eo debeat, sicui etiam hoc contigerit; sed quia pulchrius, diuiniusque est collatum in gentem aliquam, ac ciuitatem. Pulchrius id esse inquit, quia maiorem splendorem habet, iuuare ingentem numerum mortalium, totamque gentem, quàm vnum aliquem, aut paucos homines: diuinius autem, quia propius accedit ad diuinam naturam, prodesse vniuerso populo, ac genti.

Ἡ μὲν οὖν μέθοδος τούτων ἐφίεται, πολιτική τις οὖσα.

Ratio igitur, nobis proposita, haec concupiscit, quae ciuilis quaedam facultas est.

POST superiora tradita & confirmata, testatur se explanasse, quae sint ea, quae sibi proponit haec ratio ac via, quam suscepit explicandam, ipsam vero cuiusmodi sit, docere etiam voluit, aitque illam esse partem quandam ciuilis facultatis. Quomodo autem hoc accipi debeat, declarauit Alexander in primo libro commentariorum in analytica priora: significat enim consilium Aristotelis fuisse, optimum ciuitatis statum informare, cum de vita, & moribus praecipere incepit, verum autem ordinem sequutum eum in hac disciplina fuisse: quomodo enim respublica recta institui poterat, nisi prius bonis moribus instructae partes eius fuissent, idest ciues ipsi, & domus singulae: quare in primis disseruit de moribus, deinde tradidit disciplinam domesticam, postremo de optima rep. disputauit. Statim autem in principio ἠθικῶν, quae vocata sunt magna, cum quaesisset, cuius pars sit de moribus scribere; affirmauit, non alius esse disciplinae munus, hoc facere, nisi eius, quae, πολιτικὴ nuncupatur; id quod certis rationibus comprobauit, post quod affirmat, iure bono posse hanc scriptionem, opusque appellare politicum. Quod Argyropylus hic admonuit, duobus modis accipi posse, quod in vertendo hoc loco dixit, ista appetit doctrina, dubitationem nullam habet in Graecis verbis auctoris: perspicuum enim est intelligi debere methodum, ac doctrinam.

Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη: τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον, ὥσπερ οὐδὲ ἐν τοῖς δημιουργουμένοις. τὰ δὲ καλὰ, καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν, καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ, μή. τοιαύτην δέ τινα πλάνην ἔχει, καὶ τἀγαθὰ. διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν: ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον: ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν.

Dictum autem fuerit satis, si, vt patitur materies, quam tradendam suscepimus, omne declaratum fuerit: exquisitum enim in cunctis disputationibus requirendum non est; quemadmodum vsu venit in opificum operibus: honesta enim facta, ac iusta, de quibus facultas ciuilis quaerit, tantam in se differen-

differentiam habent, & errorem, vt videri possint opinione tantum constare: non autem natura: huiuscemodi vero quempiam errorem habent etiam bona; quia multis mortalibus euenerunt detrimenta ab ipsis: iam enim periere quidam ob possessionem diuitiarum: aliis autem interitum attulit fortitudo.

OSTENDIT nunc quae vera ratio sit, ipsique accommodata, tradendi hanc disciplinam. Cum autem vitae huius beatae explicationem ad extremum huius operis reseruet, reliqua, quae antecedunt, quomodo tractanda putet, admonere initio voluit: ostendereque quam rationem ipsi accommodatam censeat. Diligenter igitur de hoc disseruit; docetque, exquisitam ac subtilem nullo modo idoneam futuram fuisse: quia non conuenit huic materiae. Vtilis autem valde, vel potius necessaria fuit haec praeceptio: cum multi in hoc labantur ac peccent, vt fortasse etiam non nulli fecerunt eorum, qui studio ac labore suo declarare hos libros voluerunt: inseruerunt enim huc multas, & difficiles quaestiones, quae vt obscurae sunt, ita etiam saepe aliquando nihil, aut parum faciunt ad hanc de moribus disciplinam, potiusque perturbant, quam iuuent. Quòd si hunc locum attendissent, consiliumque, & auctoritatem summi doctoris secuti essent, minime in hanc fraudem incidissent: Argumento huius rei esse potest, quod D. Thomas sapientissimus vir, nullas, aut paucas admodum huiuscemodi in suas doctissimas elucubrationes in hos libros inseruit. Sed hoc nunc relicto, inquit Aristoteles, tradi posse hanc disciplinam, ita vt satis existimari debeat, si, vt natura huius materiae est, patiturque ipsa, explanetur, quod constituit dicens, non postulari debere exquisitam rationem in omni genere doctrinae eodem pacto, id quod declarat, verumque esse docet, quòd in ijs etiam, quae ab opificibus fiunt, operibusque ipsorum idem seruatur: neque enim quae seruiunt vilibus ministerijs eundem ornatum requirunt, quem honesta opera, & praeclara: indicat autem, quod requirebatur, talem esse materiam horum librorum, in quibus omnis opera consumitur in factis honestis, iustisque explicandis, quae sibi proponit videnda, perpendendaque ciuilis ratio, & disciplina de moribus: ipsa enim affirmat, ita incerta esse, expositaque tot tantisque mutationibus, vt videri possint, opinionibus, institutisque constare, non natura: vnde autem nata sit haec opinio de illis, aperuit; talem enim varietatem in se habere dicit, atque ita lubricas esse res bonas, quia constans opinio est, incommoda, & mala non parua euenire inde multis; quippe cum perierint iam aliqui crudeliterque interfecti sint, quia amplum patrimonium habebant, alij vero, quia fortes erant, & magno animo praediti; vnde iniustis principibus suspecti sunt. Non est autem dubium, quin virtutem intelligat, non vires corporis: fortes enim magnoque animo praediti, non validi, ac robusti periculosi sunt tyrannis, quod testatur etiam Sallustius, qui regibus dixit virtutem periculosam esse. Declarat etiam errorem, & obscuritatem huius rei, quod aliquando contrariae quaedam res saluti aliquibus fuere; cum memoriae proditum sit, iniustos illos viros, qui Thebis dominatum paucorum instituerant, cum plurimos optimos ciues, & opulentos viros è ciuitate eiecissent, vni pepercisse Epaminondae, quia videbant eum & pauperem esse, & studijs sapientiae deditum; vnde sibi timendum esse non existimarunt, cum, qui occupati sunt in litteris, non soleant magnopere curare, delectati otio illo suo, a quibus resp. regatur, & si velint, etiam non valeant ob tenuitatem aliquid moliri: in iudicio autem de illo faciendo, vt res declarauit, mirifice illi decepti sunt: virtus enim eius viri cuncta superauit.

Ἀγαπητὸν οὖν, περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, παχυλῶς, καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. καὶ περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἀποδέχεσθαι χρεὼν ἕκαστον τῶν λεγομένων: πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ᾽ ἕκαστον γένος, ἐφ᾽ ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται: παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι: καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν.

Dictum igitur erit satis de huiuscemodi rebus, & argumentis ab iisdem sumptis, si crasso modo, ac forma verum declaratum fuerit, & de rebus, quae plerumque contingunt; huiuscemodi quaedam conclusa fuerint. Eodem autem modo accipere opus est singula, quae dicta fuerint: partes enim sunt hominis

instructi

instructi ad bonas artes, tantum in omni genere subtilitatis postulare, quantum natura rei patitur: assimile namque videtur esse, mathematicum probabilibus vtentem probare, & ab oratore demonstrationes poscere.

MANET in eodem proposito, ostendens & materiã ipsam, & argumenta, quibus confirmantur sententiae propriae ipsius hoc velle, nec spernendam esse ab ijs, qui auscultant ratioñe hanc, quamuis crassam, & pingui Minerua traditam: res namque quae certae, ac definitae non sunt, non possunt firmis argumentis, vacuisque ab omni errore demonstrari, & inique facturum eum, imperiteque, qui hoc postulat: vt enim prius instruxit praeceptorem huius disciplinae, ita nunc auditorem, & qui ipsam accipit: eruditi enim viri proprium esse adiungit, flagitare illud ipsum exquisitum, quod existit in eo genere, & non accuratius, ac subtilius aliquod, quàm ea materia requirat. Quam insulse autem faceret, qui hoc contentus non foret, simili declarat valde illustri, & ad exagitandum hunc errorem in primis accommodato. Perinde enim, inquit, esset hoc facere, ac probare mathematicum, qui in constituendis theoremasin illis suis vteretur argumentis aptis ad persuadendum, & non certis, firmisque rationibus; idemque eadem inscitia ductus posceret ab oratore demonstrationes exquisitas, quae sunt alienae à studio ipsius: In primo quoque libro de moribus ad Eudemum, vbi de honesta vita disserit, & quomodo ipsa paretur, reiectis rationibus, quae meritò placere non possunt, inquit; positam autem ipsam esse in semetipso excolendo, studiosoque reddendo, factisque suis itidem honestis κοινότερον, esse & vt hic locutus est θειότερον, quomodo vtrumque ipsi tribuisset, declarans; posterius autem idest diuinius esse, à se dictum inquit, quia posita est vita beata in semetipso studio suo ornando, factisque suis ad dignitatem dirigendis.

Ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς, ἃ γινώσκει. καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. καθ᾽ ἕκαστον ἄρα ὁ πεπαιδευμένος: ἁπλῶς δὲ, ὁ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος. διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος: ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων: οἱ λόγοι δὲ ἐκ τούτων, καὶ περὶ τούτων.

Vnusquisque enim existimat rectè de illis, quae cognoscit, & ipsorum est bonus existimator: singularum autem rerum, is qui peritus earum est: simpliciter autem, qui in omni re peritus est. Quapropter ciuilis facultatis non est suus, propriusque auditor adolescens: vsum enim nullum habet actionum, quae in humanam vitam incurrunt: rationes autem sumuntur ex his, & de his quaerunt.

QVI diligenter attendet, non magno negotio intelliget, hoc aptum esse è superiore sententia: peccasseq; interpretem, qui aliter accepit, vt cum proprium sit periti viri, quem πεπαιδευμένον vocat (eius autem iam mentionem fecerat) probe existimare, tradat singulos homines posse rectè existimare, de rebus ijs, quas norunt: vnde sequitur non esse suum, ac proprium auditorem huius disciplinae adolescentem, quia cum rerum humanarum propter aetatem ignarus sit, non potest existimare, an, qui tradit hanc disciplinam, recte, & ordine se gerat. est igitur illud. Quapropter ciuilis rationis, & quae sequuntur, corollarium quoddam, quam tamen sententiam confirmat alio argumento; ex verbis autem ipsis auctoris percipitur hoc, quod dixi verum esse; nam quae supra collocata est particula, δὲ, ostendit id non esse initium nouae sententiae; praeterea διὸ habet eam vim, vt ostẽdat id, cui praeposita est, nasci à superiore sententia. Supra, cum de perito loqueretur, ac leuiter saltem instructo alicuius scientiae, diuisit ipsum: docuitq; inueniri quempiã, qui talis sit in vna quapiam materia, & arte; in qua non nihil studij posuerit: alium vero qui idem praestare possit in omni re, ac scientia, quẽ simpliciter, ac non verbo aliquo indicata peritia illa, dicit peritum. Animaduertendum autem, nõ reijcere penitus, arcereq; Aristotelem adolescentem ab hac optima disciplina, quae valde vtilis ipsi est, ac plurimum aetati illi prodest; sed indicare, non esse eum, quem ipsa vult, ac requirit ijs de causis, quas exponit: hoc enim apertè valet, non esse eum οἰκεῖον idest suum & vndique ipsi accommodatum; duorum argumentorum, quibus vtitur ad hoc comprobandum, prius est, quod imperitus est rerum, quae hominibus in vita contingunt: rationes autem ad sententias probandas sumuntur, nec de alia vlla re quaeritur, nec disputatur in his libris, nisi de vita, & humanis factis. Quod si alia materia

foret huius scriptionis, & non differeret de rebus bonis, ac malis, fieri posset, vt aliquis non valde alienus à voluptatibus, sed potius illis deditus, laudaretur in cognitione illius scientiae, qualis traditus ab ipso fuit, in fragmento extremo librorum de moribus ad Eudemum, Hippocrates quidam geometricus: dictus enim est fuisse mollis, ac tener, atque etiam imprudens, id quod argumentis probat.

Ἔτι δὲ τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὤν, ματαίως ἀκούσεται, καὶ ἀνωφελῶς: ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐστὶν οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. διαφέρει δ' οὐθὲν νέος τὴν ἡλικίαν, ἢ τὸ ἦθος νεαρός: οὐ γὰρ παρὰ τὸν χρόνον ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ διὰ τὸ κατὰ πάθος ζῆν, καὶ διώκειν ἕκαστα: τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀνόνητος ἡ γνῶσις γίνεται, καθάπερ τοῖς ἀκρατέσι.

Praeterea, cum motibus animorum pareat, frustra audiet, & inutiliter: quia finis est non cognitio: sed actio. interest autem nihil aetate adolescens sit, siue moribus iuuenilis: non enim à tempore proficiscitur quod desideratur in ipso, sed quod viuit, vt motus turbidus vult, & sequitur singula: huiuscemodi autem omnibus nullum fructum fert cognitio: veluti incontinentibus.

HOC alterum argumentum est, quo idem constituit, non esse inquam suum ac verum auditorem horum de moribus librorum adolescentem, hoc autem est, quia est propensus ad corporis voluptates, & quasi praeda perturbationum. Cum igitur talis sit, frustra inquit, auscultabit haec praecepta, nec fructum vllum inde capiet: nam finis huius operis est non perceptio, & cognitio, sed actio, animusque promptus, ac paratus ad ea, quae sunt efficienda. Corrigit autem statim aliquo modo, quod dixerat: nihil enim interesse docet, siue ille aetate, annisque iuuenis sit, siue moribus, ingenioque iuuenilis, idest deditus voluptatibus: quod enim addit, desideratur in illis, non proficiscitur à temporis breuitate, qua mansit adolescens in vita, sed quia paret libidinibus: sequiturque cuncta, vnde sperat se expleturum esse corporis voluptates: huiuscemodi autem omnibus, siue adolescentes sint, siue aetate prouecti, ac senes, nihil prodest haec doctrina: veluti inquit, incontinentes nihil iuuat ratio, quia integra non est, sed debilitata; quare contra naturam magis obtemperant appetitui, quàm consilio, & rationi.

Τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμένοις, καὶ πράττουσι, πολυωφελὲς ἂν εἴη τὸ περὶ τούτων εἰδέναι. καὶ περὶ μὲν ἀκροατοῦ, καὶ πῶς ἀποδεκτέον, καὶ τί προτιθέμεθα, πεφροιμιάσθω τοσαῦτα.

Illis vero, qui rationem sequuntur in rebus appetendis, valde vtile erit, notitiam harum rerum habere, ac de auditore quidem, & quomodo rectum est haec accipere, & quid nobis proponimus, prooemii more haec dicta sint.

VERITVS, ne nimis multos existimaretur, dehortatus esse ab hac optima disciplina (non pauci enim mortales dediti sunt libidinibus, ceterisque animi turbidis motibus) auget nunc alteram partem, affirmatque illis, qui in desiderijs suis naturalibus satiandis adhibuerint in consilium rationem, statuerintque, ea sibi in vita, rebusque gerendis seruanda esse, quod postea praestent, hanc accuratam cognitionem morum, disputationemque de virtutibus, ac vitijs ingentes fructus laturam: post quae commemorat paucis, repetitque quod adhuc effecerit, ab extremo incipiens, ordinemque contrarium custodiens: significat enim se de auditore disseruisse, & quae ratio sit tradendi haec, vt de fine, quodque sibi propositum habet haec disciplina, exposuisse, quae cuncta testatur vim prooemij habere.

Λέγωμεν δὲ ἀναλαβόντες, ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις, καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινος ὀρέγεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι. καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν.

Dicamus autem, his repetitis. Quia omnis cognitio, & electio bonum aliquod appetit, quid est illud, quod dicimus ciuilem facultatem appetere, & quid, quod summum est omnium bonorum, quae sub actionem cadunt.

CVM

CVM fuse adhuc, & exordij more, de extremo huius disciplinae ac fine locutus esset, repetit nunc ea, quae dixerat, accurateque incipit de his rebus disserere: cum autem initio libri quattuor appellasset: quorum prima duo pertinebant ad cognoscendum, intelligendumque: reliqua duo ad agendum, pro primis illis duobus, idest arte ac scientia, cognitionem ponit, pro reliquis duobus, proprijs rerum agendarum, idest actione, & electione, altero ipsorum contentus fuit, atque inquit, postquam ratio omnis cognoscendi aliquid, ac voluntas, studiumque quippiam gerendi propositum habet aliquod bonum; quid est, quod similis ratio (ita enim rursus à fine, quem habet, vocat doctrinam hanc de moribus) desiderat, totaque in ipsum adipiscendum conuersa est, & quid quod summum, ac praestantissimum omnium bonorum: ita igitur quasi interrogat, cum, vt infra declarat, obscurum hoc, incertumque foret, propter varias doctorum hominum de ipso opiniones.

Ὀνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται: τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν, καὶ οἱ πολλοὶ, καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσι. τὸ δὲ εὖ ζῆν, καὶ τὸ εὖ πράττειν, ταυτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν. περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας, τί ἐστιν, ἀμφισβητοῦσι. καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν.

De nomine igitur inter plurimos nulla quidem controuersia est: beatitudinem enim, & multi, & politi homines dicunt. bene autem viuere, & bene rem gerere, idem esse arbitrantur, quod beatum esse: de beatitudine vero, quid est, litigant: & non similiter multi, ac sapientes ipsam reddiderunt.

TAMQVAM respondet modo ei, quod ipsemet de se quaesiuerat. inquit igitur, verbo ferè cunctos mortales inter se de hoc consentire, quippe cum & multitudo, turbaque omnis, & politi, atque honesti viri velint, ipsam esse beatitudinem: arbitrantur autem bene viuere, & bene rem gerere, vnum, atque idem esse, quod beate viuere: litigant autem postea de re ipsa, discrepantque eorum sententiae de beatitudine: neque enim indoctum vulgus, & sapientes homines, cum aperire volunt, quid beatitudo sit, vnum, atque idem adferunt: cum valde diuersa inter se esse haec hominum genera, ostendere vellet noster hic Dux in II. de moribus ad Eudemum, vocauit, quos hic multitudinis nomine notat, φαύλους; alteros autem χαρίεντας. Lucretium, purum Latini sermonis auctorem, leues priores illos: graues autem posteriores, vt longe meliores appellasse notum est. Quoniam autem incidi in disputationem de nominibus, non alienum est, quod magis hic conuenit, testari, me in exprimenda Graeca voce εὐδαιμονία non seruaturú esse consuetudinem huius aetatis nostrae, ac superioris etiam doctorum virorum, qui vertunt felicitatem, cum apud veteres illos Romanos felicitas sit, quae à Graecis appellatur εὐτυχία: longe autem aliud esse εὐδαιμονίαν ab εὐτυχία apertum est. M. Cicero plerunque hoc seruauit, qui felicem dixit,
„ quem illi vocant εὐτυχῆ, vt cum in II. Philippica inquit, In quo Caesar fuit felicior: magis enim ipsum fortunatum fuisse in consilio suo ad exitum perducendo, significauit. Virgilius tamen, iam tum deleta paenè omni nobilitate, & plena vrbe peregrinorum, felicem manifesto vocauit εὐδαίμονα, cum cecinit,
„ *Felix qui potuit rerum cognoscere causas.*
[illegible] enim efficit hominem εὐδαίμονα, beatumque, non felicem, sed satis hoc sit: neque decet de re aperta accuratius disputare, neque metuere debeo, ne reprehendar, qui perpetuo hoc seruarim.

Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἐναργῶν τι, καὶ φανερῶν. οἷον ἡδονὴν, ἢ πλοῦτον, ἢ τιμήν: ἄλλοι δὲ, ἄλλο. πολλάκις δὲ, καὶ ὁ αὐτὸς ἕτερον: νοσήσας μὲν γὰρ, ὑγίειαν, πενόμενος δὲ, πλοῦτον, συνειδότες δὲ ἑαυτοῖς ἄγνοιαν, τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας, θαυμάζουσιν: ἔνιοι δὲ ᾤοντο παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθὰ, ἄλλο τι καθ᾽ αὑτὸ εἶναι, ὃ καὶ τούτοις πᾶσιν αἴτιόν ἐστι τοῦ εἶναι ἀγαθά.

Hi namque quippiam eorum, quae sunt perspicua, et aperta, veluti voluptatem, vel diuitias, vel honorem, alii vero, aliud: saepe autem, et idem, aliud: cum enim aegrotarit, valetudinem, paupertate autem grauatus, diuitias:

nitias: qui autem suae ignorationis rerum conscii sibi sunt, admirantur eos, qui magnum aliquid, et supra captum ingenii sui, dicunt. Nonnulli autem putarunt praeter multa haec bona extare aliud quippiam per se, quod etiam his omnibus, vt bona sint, causa sit.

EXPLANAT, quod dixerat, varias esse sententias de vita beata: magnopereque inter se discrepantia iudicia non solum imperitorum virorum, verum etiam eorum, qui habiti sunt, dictique sapientes: cum quidam ipsorum (primum enim tangit opiniones multitudinis) putarint voluptatem efficere vitam beatam; de qua tamen eodem pacto senserunt etiam quidam docti viri, vt ante ipsum, Aristoxenus, vt post eum Epicurus, si credendum est, ipsos eandem voluptatem, quam vulgus, intellexisse: nam cum conuenisse dicat in hoc omnibus, vt existimarit vnam aliquam rerum euidentiam; ante oculosque positurum id praestare, plane videtur voluptatem corporis ipsam intellexisse: alios autem ait putare diuitias hanc vim, potestatemque habere: alios vero non nullos honorem, popularem scilicet; & quosdam etiam alios huiuscemodi quippiam aliud, exempli gratia indolentiam, aut securitatem. Adiungit etiam saepe vsu quoque euenire, vt vnus, atque idem mortalis, diuersis temporibus, diuersas admodum res velit gignere hoc bonum, mutato corporis habitu, aut statu fortunarum suarum, quemadmodum etiam variata condicione animi: cum enim inquit, graui morbo oppressus est, arbitratur beatum eum, qui valet, cum premitur paupertate, tribuit vitam beatam diuitijs; qui autem addit, conscij sibi ipsis sunt suae inscitiae honestarum artium, admirantur, beatosq; putat, qui, plusquam ipsi, sciunt; vt fertur Alcibiadi contigisse, cum audisset integerrimum senem de virtute disputantem. Quod contingere vulgo hominibus narrat hic Aristoteles, notum est, Horatium diligenter praedicare, positisque multis exemplis confirmare initio statim primae satyrae.

Ἁπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς δόξας ματαιότερον ἴσως ἐστίν: ἱκανὸν δὲ τὰς μάλιστα ἐπιπολαζούσας, ἢ δοκούσας ἔχειν τινὰ λόγον.

Cunctas igitur opiniones perscrutari inanius fortasse foret: satis autem esse debet, eas, quae maxime in promptu sunt, vel quae videntur rationem aliquam habere.

CVM affirmasset multas extare opiniones de vita beata; magnopereque inter se discrepantes; nec tamen omnes illas collegisset, aliquo modo nunc se purgat, quod non cunctas sedulo indagasset, & quales forent, docuisset. Significat igitur se recte fecisse, superuacaneumque futurum fuisse, si omnes illas perscrutari diligenter voluisset: seque hoc praestitisse tradit in illis, quae in promptu forent, magisque celebres; siue quae cum aliqua ratione, atque argumento editae forent. In hoc autem considerandum est, cum appellarit δόξας ἐπιπολαζούσας sententias, quae inanes non forent, neque insulsae, vt statim exploderentur; capi autem plerumque id verbum, vt valeat in promptu esse, ac superficie tenus tales; hic tamen videri aliud valere, idest id quod dixi, contrariumque demum, ac Latinum, quod & ipsum ita plerumque capitur, vt profecto à M. Cicerone sumptum est in
„ Lucullo, vbi inquit: A me enim, quae in promptu erant, dicta sunt: à Lucullo autem re-
„ conditiora desidero; quae in promptu sunt enim illic valet, quae inania sunt, & tamquam supernatant. In primo quoque libro de moribus ad Eudemum hunc locum persecutus est, ac plenius quidem & accuratius: causas enim attulit diligenter, cur merito repudiandae forent sententiae illorum omnium, quos contemnit; illi autem sunt pueri, aegroti, & insani: ceterique ipsis similes, quibus in mentem veniunt res absurdae admodum, atque inanes. Adiungit etiam, quae vera sit ratio refellendi eos, & tantum animi errorem corrigendi.

Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς, ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι, καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς: εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο, καὶ ἐζήτει. πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς ἐστιν ἡ ὁδός. ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας: ἢ ἀνάπαλιν. ἀρκτέον μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων. ταῦτα δὲ διττῶς: τὰ μὲν γὰρ, ἡμῖν: τὰ δὲ, ἁπλῶς. ἴσως οὖν ἡμῖν γε ἀρκτέον ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων.

Fallere autem nos non debet, discrepare rationes, quae proficiscuntur à principiis, ab illis, quae referuntur ad principia: bene namque Plato de hoc dubitabat, ac quaerebat: vtrum à principiis, siue ad principia iter faciendum esset; veluti in stadio, vtrum à carceribus ad calcem siue contra. incipiendum enim à notis: haec autem duobus modis: quaedam enim nobis nota dicuntur: quaedam vero simpliciter. Fortasse igitur nobis incipiendum est à notis nobis.

QVAESTIO magna est, vnde initium ducere debeant, qui scientiam aliquam, disciplinamue tradunt, vt melius, planiusque praecepta illarum ab ijs, qui audiunt, percipiantur: duplex enim via, & ratio est ipsarum explicandarum: siue enim ab vltimo fine, & origine prima ordiendum est; siue ab ijs, quae inde profecta sunt, & exitum consequuta, quod sane perpetuum non est: neque eodem tenore in omni scientia custodiendum: mutatis enim artibus, ac rationibus, mutatur etiam, variaturque via ipsarum tradendarum. Admonuit igitur rectè, ordineque, vt sedulò videremus, quod fallere nos minime oportere testatur: aliter enim valde peccaretur: vias autem duplices, ac contrarias inter se has esse docet: siue enim à principijs incipiendum est, causisque, siue ab ijs, quae orta sunt de causis, atque effecta: magni enim hoc referre significat. Laudat autem Platonem, qui discrimen hoc cognouit, diligenterque de ipso quaesiuit, vtrum scilicet oporteret à principijs, quasi proficisci, pergereque versus exitus: siue contra ab extremis reuerti ad principia, & tanquam fontes inde natorum. Simili autem hos oppositos inter se quasi cursus ostendere, illustrareque volens, inquit, veluti a carceribus ad calcem: ita enim Latini homines loquebantur, cum mos esset Graecorum, contra atque nos hodie facimus, cursoribus praemia collocare initio stadij, & non in extremo. Vt autem hic τέλος vocat extremum stadij, cursusque, ita in I I I. de arte dicendi: eodem enim simili illic quoque vsus est: nam initium, carceresque a Latinis vocatos, vt hic ab auctore, ita etiam a M. Cicerone in libello de amicitia notum est. Aperit autem iudicium suum, in quo ipsi conuenit cum doctissimo, politissimoque duce suo; sumendum enim esse ait principium à rebus notis, quas statim tradit non vnius generis esse, cum duobus modis, non tamen ijsdem, res notae, perspectaeq; dicantur, quaedam enim ita vocantur, quia sunt nobis notae; quaedam vero simpliciter naturaeque ipsi notae, & ipsi cognitae.

Διὸ δεῖ τοῖς ἔθεσιν ἦχθαι καλῶς τὸν περὶ καλῶν, καὶ δικαίων, καὶ ὅλως τῶν πολιτικῶν, ἀκουσόμενον ἱκανῶς.

Quapropter oportet consuetudinibus pulchrè institutum esse eum, qui de rebus honestis, ac iustis, demumq́ de pertinentibus ad ciuitatem, ita vt satis sit, auditurus est.

QVARE inquit, non quia obscurum hoc ipsi, incertumque foret, fortasse igitur nobis incipiendum est, à nobis apertis, cognitisque; quod cum ita sit, opus est, verum auditorem, propriumque huius disciplinae bene institutum esse: probisque moribus saltem tinctum, cum auditurus sit non de alia quapiam re, aliena, seiunctaque ab hoc studio emendandi vitam; sed de rebus honestis, ac iustis: demumque de his omnibus, quae accommodata sunt ad bonum ciuem instituendum, qui enim rudis foret, expersque penitus huius disciplinae non satis idoneus esset ad haec optima praecepta accipienda. Varietas hic quaedam lectionis est, quae manet in primalitera huius nominis, & ipsa quidem non valde mutata; cuius tamen notio non parum distincta sit: cum enim in excusis scriptum foret ἤθεσι, calamo exarati habent ἔθεσι & significat consuetudinem potius, & institutum, quàm morem firmum, & stabilem, ac naturae impressum, videtur enim significare, oportere eum, qui vtilis auditor horum praeceptorum futurus sit, magnosque fructus capturus ex hac disciplina, semina quaedam in animo habere honestae vitae, quae siue à natura acceperit aucta postea studio suo, & amore virtutis, & odio flagitiorum: arduum enim nimis foret, inserere in pectus alicuius honestatem, qui antea semper ab ipsa abhorruisset. Vetus autem tralatio & Graecus interpres videntur suo in exemplari ἔθεσιν habuisse? Quod etiam Aristoteles inquit in V I I. libro πολιτικῶν ἐπὶ μὲν τῶν ἐθισμῷ μανθάνοντες τὰ δὲ ἀκούοντες.

dudine: videtur iuuare hanc lectionem; nam quin consuetudo instruat ad virtutem accipiendam: eademque longior, ac diuturna gignat ipsam, ac pariat, dubitari non potest.

Ἀρχὴ γὰρ τὸ ὅτι. καὶ εἰ τοῦτο φαίνοιτο ἀρκούντως, οὐδὲν προσδεήσει τοῦ διότι: ὁ δὲ τοιοῦτος ἢ ἔχει, ἢ λάβοι ἂν ἀρχὰς ῥᾳδίως, ᾧ δὲ μηδέτερον ὑπάρχει τούτων, ἀκουσάτω τῶν Ἡσιόδου.

Οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα, καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

Principium namque est rem esse, & si hoc perspectum fuerit satis, nihil praeterea opus erit ratione: causaque eius allata. ita autem institutus vel iam habet, vel accipere facile poterit principia, cui autem neutrum contigit, audiat Hesiodum. Hic profecto omni ex parte optimus est, qui ipse sibi cuncta accommodata excogitabit, declaratis iis, quae ad finem adipiscendum meliora fuerint. Bonus autem & ille qui recte suadenti, obtemperarit. Qui autem neque ipse mente sua viderit: neque audito alio in pectus contecerit, hic nulli rei idoneus homo est.

REDDIT rationem huius, quod modo dixerat, quia nondum ad aures aliquorum peruenire potuisset, cum repugnet rationi scientiarum tradendarum, quae causam rerum perscrutantur, nec contentae sunt simplici cognitione ipsarum; Principium igitur, & quasi fundamentum huius doctrinae de moribus, atque honesta vita, quae ex praeceptis ipsius agitur, inquit est, intelligere rem eo pacto se habere, quod si perspectum, satisque exploratum fuerit, nihil praeterea opus erit, causam eius tenere, & cur id tale sit, fiatque, sedulo inuestigare. Addit autem qui natura, consuetudineque ita factus est sine doctoris opera, auctoritateque: siue eum principia, seminaque huius scient ac habet, paruo negotio reliqua percipit: ille vero, inquit, qui neutrum horum habet, idest, qui neque domi bene institutus est, neque extra à magistro aliquo vitae eruditus fuit, auscultet Hesiodum, qui quàm inutilis homo, & planè nequam is sit, ipsi declarabit: malo enim ipsum hoc à graui poeta, bonoque auctore vitae, quàm à me accipere: Sententia autem haec celebris, peruulgataque est, & à T. etiam Liuio in historia commendata, qui fecit eam laudari ab eo, qui cum prius vehementer peccasset: nec vnus eorum esse potuisset, qui primum locum in hoc tenent, errore suo cognito, saltem posteriorem se velle esse significauit. Eadem & à M. Cicerone celebrata est: adeo enim communis, ac peruagata erat, vt in forensi ordine recte attingi posset.

Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. τὸ γὰρ ἀγαθὸν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, οὐκ ἀλόγως ἐοίκασιν ἐκ τῶν βίων ὑπολαμβάνειν.

Nos autem eo redeamus, vnde digressi sumus: bonum enim, & beatitudinem non sine causa videntur homines existimare è vitis spectatis.

INCOEPERAT auctor recitare sententias veterum illorum de summo bono, ipsasque confutare; migrauerat autem inde, cum vellet ostendere, quae via, ratioque foret huius facultatis tradendae, quae causa fuit, vt diceret nunc se reuerti eo, vnde digressus fuerat: bonum enim inquit, & beatitudinem, qui iudicant, quale sit, spectatis moribus hominum, animaduersoque illo, quod valde amant in vita, non videntur id omnino sine causa facere: habent enim quosdam quasi duces suae opinionis.

Οἱ μὲν πολλοὶ, καὶ φορτικώτατοι, τὴν ἡδονήν. διὸ καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν: τρεῖς γάρ εἰσι μάλιστα οἱ προὔχοντες, ὅ, τε νῦν εἰρημένος, καὶ ὁ πολιτικὸς, καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός.

Multi enim, & maximo odio digni, voluptatem, vnde vitam amant deditam perfruendis rebus iucundis: tres enim sunt vitae, quae maxime eminent, quae modo dicta est, & ciuilis, & posita in contemplatione.

INITIVM ducit ab illis, qui voluptatem sectantur, quos multos esse inquit: eosque pleno turpitudinis nomine appellat, non solum φορτικοὺς, sed, tertia collatione, maxime tales: bona enim magnaque pars multitudinis corporis voluptatem positam ante oculos habet, vitamque colit, quae sensus oblectat, ac libidini potissimum, ventrique paret. Socrates autem, cum hos vituperaret; qui voluptatem finem esse bonorum, ac malorum vellent, contraque ipsos acriter disputaret, dicere solitus erat, vt Plato commemorat in Philebo; si cuncti etiam & boues, & equi id affirmarent, se persuaderi non posse; id quod etiam narrauit Porphyrius in III. eorum librorum, quos scripsit περὶ ἀποχῆς, mutatis tantum generibus animalium; pro bobus enim, & equis nominauit sues, & capros, quorum amborum priores, vt ventri explendo accusauit; posteriores vero, vt salaces, ac libidinosos. Notum esse arbitror, Alexandrum eruditam & elegantem quaestionem confecisse de hoc loco: rationem enim reddidit diligenter, cur tam turpi nomine in ipsis notandis visus foret Aristoteles; φορτικοὺςque ipsos vocasset. Cum aliquo modo monstrasset, vnam hanc esse vitam, quae propter numerum magnum hominum, qui eam amarent, collocanda foret in numero vitarum; quae eminent, meminisse voluit ceterarum vitarum, quas tres cum hac ipsa esse inquit; alteram enim esse ait, quam colunt, qui remp. administrant, clauumque ipsius tenent; tertiam, quae posita est in contemplatione rerum, quae; vt nobilitate antecellit superioribus, ita numero sectatorum vincitur.

Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ παντελῶς ἀνδραποδώδεις φαίνονται, βοσκημάτων βίον προαιρούμενοι· τυγχάνουσι δὲ λόγου, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλῳ.

Multi igitur penitus mancipiorum similes esse visuntur, pecudum vitam sibi sumentes: non omnino autem stulte facere putantur, quia multi eorum, qui summam potestatem habent, similes sunt, quod ad animi affectus pertinet, Sardanapalo.

PONDERAT nunc has vitas, eodem ipsarum ordine seruato, & quemadmodum incoeperat, primam illam vexat omnibus contumelijs: dicit enim multitudinem similem esse mancipiorum; viuereque vitam propriam beluarum, vnde autem nascatur, vt, cum talis sit, indignaque natura hominis, non tamen despiciatur, vel potius cara, acceptaque multis sit, indicat: non omninoque ipsam vacuam à ratione esse inquit, quia non pauci eorum, qui facultatem eius potiundae nacti sunt; summumque locum in ciuitate obtinent, viuunt vitam similem vitae, quam vixit, infamis eo nomine, Sardanapalus: Plures omni tempore extitisse, qui vitam amarint refertam turpibus voluptatibus existimandum est, ac fortasse non minus in hoc peccauerint, quàm Rex hic Assyriae; cuncti tamen qui ipsam infamare voluerunt, exemplo ipsius vsi sunt: & si in primo libro de moribus ad Eudemum Aristoteles, cum significaret, cunctos, qui beatos huiuscemodi homines putant, collocasse vitam in gaudio, ac laetitia, comitem illi adiunxit Smindyridem Sybaritem. Alexander huius etiam loci meminit in quaestione XIII. quarti libri, cum ostenderet Aristotelem seruile esse dicere, beatitudinem collocare in corporis voluptatibus, ac vita vndique dedita persequendis iucunditatibus: abundeque id comprobasse, quia & mancipia, & pecora talem vitam expetunt, vt exemplo etiam Sardanapali declarauit. Cum sententia autem satis aperta sit, restat videre vim, rationemque nominis, quo auctor huiuscemodi turpes homines notauit; φορτικωτάτουςque tertia collatione esse dixit: vt enim verum fatear, olim mihi esse coepit significatus ipsius obscurus ac dubius, non destiti etiam opinionem aliorum quorundam, doctorum, & acutorum virorum, quaerere, nec tamen vmquam valui quippiam, quod exploratum mihi esset, inde haurire: cognoui autem modo, cum scholia Dionysij Lambini, doctissimi viri in hos libros de moribus legerem, hoc ipsum etiam ei negotium fecisse, & vt ipsi, ita etiam Adriano Turnebo, cuius ipse sententiam citat, cum magna, & vera laude, valde in omni genere doctrinae, excellentis viri. Quid igitur duo haec, praeclara Galliae lumina, de hoc senserint, licet illic videre; cum igitur mihi quoq; quid-

dam

dam in mentem venerit, quod nisi fallor, vt non apertum, certumque est, ita fortasse, non omnino ineptum, libet ipsum notum facere. Arbitror igitur, videndum, an φορτικὸς significare magnae culpae affinem potuerit hoc pacto: φόρτον enim onus valere omnibus notum est, vnde φορτικὰ πλοῖα, naues onerariae, mercibusque in longinquas terras portandis accommodatae, appellatae sunt. Si igitur, quod contingit in nostro patrio sermone, locum etiam habuisset in vetere Attico, prorsus verum foret, quod suspicatus sum, vt quemadmodum onus, pondusve premit corpus, ita etiam idem nomen, aliter vsurpatum, grauaret famam, atque existimationem. Nos certè ita loquimur, veluti cum quempiam dicimus, hauere il tal carico, idest putari affinem esse illi culpae, ac crimini. Aristophanes quoque videtur suam vocem ita cepisse, cum ait Pluto. ἔπειτα καὶ τὸν φόρτον ἐκφορήσομεν. idest, nisi fallor, declinaremus, amoliremurque à nobis hanc turpem notam. Studui si possem, monstrato fonte, origineque huius nominis, quod tam dubium modo est, apud etiam doctos admodum viros, causam ostendere huius varietatis, lucisque aliquid ipsi adferre.

Οἱ δὲ χαρίεντες, καὶ πρακτικοὶ, τιμήν· τοῦ γὰρ πολιτικοῦ βίου σχεδὸν τοῦτο τὸ τέλος. φαίνεται δὲ ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου· δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι, ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ· τἀγαθὸν δὲ, οἰκεῖόν τι, καὶ δυσαφαίρετον εἶναι μαντευόμεθα.

Politi vero homines, & ii, qui in rebus agendis versantur, honorem: vitae namque ciuilis fermè hic finis est: perspicitur autem inanior esse eo, quem quaerimus: videtur enim in arbitrio potius esse eorum, qui illum deferunt, quàm in eo qui honoratur: summum autem bonum, suum, ac proprium illius, & quod aegre inde auferri possit, esse auguramur,

TRANSIT ad secundam vitam honestam & non paruae dignitatis: politi enim homines inquit atque elegantes; ijdemque dediti rebus agendis, propositum sibi habent honorem, cum, vt testatur, fermè cuncti, qui hanc vitam colunt, ante oculos ipsum habeant, eoque dirigant cogitationes suas. Ferme autem addidit, quia reperiuntur non nulli, qui fructum aliquem inde, ac quaestum sequuntur; nec gratis reip. seruiunt, qui non sunt veri politici. Quid autem sentiat de hoc fine, aperit, traditque ipsum leuiorem esse, magisque in promptu situm, quàm illum, quem sedulo quaerit; cuius suae sententiae geminas rationes reddit: quarum prior est, quod videtur honor potius in manu, potestateque positus esse eorum, qui tribuunt ipsum, quàm eorum, quibus tribuitur: contingit enim aliquando, vt honesti viri, vtilesque reip. despiciantur; improbi autem homines, perditique ciues honores adipiscantur: Nos autem inquit, vaticinamur, summum bonum, proprium, suumque esse illius, qui nanciscitur ipsum, vixque ipsi demi, euellique ab eo posse.

Ἔτι δὲ ἐοίκασι τὴν τιμὴν διώκειν, ἵνα πιστεύωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι. ζητοῦσι γοῦν ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ᾽ οἷς γιγνώσκονται· καὶ ἐπ᾽ ἀρετῇ. δῆλον οὖν, ὅτι κατά γε τούτους ἡ ἀρετὴ κρείττων.

Amplius videntur homines honorem sequi, vt credant seipsos bonos esse. Student igitur sibi à prudentibus honorem haberi, & ab iis, à quibus cognoscuntur, & propter virtutem: patet igitur, iudicio quoque horum, virtutem esse meliorem.

ALTERUM hoc argumentum est, quo ostendit, videri, honestos etiam viros sequi, expetereque honores, vt firmius credant se esse probos viros. Non stultè autem faciunt, qui in iudicio de semetipsis faciendo, plus tribuunt alienae sententiae, quàm suae: metuunt enim ne φιλαυτία ipsos decipiat; quod declarat, quia student à prudentibus hominibus honorari; & qui verum iudicium de rebus faciunt, & ab ijs etiam, eadem de causa, à quibus cognoscuntur, & tamquam testimonio, auctoritateque ipsorum, de suo illo magno bono, fidunt. Hanc autem certam sententiam esse huius loci, declarat, quod in VIII. etiam horum librorum, significat eos, qui student sibi honores tribui ab hominibus rerum peritis, & qui cognitos ipsos habeant, id facere, quia volunt, quam habent opinionem de sua pro

priaque virtute, eorum quasi testimonio confirmarat. Tertium etiam quoddam eosdem requirere ait in persona eorum, qui ipsos ornant, vt honor ipsis habeatur, laudenturque ob virtutem, qua praediti sint, non alio vllo nomine. Indicio igitur, confessioneque etiam horum constare dicit Aristoteles, extare aliud bonum, quod maius honore sit, cum honorem ament propter virtutem.

Τάχα δὲ καὶ μᾶλλον ἄν τις τέλος τοῦ πολιτικοῦ βίου ταύτην ὑπολάβοι. φαίνεται δὲ ἀτελεστέρα, καὶ αὕτη: δοκεῖ γὰρ ἐνδέχεσθαι, καὶ καθεύδειν, ἔχοντα τὴν ἀρετὴν, ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου.

Fortasse autem magis quispiam finem ciuilis vitae hunc existimaret: perspicitur autem imperfectior haec etiam esse: videtur enim contingere posse, vt aliquis dormiat, qui virtutis particeps sit, vel tota vita sua nihil gerat.

CVM dixisset tamquam conuinci suo iudicio illos, qui tantum honori tribuerint, vt vellent ipsum esse finem: ijdemque potissimum amarent honorem, quem adipiscerentur commendatione virtutis; ita enim fatebantur extare quiddam, quod praestantius foret honore, nunc ostendit, ne illam quoque merito existimari posse finem esse, quia imperfecta est, atque pluribus modis impeditur: finis autem integrum, & absolutum quoddam esse debeat. Quasi diuinus fuit hac parte philosophus, qui multo ante vidit, quod fieri debebat: non enim vnus aliquis, aut alter, sed multi, & totus denique grex sapientum extitit, qui non solum plus virtuti tribuit, quàm honori, sed ipsam solam etiam, destitutam ceteris omnibus bonis, satis esse existimauit ad beatam vitam praestandam, cõtra quorum opinionem, non dum exortam, sedulo disserit, totamque multis nominibus refellit, atque explodit, fuisse autem hos Stoicos vocatos, apertum est. Primum igitur contra ipsam dicit, intelligi facile vsu venire virtuti idem, quod honori, vt minus perfecta sit, quàm requirat finis, ac beata vita; quia contingere potest, vt virtute praeditus totam vitam dormiat, nec aliquid vmquam rerum gerat.

Καὶ πρὸς τούτοις κακοπαθεῖν, καὶ ἀτυχεῖν τὰ μέγιστα: τὸν δὲ οὕτω ζῶντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, εἰ μὴ θέσιν διαφυλάττων. καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλις: ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις εἴρηται περὶ αὐτῶν.

Et praeter haec conflictetur variis casibus, atque maximis in rebus aduersa fortuna vtatur: hominem autem, qui ita viuat, nemo beatum putaret, nisi sententiam semel positam tueri vellet: ac de his quidem ad satietatem dictum est, quod satis enim esse potest, in encycliis libris de ipsis dictum est.

HOC alterum argumentum est, quo idem confirmat. Praeterea inquit vsu venire potest, vt incidat in grauia mala, conflicteturque aduersa admodum fortuna: hominem autem, inquit, qui talem vitam ducat, nemo diceret beatum, nisi tueri vellet sententiam sibi prius falso probatam, & tamquam solum, ac fundamentum suae rationis iactum. Aristoteles in III. libro περὶ οὐρανοῦ, ita quoque locutus est, cum insimularet quosdam, qui absurdae sententiae nimis addicti forent; nec conuicti etiam deponere ipsam vellent: dixit enim eos similes esse iisdem, quos hic accusat eodem nomine; verba eius à me expressa sunt, quibus praeterea declarat rationem huius vocis. Hi vero propter horum amicitiam, & quia diligunt has sententias, idem facere videntur atque illi, qui in disputationibus tuentur quas ratas habent, firmasque prorsus censent: quicquid enim incommodi in eos cadit, fortiter sustinent, tamquam initia vera habeant. Huiuscemodi autem homines, pertinaces in disputando, videtur M. Cicero notasse, cum in Lucullo inquit: Illud autem superius, sicut caput, & famam tuam, defendere tibi necesse erit.

Τρίτος δ᾽ ἐστὶν ὁ θεωρητικός. ὑπὲρ οὗ τὴν ἐπίσκεψιν ἐν τοῖς ἑπομένοις ποιησόμεθα.

Tertia autem vita est, quae in contemplatione rerum posita est, de qua in iis, quae sequuntur considerabimus.

TERTIAM

TERTIAM vitam, de qua restabat disserere, esse inquit eam, quae posita est in cognitione, & scientia rerum diuinarum, & naturalium, causisque ipsarum cognoscendis, quam multi graues, doctique viri valde amarunt, & de qua variae sententiae eorundem extiterunt, quam modo statuit sibi quaerendam non esse; sed differt hanc perobscuram quaestionem in aliud tempus, idest in .X. horum librorum: neque enim putandum est aliud ipsum opus intelligere, dicatum huic muneri, cum polliceatur se hoc facturum esse ἐν τοῖς ἑπομένοις, quo verbo plane indicare videtur locum accommodatum huic quaestioni, qui profecto est ille: praeterquam quod hoc eo loco sedulo facit.

Ὁ δὲ χρηματιστὴς, βίαιός τις ἐστι, καὶ ὁ πλοῦτος δῆλον ὅτι, οὐ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν: χρήσιμον γὰρ καὶ ἄλλου χάριν. διὸ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα, τέλη τις ἂν ὑπολάβοι: δι' αὑτὰ γὰρ ἀγαπᾶται. φαίνεται δ' οὐδ' ἐκεῖνα. καίτοι πολλοὶ λόγοι πρὸς αὐτὰ καταβέβληνται.

Quae autem rei quaerendae dedita est, violenta quaedam est, & diuitiae profecto non sunt bonum, quod quaerimus: quiddam enim sunt, quod accommodatum est vsibus mortalium, & propter aliud expetitur: quapropter magis, quae prius dicta, fines aliquis existimaret: propter se enim cara nobis sunt. perspiciuntur autem ne illa quidem, etsi multae rationes ad illa constituenda consumptae sunt.

VIDEBAT aliam quandam vitam extare, quam non enumerauit in vitis honesto, proboq; viro dignis, & quae ratione magna aliqua expetantur: quia tamen multos amatores habet, & qui cupide ipsam sequuntur, vitam quoque hanc appellauit, & quid sentiret de ipsa, libere locutus est: intelligit autem vitam hominum, qui omnes cogitationes suas consumunt in quaerenda pecunia, & illam, quacunque arte queunt, cogunt, vt sunt foeneratores, & huiuscemodi omne genus hominum: accusans autem ipsam duobus argumentis vsus est: primum enim inquit, eam violentam esse; nisi enim forent, qui valde egerent, siue omnes cupiditates suas explere cuperent, non tanto damno patrimonij sumerent, quos igitur subleuare oporteret, premunt; neque potest facile aliquis grandem pecuniam parare, nisi aliquo modo vim adhibeat, viamque inueniat, qua eripiat cuipiam, quod suum est: plures autem viae sunt hoc faciendi: cunctaeque prauae, atque vt iniustae, ita plenae violentiae Deinde addit, praeterea non esse pecuniam bonum illud, quod nunc inuestigat, docet, cuius rei statim causam affert, quae est, inseruire ipsam alijs rebus parandis, propter quas expetitur, enim bonum, in quo quaerendo toto animo nunc occupatus est, propter se expetatur, finisque sit. Quare inquit, (est autem hoc corollarium, quod elicitur a superioribus sententijs, proximaque hac.) potius inueniretur, qui supra expositas res existimaret esse fines: gratae enim illae sunt, acceptaeque hominibus propter se, siquis tamen, addit, attendat, facile intelliget, ne eas quidem fines esse, etsi non defuerunt, qui multis rationibus, frustra in ipsis ornandis, consumptis, id probare conati sunt.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω. τὸ δὲ καθόλου βέλτιον ἴσως ἐπισκέψασθαι, καὶ διαπορῆσαι πῶς λέγεται: καίπερ προσάντους τῆς τοιαύτης γιγνομένης ζητήσεως, διὰ τὸ φίλους ἄνδρας εἰσαγαγεῖν τὰ εἴδη. δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι, καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας: ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

Haec igitur dimittantur. Uniuersum autem fortasse melius existimare, & quaerere, quomodo dicitur: etsi ardua nobis haec est quaestio: quia amici homines ideas in hanc disputationem attulerunt. Uideri autem fortasse melius posset, atque oportere, vt veritas statum suum tueretur, etiam suas, propriasque opiniones interimere, praesertim qui sapientiae studiosi sunt: cum

enim ambo haec amica nobis sint; sanctum, piumque est in maiore honore habere veritatem.

Cvm declaratum sit, haec quae falso talia putata sunt, defensaque à non nullis, non esse summa bona, neque fines existimari debere; fuerunt autem illa, vna aliqua è genere eorum bonorum, quae satis clara, apertaque sunt: aggreditur disserere de bono seiuncto, atque vniuerso de formisque illis æternis, quas Plato valde amauit, appellauitque ipsas ἰδέας. purgat autem se primum, quod necessitate se cogente, aduersaturus sit sententiae sui doctoris: vnde vocat hanc quaestionem arduam, quia amici ipsius homines, auctores fuerunt idearum: induxeruntque ipsas in disputationem de summo bono: dignum vero se ostendit esse, cui ignoscatur; ac fortasse etiam, qui laudetur, cum officio fungatur: à philosopho enim veritas in primis amplexanda est, ceterisque rebus omnibus anteponenda, quare oportet etiam suas proprias opiniones confutare, cum cognitae postea sunt alicui vitio, aut errori affines; id quod memoriae proditum est, fecisse Hippocratem, qui non veritus est fateri, se in sutura humani capitis aliquando deceptum fuisse.

Οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην, οὐκ ἐποίουν ἰδέας ἐν οἷς τὸ πρότερον, καὶ τὸ ὕστερον ἔλεγον· διόπερ οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν ἰδέαν κατεσκεύαζον· τὸ δὲ ἀγαθὸν λέγεται, καὶ ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ἐν τῷ ποιῷ, καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ δὲ καθ' αὑτὸ, καὶ ἡ οὐσία πρότερον τῇ φύσει, τοῦ πρός τι· παραφυάδι γὰρ τοῦτ' ἔοικε, καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη κοινή τις ἐπὶ τούτων ἰδέα.

Qui autem attulerunt hanc opinionem, non faciebant ideas in iis rebus, in quibus prius, & posterius dicebant. quapropter neque numerorum ideam fingebant. bonum autem dicitur, & cum quaeritur quid est, & in quali, & in eo, quod refertur ad aliquid: quod autem per se est, & essentia prius natura est, quam quod ad aliquid: adnato enim cuipiam hoc simile est, & accidenti eius, quod est, quapropter non esset communis quaedam in his idea.

Cvm, multorum numero, dicat, qui principes & auctores fuere huius opinionis, significare videtur, non Platonem solum amasse ideas, & in quaestionem de communi bono, & quod in vniuersum tale est, ipsas comportasse, sed habuisse illum socios non nullos huius inuenti, & nouae sententiae. Vel potius, & si vtitur numero plurium, vnum illum intelligit: consuetudo enim est ita loqui; ipseque & de se, & de alijs singulis hominibus loquens, numerum variauit: praeterea, si alios quospiam notare voluisset, non statim, vt fecit, famam suam defendisset: neque enim dissentire ab alienis culpam vllam in se continet. Proditum tamen est memoriae, Epicharmum illum Siculum, qui sane acuti ingenij vir fuit, & non paruae prudentiae, formas has aeternas excogitasse, vidisseque primum mente sua extare ipsas, quarum imitatione opifices, & qui egregium aliquod opus, siue ingenio, siue manu molirentur, opus illud suum perfectius, absolutiusque efficerent: ipsas autem Plato aut ab ipso acceptas, aut à se inuentas, valde celebrauit, quibus auditor ipsius, noster autem doctor, sedulo semper aduersatus est, atque ipsas frangere & labefactare studuit; nam & in cunctis, quos scripsit de moribus libris, non solum in his ad Nicomachum missis, incubuit toto animo in hanc curam, & in analyticis, vt notum est, posterioribus: eodemque pacto in metaphysicis: quin etiam in exotericis, qui appellati ab ipso sunt, quamuis communioribus libris, non cessauit contra ipsas disputare, quod litteris mandatum fuit à Plutarcho in libello, quem scripsit contra Colotem Epicureum; cui sane non placuit, vt graui admodum viro; singularique amatori Platonis, tantum studium adhibitum ab Aristotele fuisse in sententia hac euertenda eius, à quo disciplinam acceperat, & quem tamquam Deum colere debebat; nam quod, postquam in animum induxerat repugnare auctoritati in hac re optimi sui magistri, potissimum se purgat in his libris, scriptis de moribus, atque officijs, quod alibi non fecit, loco ipsum hoc facere, & cum maxime oporteret, D. Thomas adnotauit, verisimile est, & acute, recteq; cogitatum, & si in alijs, accurate quoque à se scriptis ethicis, hoc non tetigit, neque se excusauit: sed his relictis, primum argumentum explicemus: Ait igitur, duces & quasi fabros harum

aeternarum formarum non solitos fingere, neque moliri ideas in his rebus, in quibus existeret prius, & posterius: quam rem impulisse eos tradit, vt non struerent, fabricarentq; ideas numerorum: non enim dubium est, quin in numeris sit series atque ordo, & quidam eorum praecedant, alij sequantur: est autem hoc, quod de numeris addidit, corollarium: valet tamen ad declarandum, quod dixerat de rebus, in quibus perspiceretur varietas ordinis: contra sententiam autem ipsorum differens, ait in his, quae praedicamenta vocata sunt, quae planè paria non sunt, neque aequalia, cum pendeant à primo: indeque quasi profecta sint, inueniri tamen in inferioribus horum, & in primo, quae essentia vocatur, veluti in quanto, in quali, in his quae conferuntur cum aliquo, & eodem pacto in ceteris: Quin autem quod per se manet, nec aliunde aptum est, natura prius sit, quam quod ad aliud refertur, dubitandum non est. Illustrauit autem simili, & vno eorum, quae percipiuntur sensu: inquit enim relatiuum appellatum, par, simileque virgulto, & pullo arboris, & quasi accidenti eius, quod prius sit, vnde concludit existere non posse in his, cum disparia sint inter se, communem formam, & quae cuncta eodem tenore infra se posita, complectatur, quod proprium est munus ideae. κομίζειν δόξαν. quomodo hic auctor locutus est, longe aliud valet apud Euripidem in Hippolyto: significat enim ex aliquo facto capere, & quasi domum reportare laudem, & gloriam, καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς κομίζεται.

Ἔτι ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι: καὶ γὰρ ἐν τῷ τί, λέγεται. οἷον ὁ θεὸς, καὶ ὁ νοῦς: καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταί, καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ μέτριον: καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον: καὶ ἐν χρόνῳ, καιρὸς: καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα, καὶ ἕτερα τοιαῦτα. δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καθόλου, καὶ ἕν: οὐ γὰρ ἂν ἐλέγετο ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, ἀλλ᾽ ἐν μιᾷ μόνῃ.

Praeterea quia summum bonum tot modis dicitur, quot modis dicitur id quod est; & cùm quaeritur enim quid est, dicitur, veluti Deus, & mens: & in quali, virtutes: & in quanto, mediocre: & in eo quod ad aliquid, vtile: & in tempore, occasio: & in loco, mansio: atque alia huiuscemodi. Planum apertumque est, non exstare commune aliquid vniuersum, & vnum: neque enim dictum fuisset in omnibus praedicamentis, sed in vno tantum.

ALTERVM: hoc argumentum est, quo probat, non extare commune quoddam atq; vnum, quod conueniat omnibus bonis, cum illa sint inter se discrepantia: ideoque in diuersis praedicamentis collocata; si namque vniuersum hoc foret, omnia complecteretur, quod non facit; Inquit igitur, quia quot modis dicitur aliquid esse, tot modis bonum dicitur: declarat autem hoc, ostendens in cunctis illis decem generibus rerum, quae vocata sunt κατηγορίαι, existere suum, ac proprium ipsarum bonum: cum reperiatur in quaestione de essentia & natura rerum: in ea enim summum bonum est Deus, & mens. Quid enim melius, perfectiusque his duabus rebus inueniri potest? itidem cum quaeritur de quali, virtutes enim huiuscemodi sunt, & in quanto inquit: moderatum enim, & quod iustam mensuram consequutum est, tale est, & quae sequuntur, quare inquit, apertum, planumq; est, non extare commune, atque vnum bonum: neque enim in pluribus, ac diuersis, sed in vno tantum praedicamento inueniretur.

Ἔτι δ᾽, ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν, μία καὶ ἐπιστήμη, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων, ἦν ἂν μία τις ἐπιστήμη. νῦν δ᾽ εἰσὶ πολλαὶ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν κατηγορίαν, οἷον καιροῦ, ἐν πολέμῳ μὲν, στρατηγική: ἐν νόσῳ δ᾽, ἰατρική: καὶ τοῦ μετρίου, ἐν τροφῇ μὲν, ἰατρική: ἐν πόνοις δὲ, γυμναστική.

Adhuc autem, quia eorum, quae sunt secundum vnam ideam, vna quaedam scientia est: bonorum etiam omnium vna quaedam extitisset scientia: nunc vero sunt multae; eorum etiam quae sunt sub vno praedicamento, veluti occasionis, in bello quidem facultas ducis: in morbo autem ars medicorum,

& mediocris, in cibo, ars medicorum: in laboribus, ars, quae tradit corporis exercendi rationem.

TERTIVM hoc argumentum est, quo idem constituit: inquit enim, quia illorum omnium, quae sub eadem sunt idea, vna quoque est, eademque scientia, sequeretur, vt bonorum omnium vna aliqua scientia foret, quod vsu non venit: non solum enim omnium bonorum in diuersis etiam ideis positorum non est eadem scientia, sed ne illorum quidem, quae in eadem idea sunt, veluti est idea boni: bonum autem in singulis praedicamentis locum habet, diuersisque scientijs percipitur, vt accurate docet: exempli gratia enim inquit, occasionis, temporisque oportuni ad qua ul.ber rem gerendam, sunt plures scientiae, veluti inquit in bello, temporis oportuni ad pugnam conserendam, scientia ducis: in morbo curando, veluti in sanguine mittendo, ars medicorum, in alio praedicamento mensurae iustae rerum, variae; in cibo sumendo ars medicorum, in laboribus, corporisque exercitationibus, gymnastica. Eodem autem hoc argumento vsus est, contra ideas itidem differens in priore libro ἠθικῶν, quae μεγάλα vocata sunt, & si non omnino ijsdem exemplis illic, quibus hic vtitur, nec tamen valde dissimilibus, plenius autem illic, apertiusque totam rem explicat; eius initium est, πῶς δ' ἐν ἰδέα αὐτῆς.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, τί ποτε καὶ βούλονται λέγειν αὐτοέκαστον. εἴπερ ἐν τε αὐτοανθρώπῳ, καὶ ἀνθρώπῳ, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ ἀνθρώπου. ᾗ γὰρ ἄνθρωπος οὐδὲν διοίσουσιν. εἰ δ' οὕτως, οὐδ' ᾗ ἀγαθόν.

Quaereret autem aliquis quidnam potissimum dicere volunt ipsum adplicantes singulis rebus, siquidem & in ipso homine, & homine, vna, & eadem est ratio hominis: qua enim homo est, nihil differunt: quod si hoc ita se habet, neque qua bonum.

QVARTO hoc, tamquam argumento, coarguit ideas, & rem commenticiam, superuacaneamque esse tradit: inquit igitur, quaenam ratio ipsos impulit, vt particulam αὐτὸ, ponerent initio cunctarum earum rerum, quas ostendere volebat seiunctas à materia esse, & tamquam exemplar rerum humanarum, ac caducarum, & quid appendix illa valeat, iuncta cum aliquo nomine, verbi gratia in αὐτοανθρώπῳ, quae valet ipsum hominem, idest, ideam, & formam aeternam hominis, & αὐτοΐππῳ, idest specie equi, & qui sine materia sit. Nam non sine causa gignere posse hoc nonum nomen scrupulum inanimo alicuius significat; cum in ipso homine, vt simpliciter homine, vna, atque eadem ratio sit hominis, naturaeque eius, & nullam in partem dissimilis: nam siquis attendat naturam hominis, & qua ratione homo est, idem prorsus valere ipsas intelliget, quod si hoc, inquit, verum est, idem etiam continget de bono.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ ἀΐδιον εἶναι μᾶλλον ἀγαθὸν ἔσται, εἴπερ μηδὲ λευκότερον, τὸ πολυχρόνιον τοῦ ἐφημέρου.

At vero neque quod perpetuum est, magis bonum erit, siquidem neque quod diuturnum est, album magis est, quàm quod vnum diem manet.

OCCVRRIT ei, quod contra simile, extremumque superioris argumenti dicere aliquis potuisset; non esse cur aliquis putet, ipsum bonum, idest formam boni, quia sempiternum est, magis bonum esse, quia longitudo temporis hoc non praestat, neque vim eam habet, vt reddat res meliores, sed oportet hoc à natura earum rerum non aliunde proficisci. Ad hoc quoque illustrandum vsus fuit simili, eadem scilicet ratione, qua album, quod diuturnius est, non esse magis album, quam id, quod breue est, ac spatio tantum vnius diei manet, postea dilabitur. Inquit igitur, prolixius aliquid esse, atque etiam perpetuo manere, non eam vim habet, vt reddat ipsum melius, quàm breuius, & quod facile extinguitur, sed tantum declarat ipsum diuturnius esse & longiore temporis spatio perdurare.

Πιθανώτερον δ' ἐοίκασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν

συστο

συστοιχίᾳ τὸ ἕν. οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἐπακολουθῆσαι δοκεῖ· ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἄλλος ἔστω λόγος.

Probabilius autem de eo videntur Pythagorei dicere, qui collocarunt in ordine rerum bonarum vnum, quos sane videtur etiam Speusippus secutus fuisse, verum de his alia erit disputatio.

CONFERT nunc sententiam Pythagoreorum cum opinione Platonis, traditque, ducem eius disciplinae, & eos, qui auctoritatem ipsius sequuti, defenderent illam, locutos esse probabilius de bono: neque enim dicit, eos vere omnino, atque exquisite de ipso disseruisse, sed tantum magis accommodasse ad persuadendum, & fidem facien dam iudicium suis laudat autem in ipsis, quod collocarunt in ordine rerum bonarum, tanquam tabula, vnum, cum multa contra è regione illius constituerint in rebus malis. Notum autem est Samium illum sapientem, quasi in tabula, siue pariete geminos ordines, seriesque descripsisse, in quarum vna res bonas, & vtiles vitae: in altera vero opposita, malas, & quae incommodi multum gignerent, notauit; vocatae vero illae sunt συστοιχίαι eadem ratione, qua σύστοιχα à magistris dicendi, & auctore hoc nostro, appellata sunt, quae coniugata M. Cicero nominauit: quae vero res vim, & potestatem boni, quae itidem mali haberent, occultum eodem pacto esse non potest, quia Graeci interpretes Aristotelis in suis commentarijs accurate illas, & descripserunt, & declararunt, vt Simplicius in primum naturalis auscultationis. Adiungit autem hic Aristoteles Speusippum, auditorem Platonis natumque ex eius sorore, & quem ille philosophiae quasi heredem reliquerat, eodem pacto, vt ipse facit, de hoc sensisse, anteposuisseque eorum sententiam opinioni de hac re sui doctoris; veruntamen de hac re modo se quaerere nolle; sed in aliud tempus differt accuratum sermonem de ipsa.

Τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησίς τις ὑποφαίνεται, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ τοὺς λόγους εἰρῆσθαι: λέγεσθαι δὲ καθ' ἓν εἶδος, τὰ καθ' αὑτὰ διωκόμενα, καὶ ἀγαπώμενα: τὰ δὲ ποιητικὰ τούτων. ἢ φυλακτικά πως, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικά, διὰ ταῦτα λέγεσθαι, καὶ τρόπον ἄλλον. δῆλον οὖν ὅτι διττῶς λέγοιτ' ἂν τἀγαθὰ: καὶ τὰ μὲν, καθ' αὑτά: θάτερα δὲ, διὰ ταῦτα.

His autem, quae dicta sunt, alia quaedam subest controuersia: propterea quod de omni bono sermones habiti sunt: dicuntur autem vna specie ea, quae per se quaeruntur, & amantur, quae autem efficientia horum, siue conseruantia aliquo modo: siue vim, & potestatem habentia contrariorum prohibendorum, propter haec dicuntur, & alio modo. Perspicuum igitur dupliciter dici bona: et haec quidem per se; alia vero propter haec.

VIDEBAT Aristoteles, quia non distinxerat bona, nec quot forent ipsorum genera docuerat, obscure se aliquo modo locutum, & ita, vt dubitatio aliqua inde in animo alicuius exoriretur, quare inquit. In his, quae dicta à me sunt, controuersia quaedam leuis perspicitur, atque id, quia vt de omni bono rationes à me dictae sunt; cum plura sint, & non vnum: nam vno modo bonum dicitur; conficiuntque genus quoddam bonorum illa, quae propter se quaeruntur & chara habentur: quae vero efficientia sunt horum absolutorum bonorum, tuenturque ipsa aliquo modo, cum parta sunt, vel obstruunt viam contrarijs; nec sinunt mala eo irrumpere, appellantur bona propter illa, & alio modo. Planum igitur est, addit, perspicuumque duobus modis dici bona, quorum modorum vnus continet propria, meraque bona: alter vero quae commendatione priorum illorum nomen bonorum adepta sunt.

Χωρίσαντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ καθ' αὑτὰ: σκεψώμεθα, εἰ λέγεται κατὰ μίαν ἰδέαν.

Cum seiunxerimus igitur ab iis, quae opitulantur, ea, quae sunt propter se: consideremus, si dicuntur vna idea.

QVARE inquit, cum separauerimus per se vocata bona ab ijs, quae iuuant illa, ornantque, consideremus, si ita dici possunt contenta eadem idea. Quod vero attinet ad varietatem lectionis huius loci, quam indicauit Argyropylus: cuiusq; vestigia sunt in vetere tralatione, cuius auctor vtramq; expressit; arbitror ambas posse defendi, sed tamen veriorem duco, à qua abest particula negandi, vt dixerit, posse quempiam haerere animo, quia adhuc a se disputatum sit de bono communiter, ac generatim, & non distincta prius ipsius vi ac natura, vt πάντως valeat ὅλως. Quod si quispiam delectatur magis altera lectione illa, in qua est μὴ, valebit, scrupulum hunc male habere aliquem; quia non sit disputatum ab Aristotele de omni bono, idest de omni specie boni, sed tantum confuse, & crasso quodam modo de omni bono. Nam quod idem ponit Eustratium in illis, qui sequũtur lectionem habentem μὴ, vereor ne verũ sit; praecipue autem me mouet, quod ipse tradit Aristotelem de hoc hactenus disputasse συγκεχυμένως, & ἁπλῶς idest pingui Minerua. Est autẽ, videre quomodo ipse acceperit, alicuius momenti, propter vetustatem, ad indicium faciendũ de fidelitate scripturae.

Καθ' αὑτὰ δὲ ποῖα θείη τις ἄν; ἢ ὅσα, καὶ μονούμενα διώκεται. οἷον τὸ φρονεῖν, καὶ ὁρᾶν: καὶ ἡδοναί τινες, καὶ τιμαί: ταῦτα γάρ, εἰ καὶ δι' ἄλλό τι διώκομεν, ὅμως τῶν καθ' αὑτὰ ἀγαθῶν θείη ἄν τις. ἢ οὐδ' ἄλλο οὐδὲν, πλὴν τῆς ἰδέας. ὥστε μάταιον ἔσται τὸ εἶδος.

Per se autem qualia ponat aliquis? an cuncta, quae sola etiam relicta, expetuntur, veluti sapere, et videre: et voluptates non nullae, et honores: haec namque, etsi propter aliud quippiam sequimur, tamen partem bonorum, quae sunt per se aliquis ponat: an ne aliud vllum bonum praeter ideam. Quapropter frustra suscepta erit idea.

CVM diuiserit bona: reieceritque ab hoc sermone, quae propter aliud bonorum nomen adepta sunt, & nõ quia ipsa sua vi & propter se talia sunt, quaerit nunc quomodo tuto ipsa intelligere valeamus, inquit igitur, quasi interrogans, qualia illa sint, & quae existant eorum notae & indicia; respondetque, an haec habenda sunt talia, quae vacua ab alijs fructibus facta, quos parerent, & sola relicta; tamen expetuntur, & cara habentur, veluti inquit sapere, & cernere, praetereaque voluptates non nullae, atque honores: haec enim, etsi sectamur ob alia quaedam, quae saepe gignunt, quaeque nobis emolumento sunt, non tamen indigna putantur, quae propter se bona existimentur, & in numero bonorum propter se collocentur. Verum esse, quod traditur hic de sensibus, praesertim illo oculorum, declarauit etiam M. Tullius, iucundum nobis eum esse per se quoque: narrat enim ab honesto & erudito viro, oculis capto; se saepe audiuisse, cum se lucis magis, quàm desiderio vtilitatis moueri diceret. Verba haec, in extremo huius partis posita; ἢ οὐδ' ἄλλο οὐδὲν, πλὴν τῆς ἰδέας, putat Eustratius ab auctore εἰρωνικῶς prolata esse, quasi dixerit, si cuncta abiecerimus, quae omnium consensu per se bona existimata, dictaque sunt, atque euidentiam despexerimus; solamque voluerimus esse per se bonum, ideam, plane tamen apparebunt bona esse, quae demonstrata sunt: quare sine causa videtur huc comportata esse idea, si namque in rebus nostris nulla extarent huiuscemodi bona, idest per se, de quibus, quin sint, dubitari non potest; necesse fortasse fuisset huiuscemodi quippiam excogitare, quod foret per se tale, ad quod cetera omnia bona referrentur. Nunc vero, cum promptum id, paratumque sit, quid opus fuit ideas fingere ac comminisci? haec est huius loci declaratio, quam probat Graecus interpres: in excuso ipsius exemplari mendum est, quod tuto tamen tollitur, pro εἰσηγίαν enim, vna immutata littera, συνηγορίαν legi debet; ob similitudinem autem harum vocum multi loci apud interpretes Aristotelis corrupti sunt. Quod ad sententiam facit, videndum est, an sine ironia locum ita accipere melius sit, vt significaret Aristoteles, haec, quae supra tradita sunt, fateri debere aliquem bona esse per se, aut nihil aliud apud nos bonum tale esse: quod si verum foret, ideae illae formaeque aeternae, irritae prorsus essent, atque in cassum fabricatae: neque enim inde aliquid conformaretur, cui rei efficiendae inuentae ipsae videntur.

Εἰ δὲ καὶ ταῦτά ἐστι τῶν καθ' αὑτά, τὸν τ' ἀγαθοῦ λόγον ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὸν αὐτὸν ἐμ-
φαίνε

φαίνεσθαι δεήσει, καθάπερ ἐν χιόνι, καὶ ψιμμυθίῳ, τὸν τῆς λευκότητος. τιμῆς δὲ καὶ φρονήσεως, καὶ ἡδονῆς, ἕτεροι καὶ διαφέροντες οἱ λόγοι, ταύτῃ ᾗ ἀγαθά. οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ ἀγαθὸν κοινόν τι κατὰ μίαν ἰδέαν.

Si vero haec quoque pars eorum; quae sunt per se, boni que rationem in omnibus ipsis eandem conspici oportebit, veluti in niue, et cerussa, albedinis: honoris autem, et prudentiae, et voluptatis aliae sunt, et discrepantes rationes, hac qua bona sunt: non est igitur summum bonum commune quiddam secundum vnam ideam.

PERGIT disserere contra Platonem, & hoc quoque argumento frangit ideas. Si namque ait, haec quoque sunt bona per se, oportebit rationem boni vnam, eandemque perspici, & cognosci planè esse in cunctis ipsis: hoc autem prius quam concludat, requiri, simili declarat, vt videmus inquit in niue, atque in cerussa, vnam atque eandem prorsus esse rationem albedinis, quod non contingit in his, quae modo appellata sunt, & in bonis enumerata: honoris namque, & prudentiae, ac voluptatis longè aliae sunt rationes, ac valde inter se discrepantes, si attendantur, cogitenturque ea ratione, qua bona sunt; quare addit, concludens. Non est igitur commune quoddam bonum, vt illi volebant ideam, qua continentur cetera omnia bona.

Ἀλλὰ πῶς δὴ λέγεται; οὐ γὰρ ἔοικε τοῖς γε ἀπὸ τύχης ὁμωνύμοις, ἀλλ᾽ ἆρά γε τῷ ἀφ᾽ ἑνὸς εἶναι, ἢ πρὸς ἓν ἅπαντα συντελεῖν, ἢ μᾶλλον κατ᾽ ἀναλογίαν. ὡς γὰρ ἐν σώματι, ὄψις, ἐν ψυχῇ, νοῦς: καὶ ἄλλο δὴ ἐν ἄλλῳ.

At quomodo iam dicitur? non enim simile est iis, quae fortuito aequiuoca sunt: numquid igitur, quòd ab vno sint, siue ad vnum omnia referantur: siue potius quod proportione constent: vt enim in corpore visus, ita in animo mens, et aliud itidem in alio.

EX ijs, quae supra tradita sunt, exoritur scrupulus quidam, quem euellit Aristoteles. Est autem ille, quo pacto bonum complectatur bona plura infra se posita, dicaturque de illis: sunt enim modi plures, indicati suo loco ab auctore, diligenterque exemplis explanati ab eius interpretibus, quos non arbitror opus esse accuratè hic explicari; praesertim cum Argyropylus sedulo hoc fecerit. Inquit igitur noster doctor, quasi interrogans, hoc commune bonum quomodo dicitur de illis, quae infra se collocata sunt: non enim omnino planum est, nec tamen existimari potest, ita dici de ipsis, vt bonum aequiuocorumque genus omne, quod cadit in ea, quae casu, fortuitoque eodem nomine vocata sunt, quemadmodum pes in animante dicitur (ne semper canis nomen in medium veniat) in tripode in beta, in naui: nimis enim haec inter se remota sunt. Quare inquit videndum potius, an simile sit illis, quae ab vno profecta sunt, siue illis, quae cuncta eidem rei prosunt, ac seruiunt: quae ambo satis nota sunt, quibus etiam minime conuenire haec ipsa putat, sed illis potius, quae proportione eodem nomine, ac similitudine rationum vocata sunt: exemplum ipse ponit: Id, quod praestat oculus in corpore, idem mens in animo: sed alia etiam huic similia, & quae dissimilibus in rebus idem efficerent, inueniri tradit: veluti Archytas ille Tarentinus aiebat, aram, & arbitratum idem esse, quia ad vtramuis harum confugerent, qui iniuriam accepissent, rogantes, vt remedium adhiberetur ab illis suo malo.

Ἀλλ᾽ ἴσως ταῦτα μὲν ἀφετέον νῦν: ἐξακριβοῦν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν, ἄλλης ἂν εἴη φιλοσοφίας οἰκειότερον. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἰδέας. εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἀγαθὸν, ἢ χωριστὸν αὐτὸ καθ᾽ αὑτὸ, δῆλον, ὡς οὐκ ἂν εἴη πρακτὸν: οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπῳ. νῦν δὲ τοιοῦτόν τι ζητεῖται.

Sed f[illegible]ec quidem modo sunt omittenda: exquisite enim disserere super

per his alius philosophiae proprium magis munus est. similiter autem et de idea. si enim est vnum aliquod bonum, quod communiter de omnibus praedicatur, aut si quod est per se separatum quoddam, perspicuum est non esse illud accommodatum ad res agendas, neque possideri posse ab homine. nunc autem huiuscemodi quoddam quaeritur.

VIDEBAT quaestionem hanc de bono, quod dicitur aequiuoce atque alijs eiusdem rationibus, accommodatam non esse huic materiae & loco; seque id solum attigisse ipsius, quod relinquere non poterat; quare testatur, non oportere modo exquisitè ipsam explicare, id quod etiam de idea vsu venire affirmat: cuius iudicij sui rationem affert, affirmans, si extaret etiam vnum aliquod bonum, quod diceretur communiter de reliquis inferioribus, terrenisque bonis: idque seiunctum foret ab omni materia, per seque staret, vt naturae illae caelestes, diuinaeque, quae ea de causa χωριστὰ vocata sunt; nihil tamen faceret ad res agendas; neque obtineri ab homine potest; quia ponitur omne studium in his libris ad res humanas, factaque intelligenda atque purganda: longeque aliud est, quod in ipsis quaeritur.

Τάχα δὲ τῷ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι γνωρίζειν αὐτὸ πρὸς τὰ κτητὰ, καὶ πρακτὰ τῶν ἀγαθῶν. οἷον γὰρ παράδειγμα τοῦτ᾽ ἔχοντες, μᾶλλον εἰσόμεθα καὶ τὰ ἡμῖν ἀγαθά: κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν.

Fortasse autem cuipiam videretur praestare, cognitum ipsum habere ad vsum eorum bonorum, quae possideri possunt, & cadunt sub actiones, tamquam enim exemplar hoc habentes magis intelligemus, quae bona nobis sunt, vt si intellexerimus, ipsa consequemur.

COMMENTVM hoc Platonis inquit, siquis tamen ipso delectaretur: (neque enim negat, quin acutum ipsum, elegansque sit, & à magno ingenio profectum;) magis fortasse prodesset artibus quibusdam tractandis, & ad bona humana perpolienda, & meliora reddenda, quae parantur, tenenturque ab hominibus: ac valent ad res gerendas. Quomodo autem hoc contingat, declarat: exemplar enim inquit hoc habentes, figentesque oculos in ipsum, melius intelligemus ea, quae nobis bona esse possint, quaeque vim, ac potestatem iuuandi nos habeant, cognitisque ipsis, ac perspectis ipsa adipisci, ac consequi ope ipsius poterimus.

Πιθανότητα μὲν οὖν ἔχει τινὰ ὁ λόγος: ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν: πᾶσαι γὰρ ἀγαθοῦ τινος ἐφιέμεναι, καὶ τὸ ἐνδεὲς ἐπιζητοῦσαι, παραλείπουσι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. καίτοι βοήθημα τηλικοῦτον ἅπαντας τοὺς τεχνίτας ἀγνοεῖν, καὶ μὴ δ᾽ ἐπιζητεῖν, οὐκ εὔλογον.

Probabilitatem sane quandam habet haec ratio: videtur autem à scientiis dissentire: cunctae namque bonum aliquod appetentes, atque id, quod ipsis deest, conquirentes, omittunt cognitionem ipsius: tantum autem adminiculum vniuersos opifices ignorare, & non conquirere, non est consentaneum.

FATETVR rationem hanc, & inuentum de formis his aeternis accommodatam esse non nihil ad persuadendum: neque enim penitus ipsam vim hanc, & potestatem habere concedit, facileque inrepere in animum quorundam: nihil tamen habere in se firmitatis, & quod planè rem demonstret, quod requiritur ab his, qui tradunt artem, scientiamque aliquam: neque enim cuncta, quae valent non nihil ad persuadendum, vera sunt, ac solida; opponit igitur illi bono, auctor: bonum enim profecto fuit: ornatque ipsam, quod ait esse eam probabilem; quod repugnat, aduersaturque scientijs atque artibus; quod quale sit, declarat: cum enim inquit, omnes appetãt bonum aliquod; eaedemque sedulo quaerant,

sunt, siquid in ipsis merito desideretur: neque enim statim, vt inuentae sunt artes aliquae, perfectae, absolutaeque esse possunt, id quod verum esse intelligitur ex his, quae inferiori aetate excogitatae, inuentaeque sunt, valde vtiles vitae: cum enim ipsae primis illis temporibus rudes admodum & impolitae fuerint, postea studio, & opera multorum, qui in ipsas incubuerunt, integrae, perfectaeque redditae sunt; & tamen inquit auctor, cunctae omittunt perceptionem idearum, neque ad eas mentem conuertunt quod verisimile non est ipsas facturas fuisse: nec tantam opem, adminiculumque ad eas perpoliendas & perficiendas opifices earum relicturos fuisse. M. Ciceronem recepisse ideas, existimasseq; opifices cogitatione ipsarũ opera sua integriora, absolutioraq; facere, notum est. Optimus certe artifex, cum ex eo quaesitum esset; vnde expressisset Iouem illum tantopere laudatum, memoriae proditus est respondisse, ex Homeri versu, qui ingenio suo egregie ipsum descripserat. Nam nemo dubitat, quin etiam Bonarrotius noster è Dantis, tamquam pictura, portitorem illum inferorum descripserit, id quod etiam ille fateri solitus est, cum amator magnus eius poetae fuerit.

Ἄπορον δὲ καὶ τί ὠφεληθήσεται ὑφάντης, ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὑτοῦ τέχνην, εἰδὼς αὐτὸ τἀγαθόν. ἢ πῶς ἰατρικώτερος, ἢ στρατηγικώτερος ἔσται, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τεθεαμένος: φαίνεται μὲν γὰρ οὐδὲ τὴν ὑγίειαν οὕτως ἐπισκοπεῖν ὁ ἰατρός, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου. μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε: καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

Non est autem facile inuentu, quid emolumenti capiet textor, aut faber ad artem suam, si intellexerit ipsum bonum, aut quomodo magis ad medici munus, aut ducis exercitus obeundum idoneus erit, qui ideam ipsam spectauerit: perspicitur namque neque bonam valetudinem ita inspicere medicus, sed hominis: magis autem fortasse huius ipsius: singillatim enim quempiam curat, & de his quidem hactenus dictum sit.

PRIMVM significauit artes cunctas, si fructum aliquem sibi laturam putassent cognitionem huius vniuersi, seiunctique à rebus nostris boni, numquam ipsam neglecturas fuisse: nec qui ipsas tractant, tantum praesidium, quod inde caperent, aut ignoraturos, aut sua culpa se ipso spoliaturos, nunc, quasi laudans ipsos, recteque fecisse ostendens, qui nullam operam posuerint in semetipsis eo bono ornandis, dicit, arduum esse, nec facile alicui in mentem venire posse, quomodo iuuetur, ac melior fiat textor, aut faber aliquis in arte sua, si didicerit commune; idem etiam vsu venire adiungit in alijs alterius generis, artibus: eodemque pacto affirmat, medicum nullum meliorem medicum effici posse, siue exercitus ducem meliorem ducem, si cognorit, spectaueritque ideam sui muneris, quod obit, aut artis. Quantopere autem dissenserit M. Cicero à nostro hoc summo doctore, notum est, qui, perfectum oratorem informaturus, hinc initium duxit; quod aperte significauit se facere velle: sequebatur autem auctoritatem Platonis, vt in ceteris rebus, ita etiam in hoc. Verba eius, quibus consilium suum testatur, haec sunt: quia enim valde ac-
» commodata sunt huic loco, non alienum erit hic ipsa collocare. Sed ego sic statuo, nihil
» esse in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, vnde illud, vt ex ore aliquo,
» quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque vllo sensu percipi po-
» test, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque, & Phidiae simulachris, quibus
» nihil, in illo genere, perfectius videmus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen
» possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruae, con-
» templabatur aliquem, è quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species
» pulchritudinis, eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem,
» artem & manum dirigebat. Post longam autem accuratamque disputationem contra ideas
indicat Aristoteles reuerti se velle ad ea, quae magis huius temporis, locique sunt, cum satis, superque disputatum sit de externis, & aliquo modo alienis.

Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθὸν, τί ποτ' ἂν εἴη: φαίνεται μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ πράξει, καὶ τέχνῃ: ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ, καὶ στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως. τί οὖν ἑκάστης τἀγαθὸν, ἢ οὗ χάριν τὰ λοιπὰ πράττεται. τοῦτο δ' ἐν ἰατρικῇ μὲν ὑγίεια: ἐν στρατηγικῇ δὲ, νίκη: ἐν οἰκοδομικῇ δὲ, οἰκία: ἐν ἄλλῳ δὲ, ἄλλο. ἐν ἁπάσῃ δὲ

C πρά-

πράξει, καὶ προαιρέσει, τὸ τέλος· τούτου γὰρ ἕνεκα, τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντες. ὥστ' εἴ τι τῶν πρακτῶν ἁπάντων ἐστὶ τέλος, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· εἰ δὲ πλείω, ταῦτα.

Rursus autem redeamus ad bonum quod quaeritur, quidnam potissimum sit: perspicitur enim esse aliud in alia actione, atque arte: aliud enim in arte medicorum: aliud in ducum exercitus, & reliquis eodem pacto. quid igitur singularum bonum est? an id cuius gratia reliqua fiunt. hoc autem in arte quidē medicorum, bona valetudo: in arte autē ducis exercitus, victoria: in arte aedificandi, domus: in alio autem aliud: in omni autem actione, & electione, finis: huius enim causa reliqua agunt omnes: quapropter siquid est omnium rerum, quae aguntur, finis, hoc vtique esse debebit bonum, quod sub actionem cadit: si plura autem, haec ipsa.

PROPOSITVM auctori fuerat, differere de summo, & perfectissimo bonorum omnium, quibus homines fruuntur in vita, & ad quod reliqua, quae bona & ipsa putata ac dicta sunt, tamquam ad finem referuntur: ostenderatque extare hoc. Cum vero declarare vellet, quid foret; in medio huius disputationis, quaesiuit de seiuncto à rebus humanis bono; & quod esset quasi forma quaedam reliquorum humanorum bonorum, cum ipsum diuinum, sempiternumque sit; quam ideam nostrorum bonorum, aut excogitarat, aut saltem valde amarat & celebrarat Plato, contra quam cū sedulo hic quoq; disputasset, refellereque ipsam, ac labefactare omnibus ingenij viribus studuisset: primum enim significauit eam speciem non extare, totamque hanc rem fictam & commenticiam esse: deinde docuit, si maneret etiam, nihil prodesse posse factis humanis: perceptionemque eius inutilem & infructuosam esse huic scriptioni, ac disciplinae morum: cumque ita confirmasset, necessariam esse, inquisitionem humani boni; relicta illa, redit ad propositum, totumque se confert ad ipsum explicandum, & ante oculos ponendum eorum, qui desiderio ipsius cognoscendi tenerentur. Affirmat igitur ipsum variari, variatis factis hominum atque artibus; aliudque ac diuersum esse in ipsis mutatis: veluti inquit, aliud bonum in arte medicorum, aliud in officio imperatoris; eodemque pacto in reliquis artibus; quare videndum, vt describamus ipsum, communiterque de eo loquamur, quod potissimum singularum bonum sit. Addit autem, an illud tale esse existimandum est, cuius obtinendi gratia, quae antecedunt, cuncta fiunt; veluti inquit, in arte medicorum bona valetudo, salusque data aegrotis; in munere ducis exercitus obeundo, victoria; in arte illorum, qui domos aedificant, domus: eodemque pacto in alia omni re aliud: atque ipsum quidem (hoc enim custodiendum est, vt admonet) quod finis sit in omni actione atque facto, de quo deliberauerimus, meliusque id esse statuerimus: huius enim causa reliqua cuncti mortales agunt. Quapropter inquit, si quod rerum omnium, quae geruntur ab hominibus in vita, est finis, & vltimum bonorum, hoc ipsum bonum erit, quod cadit in actionem hominum, quod si non vnum illud est, sed plura, haec ipsa ea erunt.

Μεταβαίνων δὴ ὁ λόγος εἰς τὸ αὐτὸ ἀφῖκται. τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον διασαφῆσαι πειρατέον.

Transiens iam oratio ex hoc in aliud ad idem peruenit. huius vero adhuc magis declarandi periculum faciendum est.

NISI fallor, hoc valent haec verba; ostendereque voluit accuratus doctor, se non omnino potuisse adhuc efficere, quod conatus est, atque hinc depellere caliginem, quam cupiebat: quare indicat se rursus incumbere in hoc velle, dareque operam, vt secundo cursu, vt aiunt, id cōsequatur: & ab eodem quasi initio orditur totā rem aperire; orationem autem suam & disputationem, quam habuit de separato bono, dixit aliquo modo exisse è finibus suis, & in alienum campum migrasse: hoc enim valet μεταβαίνων: vnde in fabulis, & tragicis, & comicis μετάβασις vocatus est locus, cum status, condicioque illarum rerum, quae tunc sunt in manibus, totus mutatur, atque è bonis, secundisque illae malae, & aduersae incipiunt

fieri:

fieri: siue contrà è duris, magnopereque turbatis, prosperae ac tranquillae. Eadem igitur vis ratioque est huius verbi, vt opinor; transierat enim, relicta sua materia; accommodataque humanae beatitudini, in formas illas aeternas, quae locum hic non habent, & quarum cognitio difficilior, obscuriorque est; nedùm illae possint fugare hinc tenebras: quod requirebatur a nostro doctore: locusque hic profecto postulabat.

Ἐπεὶ δὲ πλείω φαίνεται τὰ τέλη, τούτων δ' αἱρούμεθά τινα δι' ἕτερα, οἷον πλοῦτον, αὐλοὺς, καὶ ὅλως τὰ ἔργανα: δῆλον ὡς οὐκ ἔστι πάντα τέλεια: τὸ δ' ἄριστον, τέλειόν τι φαίνεται. ὥστ' εἰ μέν ἐστιν ἕν τι μόνον τέλειον, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ ζητούμενον: εἰ δὲ πλείω, τὸ τελειότατον τούτων.

Quia autem plures perspiciuntur esse fines: horum autem sumimus quosdam propter alios, veluti diuitias, tibias, demumq; instrumenta: perspicuum est non esse ipsos cunctos perfectos, quod autem optimum est, perspicitur esse perfectum quiddam: Quapropter si est vnus aliquis solum perfectus, hic erit ille, quem quaerimus: si autem plures, qui perfectissimus omnium est.

RECTAM viam & apertam init, qua declarat, quod vult, iacto firmo huius rei quasi fundamento: sumit enim sententias certas & notas, quibus vtitur ad explanandum, quod probandum erat: inquit igitur: Quia plures perspiciuntur esse fines variarum scilicet artium, ac vitae degendae rationum; quorum finium non nullos eligimus, vt auxilio nobis sint ad alias res, quarum desiderio incensi sumus, impetrandas; quae autem huius generis bona sint, exemplis positis, testatur: veluti enim inquit diuitias, tibias: demumque ea cuncta, quae instrumentorum nomine ostenduntur perspicuum est inquit (haec enim redditio est illius *iam*, quod initio huius partis posuit) non esse haec omnia perfecta & absoluta: quod autem optimum est, addit, perfectum quiddam esse intelligitur: quomodo enim quod inchoatum, imperfectumque est, optimum esse, & praestantissimum posset. Quapropter inquit, concludens rationem, si est vnum aliquod solum, & non plura, perfectum, illud ipsum profecto erit, quod quaerimus, ac diligenter inuestigamus: si vero plura, id quod erit è numero ipsorum maximè perfectum.

Τελειότερον δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτὸ διωκτὸν, τοῦ δι' ἕτερον. καὶ τὸ μηδέποτε δι' ἄλλο αἱρετὸν, τῶν καθ' αὑτὰ, καὶ διὰ τοῦθ' αἱρετῶν, καὶ ἁπλῶς δὴ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο. τοιοῦτον δ' ἡ εὐδαιμονία μάλιστ' εἶναι δοκεῖ: ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' αὐτὴν, καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο. τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν, καὶ νοῦν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν καὶ δι' αὐτά: μηθενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος ἑλοίμεθ' ἂν ἕκαστον αὐτῶν. αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. τὴν δ' εὐδαιμονίαν, οὐδεὶς αἱρεῖται τούτων χάριν: οὐδ' ὅλως δι' ἄλλο.

Perfectius autem dicimus, quod propter se persequendum est, quàm illud, quod propter aliud, & quod numquam propter aliud expetendum est, quàm illa, quae & propter se, & propter hoc, expetenda sunt, & simpliciter iam perfectum, quod per se expetendum semper, & numquam propter aliud. huiuscemodi autem beatitudo maximè videtur esse: hanc enim sumimus semper propter ipsam, & numquam propter aliud. honorem vero, ac voluptatem, & mentem, & omnem virtutem expetimus & propter se, etsi namque nihil inde ad nos perueniret, tamen vnumquodque horum expeteremus: expetimus autem, & beatitudinis gratia, vi horum, ac potestate existimantes nos vitam beatam consecuturos: beatitudinem autem nemo expetit harum rerum gratia, neque fundiens propter aliud.

QVOMODO cognoscatur aliquid esse perfectius alio, docet; atque id duobus argumentis declarat; quorum prius est: collatis enim inter se duabus rebus, quarum altera expetitur propter se, altera vero propter aliud, tradit eam, quam homines sectantur propter se, & vt illa ipsa fruantur, perfectiorem esse ea, quam propter aliud spe ipsius parandi sequuntur. Alterum vero argumentum est quod inquit, id bonum, quod numquam expetitur propter aliud, verum semper per se, perfectius, meliusq; esse illis, quae duabus de causis expetuntur, idest, & propter se, & propter aliud. Adiungit autem his duobus quasi indicijs, perspiciēdi & distinguendi perfectius bonum à minus perfecto simpliciter ac sine collatione, perfectum esse bonum id, quod per se semper expetendum est, & numquam propter aliud, quod in primis beatitudini contingit: vereque de ipsa praedicatur: ipsam enim expetimus semper propter se, & vt illa ipsa fruamur, & non, vt ope, adiumentoque ipsius vtamur ad aliud quippiam bonum, extra ipsum positum, obtinendum. Ostendit etiam, quae sint bona, quae bona gemina de causa nos ad se alliciunt, & quia eximia, praestantiaque sua vi sunt; taliaque demum vt sine vlla spe quaestus expeti meritò à nobis debeant: praeter quam quod fructus etiam magnos nobis ferunt: appellatque quattuor, idest honorem, voluptatem, mentem, ac virtutem: testaturque verum esse quod de illis dixit, addens nos, quamuis exploratum haberemus, nihil commodi ad nos peruenturum aduentu eorum, tamen eiusdem animi futuros erga ipsa: expetiturosque ea esse: expetimus tamen ipsa beatae vitae causa. spetantes fidentesque praesidio illorum benè beateque nos victuros. Contra autem inquit, nemo studet adipisci vitam beatam, vt auxilio ipsius consequatur haec ipsa bona, siue alia vlla praeter haec.

Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας τὸ αὐτὸ συμβαίνειν· τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν αὔταρκες εἶναι δοκεῖ: τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι, καὶ τέκνοις, καὶ γυναικὶ, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις, καὶ πολίταις: ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν, ἄνθρωπος.

Perspicitur autem idem confici etiam ex eo, quod cuique satis est: perfectum enim bonum satis cuique esse videtur: contentum vero ipso esse debere, non capimus, quod ipsi soli satis sit, viuenti vitam solitariam, sed & parentibus, & liberis, & vxori, demumq; & amicis, & ciuibus: quia natura ciuile animal est homo.

PERSPICITVR autem, inquit: satisque planum est, idem concludi, beatitudinem inquam non experi propter aliud, sed esse optimum, atque vltimum finem; si cogitemus cuiusmodi sit, quod contentum est suis bonis, expletumque ijs omnibus, quae perficiunt ipsum atque absoluunt; non egere alia vlla re, quod beatitudini contingit. nactam autem eam esse αὐτάρκη hanc declarat dicens: bonum enim quod perfectum est, semetipso contentum esse videtur: Monstrare autem, aperireque voluit, quomodo accipi velit, quod dixit αὐτάρκες; & qui homo vere ita vocetur: neque enim se intelligere inquit, velleque eum esse αὐτάρκη; vitamque eius refertam esse bonis omnibus putare, qui sibi tantum prouideat: degatque vitam in solo, ac deserto loco, remotamque demum à coetu hominum ac frequentia: pusilla enim, tenuiaque admodum huic satis esse possunt, sed eum, qui copia sua prodesse possit ijs omnibus, quos enumerat; cum homo natura sit animal factum ad ciuitatem colendam: nec alienus esse possit ab ijs officijs, quae conueniunt ciui: de hac enim beatitudine loquitur, & de hac vita, non de illa quae posita est in causis rerum cognoscendis: mentemque totam conuersam habet ad res obscuras contemplandas. Cum
" πολιτικὸν exprimere vellet M. Cicero inquit. Itaque natura sumus apti ad coetus, concilia,
" ciuitates.

Τούτων δὲ ληπτέος ὅρος τις: ἐπεκτείνοντι γὰρ ἐπὶ τοὺς γονεῖς, καὶ τοὺς ἀπογόνους, καὶ τῶν φίλων τοὺς φίλους, εἰς ἄπειρον πρόεισιν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον. τὸ δ' αὔταρκες τίθεμεν, ὃ μονούμενον, αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον, καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ: τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι.

Horum autem terminus quidam constituendus est: proferenti enim hoc ad

paren-

parentes, & posteros, & amicorum amicos, res in infinitum procederet: verum hoc quidem rursus considerandum est. Ponimus autem id satis esse, quod solum relictum, vim tamen habet expetendam vitam efficiendi, & nulla re indigentem: huiuscemodi autem quiddam beatitudinem putamus esse.

DIXERAT non posse vere vocari αὐταρκες, quod vni alicui satis foret, atque expleret cuncta ipsius desideria, qui scilicet vnus sibi soli prospiceret, viueretque vitam solitariam: requiri enim vt iuuare possit eos, quos exposuit, qui multi, varijque sunt. Videns igitur hoc large sumptum, arduum nimis esse futurum: seque duram admodum condicionem ferre, docet, quomodo accipi velit: figendumque terminum esse inquit, qui transiri non debeat; nam aliter incommodi multum inde nasceretur; resque in infinitum procederet, quod semper merito declinatur, vt incertum, plenumque erroris & quod percipi non potest: verum de termino hoc, atque extremo, significat nunc se praecipere nihil velle: in aliudque tempus, ac locum quaestionem hanc differre: intelligit autem opus, quod confecit de optimo statu ciuitatis. Quale etiam bonum satis esse putandum sit: contentumque semetipso, admonere voluit: esseque illud tradit, quod nudatum etiam reliquis omnibus fructibus, quos fert: solumque relictum tamen adhuc efficit vitam expetendam, & quae merito cara nobis esse debeat; nulliusque rei penuria prematur. Huiuscemodi autem inquit, esse arbitramur, beatitudinem, de qua scilicet vere hoc praedicatur. Μονωθὲν certe valet hoc, quod ostendi, quod verbum non multo etiam supra vsurpauit M. Cicero in II. libro de finibus, vbi honestum definit, videtur his verbis ipsum exposuisse. „Quod tale est, „vt detracta omni vtilitate, sine vllis praemijs, fructibusue, per se ipsum possit iure laudari.

Ἔτι δὲ πάντων αἱρετωτάτην, μὴ συναριθμουμένην· συναριθμουμένην δὲ, δῆλον ὡς αἱρετωτέραν μετὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀγαθῶν, ὑπεροχὴ γὰρ ἀγαθῶν γίνεται τὸ προστιθέμενον· ἀγαθῶν δὲ τὸ μεῖζον, αἱρετώτερον ἀεί. τέλειον δή τι φαίνεται, καὶ αὔταρκες ἡ εὐδαιμονία, τῶν πρακτῶν οὖσα τέλος.

Amplius autem maxime omnium expetendam solam, & cum alio nullo bono numeratam, iunctam autem cum quolibet plane optabiliorem, cum minimo etiam bonorum omnium: efficitur enim quod appositum est praestantia bonorum: e bonis autem quod maius est, magis expetendum semper. Perfectum igitur quiddam perspicitur esse, & quod se contentum sit, beatitudo, quae finis est omnium rerum agendarum.

HAEC alia descriptio est beatitudinis: tradit autem eam magis expetendam esse, quàm aliud vllum bonum, cum quo conferatur, quamuis id iunctum sit, concretumque è pluribus bonis, vincereque illud sua bonitate; si tamen hoc animaduertatur, serueturque diligenter: ne in illis ipsis bonis, cum quibus confertur, ipsa quoque collocetur: numerumque eorum augeat: Ita enim verum hoc non esset, vt docet: vinceretutque vita beata, si vna ipsa quoque foret, plurium illatum rerum concursu, cum quibus ipsa sola confertur, non solum si plures illic res, magnaeque forent, verum etiam, si vna tantum, & ea quidem minuta, atque exilis. Causam huius rei adfert: vtiturque quodam ad hoc comprobandum, quod in vniuersum verum est: id enim inquit, quod admotum ei fuerit, appendixque illa, fit praestantia quaedam · superiorque gradus bonorum, siue altitudo, atque excellentia: hoc ipsum enim verbum Graecum ὑπεροχὴν facile crediderim Ciceronem intellexisse, „cum inquit, Extrue animo altitudinem, excellentiamque virtutum: semper autem bonorum, quod maius est, atque amplius, magis expetendum est. His duobus argumentis re confirmata, adiungit. Nunc intelligi posse, conuenire vitae beatae, quae de ipsa, ornans eam, dixerat, esse inquam eam, perfectum quoddam, & quod contentum sit suis bonis: nec praeterea aliud requirat; quodque finis sit rerum agendarum. Locus vero hic, vt videre licet, exhibuit multum negotij superioribus interpretibus horum librorum: lapsiq; illi videntur in vera sententia inde eruenda; quod magna ex parte profectum est, quia nō rectè acceperunt vim, notionemque eius nominis συναριθμουμένην: nec perspexerunt, quid

priaque virtute, eorum quasi testimonio confirmaeli. Tertium etiam quoddam eosdem requirere ait in persona eorum, qui ipsos ornant, vt honor ipsis habeatur, laudenturque ob virtutem, qua praediti sint, non alio vllo nomine. Indicio igitur, confessioneque etiam horum constare dicit Aristoteles, extare aliud bonum, quod maius honore sit, cum honorem ament propter virtutem.

Τάχα δὲ καὶ μᾶλλον αὔτις τέλος τοῦ πολιτικοῦ βίου ταύτην ὑπολάβοι. φαίνεται δὲ ἀτελεστέρα, καὶ αὐτή: δοκεῖ γὰρ ἐνδέχεσθαι, καὶ καθεύδειν, ἔχοντα τὴν ἀρετὴν, ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου.

Fortasse autem magis quispiam finem ciuilis vitae hunc existimaret: perspicitur autem imperfectior haec etiam esse: videtur enim contingere posse, vt aliquis dormiat, qui virtutis particeps sit, vel tota vita sua nihil gerat.

CVM dixisset tamquam conuinci suo iudicio illos, qui tantum honori tribuerint, vt vellent ipsum esse finem: ijdemque potissimum amarent honorem, quem adipiscerentur commendatione virtutis; ita enim fatebantur extare quiddam, quod praestantius foret honore, nunc ostendit, ne illam quoque merito existimari posse finem esse, quia imperfecta est, atque pluribus modis impeditur: finis autem integrum, & absolutum quoddam esse debeat. Quasi diuinus fuit hac parte philosophus, qui multo ante vidit, quod fieri debebat: non enim vnus aliquis, aut alter, sed multi, & totus denique grex sapientum extitit, qui non solum plus virtuti tribuit, quàm honori, sed ipsam solam etiam, destitutam ceteris omnibus bonis, satis esse existimauit ad beatam vitam praestandam, cōtra quorum opinionem, nondum exortam, sedulo disserit, totamque multis nominibus refellit, atque explodit, fuisse autem hos Stoicos vocatos, apertum est. Primum igitur contra ipsam dicit, intelligi facile vsu venire virtuti idem, quod honori, vt minus perfecta sit, quàm requirat finis, ac beata vita; quia contingere potest, vt virtute praeditus totam vitam dormiat, nec aliquid vmquam rerum gerat,

Καὶ πρὸς τούτοις κακοπαθεῖν, καὶ ἀτυχεῖν τὰ μέγιστα: τὸν δὲ οὕτω ζῶντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, εἰ μὴ θέσιν διαφυλάττων. καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλις: ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις εἴρηται περὶ αὐτῶν.

Et praeter haec confligetur variis casibus, atque maximis in rebus aduersa fortuna vtatur: hominem autem, qui ita viuat, nemo beatum putaret, nisi sententiam semel positam tueri vellet: ac de his quidem ad satietatem dictum est, quod satis enim esse potest, in encycliis libris de ipsis dictum est.

HOC alterum argumentuin est, quo idem confirmat. Praeterea inquit vsu venire potest, vt incidat in grauia mala, conflictetúrque aduersa admodum fortuna: hominem autem, inquit, qui talem vitam ducat, nemo diceret beatum, nisi tueri vellet sententiam sibi prius falso probatam, & tamquam solum, ac fundamentum suae rationis iactum. Aristoteles in III. libro περὶ οὐρανοῦ, ita quoque locutus est, cum insimularet quosdam, qui absurdae sententiae nimis addicti forent; nec conuicti etiam deponere ipsam vellent: dixit enim eos similes esse iisdem, quos hic accusat eodem nomine; verba eius à me expressa sunt, quibus praeterea declarat rationem huius vocis. Hi vero propter horum amicitiam, & quia diligunt has sententias, idem facere videntur atque illi, qui in disputationibus tuentur quas ratas habent, firmasque prorsus censent: quicquid enim incommodi in eos cadit, fortiter sustinent, tamquam initia vera habeant. Huiuscemodi autem homines, pertinaces in di-
„ sputando, videtur M. Cicero notasse, cum in Lucullo inquit: Illud autem superius, si-
„ cut caput, & fimam tuam, defendere tibi necesse erit.

Τρίτος δ᾽ ἐστὶν ὁ θεωρητικός. ὑπὲρ οὗ τὴν ἐπίσκεψιν ἐν τοῖς ἑπομένοις ποιησόμεθα.

Tertia autem vita est, quae in contemplatione rerum posita est, de qua in iis, quae sequuntur considerabimus.

TERTIAM

TERTIAM vitam, de qua restabat disserere, esse inquit eam, quae posita est in cognitione, & scientia rerum diuinarum, & naturalium, causisque ipsarum cognoscendis, quam multi graues, doctique viri valde amarunt, & de qua variae sententiae eorundem extiterunt, quam modo statuit sibi quaerendam non esse; sed differt hanc perobscuram quaestionem in aliud tempus, idest in .X. horum librorum: neque enim putandum est aliud ipsum opus intelligere, dicatum huic muneri, cum polliceatur se hoc facturum esse ἐν τοῖς ἑπομένοις, quo verbo plane indicare videtur locum accommodatum huic quaestioni, qui profecto est ille: praeterquam quod hoc eo loco sedulo facit.

Ὁ δὲ χρηματιστὴς, βίαιός τις ἐστὶ, καὶ ὁ πλοῦτος δῆλον ὅτι, οὐ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν: χρήσιμον γὰρ καὶ ἄλλου χάριν. διὸ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα, τέλη τις ἂν ὑπολάβοι: δι' αὑτὰ γὰρ ἀγαπᾶται. φαίνεται δ' οὐδ' ἐκεῖνα. καίτοι πολλοὶ λόγοι πρὸς αὐτὰ καταβέβληνται.

Quae autem rei quaerendae dedita est, violenta quaedam est, & diuitiae profecto non sunt bonum, quod quaerimus: quiddam enim sunt, quod accommodatum est vsibus mortalium, & propter aliud expetitur: quapropter magis, quae prius dicta, fines aliquis existimaret: propter se enim cara nobis sunt. perspiciuntur autem ne illa quidem, etsi multae rationes ad illa constituenda consumptae sunt.

VIDEBAT aliam quandam vitam extare, quam non enumerauit in vitis honesto, proboqꝫ viro dignis, & quae ratione magna aliqua expetantur: quia tamen multos amatores habet, & qui cupide ipsam sequuntur, vitam quoque hanc appellauit, & quid sentiret de ipsa, libere locutus est: intelligit autem vitam hominum, qui omnes cogitationes suas consumunt in quaerenda pecunia, & illam, quacunque arte queunt, cogunt, vt sunt foeneratores, & huiuscemodi omne genus hominum: accusans autem ipsam duobus argumentis vsus est: primum enim inquit, eam violentam esse; nisi enim forent, qui valde egerent, siue omnes cupiditates suas explere cuperent, non tanto damno patrimonij sumerent, quos igitur subleuare oporteret, premunt; neque potest facile aliquis grandem pecuniam parare, nisi aliquo modo vim adhibeat, viamque inueniat, qua eripiat cuipiam, quod suum est: plures autem viae sunt hoc faciendi: cunctaeque prauae, atque vt iniustae, ita plenae violentiae. Deinde addit, praeterea non esse pecuniam bonum illud, quod nunc inuestigat, docet, cuius rei statim causam affert, quae est, inseruire ipsam alijs rebus parandis, propter quas expetitur, cum bonum, in quo quaerendo toto animo nunc occupatus est, propter se expetatur, finisque sit. Quare inquit, (est autem hoc corollarium, quod elicitur a superioribus sententijs, proximaque hac.) potius inueniretur, qui supra expositas res existimaret esse fines: gratae enim illae sunt, acceptaeque hominibus propter se, siquis tamen, addit, attendat, facile intelliget, ne eas quidem fines esse, etsi non defuerunt, qui multis rationibus, frustra in ipsis ornandis, consumptis, id probare conati sunt.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω. τὸ δὲ καθόλου βέλτιον ἴσως ἐπισκέψασθαι, καὶ διαπορῆσαι πῶς λέγεται: καίπερ προσάντους τῆς τοιαύτης γινομένης ζητήσεως, διὰ τὸ φίλους ἄνδρας εἰσαγαγεῖν τὰ εἴδη. δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι, καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας: ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

Haec igitur dimittantur. Uniuersum autem fortasse melius existimare, & quaerere, quomodo dicitur: etsi ardua nobis haec est quaestio: quia amici homines ideas in hanc disputationem attulerunt. Uideri autem fortasse melius posset, atque oportere, vt veritas statum suum tueretur, etiam suas, propriasque opiniones interimere, praesertim qui sapientiae studiosi sunt: cum

enim ambo haec amica nobis sint; sanctum, piumque est in maiore honore habere veritatem.

CVM declaratum sit, haec quae falso talia putata sunt, defensaque à non nullis, non esse summa bona, neque fines existimari debere; fuerunt autem illa, vna aliqua è genere eorum bonorum, quae satis clara, apertaque sunt: aggreditur disserere de bono seiuncto, atque vniuerso de formisque illis aeternis, quas Plato valde amauit, appellauitque ipsas ἰδέας. purgat autem se primum, quod necessitate se cogente, aduersaturus sit sententiae sui doctoris: vnde vocat hanc quaestionem arduam, quia amici ipsius homines, auctores fuerunt idearum: induxeruntque ipsas in disputationem de summo bono: dignum vero se ostendit esse, cui ignoscatur; ac fortasse etiam, qui laudetur, cum officio fungatur: à philosopho enim veritas in primis amplexanda est, ceterisque rebus omnibus anteponenda, quare oportet etiam suas proprias opiniones confutare, cum cognitae postea sunt alicui vitio, aut errori affines; id quod memoriae proditum est, fecisse Hippocratem, qui non veritus est fateri, se in sutura humani capitis aliquando deceptum fuisse.

Οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην, οὐκ ἐποίουν ἰδέας ἐν οἷς τὸ πρότερον, καὶ τὸ ὕστερον ἔλεγον· διόπερ οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν ἰδέαν κατεσκεύαζον· τὸ δ' ἀγαθὸν λέγεται, καὶ ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ἐν τῷ ποιῷ, καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ δὲ καθ' αὑτό, καὶ ἡ οὐσία πρότερον τῇ φύσει, τοῦ πρός τι· παραφυάδι γὰρ τοῦτ' ἔοικε, καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη κοινή τις ἐπὶ τούτων ἰδέα.

Qui autem attulerunt hanc opinionem, non faciebant ideas in iis rebus, in quibus prius, & posterius dicebant. quapropter neque numerorum ideam fingebant. bonum autem dicitur, & cum quaeritur quid est, & in quali, & in eo, quod refertur ad aliquid: quod autem per se est, & essentia prius natura est, quam quod ad aliquid: adnato enim cuipiam hoc simile est, & accidenti eius, quod est, quapropter non esset communis quaedam in his idea.

CVM, multorum numero, dicat, qui principes & auctores fuere huius opinionis, significare videtur, non Platonem solum amasse ideas, & in quaestionem de communi bono, & quod in vniuersum tale est, ipsas comportasse, sed habuisse illum socios non nullos huius inuenti, & nouae sententiae. Vel potius, & si vtitur numero plurium, vnum illum intelligit: consuetudo enim est ita loqui; ipseque & de se, & de alijs singulis hominibus loquens, numerum variauit: praeterea, si alios quospiam notare voluisset, non statim, vt fecit, famam suam defendisset: neque enim dissentire ab alienis culpam vllam in se continet. Proditum tamen est memoriae, Epicharmum illum Siculum, qui sane acuti ingenij vir fuit, & non paruae prudentiae, formas has aeternas excogitasse, vidisseque primum mente sua extare ipsas, quarum imitatione opifices, & qui egregium aliquod opus, siue ingenio, siue manu molirentur, opus illud suum perfectius, absolutiusque efficerent: ipsas autem Plato aut ab ipso acceptas, aut à se inuentas, valde celebrauit, quibus auditor ipsius, noster autem doctor, sedulo semper aduersatus est, atque ipsas frangere & labefactare studuit; nam & in cunctis, quos scripsit de moribus libris, non solum in his ad Nicomachum missis, incubuit toto animo in hanc curam, & in analyticis, vt notum est, posterioribus; eodemque pacto in metaphysicis: quin etiam in exotericis, qui appellati ab ipso sunt, quamuis communioribus libris, non cessauit contra ipsas disputare, quod litteris mandatum fuit à Plutarcho in libello, quem scripsit contra Colotem Epicureum; cui sane non placuit, vt graui admodum viro, singularique amatori Platonis, tantum studium adhibitum ab Aristotele fuisse in sententia hac euertenda eius, à quo disciplinam acceperat, & quem tamquam Deum colere debebat; nam quod, postquam in animum induxerat repugnare auctoritati in hac re optimi sui magistri, potissimum se purgat in his libris, scriptis de moribus, atque officijs, quod alibi non fecit, loco ipsum hoc facere, & cum maxime oporteret, D. Thomas adnotauit, verisimile est, & acute, recteq; cogitatum, & si in alijs, accurate quoque à se scriptis ethicis, hoc non tetigit, neque se excusauit: sed his relictis, primum argumentum explicemus. Ait igitur, duces & quasi fabros harum

aeterna-

aeternarum formarum non solitos fingere, neque moliri ideas in his rebus, in quibus existeret prius; & posterius: quam rem impulisse eos tradit, vt non struerent, fabricarentq; ideas numerorum: non enim dubium est, quin in numeris sit series atque ordo, & quidam eorum praecedant; alij sequantur: est autem hoc, quod de numeris addidit, corollarium: valet tamen ad declarandum, quod dixerat de rebus, in quibus perspiceretur varietas ordinis: contra sententiam autem ipsorum differens, ait in his, quae praedicamenta vocata sunt, quae planè paria non sunt, neque aequalia, cum pendeant à primo: indeque quasi profecta sint, inueniri tamen in inferioribus horum, & in primo, quae essentia vocatur, veluti in quanto, in quali, in his quae conferuntur cum aliquo, & eodem pacto in ceteris. Quin autem quod per se manet, nec aliunde aptum est, natura prius sit, quam quod ad aliud refertur, dubitandum non est. Illustrauit autem simili, & vno eorum, quae percipiuntur sensu: inquit enim relatiuum appellatum, par, simileque virgulto, & pullo arboris, & quasi accidenti eius, quod prius sit, vnde concludit existere non posse in his, cum disparia sint inter se, communem formam, & quae cuncta eodem tenore infra se posita, complectatur, quod proprium est munus ideae. κομίζειν δόξαν. quomodo hic auctor locutus est, longe aliud valet apud Euripidem in Hippolyto: significat enim ex aliquo facto capere, & quasi domum reportare laudem, & gloriam, καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς κομίζεται.

Ἔτι ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι: καὶ γὰρ ἐν τῷ τί, λέγεται. οἷον ὁ θεός, καὶ ὁ νοῦς: καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταὶ, καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ μέτριον: καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον: καὶ ἐν χρόνῳ, καιρὸς: καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα, καὶ ἕτερα τοιαῦτα. δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καθόλου, καὶ ἕν: οὐ γὰρ ἂν ἐλέγετο ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, ἀλλ' ἐν μιᾷ μόνῃ.

Praeterea quia summum bonum tot modis dicitur, quot modis dicitur id quod est, & cùm quaeritur enim quid est, dicitur, veluti Deus, & mens: & in quali, virtutes: & in quanto, mediocre: & in eo quod ad aliquid, vtile: & in tempore, occasio: & in loco, mansio: atque alia huiuscemodi. Planum apertumque est, non exstare commune aliquid vniuersum, & vnum: neque enim dictum fuisset in omnibus praedicamentis, sed in vno tantum.

ALTERVM hoc argumentum est, quo probat, non extare commune quoddam atq; vnum, quod conueniat omnibus bonis, cum illa sint inter se discrepantia: ideoque in diuersis praedicamentis collocata; si namque vniuersum hoc foret, omnia complecteretur, quod non facit; Inquit igitur, quia quot modis dicitur aliquid esse, tot modis bonum dicitur: declarat autem hoc, ostendens in cunctis illis decem generibus rerum, quae vocata sunt κατηγορίαι, existere suum, ac proprium ipsarum bonum: cum reperiatur in quaestione de essentia & natura rerum: in ea enim summum bonum est Deus, & mens. Quid enim melius, perfectiusque his duabus rebus inueniri potest? itidem cum quaeritur de quali, virtutes enim huiuscemodi sunt, & in quanto inquit: moderatum enim, & quod iustam mensuram consequutum est, tale est, & quae sequuntur, quare inquit, apertum, planumq; est, non extare commune, atque vnum bonum: neque enim in pluribus, ac diuersis, sed in vno tantum praedicamento inueniretur.

Ἔτι δὲ, ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν, μία καὶ ἐπιστήμη, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων, ἦν ἂν μία τις ἐπιστήμη. νῦν δ' εἰσὶ πολλαὶ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν κατηγορίαν, οἷον καιροῦ, ἐν πολέμῳ μὲν, στρατηγική: ἐν νόσῳ δὲ, ἰατρική: καὶ τοῦ μετρίου, ἐν τροφῇ μὲν, ἰατρική: ἐν πόνοις δὲ, γυμναστική.

Adhuc autem, quia eorum, quae sunt secundum vnam ideam, vna quaedam scientia est; bonorum etiam omnium vna quaedam extitisset scientia: nunc vero sunt multae; eorum etiam quae sunt sub vno praedicamento, veluti occasionis, in bello quidem facultas ducis: in morbo autem ars medicorum,

&

& mediocris, in cibo, ars medicorum: in laboribus, ars, quae tradit corporis exercendi rationem.

TERTIVM hoc argumentum est, quo idem constituit: inquit enim, quia illorum omnium, quae sub eadem sunt idea, vna quoque est, eademque scientia, sequeretur, vt bonorum omnium vna aliqua scientia foret, quod vsu non venit: non solum enim omnium bonorum in diuersis etiam ideis positorum non est eadem scientia, sed ne illorum quidem, quae in eadem idea sunt, veluti est idea boni: bonum autem in singulis praedicamentis locum habet, diuersisque scientijs percipitur, vt accurate docet: exempli gratia enim inquit, occasionis, temporisque oportuni ad quamlibet rem gerendam, sunt plures scientiae, veluti inquit in bello, temporis oportuni ad pugnam conserendam, scientia ducis: in morbo curando, veluti in sanguine mittendo, ars medicorum, in alio praedicamento mensurae iustae rerum, variae; in cibo sumendo ars medicorum, in laboribus, corporisque exercitationibus, gymnastica. Eodem autem hoc argumento vsus est, contra ideas itidem disserens in priore libro ἠθικῶν, quae μεγάλα vocata sunt, & si non omnino ijsdem exemplis illic, quibus hic vtitur, nec tamen valde dissimilibus, plenius autem illic, apertiusque totam rem explicat; eius initium est, τὸ δ' εἶναι ἰδέαν τινά.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, τί ποτε καὶ βούλονται λέγειν αὐτοέκαστον. εἴπερ ἔν τε αὐτοανθρώπῳ, καὶ ἀνθρώπῳ, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ ἀνθρώπου. ᾗ γὰρ ἄνθρωπος οὐδὲν διοίσουσιν. εἰ δ' οὕτως, οὐδ' ᾗ ἀγαθόν.

Quaereret autem aliquis quidnam potissimum dicere volunt ipsum adplicantes singulis rebus, siquidem & in ipso homine, & homine, vna, & eadem est ratio hominis: qua enim homo est, nihil differens: quod si hoc ita se habet, neque qua bonum.

QVARTO hoc, tamquam argumento, coarguit ideas, & rem commentitiam, superuacaneamque esse tradit: inquit igitur, quae rere secum aliquis posset, quaenam ratio ipsos impulit, vt particulam αὐτὸ, ponerent initio cunctarum earum rerum, quas ostendere volebãt seiunctas à materia esse, & tamquam exemplar rerum humanarum, ac caducarum, & quid appendix illa valeat, iuncta cum aliquo nomine, verbi gratia in αὐτοανθρώπῳ, quae valet ipsum hominem, idest, ideam, & formam aeternam hominis, & αὐτοΐππῳ, idest specie equi, & qui sine materia sit. Nam non sine causa gignere posse hoc nonum nomen scrupulum in animo alicuius significat; cum in ipso homine, vt simpliciter homine, vna, atque eadem ratio sit hominis, naturaeque eius, & nullam in partem dissimilis: nam siquis attendat naturam hominis, & qua ratione homo est, idem prorsus valere ipsas intelliget, quod si hoc, inquit, verum est, idem etiam continget de bono.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ ἀΐδιον εἶναι μᾶλλον ἀγαθὸν ἔσται, εἴπερ μηδὲ λευκότερον, τὸ πολυχρόνιον τοῦ ἐφημέρου.

At vero neque quod perpetuum est, magis bonum erit, siquidem neque quod diuturnum est, album magis est, quàm quod vnum diem manet.

OCCVRRIT ei, quod contra simile, extremumque superioris argumenti dicere aliquis potuisset; non esse cur aliquis putet, ipsum bonum, idest formam boni, quia sempiternum est, magis bonum esse, quia longitudo temporis hoc non praestat, neque vim eam habet, vt reddat res meliores, sed oportet hoc à natura earum rerum non aliunde proficisci. Ad hoc quoque illustrandum vsus fuit simili, eadem scilicet ratione, qua album, quod diuturnius est, non esse magis album, quam id, quod breue est, ac spatio tantum vnius diei manet, postea dilabitur. Inquit igitur, prolixius aliquid esse, atque etiam perpetuo manere, non eam vim habet, vt reddat ipsum melius, quàm breuius, & quod facile extinguitur, sed tantum declarat ipsum diuturnius esse & longiore temporis spatio perdurare.

Πιθανώτερον δ' ἐοίκασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν

συστοι

συστοιχίᾳ τὸ ἕν. οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἐπακολουθῆσαι δοκεῖ: ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἄλλος ἔστω λόγος.

Probabilius autem de eo videntur Pythagorei dicere, qui collocarunt in ordine rerum bonarum vnum, quos sane videtur etiam Speusippus secutus fuisse, verum de his alia erit disputatio.

CONFERT nunc sententiam Pythagoreorum cum opinione Platonis, traditque, ducem eius disciplinae, & eos, qui auctoritatem ipsius sequuti, defenderent illam, locutos esse probabilius de bono: neque enim dicit,eos vere omnino, atque exquisite de ipso disseruisse, sed tantum magis accommodasse ad persuadendum, & fidem faciendam iudicium suū: laudat autem in ipsis, quod collocarunt in ordine rerum bonarū vnum, tanquam tabula, vnum, cum multa contra è regione illius constituerint in rebus malis. Notum autem est Samium illum sapientem, quasi in tabula, siue pariete geminos ordines, seriesque descripsisse, in quarum vna res bonas, & vtiles vitae: in altera vero opposita, malas, & quae incommodi multum gignerent, notauit; vocatae vero illae sunt συστοιχίαι eadem ratione, qua σύστοιχα à magistris dicendi, & auctore hoc nostro, appellata sunt, quae coniugata M. Cicero nominauit: quae vero res vim, & potestatem boni, quae itidem mali haberent, occultum eodem pacto esse non potest, quia Graeci interpretes Aristotelis in suis commentarijs accurate illas, & descripserunt, & declararunt, vt Simplicius in primum naturalis auscultationis. Adiungit autem hic Aristoteles Speusippum, auditorem Platonis natumque ex eius sorore, & quem ille philosophiae quasi heredem reliquerat, eodem pacto, vt ipse facit, de hoc sensisse, antepofuisseque eorum sententiam opinioni de hac re sui doctoris; veruntamen de hac re modo se quaerere nolle; sed in aliud tempus differt accuratum sermonem de ipsa.

Τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησίς τις ὑποφαίνεται, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ τοὺς λόγους εἰρῆσθαι: λέγεσθαι δὲ καθ' ἓν εἶδος, τὰ καθ' αὑτὰ διωκόμενα, καὶ ἀγαπώμενα: τὰ δὲ ποιητικὰ τούτων. ἢ φυλακτικά πως, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικὰ, διὰ ταῦτα λέγεσθαι, καὶ τρόπον ἄλλον. δῆλον οὖν ὅτι διττῶς λέγοιτ' ἂν τἀγαθά: καὶ τὰ μὲν, καθ' αὑτά: θάτερα δὲ, διὰ ταῦτα.

His autem, quae dicta sunt, alia quaedam subest controuersia: propterea quod de omni bono sermones habiti sunt: dicuntur autem vna specie ea, quae per se quaeruntur, & amantur, quae autem efficientia horum, siue conseruantia aliquo modo: siue vim, & potestatem habentia contrariorum prohibendorum, propter haec dicuntur, & alio modo. Perspicuum igitur dupliciter dici bona: et haec quidem per se; alia vero propter haec.

VIDEBAT Aristoteles, quia non distinxerat bona, nec quot forent ipsorum genera docuerat, obscure se aliquo modo locutum, & ita, vt dubitatio aliqua inde in animo alicuius exoriretur, quare inquit. In his, quae dicta à me sunt, controuersia quaedam leuis perspicitur, atque id, quia vt de omni bono rationes à me dictae sunt; cum plura sint, & non vnum tamen vno modo bonum dicitur; conficiuntque genus quoddam bonorum illa, quae propter se quaeruntur & chara habentur: quae vero efficientia sunt horum absolutorum bonorum, tuenturque ipsa aliquo modo, cum parta sunt, vel obstruunt viam contrarijs; nec sinunt mala eo irrumpere, appellantur bona propter illa, & alio modo. Planum igitur est, addit, perspicuumque duobus modis dici bona, quorum modorum vnus continet propria, meraque bona: alter vero quae commendatione priorum illorum nomen bonorum adepta sunt.

Χωρίσαντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ καθ' αὑτὰ: σκεψώμεθα, εἰ λέγεται κατὰ μίαν ἰδέαν.

Cum seiunxerimus igitur ab iis, quae opitulantur, ea, quae sunt propter se: consideremus, si dicuntur una idea.

QUARE inquit, cum separauerimus per se vocata bona ab ijs, quae iuuant illa, ornantque, consideremus, si ita dici possunt contenta eadem idea. Quod vero attinet ad varietatem lectionis huius loci, quam indicauit Argyropylus: cuiusq; vestigia sunt in vetere tralatione, cuius auctor vtramq; expressit; arbitror ambas posse defendi, sed tamen veriorem duco, à qua abest particula negandi, vt dixerit, posse quempiam haerere animo, quia adhuc a se disputatum sit de bono communiter, ac generatim, & non distincta prius ipsius vi ac natura, vt πάντως valeat ὅλως. Quod si quispiam delectatur magis altera lectione illa, in qua est μὴ, valebit, scrupulum hunc male habere aliquem; quia non sit disputatum ab Aristotele de omni bono, idest de omni specie boni, sed tantum confuse, & crasso quodam modo de omni bono. Nam quod idem ponit Eustratium in illis, qui sequũtur lectionem habentem μὴ, vereor ne verũ sit; praecipue autem me mouet, quod ipse tradit, Aristotelem de hoc hactenus disputasse συγκεχυμένως, & ἁπλῶς idest pingui Minerua. Est autẽ, videre quomodo ipse acceperit, alicuius momenti, propter vetustatem, ad indicium faciendũ de fidelitate scripturae.

Καθ' αὑτὰ δὲ ποῖα θείη τις ἄν; ἢ ὅσα, καὶ μονούμενα διώκεται. οἷον τὸ φρονεῖν, καὶ ὁρᾶν: καὶ ἡδοναί τινες, καὶ τιμαί: ταῦτα γάρ, εἰ καὶ δι' ἄλλό τι διώκομεν, ὅμως τῶν καθ' αὑτὰ ἀγαθῶν θείη ἄν τις. ἢ οὐδ' ἄλλο οὐδέν, πλὴν τῆς ἰδέας. ὥστε μάταιον ἔσται τὸ εἶδος.

Per se autem qualia ponat aliquis? an cuncta, quae sola etiam relicta, expetuntur, veluti sapere, et videre: et voluptates non nullae, et honores: haec namque, etsi propter aliud quippiam sequimur, tamen partem bonorum, quae sunt per se aliquis ponat: an ne aliud vllum bonum praeter ideam. Quapropter frustra suscepta erit idea.

CVM diuiserit bona: reieceritque ab hoc sermone, quae propter aliud bonorum nomen adepta sunt, & nõ quia ipsa sua vi & propter se talia sunt, quaerit nunc quomodo tuto ipsa intelligere valeamus, inquit igitur, quasi interrogans, qualia illa sint, & quae existant eorum notae & indicia; responderque, an haec habenda sunt talia, quae vacua ab alijs fructibus facta, quos parerent, & sola relicta; tamen experuntur, & cara habentur, veluti inquit sapere, & cernere, praetereaque voluptates non nullae, atque honores: haec enim, etsi sectamur ob alia quaedam, quae saepe gignunt, quaeque nobis emolumento sunt, non tamen indigna putantur, quae propter se bona existimentur, & in numero bonorum propter se collocentur. Verum esse, quod traditur hic de sensibus, praesertim illo oculorum, declarauit etiam M. Tullius, iucundum nobis eum esse per se quoque: narrat enim ab honesto & erudito viro, oculis capto, se saepe audiuisse, cum se lucis magis, quàm desiderio vtilitatis moueri diceret. Verba haec, in extremo huius partis posita; ἢ οὐδ' ἄλλο οὐδέν, πλὴν τῆς ἰδέας, putat Eustratius ab auctore εἰρωνικῶς prolata esse, quasi dixerit, si cuncta abiecerimus, quae omnium consensu per se bona existimata, dictaque sunt, atque euidentiam despexerimus; solamque voluerimus esse per se bonum, ideam, plane tamen apparebunt bona esse, quae demonstrata sunt: quare sine causa videtur huc comportata esse idea, si namque in rebus nostris nulla extarent huiuscemodi bona, idest per se, de quibus, quin sint, dubitari non potest; necesse fortasse fuisset huiuscemodi quippiam excogitare, quod foret per se tale, ad quod cetera omnia bona referrentur. Nunc vero, cum promptum id, paratumque sit, quid opus fuit ideas fingere ac comminisci? haec est huius loci declaratio, quam probat Graecus interpres: in excuso ipsius exemplari mendum est, quod tuto tamen tollitur, pro ἐνεργείας enim, vna immutata littera, ἐναργείας legi debet; ob similitudinem autem harum vocum multi loci apud interpretes Aristotelis corrupti sunt. Quod ad sententiam facit, videndum est, an sine ironia locum ita accipere melius sit, vt significaret Aristoteles, haec, quae supra tradita sunt, fateri debere aliquem bona esse per se, aut nihil aliud apud nos bonum tale esse: quod si verum foret, ideae illae formaeque aeternae, irritae prorsus essent, atque in cassum fabricatae: neque enim inde aliquid conformaretur, cui rei efficiendae inuentae ipsae videntur.

Εἰ δὲ καὶ ταῦτ' ἐστὶ τῶν καθ' αὑτά, τὸν τ' ἀγαθοῦ λόγον ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὸν αὐτὸν ἐμ-

φαίνε

φαίνεσθαι δεήσει, καθάπερ ἐν χιόνι, καὶ ψιμμυθίῳ, τὸν τῆς λευκότητος. τιμῆς δὲ καὶ φρονήσεως, καὶ ἡδονῆς, ἕτεροι καὶ διαφέροντες οἱ λόγοι, ταύτῃ ᾗ ἀγαθά. οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ ἀγαθὸν κοινόν τι κατὰ μίαν ἰδέαν.

Si vero haec quoque pars eorum; quae sunt per se, boni que rationem in omnibus ipsis eandem conspici oportebit, veluti in niue, et cerussa, albedinis: honoris autem, et prudentiae, et voluptatis aliae sunt, et discrepantes rationes, hac qua bona sunt: non est igitur summum bonum commune quiddam secundum vnam ideam.

PERGIT differere contra Platonem, & hoc quoque argumento frangit ideas. Si namque ait, haec quoque sunt bona per se, oportebit rationem boni vnam, eandemque perspici, & cognosci planè esse in cunctis ipsis: hoc autem prius quam concludat, requiri, simili declarat, vt videmus inquit in niue, et in cerussa, vnam atque eandem prorsus esse rationem albedinis, quod non contingit in his, quae modo appellata sunt, & in bonis enumerata: honoris namque, & prudentiae, ac voluptatis longè aliae sunt rationes, ac valde inter se discrepantes, si attendantur, cogitenturque ea ratione, qua bona sunt; quare addit, concludens. Non est igitur commune quoddam bonum, vt illi volebant ideam, qua continentur cetera omnia bona.

Ἀλλὰ πῶς δὴ λέγεται; οὐ γὰρ ἔοικε τοῖς γε ἀπὸ τύχης ὁμωνύμοις, ἀλλ' ἆρά γε τῷ ἀφ' ἑνὸς εἶναι, ἢ πρὸς ἓν ἅπαντα συντελεῖν, ἢ μᾶλλον κατ' ἀναλογίαν. ὡς γὰρ ἐν σώματι, ὄψις, ἐν ψυχῇ, νοῦς: καὶ ἄλλο δὴ ἐν ἄλλῳ.

At quomodo iam dicitur? non enim simile est iis, quae fortuito aequiuoca sunt: numquid igitur, quòd ab vno sint, siue ad vnum omnia referantur: siue potius quod proportione constent: vt enim in corpore visus, ita in animo mens, et aliud itidem in alio.

EX ijs, quae supra tradita sunt, exoritur scrupulus quidam, quem euellit Aristoteles. Est autem ille, quo pacto bonum complectatur bona plura infra se posita, dicaturque de illis: sunt enim modi plures, indicati suo loco ab auctore, diligenterque exemplis explanati ab eius interpretibus, quos non arbitror opus esse accuratè hic explicari; praesertim cum Argyropylus sedulo hoc fecerit. Inquit igitur noster doctor, quasi interrogans, hoc commune bonum quomodo dicitur de illis, quae infra se collocata sunt: non enim omnino planum est, nec tamen existimari potest, ita dici de ipsis, vt bonum aequiuocorumque genus omne, quod cadit in ea, quae casu, fortuitoque eodem nomine vocata sunt, quemadmodum pes in animante dicitur (ne semper canis nomen in medium veniat) in tripode in beta, in naui: nimis enim haec inter se remota sunt. Quare inquit videndum potius, an simile sit illis, quae ab vno profecta sunt, siue illis, quae cuncta eidem rei prosunt, ac seruiunt: quae ambo satis nota sunt, quibus etiam minime conuenire haec ipsa putat, sed illis potius, quae proportione eodem nomine, ac similitudine rationum vocata sunt: exemplum ipse ponit: Id, quod praestat oculus in corpore; idem mens in animo: sed alia etiam huic similia, & quae dissimilibus in rebus idem efficerent, inueniri tradit: veluti Archytas ille Tarentinus aiebat, aram, & arbitratum idem esse, quia ad vtramuis harum confugerent, qui iniuriam accepissent, rogantes, vt remedium adhiberetur ab illis suo malo.

Ἀλλ' ἴσως ταῦτα μὲν ἀφετέον νυνί: ἐξακριβοῦν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν, ἄλλης ἂν εἴη φιλοσοφίας οἰκειότερον. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἰδέας. εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἀγαθόν, ἢ χωριστόν τι αὐτὸ καθ' αὑτὸ, δῆλον, ὡς οὐκ ἂν εἴη πρακτὸν: οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπῳ. νῦν δὲ τοιοῦτόν τι ζητεῖται.

Sed fortasse haec quidem modo sunt omittenda: exquisite enim differere super

per

per hīc alius philosophiae proprium magis munus est. similiter autem et de idea: si enim est vnum aliquod bonum; quod communiter de omnibus praedicatur, aut siquod est per se separatum quoddam, perspicuum est non esse illud accommodatum ad res agendas, neque possideri posse ab homine. nunc autem huiuscemodi quoddam quaeritur.

VIDEBAT quaestionem hanc de bono, quod dicitur aequiuoce atque alijs eiusdem rationibus, accommodatam non esse huic materiae & loco; seque id solum attigisse ipsius, quod relinquere non poterat; quare testatur, non oportere modo exquisitè ipsam explicare, id quod etiam de idea vsu venire affirmat: cuius iudicij sui rationem affert, affirmans, si extaret etiam vnum aliquod bonum, quod diceretur communiter de reliquis inferioribus, terrenisque bonis: idque seiunctum foret ab omni materia, per seque staret, vt naturae illae caelestes, diuinaeque, quae ea de causa χωριστὰ vocata sunt; nihil tamen faceret ad res agendas; neque obtineri ab homine potest, quia ponitur omne studium in his libris ad res humanas, factaque intelligenda atque purganda; longeque aliud est, quod in ipsis quaeritur.

Τάχα δὲ τῷ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι γνωρίζειν αὐτὸ πρὸς τὰ κτητὰ, καὶ πρακτὰ τῶν ἀγαθῶν. οἷον γὰρ παράδειγμα τοῦτ' ἔχοντες, μᾶλλον εἰσόμεθα καὶ τὰ ἡμῖν ἀγαθά: κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν.

Fortasse autem cuipiam videretur praestare, cognitum ipsum habere ad vsum eorum bonorum, quae possideri possunt, & cadunt sub actiones, tamquam enim exemplar hoc habentes magis intelligemus, quae bona nobis sunt, vt si intellexerimus, ipsa consequemur.

COMMENTVM hoc Platonis inquit, siquis tamen ipso delectaretur: (neque enim negat, quin acutum ipsum; elegansque sit, & à magno ingenio profectum;) magis fortasse prodesset artibus quibusdam tractandis, & ad bona humana perpolienda, & meliora reddenda, quae parantur, tenenturque ab hominibus: ac valent ad res gerendas. Quomodo autem hoc contingat, declarat: exemplar enim inquit hoc habentes, figentesque oculos in ipsum, melius intelligemus ea, quae nobis bona esse possint, quaeque vim, ac potestatem iuuandi nos habeant, cognitisque ipsis, ac perspectis ipsa adipisci, ac consequi ope ipsius poterimus.

Πιθανότητα μὲν οὖν ἔχει τινὰ ὁ λόγος: ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν: πᾶσαι γὰρ ἀγαθοῦ τινος ἐφιέμεναι, καὶ τὸ ἐνδεὲς ἐπιζητοῦσαι, παραλείπουσι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. καίτοι βοήθημα τηλικοῦτον ἅπαντας τοὺς τεχνίτας ἀγνοεῖν, καὶ μὴ δὲ ἐπιζητεῖν, οὐκ εὔλογον.

Probabilitatem sane quandam habet haec ratio: videtur autem à scientiis dissentire: cunctae namque bonum aliquod appetentes, atque id, quod ipsis deest, conquirentes, omittunt cognitionem ipsius: tantum autem adminiculum vniuersos opifices ignorare, & non conquirere, non est consentaneum.

FATETVR rationem hanc, & inuentum de formis his aeternis accommodatam esse non nihil ad persuadendum: neque enim penitus ipsam vim hanc, & potestatem habere concedit, facileque irrepere in animum quorundam: nihil tamen habere in se firmitatis, & quod planè rem demonstret, quod requiritur ab his, qui tradunt artem, scientiamque aliquam: neque enim cuncta, quae valent non nihil ad persuadendum, vera sunt, ac solida; opponit igitur illi bono, auctor: bonum enim profecto fuit: ornatque ipsam, quod ait esse eam probabilem; quod repugnat, aduersaturque scientijs atque artibus; quod quale sit, declarat: cum enim inquit, omnes appetãt bonum aliquod; eademque sedulo quaerant,

sunt, si quid in ipsis merito desideretur: neque enim statim, vt inuentae sunt artes aliquae, perfectae, absolutaeque esse possunt, id quod verum esse intelligitur ex his, quae inferiori aetate excogitatae, inuentaeque sunt, valde vtiles vitae: cum enim ipsae primis illis temporibus rudes admodum & impolitae fuerint, postea studio, & opera multorum, qui in ipsas incubuerunt, integrae, perfectaeque redditae sunt; & tamen inquit auctor, cunctae omittunt perceptionem idearum, neque ad eas mentem conuertunt quod verisimile non est ipsas facturas fuisse: nec tantam opem, adminiculumque ad eas perpoliendas & perficiendas opifices earum relicturos fuisse. M. Ciceronem recepisse ideas, existimasseq; opifices cogitatione ipsarũ opera sua integriora, absolutioraq; facere, notum est. Optimus certe artifex, cum ex eo quaesitum esset: vnde expressisset Iouem illum tantopere laudatum, memoriae proditus est respondisse, ex Homeri versu, qui ingenio suo egregie ipsum descripserat. Nam nemo dubitat, quin etiam Bonarrotius noster è Dantis, tamquam pictura, portitorem illum inferorum descripserit, id quod etiam ille fateri solitus est, cum amator magnus eius poetae fuerit.

Ἄπορον δὲ καὶ τί ὠφεληθήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὑτοῦ τέχνην, εἰδὼς αὐτὸ τἀγαθόν. ἢ πῶς ἰατρικώτερος, ἢ στρατηγικώτερος ἔσται, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τεθεαμένος: φαίνεται μὲν γὰρ οὐδὲ τὴν ὑγίειαν οὕτως ἐπισκοπεῖν ὁ ἰατρός, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου. μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε: καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

Non est autem facile inuentu, quid emolumenti capiet textor, aut faber ad artem suam, si intellexerit ipsum bonum, aut quomodo magis ad medici munus, aut ducis exercitus obeundum idoneus erit, qui ideam ipsam spectauerit: perspicitur namque neque bonam valetudinem ita inspicere medicus, sed hominis: magis autem fortasse huius ipsius: singillatim enim quempiam curat, & de his quidem hactenus dictum sit.

PRIMVM significauit artes cunctas, si fructum aliquem sibi laturam putassent cognitionem huius vniuersi, seiunctique a rebus nostris boni, numquam ipsam neglecturas fuisse: nec qui ipsas tractant, tantum praesidium, quod inde caperent, aut ignoraturos, aut sua culpa se ipso spoliaturos, nunc, quasi laudans ipsos, recteque fecisse ostendens, qui nullam operam posuerint in semetipsis eo bono ornandis, dicit, arduum esse, nec facile alicui in mentem venire posse, quomodo iuuetur, ac melior fiat textor, aut faber aliquis in arte sua, si didicerit commune, idem etiam vsu venire adiungit in alijs alterius generis, artibus: eodemque pacto affirmat, medicum nullum meliorem medicum effici posse, siue exercitus ducem meliorem ducem, si cognorit, spectaueritque ideam sui muneris, quod obit, aut artis. Quantopere autem dissenserit M. Cicero à nostro hoc summo doctore, notum est, qui, perfectum oratorem informaturus, hinc initium duxit; quod aperte significauit se facere velle: sequebatur autem auctoritatem Platonis, vt in ceteris rebus, ita etiam in hoc. Verba eius, quibus consilium suum testatur, haec sunt: quia enim valde ac-
„ commodata sunt huic loco, non alienum erit hic ipsa collocare. Sed ego sic statuo, nihil
„ esse in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, vnde illud, vt ex ore aliquo,
„ quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque vllo sensu percipi po-
„ test, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque, & Phidiae simulachris, quibus
„ nihil, in illo genere, perfectius videmus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen
„ possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruae, con-
„ templabatur aliquem, è quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species
„ pulchritudinis, eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem,
„ artem & manum dirigebat. Post longam autem accuratamque disputationem contra ideas indicat Aristoteles reuerti se velle ad ea, quae magis huius temporis, locique sunt, cum satis, superque disputatum sit de externis, & aliquo modo alienis.

Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν, τί ποτ' ἂν εἴη: φαίνεται μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ πράξει, καὶ τέχνῃ: ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ, καὶ στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως. τί οὖν ἑκάστης τἀγαθόν, ἢ οὗ χάριν τὰ λοιπὰ πράττεται. τοῦτο δ' ἐν ἰατρικῇ μὲν, ὑγίεια: ἐν στρατηγικῇ δὲ, νίκη: ἐν οἰκοδομικῇ δὲ, οἰκία: ἐν ἄλλῳ δὲ, ἄλλο. ἐν ἁπάσῃ δὲ

πράξει, καὶ προαιρέσει, τὸ τέλος: τούτου γὰρ ἕνεκα, τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντες. ὥστ' εἴ τι τῶν πρακτῶν ἁπάντων ἐστὶ τέλος, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν: εἰ δὲ πλείω, ταῦτα.

Rursus autem redeamus ad bonum quod quaeritur, quidnam potissimum sit: perspicitur enim esse aliud in alia actione, atque arte: aliud enim in arte medicorum: aliud in ducum exercitus, & reliquis eodem pacto. quid igitur singularum bonum est? an id cuius gratia reliqua fiunt. hoc autem in arte quidē medicorum, bona valetudo: in arte autē ducis exercitus, victoria: in arte aedificandi, domus: in alio autem aliud: in omni autem actione, & electione, finis: huius enim causa reliqua agunt omnes: quapropter si quid est omnium rerum, quae aguntur, finis, hoc vtique esse debebit bonum, quod sub actionem cadit: si plura autem, haec ipsa.

PROPOSITVM auctori fuerat, disserere de summo, & perfectissimo bonorum omnium, quibus homines fruuntur in vita, & ad quod reliqua, quae bona & ipsa putata ac dicta sunt, tamquam ad finem referuntur: ostenderatque extare hoc. Cum vero declarare vellet, quid foret; in medio huius disputationis, quaesiuit de seiuncto à rebus humanis bono; & quod esset quasi forma quaedam reliquorum humanorum bonorum, cum ipsum diuinum, sempiternumque sit; quam ideam nostrorum bonorum, aut excogitarat, aut saltem valde amarat & celebrarat Plato, contra quam cū sedulo hic quoq; disputasset, refelleréque ipsam, ac labefactare omnibus ingenij viribus studuisset: primum enim significauit eam speciem non extare, totamque hanc rem fictam & commenticiam esse: deinde docuit, si maneret etiam, nihil prodesse posse factis humanis: perceptionemque eius inutilem & infructuosam esse huic scriptioni, ac disciplinae morum: cumque ita confirmasset, necessariam esse, inquisitionem humani boni; relicta illa, redit ad propositum, totumque se confert ad ipsum explicandum, & ante oculos ponendum eorum, qui desiderio ipsius cognoscendi tenerentur. Affirmat igitur ipsum variari, variatis factis hominum atque artibus; aliudque ac diuersum esse in ipsis mutatis: veluti inquit, aliud bonum in arte medicorum, aliud in officio imperatoris; eodemque pacto in reliquis artibus; quare videndum, vt describamus ipsum, communiterque de eo loquamur, quod potissimum singularum bonum sit. Addit autem, an illud tale esse existimandum est, cuius obtinendi gratia, quae antecedunt, cuncta fiunt; veluti inquit, in arte medicorum bona valetudo, salusque data aegrotis; in munere ducis exercitus obeundo, victoria; in arte illorum, qui domos aedificant, domus: eodemque pacto in alia omni re aliud: atque ipsum quidem (hoc enim custodiendum est, vt admonet) quod finis sit in omni actione atque facto, de quo deliberauerimus, meliusque id esse statuerimus: huius enim causa reliqua cuncti mortales agunt. Quapropter inquit, si quod rerum omnium, quae geruntur ab hominibus in vita, est finis, & vltimum bonorum, hoc ipsum bonum erit, quod cadit in actionem hominum, quod si non vnum illud est, sed plura, haec ipsa ea erunt.

Μεταβαίνων δὴ ὁ λόγος εἰς τὸ αὐτὸ ἀφῖκται. τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον διασαφῆσαι πειρατέον.

Transiens iam oratio ex hoc in aliud ad idem peruenit. huius vero adhuc magis declarandi periculum faciendum est.

NISI fallor, hoc valent haec verba; ostendereque voluit accuratus doctor, se non omnino potuisse adhuc efficere, quod conatus est, atque hinc depellere caliginem, quam cupiebat: quare indicat se rursus incumbere in hoc velle, dareque operam, vt secundo cursu, vt aiunt, id cōsequatur: & ab eodem quasi initio orditur totā rem aperire; orationem autem suam & disputationem, quam habuit de separato bono, dixit aliquo modo exisse è finibus suis, & in alienum campum migrasse: hoc enim valet μεταβαίνειν: vnde in fabulis, & tragicis, & comicis μετάβασις vocatus est locus, cum status, condicioque illarum rerum, quae tunc sunt in manibus, totus mutatur, atque è bonis, secundisque illae malae, & aduersae incipiunt fieri:

fieri: siue contra è duris, magnopereque turbatis, prosperae ac tranquillae. Eadem igitur vis ratioque est huius verbi, vt opinor; transierat enim, relicta sua materia; accommodataque humanae beatitudini, in formas illas aeternas, quae locum hic non habent, & quarum cognitio difficilior, obscuriorque est; nedum illae possint fugare hinc tenebras: quod requirebatur a nostro doctore; locusque hic profecto postulabat.

Ἐπεὶ δὲ πλείω φαίνεται τὰ τέλη, τούτων δ' αἱρούμεθά τινα δι' ἕτερα, οἷον πλοῦτον, αὐλοὺς, καὶ ὅλως τὰ ὄργανα: δῆλον ὡς οὐκ ἔστι πάντα τέλεια: τὸ δ' ἄριστον, τέλειόν τι φαίνεται. ὥστ' εἰ μέν ἐστιν ἕν τι μόνον τέλειον, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ ζητούμενον: εἰ δὲ πλείω, τὸ τελειότατον τούτων.

Quia autem plures perspiciuntur esse fines: horum autem sumimus quosdam propter alios, veluti diuitias, tibias, demumq; instrumenta: perspicuum est non esse ipsos cunctos perfectos, quod autem optimum est, perspicitur esse perfectum quiddam: Quapropter si est vnus aliquis solum perfectus, hic erit ille, quem quaerimus: si autem plures, qui perfectissimus omnium est.

RECTAM viam & apertam init, qua declarat, quod vult, iacto firmo huius rei quasi fundamento: sumit enim sententias certas & notas, quibus vtitur ad explanandum, quod probandum erat: inquit igitur. Quia plures perspiciuntur esse fines variarum scilicet artium, ac vitae degendae rationum; quorum finium non nullos eligimus, vt auxilio nobis sint ad alias res, quarum desiderio incensi sumus, impetrandas; quae autem huius generis bona sint, exemplis positis, testatur: veluti enim inquit diuitias, tibias: demumque ea cuncta, quae instrumentorum nomine ostenduntur perspicuum est inquit (haec enim redditio est illius ἐπεὶ, quod initio huius partis posuit) non esse haec omnia perfecta & absoluta: quod autem optimum est, addit, perfectum quiddam esse intelligitur: quomodo enim quod inchoatum, imperfectumque est, optimum esse, & praestantissimum potest, Quapropter inquit, concludens rationem, si est vnum aliquod solum, & non plura, perfectum, illud ipsum profecto erit, quod quaerimus, ac diligenter inuestigamus: si vero plura, id quod erit è numero ipsorum maximè perfectum.

Τελειότερον δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτὸ διωκτὸν, τοῦ δι' ἕτερον. καὶ τὸ μηδέποτε δι' ἄλλο αἱρετὸν, τῶν καὶ καθ' αὑτὰ, καὶ διὰ τοῦθ', αἱρετῶν, καὶ ἁπλῶς δὴ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο. τοιοῦτον δ' ἡ εὐδαιμονία μάλιστ' εἶναι δοκεῖ: ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' αὐτὴν, καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο. τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν, καὶ νοῦν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν καὶ δι' αὐτά: μηθενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος ἑλοίμεθ' ἂν ἕκαστον αὐτῶν. αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. τὴν δ' εὐδαιμονίαν, οὐδεὶς αἱρεῖται τούτων χάριν: οὐδ' ὅλως δι' ἄλλο.

Perfectius autem dicimus, quod propter se persequendum est, quàm illud, quod propter aliud, & quod numquam propter aliud expetendum est, quàm illa, quae & propter se, & propter hoc, expetenda sunt, & simpliciter iam perfectum, quod per se expetendum semper, & numquam propter aliud. huiuscemodi autem beatitudo maxime videtur esse: hanc enim sumimus semper propter ipsam, & numquam propter aliud. honorem vero, ac voluptatem, & mentem, & omnem virtutem expetimus & propter se, etsi namque nihil inde ad nos perueniret, tamen vnumquodque horum expeteremus: expetimus autem, & beatitudinis gratia, vi horum, ac potestate existimantes nos vitam beatam consecuturos: beatitudinem autem nemo expetit harum rerum gratia, neque fundiens propter aliud

QVOMODO cognoscatur aliquid esse perfectius alio, docet; atque id duobus argumentis declarat; quorum prius est: collatis enim inter se duabus rebus, quarum altera expetitur propter se, altera vero propter aliud, tradit eam, quam homines sectantur propter se, & vt illa ipsa fruantur, perfectiorem esse ea, quam propter aliud spe ipsius parandi sequuntur Alterum vero argumentum est: quod inquit, id bonum, quod numquam expetitur propter aliud, verum semper per se, perfectius, meliusq; esse illis, quae duabus de causis expetuntur, idest, & propter se, & propter aliud. Adiungit autem his duobus quasi indicijs, perspiciendi & distinguendi perfectius bonum à minus perfecto simpliciter ac sine collatione, perfectum esse bonum id, quod per se semper expetendum est, & numquam propter aliud, quod in primis beatitudini contingit: vereque de ipsa praedicatur: ipsam enim expetimus semper propter se, & vt illa ipsa fruamur, & non, vt ope, adiumentoque ipsius vtamur ad aliud quippiam bonum, extra ipsum positum, obtinendum. Ostendit etiam, quae sint bona, quae bona gemina de causa nos ad se alliciunt, & quia eximia, praestantiaque sua vi sunt; taliaque demum vt sine vlla spe quaestus expeti meritò à nobis debeant: praeter quam quod fructus etiam magnos nobis ferunt: appellatque quattuor, idest honorem, voluptatem, mentem, ac virtutem: testaturque verum esse quod de illis dixit, addens nos, quamuis exploratum haberemus, nihil commodi ad nos peruenturum aduentu eorum, tamen eiusdem animi futuros erga ipsa; expetiturosque ea esse: expetimus tamen ipsa beatae vitae causa, spectantes fidentesque praesidio illorum benè beateque nos victuros. Contra autem inquit, nemo studet adipisci vitam beatam, vt auxilio ipsius consequatur haec ipsa bona, siue alia vlla praeter haec.

Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας τὸ αὐτὸ συμβαίνειν: τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν. αὔταρκες εἶναι δοκεῖ: τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι, καὶ τέκνοις, καὶ γυναικὶ, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις, καὶ πολίταις: ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν, ἄνθρωπος.

Perspicitur autem idem confici etiam ex eo, quod cuique satis est: perfectum enim bonum satis cuique esse videtur: contentum vero ipso esse debere, non capimus, quod ipsi soli satis sit, viuenti vitam solitariam, sed & parentibus, & liberis, & vxori, demumq; & amicis, & ciuibus: quia natura ciuile animal est homo.

PERSPICITVR autem, inquit: satisque planum est, idem concludi, beatitudinem inquam non expeti propter aliud, sed esse optimum, atque vltimum finem; si cogitemus eiusmodi sit, quod contentum est suis bonis, expletumque ijs omnibus, quae perficiunt ipsum atque absoluunt; non egere alia vlla re, quod beatitudini contingit: nactam autem eam esse αὐτάρκειαν hanc declarat dicens: bonum enim quod perfectum est, semetipso contentum esse videtur: Monstrare autem, aperireque voluit, quomodo accipi velit, quod dixit αὔταρκες; & qui homo vere ita vocetur: neque enim se intelligere inquit, velleque eum esse αὐτάρκη; vitamque eius refertam esse bonis omnibus putare, qui sibi tantum prouideat: degatque vitam in solo, ac deserto loco, remotamque demum à coetu hominum ac frequentia: pusilla enim, tenuiaque admodum huic satis esse possunt, sed eum, qui copia sua prodesse possit ijs omnibus, quos enumerat; cum homo natura sit animal factum ad ciuitatem colendam: nec alienus esse possit ab ijs officijs, quae conueniunt ciui: de hac enim beatitudine loquitur, & de hac vita, non de illa quae posita est in causis rerum cognoscendis: mentemque totam conuersam habet ad res obscuras contemplandas. Cum πολιτικὸν exprimere vellet M. Cicero inquit. Itaque natura sumus apti ad coetus, concilia,
" ciuitates.

Τούτων δὲ ληπτέος ὅρος τις: ἐπεκτείνοντι γὰρ ἐπὶ τοὺς γονεῖς, καὶ τοὺς ἀπογόνους, καὶ τῶν φίλων τοὺς φίλους, εἰς ἄπειρον πρόεισιν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον. τὸ δ' αὔταρκες τίθεμεν, ὃ μονούμενον, αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον, καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ: τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι.

Horum autem terminus quidam constituendus est: proferenti enim hoc ad

paren-

parentes, & posteros, & amicorum amicos, res in infinitum procederet: verum hoc quidem rursus considerandum est. Ponimus autem id satis esse, quod solum relictum, vim tamen habet expetendam vitam efficiendi, & nulla re indigentem: huiuscemodi autem quiddam beatitudinem putamus esse.

DIXERAT non posse vere vocari αὐτάρκες, quod vni alicui satis foret, atque expleret cuncta ipsius desideria, qui scilicet vnus sibi soli prospiceret, viueretque vitam solitariam: requiri enim vt iuuare possit eos, quos exposuit, qui multi, varijque sunt. Videns igitur hoc large sumptum, arduum nimis esse futurum: seque duram admodum condicionem ferre, docet, quomodo accipi velit: figendumque terminum esse inquit, qui transiri non debeat; nam aliter incommodi multum inde nasceretur; resque in infinitum procederet, quod semper merito declinatur, vt incertum, plenumque erroris & quod percipi non potest: verum de termino hoc, atque extremo, significat nunc se praecipere nihil velle: in aliudque tempus, ac locum quaestionem hanc differre: intelligit autem opus, quod confecit de optimo statu ciuitatis. Quale etiam bonum satis esse putandum sit: contentumque semetipso, admonere voluit: esseque illud tradit, quod nudatum etiam reliquis omnibus fructibus, quos fert: solumque relictum tamen adhuc efficit vitam expetendam, & quae merito cara nobis esse debeat; nulliusque rei penuria prematur. Huiuscemodi autem inquit, esse arbitramur, beatitudinem, de qua scilicet vere hoc praedicatur. Μακάριον certe valet hoc, quod ostendi, quod verbum non multo etiam supra vsurpauit M. Cicero in II. li-
„ bro de finibus, vbi honestum definit, videtur his verbis ipsum exposuisse. Quod tale est,
„ vt detracta omni vtilitate, sine vllis praemijs, fructibusue, per se ipsum possit iure laudari.

Ἔτι δὲ πάντων αἱρετωτάτην, μὴ συναριθμουμένην: συναριθμουμένην δὲ, δῆλον ὡς αἱρετωτέραν μετὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀγαθῶν, ὑπεροχὴ γὰρ ἀγαθῶν γίνεται τὸ προστιθέμενον: ἀγαθῶν δὲ τὸ μεῖζον, αἱρετώτερον ἀεί. τέλειον δή τι φαίνεται, καὶ αὔταρκες ἡ εὐδαιμονία, τῶν πρακτῶν οὖσα τέλος.

Amplius autem maxime omnium expetendam solam, & cum alio nullo bono numeratam, iunctam autem cum quolibet plane optabiliorem, cum minimo etiam bonorum omnium: efficitur enim quod appositum est praestantia bonorum: è bonis autem quod maius est, magis expetendum semper. Perfectum igitur quiddam perspicitur esse, & quod se contentum sit, beatitudo, quae finis est omnium rerum agendarum.

HAEC alia descriptio est beatitudinis: tradit autem eam magis expetendam esse, quàm aliud vllum bonum, cum quo conferatur, quamuis id iunctum sit, concretumque è pluribus bonis, vincereque illud sua bonitate; si tamen hoc animaduertatur, seruetur que diligenter: ne in illis ipsis bonis, cum quibus confertur, ipsa quoque collocetur: numerumque eorum augeat: Ita enim verum hoc non esset, vt docet: vinceretur que vita beata, si vna ipsa quoque foret, plurium illarum rerum concursu, cum quibus ipsa sola confertur, non solum si plures illic res, magnaeque forent, verum etiam, si vna tantum, & ea quidem minuta, atque exilis. Causam huius rei adfert: vtiturque quodam ad hoc comprobandum, quod in vniuersum verum est: id enim inquit, quod admotum ei fuerit, appendixque illa, fit praestantia quaedam · superiorque gradus bonorum, siue altitudo, atque excellentia: hoc ipsum enim verbum Graecum ὑπεροχὴν facile crediderim Ciceronem intellexisse,
„ cum inquit, Extrue animo altitudinem, excellentiamque virtutum: semper autem bonorum, quod maius est, atque amplius, magis expetendum est. His duobus argumentis re confirmata, adiungit. Nunc intelligi posse, conuenire vitae beatae, quae de ipsa, ornans eam, dixerat, esse inquam eam, perfectum quoddam, & quod contentum sit suis bonis: nec praeterea aliud requirat; quodque finis sit rerum agendarum. Locus vero hic, vt videre licet, exhibuit multum negotij superioribus interpretibus horum librorum: lapsiq; illi videntur in vera sententia inde ernenda; quod magna ex parte profectum est, quia nō rectè acceperunt vim, notionemque eius nominis συναριθμουμένην: nec perspexerunt, quid

hic valeat τὸ [illegible]; quod mihi videor ostendisse. Vt tamen hinc omnem caliginem discutiam, exempla, quae rem aperiant, ponam. Beatitudo sola magis expetenda est corporis sanitate, nobilitate, diuitijs, pulchritudine, viribus, alijsque etiam huiuscemodi bonis; quod si in numero plurium horum bonorum collocetur, numereturque beatitudo, non tantum ipsa cum eo comitatu bonorum plurium, & non contemnendorum superabit, vincetque vitam beatam destitutam illis, verum etiam si tantum vnum habuerit pusillum, minutumque bonum; Vtitur autem suae verae sententiae auctor, tamquam crepidine quadam, loco illo, semper maius bonum magis expetendum esse paruo. Alexander cum interpretaretur parem huic locum è tertio libro topicorum, plura bona paucioribus bonis magis expetenda, erudite, diligenterque de omni hac re disputauit: verbumque hoc ipsum appellauit, cum huius etiam loci, quem nunc habemus in manibus illic meminisset. Puto autem hoc verbo vsos fuisse Stoicos, cum illud exponerent, quod commemorauit M. Cicero in IIII. de finibus ita expressum ab eo. Si ad illam vitam, quae cum virtute agatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam vitam potius, quo haec adiuncta sint.

Ἀλλ' ἴσως τὴν μὲν εὐδαιμονίαν τὸ ἄριστον λέγειν, ὁμολογούμενόν τι φαίνεται. ποθεῖται δὲ ἐναργέστερον, τί ἐστιν ἔτι λεχθῆναι.

Sed fortasse, beatitudinem optimum esse, dicere, controuersiam non habet: requirit autem res, vt euidentius tradatur, quid sit.

IPSEMET fatetur, se nondum explesse munus suum: cum enim hic locus posceret, vt beatitudinem explanaret, monstrauerat sane, quae illa foret, vsus communibus quibusdam laudibus ipsius, quae non facile alij vlli rei conuenirent, in quibus dixerat eam optimam omniũ rerum esse; quare nunc exquisitius ipsam tradere aggreditur, magis proprijs eius dotibus ex ipsa erutis atque ita ea declarata: inquit igitur fortasse beatitudinem optimum esse dicere, ab omnibus concederetur: nec quisquam, quin verum id sit, repugnaret, sed tamen non satis est hoc; neque satisfacit penitus voluntati eorum, qui planius, euidentiusque naturam ipsius intelligere cupiunt; ita autem loquitur de illis, vt significet ipsos magno desiderio teneri huius rei plene percipiendae; quod fortasse ait, continget illis, si à nobis sumptum, cognitumque fuerit, quod potissimum sit officium hominis, propriumque ipsius munus.

Τάχα δὴ γένοιτ' ἂν τοῦτο, εἰ ληφθείη τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. ὥσπερ γὰρ αὐλητῇ, καὶ ἀγαλματοποιῷ, καὶ παντὶ τεχνίτῃ, καὶ ὅλως ὧν ἐστιν ἔργον τι καὶ πρᾶξις, ἐν τῷ ἔργῳ δοκεῖ τὸ ἀγαθὸν εἶναι, καὶ τὸ εὖ, οὕτω δόξειεν ἂν καὶ ἀνθρώπῳ, εἴπερ ἐστί τι ἔργον αὐτοῦ.

Fortasse autem extiterit hoc, si sumptum fuerit munus hominis: quemadmodum enim tibicini, & fabro statuarum: atque omni opifici: demumq; illis omnibus, quorum est opus aliquod, & actio: in opere videtur bonum manere, ac laus: sic videretur, & homini, siquidem est aliquod opus ipsius.

EXTARE certum quoddam officium hominis: in quo ipsi commune quiddam est cum operibus artium, opificumque ipsorum, declarat exemplo non nullarum artium. Quemadmodum enim inquit, tibicini, & illi, qui simulacra deorum, & hominum, statuasque facit: omnique demum artifici, ac praeter ipsos, cunctis illis, quorum studio opus aliquod restat, siue actio, omnis laus, & commendatio manet in opere, quod moliuntur, & gerunt, ita existimari debet in homine, si volumus aliquod opus eius extare, quod gerant, & administrent simpliciter, vt homines, participesque rationis animantes, non vt praediti aliqua arte, & ipsa instructi.

Πότερον οὖν, τέκτονος μὲν, καὶ σκυτέως ἐστὶν ἔργα τινὰ, καὶ πράξεις: ἀνθρώπου δὲ οὐδέν ἐστιν. ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν.

Vtrum igitur fabri, & sutoris sunt opera aliqua, & actiones: hominis autem nullum est: sed ignauus à natura factus est.

IDEM

IDEM constituit exemplo humilium artium, opificum quarum cum sint opera quaedam sua ac propria, & vt opera, ita etiam & facta, quomodo putandum est non extare opus certum hominis? neque enim illi, cum incubuerunt in artes eas tenues, auxerunt dignitatem suam, sed potius minuerunt, ac contriuerunt: homo enim maioribus rebus administrandis; muneribusque obeundis honestioribus à natura genitus est; quare non videtur in vita ignauus, inersque esse debere; neque conuenit tam nobili animali, vt perpetuo vitam otiosam degat: πράξεις autem cum res gestae ratione, ac consilio in rep. administranda vocatae sint; videtur hic πράξεις appellasse curas, quas illi suscipiunt, cum initio ipsae inuentae sunt, in illis perpoliendis, perfectioribusque reddendis.

Ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ, καὶ χειρὸς, καὶ ποδὸς, καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἂν ἔργον τι;

An veluti oculi, & manus, et pedis, atque omnino singularum partium perspicitur esse aliquod opus, ita et hominis praeter haec cuncta ponat aliquis esse opus quoddam?

CVM, quod dixit de artificibus, tamquam incertus, ac dubius edidisset; nunc magis fidens sententiae suae, ac iudicio de hac re, quasi euellit illum scrupulum, exemplo illustriore vsus, idest partium nostri corporis, ac membrorum, quae partes, etsi seruiunt animo, ac voluntati totius illius animantis, tamen propria quaedam munia habent, satis aperta, & omnibus nota. An igitur inquit, cũ perspiciantur esse opera quaedam oculi, manus, pedis, ceterarumque partium corporis, non ita etiam credendum est, hominis ipsius esse; quod constat, & quasi factum, concretumque est ex partibus illis; quod cum iam satis declarasse argumentis his sibi visus esset; quod restabat, inquit, videndum esse, quod potissimum hoc sit: Quare toto animo incumbit in hanc conquisitionem.

Τί οὖν δὴ τοῦτ᾽ ἂν εἴη ποτέ; τὸ μὲν γὰρ ζῆν, κοινὸν εἶναι φαίνεται καὶ τοῖς φυτοῖς: ζητεῖται δὲ, τὸ ἴδιον. ἀφοριστέον ἄρα τὴν θρεπτικὴν, καὶ αὐξητικὴν ζωήν: ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη. φαίνεται δὲ καὶ αὕτη κοινὴ, καὶ ἵππῳ καὶ βοῒ καὶ παντὶ ζώῳ.

Quid nam igitur hoc potissimum erit? viuere namque commune ipsi cum iis omnibus, quae oriuntur è terra; quaeritur autem proprium: exterminanda igitur qua alimur, atque augescimus, vita: sequitur ordine hanc ea, quae sentiendi vim, ac potestatem habet: perspicitur enim et haec communis ei esse cum equo, cum boue, et omni animali.

ANTEQVAM declaret, quod opus hoc sit, primum excludit ea, quae falso aliquis imperitus putaret esse opera propria hominis: incipitque ab eo, quod valde inde remotum est; communeque ipsi homini non solum cum brutis, verum etiam cum stirpibus: atque iis omnibus, quae oriuntur è terra. Illud autem est viuere, nam viuunt etiam herbae: alterum autem est, beluae, quae, praeter quam quod viuunt, sensibus praeditae sunt. Inquit igitur quaerendum, indagandumque esse, quod proprium sit; quod cum ita sit, propriumque requiratur, vna cum ea, qua aluntur animantes, & augescunt, exterminanda est etiam animi pars, qua sentimus; nam expertes etiam rationis animantes vtuntur sensibus, vt equus, bos, ceteraeque beluae.

Λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. τούτου δὲ τὸ μὲν, ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ: τὸ δ᾽, ὡς ἔχον, καὶ διανοούμενον. διττῶς δὲ καὶ ταύτης λεγομένης, τὴν κατ᾽ ἐνέργειαν θετέον: κυριώτερον γὰρ αὕτη δοκεῖ λέγεσθαι.

Restat igitur quaedam, quae in agendo versatur partis eius, quae rationem habet, huius autem quiddam, quod obtemperat rationi, quiddam vero,

quod

quod ipsam habet, et cogitat. cum autem haec quoque duobus modis dicatur, ea, quae munus aliquod obit, ponenda: magis enim proprie haec dici videtur.

EXPLOSIS duabus vitis, ac repudiatis, quarum prior est rerum, quae aluntur & augescũt, altera autem, quae praeterea sentiunt, restare dicit vitam, quae in agendo versatur, muneribusque obeundis, quae sine ratione geri non possunt, quae vita est propria animantis praediti ratione, non contentus distinxisse hominem à stirpibus, & brutis, affirmasseque solum ipsius vitam participem esse rationis, diuisit etiam animi partem, in qua ratio inuenitur, quae non semper vno pacto capitur: huius enim animi pars, quaedam particeps esse rationis dicitur, non quia ipsa in se rationem continet, sed quia paret aliquando, obtemperatque rationi, cum altera in se sitam ipsam habeat, cogitetque & munera obeat rationis, non aliunde petat, & tamquam precario accipiat. Cum autem pars haec animi, quae in se rationem habet, nec cogitur, cum vti ipsa vult, accersere eam aliunde; duobus modis talis esse dicatur: rationisque particeps; nunc enim agit, geritque aliquid, quod proprium sit ipsius: alio autem tempore cessat, tradit verius ipsam talem vocari posse, anteponendamque tamquam alteri, sibi ipsi, nihil gerenti, & quasi quiescenti: quod enim fungitur suo munere verius esse tale intelligitur.

Εἰ δ' ἐστὶν ἔργον ἀνθρώπου, ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ἢ μὴ ἄνευ λόγου. τὸ δ' αὐτὸ φαμὲν ἔργον εἶναι τῷ γένει τοῦδε, καὶ τοῦδε σπουδαίου, ὥσπερ κιθαριστοῦ, καὶ σπουδαίου κιθαριστοῦ. καὶ ἁπλῶς δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων, προστιθεμένης τῆς κατ' ἀρετὴν ὑπεροχῆς πρὸς τὸ ἔργον. κιθαριστοῦ μὲν γὰρ τὸ κιθαρίζειν, σπουδαίου δὲ, τὸ εὖ.

Si autem est opus hominis functio animi iuncta cum ratione, siue quae vacua à ratione non sit: idem autem affirmamus esse genere huius, et studiosi, veluti citharistae, et studiosi citharistae, ac simpliciter iam hoc in omnibus, admota operi illi praestantia, quae proficiscitur à virtute: citharistae namque munus est citharam pulsare. boni autem citharistae, bene.

INCVMBIT nunc in declarandum, quod sit verum officium hominis, & proprium ipsius munus; quod quale sit, inuestigat sedulo, vtens certis rationibus, & quae distinguunt ipsum à non nullis, quae similitudinis aliquid cum eo habent. Ita igitur argumentatur. Si autem officium est hominis animi actio, quae in se habet rationem, siue non penitus ab ipsa vacua sit. In se habere rationem dictus est animus ille, qui in se positam ipsam habet, non sine ratione aliquid gerere, cum animus aliter dicitur vti in aliquo facto ratione, cum ad se illam vocat, adhibetque sibi in consilium, Cum hoc iam edidisset, accommodatum ei, quod ostendere volebat, sumit aliud, quod & ipsum requirebatur, vt posset conficere, & concludere, quod oportebat; est autem ipsum vnum, atque idem officium esse alicuius, qui sub eodem genere collocatus sit: quamuis in eo perfectus non sit: vt eius, qui absolutus in ipso sit, & ad summum peruenerit: quod exemplo confirmat: verumque esse docet: addidit enim eadem ratione, qua idem citharedi munus est cuiuslibet, & boni, perfectiq; citharedi, idest vti cithara. Idem autem contingere, & vsu venire docet in omnibus alijs artibus, veluti poetae, & boni poetae idem officium est, idest, condere carmen: solum enim inquit, adiungitur praestantia, virtusque ad illud officium, quod diuersum non est, cum simpliciter citharedi munus sit, vti cithara: boni autem citharedi rectè id efficere, & cum laude.

Εἰ δ' οὕτως, ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα: ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν, καὶ πράξεις μετὰ λόγου. σπουδαίου δ' ἀνδρὸς εὖ ταῦτα, καὶ καλῶς. ἕκαστον δὲ εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται.

Quod si hic ita se habet, hominis autem statuimus officium esse vitam quandam, hanc autem animi functionem, atque actionem iunctam cum ratione: studiosi autem viri bene haec, ac pulchrè gerere: vnumquodque autem, quod

recte

recte administratum est, sua, et propria virtute conficitur.

QVOD si inquit res ita se habet, vt demonstratum est, nullusque error in hac mea ratione existit; idest, si in omni opere, ac facto proprium est studiosi viri rectè se gerere, ac quidquid boni locum illic habet adipisci: statuimus autem, volumusque hominis opus esse vitam quandam, quae vita quid sit, declaratum est. Est enim illa animi actio consilio gesta, & administrata, vt in alijs factis proprium erat studiosi viri suum, propriumque munus recte conficere, ita etiam in hac actione vitae, quae rationi paret, commendatio, ac laus commitabitur studioso: quidquid autem addit, recte, ordineque administratur in omni arte ac studio, illud à sua propriaque virtute proficiscatur necesse est, non ab aliena, qua etiam forte ornatus esse possit.

Εἰ δ' οὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν, ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετὴν, εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταὶ, κατὰ τὴν ἀρίστην, καὶ τελειοτάτην.

Quod si hoc ita se habet, humanum bonum erit animi functio iuncta cum virtute, quod si plures virtutes sunt, cum optima omnium, & perfectissima.

CONCLVDERE rationem volens, ita agit, vt modo fecerat, orditurque orationem ab eadem particula, condicioneque. Si enim inquit haec, quae posita sunt, manent firmaque ac solida sunt, bonum quod cadit in homines, fit animi actio gesta virtute, quod si plures virtutes sunt, actio erit, quae gesta, & administrata cum optima omnium, ac perfectissima virtute fuerit. Eustratius accurate animaduertit illud γίνεται, quo vsus auctor hic est in definiendo humano bono: non enim sine causa putat eum fieri ipsum dixisse, & non esse, neque tamen certus est, quid haec mutatio valeat: duobus enim modis capi posse arbitratur, quos ambos sedulo exponit; eorum autem prior est hic, vt fieri dixerit, quia numquam esset: neque remotum est, seiunctumque à bono, quod semel obtinuit; cum omnibus temporibus, cunctisque in factis, quae gerit, appareat vestigium aliquod ipsius: nihil enim culpae admittit, quidquid in vita faciat contra vllam virtutem, & quae plenius in hanc sententiam edidit. Alter modus est; existimat enim, quod in alijs quibusdam rebus exisit, idem etiam in hac vsu venire, vt numquam ipsae integrae, plenaeque sint, vt in partibus temporis contingit, hora inquam, die, mense, & anno, vt fabulis eodem pacto, quae aguntur in theatro. Horum enim omnium quodlibet totum non simul manet, sed succedunt partes sibi ipsis, & prior abit cum altera, quare inquit, accommodatum non fuisset dicere, est, sed fit, cum rerum harum natura hoc non patiatur.

Ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ: μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ. οὐδὲ μία ἡμέρα. οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα, μία ἡμέρα. οὐδὲ ὀλίγος χρόνος.

Amplius autem in vita perfecta: vna namque hirundo ver non facit, neque vnus dies: sic neque fortunatum, ac beatum efficit vnus dies, ac pusillum tempus.

ALTERA condicio, quae requiritur in vita beata explenda; debetque hoc quoque diligenter obseruari, est, vt diuturna ipsa sit: nisi enim secundae res longo temporis spatio permanserint, & paenè ad extremum vitae se socias ipsi praebuerint, violatur magnopere beatitudo, vel potius frangitur tota, & dissipatur. Exempla multa, & magna huius rei afferri possent; clarum autem in primis est, & ante oculos positum, exitus Cn. Magni, quo nemo vmquam felicior, antequam victus in acie Pharsalica, in Aegyptum fugere coactus est, qua in terra miserabiliter interfectus fuit. Ostendere volens auctor, non vnam, aut alteram, valde etiam prosperam rem, vim & potestatem habere efficiendi hominem beatum, vsus est peruulgato prouerbio, quo traditur, vnam tantum hirundinem, quae auis nuntia est veris, non efficere, & indicare ver, sed expectandas esse plures eius generis aues, quemadmodum etiam vnum diem, qui laetus fit, ac vernam suauitatem oleat, idem non praestare: eodem igitur pacto vnus dies, in quo aliquis nactus fuerit rerum suarum omnium ventos admodum secundos, beatum eum reddit, neque etiam pusillum tempus. M. quo-

que Cicero vidit longitudinem temporis, continuationemque rerum prosperarum obseruandam esse: nec aliter merito quempiam beatum vocari, cuius haec verba sunt. Neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata duci solet; nec appellatur omnino beata vita, nisi confecta, atque absoluta.

Περιγεγράφθω μὲν οὖν τἀγαθὸν ταύτῃ. δεῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον. εἶθ' ὕστερον ἀναγράψαι. δόξειε δ' ἂν παντὸς εἶναι προαγαγεῖν καὶ διαρθρῶσαι τὰ καλῶς ἔχοντα τῇ περιγραφῇ. καὶ ὁ χρόνος τῶν τοιούτων εὑρετὴς, ἢ συνεργὸς ἀγαθὸς, εἶναι. ὅθεν καὶ τῶν τεχνῶν γεγόνασιν αἱ ἐπιδόσεις: παντὸς γὰρ προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον.

Descriptum igitur sit summum bonum hoc pacto: est enim fortasse opus, primum leuiter formare, deinde postea describere: videri enim posset, cuiuslibet esse, vlterius proferre, atque enucleare, quae belle se habuerint in rudi illa descriptione: tempusque huiuscemodi rerum inuentor est, siue adiutor bonus; vnde natae sunt accessiones artium; cuiuslibet enim hominis est admouere quod desideratur.

CONSTITVIT officium suum, ordinemque, quem adhuc secutus est, in summo bono indagando, verum fuisse testatur, accommodatumque his rebus recte explicandis: oportere enim inquit, primum, more pictorum, leuiter describere opus, quod conficere velis, & quasi adumbrare, deinde pingere, & adhibitis veluti coloribus, ac ceteris pigmentis perpolire. Prouidet autem laudi suae, & honori: cum enim sibi vitus esset primum horum egregie fecisse, docet eum, qui huiuscemodi aliquid inuenerit, inchoatum sane, & quantum prima illa requisfuerat non neglegenter tractatum, commendari debere, cum paruus labor sit, & quasi in manu omnium positum negotiū, ipsum producere, & omnibus ipsius partibus studiose ornatis, & expolitis absoluere, si tamen ipsum recte in illa sua prima rudi opera magistri descriptum fuerit. Adiungit etiam tempus solere huiuscemodi res inuenire, idest viam ostendere, rationemque tradere, quomodo ea perficiantur, & vt inuenire, ita etiam se tamquam socium vtilem, adiutoremque praebere ad ea absoluenda, Vnde inquit profectae sunt accessiones artium, quae artes primo suo ortu, & cum in lucem venerunt, rudes admodum extitere. Addit etiam ad extremum, vel potius repetit, quod significarat, non requirere maximum ingenium, neque exquisitam artem, sed quemlibet hominem, qui laborare voluerit, addere, quod desiderabatur. Idem quod hic, aliquo modo narrat in extremo σοφιστικῶν ἐλέγχων; non magno negotio aliquem addere posse, quod desideratur in arte inchoata, & quae antea a quopiam inuenta fuerit, magno ingenio praedito, cum principia omnium rerum rudia sint, & imperfecta; nouo autem studio aliquorum, & beneficio temporis eadem fiant meliora, & exquisitiora; quare vtitur illic, de accessione artium loquens, eodem verbo, quo hic vsus fuit, cum dixerit, vt hic ἐπιδόσεις τῶν τεχνῶν ita eo loco & ἐπιδεδώκασιν ὑπὸ τῶν παραλαβόντων, & ἐπίδοσιν λαμβάνειν. Quod tēpus inquit, magnopere iuuare, adminiculique multum ad hoc adferre, satis certum, & exploratum est: videmus enim studio, & opera aliquorum fieri, vt quae iam excogitata, & reperta erant, meliora & absolutiora reddantur quemadmodum etiam contra non nulla, quae noua erant quorumpiam, non omnino integra, ac perfecta derelicta fuerint, paulatim deleri, atque extingui. quod non solum docti viri tradidere, sed etiam graues poetae testati sunt; hoc enim prorsus significat illud Sophoclis in Oedipode Coloneo, plenum sapientiae documentum: vbi inducit Oedipum extorrem cum Theseo, Athenarum rege de hoc accurate disserentem; errorem que magnum ex animo ipsius eripientem, qui tantam vim esse temporis videbatur arbitrari, vt cuncta immutaret: inquit enim, exemplis etiam positis, totius huius rei. Ὦ φίλτατ' Αἰγέως παῖ, μόνοις οὐ γίγνεται θεοῖσι γῆρας, οὐδὲ κατθανεῖν ποτε. τὰ δ' ἄλλα συγχεῖ πάντ' ὁ παγκρατὴς χρόνος. φθίνει μὲν ἰσχὺς γῆς, φθίνει δὲ σώματος. θνῄσκει δὲ πίστις, βλαστάνει δ' ἀπιστία. & quae sequuntur.

Μεμνῆσθαι δὲ καὶ τῶν προειρημένων χρὴ, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἐπιζητεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. καὶ γὰρ τέκτων καὶ γεωμέτρης, διαφερόντως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν: ὁ μὲν γὰρ,

ἐφ'

ἐφ᾽ ὅσον χρησίμη πρὸς τὸ ἔργον, ὁ δὲ, τί ἐστιν. ἢ ποῖόν τι: θεατὴς γὰρ τἀληθοῦς. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίγνηται.

Recordari autem oportet & ea quae prius dicta sunt: atque exquisitam rationem in omnibus non peraeque postulandam esse: sed in singulis, vt patitur subiecta materia, & tantum, quantum accommodatum est rationi: faber namque & geometres non eodem pacto exquirunt angulum rectum: hic enim quantum vtilis est ad fabricam, alter autem, quid est, & quale: veritatis enim spectator est: eodem igitur modo in aliis se gerere oportet, ne quae sunt extra opus plura sint, quàm opera ipsa.

REDIGIT nobis in memoriam, id quod non longè ab initio huius libri admonuerat, idest quae sit ratio huius disciplinae tradendae, & quomodo factus, paratusque ad eam accedere debeat, qui ipsa imbui vult. Primum autem, vt mihi videtur, docet, quod sit officium doctoris, & quam viam ille sequi debeat, nullo modo scilicet exquisitam, & quae vtatur necessarijs argumentis. Deinde quae sunt partes auditoris: ostendit enim non oportere illum poscere, vt cuncta diligenter probentur: incipit igitur erudire auditorem ex eo loco. Non postulanda autem, & quae sequuntur. quae dicta sunt, vsque ad haec, seruiunt doctori ipsi, ac magistro. Intelligitur autem maxime hoc verum esse ex illis verbis, Ne quae sunt extra opus, plura sint, quam opus ipsum: declarat enim culpam, in quam doctor incideret, si studeret, omnia subtiliter comprobare: tunc enim quae sunt extra rem plura forent, quam sua, ac propria eius materiae: non posset enim incumbere in accuratam explicationem eorum sine magna opera, & prolixitate verborum, ἐπιζητῶν ἀκρίβειαν, significat conari esse exquisitum, dare operam huic rei summo studio. Monstrare vero volens, hoc verum esse: consiliumque suum comprobare, vtitur simili satis claro: inquit enim fabrum, & materiarum, & illum, qui aedificat aliquid, & geometrem itidem angulum rectum longè alio consilio ad se pertinere putare: vterque enim eorum, & ipso vtuntur ad opera sua dirigenda: quantumque suae arti accommodatum est: geometres vero quaerit, quid ille sit, & quomodo discrepet ab acuto, & obtuso, quaeque inde commoda capiantur ad res proprias sui studij, exquisitaeque scientiae videndas, cum ille non opus aliquod moliatur, sed toto animo versetur in veritate indaganda; quod exemplo anguli illustrauit auctor: poterat etiam alijs rebus communibus vtriusque studij significare veluti lineae, normae, & perpendiculi; vnde M. Cicero accusauit fabrum, qui magnopere in his instrumentis vtendis peccauerat. inquit enim. "Columnas neque rectas, neque è regione Diphilus "collocarat, eas scilicet demolletur, & aliquando linea, & perpendiculo discet vti.

Οὐκ ἀπαιτητέον δ᾽ οὐδὲ τὴν αἰτίαν ἐν ἅπασιν ὁμοίως, ἀλλ᾽ ἱκανὸν ἔν τισι τὸ ὅτι δειχθῆναι καλῶς, οἷον καὶ περὶ τὰς ἀρχάς, τὸ δ᾽ ὅτι, πρῶτον καὶ ἀρχή.

Non est autem postulanda causa in omnibus vno & eodem pacto. sed satis putari debet in non nullis rem esse, pulchre demonstratum esse, veluti in initiis scientiarum, rem vero esse, primum & principium est.

FACIT hoc ad officium eius, qui audit, ostendendum, quem docet non oportere vno, & eodem pacto poscere rationem sibi à doctore reddi: causamque accuratè adferri eorum, quae ipsi traduntur in omni re ac materia: debereque eum contentum esse cognitione quarundam rerum, leuiter monstrata ac patefacta, quod cum contingit, idque iam impetratum est, non decet esse molestum praecipienti: velleque prorsus eum illius, quod iam patet, satisque putandum est ad vitam informandam, causam adferre. Cum enim quaestiones duae sint, quarum vna tradit rem esse, altera cur sit, percepta iam veritate, inutile est quarundam rerum causam subtiliter indagare: dummodo illud ipsum esse, rectè declaratum sit. nec possit dubitari de veritate eius sententiae: nam si declaratum adhuc illud non foret, aliter se res haberet; nec importuna esset eius, quod adhuc incertum, obscurumque est, iusta flagitatio. Poeta noster grandis; & vt illa tempora ferebant, magna, grauique doctrina imbutus, certe diuino ingenio praeditus, idem hoc significauit, cum cecinit.

" State

„ Stare contenti buona gente al quia, & quae sequuntur, nisi quod, quia apud ipsum τὸ ὅτι, & quod est, significare videtur: cum tamen id potius ostendat τὸ διότι. Sed etiam idem illic arbitratur id faciendum non esse propter difficultatem eius quaestionis: philosophus autem, quia res iam satis satisque, illo etiam modo exposita, esse debet. Probare vero volens Aristoteles se admonere rem non nouam omnino, & quae reijci debeat vt aduersantem scientijs, addit, idem seruari in principijs scientiarum, quae vt firma, certaque ponuntur, nec studij aliquid, curaeque ponitur à doctoribus earum, vt confirmentur.

Τῶν ἀρχῶν δὲ, αἱ μὲν, ἐπαγωγῇ θεωροῦνται: αἱ δὲ, αἰσθήσει: αἱ δὲ, ἐθισμῷ τινι, καὶ ἄλλαι δὲ ἄλλως.

Principiorum autem, haec quidem inductione spectantur, alia vero sensu; quaedam consuetudine, & alia aliter.

Cvm affirmasset principia initiaque scientiarum percipi non posse, causis adlatis earum rerum; nec tamen oporteret penitus veritatem ipsarum incertam, & obscuram esse, vnde reliqua deberent, plena caliginis, ac tenebrarum, illustrari, docet, quomodo ipsis lux aliqua tribuatur; rationesque id efficiendi plures, variasque esse declarat, & quaeque ipsarum singulis aperiendis accommodatae sunt; nec tamen omnes enumerat, sed tres tantum, alias autem quasdam restare testatur. Primam earum esse inquit inductionem: quod enim in multis, multisque contingere videmus, atque illo modo prorsus se habere, idem etiam in reliquis eius generis non immutari, existimare debemus; Quod inductionem primam nominat rationum harum, notum est principijs scientiarum, ita fidem auctoritatemque comparari: Sensu autem elementorum vocatorum, qualitates intelligi, vt ignem calefacere, aquam frigidam esse, & eodem pacto ceteras; vnde irrisi fuere, qui niuem aquam esse dixerunt, magis credentes rationi, quàm sensui, cum scirent aquam, vnde illa conflata est, esse nigram. Tertium modum esse inquit, consuetudinem, quae & ipsa in varijs rebus vsurpata vtilis valde est veritati illarum rerum intelligendae, exempli causa,
„ vt à peruulgatis exemplis discedamus, quod Lucretius cecinit, Consuetudo concinnat a-
„ morem; planè cognoscimus verum esse, cum videamus studia quaedam, & artes ijs, qui in ipsis diu versati fuerint, quamuis sua vi plenae laboris, molestaeque sint, initioque odiosae extiterint, iucundas esse, & cum voluptate tractari; quod addidit, alias praeterea quasdam aliter cognosci; putatur vna esse harum, quas reticet, experientia.

Μετιέναι δὲ πειρατέον ἑκάστας ᾗ πεφύκασι, καὶ σπουδαστέον ὅπως ὁρισθῶσι καλῶς: μεγάλην γὰρ ἔχουσι ῥοπὴν πρὸς τὰ ἑπόμενα. δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή. καὶ πολλὰ ἐμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς τῶν ζητουμένων.

Aggredi autem singula oportet, atque in id incumbere, qua ratione ipsa tradi facta sunt: adhibendaq; cura est, vt definiantur recte: magnam enim propensionem habent ad ea, quae sequuntur. Videtur igitur plusquam dimidium esse principium: ac multa fieri aperta, claraq; vi ipsius, de quibus antea magna dubitatio erat.

Cvm consilium auctoris foret inuestigare definitionem beatitudinis, non sine causa, vt melius illa, exquisitiusque inueniretur, quaestionem de principijs huc retulit, sed apte, & acutè: principium enim est definitio, vnde dixerat de ipsa, non oportere causam sedulo de ea poscere, sed satis esse, si cognouerimus, aliquoque modo nobis perspectum fuerit, tale illud esse, quale definitio significat, quae quod in vno illo nomine inclusum est, aperit, atque euoluit. Cum igitur modos indicasset, quibus principia intelliguntur, qui sunt varij ac discrepantes inter se; admonet nunc, vt accedamus ad principia haec explicanda, accommodate, & vt vis naturaque eorum patitur, quae namque inductione patefiunt, fortasse sensu non declararentur: eodemque pacto, contraque, in primis autem dandam nobis operam iudicat, vt rectè cuncta definiantur, quam curam, diligentiamque affirmat, magnum fructum nobis laturam, cum valde prosint, momentique magni sint ad ea, quae

inde nascantur, cognoscenda. Id antem confirmat peruulgata voce, quam vocem non solum probat, verum etiam veritatem eius auget: cum enim sententia haec esset, vt Horatius quoque in epistola ad Lollium exponit, Dimidium facti, qui coepit, habet, ipse plus addidit, de principioque itidem dicit: ipsius ope, adminiculoque multa perspicua fieri, quae prius obscura erant, & non parum nos perturbabant.

Σκεπτέον δὴ περὶ αὐτῆς, οὐ μόνον ἐκ τοῦ συμπεράσματος, καὶ ἐξ ὧν ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ αὐτῆς: τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα: τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τἀληθές.

Considerandum igitur est de ipsa, non tantum ex conclusione, & ex iis, quibus constat ratio, verum etiam ex iis, quae de ipsa feruntur: veritati enim omnia assentiuntur, quae in ea sunt, à vanitate autem cito dissentit veritas.

CVM, definita iam beatitudine, transisset in disputationem de principijs, non alienam à fine suo, sed contra, accommodatam ei rei accuratè tradendae, nunc reuertitur ad definitionem illam declarandam: affirmatque oportere eam perpendi & examinari, non solum spectata, diligenterque considerata conclusione: ijsque, quae sumpta sunt ad ratione concludendum, quae praepositiones vocantur, si firmae illae sunt, potestatemque habent conficiendi illius, cui praestando adhibitae sunt: neque hoc tantum ponderandum ex ipsis, probatis doctis viris, sed etiam ex illis, quae vulgo dicuntur: hoc enim arbitror auctorem significare voluisse, cum inquit ἐκ τῶν λεγομένων: haec enim proprie videntur digna, quae λεγόμενα appellentur: sine enim argumentis vllis hi homines, quod sentiunt de qualibet re, edere consuerunt; cum autem plurimae concurrunt, talium etiam opiniones, idest non eruditorum, neque prudentium, non omnino inanes putantur; sunt enim huiuscemodi quoque participes veritatis, nec verisimile est, eos nulla in parte verum videre, sed penitus & vndequaque decipi. Ipse ita confirmat, quod praecipit: cuncta enim, quae in rebus existunt, verae orationi de ipsis habitae concinūt respondentque; contra autē vanitati fetum cito aduersatur veritas orationis. Non est antem nouum vti Aristotelem ad definitionem confirmandam sententijs aliorum: hoc enim quoque fecit in III. libro φυσικῆς ἀκροάσεως, cum constituere vellet definitionem motus, à se excogitatam: veram enim illam esse inquit intelligi posse, ex ijs etiam, quae ab alijs de ipsa dicuntur.

Νενεμημένων δὴ τῶν ἀγαθῶν τριχῇ, καὶ τῶν μὲν, ἐκτὸς λεγομένων: τῶν δὲ, περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, τὰ περὶ ψυχὴν κυριώτατα λέγομεν, καὶ μάλιστα ἀγαθά. τὰς δὲ πράξεις, καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικὰς, περὶ ψυχὴν τίθεμεν. ὥστε καλῶς ἂν λέγοιτο κατά γε ταύτην τὴν δόξαν, παλαιὰν οὖσαν, καὶ ὁμολογουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων.

Cum igitur bona tres in partes distributa sint, & haec quidem vna sint eorum, quae extra nos dicuntur: alia vero in animo, & corpore. quae in animo sunt proprie bona, & maxime bona dicimus: actiones autem, & functiones quae proficiscuntur ab animo, in animo constituimus. Quapropter recte diceretur, vt censet haec opinio, quae & vetus est, & omnium doctorum virorum iudicio comprobata.

CVM, definiens beatitudinem, dixisset illam esse actionem animi, quae virtuti omnibus in rebus pareret; ipsum hoc modo comprobat, vereque sumptum ostendit, citata vetere diuisione bonorum, quorum bonorum quaedam dicta erant, esse extra nos, alia in animo, tertium ipsorum genus in corpore; cum tamen & veteres illi, & ipse quoque veriora bona, & magis rata esse voluerint, quae animi dicta sunt: facta autem. & actiones, quae animi dicuntur esse, ortumque inde ducunt, animo se tribuere dicit in ea definitione. Quare recte dictum id esse putare omnes debent, qui meri volunt definitionem eam, quam & vetustam esse & consensu omnium doctorum virorum firmatam, affirmat. Quae vero sint bona extra nos posita, & quae in corpore sita non oportet commemorare: eodemque

pacto quae dicantur animi bona: constat enim huius generis esse, virtutes, & scientias. Cum autem alijs omnibus locis, quibus meminit diuisionis bonorum, tradat, tria esse genera ipsorum, videndum, quomodo initio secundi libri de moribus ad Eudemum, duo tantum eorum genera faciat: corporis enim relinquit: nisi aliquis putet, cum diuiserit illic bona ea, quae sunt, extra, & in bona animi, non intellexisse ipsum extra nos, sed extra animum. Quomodo sanè videtur locutus hic infra esse, & si prius diuisisset bona trifariã, tamen inquit. τοῦ γὰρ τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν γινομένων, καὶ τῶν ἐκτός; aduerbio enim illo videtur complexus fuisse bona etiam corporis. Verba Aristotelis sunt in altero illo opere, πάντα δ' ἀγαθὰ ἢ ἐκτὸς ἢ ἐν ψυχῇ, suspicari tamen posset quispiam, quam opinionem non temerè sequẽdam iudico, defecisse eo loco tertium membrum, cum calamo exaratos libros eius de moribus operis viderim nulla re illic variatos. Animaduertẽdum etiam, cum planè hic tradat Aristoteles diuisionem hanc bonorum non suam esse, sed priscam, etsi ipsam vehemẽter probat, & semper sequitur, videri peccasse M. Ciceronem, qui in III. libro de finibus, Peripateticorum esse dicit; nulli enim ante Aristotelem hoc nomine vocati sunt: ipse vero dux eius familiae antiquiorem se illam esse tradit; Cicero tamen ita locutus est. Ne illud quidem est consentaneũ, vt si, cum tria genera bonorum sint, quae sententia est Peripateticorum, eo beatior quisque sit, & quae sequuntur. An facile ille defenditur ac vere: neque enim Cicero dicit hanc diuisionem fuisse Peripateticorum, sed hãc sententiam; nam quin ipsi quoque huius iudicij fuerint, dubitari non potest, atque princeps eorum hoc aperte testatur.

Ὀρθῶς δὲ καὶ ὅτι πράξεις τινὲς λέγονται, καὶ ἐνέργειαι, τὸ τέλος: οὕτω γὰρ τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν γίνεται, καὶ οὐ τῶν ἐκτός.

Recte autem & illud, actiones quasdam dici esse, & functiones finem: sic enim erit animi bonorum, & non eorum, quae sunt extra nos.

HOC quoque valet ad firmandam definitionem beatitudinis; recte namque à se factum esse dicit, quod statuerit finem nostrum esse positum in agendo: & actiones conficere vitam beatam, non habitus animorum, quamuis integros, & ab omni labe vacuos: declarat enim ipsam manere in animo, a bonisque ipsius proficisci, non à corporis, aut extra nos positis: nam quod dixit actiones quasdam, non simpliciter actiones, vim hanc & potestatem habere, necesse fuit hoc addere; neque enim cunctae actiones, quae ab animo proficiscuntur, hoc praestant: improbae enim actiones ortum ducunt à vitijs, quae, & ipsa in animis, sed corruptis & depravatis sedem suam habent.

Συνᾴδει δὲ τῷ λόγῳ, καὶ τὸ εὖ ζῆν, καὶ τὸ εὖ πράττειν τὸν εὐδαίμονα: σχεδὸν γὰρ εὐζωΐα τις εἴρηται, καὶ εὐπραξία.

Concinit autem huic orationi; & bene viuere, & bene rem gerere beatum virum: fermè enim bona quaedam vita dicta est, & bona actio.

ADIVNGIT, assentiri eidem definitioni, quod fertur vulgo, in oreque hominum est, bene viuere, & bene rem gerere beatum: nam à nobis quoque ferme illa dicta est esse bona vita, & prosperitas; secundusque cursus omnium rerum suarum. Existimari autem potest Aristoteles, addidisse σχεδὸν idest paene, ac ferme, quia sciebat maiorem partem hominum longè aliam, atque ipse duceret & cuncti fere sapientes dicti; vitam bonam, & propitiam putare. id quod ipse in primo eorum librorum de moribus, quos misit ad Eudemum, narrauit Anaxagoram respondisse cuidam, qui quaesiuerat ex eo, quem putaret esse maxime beatum, nemo inquit eorum, quos tu arbitraris, sed crederetur hic à te potius, quam beatus, stultus homo esse, & planè contemnendus. Graeci quoque, docti viri, quorum vnus fuit Plato, cum litteras mittebant ad amicos, & familiares, morem habebant, initio ipsarum ponere χαίρειν καὶ εὖ πράττειν: quibus verbis ostendebant se cupere, & optare illos beatos esse; eos autem imitatum fuisse Horatium initio epistolae, quã scripsit ad Celsum, notum est: inquit enim, Celso gaudere, & bene rem gerere Albinouano.

Φαίνεται δὲ καὶ τὰ ἐπιζητούμενα περὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἅπαντα ὑπάρχειν τῷ λεχθέν-

τι: τοῖς

τι: τοῖς μὲν γὰρ, ἀρετὴ, τοῖς δὲ φρόνησις: ἄλλοις δὲ σοφία τις εἶναι δοκεῖ. τοῖς δὲ ταῦτα. ἢ τούτων τι, μεθ' ἡδονῆς, ἢ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς: ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσι.

Perspiciuntur autem & ea, quae praeterea quaeruntur circiter beatitudinem cuncta inesse ei, quod dictum est, his namque virtus: his autem prudentia: aliis autem sapientia quaedam esse videtur: his vero haec, siue bonum aliquod cum voluptate, siue non sine voluptate: aliis autem externam etiam vbertatem complectuntur.

OSTENDERE etiam voluit, opiniones non nullas doctorum hominum, quae videri falso potuissent à sua dissentire, secum facere; discrepabant quidem illae inter se non nihil, quare ἐπιζητούμενα ipsa appellauit, idest praeterea quaesita, & supra ea, quae iam exposita sunt: cuncti enim hi toto animo inuestigabant, quid potissimum faceret vitam beatam, non tamen studio illo suo eodem ferebantur, sed prope ad verum accedebant; quare affirmat auctor omnia illa spectari, planeque esse cognosci, in definitione illa sua, vt accuratè ipse docet: quibusdam enim eorum inquit, videtur, vita scilicet beata, esse virtus: censebant enim hi virtutem, solam etiam, destitutamque reliquis rebus, efficere hominem beatum; quam sententiam postea arripuerunt, qui Stoici sunt vocati; alij prudentiam arbitrabantur vim hanc, & potestatem habere, qui fortasse vocarunt φρόνησιν scientiam: ita enim boni auctores aliquando appellarunt cognitionem rerum: alijs credebatur esse eadem sapientia quaedam, inuentos etiam quosdam dicit, qui voluptatem adiungerent his appellatis virtutibus, qui non putarent sine ipsa manere posse vitam beatam, eorum vero non nulli coniungebant voluptatem cum vna quapiam ipsarum, siue cum prudentia, siue cum sapientia, existimantes prudentiam ac voluptatem copulatas, vim hanc & potestatem habere, pareteque vitam beatam, & vt has, ita etiam sapientiam illam, quam intelligit eum eadem; cum alij, non cum vna solum, sed cum omnibus virtutibus ipsam iunctam, id praestare crederent, tamquam illae solae, & si cunctae, siue vna quaepiam ipsarum sine voluptate, efficiendo homini beato pares non forent. Animaduertendum, cum primam trium harum; quibus tantum tribuit, nominauerit ἀρετήν, nec dubium sit, quin reliquae duae, prudentia inquam, & sapientia, sint & ipsae virtutes, cur illam potissimum virtutis nomine significarit, quasi illae duae virtutes non sint, quae principatum in omnibus tenent; An virtutem eam vocauit communi nomine virtutum omnium, quia est alterius generis virtus, significauitque ipsa cunctas eorum virtutes. Non defuisse etiam narrat alios quosdam, qui non contenti sociam se adhibuisse virtuti voluptatem ad absoluendam vitam beatam, amplexati etiam sunt vbertatem, & copiam externorum bonorum: non solum ad illam ornandam, sed etiam explendam, perfectamq; vndique reddendam: quia non videtur posse sine coniunctis secum sanguine, amicis, splendore sui generis, diuitijs, resp. commode beneque administrari, quae laus, & gloria gignit magna ex parte, & auget vitam beatam, εὐετηρία, quo nomine vtitur, proprie est prouentus magnus agrorum, annusque vber ac fertilis; postea copia, & abundantia omnium bonorum.

Τούτων δὲ τὰ μὲν, πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι τὰ δὲ, ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες: οὐδετέρους δὲ τούτων εὔλογον διαμαρτάνειν τοῖς ὅλοις, ἀλλ' ἕν γέ τι, ἢ τὰ πλεῖστα, κατορθοῦν.

Atque horum haec quidem multi, & prisci homines dicunt: haec vero pauci, & pleni laudis viri: neutros autem horum consentaneum est penitus labi, sed aliqua tantum in re, maiore autem in parte veritatem adipisci.

DIVIDIT opiniones, quas exposuerat: auctoritatisque plurimum ipsis comparat. Laudans partem eorum, qui ita senserunt, & à numero magno, & à vetustate: παλαιοὺς enim ipsos vocauit, idest priscos; nomen autem hoc dignitatem ostendit, non inscitiam, & paruum, aut nullum vsum rerum; non facile enim est hos decipi: antiquitati enim merito semper multum tributum est: reliquos autem à fama sapientiae, & existimatione iudicij, quam apud omnes consequuti sunt; neutros autem horum verisimile putat esse labi penitus, atque errare, & nullam partem veritatis attingere. quod si dandum est, hos quoque simi-

D 2 lesque

les quae ipsis peccare, in vno tantum aliquo eos falli concedendum est: in plurimis autem recte existimare, ac veritatem attingere. Quis non miretur Eustratium interpretem, Graecum hominem in sententia Graecorum horum verborum declaranda, lapsum fuisse, quae satis plana, & aperta est: putat enim, dicere Aristotelem in vno tantum verum vidisse, quos laudat: quorum tamen inquit postea dignitate motus se emendare voluit; in maxima parte ipsos recte, & ordine se gessisse addens.

Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι τὴν πᾶσαν ἀρετὴν, ἢ ἀρετήν τινα, συνῳδός ἐστιν ὁ λόγος: ταύτης γάρ ἐστιν ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια.

His igitur, qui dicunt omnem virtutem, siue virtutem quampiam, consonat nostra ratio: huius enim est functio, qua ipsa dirigitur.

CVM dixisset cunctos, qui accurate quaesiuerunt de beatitudine, aliquo modo à sua sententia non aberrasse: plures autem illi fuerant, ostendit nunc è numero ipsorum ijs, qui dixere ipsam constare omnem virtutem, siue vnam certam aliquam virtutem, definitioni suae beatitudinis congruere. cum, quod ipse voluit, virtutis actio ipsa sit: cum autem auctoritate quoque eorum definitionem suam muniisset, docet tamen se melius naturam illius expressisse.

Διαφέρει δὲ ἴσως οὐ μικρὸν ἐν κτήσει, ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν. καὶ ἐν ἕξει ἢ ἐνεργείᾳ: τὴν μὲν γὰρ ἕξιν, ἐνδέχεται μηδὲν ἀγαθὸν ἀποτελεῖν ὑπάρχουσαν. οἷον τῷ καθεύδοντι ἢ καὶ ἄλλως πως ἐξηργηκότι: τὴν δὲ ἐνέργειαν, οὐχ οἷόν τε: πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης, καὶ εὖ πράξει.

Interest autem fortasse non parum in possessione, siue in vsu, quod optimum est, positum existimare: atque in habitu, siue functione muneris alicuius: habitum enim contingit nihil boni moliri, etsi inest, veluti in eo, qui dormit, siue alio quopiam modo segnis, & ignauus est: quod in functionem non cadit: aget enim necessario, ac recte aget.

AFFIRMAT autem magni referre in possessione, siue vsu fructuque positum summum bonum dicere; sed quia duo haec nomina, possessio inquam, & vsus non sunt propria huius rei: videntur enim magis conuenire instrumentis, & rebus extra nos positis significandis; pro illis sumit habitum & actionem: affertque causam, cur merito anteposuerit actum: fieri enim posse inquit, vt habitus animi egregius nihil boni vmquam pariat, velut inquit in eo, qui magnam vitae partem somno traducat, aut aliqua ratione segnis, remotusque à rep. fuerit, quod in actum cadere non potest: repugnant enim inter se agere, & otiose viuere; aget igitur homo beatus inquit, & recte aget. Timoleon ille Corinthius optimus & patriae amantissimus vir, cum multa domi gessisset, omni laude digna, in ipsis tetigit quiddam, quod omni ex parte laudari non poterat: praecipue autem matri displicuit: fratrem enim, insidiantem libertati, necauit, cum precibus prius ipsum ab eo prauo consilio reuocare non potuisset. Veritus igitur matrem, intelligensque se offendisse apud quosdam ciues, relicta vrbe, in agrum concessit, in quo mansit, omni cura, cogitationeque reip. abiecta, spatio xx. annorum; contigit postea, vt dux cum exercitu mittendus esset ad liberandas Syracusas, quare, quamuis absens, idoneus in primis visus est illi praeclaro operi gerendo: creatusque imperator, quae gesserit satis nota sunt, & ab omnibus celebrata: iacuit igitur praeclara ipsius virtus, & quasi dormijt ad id tempus, ac nisi occasio illa nata foret, otiosus in deserto loco vixisset. Hoc est igitur, quod metuit Aristoteles, quodque persuasit ipsi, vt in honesto aliquo munere obeundo vitam beatam collocaret; nec vllo pacto vellet eam cessare.

Ὥσπερ δὲ ὀλυμπιάσιν, οὐχ οἱ κάλλιστοι, καὶ ἰσχυρότατοι στεφανοῦνται, ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι: τούτων γάρ τινες νικῶσιν, οὕτω καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν κἀγαθῶν, οἱ πράττοντες ὀρθῶς ἐπήβολοι γίγνονται.

veluti

Veluti autem in ludis Olympicis, non formosissimi, & robustissimi coronantur, sed illi qui pugnauerint: horum enim aliqui vincunt, sic & eorum, quae sunt in vita honesta ac bona, compotes fiunt, qui se recte gerunt.

SIMILI quoque sententiam suam firmauit: institutique mentionem fecit, quod seruaretur in ludis olympicis; non enim mos illic erat imponete coronam, victoriae insigne, capiti eorum, qui cum aduersario non pugnassent, sed corpore tantum facti: patatique eo venissent, verum illis, qui certassent: quorum aliqui necessario vincunt. eodem pacto ait, cum sint multae res, & honestae in vita, qui ipsas studio, & labore suo adipiscentur: qui incumbere in eas toto animo voluerint, recteque se in ipsis sibi comparandis gesserint: ij laude, & honore digni sunt.

Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καθ' αὑτὸν ἡδύς: τὸ μὲν γὰρ ἥδεσθαι, τῶν ψυχικῶν: ἑκάστῳ δ' ἐστὶν ἡδὺ πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος, οἷον ἵππος μὲν, τῷ φιλίππῳ: θέαμα δὲ, τῷ φιλοθεώρῳ. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ δίκαια, τῷ φιλοδικαίῳ, καὶ ὅλως τὰ κατ' ἀρετὴν, τῷ φιλαρέτῳ.

Est autem & vita ipsorum sua vi iucunda: perfundi enim voluptate, vnum est eorum, quae ad animum pertinent: vnicuique autem homini iucundum est id, ad quod dicitur cupidus illius, veluti equus, cupido equorum, spectaculum, cupido spectaculorum: eodem autem pacto, & quae iusta facta sunt, cupido rerum iustarum: & demum quae gesta fuerint ex virtute, cupido virtutis.

CVM ostendisset extare vitam beatam, quidque ipsa foret indicasset, dat operam nunc, vt aperiat, quae in ipsa sunt, causamque eorum declarat: multa autem illa, & praeclara. Docet igitur primum, vitam beatorum hominum esse per se iucundam, quod probat, affirmans, capete voluptatem vnum eorum esse, quae animo sentiuntur, non vt multi falso putarent, corpore, quod, vt constituat, verumque esse probet, altius argumentum ducit: traditque hoc vsu venire in omnibus rebus, vt cunctis iucunda, plenaque voluptatis sint, quorum desiderio magno incensi dicuntur: hoc enim profecto valet, φιλοτοιοῦτος; quod nomen cum iunctum sit è duabus vocibus: posterior eius pars non certam aliquam rem significat, sed plura, quorum amore aliqui corripiuntur: vt locutus etiam est in primo de arte dicendi, inquit enim illic ὧ μάλισθ' ἕκαστοι πρὸς ἃ φιλοτιμοῦνται: id autem illic quoque exemplis illustrauit, veluti inquit, φιλόνικος, si victoriam adipiscetur. hic vero alijs vsus est, aitque amatori equorum, qui φίλιππος à Graecis dicitur, gratus est, iucundusque equus: studioso spectaculorum, quem ijdem φιλοθέωρον vocant, iucundum est spectaculum. Quare inquit, eodem pacto facta iusta iucunda erunt, studioso rerum iucundatum: aut iustatnm: eodemqne pacto ait, vt relictis singularibus virtutibus ad genus ipsarum accedamus, quae gesta sunt, administrataque vi alicuius virtutis, iucunda erunt φιλαρέτῳ, studiosoque virtutis.

Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς τὰ ἡδέα μάχεται, διὰ τὸ μὴ φύσει τοιαῦτ' εἶναι: τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἐστὶν ἡδέα, τὰ φύσει ἡδέα: τοιαῦται δὲ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. ὥστε καὶ τούτοις εἰσὶν ἡδεῖαι, καὶ κατ' αὐτάς.

Quae autem multitudini iucunda sunt, ea pugnant inter se, quia non sunt natura huiusceemodi: iis autem, qui honestatis cupidi sunt, iucunda sunt, quae natura talia existunt: huiusceemodi autem sunt actiones virtutis, quapropter & iis sunt iucundae, ac per semet ipsas.

CVM, quod vsu venit rudibus hominibus, & imperitis, ac multitudini denique ipsi, vt va-

gias voluptates sequantur in vita, atque illas quidem inter se repugnantes, non contingat grauibus viris, studiosisque rerum honestarum, docet; dicit igitur, quae sunt iucunda non paucis eorum, alijs iucunda non esse; ac saepe etiam tristia & odiosa, quia quae sectatur multitudo, non sunt natura, suaque vi iucunda: studiosis autem dignitatis esse iucunda, nec variantur vnquam, quia sensus eorum, ac voluntas ab omni mutatione aliena est; quae vero sint ea significat, addens, huiuscemodi autem sunt facta, quae à virtute proficiscuntur, quae profecto ipsis illis iucunda sunt, & suauem pariunt voluptatem eis. Cum vinum autem vnum eorum sit, quod maximè delectat mortales, qui puras voluptates numquam gustarunt, varijque sapores ipsius sint, qui cuncti etiam meritò placere possunt; non tamen omnibus illos eodem pacto gratos esse; declaratur autem indicio Terentianae Bacchidis, quae in cena ita cum Chremete egerat. ,, Asperum pater hoc est, aliud lenius, so- ,, des vide.

Οὐδὲν δὴ προσδεῖται τῆς ἡδονῆς ὁ βίος αὐτῶν. ὥσπερ περιάπτου τινός, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ.

Nihil iam praeterea eget voluptate vita ipsorum, tamquam amuleto quopiam, sed continet voluptatem in se.

Hoc dictum est aduersus eos, qui voluptatem necessariam putabant explendae vitae beatae, & eam quidem alienam, & illuc importatam, quasi beatitudo non eam insitam, ac propriam haberet, & quae inde seiungi non potest. Vt autem magis eos despiceret ac falso sentire ostenderet addidit, tamquam amuletum, & superuacaneam, inutilemque appendicem: περίαπτα enim haec Graeci vocabant, quae à superstitiosis mulieribus infantiū collo, ad fascinationes amoliendas, appendebantur: quod commemorat Plutharcus Pericli etiam contigisse, longo, & graui morbo vexato: cum enim è numero amicorum quidam hominem visisset, in lectulo iacentem, illo Pericles, quasi signo quodam, ostendit ipsi, quàm malus status ipsius foret, postquam appendi sibi illud passus esset. Narrat autem grauis scriptor hoc memoriae prodidisse Theophrastum in libris, quos, & ipse scripserat de moribus, cum quaereret, an graues casus, qui incurrunt in mortales, morbique corporis, animi sensus prudentiamque & optimas cogitationes inde eijciant.

Πρὸς τοῖς εἰρημένοις γάρ, οὐδ' ἐστιν ἀγαθός, ὁ μὴ χαίρων ταῖς καλαῖς πράξεσιν: οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδεὶς ἂν εἴποι, τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιοπραγεῖν: οὔτε ἐλευθέριον, τὸν μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις πράξεσιν: ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. εἰ δ' οὕτω, καθ' αὑτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαι.

Praeterea enim, quae dicta sunt, neque vir probus est is, qui non gaudet honestis factis: neque enim iustum quisquam appellaret eum, qui non gaudet iustis factis; neque liberalem, qui non gaudet factis propriis liberalitatis; eodem autem pacto se res habet in aliis. Quod si ita est, per se essent actiones, quae virtutis sunt, iucundae.

Adiungit iis, quae iam dixerat, nouum argumentum, quo declarat non requiri ad vitam beatam coagmentandam, extrinsecam voluptatem: docet enim, generatim primum loquens, non posse vocari quempiam probum virum, qui non gaudeat honestis factis; non enim satis est rectè facere, sed libenter & cum laetitia illa gerere oportet: non nullis autem virtutibus appellatis, quod in vniuersum dixerat, explanat; nemo enim inquit iustum virum appellaret eum, qui quamuis iustè aliquid faceret, non tamen laetanti animo, gaudensque id gereret, neque liberalem, qui non gauderet factis, quae referunt virtutem illam: eodem autem pacto inquit, se res habet in ceteris rebus: quibus verbis significat genus argumentationis, inductionem vocatum; Ad extremum inquit, concludens rationem; quod si haec stant, per se sunt, suaque vi, facta, quae proficiscuntur à virtute, iucunda.

Ἀλλὰ

Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε, καὶ καλαί, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος. κρίνει δ' ὡς εἴπομεν.

Quinetiam & bonae, & honestae, & maxime vnumquodque horum, siquidem bene existimat de iis vir studiosus; existimat autem vt diximus.

Cvm iam probasset, iucunda esse facta, quae parit virtus, addit, esse praeterea ipsa, & bona, & honesta plenaque dignitatis, quod vsu non venit omnibus rebus, quae iucundae sunt, cum non nullae ipsarum, & malae, & turpes sint; Addit etiam summum se gradum ipsis, & suauitatis & bonitatis, & honestatis meritò tribuere potuisse, quod vt constituat: videbat enim plurimos inueniri, qui de ipsis aliter sentirent, argumentatur ἀπὸ τῆς κρίσεως: significatque ita videri illi, qui recte de hoc existimare potest, id est studioso viro, cuiusque iudicium verum semper est: ipsum autem ita existimare affirmat.

Ἄριστον ἄρα, καὶ κάλλιστον, καὶ ἥδιστον ἡ εὐδαιμονία, καὶ οὐ διώρισται ταῦτα κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα. Κάλλιστον, τὸ δικαιότατον: λῷστον δ', ὑγιαίνειν. Ἥδιστον δὲ πέφυχ' οὗ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν: ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις: ταύτας δέ, ἢ μίαν τούτων τὴν ἀρίστην, εἶναί φαμεν τὴν εὐδαιμονίαν.

Optimum igitur, & pulcherrimum, & iucundissimum est beatitudo; neque distincta sunt haec, vt facit Deliacum epigramma. Pulcherrimum est id, quod est maxime iustum, optimum omnium, valere. Iucundissimum adipisci id, cuius amore vnusquisque correptus est; cuncta namque haec insunt in optimis actionibus: has autem, siue vnam harum, quae optima est, esse affirmamus beatitudinem.

Cvm definisset vitam beatam, actionem esse, ortam à virtute: nec quicquam ab ipsa declinantem: factaque iridem virtutis esse docuisset, & optima, & pulcherrima, & iucundissima, has summas omnes dotes tribuit beatitudini, quae abesse ab ea non possunt, cum inueniantur in eis, quae ipsam constituant: concludit igitur, praedicatque ipsius laudes, in qua vna tot bona, & illa quidem praestantissima omnium, inclusa sint. Cum autem sciret in claro & illustri loco notatum esse carmen, qnod haec seiungeret, necesse habuit sententiam ipsius refellere, Quare illo hucallato, docet haec non debuisse separari: peccasseque illum, qui hoc fecerat; cum omnia reperiantur in optimis actionibus, quas omnes, siue vnam aliquam earum, quae optima & praestantissima est, affirmat esse beatitudinem. Quod autem hic fecit Aristoteles post longam & accuratam disputationem de rebus, quae initio huius disciplinae de moribus quaeri deberent, vt scilicet confutaret sententiam huius Deliaci epigrammatis, ipsum statim fecisse: in adituque primi libri de moribus posnisse ad Eudemum, notum esse puto: si verum illud initium est eius voluminis. Indicare etiam volo apud Stobaeum, quo loco collegit sententias multorum doctorum virorum de vita beata, legi tres senarios, in quibus itidem seiunguntur bona eadem, vt in illo epigrammate, cuius auctoritatem poeta sequutus fuerat.

Φαίνεται δ' ὅμως, καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη καθάπερ εἴπομεν: ἀδύνατον γάρ, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα: πολλὰ μὲν γὰρ πράττεται καθάπερ δι' ὀργάνων, καὶ διὰ φίλων, καὶ πλούτου, καὶ πολιτικῆς δυνάμεως.

Perspicitur tamen praeterea egere ipsam bonis externis, vt diximus; fieri enim non potest, aut saltem non facile, vt aliquis res honestas agat, qui nullum sumptum facere possit: multa enim geruntur tamquam instrumentis, & opera ac studio amicorum, & diuitiis, & ciuili potentia.

Iis

112 bonis praeditam esse vitam beatam docuerat, quibus maiora nulla excogitari poterant: quaeque perfectam ipsam & absolutam vndique reddere viderentur, addit tamen nunc, quamuis talis sit, perspici tamen ipsam praeterea egere bonis, extra nos positis; cum enim exerceat illa, res honestas agendo, siue non potest fungi muneribus suis sine studio, & opera amicorum; ciuilique potestate atque opibus, & grandi aliqua pecunia; ceterisque rebus, quae magnopere prosunt rebus agendis; corrigit tamen leuiter, quod dixerat, addens, aut non satis facile illi, qui vacuus sit ab his bonis, cum careat instrumentis valde accommodatis, & paenè necessarijs ad res plenas dignitatis administrandas; quae autem illa sint, ipse monstrat. Necesse vero habuisse Aristotelem emendare, quod praecise nimis dixerat, declarauit Epaminondas ille Thebanus, qui cum pauper foret, primum vna cum principibus eius ciuitatis patriam liberauit, oppressam à Laconibus. & postea solus Imp. duobus magnis proelijs vicit illos, qui patriae suae iugum seruitutis imposuerant, & neruos eius bellicosae gentis incidit. Libet admonere corruptam esse primam partem declarationis huius loci apud Eustratium in excusis libris: cum enim ita illic legatur, εἰ καὶ αὐτὸ πλέον, legi debet εἰ καὶ αὐτὸ πλῆς.

Ἐνίων δὲ τητώμενοι, ῥυπαίνουσι τὸ μακάριον: οἷον εὐγενείας, εὐτεκνίας. κάλλους: οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν παναίσχης. ἢ δυσγενὴς. ἢ μονώτης, καὶ ἄτεκνος. ἔτι δ' ἴσως ἧττον, εἴ τῳ πάγκακοι παῖδες εἶεν, ἢ φίλοι ἢ ἀγαθοὶ ὄντες, τεθνᾶσι, καθάπερ οὖν εἴπομεν, ἔοικε προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας.

Quibusdam autem rebus orbati inquinant vitam beatam, veluti nobilitate, liberis, pulchritudine: non valde enim idoneus est ad vitam beatam, qui admodum deformis est, vel ignobilis, & infami familia satus, vel quasi destitutus & solus relictus, & sine liberis. adhuc autem fortasse minus, si cui filii nequissimi essent, siue cum boni forent, moriere, quemadmodum igitur diximus, videtur praeterea egere huiuscemodi prosperitate beatitudo.

ADIVNGIT, non nullos etiam, qui valde instructi sunt, paratique ad vitam beatam adipiscendam, atque illam ipsam iam obtinuere, si vno aliquo eorum bonorum, quae appellauit, caruerint, deformatam illam aliquo modo & inquinatam habituros. Quae autem illa sint, quae tamquam maculae in pulchro corpore, violant ipsam, nec sinunt integram esse, exponit. Primum autem nominat ignobilitatem, quam putare debemus Iphicrati, duci Atheniensium; non nihil labis, impedimentique attulisse ad victorias illas praeclaras consequendas, quam tamen maculam numquam ille verbis & oratione conatus est extenuare, sed virtute, & factis penitus deleuit. Quod vero pertinet ad deformitatem, & eam quidem non mediocrem, quis nescit Agesilaum, ob vitium hoc corporis, & quia claudus erat, paene exturbatum fuisse regno suae patriae. Eodem etiam pacto Philopoemen praetor Achaeorum ab hospita Megarensi spretus est: cum enim auditum esset, venturum praetorem Achaeorum; foret autem illa, absente viro, valde occupata in caena curanda, trepidaretque; mandauit illi humile, sordidumque ministerium, cum putasset eum vnum quempiam famulorum Philopoemenis esse, vidissetque ipsum non satis honesta facie, ac vili etiam vestimento indutum: reuersus autem forte vir, indignatusque inquit, quid geris Philopoemen? cui ille, quid aliud? quàm turpis mei aspectus poenas pendo. Addit etiam Aristoteles violare vitam beatam alicuius, si liberis ille caruerit; de quo questi etiam fuere cum Epaminonda familiares ipsius, cum morti propinquum viderent post Leuctricam pugnam, quam tamen orationem ipsorum fortis vir contempsit; errare illos ostendens, cum diceret se duas filias relinquere: ita enim appellauit geminas illas victorias, virtute ipsius partas. Adiungit autem minus adhuc beatum illum vocari posse, qui, cum liberos procrearit, valde improbos illos & consceleratos nactus est; quemadmodum etiam cum, cui si probi nati sunt, & magna virtute praediti, erepti illi ipsi morte fuerunt. Hoc autem omne, quod modo dixit, declarare inquit id, quod prius ipse significarat, egere vitam beatam secundis his rebus, & vbertate fortunae.

Ὅθεν εἰς ταυτὸ τάττουσιν ἔνιοι τὴν εὐτυχίαν τῇ εὐδαιμονίᾳ: ἕτεροι δὲ τὴν ἀρετήν.

Vnde

Unde factum est, vt quidam habeant eodem loco felicitatem, & beatitudinem: non nulli alii virtutem.

HINC etiam factum esse ait, vt non nulli voluerint; vnum atque idem esse felicitatem, & beatitudinem: cum enim viderent magnam vim habere ad beatitudinem & ornandam, & inquinandam fortunae bona, non sine causa se putabant multum illi tribuere, atq; vnum, idemque eas esse falso arbitrabantur, non parum sanè inter se discrepantes: alios autem inquit, qui melius de hoc existimabant, coniungere tradit virtutem cum beatitudine, qui tamen & ipsi errabant, vt testatur optimus magister. & toto animo nunc probat. Quod reddidi, εὐτυχίαν exprimere volens, felicitatem, contra consuetudinem multorum, qui hoc nomine appellant vitam beatam, non temere id feci, sed veram rationem Latini sermonis sequutus, de quo accuratè supra etiam disserui: simulque, auctoritatem nostri doctoris, qui etsi vult non esse destitutam fortunae bonis vitam beatam, non tamen ipsa tantam vim habere arbitratur, vt efficiant sola ac sine virtute vitam beatam.

Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται: πότερόν ἐστι μαθητὸν, ἢ ἐθιστὸν, ἢ ἄλλως πως ἀσκητὸν, ἢ κατά τινα θείαν μοῖραν, ἢ καὶ διὰ τύχην παραγίνεται.

Unde etiam exoritur quaestio, vtrum à doctore accipiatur, siue consuetudine paretur, siue alio quopiam modo exercitatione quaeratur, siue vi alicuius diuinae sortis, siue etiam beneficio fortunae.

CUM tot, tantopereque inter se discrepantes sententiae de vita beata extent, oritur quaestio inquit, ac controuersia non parua, quomodo ipsa comparetur, vndeque ortum ducat, vtrum à doctore accipiatur, qui eam tradat, vt geometria, musica, grammatica perdiscitur, & ceterae, quae scientiae appellantur, siue alia ratio, viaque sit ipsius consequendae, idest consuetudine, studioque, siue alio quopiam genere exercitationis, siue quod quartum est, munere Deorum, & diuina quadam voluntate, vt qui ipsam consecuti sunt, planè cognoscantur diligi à Diis, siue casu & fortuna ad eos peruenerit sine vllo suo labore, aut merito. Haec igitur sunt, quae dubitationem afferunt: nec sinunt facilè ipsos statuere fecit, vnde tantum bonum accipiatur. In libris de moribus, quos Aristoteles misit ad Eudemum, addit etiam, solere quaeri, an beatitudo à natura quibusdam hominibus tribuatur, quemadmodum magnitudo corporis, & exilitas, ceteraque, quibus corpora nostra distinguuntur vt colores etiam, cum quidam eorum candidi sint, alij rufi. Quod ad exercitationem pertinet, inquit Aristoteles in IX horum librorum, cum probaret non debere carere amicis virum beatum praeter alios fructus, quos inde caperet, affirmauit futurum esse, vt è consuetudine illorum melior paratiorque fieret ad virtutem colendam; cum se communi animo exercerent in honestis dictis, ac factis.

Εἰ μὲν οὖν καὶ ἄλλο τι θεῶν ἐστὶ δώρημα ἀνθρώποις, εὔλογον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν θεόσδοτον εἶναι, καὶ μάλιστα τῶν ἀνθρωπίνων, ὅσῳ βέλτιστον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως; ἄλλης ἂν εἴη σκέψεως οἰκειότερον.

Siquod igitur aliud est donum dignum quod detur hominibus à Diis, consentaneum est & beatitudinem à Diis datam esse, & maxime bonorum, quae in hominem cadunt, quanto ipsum optimum omnium est: sed hoc fortasse alius animaduersionis magis proprium est.

CUM ambigere mortales ostendisset, quomodo participes ipsi fiant beatitudinis, & vnde tantum boni perueniat ad eos, qui compotes ipsius fiunt: in illisque posuisset fieri posse, vt voluntate Deorum, amoreque magno erga aliquos probos viros id paretur, significat hanc opinionem non esse contemnendam: consentaneumque esse, si quod donum, morem illi habent, dilargiri hominibus, hoc potissimum esse dignum, quod inde accipiatur, cum optimum omnium bonorum sit, quae natura nostra capit: non tamen se modo subtiliter de hoc disserere velle, cum quaestio haec, etsi ab hoc loco aliena non est, magis tamen pro

pria

pria sit alterius disputationis, grauioris quidem illius, & obscurioris, in qua quaeritur de natura Deorum, & consilijs diuinis.

Φαίνεται δὲ κἂν εἰ μὴ θεόπεμπτός ἐστιν, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν, καί τινα μάθησιν, ἢ ἄσκησιν παραγίνεται, τῶν θειοτάτων εἶναι: τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον, καὶ τέλος, ἄριστον φαίνεται, καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον.

Perspicitur autem, etsi à Diis ad nos immissa non est, sed peruenit ad nos ope virtutis, & alicuius doctrinae siue exercitationis, vna rerum diuinissimarum esse: praemium enim virtutis, & finis, optimum perspicitur, & diuinum, quoddam esse, ac beatum.

Non inanem putat hanc opinionem, sed in aliud tempus locumque ipsam reijcit: inquit tamen nunc, quod prope ad sententiam illam accedit, etsi statim à Dijs non mittitur ad eos, quos maxime diligunt, ornareque volunt, sed virtute paritur, & genere quodam doctrinae, ac studio magno, atque exercitatione, esse tamen ipsam vnam rerum diuinissimarum: cum praemium virtutis, & finis optimus esse debeat, ac diuinum quoddam bonum beatumque: aliter enim non conueniret illis factis, quibus decorandis, & compensandis inuentum est. Quod fieri posse inquit, vt ipsum ἀσκητὸν sit, idest magna opera, & longa exercitatione comparetur: respondet superioribus illis duobus ἢ ἐθιστὸν, ἢ ἄλλως πως ἀσκητόν. Nam illic vsus est ἀσκήσει, idest exercitatione tamquam genere quodam consuetudinis, cum plures rationes sint se exercendi.

Εἴη δ' ἂν καὶ πολύκοινον: δυνατὸν γὰρ ὑπάρξαι πᾶσι, τοῖς μὴ πεπηρωμένοις πρὸς ἀρετὴν, διά τινος μαθήσεως, καὶ ἐπιμελείας.

Esset autem, & valde communis: fieri enim potest, vt obtineatur ab omnibus, qui non sunt manci, ac debiles ad virtutem consequendam, ope alicuius doctrinae ac diligentia in ea re adhibita.

Si studio igitur, vsque ac diligentia magna in ea adhibita, obtinetur beatitudo, non casu, ac fortuna, bonum erit valde commune, & cuius omnes, qui laborare voluerint, ac toto animo in ipsum sibi parandum incumbere, participes fieri poterunt. Vnum tantum genus hominum excipit, qui aspirare ad ipsum nequeunt, cum sint manci ac debiles, non corpore, sed animo; nec quia capti aliquo membro sint, sed quia imbecilli consilij, ac tardi admodum ingenij: nullo enim pacto hi consequi virtutem possunt, cuius munere comparatur in primis vita beata.

Εἰ δ' ἐστὶν οὕτω βέλτιον ἢ διὰ τύχην, εὐδαιμονεῖν, εὔλογον ἔχειν οὕτως. εἴπερ τὰ κατὰ φύσιν ὡς οἷόν τε κάλλιστα ἔχειν, οὕτω πέφυκεν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κατὰ τέχνην: καὶ πᾶσαν αἰτίαν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀρίστην. τὸ δὲ μέγιστον, καὶ κάλλιστον ἐπιτρέψαι τῇ τύχῃ, λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη.

Quod si sic melius est, quàm fortunae temeritate beate viuere, consentaneum est ita se rem habere siquidem ea, quae natura fiunt, quam fieri potest optime, ita fiunt. Simili modo & quae ex praeceptis artis, atque omni causa, maxime autem ob eam, quae optima est. quod est autem omnium maximum, ac pulcherrimum mandare fortunae, graue crimen foret.

Non defuerant, qui arbitrarentur beatitudinem proficisci à fortuna, accipique praeclarum hoc bonum ab ea, tamquam domina ipsius; qui erant, vt opinor, ijdem illi, qui non distinguebant εὐτυχίαν ab εὐδαιμονίᾳ idest felicitatem à beatitudine, quos nunc refellit, ostendens, si verum etiam foret, vt potestatem aliquam fortuna haberet dilargiendi beatitudinem, quibus vellet, praestantius tamen esse illam à firmioribus causis accipere, idest à virtute;

tute, & doctrina quadam, & exercitatione ac studio, in ea paranda posito: videmus enim inquit cuncta, quae fiunt à causa aliqua certa, fieri optime, quantum natura rerum illarum fert, veluti à natura, ab arte, à quauis alia ratione & causa, vnde putandum est, quae ab optima causa gignuntur, & ipsa optima esse, talis autem est virtus; Argumentum igitur ductum est ab inductione: Cum autem iam ostendisset hoc pacto, quod consentaneum est, significat etiam, quam prauum foret, & flagitiosum, contrarium facere, idest maximum & optimum omnium bonorum committere fortunae, ac temeritati.

Συμφανὲς δ᾽ ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ λόγου τὸ ζητούμενον: εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ᾽ ἀρετὴν ποιά τις, τῶν δὲ λοιπῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ὑπάρχειν ἀναγκαῖον: τὰ δὲ, συνεργὰ, καὶ χρήσιμα πέφυκεν ὀργανικῶς.

Quod quaeritur autem apertum, planumq́ est ex ratione: dicta enim est esse functio quaedam è virtute qualis: ceterorum autem bonorum, quaedam in ea esse necesse est: nonnulla alia adiuuare, atque vsui esse more instrumentorum.

QVOD quaerimus nunc inquit, quomodo inquam compotes fieri possimus beatitudinis, & quae via sit eximium hoc bonum impetrandi, apertum nobis etiam, perspicuumque esse potest ex definitione, qua patefecimus, quod inclusum esset in eius nomine, cui definitioni accuratè confirmatae fides habenda est: dicta enim illa est actio animi esse, quae sequatur virtutem. Quare quod hic primum positum est, causam esse vitae beatae putandum est, etsi non in virtute otiosa, & inerte constitutam ipsam esse velit, sed agente aliquod honestum opus ac se dignum: hoc enim significare videtur voluisse, cum addidit, oportere actionem illam esse qualem, reliquorum autem bonorum, quae requiri inquit, quaedam necessaria esse dicit, quae sunt bona corporis, vt scilicet ipsum valeat, integrumque sit, nec deformatum, aut mancum; reliqua autem quae sunt extra nos; vt cognati, amici, ac diuitiae, vt ipsis vti possimus tamquam instrumentis, adminiculisque ad res honestas facilius gerendas.

Ὁμολογούμενα δὲ ταῦτ᾽ ἂν εἴη καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ: τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος, ἄριστον ἐτίθεμεν: αὕτη δὲ πλείστην ἐπιμέλειαν ποιεῖται, τοῦ ποιούς τινας, καὶ ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιῆσαι, καὶ πρακτικοὺς τῶν καλῶν.

Et sane haec consentiunt sibi ipsis, atque iis, quae initio diximus: finem enim disciplinae ciuilis optimum constituimus: haec autem plurimam curam suscipit de ciuibus instituendis, & qualibus, probisq́ reddendis: iisdemq́ aptis ad res honestas gerendas.

SI statim ab initio indicasse significat, quantum virtuti tribuendum foret; cum finis ciuilis disciplinae, cuius hi libri de moribus pars sunt, sit beata ciuium vita, & adipisci id, quod optimum est. Virtus autem est, quae in hoc incumbit, & studium omne suum ponit, vt ciues quales sint, idest probi viri, & amatores legum, publicorumque institutorum; iidemque toto animo incumbant ad res honestas agendas. Vere igitur dixit, quod modo inquit conuenire illis, quae initio protulit: nec vllam in partem ab illis discrepare.

Εἰκότως οὖν οὔτε βοῦν, οὔτε ἵππον, οὔτε ἄλλο τι τῶν ζώων οὐδὲν εὔδαιμον λέγομεν: οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας.

Iure bono igitur neque bouem, neque equum, neque aliud vllum animal beatum dicimus: nullum enim ipsorum particeps esse potest huius functionis.

HOC tamquam corollarium est, quod elicitur è superioribus sententijs, definitioneque beatitudinis, quae tradita est esse functio muneris alicuius, vsusque animi, sequentis virtutem. Quomodo igitur cadere potest in animantes expertes rationis, ceu in bouem, equū, & alias pares his, cum, vt ostendit, participes non sint horum munerum, atq; actionum:

quare

quare merito inquit eas communique consilio eiectas esse è numero rerum earum, quae dici possunt beatae.

Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν, οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν: οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν. οἱ δὲ λεγόμενοι, διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται: δεῖ γὰρ ὥσπερ εἴπομεν, καὶ ἀρετῆς τελείας, καὶ βίου τελείου.

Eandemq; ob causam, neque puer beatus est: nondum enim aptus est ad haec agenda propter aetatem: qui autem ipsorum beati vocantur, propter spem beati appellantur: opus est enim, vt diximus, virtute perfecta, & vita perfecta.

EADEM de causa inquit, puer beatus non est, etsi particeps rationis est, quod impedimentum proficiscitur ab aetate, quae non sinit eum ob imbecillitatem consilij versari in rebus agendis. Animaduertendum ipsum esse, qui affirmet pueros non esse beatos, cum prius dixisset cunctos mortales vno eodemque animo non vocare bruta animalia beata: nam e multitudine non paucos inueniri, qui appellent ita non nullos pueros, ipsemet commemorat, quos interpretatur id facere, quia spes magna ipsos tenet futuros eos esse beatos, cum aetas accesserit: aliter non recte vocari posse beatos declarat, cum tanta laus, ac gloria requirat, vt virtutem perfectam, non inchoatam, & vitam itidem perfectam, non fractam, quae ambae res non inueniuntur in teneris illis annis.

Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γίνονται, καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον. καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα, μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς περὶ Πριάμου μυθεύεται. τὸν δὲ τοιαύταις χρησάμενον τύχαις, καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως, οὐδεὶς εὐδαιμονίζει.

Multae enim commutationes nascuntur, ac varii casus in vita: contingitq; eum, cuius res maxime prosperae sunt, in valde aduersas res incidere in senectute, quemadmodum heroum temporibus fabulae ferunt de Priamo: eum autem, qui grauibus his casibus conflictatus fuerit, miserabiliterq; mortuus, nemo beatum dicet.

CVR nolit honestos etiam viros, & qui in anteacta vita praeclare se gesserint: nec indigni tunc visi fuerint, qui beati vocarentur; vere beatos putandos, declarat: vitaeque nostrae infirmitatem, & humanos casus ponit nobis ante oculos, quos multos, variosque esse significat; fierique posse inquit, vt qui valde secundas res in praeterita vita nactus fuerit, in senectute postea incidat in aduersam admodum, ac miseram fortunam. exemplo autem hoc declarare volens, vsus est prisco, & à poetis decantato, etsi non deerant recentia propinquaque suae aetati, Priami inquam calamitate, post quod inquit, inueniri quempiam non posse qui hominem oppressum tam grauibus malis, & qui vitam finierit miserè, beatum audeat appellare. Et tamen non multo post ipsum inuenti sunt, qui ita sentire non dubitarent: totaque familia, ducem Zenonem secuuta, M. Regulum etiam illum in crucem actum à Carthaginiensibus, & omnibus supplicijs affectum, vitam beatam non amisisse, existimatint.

Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονιστέον, ἕως ἂν ζῇ: κατὰ Σόλωνα δὲ χρεὼν τέλος ὁρᾶν.

Vtrum igitur neque alius quispiam mortalium beatus à nobis dicendus est, donec vixerit, vt censuit autem Solon, spectare oportet vltimum vitae.

CVM, valde illustri exemplo declaratum sit, tutum non esse, quempiam vocare beatum, dum adhuc viuit: neque enim facile inueniretur, qui diutius fortunatior fuerit, quam heroum aetate, Priamus, neque qui postea in maiores calamitates inciderit, quaerit, oporteat

teat ne nullum alium mortalem beatum vocare, antequam ad vltimum, extremumq; vitae peruenerit: sequendaque sit sententia & auctoritas Solonis, qui huius iudicij fuit.

Εἰ δὲ δὴ, καὶ θετέον οὕτως, ἆρ᾽ γε καὶ ἔστιν εὐδαίμων τότε ἐπειδὰν ἀποθάνῃ, ἢ τοῦτό γε παντελῶς ἄτοπον: ἄλλως τε καὶ τοῖς λέγουσιν ἡμῖν ἐνέργειαν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν.

Quod si hoc ita est, standumq; nobis ipso est, numquid beatus est tunc, cum mortem obierit: an hoc quidem penitus absurdum est, praesertim autem nobis repugnat, qui volumus beatitudinem esse functionem quandam.

QVOD si probandum, itaque statuendum est inquit, restat videre quomodo id, quod ille dixit, accipiatur: numquid inquit ostendere Solon voluit, tunc beatum quempiam esse, cum mortuus fuerit, quod prius illi non contigerat. Respondet autem statim sibi ipsi Aristoteles, aitque hoc funditus esse absurdum atque explodendum, aliquem beatum esse, postquam interierit; praesertim autem ait id contra sententiam ipsius esse, qui censet beatitudinem actionem quandam esse: munusque quod obeat vir studiosus, non animi habitum otiosum, ac segnem: quomodo autem, qui vita iam functus est, agere aliquid potest. Quare verius aliquid quaerendum esse, quod Soloni persuaserit, vt dixerit expectandum finem vitae. Sententiam autem hanc Solonis mirifice probatam fuisse, & à poetis Graecis, & Latinis celebratam, satis notum est; nam & Sophocles in Oedipo Tyranno, & in Trachinijs, & Euripides in Andromacha ipsa vsi sunt; sed cui demum illa non valde placuit?

Εἰ δὲ μὴ λέγομεν τὸν τεθνεῶτα εὐδαίμονα, μηδὲ Σόλων τοῦτο βούλεται, ἀλλ᾽ ὅτι τηνικαῦτα ἄν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον, ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα, καὶ δυστυχημάτων, ἔχει μὲν καὶ τοῦτο ἀμφισβήτησίν τινα: δοκεῖ γὰρ εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακὸν, καὶ ἀγαθόν: εἴπερ καὶ τῷ ζῶντι, μὴ αἰσθανομένῳ δὲ, οἷον τιμαὶ, καὶ ἀτιμίαι καὶ τέκνων, καὶ ὅλως ἀπογόνων εὐπραξίαι τε καὶ δυστυχίαι.

Si autem non dicimus mortuum beatum, neque sane Solon hoc vult, sed intellexit tunc posse aliquem tuto beatum hominem vocare iam extra mala cuncta, & infortunia: habet quidem & hoc in se controuersiam quandam: videtur enim quiddam esse mortuo & boni, & mali quod euenerit: si quidem & viuenti, non sentienti autem, veluti honores, & ignominiae, ac liberorum demumque posterorum res valde bonae, ac valde malae.

ASQVIVS nunc interpretatur vocem Solonis, liberatque ipsum ea culpa, vt voluerit, vita iam functum hominem beatum esse posse: docetque hunc videri fuisse sensum sapientis illius viri, vt cum aliquis, cuius secundae admodum res prius fuerint, custodita vsque ad extremum vitae prosperitate illa, occubuerit, tunc sine periculo possit appellari beatus, quia potestatem nullam amplius fortuna in ipsum habet, solutusque sit ab omni metu rerum aduersarum; iniuriaque ipsius. Quod conatur refellere Aristoteles; verumque omnino non esse probare, cum putet bona liberorum & posterorum, atque mala pertinere non nihil ad ornandam, inquinandamque memoriam mortuorum; id quod confirmat, verisimileque esse docet, eum dubium non sit, quin ad viuentem pertineant auubae illae, contrariae inter se, res; magno etiam interuallo terrarum seiunctos, & non sentientes; quare non alienum est, existimare idem etiam vsu venire mortuis, quibus conuenit cum his in non sentiendo. Notum esse arbitror hanc sententiam Solonis monimentis proditam fuisse ab Herodoto in primo libro historiarum, cum accuratum & longum sermonem exponeret, quem Solon habuit cum Croeso Lydorum rege. Admonere etiam libet Aristotelem in II. libro de moribus ad Eudemum, laudare ipsam: beneque hoc à Solone dictum fuisse affirmare: etsi nunc videri potest eam temptare, atque ipsi euertendae sedulo operam dare: Neque enim impedire debet, quod perperam scriptis libris pro καλῶς, in excussis libris κακῶς legitur: nam praeter quam quod à calamo scriptis libris mendum illud abest, perspicitur ex iis, quae prius dicit, & ex ijs etiam, quae illic sequuntur, hãc veram lectionem esse.

Ἀπορίαν δὲ καὶ ταῦτα παρέχει· τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι μέχρι γήρως, καὶ τελευτήσαντι κατὰ λόγον, ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς συμβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους· καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν, ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ τυχεῖν βίου τοῦ κατ' ἀξίαν, τοὺς δ', ἐξ ἐναντίας. δῆλον δ' ὅτι καὶ τοῖς ἀποστήμασι πρὸς τοὺς γονεῖς παντοδαπῶς ἔχειν αὐτοὺς ἐνδέχεται. ἄτοπον δὴ γίνοιτ' ἄν, εἰ συμμεταβάλλοι καὶ ὁ τεθνεώς· καὶ γίνοιτο, ὁτὲ μὲν εὐδαίμων· πάλιν δὲ ἄθλιος. ἄτοπον δὲ καὶ τὸ μηδὲν, μηδ' ἐπί τινα χρόνον συνικνεῖσθαι τὰ τῶν ἐκγόνων τοῖς γονεῦσιν.

Faciunt autem haec quoque vt animo haereamus: vsu enim euenire potest, vt ei, qui beatè vixerit vsque ad senectutem, mortemque obierit, vt consentaneum erat, eueniant multae mutationes in posteris, atque ipsorum hos quidem bonos esse, adipisciq́ vitam pro dignitate: alios vero contra: perspicuum autem est, & interuallis erga maiores multis, variisq́ modis ipsos se habere posse. Absurdum igitur foret, si vnà cum ipsis mutaretur etiam mortuus, efficereturq́ quodam tempore beatus: rursus autem miser. Absurdum autem & hoc est, nihil neque ad aliquod pusillumq́ spatium temporis peruenire fortunas posterorum ad genitores.

VBIQVE angustias inueniri docet: vt enim ostenderat verisimile esse, vt posterorum res bonae, siue malae ornarent, aut minuerent vitam beatam superiorum, vnde illi orti essent, ita nunc significat, si hoc concedatur, expositam esse multis, magnisque varietatibus vitam beatorum illorum, qui cum laude vixerunt, ventosque omnes rerum suarum secundos habuerunt: extremumque tempus, atque exitum vitae nacti sunt respondentem praeteritae prosperitati. Quin autem huiuscemodi multa, quae vim boni alicuius magni, siue mali habeant, contingere illis possint, dubium non est: quare ita etiam variabitur non parum beatitudo maiorum fato functorum. Instabilis igitur valde erit, lubricaque beatitudo non solum viuorum, verum etiam mortuorum: Vnde inquit stultum admodum erit, mutari tantopere mortuum, fierique modo beatum, paulo postea miserum: sed ratione etiam caret, inquit, siquis, hoc incommodum vitare volens, inficietur, nihil pertinere, neque peruenire ad mortuum iam, saltem breui aliquo temporis spatio, casus, fortunasque minorum qui inde procreati sint. non multo antea vita functorum, tamquam recentia illa, ac propinqua multo magis laedere, ac violare vitam eorum valeant, quam vetera, & obsoleta.

Ἀλλ' ἐπανιτέον ἐπὶ τὸ πρότερον ἀπορηθέν· τάχα γὰρ ἂν θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ἐπιζητούμενον ἐξ ἐκείνου. εἰ δὴ τέλος ὁρᾶν δεῖ, καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον, οὐχ ὡς ὄντα μακάριον, ἀλλ' ὅτι πρότερον ἦν, πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτε ἐστὶν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύσεται κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπάρχον, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τοὺς ζῶντας εὐδαιμονίζειν, διὰ τὰς μεταβολάς, καὶ διὰ τὸ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπειληφέναι, καὶ μηδαμῶς εὐμετάβολον, τὰς δὲ τύχας πολλάκις ἀνακυκλεῖσθαι περὶ τοὺς αὐτούς.

Sed redeundum est ad id, de quo prius dubitatum est: fortaße enim inde cognosci poterit, quod modo quaeritur. Si iam finem spectare oportet, ac tunc beatum quempiam vocare, non quod tunc beatus sit, sed quod prius erat, quomodo non absurdum est, si quando beatus est, non vere dicetur de ipso id, quod ei inest, quia eos nolunt, qui adhuc viuunt, beatos dicere propter status humani commutationes, & quia cóceptum habent in animo instabile quiddam esse beatitudinem, & quae nullo pacto facile mutari possit, cum humanae sortes, condicionesq́ voluntentur crebro circa eosdem.

Vt nodus hic penitus dissoluatur, commodum esse putat, reuerti ad superiorem dubitationem; vnde speret futurum, vt scrupulus hic euellatur; quaestionem autem, vt aperit, intelligit, quae oriebatur ex sententia Solonis, qui ante obitum, negabat vocari quempiam posse beatum. Si igitur inquit expetere oportet atque attendere vltimum, extremumque, quod si responderit anteactae vitae bene, beateque, tunc liquido, ac sine metu vllo, possumus illum dicere beatum, non quia velimus eo tempore ipsum beatum esse, quando non est, sed quia, dum vixit, fuit, quomodo non insulsum ac ridiculum est, si quando beatus fuit, noluimus ipsum vllo pacto beatum vocare, quod verè facere poteramus; erat enim profecto; atque id ob metum humanorum casuum, qui aliquando in medio cursu frangunt vitam beatam, & quia volunt beatitudinem stabile quiddam, solidumque esse: fortunae autem hominum, statusque varientur, & aliquando eosdem nunc secundae, nunc aduersae inuadant. Duo autem in primis mortales, vt memoriae proditum est, variam admodum fortunam senserunt in rebus suis: Demetrius ille Poliorcetes, & M. Antonius, qui ambo ad extremum spoliati omnibus fortunis miserè, & contra veterem dignitatem moriere: nam quod in monstranda crebra mutatione vitae huiuscemodi virorum Aristoteles hic inquit, fortunas eorum saepe ἀνακυκλοῦσθαι, eodem verbo vsus ipse est in III. de caelo, inquit enim, εἰ μὴ τῷ ἀριθμῷ, τὸν αὐτὸν κυκλούμενον λόγον, quem locum, cum Simplicius alio verbo exprimeret inquit, παλιλλογούμενον λόγον.

Δῆλον γὰρ ὡς εἰ συνακολουθοίημεν ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα, καὶ πάλιν ἄθλιον ἐροῦμεν πολλάκις: χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ἀποφαίνοντες, καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον.

Non enim dubium est, quia si humanos casus sequamur, eundem beatum, & rursus miserum saepe dicturi simus. Chamaeleontem quendam virum beatum esse declarantes, & in lubrico collocatum.

Additum est hoc ad declarandum: ante oculosque ponendum, falsam esse, inanemque opinionem eorum, qui putarent, potestatem habere singulos casus humanos euertendi vitam beatam, penitusque ipsam labefactandi: significat enim, si concederetur hoc, oportere nos fateri lubricam admodum esse, & instabilem vitam beatorum, & ita infirmam, vt breui momento temporis mutetur, quod valde alienum est à natura vitae talis. Cum vero crebras mutationes ipsius ostendere vellet, & statum valde instabilem, exemplo Chamaeleontis vsus est, quae bestiola est lacertae similis, cuius color variatur, variato colore rerum, supra quas graditur, motus eius valde tardus. visuntur saepe non nullae in Hispania ex Africa, vbi nascuntur, aduectae, sed ad nos etiam aliquando comportatae; vbi difficilius viuunt propter frigus nostri caeli.

Ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν οὐδαμῶς ὀρθόν: οὐ γὰρ ἐν ταύταις τὸ εὖ ἢ κακῶς, ἀλλὰ προσδεῖται τούτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπομεν: κύριαι δ' εἰσὶν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι τῆς εὐδαιμονίας: αἱ δ' ἐναντίαι, τοῦ ἐναντίου.

An humanis casibus fortunaeq; comitari nullo modo rectum est: non enim in his positum est bene, vel male viuere: sed praeterea eget his humana vita, vt diximus: dominae enim sunt beatae vitae actiones cum virtute administratae, contrarii autem, contrariae.

Initium hoc est dissoluendi nodi, qui nos quasi vinctos tenebat: ostendit enim errorem omnem inde nasci, quod nimis tribuebatur fortunae, casibusque humanis, qui etsi violant vitam beatam, non tamen vim tantam ac potestatem in se habent, vt ipsam funditus euertant. Non rectum igitur esse putat, eas sequi, & attendere magnopere, cum in ipsis bene, aut male aliquid moliri positum non sit, neque virtus, neque vitium: etsi non inficiamur inquit, quin praeter sua & propria bona, quae ipsam constituunt, illae autem sunt virtutes, egeat etiam ipsis vita humana, condimentumque aliquod ipsius ea sint: ferantque

auxilij non parum ad honesta multa agenda. Principes autem sunt, & quasi reginae vitae beatae honestae actiones, muniaque virtutum, & contrariae, profectaeque à vitijs vitae miserae ac calamitosae.

Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ, καὶ τὸ νῦν διαπορηθέν: περὶ οὐδὲν γὰρ οὕτως ὑπάρχει τῶν ἀνθρωπίνων βεβαιότης, ὡς περὶ τὰς ἐνεργείας τὰς κατ᾽ ἀρετήν: μονιμώτεραι γὰρ καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὗται δοκοῦσιν εἶν. τούτων δ᾽ αὐτῶν, αἱ τιμιώταται, καὶ μονιμώταται, διὰ τὸ μάλιστα, καὶ συνεχέστατα καταζῆν ἐν αὐταῖς τοὺς μακαρίους: τοῦτο γὰρ ἔοικεν αἰτίῳ τοῦ μὴ γίνεσθαι περὶ αὐτὰ λήθην.

Comprobat autem rationem hanc id, de quo modo dubitatum est: in nulla enim rerum humanarum ita est stabilitas, vt in actionibus propriis virtutis: magis enim stabiles, quam scientiae sint, hae videntur esse: harum autem ipsarum, quae maximo honore dignae sunt, eae maximè stabiles sunt, quia maxime, & frequentissime beati viri vitam degunt in ipsis: haec enim videtur esse causa, cur non existat in ipsis oblivio.

TESTATVR inquit, veram esse sententiam meam, quod à me modo dictum est de firmitate vitae beatae, & quam illa libera debeat esse ab omni impetu fortunae, quod in nulla alia humana re tanta stabilitas existit, quanta in factis, quae proficiscuntur à virtute aliqua, veluti siquis, fortis homo, forte aliquod facinus gesserit, perpetuò talis erit: cunctaque, quae inde manabunt facta, eandem virtutem referent. Idem etiam de temperante viro, & de liberali vere dicetur: neque enim Perses ille, Macedonum rex, vere liberalis aut magnificus vmquam fuit habendus. qui in donis dandis varius admodum, & inconstans fuit. Nullum autem humanum factum ita stabile esse, vt illa, quae proficiscuntur à virtute, consentaneum est: quae namque geruntur ope externorum bonorum, & vt horum, ita etiam illorum, quae in corpore sita, vt illae ipsae res caducae, atque infirmae sunt, ita quoque ipsa crebrae mutationi exposita sunt: ea vero, quae ab animo exoriuntur, ex accidenti tantum variantur: nam scientijs etiam ipsis firmiores, stabilioresq; virtutes esse consensus doctorum hominum est, cum ipsae quoque in numero ponantur rerum, quae valde stabiles sunt, atque id, quia frequentius mortales in ipsis versantur, propriumque aliquid ipsarum gerunt, quàm munus aliquod obeant profectum à scientia aliqua.

Ὑπάρξει δὴ τὸ ζητούμενον τῷ εὐδαίμονι: καὶ ἔσται διὰ βίου τοιοῦτος: ἀεὶ γὰρ, ἢ μάλιστα πάντων, πράξει καὶ θεωρήσει τὰ κατ᾽ ἀρετήν.

Inerit iam id, de quo quaeritur, beato viro: eritq; dum in vita manebit talis: semper enim, vel supra ceteros omnes aget, ac contemplabitur ea, quae virtutis propria sunt.

NON abibit inquit, ab eo, qui semel vitam beatam consecutus est, hoc praestantissimum bonum, quamuis inciderit in aliquas res aduersas, sed manebit illic, cum firmas radices habeat: τὸ ζητούμενον enim, & de quo scrupulus iniectus est, appellat, an possit tueri vitam beatam ille, qui graui casu oppressus est, inquit igitur perpetuò illum talem mansurum; cuius rei ratio est, quod semper geret ea, quae virtutis propria sunt supra ceteros mortales, & vt illa aget, si in eo genere vitae versabitur, ita melius, quam alteri vlli contemplabitur; si vitam colet deditam causis rerum cognoscendis: quod enim apud auctorem est ἢ μάλιστα πάντων, puto valere quod dixi, superaturum eum esse in hoc reliquos omnes, qui non peruenerint ad summum hoc bonum, atque id, quia tantum praesidij illi non habent aduersus fortunae vulnera. Nam quod Eustratius putauit conferre voluisse Aristotelem hoc eximium bonum cum alijs, quae cadunt in homines, inane puto, eodemque pacto, quod excogitauit Argyropylus, cuius haec verba sunt

decla-

declarantis hunc locum; quia semper; quod si non semper; cum sit homo saltem maximè, & quae sequuntur.

Καὶ τὰς τύχας οἴσει κάλλιστα, καὶ πάντῃ πάντως ἐμμελῶς, ὅ γ᾽ ὡς ἀγαθὸς ἀληθῶς, καὶ τετράγωνος ἄνευ ψόγου.

Et casus humanos feret pulcherrime, atque omni ex parte eleganter hic vt bonus vere, & quadratus sine vituperio.

ADIVNGIT autem auctor, ipsum toleraturum esse impetus fortunae, & casus humanos pulcherrimè, & omnia demum, quae concutere statum eius possunt, eleganter, cum sit vere vir probus, & tamquam quadratus sine labe vlla ac macula. Sunt autem extrema haec verba non Aristotelis, sed Simonidis melici, quibus ille vsus est in ode ad Scopam Thessalum, Creontis filium, cum ostendere vellet, quàm arduum sit inuenire virum vere probum, & omnes numeros habentem bonitatis; talem enim ille significare volens, dixit χερσί τε καὶ ποσί: νόῳ τετράγωνον ἄνευ ψόγου τετυγμένον: citantur autem à Platone in sermone, quem à Protagora Sophiste vocauit. Notum autem est sapientem nostrum poetam, Dantem, qui diligenter hos libros de moribus legerat, hinc sumpsisse, custodita Graeca voce, quod cum firmum, inconcussumque hominem ostendere vellet ab ictibus omnibus fortunae, cecinit, auegna ch'io mi senta Ben tetrago no à colpi di ventura.

Πολλῶν δὲ γινομένων κατὰ τύχην: καὶ διαφερόντων μεγέθει, καὶ μικρότητι, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀντικειμένων, δῆλον ὡς οὐ ποιεῖ ῥοπὴν τῆς ζωῆς: τὰ δὲ μεγάλα, καὶ πολλὰ, γινόμενα μὲν εὖ, μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει: καὶ γὰρ αὐτὰ συνεπικοσμεῖν πέφυκεν. καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν καλὴ, καὶ σπουδαία γίγνεται. ἀνάπαλιν δὲ συμβαίνοντα, θλίβει, καὶ λυμαίνεται τὸ μακάριον: λύπας τε γὰρ ἐπιφέρει, καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις. ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλὸν. ἐπειδὰν φέρῃ τις εὐκόλως πολλὰς, καὶ μεγάλας ἀτυχίας. μὴ δι᾽ ἀναλγησίαν, ἀλλὰ γεννάδας ὢν, καὶ μεγαλόψυχος.

Cum autem multa fiant fortunae impetu: eaque differant inter se magnitudine, & paruitate, rerum prosperarum quidem paruas, eodemq; pacto contrariarum, perspicuum est non facere ipsas vitae propensionem: magnae vero, & multae, cum extiterint secundae, beatiorem vitam efficient: ipsae namque cum aliis vim habent ornandi vitam, & vsus ipsarum pulcher, & studiosus est: si contra autem contigerint, premunt, & macerant beatitudinem: molestias enim adportant, impedimentoq; sunt multis honestis factis, nec tamen non in his quoque fulget honestas, veluti cum aliquis tulerit aequo animo multas, & magnas res aduersas, non sane, quia non sentiat dolorem, sed quia generosus sit, & magno animo praeditus.

HOC, quod modo tradit, pertinet ad scrupulum euellendum, quem huc iniecerat Solon, affirmans, extremum vitae, obitumque esse expectandum: nec ante oportere quempiam beatum vocare, propter incertos status hominum, variosque casus, quamuis ille tunc vigeret, ac res suas valde secundas haberet. Ponit igitur nobis ante oculos varios euentus vitae, discrepantesque inter se magnopere magnitudine, & exilitate, quomodoque illi accipiendi sint siue prosperi fuerint, siue aduersi, declarat; inquit enim pusillas res bonas, eodemque pacto malas, dubium non esse, quin parum momenti habeant ad statum nostrum, vitamque immutandam: & meliorem, deterioremque reddendam: contra autem magnas, & crebras, si prosperae sunt, beatiorem vitam nostram reddere: cuius rei causam statim adfert, antequam, quid contrariae his faciant, ostendat: affirmat igitur ipsas additas verioribus bonis, idest virtutibus, quae abesse non possunt à viro beato, vnà cum ipsis

ornare vitam illam, decorisque aliquid ei adiungere: praeter quam quod vsus eorum bonorum honestus est, & studiosi viri proprius. Si verò inquit illae contrariae extiterint, premunt, & inquinant beatitudinem, quae prius illic erat: secum enim ferent aegritudines, & angores, simulque impedimento sunt multis honestis factis, quae, nisi illae obstarent, administrarentur. Verumtamen addit, quamuis illae moram adferant aduentu suo, repugnentque non parum, tamen in ipsis etiam rebus aduersis, splendet honestas, & dignitas; cum tulerit aliquis patienter, aequoque animo multas & graues procellas, atque id, vt generosus vir, & magno animo praeditus; non quia dolorem non sentiat, quod vitij, ac labis non paruae foret, non singularis virtutis: id quod significauit Crantor, cum contra indolentiam disputaret, quam sine magna mercede contingere non posse affirmabat, immanitatis in animo: stuporis, in corpore.

Εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι κύριαι τῆς ζωῆς καθάπερ εἴπομεν, οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν μακαρίων ἄθλιος: οὐδέποτε γὰρ πράξει τὰ μισητὰ, καὶ φαῦλα: τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸν, καὶ ἔμφρονα, πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν, καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αἰεὶ τὰ κάλλιστα πράττειν.

Si autem sunt actiones dominae vitae, vt diximus, nullus beatorum esse poterit miser: numquam enim geret ea, quae sunt odio digna, & improba: illum enim, qui est vere vir probus, ac prudens, arbitramur cunctos casus honestè ferre, atque ex iis, quae in ipso tunc existunt semper quae pulcherrima sunt agere.

Hoc declarat in quo peccarit Solon, si culpae vlli, atque errori affinis fuit: videbat enim ille magnam vim potestatemque habere fortunam in vitam nostram, ac solere saepe ipsam, florentem etiam statum hominis deformare: quare plurimum tribuens, & corporis, & externis bonis, dissipatis illis, putabat vitam beatam penitus fractam euersamque. Noster autem auctor ait, nisi fundamentum eius temptetur, non posse hoc facile contingere, qui vult, quod prius docuit, virtutes, & actiones, quae inde prodeunt, dominas esse vitae beatae, non fortunae bona. Non potest igitur, inquit Aristoteles, si stat hoc, solidumque manet, qui semel merito beatus dictus est, fieri miser: cuius rei causa est: quod numquam ille geret scelerata facta, & summo odio digna. Quin etiam addit, arbitramur, vere probum virũ & prudentem, cunctas fortunae iniurias, ac saeua vulnera laturum esse honestè, & vt dignitas iubet: &, vt in statu illo, in quo tunc manet, praesentibusque rebus non bonis, semper gesturum esse, quae optima sunt, ac meritò laudantur. Non inquit autem τὸν γὰρ ἀληθῶς ἀγαθὸν, sed addidit particulam ὡς, dicens, ὡς ἀληθῶς ἀγαθόν. quemadmodum supra locutus fuerat ὅγ' ὡς ἀληθῶς ἀγαθός.

Καθάπερ καὶ στρατηγὸν ἀγαθὸν, τῷ παρόντι στρατοπέδῳ χρῆσθαι πολεμικώτατα: καὶ σκυτοτόμον, ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας ἅπαντας.

Veluti imperatorem bonum eo exercitu, quem tunc ducit, vti pugnacissime, & sutorem ex comportatis ad eum coriis, calceos pulcherrimos conficere: eodemque pacto ceteros opifices omnes.

Vti etiam voluit similibus ad rem magis explanandam, quae similia quantam vim habeant illustrandi res, non satis apertas, notum est. Duobus autem vsus est; quorum prius est dux bonus, qui exercitu non satis parato, instructoque ad vincendum, recte, & vt disciplina militaris vult, vtitur, etsi enim victoriam non adipiscitur, operam tamen dat, ne accipiat magnam aliquam plagã ab hostibus; aut si etiã victus est, per eum tamen non stetit, quin incommodum illud à suis depelleret. Hanc laudem Annibal in Africa consecutus est; cum prius in aliena terra è victorijs commendari solitus esset: neque enim officio vlli prudentis imperatoris defuit, quod testatur T. Liuius, qui addidit etiam testimonio illi suo auctoritatem victoris, qui & ipse eum valde ornauit. verba Liuij sunt. Annibal

cum

„ cum paucis equitibus, inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit: omnia & in „ proelio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus, & confessione etiam Sci„ pionis, omniumque peritorum militiae illam laudem adeptus. Vt autem hunc laudauit Latinus scriptor, ita fratrem eius Asdrubalem Polybius summis laudibus in caelum tulit, cum & ipse victus fuit à duobus Romanis ducibus in Senensi proelio. Alterum autem simile est sutoris, qui è corio, pellibusque sibi datis pulcherrimos calceos conficit, quantum materia illa ferebat, non satis idonea ad opus vndique perfectum conficiendum. Eadem autem ratio est, addit, ceterorum opificum, qui meritò commendantur; peritique suae artis esse intelliguntur, si studio, & artificio suo vicerint vitium materiae, qua vtuntur. Dux tamen militaris vtitur copijs, quas regit, vt instrumento potius, quàm vt materia.

Εἰ δ' οὕτως, ἄθλιος μὲν οὐδέ ποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων: οὐ μὴν μακάριός γε, ἂν Πριαμικαῖς τύχαις περιπέσῃ. οὐδὲ δὴ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος: οὔτε γὰρ ἐκ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως. οὐθ' ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων, καὶ πολλῶν. ἔκ τε τῶν τοιούτων οὐκ ἂν γένοιτο πάλιν εὐδαίμων ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ. ἀλλ' εἴπερ, ἐν πολλῷ τινι καὶ τελείῳ, μεγάλων, καὶ καλῶν ἐν αὐτῷ γενόμενος ἐπίβολος.

Quod si res ita se habet, miser numquam fieri poterit vir beatus, non tamen beatus erit, si inciderit in Priami aerumnas: neque iam varius erit, & mutabilis: neque enim è vita beata mouebitur facile: neque à quibuslibet rebus aduersis, sed à magnis, ac multis, atque è talibus euasus, numquam fieri poterit rursus beatus breui tempore, sed si impetrabit hoc, in multo quodam ac perfecto, si adeptus fuerit in eo magnarum, & honestarum rerum facultatem.

QVOD si inquit, vt exemplis his, similibusque ostendimus, eodem pacto se res habet in vita beata, vt scilicet ille rectè vtatur statu illo suo, quamuis laeso & violato à fortuna; non tamen è beato fiet miser, in contrariumque penitus statum transibit; beatus vero inquit amplius non erit, si in acerbos, & saeuos admodum casus inciderit, quales oppresserunt Priamum cum omni sua familia: neque etiam varius erit & inconstans, cuiusque status, & condicio facile mutetur: cuius sententiae rationem quoque reddit: neque enim inquit è vita beata, cum semel eam aliquis adeptus est, leui momento eijcitur: neque à quibuslibet; leuibusque aduersis rebus, sed, cum contingit ipsi hoc, necesse est, vt mala & magna sint & multa: aliter enim vita stabilis, & quae profundas, validasque radices habet non concutietur. ἐκ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ait. Quemadmodum M. Antonius in epistola ad Hirtium, & Octauianum. Nec veteranos sedibus suis moueri pati. Quod post „ hoc addidit, valet ad superiorem sententiam confirmandam; docendumque non esse varium, lubricumque statum, siue beati viri, siue miseri, & calamitosi hominis, aegreque posse ipsos in contrarium conuerti. De illo igitur dicit, qui iniquitate fortunae, saeuoq; admodum casu, è vita beata inciderit in miseram, non posse ipsum fieri rursus beatum; quod tamen, si ei contigerit, affirmat futurum id esse nullo pacto breui spatio temporis, sed longo, & perfecto, cum erit nactus multa & ampla bona in ipso, quod raro vsu venit mortalibus, vt multas, & magnas res prosperas consequantur, nulla intercedente re mala, & odiosa, quae rursus interrumpat cursum rerum illarum secundarum.

Τί οὖν κωλύει λέγειν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργοῦντα, καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς κεχορηγημένον, μὴ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ τέλειον βίον, ἢ προσθετέον, καὶ βιωσόμενον οὕτω, καὶ τελευτήσοντα κατὰ λόγον, ἐπειδὴ τὸ μέλλον ἀφανὲς ἡμῖν: τὴν εὐδαιμονίαν δὲ τέλος, καὶ τέλειον τίθεμεν πάντῃ πάντως. εἰ δ' οὕτω, μακαρίους ἐροῦμεν τῶν ζώντων, οἷς ὑπάρχει, καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα: μακαρίους δὲ ἀνθρώπους. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον διωρίσθω.

Quid igitur prohibet dicere beatum eum, qui cuncta gerat ex praeceptis

perfectae

perfectae virtutis: boniśq, quae sunt extra nos, mediocriter ornatus, non quolibet tempore, sed vita perfecta. An adponendum est, qui sit ita victurus, & mortem obiturus vitae actae respondentem, quia quod futurum est, nobis obscurum est: beatitudinem autem finem, ac perfectum ponimus omni sua ex parte, funditusq. quod si ita est, beatos dicemus è numero viuentium eos, quibus insunt, & inerunt quae dicta sunt: beatos autem vt homines: ac de his quidem satis definitum sit.

DISSENTIO non nihil hac parte ab Eustratio, qui putat, haec dicta esse, non de beato viro, quem prius finxit, illo inquam, qui perpetuò res suas secundas seruarit, sed de eo, de quo modo disseruit, quique fractam illam suam beatitudinem, & interruptam possedit: nihil enim hic video, quod pertinear ad eam amissam & postea recuperatam indicandam. Cum sibi igitur visus esset Aristoteles accurate confirmasse, quod volebat, fretus argumentis illis suis, quasi interrogans aduersarium, atque ita eum premens, ait contra sententiam Solonis. Quid igitur vetat vocare beatum virum eum, qui gerat id, quod gerit, virtute duce, & ipsa quidem absoluta & integra, atque ipsi illi obtemperet: sitque ornatus externis bonis, si non abundanter, saltem quod satis sit; idemque in vita maneat iustum tempus aetatis. Ipsemet autem, tamquam respondens sibi ipsi, dicit. An haec etsi multa, firmaque sunt, adhuc desiderant aliquid, adiungendumque est ipsis, permansurum eum esse in illa prosperitate vitae: eodemque pacto mortem obiturum; quae respondeat anteactae vitae, conueniatque virtuti talis viri. Hoc autem non sine causa requiritur, vt ostendit, quia incertum, obscurumque admodum est, quid nobis futurum sit reliquo tempore, & eo quidem longo: beatitudinem vero finem, vt perfectum, absolutumque quiddam esse ponimus; cuique nulla ex parte quippiam desit. De obscuritate rerum futurarum, & quàm nihil certi de ipsis affirmari possit, Pindarus etiam sapienter praedicauit, qui ita in XII. ode Olympiorum cecinit. Τῶν δὲ μελλόντων τετύφλωνται φραδαί· πολλὰ δ' ἀνθρώποις παρὰ γνώμαν ἔπεσεν, quorum verborum haec videtur sententia. Rerum futurarum caliginis plena, caecaque sunt indicia; multaque mortalibus contra sensum eorum eueniunt. Quod adiungit nunc, tamquam conclusio est eorum, quae hic tradita sunt: & ratio, qua vindicari possint à vitio, in tutoque poni, quod dixit de firmitate beatae vitae, illo modo acceptae: si enim inquit, stat hoc, solidumque est, appellabimus beatos etiam contra sententiam Solonis, è numero viuentium eos, qui praediti sunt, ornatique his rebus, quosque arbitrari possumus haec retenturos. Cum videret autem se, non solum contra iudicium sapientis viri, sed paene reliquorum doctorum hominum plus tribuisse mortali naturae, quàm illa ferre posset, aliquo modo corrigit & emendat sententiam illā suam: beatos enim illos accipi debere ait, vt homines, ac mortales. Platonem cum Solone sensisse, ex ijs verbis, quae fecit Atheniensem hospitem in VII de legibus loqui, plane cognoscitur: inquit enim ille. Viuentes adhuc laudationibus, & cantibus decorare tutum non est: neque honos tantus mortali cuipiam tribuendus est, priusquam ille decurso spatio vitae, finem ipsi, extremumque honestum imponat.

Τὰς δὲ τῶν ἀπογόνων τύχας, καὶ τῶν φίλων ἁπάντων, τὸ μὲν μηδοτιοῦν συμβάλλεσθαι, λίαν ἄφιλον φαίνεται, καὶ ταῖς δόξαις ἐναντίον.

Posterorum autem casus, atque omnium amicorum dicere, ne tantillum quidem facere, valde alienum esse ab amicitia perspicitur, & opinionibus aduersum.

RESTABAT videre, de quo supra quaesitum fuerat, quid sentiendum sit de malis rebus, acerbisque casibus posterorum, &, vt sanguine cum ipsis coniunctorum, ita etiam sodalium atque amicorum: valerent ne illi inquinare, & deprauare vitam superiorum, & eorum omnium, qui ipsos dilexerunt. Antequam autem vltetius progrediar, quaerendum puto, quo tempore intelligar beatos homines subire periculum, ne contaminentur, crassante fortuna in posteros ipsorum, an, vt accepit Eustratius, & Argyropylus, à quibus non dissentio: sed tamen sunt quaedam, quae faciunt, ne omnino hoc exploratum habeam.

beam. Primum autem me mouet, quod neminem dubitaturum puto, quin bonae res, & malae vim magnam ac potestatem habeant, siue ornandi, siue maculandi vitam beatam superiorum, dum illi ipsi superstites adhuc sunt, ac vita fruuntur. Deinde vox illa ἀφιλό-φιλον ole re mihi videtur mortuos, & luce iam orbatos: quin certe, si hoc fieret pollueretur splendor ipsorum, putare id nihil interesse, alienum ab amore, & caritate futurum esset, dubitari non potest; sed est ita repugnans, ab opinionibusque remotum, vt inueniri nemo talis posse videatur: foret enim vt inquit ἐναντίον, discrepansque ab opinionibus ita sentire de mortuis illis: communis enim est sententia, pertinere ad defunctos quoque res secundas, aut aduersas posterorum; etsi non est ita inhumanum quod addidit; valde inhumanum, prorsusque remotum à caritate, sententiam alteram magis adiuuare videtur.

Πολλῶν δὲ καὶ παντοίας ἐχόντων διαφορὰς τῶν συμβαινόντων, καὶ τῶν μὲν, μᾶλλον συνικνουμένων: τῶν δ', ἧττον, καθ' ἕκαστον μὲν διαιρεῖν, μακρὸν καὶ ἀπέραντον φαίνεται: καθόλου δὲ λεχθὲν καὶ τύπῳ, τάχ' ἂν ἱκανῶς ἔχοι.

Cum autem multa sint, quae nobis eueniunt, atque ea inter se varia discrimina habeant: & haec quidem ipsorum magis nos attingant; haec vero minus, singillatim ipsa distinguere longum, & infinitum esse constat: vniuerse vero ostendere, & crasso modo, fortasse satis fuerit.

VT significauit res bonas, ac malas posterorum facere ad maiores, & aut augere, aut conterere statum eorum beatum; ita nunc docet, eum casus illi, & euenta multa sint, distinctaque inter se varijs modis: quorum euentorum quaedam propius eos attingant, quaedam longius: siquis à me postulet, inquit, vt singillatim eà diuidam, ac distinguam: doceamque quae magis premunt ipsos, & quae minus; rem duram, difficilemque admodum mihi imperaret, & ad cuius exitum, & extremum perueniri non posset. Quare ait hoc factum expositum in vniuersum, & crasso quodam modo satis esse existimari debebit.

Εἰ δὴ καθάπερ καὶ τῶν περὶ αὑτὸν ἀτυχημάτων, τὰ μὲν ἔχει τι βρῖθος, καὶ ῥοπὴν πρὸς τὸν βίον: τὰ δ' ἐλαφροτέροις ἔοικεν, οὕτω καὶ τὰ περὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ἅπαντα.

Si igitur veluti rerum aduersarum, quae ipsum presserint, quaedam pondus habent, & propensionem quandam ad vitam, haec vero leuioribus similes sunt, ita & quae ad amicos cunctos eodem pacto pertinent.

FACIT nunc quod pollicitus est, monstratque rationem, qua possit aliquis hoc praestare satis apte, si non exquisite: iubet enim attendere casus, qui in beatum virum incurrunt: illi enim cum multi, varijque sint, se natura, & magnitudine, & loco, & tempore, & ijs demum omnibus, quae περιστάσεις appellantur, eorum non nulli pondus habent, inclinareque faciunt ad deteriorem statum; alij vero leuiores sunt: nullumque maiorem motum pariunt: eadem ratio est inquit, amicorum, personarumque cararum: nomine enim amicorum videtur hos omnes complexus fuisse, idest filios, & nepotes, ceterosque cognatos, & affines.

Διαφέρει δὲ τῶν παθῶν ἕκαστον περὶ ζῶντας, ἢ τελευτήσαντας συμβαίνειν, πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ παράνομα, καὶ δεινὰ προϋπάρχειν ἐν ταῖς τραγῳδίαις, ἢ πράττεσθαι. συλλογιστέον δὴ καὶ ταύτην τὴν διαφοράν.

Interest autem grauis omnis casus incurrat in viuentes, siue in mortuos, multo magis quam saeua illa facta, & atrocia antea extiterint in tragoediis, siue tunc gerantur. Consideranda igitur quoque hoc pacto est differentia.

CVM ostendere vellet auctor, graues etiam, atrocesque casus, qui affligunt posteros, non vehementer turbare beatitudinem illorum, qui mortui iam sunt, maiores ipsorum, nec tantopere contaminare statum eorum, vt contaminassent, euertissentque, si id contigisset, dum

dum illi adhuc viuerent: demumque cum haec incommoda in eos ciderunt: vtitur simili tragoediarum, traditque; etsi enim, cum recitantur fabulae illae, & aliquo modo renouantur, rursusque geruntur, saeui illi casus pertinent non nihil ad eos, id tamen paruum est, & aliquo modo vmbra quaedam, imagoque eorum saeuorum factorum. In simili autem exponendo res manet in persona solum maiorum, discrimenque omne est, viui ne adhuc illi sint, an mortui. In eo quod declarari debebat: & inferiorum illorum, & superiorum personae attenduntur, quae in comparationem veniunt. Παρανομα vocauit impia facta, plenaque sceleris, quae illi fecerunt: vnde & opes suas, & vitam amiserunt. Postquam autem simili sibi visus est rem declarasse, adiunxit, hoc pacto oportere cogitare discrimen magnum, quod est, si posteri, natique è quopiam plectantur, illo viuo adhuc, aut mortuo.

Μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι περὶ τοὺς κεκμηκότας, εἴ τινος ἀγαθοῦ κοινωνοῦσιν, ἢ τῶν ἀντικειμένων: ἔοικε γὰρ ἐκ τούτων, εἰ καὶ διικνεῖται πρὸς αὐτοὺς ὁτιοῦν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε τοὐναντίον, ἀφαυρόν τι, καὶ μικρὸν, ἢ ἁπλῶς, ἢ ἐκείνοις εἶναι. εἰ δὲ μὴ, τοσοῦτόν γε καὶ τοιοῦτον, ὥστε μὴ ποιεῖν εὐδαίμονας, τοὺς μὴ ὄντας, μὴ δὲ τοὺς ὄντας μακαρίους, ἀφαιρεῖσθαι τὸ μακάριον.

Magis autem fortasse decet quaerere de mortuis, an boni alicuius participes sint, siue contrariorum: videtur enim ex his, etsi peruenit ad ipsos quodlibet, siue bonum, siue contrarium, leue id esse, & pusillum siue simpliciter, siue illis. Sin autem, tantum, vel tale, vt non reddat eos beatos, qui non sunt; neque ab illis, qui sunt, valeat demere beatitudinem.

NON mutat sententiam auctor, vt videri alicui posset: sed inquit, magis dubium esse: ideoque huic loco accommodatius quaerere de mortuis, si participes illi esse possunt alicuius secundae rei, quae contigerit posteris ipsorum, & vt prosperae, ita etiam aduersae: si namque cognitum, exploratumque fuerit nihil huiuscemodi ad eos peruenire: nec valere, quod cadit in posteros aut augere, aut minuere beatitudinem defunctorum, nihil opus erit subtiliter perscrutari, quantopere ipsi prodesse, aut obesse possit; nam incertum, obscurumque hoc esse constat: veteresque illi de hoc magnopere dubitarunt, vt testimonio M. Ciceronis hoc declaratur, qui pro P. Sestio inquit, Quod certe, si est aliquis sensus in morte praeclarorum hominum, cum omnibus Metellis; tum vero vni, viro [fo]rtissimo, praestantissimo ciui, grauissimum fratri suo fecit. sed etiam Catullus de hoc vt dubio, locutus est, cum cecinit. Si quicquam mutis gratum, acceptumque fauillis, Accidere a nostro, Calue, dolore potest. Sequuntur apud auctorem verba haec, quae vim habent concludendi. Perspici potest ex his, quae modo a nobis definita sunt, si quicquam hoc ad eos pertinet, siue bonum id sit, siue malum, imbecillum id esse, & pusillum, siue simpliciter inquit, idest sua vi tale, quale dictum est, idest minutum, atque exile, siue illis, quos significat; si magnum etiam ipsum fuerit, imminutum valde ipsum ad eos, mortuos inquam, peruenturum.

Συμβάλλεσθαι μὲν οὖν τι φαίνονται τοῖς κεκμηκόσιν αἱ εὐπραξίαι τῶν φίλων. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ δυσπραξίαι. τοιαῦτα δὲ καὶ τηλικαῦτα, ὥστε μήτε τοὺς εὐδαίμονας, μὴ εὐδαίμονας ποιεῖν, μήτ' ἄλλο τῶν τοιούτων μηδὲν.

Conferre igitur quiddam videntur mortuis res secundae amicorum: similiter autem & res aduersae. talia autem, & tot, vt non efficiant eos qui non sunt, beatos: neque aliud quippiam huiuscemodi.

SAEPE & multum cogitaui; & cum amicis etiam de hoc locutus sum; num scholion hoc sit, olim in margine alicuius libri à quopiam adnotatum, qui ante oculos posuerit, quid de hac quaestione statuerit Aristoteles, ratumque id haberi voluerit; postea autem inscitia librariorum importatum sit in ordinem verborum auctoris: nihil enim noui tot verbis exponitur: nec solum sententia, sed ne verba quidem variantur: quod valeat ad scrupulum

hunc

hunc meum confirmandum, sunt etiam libri non nulli; a quibus haec verba absunt, nec tamen negarim, quin in alijs quibusdam legantur, sed etiam vetus tralatio ipsa exprimit; quemadmodum ij quoque, qui inferioribus temporibus hos libros verterunt, & Eustratius quoque ipsa agnoscit, sed ne D. quidem Thomae suspecta sunt, etsi non accurate, vt plana & aperta declarat: quare si scholion est, vetustum sit, necesse est.

Διωρισμένων δὲ τούτων, ἐπισκεψώμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας. πότερα τῶν ἐπαινετῶν ἐστιν, ἢ μᾶλλον τῶν τιμίων: δῆλον γὰρ ὅτι τῶν γε δυνάμεων οὐκ ἐστι.

Definitis autem his, consideremus de beatitudine: vtrum quippiam eorum sit, quae laudari solent: siue potius illorum, quibus honos tribuitur: perspicuum enim est ipsam vnam facultatum non esse.

Transit modo ad aliam quaestionem de vita beata: postquam enim declaratum est, quid sit beatitudo: quaeque ad eam definiendam sumpta erant, explicata fuere; cum bona non sint cuncta eiusdem generis, sed non parum inter se discrepantia; quibusdam enim ipsorum honos tribuitur, debitum praemium bonitatis absolutae ipsorum, quaedam alia laudantur, quae minoris dignitatis sunt: nec semper merito commendantur, sed solum cum boni aliquid pariunt. Tertium genus bonorum vocantur potestates, qualis est ars dicendi, ars disserendi, facultas gubernandae ciuitatis, aliaeque huiuscemodi multae, quae cum placuerit ipsis, possunt etiam improbe aliquid facere. Cum igitur ita bona varientur: nec dubitetur, quin beatitudo sit bonum, quaerit vtrum sit vnum laudabilium bonorum, siue illorum, quae honore compensantur; quod statim probabilius esse, magisque verum dicit. nam tertium genus penitus reijcit, alienumque esse à beatitudine affirmat atque id: quia mali nihil gignere vmquam beatitudo potest, quod vsu venit omni potestati; veluti etiam, quod non exhibetur honos, neque laus vere ei, qui vim ac potestatem habet efficiendi aliquod bonum, sed illi, qui iam praestitit. Initium etiam duxit noster hic praeclari operis, quod scripsit de animo, ab eadem quaestione: cum enim cognitionem, intelligentiamq; rerum obscuratum ostendisset, esse vnam rerum earum, quae honestae sunt, ac laudabiles: significauit illam potissimum, quam tunc aggrediebatur, superare ceteras omnes notitias dignitate.

Φαίνεται δὴ πᾶν τὸ ἐπαινετὸν τῷ ποιόν τι εἶναι, καὶ πρός τι πῶς ἔχειν, ἐπαινεῖσθαι: τὸν γὰρ δίκαιον καὶ τὸν ἀνδρεῖον καὶ ὅλως τὸν ἀγαθὸν, καὶ τὴν ἀρετὴν, ἐπαινοῦμεν διὰ τὰ ἔργα, καὶ τὰς πράξεις: καὶ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τὸν δρομικὸν, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, τῷ ποιόν τινα πεφυκέναι: καὶ ἔχειν πῶς πρὸς ἀγαθόν τι, καὶ σπουδαῖον.

Perspicitur autem omne quod laudari solet, eo nomine laudari, quod sit quiddam quale, atque ad aliquid aliquo modo se habeat: iustum enim hominem, & fortem, & omnino probum virum laudamus, & virtutem propter opera, & facta: & robustum, & cursorem, & aliorum vnumquemque, qualis natus est, seque habeat aliquo modo ad bonum quodpiam, ac studio dignum.

Postquam indicauit, non videri beatitudinem esse vnum eorum bonorum, quae laude compensantur, cum deberet hoc constituere, ostendit, qua de causa laudetur id, quod merito laudatur: aitque fieri hoc, quia quale est: & ad aliquam rem gerendam aliquo modo se habet, idest, id quod statim exemplis explanat; positis bonis prius animi: postea corporis: iustum enim virum inquit, & fortem, demumque probum hominem & compotem alicuius virtutis laudamus, & virtutem etiam ipsam, ob opera, factaque, quae inde gignuntur: & vi horum bonorum fiunt. Eodem pacto inquit, idem seruari docens in bonis corporis, laudamus validum, robustumque, vt cursorem: naturaque & studio factum ad celeriter currendum, & omnem alium huiuscemodi aliquo bono praeditum nulla alia de causa, nisi quia talis natus sit, & habeat se, vt nomen declarat, accommodatè, eximieque ad illud ipsum bonum.

Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαίνων: γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς

αἰχο

ἀναφερόμενα. τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους δι' ἀναφορᾶς, ὥσπερ εἴπομεν.

Perspicuum autem hoc est, siquis attendat Deorum laudes: ridiculi enim videntur esse, cum referuntur ad nos: hoc autem euenit, quia laudes fiunt relatione quadam, vt diximus.

INTELLEXI quoque posse, quod dixit, ita se habere, satisque perspicuum esse inquit, cuncta scilicet illa, quae laudantur, commendari, quia referantur ad aliquam rem, quae honesta sit, atque laude digna; ex stulto consilio eorum, qui Deos laudarent, crederentq; sic se illos ornare; minuerent tamen valde dignitatem eorum, reddentes eos similes nobis, quod qui facere aggrediuntur, quantopere peccent apertum est: faciunt autem eos similes mortalibus, dum ita se gerunt erga illos: itaque de ipsis insulse loquuntur, vt vere, recteque loquerentur de hominibus: hoc autem inquit, vsu ipsis venit: geruntq; rem erroris plenam, quia laudes tribuuntur relatione ad alias res: significant enim eos in ipsis administrandis recte, & ordine se gessisse, cum potuissent peccare, quod abest, remotumque totum est à natura Deorum.

Εἰ δ' ἐστὶν ὁ ἔπαινος τῶν τοιούτων, δῆλον ὅτι τῶν ἀρίστων οὐκ ἔστιν ἔπαινος, ἀλλὰ μεῖζόν τι, καὶ βέλτιον. καθάπερ καὶ φαίνεται: τούς τε γὰρ θεοὺς μακαρίζομεν, καὶ εὐδαιμονίζομεν, καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους μακαρίζομεν. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν: οὐδεὶς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς θειότερόν τι, καὶ βέλτιον, μακαρίζει.

Si autem laus est huiuscemodi rerum, planum est rerum optimarum non esse laudem, sed maius quiddam, & melius. quemadmodum sane perspicitur fieri: Deos enim beatos esse dicimus, & omni honestissimo nomine celebramus: mortalium quoque diuinissimos quosque beatos dicimus: eodemque pacto nos gerimus in bonis rebus: nemo enim beatitudinem laudat, veluti iustum factum, sed vt diuinius quippiam & melius, beatitudinis nomine ipsam ornat.

QVOD si inquit, vere de huiuscemodi rebus disputatum est, lausque conuenit his solis, quas diximus, quae scilicet ad aliud referuntur: nec sua vi tales sunt, vt semper probari debeant, planum nobis esse potest, laudem non pertinere ad res optimas, & perfectissimas commendandas, sed aliud quiddam maius, ac melius, quod probat more, & institutis hominum, qui non consuerunt Deos laudare, & diuinam ipsorum naturam ita decorare, sed alia maiore verioreque ratione ipsam celebrant: neminem autem mirari oportet, quod dixit Deos non debere laudari; cum ipsi morem habeamus atque ita putemus, nos recte facere, atque ita praecepta nostrae Christianae legis seruare, auctorumq; ipsius, qui passim iubent, nos hoc facere, & hanc rectam viam esse docent, ostendendi nos gratos esse, memoresque magnorum, quae in nos contulit, beneficiorum: nolunt enim nos ita Deum laudare, vt laudamus temperantem hominem, quia cum in manu ipsius foret, alienum cubile inire, se ab hoc scelere abstinet: neque enim hoc expectari poterat à Deo, cadebatque in ipsius optimam naturam: alio igitur pacto nos capimus laudare, ac veteres illi faciebant. Cum morem nos habeamus Deum laudandi, cum ipsum honore, ac gloria implere volumus, & omne bonum, quod ad nos peruenit ipsi acceptum referimus, de quo exquisite, copioseque nostri Theologi disserunt, quorum sententiam in hoc sequimur, ac probamus, & eam omnibus alijs locis, in quibus dissensio aliqua apparet inter eos, ac priscos sapientiae studiosos: a iudicijs enim, consuetudineque mortalium primum hoc confirmat; deinde a sententia sapientis viri, & magnopere probati in vita. Consuesse igitur inquit, omnes, quorum etiam se vnum facit, Deos beatos vocare, & eodem pacto mortales non nullos, qui proxime accedunt ad Deos, diuinisque suis factis aeternam sibi gloriam pepererunt, quales fuere Aratus Sicyonius. T. Quintius, alijque non nulli: nam duos hos, quos nominaui, narrat Plutarchus in eorum vitis diuinos honores in Graecia consecutos, solitosque eos, tamquam Deos publicè carminibus, & omni genere ho-

noris

noris celebrari. Adiungit autem id, quod seruari mos est in Dijs verbis ornandis, idem custodiri etiam in rebus valde bonis decorandis: neque enim illa laudantur, sed grandiore honore afficiuntur: veluti inquit nemo beatitudinem laudat, quemadmodum etiam neque iustitiam ipsam, sed vt diuinius quiddam, meliusque quàm sint ea, quae laudantur, eodem loco habet, quo Deos ipsos, quos solemus ait, beatos vocare. Quod vero supra, vbi de Dijs loquitur, veraque ratione dignitatem eorum extollendi, iunxit duo verba, atque ait, μακαρίζομεν, καὶ εὐδαιμονίζομεν; hic vero priore eorum contentus fuit, perinde est, atque si ambobus vsus fuisset: eadem enim vis, notioque est vtriusque verbi, vt ipse testatus est in primo libro de arte dicendi: quo loco distinguit ἔπαινον ab ἐγκωμίῳ: docet enim illic, vt μακαρισμὸς longe aliud est à superioribus his, ita nulla re differre ab εὐδαιμονισμῷ.

Δοκεῖ δὲ καὶ Εὔδοξος καλῶς συνηγορῆσαι περὶ τῶν ἀριστείων τῇ ἡδονῇ: τὸ γὰρ μὴ ἐπαινεῖσθαι, τῶν ἀγαθῶν οὖσαν, μηνύειν ᾤετο, ὅτι κρεῖττόν ἐστι τῶν ἐπαινετῶν. τοιοῦτον δὲ εἶναι τὸν θεὸν, καὶ τἀγαθόν: πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τἆλλα ἀναφέρεσθαι, ὁ μὲν γὰρ ἔπαινος, τῆς ἀρετῆς: πρακτικοὶ γὰρ τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης: τὰ δὲ ἐγκώμια, τῶν ἔργων: ὁμοίως καὶ τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν ψυχικῶν.

Videtur autem & Eudoxus pulchre patrocinium suscepisse de primo loco voluptatis: nõ laudari enim ipsam, quae vnum bonorum est, indicare putabat melius ipsam esse, quàm sint, quae laudantur: huiuscemodi autem esse Deum, & summũ bonum: ad haec enim & alia referri. laus enim virtutis est: parati enim ad res honestas gerendas efficiuntur ab ea: laudationes autem sunt factorum, similiter & eorum quae corporis sunt, & quae animi.

CITAT testimonium Eudoxi, Cnidij, docti & probi viri, ostenditque illum secum facere, qui & ipse arbitratus sit, quod quaepiam non laudantur, non proficisci ab indignitate eorum, sed contra à meliore, honestioreque natura, quàm ea sit, cui conuenit laus, & implet, tributa ipsis, existimationem eorum: cum enim maximum bonum esse voluptatem ostendere vellet, & quasi palmam illi dare, vt victrici non nullarum rerum, quae cum ea de summo gradu contenderent: videretque ipsam a nemine laudatam; quo argumento aduersarij vtebantur ad extenuandam eam, contra ipse acutè dixit, illud declarare nobilitatem voluptatis, vt narrat diligenter Aristoteles, qui planè perspicitur, & cognosse, & delectatus fuisse elegantia huius argumenti, ac vocis. Μηνύειν quod inquit, valere hoc verbum indicare, notum est, & rem prius obscuram leuiter aperire, quo itidem vsus est prope extremum huius libri, vbi dixit, monita; & castigationes indicare, ac testari, vacuam à ratione animi partem obtemperare aliquo modo, & ipsam rationi. Vt autem laudem accommodatam non esse praestantissimis naturis, maximisque bonis significauit, ita etiam in quas quadrat, adiungit: inquit enim proprium ornatum ipsam esse virtutis, cum excitetur ad res honestas agendas a virtute. Laudationem autem operum, ac factorum, & eorum, quae ortum ducunt ab animo, & aliorum itidem, quae a corpore.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως οἰκειότερον ἐξακριβοῦν τοῖς περὶ τὰ ἐγκώμια πεπονημένοις: ἡμῖν δὲ δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τῶν τιμίων, καὶ τελείων.

Verum haec fortasse accommodatum magis est, exquisite tradere, his, qui Studij multum posuerunt in laudationibus docendis: nobis autem apertum est ex ijs, quae dicta sunt, beatitudinem esse vnam rerum honore dignarum, & perfectarum.

NON inquit alienum a proposito suo esse, haec attingere: non enim verum id fuisset, sed ait magis proprium magisque accommodatum esse haec exquisite tradere illis, qui studium aliud habent: accurateque docent, quomodo laudationes, & Deorum, & clarorum virorum conficiendae sint; quare rectè feci, qui locum illum indicaui, in quo ipse, persona magistri dicendi suscepta, subtiliter de hac re disseruit. Addit autem, tamquam

in viam rediens; nobis vero, qui aliud agimus, ex ijs quae sunt exposita, apertum esse potest, beatitudinem vnum eorum bonorum esse, quibus honos tribuitur, quaeque perfecta sunt. Ἐκ τῶν εἰρημένων, quod inquit, alijs non paucis locis, idem significare volens, eodem pacto locutus est, vt in libro, quem habemus de arte poetarum: ἀπολαβόντες αὐτῆς ἐκ τῶν εἰρημένων τὸν γινόμενον ὅρον τῆς οὐσίας, & in primo de moribus ad Eudemum, quo loco tradidit, quae vitae putatae sint participes esse vitae beatae.

Ἔοικε δ' οὕτως ἔχειν, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀρχή: ταύτης γὰρ χάριν, τὰ λοιπὰ πάντες πάντα πράττομεν: τὴν ἀρχὴν δὲ καὶ τὸ αἴτιον εἶναι τῶν ἀγαθῶν, τίμιόν τι καὶ θεῖον τίθεμεν.

Videtur autem hoc ita se habere, & quia principium est: huius enim gratia cuncti reliqua omnia agimus: principium autem, & causam bonorum, honore dignum quiddam, & diuinum esse, statuimus.

CONFIRMAT idem altero hoc argumento: videtur enim inquit verum esse, quod de beatitudine, diximus, honorem ipsi, non laudem conuenire, quia est principium, & quasi fundamentum eorum omnium, quae gerimus in vita: cuncti enim mortales, qui aliquid sapiunt, propositam sibi in vita beatitudinem habent, studentque ipsam adipisci, vt finem suarum omnium actionum: etsi non omnes in eadem re positam illam rentur: finem autem rationem principij habere notum est, quia qui de aliquo cogitant: remque aliquam moliri, in animo habent, primum illam integram, & iam absolutam animo versant.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν, περὶ ἀρετῆς ἐπισκεπτέον. τάχα γὰρ οὕτως ἂν βέλτιον καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονίας θεωρήσαιμεν.

Quia autem beatitudo est actio quaedam animi, quae obtemperat virtuti perfectae, de virtute considerandum est: fortasse enim ita melius de beatitudine contemplari poterimus.

QVASI fundamentum quoddam iacit disputandi de animo, non subtiliter, neque exquisitè, sed quantum requirit haec de moribus disciplina; orditur autem a definitione vitae beatae, quam docuit esse functionem quandam animi; verum, quia actionem hanc ipsam vult sequi auctoritatem virtutis, totamque se ad illam accommodare; de virtute prius non nulla praecipit; cuius etiam cognitio quàm vtilis futura sit huic operi, declarat auctor; quantoque melius, illa percepta, perspecturi simus naturam beatitudinis.

Δοκεῖ δὲ καὶ ὁ κατὰ ἀλήθειαν πολιτικὸς, περὶ ταύτην μάλιστα πεπονῆσθαι: βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν, καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους: παράδειγμα δὲ τούτων ἔχομεν, τοὺς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέτας, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται. εἰ δὲ τῆς πολιτικῆς ἐστιν ἡ σκέψις αὕτη, δῆλον ὅτι γένοιτ' ἂν ἡ ζήτησις κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν.

Videtur autem, & qui vere vocatur politicus: reipublicaeque administrandae accommodatus, in hac maxime videnda plurimum laboris suscepisse: propositum enim in animo habet, vt ciues bonos efficiat, & legibus obtemperantes: exemplum autem horum habemus eos, qui Cretensibus, & Lacedaemonijs leges scripserunt, & siqui alij huiusce modi extitere: si autem ciuilis disciplinae est consideratio haec, apertum est fieri debere conquisitionem, vt primo nobis proposuimus, melius statuimus.

INQVIT igitur videri virum vtilem reip. peritumque illius administrandae, ac verè politicum, non verbo tenus, quales multi reperiuntur, plurimum studij, curaeque ponere debere

bere in virtutē percipienda; vt reijcit autem noster hic summus doctor ab hoc munere falso vocatos politicos, ita M. Cicero in epistola quadam ad Atticum queritur illo tempore Romae fuisse nullos, qui vmbram etiam huius virtutis viderint; inquit autem. Sed interea πολιτικὸς οὐδ' ὄναρ, Vt autem hic, ita etiam in I. de moribus ad Eudemum dicit, multos è numero eorum, qui vulgo vocantur politici, falso ita appellari, quo loco accuratè docet, qui sunt veri politici, & qui non vere ita vocentur: distinctis illis, à rebus, in quas ambo incumbunt. πεπονῆσθαι autem de hoc inquit, quemadmodum supra eodem verbo vsus est de illis, quos dixit diligentiae plurimum adhibere in laudationibus conficiendis: neque enim sine laboribus magnis praeclara opera conficiuntur. Non posse autem sine virtute fungi suo munere politicum significat; cum officium ipsius sit reddere ciues probos, & qui legibus pareant; quod probat exemplo illorum, qui scripserunt leges Cretensibus, ac Lacedaemonijs: ipsos enim incubuisse toto animo huic rei notum est: Addidit autem, Et si qui alij tales extitere, qui seueras leges litteris mandarint: si autem addidit, concludere volens, haec est animaduersio & propria cura ciuilis disciplinae, quaerere de virtute, & ad ipsam hortari, perspicuum esse potest, nos sequi vetus propositum, & ordinem monstratum.

Περὶ ἀρετῆς δὲ ἐπισκεπτέον ἀνθρωπίνης δηλονότι: καὶ γὰρ τ' ἀγαθὸν ἀνθρώπινον ἐζητοῦμεν: καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνθρωπίνην. ἀρετὴν δὲ λέγομεν ἀνθρωπίνην, οὐ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς: καὶ τὴν εὐδαιμονίαν δὲ, ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν.

De virtute autem considerandum est, quae videlicet cadit in hominem: etenim bonum humanum quaerebamus, & beatitudinem, cuius participes sunt homines: virtutem autem dicimus humanam, non eam, quae corporis est, sed illam, quae animi est, & beatitudinem itidem, animi functionem dicimus.

NEQVIS error nascatur ex hoc verbo generatim prolato, significat, quam virtutem intelligat: sunt enim plura genera virtutum: quarum etiam non nullae superant captum condicionemque humanam: aliae vero inferiores ipsa sunt, cum dicantur etiam beluarum non nullae virtutes, & partium etiam quarundam nostri corporis, & animi etiam ipsius, quemadmodum ipse quoque infra locutus est: inquit igitur, quaerendum esse, diligenterq; cogitandum ijs, qui tradunt hanc disciplinam de virtute, quae cadit in hominem, quod confirmat: indeque planè cognosci posse, docet; quia ab initio monstratum est, quaeri in his libris de humano bono, non de diuino, ac caelesti: eodemque pacto nos sollicitos esse de beatitudine, cuius participes mortales sunt; non de illa, quae remota est à natura ipsorum; quare inane esse, stultumque consilium, suscipere curam vniuersam eam explicandi. Restabat adhuc scrupulus quidam in verbis ipsius, sed tenuis, quem tamen euellit, ne molestus alicui sit: cum enim dixerit, conquirendam esse humanam virtutem: virtutes autem suas habeat & corpus hominis, & animus, testatur modo se intelligere virtutem non corporis, sed animi: nam beatitudinem etiam docuit esse actum, opusque animi, non corporis.

Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πῶς τὰ περὶ ψυχήν, ὥσπερ καὶ τὸν ὀφθαλμοὺς θεραπεύσοντα καὶ πᾶν σῶμα, καὶ μᾶλλον ὅσῳ τιμιωτέρα καὶ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς. καὶ τῶν ἰατρῶν δ' οἱ χαρίεντες, πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. θεωρητέον δὴ καὶ τῷ πολιτικῷ περὶ ψυχῆς.

Si autem haec ita se habent, apertum est oportere politicum intelligere aliquo modo ea, quae animi sunt, veluti illum, qui oculos curaturus est, omne etiam corpus: & tanto magis, quanto maiore honore digna, & melior est disciplina ciuilis, quàm sit ars medicorum, atque ex omni numero medicorum, qui politi sunt, multum studij, curaeq; ponunt in cognitione totius corporis: quare officium est eius, qui incubiturus sit in remp. nosse aliquid de animo.

QVOD si inquit vere haec à nobis tradita sunt, virtutem inquam, animi esse videndam, non corporis; itidemque beatitudinem munus esse, actumque animi, dubium esse non potest, quin deceat politicum cognosse aliquo modo animum: quaeq; partes eius sunt, siue potestates: Aliquo modo autem inquit, idest, vt loqui solet τύπῳ, & crassa quadã Minerua, non subtiliter, & exquisitè: nimis enim magnus labor foret, & sine causa fatigaret studiosum huius disciplinae percipiendae, quae non requirit tam certam, & exquisitam scientiam obscurarum illarum, ac difficilium quaestionum: nam non debere penitus ipsam omitti, declarat, exemplo medicorum illorum, qui cum oculis tantum mederentur, totius tamen humani corporis notitiam quandam habebant, neque à se alienam ipsam putabãt. Magis autem debere affirmat ponere aliquid curae in anima, aliquo modo intelligenda, illos, qui incumbunt in remp. gubernandam, quàm medicos oculorum, quanto honore dignior, ac melior multis partibus est facultas regendae, ornandaeque ciuitatis, quàm ars medicorum. Addit autem, si non omnes medicos, tamen politiores è numero ipsorum, atque elegantiores, plurimum studij ac curae ponere solere in partibus corporis cognoscendis; quod alij multi non faciunt, etsi proprium munus ipsorum est, curare corpus: laboris enim vitandi causa, accedunt ad artem tractandam, non sine periculo magno nostri capitis, parum instructi ac parati. Interpres Graecus, & Latini quoque, non viderunt verum sensum auctoris, qui est is, quem ostendi: nescierunt enim apud veteres illos Graecos extitisse quosdam, qui oculis tantum mederentur: neque alij vlli parti corporis manus adhiberent, vt etiam totius corporis sanandi curam nullam susciperent. Hoc etiam
„ M. Cicero nouerat; cuius haec verba sunt in III. libro de oratore. An tu existimas, cum es-
„ set Hippocrates, ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis: alios, qui vulneribus,
„ alios, qui oculis mederentur; sed è libris etiam Galeni hoc verum esse planè intelligitur.

Θεωρητέον δὲ τούτων χάριν, καὶ ἐφ' ὅσον ἱκανῶς ἔχει πρὸς τὰ ζητούμενα: τὸ γὰρ ἐπιπλεῖον ἐξακριβοῦν, ἐργωδέστερον ἴσως ἐστὶ τῶν προκειμένων.

Videndum autem ipsi de eo harum rerum gratia, & quantum satis est ad ea, de quibus hic quaeritur: velle enim plusquam oportet exquisitius omnia scire operosius fortasse foret quàm ea, quae hic nobis proposita sunt.

CONCLVDIT, duobus similibus vsus, quae rem declarant, officium eodem pacto esse boni ciuis, ac periti reip. administrandae, videre aliquid de animo, & quantum persona, munusque, quod obit, requirit tantum ipsius didicisse; non tamen ita incumbere in eam intelligendam, vt faciunt, qui propositum id habent, naturamque animi omnem percipere student: sed solum tantum ipsius sumere, quantum valet ad eum perpoliendum: magisq; idoneum efficiendum muneri proprio ciuis explendo: Addidit etiam, velle accurate animum cognoscere operosius esse, quàm haec ipsa, quae in manibus habemus, cognosse.

Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς, καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις ἀρκούντως ἔνια: καὶ χρηστέον αὐτοῖς, οἷον τὸ μὲν, ἄλογον αὐτῆς εἶναι, τὸ δὲ λόγον ἔχειν.

Dicuntur autem de ipso non nulla, & in exotericis sermonibus, & quantum quidem satis est, & vtendum ipsis, veluti hoc quidem ipsius expers rationis esse: hoc vero rationem in se habere.

OSTENDERE etiam voluit, vnde quaedam sumerentur, quae ad hunc erudiendum satis sunt, sine noua ipsius cura; narratque in libris illis, qui ἐξωτερικοὶ vocati sunt à se quaedam exposita esse, quae satis sunt huic officio ipsius, si cognita fuerint. quare posse illum ipsis vti, vt certis, & accommodatis his rebus tradendis: & quae satis auctoritatis habeant. Qui autem fuerint Aristotelis libri ita appellati, & veteres ipsius Graeci interpretes: & non nulli antiqui Latini scriptores, accurate docuerunt, & nostrae quoque aetatis quidam docti viri, exploso errore recentium quorundam, qui sine causa ab auctoritate maiorum discesserunt. Primum autem inquit, quandam animi partem esse expertem rationis: aliam autem quandam, participem eiusdem.

Ταῦτα δὲ πότερον διώρισται, καθάπερ τὰ τοῦ σώματος μόρια, καὶ πᾶν τὸ μεριστόν,

ἢ τῷ

ἢ τῷ λόγῳ δύο ἐστὶν, ἀχώριστα πεφυκότα, καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν, καὶ τὸ κοῖλον, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸ παρόν.

Haec autem verum distincta sint, veluti corporis partes, & quidquid diuidi potest, siue ratione duo sunt, quae natura separari non possint, veluti in circumferentia conuexum, & concauum ad id quod modo quaerimus, nihil interest.

Recte etiam à munere politici quaestionem hanc, de qua graues admodum & docti viri inter se dissenserunt: nihil enim interesse inquit, vtrò modo accipiatur, ad id, quod in manibus modo est; disciplinam de moribus, Vtrum inquam hae duae partes animi sint distinctae inter se loco, vt partes corporis, membraque nostra quae loco seiuncta sunt siue ratione tantum duae sunt, & cogitatione: re autem vnum. Nam Platonem separasse ipsas, & in diuersis corporis partibus, & tamquam sedibus, illas collocasse, notum est; quod M. Cicero etiam commemorauit in prima quaestione Tusculana: vt autem membra corporis separari, distinguique loco ait; ita etiam quidquid diuidi, & secari potest; ita diuidi, exempli causa ponit: quae autem sint, quae non re distinguantur, verum cogitatione tantum, simili etiam monstrauit: hoc enim vsu venire inquit circumferentiae circuli, cuius exterior pars vocatur à Graecis κυρτὸν, interior vero κοῖλον; & à Latinis conuexum, & cauum, etsi Virgilius alterum horum aliter cepisse videtur, cum fecit Didonem dicere. Taedet caeli conuexa tueri. In II. quoque libro de moribus ad Eudemum ad rem declarandam eodem simili vsus est: cum eundem hunc locum explicaret, nisi quod non solum hoc περιφερείᾳ circumferentiaeque, sed omni καμπύλῃ contingere illic dixit.

Τοῦ ἀλόγου δὲ τὸ μὲν ἔοικε κοινῷ καὶ φυτικῷ. λέγω δὲ τὸ αἴτιον τοῦ τρέφεσθαι, καὶ τοῦ αὔξεσθαι: τὴν τοιαύτην γὰρ δύναμιν τῆς ψυχῆς, ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις θείη τις ἂν, καὶ ἐν τοῖς ἐμβρύοις: τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην καὶ ἐν τοῖς τελείοις: εὐλογώτερον γὰρ ἢ ἄλλην τινά.

Eius autem quod rationis est expers, hoc simile communi est, & quod in cunctis, quae oriuntur è terra existit: dico autem quod causa est, vt id alatur, & crescat: talem enim animi vim in omnibus his quae aluntur, poneret aliquis, quin etiam in foetibus, dum adhuc in vtero sunt, eandem autem hanc & in perfectis: consentaneum enim est, magis quàm aliam quampiam.

Cum diuisisset animum in partes animi, quarum altera particeps est rationis: altera penitus expers: nunc vacuam à ratione rursus diuidit; eodem pacto, quo totam diuiserat, idest bifariam: dicitque alteram ipsius partem, quae vacua inquam est à ratione, similem parémque esse communi animo: illi inquam, qui inuenitur in cunctis naturis participibus aliquo modo animi, quem animum magis declarans, cuiusmodi sit, φυτικὸν ipsum appellat, quia cuncta etiam, quae oriuntur è terra, herbae, frutices, arbores, illum in se habent: aliter enim ali, crescereque nequirent. Addit autem hunc animum, vimque ipsius ac potestatem, vt in his omnibus quae videmus ali, extare, ita etiam in foetibus, dum in vtero matris adhuc sunt: aluntur enim & ipsi, augescuntque: quam etiam in perfectis naturis inueniri tradit: idque magis consentaneum esse: quod enim in inchoatis existit, idem ab integris, absolutisque abesse non potest: aliter enim integra, perfectaque non forent, quin etiam requirit in his, quae tempore ad integritatem non peruenirent, ac penè sensibus orbata, loco non mouentur, cui semel haeserunt, euiusmodi sunt conchae. Videtur autem Aristoteles diuisionem hanc minimè probare in III. libro de animo, quae tamen ab ipso nunc recipitur, vt accommodata huic doctrinae de moribus tradendae.

Ταύτης μὲν οὖν κοινή τις ἀρετὴ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνη φαίνεται: δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖν μάλιστα τὸ μόριον τοῦτο, καὶ ἡ δύναμις αὕτη: ὁ δ' ἀγαθὸς, καὶ κακὸς, ἥκιστα διάδηλοι καθ' ὕπνον, ὅθεν φασὶν οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀ-

βίου· συμβαίνει δὲ τοῦτ' εἰκότως· ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς, ᾗ λέγεται σπουδαία, καὶ φαύλη.

Huius igitur communis quaedam virtus est, & nō propria hominis esse percitur: videtur enim in somnis munere suo fungi pars haec, ac vis, maxime: vir autem bonus, ac malus minime distinguuntur, cum dormiunt, vnde aiunt, nulla re discrepare inter se beatum ac miserum dimidia parte vitae: vsu venit autem hoc merito: segnities enim quaedam animi est somnus, ea parte qua dicitur studiosus, ac nequam.

HVIVS animi potestatis virtutem, idest dotem ac laudem, communem omnium, non solum animantium esse inquit, verum etiam stirpium; & nullo pacto propriam ipsam esse hominis, cuius suae sententiae rationem hanc reddit: videri enim inquit particulam hanc & potestatem, dum aliquis dormit, fungi munere suo maxime; contra autem vir probus, & improbus minime distinguuntur eo tempore idest in somno, & dum sopiti sunt; Verum autem hoc esse, & ita de ipso existimari debere, declarat, peruulgata voce, & quae vim prouerbij obtinebat: erat autem illa, nullum discrimen esse inter beatum, ac miserum hominem, dimidio vitae interuallo, & eo scilicet vitae tempore, quo aliquis dormit, quod par ille esse volebat ei, quo vigilet. Contingere autem hoc verisimiliter auctor inquit, dictumque esse non omnino stulte: cum somnus sit segnities quaedam, & inertia animi, hac scilicet parte, qua studiosa illa, & affinis culpae alicui, & nequam vocari potest.

Πλὴν εἴ πῃ κατὰ μικρὸν διικνοῦνταί τινες τῶν κινήσεων: καὶ ταύτῃ βελτίω γίνεται τὰ φαντάσματα τῶν ἐπιεικῶν, ἢ τῶν τυχόντων. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἅλις: καὶ τὸ θρεπτικὸν ἐατέον, ἐπειδὴ τῆς ἀνθρωπικῆς ἀρετῆς ἄμοιρον πέφυκεν.

Praeter quam si motus aliqui perueniunt exiliter, atque ita inde meliora fiunt visa moderatorum virorum, quàm quorumlibet: Sed de his satis, & alendi vis omittenda est, quia hominis virtutis expers natura est.

CVM vsus fuisset ad id probandum, quod volebat, peruulgata sententia, quae aiebat, nulla re discrepare inter se probum virum, atque improbum, dum ambo dormiunt, aliquo modo nunc eam leniter corrigit: inquit enim, nisi forte motus quidam eo tempore perueniant ad illos, vnde visa somniorum meliora sint in grauibus, moderatisque viris, quàm in leuibus, & flagitiosis: verisimile enim est ex factis, cogitationibusque, quae antecesserunt, manare ad animos vtrorumque simulacra quaedam praeteritae vitae, quae cum tantopere diuersa sint, dissimilia etiam somnia pariunt. vt enim iucunda erunt visa modestorum hominum, ita tristia, & perturbata vilium personarum & deprauatarum. Vt autem multis locis ab auctore hae motiones vocatae sunt ita a M. Cicerone aliquando motus animorum appellati sunt. Quod autem hic quasi dubitanter Aristoteles dicit, in melioribus somnijs meliorum virorum visa venire, id in xiij. problemate xxx. segmenti, audentius profert; & huius rei caussam diligenter affert. Idem etiam commemorat M. Tullius in I. libro de diuinatione, editum a Socrate in Platonis politia. Post hoc videns, quid attigerit, fatetur se aliquo modo prouectum fuisse, qui de his rebus longius praeceperit, quae non valde facta sit ad hanc disciplinam; quare addit animi partem relinquendam, semouendamque esse ab hoc sermone, quae valet ad alendum, quia ipsa statim ab ortu suo aliena est a virtute, quae ornat hominem; nec quicquam iuuare ipsam hac parte potest.

Ἔοικε δὲ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς ἄλογος εἶναι: μετέχουσα μέντοι πῃ λόγου: τοῦ γὰρ ἐγκρατοῦς, καὶ ἀκρατοῦς, τὸν λόγον, καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λόγον ἔχον, ἐπαινοῦμεν: ὀρθῶς γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ βέλτιστα παρακαλεῖ.

Videtur igitur, & alia quaedam animi natura sine ratione esse, quae tamen particeps est aliqua parte rationis: continentis enim hominis & incontinentis

nentis rationem, & animi partem, quae rationem habet, laudamus: recte enim & ad ea, quae optima sunt, allicit.

ADIVNGIT, quod alterum membrum est diuisionis videri etiam extare aliam quandam animi naturam, quae & ipsa vacua sit a ratione, sed alio pacto vacua: neque enim penitus expers rationis est, cum aliqua parte audiat illam, particepsque ipsius ita fiat: declarat autem hoc simili hominis continentis, atque incontinentis: in quibus ambobus rationem laudamus, sed non pariter: quae namque constans est, nec patitur se in illa contentione, pugnaque superari, maiore profecto laude digna est: quae vero, postquam aliquantum restitit, cedit, manusque dat, non ita commendatur, vt igitur in vtroque nos rationem laudare solere tradit, ita etiam partem animi, in qua ratio manet, vt in domicilio suo: merito autem nos hoc facere inquit, cum recte se gerat, horteturque nos ad ea, quae optima sunt in vita, & omni laude digna, administranda. φύσιν quod hic inquit ψυχῆς, puto significare οὐσίαν, quomodo locutus est in I. libro πολιτικῶν cum ait, γυναικὸς φύσιν & de ortu animantium δέρματος φύσιν eodemque pacto multis alijs locis ostendit hoc, quod contra aliquando appellat οὐσίαν vsitatius, quam φύσιν nominat. vt non longe a superiore exemplo e primo πολιτικῶν, γυναικὸς τῆς οὐσίας, dixit.

Φαίνεται δ' ἐν αὐτοῖς, καὶ ἄλλο τι παρὰ τὸν λόγον πεφυκός, ὃ μάχεταί τε, καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ: ἀτεχνῶς γὰρ καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται, καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς οὕτως: ἐπὶ τἀναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν. ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν, ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ ὁρῶμεν. ἴσως δ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἐν τῇ ψυχῇ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον, ἐναντιούμενον τούτῳ, καὶ ἀντιβαῖνον. πῶς δ' ἕτερον, οὐδὲν διαφέρει.

Perspicitur autem in ipsis & aliud quippiam auersum a ratione natum; quod contra pugnat, & aduersatur rationi: plane enim veluti partes corporis dissolutae in dexteram partem volentibus nobis ipsas mouere, contra in sinistras dilabuntur, & in animo eodem pacto se res habet: in contrarias enim partes incontinentium appetitiones, verum in corporibus quidem aspicimus quod peruerse mouetur, in animo autem non aspicimus: fortasse autem nihilominus & in animo existimandum est, esse quippiam praeter rationem, quod repugnat huic, & contra tendit: quomodo autem diuersum sit, nihil interest.

PERSPICI in ipsis addit, continentibus inquam hominibus, atque incontinentibus, praeter partem, quae rationis est compos, aliud quiddam etiam esse, quod aduersatur rationi, pugnatque vehementer cum ipsa: hoc autem vt facilius probet, ponatque nobis ante oculos, vt supra fecerat, ita hic quoque facit: vtitur enim simili; simile autem est hoc: inquit enim, eodem pacto, quo partes corporis membraque dissoluta, & tentata morbo illo, qui a Graecis παράλυσις vocatur, cum laborantes illo in dexteram partem mouere ipsas volunt, contra in laeuam feruntur, ita in animo contingit. Exposito autem simili, rediens ad id, quod ope illius ostendere voluit, inquit; in oppositas enim partes tendunt incontinentium impetus animorum, atque appetitiones. Idem hoc, sine simili tamen dixit in V. Tusculana M. Cicero; cuius haec verba sunt: Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates, hoc tantum discrimen est, addit Aristoteles; quod licet ne vitio hoc cognito, facile vitare ipsum valeamus, quod in corporibus cernimus, quod contra sensum animi efficitur, peruerseque mouetur: in animo autem id aspicere non valeamus. Fortasse autem inquit, non minus in animo, quam videmus fieri in corpore, existimare debemus esse quiddam praeter rationem, partemque eam, quam compotem rationis esse nouimus, quod aduersatur huic ipsi: semperque se illis opponat, quomodo autem pars haec ab altera diuersa sit, nihil ad id, quod nunc quaerimus, interest.

Λόγου δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται μετέχειν, ὥσπερ εἴπομεν. πειθαρχεῖ γοῦν τῷ λόγῳ τὸ τοῦ

ἐγκρατοῦς· ἔτι δ' ἴσως εὐηκοώτερόν ἐστι τὸ τοῦ σώφρονος, καὶ ἀνδρείου· πάντα γὰρ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ.

Rationis autem hoc quoque perspicitur esse particeps, vt diximus: obtemperat igitur rationi illud, quod in continenti est: adhuc autem fortasse multo magis audit ipsam, quod in temperante est, & forti viro: cuncta enim assentiuntur rationi.

QVOD igitur magis huic tempori, locoque accommodatum est, modo dicit quaerendum: id autem est demonstrare partem hanc animi, quae rationis sua vi expers est, vt diximus, & ipsam intelligi, appatereque indicijs quibusdam, aliter participem rationis esse. Argumentum, quo hoc probat, est, quod videmus ipsam in homine continenti parere rationi, id quod planius adhuc perspicitur in temperante viro: in cuius animo iis nulla & altercatio perspicitur: quod enim placet parti animi compoti rationis, probatur alteri, postquam erudita est ab ipsa, & ita instructa, vt non recuset imperium & auctoritatem ipsius; siue potius temperans est, in cuius animo scintilla nulla exoritur turpis cupiditatis; cum continens sit, qui primo mouetur ad aliquid concupiscendum, sed non rapitur, neque abducitur a vero, & honesto, captus illecebris voluptatis, specieque pulchritudinis, in temperante autem inquit, cuncta assentiri rationi.

Φαίνεται δὴ καὶ τὸ ἄλογον, διττόν· τὸ μὲν γὰρ φυτικὸν, οὐδαμῶς κοινωνεῖ λόγου: τὸ δ' ἐπιθυμητικὸν, καὶ ὅλως ὀρεκτικὸν, μετέχει πως, ᾗ κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ, καὶ πειθαρχικόν, οὕτω δὴ καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ τῶν φίλων φαμὲν ἔχειν λόγον, καὶ οὐχ ὥσπερ τῶν μαθηματικῶν.

Perspicitur igitur, & quod spoliatum ratione est duplex esse: quod enim proprium est eorum, quae gignuntur e terra; nullo modo communicat ratione, id autem in quo vigent cupiditates, demumque appetitiones, aliquomodo particeps est, ea parte qua non alienum est ab ea audienda: ipsique obtemperandum: sic igitur dicimus & patris, & amicorum rationem habere, & non quemadmodum rerum mathematicarum.

PERSPICI iam inquit ex ijs, quae modo dicta sunt, animi partem, vacuam a ratione, non vnius generis esse, sed duplicem: ipsius enim genus quoddam est, quod funditus expers est rationis, illud inquam, quod φυτικὸν appellatur, quia quae gignuntur e terra, herbae inquam, frutices, atque arbores participes ipsius sunt, quare viuere dicuntur: alterum genus est, in quo cupiditates vigent: demumque quod est fomes appetitionum omnium, nam ὀρέξεως genus esse; contineteque in se & voluntatem, & iram, & cupiditatem notum est: hoc igitur aliquo modo particeps est rationis, quem modum, qui sit, indicat: auscultare enim ipsum inquit rationem, & obtemperare illi, cum libet: neque enim semper in potestate eius est; cum autem ipsum pati se persuaderi de eo pronuntiasset, vel potius habere ipsum rationem, & ἔχειν, vt loquuntur Graeci; hocque non vno modo dicatur, significat quomodo accipi hoc velit; aitque se hoc sensu edidisse, quomodo mos est dicere, quempiam rationem habere patris, & amicorum, idest sequi, ac probare consilia ipsorum; inducereque in animum ita facere, & non quomodo, mos est loquendi de rebus mathematicis, theorematis alicuius nos rationem habere; idest nosse, quomodo ipsum demonstrari possit: nec deesse argumentum, quo id comprobetur, ac verum esse intelligatur.

Ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, μηνύει καὶ ἡ νουθέτησις καὶ πᾶσα ἐπιτίμησίς τε, καὶ παράκλησις.

Persuaderi autem aliquomodo a ratione quod vacuum est a ratione, indicat & admonitio, & omnis increpatio, & hortatio.

VERVM esse, quod dixit, de posteriore hoc animi genere, vacuo a ratione, quod sit aliquo modo particeps rationis, docet, vtens signis quibusdam, quae hoc declarant: illa autem sunt: quod mos est, & institutum hominum admonere eos, qui in aliqua re labuntur, ac peccant, quod faciunt graues viri, & qui plurimum auctoritatis apud eos habent, & increpare etiam, maleque accipere verbis, quod gerunt ij, qui vident, eos perseuerare in praua vitae ratione: ac sua monita spernere: nec non hortari, vt deteriore via relicta, meliorem sequantur: quorum nihil facerent, si putarent, fieri non posse, vt illi audirent, orbati facultate, monita sua accipiendi.

Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο φάναι λόγον ἔχειν, διττὸν ἔσται, καὶ τὸ λόγον ἔχον· τὸ μὲν, κυρίως καὶ ἐν ἑαυτῷ· τὸ δὲ, ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἀκουστικόν τι.

Si autem opus est & hanc dicere rationem habere, duplex erit etiam & illud quod rationem habet, hoc quidem proprie, & in semet ipso positum; hoc autem, quemadmodum filium dicimus procliuem esse ad audiendum patrem.

VIDEBAT aliquo modo, quempiam insimulare se posse, aut saltem secum valde mirari, quod animi partem, quam primum expertem rationis fecisset, postea, quasi mutato consilio, rationis eam participem esse voluisset; quare nunc se quasi purgat, nec meritò reprehendi posse significat. Si enim inquit, decet, rectumque est hanc quoque dicere rationem habere; duplex itidem erit geminumque genus animi, quod rationem habet. quemadmodum ostensum est, gemiuum esse vacuum ab ipsa: vnum enim ipsius genus duobus modis capitur. quo pacto autem tale sit, itaque vocetur, declarat; alterum enim horum inquit proprie rationem habere dicetur, quod in se positam ipsam habeat, non accersitam & aliunde sumptam: alterum autem mutuo acceptam, quemadmodum supra declaratum est simili, vt inquam dicimus, aliquem factum esse, instructumque ad auscultandum patrē.

Διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτῶν τὰς μὲν, διανοητικὰς· τὰς δὲ, ἠθικάς. σοφίαν μὲν, καὶ σύνεσιν, καὶ φρόνησιν, διανοητικάς· ἐλευθεριότητα δὲ καὶ σωφροσύνην, ἠθικάς· λέγοντες γὰρ περὶ τοῦ ἤθους· οὐ λέγομεν ὅτι σοφὸς ἢ συνετός, ἀλλ' ὅτι πρᾶος ἢ σώφρων· ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ τὸν σοφὸν κατὰ τὴν ἕξιν. τῶν ἕξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς, ἀρετὰς λέγομεν.

Distinguitur autem virtus quoque perinde atque differentia haec: dicimus enim ipsarum quasdam rationis esse: alias autem morum: sapientiam quidem & solertiam & prudentiam, rationis: liberalitatem autem, & temperantiam, morum: cum enim loquimur de more, nō dicimus quempiam sapientem esse, siue solertem, sed mitem ipsum esse aut temperantem: laudamus autem sapientem quoque commendatione habitus: ex omnibus autem habitibus eos, qui laudabiles sunt, virtutes vocamus.

CVM diuisisset animi partem participem rationis, in eam, quae in se positam rationem habet, & in illam, quae aliunde ipsam trahit; atque ita ornatur, meliorque fit; nunc docet, distingui etiam virtutem eodem pacto, seruataque diuisione hac: volumus enim inquit quasdam ipsarum in ratione positas esse, atque ita de illis loquimur, vocantes ipsas διανοητικάς a sede, & quasi domicilio ipsarum, alias, quae natura, & more perficiuntur, appellamus inde ἠθικάς: quae vero vtraeque sint, nominibus ipsarum positis, significat. ptiores autem nominat, intellectiuas vocatas ab inferioribus; sunt vero hae, sapientia, solertia, prudentia: morales dicit esse liberalitatem, & temperantiam; recte autem has ipsas ita, idest a more, naturaq; nominatas esse inquit, testimonio, & instituto citato hominum, a quibus cum quaesitum est, quibus moribus aliquis praeditus est, non solent respondere, illum esse sapientem, siue solertem, verum dicunt, eum esse mitem, aut temperantem. nec tamen non inquit laudamus etiam, commendamusque sapientem virum, quia tali habitu animi est, quod additum ab eo fuit, vt declararet, ipsum etiam virtutis compotem esse: e

se: e genere enim inquit omni habituum eos, qui laude digni sunt, virtutes vocamus. In primo librorum illorum de moribus, quorum index est, ἠθικὰ μεγάλα, cum, quod hic facit, illic etiam seiunxisset virtutes, duoque genera ipsarum fecisset, in quo nihil discrepat a diuisione ipsarum, quam hic probat, loquens de virtutibus morum, nominatisque non nullis ipsarum, addidit, & quaecunque aliae videntur laude dignae, quod fieri inquit, quia commendatione ipsarum dicimur laude digni: ob virtutes autem rationis nemo mortalis laudatur, quod explicat, enumeratis non paucis: nullus enim mortalis, inquit, laudatur, quod sapiens sit, neque quod prudens: eodemque pacto se res habet de ceteris. Videndum igitur est, cum videatur dissentire a semetipso, quomodo hic scrupulus euellendus sit. Admonere etiam libet, extitisse familiam aliam sapientum, qui diuisionem hanc non probarint, voluerintque virtutes omnes vnius generis esse, idest rationis: id quod narrauit de ipsis M. Cicero in Academicis ad M. Varronem his verbis. Cumque superiores non omnem virtutem in ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes natura aut more perfectas; hic omnes in ratione ponebat. Arbitror autem Zenonem hoc fecisse, sententiam sequutum Socratis, qui censuit, omnes virtutes esse scientias; id quod multis locis refellit Aristoteles. In eodem autem de moribus libro copiosè, & accuratè hoc argumento: dixit enim Socratem putasse, nihil incassum esse oportere, quod si virtutes scientiae forent, necessario vsu veniret virtutes incassum esse, atq; id, quia in sciẽtijs statim vt quispiã scientiam percepit, ac quid illa sit, nouit, sciens factus est: exemplis autem id probans, ait: si enim aliquis scientiam medicorum didicit, vimque ipsius tenet, statim medicus est; quod in alijs etiam scientijs eodem pacto contingit; sed virtutibus ipsis hoc satis non est: non enim, qui cognouit iustitiam quid sit, extemplo iustus est. eodem autem pacto se res habet in ceteris virtutibus: contingit igitur ait, rationem concludens, incassum virtutes esse, nec quicquam opus ipsis ad hominem perficiendum, Quod verò addit, & non esse ipsas scientias, declarat in hoc peccasse Socratem, rationemque ipsius explosam esse.

PETRI VICTORII COMMENTARII

IN II. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum

ΔΙΤΤΗΣ δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν, διανοητικῆς: τῆς δὲ, ἠθικῆς. ἡ μὲν διανοητικὴ, τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν: διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου: ἡ δ' ἠθικὴ, ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν, καὶ τοὔνομα ἔσχηκε, μικρὸν παρεγκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.

VM sit autem duplex virtus, vna quidem, rationis: altera autem moris, ea, quae rationis est plurimum habet à doctrina, & ortum & incrementum. Quapropter vsu eget, & tempore: moralis autem a more comparatur: vnde, & nomen, parum declinans à more, nacta est.

NITIVM secundi huius libri ducitur ab extremo primi: repetit enim, quod illic exposuerat, duo extare genera virtutis, quorum vnum rationis est: alterum vero consuetudinis ac morum: ostenditautem nunc: additque ei, quod illic tradiderat; vnde ambo haec genera proficiscantur, quomodoq; conflentur. Primum igitur significat virtutem, à ratione vocatam, maximam partem suae, & originis, & incrementi trahere a doctrina: munereque alicuius, qui eam doceat: vt enim ille primo inserit ipsam in pectus eorum, qui accipere velint, ita, siqnae semina ipsius illic sunt, siue a natura data, siue studio & cura prius parta, auget illa, & amplificat doctrina sua, & officio. Plurimam autem partem huius virtutis inquit, & non totam; quia non est dubium, quin nascantur quidam; tamquam semina, & igniculos non paruos huius virtutis habentes, idest qui quasi naturalem habeant & prudentiam, & sapientiam, magisque, quàm alij multi sint nati, pronique ad eam perfectam accipiendam: Quare inquit vsu eget, ac tempore: periculum enim in se facere debent harum virtutum, qui compotes ipsarum fieri velint, seque in ipsis exercere, id quod subito, breuique spatio temporis, obtineri non potest. Virtus autem moralis inquit, paritur consuetudine, ortumq; ab ea ducit: qui enim semel, iterumque se abstinuerint a turpi aliqua voluptate: in eaque ratione aliquantum permansetint, paulatim temperantes fiunt: eadem ratio est fortitudinis

dinis adipiscendae, qui enim obiecerint caput alicui honesto periculo in bello siue in alio quopiam, pleno dignitatis, facto, & ipsi fortes euadunt tempore: incipiunt enim paulatim contemnere mala, quae primo ipsis magna, ac terribilia visa fuere; eadem ratio est ceterarum huius generis virtutum consequendarum. Probat autem hoc argumento, a notione nominis sumpto, quam ἐτυμολογίαν Graeci vocant, inde enim nomen, idest à consuetudine hausisse narrat, cum ἦθος, vnde virtutes hae ἠθικαὶ vocatae sunt, parum discrepet ab hac voce ἔθος: prima enim littera, quae sola discrimen facit, paene eadem est, discrimen tantum in eo manet, quod in eorum altero tenuis illa est; in altero crassa. Eodem autem argumento idem probauit in primo eorum librorum, qui ἠθικὰ μεγάλα vocantur: quo tamen in loco videtur primo rationem hanc ab etymologia vocatam, vsurpasse timide, quasi illa firma non omnino esset, neq satis idonea rebus grauibus constituendis, ac veritati indagandae; illam tamen suspicionem statim a se depulit, dicens valde ipsam vtilem esse, atque eam libere vsurpandam hucque transferendam: hoc enim videtur significare voluisse cum ait, δεῖ δ' ἴσως: nam quin alijs multis locis recipiat argumentum hoc, dubium non est. Stoicis quoque, & ipsa peculiaris fuit, quod testatus est M. Cicero. Quintilianum vero nimis audacter ipsam contempsisse irrisisseque notum est. Sed non nullas etiam M. Varronis parum probatas fuisse, vel potius libere explosas compertum est: non esse etiam argumentationem hanc certam solidamque declarat, quod einsdem nominis duas etymologias attulerunt doctissimi viri, & ambas quidem probabiles, vt aetheris, Anaxagoras, & Aristoteles. Plutarchus quoque in libello, quem scripsit περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς, cum quid foret ἦθος docuisset, & ipse a ratione nominis argumentatus est: primum igitur dixit ἦθος, moremque nihil aliud esse, nisi qualitatem quandam animi partis eius, quae vacua est a ratione: statimque addidit, vocata autem ita est, quia qualitatem hanc, & differentiam consuetudine capit anima, quae sine ratione est, a ratione ficta, & conformata ab ipsa, & quae sequuntur.

Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδὲ μία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται. οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος, οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις, ἄνω ῥιπτῶν· οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω. οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων, ἄλλως ἂν ἐθισθείη.

Ex quo perspicuum est nullam moralium virtutum innatam in nobis esse à natura: nihil enim eorum, quae natura constant, aliter assuescit natura: veluti lapis, qui deorsum natura fertur, nullo studio alicuius assuesceret sursum ferri, quamuis aliquis milies ipsum studeret assuefacere, sursum iaciens: neque ignis deorsum, neque aliud quippiam eorum, quae natura fiunt, aliter assuesceret.

EST hoc tamquam corollarium: vnde enim inquit perspicuum est, nullam harum, quae a moribus vocatae sunt, virtutem a natura nobis datam esse, patet hoc, quia consuetudine & vsu dictae sunt parari: verum autem hoc esse testificatur, vtens animaduersione rei satis cognitae & perspectae: nihil enim inquit eorum, quae natura constant, vsu & consuetudine variatur, studio in hoc etiam magno posito, nec mutat naturam id, quod etiam exemplis satis claris comprobauit, ita vt dubitatio nulla restet. Eadem autem hac praeceptione ijsdemque exemplis vsus est in primo quoque illorum de moribus librorum, qui magni vocati sunt. Tamen D. Thomas singulari suo ingenio, ac doctrina causam huius rei afferre voluit, quae cum ducta sit ab alio genere philosophiae a me relicta est, vt minime hic necessaria, qui autem hoc quoque, scire cupiet, ostendi, vnde petat.

Οὔτ' ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί. ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς· τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.

Neque igitur natura, neque praeter naturam ingenerantur in nobis virtutes: sed nobis natis, factisq; ad eas suscipiendas: absolutis autem, perfectisq; redditis consuetudine, ac studio.

Est hoc quoque quasi corollarium, veritasque eius elicitur ex ijs, quae modo dixit: affirmat enim virtutes non oriri in nobis, vi naturae, vt partes nostri corporis, quae sine nostro studio, & opera, tales, quales sunt, a natura fiunt: neque etiam contra naturam, idest non solum repugnante illa, & quasi aduersante, verum etiam non leuiter adiuuante, & adminiculi aliquid praebente; quod videtur auctor ostendere; qui ait nos factos esse ad eas accipiendas, genitosque tales, vt si nobis deesse noluerimus, perficereque quod ab ea inchoatum est, studuerimus, compotes ipsarum fieri valeamus: consuetudo autem, & studium in hoc positum, id praestabit. Videtur autem hoc idem valere, atque illud, quod a M. Tullio dictum est. Esse ingenijs nostris semina innata virtutum, quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam perducerent.

Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα: ὕστερον δὲ, τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν, ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον: οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι, τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες, ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι, ἔσχομεν. τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν, ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν: ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες, μανθάνομεν. οἷον οἰκοδομοῦντες, οἰκοδόμοι γίνονται, καὶ κιθαρίζοντες, κιθαρισταί. οὕτω δὲ, καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα: τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονες: τὰ δ' ἀνδρεῖα. ἀνδρεῖοι.

Amplius quaecunq; nobis à natura adsunt, eorum vim, potestatemq; prius accipimus: posterius autem, functiones munerum reddimus, quae inde proficiscuntur: id quod in sensibus apertum est: non enim ex eo quod saepe viderimus, aut saepe audiuerimus, sensus consecuti sumus, sed contra habentes, vsi sumus ipsis, non quod vsi simus, habemus. Virtutes autem obtinemus, cum prius in muneribus ipsarum versati fuerimus, veluti & in alijs artibus: quae namque efficere oportet cum didicerimus, ea efficientes, discimus, ceu aedificando, aedificiorum fabri fiunt, & fidibus vtentes, fidicines, sic & quae iusta facta sunt, gerentes, iusti euadimus: & quae temperantiae propria sunt, temperantes, & quae fortitudinis itidem, fortes.

Hoc alterum argumentum est, quo idem probat: significat enim, si virtutes insitae in nobis essent a natura, idem in nobis futurum fuisse, quod reperitur in omnibus ijs, quibus nos natura ornauit, & ad munera, propria animantium obeunda idoneos fecit, idest prius accepissemus a natura potestates earum rerum gerendarum: deinde in ipsas incubuissemus; facileque ea praestitissemus: declarat autem hoc exemplo sensuum, postea idem vsu venire inquit, fierique in alijs rebus: in virtutibus autem contra fieri. id quod ad sensus pertinet, ita persequitur. Non enim ait, quia saepe prius vidimus, siue saepe prius audiuimus, sensus inde accepimus: facultatemque cernendi, aut audiendi adepti sumus: sed contra habentes iam, anteaque ipsis instructi, vsi sumus illis, non vsu & exercitatione obtinuimus facultatem cernendi, & audiendi. Idem etiam vsu venire affirmat in ceteris artibus: qui enim, inquit illarum perdiscendarum cupidi sunt; non alia vlla, propria opera aliarum artium tractantes, periti illarum fiunt, bonique opifices euadunt, sed, vt possunt, moliuntur opera earum, quas sibi percipiendas proposuerunt. Exemplis etiam explanat, quod praecipit, & fabrorum, & citharistarum: quibus addi possunt alia multa, quae cotidie ita intelligi, perdiscique videmus; sed opus non est rem satis apertam, magis velle illustrare: eodem autem pacto ait, nos res iustas gerentes, iustos fieri: idemque in reliquis virtutibus custodiri, duabus praeterea appellatis, declarat.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν: οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες, ποιοῦσιν ἀγαθούς: καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν. ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσι. καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία, πολιτείας: ἀγαθὴ, φαύλης.

Confirmat autem hoc, id etiam, quod fit in ciuitatibus: qui enim scribunt leges, ciues assuefacientes, efficiunt eos bonos: ac voluntas finisq́; omnis scriptoris legum hic est; quicumque autem non recte hoc praestant, labuntur: atque hoc differt vna resp. ab alia, bona à mala.

ADIVVARE iudicium suum tradit: & quod praecipit, verum esse ostendere, morem, institutumque liberarum ciuitatum: hanc enim sequi rationem docet eos, qui susceperunt ipsas legibus muniendas, & ad virtutem dirigendas: dant enim operam, vt exerceant ciues in honestis studijs, atque ita probos homines, bonosque ciues eos reddunt: & sanè inquit, voluntas, σκοπόςq; omnis eorũ, qui scribũt leges alicui ciuitati, hic est, vt scilicet assuefaciant ipsos in honestis studijs: qui autem rationem in hoc veram non sequuntur, vel in excolenda ciuitate, pro rectis, bonisque studijs, praua eo inducunt, siue efficere hoc negligunt, magnopere peccare dicit: initiumque hinc ducere ciuitatem, sit ne illa studiosa, ac recta, siue inutilis, & magnis vitijs affinis.

Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν, καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετή, καὶ φθείρεται. ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη: ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν, καὶ οἱ ἀγαθοί, καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες: ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται: ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί.

Adhuc ex iisdem rebus, & vi earundem rerum & gignitur omnis virtus, atque interit; eodem autem pacto & ars: vtendo enim cithara, & boni, & mali fiunt citharistae: eademque ratione, & qui aedes aedificant, & reliqui omnes: dum enim bene aedificant, boni erunt eius generis fabri, dum autem perperam, mali.

ALIVD hoc argumentum est, quo idem constituit: studia videlicet alicuius rei frequentata, magnam vim habere ad virtutem in pectus nostrum inserendam, si honesta illa fuerint atque integra: eademque si contraria extiterint & praua, non sincere ipsam conflari, sed potius, siquid incoeptum fuerit, quod virtutem oleat, ipsum corrumpere & labefactare: potius enim arbitror, auctorem loqui de ortu virtutum, quàm de ipsis iam conflatis, frangendis ac dissipandis: neque enim facile est virtutem partam extinguere, ac dissipare: & qui compotes ipsius semel facti sunt, vix queunt moliri aliquid ab ipsa dissentiens & alienum; quare non potest a virtute vitium gigni. Adiungit, quod de virtutibus, ipsarumq; ortu tradidit, idem etiam vsu venire in artibus perdiscendis; quae ambo exemplis confirmat; ex crebro enim inquit vsu citharae, & boni, & mali fiunt citharistae, prout ipsam attigerint illi, atque pulsauerint: seruata etiam eadem ratione, qui domos aedificant, & boni, & mali fabri domorum fiunt, quod aperit, significans, quomodo diuersae res, penitusq; inter se contrariae ex eodem facto gignantur: qui enim ait, recte se atque ordine gesserint in illo studio, boni fabri domorum fiunt: qui vero perperam ac temere, mali. Idem autem aliquo modo commemorat M. Cicero de studio dicendi: ostendit enim duas voces circumferri solitas, quarum priorem, non correctam, castigatamque posteriore animaduersione,
» accusat: culpamque magnam in se continere significat, inquit igitur. In quo fallit eos,
» quod audierant, dicendo homines, vt dicant, efficere solere: vere enim etiam illud dici-
» tur peruerse dicere homines, peruerse dicendo, facillime consequi.

Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοί, ἢ κακοί. οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει: πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα: οἱ μὲν, δίκαιοι: οἱ δὲ, ἄδικοι. πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι, ἢ θαῤῥεῖν: οἱ μὲν ἀνδρεῖοι: οἱ δὲ, δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς: οἱ μὲν γὰρ, σώφρονες, καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δὲ, ἀκόλαστοι, καὶ ὀργίλοι. οἱ μὲν, ἐκ τοῦ οὑτωσὶ ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι: οἱ δὲ, ἐκ τοῦ οὕτως. καὶ ἑνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν, αἱ ἕξεις γίνονται.

Sinamque

Si namque ita se res non haberet, nihil opus fuisset opera eius, qui doceret, sed cuncti extitissent boni vel mali: sic iam, & in virtutibus res se habet, dum gerunt enim res, quae contractibus constant, hominum inter se, efficimur; hi quidem iusti, hi vero iniusti: tractantes autem ea, quae pertinent ad casus periculorum, in ijsq́ assuefacientes nos metuere, siue fidere, hi quidem fortes, hi verò timidi efficimur: simili autē modo se res habet in ijs, quae pertinent ad cupiditates, & ea, quae ad iram: hi namque ipsorum temperantes, & mites, alij autem intemperantes, & iracundi fiunt: hi quidem, quia sic se in illis gerunt, alij autem, quia hoc pacto: atque vno profecto verbo è similibus actionibus habitus exoriuntur.

OSTENDIT, quod admonuit, praecepitque, valde accommodatum, vel necessarium potius esse: argumentatur autem à more, & instituto mortalium: nisi autem inquit diligentia, adhibita in his rebus tractandis multum prodesset, ac nisi diuersae rationes, atque inter se contrariae, diuersos habitus gignerent, idest hos bonos; alteros vero malos, nihil opus fuisset duce & praeceptore harum rerum, qui veram viam ostenderet, & a praua nos abduceret: cuncti namque, suum illud studium sequentes: & id, ad quod procliues forent, gerentes, siue boni, siue mali euasissent, quod cum in artibus perdiscendis vsu veniat, idem etiam fieri in virtutibus planum esse, tradit: quemadmodum enim in rebus contrahendis se gesserint, ita iusti & iniusti fiunt: si namque in ipsis malitia, & fraude vsi fuerint, improbi & auari fiunt: si fide, iusti & aequi. Idem etiam vsu venire docet in fortitudine, atque temperantia, eodemque pacto in ceteris virtutibus, etsi contentus fuit hoc in quattuor solis demonstrasse: cum enim inquit versantur in grauibus malis ac periculis, quae propinqua sint, atque impendeant ipsis, se in illis exercentes, atque assuefacere volentes ad eam virtutem, si ardenter se gesserint, fortes fiunt: si timide, formidolosi, in reliquis duabus virtutibus, quas appellat, idem vsu venire affirmat, quarum materia est cupiditas, & ira: vnde perspicitur, Aristotelem vsum esse inductione; ad extremum autem significauit, vt in hac argumentatione mos est facere, atque vno verbo, ne longior scilicet sim; e similibus institutis: & factis, similes gignuntur habitus. Quod inquit. Nisi enim res hoc pacto se habuisset, nihil opus fuisset aliquo, qui curam suscepisset erudiendi, & rationem huius rei obtinendae tradidisset: simile est huic loco illud Ciceronis è prooemio
" tertiae Tusculanae. Quod si tales nos natura genuisset, vt eam ipsam intueri, & perspi-
" cere, eademque optima duce cursum vitae conficere possemus: haud erat sanè, quod quis-
" quam rationem, ac doctrinam requireret.

Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι: κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ, οὕτως, ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

Quapropter incumbendum in hoc est, vt actiones nostras quales reddamus; pro differentijs enim harum comitabuntur habitus: non parui igitur momenti est sic vel sic statim è pueris assuefieri: sed multum, multumq́; vel potius totum.

Hoc potius dixerim vim habere moniti atque hortationis, quàm corollarij, etsi dubitari non potest, quin veritas eius perspiciatur ex ijs, quae diligenter supra exposita sunt. Incumbendum igitur nobis esse inquit in hanc rem: operamque dandam, vt quae gerimus, qualia sint; idest virtutem redoleant: tinctaque sint aliqua parte honestatis: ex qua cura capiemus hoc commodi, fructumque non paruum; quod habitus comitabuntur his factis, studijsque nostris, cuicuimodi illa fuerint, siue bona, siue mala. Quare putandum est, non parui interesse, quibus in studijs, artibusque aliquis statim a puero institutus sit; non parui inquam momenti hoc esse ad reliquam vitam, sed totum referre. Quantum autem intersit ad vitam honestè degendam, siue contra, declarauit Lycurgus noto exemplo;

& quod ponit rem ante oculos, de duobus canibus, ex iisdem parentibus natis, longe tamen aliter educatis: eorum enim vnus in culina semper habitus fuerat, alter vero in venatu exercitatus: dimissis igitur ambobus, spectante multitudine ciuium; ipsorum alter ad ollam confestim accessit propinquam, alter leporem sectatus est.

Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία, οὐ θεωρίας ἕνεκά ἐστιν ὥσπερ αἱ ἄλλαι, οὐ γὰρ ἵν' εἰδῶμεν τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, σκεπτόμεθα: ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα, ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς, ἀναγκαῖον ἐστι σκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις, πῶς πρακτέον αὐτάς: αὗται γάρ εἰσι κύριαι, καὶ τοῦ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν.

Quia igitur opus, quod habemus in manibus, non contemplandi causa susceptum est, vt alia (non enim vt intelligamus, quid sit virtus, cogitamus, verum vt boni viri efficiamur; illo enim pacto nullum emolumentum hinc caperetur) necesse est praeterea considerare quod ad actiones pertinet: quomodo illae gerendae sint: hae namque in sua manu positum habent, vt habitus quales sint, vt diximus.

TRADIDIT oportere accurate perspicere facta hominum, cuius tantae diligentiae adhibendae in hac re, causam adfert, quod ex actionibus nostris conflantur habitus animorum siue recti, siue praui illi fiunt. Quomodo igitur rectum esset totos se conferre ad veritatem horum praeceptorum cognoscendam; putareq; ita se functos esse officio: hoc vero relinquere, quod maiores fructus fert, & profecto finis est huius operis de moribus: neque enim haec scribuntur, aut leguntur, vt exquisitè de his disseramus; verum vt ad haec praecepta seruanda mentem, cogitationesque omnes nostras conuertamus, explicat igitur subtiliter totam rem: neque enim inquit haec quaerimus, vt cognoscamus, quid sit virtus, sed vt probi viri fiamus, illamque vitae nostrae ducem habeamus; aliter enim inquit nullum verum fructum hinc caperemus. Cum autem initio huius partis particulam ἐπεὶ posuisset, idest, quia, redditio ipsius est, necesse est considerare, quibus verbis declarat, opus esse nos sedulo videre, quomodo in actionibus ipsis nos geramus, quod cum tanti momenti sit, redigit nobis in memoriam, quod iam de illis dixerat, dominas ipsas esse habituum ipsorum, & quales actiones ipsae fuerint, tales gignere paulatim habitus, idest virtutem, aut vitia, non ineptum autem esse duxi indicare redditionem superioris illius ἐπεὶ, praesertim cum remotior sit, & inter ipsam, & illam particulam, vnde apta est, sit alia ἐπεὶ, quae potuisset aliquem turbare. Non est autem dubium, quin, etsi finis huius disciplinae est, factis haec praecepta exprimere, cognoscere tamen haec multum prosit: excitetque nos ad amandam & persequendam virtutem; quod nisi haec vtilitas hinc quoque perciperetur, potuisset ea, tot voluminibus tractanda accuratissimus doctor, supersedere. Affirmat autem hoc ipse etiam de moribus ad Eudemum.

Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, κοινὸν καὶ ὑποκείσθω. ῥηθήσεται δ' ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς.

Vt recta igitur ratio praecipit, agere, commune est, & seponatur: dicetur autem postea de ipso, & quid est recta ratio, & quomodo se habet ad ceteras virtutes.

CVM incumbendum nobis esse dixerit in actiones, videndumque, vt tales ipsae sint, quales oporteat esse, quae norma huius rei sit, inuestigat. Primum igitur quoddam adfert, quod, etsi verum est, non multum tamen adiuuat, quia nimis commune est; & omnis rei rectè & ordine administrandae vtile documentum: quare omittit hoc nunc, & in aliud tempus locumque reijcit. Illud autem est recta ratio, quae non dubium est, quin in omni actione nostra sit attendenda, & quasi dux quaedam persequenda. Pollicetur autem se postea de ipsa disputaturum, significaturumque quid sit recta ratio, & quomodo se habeat ad reliquas virtutes. Tempus autem erit huic rei exquisitè tractandae accommodatum in VI. horum librorum, quo loco disserit de prudentia. Non possum non magnopere hoc

loco

loco mirari, extitisse doctissimum virum, qui improbarit [illegible], quod ego olim secutus sum, voluissemque legi [illegible]: haec namque lectio est cunctorum, quos vidi calamo exaratorum librorum, qui multi, & vetusti admodum fuerunt · accesserunt autem postea ijs duo e Graecia eruti, qui idem confirmant, sed etiam Aldinum exemplar hoc habet: in primis autem veritatem huius lectionis indicat res ipsa: reijcit enim explicationem huius rei in alium locum, qui vbi sit, satis apertum est, & a me monstratum.

Ἐκεῖνο δὲ προδιομολογείσθω, ὅτι πᾶς ὁ περὶ τῶν πρακτῶν λόγος, τύπῳ καὶ οὐκ ἀκριβῶς ὀφείλει λέγεσθαι, ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι κατὰ τὴν ὕλην οἱ λόγοι ἀπαιτητέοι, τὰ δ' ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ τὰ συμφέροντα, οὐδὲν ἑστηκὸς ἔχει, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά. τοιούτου δ' ὄντος τοῦ καθόλου λόγου, ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος, οὐκ ἔχει τἀκριβές: οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην: οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει: δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας, τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει, καὶ τῆς κυβερνητικῆς: ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου πειρατέον βοηθεῖν.

Illud autem antea confessum sit, omnem, quae habetur de rebus agendis, orationem, crassa Minerua, & minime exquisite debere exponi: veluti initio diximus, quia vt materia requirit, disputationes sunt postulandae: quae autem in actionibus manent, & quae conducunt hominibus, nihil stabile habent: quemadmodum etiam neque illae, quae salubres sunt. Cum huiuscemodi autem sit oratio, quae de ipsis in vniuersum habetur, adhuc magis quae habetur de singularibus rebus oratio, non habet exquisiti aliquid: neque enim sub artem cadit, neque sub praeceptionem vllam: oportet autem eos semper, qui agunt, attendere, quae ad tempus illud faciunt veluti res se habet in arte medicorum, & gubernatorum: verumtamen etsi doctrina, quam modo habemus in manibus talis est, enitendum est, opitulari.

CVM dixisset, oportere diligenter videre, quemadmodum in rebus agendis gerere nos debeamus, & quae vera sit ratio tradendi ipsas, antequam autem hoc aggrediatur, de quo prius in primo libro, quid sentiret, ostenderat, idem repetens, ait, omnem disputationem, quae pertinet ad actiones hominum tradendas, & res bonas, & malas significandas crasso modo, & minime exquisite debere tractari: insipienterque facturum eum esse inquit, qui hac via contentus non fuerit, & acutiorem, subtilioremque rationem requisierit, atque hoc, quia postulare non debet, qui auscultat, ab eo, cui se erudiendum dedit, aliquid supra materiam, naturamque rei, quam docetur. Hoc vero rectum esse confirmare volens, firmiterque custodiendum, aperit naturam, vimque huius materiae, quae nihil stabile, solidumque in se habet: huiuscemodi enim sunt, ait, humana facta, & quae prodesse vitae nostrae, moribusque possunt, quemadmodum etiam, quae salutem dant corpori, pelluntque ab eo morbos: variantur enim illa mutatis locis, aetatibus, anni temporibus, ceterisque huiuscemodi; in quibus discriminis aliquid reperitur Auget autem errorem stultitiamque eorum, qui vellent sibi exquisite tradi, quod valeret ad vitam ornandam, factaque humana sine macula seruanda: si namque praeceptio omnis, in vniuersum aliquid tradens; quales sunt artes, exposita est tot difficultatibus, variaturque multis modis, quanto magis, quae accedunt ad singularia facta disputationes exquisitum nihil recipiunt: neque enim inquit cadit hoc sub artem vllam, aut quippiam quod similitudinem artis habeat, quales sunt praecepta quaedam & documenta. Docere autem voluit, cum iam ostendisset, quid inde alienum foret; nec fructum vllum ferret, quid accommodatum sit actionibus humanis, recte & ordine administrandis: partes enim esse inquit eorum, qui aggrediuntur aliquid, agereque instituunt, semper accurate videre, quid tempus illud requirat, ipsique aptum sit, quod custodire inquit videmus medicos, & gubernatores nauium, qui ambo tempori seruiunt: moderanturque varietati morborum, & tempestatum, ac ventorum: exemplis enim positis, haec declarare voluit. Ne autem aliquis diffideret, cognitis tot, tantisque difficultatibus, ad extremum inquit, succumbendum non esse, sed quidquid potest adminiculi huic rei praebendum.

Πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας, καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι: δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος, καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν: τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια, καὶ τὰ ἐλλείποντα, φθείρει τὴν ἰσχύν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ, καὶ τὰ σιτία πλείω, καὶ ἐλάττω γινόμενα, φθείρει τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ σύμμετρα καὶ ποιεῖ, καὶ αὔξει, καὶ σώζει. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης, καὶ ἀνδρείας ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ὅ, τι γὰρ πάντα φεύγων, καὶ φοβούμενος, καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται: ὅ, τι μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστος: ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄγροικοι, ἀναίσθητός τις: φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς, καὶ τῆς ἐλλείψεως: ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώζεται.

Primum igitur hoc videndum est, huiuscemodi omnia naturam hanc habere, vt ab egestate, & vbertate corrumpantur (opus est enim super obscuris rebus testimonijs claris vti) veluti in viribus corporis, ac sanitate fieri videmus; exercitationes enim, quae mensuram transeunt, & quae minores sunt, corrumpunt vires, similiter autem & potus, & cibi, cum plures extiterint, corrumpunt valetudinem: in quibus autem mensura adhibita fuerit, & efficiunt, & augent, & tuentur. Sic igitur se res habet, & in temperantia, & in fortitudine, & in alijs virtutibus: qui enim cuncta fugit, ac metuit, nihilque sustinet, is timidus efficitur: qui vero nihil omnino metuit, sed contra omnia magno animo vadit, audax. Simili modo & qui omni vndique voluptate perfruitur, & à nulla se abstinet, intemperans: qui verò cunctas fugit, quemadmodum agrestes homines faciunt, is expers sensus euadet: corrumpitur enim temperantia, & fortitudo ab exuperantia, & egestate: à mediocritate autem conseruatur.

PRIMVM quod adfert, ad virtutem tuendam accommodatum: contrariaque ipsius vitia declinanda, est, quod vult nobis exploratum esse, facta hominum duabus contrarijs inter se rebus deprauari: quarum alterum est, & parum eorum factorum sumere; alterum verò nimium, vt ita appellem ἔνδειαν, & ὑπερβολήν, idest penuriam siue egestatem, atque exuperantiam; ne dicam posteriorem hanc excessum, quae vox apud veteres auctores longe aliud valet. Cum vellet autem rebus notis, & ante oculos positis, discutere quasi caliginem, quae in hac ré est, consilium suum aperit, vtiturque figura, vocata προδιόρθωσιν: prius enim corrigit, atque emendat, quod videbat reprehendi ab aliquo posse, quam culpam illam admiserit, si culpa est appellanda. Siue non est hoc emendatio, quia peccatum nullum in hac ratione est, sed stimulus potius ad hoc liberè faciendum: nemo enim vmquam dubitauit, quin hoc rectum sit, vt dixerit decere super obscuris rebus, apertis testimonijs exemplisque vti, nec esse cunctandum hoc facere. Ostendit autem in viribus corporis ac valetudine idem contingere; deambulationes enim inquit, & ceterae corporis exercitationes, quae modum superant, itidemque quae ad rectam mensuram non perueniunt, corrumpunt vires, eodemque pacto potus, cibique immoderati perdunt corporis sanitatem: moderata autem haec omnia, & gignunt, & augent, & tuentur; haec valetudinem: superiora illa vires, roburque. Quod vero ait, oportere de obscuris rebus vti, testimonijs claris & apertis, atque ita illis lucem adferre; idem etiam rectum esse, ac fieri debere dixit Theophrastus in primo libro de ijs, quae oriuntur è terra, ijsdem paenè verbis, quae sunt haec δεῖ τῶν γνωρίμων μεταδιώκειν τὰ ἀγνοούμενα. Cum autem similia exposuisset, in quibus hoc tamquam oculis cernitur vsu venire, redit ad ea tradenda, quae animo intelliguntur, atque ait idem in ipsis fieri, idest in cunctis virtutibus morum: has enim intelligit, quarum duas appellat: quod huiuscemodi esse, parque illis, exponit: quomodo enim gignantur vitia commemorat, initio ducto a fortitudine.

titudine. Qui enim inquit omnia pericula fugit ac metuit: nullumque sustinet ac subit, formidolosus efficitur, & cetera, quae satis plane, aperteque ab ipso exposita sunt; eum autem quibus modis deprauentur, ostendisset; quae via, ratioque sit conseruandorum eorum monstrat: illam vero esse mediocritatem testatur.

Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις, καὶ αἱ φθοραὶ ἐκ τῶν αὐτῶν, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται: καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει. οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος: γίνεται γὰρ καὶ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν. καὶ μάλιστα δύναται ταῦτα ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. οὕτω δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν: ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, γινόμεθα σώφρονες: καὶ γενόμενοι, μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν: ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας. ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν, καὶ ὑπομένειν αὐτὰ, γινόμεθα ἀνδρεῖοι: καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά.

Sed non solum ortus, & incrementa, & interitus ab ijsdem rebus proficiscuntur, & vi earundem rerum fiunt: sed etiam actiones in ijsdem erunt: in ceteris enim rebus, quae clariores sunt, sic se res habet, veluti in viribus corporis: gignuntur enim ex multo cibo, quem is capiat, & è multis laboribus, quos sustineat, ac maxime valet haec efficere homo robustus: sic autem se res habet in virtutibus: inde autem quod abstineri nos à voluptatibus, temperantes efficimur, & effecti, maxime valemus abstinere nos ab ipsis: simili modo se res habet in fortitudine; assuefacientes autem despicere res terribiles, atque sustinere ipsas, efficimur fortes, & effecti maximè valemus sustinere res terribiles.

DIXERAT iam ijsdem factis gigni, & augeri virtutes, easdemque vsu, & tractatione eorundem rerum conseruari: adiungit autem his modo illos, qui virtutes adepti iam sunt, consuetudineque, ac studio tales facti, in ijsdem studijs, factisque permansuros, faciliusque, ac melius res illas administraturos, quod probat similitudine earum rerum, quibus vsus fuit in his, quae docuerat confirmandis; in alijs enim ait, quae apertiora sunt, videmus ita rem geri, quae explanat. veluti in corporis viribus: nascuntur enim & ex multo cibo sumpto, & ex multis laboribus toleratis, qui autem validus, robustusque factus est, is maxime potest & multum cibum capere, & multos labores sustinere; primum namque sine altero abesset: quod Celsus etiam significauit, eum enim praecepisset, plurimum cibi semper capere, addidit, dummodo is concoquat. Vt supra autem fecerat: cum enim similium rationem exposuisset, idem in virtutibus vsu venire declarauit, ita nunc similium ratione patefacta, transit ad ostendendum idem contingere in virtutibus ipsis; exemplo autem duarum vsus est, temperantiae scilicet & fortitudinis. Cum enim inquit diutius abstinuerimus nos a corporis voluptatibus, efficimur temperantes, & postquam temperantes facti sumus, minore negotio, facillimeque abstinemus nos ab ijsdem voluptatibus. Idem etiam fieri adiungit in fortitudine, id quod aperte exponit. Verum igitur est, quod ait in ijsdem factis versari eum, qui studio suo, & opera in eo multa posita, parauit sibi virtutem, quorum auxilio, & vsu particeps factus est eius virtutis: nec transire ex ipsis in facta alius virtutis: facta autem vere dicere ipsa potuit, etsi absolutiora illa sunt post virtutem partam: non tamen hoc ita dijungit ipsa, distinguitque, vt diuersa existimari, dicique merito possint.

Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν, ἢ λύπην τοῖς ἔργοις: ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων, σώφρων: ὁ δὲ ἀχθόμενος, ἀκόλαστος. καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος: ὁ δὲ λυπούμενος: δειλός: περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν, τὰ φαῦλα πράττομεν: διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα.

Signo autem debemus vti, quod nacti sumus habitus, voluptate, aut dolore,

profectis

profectus ex actionibus: qui enim se abstinet à voluptatibus corporis, atque hoc ipso gaudet, temperans est; qui vero inde sentit dolorem, intemperans, & qui sustinet grauia mala, indeq; gaudet, aut saltem non molestia afficitur, fortis; qui autem dolet, timidus: circa voluptates enim, & dolores versatur virtus moralis: ob adipiscendam enim voluptatem res improbas agimus, ob dolorem autem vitandum abstinemus nos à rebus honestis.

QVI toto animo incumbunt in aliquam rem, valdeque cupidi sunt ipsius adipiscendae, optant scire quàm prope ab ea absint, & qui etiam aliquo proficiscuntur, non cessant quaerere, quantum absint ab eo loco. Idem igitur in hac re fieri probabile est; praesertim cum mali non parum gignat, desinere, antequam ad medium perueneris: eodemque pacto vlterius progredi: neque illic sistere, vt oportebat. Monstrare igitur voluit Aristoteles, quomodo scire possimus, impetrasse nos id, cuius desiderio tenebamur, cumque ea, quae animi sunt, cernere nequeamus, planeque perspicere, vtitur signis: indicioque nobis huius rei esse posse ait, quod iam habitus consecuti sumus, voluptatem, atque dolorem, qui comitatur ijs factis, etsi enim ἔργα ipsas vocauit, πράξεις tamen, & actiones intellexit. Inquit igitur, qui se abstinet a corporis voluptatibus, gaudetque hac ipsa re temperans iam est: qui autem dolet, angiturque, intemperans. Vti voluit etiam exemplo alius virtutis, & inquit; qui autem magno animo stat contra grauia mala: casusque magnorum periculorum, atque haec sustinet laetanti animo, aut saltem nihil dolens, fortis est, qui vero angitur, timidus. Omnis enim inquit virtus morum, sententia certa, veraque in vniuersum, confirmans quod dixit; spectatur in voluptate, ac dolore, quam tamen explanat: ob percipiendam enim voluptatem multa gerimus culpae affinia, & ob fugiendum dolorem abstinemus nos ab honestis non nullis factis, quae libenter gereremus, nisi dolore deterreremur. Quod inquit, siue nihil dolens, correxit his verbis antecedentem sententiam; vix enim fieri potest, vt aliquis in factis fortitudinis exercendis, vacuus omnino sit a dolore, ne dum laetitiae plenus esse valeat; Quod contempsit etiam M. Cicero cum sententiam illam grauem Epicuri exposuisset, qui dicebat, sapientem, in Phalaridis tauro si erit, dicturum, quàm suaue est hoc, quam nihil curo: addidit enim, suaue etiam, an parum est, si non amarum? Quod ad locutionem facit, vt hic [illegible] dixit, ita in libro de arte poetarum locutus est: inquit enim [illegible],

Διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν, ὥστε χαίρειν τε, καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ: ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν.

Quare oportet bene aliquo modo institutum esse statim à pueris, vt Plato affirmat, vt gaudeant, & doleant, quibus oportet: haec enim est recta institutio.

HOC planè corollarium est, ductum e vicina disputatione, quae declarauit, quanta vis sit consuetudinis, & quantum momenti in ea positum sit in vtramque partem; quare inquit incumbendum est in bonam educationem statim a teneris annis: neque expectandum longius tempus: sero enim tunc, & minore cum fructu hoc efficeretur. citat autem huius verae sententiae testem Platonem, ipsumque laudat, qui optimam institutionem esse censuerat, assuefacere pueros, vt & gauderent & dolerent, quibus oportet, idest vt honestis factis laetarentur, turpibusque angerentur, si forte aliquando ipsis contigisset, vt in huiuscemodi aliquam fraudem inciderent: cum vero aliae quoque sint rationes corrigendi mores, hanc rectam esse disciplinam optimamque omnium asseuerat. Quam autem institutionem anteponendam esse ceteris omnibus indicauit vir doctissimus & sapientissimus, eandem tenuis homo vidit vtilem in primis esse pueritiae erudiēdae, idest Lacon quidam, qui huic curae paratus erat, custodiaeque pueri praepositus: cum enim ex eo quaesitum foret, quam potissimum rationem in eo officio secuturus esset, respondit, ego praestabo, vt puer e rebus honestis voluptatem capiat; molestiam autem e turpibus,

Ἔτι δ' εἰ αἱ ἀρεταί εἰσι περὶ πράξεις, καὶ πάθη, παντὶ δὲ πάθει, καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται ἡδονὴ, καὶ λύπη, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς, καὶ λύπας.

Amplius

Amplius autem si virtutes versantur circa actiones, & motus animorum: omni autem motui, atque omni actioni comitatur voluptas, & dolor: hanc quoque ob causam virtus manere putanda est, circa voluptates, & dolores.

ALTERUM hoc argumentum est, quo itidem probatur, vim magnam habere voluptatem, atque dolorem ad virtutem gignendam aut interimendam: versari enim inquit virtutes circa actiones, & habitus animorum, quibus ambabus rebus sine vlla exceptione comitatur siue voluptas, siue dolor. Quare inquit concludens, hinc quoque cognoscere licet virtutem manere circa voluptates, & dolores, & hos esse motus, qui pariunt ipsam. Quasdam autem virtutes moderatrices esse humanorum factorum, vt, liberalitatem; magnificentiam, quasdam vero motionum animi, vt temperantiam, lenitatem satis notum est.

Μηνύουσι δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων: ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν: αἱ δὲ ἰατρεῖαι, διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι.

Indicant autem hoc animaduersiones quoque in prauos homines, quae fiunt per has: medelae namque quaedam sunt: medelae autem fieri solent per res contrarias.

TERTIUM hoc argumentum est, quod a signo ductum est: cum enim manifestum est id, quod sequitur, probatur id, quod antecedit: inquit enim, indicant hoc etiam, & patefaciunt rationes, quibus leges animaduertunt in eos, qui improbè aliquid fecerunt: vtuntur enim his: sunt autem illae rationes quaedam emendandorum animi vitiorum, vt curationes medicamentaque morborum corporis: medici enim, contrarijs vtentes, medentur aegrotis, quare rectè institutum fuit, vt idem seruetur in vitijs animi, flagitijsque purgandis. Secuti vero non pauci voluptatem quam capiunt e Venere impura aut e coacta pecunia auare, siue multantur, siue ignominia afficiuntur, siue corporis paena, exilioque puniuntur, e quibus omnibus modis dolorem ac molestiam sentiunt. Eodem etiam hoc argumento vsus est auctor in II. eorum librorum de moribus, quos misit ad Eudemum, & ijsdem paene verbis ipsum exposuit, nisi quod pro μηνύουσι illic inquit, vt solet, σημεῖον δ', quare inde quoque perspicitur verum esse, quod dixi, argumentatum hic esse auctorem a nota huius rei, atque eo quod sequitur; inquit igitur. Signum autem est, quod circa res iucundas & tristes maneat virtus, ac vitium: animaduersiones enim in prauos mortales quae sunt medelae quaedam, & efficiuntur per contraria, velut in alijs, constant ex his.

Ἔτι (ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν) πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων, καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα, καὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει: δι' ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τῷ διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ, ἢ ὅτε οὐ δεῖ, ἢ ὡς οὐ δεῖ, ἢ ὁσαχῶς ἄλλως ὑπὸ τοῦ λόγου διορίζεται τὰ τοιαῦτα.

Adhuc (vt prius quoq; diximus) omnis animi habitus à quibus rebus natura fit deterior, ac melior, ad has res, & circa res has natura fertur: propter voluptates autem & dolores mali habitus fiunt, persequendo has, aut fugiendo, siue quas non decet: siue quando non decet, siue vt non decet, siue quocunque alio modo huiuscemodi res à ratione distinguuntur.

ARGUMENTUM quartum hoc, huiuscemodi est. Repetit autem, quod iam demonstrarat: atque ipso vtitur, tamquam fundamento quodam nouae huius rei, quam confirmare vult; illa enim est, virtutem versari, velut in materia sua propriaque, circa voluptatem & dolorem; inquit igitur, omnem animi habitum, vnde melior, aut deterior fit, ad illas ipsas res natura sua impelli, ac nisi a se ipso discedat, eo conuerti, atque in ipsis volutari: fieri autem malos habitus ipsos dicit, ob voluptates ac dolores; id quod narrat contingere multis modis: ijsque omnibus rationibus, quae περιστάσεις, quòd quasi cingant factum, corrumpantque ipsum, vocatae a Graecis sunt; non enim simpliciter sequi voluptates, & fugere dolo-

dolorem, vitiosum est, sed prauis in his rebus vti rationibus: idest non verum ipsarum genus sequi; nec tempus etiam captandarum illarum, & modum tenere, cunctasque alias, quas non appellat, minime custodire, in quibus sunt & persona, & locus, quarum non nullae versibus his significatae sunt. Nouimus & qui te, transuersa tuentibus hircis:
„ Et quo, sed faciles nymphae risere, sacello.

Διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς ἀπαθείας τινὰς καὶ ἠρεμίας. οὐκ εὖ δὲ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσα ἄλλα προστίθεται.

Quapropter definiunt quoque virtutes vacuitates, quasdam motuum, & requietes: non recte autem, quia simpliciter dicunt, & non vt oportet, atque vt non oportet, ac quando, & quaecunque alia adiunguntur.

COROLLARIVM hoc est, quo declarat eos, qui dixere, virtutes esse tranquillitates quasdam animi, securitatesque, vt ita appellem, quas ipse suis verbis vocauit ἀπαθείας, & ἠρεμίας, non omnino a se dissensisse, qui censet virtutis proprium esse, habere animum moderatum, neque penitus nudatum motu, neque vehementer commotum ac perturbatum, qui tamen caueat se contaminare illis modis, quos significauit, qui modi aliquo pacto vitiant etiam, deprauantque illa facta, quae alijs temporibus, locisque sine labe vlla, culpaq; fieri potuissent. Insimulat tamen eosdem, quia censebant vacuum penitus animum ab illis motibus esse oportere, ac sedatum; vnde volentes definire virtutem, illis nominibus vim ipsius, naturamque exprimebant. Non intelligit autem Stoicos, qui multo post aetatem Aristotelis extitere; sed semina quaedam harum diuersarum opinionum ex vbertimis, acutissimisque Socratis disputationibus orta. Potuere sanè Stoici quoque hoc haurire e scriptis huius nostri doctoris, cum plane hoc ab ipso litteris proditum sit: non tamen vt ab eo probatum, sed reprehensum & repudiatum: etsi verum fontem huius erroris mihi visus sum monstrasse. Indicare autem locum huius auctoris mihi commodum est, in quo haec eadem traduntur ijsdem paene verbis, is autem est in II. libro de moribus ad Eudemum. Hinc autem incipiam, superioribus relictis, breuitatis causa. Διὸ καὶ ὁρίζονται πάντες προχείρως ἀπαθείας, καὶ ἠρεμίας περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὰς ἀρετάς: ita enim quoque illic, calamo exarati libri, multitudinis numero, non vnitatis habent; in quo etiam animaduertendum est, quod hic inquit, quidam, tamquam certos quosdam significet, illic ipsum dicere, vniuersi: nam quod ait hoc ipsos facere προχείρως, additum est ad reprehendendos ipsos: valet enim temere atque inconsideratè. Plutarchus quoque eo loco, quem supra monstraui, & cuius disputationis particulam tantum illic primam attigi, idem docet; quare, quod tūc omisi, id modo repetam: addit enim animi partem, in qua ratio est, purgantem, ornantemque illam, quae ratione caret, non dare operam, vt inde penitus eijciat motum turbidum, atque id, quia nec efficere id posset, si vellet; neque etiam si valeret, illi consuleret, sed tantum terminum quendam ipsi constituere, ac figere. Neque enim virtutes morum sunt ἀπάθειαι, quo verbo hic quoque vsus est Aristoteles, sed moderati quidam motus; ad mediumque perducti; quam mediocritatem ipse illuc inserit prudentiae vsu, consilio, operaque ipsius, vim, potestatemque, quae immoderata aliter foret, redigens in habitum vrbanum, vt loquitur, & qui omni laude dignus sit: adiungitque alia, ne longior sim, quae iuuant non parum intelligentiam rerum, quae valde faceent ad hunc locum plenius, clariusque exponendum.

Ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς, καὶ λύπας, τῶν βελτίστων πρακτική: ἡ δὲ κακία, τοὐναντίον.

Ponitur igitur tamquam firmum, virtus esse huiuscemodi quaedam circa voluptates, ac dolores, ad res optimas agendas instructa: vitium autem, ad contraria.

HAEC est conclusio totius huius rationis, quâ statuitur his argumentis, firmam in animis nostris esse debere, virtutem hanc, de qua scilicet accurate disputatum est, idest moralem: non enim id verum foret de altera virtute, quae rationis est, versari ipsam circa voluptates, & dolores, instructam, paratamque ad res optimas peragendas: vitium autem eiusdem contra ad res pessimas. Post locum autem, quem modo citaui ad Eudemum, idem de virtu-

te hac

te has praedicat, cui ad[illegible]it alia, quae vim eius, potestatemque aperiunt, quo tamen vtitur, non concludens superiorem sententiam, sed tamquam solo, & fundamento nouae; sed illic vtitur etiam eodem verbo, quo hic vsus est, inquit enim. Ἔτι δ' ὑπόκειται ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη ἕξις ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν βελτίστων; & quae sequuntur.

Γένοιτο δ' αὖ ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν, ὅτι περὶ τῶν αὐτῶν: τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις, καὶ τριῶν ὄντων τῶν εἰς τὰς φυγάς: καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος: καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ, περὶ πάντα μὲν ταῦτα ὁ ἀγαθὸς, κατορθωτικός ἐστι: ὁ δὲ κακὸς, ἁμαρτητικός. μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν: κοινή τε γὰρ αὕτη τοῖς ζώοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ: καὶ γὰρ τὸ καλὸν, καὶ τὸ συμφέρον, ἡδὺ φαίνεται.

Fieri autē poterit nobis ex his quoq; planum adhuc de ijs ipsis rebus: cum tria enim sint, quae valent ad res sumendas, & tria itidem, quae ad fugiendas: honestum, vtile, iucundum: & tria contraria, turpe, inutile, triste: in cunctis quidem his vir probus ad recte se gerendum factus est, improbus autem ad peccandum; in primis autem circa voluptatem: communis enim haec est animalibus, comitaturq; omnibus, quae partes sunt rerum, quae sumuntur; & honestum enim, & vtile, iucundum perspicitur esse.

IDEM docere aggreditur alia via, argumentisque ductis a natura hominis, non vt prius fecit, a vi, potestateque virtutis; inde autem elicit quattuor argumenta, quorum primum est, quod declarat hominem probum, cum rectè se gerat in cunctis bonis, quae expetuntur a mortalibus, in primis culpa vacare, meritoque laudari in virtute persequenda; sed ab initio huius noui consilij auctoris ordiamur: inquit enim. Fieri poterit nobis praeterea planum, apertumque, quid sentiendum sit de his rebus hoc pacto. Cum enim tria sint, quae homines expetunt in vita, eodemque numero constent, quae fugiunt, a seque amoliuntur; priora inquam honestum, vtile, iucundum; altera autem, contraria superioribus, turpe, detrimentosum, molestum, in his omnibus, vir probus plerunque recte se gerit, laudemque adipiscitur, prauus vero labitur, ac peccat. Duo enim haec verba non omnino arbitror ostendere quempiam vacuum a culpa prius, sed factum, procliuemque ad laudem adipiscendum; posterius autem ad plerumque peccandum: pronumque ad vitiū: In primis autem addit, vtrosque esse tales circa voluptatem ipsam, ac res iucundas, cuius rei caussam affert, cur inquam facile nos ad se rapiat voluptas: ait enim communem ipsam esse cunctis animalibus, praeterea comitari omnibus rebus, quae expetuntur, neque inde abesse posse, cum planum sit, dignitatem parere voluptatem studiosis ipsius; eodemque pacto vtilitatem, cupidis quaestus, ac lucri.

Ἔτι δ' ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῖν συντέθραπται. διὸ καὶ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος, ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ.

Amplius autem ab adolescentibus vna nobiscum alta est: quare arduum est abstergere hunc affectum innatum vitae.

SECVNDVM hoc argumentum est posteriorum: sextum vero si adplicetur superioribus quattuor. Vis omnis ipsius, firmitasque inde apta est, quod ea, quae nobiscum quasi nata, & nutrita sunt, magnum negotium est a nobis eijcere atque exturbare: huiuscemodi autem est voluptas, cum sit a teneris vnguiculis, vt aiunt, nobiscum alta; quare arduum est penitus ipsam delere, & quasi fricatione quoque adhibita, nullum etiam vestigium ipsius in nobis relinquere, cum sit corpori nostro innatus hic affectus, ἐκ νηπίου autem inquit, cum vetustatem, & quasi originem huius permotionis ostendere vellet: vt Epicurus in epistola, quam moriens misit ad Hermachum ἐκ μειρακίου, quod exprimens M. Cicero dixit ab adolescentulo, etsi verbum Aristotelis magis adhuc imbecillam & teneram aetatem significat; idest ab infanti: quis enim nescit, eum statim editum, sentire molestiam, ac iucunditatem; quod declarat suauitas, quam capit e lacte: idem multis locis, cum teneram hanc

aetatem

aetatem significare vellet, inquit a paruis, vt in V. libro de finibus, duobus locis, & in prima quaestione Tusculana.

Κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν, μᾶλλον, οἱ δ', ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ: διὰ τοῦτ' οὖν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ ταῦτα τὴν πᾶσαν πραγματείαν: οὐ γὰρ μικρὸν εἰς τὰς πράξεις, εὖ ἢ κακῶς χαίρειν, ἢ λυπεῖσθαι.

Tamquam autem norma quadam metimur nostras actiones: hi sanè, magis: hi verò, minus voluptate, ac dolore: ob hoc igitur necesse est versari in hic omne opus: non enim paruum est ad res agendas, rectè vel praue gaudere, vel dolere.

Mos inquit, mortalium est, examinare sua facta, & tamquam norma quadam ipsa dirigere, voluptate, ac dolore, atque ea, quae voluptatem pariunt, bona existimare: mala autem, quae dolorem gignunt; quare hoc quoque accommodatum est ad id demonstrandũ, quod volumus: opus inquam, quod in manibus habemus, versari circa voluptatem ac dolorem. Cum autem in vniuersum dixisset, cunctos homines vti hac quasi regula, correxit tamen, quod non omnino verum fuisset, addens, hi quidem ipsorum magis, hi vero, minus: neque enim omnes sine discrimine vllo eodem pacto in hoc se gerunt: moderati enim viri respiciunt quid velit, suadeatque dignitas, nec tamen tunc quoque penitus remoti sunt a voluptate: inde enim quoque hauriuntur purae voluptates: Ad extremum inquit, non sine causa homines hoc facere, qui tantum tribuant voluptati, atque dolori, cum sit magni momenti ad vitam cum virtute degendam recte, aut praue gaudere ac dolere.

Ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν Ἡράκλειτος: περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον αἰεὶ καὶ τέχνη γίνεται, καὶ ἀρετή: καὶ γὰρ τὸ εὖ, βέλτιον ἐν τούτῳ: ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς, καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία, καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ. ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος, ἀγαθὸς ἔσται: ὁ δὲ κακῶς, κακός.

Adhuc autem difficilius est voluptati repugnare, quàm irae, vt ait Heraclitus: circa difficilius autem semper & ars gignitur, ac virtus: quod enim recte se habet, melius est in hoc: quare & propter hoc circa voluptates, & dolores omne studium, curaq; ponenda est in disciplina de moribus, & de omni statu reip. qui namque rectè his vtitur, probus erit: qui autem perperam, malus.

Qvartvm hoc argumentum est; lapsus autem est hac parte Argyropylus, qui putauit Heraclitum dixisse, maius negotium esse duriusque resistere, aduersarique voluptati, quàm irae: neque enim ille hoc vmquam dixit, mentionemue vllam, in ea sua voce, voluptatis fecit, quae fuit; Arduum esse & operosum, repugnare irae atque excandescentiae, cuius etiam suae sententiae causam attulit; sed hic omnis error fluxit a Graeco interprete huius libri, qui male vocem accepit, itidemque perperam declarauit. Aristoteles autem leuiter corrigit sententiam ipsius, & ait, Heraclitum veriùs dicturum fuisse, si pro ira voluptatem posuisset: quodque de ira protulit, de voluptate edidisset; cum pauci admodum inueniantur, qui ipsam frenare, ac coercere valeant. Citauit hanc vocem Heracliti Plutarchus in libello περὶ ἀοργησίας, quo loco inquit, Magnum non esse mortales subigere mortales: quippe cum meliores etiam a deterioribus aliquando superati sint: statuere autem in animo trophaeum contra iracundiam, cui arduum est velle resistere, vt ait Heraclitus, proprium est magnarum virium, & quae assuetae sint adipisci e certaminibus victoriam. Sed etiam in illo, cuius index est ἐρωτικὸς, vbi ipse quoque, vt Aristoteles prius fecerat, emendare hanc vocem voluit: inquit enim difficilius esse pugnare aduersus amorem, quàm aduersus iracundiam, vt Heraclitus censuerat: sed alijs etiam in locis: nam Aristotelem eadẽ sententia vsum fuisse, eundemque auctorem eius putasse in V. libro πολιτικῶν, notum est; Stobaeũ memoria fefellit, qui capite περὶ ὀργῆς vt Democriti ipsam hanc vocem citauit. Sed redeamus iam ad ea, quae sunt propria auctoris, qui, confirmans sententiam suam, addit. Circa illud autem, quod difficilius est semper, & ars versatur, & virtus; cuius etiam iudicij sui causam attulit, verumque id esse ita ostendit; quod enim probè confectum est, melius

In hoc

in hoc est, idest, vt opinor, qui recte se gessit: laudemque ideo consecutus est, in munere aliquo difficili obeundo, hic in primis dignus est, qui commendetur, & huiuscemodi aliquod factum, arduum scilicet, laode dignum est: sequitur autem. Quapropter hoc etiam ex superioribus argumentis perspicitur, omne studium, & curam huius operis de moribus, & illius etiam, in quo de statibus regendae ciuitatis quaeritur, collocari in voluptatibus, & doloribus examinandis: qui namque, addit, recte his vtitur, probus erit; qui vero praue, malus, culpaeq; affinis.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς, καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται, καὶ φθείρεται, μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω.

Versari igitur virtutem circa voluptates, & dolores, & ex quibus rebus gignitur, ab his crescere, & interimi, non eodem modo gestis, atque è quibus orta est, circa has munera sua obire, expositum à nobis sit.

HAEC est tamquam peroratio, qua paucis repetit, ea quae proxime declarauit. Principium autem sumit ab extremo, atque ita sequitur, donec perueniat, quo vult: iteretque ea, quae vna facere putat, iunctaque inter se aliquo modo esse; sunt autem tria, quorum nunc prius est, occupari virtutem, versarique, tamquam in campo suo, circa voluptatem ac dolorem; alterum autem, e quibus virtus oritur, ex ijsdem crescere, atque interire, aliter atque aliter tractatis: tertium autem e quibus oritur, in ijsdem illis obeundis, peragendisque se exercere: neqoe ex vna quasi materia, ac segete in aliam transire.

Ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις, πῶς λέγομεν, ὅτι δεῖ τὰ μὲν δίκαια πράττοντας, δικαίους γίνεσθαι: τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονας: εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια, καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι, καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ τὰ γραμματικὰ, καὶ μουσικὰ, γραμματικοί, καὶ μουσικοί.

Quaereret autem aliquis, quomodo dicimus, res iustas aliquos gerentes fieri iustos, & temperantiae proprias, temperantes: si namque agunt quae iusta sunt, & temperantiae propria, iam sunt iusti, & temperantes; veluti si funguntur muneribus grammaticorum, & musicorum, grammatici sunt, & musici.

ID, quod multo antea dixerat, quomodo accipi debeat, nunc docet: tradiderat autem, res iustas quemlibet agendo, fieri iustum: certamque hanc rationem esse adipiscendi hanc virtutem: quibus ex ipsius verbis oriri poterat dubitatio in animo alicuius, qui falso existimaret non posse aliquem efficere rem iustam, nisi iustus foret; praeditusque hac ipsa virtute; eandemque rationem esse alterius virtutis, quam appellat. Ostendit igitur eum, qui ita sentiret, errare, atque ita demum agir. Quaereret aliquis, quomodo, quoque sensu dicimus, oportere homines, qui iusti fieri velint, res iustas agere, vt qui temperantes temperantiae proprias: si enim inquit, agunt quae iusta sunt, eodemque pacto quae temperantiae propria, iusti iam sunt, & temperantes: quemadmodum inquit, vsu venire videmus in muneribus litterarum & cantus: similibus enim vsus est, vt solet, in re declaranda: qui namque illa obeunt, grammatici iam sunt, & musici: posita autem ita quaestio est: vocatumque argumentum, quo hic quaestionem hanc dissoluit Aristoteles, κατὰ ἔνστασιν, ἢ ἀντιπαράστασιν, de quo accuratius differetur in septimo horum librorum.

Ἢ οὐδ᾽ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει: ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι, καὶ ἀπὸ τύχης, καὶ ἄλλου ὑποθεμένου: τότε οὖν ἔσται γραμματικὸς, ἐὰν καὶ γραμματικόν τι ποιήσῃ, καὶ γραμματικῶς: τοῦτο δ᾽ ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ γραμματικήν.

An neque in artibus ita se hoc habet: fieri enim potest, vt quispiam munus aliquod grammatices obeat, & fortuito, & alio admonente: tunc igitur erit

grammaticus, cum grammaticum aliquod opus effecerit, & grammaticè; hoc autem est ex praeceptis grammatices illius, quae in ipso est.

CONCEDIT modo simile, neque, vt postea facit, negat illud ac refellit, quod scilicet in artibus vsu venit, in virtutibus etiam vsu venire, sed ostendit falsum esse, quod illi putarent: neque enim necesse est, vt cuncti, qui in ipsis rectum opus aliquod faciunt, periti sint earum artium, bonique opifices merito vocentur: contingit enim inquit, vt aliquis proprium litterarum opus faciat casu, & alio admonente: duas enim rationes esse docet, quibus hoc non recte fieri potest, quem nemo iure bono vocaret grammaticum; quare tunc non esset grammaticus, etsi facit, quod vitio caret: nec melius a grammatico gereretur; demumque reddit vndique personam, & officium grammatici, quomodo facere idest grammaticè, proficiscatur, necesse est ab arte, ac scientia, quae in illo ipso sita est, non aliunde ascita, atque ad tempus accepta ab alio quopiam, qui monuerit. Videtur hic Aristoteles artium nomine intellexisse scientias: exempla enim statim posuit scientiarum, siue relictis exemplis artium, in quibus hoc contingere probabilius erat, non appellatis scientijs, exempla ipsarum posuit.

Ἔτι οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἀρετῶν: τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα, τὸ εὖ ἔχει ἐν ἑαυτοῖς: ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι: τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα, οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πῶς ἔχων, πράττῃ. πρῶτον μὲν, ἐὰν εἰδώς: ἔπειτ', ἐὰν προαιρούμενος: καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά. τὸ δὲ τρίτον, καὶ ἐὰν βεβαίως, καὶ ἀμετακινήτως ἔχων, πράττῃ: ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν, οὐ συναριθμεῖται, πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι: πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς, τὸ μὲν εἰδέναι, μικρὸν, ἢ οὐδὲν ἰσχύει: τὰ δ' ἄλλα, οὐ μικρὸν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται. ἅπερ καὶ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια, καὶ τὰ σώφρονα, περιγίνεται.

Adhuc neque similis res est in artibus & virtutibus, quae namque in artibus efficiuntur, laudem habent, & probationem in semetipsis positam: satis igitur est, haec aliquo modo se habentia, effecta esse: quae vero vi virtutum peraguntur, non si ipsa aliquo modo se haberent, iuste, ac temperanter aguntur: verum etiam, si qui agit aliquo modo se habens, egerit: primum quidem, si est sciēs: deinde si eligens, & eligens quidem vt ea fierent: tertium autem est, si firmiter, & ita, vt nulla immutatio in animo ipsius nasci possit, egerit: haec autem ad alias artes tenendas, non ponuntur in numero rerum, quae requiruntur in ipsis implendis, praeter ipsum intelligere. Quod pertinet autem ad virtutes, scire quidem, parum, aut nihil valet: cetera autem non parum, sed totum valent: quae sanè inde obtinentur, quod aliquis saepe egerit res iustas, ac temperantes.

SIGNIFICARAT superiore parte, se aequum esse aduersario; nec repugnaturum ipsi fuisse, si aliter facere potuisset; nunc acrius cum eo pugnat, significatque illum peccare, qui similia putet esse ea, quae similia omnibus partibus non sunt: neque enim eodem pacto existimantur opera artium, scientiarumque, ac virtutum ipsarum, vt accurate docet: quae fiunt enim inquit ab artibus: operaque ipsarum artium, laudem omnem suam habent, perfectionemque in se positam: neque praeterea aliquid attenditur; satis enim est inquit, illa absoluta esse, & aliquo modo, idest ita fabricata, vt voluit, qui operam opificis requisiuit: quae vero ex praeceptis virtutis fiunt, satis non est, talia esse, idest iuste, & temperanter administrata, sed oportet, vt qui gessit, ipse, aliquo modo se habens, ea gesserit. Quid autem intelligat illa particula πῶς. idest aliquo modo, diligenter exponit: sunt autem ea tria, quorum primum est, vt sciens fecerit, intelligensque quid ageret, deinde vt delectu habito; statuerit ea sibi agenda, elegeritque non alio sibi fine proposito, sed vt illis contentus futurus sit, tertium autem erit, vt illa gerat firmo animo, & qui non varietur, immuteturque;

casu aliquo atque euentu, sed constans sit in illa optima deliberatione; quomodo enim temperans dici posset, qui non secum statuisset, semper sibi ab omni libidine, & obscena voluptate temperare, atque in eo proposito maneret? Ostendit igitur haec, quae, vt docuit, requiruntur, vt aliquis virtutis compos sit, non attendi, vt opifex bonus habeatur; neque numerari in illis rebus, quae ipsum ornant, ac perficiunt: satis enim est, vt artem didicerit, sciatque ipsam tractare, quod, idest scire, tenereque rationem, ac vim virtutis parum, aut nihil prodest ad integrum perfectumque hominem reddendum, vt cetera, quae commemorauit tria, non parum, sed totum valent, quae ipsa repetit, quomodo parentur: crebra enim, accurataque actione rerum iustarum, & temperantium fiunt homines & iusti, & temperantes.

Τὰ μὲν οὖν πράγματα, δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος, ἢ ὁ σώφρων πράξειε. δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων, ὡς οἱ δίκαιοι, καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν.

Res igitur ipsae, iustae & temperantes dicuntur, quando tales fuerint, quales vir iustus, ac temperans effecerit: iustus autem & temperans est, non ille qui haec agit, sed qui & sic agit, vt iusti, ac temperantes agunt.

VRGET eundem locum, pergitque explanare quod dixit, vt radicitus scrupulum illum euellat: inquit igitur, res sane ipsae illo etiam pacto, iustae ac temperantes dicuntur, cum scilicet tales fuerint, quales ipsas efficeret vir iustus, ac temperans, etsi gestae non fuerint ab homine praedito his virtutibus, non ita tamen se res habet in iusto temperanteque homine significando: neque enim iustus, aut temperans adhuc est, qui haec facit, verum ille dignus est, qui ita vocetur: hisque praeclaris nominibus ornetur, qui ea gerit, & administrat, vt gerunt viri tales, idest volentes, & consulto; ac denique vt gerunt habitu tali animi praediti mortales, vereque iusti, ac temperantes.

Εὖ οὖν λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα, ὁ σώφρων, ἐκ δὲ τοῦ μὴ πράττειν ταῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ μελλήσει γενέσθαι ἀγαθός.

Probe igitur dicitur, quod res iustas agendo homo iustus fit, & res temperantiae proprias temperans; non agendo has, nemo sperare potest se factum iri probum.

CONCLVDIT post haec: laudatque sententiam ac iudicium suum, ijs, quae obstare poterant, explosis, qui statuerit veram viam, ac rationem esse adipiscendi has virtutes, crebros actus ipsarum, exercitationemque harum rerum: quemadmodum contra neminem sperare posse, se euasurum esse probum virum, nisi incubuerit in has res, seduloque ipsas ac saepe gesserit.

Ἀλλ' οἱ πολλοὶ, ταῦτα μὲν οὐ πράττουσι. ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες, οἴονται φιλοσοφεῖν, καὶ οὕτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι: ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν. οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς: ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων. ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα, οὕτω θεραπευόμενοι, οὐδ' οὗτοι τὴν ψυχὴν, οὕτω φιλοσοφοῦντες.

Sed magna pars hominum haec quidem non agunt. verum ad verba confugientes, putant se philosophari, atque ita futurum, vt studiosi sint, simile quiddam facientes, ac faciunt aegrotantes non nulli, qui diligenter quidem audiunt medicos, efficiunt autem nihil eorum, quae praecipiuntur, veluti igitur illi integro corpore numquam erunt, cum ita curentur, neque hi animo, sic studijs sapientiae operam dantes.

CVM veram viam, certamque monstrarit consequendi virtutes, quam rectam viam pauci ineunt: increpat nunc eos, qui malo consilio in hoc vtentes, valde errant: ipsosque multos

esse narrat, ac necessario fine suo expelli. Illi igitur, nihil eorum agentes, vnde parantur hae morum virtutes, factisque posthabitis, totos se tradentes sermonibus, ac disputationibus de his rebus cognoscendis, se putant, inquit, philosophari, atque ita se moderatos, magnarumque virtutum compotes futuros. Quantopere autem hi peccent, probare volens, erratumque eorum, ac stultitiam ante oculos ipsis ponere, vtitur simili, affirmatque idem ipsos facere, quod saepe faciunt non nulli aegroti, qui diligenter, quos sibi curandis adhibuerunt, medicos auscultant: nihil tamen postea gerunt eorum, quae illi praeceperunt; vt enim ait, illi numquam corpore valebunt, cum ita se curent, si hoc est corpus curare, sic hi numquam animum integruiu, vitioque vacuum habebunt, qui ita philosophantur: prauamque rationem sequuntur purgandi morbos animi: simile autem est valde accommodatum; vt enim ars medicorum medetur corpori; ita philosophia animo.

Μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτέον. ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γιγνόμενα τρία ἐστί, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις: τούτων τι ἂν εἴη ἡ ἀρετή.

Post haec autem quid sit virtus, considerandum est: quia igitur quae in animo existunt, tria sunt: perturbationes, potestates, habitus: vnum profecto horum esse debebit virtus.

CVM aliquo modo aperuisset sibi, munissetque viam ad virtutem exprimendam; multaque explicasset, quae requirebantur ad eam rectè, ordineque tradendam; aggreditur modo ad eam definiendam: aitque post superiora exposita, videndum esse, quid sit virtus. Primum igitur genus ipsius inuestigat, principio altè sumpto: & eo quidem satis claro: inquit igitur, quia quae in animo nostro gignuntur, fiuntque, tria sunt, quae enumerat. idest permotiones, vt ita vocem ea, quae Graeci πάθη, potestates, & habitus, necesse est, vt horum quippiam virtus sit.

Λέγω δὲ πάθη μὲν, ἐπιθυμίαν, ὀργὴν, φόβον, θράσος, φθόνον, χαρὰν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, ἔλεον; ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ, ἢ λύπη.

Voco autem perturbationes quidem, cupiditatem, iram, metum, audaciam, inuidiam, laetitiam, amicitiam, odium, desiderium, aemulationem, misericordiam, demumque quibus comitatur voluptas, aut dolor.

DOCET, nequis scrupulus exoriatur, quae significet his tribus nominibus, aitque se permotiones appellare, cupiditatem, iram, metum, non nullaque alia, quae singulis nominibus exponit, animum autem appellans, intelligit eum, qui rationis est expers: ipse enim sedes est virtutum harum, quae a moribus vocatae sunt, etsi enim a ratione, sua vi vacuus est, obtemperat tamen rationi; vigent autem in eo appetitiones, quibus virtus moderatur.

Δυνάμεις δὲ, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα. οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι.

Potestates autem, per quas ad has perturbationes accipiendas facti dicimur, ceu vi quarum possumus irasci, aut dolere, aut miserari.

SECVNDVM horum quod declarat, sunt potestates, quas esse inquit eas, vi quarum, naturaque dicimur esse facti ad eos motus accipiendos, quae declaratio, quia non omnino plana, apertaque videbatur, ipsam quoque tamquam interpretatus est: aitque se intelligere factos ad eos motus, & pronos, idest vt ipse locutus est παθητικούς, quia in se vim habeat, & potestatem irascendi, dolendi, miserandi huiuscemodique alios motus in pectus recipiendi.

Ἕξεις δὲ, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη, ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς. οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς, ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν: εἰ δὲ μέσως, εὖ. ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα.

Habitus

Habitus autem, vi quorum ad perturbationes nos habemus bene, vel male, ceu ad irascendum, si quidem vehementer, aut lente, male nos habemus, si autem mediocriter, bene: simili autem modo, & in ceteris.

HABITVS, quod tertium erat, esse inquit eos, per quos ad motiones appellatas, reliquasque omnes facti sumus instructique bene vel male: qui enim motus eos regunt: nimiumq; illorum, aut parum corrigunt, hi recte se ad eos habent; qui exultare sinunt, aut coangustant ipsos, astringuntque, perperam; vitioque affines sunt. ipse exemplo vnius horum, idest irae, declarat veritatem huius animaduersionis: eodemque pacto se rem habere inquit in ceteris.

Πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν, οὔθ' αἱ ἀρεταὶ, οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη, σπουδαῖοι, ἢ φαῦλοι: κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς, ἢ τὰς κακίας λεγόμεθα.

Perturbationes igitur non sunt, neque virtutes, neque vitia, quia non dicimur vi perturbationum studiosi, aut praui, è virtutibus autem, siue vitijs dicimur.

QVAERIT sedulo quid sit virtus: cumque docuisset necesse esse, vt virtus sit vnum trium illorum, quae nominauit. primum ostendit, quid illa non sit: initiumque ducit a primo eorum; idest a permotione; secundum, quod itidem refellit, est, non esse eam potestatem: restare igitur ostendit, vt sit habitus, quod tertium in diuisione positum erat. Non esse autem motionē, virtutem, probat quattuor rationibus; quarum prima haec est: atq; virtutes, quod verum est etiam de vitijs, non esse permotiones: atq; hoc, quia non dicimur, ex motibus in nobis excitatis, studiosi viri aut nequam; si vero his, aut illis habitibus praediti fuerimus, idest si virtutibus affines, aut vitijs, illis nominibus rectè significamur: motus animorum, quia saepe leui momento in nobis excitantur, aut sedantur, non eam vim habent, vt reddant nos quales: habitus vero, qui firmi, stabilesque sunt, hoc praestant:

Καὶ ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη, οὔτ' ἐπαινούμεθα, ὅτι ψεγόμεθα: οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος, οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος, οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος, ἀλλ' ὁ, πῶς. κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς, καὶ τὰς κακίας, ἐπαινούμεθα, ἢ ψεγόμεθα.

Et quia ob perturbationes, neque laudamur, neque vituperamur: non enim laudatur, qui metuit, neq; qui irascitur: neq; vituperatur qui simpliciter irascitur, sed qui, aliquo modo: propter virtutes autem, ac vitia laudamur, vel vituperamur:

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem probat: inquit enim, intelligitur quoque virtutes non esse motus animorum, quia non laudamur, aut vituperamur, etsi sumus commoti animo, idest si aut irascimur, aut timemus, aut gaudemus, aut alio quopiam huiuscemodi motu excitamur: ipse hoc probat exemplo irae: non enim ait vituperatur, qui simpliciter irascitur, quin etiam ab hac doctrina Aristotelis commendatur, sed ille accusatur, qui aliquo modo irascitur, idest vehementer, & alijs rationibus, quae culpae affines sunt: vi autem virtutum, ac vitiorum laudamur, aut vituperamur, quare perspicitur motus non esse virtutes, aut vitia. Nisi tantopere addictus fuisset M. Cicero opinionibus, decretisque Stoicorum, numquam profecto hoc dixisset, quod tota via repugnat his, quae a nostro hic doctore traduntur; neque enim contentus fuit accusare, quod hic exponitur, sed totam familiam, rationemque Peripateticorum contempsit: inquit enim. " Qualis ista philosophia est, quae non interitum afferat prauitati, sed sit contenta mediocritate vitiorum; " vt sanè non malè locutus esset, si motus omnis vitium in se contineret; temptat igitur initia peripateticae rationis, non sunt, vt verbis ipsorum vtamur, virtutes ἀπάθειαι sed συμμετρίαι παθῶν.

Ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν, καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως: αἱ δὲ ἀρεταὶ, προαιρέσεις τινὲς, ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως.

Praeter haec irascimur, & metuimus sine electione: virtutes autem sunt electiones quaedam, vel non sine electione.

HOC tertium argumentum est. Praeterea inquit, irascimur, ac metuimus subito: nec prius plerumque nobiscum deliberamus, an fieri id oporteat; rectumque sit; non sperantibus enim nobis, nihilque tale expectantibus, euenit, vt aliquis nos laedat, iniuriaque afficiat, quare commouemur animo; nihil antem, quod subito a nobis fiat, videtur apte posse virtutis nomine vocari: requirit enim illa, vt priusquam quippiam agamus, diligenter cogitemus, an fieri id oporteat, nisi forte instructi prius ratione simus ad eam rem agendam. virtutes autem electiones quaedam sunt, firmique habitus, vi quorum, rebus omnibus ponderatis, statuimus illo pacto nobis faciendum, aut si, inquit, electiones non sunt, absque illis manere non possunt, vereque ita appellari.

Πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ μὲν τὰ πάθη, κινεῖσθαι λεγόμεθα: κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς, καὶ τὰς κακίας, οὐ κινεῖσθαι, ἀλλὰ διακεῖσθαί πως.

Additur his, quod ob perturbationes dicimur moueri: ob virtutes vero, aut vitia, non moueri, sed aliquo modo affecti esse dicimur.

QUARTUM & vltimum hoc argumentum est: inquit enim, praeter haec, valet etiam hoc ad idem declarandum, discrimenque, quod est inter permotiones, affectusue, ac virtutes, monstrandum: cum enim de affectu aliquo huiuscemodi, qui nos repentè inuaserit, aliquis loquitur, perturbationeue, dicet nos commotos esse: cum autem de virtutibus, aut vitijs, vtetur alio verbo, quod significat, nos offirmatos esse in illis rebus, haesisseque eas animis nostris ita, vt non facile deleri extinguique possint.

Διὰ ταῦτα δὲ, οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν: οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα, τῷ δύνασθαι πάσχειν ἁπλῶς, οὔτε κακοί: οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα.

Ob haec autem neque potestates sunt: neque enim probi dicimur, aut improbi, quod possimus affici simpliciter, neque laudamur, neque vituperamur.

CUM iam demonstrasset uirtutes non esse affectus, perturbationesue, transit ad secundum eorum, quae in nostro animo sita esse tradiderat, examinandum, affirmatque ijsdem paene argumentis intelligi ipsas non esse potestates; duo autem sunt, quibus utitur, quorũ prius est; non appellari nos probos uiros, eo quod potestatem habeamus affectum aliquem in nos recipiendi: neque etiam prauos: neque praeterea addit, laudamur his nominibus, aut uituperamur, ut probi uiri uocemur, malique, quod simus aut uirtutibus praediti, aut uitijs affines: ijsdemque de causis laudamur, aut uituperamur.

Καὶ ἔτι δυνατοὶ μὲν ἐσμὲν, φύσει: ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα, φύσει. εἴπομεν δὲ περὶ τούτου πρότερον.

Adhuc autem dicimur potestatem habere natura: boni autem, vel mali non efficimur natura: disseruimus autem de hoc prius.

ALTERUM hoc est argumentum: praeterea inquit, potestates has accipimus a natura: dicimurque uim habere, ac potestatem rerum earum gerendarum, ab ipsa: probi autem uiri, ac mali non efficimur a natura: Praecepimus autem inquit, de his rebus supra: locus autem non longinquus est,

Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ, μήτε δυνάμεις, λείπεται, ἕξεις αὐτὰς εἶναι. ὅ, τι μὲν οὖν ἐστι τῷ γένει ἡ ἀρετὴ, εἴρηται.

Si igitur neque perturbationes sunt virtutes, neque potestates: restat, vt

habitus

habitus ipſae ſint, quid igitur virtus ſit, genere traditum eſt.

Cvm tradiderit in animo noſtro extare tria; ideſt affectus, poteſtates, habitus, exploratumq; ſit, nihil aliud illic inueniri, demonſtraritque duo horum uirtutes non eſſe; ideſt, neque perturbationes, affectusque: neque itidem poteſtates; reſtat, ut tertium ſint, ideſt habitus. Habemus igitur iam quod ſit genus uirtutum; quod primum in definitione ponitur.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν ᾖ ἀρετή, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν. οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετή, τόν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετή, ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν, καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους.

Opus eſt autem non ſolum ita dicere, virtutem eſſe habitum, ſed etiam addendum eſt, qualis potiſſimum habitus ſit. Dicendum igitur, omnem virtutem illud, cuius fuerit virtus, ipſum bene affectum efficere, & ita tale, vt opus ipſius recte reddat: ceu oculi virtus, oculum ſtudioſum efficit, & opus ipſius: virtute enim oculi bene cernimus: ſimiliter equi virtus, equum ſtudioſum facit: & qui vtilis ſit & incurſu, & in vehendo equite, qui impoſitus ipſi ſit, & in expectandis hoſtibus.

Non carpit, uitioque ulli affine eſſe dicit, quod adhuc praeſtitit, ideſt poſtquam incubuit in uirtutem definiendam, ſed docet plenum, abſolutumque non eſſe, quod efficere uult: ideſt etſi cognitum iam eſt genus uirtutis, non tamen omnino illa perſpecta, qualiſque ſit declarata, quod nunc facere aggreditur; principio ſumpto hoc indagandi, quod reſtabat, omnem uirtutem illud ipſum, cuius uirtus, perfectioque eſt, tale reddere, ut bene ſe habeat, munusque ſuum recte expleat, quod probat inductione. Alexander, ubi in IIII. libro quaeſtionum diſſerit, cur virtutes morum ſint mediocritates, totum hunc locum perſequitur, nec ſolum ijſdem argumentis, exemplisque vtitur, verum etiam ijſdem verbis; ſunt autem haec initio ſtatim ipſius huius dubitationis, vel diſſolutionis potius, poſita;
" ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν ᾖ ἀρετή, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσι; & quae ſequuntur. Sed cur verba non reſtituam, quae illic infra in excuſis deſiderantur: in ſcriptis
" tamen leguntur: ſic enim illi habent, ὁ δ' αὐτὸς λόγος, καὶ ἀπὸ τῶν ζώων ἄλλων ἑκάστου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν
" ἄλλων μορίων, & quae ſequuntur: ita enim magis apparebit, quod dixi, totum inquam locum hinc tranſlatum: cum hic ordo ſeruatus ſit ab Ariſtotele: poſt exemplum enim oculorum, ſignificat idem in equo vſu venire; auctor autem, cum virtutis vi, quae reperitur in equo effici diceret, vt ille optime munia ſua obiret, plura nominauit equorum officia, vt ſunt etiam plura ipſorum aliquo modo genera: nam vnus, idemque equus non videtur ſatis accommodatus eſſe his omnibus officijs praeſtandis, quae appellat. M. Varro ita
" ipſa diſtinxit; Equi, quòd alij ſunt ad rem militarem idonei: alij ad vecturam, alij ad ad-
" miſſuram, alij ad curſuram, non item ſunt ſpectandi. M. Cicero vnum tantum ipſorum
" officium tetigit; quo loco, diſſerens contra Epicureos, inquit. Hi non viderunt, vt ad cur-
" ſum equum, ad arandum bouem, ad indagandum canem; ſic hominem ad duas res, vt ait
" Ariſtoteles, intelligendum, & agendum eſſe natum.

Εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἡ ἕξις, ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν.

Si igitur hoc ita ſe in omnibus habet, & hominis virtus erit habitus, vi cuius probus homo efficitur, & vi cuius bene officium ſuum reddet. quomodo autem hoc fiet, iam quidem ſignificauimus.

Seqvitvr hic apud auctorem; quae concluſio eſt argumenti, ideſt inductionis: Quod

ſi hoc

si hoc eodem pacto se in cunctis habet, hominis quoque virtus erit, habitus animi, vi cuius, operaque probus homo efficitur; eiusdemque vi, suum, propriumque opus rectè, ordineque obibit.

Ἔτι δὲ καὶ ὧδε ἔσται φανερὸν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτῆς. ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ, καὶ διαιρετῷ, ἔστι λαβεῖν: τὸ μὲν, πλεῖον, τὸ δ', ἔλαττον: τὸ δ', ἴσον, καὶ ταῦτα, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἢ πρὸς ἡμᾶς. τὸ δ' ἴσον μέσον τι ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεως.

Adhuc autem, & hoc pacto erit perspicuum: si accurate viderimus, qualis sit natura ipsius. In omni igitur continuo, & diuiduo, licet sumere, hoc quidem, plus, hoc vero, minus: hoc etiam, aequale: atque haec siue in ipsa re manentes, siue ad nos referentes: aequale autem medium quoddam est inter nimium, ac parum.

NON contentus superiore argumento, adiungit alterum, quod & ipsum idem confirmat: inquit igitur, hoc etiam pacto idem tale esse, quale expositum est, perspicuum futurum, si inquam viderimus, qualis est natura ipsius, antequam autem aggrediatur ipsum explicare, praefari hoc voluit, & consilium suum aperire; praesertim cum multum operae in eo ponendum sit: non nullaque non valde plana, explicanda. Incipit autem a sententia, perceptoque; vt ita θεώρημα reddam, quod M. Ciceroni placuit in vniuersum, tali: aitque in omni quantitate, quae continua est, ac diuidi potest, licere nobis sumere quoddam, quod plus sit, vt etiam quod minus; tertiumque aliud aequale, quae cuncta spectentur duobus modis, quos etiam exponit, idest siue stantibus nobis in ipsa re metienda, siue conuersa mente ad nos, viribusq; nostris ponderatis, ad quos ea peruentura sunt. Alexander autem, „ quod auctor dixit διαιρετῷ, ita interpretatus est; ᾧ καὶ προσθεῖναι, καὶ ἀφαιρεῖν ἐγχωρεῖ, idest cui accedere aliquid possit, & vnde etiam quippiam demi: aequale autem esse inquit Aristoteles, quod medium est, & interiectum inter nimium, & parum; idest exuperantiam, & quasi paruitatem, egestatemque eius rei.

Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον, τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν, καὶ ταὐτὸ πᾶσι. πρὸς ἡμᾶς δὲ, ὃ μήτε πλεονάζει, μήτε ἐλλείπει: τοῦτο δὲ οὐχ ἓν, οὐδὲ τὸ αὐτὸ πᾶσι.

Voco autem medium rei, quod aequaliter distat ab vtroque extremorum, quod vnum, & idem est omnibus, ad nos autem, quod neque abundat, neque minus est: hoc autem neque vnum est, neque idem omnibus.

CVM medium duobus modis capi posse docuisset: longeque aliter ipsum sumi, si maneremus in spectanda re, metiendaque, quam diuidimus, declarat, cuiusmodi sit discrimen hoc; dicitque se intelligere medium rei id, quod aequali interuallo distat ab extremis ambobus, de quo etiam admonet hoc, quod huc valde faciebat: ipsum enim ait omnibus in rebus vnum, atque idem esse: nec quicquam variari, quaecunque res, materiaque est, quam metiri contingit. Cuiusmodi etiam sit medium alterum significat, in quo ponderatur persona nostra: totaque res ad nos refertur: ipsum igitur esse inquit, in quo nihil superat, neque minus etiam est, quàm oporteat: explendisque nobis requiratur, quod idem cunctis esse non potest: distinguiturque variatis corporibus, aetatibus, viribus, & laboribus ipsorum.

Οἷον εἰ τὰ δέκα, πολλά: τὰ δὲ δύο, ὀλίγα: τὰ ἓξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα: ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε, καὶ ὑπερέχεται. τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν.

Ceu si decem, multa sunt, duo autem, pauca, sex media sumunt manentes

in re

in re: aequaliter enim superant, & superantur: atque hoc medium est proportione arithmetica.

Exemplis vtrumque medium explanat; primumque aggreditur, quod supra quoque prius posuit, atque ait. veluti si decem multa sunt; duo autem pauca: qui magnitudinem rei attendunt, neque cogitant, ad quos ea peruentura sint, sex media sumunt: nam aequali mensura, numeroque, quo superat ac vincit, superatur, vnde perspicitur hoc medium esse, natum, custoditumque in proportione illa, in qua numerus personarum attenditur, non dignitas, vllam in partem.

Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς, οὐχ οὕτω ληπτέον: οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν, πολὺ: δύο δὲ, ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἓξ μνᾶς προστάξει: ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον: Μίλωνι μὲν γὰρ, ὀλίγον: τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων, πολύ. ὁμοίως ἐπὶ δρόμου, καὶ πάλης.

Quod autem ad nos, non ita sumendum est: non enim sicui decem minas comedere, multum est, duo autem parum; aliptes sex minas iuberet: est enim hoc quoque fortasse multum ei, qui sumpturus est, siue parum: Miloni enim, parum: ei vero, qui tunc incipit exerceri, multum: simili modo se res habet in cursu, & lucta.

Medium vero inquit, quod refertur ad nos, & in quo personae attenduntur, quibus id tribuendnm est, non sumitur hoc pacto, quod ipsum etiam exemplo declarat valde accommodato ad rem ostendendam: acceptum autem est a studio illo instituendorum athletarum: cuius magistri vocabantur aliptae, a more illo vetere vngendi oleo corpora adolescentium, qui se in eo genere certaminis exercerent; nam & certos cibos; e materiaque apta viribus augendis, & certas corporis exercitationes ipsis imponebant: inquit igitur, aliptam, magistrumque illum, si alicui decem minas carnis comedere multum foret; duo autem parum, sex minas vt ederet, mandaturum ei non esse; quis enim scit, ait, an hoc quoque ita auctum, multum, aut parum ei futurum sit, qui sumere, comedereqne debet: Miloni enim inquit, veteri athletae, & qui corpus firmatum haberet multis, magnisque laboribus, profecto pusillum hoc foret; illi vero, qui modo inciperet exerceri, multum. Idem autem seruari debere narrat in studio cursorum, & palestritarum: nam veteres Graecos solitos exercere publice ingenuos adolescentes in cursura, & luctatione, ac pugillatu notum est, vt ita idonei forent rei militari: ferreque possent bellicos labores: genus athletarum longe aliud erat: seruiebatque studium illud potius voluptati, ac spectaculis, quàm fructum vllum ferret: vnde & philosophi, & poetae, qui publicae vtilitati prospiciebant, ipsum valde accusarunt; & ex institutis Graecorum tollere conati sunt.

Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει. τὸ δὲ μέσον ζητεῖ, καὶ τοῦθ' αἱρεῖται, μέσον δὲ, οὐ τὸ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς.

Ita igitur omnis, qui scit nimium, & parum fugit: medium autem quaerit: atque hoc sumit: medium autem non rei, sed quod ad nos.

Idem, quod in athletis, cursoribus, pugilibns seruari docnit, affirmat etiam custodiri in ceteris omnibus, qui periti snnt alicuius artis, ipsamque tradunt, vt nimium, atque exuperantiam vitent, eodemque pacto eiusdem parum, atque egestatem fugiant: sectentur autem medium, ipsumque sumant: quod cum duobus modis capi docuerit, nequis in hoc erret, quale intelligar, admonet, esseque ipsum narrat, quod refertur ad nos, non in re ipsa manet, & aequo interuallo distat ab extremis.

Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη, οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα, καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα. ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις, ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἔστιν, οὔτε προσθεῖναι. ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς, καὶ τῆς ἐλλείψεως, φθειρούσης τὸ εὖ: τῆς δὲ μεσότητος

σότητος, σωζούσης. οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες, ἐργάζονται: ἡ δὲ ἀρετὴ, πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα, καὶ ἀμείνων ἐστὶν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική.

Si iam omnis scientia, ita opus suum bene conficit, respiciens ad medium; & ad hoc perducens opera, vnde consuerunt homines, cum loquuntur de operibus, quae belle se habent non posse inde aliquid demi, neq; iisdem addi, tamquam omne quidē, quod nimium est, aut parum, corrumpat laudem & perfectionem operis: mediocritas autem, conseruet: boni autem opifices, vt dicimus ad hoc oculos conuertentes, opera moliuntur: virtus autem, quae omni arte exquisitior, ac melior est, quemadmodum & natura, medij coniectatrix esse debebit.

CVM ostenderit quae sit via, ratioque indagandi medij: illius inquam medij, quod refertur ad nos, in eoque constituendo, vsus sit inductione; declararitque id in omni arte, studioque tradendo diligenter seruari, concludere nunc instituit: in virtute quoque idem hoc custodiri debere; citius etiam sententiae suae diligenter causam adfert; inquit igitur. *Si* omnis igitur ars, praeceptioque alicuius rei (etsi enim ipse ἐπιστήμη inquit, arbitror tamen eum non proprie nunc hoc nomine vsum fuisse, quod intelligitur e superioribus exemplis, quibus vsus est; ac praeterea quia infra, vbi rationem colligit, quod hic ἐπιστήμην vocat, illic appellat τέχνην) si omnis inquam scientia, quae studium ponit, in aliquo opere gignendo, hoc pacto recte, cum laudeque opus suum conficit, ad medium inquam conuertens oculos, mediumque ipsum respiciens: ad ipsumque redigens opera, quae molitur; hoc vero facere opifices probat, peruulgata voce, & quasi instituto quodam hominum, qui cum laudare volunt opus aliquod vt absolutum, ac perfectum, dicere consuerūt, tale ipsum esse, vt nihil inde demi, neque ipsi addi possit, tamquam id, quod superest, abundatque, siue illi deest, corrumpere omnem laudem, & bonitatem ipsius valeat; mediocritas artem tueatur, ac conseruet. Adiungit autem Aristoteles illi voci, ac superiori sententiae: boni autem artifices, vt a me dictum est, ad hoc, medium scilicet, oculos intendentes, opera sua moliuntur: quare virtus, quae omni arte exquisitior, meliorque est, quod idem etiam repetitur in natura, medij coniectatrix est: studetque ipsum adipisci. Confirmat, quod hic ab auctore de voce, quam in ore omnium esse dixit, Isocrates in Panathenaico, in qua longa oratione non longè ab extremo haec verba sunt. καὶ προσθεῖναι μὲν οὐδὲν ἔχοντας ὁμοίους, οὐδ' ἀφελεῖν. Non solum igitur idem ambo hi graues scriptores dixerunt, sed iisdem etiam verbis ipsum ediderunt. Quin etiam nostri homines, non solum politi viri & eruditi, sed etiam vulgus ipsum imperitum, cum opus aliquod suspiciunt, & valde commendare volunt, ita loqui consuerunt. Quod vero supra hic Aristoteles inquit βλέποντες πρὸς τὸ μέσον elegans modus est loquendi, significatque oculos habere fixos in aliqua re, nec solum oculos, sed etiam mentem: In dissoluenda autem quaestione xxij segmenti xvj. ait Aristoteles, ἔτι μᾶλλον πρὸς ἓν καὶ ὡρισμένα βλέπουσιν: sed etiam Plato in IIII. libro politiae. οὐ μὴν πρὸς τοῦτο βλέποντες, τὴν πόλιν οἰκίζομεν.

Λέγω δὲ τὴν ἠθικήν. αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη, καὶ πράξεις: ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον, οἷον καὶ φοβηθῆναι, καὶ θαρρῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι, καὶ ὀργισθῆναι, καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι, καὶ μᾶλλον, καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ. τὸ δ', ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς οὓς, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ἡ δὲ ἀρετὴ, περὶ πάθη, καὶ πράξεις ἐστὶν, ἐν οἷς ἡ μὲν ὑπερβολὴ, ἁμαρτάνεται: καὶ ἡ ἔλλειψις ψέγεται: τὸ δὲ μέσον, ἐπαινεῖται, καὶ κατορθοῦται: ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου.

Intelligo autem moralem: haec enim versatur circa perturbationes, & actiones: in his autem est nimium & parum, & medium: ceu & metuere, & fidere,

dere, & cupere, & auersum esse, & irasci, & misereri: demumque & voluptate affici & dolore licet & magis & minus & vtrunque horum non recte: hoc autem quando opus est & propter quas res, & aduersus quos, & cuius rei causa, & vt oportet, medium est, & optimum, quod sane in virtute consistit: similiautem modo & in actionibus existit nimium, & parum, & medium: virtus autem versatur circa perturbationes, & actiones, quibus in rebus exuperantia quidē culpae affinis est, & paucitas vituperatur, medium autem laudatur, & recte factum consensu omnium existimatur: haec autem ambo virtutis sunt: mediocritas igitur quaedam est virtus, quae sanè coniectatrix est medij.

QVAM virtutem intelligat, exponit: aitque se intelligere eam, quae a motibus vocata est: illa enim moderatur turbidis motibus animorum: eodemque pacto non sinit peccare mortales in rebus agendis, sed, cum medium factorum consecuti fuerint, illic manere, contentosque esse mediocritate ipsorum; nam virtutes quasdam quasi metiri, corrigereque, ita permotiones; alterum autem genus ipsarum, actiones, notum est: occupari autem ambas in his temperandis declarat, quia in ipsis existit & nimium, & parum, & vt extrema haec, ita etiam medium, quae cuncta ipse exemplis explanat, quorum extremum est, quod ait: demumque laetari, & angi tristemque esse; ambabusque in rebus & minus facere quàm oportet, & plus; quae rationes sunt affines vitio. Ostendit etiam quomodo quis rectè faciat in his motibus regendis; nam tempus etiam tueri, & quando decet irasci, aut leniri, & ob quas res atque iniurias: eodemque pacto erga quos homines, & quem ob finem, itidemque modum etiam seruare, & vt decet irasci, vt in hoc irae motu, ita etiam in ceteris medium est, atque omnium optimum, quod proprium est virtutis. Quod autem addit, in permotionibus custodiendum est; idem etiam locum habet in humanis factis; similiter enim inuenitur in ipsis & plus, & minus, nec non medium, quae sedes est virtutis: potest enim aliquis dilargiri & plus quam decet, & minus, & in subleuando illo, qui egeat, probo viro, medium tenere, & quantum status ipsius requirit: fortunaeque eius, qui opitulatur, ferunt in ea re, dandoque, facere: nam in factis etiam idem, quod in motibus animorum seruari debere notum est. Adiungit etiam quiddam, quod valet ad nos admonendos, declarandumque vtrum duorum extremorum sit magis declinandum, cum maiorem culpam in se sustineat; cum oppositum ipsius facilius veniam adipiscatur: inquit igitur plus quam oportet in hoc facere errato affine esse, minus autem quàm ratio, veritasque velit, vituperatur, prolatum autem totum hoc est de illis, qui medium tangere non potuerunt: significatque, qui plus dilargiuntur, prodigique sunt, errare, ac labi: putant enim se recte facere; in eoque liberalitatem manere, si, sine vllo discrimine cunctos homines pecunia sua iuuerint; minus autem quàm ratio iubeat, in hoc facere inquit, vituperari, planeque cognosci a vitio proficisci minutoque animo; vnde etiam turpioribus nominibus appellantur, sordidique habentur. Quid sentiant homines de medio; ijsque qui ipsum attigerunt, commemorat: dicitque medium laudari, & quicunque ipsum nacti fuerint, commendari: quae ambae res sunt propriae, peculiaresque virtutis: mortales enim ipsam laudant, & quidquid ab ea gestum est, rectum esse existimant, & sapienter administratum. Post haec concludit: paucisque complectitur, quod probauit, dicens virtutem esse mediocritatem quandam: plures enim, magnopereque inter se discrepantes mediocritates sunt, quarum vna haec est, quam significauit, collocata in medio duorum extremorum, amborum vitio affinium, quod medium semper ante oculos propositum habet: dirigitque cursum suum virtus, & in moderandis turbidis motibus, & in factis suis cum laude administrandis; quod ostendunt haec verba, quibus vtitur, dicens ipsam esse coniectatricem medij.

Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, πολλαχῶς ἐστι: τὸ γὰρ κακὸν, τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον: τὸ δ' ἀγαθὸν, τοῦ πεπερασμένου: τὸ δὲ κατορθοῦν, μοναχῶς. διὸ καὶ τὸ μὲν, ῥᾴδιον, τὸ δὲ, χαλεπόν. ῥᾴδιον μὲν, τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ: χαλεπὸν δὲ, τὸ ἐπιτυχεῖν: καὶ διὰ ταῦτ' οὖν, τῆς μὲν κακίας, ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δὲ ἀρετῆς, ἡ μεσότης. Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς: παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Amplius

Amplius labi quidem ac peccare, multis modis licet (malum enim infiniti pars est, veluti Pythagorici ariolabantur, bonum autem finiti) recte autem facere, vno modo licet. Quapropter hoc quidem procliue, illud autem arduum: procliue quidem, non attingere scopum, notamq́; arduum autem, adipisci, atque hi, de causis vitio assignata sunt, nimium & parum, virtuti autem mediocritas. Probi enim viri simpliciter, improbi autem omnibus modis.

VTITVR alio argumento, quod tertium horum est, idem significare volens, virtutem inquam conuertere oculos ad medium, in eoque ipsos defigere; ductum autem id est a difficultate ipsius inuestigandi; inquit igitur. Amplius labi, & peccare contingit pluribus modis, quod statim probat, vsus auctoritate Pythagoreorum, qui vitiosum omne, & culpae alicui affine, ponebant in serie, ordineque rerum indefinitarum, atque ideo incertarum: notum autem est, ipsos in vna, eademque tabula descriptos habuisse duos ordines rerum, in quorum altero collocabant omne, quod definitum, ipsorum iudicio erat, quare vocabant ipsum πεπερασμένον: in altero vero indefinitum, quod appellabant ἄπειρον: huius tabulae meminerunt Graeci interpretes nostri doctoris. Addit autem, bonum omne eosdem includere consuesse in ordinem rerum definitarum. Sequitur post explicatam sententiam Pythagoreorum, vt malum multis modis admitti posse dixerat, ita bonum ac recte factum vno tantum; elicit igitur inde, vt exploratum, & certum: alterum illorum pronum esse, ac facile: alterum vero arduum, & magni negotij, quod explanat: facile enim esse affirmat depelli ab eo, quod aliquis sibi proposuerit, nec posse finem consequi, quem concupieris, & vt ipse loquitur σκοποῦ attingere; nam & supra, & infra, & dextra, & sinistra iacere telum, ac ferire potest: arduum autem est, medium adipisci; quare inquit, simile hoc transferens ad propositum sibi, proprium vitij erit, peculiareque illius, nimium & parum: virtutis vero mediocritas: quod confirmat versiculo poetae, cuius sententia est: probos homines esse simpliciter, & vno tantum pacto: pluribus autem, varijsque modis, improbos. Cuius vero poetae pentameter hic sit, non inueni: non solum autem de diuerso ingenio, moribusque mortalium hoc vere dicitur, verum etiam de ceteris rebus, vt de pulchritudine, bonaque valetudine: in cunctis enim, quod vitiosum est, pluribus modis conficitur: quod vero rectum & integrum, vno & certo: id quod auctor etiam in III. libro de caelo testatus est, vbi disserit de motibus corporum simplicibus: in alijs enim multis hoc etiam dicit. Etsi multi sunt motus praeter naturam, naturalis tamen vnus erit: quod enim natura fit, simpliciter geritur: singula autem multos motus habent repugnantes naturae. Quod inquit, in simili exponendo, sententiae illustrandae causa, sumpto, facile esse reijci a scopo: arduum vero nancisci ipsum. Simplicius quoque in categorias, explicationemq́; quam addidit, vna cum alijs, explanatis illis, περὶ τῶν ἀντικειμένων, cum dissolueret quaestionem, quam ipse posuerat, vsurpauit hoc, dixitque bonum, vnum esse ac simplex: malum autem varium, cui sententiae declarandae, & ipse simile idem accommodauit, ait enim. Quemadmodum omnibus in rebus consequi quod velis, vno modo contingit: si inquam scopum attigeris; hastamque aut sagittam collinearis, quo volueris, vt M. Cicero loquitur: reijci autem inde, depellique a signo, sibi proposito, multis modis: quare expressisse magnum hunc doctorem locum, quem in manibus habemus, facile credi potest, sed ad Aristotelem redeamus.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγω, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε.

Est igitur virtus habitus, qui cum electione gerit, in mediocritate consistens ea, quae refertur ad nos, definita ratione, & vt vir prudens definiret.

HAEC est plena, & perfecta virtutis definitio, quam paulatim absoluit; singulis eius partibus accurate prius explicatis. Ordinem autem sequitur, qui ordo in omni recta definitione seruatur: primum enim genus virtutis, quod sit, ostendit: habitum enim esse dicit, non vnum aliquod eorum, a quibus iam seiunxit virtutem: deinde in quo versetur virtus, quomodoque se in eo munere gerat, declarat: ij autem sunt motus turbidi animi, actionesque humanae: quod enim inquit, in eo ipsam vti electione, hoc plane significat: neque

enim

enim gerit quippiam virtus sine electione, sumens sibi agenda, quae bona sunt, repudiansque contraria, & quia actiones pendent, nominanturque a rebus, quas sibi proposuerant agendas, quarum medium capessunt: medium autem geminum cum sit, quorum vnum spectatur in re ipsa: alterum autem refertur ad nos; ideo inquit ipsum esse eius generis, quod attenditur in nobis; quartum, extremumque horum inquit, quod rationis hoc opus esse debet: addit enim ad extremum hoc efficere, mediumque hoc, vbi potissimum sit, indicare prudentis viri officium, operamque eius in hoc requiri. Animaduertendum autem hic est, auctorem veteris tralationis, quod est in omnibus, & scriptis libris & excusis φρόνιμος, vertisse, sapiens, tamquam σοφὸς in suo exemplari haberet siue in ea voce exprimenda lapsus sit, cuius vocis propriae notioni locus hic non est: neque enim sapientia de his rebus curam vllam suscipit, suntque ipsae materia illius. Vnde D. Thomas, singularis ingenij & doctrinae vir, interpretatus est Latinam eam vocem: accipique debere admonuit, pro sapiens, prudens, cuius etiam declarationis suae causam attulit.

Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν, καθ' ὑπερβολήν: τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν. καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν: τὰς δὲ ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν ταῖς πράξεσι: τὴν δ' ἀρετὴν, τὸ μέσον, καὶ εὑρίσκειν, καὶ αἱρεῖσθαι.

Mediocritas autem duorum vitiorum, quorum vnum ab exuperantia, alterum autem a paucitate proficiscitur, & adhuc quod haec quidem deficiant, haec vero longe superent id, quod decet, & in perturbationibus, & in actionibus: virtus autem medium & inueniat, & sumat.

PERGIT adhuc declarare definitionem virtutis, qua vsus fuerat, explanans quiddã, quod nisi planè cognitum foret, erroris quippiam gignere potuisset; idest, ostēdit quarum rerum mediocritas sit, deinde quarũ rerum collatione, in medio sita esse, dicta sit: illae autem sunt duo vitia, animiq; habitus duo, affines graui culpae, quorũ vnus nimium sectatur, alter autem ad mediũ non peruenit, sed antequam ipsum nanciscatur consistit, quo iã errore monstrato, alterũ significat, qui est, quod duorum horum alter labitur, quod minus capit illius, quam oporteat: alter autē plus: virtus vero cõtra inuestigat mediũ, ipsoq; inuento, id sumit.

Διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν, καὶ τὸν λόγον, τὸν τί ἦν εἶναι λέγοντα, μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή: κατὰ δὲ τὸ ἄριστον, καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης.

Quapropter si quis spectet essentiã, & rationẽ, quae aperit, quae sit vis eius rei, mediocritas est, virtus: si vero qđ optimũ illic est, merito laudatur, culmẽ, et apex.

VIDEBAT, vt opinor, Aristoteles circumferri aliam definitionem virtutis, quae videretur magnopere discrepare a sua, nec tamen ipse eam omnino improbabat; sed locum illi quoque esse arbitrabatur, quare corollarij loco, significare hoc voluit, & docere, quomodo ambae reciperentur ostendit igitur vnam, eandemque rem non vno solum pacto cogitari posse; vnde sequitur, vt aliter, atque aliter exprimantur, & satis etiam recte, commodeq; vis, & natura ipsarum aperiatur; si enim inquit, aliquis respiciat essentiam ipsius virtutemq;, & rationem, quae exprimit statum, naturamque eius, virtus erit mediocritas: si vero esse eam optimum quoddam, ac bene vndique constitutum, virtus erit celsitudo, ac natura quaedam ad summum, altissimumque locum perducta: existimantur autem haec repugnare, & sibi ipsis aduersari, ab ijs, qui non distinguunt ipsa, nec vident, quo pacto dicta sint quomodo enim aliquid medium locum, & summum simul teneat: quae tamen ita cogitata, vt tradit, pulchre sibi conueniunt. Plutarchus in libello, quo instruit adolescentes ad vtilem sibi lectionem poetarum, meminit huius definitionis, quin etiam, tertiae cuiusdam, ac fortasse quartae: haec enim verba ipsius, declarantis sententiam veteris poetae, qui ἀρετὴν appellarat, quam inquit, ὀρθότητα λόγου, καὶ ἀκρότητα λογικῆς φύσεως, καὶ διάθεσιν ὁμολογουμένην ψυχῆς [illegible]. Sed etiam Alexander in quaestione xxvij. quarti libri, irridens eum, qui criminabatur hanc definitionem Aristotelis: dicebatque, si virtus est celsitudo animi participis rationis, non potest esse mediocritas, cum fieri non possit, vt idem simul summum sit; ac medium, id quod ipse falsum esse docet.

Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα: ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος. οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος: καὶ

ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία· πάντα γὰρ ταῦτα, καὶ τοιαῦτα. λέγεται, τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι· ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδὲ αἱ ἐλλείψεις. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν, οὐδ' ἔστι τὸ εὖ ἢ μὴ εὖ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν τῷ, ἣν δεῖ καὶ ὅτε, καὶ ὡς μοιχεύειν, ἀλλ' ἁπλῶς τὸ ποιεῖν ὁτιοῦν τούτων, ἁμαρτάνειν ἐστίν.

Non omnis autem actio: neq; omnis perturbatio mediocritatem suscipit: sunt enim perturbationes quaedam, quibus ilico nomen impositum est iunctum cum culpa, & flagitio, vt maleuolentia, impudētia, inuidia: atq. in actionibus. adulterium, furtum, caedes: cuncta enim haec, ceteraq; huiuscemodi dicuntur eo, quod ipsa culpae affinia sunt, verum non exuperantiae ipsorum, neq. paucitates: fieri igitur nō potest, vt vnquam aliquis recte se gerat in huiuscemodi rebus, sed semper peccet: neque existit laus, aut reprehensio huiuscemodi in rebus, vt aliquis quam decet & quo tempore, & quo modo adulteretur: sed simpliciter quodlibet horum efficere peccare est.

CVM ostenderit in actionibus hominū, & turbidis animi motibus, tria illa inueniri, idest exuperantiā, & quasi penuriam, egestatemque; nec non mediocritatem, nunc adiungit, tanquam corrigens eam sententiam, vel potius, quomodo vnum eorum accipi debeat, nequis in eo peccet, ostendens, non commune id esse omnium horum; neq; enim omnis actio: neque omnis permotio animi ad medium perduci potest, atq; ita, expulsis maculis, perfici & integra reddi; sed quaedam addicta sunt culpae, iunctaq; statim, vt ita merito vocari coeperunt, cum flagitio ac scelere. Initium autem sumit huius noui documenti declarandi a permotionibus, exemplaq; quarundam ponit: veluti enim, inquit, laetitia, quae capitur ex incommodis alienis, inuerecundia, inuidia: factorum autem haec sunt, adulterium, furtū, caedes probi, & innocentis viri: explicans autem, quod significarat, ait: cuncta enim haec, & reliqua huiuscemodi nominata ita sunt, quia tota praua sunt, & non extrema ipsorum tantū; quare addit, nemini licere in his rebus tractandis recte facere; sed necesse est semper labi ac peccare, neque laus, ac reprehensio in hoc manet, huiuscemodiq; omnibus rebus, si quam decet, adulteraris, constuprauerisq;, siue quo tēpore decet, aut quomodo. Idem autem, quod hic, admonuit etiam in priore eorum librorū, quorum index est ἠθικὰ μεγάλα: inquit enim, illic extare alios quosdam animorum motus, in quibus vitiū nō manet in exuperantia, siue paucitate quapiam, veluti inquit, adulterium, & adulter nō est, qui plus quam oportet, alienum cubile init, & ita ingenuas feminas corrumpit, verum & hoc, & si quid aliud eiusmodi est, quod inclusum est in voluptate, quae capitur ex intemperantia, siue paucitate, siue nimia copia ipsius, dignum est, quod vituperetur. Quod autem appellat hoc πάθος, & non πρᾶξιν, fortasse natum est hinc, quod respicit voluptatem, quae capitur ex eo facto; respondetq; posteriori earum vocum, quibus vsus est; inquit enim μοιχεία, non μοιχός. nam, quin adulterium factum sit, dubitari non potest. Quin etiam in II. eorum librorum de moribus, quos misit ad Eudemum, idem docuit · sed necesse non est, huc omnia traducere: est autem locus circiter tertiam partem eius libri. Nec tamen omittere debeo, quin tester, duo menda, hac ipsa in parte eo loco excusos libros habere, quae auctoritate calamo scriptorum tolluntur: nam pro προσλαμβάνειν legi debet περιλαμβάνειν, & pro συνημμένον, συνειλημμένον, quā lectionem confirmat locus, quem in manibus modo habemus, in quo Aristoteles eodem iuncto verbo vsus est, cum scripserit, ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος. Sed etiam apud Alexandrum, qui citat totum hunc locum in quaestione xxvij. quarti libri.

Ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν, καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν, καὶ δειλαίνειν, καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα, καὶ ὑπερβολὴν, καὶ ἔλλειψιν· ἔσται γὰρ οὕτω γε ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεως, μεσότης, καὶ ὑπερβολῆς, ὑπερβολή· καὶ ἔλλειψις, ἐλλείψεως.

Simile igitur est velle in iniuria facienda, & in timiditati se dando, atq. intemperantiae, mediocritatem esse, & exuperantiam, & paucitatem harum rerum: erit enim ita exuperantiae & paucitatis mediocritas, atque exuperantiae, exuperantia, & paucitatis paucitas.

QVAM

QVAM stultè sentiret, qui putaret in illis actionibus, siue permotionibus, quas appellauit: quorumq; nomen inclusum in se vitium continere docuit, manere mediocritatem, declarat simili, valde accommodato ad rem illustrandam: simile enim dicit esse, censere in his actionibus, quas ponit, esse mediocritatem, quae actiones concessu omnium sunt addictae certo vitio, ac culpae. Eadem igitur culpa est in superioribus illis, sed occultior: neq; enim tam plenum & apertum est, non cötinere in se mediocritatem adulterium, furtum, caedem hominis: motusque itidem illos, quos appellauit, vt rem iniustam facere, formidolosum esse, intemperanter se gerere, & vt mediocritatem, ita etiam extrema, quae cingũt ipsam. Adiungit autem, quam magnum incommodum sequeretur, si hoc concederetur, ac fieri posse existimaretur: erit enim inquit hoc pacto exuperantiae mediocritas, & vt exuperantiae, ita etiam paucitatis & penuriae rerũ. Quomodo autem in his, quae vitio tota addicta sunt, locũ habeat virtus? Sequitur quod & ipsum absurditatem huius rei declarat, vel potius auget, & vt mediocritas exuperantiae, ita etiã exuperantiae, exuperãtia, & paucitas paucitatis: nec finis vllus, terminusq; his rebus inueniretur: quod absurdũ admodum est, & fieri nõ potest.

Ὥσπερ δὲ σωφροσύνης, καὶ ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, διὰ τὸ, τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον, οὕτως οὐδὲ ἐκείνων μεσότης οὐδὲ ὑπερβολὴ: καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττηται, ἁμαρτάνεται. ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὐδὲ μεσότητος ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις.

Quemadnodum autem temperãtiae & fortitudinis non est exuperantia, neque paucitas, quia medium est aliquo modo summum, sic neque illorum mediocritas erit neque exuperantia, & paucitas: sed quocumque modo acta fuerint, peccatum in se continent: funditus enim neque exuperantiae, neque paucitatis mediocritas est, neque mediocritatis exuperantia, & paucitas.

IDEM hoc alio argumento probat; ducto a similitudine virtutum, vt supra idem fecerat simili vsus vitiorum: ponit enim nobis ante oculos naturam temperantiae, & aliarum huiuscemodi virtutum: quamuis duas tantum ipsarum appellet, idest hanc ipsam, ac fortitudinem, aitq;, quemadmodum duarum harum non existit aut exuperantia, aut paucitas, quia medium ipsarum est aliquo modo summum & excellens: nec quicquam superare ipsum valet, quod declarauit definitio illa, cuius genus fuit ἀκρότης, idest celsitudo; ita inquit, neque illorum motuum, siue factorum existit mediocritas, neque exuperantia, neque paucitas, sed quocunque modo gesta sunt, culpam in se grauem continent. omnino enim addit, vt de his rebus generatim loquamur, quemadmodumque se res habet, testificemur; neque exuperantiae, neque paucitatis existit mediocritas, neque mediocritatis neutra harum rerum.

Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐφαρμόττειν: ἐν γὰρ τοῖς περὶ τὰς πράξεις λόγοις, οἱ μὲν καθόλου, κενώτεροί εἰσιν: οἱ δὲ ἐπὶ μέρους ἀληθινώτεροι περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις. δέον δὲ ἐπὶ τούτων συμφωνεῖν. ληπτέον οὖν ταῦτα ἐκ τῆς διαγραφῆς.

Opus est autem hoc non solum vniuerse dici, verum etiam singularibus congruere: in disputationibus enim, quae habentur de actionibus; quae quidem in vniuersum sunt, inaniores sunt: quae vero particulares res attingũt, veriores: circa singulares enim res versantur actiones: opus est autem in his congruere: sumere igitur debemus haec ex descriptione.

QVOD accurate praecepit adhuc de virtute, cum ostẽderit vim, naturamq, ipsius, eandemq; definierit, rectè sanè atque ordine factum est, cum tamen sctiptio haec fidem factura sit, fructumque latura mortalibus, quos magis mouent, quae sentiunt, quàm quae generatim, in vniuersumque de vita hominum, ac rebus praecipiuntur, existimat oportere se ad singula accedere, cuius etiam sui consilij rationem reddit, affirmans qnod tradidit plenum, absolutumque non esse; sed opus adhuc esse, vt doceat, accommodari ipsum rebus singularibus, monstretque illis conuenire, cum disputationes, habitae de factis hominum in vniuersum, sint iuaniores; magis autem aptae ad persuadendum, veritatemque illarum rerum ostendendam, quae singillatim fiunt, cum consilia, factaque hominum sint cuncta singu-

laria: neque enim mortalis vllus quippiam vnquam gessit in vniuersum tale: oporteatque praecepta illa vniuersa, respondere his, quae aguntur: quae si descripta fuerint, & tamquam ita ante oculos collocata, planiora futura putat. De ratione autem tradendi res vitae nostrae accommodatas, esseque magis idonea ipsis declarandis exempla, atque res singulares, testatus etiam est auctor in primo πολιτικῶν, quo etiam in loco ait, eos, qui aliter, in vniuersumque de ipsis praecipiunt, decipere semetipsos. Non dubito autem, quin κοινότεροι legendum sit, non κενότεροι, vt olim ipse correxi, secutus auctoritatem multorum vetustorum, & fidelium librorum: cum excusi ita haberent, quod ex Graeco etiam interprete perspicitur; quare miror, Argyropylum hoc non vidisse, qui alteram illam lectionem sequitur. Sed Aristoteles in II. quoque libro de ortu animalium idem iudicium facit de iisdem his vniuersis disputationibus, qui ait, tamquam semetipsum reprehendens, ὁ μὲν οὖν λόγος καθόλου λίαν, καὶ κενός ἐστι γὰρ, μὴ ἐκ τῶν οἰκείων ἀρχῶν λόγοι, κενοί, quibus verbis significat disputationes habitas, argumentaque ducta non ex suis, propriisque principiis artis eius, de qua quaeritur, parum valere ad aliquid probandum eius generis.

Περὶ μὲν οὖν φόβους, καὶ θάρρη, ἀνδρεία μεσότης. τῶν δ' ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος (πολλὰ δ' ἐστὶν ἀνώνυμα) ὁ δ' ἐν τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων, θρασύς: ὁ δὲ τῷ μὲν φοβεῖσθαι, ὑπερβάλλων: τῷ δὲ θαρρεῖν, ἐλλείπων, δειλός.

Circa metus igitur & fidentias, fortitudo mediocritas est: eorum autem qui modum migrant, is quidem, qui nihil metuendo, sine nomine est (multa autem sunt, quae carent nomine) qui autem superat modum fidendo, audax, qui vero exsuperat metuendo: audendo autem deficit, formidolosus est.

AGGREDITVR modo facere, quod dixit, principiumque sumit a fortitudine, quae vna est virtutum earum, quae corrigit motus turbidos animorum; quod enim postea seruauit in ipsis explanandis, ab his incipit in describendis, & quasi pingendis; post quas tradet, quae facta emendant, suntque tamquam norma eorum. Ostendit igitur primo circa quos motus, contrarios inter se, versetur, cum in medio illorum maneat, esseque ipsos dicit metus, & audacias; & haec quidem in periculis magnis; & quae interitum minantur, aut spem euadendi grauia illa mala, ostendút: ipsam vero vocari fortitudinem, post quam indicatam, accedit ad eos significandos, qui iustum modum transeunt; valdeq; in hoc peccant' qui non vni sunt; neq; eodem modo labuntur; ex iis autem ille, qui superat modum nihil timédo, vt ait, caret nomine: neq; enim, quamuis diues, & copiosus Graecus sermo sit, omnibus differentiis excogitatis a magnis ingeniis declarādis nomina accómodata habet: illaeauté, qui modũ transit nimis audendo, vocatur audax: qui autem cótra inquit, superat modum, quia plus timet, quàm deceat: minus auté audet, q̃ oporteat, vocatur timidus, & formidolosus.

Περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας οὐ πάσας: ἧττον δὲ καὶ περὶ τὰς λύπας, μεσότης μὲν, σωφροσύνη. ὑπερβολὴ δὲ, ἀκολασία. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς, οὐ πάνυ γίγνονται. διόπερ οὐδ' οὗτοι ὀνόματος τετυχήκασιν, ἔστωσαν δὲ ἀναίσθητοι.

Circa voluptates autem, & dolores, non omnes: minus autem circa dolores, mediocritas, quidẽ est, temperantia, exuperantia autem, intemperantia: qui autem minus quàm oportet, voluptatis capiant, non valde existunt, quare neque hi nomen adepti sunt: dicantur igitur carere sensu.

CVM constet extare aliam virtutem, quae versatur in capiendis voluptatibus, & perpetiendis doloribus: materiasque has habet, non eodem autem modo circa ambas, contrarias inter se res, vt admonet: nam verior campus ipsius est voluptas corporis: dolores enim, qui incurrunt in eum, sunt hi, qui inde nascuntur, quia non potest frui voluptatibus, quarum capiendarum magno desiderio incensus est: mediocritas inquit, temperantia vocata a Latinis, a Graecis enim dicitur σωφροσύνη, quasi hic habitus animi sit, & modus in percipiendis corporis voluptatibus, qui tuetur prudentiam, ac consilium, cum contrarius ipsam corrumpat ac perdat: exuperantia autem in consectandis illis appellatur ἀκολασία a Graecis: intemperantia a Latinis, quae itidem vox non penitus exprimit Graecum huius vi-

tii no-

eij nomen. Adiungit autem inueniri paucos admodum mortales, qui alieni sint a voluptatibus scilicet corporis, quae causa inquit, fuit, vt his quoque veluti superioribus nomen impositum non fuerit; siquis tamen inquit, eos sensu carere dixerit, non male ipsos appellarit.

Περὶ δὲ δόσιν χρημάτων, καὶ λῆψιν, μεσότης μὲν, ἐλευθεριότης: ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις, ἀσωτία, καὶ ἀνελευθερία. ἐναντίως δὲ αὐτὰς ὑπερβάλλουσι. καὶ ἐλλείπουσιν: ὁ μὲν γὰρ ἄσωτος, ἐν μὲν προέσει, ὑπερβάλλει: ἐν δὲ λήψει, ἐλλείπει, ὁ δ' ἀνελεύθερος, ἐν μὲν λήψει, ὑπερβάλλει: ἐν δὲ προέσει, ἐλλείπει. νῦν μὲν οὖν τύπῳ καὶ ἐπὶ κεφαλαίῳ, λέγομεν, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ. ὕστερον δὲ ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διορισθήσεται.

Circa largiendam autem pecuniam & accipiendam, mediocritas quidem, liberalitas: exuperantia autem & paucitas, effusio, & illiberalitas: contrario autem modo in ipsis modum superant, & deficiunt: prodigus enim, in profundenda pecunia, modum superat, in accipienda autem, deficit: illiberalis autem in accipienda quidem, superat modum, in profundenda vero, deficit. Nunc igitur crasso modo & summatim de his loquimur, contenti hoc ipso. posterius autem accuratius de ipsis definietur.

TANGIT nunc virtutes, quae pertinent ad bona, extra nos posita; ac vitia, quae ad mala: primum autem liberalitatem: in danda autem, & accipienda pecunia inquit, ita vt recte ipsa, quibusque oportet, detur, & vnde oportet itidem accipiatur, mediocritatem esse tradit, liberalitatem: exuperantiam autem & paucitatem, prodigalitatem, siue effusionem patrimonij, & illiberalitatem: addit autem contrario modo ambos hos se gerere in effundenda, & tuenda pecunia: cum prodigus in danda, dilargiendaque, iustam mensuram superet: in cogenda autem, sumendaque, sibi ipsi desit: illiberalis vero in cogenda vndique, migret iustum modum; in danda autem, officium eius desideretur: πρόεσιν appellat effusionem pecuniae, vnde προετικὸς alibi ab ipso vocatus est, qui procliuis est ad effundendam, perdendamque rem familiarem. Hoc ipso Latino vocabulo, quod egregie exprimit vim, notionemque Graeci, vsus est M. Cicero, eum largitatem Caesaris iunioris ostendere vellet; inquit enim.
" Patrimonium suum effudit, quamquam non sumus vsi eo verbo, quo decuit: non enim ef-
" fudit, sed in salute reip. collocauit. Post haec auctor quasi se purgat, quod breuiter haec tractet.

Περὶ δὲ τὰ χρήματά εἰσι καὶ ἄλλαι διαθέσεις. μεσότης μὲν, μεγαλοπρέπεια: ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς, διαφέρει ἐλευθερίου: ὁ μὲν γὰρ, περὶ μεγάλα: ὁ δὲ, περὶ μικρά. ὑπερβολὴ δὲ ἀπειροκαλία, καὶ βαναυσία: ἔλλειψις δὲ, μικροπρέπεια. διαφέρουσι δ' αὗται τῶν περὶ τὴν ἐλευθεριότητα, ᾗ δὲ διαφέρουσιν, ὕστερον ῥηθήσεται.

Circa pecuniam autem sunt alij quoque habitus. mediocritas quidem, magnificentia appellata est; magnificus enim differt a liberali: hic namque, circa magnas res; hic vero, circa paruas versatur: exuperantia nominatur ἀπειροκαλία idest animi status imperitus dignitatis, & βαναυσία, idest animi status tenuis, qualis est fabrorum, & eorum, qui sordidas artes exercent, paucitas autem, animus in sumptibus nullam curam suscipiens de decore. differunt autem hi ab his, qui liberalitatis sunt, in quo autem differunt, posterius tradetur.

IN eadem, qua superiores, materia, idest in pecunia danda, & accipienda, dicit inueniri alios habitus animorum, etsi, nunc eos διαθέσεις vocat: ipse certe vult habitum

omnem esse dispositionem, non tamen conuerti has res: vt namque aliqui habitus vere vocentur, necesse est, vt existant ad eas res illi facti, ac parati, non tamen in quibus hae dispositiones sunt, in ijsdem necessario sunt habitus. Infra quoque in eodem hoc libro Aristoteles inquit. τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, cum illic quoque habitus capi vellet, & vt exemplis positis ab ipso constat: sed his relictis; horum autem habituum medium ipse ait, vocari a suis μεγαλοπρέπειαν: magnificentia autem illa est nostris: cur autem distinxerit hos habitus a superioribus, exponit: inquit enim discrepare magnificum a liberali; quod magnificus versatur in magnis sumptibus: liberalis vero in paruis, si conferantur scilicet cum sumptibus magnifici viri: neque enim pusilli semper & minuti sunt sumptus liberalis hominis: exuperantiam inquit appellari ἀπειροκαλίαν, & βαναυσίαν; quorum duorum nominum prius significat animum rudem, expertemque dignitatis consequendae, & qui in ea indaganda valde peccat; alterum autem notat hominem seruilem, & qui humiles artes colat. paucitatem autem inquit appellari μικροπρέπειαν, quod nomen & ipsum iunctum, aduersatur virtuti. Quod pollicetur se expositurum, cum plenius & accuratius, infra de his differet, qua in re dissentiant hi habitus magnificentiae siue verae, siue vitiosae, ab habitibus liberalitatis, & ipsius talis, videndum est, quid significare voluerit; nam quod pertinet ad amplitudinem sumptuum, & tenuitatem, iam hic praeceperat, an significat, quod illic addidit, liberalem progredi ad cuncta facta, in quibus locum habet pecunia, veluti iuuare amicos, cognatos pecunia, ac probos omnes viros, qui egeant; cum magnificentia potius versetur in his, vbi requiritur ingens expensa, fiuntque opera, quae ciuitati ornatui futura sint, quemadmodum in templis deorum aedificandis, &, vt mos erat veterum illorum, basilicis ac thermis.

Περὶ δὲ τιμὴν, καὶ ἀτιμίαν, μεσότης μὲν, μεγαλοψυχία: ὑπερβολὴ δὲ, χαυνότης τις λεγομένη, ἔλλειψις δὲ, μικροψυχία.

Circa honorem autem, & vacuitatem honoris, mediocritas quidem magnanimitas vocatur: exuperantia autem temeritas, & mollitudo quaedam vocata: paucitas autem paruus, & angustus animus.

TRANSIT ad aliam virtutem leuiter indicandam, contrariosque eius habitus, quae virtus, tamquam expressa Graeca voce, a Latinis magnanimitas magnitudoque animi vocata est, versari autem ipsam dicit circa honorem, & quasi contemptum ipsius, mediocritatem tradit appellari a suis, μεγαλοψυχίαν: exuperantiam ab ijsdem quandam, χαυνότητα, idest inflationem quandam, & animum vento deditum; de qua voce diligentius disputabitur a me suo loco in quarto libro: paucitatem vocari dicit, vitium parui animi.

Ὡς δὲ λέγομεν ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν ἐλευθεριότητα, περὶ μικρὰ διαφέρουσαν, οὕτως ἔχει τις, καὶ πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, περὶ τιμὴν οὖσαν μεγάλην, αὐτὴ περὶ μικρὰς οὖσα: ἔστι γὰρ ὡς δεῖ ὀρέγεσθαι τιμῆς, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον.

Quemadmodum autem se habere dicimus ad magnificentiam liberalitatem, discrepantem ab ipsa, cum maneat in paruis sumptibus: eodem pacto se habet quaedam etiam ad magnanimitatem, occupantem se circa honorem magnum, cum ipsa circa res paruas sit: contingit enim vt oportet, appetere honorem, & magis quàm oportet, & minus.

HIS habitibus expositis, similitudine superioris virtutis, & illius, quae demonstrata est, inferioris, declarare voluit aliam, quae vt se habet liberalitas ad magnificentiam, quae discrepat ab ipsa, quia circa paruos sumptus versatur, ita se habet quaedam, quam nomine non appellat, ad magnitudinem animi, quae versatur circa honorem magnum, cum illa circa paruum: nam quod ad honorem pertinet, atq; in hac ipsa materia existere virtutem probat; fierique posse, vt aliquis recte faciat, ac peccet: licet enim inquit, vt decet, appetere honorem, & plus etiam quam oportet, a qua culpa aliquando M. Cicero testatus est, se alienum esse, cum fratri scripsit in epistola quadam. » Nec sitio honores, neque appeto glo-

» riam;

" riam; atque minus etiam, quam decet. Non seruauit autem eundem ordinem in his quattuor virtutibus describendis Aristoteles, quarum duae honestiores sunt, duae vero inf. riores: in his enim, quae ad pecuniam pertinent exorsus est a minore, idest a liberalitate; in reliquis duabus, a maiore, idest a magnanimitate.

Λέγεται δ' ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι, φιλότιμος: ὁ δ' ἐλλείπων, ἀφιλότιμος: ὁ δὲ μέσος, ἀνώνυμος: ἀνώνυμοι δὲ καὶ αἱ διαθέσεις. πλὴν ἡ τοῦ φιλοτίμου, φιλοτιμία. ὅθεν ἐπιδικάζονται οἱ ἄκροι τῆς μέσης χώρας. καὶ ἡμεῖς δὲ, ἔστι μὲν ὅτε, τὸν μέσον φιλότιμον καλοῦμεν: ἔστι δ' ὅτε, ἀφιλότιμον: καὶ ἔστιν, ὅτε μὲν, ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον: ἔστι δ' ὅτε, τὸν ἀφιλότιμον. διὰ τίνα δ' αἰτίαν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται. νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν λέγωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον.

Dicitur autem, qui modum superat in appetitionibus honoris, ambitiosus, qui autem deficit, ab honoris cupiditate vacuus: medius autem non est adeptus nomen: sine nomine autem sunt & affectiones, praeter illam ambitiosi, quae ambitio est: vnde factum est, vt extremi de media sede litigent inter se, & nos quoque, medium aliquando quidē vocamus ambitiosum, aliquando autem eundem alienum ab honore expetendo, & aliquando quidem laudamus ambitiosum, aliquando vero alienum ab honore expetendo: quam autem ob causam hoc facimus, in his quae sequuntur, dicetur: modo autem de ceteris dicamus, ratione ac modo, qui antecedit.

EXPONIT quomodo vocentur hi, qui aliquo modo affecti sunt erga honorem, siue vacui penitus a desiderio ipsius sunt. primum autem ostendit, eum, qui in hoc superat modum: vehementerque appetit honorem, vocari φιλότιμον idest valde cupidum honoris, & ambitiosum, vt Latini loquuntur: qui vero minus quàm rectum sit, ipsum amat, appellari ἀφιλότιμον; medius autem inquit, & interiectus inter hos, nomine caret. adiungit etiam dispositiones, habitusue animi horum itidem carere nomine, vt illum, quem significauit, vacuum animum ab ipso habere, nisi quod habitus animi illius, quem ardenter cupere dixit honorem, φιλοτιμία vocatur, Latine ambitio: quae res idest suum ipsum & proprium nomen non habere, causa fuit, vt extremi; idest valde cupidus honoris, & qui ipsum nullam in partem appetit, contendant inter se de media sede, arrogentque sibi mediocritatem ac virtutem eam, quae in hac re est. Praeterea inquit nos in hoc varij, incertique sumus: modo enim medium appellamus vitij nomine & ambitiosum: alio autem tēpore alterius culpae nomine, contrariaeque superiori, dicimus ipsum esse sine vlla cupiditate honoris. Sed etiam inquit nos in iudicio de ipsis faciendo, inconstantes eadem de causa sumus: nunc enim probamus, laudamusque cupidum vehementer honoris: contingit etiam aliquando, vt laudemus alienum penitus ab ipso, cuius mutationis animi, sententiaeque variae de ipso, pollicetur se infra causam allaturum: sed nunc inquit, de reliquis habitibus disseramus, sequētes eandem viam, rationemque, qua haec coepimus tamquam in tabula describere. Quod ad verbum pertinet, quo hic vsus est μεταφορικῶς, ἐπιδικάζονται, notum est ipsum valere, litigare, & in foro contendere de aliqua re; vnde fabula Apollodori vocata ab auctore fuit ἐπιδικαζόμενος, quam, vertens Terentius, Phormionem alia de causa ipsam appellauit.

Ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν, ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης. σχεδὸν δὲ ἀνωνύμων ὄντων αὐτῶν, τὸν μέσον πρᾶον λέγοντες, τὴν μεσότητα, πρᾳότητα καλέσομεν. τῶν δ' ἄκρων, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, ὀργίλος ἔστω: ἡ δὲ κακία, ὀργιλότης: ὁ δ' ἐλλείπων, ἀόργητός τις: ἡ δ' ἔλλειψις, ἀοργησία.

Existit autem circa iram quoque exuperantia, & paucitas, & mediocritas: cum cuncti fermè careant nomine, medium lenem dicentes, mediocritatem vocabimus

cabimus lenitatē: extremorū autē is, qui superat modū, sit iracundus: vitium autem, iracūdia: qui autem deficit, vacuus ab ira: paucitas autem vacuitas ab ira.

INCIPIT exponere, ab ira exordiens, permotiones, quae restabant, in qua tradit extare, vt in superioribus, tres eosdē animi habitus, contra sententiam quorundam doctorum hominum, qui omnem iram vitiosam esse dicebant: statim autem inquit, cum fere cuncti hi habitus nomine careant, cum consuetudo sit, eum, qui medius est, vocare πρᾶον, idest lenem, siue mansuetum & non male etiam Latinè mitem; inde quoque appellari lenitatem, mediocritatem ipsam; extremorum autem addit, ille, qui modum in irascendo transit vocatur iracundus. habitus animi huius, vitiumque ὀργιλότης idest iracundia, qui autem facile patitur se despici; nec commouetur animo, sit, inquit quidam sine ira, & qui irasci nesciat: habitus huius, animusque talis appelletur ait ἀοργησία, idest vacuitas ab ira: &, vt Latini loquebantur, lentitudo. cum eundem appellarent, quem hic supra auctor vocat ἀόργητον, lentum hominem. Significat hoc M. Cicero in epistola illa erudita ad Q. fratrem, & plena optimorum praeceptorum, qua studuit corrigere ipsum, vt nimis pronum ad iram: suasitque illi, vt si hoc efficere non posset, saltem linguam contineret.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, ἔχουσαι μέν τινα ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας: διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων: πᾶσαι μὲν γάρ εἰσι περὶ λόγων, καὶ πράξεων κοινωνίαν: διαφέρουσι δὲ, ὅτι ἡ μὲν, ἐστι περὶ τὸ ἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς, αἱ δὲ, περὶ τὸ ἡδύ: τούτου δὲ, τὸ μὲν, ἐν παιδιᾷ: τὸ δὲ, ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον. ῥητέον οὖν καὶ περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον κατίδωμεν ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης ἐπαινετόν: τὰ δ' ἄκρα, οὔτε ὀρθὰ, οὔτε ἐπαινετὰ, ἀλλὰ ψεκτά: ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω ἀνώνυμα: πειρατέον δ', ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνοματοποιεῖν, σαφηνείας ἕνεκεν, καὶ τοῦ εὐπαρακολουθήτου.

Existunt autem & tres aliae mediocritates, quae sanè similitudinis aliquid inter se habent: differunt autem inter se: cunctae namque versantur circa sermonum, & actionum communitatem: differunt autem, quia ipsarum vna circa verum versatur, quod in ipsis hiis rebus existit: hae autem circa iucundum: huius autem iucundi vnum genus quidem manet in lusione, & iocis: alterum autem in omnibus rebus, quae in vita contingunt: dicendum igitur nobis est de his, vt magis perspiciamus, in omnibus rebus mediocritatem laude dignam esse: extrema autem, neque recta, neque laude digna, verum vituperanda. Sunt igitur horum quoque plura sine nomine: enitendum autem est, vt in alijs huiuscemodi facere solemus, nos ipsos nomina fingere, vt res ipsae planiores sint: nosq; ipsi melius sensus verborum consequi valeamus.

TRADIT extare adhuc tres alias mediocritates, quare & virtutes, quamnis non soleant in virtutibus vulgo numerari, de quibus praedicat, habere ipsas inter se similitudinem quampiam; nec tamen easdem penitus esse, discrepare vero ipsas docet inter se. Primum autem in quo conueniat ipsis docet; id autem est, quia cunctae versantur in communione verborum atque factorum, idest cum vsu veniat hominibus, vt congrediantur, ac de aliqua re secum loquantur, siue aliquid simul gerant, quibus in rebus & rectè facere, & peccare homines, contingit: dissentiunt vero inter se, quia vna harum materiam & quasi campum, habet veritatem, quae in ipsis verbis scilicet, atque sermone; nec non factis est: reliquae duae in suauitate ac iucunditate; cuius suauitatis, communis ambarum, quaedam ipsarum manet in lusione, ac iocis: altera vero in omnibus rebus, quae geruntur in vita mortalibus. His expositis, narrat officium suum esse de his praecipere aliquid, non tam quia hae mediocritates valde obscurae sunt, inuruntque turpem notam ijs, qui in ipsis lapsi fuerint, sed vt magis perspiciatur, omnibus in rebus mediocritatem laudem habere: extrema autē neque recta esse, neque laudari posse, quin potius quae vituperentur digna esse. Addit etiam, quod vsu venire in non nullis eorum, quae iam exposuit, monstrauit, idem quoque contin-

contingere in his tribus mediocritatibus, vt plures horum habituum sint sine nomine. Quare pollicetur, se huic incommodo, quod adferri potest, remedium adhibiturum; quod non attingeret: audax enim factum est, nouare nomina, nisi magnae vtilitates inde caperentur, illae autem quae sint, commemorat: quod ita magis aperta erit, perspicuaq; haec praeceptio, & ij, qui legunt, auscultantque, facilius omnia consequentur.

Περὶ μὲν οὖν τὸ ἀληθὲς, ὁ μὲν μέσος, ἀληθής τις, καὶ ἡ μεσότης, ἀλήθεια λεγέσθω: ἡ δὲ προσποίησις, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ἀλαζονεία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, ἀλαζών: ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, εἰρωνεία. καὶ εἴρων.

Circa verum igitur, is qui medius est, verax quidam erit, & mediocritas, appelletur veritas: simulatio autem, quae quidem amplificat, gloriosi hominis vitio notetur, & qui affinis huic culpae est, gloriosus vocetur, quae autem extenuat dissimulatio, & qui ipsa vtitur, dissimulator.

INITIVM ducit huius nouae, trium mediocritatum explicationis, ab ea, quae versatur in vero, siue tuendo, siue migrando; illum igitur, qui medius est inter extremos, dicit, verum quendam virum esse: vnde apparet consuetudinem ita nomen hoc non capere, nos fortasse veracem diceremus: mediocritas vero ipsa dicatur; docendi scilicet causa, veritas. Fictio vero inquit, & simulatio, quae gemina, duplexque est, vt ipsa est duum generum, ita duobus nominibus appellatur, quorum, quae auget, amplificatque sine modo vllo sua bona, vocatur gloriatio: ἀλαζὼν enim gloriosus est, quod nomen nouauit M. Cicero, nec tamen me fallit, eum aliter ipsum capere; qui huius ingenij est ἀλαζόνα dicit appellari Aristoteles; habitum autem, qui in contrarium peccat, εἰρωνείαν inquit auctor nominari; εἴρωνα que vocari, qui admodum extenuat, conteritque sua bona.

Περὶ δὲ τὸ ἡδὺ, τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ: ὁ μὲν μέσος, εὐτράπελος, καὶ ἡ διάθεσις εὐτραπελία: ἡ δὲ ὑπερβολὴ, βωμολοχία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, βωμολόχος: ὁ δ' ἐλλείπων, ἄγροικός τις, καὶ ἡ ἕξις, ἀγροικία.

Circa iucundum autem, quod manet in lusione, iocisq;, medius appelletur facetus: & affectus, studium iocandi; exuperantia autem scurrilitas, & qui ipsi deditus est, scurra: qui deficit autem, valdeq; alienus inde est, agrestis quidam, & habitus, rusticitas.

DIVIDIT primum iucundum, idest suauitatem: cuius iucundi, & quod parit voluptatem, partem quandam esse vult in verbis ac sermone: alteram autem in reliqua vita: illius iucunditatis, quae manet in iocando, & dicta dicendo, qui medium tenet, dicit appellari εὐτράπελον, idest iocosum, & facetú; habitum autem εὐτραπελίαν, exuperantiam vero in iocando, scurrilitatem, & qui incumbit in ipsam, scurram: is vero, qui abhorret ab hac erit inquit agrestis quidam: habitus, rusticitas.

Περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ, τὸ ἐν τῷ βίῳ, ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὤν, φίλος, καὶ ἡ μεσότης, φιλία: ὁ δ' ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος: εἰ δ' ὠφελείας τῆς αὑτοῦ, κόλαξ: ὁ δ' ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς, δύσερίς τις, καὶ δύσκολος.

Circa iucundum autem quod restat, quod; in degẽda vita manet, ille quidem, qui, vt decet, iucundus est, amicus sit, & mediocritas, amicitia: ille autem, qui superat modum, si quidem nullius rei causa, placendi cupidus appelletur, si vero emolumenti sui causa, assentator: qui autem deficit, & in omnibus suis factis, dictisq; iniucundus est, is concertandi cupidus, & difficilis in congressibus dicatur.

EXPONIT

Exponit breuiter alteram partem iucunditatis, quae, vt repetit, in vna viuendo, familiaritateque manet, in qua, qui iucundus est, vt decet, idest qui gignit voluptaté ijs, cum quibus viuit, amicus est, mediocritasque in hac re appellatur amicitia; qui superat modum in hoc (& hos enim quoque diuidit) si nullum suum ob fructum hoc facit ἄρεσκος erit, idest cupidus placendi alijs dicetur. Egregie autem descripsit huiuscemodi ingenium Simo Terentianus in filio laudando; cum dixit. Facile omnes perferre ac pati, cum quibus erat cum-
" que vna: ijs sese dedere, Eorum obsequi studijs, aduersus nemini. Si vero ob aliquam suam
" vtilitatem, assentator vocabitur; qui vero alienus ab hoc est, vel potius libenter aduersatur, appellabitur altercandi cupidus, & morosus, molestusque.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητες: ἡ γὰρ αἰδὼς, ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δὲ καὶ ὁ αἰδήμων. καὶ γὰρ ἐν τούτοις, ὁ μὲν λέγεται μέσος: ὁ δ' ὑπερβάλλων, ὡς καταπλὴξ, ὁ πάντα αἰδούμενος: ὁ δ' ἐλλείπων, ἢ ὁ μηδὲ ὅλως, ἀναίσχυντος: ὁ δὲ μέσος, αἰδήμων.

Sunt autem in perturbationibus quoque, & in ijs, quae ad motus hos animi turbidos pertinent, mediocritates: pudor enim non est ille quidem virtus, laudatur autem etiam, qui pudorem seruat: in his enim vnus horum dicitur medius: alter autem superat modum, vt qui dictus est stuporis plenus, is qui cuncta verecundatur: qui autem deficit, siue potius quem penitus nihil pudet, inuerecundus: medius autem, verecundus.

Extare quoque dicit in motibus animorum, quos affectus etiam vocant: &, vt in ipsis permotionibus, ita quoque in his, quae complectuntur ipsas, excitantque, mediocritates; duas autem appellat; quarum prior est verecundia, siue pudor: altera autem νέμεσις vocata a Graecis; quod nomen transijt in sermonem Latinum. De verecundia autem primum disserit, quam dicit non esse sanè virtutem; & si qui seruat ipsam, verecundumque se praebet, laudatur, in his autem inueniri tradit tria illa, quae in virtutibus, vitijsque ipsarum existunt; cum in his sit quidam medius; sintque etiam extrema, quorum extremorum qui longè superat modum, vocatur inquit καταπλὴξ idest stupidus, siue attonitus, qui scilicet cuncta veretur: quem autem minus quàm oportet, vel quem penitus nihil pudet, inuerecundus, medius autem verecundus vocatur.

Νέμεσις δὲ, μεσότης φθόνου, καὶ ἐπιχαιρεκακίας. εἰσὶ δὲ περὶ λύπην, καὶ ἡδονὴν, τὰς ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τοῖς πέλας γινομένας: ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς, λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσι. ὁ δὲ φθονερὸς, ὑπερβάλλων τοῦτον, ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται, ὁ δ' ἐπιχαιρέκακος τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι, ὥστε καὶ χαίρειν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται.

Indignatio autem, mediocritas quaedam est inter inuidiam, & maleuolentiam: versantur autem circa aegritudinem, & voluptatem, quas capimus ob ea quae euenerunt notis nobis, ac familiaribus: qui enim ad indignandum procliuis est, angitur, cum videt aliquos contra dignitatem secundas res nactos; inuidus autem hunc superans, angitur rebus omnium bonis: maleuolus autem tantum abest a sentiendo dolore ob aliena incommoda, vt etiam gaudeat. Sed de his quidem alibi quoque tempus erit disserendi.

Hic alter animi motus est, de quo praecipit, vocatus aliquando a Latinis indignatio, ac fortasse stomachus: ipsum igitur inquit esse mediocritatem inter inuidiam, & laetitiam, quae capitur ex malis, incommodisque alienis. Ostendit autem accurate, quibus in rebus maneant hi affectus, & quod sit tamquam domicilium ipsorum; circa igitur dolorem, ac voluptatem versari dicit hunc affectum, quae contrariae inter se, permotiones excitantur ob ea,

quae contingunt notis personis, & aliquo modo propinquis: qui enim inquit propensus est in stomachum, indignationemq;, angitur, cum aspicit hominem indignum illis bonis, habere res secundas: inuidus autem, pronusq; in hunc affectum, superans hunc, dolet, cum videt quempiam, quicunque ille sit, siue dignus ipsis, siue indignus, habere rerum suarum ventos valde secūdos. Monstrat autem, his declaratis, illum, quem vocat ἐπιχαιρέκακον adeo remotum esse, alienumq; à dolore suscipiendo, vt laetetur alienis incommodis, ac grauibus malis: verum ait, alibi tempus erit de his disputandi. Vedetur autem significare libros, quos scripsit de artificio dicendi, in quorum secundi prima parte exquisitè, copioseq; disserit de perturbationibus.

Περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἁπλῶς λέγεται, μετὰ ταῦτα διελόμενοι, περὶ ἑκατέρας ἐροῦμεν, πῶς μεσότητές εἰσιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν.

De iustitia autem, quia non simpliciter dicitur; post haec, diuisione facta, de vtraque dicemus, quo pacto mediocritates sunt; similiter autem, & de virtutibus, quae rationis sunt.

CVM in virtutibus nominandis, breuiterq; describendis, non appellauerit iustitiam, praestantissimam omnium virtutum; nunc rationem sui consilij reddit: ostenditq; se non sine causa hoc fecisse: cum enim non vno modo dicatur iustitia, duoq; genera ipsius sint, locus hic non erat, ipsi accuratè explicandae; pollicetur autem postea se, ipsa diligenter diuisa, ambo eius genera traditurum, declaraturumq;, quo pacto illae mediocritates sint: similiterq; testatur, se expositurum, esse alterum virtutum genus, quae rationis sunt, indeq; vocatae διανοητικαί.

Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, δύο μὲν κακιῶν, τῆς μὲν, καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν· μιᾶς δὲ ἀρετῆς, τῆς μὲν μεσότητος, πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως· αἱ μὲν γὰρ ἄκραι, καὶ τῇ μέσῃ, καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι εἰσίν· ἡ δὲ μέση, ταῖς ἄκραις.

Cum sint autem dispositiones tres, quarum duo sunt vitia: vna quidem propter exuperantiam, altera propter paucitatem, vna autem virtus, quae mediocritas est, cunctae cunctis quodammodo aduersantur: extremae namque, & mediae, & sibi ipsis oppositae sunt, media autem, extremis.

CVM, tanquam in tabula, breuiter descripsisset vna excepta, omnes morum virtutes, itaq; ante oculos nobis ipsas posuisset, collocassetq; virtutes in medio duorum extremorum, quae extrema ambo vitia in se continent; nunc docet, quomodo cuncti hi habitus inter se pugnant, nam omnes, etsi non vno eodemq; pacto, aliquo tamen modo oppositi sunt inter se, vt docet: dicit enim extremos habitus aduersari sibi ipsis, & praeterea habitui medio, mediumq; extremis itidem repugnare.

Ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον, πρὸς μὲν τὸ ἔλαττον μεῖζον. πρὸς δὲ τὸ μεῖζον, ἔλαττον, οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις, ὑπερβάλλουσι. πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς, ἐλλείπουσιν, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς πράξεσιν· ὁ γὰρ ἀνδρεῖος, πρὸς μὲν τὸν δειλὸν, θρασὺς φαίνεται: πρὸς δὲ τὸν θρασὺν, δειλός: ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων: πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον, ἀκόλαστος: πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον, ἀναίσθητος. ὁ δ' ἐλευθέριος, πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον, ἄσωτος: πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον, ἀνελεύθερος.

Quemadmodum enim aequale, si conferatur cum minore, maius est; cum maiore autem, minus: sic medij habitus collati cum ijs, qui in paucitate peccant, superant modum: cum ijs autem, qui exuperant, paucitate laborant, atque in perturbationibus, & actionibus: fortis enim collatus cum formidoloso,

audax

audax videtur: cum audace vero, formidolosus: similiter autem & temperans collatus cum eo, qui sensu caret, intemperans: cum intemperante autem, sensu carens: liberalis vero, cum illiberali collatus, prodigus: cum prodigo autem, illiberalis.

CVM habitum medium dixisset aduersari habitibus extremis, & tanquam mutare naturam cum ipsis, timeretq; ne hoc perturbaret aliquos, simili rem aperire, atque illustrare voluit. Idem igitur in aequali vsu venire docet: quod enim aequale est, situm inter duo, quorum vnum minus est: alterum maius; & ipsum aliquo modo variatur, si confertur cum inferiore, & superiore: collatum enim cum minore, fit maius, cum maiore vero, minus. Eodem igitur pacto inquit, medij habitus, si conferantur cum ijs, qui minus faciunt, quàm oportet, tamquam exeunt de sede sua, perueniuntque ad superiorem: collati vero cum superiore tamquam minuuntur, putanturque minus earum rerum sumere: quod, vt in perturbationibus, ita etiam in actionibus contingere affirmat. Non contentus autem simili hoc illustrasse, ac prorsus verum esse docuisse, exemplis etiam virtutum hoc patefacere voluit: tria autem posuit, fortitudinis, temperantiae, liberalitatis: fortis enim inquit, qui mediam sedem tenet, si conferatur cum timido, qui inferior est, putabitur esse audax; qui superiorem, vitioque affinem occupauit: eodem pacto addit, temperans cum eo collatus, qui speciem habet sensu carentis, existimabitur esse intemperans, cum altero vero, qui intemperans est, sine sensu. Tertium exemplum a liberalitate acceptum est, quod & ipsum satis apertum est, remque ponit ante oculos.

Διὸ καὶ ἀπωθοῦνται τὸν μέσον οἱ ἄκροι ἑκάτερος πρὸς ἑκάτερον, καὶ καλοῦσι τὸν ἀνδρεῖον: ὁ μὲν δειλὸς, θρασὺν: ὁ δὲ θρασὺς, δειλὸν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀνάλογον.

Quare detrudunt medium extremi, alter ad alterum & vocant fortem: formidolosus quidem, audacem: audax autem, formidolosum: atque in alijs etiam idem contingit, proportione.

HOC est corollarium, quod elicitur e superiore disputatione, tamquam enim cernitur studium vtriusque extremi, extrudantis medium sua sede, trudentisque ipsum in alteram: hoc ipsum enim plane fit, cum timidus fortem appellat audacem; siue audax eundem, timidum. Idem autem quod in hoc, in ceteris contingere dicit: primum autem hoc fuerat trium illorum exemplorum; sed praeter ipsa, idem etiam in ceteris fit. Apto autem valde est vsus Aristoteles verbo ad studium, conatumque extremorum ostendendum, quo, deiectum è suo loco, compellunt medium in alienam sedem; nam quin μεταφορικῶς id vsurpatum ab eo sit, dubitari non potest: neque enim vtuntur in eo aut manibus, aut viribus corporis. Homerus etiam eodem pacto ipso vsus est, cum cecinit ἀπωσάσθαι κατὰ νεῶν: Loquitur enim de Graecis, qui omnibus viribus conabantur defendere classem ab incendio, cum Troiani faces, ignemque in ipsorum naues iacerent. neque enim incommoda tangi possunt, & alicunde eijci.

Οὕτω δ' ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων, πλείστη ἐναντιότης ἐστὶ τοῖς ἄκροις πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον: πορρωτέρω γὰρ ταῦτα ἀφέστηκεν ἀλλήλων, ἢ τοῦ μέσου: ὥσπερ τὸ μέγα, τοῦ μικροῦ: καὶ τὸ μικρὸν, τοῦ μεγάλου, ἢ ἄμφω τοῦ ἴσου.

Cum haec autem ita aduersentur sibi ipsis, plurima oppositio est extremis inter se, quam cum medio: longiore namque spatio haec distant a semet ipsis, quàm a medio: veluti magnum a paruo, & paruum a magno, quàm ambo ab aequali.

CVM ostendisset tres hos habitus oppositos esse inter se, nunc tradit, qui ipsorum magis aduersentur sibi ipsis, docetque huiuscemodi esse in extremis sedibus positos, cum sibi ipsis magis oppositi sint, quam medio, vt declarat spatium ipsum loci: maiore enim interuallo distant,

stant, vt apparet, affirmatq; ipse a semetipsis, quam a medio; eadem ratione, qua magnum a paruo magis seiunctum est, & paruum a magno, quam ambo ab aequali: ἴσον autem, aequaleque videtur cepisse pro eo, quod par est, neque superat, neque superatur. Vt autem perspicitur, vsus est hic auctor nomine tertiae collationis, pro nomine secũdae, vt erat consuetudo Attici sermonis: πλεῖστον enim inquit pro πλεῖον: quod etiã adnotarunt veteres grammatici Graeci.

Ἔτι πρὸς μὲν τὸ μέσον ἐνίοις ἄκροις, ὁμοιότης τις φαίνεται, ὡς τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρείαν, καὶ τῇ ἀσωτίᾳ, πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα: τοῖς δὲ ἄκροις πρὸς ἄλληλα πλείστη ἀνομοιότης. τὰ δὲ πλεῖστον ἀπέχοντα ἀλλήλων, ἐναντία ὁρίζονται. ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία, τὰ πλεῖον ἀπέχοντα.

Amplius quibusdam extremis similitudo quaedam esse perspicitur, si referatur ad medium, vt audaciae ad fortitudinem, & prodigalitati ad liberalitatẽ: extremis autẽ inter se plurima dissimilitudo: quae autem plurimum inter se distant, definiunt esse contraria: quapropter magis contraria, quae plus distant.

ALIVD hoc argumentum est, quo idem constituit, inquit enim. Praeterea sunt quidam extremi habitus, in quibus visitur similitudo quaedam cum medio habitu, quod statim exemplis confirmat: inquit enim veluti in audacia cum fortitudine: ambobus enim conuenit in hoc; quod obijciunt caput maximis periculis; itidemque in prodigalitate cum liberalitate. Adiungit autem, quod requirebatur ad concludendum; quae plurimum inter se distant, ea contraria esse, quae definitio erat rerum contrariarum; quare sequitur, vt magis contraria sint, quae plurimum inter se distant.

Πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται, ἐφ' ὧν μὲν, μᾶλλον ἡ ἔλλειψις: ἐφ' ὧν δὲ, ἡ ὑπερβολή. οἷον ἀνδρείᾳ μὲν, οὐχ ἡ θρασύτης, ὑπερβολὴ οὖσα: ἀλλ' ἡ δειλία, ἔλλειψις οὖσα. τῇ δὲ σωφροσύνῃ, οὐχ ἡ ἀναισθησία, ἔνδεια οὖσα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία, ὑπερβολὴ οὖσα.

Medio autem aduersatur, in quibusdam quidem magis paucitas, in quibusdam autem exuperantia: ceu fortitudini quidem aduersatur, non audacia, quae exuperantia est, sed timiditas, quae paucitas est: temperantiae autem non vacuitas sensus, quae penuria, paucitasq́ est, sed intemperantia, quae est exuperantia.

ETSI ambo extremi oppositi sunt medio, non tamen illi aduersantur, repugnantq;, vt nunc docet, vno & eodem pacto: nunc enim & in hac materia, qui parum ipsius sumit, oppositus est medio, nunc vero, qui amat, sectaturque id, vt exemplis declarat; ceu inquit, fortitudini non audacia, quae exuperantia est, opponitur, sed timiditas, quae paucitas est, ac penuria illius rei: temperantiae autem contra, non stupor, vacuitasque a sensu, quae paucitas est, sed intemperantia, quae est exuperantia, opponitur magis.

Διὰ δύο δ' αἰτίας τοῦτο συμβαίνει, μίαν μὲν, τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος: τῷ γὰρ ἐγγύτερον εἶναι, καὶ ὁμοιότερον τὸ ἕτερον ἄκρον τῷ μέσῳ, οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀντιτίθεμεν μᾶλλον, οἷον ἐπεὶ ὁμοιότερον εἶναι δοκεῖ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ θρασύτης, καὶ ἐγγύτερον: ἀνομοιότερον δὲ ἡ δειλία, ταύτην μᾶλλον ἀντιτίθεμεν: τὰ γὰρ ἀπέχοντα πλεῖον τοῦ μέσου ἐναντιώτερα δοκεῖ εἶναι. μία μὲν οὖν αἰτία αὕτη ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος.

Ob duas autem causas hoc vsu venit, vnã quidem, quae manat ex ipsa re: quia enim propinquius est, & magis simile alterum extremorum medio, non hoc, sed contrarium opponimus, ceu quia magis simile videtur esse fortitudini audacia, & propinquius: minus autem simile, timiditas: ideo magis hanc opponimus: quae namque plus distant a medio, magis contraria videntur esse: vna igitur causa haec est, quae manat ab ipsa re.

NON vna autem de causa hoc fieri, sed duabus dicit, duplicemque habere originem hanc

varietatem narrat: quarum causarum vna proficiscitur a natura rei: altera ab ingenio nostro, ac natura: prius autem exponit eam, quae manet in re ipsa; illa autem est: quia enim vt inquit, magis propinquum est, magisque simile, alterum extremorum medio, hoc quia tale est, non ipsum opponimus medio, sed potius alterum, quod magis remotum, dissimileque est. Exemplis autem totum declarat: veluti enim ait, quia magis similis esse videtur audacia fortitudini, & magis ipsi propinqua: contra autem timiditas magis dissimilis, hanc potius opponimus: aduersariq; ipsi magis arbitramur, secuti normam hanc: quae namque plus distant, maioreque interuallo a semetipsis seiuncta sunt, magis contraria videntur esse: audacia, quae cunctis periculis sine vllo discrimine caput obijcit: incurritq; in ipsa temere, magis propinqua putatur esse fortitudini, quae ipsa quoque non declinat magna pericula, cum ratio poscit; timiditas, quae longè abest ab his factis, etsi alia parte conuenit ei cum fortitudine, magis remota ab ipsa creditur, repetit, quod initio posuit, in extremo, atque ijsdem verbis id exponit.

Ἑτέρα δὲ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν: πρὸς ἃ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμέν πως, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τῷ μέσῳ φαίνεται. οἷον, αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμεν πρὸς τὰς ἡδονάς. διὸ εὐκατάφοροι ἐσμὲν πρὸς ἀκολασίαν, ἢ πρὸς κοσμιότητα. ταῦτ' οὖν μᾶλλον ἐναντία λέγομεν, πρὸς ἃ ἡ ἐπίδοσις μᾶλλον γίνεται. καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀκολασία, ὑπερβολὴ οὖσα, ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ.

Altera autem a nobis ipsis: illa enim, ad quae ipsi magis natura sumus aliquo modo proni, haec magis contraria medio perspiciuntur: ceu, ipsi natura magis proni sumus ad voluptates: quare magis delabimur ad intemperantiam, quàm ad castitatem: haec igitur magis contraria dicimus, ad quae magis accessio fit: atque hanc ob causam intemperantia, quae est exuperantia, magis contraria est temperantiae.

ALTERAM causam, quae inquam oritur a nobismetipsis, esse dicit hanc: ad quae enim magis facti, propensique natura sumus, haec magis aduersa, inimicaque medio videntur esse: hoc autem, quia aegre possumus nobis ab ipsis, ad quae procliues natura sumus, temperare. Ipse ficto exẽplo hoc probat: veluti enim inquit; ipsi magis natura facti sumus ad corporis voluptates. quare sumus proni ad Venerem; faciliusq; delabimur ad intemperantiam, quam ad castitatem. Haec igitur inquit, magis contraria dicimus, ad quae accessio, auctioq; magis fit; idest si vellemus esse casti, incumberemusq; in hanc laudem, non tam facile proficeremus in ipsa; quia hoc repugnat naturae hominis, quàm si prauum studiũ nos impelleret ad augendam libidinem, viresq; ipsi addendas. Auctor concludẽs ad extremum inquit; Atque hanc ob causam intemperantia, quae est exuperantia, magis est aduersa temperantiae, quàm vacuitas sensus, & tamquam stupor. Necesse autem hic habuit Aristoteles probare, quod dixerat verum esse: idest nos magis procliues esse ad intemperantiam, quàm ad vacuitatem sensus: neque enim, non sumptis alijs habitibus, qui magis cogniti, concessiq; forent, id demonstrari poterat: si namque in ijs mansisset, vitiosum argumentandi genus extitisset: quare inquit, quod planum erat, nos magis natura factos esse ad voluptatem capiendam, quàm ad modestiam, castitatemq; amplexandam; vnde perspicitur, nos magis pronos esse ad intemperantiam, quam patit copia voluptatum, quam ad fugam ipsius, eijciendamq; penitus ipsam e corporibus nostris, quod valet ἀναισθησία. Id quod, quemadmodum hic facit, ita etiam in primo libro ἠθικῶν μεγάλων seruauit, vbi eosdem hos locos significat, intelligendi vtrum duorum extremorum, magis cõtrarium sit inimicumq; medio, atque id non solum ijsdem documentis: dixit enim illic quoque, οἷον πεφύκαμεν μᾶλλον ἀκόλαστοι, ἢ κόσμιοι εἶναι; & infra iterum, ἐπιδίδομεν δὲ πρὸς ἀκολασίαν μᾶλλον, ἢ κοσμιότητα. Nam valde aptum, & accommodatum esse hoc quoque ad eandem virtutem, honestatemque ostendendam testatur aliquo modo Lysias, purus Graeci sermonis auctor, & quasi regula quaedam ipsius, qui ait in oratione qua defendit eum, qui Eratosthenem adulterum deprehensum cum vxore interfecerat: ait enim, iniuriam illius scelusq; arguens, καὶ μᾶλλον οἱ ἄλλοι τοιαῦτα ἁμαρτήματα ἐξαμαρτάνειν, ἢ νόμους τιθέναι, καὶ κόσμιοι εἶναι.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν, καθ' ὑπερβολὴν: τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν, καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ, διὰ τὸ στοχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι, τοῦ ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς πράξεσιν, ἱκανῶς εἴρηται.

Esse

Esse igitur virtutem moralem mediocritatem, & quomodo talem: esseq; mediocritatem duorum vitiorum, vnius conflati ob exuperantiam: alterius ob paucitatem: esseq; ipsam huiuscemodi, quia coniectatrix est medij, ac medij eius, quod existit in perturbationibus, atque actionibus, satis traditum est.

COMMEMORAT, se praestitisse & ad exitum perduxisse, quae volebat: ratioque huius disciplinae poscebat: incipit nunc autem a virtute, non omni, sed quae morum est, genereque eius monstrando: Virtutem igitur inquit, intelligo moralem, mediocritatem esse, & quomodo mediocritas sit: esseq; ipsam mediocritatem interiectam inter duo vitia, quorum duorum vitiorum vnum manet in exuperantia: alterum vero in paucitate, & praeterea talem ipsam esse quia coniectatrix est medij illius, quod existit in permotionibus, actionibusque nostris. Haec inquam omnia tradita sunt, & exposita.

Διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι: ἐν ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν, ἔργον. οἷον κύκλου τὸ μέσον, οὐ παντὸς, ἀλλὰ τοῦ εἰδότος. οὕτω δὲ, καὶ τὸ μὲν ὀργισθῆναι, παντὸς καὶ ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον, καὶ δαπανῆσαι. τὸ δὲ ᾧ, καὶ ὅσον, καὶ ὅτε, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὥς, οὐκ ἔτι παντὸς: οὐδὲ ῥᾴδιον. ὅπερ ἐστὶ τὸ εὖ, καὶ σπάνιον, καὶ ἐπαινετὸν, καὶ καλόν.

Quapropter arduum est, studiosum virum esse: arduum enim est in vnaquaq; re medium capessere: ceu circuli medium nancisci non est cuiuslibet, sed eius qui didicerit, eodem pacto & irasci, mortalis omnis ac facile, & pecuniam dare, ac sumptus facere, cui autem oportet, & quantum, & quando, & cuius gratia, & quomodo non est omniu mortalis, neque facile: id quod est recte facere & rarum, & laude dignum, & honestum.

Hoc est corollarium: cum enim ostenderit virtutem esse mediocritatem: sciat autem quàm arduum sit consistere in medio, quod tamē testatur, notumq; omnibus esse vult, hanc causam esse putat tantae difficultatis, inquit igitur. Quapropter difficile est mortalem aliquem studiosum esse, perfectumq; in qualibet re, cum singulis in rebus, artibusq; medium adipisci arduum sit, atque operosum. Exemplo autem vnius rei, valde accommodatae ad rem illustrandam, hoc probat, idest circuli, cuius medium, quod centrum vocant, inuenire difficile est omni homini, qui nō didicerit scientiam illam, idest geometriam: idem autem vsu venire affirmat in his rebus, quas habemus in manibus: idest in motibus animorum, & humanis actionibus, quod probat exemplo & irae, & largitatis. Eodem igitur pacto inquit irasci cuiusuis hominis est, & non solum magno ingenio, & indicio praediti: nulliusq; negotij, itidem pecuniam dare, sumptusq; facere, facile est; cui autem decet pecuniam praebere, & quantam decet, & quo tempore, & ob quem finem, & modo, quo decet, non est cuiuslibet, neq; facilē; quibus in rebus manet laus, & commendatio omnis: quare inquit, recte quidquid id sit cōficere, & absoluere, & rarum est, & laudabile, & honestum. Vt autem, munus, quod sit liberalis hominis ostendere volēs, & quod in ea re non planum, inquit δοῦναι ἀργύ-
„ ριον, ita etiam Plautus in Pseudolo locutus est: Hunc videbo non dare argentum tibi.

Διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου, πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖν τοῦ μᾶλλον ἐναντίου, καθά-
„ περ καὶ ἡ καλυψὼ παραινεῖ τό. τοῦ μὲν καπνοῦ, καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε νῆα: τῶν γὰρ ἄκρων
τὸ μέν, ἐστιν ἁμαρτωλότερον: τὸ δὲ, ἧττον.

Quapropter oportet eum, qui studet adipisci medium, primum quidē remoue
„ *re se ab eo, quod magis contrarium est, veluti Calypso quoque admonebat. extra*
„ *fumum, & vmbram seiunge nauem: extremorum enim vnum quidem magis est praeceps ad culpam, alterum vero, minus.*

Cum docuerit, nobis dandam operam esse, vt medium, in his rebus consequamur; atque li-

lic consistamus, admonet nunc quid facere nos oporteat, vt hoc obtineamus:dicitque debere eum, qui hoc sibi proposuit, studetque nancisci medium, primum quidem abire, seiungereque se ab illo extremo, quod magis medio repugnat, aduersaturque; id quod etiam commemorat Calypsonem Homericam fuisse Vlyssi: cum enim per medium duorum, valde periculosorum scopulorum naui traiecturus esset, idest Scyllam, atque Charybdin; iussit illum cursum tenere extra fumum & fluctum, vitareque rupem, in qua saeuiens illud monstrum insideret: indeque impetum faceret in praeteruehentes, ac naues absorberet. Non vnum autem hoc loco animaduertendum est; sed plura: primum memoriae peccatum esse auctoris: neque enim Calypso fuit, quae Vlyssem erudiuit, & quomodo declinare cum socijs malum illud posset, docuit, sed Circe: deinde neque Circe ipsa, haec verba apud poetam edidit, sed Vlysses, exhortans remiges, vt magno animo essent, sperarentque se saluos & incolumes inde euasuros, vt consilium ipsius secuti, e grauioribus malis exierant: Nam quod interpres Graecus ait, haec Homeri verba esse. admonentis Vlyssem, & falsum & ineptum est; Quanta autem apud nos auctoritas eius esse debeat, hinc intelligere licet; quòd rem apertam ignorauit, & quae fallere non poterat, si scite curasset; sed ille etiam peccauit in eo, quod putauit per fumum & fluctum accipiendos esse ambos scopulos, cum eorum tantum alter intelligendus sit, qui magis periculosus foret: hoc enim congruit sententiae Aristotelis, qui praecipit, vt ab extremo illo nobis caueamus, quod facilius nos in flagitia & scelera abripere potest: & a medio, virtuteque dimouere. Vt autem noster dux & auctor sapientiae, aptè, atque eleganter vsus est hac poetae sententia; ita Porphyrius Tyrius in primo eorum librorum, quos scripsit de non vescendis animantibus, cum multa exposuisset bona; quae secum adfert tenuis victus, dixit etiam ipsum, huc respiciens, ἀπὸ καπνοῦ, καὶ κύματος corporis nos liberare.

Ἐπεὶ οὖν τοῦ μέσου τυχεῖν ἄκρως χαλεπόν, κατὰ τὸν δεύτερόν φασι πλοῦν, τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν. τοῦτο δ' ἔσται μάλιστα τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν λέγομεν.

Quia igitur medium adipisci valde arduum est, secunda nauigatione vt aiunt, minima malorum sumenda sunt: hoc autem continget maxime hoc modo, quem diximus.

IN quo potissimum nobis laborandum sit, declarauit, & quod in primis optandum: verum nunc addit, quia medium nancisci valde difficile est, minora de malis nobis sumenda sunt, & vt aiunt, secunda nauigatione vtendum est: quod impetrabimus, vt significat, si viam, quam monstrauit, secuti fuerimus. Peruulgatum autem prouerbium est, δεύτερος πλοῦς quod
„ expressit Horatius, cum cecinit: Nunc retrorsum Vela dare, atque iterare cursus Cogor re-
„ lictos: ipsum etiam vsurpauit Plato in Phaedone.

Σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν. ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. τοῦτο δ' ἔσται γνώριμον ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, τῆς γινομένης περὶ ἡμᾶς. εἰς τοὐναντίον δ' ἑαυτοὺς ἀφέλκειν δεῖ: πολὺ γὰρ ἀπαγαγόντες τοῦ ἁμαρτάνειν, εἰς τὸ μέσον ἥξομεν. ὅπερ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθοῦντες, ποιοῦσιν.

Attendere autem oportet, ad quae ipsi quoque magis proni sumus: alij enim ad alia magis parati natura sumus: hoc autem cognitum nobis erit e voluptate, & dolore, qui nascitur in nobis: in contrariam autem partem nosmet ipsos abstrahere oportet: si namque multum nos abduxerimus a via, quae ducit ad peccata, ad medium veniemus, id quod faciunt, qui distorta ligna dirigunt.

OPORTERE etiam nos inquit videre, ad quae natura procliues sumus, & in quas culpas facile delabimur, quod posterius est duorum illorum, quae nobis dedit, documentorum: neque enim cuncti mortales iisdem cupiditatibus tenentur; statimque a teneris annis propensi sunt ad alia studia, quod, quia fallere aliquos posset, docet quomodo id cognoscendū sit: indiciaque satis certa monstrat huius rei: illa autem sunt, voluptas, & dolor; quae comitantur his factis: ne igitur delabamur paulatim in maiores culpas, operam nobis dandam

esse

esse inquit, vt nosmetipsos inde abstrahamus, conuertamusq; ad alia studia: penitusq; diuersa, quamuis etiam ipsa vitijs affinia sint, quam rationem si secuti erimus, inquit, abduxerimusque nos a peccando, ad medium, domicilium que virtutis veniemus. Simili etiam praeceptum hoc suum illustrare voluit: veritatemq; ipsius ostendere, quod ante oculos positum est, frequentaturq; magno consensu hominum: qui enim inquit, ligna quaepiam tortuosa, perticasque dirigere volunt, idem faciunt, flectuntque in contrariam partem.

Ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδὺ: καὶ τὴν ἡδονήν. οὐ γὰρ ἀδέκαστοι κρίνομεν αὐτήν, ὅπερ οὖν οἱ δημογέροντες ἔπαθον πρὸς τὴν Ἑλένην, τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν: καὶ ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνων ἐπιλέγειν φωνήν: οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι, ἧττον ἁμαρτησόμεθα.

In omni autem facto maxime cauere oportet, quod iucundum est, & voluptatem ipsam: non enim integri existimamus de ipsa. Quomodo igitur proceres illi affecti erant erga Elenam: ita quoque opus est nos animatos esse erga voluptatem: omnibusq; temporibus ac factis illorum vocem adiungere: ita enim a nobis ipsam dimittentes, minus peccabimus.

PRAECIPIT nobis, & hoc, quod in vita puriter degenda, omni tempore magni momenti est, vt in primis caueamus omnem rem valde corpori iucundam, ac voluptatem denique ipsam, etsi non omnis voluptas detrimentosa est, patereque nobis potest magna incommoda, vt qui distinguere malum a bono posset, non iuuaretur sine periculo, sed quia hoc facere admodum difficile est, cuius rei causam affert. Non enim inquit existimare de ipsa possumus integri, atque incorrupti: a teneris enim annis illa irrepit in sensus nostros; dulcedineque sua nos depravat, non aliter atque pecunia, ac dona accepta iudices in foro non sinunt rectè causas iudicare: hoc enim significare voluit auctor verbo illo ἀδέκαστοι. Iubet igitur nos sequi consilium senum illorum prudentium: principumque ciuitatis, quos Priamus prope se habebat, cum, gratum facere, placereque Helenae volens, vna cum ipsa ascendit in muros Ilij: laudata enim illi forma Helenae, specieque corporis ipsius in caelum lata, pronunciarunt tamen illam esse dimittendam, ne sibi, liberisque suis noceat: Eodem igitur pacto nos a nobis dimittentes voluptatem, & suis se finibus eam tenere iubentes, minus peccabimus. Quod ad voluptatem facit, quam clamat auctor nobis in primis reformidandam, idem de ipsa existimasse Archytam illum Tarentinum, doctum, & probum virum, notum est: litteris enim id mandauit M. Cicero in libello de senectute: dicere enim
„ illum solitum, narrat; Nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis, homini-
„ bus a natura datam: pergitque enumerare mala, quae inde nascerentur.

Ταῦτ' οὖν ποιοῦντες, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, μάλιστα δυνησόμεθα, τοῦ μέσου τυγχάνειν. χαλεπὸν δὲ ἴσως. τοῦτο καὶ μάλιστ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον: οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι πῶς, καὶ τίσι, καὶ ἐπὶ ποίοις, καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον: καὶ γὰρ ἡμεῖς, ὅτε μὲν, τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πρᾴους φαμέν: ὅτε δὲ, τοὺς χαλεπαίνοντας, ἀνδρώδεις ἀποκαλοῦμεν.

Haec igitur facientes, vt summatim dicam, maxime poterimus medium consequi. difficile autem fortasse hoc & maxime in rebus singularibus: neque enim facile est definire, ac distinguere quomodo, & quibus, & propter quas res & quanto temporis spatio irascendum est: etenim nos quoque aliquando laudamus eos, qui minus in hoc faciunt, & lenes ipsos vocamus: aliquando autem qui grauius commouentur, virili animo praeditos dicimus.

CVM plures vias, rationesque monstrasset, quae prosunt medio consequendo, tamquam concludit praeceptionem hanc, quam a se summatim traditam esse ait: dicitque si haec documenta custodita fuerint, auxilij multum ipsa ad hoc allatura; futurumque vt medium adipiscamur: cuius rei difficultatem rursus praedicat: praesertim cum ventum est ad sin-

gularia facta, in quibus hoc potiri magis arduum est, id quod ipse vnius permotionis exemplo declarat: neque enim facile est, inquit, definire & statuere, quomodo irasci oporter, & quibus hominibus, qui visi fuerint nos despicere, & propter quas iniurias: eodemque pacto, quanto tempore iram in pectoribus nostris tueri debemus. Testatur etiam, quod valet ad idem significandum, varietatem nostri iudicij, solemus enim modo laudare eos, qui minus irascuntur, quàm videtur contemptus ille nostri postulare, vocamusque hos lenes, ac mites: alio autem tempore, qui valde suscensent, appellamus viriles: officiumque hoc esse honestorum virorum affirmamus.

Α᾽λλ᾽ ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται: οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ ἧττον: ὁ δὲ πλέον: οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει.

Verum qui parum discedit a sede, in qua laus posita est, non vituperatur, siue versus magis, siue versus minus, sed ille qui plus: hic enim non fallit.

Hoc addidit ad nos consolandos, & in studio medij indagandi retinendos, ne deterriti difficultate, quam praedicauit, ipsius consequendi, laborem illum fugeremus; ait enim, qui parum discedit a vera ea sede, in qua laus, commendatioque sita est, non vituperari, siue versus magis pergat, siue versus minus gradum sistat: contra autem, qui plus quàm ferri potest, inde seiungitur: huiuscemodi enim omnem fallere nos non posse, culpaeque magnae affinem planè perspici.

Ο῾ δὲ μέχρι τίνος, καὶ ἐπὶ πόσον ψεκτὸς, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀφορίσαι. οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν: τὰ δὲ τοιαῦτα, ἐν τοῖς καθ᾽ ἕκαστα, καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. τὸ μὲν ἄρα τοσοῦτον δηλοῖ, ὅτι ἡ μέση ἕξις ἐν πᾶσιν ἐπαινετὴ. ἀποκλίνειν δὲ δεῖ, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὴν ὑπερβολὴν: ποτὲ δὲ, ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν; οὕτω γὰρ ῥᾷστα τοῦ μέσου, καὶ τοῦ εὖ, τευξόμεθα.

Qui vero vsque ad quem terminum, & quantum vituperandus sit, non est facile oratione definire, eadem ratione qua neque aliud quippiam eorum, quae sub sensum cadunt: huiuscemodi autem res sunt e numero singularium: existimatioque ipsarum est posita in sensu. Quod igitur expositum est tantum declarat, medium habitum omnibus in rebus laude dignum esse: declinare autem oportet, aliquando quidem versus exuperantiam: aliquando autem versus paucitatem: ita enim facillime consequemur medium, & quod rectum est.

Significat idem in hoc contingere, quod in superiore loco vsu venit: imperfecteque, atque iniuste eum facturum, qui postulet terminum sibi tamquam monstrari, quo liceat excurrere; indemque alterum, qui ad medium non perueniat sine labe: neque enim verbis hoc definiri posse; quemadmodum etiam nihil eorum, quae sensu percipiuntur: in his enim omnibus rebus, quae singulares sunt, veluti etiam in sensilibus, existimatio est sensuum, non orationis, ac verborum. Quod vero adiungit, huiuscemodi est, operam, quam in hoc posuimus, vim hanc, & potestatem habere: laboremque nostrum aperire: ac patefacere, medium habitum cunctis in rebus laudem nancisci, rectumque esse aliquando ad nimium, superioremque sedem declinare: alio autem tempore ad parum, atque inferiorem pro vt natura rerum earum; ingeniumque nostrum, quod si praestiterimus inquit, ita medium, virtutemque adipiscemur.

PETRI VICTORII COMMENTARII

IN III. LIBRVM ARISTOTELIS

De moribus ad Nicomachum

CVM in praeterito proximo libro differuerit de virtute generatim, ortumque ipsius ostenderit, vimque eiusdem ac potestatem, inuolutam abditamque in hoc nomine, aperuerit; nec non singulas descripserit, & tamquã in tabula breuiter adumbratas nobis ante oculos posuerit, in III. hoc accuratius ipsas tradere cogitat, expositis prius non nullis, quae requirebat plena & exquisita rerum cognitio, & sine quibus obscura & plena quaestionum fuisset ipsarum expositio: illa autem sunt praestantia actionum, quae a virtute proficiscuntur. Cum magni igitur momẽti sit, in factis hominum existimandis, & praemio aut paena compensandis, nosse sponte ne ea gesserint, siue inuiti & coacti; primum de hoc disputat: huiuscemodiq; alia exponit, quae plurimum adiuuant exquisitam harum rerum perceptionem: ita autem orditur principium huius praeclarae, vitaeque nostrae mirificè vtilis virtutum cognitionis.

ΤΗΣ ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε, καὶ πράξεις οὔσης: κὴ ἐν μὲν τοῖς ἑκουσίοις ἐπαίνων, καὶ ψόγων γινομένων: ἐν δὲ τοῖς ἀκουσίοις συγγνώμης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐλέου, τὸ ἑκούσιον, καὶ ἀκούσιον ἀναγκαῖον ἴσως διορίσαι τοῖς περὶ ἀρετῆς ἐπισκοποῦσι.

CVM virtus igitur circa perturbationes, & actiones versetur, atque in his, quae sponte suscipiuntur, laudes, ac vituperationes existant: his autem, quae inuiti homines faciunt, ignoscatur: interdumq́ ijsdem misericordia comitetur: necesse fortasse est illis, qui de virtute quaerunt, definire id quod sponte fit, & quod ab inuitis.

CVM virtus versetur circiter permotiones, & actiones nostras; atque in his, quae sponte facimus, existant & laudes, & vituperia, quae conueniant factis illis: contra autem his, quae non sponte gerimus, sed inuiti, si improba fuerint, ignoscere homines soleant, & aliquando misereri auctores eorum, qui rem turpem sibi, aut detrimentosam alijs administrare, aut efficere coacti sint: necesse inquit, videtur esse his, qui praecipiunt de virtute, ac vitio, defini-

definire, ac statuere, quid sit id, quod sponte geritur ab hominibus: itidemque quod minime sponte, sed nolentibus, ac recusantibus.

Χρήσιμον δὲ καὶ τοῖς νομοθετοῦσι πρός τε τὰς τιμὰς, καὶ τὰς κολάσεις.

Prodest autem, & ijs, qui scribunt leges, ad honores, & praemia, nec non ad paenas constituendas.

ADIVNGIT autem eandem hanc explicationem, quemadmodum his, qui mores expoliunt, necessariam esse, ita etiam opem, fructusque laturam his, qui leges scribunt, in honoribus tribuendis bonis ciuibus, vtilibusque reip. paenaque afficiendis malis, ac nefarijs: cum Solon etiam, vnus horum, censuerit, praemio, ac paena respublicas esse retinendas: nec posse ipsas diutius manere, nisi honos tribuatur his, qui bene meriti de ipsa sunt; suppliciοque afficiantur inutiles ciues, ac pernitiosi.

Δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν γιγνόμενα.

Videntur autem ab inuitis gesta esse, quae vi adhibita, & propter ignorationem fiunt.

DOCET duobus modis effici aliquid, quod qui praestiterit siue perpessus fuerit, purgari possit: seque excusare, quod inuitus fecerit, aut tulerit: primum eorum est, si probare potuerit, sibi vim adhibitam: alterum autem, cum affirmat, se id inscienter fecisse, ignorasseq; se rem illam legibus vetitam, ac culpae affinem esse. primum autem docet, cuiusmodi sit prius horum, idest quod aliquis gesserit inferior viribus, & qui resistere valen[illegible] non potue[illegible]

Βίαιον δὲ, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων, ἢ ὁ πάσχων. οἷον εἰ πνεῦμα κομίσαι ποι, ἢ ἄνθρωποι, κύριοι ὄντες.

Violentum autem est id, cuius initium aliunde proficiscitur: taleq; est vt nihil adminiculi ipsi adferat qui agit, aut patitur. veluti si ventus aliquò portet, siue homines in, quorum potestate sit.

VIOLENTVM est inquit factum; cuius initium aliunde natum est, atque extrinsecus profectum, cui condicioni addit alteram hanc, vt initium hoc ipsum extrinsecum, tale sit, vt nullam in partem iuuetur, adminiculique aliquid accipiat, ab eo, qui inuitus facit, aut ipse patitur, quod, vt planius, apertiusq; redderet, tanquam exemplis illustrauit: inquit enim venti. si ventus quempiam aliquo asportarit, siue homines, in quorum manu, & potestate foret: nam quod ad ventum pertinet, efficere hoc ipsum aliquando, impetu suo, certum est, vt cum fabulae Graecorum ferunt, aquilonem Athenis Orithiam sustulisse, vt ventus ille fuerit, non mortalis aliquis, aut Deus.

Ὅσα δὲ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται, ἢ διὰ καλόν τι. οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων, καὶ τέκνων, καὶ πράξαντες μὲν, σώζοιντο: μὴ πράξαντος δὲ, ἀποθνήσκοιεν, ἀμφισβήτησιν ἔχει, πότερον ἀκούσιά ἐστιν ἢ ἑκούσια. τοιοῦτον δέ τι συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἐν τοῖς χειμῶσιν ἐκβολάς. ἁπλῶς μὲν γὰρ, οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών: ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν, ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες.

Quaecunque autem propter metum maiorum malorum, siue ob honestum aliquod aguntur: veluti si tyrannus iuberet turpe aliquod agere, cuius in manu forent parentes, ac liberi, proposita condicione, vt si fecerit, salui illi sint, si non fecerit, moriantur, controuersiam res habet; vtrum haec ab inuitis gesta esse habenda sint, siue a sponte facientibus. Huiuscemodi autem quippiam vsu

venit

venit in iacturis, quae fiunt, orta tempestate: simpliciter enim nemo sponte sua abijcit merces: salutis autem suae causa, & ceterorum, cuncti, qui sanae mentis sunt.

EXCIPIT quaedam, quae parte aliqua sui ab inuitis fieri videntur; parte vero alia a volentibus, ac sponte facientibus: quare pura non sunt, neque vnius generis, sed mixta ac temperata ex duobus; inquit igitur. Quaecunque vero ob metum maiorum malorum geruntur improbe, ac turpiter, siue si eo tempore, quo geruntur foeda sunt, ac maculosa: vnde tamen postea emergat laus & gloria: intelliganturque eo consilio gesta fuisse, siue tolerata, non certa sunt, sed dubitationem in se habent, quomodo vocari debeant, estq; de illis controuersia non parua: quae autem illa sint, exemplo declarat, fingitque quiddam, quod rem posuit ante oculos. Veluti inquit, si Tyrannus imperaret alicui, vt rem turpem, plenamque flagitij faceret, qui tyrannus in sua manu parentes eius, & liberos haberet, ferretque condicionem hanc, vt si faceret, se dimissurum: si recusaret, se ipsos obtruncaturum: de his inquam disceptari potest, cuiusmodi habenda sint. Adiungit autem huic exemplo alterum, quod priori simile inquit esse; idem enim vsu venire ait in iacturis, quae a nautis, tempestate oppressis, fiunt in mari: simpliciter enim inquit, & nisi vnam tantum illam viam videret suae salutis, nemo merces abijceret: vt vitam autem suam, ac sociorum tueantur omnes, nisi prorsus amentes sunt.

Μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις. ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις: αἱρεταὶ γάρ εἰσι τότε, ὅτε πράττονται. τὸ δὲ τέλος τῆς πράξεως κατὰ τὸν καιρόν ἐστι. καὶ τὸ ἑκούσιον δὴ, καὶ τὸ ἀκούσιον ὅτε πράττει, λεκτέον. πράττει δὲ ἑκών: καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ κινεῖν τὰ ὀργανικὰ μέρη ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν, ἐν αὐτῷ ἐστι. ὧν δ' ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ, ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ πράττειν, καὶ μή: ἑκούσια δὴ τὰ τοιαῦτα. ἁπλῶς δ' ἴσως ἀκούσια: οὐδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο καθ' αὐτὸ τῶν τοιούτων οὐδὲν.

Mixtae igitur sunt huiuscemodi actiones: similes autem magis sunt ijs, quae sponte aguntur: expetendae namque sunt tunc, cum aguntur: finis autem actionis spectandus est e tempore: & quod sponte fit igitur, & quod ab inuito, dicendum est ex eo tempore, quo agit. agit autem sponte sua: principium enim mouendi corporis partes, quibus vtimur tamquam instrumentis, in huiuscemodi actionibus, in ipso positum est: quarum autem rerum in ipso principium est, in ipso etiam & agendi ipsa, & non agendi est: sponte igitur huiuscemodi omnia aguntur: simpliciter autem fortasse ab inuitis gesta, existimanda sunt: nemo enim per se huiuscemodi aliquid sibi faciendum sumeret.

QVID sentiat de huiuscemodi factis ostendit, quae sanè non integra esse, neque vnius generis fatetur: similia tamen illa magis esse indicat sponte administratis, quam ab inuitis gestis; quia eo tempore, quo gesta sunt, expetenda prorsus fuere; contrarijsque rebus anteponenda: quis enim non magis caram habet vitam, quàm rem ac pecuniam? finis autem actionis omnis statuendus est ex tempore & opportunitate; quare sponte factum aliquod, & ab inuito, vt reliqua, & ipsum a tempore, quo agit, denominandum: quo certe tempore sponte, volensque facit. Verum autem hoc esse confirmat tamquam a signo: initium enim mouendi membra, quibus vtimur tamquam instrumentis, ad ea, quae efficere volumus, peragenda: quaeque huiuscemodi factis accommodata sunt, in ipso manebat; quorum autem principium in ipso positum est; in eodem manet, positumque est. illa gerere ac non gerere, sine motu certe pedum, cum accessit ad illa onera: ac sine opera manuum, cum sumpsit ipsa: numquam iactura illa mereis facta esset. Post hoc definit ipse, statuitque, quomodo haec sint accipienda, quod tamen simplex, apertumque non est, sed variatur temporibus, & quasi mutat naturam; ait igitur haec, huiuscemodique omnia, sponte gesta dici debere ea de causa, quam significauit: simpliciter autem, & antequam timor ille periculumque vrgeret, ab inuitis administrata haberi, vocarique debere.

Eadem

Ἐπὶ ταῖς πράξεσι δὲ ταῖς τοιαύταις ἐνίοτε καὶ ἐπαινοῦνται, ὅταν αἰσχρόν τι ἢ λυπηρὸν ὑπομένωσιν, ἀντὶ μεγάλων, καὶ καλῶν: ἂν δ' ἀνάπαλιν, ψέγονται. τὰ γὰρ αἴσχισθ' ὑπομεῖναι ἐπὶ μηδενὶ καλῷ, ἢ μετρίῳ, φαύλου.

In huiuscemodi autem actionibus aliquando laudantur etiam, cum turpe aliquod aut plenum doloris perpessi fuerint, vt res magnas, & praeclaras gerant: si vero contra, vituperantur: perpeti enim turpissima facta ob nullam honestatem, aut modicam, culpae affine est.

VSV venire aliquando dicit in huiuscemodi factis, qualia sunt ea, quae modo exposuit, mixtaque appellauit, vt auctores eorum factorum laudentur, cum scilicet perpessi fuerint rem aliquam turpem, siue molestam, & quae inurat dolorem magnum, vt moliantur rem ingentem, & praeclaram: consilium autem hominis attenditur, finisq;, non principium, & quod viam illi aperuit ad rem eam gestam, & sine qua labe, ac dedecore suscepto, nō potuisset efficere, quod in animo habebat, videbatque mirificè mortalibus multis profuturum. Non probo autem opinionem, iudiciumque Argyropyli; qui putauit αἰσχρὸν hic valere non turpe, quae certa notio est huius nominis, sed sordidum, existimans, nullo pacto huiuscemodi aliquid rectè vmquam, & cum laude geri posse; in quo errat, & contra doctorem suum sentit; qui profecto hoc ipso in loco docere hoc voluit: & locum aliquando habere testatur: exempla autem deesse nō possunt, quae hoc declarant. Duo autē haec, quibus vsus est Graecus interpres, Zopyri inquam Persis, & Vlyssis Homerici, non sunt exempla prioris documenti, sed posterioris rationis: neque enim quispiam condicionem tulit Zopyro, vt perpeteretur maculam vllam, aut ignominiam, si vellet efficere, quod honestum putabat: eodemque pacto Vlyssi, si vellet praestare id, cuius desiderio ardebat: sed exempla sunt posterioris moniti ac praecepti, quo docuit Aristoteles concedi etiam, vt aliquis doloris, ac dedecoris multum in se accipiat, vt honestum aliquod facinus, ac plenum dignitatis moliatur; veluti Perses ille, qui se deformauit, naribus atque auribus sibi amputatis, faciemq; male mulcauit, vt ad exitum perduceret callidum consilium suum: & Vlysses, qui se deridendum praebuit procis vxoris, plagasq; multas ab improba illa iuuentute aequo animo sustinuit, vt facilius ipsis imponeret, & tempus veniret vlciscendae tantae iniuriae. Adiungit autem, si contra fiat, minimeque hoc seruetur, vituperari illos, qui rem turpem fecerint, non proposito sibi hoc honesto fine; nam si pusillum bonū aut mediocre etiam, inde nasceretur, nullo pacto huiuscemodi quippiam temptandum putat: neque enim posset ipsum exilitate sua delere iam acceptam maculam, & fidem facere, illum, qui fecit, ob publicam vtilitatē fecisse.

Ἐπ' ἐνίοις δ' ἔπαινος μὲν, οὐ γίνεται: συγγνώμη δὲ, ὅταν διὰ τοιαῦτα πράξῃ τις ἃ μὴ δεῖ, ἃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερτείνει, καὶ μηδεὶς ἂν ὑπομείναι.

Propter quasdam autem res, laus quidem non gignitur auctoribus ipsarum, ignoscitur autem, quando propter tales res gesserit aliquis ea, quae minime oportet, quae humanam naturam superant, & quae inueniretur nemo, qui toleraret.

EXTARE alia quaedam facta ostendit, quae & ipsa principium habent odiosum: &, vt arbitror, triste. vnde sanè non proficiscitur laus; quamuis aliquis in ipsis se non inhoneste gesserit: etsi par non fuerit illis malis tolerandis; sed cesserit ipsis, vincique se passus fuerit, ob infirmitatem nostri corporis: nam si fortem se in ipsis praebuerit, contempseritque tormenta, cruciatusque, infinitam quandam laudem adipiscitur, vt contigit Zenoni Eleatae, qui perpessus est omnia potius, quàm socios delendae tyrannidis indicaret, & Anaxarcho Democritio; de quo M. Cicero eodem loco, cum summa ipsius laude locutus est: Duobus autem his merito addi potest Theodotus Syracusanus; qui & ipse idem praestitit. vt narrat T. Liuius in XXIIII. libro, quem incredibilis fortitudinis, constantiaeque fuisse declarat; non tam magnitudo animi ipsius, quàm iudicium, quod de illo fecerant socij eius consilij, qui freti ipsa, cum scirent eum acertime torqueri, nihil de se timuerunt: in publicoque semper versati sunt. Qui igitur, quod hic significare voluit Aristoteles, enumerandus in his non sit, etsi, vt illi, laudem non adipiscitur, dignus tamen putatur, cui homines ignoscant.

Ἐπὶ

Ἔνια δ' ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποθανετέον, παθόντα τὰ δεινότατα: καὶ γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι.

Quaedam autem fortasse sunt talia, vt nulla condicione moliri aliquis ea, cogi debeat, sed magis optandum sit mori, cum maximos cruciatus perpessus fuerit: etenim Euripidis Alcmaeonem, ridicula perspiciuntur esse, quae impulerunt, vt matrem necaret.

ETSI quod aliquando emergit ex facto aliquo improbo ac turpi, delet maculam, & foeditatem illius facti: conuertiturque in laudem, ac dignitatem, perpetuum tamen hoc non esse significat, vt violari, maculari que nos pati semper debeamus: fortasse enim quaedam esse inquit adeo nefaria & conscelerata, siue adeo foeda, & dedecoris plena, vt mors potius optanda sit, & aequo animo perpetienda. veluti nobis Christianis prodere pietatem nostram, interficere parentes; siue etiam de maculis corporis, si proposita esset graui & honesto viro turpis admodum condicio, si vellet malo aliquo liberari, exempli gratia, pati se, ignominiae causa, constuprari, Valde autem similis est huic loco ille, de quo quaesiuit M. Cicero in extremo primo libro de officijs: Non arbitror igitur, me male operam positurum, si eum hic collocaro, vt accuratius, & sententiae ipsius, & exempla conferri cum his possint. Locus vero est hic. Sunt enim quaedã partim ita foeda, partim ita flagitiosa, vt ea ne
" conseruandae quidem patriae causa sapiens facturus sit. Ea Posidonius collegit permulta,
" sed ita taetra quaedam, ita obscena, vt dictu quoque videantur turpia. Haec igitur non su-
" scipiet quis reip. causa, ne resp. quidem pro se suscipi volet, & quae sequuntur: ipse confir-
" mans quod inquit, dixit oportere ea magna, & atrocia esse; nã quae Alcmaeon apud Euripidem protulit, cum se purgaret, quod matrem obtruncasset, leuia atque inania fuisse: nec tãti ponderis, vt liberarent ipsum tanto scelere, & graui culpa matricidij. Non est omnino certum, cum fabula haec perierit, quae causae fuerint, quas vt insulsas, ac ridiculas nõ probat Aristoteles. Apud interpretem Graecum tamen leguntur duo senarij, pronuntiati ab ipso Alcmaeone, quibus narrat sibi mãdasse patrem Amphiaraum, vt hoc faceret: addit postea interpres ipse, grauia mala eundem filio imprecatum fuisse, nisi sibi paruisset, idest sterilitatem telluris, orbitatem; quae non video, quomodo tenues, leuesque causae vocari possint: satis enim mihi iustae videntur; Primum enim obtemperare patri pium est, praesertim cum merito ille, iureque bono potuerit insectari saeuam vxorem.

Ἔστι δὲ χαλεπὸν ἐνίοτε διακρῖναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον, καὶ τί ἀντὶ τίνος ὑπομενετέον.

Difficile autem est aliquando existimare quale pro quali eligendum sit: & quid pro quo perpetiendum.

MONSTRAT scopulum magnum, quem vitare arduum esse testatur; cuius etiam difficultatis causas adfert: esse enim inquit interdum difficile, existimare, & in animo suo statuere, quale pro quali sumendum sit, idest rectum ne sit moliri aliquam rem turpem, vt consequaris hoc laudis, ac boni: opus enim est ponderare ambas illas res, & aestimare ipsas accuratè. Contingit autem aliquando ambas eas pares, & aequales inter se esse, atque ita similes, vt nõ facilè discernatur, vtrum eorum eligendum sit. Vt autem in honesto aliquo facto aggrediendo hoc aliquando nos dubios habet, ita etiam in malo quopiam subeundo, ac perpetiendo idem nos sollicitat, an deceat ob paruam laudem & vtilitatem, quam inde consequi quis possit, tanto dolori, & periculo, vitam suam exponere. Huiuscemodi quaedam lis, & controuersia videtur fuisse apud Euripidem in Hippolyto, inter Phaedram, & nutricem ipsius: cum impura femina hortaretur ipsam, vt amori indulgeret, & postquam aliter illi malo, quo vehementer premebatur, medicina fieri non poterat, ea ipsa, quae sola esset, vteretur, quod facere illa recusabat; ostendẽs ea, ad quae se impelleret turpia esse, quod non inficiabatur lena, affirmans turpia illa meliora esse consilijs honestis.

Ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἐμμεῖναι τοῖς γνωσθεῖσιν, ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολύ ἐστι τὰ μὲν προσ-

δοκώ-

δοκώμενα, λυπηρὰ: τὰ δὲ ἀναγκάζοντα, αἰσχρά. ὅθεν ἔπαινοι, καὶ ψόγοι γίνονται περὶ τοὺς ἀναγκασθέντας, ἢ μή.

Adhuc autem difficilius est permanere in his, quae statueris: plerumque enim, expectatur quae eius generis sunt, quod inurit dolorem: quae autem necessitatem imponunt, turpia; vnde laudes, & vituperationes comitantur illis, qui siuerunt se cogi, siue non siuerunt.

ADIVNGIT Aristoteles, etsi hoc difficile est, difficilius tamen, & durius esse permanere in proposito, tuerique sententiam, quam veriorem duxeris, & non imbecillitate animi mutare consilium: hoc autem vsu venire inquit, quia plerumque quae expectantur, in teque casura esse intelligis, si constâs esse volueris, inurent grauem acerbumque dolorem: quae vero sustinere iuberis, & aequo animo pati, iucunda sua ui sunt, efficientiaque voluptatis: facilius autem mortales illecebris voluptatis deprauantur, patiunturque se aduentu earum abduci a vero, quàm dolorem ferre in animum inducant, & fortiter ipsi resistant: vnde in extremo addit, laudes, & vituperationes nascuntur: nam qui vinci se a voluptatibus passi sunt, vituperantur; qui verò fortiter ipsis restiterunt, laudantur. Non video autem, cur tantopere debuerit Lambinus, vir doctissimus hanc lectionem despicere, & ineptam, corruptamque appellare, quae prorsus recta est, & ab omni vitio vacua: certe in omni vetusto, & fideli exemplari, constanter permanens: ἀναγκάζοντα enim appellat Aristoteles, quae proponuntur honesto, & graui viro ab iniusto aliquo, & saeuo principe ciuitatis, vt metu eorum atrocium malorum impellant ipsum ad ignominiam aliquam subeundam, cuiusmodi est illud, quod M. Cicero pluribus locis vocat; saltare in foro, aut maius aliquod dedecus suscipere.

Τὰ δὴ ποῖα, φατέον βίαια, ἢ ἁπλῶς μὲν, ὁπότ' ἂν ἡ αἰτία ἐν τοῖς ἐκτὸς ᾖ, καὶ ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται: ἃ δὲ καθ' αὑτὰ μὲν, ἀκούσιά ἐστι: νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε, αἱρετὰ, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ πράττοντι, καθ' αὑτὰ μὲν, ἀκούσιά ἐστι: νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε, ἑκούσια: μᾶλλον δὲ ἔοικεν ἑκουσίοις: αἱ γὰρ πράξεις ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. ταῦτα δὲ ἑκούσια. ποῖα δ' ἀντὶ ποίων αἱρετέον, οὐ ῥᾴδιον ἀποδοῦναι: πολλαὶ γὰρ διαφοραί εἰσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα.

Qualia igitur, dicendum est, violenta, an simpliciter quidem, cum causa fuerit in his, quae sunt extra posita, & is, qui agit, adminiculi nihil ad eam rem praebet: quae autem per se ab inuitis geruntur: nunc vero & pro his vitandis expetenda, & quorum principium manet in eo qui agit: per se quidem aguntur ab inuitis: nunc vero, & pro his consequendis sponte aguntur: magis autem similia sunt rebus sponte administratis: in rebus namq; singularibus actiones manent: haec autem sponte aguntur: qualia autem pro qualibus sumere oportet, non est facile assignare: multae namque differentiae sunt in rebus singularibus.

VIDEBAT Aristoteles fieri posse, vt aliquis scire cuperet, quaenam facta sint, quae merito vocari debeant violenta, praesertim cum illa sint dnum generum, quorum vnum simpliciter tale est; alterum autem mixtum e duabus contrarijs inter se rebus Exponit autem prius quod totum, omniq; sua ex parte, violentum est; estq; dicit ipsum, cum causa eius facti ex re aliqua extra posita, fluxerit; illeque, qui facit, nihil iuuerit factum; atque adminiculi aliquid ipsi praebuerit, quo explicato transit ad alterum explanandum, dicens. Quae vero per se, atque vt talia sunt, ab inuitis gerũtur: eo vero tempore, ac pro talibus malis declinandis, expetenda sunt, origoque eorum manet in eo, qui agit, per se inquit, ab inuitis aguntur, indeque appellantur: nunc vero & pro vitando quopiam magno incommodo libenter, ac sponte fiunt, & sanè facta haec magis conueniunt superioribus illis. quae pura, integraque sunt, quod ratione concludit, affirmans, actiones versari in singularibus rebus ipsasq; tractare nos, non quae in vniuersum fiuut: illa vero sine dubitatione vllâ sponte geruntur: neque

que enim qui huiuscemodi aliquid molitur, cogitur & ab alio impellitur, vt supra declaratum est. Redit post hoc ad eandem difficultatem ostendendam, quam supra tetigerat: nec tamen, significata illa, quicquam addiderat, quod valeret ad eam remouendam: nunc vero adiungit quiddam, quod aperit causam illius difficultatis: ait enim multa discrimina inueniri in rebus, quae particulatim fiunt a mortalibus, discrepareque ipsas inter se multis, varijsque modis.

Εἰ δέ τις τὰ ἡδέα, καὶ τὰ καλὰ φαίη βίαια εἶναι: ἀναγκάζειν γὰρ, ἔξω ὄντα, πάντα ἂν εἴη οὕτω βίαια: τούτων γὰρ χάριν, πάντα πάντες πράττουσι, καὶ οἱ μὲν βίᾳ, καὶ ἄκοντες, λυπηρῶς: οἱ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, μεθ' ἡδονῆς.

Si autem aliquis ea, quae iucunda, & quae pulchra sunt, voluerit esse violenta: cogunt enim extra nos posita; cuncta ita forent violenta: horum enim gratia cuncti mortales cuncta gerunt. & qui vi adhibita ipsis, & inuiti agunt, sentiunt inde dolorem: qui autem iucunditate impulsi, ipsa agunt cum voluptate.

NON desunt mortales non nulli, qui, fatentes se peccare, petunt sibi ignosci: aiunt enim se inuitos labi & errare, cogiq; demum se flagitijs illis contaminari, cum eae res, quae rapiũt ipsos ad se, vim tantam habeant, ac potestatem vt resistere illis nullo pacto valeant. Illae vero sunt res iucundae, ac formosae, praeditae ambabus condicionibus, vt illi aiebant, quae requiruntur ad violentiam: necessitatem enim imponunt, & extra nos positae sunt. Contemnit auctor hos, ac docet falso sentire, atque id, primum affirmans; si verum foret, quod aiebant, cunctos homines, quaecunque faciunt in vita, facere ob iucunditatem adipiscendam, suauitatemq; ex aliqua re, siue pulchritudine incensi, desiderioque illius potiundae capti. Quamuis autem omnes dixerit, intelligere tamen debemus maiorem ipsorum partem: pauci enim sunt, si vlli reperiuntur, qui alijs rebus commoti, excitatique aliquid agunt. Diuidit autem hos, & qui sint, qui inuiti, vique sibi adhibita quippiam gerant, docet, esseque eos tradit, qui tristes, & cum dolore agunt: nollentque, si resistere, ac repugnare possent, parere suauitati aliquarum rerum ac pulchritudinum: qui vero ob voluptatem adipiscendam, delinitique illecebris illius, eos cum voluptate facere affirmat. Nollem etiam eundem, quem modo appellaui, Graeci & Latini sermonis peritissimum, tantopere spreuisse sermonem antiquum, & qui primo venit in excusos libros: in Aldino enim hic locus ita legitur. τὰ ἡδέα, καὶ τὰ καλά: eandem autem ego lectionem inueni in exẽplaribus, & ijs quidem vetustis ac fidelibus: quare sine vlla dubitatione olim recepi; in quo iudicio meo permaneo: Nam illud profecto Lambini, nisi fallor, inane est, quod putat, veterem interpretem, cum bona inquit, ἀγαθὰ siue σπουδαῖα expressisse: mos enim illius est, id quod ex infinitis locis, plane perspicitur, hoc ipsum Latino nomine vertere καλά. Arbitror autem, cum gemina sit notio huius nominis, καλὰ hic valere formosa, non honesta, quod si probetur nulla, vt opinor, difficultas hic manebit. quis enim nescit, duas potissimum res ad nos se trahere, iucundas inquam ac formosas.

Γελοῖον δὴ τὸ αἰτιᾶσθαι τὰ ἐκτὸς. ἀλλὰ μὴ αὐτὸν, εὐθήρατον ὄντα ὑπὸ τῶν τοιούτων.

Ridiculum autem est causam esse dicere harum rerum ea, quae sunt extra nos: sed non semet ipsum, qui facile se capi patitur huiuscemodi rebus.

CONCLVSIO haec est rationis ipsius, qua demonstratur improbe facere, vel stulte potius eos, qui putant se extra culpam esse, dicentes sibi necessitatem impositam facinoris alicuius faciendi, quia res quaepiam iucunda, siue species corporis eximia, aliave quaepiam valde pulchra se coegerit. Ridiculum igitur esse inquit: sui alicuius flagitij causam esse velle rem extra se positam, & non potius semetipsum, qui ita tener, mollisq; animi sit, vt facile patiatur se capi, a veroq; abduci, a rebus talibus, idest iocundis, & pulchris: nimis autem se amantium hoc esse inquit, quia vna, & eadem causa est ambarum inter se contrariarum rerum, non gemina, & diuersa.

Καὶ τῶν μὲν καλῶν, ἑαυτόν: τῶν δὲ αἰσχρῶν, τὰ ἡδέα. ἔοικε δὴ τὸ βίαιον εἶναι, οὗ ἔξωθεν ἡ ἀρχή, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ βιασθέντος.

Et honestorum quidem factorum semetipsum: turpium autem, res iucundas. videtur igitur violentum esse id, cuius principium extrinsecus venit: adiumenti nihil adferente ad id eo, cui vis adhibita est.

A d d i t etiam aliud, quod magis declarat eos sibi indulgere, cum siquid vmqitam rectè, honesteque gesserint, velint se esse auctores eius facti: siquid autem turpiter, in alias res causam reijciant eorum facinorum: seque ponant extra culpam: Repetit autem quod supra dixerat, vt insulsitatem eorum declaret, qui contra definitionem illam, & quasi decretum, dupliciter peccabant, cum rerum honestarum se auctores facerent: contra autem turpium, quae ab ipsis proficiscebantur, res exteriores, idest aut suauitatem aliquam, aut pulchritudinem causam esse vellent.

Τὸ δὲ δι᾽ ἄγνοιαν, οὐχ ἑκούσιον μὲν ἅπαν ἐστίν. ἀκούσιον δὲ, τὸ ἐπίλυπον, καὶ ἐν μεταμελείᾳ. ὁ γὰρ δι᾽ ἄγνοιαν πράξας ὁτιοῦν, μηδὲν δὲ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, ἑκὼν μὲν οὐ πέπραχεν, ὅ γε μὴ ᾔδει· οὐδ᾽ αὖ ἄκων, μὴ λυπούμενός γε. τοῦ δὴ δι᾽ ἄγνοιαν, ὁ μὲν ἐν μεταμελείᾳ, ἄκων δοκεῖ, ὁ δὲ μὴ μεταμελόμενος, ἐπεὶ ἕτερος ἔστω οὐχ ἑκών: ἐπεὶ γὰρ διαφέρει, βέλτιον ὄνομα ἔχειν ἴδιον.

Quod autem per ignorationem fit, non sponte quidem omne gestum est: ab inuito autem illud, quod efficit dolorem, quodque paenitet fecisse eum qui fecit: qui enim per ignorationem quidlibet fecit, non aegre tamen fert, nec stomachatur id factum, sponte quidem non fecit: quomodo enim, quod nesciebat? neque contra inuitus, cum ipsum nihil doleat: eius igitur qui agit ob ignorantiam: is quidem, quem paenitet fecisse, inuitus videtur: ille autem, quem nihil paenitet, quia alius est, non sponte dicatur fecisse: postquam enim differt melius est ipsum suum propriumque nomen habere.

N o n finit errare quosdam, qui putarent, quidquid fit, propter ignorantiam aliquam, fieri ab inuitis: docet enim hoc falsum esse, declaratque, quae ipsorum existimati debeant ab inuitis & recusantibus geri, & quae minime a talibus, cum prius concessisset, appellari illa debere sponte gesta. Probat autem vtens signis quibusdam, quae hoc planum faciunt: e numero igitur eorum, quae non sponte agunt homines, ea, quibus comitatur molestia, ac dolor, paenitetq; ipsos fecisse, procul dubio ab inuitis gesta sunt: contra autem qui propter ignorantiam facit aliquid, neque ipsum dolet, nec stomachatur id factum, sponte quidem fecisse: dici non debet: quomodo enim inquit, quod nesciebat, existimari potest sponte fecisse: alia autem ex parte neque inuitus, cum ipsum id non doleat. Quare inquit, vt distinguamus rem, ostendamusque quid consilij nostri sit de hac, eius, quod geritur propter ignorantiam, ille quem dolet; nolletque a se factum, inuitus videtur fecisse: quem autem non paenitet, cum planè sit alius, dissimilisque ei dicatur non sponte fecisse, vocetturque inde, quod tamquam nomen ipse fingit docendi causa: purgat enim se aliquo modo, quod nomen hoc nouarit: melius enim esse dicit; accommodatiusque erudiendis hominibus, cum discrepet a superiore, suum ac ptoprium nomen ipsum habere.

Ἕτερον δὲ ἔοικε καὶ τὸ δι᾽ ἄγνοιαν πράττειν, τοῦ ἀγνοοῦντα ποιεῖν: ὁ γὰρ μεθύων, ἢ ὀργιζόμενος οὐ δοκεῖ δι᾽ ἄγνοιαν πράττειν, ἀλλὰ διά τι τῶν εἰρημένων: οὐκ εἰδὼς δὲ, ἀλλ᾽ ἀγνοῶν. ἀγνοεῖ μὲν οὖν πᾶς ὁ μοχθηρὸς ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ὧν ἀφεκτέον: καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν, ἄδικοι, καὶ ὅλως κακοὶ γίνονται.

Aliud videtur autem per ignorantiam agere ab eo, quod est ignorantem: ebrius enim, vel ira commotus per ignorantiam agere non videtur, sed propter rem quampiam earum, quae dictae sunt: non sciens autem, sed ignorans:

ignorat

ignorat igitur omnis improbus homo, quae agere oportet, & a quibus sibi iam temperandum est, & propter huiuscemodi peccatum mortales iniusti sunt, & omnino mali efficiuntur.

VIDEBAT accommodatum esse huic disciplinae, vel necessarium potius, scire, noo vnum atque idem esse, agere aliquid propter ignoraotiam, & agere ignorantem: quare ostendere id, ac docere voluit: ita igitur agit, ac quid discriminis inter has res sit, declarat. Qui temulentus, & magna ira percitus agit quippiam, non videtur id agere per ignorantiam, sed ignorans: causa enim est eius facti ebrietas, & ira: oon facit autem id intelligens, quod agit, sed igoorans: temetum eoim, & ira impedit, nec sioit eum videre, quod facit, verum autem declarat hoc esse, documento quodam io vniuersum certo: ignotare enim omnem prauum hominem ait, quae facere rectum est, & a quibus se abstinere oportet; ob quam inscitiam atque errorem mortales iniusti fiuut, atque in omni alia culpa, scelereq; volutantur: vt enim, cum iniustos illos fieri significauit, voi vitio ipsos affines euadere docuit, ita cum addidit, & omnino imptobos, in ceteris omnibus ipsos peccare significauit.

Τὸ δ' ἀκούσιον βούλεται λέγεσθαι, οὐκ εἴ τις ἀγνοεῖ τὸ συμφέρον· οὐ γὰρ ἡ ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια αἰτία τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας. οὐδ' ἡ καθόλου· ψέγονται γὰρ διά γε ταύτην, ἀλλ' ἡ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς, καὶ περὶ ἃ ἡ πρᾶξις· ἐν τούτοις γὰρ καὶ ἔλεος, καὶ συγγνώμη· ὁ γὰρ τούτων τι ἀγνοῶν, ἀκουσίως πράττει.

Cestum autem ab inuito dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit: non enim ignoratio, quae manet in electione, causa est, vt aliquis inuitus fecisse dicatur, sed prauitatis, neque etiam ea, quae in vniuersum est: vituperantur enim ob hanc, sed illa, quae rerum singularium est, in quibus, & circa quas actio consistit: in his enim misericordia existit, & huic ignosci solet: qui enim huiuscemodi aliquid ignorat, is inuitus agit.

ET hoc etiam additum est ad liberandos errore illos, qui existimarent innitos facere eos, qui ignorant id, quod prodest, ac fieri ab ipsis debet: ideoque se arbitrantur dignos, quibus ignoscatur: noo enim hoc verum esse docet. Ignorationem enim harum rerum inquit, cum sponte suscipiatur, volentesque quidam ipsam amplexentur, efficere dicit homines prauos, causamque esse vitiorum, non valere quicquam ad indicandum, eos iouitos fecisse: poterant enim iofcitiam illam eijcete a se, siue viam illi, ne inreperet in pectus eorum, obstruere. Adiungit etiam, quemadmodum haec noo purgat ipsos, vindicatque a crimine, ita etiam igooratio rerum vniuersarum idem non praestat: cognita enim & percepta omnibus ea esse debent; cuius rei argumentum est, quod qui ignorant illa vituperantur, ne dum excusentur, & parum, aut nihil peccasse putentur. In XXIX quaestione Alexander qua copiose probat, vitia in nobis posita esse non minus atque virtutes, hoc etiam argumento vtitur, & paene ijsdem verbis: inquit enim rerum honestarum, & vtilium ignorationem vniuersam, causam non esse, vt qui in illis labitur, existimari possit, inuitus fecisse, neque gignere quod hic ἀκούσιον vocatur, sed parere prauitatem, & vt hic quoque locutus est, μοχθηρίαν; quae autem inscitia iuuet, atque opituletur, ostendit; ignoratio autem illa est rerum, quae singulares sunt, ac particulatim fiunt, quibus in rebus factum ipsum manet, & quae tamquam conficiunt orbem illum: io parte quapiam quarum qui lapsus fuerit, misericordiam adipiscitur, & dignus habetur, cui ignoscatur; qui namque quippiam horum ignorat, in eoque tractando peccat, inuitus facit.

Ἴσως οὖν οὐ χεῖρον διορίσαι αὐτά, τίνα, καὶ πόσα ἐστί. τίς τε δή, καὶ τί, καὶ περὶ τί, ἢ ἐν τίνι πράττει· ἐνίοτε δὲ καὶ τίνι, οἷον ὀργάνῳ, καὶ ἕνεκα τίνος, οἷον σωτηρίας, καὶ πῶς, οἷον ἠρέμα, ἢ σφόδρα.

Fortasse igitur deterius non erit distinguere ipsa, quae, & quot sunt, & quis igitur, & quid, & circa quod, & in quo agit: interdum autem & quo, ceu instrumento,

strumento, & cuius rei causa, veluti gratia salutis & quomodo, veluti leniter, siue vehementer.

CVM tanti momenti res sit; tantopereque varient iudicia eorum, qui existimaturi de his rebus sunt, scire, qua ignorantia oppressi, in aliquo peccarint: significaritque illis ignosci aliquando solere, qui nescierint partem aliquam eius facti; inquit fortasse alienum non esse explicare ea facta, definireque, quibus ignoscitur saepe ob infirmitatem humani ingenij: neque enim omnia sciri possunt, siue quia nihil certi, definitique est in natura rerum, quae materia sunt huius disciplinae, & vt quaenam partes illae sint, ita etiam numerum ipsarum ostendere. Primam igitur earum esse inquit, videre, quis sit, qui fecerit, alteram autem, quid gesserit, tertiam, materiam, & in quo genere rerum versatus sit, quam etiam alio nomine significat, idest in quo. Nec tamen me fallit, Argyropylum accepisse aliter, putasseque in quo, valere locum, ac tempus. Addit Aristoteles, aliquando etiam aperire viam veniae illud, quo scilicet vsus est, qui nocuit; malique aliquid attulit: sed ipse declarauit, quid intelligi voluerit, illo pronomine; esseque ipsum inquit instrumentum: quintum, quod idem praestat, est finis, cuius inquam gratia id facit: salutem enim dare voluit, non necare: extremum est, quomodo, quod etiam ipse explanat; dicens veluti sensim, placideque, non vehementer.

Ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα οὐδεὶς ἂν ἀγνοήσειε, μὴ μαινόμενος. δῆλον δὲ ὡς οὐδὲ τὸν πράττοντα: πῶς γὰρ ἑαυτόν γε; ὃ δὲ πράττει, ἀγνοήσειεν ἄν τις. οἷον λέγοντες φασὶν ἐκπεσεῖν αὐτοὺς, ἢ οὐκ εἰδέναι ὅτι ἀπόρρητα ἦν, ὥσπερ Αἰσχύλος τὰ μυστικὰ, ἢ δεῖξαι βουλόμενος, ἀφεῖναι. ὡς ὁ τὸν καταπέλτην.

Cuncta igitur haec nemo ignoraret, nisi insanus sit: perspicuum autem est, quod neque eum, qui agit: quomodo enim semet ipsum? quod autem agit, ignorauerit aliquis, ceu qui dicunt, aiunt excidisse sibi, vel se nescisse illa arcana fuisse, quemadmodum Aeschylus mysteria: vel monstrare volens de manibus dimisisse, vt is qui catapultam.

OSTENDIT vsu venire non posse, vt quispiam vno, eodemque tempore cuncta haec ignoret, nisi forte qui in tanto errore versetur, insanus sit; nam, quin omnia valeant, si ignorata fuerint, ad paenam declinandam, aut saltem minuendam, dubium non est: nulla enim alia de causa posita hic ab eo, atque enumerata fuere. Exemplis autem ipsa nunc aperire, atque illustrare voluit, & quemadmodum non arbitrabatur fieri posse, vt aliquis simul cuncta ignoret; ita etiam vt nesciat, quis fuerit auctor eius facti, cum ipsemet sit, qui ita se purgat, & transfert aliquo modo culpam in aliam rem, quae ipsum fefellit. Vt autem affirmauit fieri non posse, vt aliquis ignoret, qui fecit, cum se purget, nec factum inficietur, ita contingere posse, vt ignoret, quod fecerit: id quod confirmat peruulgata voce, qua vtuntur oratores, cum verba faciunt aliquando reprehensi, quod aliquid non satis apte dixerint; aiunt enim tunc sibi verbum illud excidisse; Hoc expressit M. Cicero cum Fusium Calenum insimularet in X. Philippica, qui dixerat in senatu litteras M. Bruti recte & ordine scripras videri: addidit enim: Quod verbum tibi non excidit, vt saepe
" fit, fortuitum: scriptum, meditatum, cogitatum attulisti. Nam, quod ad verbum Grae-
" cum pertinet, quo auctor hic vsus est, Demosthenes quoque λέγοντας vocauit aliquando oratores, & qui verba faciebant ad populum Atheniensem, vt in tertia Olynthiaca duobus locis. Alterum exemplum est eiusdem errati, nati ab ignoratione, cum quispiam, qui forte arcana & quae clam profanos esse debent, ediderit, se defenderit, dicens, se nescisse ea vetita esse. vt se purgauit Aeschylus; qui in fabula sacros quosdam ritus imprudens enuntiarat, & qui non initiatis sileri debebant. Meminit huius causae Clemens Alexandrinus in II. Stromate; dixitque, illum in Ariopagum vocatum, a iudicibus illis seueris absolutum fuisse, cum planum fecisset, se initiatum non esse: quomodo igitur potuit peruulgare sacra illa, quae nesciebat? siue inquit, iaculum ostendere volens, rationemque ipsos feriendi monstrare; imprudens emisit illud, & interfecit, quem nolebat. Huiuscemodi autem est illud, quod in vsu positum veterum iurisconsultorum, commemorauit M. Cicero; cum tamen aliud tunc constituere vellet exemplo illo,

" si te-

si telum manu fugit. Iuuat me magnopere, quod intelligo ex hoc loco Dionysium Lambinum me valde amasse, doctum hominem; & merito ab omnibus laudatum, quod alijs etiam locis perhumaniter fecit. Sed, quod vellet me casum pronominis emendasse, ac pro αὐτοὺς hic dandi casu αὐτοῖς scripsisse; vereor, ne lectio Graeci interpretis, vnde arbitror hoc ipsum hausisse, eum deceperit, in qua sanè illo modo excusus est, sed ego nactus sum exemplar αὐτῶν antiquum, in quo tamquam scholion, declaratio illa adnotata est, in qua αὐτοὺς accusandi casu legitur. Praeter quam quod in omnibus antiquis libris Aristotelis, quorum numerus magnus in manus meas venit, constanter illo modo legitur. Quomodo igitur potuit a me tantus consensus librorum non probari?

Οἰηθείη δ' ἄν τις, καὶ τὸν υἱὸν, πολέμιον εἶναι. ὥσπερ ἡ Μερόπη, καὶ ἐσφαιρῶσθαι, τὸ λελογχωμένον δόρυ, ἢ τὸν λίθον, κίσσηριν εἶναι, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ παίσας, ἀποκτεῖναι ἄν, καὶ δεῖξαι βουλόμενος ὥσπερ οἱ ἀκροχειριζόμενοι πατάξειεν ἄν.

Putare autem posset aliquis, filium quoque hostem esse, veluti Merope: & spiculum anulum ferreum in summo habere, quod tamen aculeatum erat, vel lapidem, pumicem esse, & cum ob salutem dandam ferisset, obtruncasse, & ostendere volens, veluti, qui summis manibus certant, ferirent vtique.

EXEMPLVM hoc primum est alicuius, qui ignoret personam. duo vero, quae statim sequuntur, eius exempla sunt, qui labatur in materia, inquit igitur. Putaret etiam aliquis filium hostem esse, in quod graue malum paene incidit Merope, quae Cresphontem, ex se natum, rata hostem esse, & interfectorem filij, obtruncare voluit, securimque iam in caput eius sustulerat: fecissetque profectò, nisi ab eo impedita foret, cui veritas eius facti ignota non erat. Tetigit hanc rem Plutarchus in secundo libello περὶ σαρκοφαγίας, qui etiam commemorauit vocem, quam ea, plena odij, edidit in illum falsum hostem, cum iam plagam inflictura esse; simulque motum animi magnum, qui inuaserat pectora spectatorum, timentium, ne senex ille praeueniret impetum brachij, atque ictum. Errat etiam ille, qui putans, quem iacit in propinquum, esse pumicem, cum sit lapis, imponit ei graue vulnus, siue interficit, nec non etiam labitur, fallitque ipsum materia, qui aliquem percutit spiculo, cuspide instructo, existimans ipsum in summo pro cuspide anulum, orbemque habere, ad plagam infligendam minime idoneum, qualia videmus fabricari, alijs vsibus accommodata. Eiusdem generis iacula, in libello de arte equestri, Xenophon appellauit ἐσφαιρωμένα, cuius haec verba sunt: ἐν δὲ διώξει, ἐσφαιρωμένα ἔχων ἀκόντια. Duobus autem his exemplis addit tertium; de quo auctor eius incommodi se purgat, factumque defendit, a fine: significat enim se longè alium finem habuisse, atque, vt eum conseruaret, se, quod fecit, praestitisse, non vt necaret. Hoc pacto se defendere Deianira potuisset apud virum siue iudices, apud quos causam diceret, sed aliter illa se eripuit e manibus irati viri: dolori enim suo muliebri illa mederi cupijt tunica, quam ei misit, non Herculem, quem valde amabat, crudeliter interficere. Reliquum est exemplum alicuius, qui ostendere volens, monstrareque rationem exercitationis cuiusdam corporis, grauiter percussit, quem erudiebat: genus autem fuit exercitationis, acrochirismus vocatus, ἀκροχειρίζεσθαι vero est in illo se exercere, ipsumque tractare, in quo, vt ex hoc loco percipitur, facile fieri poterat, vt alter eorum grauiorem plagam, quàm vellet, aduersario infligeret; manibus autem solis haec concertatio, siue digitis summis tractabatur, vt nomen ostendere videtur, quod ei impositum fuit. Disseruit de ipsa diligenter, eruditeque Hieronymus Mercurialis, atque id duobus locis in suis libris de arte gymnastica, maiore in vsu, honoreque habita apud veteres illos, quàm nostra aetate illa sit.

Περὶ πάντα δὴ ταῦτα τῆς ἀγνοίας οὔσης, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, ὁ τούτων τι ἀγνοήσας, ἄκων δοκεῖ πεπραχέναι, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κυριωτάτοις. κυριώτατα δ' εἶναι δοκεῖ, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, καὶ οὗ ἕνεκα. τοῦ δὴ κατὰ τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένου, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι, καὶ ἐν μεταμελείᾳ.

Cum igitur circa haec omnia ignorantia sit, in quibus actio: ille qui horum aliquid ignorauerit, inuitus videtur fecisse, & maxime in his, quae principem

locum in ijs tenent: principem autem locum tenere in his videntur ea, in quibus actio manet, & illud, cuius gratia. eius igitur, quod talem ob ignorantiam dicitur ab inuito gestum: praeterea oportet actionem tristem & plenam doloris esse: paenitereq; eum, qui fecit.

CONCLVDIT id, quod dixerat: in omnibus partibus facti, quas exposuerat & quae conficiunt ipsum, & quasi cingunt, locum habere ignorantiam: eosque, qui ostendunt, se inscitia eorum peccasse, afferre quod valeat ad ipsos purgandos: duo tamen indicat, quae maiorem vim habeant ad veniam impetrandam, seque crimine ac paena liberandos: inuitosque demum fecisse ostendendos. Illa autem sunt, tes, quae sunt tamquam materia, & fundamentum facti, & finis ipse. Addidit etiam aliud, quod ex omnibus ignorantiae signis planè declarat rem illam ab inuito gestam, si factum auctori eius parit molestiam, doletque ipsum fecisse.

Ὄντος δ᾽ ἀκουσίου τοῦ βιαίου, καὶ δι᾽ ἄγνοιαν, τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότι τὰ καθ᾽ ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις.

Cum sit igitur ab inuito factum id quod violentum est, & per ignorantiam gestum, sponte factum videri posset illud, cuius principium in ipso, qui egit, manet, intelligente singulas res, ac partes illius facti.

VT sedulo declarauit quale sit, quod geritur ab hominibus inuitis: docuitque ipsum esse, quod faciunt, adhibita sibi vi & coacti, siue propter ignorationem eius facti; ita nunc instituit tradere, quod faciunt homines sponte sua, a contrario vtens argumento. Videri posset igitur inquit, sponte factum, illud, cuius initium in ipsius manu ac potestate, qui facit, positum sit: ita enim probabitur vim non esse adhibitam; & qui praeterea sciat partes eius facti cunctas: nullaque earum ipsum fallat, quod valebit ad demonstrandum, eum inscitia ductum, quod gessit, non gessisse.

Ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται τὰ ἀκούσια εἶναι, τὰ διὰ θυμὸν, ἢ δι᾽ ἐπιθυμίαν.

Fortasse enim non bene dicitur ea ab inuitis gesta esse, quae vi irae, siue cupiditatis facta sunt.

CVM constituisset hoc diligens magister, sciens inueniri quosdam, qui de ipso aliter sentirent, habitos doctos viros: putarentque res non nullas, extra nos positas, necessitatem hominibus imponere sibi parendi, accurate disserit contra ipsos: vtiturque pluribus argumentis, modestè tamen ordiens hanc disputationem: inquit enim, eos fortasse non rectè existimare, esse ab inuitis gesta, quae ira, aut cupiditate impulsi quidam faciunt: hi enim motus ait animorum ortum ducunt a re interna.

Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἔτι τῶν ἄλλων ζώων ἑκουσίως πράξει: οὐδ᾽ οἱ παῖδες.

Primum enim, nullum ceterorum animalium quippiam sponte sua faceret, ne pueri quidem.

SI concederetur hoc inquit, sequeretur, quod apertè falsum est, vt nullum aliud animal praeter hominem, faceret vmquam aliquid sua sponte: nunc autem videmus pecora sponte sua accedere ad fluuios, saltusque, vt satient sitim, ac famem: & si enim pastores greges ouium, armentaque potum agunt, cum pastae sunt; eodemque pacto in pascua: illae tamen non inuitae proficiscuntur, liberaeque, vt feris contingit, eodem accederent. Adiungit etiam pueros nihil vmquam sponte facturos, qui ea aetate similes sint beluis: neque enim adhuc ratione vtuntur. Hoc etiam argumento vsus est Alexander in media quaestione XXXIX, quod ijsdem paenè verbis exponit, certè idem protsus ostendentibus

bus: inquit enim. Praeterea si ea, quae aguntur vi horum, idest excandescentiae ac cupiditatis, ab inuitis gesta existimanda sunt, nulla neque animantium earum, quae sine ratione sunt, neque puer vllus, sponte aliquid geret? Causam tamen ille eius sententiae attulit, quod non fecerat auctor, cum satis aperta foret: ait enim: quae namque ab his geruntur ob vnam aliquam rerum harum, quae geruntur ab ipsis, cuncta geruntur.

Εἶτα πότερον οὐδὲν ἑκουσίως πράττομεν τῶν δι' ἐπιθυμίαν, ἢ θυμὸν, ἢ τὰ καλὰ μὲν, ἑκουσίως, τὰ δ' αἰσχρὰ, ἀκουσίως: ἢ γελοῖον, ἑνός γε αἰτίου ὄντος.

Deinde vtrum nihil sponte agimus eorum, quae agimus impetu cupiditatis, vel irae: an quae honesta sunt, sponte: turpia autem quae inuiti, an ridiculum hoc est, cum vna causa sit.

Secundum argumentum est, quo idem probat; quae geruntur ab hominibus commoto animo, non fieri ab ipsis inuitis. quasi autem interrogat aduersarium: poscitque, vt sibi respondeat, vtrum cuncta, quae agimus cupiditate incensi, siue commoti ira, agamus inuiti, sine discrimine vllo, an diuersa ratio sit horum, vt scilicet velit, recta & honesta agi a nobis sponte: contraria autem his, ab inuitis? quod statim refellit, irridetque, ostendens hanc sententiam esse nimis sui amantium, laudique suae studentium, cum vna, eademque causa amborum sit, quorum altera plena honoris: altera vero affinis maculae, ac turpitudini.

Ἄτοπον δὲ ἴσως τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι: δεῖ δὲ καὶ ὀργίζεσθαι ἐπί τισι, καὶ ἐπιθυμεῖν τινῶν, οἷον ὑγιείας, καὶ μαθήσεως.

Absurdum autem fortasse affirmare a nobis inuitis agi ea, quae appetere oportet: oportet autem, & irasci ob res quasdam, & cupere quaedam, vt corporis sanitatem, & scientiam bonarum artium.

Tertium hoc argumentum est, quo itidem declarat, stulte sensuros illos, qui putarent, quae ab hominibus geruntur, ira, aut cupiditate inflammatis, geri ab ipsis inuitis: Ostendit enim incommodum. quod inde quoque sequeretur: id autem est, futurum prorsus esse, vt non pauca, quae decet facere, ac rectum est, fierent ab ipsis inuitis; quia autem hoc, quod inde sequitur, falsum & insulsum est, insulsum etiam sit, necesse est illud, cuius hoc sit consequens, idest quae fiunt ab iratis, & libidine aliqua compulsis: Exemplum autem ponit eorum, quae recta sunt, & ratio docet, vt cupiamus, valetudinem, & scientiam honestarum artium: nam oportere etiam nos aliquando irasci, iam significatum est, & plenius declarabitur.

Δοκεῖ δὲ, τὰ μὲν ἀκούσια, λυπηρὰ εἶναι: τὰ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν, ἡδέα.

Videntur autem, & quae inuiti agimus, dolorem inurere: quae autem incensi cupiditate, iucunda esse.

Sequitur superiore ordine hoc argumentum; inquit igitur. Quae inuiti facimus, & necessitate eorum gerendorum nobis imposita, cum dolore, tristesque facimus: quae vero cupiditate allecti, desiderioque illarum rerum potiendarum cum voluptate gerimus; quare cum diuersos motus in nobis pariant, non possunt eadem existimari, & ab eodem fonte manare. Versiculus Eueni confirmat priorem partem huius, quod traditur hic ab Aristotele; cuius sententia est. Quidquid coacti facimus, & necessitate nobis eius rei gerendae imposita, quamuis id sua vi iucundum sit, fieri tamen subito molestum, & odiosum.

Ἔτι δὲ, τί διαφέρει τῷ ἀκούσια εἶναι τὰ κατὰ λογισμὸν, ἢ θυμὸν ἁμαρτηθέντα: φευκτὰ μὲν γὰρ ἄμφω.

Amplius

Amplius autem quid differunt inter se, ab inuitis facta esse quae ratione administrata improbe sunt, siue impetu irae: vtraque enim fugienda sunt.

QVINTVM hoc est argumentum: auctores inquit huius sententiae, quam studiose refellit, volentes opitulari humanae imbecillitati: aditumq; mortalibus aperire ad veniam impetrandam, excogitarant hanc rationem; aiebantque, quae ab hominibus improbe gerebantur, correptis ira aut cupiditate, geri ab ipsis inuitis; quare dignos esse, quibus ignosceretur. Confutat hanc opinionem hoc etiam pacto Aristoteles, ostendens nihil iuuare ipsos commentum hoc, quia tam peccant, qui admittunt culpam aliquam ratione, ac consilio, quàm qui parentes irae, aut libidini in eodem flagitio volutantur: ambo enim haec fugienda sunt, & a nobis amolienda, si volumus esse integri, & a paena legum vacui, ac soluti.

Δοκεῖ δὲ οὐχ ἧττον ἀνθρωπικὰ εἶναι τὰ ἄλογα πάθη. αἱ δὲ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ θυμοῦ, καὶ ἐπιθυμίας. ἄτοπον δὴ τὸ τιθέναι ἀκούσια ταῦτα.

Videntur autem non minus cadere in hominem motus animi expertes rationis: actiones autem hominis ab iracundia & cupiditate nascuntur: absurdum igitur fuerit ponere haec in ijs, quae ab inuitis nobis geruntur.

SEXTVM hoc argumentum atque vltimum, quod aliquo modo aptum est a proximo superiore: cum enim putaret princeps huius opinionis assignari culpae tantum debere, quae aliquis ratione, & consilio improbe admisisset, videbatur existimare, motus turbidos animorum proprios esse beluarum: neque attingere humanam naturam, id, quod nunc auctor refellit: falsúmque esse docet: ait enim perturbationes motusque vacuos a ratione, non minus cadere in homines, quàm in expertes rationis animantes, quod probat, testificans, facta hominum ortum ducere ab ira, & cupiditate, si non cuncta, bonam tamen, & magnam partem illorum. Non est enim dubium, quin quorundam, quae postea consilio administrantur, fons & origo sit excandescentia, & cupiditas vehemens: quare inquit, quo rationem concludit, insulsum est, arbitrari, haec fieri a nobis inuitis.

Διωρισμένων δὲ τοῦ τε ἑκουσίου, καὶ τοῦ ἀκουσίου, περὶ προαιρέσεως ἕπεται διελθεῖν: οἰκειότατον γὰρ εἶναι δοκεῖ τῇ ἀρετῇ, καὶ μᾶλλον τὰ ἤθη κρίνειν τῶν πράξεων.

Explicatis autem, & eo quod sponte a nobis fit, & illo quod inuiti gerimus, sequitur de electione breuiter differere: maxime enim accommodatum videtur esse virtuti, & magis mores declarare, quam faciant actiones.

CVM explicata a se fuerint duo, quae magni ponderis erant ad hanc disciplinam: initiumq; sunt actionum nostrarum internarum: illa autem fuut, quae sponte sua homines faciunt, & quae inuiti; ostendit ordinem ipsius poscere, vt disseratur de ea, quam inferioris aetatis Latini vocant electionem, appellatam a Graecis προαίρεσιν, quod verbum, etsi nouum nō est, aliud tamen valebat in vetere, veroque Latino sermone, ac fortasse etiam non omnino exprimit iunctam Graecam vocem: neque enim intelligitur ex ipso aliquid repudiatum, & pro ipso melius, accomodatiusque sumptum, quod apparet in Graeco, praepositione πρὸ hoc indicante, sed de nomine amplius non quaeramus.

Ἡ προαίρεσις δὲ, ἑκούσιον μὲν φαίνεται: οὐ ταυτὸν δὲ, ἀλλ᾽ ἐπὶ πλέον τὸ ἑκούσιον: τοῦ μὲν γὰρ ἑκουσίου, καὶ παῖδες, καὶ τὰ ἄλλα ζῷα κοινωνεῖ: προαιρέσεως δ᾽, οὔ.

Electio autem sponte susceptum quippiam esse perspicitur, non idem autem, sed laxius funditur quod sponte fit: illius enim, quod sponte fit, participes sunt & pueri, & ceterae animantes: electionis autem, minime.

PRIMVM de re, quam ostendit, auctor dicit id, quod testatur eam a se sedulo tractandam, cum sit maximè accommodata virtuti: magisque indicet, atque a contrario distinguat mores, quam faciunt facta, cuius ratio plana, apertaque est: simulant enim multi, finguntque, nec facile ex ipsis intelligere licet, indolem, naturamque hominis. Praedicat de ipsa ante omnia, eam cognosci valde similem esse illi, quod ab homine sponte sua fit, non tamen penitus idem esse, quod statim probat, significans latius esse pertinereque ad plura, quod sponte geritur, cum eius participes sint, & beluae, & pueri: minime autem cadat in eas electio, cum sine ratione nonpossit melius sumi, & deterius reijci; cuius rationis beluae penitus expertes sunt: eius autem vsum pueri adhuc non habent.

Καὶ τὰ ἐξαίφνης, ἑκούσια μὲν λέγομεν· κατὰ προαίρεσιν δ᾽, οὔ.

Et quae subito a nobis fiunt, sponte quidem fieri dicimus, non autem electione.

ALTERVM hoc argumentum est, quo separat ea, quae sponte saepe homines faciunt ab his, quae delectu rerum habito atque electione: ostendit enim, quae subito aliquando gerunt, dici posse sponte ab illis agi; neque enim ab ipsis geruntur cum vlla prouisione animi: nullo igitur pacto cum electione: neque enim aliud quippiam tunc ipsis in mentem venit, de quo secum cogitarent, viderentque, an praestaret in ipsum incumbere, relicto priore illo impetu animi.

Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν, ἐπιθυμίαν, ἢ θυμὸν, ἢ βούλησιν, ἢ τινὰ δόξαν, οὐκ ἐοίκασιν ὀρθῶς λέγειν· οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις, καὶ τῶν ἀλόγων, ἐπιθυμία δὲ καὶ θυμός.

Qui autem ipsam dicunt esse cupiditatem, vel iracundiam, vel voluntatem, vel opinionem quandam, non videntur recte dicere: non enim commune est electio homini cum animantibus, quae sunt expertes rationis: cupiditas autem, & iracundia est.

COMPLECTITVR simul multos, qui in ipsa quasi definienda peccabant; quorum non nulli aiebant ipsam esse cupiditatem; alij excandescentiam; reliqui voluntatem, siue opinionem quandam; statimque errorem cunctorum aperit, simul duobus ipsorum primis confutatis: ait enim non cadere electionem in expertes rationis animantes; quae tamen, & cupiunt multa, & ira inflammantur, vnde perspicitur ipsas res esse discrepantes.

Καὶ ὁ ἀκρατὴς, ἐπιθυμῶν μὲν πράττει, προαιρούμενος δὲ, οὔ· ὁ ἐγκρατὴς δ᾽ ἀνάπαλιν, προαιρούμενος μὲν· ἐπιθυμῶν δ᾽, οὔ.

Et incontinens quidem quod agit, incensus cupiditate agit: qui autem eligit minimè: continens autem contra cum electione: minimè autem cupiditate incensus.

EXEMPLO incontinentis hominis distinguit electionem ab altera superiorum illarum, idest cupiditate: inquit enim, incontinentem multa facere cupiditate impulsum: nihil autem vnquam electione: si enim cogitaret, quid óptimum esset, atque id efficere pergeret, non foret impotens animi: contra autem se gerere ostendit continentem, ipsi oppositum: quorum amborum contrarijs institutis, moribusque intelligitur longè aliam esse cupiditatem ab electione.

Καὶ προαιρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντιοῦται· ἐπιθυμίᾳ δ᾽ ἐπιθυμία, οὔ.

Et electioni quidem aduersatur cupiditas: cupiditati autem non aduersatur cupiditas.

TERTIVM hoc argumentum est, quo confutat eundem errorem. innquit enim electioni aduersari

aduersati cupiditatem: actis enim cupiditas alicuius rei non sinit nos saepe bonum consilium sequi de eo quod volebamus & repugnat voluntati quantum potest: veluti eximia forma virginis subito spectatae, frangit, quod prius deliberaueramus de castitate tuenda in animo nostro: cupiditas vero cupiditati non repugnat: contingit enim aliquando, vt duabus cupiditatibus teneamur, nec impedit, vt qui sitit aurum, non possit etiam desiderio honoris & alicuis rei iucundae simul inflammatus esse.

Καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία ἡδέος, καὶ ἐπιλύπου: ἡ προαίρεσις δ', οὔτε λυπηροῦ, οὔθ' ἡδέος.

Et cupiditas quidem est rei iucundae, & cum dolore iuncta: electio autem neque rei molestae, neque rei iucundae.

QVARTVM hoc est: describit enim naturam vtriusque rei, quas cum docuerit contrarias esse inter se; statim planum factum est, eas idem esse non posse: inquit igitur, cupiditas est scilicet appetitio rei iucundae. iunctaque semper cum dolore ac molestia: cum enim careat ea re, quam vehementer optat, non potest vacare dolore, quem sentit ob absentiam rei, cuius desiderio magno inflammata est. Non vno & eodem pacto legitur hic locus in libris calamo exaratis: sunt enim, in quibus ἐπιλύπως scriptum est, in alijs scriptis valde mutatus legitur patrio casu eiusdem nominis ἐπιλύπου. non magnum sane discrimen est in sententia ipsa, vtro modo legatur; putaret tamen quispiam ἐπιλύπως aptius esse: neque enim vsu venit, vt homo aliquis, habitusue animi possit eodem tempore appetere rem iucundam & molestam: contra autem inquit, electio sine vlla cupiditate est rei iucundae: atque etiam tristis: sumit enim id, quod vtile sibi cognouit esse ex illa diligenti animaduersione duarum, pluriumue rerum.

Θυμὸς δ' ἔτι ἧττον: ἥκιστα γὰρ τὰ διὰ θυμὸν, κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ.

Iracundia autem minus est: quae namque per iracundiam facta sunt, electione minime facta videntur.

RESTABAT, vt videretur ex ijs sententijs, quas redarguit, si forte electio foret iracundia, excandescentia ve, contra quam sententiam argumentandum sibi non putat, cum opinio illa penitus inanis sit: nihil enim magis alienum est, quam dicere, quae incensi ira, furoreque, mortales faciunt, ea ipsos efficere consulto. Vidit quoque M. Tullius valde remotam esse iracundiam a ratione: praeuenireque ipsam consilium, cum fratrem corrigeret, magnopere huic culpae affinem: diffidens enim inquit. „Sed te illud admoneo, vt si „hoc plene vitare non potes, quòd ante occupatur animus ab iracundia, quam prouidere ra„tio potuit, ne occuparetur, & quae sequuntur.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς γε: καίπερ σύνεγγυς φαινόμενον. προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων, καὶ εἴ τις φαίη προαιρεῖσθαι, δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι. βούλησις δ' ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων, οἷον ἀθανασίας.

Quin etiam neque voluntas est, etsi propinqua esse apparet: electio namque non est rerum, quae fieri non possunt: & si quis huiuscemodi aliquid diceret se facere elegisse, stultus haberetur: voluntas autem est rerum, quae fieri non possunt, veluti immortalitatis.

QVIN etiam inquit, falluntur illi quoque; qui dicunt electionem esse voluntatem: neque enim verum hoc est, etsi non valde remota ab ea, sed propinqua potius ipsi intelligitur esse, quae vicinitas decepit multos; qui distinguere res dissimiles nequiuerunt; quod ipse accurate facit. Primum argumentum, quo seiungit ipsas, est: nulli enim mortales, inueniuntur, qui eligant facere, quae fieri non possunt, nisi stolidi sint ac planè fatui: extant autem inquit, non nulli, qui velint res, quae non possunt effici, exempli causa ait, qui velint

adipisci

adipisci immortalitatem. Homericus tamen Hector optat, vt immortalis perpetuo sit: nec sentiat vmquam senectutem. quare vetus scholion, cum Aristotele faciens, eo loco in optimo exemplari hoc est [illegible]. quod enim optauit Troianus, significat, nullum Graecum hominem vmquam optaturum fuisse, sed Barbarum, qualis erat ille. Nam quod fatetur Aristoteles, voluntatem propinquam esse, vicinamque electioni, hinc factum est, vt, quoniam carerent Latino nomine, quo eam plene ostenderent veteres auctores, voluntatis nomine ipsam significarent: ij autem sunt. M. Cicero plurimis locis, & Virgilius cum fecit Aeneae legatos ita Latino regi respondere. Consilio huc omnes, animisq;
„ volentibus, vrbem Deuenimus.

Καὶ ἡ μὲν βούλησις ἐστι καὶ περὶ τὰ μηδαμῶς δι' αὐτοῦ πραχθέντα ἄν. οἷον ὑποκριτήν τινα νικᾶν ἢ ἀθλητήν: προαιρεῖται δὲ τὰ τοιαῦτα οὐδεὶς, ἀλλ' ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι' αὐτοῦ.

Et voluntas quidem cadit etiam in illa, quae nullo pacto per ipsum ad exitum peruenire possunt, ceu actorem aliquem fabularum, siue athletam; victoriam adipisci: eligit autem huiuscemodi omne nemo, sed quaecumque putat studio, & opera ipsius effici posse.

SECVNDVM hoc argumentum est, quo idem probatur, cuius vis haec est: voluntatem extendi etiam ad ea, quae studio atque opera nostra non efficiuntur: cum adiumenti nihil, vt exitum consequantur, ipsis adferre valeamus; electio autem non feratur extra terminos suos: eligimus enim facere ea, quae speramus nos effecturos; sunt certe generis eius, vt non solum fieri possint, sed a nobis ipsis effici: exemplis ipse rem declarat. Veluti inquit, actorem aliquem fabulae in eo certamine vincere, ac superare aduersarios & qui cum eo de palma concertant: certabant enim illi; vnde, vt ὑποκριταὶ a Graecis, quia alienam personam sustinerent, ita etiam ἀγωνισταί, ea de causa, quae dicta est, vocabantur: siue etiam addit, athletam, quos inter se cestis puguare solitos, satis notum est, impellimur enim saepè beneuolentia vetere, vt cuipiam eorum faueamus: aliquando etiam subito quodam motu animi, & leui de causa. Concludit autem rationem, dicens. Eligit autem nemo huiuscemodi aliquid, sed, post accuratam secum deliberationem, reiectis inutilioribus vijs, eligit, quae putat per se fieri posse.

Ἔτι δὲ ἡ μὲν βούλησις, τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον, ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν πρὸς τὸ τέλος. οἷον ὑγιαίνειν βουλόμεθα: προαιρούμεθα δὲ, δι' ὧν ὑγιανοῦμεν, καὶ εὐδαιμονεῖν, βουλόμεθα μὲν καὶ φαμὲν, προαιρούμεθα δὲ, λέγειν οὐχ ἁρμόζει: ὅλως γὰρ ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι.

Amplius autem voluntas quidem est potius finis, electio autem eorum, quae referuntur ad finem: ceu volumus valere: eligimus autem illa, vi quorum valebimus, & vitam beatam consequi volumus, & ita sane loquimur: eligimus autem dicere, non congruit. Ad summam enim electio videtur rerum earum, quae sunt nostri arbitrij.

TERTIVM hoc argumentum est: ostendit enim praeter duo superiora argumenta, hoc etiam idem significari, quo tradit, voluntatem potius esse finis, quam rerum, quae referuntur ad eum finem: primum enim propositum in animo habemus, quid velimus, deinde quaerimus, quomodo ipsum adipisci valeamus, quare ambo haec volumus, posterius tamen minus: si namque sine adminiculis nullis id consequi possemus, non incumberemus, in ea uobis paranda, quae nos ad prius illud perducerent: contra autem electionem potius esse rerum, quae referuntur ad finem, iuuantque illum: exempla, quibus testatur hoc, valde clara sunt; nec facile aliquis magis illustria excogitaret, post quae ait, adiungens, quod magni momenti est ad haec distinguenda, & quasi fons, origoque omnium harum, quae traditae sunt differentiarum. Ad summam videtur electio manere in rebus, quae nostri arbitrij

bitrij sunt. Quod vero inquit in posteriore exemplo, non conuenire dicere quempiam, se eligere beate viuere; argumentum videtur ductum a consuetudine sermonis, nisi forte aliquis putet, orationem eam ideo reprehensam, quia indicet contumacem hominem, vel potius stultum, qui tantam rem arbitretur suae subitae potestatis esse.

Οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη: ἡ μὲν γὰρ δόξα δοκεῖ περὶ πάντα εἶναι, καὶ οὐδὲν ἧττον περὶ τὰ ἀΐδια, καὶ τὰ ἀδύνατα, ἢ τὰ ἐφ' ἡμῖν. καὶ τῷ ψευδεῖ, καὶ ἀληθεῖ διαιρεῖται, οὐ τῷ κακῷ, καὶ ἀγαθῷ: ἡ δὲ προαίρεσις τούτοις μᾶλλον.

Neque iam opinio esse poterit: opinio enim videtur versari circa cuncta, & non minus circa res sempiternas, & quae fieri non possunt, quàm circa eas, quae nostri arbitrij sunt, & falso, ac vero distinguitur, non malo, ac bono: electio autem potius his distinguitur.

Cvm supra exposuit sententias variorum hominum de electione, narrauit etiam inuentos quosdam, qui dixerint ipsam esse opinionem, quos nunc refellere aggreditur. Primum tamen ostendit ipsam non esse opinionem generatim; deinde venit ad illos confutandos, qui volebant electionem esse certam quandam & definitam opinionem: contra primos illos vtitur duobus argumentis; quorum prius hoc est. Opinio videtur locum haberel in omnibus rebus, & non minus in perpetuis, atque ijs, quae fieri non possunt, quàm in rebus, quae sunt nostri arbitrij, ac potestatis. quod contingere non posse, neque vsu venire dictum est de electione. Alterum autem est. Opinio vna distinguitur ab alia, vanitate, ac veritate & non bono & malo: dicimus enim opinionem aliquam esse falsam; aliam autem veram, & non vnam harum bonam esse: aliam vero malam: Nos tamen ita saepe vulgo loquimur; animaduertendum est, cum dicimus quempiam bonam opinionem habere de quopiam homine, siue re, intelligere, minime eum decipi ac falli in iudicio de illis faciendo, idest recte existimare de ipsis, ac sentire, idest vere. electio vero his potius diuiditur: sumimus enim quae bona sunt: repudiamus autem & fugimus, quae mala.

Ὅλως μὲν οὖν δόξῃ ταυτὸν, ἴσως οὐδὲ λέγει οὐδείς: ἀλλ' οὐδὲ τινί: τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθὰ, ἢ τὰ κακὰ, ποιοί τινές ἐσμεν: τῷ δὲ δοξάζειν, οὔ.

In vniuersum igitur idem quod opinio est, fortasse neque dicit ipsam aliquis. sed neque idem, quod vna aliqua: eo enim quod eligimus bona, vel mala efficimur quales sumus, quod autem opinamur, minime.

Non putat accurate disputandum contra sententiam hanc, cuius auctor fortasse nemo fuit: neque verisimile est a quopiam ipsam probatam, penitus scilicet opinionem respondere electioni; quare relinquit ipsam argumentaturq; sedulo contra eos, qui vellent vnam quandam opinionem, atque electionem nulla re inter se discrepare; vtiturque, vt hoc verum esse non probet, pluribus argumentis; quorum primum hoc est; eligendo bona, malaque, efficimur quales: tam enim improbi quales sunt, quam probi, probi inquam viri, si proposuerimus nobis gerere, quae recta, honestaque sunt: improbi autem, si contraria his; si vero de his opinati fuerimus, non immutamur animo, variamusque iudicium cogitatione illorum: exempli causa, si opinionem habuerimus de iustitia, esse inquam ipsam eximiam, praestantemque virtutem, non efficimur iusti: si vero elegerimus facere, quae iusta sunt: incubuerimusque in ipsa toto animo, efficimur iusti.

Καὶ προαιρούμεθα μὲν λαβεῖν, ἢ φυγεῖν, ἤ τι τῶν τοιούτων: δοξάζομεν δὲ, τί ἐστιν, ἢ τίνι συμφέρει, ἢ πῶς: λαβεῖν δὲ, ἢ φυγεῖν, οὐ πάνυ δοξάζομεν.

Et eligimus quidem adipisci, vel fugere, siue huiuscemodi aliquid, opinamur autem, quid est, vel cui prodest, vel quomodo: adipisci autem, aut fugere non valde opinamur.

Alterum

ALTERVM hoc argumentum est. Et eligimus inquit rem aliquam sumere, siue fugere ac declinare: trahere inquam ad nos, si accommodatam illam rebus nostris esse censuetimus: vitare, si contrariam, siue tradit aliud quippiam, vnde speremus nos iuuari posse, siue incómodi aliquid inde accipere. pertinet igitur ad consilia nostra atque facta: opinamur autem inquit rem aliquam vtilem esse, siue inutilem, & quid demum ipsa sit, siue cui prodesse possit, aut quomodo; sumere autem, siue vitare inquit, non valde opinamur; neque ita loqui mos est: nam opinione nos duci ad aliquam rem amandam, siue despiciendam, profecto videmur.

Καὶ ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται τῷ εἶν, οὗ δεῖ μᾶλλον, ἢ τῷ ὀρθῶς: ἡ δὲ δόξα, τῷ ἀληθῶς.

Et electio quidem laudatur, quod sit eius, cuius oportet esse magis, quam quòd recta est: opinio autem, quod vera est.

TERTIVM argumentum; electio inquit laudatur, quod sit eius, cuius oportet esse, magis quàm quod rectè facta sit: opinio autem laudatur, quod verè aliquis opinatus sit: differentia enim opinionis est, verum, & falsum, sed conemur haec exemplis illustrare. laudatur, qui virtutem sequitur, & nullum laborem declinat, obtinendae illius gratia: non laudatur opinio, quod in illam incumbat, sed quod de ipsa ita sentit, existimatque illam persequendam: longè igitur alium ortum ambae habent: quare dissimiles sunt. Non me fallit autem, eos, qui verterunt hos de moribus libros, non eodem pacto accepisse locum illum ἢ τῷ ὀρθῶς, quae dissensio nata est ex gemina vi, notioneque particulae ἢ; nunc enim valet, vel, nunc vero, quàm, quemadmodum supra cepit ipsam auctor, cum ait, ἢ τῶν ἐφ' ἡμῖν: apta est enim illic ea a verbis illis ἀδύνατον. quare arbitror hic ipsam eodem pacto accipiendam, vt dixerit noster doctor, consuetudinem esse de electione dicere, eam fuisse illius rei, cuius decebat, potius quàm rectam ipsam appellari: vt iudico enim, argumentatur hic quoque a more loquendi: durum tamen aliquibus non sine causa videri potuit, non apte dici de electione posse, illam rectè factam esse, si commendatur, quod eius rei, cuius decuit, electio fuerit, quae res effecit, vt opinor, vt existimarint tamquam coniungi extremum hoc cum primo decere, atque idem paene valere, quod parum intersit, aut nihil, inter oportere, & rectè fieri.

Καὶ προαιρούμεθα μὲν, ἃ μάλιστα ἴσμεν ἀγαθὰ ὄντα: δοξάζομεν δὲ, ἃ οὐ πάνυ ἴσμεν.

Et eligimus quidem, quae maximè scimus bona esse: opinamur autem quae non valde nouimus.

QVARTVM argumentum, ductum a vario iudicio, quod facimus de rebus: veluti enim illas diuersas esse suspicamur, ita diuersis modis nos gerimus in ipsis siue sumendis, persequendisque: siue minimè persequendis. Quare perspicitur inde quoque esse illas discrepantes: eligimus enim inquit, inducimusque in animum facere ea, quae valde nouimus compertumque habemus esse bona, atque vtilia: opinionem autem tantum habentes de illis, quae non valde cognita, perspectaque habemus; sed diffidimus nostris iudicijs de illis, vnde opiniones quaedam verae, aliae autem falsae vocatae sunt, quod declarat nihil exploratii nos de ipsis habere, vt incertis. quare tantum laudamus ipsa; non tamen statim gerimus veriti, ne peccaturi simus. Declarat igitur hoc quoque dissimilitudinem earum rerum, electionis inquam, atque opinionis.

Δοκοῦσί τε οὐχ οἱ αὐτοὶ προαιρεῖσθαι τὰ ἄριστα, καὶ δοξάζειν. ἀλλ' ἔνιοι δοξάζειν μὲν, ἄμεινον: διὰ κακίαν δ', αἱρεῖσθαι οὐχ ἃ δεῖ.

Videntur enim non ijdem eligere, quae optima sunt, & de illis opinari, sed quidam opinari quidem melius: ob vitium autem, sumere non ea quae recta sunt.

QVINTVM hoc argumentum est, sumptum a personis, quae saepe non vnae, eaedemque idem volunt: inueniuntur enim mortales non pauci, qui verius sentiunt, existimantq; de

M rebus

rebus bonis, quàm postea se in ipsis gerant, quae varietas opinionis, atque actionum nascitur, quia deliniti illecebris voluptatum, siue metu doloris ac malorum, quae fortibus consilijs, honestisque factis comitantur, non permanent in sententia iudicioque, quod de illis prius fecerant. Vitij autem nomine significauit Aristoteles inconstantiam, atque ea quae impediunt optimas cogitationes: dissentit igitur in his electio ab opinione; quod non contingeret, si vnum atque idem ambae illae forent.

Εἰ δὲ προγίνεται δόξα τῆς προαιρέσεως, ἢ παρακολουθεῖ, οὐδὲν διαφέρει: οὐ τοῦτο γὰρ σκοποῦμεν, ἀλλ' εἰ ταυτόν ἐστι δόξῃ τινί:

Si autem antecedit opinio electionem, siue sequitur ipsam, nihil differt: neq; enim hoc inuestigamus, sed si idem est, quod opinio quaedam.

OPINIO nunc antecedit electionem, nunc sequitur ipsam: quare significare voluit Aristoteles, siquis putaret hoc variare sententiam suam, ipsum decipi, atque errare: neque enim hoc alicuius momenti est ad id, quod modo statuir de hac re; verumque esse docuit immutandum: neque quaestio de hoc modo est; sed disputatur nunc, vtrum idem omnino sint electio, atque opinio; de tempore opinionis dubium esse non potest, quin duo, illa sint. Nunc enim aliquis exempli causa amat tenuem, castamque vitam, natura propensus ad temperantiam; in quo proposito non permanet; semel postea gustata corporis voluptate: alius autem quispiam rectam opinionem habet de aliqua virtute, puta, fortitudine; postea tamen deterretur ab ea persequenda, cognitis laboribus, qui in ipsa sustinentur, ac dolore, & vulneribus.

Τί οὖν ἢ ποῖόν τι ἐστίν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων οὐθέν ἐστιν: ἑκούσιον μὲν δὴ φαίνεται: τὸ δ' ἑκούσιον, οὐ πᾶν προαιρετὸν. ἀλλ' ἆρά γε τὸ προβεβουλευμένον: ἡ γὰρ προαίρεσις, μετὰ λόγου, καὶ διανοίας: ὑποσημαίνειν δ' ἔοικε, καὶ τοὔνομα, ὡς ὂν πρὸ ἑτέρων αἱρετὸν.

Quae nam igitur, aut qualis res est, postquam harum nulla est, quae dictae sunt: quiddam igitur quod sponte fiat perspicitur esse: quod sponte autem fit, non omne, materia est electionis, sed numquid id, de quo prius deliberatum est: electio enim cum ratione, & accurata animaduersione iuncta est: significare autem hoc videtur & nomen, quo appellatur, tamquam id sit, quod alijs reiectis sumendum sit.

CVM iam confutasset sententias eorum, qui, quid foret electio, ostendere voluerant; itidemque res non nullas, quae similitudinem aliquam cum ipsa haberent, non esse veram electionem docuisset, aggreditur nunc aperire naturam ipsius. Postquam igitur inquit patefactum est, non esse illam quippiam eorum, quae dicta sunt; videndum est, quid illa potissimum sit, & qualis. Primum igitur de ipsa tradit, intelligi eam plane sponte facienda suscipere, quae aggreditur; neque tamen penitus esse idem, quod est illud, quod sponte suscipitur: non enim retroagitur omne, vt statim declarat; tamquam totum illud, quod sponte gestum est, sit etiam deliberatum atque electum, vt ita vocem, quod auctor προαιρετὸν appellat; sed illud solum spôte gestum; existimari debere, quod cum delectu susceptum, administratumque, repudiatis deterioribus rebus, est. Probat hoc duobus argumentis, quorum prius est, quod affirmat, electionem non manere sine ratione, atque accurata deliberatione; alterum autem ab etymologia nomineq; ipso Graeco, quod iunctum est cum praepositione, πρὸ, quae particula, cum voce, quae sequitur, significat sumptum esse illud pro alijs, quae, vt minus idonea, reiecta & posthabita sunt: de totaque re prius deliberatum.

Βουλεύονται δὲ πότερα περὶ πάντων, καὶ πᾶν βουλευτόν ἐστιν, ἢ περὶ ἐνίων οὐκ ἔστι βουλή.

Consul-

Consultant autem vtrum de omnibus rebus, & quidquid id sit cadit in consultationem? an de quibusdam non est consultatio.

ATTIGERAT, dum exprimeret vim nominis, quo Graeci appellant electionem, quiddā de consultatione, deliberationeve, ex qua voce illa conformata est: quare nactus hanc occasionem, modo de ipsa diligenter differere voluit, quam praeter hoc, omittere non poterat, cum tanti momenti sit ad hanc praeceptionem de moribus absoluendam: sed etiam in libro II. de moribus ad Eudemum, post accuratam disputationem de electione, quaesiuit de consultatione: inquit igitur nunc, quasi interrogans: Vtrum autem consultant de omnibus rebus, & omne, de quo veritas quaeritur, cadit in consultationem, siue sunt res non nullae, de quibus non consultatur? A

Λεκτέον δ' ἴσως βουλευτὸν, οὐχ ὑπὲρ οὗ, ἄν τις βουλεύσαιτο ἠλίθιος, ἢ μαινόμενος: ἀλλ' ὑπὲρ ὧν, ὁ νοῦν ἔχων.

Dicendum autem fortasse cadere in consultationem non id, de quo consultaret homo fatuus, siue furens, sed de quibus compos mentis.

ANTEQVAM doceat, inueniri res quasdam, de quibus homines non deliberant, significauit quid valeret hoc nomen βουλευτὸν, idest quod cadit in consultationem: monstrauitque appellari non posse βουλευτὸν, de quo consultaret fatuus siue insanus, ac furens, idest nullius consilij, verum illa, de quibus sententiam aliorum quaereret sanae mentis homo: neque enim huiuscemodi aliquis sibi quaerendum putaret de rebus apertis, valdeq; tenuibus; veluti etiam de ijs, quae non possunt mutari vllam in partem humano studio, atque opera. A

Περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων οὐδεὶς βουλεύεται. οἷον περὶ τοῦ κόσμου, ἢ τῆς διαμέτρου, καὶ τῆς πλευρᾶς, ὅτι ἀσύμμετροι.

De rebus autem eternis nemo consultat, ceu de mundo, & de dimetiente, & latere, quod ipsorum nulla communis mensura.

STATIM adiungit, neminem extare, qui consultet de rebus sempiternis. Quae vero hoc nomine intelligat exponit, exemplisq; talium omnium his vtitur: veluti enim ait de mundo, partibusque eius; quemadmodum etiam de dimentiente ac latere; quod communem mensuram non habent: non sunt autem ambo haec eiusdem generis: etsi conuenit ipsis in perpetuitate: prius enim exemplum est cunctarum rerum caelestium: posterius autem mathematicarum: expertes autem ambae sunt mutationis omni tempore: vnde perspicitur, ipsas remotas, alienasque esse a consultatione: deliberamus autem, vt melius & quod vtilius est sumamus, deteriusque declinemus. A

Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει: ἀεὶ δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ γινομένων: εἴτ' ἐξ ἀνάγκης, εἴτε φύσει, ἢ διά τινα ἄλλην αἰτίαν: οἷον τροπῶν, καὶ ἀνατολῶν.

Sed etiam neque de his, quae in motu sunt: semper autem eodem modo fiunt, siue necessitate, siue natura, siue alia quapiam de causa, veluti de solis flexionibus, & ortibus siderum.

NEQVE etiam cōsultatur de ijs, quae sane immutationi exposita sunt, verumtamen eandem semper in motu illo suo rationem tenent: nam superiora, quae posuit, ab omni prorsus immutatione vacua, solutaque sunt; cum autem non omnino certa sit causa permutationis eorum: pluresque, ac variae doctorum virorum sententiae de hoc fuetint, partem earum exponit: siue enim inquit hoc necessitate efficitur, siue natura, siue alia qua-

piam causa; Exempli causa addit, de flexionibus solis, idest solstitio ac bruma: neque de ortibus stellarum & signorum.

Οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως. οἷον αὐχμῶν, καὶ ὄμβρων.

Neque de ijs, quae alijs temporibus aliter fiunt, veluti squalloribus, atque imbribus.

ADIVNGIT etiam non deliberari de his, quae certi nihil, definitique in se habent, sed magnopere variantur: alijsque temporibus aliter, atque aliter fiunt, quales sunt, vt narrat, squallores, atque imbres: etsi namque certis quibusdam temporibus crebrius euenire solent, nihil tamen omnino firmum, stabileque est in natura ipsorum: contingit enim hibernis temporibus multos multosque dies sine pluuia, humoreque vllo e superis sedibus fuso transire: estiuis autem plures pluresque continentes, imbres in terram fundi.

Οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης, οἷον θησαυροῦ εὑρέσεως.

Neque de ijs, quae a fortuna fiunt, veluti thesauri inuentione.

ADIVNGIT, non consultare etiam homines de ijs, quae sunt in potestate fortunae collocata; cum enim incerta admodum sint, nec notam vllam in se positam habeant; vnde praesentiri possint, stultum negotium esset, illa mente versare: sperareque se posse consilio inuestigare: aliquando enim, vbi aliquis minime putasset, aliud petens, incidit in grandem pecuniam abditam, qui autem parum sapienter, incubuerunt in hanc curam, frustrati ac delusi sunt.

Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων. οἷον πῶς ἂν Σκύθαι ἄριστα πολιτεύοιντο, οὐδεὶς Λακεδαιμονίων βουλεύεται: οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν τούτων δι' ἡμῶν οὐθέν.

Sed neque de omnibus rebus humanis, ceu quomodo Scythae remp. suam optime administrare valerent, nullus Lacedaemonum consultat: nihil enim horum ad exitum perduceretur studio, & opera nostra.

ADMONET etiam non posse rectè de omnibus humanis rebus deliberari; cuius veri sui documenti certum & apertum exemplum ponit: simile autem ipsi foret, vt siquis Italus homo, penitus alienus ab eo, suaderet regi Turcarum, vt multum remitteret illius sui duri, acerbiq; dominatus. Cur autem nihil horum, quae multa paucis exposuit attingere homo sanus debeat, ostendit: nihil enim horum effici posse studio & opera nostra testatur: non oportet autem ita attingere rem quampiam, quae exitum non habeat.

Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν. ταῦτα δὲ καὶ ἔστι λοιπά: αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι, φύσις, καὶ ἀνάγκη, καὶ τύχη. ἔτι δὲ νοῦς, καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπου. τῶν δ' ἀνθρώπων ἕκαστοι βουλεύονται περὶ τῶν δι' αὐτῶν πρακτῶν.

Consultamus autem de ijs, quae nostri arbitrij sunt, atque a nobis agi possunt: haec autem restant: causae enim videntur esse, natura, & necessitas, & fortuna: adhuc autem mens, & omne quod vi hominis effici potest: singuli autem homines consultant de his rebus, quae per ipsos agi possunt.

CVM sustulisset ea, quae nullo pacto veniunt in deliberationem, aperit nunc de quibus homines inter se deliberant: prima autem illa appellat, quae agi ab hominibus possunt; in potestateque eorum ipsorum, & manu posita sunt, qui deliberant, siue illorum, quibus consilium dant: haec enim restare dicit, post exclusa superiora: cum hae causae sint rerum omnium, vt narrat, & illarum, de quibus minime consultatur, & harum, quae

cadunt

cadunt in deliberationem, natura, necessitas, fortuna; praeterea inquit mens, & omne illud, quod vi & opera hominum effici potest, idest voluntas.

Καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς, καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν, οὐκ ἔστι βουλή. οἷον περὶ γραμμάτων: οὐ γὰρ διστάζομεν πῶς γραπτέον, ἀλλ' ὅσα γίνεται δι' ἡμῶν.

Et circa scientias exquisitas, & quae se ipsis contentae sunt, locum non habet consilium: ceu de litteris: non enim ambigimus, quomodo scribendum sit; sed de illis, quaecunque fiunt per nos.

Excipit modo res non nullas, quae etsi attinguntur ab hominibus: eiusq; generis sunt, quod cadit in actiones humanas, non tamen expositae sunt consultationi, atque id, quia certior est ratio ipsarum intelligendarum: quae namque scientijs & artibus percipiontur, magis certa & explorata sunt, quàm quae opinionibus, iudicijsque, prudentium etiam virorum, cognoscuntur. Primum igitur tradit, consilium, & deliberationem, non pedem ponere in illa, quae ab exquisitis scientijs tradita sunt: neque enim scientiae etiam omnes vno, & eodem pacto accuratae, perfectaeq; sunt; extant enim quae egeant ope, & confirmatione aliarum, cum inueniantur, quae principijs suis contentae sint ad constituendum quod praecipiunt, vt in primis geometria: has igitur videtur appellasse αὐτάρκεις, sed, vt potui, declaratis nominibus, veniam modo ad ea, quae traduntur ab auctore, qui cum dixisset locum non habere consultationem in his scientijs, quas monstrauit, exempla posuit non nullarum, & de ipsis quoque non nihil disputauit: primam autem nominat scientiā, rationemque litterarum, & si ipsam vocat litteras, vt veteres illi quoque Latini faciebant, causamque adfert, cur non consultatur de ipsa: neque enim inquit, ambigimus, quomodo vocabulum aliquod scribere debemus: satis enim hoc exploratum nobis est: verum quaerimus de ijs, quae geri, administrarique a nobis possunt.

Μὴ ὡσαύτως δὲ ἀεὶ, περὶ τούτων βουλευόμεθα, οἷον περὶ τῶν κατὰ ἰατρικὴν, καὶ χρηματιστικὴν, καὶ περὶ κυβερνητικὴν μᾶλλον, ἢ γυμναστικὴν, ὅσῳ ἧττον διηκρίβωται. καὶ ἔτι περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως.

Non eodem autem pacto semper, de his quidem consultamus, ceu de ijs, quae pertinent ad artem medicorum, & ad studium pecuniae quaerendae, & circa facultatem nauem gubernandi potius, quàm corporis exercendi, quanto minus exquisita est, & praeterea de reliquis eodem pacto.

Nec tamen semper eundem exitum adipiscuntur, sed nascitur in ipsis aliquando varietas non parua, veluti in scientia medicorum, & ratione quaerendae pecuniae, nec non arte gubernatorum magis, quam ea, quae docet, quomodo vtiliter hominum corpora exerceantur; quanto minus inquit certa, exquisitaque est, quae rationem habet cum impetu ventorum, ac tempestatibus; quibus moderari difficile est. Adiungit, eandem rationem esse reliquarum artium: quae namque magis obscurae, incertaeque sunt, magis requirunt operam, studiumque deliberantium.

Μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τὰς τέχνας, ἢ τὰς ἐπιστήμας· μᾶλλον γὰρ περὶ αὐτὰς διστάζομεν.

Magis autē circa artes, quàm scientias: magis enim circa ipsas ambigimus.

Graecus interpres testatur duobus modis hic olim legi solitum, cum inuenirentur libri, in quibus scriptum foret, ἢ τὰς δόξας. quae fortasse lectio non est reijcienda: praesertim cū supra contulerit aliquo modo sciētias cum artibus: nam illae, quas vocauit scientias exquisitas, putandae sunt eae, quae proprie, vereque scientiae dicendae sunt; minus autem tales, quas verius foret vocare τέχνας, vt τεχνῶν nomine vsus non fuerit proprie; intellexeritq; ea voce cognitionem etiam tenuem, quemadmodum Isocrates contra Sophistas, accusans ipsos, cum se tenere ἐπιστήμας videri vellent, quae tamen exiles cognitiones, aut nullae forēt, comparauit ipsas cum δόξαις: dixitq; minus esse credendum scientijs ipsorum, quàm alijs

M 3 non

non nullis hominibus, qui opinionibus vterentur: nam dubium non est, quin opinionibus quorundam doctorum virorum, magnumque vsum rerum habentium, standum sit.

Τὸ βουλεύεσθαι δὲ, ἐν τοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολύ: ἀδήλοις δὲ πῶς ἀποβήσεται, καὶ ἐν οἷς ἀδιόριστον.

Consultare autem locum habet in his, quae plerumque fiunt: incerta autem sunt, quem exitum habitura sint: & in quibus indefinitum aliquod est.

DECLARARE etiam voluit, quae sit propria, suaque materia consultationum; versarique ipsas dicit in rebus, quae & euenire illo modo, & non euenire possunt, ἐνδεχόμενα vocata a Graecis, quae tamen cum trium generum sint, circa ea, quae plerumque eodem modo fiunt: sed tamen incerta sunt & obscura hominibus: si namque illae res firmae forent, & alienae varietatis, non essent contingentes: neque de ipsis consultaretur. De illis quoque, quae fiunt aequaliter, nec magis pronae sunt in hanc, quàm in illam partem solemus deliberare, solliciti cum simus de ijs, neque tamen penitus nobis ea polliceamur, quae quamuis saepe ita fiunt, ope, consilioque prudentium ipsa impetrare studemus. Addit etiam deliberari solere de ijs, quae sunt adhuc indefinita, & in se continent quiddam, quod adhuc iudicio, & consensu deliberantium; ceterorumque cognitum, atque exploratum non sit, veluti ille, qui apud Terentium, post longam & valde dissentientem consultationem, inquit. „ Ego amplius deliberandum censeo, res magna est.

Συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν εἰς τὰ μεγάλα, ἀπιστοῦντες ἡμῖν αὐτοῖς, ὡς οὐχ ἱκανοῖς διαγνῶναι.

Adhibemus autem nobis socios in deliberationibus, cum consilium capiendum est de rebus magnis, non fidentes nobis ipsis, vt non satis idoneis ad id, quod prodesse possit, distinguendum.

CAVSAM adfert moris hominum, qui in consilijs capiendis de rebus magnis socios sibi adhibent; aitque hoc ipsos facere, quia diffidunt ingenijs suis, tamquam non facile queãt in ipsis verum videre, praesertim, vt arbitror, quia in rebus suis existimandis facile mortales decipiuntur.

Βουλευόμεθα δὲ, οὐ περὶ τῶν τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη: οὔτε γὰρ ἰατρὸς βουλεύεται, εἰ ὑγιάσει, οὔτε ῥήτωρ, εἰ πείσει, οὔτε πολιτικὸς, εἰ εὐνομίαν ποιήσει, οὐδὲ τῶν λοιπῶν οὐδεὶς περὶ τοῦ τέλους. ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι, πῶς, καὶ διὰ τίνων ἔσται, σκοποῦσι.

Consultamus autem non de finibus, sed de his, quae referuntur ad fines: neque enim medicus consultat, si sanabit aegrotum, neque orator, si persuadebit, neque qui remp. constituit, si vtiles leges scribet: neque alius quispiam reliquorum de fine. sed cuncti, figentes sibi aliquem finem, quomodo, & vi quarum rerum ipsum adipiscantur. deliberant.

CVM significasset iam de quibus capitur consilium, nunc rationem, ordinemque ostendit, qui in rebus his obscuris videndis, seruari debet, & quorum, sequentes iudicia, prudentium virorum, certiores fieri velimus: primum igitur admonet non quaeri de finibus: fines enim, qui sunt tamquam principia quaedam in rebus agendis, rati firmique in pectoribus nostris esse debent: quaerunt igitur inquit, qui consultant de vijs, & rationibus, quae perducant ipsos ad eos fines: compotesque faciant eorum, quae optant. probat autem hoc inductione, significans, tribus exemplis positis, medici, oratoris, politici, hoc facere cunctos, qui quomodo valeant rem aliquam adipisci, diligenter quaerunt: omnes enim doces

hos

hos non dubitare de finibus: sed positis illis, quomodo, & ope quorum, ea impetrare valeant subtiliter perscrutari.

Καὶ διὰ πλειόνων μὲν φαινομένου γίνεσθαι, διὰ τίνος ῥᾷστα, καὶ κάλλιστα ἐπισκοποῦσι: δι' ἑνὸς δὲ ἐπιτελουμένου, πῶς διὰ τούτου ἔσται: κἀκεῖνο διὰ τίνος, ἕως ἂν ἔλθωσιν, ἐπὶ τὸ πρῶτον αἴτιον, ὃ ἐν τῇ εὑρέσει ἔσχατόν ἐστιν: ὁ γὰρ βουλευόμενος ἔοικε ζητεῖν, καὶ ἀναλύειν τὸν εἰρημένον τρόπον, ὥσπερ διάγραμμα.

Quod si ope plurium rerum perspectum fuerit, posse fieri, per quam facillime, & optime conficiant, praeterea quaerunt: cum autem vnius ope id perfici potest, quomodo vi huius nobis aderit, & illud itidem vi cuius, donec venerint ad primam causam, quae in inuentione vltima est: qui enim consultat, videtur quaerere, et resoluere dicto modo, quemadmodũ descriptionem mathematicã.

Cvm ostendisset in deliberationibus, fine aliquo sibi proposito, quaeri solere, quo pacto potissimus ipsum adipisci, & ope adminiculoque quarum rerum vti; docet nunc, si forte plures fuerint rationes, viaeque cognitae, quae ad eum finem perducant, restare, qua potissimum ipsarum, valeamus facillimè & pulcherrime ipsum obtinere: veluti siquis cupiar fieri diues, augendi valde patrimonij plures viae sunt: extiterunt enim qui mercaturis faciendis amplas diuitias consecuti sunt, alij autem studio agri colendi rem quaesiuere, non nulli praeterea in militiam profecti, diuites domum redierunt; videndum igitur, vt admonet, quae ratio certior sit parandi diuitias, & facilior, & honestior, & in eam incumbendum. Quod si vna tantum sit, quae praestet hoc, ad superiora redeundum; ponderandumque & quomodo, & ope cuius, conficere quod volumus, valeamus, quod si primum vim adhuc tantam, & potestatem solum non habuerit, sed egeat adhuc adiumento alius, stãdum non est, & vlterius progrediendum: nec cessandum antea quam ad primam causam peruenerimus, quae, dum inuenire quod volumus, studemus; in eoque laboramus, vltima est, Hoc autem ipsum simili probat, ducto a geometris, inquit enim, qui consultat de aliqua re, similitudinem habet cum eo, qui quaerit, & resoluit perceptum aliquod: ab extremo enim ille plane reuertitur ad initium eius demonstrationis: eodem igitur pacto se gerit inuestigando, quod quaerit, qui deliberat: imitaturque ipsum.

Φαίνεται δὲ ἡ μὲν ζήτησις, οὐ πᾶσα εἶναι βούλευσις: οἷον αἱ μαθηματικαί, ἡ δὲ βούλευσις, πᾶσα ζήτησις, καὶ τὸ ἔσχατον ἐν τῇ ἀναλύσει, πρῶτον εἶναι ἐν τῇ γενέσει.

Perspicitur autem, quaestionem quidem non omnem esse consultationem, ceu mathematicae sunt: consultatio autem omnis est quaestio: & quod vltimum est in resolutione, id primum est in generatione.

Perspicitvr hinc inquit, non conuerti inter se, nec retroagi quaestionem & deliberationem, vt quemadmodum omnis deliberatio est quaestio, ita omnis quaestio sit deliberatio: hoc enim vsu venit tantum in rebus, quae pares, aequalesque inter se sunt, quod non cadit in has: Non omnem igitur quaestionem inquit esse consultationem: id quod declarat similitudine rerum, quae mente vtuntur, nõ studio, & opera humana efficiuntur: quaestiones enim inquit scientiae mathematicorum, non sunt vllo pacto consultationes: Exemplo enim vsus est figurae mathematicae, vt rem aliquo modo ante oculos poneret: qui namque vult demonstrare quippiam quod conclusum iam sit, resoluit, ac redigit ipsum in sua principia, in quo munere pergit, donec peruentum est ad illud quod per se planum est, nec eget probatione. contra autem inquit, omnis consultatio est quaestio: qui enim deliberant de aliqua re, accuratè quaerunt, indagantque, quae ratio sit illius boni impetrandi. Adiungit etiam, quod vltimum est in resolutione, idest cum peruenimus ad extremum alicuius facti; indeque, mutato cursu, reuertimur ad initium ipsius, illud primum esse in re gignenda, ordiendaque: gigni enim quoque ab ipso alibi dictae sunt hominum actiones, vt infra appellauit hominem γεννητὴν τῶν πράξεων: idest genitorem & tamquam fabrum actionum.

Καὶ

Κἂν μὲν ἀδυνάτῳ ἐντύχωσιν, ἀφίστανται. οἷον εἰ χρημάτων δεῖ: ταῦτα δὲ μὴ οἷόν τε πορισθῆναι: ἐὰν δὲ δυνατὸν φαίνηται, ἐγχειροῦσι πράττειν: δυνατὰ δὲ, ἃ δι᾽ ἡμῶν γένοιτο ἄν: τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων, δι᾽ ἡμῶν πώς ἐστιν: ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν ἡμῖν.

Quod si occurrerint alicui, quod fieri non potest, se remouent ab inquisitione, veluti si grandi pecunia opus est: eaq; parari non potest: si autem perspectum fuerit eam cogi posse, aggrediuntur ad rem agendam: effici autem posse putantur, quae studio, curaq; nostra efficerentur; quae namque auxilio amicorum geruntur, ea per nos aliquo modo fiunt: principium enim in nobis positum est.

APERIT non nulla, quae in deliberando saepe contingunt: traditque quomodo deliberantes, se gerere temporibus illis debeant. Primum autem ostendit, quia in rebus accurate videndis, quae requiruntur fini illi obtinendo, intelliguntur aliquando esse difficultates non nullae, quae superari non possint, oportere tunc vlterius non quaerere: abijcereque propositum illud, ceu inquit, si sine grandi pecunia id effici non potest: nec ratio vlla est ipsam parandi, consilium dimittendum est: si vero nulla mora est, aut quae, studio adhibito, vincatur, aggrediuntur, nec dubitant facere: Cum autem meminisset eorũ, quae possunt effici; aperuit etiam quae potissimum huiuscemodi sint: significauit igitur effici posse illa, putandum esse, quae opera, curaque nostra exitum consequi valeant, in quo numerat etiam ea, quae studio, auxilioque amicorum perficimus: amici enim tamquam nos metipsi sunt: principium enim illorum mouendorum in nobis manet: numquam autem desunt amici honestis postulatis amicorum. Nam quod ad pecuniam pertinet, cuius exemplo auctor vsus est, cognouit hoc quoque princeps Graecorum Oratorum, & , vt ciues sui intelligerent, laborauit, cum in contione clamauit, opus esse pecunia, ac sine ipsa nihil effici posse eorum, quae tempus illud, & graue bellum postularet. Verba eius cum valde nota sint & in illustri loco posita a me huc comportanda non existimaui.

Ζητεῖται δὲ, ὁτὲ μὲν τὰ ὄργανα, ὁτὲ δὲ ἡ χρεία αὐτῶν; ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. ὁτὲ μὲν, δι᾽ οὗ, ὁτὲ δὲ πῶς, ἢ διὰ τίνος.

Quaeruntur autem, aliquando quidem instrumenta, aliquando autem vsus ipsorum: simili modo. autem & in reliquis aliquando quidem vi cuius rei: aliquando autem quomodo siue opera cuius.

ADIVNGIT etiam aliud, cuius cognitio rebus agendis vtilis est: dicit enim quaeri aliquãdo instrumenta, sine quibus opus confici non potest: alio vero tempore, paratis iam illis, quomodo vtiliter ipsis vtamur: e quibusdam enim instrumentis fructum non magnum capiunt, qui illa tractare non didicerint. Idem etiam seruandum esse inquit, in ceteris rebus: aliquando enim quaeritur vi cuius, & opera: aliquando autem quomodo, siue adminiculo cuius. Primum, quod hic significauit Aristoteles, admonuit etiam M. Cicero in Partitionibus suis, vbi, & ipse praecipit de genere deliberandi: inquit enim: Nam, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis vtile sit. Sed etiam idem illic disseruit de his, quae effici possunt; in quo praeterea docuit, quae non sine magnis laboribus ac sumptibus efficiuntur: habenda pro rebus quae non possunt fieri: haec ipsius verba sunt. Cum quaeritur quid fieri possit, videndum etiam est, quàm facile possit; nam quae perdifficilia sunt, perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possent.

Ἔοικε δὴ, καθάπερ εἴρηται, ἄνθρωπος εἶναι ἀρχὴ τῶν πράξεων: ἡ δὲ βουλὴ, περὶ τῶν αὑτῷ πρακτῶν. αἱ δὲ πράξεις, ἄλλων ἕνεκα. οὐκ ἂν οὖν εἴη βουλευτὸν τὸ τέλος, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὰ τέλη. οὐδὲ δὴ τὰ καθ᾽ ἕκαστα, οἷον εἰ ἄρτος τοῦτο, ἢ πέπεπται ὡς δεῖ: αἰσθήσεως γὰρ ταῦτα. εἰ δὲ ἀεὶ βουλεύσεται, εἰς ἄπειρον ἥξει.

Videtur autem, quemadmodum dictum est homo esse principium actionum:

consilium

consilium autem capitur de rebus, quae ab ipso agi possunt, actiones autem aliorum causa fiunt. non cadit igitur in consultationem finis, sed ea, quae referuntur ad finem, neque res singulares, veluti si panis hic est, aut pistus est, vt oportet: haec enim sensus: si autem semper consultabitur ad infinitum res veniet.

TRADIT ordinem totum huius rei, repetitque, vt significat, quod paulo supra exposuerat: inde enim orditur: additque aliud, quod oportebat, ad ostendendum de quibus minime deliberatur: inquit igitur, apparere hominem esse caput & initium actionum: dixerat autem antea, mentem, & omne, quod agitur ab homine, principium & causam esse actionum: hic autem adiungit consilium haberi de ijs, quae ab ipso agi possunt: hoc enim quoque iam significatum fuerat, non consuesse homines, de rebus, quae agi nequeunt ab ipsis, consultare, quas actiones inquit suscipi aliarum rerum obtinendarum causa; non enim susciperent sibi aliquid agendum, nisi studio illo suo, & opera quippiam consequi vellent, quare dicit, quod sequitur; si cogimus consilium, vt ope sententiarum dictarum aliud cõsequamur, non cadere in consultationem finem, sed illa, quae referuntur ad finem: adiuuantque ipsum & causa sunt, vt eo potiamur, cuius adipiscendi desiderio, consilium coegimus: vnde inquit non consultamus etiam de rebus singularibus, veluti inquit, si ad quem manum intendimus, siue qui monstratur nobis ab alio, panis est: cum enim panis sit, vna rerum singularium, quibus cognoscendis sensus accommodati sunt, necesse nõ est, magno cum suo, & aliorum labore dare operam, vt id intelligas; non solum autem panis, quem ante oculos habeas, sensu oculorum percipi potest, panisne ille sit, sed etiam aliane quapiam qualitate praeditus sit: vnde sequuntur duo verba, quae puto hoc significare voluisse: vereor tamen, ne in libris & formis excusis, & calamo exaratis, corrupta illa sint: nam Graecus interpres, vnde iudicium de hoc fieri potuisset, mentionem nullam de hoc fecit: quare incerti admodum animi de hoc sum.

Βουλευτὸν δὲ, καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό. πλὴν ἀφωρισμένον ἤδη, τὸ προαιρετόν: τὸ γὰρ ἐκ τῆς βουλῆς προκριθὲν, προαιρετόν ἐστι: παύεται γὰρ ἕκαστος ζητῶν πῶς πράξει, ὅταν εἰς αὑτὸν ἀναγάγῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ αὑτοῦ, εἰς τὸ ἡγούμενον: τοῦτο γὰρ τὸ προαιρούμενον.

Id autem de quo consultatur, & quod materia est electionis, idem est, praeter quàm quod definitum iam est. illud, quod eligi debet: quod enim e consilio antepositum est, id eligi debet: definit enim vnusquisque homo quaerere quomodo aget, quando in semet ipsum perdu erit principium, & sui ipsius partem, quae dux est, & antecellit: hoc enim est quod eligitur.

CVM differuerit de consultatione, totius rei magis declarandae causa, confert inter se, quod in consultationem venit, & quod, ceteris posthabitis, de quibus quaesitum fuit, probatum est, & melius quam illa, quae reiecta sunt, existimatum, ac magis denique illi fini adipiscendo accommodatum: ostendit igitur quibus in rebus ipsis inter se conueniat: & in quo eadem discrepent. Primum autem inquit, idem prorsus illa esse, nisi quod, id quod antepositum est reliquis ex illa deliberatione, definitum iam, certumque est: id quod probat natura ipsius, vique euoluta: esse enim inquit ipsum id, quod existimatum est aptius, cunctis prius, quae venerunt in deliberationem, ponderatis: hoc autem ratione confirmat, quae ducta est a signo: dicit enim; definit namque vnusquisque amplius quaerere, postquam in semetipsum perduxerit initium eius facti; suique ipsius partem illam, quae dux est, & principatum in hoc obtinet, cessat inquam tunc quaerere: inuenit enim iam, quod accurate inuestigabat: partem autem illam esse inquit, cuius officium est, hoc moliri.

Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς Ὅμηρος ἐμιμεῖτο. οἱ γὰρ βασιλεῖς, ἃ προέλοιντο, ἀνήγγελλον τῷ δήμῳ.

Planum autem, & apertum est hoc ex priscis rebuspublicis, quas Homerus imitabatur: reges enim ea, quae prius ipsi elegerant, nota faciebant populo.

ORDINEM

ORDINEM hunc, & quomodo res conficitur, cognitum iri ait: perspicuumque futurum, perspectis antiquis rebuspublicis, rationibusque regendi, vetere illa aetate, ciuitates; quas priscas respublicas significat, Homerum imitatum fuisse; quare mos, & institutum earum illic aspicitur: neque enim aliter hoc cognosci poterat: non enim litteris proditae respublicae illae fuerant: facit enim poeta, vt consuetudo ipsorum temporum erat, reges renuntiare multitudini, quae ipsi, secum deliberantes, elegissent, vt ipsa illa confirmaret, ac se custodituram esse, ita tamquam promitteret.

Ὄντος δὲ τοῦ προαιρετοῦ, βουλευτοῦ, ὀρεκτοῦ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἡ προαίρεσις ἂν εἴη βουλευτικὴ ὄρεξις τῶν ἐφ' ἡμῖν: ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες, ὀρεγόμεθα κατὰ τὴν βούλευσιν.

Cum sit autem, quod restat eligere, quiddam, de quo deliberatum sit, & cuius appetitio excitatur e numero eorum, quae nostri arbitrij sunt, electio esse debebit appetitio eorũ, quae in nostra potestate sunt, profecta e deliberatione: e deliberatione autem, quae habita est, cum existimauerimus, appetimus quod voluntas nostra iubet.

OSTENDIT, quid sit electio, definitque ipsam satis huic loco accommodate; definitionem ipsius eliciens e superiore definitione eius, quod προαιρετὸν vocat, idest illius, quod post deliberationem, deterioribus partibus reiectis, probatum est: eum enim inquit illud sit, de quo deliberatum est, quodque sui appetitum gignit in animis nostris: appetitum inquam rerum, quae nostri arbitrij sunt: electio quoque inquit erit appetitio, orta a deliberatione rerum, quae nostri arbitrij sint: hoc autem declarans, inquit: postquam enim deliberatum, existimatione a nobis facta: cognitoque veriore consilio, appetimus ipsum, vt deliberatio ipsa suasit. Eustratius adnotat in quibusdam libris pro βούλευσιν, inueniri scriptum βούλησιν.

Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τύπῳ εἰρήσθω, καὶ περὶ ποῖά ἐστι, καὶ ὅτι τῶν πρὸς τὰ τέλη.

Electio igitur quid sit, traditum a nobis sit crasso quodam modo, & circa quas res versetur, esseq; eandem quiddam eorum, quae faciunt ad finem.

CONCLVDIT Aristoteles, affirmans a se expositam esse electionem crasso modo: significatum inquam, quae sit materia, in qua versatur; esseque ipsam earum rerum, quae referuntur ad finem: neque enim alia de causa deliberamus, nisi vt peruenire possimus certa via ad id, quod consequi cupimus.

Ἡ δὲ βούλησις, ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστὶν, εἴρηται: δοκεῖ δὲ, τοῖς μὲν, τἀγαθοῦ εἶναι: τοῖς δὲ, τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ.

Voluntatem autem finis esse, dictum est: videtur autem, quibusdam quidem boni ipsius esse: alijs autem eius, quod videtur bonum.

CVM exposuisset, quae requirebantur ad id, quod sponte fit, & ad electionem declarandam pertinebant, modo se iam tradidisse narrat, velle eos homines finem; desiderioque incensos esse ipsius adipiscendi; eaque de causa consultare, minime contentos cognitione rerum, quae perducunt eos ad eum finem, si incubuerimus postea in ipsas: etsi igitur hoc satis planum, apertumque est, non tamen adhuc omnis scrupulus euulsus: restabat enim praeterea controuersia non parua: sunt enim qui velint bonum illud, quod consultando inuestigamus, esse verum bonum: existunt alij, qui arbitrentur nos quaerere id bonum, quod nobis bonum videtur, speciemque tantum eius rei habeat. Differendum igitur de hoc sibi putat, antequam tamen hoc aggrediatur, exponit, quid vsu veniat, comiteturque his & illis, inter se grauiter dissentientibus.

Συμ-

Συμβαίνει δὲ, τοῖς μὲν τὸ βουλητὸν τἀγαθὸν λέγουσι, μὴ εἶναι βουλητὸν, ὃ βούλεται, ὁ μὴ ὀρθῶς αἱρούμενος: εἰ γὰρ ἔσται βουλητὸν, καὶ ἀγαθόν: ἦν δὲ, εἰ οὕτως ἔτυχε, κακόν.

Usu venit autem his qui dicunt cadere sub voluntatem ipsum bonum, non cadere sub voluntatem id, quod vult ille, qui non recte sumit sibi faciendum: si enim cadet sub voluntatem, erit utique bonum: fuit autem, si res ita tulit, malum.

Primum indicat, quid vsu veniat ijs, qui putant velle homines verum bonum: esse autem ipsum inquit, quod non cadit in voluntatem, neque tale existimari debet, id quod vult, qui non recte eligit, neque ratione in hoc vsus: si enim inquit tale est, vt merito vocari possit βουλητὸν, cadatque in voluntatem, necesse est, vt bonum sit; fuit autem, quod aliquando contingit: fierique potest, non solum, minimè bonum, verum etiam malum ac detrimentosum.

Τοῖς δ' αὖ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν, τὸ βουλητὸν λέγουσι. μὴ εἶναι φύσει βουλητὸν, ἀλλ' ἑκάστῳ τὸ δοκοῦν: ἄλλο δ' ἄλλῳ φαίνεται, καὶ εἰ οὕτως ἔτυχε, τἀναντία.

His autem rursus qui dicunt, quod speciem habet boni, cadere sub voluntatem, non extare quippiam quod cadat natura sub voluntatem, sed quod cuique videtur: aliud autem alij videtur, etsi forte res ita contingat, quae sunt inter se contraria.

In quod incommodum incurrere, monstrat, illos, qui censebant velle homines, id quod apud ipsos specimen boni haberet, esseque ipsum ait βουλητὸν, atque implere voluntatem eorum; incommodum autem est, quod ita nullum inueniretur, quod sua vi, naturaque expeteretur ab hominibus, dignumque foret per se, quod mortales vellent, sed singulis tale esset, quod appareret, taleque ipsis videretur: Quam insulsum autem esset ita credere, declarat, dicens, quia species rerum in animis, iudicijsque hominum, ac diuersis ingenijs, variae sunt: magnopereque inter se discrepantes: his namque, exempli causa, voluptas summum bonum videtur: alijs autem graue malum, ac pestis quaedam mortalium. Quomodo igitur, quae tantopere inter se dissentiunt, speciemque ita diuersam habent, eadem existimari possunt: vsu enim in aliquibus venit, vt non solum dissimilia sint, sed aliquando etiam penitus contraria.

Εἰ δὲ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν, καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι, τἀγαθὸν: ἑκάστῳ δὲ, τὸ φαινόμενον.

Si autem haec non placent, numquid dicendum est, simpliciter quidem, & veritatem spectantibus, cadere sub voluntatem verum bonum: singulis autem hominibus, id quod speciem tantum eius habet.

Cum exposuerit sententias eorum, qui de proposito, fineq; voluntatis locuti fuerant, ipsasq; sustulisset, quid sui iudicij de ipso sit, aperit: inquit igitur. Quòd si haec minimè placent, probarique meritò nòn possunt: sunt enim absurda nimis, diuidenda fortasse sententia est, dicendumque simpliciter ac vere, expeti votis bonum ipsum, quodque sua natura tale est, quod si non manemus in natura ipsius, attendimusque sensus personarum, mutanda sententia est, dicendumque a singulis hominibus expeti, quod videtur ipsis bonum: capitq; animos eorum.

Τῷ μὲν σπουδαίῳ, τὸ κατ' ἀλήθειαν εἶναι: τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχὸν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων. τοῖς μὲν εὖ διακειμένοις, ὑγιεινά ἐστι, τὰ κατ' ἀλήθειαν τοιαῦτα ὄντα: τοῖς δ' ἐπινόσοις ἕτερα: ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ, καὶ γλυκέα, καὶ θερμὰ, καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα.

Studio-

Studioso igitur viro erit, quod verum spectanti tale est: improbo autem, quodlibet, veluti in corporibus: bene namque constitutis salubria sunt, quae vere talia sunt: valetudinarijs autem longe alia. simili autem modo & amara, & dulcia, & calida, & grauia, & singulae aliae res.

PROBO autem viro ac studioso bonum erit, quod vere bonum est; homini vitioso quodlibet, quod scilicet accommodatum sit prauo ipsius ingenio, ac moribus. Vt autem rem aperiat magis atque illustret, simili corporum nostrorum vtitur: quando enim inquit integra ipsa sunt ac valent, iuuantur cibis salubribus: sibique accommodata sentiunt ea, quae vere, & omni tempore talia sunt, contra illis, cum inciderunt in morbum, alia salubria sunt. Vt autem mutatis corporibus, eorum longe alia sana sunt, ita etiam variantur sensus: quae namque prius dulcia erant, amara fiunt, eodem pacto calida & grauia non semper eadem existimatur, sed eadem de causa iudicium, quod fit de his, immutatur, quod in ceteris etiam rebus vsu venire significat, quas non appellauit.

Ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τἀληθὲς αὐτῷ φαίνεται: καθ' ἑκάστην γὰρ ἕξιν, ἴδιά ἐστι, καὶ καλὰ, καὶ ἡδέα, καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος, τῷ τἀληθὲς ἐν ἑκάστοις ὁρᾶν. ὥσπερ κανὼν, καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν.

Studiosus enim singulas res existimat recte, & in singulis rebus verum ipsi apparet: in vno quoque enim habitu propria sunt, & honesta, & iucunda: & plurimum praestat fortasse studiosus homo: quod vim habet perspiciendi in singulis rebus ipsum verum, tamquam norma, & mensura ipsarum.

QVOD si, addit, aliquis quomodo remedium adhibeatur huic malo quaereret, & quis sit ille, qui existimare vere possit de tam incertis rebus, tradit hunc esse studiosum virum, qui recte iudicat de singulis rebus, atque in ipsis sine vllo errore verum videt; nec fallitur specie, similitudineque rerum. Admonet etiam, rei magis explanandae gratia, quanta sit varietas iudiciorum in singulis habitibus animi, atque ingenijs mortalium: singulos enim habitus habere inquit, sua quaedam & propria, honesta, ac iucunda, quae non facile aliquis distingueret, quamuis non omnino rudis sit, & imperitus rerum: mirum tamen esse inquit, quantum in hoc praestet studiosus, quem effert summis laudibus: vere enim ipsum affirmat esse in omnibus rebus explorandis, veluti normam quandam, ac mensuram. Vt autem, translato verbo vtens, hic Aristoteles vocauit studiosum virum κανόνα, quod instrumentum est multarum artium; nec sinit ipsas errare, ita etiam Halicarnasseus in Lysia de ipso, quem mirifice laudat, inquit, καὶ τῆς ἀττικῆς γλώττης ἄριστος κανών; sed etiam in eadem vita multo infra, non contentus hac translatione, ait de eodem; ὅρον καὶ κανόνα τῆς ἰδέας ταύτης αὐτὸν ἀποφαίνομαι. sed quis nescit, M. quoque Ciceronem suorum scriptorum κανόνα Tironem suum vocasse? Interpres Graecus valde incertus ac varius fuit in declarandis verbis his auctoris; καθ' ἑκάστην γὰρ ἕξιν, & quae sequuntur. Primum enim, inquit, intellexisse illum, quibus appetimus, gustamus; videmus, ceterisque sensibus; deinde, non omnino fidens huic sententiae, atque id non sine causa, vt arbitror, fieri posse putat, vt intellexerit cunctas morum virtutes, veluti temperantiam, fortitudinem, iustitiam, ceteras; quia cunctae habent sua quaedam, & propria bona, atque iucunda; sed tertiam etiam explicationem addidit, vt accipi debeant hic nomine ἕξεων, artes, quae & ipsae habitus sunt, quod confirmare conatur.

Τοῖς πολλοῖς δὲ ἡ ἀπάτη διὰ τὴν ἡδονὴν ἔοικε γίνεσθαι, οὐ γὰρ οὖσα, ἀγαθὸν φαίνεται. αἱροῦνται οὖν τὸ ἡδὺ, ὡς ἀγαθὸν: τὴν δὲ λύπην, ὡς κακὸν φεύγουσιν.

In multis autem fallacia nasci videtur ob voluptatem: cum enim non sit bonum, esse videtur: sumunt igitur iucundum: quod est, tamquam bonum dolorem autem, tamquam malum fugiunt.

ADMONERE etiam voluit, vnde existat hic error: affirmatque proficisci fallaciam hanc a voluptate, quae, cum bonum non sit, speciem boni praese fert, allicitque ad se multos; natura enim haec est mortalium, vt expetant, sumantque saepe quod iucundum est, quasi bonum, vitentque ac fugiant dolorem & molestiam, tamquàm malum. Non tamen quidquid iucundum est, idem bonum est, contraque cuncta, quae dolorem aliquem efficiunt, eadem mala existimanda: quod enim inde nascitur ponderandum est.

Ὄντος δὲ βουλητοῦ μὲν, τοῦ τέλους: βουλευτῶν δὲ καὶ προαιρετῶν, τῶν πρὸς τὸ τέλος, αἱ περὶ ταῦτα πράξεις κατὰ προαίρεσιν ἂν εἶεν καὶ ἑκούσιοι: αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι περὶ ταῦτα.

Cum cadat igitur sub voluntatem finis, consultatio autem fiat, & electio de his, quae pertinent ad finem, actiones, quae fiunt circa res has, vt electio monstrat, fieri debent, ac sponte administrari: functiones autem virtutum circa res has.

PROBAT longo ambitu, firmisque rationibus, quas repetit e sententijs iam explicatis, in nostra manu, potestateque esse, fieri nos bonos ac malos, contra sententiam quorundam qui, sibi indulgentes, vindicantesque se ab infamia ac paena, alterum horum probabant: alterum vero non concedebant: inuitos enim & coactos homines peccare aiebant. Inquit igitur, cum finem velimus, statutumque iam in animo habeamus, esse illum nobis persequendum, consultemus autem, atque eligamus ea, quae perducunt nos ad eum finem & quae agimus in his administrandis, ac tractandis, quae βουλευτὰ, & προαιρετὰ vocauit, idest de quibus consilium cogimus, & quae postea, ceteris reiectis, gerenda nobis statuimus, vt finem nobis propositum consequamur, ait geri a nobis, vt suadet electio, ac sponte facientibus; additque actiones virtutum, idest quae facimus secuti auctoritatem ipsarum in his rebus consistere, ac manere.

Ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀρετή: ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία: ἐν οἷς γὰρ ἐφ' ἡμῖν τὸ πράττειν καὶ τὸ μὴ πράττειν, καὶ ἐν οἷς τὸ μὴ, καὶ τὸ ναί. ὥστ' εἰ τὸ πράττειν, καλὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν ἐστι, καὶ τὸ μὴ πράττειν, ἐφ' ἡμῖν ἔσται, αἰσχρὸν ὄν, καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν, καλὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ πράττειν, αἰσχρὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν: εἰ δ' ἐφ' ἡμῖν τὰ καλὰ πράττειν, καὶ τὰ αἰσχρὰ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ πράττειν: τοῦτο δὲ ἦν, τὸ ἀγαθοῖς, καὶ κακοῖς εἶναι, ἐφ' ἡμῖν ἔσται τὸ ἐπιεικέσι, καὶ φαύλοις εἶναι.

In nostro autem arbitrio est & virtus: simili autem modo, & vitium: res enim in quibus agere, & non agere in nobis positum est, & in quibus non, & in ijsdem ita; quapropter si agere, quod honestum est, in nobis situm est, & non agere in nobis situm erit, quod turpe est, & si non agere quod est honestum, positum in nobis est, & agere, quod turpe est, positum in nobis. si autem in nobis res honestas agere, & turpes: simili autem modo & non agere (hoc autem nihil aliud est quàm bonos esse, & malos) in nobis erit probos esse, & malos.

ADIVNGIT, vt in potestate nostra est virtus, ita etiam eodem pacto, vitium: quod constituit affirmans, commune hoc esse omnium rerum, vt quae arbitrij nostri est facere, eadem non facere nostri itidem arbitrij sit, & in quibus vti possumus negatione, dicereque ipsas non esse, in ijsdem etiam affirmatione: quibus ex sententijs cócludit, si agere aliquid, quod honestum, praeclarumque sit, in nostra potestate est, non agere etiam illud nostri arbitrij futurum, quod turpe est: eodem pacto se rem habere dicit in his, quae recusamus facere: incipit enim ab his, quae recusamus facere non sine culpa, cum honesta sint, quae cum arbitrij nostri sint, eadem illa inquit, si facere voluerimus nostri arbitrij futura; quod turpe nobis erit, si gesserimus. Elicit autem ex hac disputatione illud, quo animus ferebat, & cuius demonstrandi causa, minutè subtiliterque de his rebus disseruit, si voluerimus, licere nobis esse moderatis viris; eodemque pacto prauis

nam ita se gerere in rebus, vt significauit, nihil aliud esse inquit, quàm factis declarare, se probos homines esse, siue improbos.

Τὸ δὲ λέγειν, ὡς, Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ᾽ ἄκων μάκαρ, ἔοικε τὸ μὲν ψευδεῖ· τὸ δ᾽ ἀληθεῖ: μακάριος μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄκων: ἡ δὲ μοχθηρία, ἑκούσιον.

Dicere autem neminem sponte sua esse prauum, neque inuitum beatum, par simileque est: hoc quidem falso: hoc autem verò: beatus enim nemo inuitus: prauitas autem sponte contrahitur.

VIDEBAT aduersari suo iudicio Aristoteles sententiam peruulgatam poetae, quare existimauit oportere se illam refellere: si non totam, partem tamen ipsius, a qua valde dissentiebat: cum alteram probaret, inquit igitur. Nullum hominem sponte sua prauum esse; neque inuitum beatum, cum geminum sit: alterum horum falsum videtur: alterum, verum: statim autem significat, quod falsum putat, & quod verum; beatus enim inquit nemo inuitus est: prauitas autem sponte suscipitur; volentesque homines in ipsam incurrunt. Versu profecto continetur sententia, cujus partem confutat philosophus: poetae tamen nomen indicare non possum; nam poetae verba esse plane intelligi poterat, nisi extremum senarij deprauatum prius fuisset; accedit etiam testimonium Plutarchi, qui περὶ δικαίου, ipsum citat: (vidi enim volumen ipsius, calamo scriptum, in quo libellus hic etiam foret) inquit enim, ὡς, εἴη διὰ ποιητῆ πειθῶν, ὅτι εἰ τὸ, οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ᾽ ἄκων, μάκαρς, cum μακάριος pro μάκαρ legeretur, quod nomen decurtatum aptum est rationi poetarum. Cum autem receptam lectionem huius Aristotelei loci, huc vsque secutus sim, quam in omnibus & excusis, & scriptis libris inuenerim, nunc alterius mentionem faciam, quam cognoui indicio Graeci interpretis: narrat igitur ille, ipsam non nullis probatam fuisse, quae sanè, littera nulla a superiore discrepabat, sed tantum sono vocis: cum prima sui parte acutum ipsum haberet, vnde nascebatur, vt longe alia notio eius foret; πόνηρος enim valet miser & calamitosus, cum in extrema syllaba graui valeat (vt omnibus notum est) homo prauus: nam significare πόνηρος, quod dixi, exemplis ille optimorum auctorum, Hesiodi, & Epicharmi confirmat, etsi id obscurum non erat: factum autem ita est, (nisi fallor) vt non deterior fortasse lectio postea repudiaretur, auctoritate ipsius, cui, vt opinor, non tantum tribui debuit: magis enim repugnare videtur beato viro miser, & oppressus grauibus malis, quàm improbus; esseque hoc ἀντίθετον eius nominis magis certum, quàm alterum illud; id quod etiam videtur Carolo Oricellario, amico meo summo, & variae, grauisque omnis doctrinae perito homini, cuius ego iudicio multùm in his meis scriptis vsus sum: etsi prauitas quoque, vitiumque in opulento viro reddere ipsum miserum solet, quod ille praeclare intelligens, vtrique lectioni locum esse censet. Addere etiam hic libet, cum citet interpres huius Aristotelei libri, quicumque ille fuit, testimonium Hesiodi ἐν μεγάλαις ἠοίαις, quod opus ipsius vetustate amissum est, pro ἠοίαις, perperam legi apud eum οἵαις. veluti etiam apud interpretem Pindari.

Ἢ τοῖς γε νῦν εἰρημένοις ἀμφισβητητέον, καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐ φατέον ἀρχὴν εἶναι. οὐδὲ γεννητὴν τῶν πράξεων, ὥσπερ καὶ τέκνων.

An de his, quae modo dicta sunt, ambigendum est, neque dicendum hominem principium esse, neque genitorem actionum, quemadmodam est liberorum.

TAMQVAM reuocat in dubium, quae modo dicta sunt, cogitans inueniri posse aliquem, qui haec minime credat, quare rursus incumbit in ea. Miratur tamen huiuscemodi quempiam inueniri, qui superioribus argumentis persuasus non sit: & tamen, quia tanti momenti res erat, nouis quasi sagittis configere ipsum studet. Quod igitur inquit diximus, aut probari debet, aut ea, quae modo statuimus, dubia adhuc, & incerta sunt: cogimurque fateri, hominem non esse principium, neque effectorem, auctoremque suarum actionum, quod nos censemus, veluti parentem suorum liberorum.

Εἰ δὲ ταῦτα φαίνεται, καὶ μὴ ἔχομεν εἰς ἄλλας ἀρχὰς ἀναγαγεῖν παρὰ τὰς ἐφ᾽ ἡμῖν, ὧν καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐφ᾽ ἡμῖν, καὶ αὐτὰ ἐφ᾽ ἡμῖν, καὶ ἑκούσια.

Quod si haec plana, apertaq́ sunt, neque habemus ad quae alia principia perducamus praeter ea, quae sunt sita in nobis, quorum & initia in nobis sunt, & ipsa quoque in nobis, & sponte nostra geruntur.

PROBAT Ita se rem habere, vt significauit, primum a contrario, deinde auctoritate sapientum, & aliorum huiuscemodi signorum: initia inquam esse nostrarum actionum, consiliũ, electionem, ac voluntatem: Quod si haec inqnit, patent, satisque plana sunt, neque valemus facta nostra referre ad alia vlla priucipia praeter ea, quae sita sunt in nobis, credendum est, quorum principia sunt in nostra potestate, quae inde prodeunt, & ipsa quoque esse in nostra potestate: sponteque a nobis administrari, non ab innitis geri.

Τούτοις δ᾽ ἔοικε μαρτυρεῖσθαι, καὶ ἰδίᾳ ὑφ᾽ ἑκάστων, καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν νομοθετῶν· κολάζουσι γὰρ καὶ τιμωροῦνται τοὺς δρῶντας μοχθηρά, ὅσοι μὴ βίᾳ, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν, ἧς μὴ αὐτοὶ αἴτιοι· τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας, τιμῶσιν, ὡς τοὺς μὲν προτρέψοντες, τοὺς δὲ κωλύσοντες. καίτοι πρὸς ὅσα, μήτ᾽ ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστι, μήθ᾽ ἑκούσια οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν· ὡς οὐδὲν πρὸ ἔργου ὄντος πεισθῆναι, μὴ θερμαίνεσθαι, ἢ ἀλγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἄλλ᾽ ὁτιοῦν τῶν τοιούτων· οὐθὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά.

Haec videntur, tamquam testimonio suo, confirmare ea, quae fiunt priuatim a singulis hominibus, & ab ipsis legum scriptoribus: castigant enim, & puniunt eos, qui admittunt improba facta, exceptis illis, qui, vi ipsis adhibita, fecerint, siue propter ignorantiam, cuius ipsi sibi causa non fuerint: eos autem, qui res honestas gesserint, honorant, veluti hos impulsuri, illos autem prohibituri. atqui ad ea agenda, quae nostri arbitrij non sunt, neque sponte geruntur, nemo impellit, quasi nihil vtilitatis adlaturum ei sit, persuasum quempiam esse, ne caleat, aut doleat, aut esuriat, aut aliud quippiam huiuscemodi: nihilominus enim patiemur ipsa.

CITAT testimonium cunctorum paene mortalium, qui singillatim de hoc secum sentiunt, seorsumque iurisconsultorum, qui legibus suis vniuersam ciuitatem, gentemque aliquam excolunt: ipsos enim ait, videri eiusdem animi, iudicijque esse, cum puniant eos, qui admittunt aliquas culpas, exceptis illis, qui, siquid improbe vmquam faciunt, necessitate sibi imposita id faciunt, vique adhibita; siue ignoratione ducti illius facti, cuius inscitiae ipsi sibi ipsis causa non fuerint: hos enim non adiuuat, neque liberat malo, dicere, se nescire id crimen esse. Adiungit autem eosdem, eodem consilio, quod statim aperit, honorare illos, qui praeclarum aliquod, honestumq; facinus gesserint, sperantes se ita hos, exemploque ipsorum ceteros ad eadem facta iteranda inuitaturos: contrarios autem his, & qui turpiter se gesserint, ab ea vita reuocaturos. Cum vtatur autem auctoritate eorum, qui leges scripserunt. notum est, Solonem, qui fuit vnus ex illis, remp. duabus rebus contineri dixisse, praemio, & paena. Demosthenes quoque in Leptinem, cum dixisset, operam dandam, vt cunctae leges rectae sint; in primis illas addidit requiri, vt perfectae sint, quae valent ad remp. augendam, vel minuendam, quas affirmat esse illas, quae honores tribuunt illis, qui iuuerint remp. paena afficiat autem, qui contraria praestiterint. Contrario quoque vtitur ad idem constituendum: neminem enim extare affirmat, qui hortetur quospiam impellatq; ad ea gerenda, quae nostri arbitrij non sunt, neque sponte ab hominibus administrantur: intelligunt enim inquit, cuncti, se operam perdituros, & rem, quae exitum non habet, temptaturos: quamuis enim oratione sua persuaderent aliquibus, quod volunt, inuenirentque, qui id aggrederentur, illud tamen totum inane foret, ac nihil prodesset. Quomodo enim aliquis faceret, si calore premitur, ne caleat; aut si dolet, ne doleat, siue si esurit, ne esuriat; huiuscemodique alia perpetiatur: neque enim potestatis humanae est liberare se statim his malis, vt vult; alijs enim rebus, remedijsque opus est.

Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσιν, ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας. οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια: ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ: κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι: τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι, καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσι. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν: τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι, κύριοι.

Namcum accedunt ad plectendum aliquem, qui ob ignorationem peccarit, puniunt eum solum, qui visus ipse sibi ipsi causa fuisse ignorationis: veluti ebrijs duplices paenas: principium enim in ipso est: in sua enim potestate positum erat, ebrium non fieri: hoc autem causa fuit ignorationis: in eos quoque animadvertunt, qui ignorant aliquid eorum, quae legibus definita sunt, quaeque scire opus est, nec difficilia sunt: eodem autem pacto & in ceteris rebus: quaecunque propter incuriam ignorare videntur, tamquam in ipsis positum fuerit minime ignorare: erat enim in ipsis situm adhibere curam.

INSTITUTUM iudicum, magistratuumque omnium declarare hoc etiam docet; qui paena afficiunt eum, qui ob ignorátiam rei illius aliquid improbe fecerit, si cognorint, causam ignorationis in ipso manere: ipsamque ortam negligentia hominis; veluti ait temulentis duplicem paenam imponunt, si laeserint aliquem eo tempore; initium enim eius iniuriae inde profectum est; in sua namque manu is positum habebat, non se vino obruere: quis autem nescit vinum, si copiose aliquis bibat, hoc praestare, quod causa fuit eius ignorantiae, etsi autem plures hoc seruare inquit, vnum tamen auctorem fuisse huius seueritatis, Pittacum inquam, notum est; quod ipse, & in II de rep. & in II. itidem de arte dicendi commemorauit. Adiungit etiam eosdem animaduertere in eos, qui ignorant aliquid eorum, quae leges eius loci iubent, aut vetant: illa enim cognosse oportet, nisi valde obscura, & perdifficilia fuerint: hoc enim valeret aliquid ad eos purgandos; narrat etiam iudices eodem pacto existimare de ceteris, quae ob incuriam facta fuerint: ipsam enim quoque censent a culpa illorum natam inscitiam, atque iniuriam.

Ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός τίς ἐστιν, ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι. ἀλλὰ τοῦ τοιούτους γενέσθαι αὐτοὶ αἴτιοι, ζῶντες ἀνειμένως, καὶ τοῦ ἀδίκους, ἢ ἀκολάστους εἶναι οἱ μὲν, κακουργοῦντες: οἱ δὲ, ἐν πότοις, καὶ τοῖς τοιούτοις διάγοντες: αἱ γὰρ περὶ ἕκαστα ἐνέργειαι τοιούτους ποιοῦσι: τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν μελετώντων πρὸς ἡντιναοῦν ἀγωνίαν, ἢ πρᾶξιν: διατελοῦσι γὰρ ἐνεργοῦντες: τὸ μὲν οὖν ἀγνοεῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνεργεῖν περὶ ἕκαστα αἱ ἕξεις γίνονται, κομιδῇ ἀναισθήτου.

Sed fortasse talis est aliquis, vt nullo pacto queat diligentiam in hoc adhibere, verum, quod tales euaserunt, culpa in ipsis est, qui viuunt molliter, & quod iniusti, vel intemperantes sint; quorum hi quidem improbis factis dant operam; hi vero in potationibus, & huiuscemodi voluptatibus vitam consumunt. qualia namque fuerint, quae sunt in singulis factis, tales eos reddunt, hoc autem planum fiat, si quis attenderit eos, qui meditantur, quomodo se gerere debeant in singulis contentionibus, aut factis: non cessant enim ea obire: ignorare igitur e muneribus obitis circa singulas res gigni habitus, hominis est carentis admodum sensu.

INDICAT, quid afferret aliquis, qui omnino vellet hos purgare, & paena indignos esse ostendere, insulsum sanè illud, & nullius momenti ad eos paena liberandos: cócederet enim rectum fuisse, ipsos incumbere in ea perdiscenda, quae non sinerent illos errare: verumtamen diceret, horum aliquis inueniretur, qui non posset ferre hunc laborem; neque susci-

pere

pere tantam curam, vt ea perdisceret: & in illis meditandis se exerceret, vnde statim acriter auctor refellit hanc orationem: magisque premit, non eum, qui paena liberare nocentem volebat, sed illum ipsum, qui tantae inertiae, incuriaeque affinis erat: inquit enim huiusce modi omnes sibi ipsis causam fuisse, quod tales forent, quia vitam eam amarent ac colerent, vnde tales necessario euaderent, quam vitam deprauatam & facile omnes deprauare valentem, diligenter describit, & ponit nobis ante oculos. Ita ego prorsus arbitror, hunc locum esse accipiendum; nec tamen me fallit, duos magnos Latinos interpretes horum librorum aliter se hos defendere conatos esse, & ad naturam corporis, humoremque, quo constemus, rem contulisse, causamque huius nostrae imbecillitatis esse voluisse; & tamen, si auctoritatibus standum foret, quod non puto, mecum aperte facit Graecus interpres: in primis autem ex verbis Aristotelis hic sensus elicitur. Postquam autem satis illos accusauit, monstrato fonte & origine eorum vitiorum, addit, planum cuique & apertum esse posse, tales reddere homines consuetudinem vitae, ac studia, quae coluerint, siquis attenderit morem eorum, qui se exercent in aliqua arte, atque actione: meditanturque, quomodo in ea praestare alijs possint: cuncti enim tractant illa ipsa: accurateque versantur prius in illis factis, & ita meliores fiunt. Ad extremum inquit, quod declarat, huic ignorationi ignosci non posse: nescire autem ex studijs frequentatis omnis rei habitus gigni, proprium est hominis stulti, & qui plane sensu careat.

Ἔτι δ' ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα μὴ βούλεσθαι ἄδικον εἶναι: ἢ τὸν ἀκολασταίνοντα, ἀκόλαστον: εἰ δὲ μὴ ἀγνοῶν τις πράττει, ἐξ ὧν ἔσται ἄδικος, ἑκὼν ἄδικος ἂν εἴη.

Amplius autem vacuum est a ratione ac stultum, eum, qui iniuste aliquid agat, nolle iniustum esse: vel qui intemperanter viuat, intemperantem: si autem non ignorans aliquis agit ea, vnde efficietur iniustus, sponte sua iniustus erit.

Hoc etiam argumento coarguit turpem errorem eorum, & apertam stultitiam: ductum autem est a conseruata serie actionum ad habitus: qui enim incumbit in aliquam rem, crebroque gerit quippiam, vnde gignatur habitus, mirari non debet, si postea ex frequentibus illis actibus, sibi temperare non potest a rebus illis agendis, nec tamen inuitus existimare debet se ea gerere: in quo enim causa manet alicuius facti, in eo etiam causa est eius, quod inde sequitur: inquit igitur. Praeterea ratione caret, qui gerat ea, vnde iniustus fiat, nolle fieri iniustum hominem; quemadmodum etiam qui libidinose, intemperanterque se gerat, nolle fieri intemperantem: si autem inquit, minime ignorantia ductus, verum intelligens quod agit, administrat, geritque, quae iniusta sunt, sponte sua, non inuitus, iniustus erit.

Οὐ μὴν ἐάν γε βούληται, ἄδικος ὤν, παύσεται, καὶ ἔσται δίκαιος: οὐδὲ γὰρ ὁ νοσῶν, ὑγιὴς, καὶ εἰ οὕτως ἔτυχεν, ἑκὼν νοσεῖ, ἀκρατῶς βιοτεύων, καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς. τότε μὲν οὖν ἐξῆν αὐτῷ μὴ νοσεῖν. προεμένῳ δὲ, οὐκ ἔτι. ὥσπερ οὐδ' ἀφέντι λίθον, ἔτι αὐτὸν δυνατὸν ἀναλαβεῖν, ἀλλ' ὅμως ἐπ' αὐτῷ, τὸ λαβεῖν, καὶ ῥῖψαι: ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐπ' αὐτῷ: οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀδίκῳ καὶ τῷ ἀκολάστῳ. ἐξ ἀρχῆς μὲν ἐξῆν τοιούτοις μὴ γενέσθαι. διὸ ἑκόντες εἰσί: γενομένοις δὲ, οὐκ ἔξεστι μὴ εἶναι.

Non tamen si incubuerit in hanc voluntatem, iniustus iam existens, desinet, atque erit iustus: neque enim qui aegrotat, sanus: et si ita contigit, sponte aegrotat, incontinenter viuens, neque obtemperans medicis: tunc igitur licebat ipsi non aegrotare: postquam autem se proiecit, non amplius licet: veluti neque is, qui lapidem dimisit, adhuc ipse potest reuocare ad se, & tamen in ipso positum erat manu capere, ac iaculari: principium enim in ipso: sic vtique & iniusto homini, & intemperanti; initio licebat ipsis non fieri tales, quapropter tales sunt sponte, postquam autem tales facti sunt, non amplius licet.

VT in manu positum esse cuiuslibet significauit, fieri ipsum iniustum virum, si voluerit, ita nunc docet, postquam iam talis euaserit, non licere illi exuere vitium, vitaeque illi, flagitijs inquinatae, terminum figere, ac conuersa ipsa, iustum hominem fieri: quod confirmat exemplo aegrotorum: neque enim inquit, qui in morbum incidit, si voluerit valebit: morbumque a se statim depellet, etsi sua culpa, volensque aegrotauit, vt saepe vsu venit, vitam intemperatam colens, & non obtemperans medicis. Ostendit autem tempore ipsum errasse: initio enim licuisse illi non aegrotare, postquam autem se quasi effudit, & omnem curam suae salutis abiecit, non obtinere hoc posse, hoc autem prorsus planum facere, & declarare volens, altero simili vtitur, valde apto ad rem illustrandam. Veluti inquit, neque ille, qui dimisit lapidem, amplius ipsum reuocare ad se potest, & tamen potestatis illius erat, arbitrijque, non capere ipsum, atque manu dimittere: initium enim inquit totius rei in ipso collocatum erat. Cum simile exposuisset, ostendit illud hic quadrare: idem enim contingere inquit in iniusto homine, atque intemperante: initio enim licebat ipsis tales non euadere, quare sponte sua inquinati sunt ac deprauati: postquam autem tales sua culpa facti sunt, quin facti sint, fieri non potest; neque immutari facile valent. Et si nullius momenti est ad sententiam auctoris variandam, tamen admonere libet, videri Arretinum, & Argyropylum pro βαλεῖν, legisse λαβεῖν, cui lectioni non solum locus est, verum etiam inuenirentur fortasse aliqui, quibus magis ipsa placeret: antea enim sumitur lapis manu, postea iacitur: nam quod hic antecedit, ἀφέντι, non significat iecisse in aliquem lapidem, sed tantum emisisse manu, quod non minus conuenit huic loco. Apud Aristophanem sanè Ἀχαρνεῦσιν excusi libri habent, cum huiuscemodi quiddam ostenderet: ὁ δὲ μὲν βαλεῖν βαλιμώσας ἐν σκότῳ λάθοι τῇ χειρὶ πέλεθον. Vidi etiam plures veteres libros; in quibus legeretur λαβεῖν: non loquitur autem hic Aristoteles de aliquo, qui inimico plagam infligere voluerit; sed qui tantum manu lapidem teneat ac dimittat. Qui tueri vellet excusorum scripturam dicere posset hic λαβεῖν καὶ ῥῖψαι dictum esse ἐκ παραλλήλου, vt supra inquit κολάζουσι καὶ τιμωροῦνται, sed nimis multa de hoc.

Οὐ μόνον δὲ αἱ τῆς ψυχῆς κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις, καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷς καὶ ἐπιτιμῶμεν: τοῖς μὲν γὰρ διὰ φύσιν αἰσχροῖς, οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ: τοῖς δὲ δι' ἀγυμνασίαν, καὶ ἀμέλειαν: ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀσθένειαν, καὶ αἶσχος, καὶ πήρωσιν: οὐδεὶς γὰρ ἂν ὀνειδίσειε τυφλῷ φύσει, ἢ ἐκ νόσου, ἢ ἐκ πληγῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεήσαι: τῷ δ' ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης ἀκολασίας, πᾶς ἂν ἐπιτιμήσαι. τῶν δὴ περὶ τὸ σῶμα κακιῶν: αἱ ἐφ' ἡμῖν, ἐπιτιμῶνται: αἱ δὲ μὴ ἐφ' ἡμῖν. οὔ. εἰ δ' οὕτω, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἱ ἐπιτιμώμεναι τῶν κακιῶν, ἐφ' ἡμῖν ἂν εἶεν.

Non solum autem animi vitia sponte contrahuntur: verum etiam corporis in nonnullis, quos etiam increpamus: eos namque qui natura turpes sunt, nemo increpat: eos vero qui corpus non exercuerunt, & studij, curae nihil in hoc adhibuerunt: eodem pacto & circa imbecillitatem, & foeditatem, & debilitatem: nemo enim obijcit caecitatem ei, qui natura caecus sit, siue ex morbo, aut vulnere, sed potius miseretur illos: sed eum, qui ob vinolentiam, vel aliam quampiam intemperantiam lumen oculorum amiserit, omnis vtiq. mortalis increparet: vitiorum igitur, quae sunt circa corpus; quae sunt arbitrij nostri reprehenduntur, quae vero non sunt arbitrij nostri minimè, quod si hoc eodem pacto se habet, e vitijs illa, quae increpantur, esse debent in nobis.

ADIVNGIT, quod ad finem suum constituendum & ipsum plurimum valet. Non solum animi vitia sponte a nobis suscipi, verum etiam corporis deprauationes, quare merito id illis obijci; etsi non omnibus, sed illis tantum, qui culpa sua in eas labes inciderunt: signo autem aperit, qui sint hi, quod signum est, consensus hominum, qui accusant hos atque irrident, quos intelligant culpa sua aliqua deformatos esse ac mancos; cōtra autem inquit, minime insimulant eos, qui natura turpes sunt, sed illos, qui, inertiae dediti, & laborem se exercendi fugientes, deformes euaserunt, quod quemadmodum deformibus vsu non venit, vt contemnantur, & spectaculo sint, ita etiam illis, qui imbecilli, siue turpes, & mem-

bro

bro aliquo capti sunt: nemo enim inquit, obijceret caecitatem ei, qui caecus natus esset, siue ob morbum, vel ob vulnus acceptum in bello, siue dum honestum aliquod factum gereret, vt Lycurgo Laconi vsu venit qui, ne dú inde maculae aliquid acciperet, magis clarus & illustris ob id euasit, vt Philippo Macedoni quoq; contigit, Alexandri patri, qui ab acerrimo ipsius inimico Demosthene, aliquádo eo nomine magnifice laudatus est: Aristoteles tamé inquit, eos, qui viderent, potius quàm ei obiecturi essent, ipsum miseraturos. Adiungit autem contra illum, qui, quia vinosus est, foediores oculos habuerit, aut penitus vsum eorum amiserit, cunctos solere ipsum irridere, ac vituperare: irridemus etiam illos, qui ob morbum, quem nos Gallicum vocamus, faciem deformatam habent, cum exploratum sit, illum morbum, nascia meretricijs amoribus, & turpi intemperantia. Argyropylus non expressit αἴσχει, vbi auctor appellat eos, quos non insimulamus, etsi aliqua sui parte corpus vitiosum habent, quando intelligimus ipsos non sua culpa vitium illud contraxisse, & sane non siue causa videtur id fecisse: supra enim eos nominatat. Sequitur tamquam peroratio, & conclusio extremi huius docnmentl; quo repetito inquit, si hoc solidum est, nec labefactatur, sequi, vt in alijs etiam corporis labibus ac vitijs reprehendamur, quibus poteramus carere, cum essent nostri arbitrij: quae vero non essenr nostrae potestatis, in his minime accusemur.

Εἰ δέ τις λέγοι, ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ: τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖος ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. εἰ μὲν οὖν ἕκαστος ἑαυτῷ τῆς ἕξεως ἐστί πως αἴτιος, καὶ τῆς φαντασίας ἔσται πως αὐτὸς αἴτιος.

Siquis autem dixerit, cunctos mortales expetere id quod ipsis videtur bonum: non tamen in sua potestate habere, vt hoc magis quàm illud, tale ipsis videatur, sed qualis qualis vnusquisque sibi videtur, talis ei finis videtur: siquidem igitur vnusquisque sibi habitus aliquo modo causa, auctorq́ est, & vt videatur sibi erit aliquo modo auctor.

VIDEBAT accuratus doctor restare quiddam, quod arriperet, aliquis, qui sibi aduersari vellet; quare extorquere etiam hoc e manibus illius voluit: inquit igitur. Quod si quispiam diceret, cunctos mortales appetere, quod ipsis videtur bonum, non tamen in ipsorum potestate situm esse, vt hoc, quod rectum est & oportet facere, ipsis magis, quàm aliud videatur, verum inquit qualis quisque ingenio & moribus est, talis ipsi finis, bonumque videtur: hoc autem aiebant, tueri volentes eos, qui peccassent: negabant igitur tantam vim & potestatem homines habere, vt verum semper bonum perspicerent. Hos itaq; statim refellit Aristoteles, dicens, si singuli mortales, incumbentes in hoc, in se positum habent parare sibi animi habitum, quem voluerint, idest fieri fortes, tempetantes, liberales, cur non etiam valent, studio adhibito, consequi: hoc autem supra probatum est, vt facultatem adipiscantur, verum in rebus existimandis videndi, & nullum errorem in hoc capiendi, quod certe facilius est.

Εἰ δὲ μηδεὶς αὑτῷ αἴτιος τοῦ κακὰ ποιεῖν, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν τοῦ τέλους ταῦτα πράττει, διὰ τούτων οἰόμενος αὑτῷ τὸ ἄριστον ἔσεσθαι: ἡ δὲ τοῦ τέλους ἔφεσις, οὐκ αὐθαίρετος, ἀλλὰ φῦναι δεῖ ὥσπερ ὄψιν ἔχοντα, ᾗ κρινεῖ καλῶς: καὶ τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθὸν αἱρήσεται, καὶ ἔστιν εὐφυὴς, ᾧ τοῦτο καλῶς πέφυκε. τὸ γὰρ μέγιστον, καὶ κάλλιστον, καὶ ὃ παρ' ἑτέρου, μὴ οἷόν τε λαβεῖν, μὴ δὲ μαθεῖν, ἀλλ' οἷον ἔφυ, τοιοῦτον ἕξει, καὶ τὸ εὖ, καὶ τὸ καλῶς τοῦτο πεφυκέναι, ἡ τελεία, καὶ ἀληθινὴ ἂν εἴη εὐφυΐα,

Si autem nemo sibi causa erit improbe aliquid faciendi: sed ob ignorantiam finis haec agit, existimans, vi, & facultate horum sibi quod optimum in vita est adfuturum; finis autem appetitio non sponte suscipitur, sed opus est natum esse, tamquam oculum habentem, quo recte existimabit, & quod vere bonum est, sumet, est ingeniosus is, cui hoc pulchre a natura datum est: quod enim optimum

est, & pulcherrimum, & quod ab alio fieri non potest, vt accipiat, ac discat; sed quale ipsum natum est, tale habebit: & bene, pulchreq́ natum esse, est perfecta, & vera ingenij integritas, & absolutio.

TAMQVAM cerneret eos, non dum cedere: neque sibi assentiri, expositis rursus rationibus eorum, ad extremum, vt modo fecit, ipsos confutabit. Ait autem, si hoc arripiat aliquis, dicatq;, cunctos mortales appetere id, quod bonum sibi videtur, non tamen vt magis hoc, quàm aliud tale sibi videatur, imperare sibi posse: neque enim sui arbitrij hoc esse, verum qualis vnusquisq; est, tale sibi hoc, aut illud videtur. Statim autem Aristoteles, reijcit hoc, ac nihil valere ad eos purgandos docet, conuertens in eos argumentum: dicit enim, si sibi vnusquisq; causa est, si aliquo modo habitus, idest, quod talis euaserit, quod probatũ est: erit etiã aliquo modo quod sibi videatur, si voluerit, quod optimũ est inquit igitur. Si autem nemo, vt vos vultis, causa est sibi ipsi, vt flagitium aliquod admittat, verũ labitur & improbe quippiam gerit, ob ignorantiã finis, putansq; se ope & adminiculo earum rerum, quod optimũ est cõsequi: appetitus vero finis non spontè suscipitur: nec in manu alicuius est positum sumere, quem velit, verum a natura proficiscitur: oportetq; nasci ornatum tamquam lumine quodam, ope cuius luminis bene existimabit de rebus: sumetque atq; anteponet alijs, non fallax & adũbratum, sed verum bonum. Quod inquit, optandum esse nasci, tamquam oculum habẽtem, non est collatio, sed transtulit verbum, vocauitq; mentem, siue partem aliam animi qua id efficeret, ob similitudinem, oculum, quod metués ne durum esset, addita particula ὥσπερ, translationem conuertit in imaginem. Cum autem dixisset, opus esse nasci: neque aliter posse hoc impetrari; (φῦναι ipse inquit) ab hoc verbo aliud argumentum elicit, quod a definitione vocauit Aristoteles in II. libro de arte dicendi. Cum scilicet quispiam, aliter capit nomen aliquod, ac vulgo capiatur: inquit enim hunc vere dignum esse, qui εὐφυὴς appelletur, quasi bene natus, qui a natura acceperit hunc oculum, cum vulgo vocetur εὐφυὴς ingeniosus: inquit igitur auctor. Et profecto εὐφυὴς est ille, cui hoc a natura datum est, cuique haec pars animi absoluta, perfectaque est. Cur vero meritò hic tanto nomine vocari debeat, qui instructus ipso est a natura, docet, ferens in caelum summis laudibus hanc partem: tradit enim hunc ipsum tenere, quod maximum est, & pulcherrimum: quodque ab alio quopiam accipi non potest, neque studio suo perdisci, sed quale ipsum primo natum est, tale habebit, rursus idem verbum φῦν repetens, quod solum & fundamentum est huius argumentationis, ipsum etiam in extremo hoc vsurparat, adiungens his, quae de ipso iam praedicarat. Atque hoc bene pulchreque natum esse, idest, vt locutus est τελεία, perfecta est, ac vera εὐφυΐα. Huius etiam nominis meminit Alexander in extremo xxviiij. quaestionis; quod supra idem etiam vsurparat: totum enim hunc locum copiose ea quaestione interpretatur, quo probat Aristoteles vitia nostri arbitrij esse, nõ minus atq; virtutes.

Εἰ δὴ ταῦτ᾽ ἐστὶν ἀληθῆ, τί μᾶλλον ἡ ἀρετὴ τῆς κακίας ἔσται ἑκούσιον; ἀμφοῖν γὰρ ὁμοίως, τῷ ἀγαθῷ, καὶ τῷ κακῷ, τὸ τέλος φύσει, ἢ ὅπως δή ποτε φαίνεται, καὶ κεῖται: τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τοῦτ᾽ ἀναφέροντες πράττουσιν, ὅπως δήποτε.

Si iam haec vera sunt, cur magis virtus, quàm vitium sponte susceptum erit? ambobus enim similiter, & viro bono, & malo finis natura est, siue quolibet alio modo videtur, ac positus est: reliqua autem omnia ad hunc referentes agunt, quomodo scilicet contingit.

EXPLICATIS argumentis ipsorum, si haec inquit vera sunt, vt vos vultis, vt quales scilicet singuli mortales, talis ipsis finis videatur, cur magis virtus, quàm vitium sponte a nobis administrabitur: ad virtutem enim colendam censebant illi sponte nos ferri: ad vitium autem inuitos & recusantes, rapi: ambobus enim inquit: probo inquam viro, atque improbo, vno & eodem pacto finis a natura datus est, siue alio quopiam modo ille nobis videtur & fixus est, quae vero sequuntur ac restant, ad hunc ipsum finem referentes, gerunt vt res poscit, ac contingit: in viij. libro topicorum, non longè ab extremo, cum documentum tradidisset valde accommodatum, vt ait ad intelligentiam rerum & peritiam studiorum sapientiae, vnde possent aspici, quae proficiscerentur ab vtraque hypothesi, restare post ipsa inquit, vt vim haberet, qui eam rationem didicit, recte vtendi duobus illis. oporterеque

tereque inquit ad ea a natura factum esse, iisdem verbis, quibus hic vsus, de euphyia, ipsam praedicans, affirmansq; eam veram, non quam multi, non satis recte eo nomine vocarent, ita autem locutus est: δεῖ δὲ πρὸς τὸ τοιοῦτον ὑπάρχειν εὐφυΐα, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κατ' ἀλήθειαν εὐφυΐα, τὸ δύνασθαι καλῶς κρίνεσθαι τ' ἀληθές, καὶ φυγεῖν τὸ ψεῦδος.

Εἴτε δὴ τὸ τέλος μὴ φύσει ἑκάστῳ φαίνεται, οἷον δήποτε, ἀλλά τι καὶ παρ' αὐτόν ἐστιν. εἴτε τὸ μὲν τέλος φυσικόν: τῷ δὲ τὰ λοιπὰ πράττειν ἑκουσίως τὸν σπουδαῖον, ἡ ἀρετὴ ἑκούσιόν ἐστιν, οὐθὲν ἧττον, καὶ ἡ κακία ἑκούσιον ἂν εἴη; ὁμοίως γὰρ καὶ τῷ κακῷ ὑπάρχει τὸ δι' αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ εἰ μὴ ἐν τῷ τέλει.

Siue iam finis non videtur natura vnicuique, quale vtique est, verum aliquid, & ab ipso prodit, siue finis naturalis est: quia autem reliqua agit sponte sua vir studiosus, virtus sponte suscipitur, nihilominus, & vitium sponte suscepeum esse debet: simili enim modo improbo homini inest vt per se agat in rebus agendis, etsi non in fine.

QVOD si, auctor inquit, res non ita se habet, vt illi putabant: vel potius, vt sibi accommodatam sententiam defendebant: finisque non omnino natura, qualis est, vnicuique apparer, sed quiddam a nobis etiam proficiscitur, moribusque nostris, quod ipsum variet, ornetque aut deprauet, siue si hoc alicui forte non placet, finis sane ipse naturalis est, verumtamen, quia reliqua gerit vir studiosus sponte sua, & non coactus, virtus sponte tractari dicenda est, & vt virtus, ita etiam vitium sponte a nobis tractari existimandum est: similiter enim addit, vt probo viro declaratum est, homini malo datum est, vt in rebus agendis sequatur, quod in ipso positum est, & si in fine ei concessum non fuit.

Εἰ οὖν ὥσπερ λέγεται, ἑκούσιοί εἰσιν αἱ ἀρεταί: καὶ γὰρ τῶν ἕξεων συναίτιοί πως αὐτοὶ ἐσμέν, καὶ τῷ ποιοί τινες εἶναι, τὸ τέλος τοιόνδε τιθέμεθα, καὶ αἱ κακίαι ἑκούσιοι ἂν εἶεν: ὁμοίως γάρ.

Si igitur quemadmodum dicitur, sponte suscipiuntur virtutes: etenim habituum aliquo modo nosipsi altera causa sumus, & quia quales sumus, & finem vtique talem statuimus, & vitia sponte esse debebunt: similiter enim res se habet.

CONCLVDIT modo rationem, ordiens a solo & tamquam fundamento aduersariorum, quod significat, statim ponens, vt fertur, communisque ac paene omnium sententia est; virtutes inquam sponte nostra suscipi & administrari; quod tamen confirmat, & si ex iis quae iam exposita fuerant, planum id esse poterat; ait enim. Sumus namque, etsi non omnino causa, & non nostrarum actionum; tamen socij primae illius causae, & tamquam adiutores, quo vtitur argumento priore constituendi, quod vult: alterum est, quo idem facit: dicit enim nos, quia tales sumus, finem nobis proponere respondentem illi habitui; quo facto, quod est contra aduersarios, ac dissentientes omnes, affirmat, vi rationis huius, vitia etiam sponte a nobis suscipi, cum eodem profecto modo, vt in virtutibus, ita quoque in vitijs se res habeat, nec discriminis aliquid in ipsis sit.

Κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν, εἴρηται ἡμῖν. τό τε γένος τύπῳ, ὅτι μεσότητές εἰσι: καὶ ὅτι ἕξεις. ὑφ' ὧν τε γίνονται, καὶ ὅτι τούτων πρακτικαί, καὶ καθ' αὑτάς, καὶ ὅτι ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἑκούσιοι, καὶ οὕτως, ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ.

Communiter igitur de virtutibus dictum est a nobis: genusq; ipsarum quod sit crasso quodam modo, mediocritates quasdam esse, atque habitus; eaedemq; vnde na-

de nascuntur, in iisdem rebus agendis versari, per seq; esse, & nostra potestate sponteq; comparari, & sic, vt recta ratio praeceperit.

CVM tempus venisse videat virtutum singillatim explicandarum: confecit enim iam, absoluitque ea, quae his satis cognoscendis requirebantur, voluit ostendere se hoc gessisse: breuiterque testatur, quid adhuc praestiterit: est autem hoc. Se locutum fuisse communiter, generatimque de virtutibus, indicasseque quod genus ipsarum propinquum, primum intelligens, sit: atque id se fecisse crasso quodam modo, non subtiliter, exquisiteque, sed vt loquitur, τύπῳ, quomodo locutus est pluribus locis in his libris, vt non longe quoque ab initio primi; & quomodo significat has res debere tradi, etsi hoc in primis seruauit in secundo horum librorum, in virtutibus leuiter describendis: genus igitur ipsarum esse dicit, mediocritates eas esse, in medioq; sitas duorum exttemorum, addiitque habitus easdem esse animorum, quod alterum genus est ipsarum, commune virtutibus cum vitijs; tam enim vitia sunt habitus, quàm virtutes: non enim motus ipsas esse vult, qui cito veniunt, & abeunt; cum firmi, stabilesque sint habitus cuncti. Adiungit itidem se monstrasse, vnde existant hi habitus, & quomodo conflentur, atque etiam eosdem versari in iisdem rebus gerendis, quae ipsos procrearint, & non ex vna, propriaque ipsorum sede in aliam migrare: exempli causa, cum fortitudo gignatur e factis magno animo gestis, non transit, cum parta iam est, ex illis in facta inde aliena; propriaque aut temperantiae aut liberalitatis. Quod καθ' αὑτὰς ait, videtur significare virtutes per semetipsas, & sine ope aliena; moliri ea ipsa, quae faciunt, siue proprie; nam contingere potest, vt homo temperans, aut liberalis, forte aliquod facinus gerat, non tamen ob id fortis erit: neque enim id profectum est a radice sua huius boni, contigitque ipsum hoc moliri. Sequitur, ipsas in manu, potestateque nostra esse: mortalis enim omnis, qui incubuerit in eas, ipsas sedulitate sua ac studio sibi parabit, & cum volet, ipsis vtetur: sponte quoque nostra virtutes a nobis suscipi, ac coli inquit: sequique nos debere in ipsis, narrat, veram, rectamque rationem, quae non sinet nos errare, dictabitque quid nostri officij sit, in illis persequendis, efficere.

Οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις: τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοι ἐσμέν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα: τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἕκαστα δὲ ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν, ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν οὕτως, ἢ μὴ, οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι. ἀναλαβόντες δὲ περὶ ἑκάστης εἴπωμεν τίνες εἰσὶ, καὶ περὶ ποῖα, καὶ πῶς. ἅμα δ' ἔσται δῆλον καὶ πόσαι εἰσί. καὶ πρῶτον περὶ ἀνδρείας.

Non eodem pacto autem actiones sponte a nobis comparantur, & habitus: actionum enim ab initio vsque ad extremum domini sumus, intelligentes, quae in ipsis singillatim fiunt: habituum autem sumus domini initij: singulorum enim admotio non facile cognoscitur, velut in morbis, verum quia in nobis erat sic vel non, sic vti ipsis ob hoc sponte susceptae dicuntur. repetita igitur de singulis explicatione, tradamus, quae sunt, & circa quales res versentur; & quomodo; simul autem perspicuum erit, quot numero sint: ac primum de fortitudine.

CVM actiones ipsas, & habitus animorum, vnde illae proficiscuntur, esse affirmarit in nostra potestate: volueritque nos esse amborum dominos; non tamen eodem pacto similiterque nos dominos eorum esse admonet: cum enim videret eos, qui ita sentirent, labi magnopere, & peccare posse, erudire se ipsos debere putauit, discrimenque hoc inter ea esse significat. quod actionum ipsarum, ab initio vsque ad extremum domini sumus: possumusque, quamuis non parum in ipsis tractandis progressi fuerimus, mutato consilio, ipsa inchoata, imperfectaque relinquere, quod vsu nobis non venit in habitibus ipsis, atque id, vt docet, quia partes illius facti intelligimus, & quidquid illi toto, singillatim addimus, fallere nos non potest: contra autem habituum ipsorum accessio, & quod illis a nobis adiungitur, ignoratur, quantum inquam valeat, ad illos ipsos habitus constituendos, firmandosque; quod cum iterum, tertiumque idem facimus, ipsis adponitur. Hoc autem cum ob-

scurius esse dictum videretur, aperire, illustrareque simili voluit: idem igitur in hac re usu venire ostendit, quod in morbis corporis, qui morbi ab incontinentia proficiscantur: cum enim consentiur a libidine atque ebrietate, putamus saepe nos posse sine damno, periculoque repetere eosdem actus, in quo fallimur, quia plus uirium est, quàm rebamur in illis voluptatibus iterandis; gignitur que inde, non sperantibus nobis, grauis morbus: occurrit autem statim illi, quod contra dici posset; si inquam habituum ipsorum perpetuo domini non sumus, neque eijcere ipsos a nobis valemus cum saepius illis factis indulserimus, cur voluntarij appellantur, sponteque a nobis suscipi dicuntur: affirmat igitur id fieri, quia primi ortus illorum domini eramus. His autem declaratis, inquit se, quae in II. horum librorum attigerit, rursus reuocatis; de singulis virtutibus differere velle: tradereque pleuius & exquisitius, quae sit vis, & natura ipsarum: nec non quales ipsae sint, & quomodo consentur; quod cum diligenter gesserit, addit numerum ipsarum cognitum iri: primum autem de fortitudine se differere velle, significat.

Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους, καὶ θάῤῥη, ἤδη καὶ πρότερον εἴρηται: φοβούμεθα δὲ δηλονότι τὰ φοβερά: ταῦτα δ' ἐστὶν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, κακά. διὸ καὶ τὸν φόβον ὁρίζονται προσδοκίαν κακοῦ. φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακά. οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον.

Esse igitur ipsam, mediocritatem circa metum, & audaciam, iam & prius dictum est: metuimus autem ea, quae terribilia sunt: haec autem sunt, vt simpliciter loquar, mala; quare metum definiunt expectationem mali. Metuimus igitur cuncta mala, infamiam, paupertatem, morbum, vacuitatem amicorum, mortem.

INITIVM ducit huius accuratae disputationis a praeclara virtute, quam à vitijs Graeci appellarunt: est enim ipsorum propria: Latini vero ab habitu, quem inducit, contemptuque honestorum periculorum, eandem appellarunt: esse vero ipsam mediocritatem quandam inter metus, & fiducias, iam a se dictum fuisse narrat: cum igitur a timore illa vacua non sit: versetur que in hoc, tamquam curriculo suo, declarare se debere putauit, quae sint mala, quae vocantur formidolosa, & plena timoris, cum illa metui significat, quod autem complectitur cuncta ea, exponit, esseque indistincte ait mala: in quo secum facere testatur eos, qui, metum definientes, & quod in hac voce inclusum esset, aperientes, dixerunt, metum esse expectationem, vicinitatemque mali: timemus igitur inquit cuncta mala, & quidquid nobis incommodi aliquid adportare potest; veluti amittere bonam existimationem, paupertatem, morbum, spoliari amicis, interitum.

Ἀλλ' οὐ περὶ πάντα δοκεῖ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι: ἔνια γὰρ καὶ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ καλόν: τὸ δὲ μὴ, αἰσχρόν. οἷον ἀδοξίαν: ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος, ἐπιεικὴς, καὶ αἰδήμων: ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, ἀναίσχυντος. λέγεται δὲ ὑπό τινων ἀνδρεῖος, κατὰ μεταφοράν: ἔχει γὰρ ὅμοιόν τι τῷ ἀνδρείῳ: ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος.

Sed minime circa haec omnia videtur vir fortis versari: quaedam enim opus est metuere, atque honestum: non metuere autem, turpe, veluti infamiam: qui enim ipsam metuit, probus est, ac verecundus: qui vero non metuit, inuerecundus: dicitur autem a non nullis, verbo translato, fortis: habet enim quiddam simile viro forti vacuus enim a metu est vir etiam fortis.

NON tamen addit circiter, haec omnia mala videtur fortis versari; quaedam enim horum, opus est, fortem virum timere; rectumque & honestum est hoc facere; contra autem se in ipsis gerere turpe ac foedum foret, veluti in eo, quod primum supra positum est, idest infamiam & dedecus non metuere: quod probat a communi sententia, consensuque honestorum hominum, quem sequendum arbitratur; qui enim inquit, metuit infamiam, moderatus vir & pudoris plenus est: qui vero non metuit, inuerecundus: hunc autem ipsum, qui

proprie

proprie ita vocatur, ait, translato verbo, a quibusdam appellari fortem: quod omittere non debuit, quin doceret, eum videatur repugnare iudicio suo, qui non vult fortitudinem manere in hoc malo declinaodo. illos autem, qui relicto vero & proprio nomine, aliunde sumpto ipsum vocarunt, secutos dicit similitudinem: vt enim fortes non metuunt, ita etiam hi, conueoitque ipsis in hoc: fortis enim quoque non metuit. Demosthenes etiam in oratione contra Dionysidorum, ita accepit hoc nomen, cum eum affinem esse huic culpae significaret, qui tamen subito se correxit: dixitque eum potius, quam ἀνδρεῖον fortemq; nomioari debere ἀναίσχυντον, idest impudentem & inuerecundum.

Πενίαν δ᾽ ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι, οὐδὲ νόσον, οὐδ᾽ ὅλως ὅσα μὴ ἀπὸ κακίας, μηδὲ δι᾽ αὑτόν. ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὁ περὶ ταῦτα ἄφοβος, ἀνδρεῖος. λέγομεν δὲ καὶ τοῦτον καθ᾽ ὁμοιότητα: ἔνιοι γὰρ ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις δειλοὶ ὄντες, ἐλευθέριοί εἰσι καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν εὐθαρσῶς ἔχουσιν.

Paupertatem autem fortasse non oportet metuere, neque morbum, neque demum quippiam eorum, quae non proficiscuntur a vitio: neque culpa ipsius: sed neque qui metu vacat circa huiuscemodi mala, fortis est: dicimus autem, & hunc propter similitudinem: non nulli enim, qui in bellicis periculis timidi sunt, liberales sunt, & ad effundendam pecuniam fidenti admodum animo sunt.

ADDIT non nulla extare mala, è nnmero etiam malorum supra appellatorum, quae non putat reformidari debere, quod tamen caute dicit: non enim apertum vitium ostendunt, neque semper merito accusantur: in illis aotem nominat paupertatem, & morbum: huiuscemodique esse dicit ea omnia, quae non nascuntur a vitio, neque errore suo aliquo magno ad se traxit is, qui tunc illis premitur: contingere autem in ipsis ait, quod in superiore, cum etiam eum, qui in ipsis sustinendis, tolerandisque magno animo est, ipsaque non reformidat, fortem esse dicit, etsi hic quoque propter similitudinem ita vocatur: reperiri enim quosdam ait, qui cum in bellicis periculis timidi sint, liberales tamen sunt, & ad effundendum patrimonium magno animo praediti: oon migrat autem a sua, & propria materia vir fortis: & qui aliter ita vocantur, μεταφορικῶς fortes appellantur.

Οὐδὲ δὴ ἄν τις ὕβριν περὶ παῖδας, καὶ γυναῖκα φοβεῖται ἢ φθόνον, ἤ τι τῶν τοιούτων, δειλός ἐστιν: οὐδ᾽ εἰ θαρρεῖ μέλλων μαστιγοῦσθαι, ἀνδρεῖος.

Neque iam siquis contumeliam metuit, quae cadat in filios, & vxorem, vel inuidiam, vel aliquam huiuscemodi rem, timidus est: neque si confidit, cum debeat verberibus caedi, fortis erit.

PRAETEREA addit, siquis alia quaedam mala, plena siue turpitudinis, siue ingentis alicuius incommodi, quae cadant in personam aut suorum, aut suam, reformidet, non posse eum merito vocari fortem exempli causa, metoit quispiam ne maculae aliquid, contumeliaeque imponatur liberis suis, aut vxori: is enim laude dignus est, qui hoc timet, aut reformidat inuidiam ciuiom, a qua abesse non potest, aut interitus, aut exilium, quod cootingit in aliis etiam huiuscemodi malis, remotis a materia, finibusque fortitudinis: contra etiam non potest existimari fortis, qui cum sciat se paulopost virgis caesum iri, despicit hunc dolorem, vt fecit apud Aristophanem liber pater: talem enim ipsum fingit in fabula, cuius index est Βάτραχοι.

Περὶ ποῖα οὖν τῶν φοβερῶν ὁ ἀνδρεῖος; ἢ περὶ τὰ μέγιστα, οὐθεὶς γὰρ ὑπομενετικώτερος τῶν δεινῶν. φοβερώτατον δ᾽ ὁ θάνατος, πέρας γάρ. καὶ οὐδὲν ἔτι τῷ τεθνεῶτι δοκεῖ, οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν εἶναι.

Circa quales igitur res è numero terribilium versabitur vir fortis? an circa

maxi-

maximas: nemo enim maiorem vim, ac potestatem habet sustinendi res atroces: maxime autem terribile est mors; extremum enim, & nihil amplius videtur mortuo, neque boni, neque mali esse posse.

QVAE restent res terribiles, his inde explosis, quaerit, quas res sustinere debet constanter vir fortis, & quae declarant eū talem esse: an inquit, quae maximae sunt, qui enim attenderit, neminem inueniet paratiorem, meliusq; instructum ad subeunda, tolerandaque grauia mala, quàm ipse sit, maximè autem omnium terribilis est interitus: extremum enim est inquit, omnium, malorum scilicet, nec quicquam post eum, putatur cadere in mortuum posse, quod vim habeat boni, aut mali. Videtur hoc in loco doctor aduersari sibi ipsi, illique quod dixit in primo horum librorum, vbi disseruit contra sententiam Solonis, valde probatam: ait enim, non omnino certum esse, quod ille affirmarat, tuto iam omnem hominem dici posse beatum, cum mortuus est: ipse enim tradit aliquid mortuo quoq; & boni, & mali contingere posse: si concedatur illi, viuenti adhuc: nihil tamen sentienti, quòd remotus loco sit, vsu veniat in persona liberorum, & posterorum, quod valeat beatitudinem eius ornare, atque augere, siue eandem commaculare, atque conterere: iisdem autem protsus verbis vtroq; in loco vsus est, sed, vt opinor, euellitur hic tenuis scrupulus facile, quia hic loquitur de rebus siue bonis, siue malis, quae cadunt in eum: illic autem de his, quae in posteros.

Δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ, ὁ ἀνδρεῖος εἶναι, οἷον ἐν θαλάττῃ, ἢ ἐν νόσοις.

Videretur autem neque circa mortem in omni loco, ac re, fortis versari: ceu si in mari, vel morbo.

OSTENDIT quomodo accipi debeat, quod dixit, praesertim in contemnenda morte cognosci virum fortem: neq; enim omne genus mortis aequo animo ille perpetitur, cum mortem illam, qua contingit aliquādo in mari tempestate, & fluctibus oppressos, fortes viros extingui: hanc enim stomachatur, & ab ipsa valde abhorret: atq; id, quia non licet illi vti sua virtute contra procellas. De quo questus etiam est apud Herodotum in vltimo libro Callicrates, qui eum in acie staret, antequam proelium illud clarum committeretur, sagitta in latere ictus est: inquit enim, cum socio illius periculi loquens, sibi molestum non esse, quod, spectante vniuersa Graecia moreretur, sed quod vti manu sibi nō licuisset: his enim verbis vsus est, generoso viro dignis, quae ea de causa huc transferam. οὐ μέλειν οἱ ὅτι περὶ τῆς Ἑλλάδος ἀποθνήσκει, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐχρήσατο τῇ χειρί. Aeneas Virgilianus omnibus notus est, qui & ipse valde reformidabat hanc mortem, quem locum expressit Latinus epicus ex Homero, qui fortissimum heroem fecit lamentari, quod aquis Scamandri extingueretur. Adiungit Aristoteles, vt mortem in mari, ita etiam importatam sibi a morbo, indignam se putare, & iniquo animo pati eadem de causa: quia graui etiam morbo magnitudine animi sui resistere non potest.

Ἐν τίσιν οὖν; ἢ ἐν τοῖς καλλίστοις; τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν πολέμῳ· ἐν μεγίστῳ γὰρ καὶ καλλίστῳ κινδύνῳ.

In quibus igitur? an in pulcherrimis factis? huiuscemodi autem sunt quae in bello: in maximo enim, & pulcherrimo periculo.

CVM docuisset in quibusdam, quamuis grauibus malis tolerandis, non versari cum laude magna fortem virum: neq; ea propriam materiam esse suae ingentis virtutis, quaerit, quaenam illa sunt, quae declarant eum talem esse, & in quibus ipse existimat se honeste posse occumbere: nam si attendi tantum deberet vis & natura malorum, non facile vlla inuehirentur, quae maiora forent: magisque perterrefacere meritò valerent. Inquit igitur ea esse mala & pericula, quae pulcherrima sunt, & plenissima dignitatis: illa autem esse ait, quae sustinentur in bello; mortesque illic obitae praecipue ornant & decorant honestos viros: duo namque illic existunt, quae hoc praestant: periculum enim maximum est; & dignitas, quae paritur illis factis: comitaturq; huic morti, maxima itidem est.

Ὁμόλογοι δὲ τούτοις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαὶ, αἱ ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ παρὰ τοῖς μονάρχοις.

Consentanei autem his sunt honores, qui tribuuntur his in rebus publicis, & apud eos, qui vni ciuitates regunt.

O ASSEN-

ASSENTIRI iudicio suo ac sententiae testatur honores, qui in liberis populis, & apud omnes etiam, qui singulari imperio regunt ciuitates, habentur talibus viris, qui in proelijs interfecti sint: his enim imagines, & statuae in claris locis constituuntur: eorumque laudes a disertis, & eloquentibus viris celebrantur. Hunc autem antiquum morem honestatum ciuitatum ac regum, custodiuit quoque nostra resp. quae semper grata fuit, ac memor acceptorum beneficiorum: cum enim vsa esset in bello Pisano consilio, & virtute Petri Farnesij, post mortem, illi in maximo & principe reliquorum templo, statuam equestrem consecrauit, quae perpetuo testis foret meritorum ipsius, quae sane magna fuere: nam proelio etiam magno vicit hostes, & ducem ipsorum captiuum in vrbem duxit: ingentique laetitia vniuersum populum affecit, vt non multo post, dolore ac luctu, pestilentia absumptus. Sed etiam imaginem eadem, eodem loco dicauit Ioanni Acuto claro & ipsi, illustrique duci, cuius itidem studio, & opera vtiliter vsa fuerat.

Κυρίως δὴ λέγοιτ' ἂν ἀνδρεῖος, ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἀδεὴς, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει, ὑπόγυια ὄντα: τοιαῦτα δὲ μάλιστα τὰ κατὰ πόλεμον.

Proprie igitur dicetur fortis, qui circa pulchram mortem est sine metu, ac circa cuncta quae mortem adferunt: cum propinqua sunt: huiuscemodi autem maxime, quae sunt in bello.

PROPRIE igitur fortem esse & vocari adiungit, concludens rationem, qui talem mortem intrepidus sustinet, & vt interitū, ita etiam cūcta illa, quae mortem minantur, vicinaq; admodū sunt: nec in morte illa vitanda maculae aliquid, dedecorisq; accipiunt: nō enim necesse est, semper fortē virum extingui, nec aliter posse consequi hoc eximiū nomen, ac laudem.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν θαλάττῃ, καὶ ἐν νόσοις ἀδεὴς ὁ ἀνδρεῖος: οὐχ οὕτω δὲ, ὡς οἱ θαλάττιοι: οἱ μὲν γὰρ ἀπεγνώκασι τὴν σωτηρίαν: καὶ τὸν θάνατον τὸν τοιοῦτον δυσχεραίνουσιν: οἱ δὲ εὐέλπιδές εἰσι παρὰ τὴν ἐμπειρίαν.

Non tamen in his solum, verum etiam in mari, & in morbis vir fortis impauidum se praebebit: non sic autem, vt qui in mari viuunt: hi namque desperarunt de salute, & huiuscemodi mortem stomachantur: hi vero bonae spei sunt ob vsum magnum eorum periculorum.

NE penitus spoliet fortem virum sua gloria, quasi retexit orationem suam, conceditque, qui his etiam temporibus, ac locis, idest in mari, aut vi morbi vitam amiserint, nec vllum signū timoris ediderint, posse vocari fortes, cum inquam sine spe vlla salutis cōstanter se gerunt: quos tamen saeua tempestate oppressos, fortes viros, distinguit ab ijs, qui artem eam habēt, nec terrentur, quia nouerunt remedia eorum malorum, euadereque se illa posse sperant, vt nautae sunt: fortes enim desperarunt de vita, ac salute sua: nec tam morte dolent, quàm illo genere mortis extingui cruciantur: nautas vero impauidos reddit vsus magnus earum rerum, & quia non semel antea euaserunt eadem mala. Ornauit etiam hoc praeclaro nomine fortitudinis M. Cicero Epicurum, qui cum morti propinquus foret, torqueretur que saeuissimis doloribus, vesicae ac torminum, magno sane animo ipsos tulit, non tamen plenè ipsum laudauit, eo tempore, quo haec dixit, ne aduersaretur omnibus suis de illo sententijs: » inquit igitur. Quamuis idem forticulum se in torminibus, & stranguria sua praebeat.

Ἅμα δὲ καὶ ἀνδρίζονται ἐν οἷς ἐστιν ἡ ἀλκὴ. ἢ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν: ἐν ταῖς τοιαύταις δὲ φθοραῖς οὐδέτερον ὑπάρχει.

Simul autem, & quae fortes decet, gerunt in his rebus, in quibus robur locū habet, siue pulchrū est mori: in huiuscemodi autē generibus leti neutrū eorū est.

REDIT post haec ad fortes, additq; ipsos meliores fieri, augereq; virtutem illam suā, ac totam quasi effundere: hoc enim arbitror valere ἀνδρίζεσθαι, cum tempus, locumq; nacti sunt illius exercendae, roburq; suū omne explicare illic valent, quod ipsis non contingit in maris tempestatibus, & corporis morbis, siue inquit in rebus, in quibus pulchrum est mori, quod a nostro quoque Epico significatum est, cum cecinit. Pulchrumque mori succurrit in armis.

Τὸ δὲ φοβερὸν οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτό· λέγομεν δέ τι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. τοῦτο μὲν οὖν παντὶ φοβερὸν, τῷ νοῦν ἔχοντι· τὰ δὲ κατ᾽ ἄνθρωπον διαφέρει μεγέθει, καὶ τῷ μᾶλλον καὶ τῷ ἧττον. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ θαῤῥαλέα.

Terribile autem non omnibus est idem: dicimus autem quoddam etiam supra naturam hominis: hoc igitur omni formidolosum est, qui sanae mentis est: quae autem non superant vim, & potestatem hominis, magnitudine inter se differunt, & quòd magis, & quòd minus periculi in se continent: eodemq́ pacto, quae animum addunt.

OSTENDIT cuiusmodi sit formidolosum malum, quod intelligit, cum plura genera ipsius sint, atque ea quidem magnopere inter se discrepantia: vult enim extare quoddam, quod superet humanam naturam, & quod sine culpa vlla metuere, declinareque mortales queunt, veluti incendia, eluuiones, ruinas domorum: vnde Seianus ille tantum amoris, auctoritatisque consecutus est apud Tiberium Imperatorem, qui corpore suo ipsum protexit, cum spelunca, in quam subierat, laberetur: huiuscemodi igitur casum periculi posse fortem etiam virum, ac debere reformidare, tradit, cum potius reprehenderetur, amensque merito putaretur, si id negligeret. His igitur terribilibus relictis, docet, quae in hominem cadunt, variari magnitudine; ipsorumque non nulla magis talia esse, quaedam vero minus merito timeri debere: addit autem, vt ipsa distinguuntur, quemadmodum dixit, ita etiam quae animum nobis addunt, fidereque nos iubent, aduentantibus grauibus malis.

Ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἀνέκπληκτος, ὡς ἄνθρωπος· φοβήσεται μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα· ὡς δεῖ δὲ, καὶ ὡς ὁ λόγος ὑπομενεῖ τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀρετῆς.

Vir autem fortis est imperterritus, vt homo: metuet igitur etiam talia, verum vt oportet, & vt ratio feret, honestatis causa: hoc enim finis est virtutis.

ADIVNGIT etiam in his subeundis, constanterque tolerandis, impauidum semper se praebiturum virum fortem, quantum patitur condicio mortalis, humanumque ingenium: quate inquit metuet etiam huiuscemodi mala, vt decet tamen, & vt recta, veraque ratio iubet, sustinebit illa, dignitatis causa, qui finis est omnis virtutis, & quo dirigere sua facta debent, qui ipsam colunt.

Ἔστι δὲ μᾶλλον, καὶ ἧττον ταῦτα φοβεῖσθαι, καὶ ἔτι τὰ μὴ φοβερὰ, ὡς τοιαῦτα φοβεῖσθαι· γίνεται δὲ τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ μὲν, ὅτι οὐ δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὡς δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὅτε. ἤ τι τῶν τοιούτων· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰ θαῤῥαλέα.

Contingit autem magis, ac minus haec metuere, & praeterea, quae non terribilia, vt talia, metuere: peccatorum autem committuntur, hoc quidem, quia non decet: hoc autem, quia non vt decet, hoc autem, quia non quando, aut huiusce modi aliquo: similiter autem se res habet circa ea quoque, quae animos addunt.

PERICVLA & mala, quae sunt propria materia fortitudinis, cum quae forent, ostendisset, quomodo in ipsis peccetur, primum declarat: deinde quomodo aliquis in eisdem cum laude versetur, docet inquit igitur. Fieri potest, vsuque venit, vt aliquis magis, & minus haec ipsa mala metuat, quàm oporteat: & praeterea quae non digna sunt, vt timeantur, neque formidolosa: tamen metuat, & talia falso putet: priores horum peccant in ponderandis his malis; nec veram mensuram horum tenent: posteriores tota via errant: harum igitur lapsionum, pecatorumque genus quoddam in eo manet: quod timent quae non decet vllo pacto timere: alterum, quod vt minime decet, ea timent: nec verum modum in illis malis vitandis tenent; tertium genus est, quod tempus non seruant, in eoque labuntur, aut in alia quapiam huiuscemodi rerum peccant; quae παρισχόν: vocantur: faciuntque, vt quod recte, aut sine magna culpa committi potest, ita gestum, vitio affine sit. Simili autem modo

inquit, se res habet in his, quae animum addunt, faciuntque vt fidamus; quae tamen qualia sint, non exposuit.

Ὁ μὲν οὖν ἃ δεῖ καὶ οὗ ἕνεκα, ὑπομένων, καὶ φοβούμενος, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε: ὁμοίως δὲ καὶ θαρρῶν, ἀνδρεῖος: κατ᾽ ἀξίαν γὰρ καὶ ὡς ἂν ὁ λόγος, πάσχει, καὶ πράττει ὁ ἀνδρεῖος.

Qui igitur quae oportet, & cuius gratia, sustinet, ac metuit, & vt oportet, & quando: similiter autem & aggreditur, fortis est: vt dignitas enim, & vt ratio praecipit, quidquid contingit, accipit, ac facit vir fortis.

REDIT ad fortem virum describendum, quem tradit eum esse, qui mala, quae oportet, & cuius rei causa, & quando oportet, subit ac tolerat: nec non etiam timet, quae eodem pacto, seruatisque ijs, quae custodire oportet, declinat, sed modum etiam tenet in illis, & tempus; atque vt timet, ita etiam fortis est: dignitatem enim tuetur, & in tempore, & modo seruando non labitur, atque vt vera ratio iubet, perpetitur, sustinetq; malum, & alteri infert.

Τέλος δὲ πάσης ἐνεργείας ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἕξιν. καὶ τῷ ἀνδρείῳ δὲ ἡ ἀνδρεία, καλόν. τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ τέλος: ὁρίζεται γὰρ ἕκαστον τῷ τέλει. καλοῦ δὴ ἕνεκα ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει, καὶ πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀνδρείαν.

Finis autem omnis functionis est quòd conuenit habitui, & viro forti, fortitudo, honestum est: huiuscemodi autem & finis est: definitur autem vnumquodque fine: dignitatis igitur causa vir fortis sustinet, ac gerit, quae sunt secundum fortitudinem.

QVI sit finis fortis viri declarat, & quo referri actiones ipsius debeant: non discedereque ipsum docet a natura ceterarum virtutum; quarum omnium actiones conueniunt suo fini: qui est recte facere, & honeste se gerere in illa ipsa materia, non in alia quapiam, & propria alius virtutis: non igitur fortis suo fini seruiret, atque in eo laudem adipisceretur, si temperanter se gereret, aut liberaliter, sed oportet eum laudem, ac dignitatem adipisci in fortibus factis, quod cum faciet, obibit proprium munus fortitudinis: cuncti enim inquit definiuntur, appellanturque a fine, qui propositus est illis; quare addit, concludens rationem, fortis vir dignitatis causa gerit fortia facta, tolerarque magno animo: nec non etiam molitur in alios, quae expectantur requiunturq; a fortitudine: vnde nominatus est: Hunc arbitror sensum esse huius loci: neque enim me fallit, aliter ipsum acceptum fuisse ab Argyropylo, quem non sequor hac parte.

Τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος. (εἴρηται δ᾽ ἡμῖν ἐν τοῖς πρότερον, ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα) εἴη δ᾽ ἄν τις μαινόμενος ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηδὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν, μήτε τὰ κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς.

Ex ijs autem qui iustum modum superant, is qui nihil metuendo peccat caret nomine (dictum autem est à nobis antea, multa esse sine nomine) foret autem insaniens quidam, siue penitus indolens, si nihil metueret, neque terremotum, neque fluctum, quemadmodum aiunt, Celtas.

CVM peccetur in hac virtute colenda, aut nihil timendo, aut plus quàm deceat mala reformidando, significat quibus nominibus ostendantur, qui his vitijs affines sunt, cum imposita ipsis sunt: neque enim, vt testatur, cuncta suis, proprijsq; nominibus notata sunt, quod admonuit etiam vt narrat, prius: in libro enim, qui antecedit hunc tertium, hoc fecit. Primum igitur dicit, eum, qui superat modum nihil metuendo, carere nomine, quod siquis omnino velit eum indicare, non verbo, sed factis, dicet eum esse insanientem quempiam, siue quem dolor numquam attingat: furentem, quia non intelligit vim & potestatem malorum, quibus temere exponit vitam suam: dolore carentem, quia non sentit paenam, & cruciatum,

tum, qui ex vulneribus necessario prodit: praesertimque ex his casibus, periculisque, quae superant captum mortalium, humanamque naturam, cuiusmodi sunt, terremotus, fluctus maris, cui stultitiae commemorat affines fuisse Celtas, barbaram gétem, si verum est, quod de illis memoriae proditum est. Idem autem de ipsis narrauit auctor in III. libro de moribus, quos misit ad Eudemum Cyprium: Strabo vero Cimbros extitisse narrat, de quibus hoc falso monimeutis proditum sit, qui tamen adiungit dictos esse Celtas assuefacere se ad nihil reformidandum, sumendo arma, incurrendoque in fluctus.

Ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερὰ, θρασὺς: δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς ἀνδρείας: ὡς οὖν ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως οὗτος βούλεται φαίνεσθαι: ἐν οἷς οὖν δύναται, μιμεῖται. διὸ καὶ εἰσὶν οἱ πολλοὶ αὐτῶν, θρασύδειλοι: ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν.

Qui autem audendo modum superat circa res terribiles, audax: videtur autem gloriosus quoque esse vir fortis, naturaeq; eius, vt facile sibi affingat fortitudinem: vt igitur ille circa res formidolosas se habet, ita hic apparere vult: in quibus igitur valet, ipsum imitatur: quare sunt multi eorum simul audaces, ac timidi: cum enim in his se iactent, ea, quae formidolosa sunt, non sustinent.

Eum, qui modum longo interuallo transit, audendo in rebus terribilibus, dicit vocari audacem; ipsum autem statim alij quoq; eulpae affinem esse tradit, viderique merito posse gloriosum hominem affirmat, qui enim Graecis ἀλαζὼν est, is, Latinis gloriosus appellatur. Adiungit Aristoteles, vt ille, fortis inquam, animo praeditus sit in rebus terribilibus, ita hunc videri velle: studeteque huic laudi, imitarique ipsum, atque exprimere conari quibus rebus potest: quae tamen falsae, atque inanes sunt: quare inquit magna pars horum sunt θρασύδειλοι: ita enim appellantur, iunctis duobus nominibus, contrarijs inter se, qui, & audaces simul, & timidi sunt, ante pericula audaces, appropinquantibus illis, formidolosi, cum ea minime expectent, nec constanter subeant.

Ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός: καὶ γὰρ ἃ μὴ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀκολουθεῖ αὐτῷ: ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαρρεῖν. ἀλλ' ἐν ταῖς λύπαις ὑπερβάλλων μᾶλλον καταφανής ἐστι.

Qui autem metuendo modum superat, timidus vocatur: quae namque non oportet, & quomodo non oportet, & cuncta huiuscemodi comitantur ipsi: minus etiam facit quàm oportet in fidendo sibi: sed cum in rebus tristibus superet modum, magis in ipsis est apertus, conspicuusque.

Qui labatur ac peccet, plusquam deceat metuẽdo, formidolosum & timidum appellari inquit: verè autem ipsum ita vocari docet, cum omnibus modis peccet, quibus in hac re culpa admittitur: quorum tamen modorum duos tantum nominat: timet enim inquit, quae non oportet timere: nec modum custodit in illis malis vitandis, ceterisque modis omnibus peccari dicit, vt autem iustam mensuram ipsum in hoc non seruare dicit, ita in contrario, audendoque ipsum deficere tradit, verum inquit, cum in rebus tristibus, plènisque doloris turpiter erret, in ipsis magis, planiusque qualis sit, perspicitur.

Δύσελπις δή τις ὁ δειλός: πάντα γὰρ φοβεῖται: ὁ δ' ἀνδρεῖος, ἐναντίος: τὸ γὰρ θαρρεῖν, εὐέλπιδος.

Vix igitur aliquid bene sperat vmquam timidus: cuncta enim metuit: fortis autem è regione positus ipsi est: fidere enim est eius, quem bona spes tenet.

Aperit quid statuere in animis nostris debeamus de ingenio, moribusq; timidi hominis, & quid viti fortis; qui, cum contrarij inter se sint, contrario etiam modo se habent, circa spé

bonorũ, & desperationem eorundem: vix igitur se posse elabi e malis formidolosus homo putat, diffiditq; sibi ipsi semper, cunctaque demum timet; e regione autem positus huic est ait, fortis, cum, vt tradit, fidere proprium sit eius, qui bene sperat in rebus duris & aduersis, saluumque, & incolumen se inde exiturum sperat. Descripsit autem egregie Terentius timidum hominem in persona Chremetis, qui aspiciens paucos, & ignauos homines venire, quasi exercitum secum haberet Thraso, dixit. Viden tu illum, Thais? Militem secum ad te quantas copias adducere?

Περὶ ταυτὰ μὲν οὖν ἐστιν, ὅ τε δειλὸς, καὶ ὁ θρασὺς, καὶ ὁ ἀνδρεῖος: διαφόρως δ' ἔχουσι πρὸς αὐτά: οἱ μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσι, καὶ ἐλλείπουσιν: ὁ δὲ, μέσως ἔχει, καὶ ὡς δεῖ.

Circa easdem res igitur versatur, & timidus, & audax, & fortis: longe autem aliter se habent erga ipsas: hi namque superant modum, & desinunt ante quam oporteat, hic vero, medio modo se gerit, & vt oportet.

QVOD modo fecerat, colligit, paucisque ipsum exponit: ostendit enim hos, valde inter se dissimiles, in eodem tamquam campo versari; sed, quia longe aliter se in ijsdem rebus gerunt; magnopere discrepare inter se; cum ipsorum duo, qui in vitio sunt, siue modum superent, siue ipsum non attingant, in cursuque deficiant; vnus autem in medio se sistat, recteque se atque vt decet, in eo gerat.

Καὶ οἱ μὲν θρασεῖς, προπετεῖς. καὶ βουλόμενοι πρὸ τῶν κινδύνων: ἐν αὐτοῖς δ', ἀφίστανται. οἱ δ' ἀνδρεῖοι ἐν τοῖς ἔργοις, ὀξεῖς: πρότερον δ' ἡσύχιοι.

Et audaces quidem temerarij, & ardentes cupiditate pugnandi ante pericula: cum vero ventum ad ea est, absistunt: fortes autem in factis ipsis acuti sunt: prius autem sedato animo, & quieti.

PONERE autem eos magis ante oculos nobis volens inquit, audaces esse temerarios, seque conijcere inconsiderate in magna mala: cumque ante pericula, tempusque pugnandi, ardere studio videantur concertandi consertendique manus cum aduersarijs, cum postea venerunt, illa, non subeunt, sed aspectum illorum non ferunt: contra fortes tempore ipso, & cum commissum est proelium, acres, vehementesque se praebent; antea vero quieti, desidesque existimari poterant ab illis, qui eos non cognoscerent. Quod ad verba pertinet: Cyrus minor, insimulatur προπετείας nomine, qui egregiam victoriam, quam virtute Graecarum copiarum, a se conductarum, adeptus erat, contra fratrem regnantem, corrupit temeritate sua, qui enim litteris prodiderunt calamitatem illam, hoc nomine vsi sunt vt Isocrates in libro, quem misit ad Philippum Macedonem. Ὀξέως videtur accepisse Xenophon in VI libro de bellis Graecorum, quod infrequens est; eodem pacto vt noster disertus philosophus dixit, fortem virum, cum res ad manum venit, esse ὀξύν; verba Attici illius scriptoris haec sunt: στρατηγὸς μάλα ὀξέως τὰς ναῦς ἐπληροῦτο.

Καθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρεία μεσότης ἐστὶ περὶ θαρραλέα, καὶ φοβερά, ἐν οἷς εἴρηται, καὶ ὅτι καλὸν αἱρεῖται, καὶ ὑπομένει. ἢ ὅτι αἰσχρὸν, τὸ μή.

Veluti igitur, dictum est, fortitudo, mediocritas est circa res, quae animum nobis addunt, & quae metum incutiunt; in ijs rebus, in quibus traditum est: sumitq; ea sibi facienda, & sustinet, quia honestum est, vel quia turpe non sustinere.

CVM haec exposuisset Aristoteles, satis apte se posse definire fortitudinem existimauit, ex dictis iam: monstrareque & materiam, in qua exerceretur, & finem, ad quem facta ipsius referrentur, euoluereque quod in hoc nomine inclusum esset; quare inquit ipsam esse mediocritatem quandam in rebus seruatam, quae fidere nos iubent, & illis, quae metum iuijciunt;

ciunt, quae mala subit, constanterque ferr dignitatis causa, siue quia dedecoris plenum esset aliter facere, quomodo se gerunt, qui non omnino vera fortitudine praediti sunt.

Τὸ δ' ἀποθνήσκειν φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρέας, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ: μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα: καὶ οὐχ ὅτι καλὸν ὑπομένει, ἀλλὰ φεύγων κακόν. ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀνδρέα τοιοῦτόν τι.

Statuere autem sibi moriendum, fugienti paupertatem, vel amorem, vel quippiam triste admodum, non viri fortis, sed potius timidi: mollities enim est fugere res laboriosas, ac molestas, & non quia honestum est, sustinet, sed malum fugiens: est igitur fortitudo huiuscemodi quiddam.

ERVIT errorem magnum auctor e pectoribus multorum, qui falso putant eos fortes esse, qui sibi manus afferrent, siue alia quapiam ratione vita semetipsos priuant; vt grauia incommoda vitent, doloresque vehementiores, veluti paupertatem, amorem; omneque tale, quod maximam molestiam inurat: docetque eos, nedum praeclara hac laude digni sint, meritoque tales haberi debeant, potius timidos dicendos, quod probat affirmans, teneri ac mollis animi munus esse, ferre non posse res duras & odiosas: sed alio etiam argumento idem constituit, significans ipsos non capere illud de se consilium ob honestatem, ueque vt pareant dignitati, sed vt malo se liberent. A fine igitur quoque intelliguntur hi non esse fortes, cum longe alium habeant, quam fortitudo sibi proponit. Notum est Virgilium quoque de hac re eodem pacto sensisse, conuenireque ipsi cum sapiente nostro, qui etiam eadem mala appellat, & exemplis, quae ponit, cuiusmodi labores intelligat, declarat, qui iusta causa non sint, vt quispiam mori velit; non enim existimandum est, Aristotelem velle vllo pacto fieri posse, vt aliquis culpae nulli affinis, si certa quaedam mala fugiat, atque eius generis, cuius fuit mors Socratis, & Catonis, quae tantopere a veteribus illis probata & laudata fuit, etsi nostra lex, pietasque Christiana ab hac quoque morte nos absterret, sepulturae etiam honorem ita mortuis negans. Nam hoc etiam loco ad Eudemum legitur Agathonis versus, qui affirmat, è genere mortalium improbos, ferre nequeuntes labores, corripi desiderio mortis. Animaduertendum autem est, Aristotelem, cum exemplis paupertatis, & amoris vsus fuerit, non intellexisse mala pusilla, & quae facile sustineri possent, sed grauia, & acerba: nam veteris etiam Graeci poetae sententia est, oportere, fugiendae paupertatis causa in mare se abijcere, & per media saxa, scopulosque praeteruehi: Alium etiam dixisse, quod sequitur, tantam penuriam rerum, miserrimum esse fame interire. Quanta autem sit vis amoris, & quantopere nos perturbet vehemens hic animi motus, ad exitiumque perducat, multi cum suo magno malo experti sunt. Ad extremum addidit, putare se ostendisse, qualis animi habitus fortitudo sit: esse namque ipsam, si non omnino eam, qualem informauit, certe vicinam ipsi, ac tale quippiam.

Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι κατὰ πέντε τρόπους. πρῶτον μὲν ἡ πολιτική: μάλιστα γὰρ ἔοικε: δοκοῦσι γὰρ ὑπομένειν τοὺς κινδύνους οἱ πολῖται, διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια, καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ τὰς τιμάς. καὶ διὰ τοῦτο ἀνδρειότατοι δοκοῦσιν εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ, ἄτιμοι. οἱ δὲ ἀνδρεῖοι, ἔντιμοι.

Dicuntur autem, & aliae, quinque modis: primum quidem ciuilis vocata: maxime enim haec similis est ipsi: videntur enim ciues sustinere pericula metu paenarum, & ignominiarum, quae legibus constitutae sunt, & ob honores adipiscendos: atque hac de causa fortissimi videntur esse, apud quos timidi, ignominia notantur, fortes autem, in honore habentur.

NON vnum genus esse huius virtutis nunc docere aggreditur, dicique fortitudinem multis modis: quinque igitur alijs, praeter integram & absolutam fortitudinem appellari hoc nomine significat, quarum primam esse vult, quae ciuilis vocatur: quaq; praediti ciues libertatem tuentur, & a patria hostes depellunt: aliaque huiuscemodi munia magno animo obeunt:

eunt: quae vero sit illa, ostendit his verbis: maxime enim ioquit, videntur ciues subire pericula; constanterque mala, quae imminent ciuitati, perpeti ob metum legum, paenarumque timidis propositarũ, & ignominiae, si aliter facerent; sed etiam ob honores adipiscendos: nam honoris magnam potestatem esse ad ciues io officio retinendos, intelligi posse inquit, quia vbi fortes viri hooorantur, illie plurimi tales ioueniuntur, & eodem pacto, vbi timidi ootaotur, & ab omoi honore vacui sunt.

» Τοιούτους δὲ καὶ Ὅμηρος ποιεῖ, οἷον τὸν Διομήδη, καὶ τὸν Ἕκτορα. Πουλυδάμας
» μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει: καὶ Διομήδης. Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ'
» ἀγορεύων. Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο.

„ *Huiuscemodi autem Homerus quoque fingit, ceu Diomedem, & Hectorem.*
„ *Polydamas mihi primus hanc turpem maculam inuret: & Diomedes. He-*
„ *ctor enim aliquando, apud Troianos verba faciens, dicet. Tydides a me.*

TESTATVR, Homerum hoc significare, qui facit heroas illos, & Graecarum, & Troianarum partium constantes se in bellicis periculis tolerandis praebere, vt vitent dedecus, & infamiam, veluti Hectorem, qui secum ita locutus est; dixitque, si detrectasset pugnam, futurum esse, vt Polydamas, quem in primis verebatur, vt sapientem & optimum ciuem, hoc sibi aliquando obijceret, & eodem pacto Diomedes, si inhonestè capiti suo consuluisset, timuit ne aliqoando Hector, verba faciens apud suos Troianos, hoc commemoraret: gloriaeque sibi duceret, quod ipse a se in proelio fugatus esset, quam turpitudinem sibi inustã peius morte timebat.

Ὡμοίωται δ' αὕτη μάλιστα τῇ πρότερον εἰρημένῃ: ὅτι δι' ἀρετὴν γίνεται. δι' αἰδῶ γὰρ, καὶ διὰ καλοῦ ὄρεξιν: τιμῆς γὰρ καὶ φυγὴν ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος.

Est autem similis haec maxime illi, quae prius dicta est: quia ob virtutem gignitur: ob pudorem enim, & honesti appetitum: honoris namque & dedecoris depulsionem, quod turpe est.

SIMILE valde hoc primum genus fortitudinis esse dicit verae ac perfectae fortitudini, atque id, quia a virtute proficiscitnr, cum pudor inducat eos, ne culpam admittant, & desiderium quoddam dignitatis, vt probat, significans hoc ipsos facere propter honorem, & vt fugiant ignominiam, quae turpis res est. Plato, eiusdem sententiae fuit, & in III. libro de legibus hoc iostitutum magnopere laudauit. Polybius quoque, vbi diligenter, copioseque disserit de rebus publicis, varijsque generibus regendae ciuitatis narrat, veteres illos Romanos eodem pacto inflammasse adolescentes ad bellica pericula subeunda, mortemque pro patria contemnendam: coronae eoim illae, & cetera insignia virtutis hunc finem habebant. Plutarchus quoque in Pelopida idem fecit, traditque, vbi adolescentes assueti fuerint vereri turpia facta, & propter dignitatem non reformidare pericula; quique magis metuant dedecus ac turpitudinem, quàm mortem, illie nasci fortes viros, ac valde metuendos hostibus.

Τάξαι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζομένους εἰς ταὐτό. χείρους δ', ὅσῳ οὐ δι' αἰδῶ, ἀλλὰ διὰ φόβον αὐτὸ δρῶσι, καὶ φεύγοντες, οὐ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ λυπηρόν:
» ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ ὁ Ἕκτωρ. Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης πτώσσον-
» τα νοήσω. Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας.

Eodem autem loco haberet quis eos quoque, quibus, ab habentibus in ipsos imperium, necessitas imponitur: deteriores autem sunt, quanto non propter pudorem, sed propter metum hoc faciunt, & fugientes non turpitudinem, sed dolo-
„ *rem: cogunt enim, qui potestatem in ipsos habent, veluti Hector. Quemcun-*

„ que autem ego seorsum a pugna trepidantem cognouero. Non ipsi licebit fugere canes.

ADDIT auctor, illos quoque, quibus a ducibus, praefectisque necessitas pugnandi imposita est, in eisdem numerari posse, qui scilicet metu paenae, & ignominiae fortes se praebent, quos tamen aliquanto deteriores esse putat; quia stant contra hostes, non pudore impulsi, & vt maculam, turpitudinemque declinent, sed propter metum superiorum, & qui imperium in ipsos habent, quos vident in se grauiter animaduersuros, nisi paruerint; sed etiam, quia quae faciunt similia fortitudinis, non faciunt, vt dedecus vitent, sed corporis dolorem, ac verbera: cogunt enim ipsos, qui potestatem legibus in eos habent. Redit autem ad poetam, quem valde amabat, exempla huius assimulatae fortitudinis ponere volens, qui fecit Agamemnonem: is enim fuit, non Hector: ita minis, & supplicijs, absterrere milites ab ignauia, & turpibus factis; sic enim cum militibus agir. Quemcunque vestrum nactus ero remotum a loco, vbi pugnatur, non poterit is non esse esca canum, atque alituum. Nã, quod in omnibus libris hic scriptum est: verba haec edi apud poetam ab Hectore, falsum profecto est, peccatumque memoriae puto: Homerus namque facit ita loqui Agamemnonem, minis, terroreque mortis conantem in officio retinere milites; sed etiam in III. πολιτικῶν, quo loco melius recordatus est, quod saepe legerat, ab eodem imperatore Graecorum hi versus pronuntiantur. In nomine etiam Circes eodem modo errasse auctorem, notum est.

Καὶ οἱ προστάττοντες, κἂν ἀναχωρῶσι, τύπτοντες, τὸ αὐτὸ δρῶσι, καὶ οἱ πρὸ τῶν τάφρων, καὶ τῶν τοιούτων παρατάττοντες: πάντες γὰρ ἀναγκάζουσι: δεῖ δ' οὐ δι' ἀνάγκην ἀνδρεῖον εἶναι, ἀλλ' ὅτι καλόν.

Et qui in prima acie locant, & si recesserint, verberibus caedunt, idem efficiunt, & qui ante fossas, & huiuscemodi quaedam aciem struunt: cuncti enim necessitatem imponunt: decet autem non ob necessitatem sibi impositam fortem esse, verum quia honestum.

EIVSDEM generis sunt inquir, qui praecipiunt, & denuntiant militibus, vt malum caueant, & si ipsi cesserint, ipsos verberant. Antequam autem coner, quae hic sequuntur, declarare, cum cognorim e scholijs Lambini extitisse doctum hominem, qui suspectum non sine causa habuerit participium προστάττοντες, id quod ipsi quoque accurato, & valde docto viro non probatur, significare volui, me cum illis sentire, & notionem huius vocis non valde hic accommodatam arbitrari. Cum tamen nihil varietatis inuenerim in antiquis exemplaribus, quorum numerum magnum diligenter consului, nihil sum ausus immutare. eius tantum meminero, quod videtur aliquo modo id testari, & non vocem perperam receptam explanare, sed loco illius ponendam significare; quamque ego cum illis aptiorem hic existimarem, idest προτάττοντες: legitur enim apud interpretem Graecum quiddam, quod hoc ostendere videtur, qui commemorat apud Herodotum, Persas, cum saltum Thermopylarum capere non possent, defendentibus fortissimis illis Laconibus, perterritis suis militibus, verberibus, ac plagis ipsos eo compulisse, & inuitos, recusantesque suos ad munitiones hostium trusisse; sed vt melius existimari de hoc possit, verba illa ipsa interpretis hic ponam. ὡς παρ' Ἡροδότῳ Πέρσαι: ὑπὸ γὰρ μαστίγας ἐπιστάτας ἐν Θερμοπύλαις τοῖς Ἕλλησιν ἐμαχέσαντο.

Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα, ἀνδρεία τις εἶναι. ὅθεν καὶ ὁ Σωκράτης ᾠήθη ἐπιστήμην εἶναι τὴν ἀνδρείαν: τοιοῦτοι δὲ ἄλλοι μὲν ἐν ἄλλοις: ἐν τοῖς πολεμικοῖς δ' οἱ στρατιῶται: δοκεῖ γὰρ εἶναι πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι. φαίνονται δὴ ἀνδρεῖοι, ὅτι οὐκ ἴσασιν οἱ ἄλλοι οἷά ἐστιν.

Videtur autem, & periculum saepe factum earundem rerum fortitudo quaedam esse: vnde & Socrates putauit scientiam esse fortitudinem: huiuscemodi autem alij sunt in alijs rebus: in periculis autem bellicis, milites: Videntur

dentur enim multa esse inania belli; quae maxime conspexerunt hi, & cognita habent: apparent igitur hi fortes esse; quia nesciunt alij, qualia ipsa sunt.

VIDERI potest inquit (quod est, alterum genus adumbratae fortitudinis) vsus etiam illorum malorum, & cum saepe antea periculum ipsorum feceris, fortitudo esse: quare inquit, Socrates arbitrabatur, fortitudinem esse scientiam, & peritiam earum rerum: huiuscemodi autem sunt; qui commode scilicet tractare ipsas valeant, periti & eruditi alij in alijs rebus: in periculis vero bellicis milites; qui a Graecis στρατιῶται vocantur. Vocabulum autem hoc στρατιῶται, peruenit in patrium nostrum sermonem: etsi genus quoddam equitum, non pedites, eo nomine appellamus, & illorum quidem peregrinorum; intelligit autem auctor, qui mercede alicui regi, siue reip. seruiunt: nam mos erat Graecarum ciuitatum; vt exercitus conficerent partim e suis proprijsque ciuibus: partim ex externis, & pretio conductis, non vocassent autem fere suos ciues, & si in bello versarentur στρατιώτας, sed alienos, & qui artem eam haberent, & nunc huic, nunc alij operam suam locarent. Indicat autem quid sit illud, quod his speciem hanc, & laudem comparat. Videntur enim inquit multae res in bello esse inanes, & quae praese ferant maxima pericula, mortemque propinquam, quas tamen, siquis cognorit, tales nó esse facile intelliget: eas autem cum minime cognoscant ceteri, existimant eos esse fortes. Κενὰ τοῦ πολέμου quod inquit, tamquam prouerbium hoc dici solitum, notum est; meminit ipsius & Plutarchus περὶ τοῦ κενοῦ & Thucydides III libro in contione Teutiapli; quo etiam loco ille tamquam interpretatur vim ipsius, & quid primum significare voluerit. A

Εἶτα ποιῆσαι, καὶ μὴ παθεῖν μάλιστα δύνανται, ἐκ τῆς ἐμπειρίας: καὶ φυλάξασθαι, καὶ πατάξαι, δυνάμενοι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις, καὶ τοιαῦτα ἔχοντες, ὁποῖα ἂν εἴη, καὶ πρὸς τὸ ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὸ μὴ παθεῖν κράτιστα: ὥσπερ οὖν ἀνόπλοις ὡπλισμένοι μάχονται, καὶ ἀθληταὶ ἰδιώταις: καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν, οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ' οἱ μάλιστα ἰσχύοντες, καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες.

Deinde inferre alijs, & non accipere incommodi aliquid valent, ex vsu; & vim potestatemque habent sibi cauendi, & feriendi hostem: cum sciant vti armis: huiuscemodi habeant, qualia vtique sint & ad vulnus imponendum, & non accipiendum optima: veluti igitur cum inermibus armati ipsi pugnant: & athletae cum rudibus, & imperitis: in huiuscemodi enim certaminibus non fortissimi viri maxime idonei pugnae sunt, sed qui maximis viribus praediti sint, corporaq; optima habent.

ALTERVM hoc argumentum est, quod non parum prodest ad asciscendum nomen fortitudinis militibus his: hi namque valent in primis hostibus plagas infligere, & minime ipsi accipere aliquid ab ipsis incommodi propter vsum magnum belli, & vitare itidem vulnus, tuerique vitam, & ferire aduersarium, cum didicerint armis vti: praetereaque teneant ea arma, quae idonea sunt ad hosti valde nocendum: se autem ab impetu illius defendendum; quare inquit, aliquo modo tecti armatique cum inermibus, nudisque proeliantur, & quasi athletae magistrique cum rudibus, ignarisque. Qui forent, athletae vocati apud Graecos, notum puto: saepe autem a scriptoribus antiquis cum Graecis, tum Latinis, hoc verbum translatum inuenitur: vocatosque apte, vt ostendi, magistros, & praefectos quarundam rerum, artiumque, siue illos ipsos, qui earum periti forent: vnde M. quoque Varro dixit pecuarios athletas: nam verbum, quod sequitur, idiotis, non vno itidem pacto semper vsurpari constat: nunc enim priuati homines: alias vero rudes & ignari bonarum artium, aliciuiusve studij, significantur: vt hoc loco, atque alijs multis. Reddit post hoc rationem eius, quod dixerat: aitque, vtiliores in bello esse, meliusque pugnare milites, qui scilicet artem eam colunt, quàm non solum fortes, tanta laude dignos, verum etiam fortissimos viros, illosque ipsos milites, qui robusti in primis sunt, corporaque habent maxime accommodata illis laboribus ferendis, cum opera fortium virorum alijs temporibus valde reip. prosit; nec enim sequitur, vt qui corporis viribus valent, ijdem etiam praesentia animi, & magnitu-

dine

dinè ceteros vincant. quod M. etiam Cicero videtur significasse, cum habitudinem hanc in M. Antonio, cui maledicebat, vocauit gladiatoriam totius corporis firmitatem.

Οἱ στρατιῶται δὲ δειλοὶ γίνονται, ὅταν ὑπερτείνῃ ὁ κίνδυνος, καὶ λείπωνται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς: πρῶτοι γὰρ φεύγουσι: τὰ δὲ πολιτικὰ μένοντα ἀποθνήσκει, ὅπερ κἀπὶ τῷ ἑρμαίῳ συνέβη: τοῖς μὲν γὰρ αἰσχρὸν τὸ φεύγειν, καὶ ὁ θάνατος τῆς τοιαύτης σωτηρίας αἱρετώτερος: οἱ δὲ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκινδύνευον, ὡς κρείττους ὄντες: γνόντες δὲ, φεύγουσι: τὸν θάνατον μᾶλλον τοῦ αἰσχροῦ φοβούμενοι: ὁ δ' ἀνδρεῖος, οὐ τοιοῦτος.

Qui vero militiam colunt, tamquam artem, timidi fiunt; statim vt periculum valde creuerit: & inferiores fuerint numero atque apparatu: primi namque fugiunt: acies, quae constant e ciuibus: in loco manentes intereunt, quod quidem in Hermaeo factum est. his namque fugere turpe est: & mors huiuscemodi salute optabilior est: hi vero initio se obyciebant periculis, vt meliores: postquam autem rem cognouerunt, fugiunt; mortem magis metuentes, quàm turpitudinem: fortis autem vir non est talis.

MILITES tamen hos, στρατιώτας a priscis vocatos, significat, cum periculum crescit, & quasi superat vires eorum, timidos fieri: cumque viderint se inferiores numero esse, & apparatibus belli, quod facile intelligunt propter longum vsum scientiamque belli, hoc declarat, quia primi fugiunt, inhonesteque saluti suae consulunt: ciuiles autem copiae, & qui a republica, poscente hoc tempore eorum operam, delecti sunt, intereunt, contra hostes stantes, quod factum aliquando esse testatur, proeliumque certum quoddam appellat, quod commissum fuit apud Hermaeum, Boeotiae locum. In paucis quae remanserunt historijs Graecorum scriptorum, mentio, quod sciam, non fit huius pugnae: interpres Graecus narrat hanc rem expositam fuisse a plutibus auctoribus, idest Cephisodoto, Anaximene Milesio, Ephoro Cumano, quorum sane omnium scripta vetustate absumpta sunt. Quomodo autem hoc contigerit, docet, vt scilicet sibi non prospexerint ciues, qui in bellum vocati fuerant, sed statuerint potius mori, quàm inhoneste conseruari: his enim inquit, turpe erat fugere, morsque magis ipsis optanda fuit, quàm salus, ac vita talis: illi vero initio pericula, quae instabant, non reformidarunt; sperabant enim se hostes superaturos: postquam autem se deceptos intellexerunt, statim aufugerunt, mortem magis, quàm turpitudinem metuentes, a quo consilio longe abest, inquit, vir fortis, qui semper ante oculos propositam habet dignitatem.

Καὶ τὸν θυμὸν δ' ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσιν: ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ διὰ θυμὸν, ὥσπερ τὰ θηρία, ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι: ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς: ἰτητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους. ὅθεν καὶ Ὅμηρος. Σθένος ἔμβαλε θυμῷ. καὶ μένος, καὶ θυμὸν ἔγειρε καὶ. Δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος. καὶ ἔζεσεν αἷμα: πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν, καὶ ὁρμήν.

Et vehementiorem iram, excandescentiamque ad fortitudinem adportant: fortes enim esse videntur; & qui furore commoti, tamquam beluae, in eos, qui vulnerarunt, incurrunt: quia & fortes viri facile excandescunt: est enim quiddam promptum, paratumque semper ad pericula adeunda excandescentia, vnde & „ Homerus Robur iniecit irae, & firmitatem, & excandescentiam excitauit, „ & Acrem per nares bilem & feruit sanguis: cuncta namque huiuscemodi videntur ostendere ortum excandescentiae, & appetitionem.

HOC tertium genus est minime verae fortitudinis: commemorat enim inueniri quosdam, qui ea, quae gesta sunt stimulo iracundiae, atque impetu quodam animi, & quasi furore, referant

referant ad hanc virtutem: rationeque ac consilio facta velint, cum similitudinem quandam habeant, qui irati pugnant, fortium virorum: ijdemque prorsus esse existimentur, veluti enim beluae, impetum faciunt in eos, qui ipsas vulnerarunt, ita & ipsi incurrentes in aduersarios; nascitur enim inde haec opinio, quia fortes quoque, vt illae, parent iracundiae atq; excandescentiae; huiuscemodi autem homines a Graecis, iuncto nomine, θυμοειδεῖς vocantur. Vt magis autem similitudinem harum rerum aperiat; docet factam esse iram maxime ad subeunda pericula: quod etiam confirmat multis testimonijs poetae, qui varijs locis, ita sensit de ira, vimque hanc ipsam habere monstrauit; nam quod omnes ipsos significare adiunxit ἵκετο θυμοῦ, id est ortum iracundiae, & commotionem animi vehementiorem, ita quoque locutus est Plato in Timaeo, cum cor quasi salire diceret appropinquantibus grauibus malis, & cum ita haec excitatur. In III. quoque libro de moribus ad Eudemum, vbi de genere hoc eodem fortitudinis non verae disserit, rei magis aperiendae causa, vtitur eodem hoc simili: dicit enim, hos idem facere, quod beluae, feraeque animantes faciunt, quae ira commotae irruunt in vulnus: nec metu vllo mortis deterrentur.

Οἱ μὲν οὖν ἀνδρεῖοι διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν: ὁ δὲ θυμὸς συνεργεῖ αὐτοῖς: τὰ θηρία δὲ διὰ λύπην: διὰ γὰρ τὸ πληγῆναι ἢ φοβεῖσθαι, ἐπεὶ ἄν γε ἐν ὕλῃ, ἢ ἐν ἕλει ᾖ, οὐ προσέρχονται. οὐ δή ἐστιν ἀνδρεῖα, διὰ τὸ ὑπ᾽ ἀλγηδόνος, καὶ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα, πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμᾶν, οὐθὲν τῶν δεινῶν προορῶντα.

Fortes igitur honesti causa agunt: excandescentia autem adiumento est ipsis: beluae autem ob dolorem: quia enim vulnus acceperunt, aut accipere timent; nam si in sylua fuerint, siue palude, non aggrediuntur praetereuntes: Non igitur sunt fortes a dolore, aut excandescentia impulsae ad periculum subeundum, cum antea nihil cernant grauium malorum.

Distinguit simulatam hanc a vera fortitudine, quae quod facit, magno animo, constanterque facit dignitatis causa: nec tamen non adiuuari ipsam non nihil tradit a stomacho & iracundia: ipsam namque dicit quasi sociam se illi praebere ad factum illud transigendum, cum ferae animantes dolore & ipsae impellantur ad mortem contemnendam, imaginemq; huius virtutis exprimendam; quia enim plaga ipsis inflicta est, siue metuunt, ne infligatur, insiliunt in venatores, quod declarat, inquit, quia si in syluis suis sunt, siue stagno paludeve satisque demum tuto loco, se potius abdunt, atque occulunt, quam insiliant; quare inquit non debent putari fortes, quia dolore commotae, siue furore quodam, & tamquam rabie impulsae, in media pericula se conijciunt, nec vident illud graue malum; quod instat.

Ἐπεὶ οὕτω γε, κἂν οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι εἶεν πεινῶντες; τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς. καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ, διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν: οὐ δή ἐστιν ἀνδρεῖα τὰ δι᾽ ἀλγηδόνος, ἢ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον.

Quia ita etiam aselli fortes forent, cum esuriunt: verberati enim non recedunt a pabulo: & adulteri ob explendam cupiditatem, multa faciunt, quae audaciae affinia sunt. Non sunt igitur fortes beluae, propter dolorem, & furorem conijcientes se ad periculum.

Confirmare autem indicium suum volens, confert se ad alia similia, additque: nam si concederemus feras has esse fortes, non possemus inficiari, quin aselli quoque fortes sint, cum exuriunt, quia caesi, & verberibus contusi, non discedunt a pabulo, vnde arcere ipsos dominus velit: sed etiam addit, amore incensi, atque adulteri, multa gerunt audacter, vt expleant libidinem illam suam. Concludens autem rationem omnem, ait, Non sunt igitur fortes animantes illae cunctae, quae propter dolorem & excandescentiam despiciunt pericula, inuaduntque in hostes. Attendenda sunt verba illa superiora, quibus monstrare auctor voluit domicilia latebrasq; ferarum: videtur enim propter similitudinem ipsorum, quasi ludere voluisse, intelligo, quod inquit, ἐν ὕλῃ, ἢ ἐν ἕλει, quod M. Tullius etiam in re-

bus grauibus exponendis, aliquando fecit: vt cum in XI. Philippica inquit: deliberabatur „ autem de imperatore deligendo. Paratum habet imperatorem C. Cassium P. C. resp. contra „ Dolabellam, nec paratum solum, sed peritum, & in VI. Ad hunc, vtrum legatos, an le- „ giones, ire oportebat; Nam apros in ambobus his locis, oppositis inter se, libenter manere, venatores nouerunt, quod etiam Virgilium non fefellit: inquit enim in III libro „ de rebus rusticis. Saepe volutabris pulsos siluestribus apros, & alio loco, Dum iuga montis aper. Videndum etiam ad hunc scrupulum euellendum, an cum olim quoque haec lectio incerta foret, & vtraque manere posset, qui describebant hos libros ambas receperint, particula ἤ, qua videntur vsi fuisse pro vel, quod nos facimus, in arbitrio lectoris reliquerint, vt quam vellet, sumeret. cuius sententiae memini me olim fuisse.

Φυσικωτάτη δὲ ἔοικεν ἡ διὰ τὸν θυμὸν εἶναι, καὶ προσλαβοῦσα προαίρεσιν, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, ἀνδρεία εἶναι.

Maxime igitur naturalis videtur esse, quae ob excandescentiam, & si accesserit electio, & cuius causa, fortitudo esse.

Maxime naturalem esse inquit fortitudinem eam, quae ortum habet ab iracundia atq; stomacho, quia vi naturae ipsius propensi sumus ad irã, nec ferre possumus, cum putamus nos iniuria laesos esse. Indicat etiã quid in ea desideretur, vt plena ipsa, perfectaq; fortitudo fiat: si enim inquit praeter id, quod iã habet, alicũde acceperit, vt id quod facit, faciat consulto, & eius rei causa vir fortis se exponit periculis, statim vera, integraque fortitudo efficietur.

Καὶ οἱ ἄνθρωποι δὴ ὀργιζόμενοι μὲν, ἀλγοῦσι: τιμωρούμενοι δ', ἥδονται· οἱ δὲ διὰ ταῦτα, μάχιμοι μὲν: οὐκ ἀνδρεῖοι δέ: οὐ γὰρ διὰ τὸ καλόν: οὐδ' ὡς ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος: παραπλήσιον δ' ἔχουσί τι.

Et homines cum irascuntur quidem, dolent: cum vlciscuntur autem acceptam iniuriam, voluptatem inde capiunt: qui autem ob haec, vtiles quidem in proelijs, sunt: fortes autem minime: non enim propter honestatem: neque vt ratio iubet, sed ob motum illum: assimile autem quiddam habent.

Qvid excitet homines ad iniuriam acceptam vlciscendam, aperit; quodque existat in ijs, qui commoti animo sunt, quod vim eam habeat: ipsos enim laesos dolorem sentire ait: laetari vero, cum paenas capiunt ab inimicis, quibus rebus qui affecti sunt: ob aegritudinem inquit, ac voluptatem pugnaces sunt, & in proelijs vitae suae non parcunt; non tamen sunt fortes, quia dignitatis causa non faciunt, nec rationem sequuntur, sed motibus impelluntur turbidis, quare assimiles sunt fortibus, non tamen vere fortes.

Οὐδὲ δὴ οἱ εὐέλπιδες ὄντες, ἀνδρεῖοι: διὰ γὰρ τὸ πολλάκις, καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, θαῤῥοῦσιν ἐν τοῖς κινδύνοις.

Neque iam quos bona spes tenet, fortes existunt: quia enim saepe, & multos vicerunt, fidunt sibi in periculis.

Eiicit quoque e campo verae fortitudinis, quod quartum genus ipsius simulatae est, eos, qui bene sperantes de exitu illorum malorum, fidentesque sibi, contemnunt maxima pericula: hos autem esse inquit illos, qui, quia saepe vicerunt aduersarios, atq; eos quidem multos: neque enim vnum, aut alterum superasse in aliqua contentione, tantum animi, robotisq; alicui addidisset, vt cõfideret, se ex omni discrimine saluum, incolumemq; euasurum: qui vero e multis certaminibus palmam reportarunt, non sine causa sperare possunt, se semper idem obtenturos. In III. quoque libro de moribus ad Eudemum, quo loco itidem exponit illos, qui speciem quandam prae se ferrent fortitudinis, ponit hos, qui propter spem quandam magnis periculis caput obijcerent. eosque geminos esse inquit, idest, & qui antea fortuna quadam adiuti, & nulla sua virtute, superassent inimicos: & ebrios, quemadmodum hic fecit: sed, quia lectio deprauata est: prius genus horum extinctum illic

P est, &

est, & è duobus quasi vnum impetite factum: pro κατακχικίης igitur κατατυχικής illic legi debet, & ita omnis macula deleta erit; cuius participij notio est ea, quam dixi: nam falsum prorsus esset, quod ostendebat peruulgata illa vox; qui enim onusti cibo sunt; & corpore, & animo pigriores ignauioresque sunt.

Παρόμοιοι δὲ, ὅτι ἄμφω θαῤῥαλέοι. ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι διὰ τὰ προειρημένα, θαῤῥαλέοι: οἱ δὲ διὰ τὸ οἴεσθαι κρείττους εἶναι, καὶ μηδὲν ἀντιπαθεῖν: τοιοῦτον δὲ ποιοῦσιν καὶ οἱ μεθυσκόμενοι: εὐέλπιδες γὰρ γίνονται: ὅταν δὲ αὐτοῖς μὴ συμβῇ τοιαῦτα, φεύγουσιν: ἀνδρείου δ' ἦν τὰ φοβερὰ ἀνθρώπῳ ὄντα, καὶ φαινόμενα, ὑπομένειν, ὅτι καλὸν, καὶ αἰσχρὸν τὸ μή.

Assimiles autem sunt, quia ambo magno animo sunt in periculis. verum fortes ob ea, quae dicta sunt magno animo praediti sunt: hi autem, quia putant se meliores esse, ac nihil contra accipere posse: huiuscemodi autem quiddam faciunt etiam temulenti: bona enim spe praediti sunt: quando autem sibi non euenerint talia, fugiunt: fortis autem fuit, ea, quae formidolosa sunt homini; esseque apparent, sustinere, quia honestum, & turpe, contra.

HI igitur inquit similes sunt fortibus: ambobus enim in hoc conuenit, quod sunt pleni animi, valdeque confidunt. Vt autem quid similitudinis inter ipsos existat, significauit, ita etiã quid varietatis ostendit: differre enim ipsos inquit, quia fortes tales se praebent ob ea, quae iam dicta sunt, idest, quia dignitati parent, & labem omnem turpitudinemque verentur: hi vero, quia putãt se meliores esse, & in eo certamine nihil mali pro multis, quae intulerint, accepturos. Tradit, autem huiuscemodi quosdam esse temulentos etiam, & qui largius potarunt; bene enim & ipsi sperant, sed alia de causa atque ij, quos supra appellauit: non sinit enim vinum ipsos pericula intueri, sed illi etiam, quibus alio pacto erepta mens est, bona spe tenentur in rebus valde dubijs, & periculosis: vnde M. Cicero in IIII libro Tusculanarum, cum de fortitudine dissereret, insanos etiam posuit in his, qui multa saepe faciunt, quae similitudinem quandam habent huius virtutis, cum prius & vinolentiam, & ebrios appellasset: nam quod facit ad temulentiam, vimque ac potestatem vini, idem etiam de illa praedicasse Horatium notum est, qui dixit: Spes iubet esse ratas; in proelia trudit inermem: Sed ad auctorem redeamus, qui ait declarare, non esse fortes omnes, qui bene sperant de exitu instantium magnorum malorum; quia ijdem, cum aliter res cadit, atque ipsi sperarunt: intelliguntque se deceptos, fugiunt, quod non committeret vir fortis: cum proprium eius sit, in eoque maneat ipsius virtus; vt cuncta mala, quae non superant captum hominis, quamuis grauia sint, & talia esse planè cognoscantur, sustineat, non quia confidat se illa toleraturum, sed quia honestum id est: contrarium autem, turpe.

Διὸ καὶ ἀνδρειοτέρου δοκεῖ εἶναι, τὸ ἐν τοῖς αἰφνιδίοις φόβοις, ἄφοβον, καὶ ἀτάραχον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς προδήλοις: ἀπὸ ἕξεως γὰρ μᾶλλον, ἢ καὶ ὅτι ἧττον ἐκ παρασκευῆς: τὰ προφανῆ μὲν γὰρ, κἂν ἐκ λογισμοῦ καὶ λόγου τις προέλοιτο: τὰ δ' ἐξαίφνης, κατὰ τὴν ἕξιν.

Quapropter fortioris viri videtur esse, in subitis timoribus, vacuum a metu trepidationeq́; se praebere, quàm in praeuisis, ab habitu enim magis, siue quod quae minus animo praeparato gerunt: quae namque antea perspecta sunt, etiam subducta illorum ratione, ac consilio aliquis sibi facienda statueret: quae autem repentè exoriuntur, ab habitu fiunt.

TRADIT nunc, quod e propinqua praeceptione elicitur, qua significauit eos, qui spe bona freti, alacresque proelium inierunt, vt vident rem, aliter se habere, ac putarant, subito fugae se dare, videri fortioris viri esse in repentinis casibus intre-

pidum

pidum sese, & constantem praebere, quàm in prouisis, & meditatis; quare est corollarium: perspicitur enim inquit id, quod scilicet non pauet, neq; aspectu eorum malorum consternatur, magis ab habitu animi proficisci; minusq; factum animo tunc confirmato: nam mala prius cognita & animaduersa, ratione subducta illorum, & consilio habito aliquis sibi sustinenda existimaret: quae vero subito incurrunt, tempus nobis non dilargiuntur praeparandi nos; quare si tolerantur, ab habitu id nascatur, necesse est. Huc autem confugit Dido Virgiliana, postquam Aeneae persuadere non potuit, ne se desereret, sed secum frueretur regno, a se parto: inquit enim. Tempus inane peto, requiem spatiumque dolori. Dum mea me victam doceat fortuna dolere. Nec tamen illa quaerebat se firmiorem fieri ad aduersarios superandos, sed ad dolorem, aerumnamque sustinendam.

Ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται, καὶ οἱ ἀγνοοῦντες, καὶ εἰσὶν οὐ πόρρω τῶν εὐελπίδων: χείρους δ' ὅσω ἀξίωμα οὐδὲν ἔχουσιν: ἐκεῖνοι δέ. διὸ καὶ μένουσί τινα χρόνον. οἱ δ' ἠπατημένοι, ἐὰν γνῶσιν ὅτι ἕτερον, ἢ ὑποπτεύσωσι, φεύγουσιν: ὅπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν, ὡς Σικυωνίοις. ἅτε δὴ ἀνδρεῖοι εἴρηνται ποῖοί τινες, καὶ οἱ δοκοῦντες ἀνδρεῖοι.

Fortes autem videntur esse, & qui magnitudinem periculi ignorant, & sunt non valde remoti ab ijs, qui bene sperant de exitu rerum malarum: deteriores autem quanto dignitatis nihil in se habent: illi vero non nihil: quare stant etiam ad aliquod tempus. Qui autem decepti sunt, si cognorint aliud esse, aut saltem suspicati fuerint, fugiunt: id quod Argiuis contigit, qui inciderunt in Laconas, tamquam Sicyonios. Ac fortes iam expositi sunt, quales sunt, & qui videntur fortes.

OSTENDIT aliud genus fortitudinis non verae; quod quintum, atque vltimum taliũ est, videntur enim inquit, fortes quoque, qui ignorant mala, quae ipsis imminent, idest non omnino cognita & perspecta ipsa habent: neque quantum incommodi secum afferunt, didicerunt: hos autem esse dicit non valde distantes ab illis, quos spes instruit, & quasi armat contra pericula, & tamen deteriores hos iudicat, ratione reddita suae sententiae: non enim inquit, hi speciem vllam, dignitatemque in se habent, nec quicquam tribuunt suis viribus: superiores vero de se, roboreque animi sui non male existimabant, quare stant contra hostes spatio aliquo temporis; donec inquam illa spes, qua freti erant, alacresque pugnabant, superabat magnitudinem mali, melius cogniti, ac ponderati. Qui autem inscitia aduersariorum in opinionem, spemque victoriae aliquam venerunt; statim, vt intelligunt se deceptos, siue suspicati hoc fuerint, turpiter fugiunt, quod mirum videri non debet: pro magna enim spe, in certum timorem cadunt. Hoc autem, exemplo posito tantae mutationis animi, subito in pectoribus eorum natae, declarat Aristoteles: dicit enim hoc vsu venisse Argiuis, qui in bello inciderunt in Lacedaemonios, quorum erat maximum nomen bellicae virtutis, putantes eos esse Sicyonios, quos despiciebant, ac nullo negotio se superare posse confidebant: tota autem res a Xenophonte in IIII eorum librorum exposita est, quibus memoriae mandauit bella Graecorum inter se. Similitudinem autem aliquam id habuit cum eo, quod Choroebus fecit apud Virgilium in nocte illa calamitosa Troianis. Quod ad consuetudinem sermonis facit, neq; alienum etiam est a re ipsa, cum auctor περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν dicat. Pelopidas ille Thebanus, cum exercitum duceret, accurrissetq; quidam, perterritus metu ad eum, dicens, incidimus imperator in hostes, cur magis inquit, minime & suas & hostium vires ignorans, quàm illi in nos; verba formidolosi hominis fuerant, ἐμπεπτώκαμεν εἰς τοὺς πολεμίους: Expositis autem iam & veris fortibus, & adumbratis, nec tanto nomine dignis, se hoc praestitisse significauit.

Περὶ θάρρη δὲ, καὶ φόβους ἡ ἀνδρεία οὖσα, οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστίν. ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά: ὁ γὰρ ἐν τούτοις ἀτάραχος, καὶ περὶ ταῦθ' ὡς δεῖ ἔχων, ἀνδρεῖος μᾶλλον, ἢ ὁ περὶ τὰ θαρραλέα. τῷ δὴ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ὡς εἴρηται, ἀνδρεῖοι λέγονται. διὸ καὶ ἐπίλυπον ἡ ἀνδρεία καὶ δικαίως ἐπαινεῖται: χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι.

Cum autem fortitudo sit circa fiducias, & metus, non simili modo circa ambas se habet, sed magis circa res, quae metum incutiunt: qui enim in his rebus non trepidat, & circa res has se habet, vt oportet, magis fortis, quàm qui circa res, quae animum addunt: quia iam sustinent res tristes, & quae dolorem inurunt, vt dictum est, fortes viri appellantur: quapropter fortitudo est quiddam plenum doloris, & iure optimo laudatur: difficilius enim est, ea, quae dolorem efficiunt, sustinere. quàm se abstinere ab ijs, quae voluptatem gignunt.

CVM virtutem hanc initio docuerit manere in medio duarum rerum, contrariarum inter se, fiduciae, & metus; ostendit nunc non eodem pacto ipsam se habere ad vtramque, sed potius versari in rebus formidolosis, constanterque ferendis: illieque se ostentare: qui enim inquit non trepidat, nec vehementer commouetur animo aduentu rerum terribilium grauiumque malorum; sed rectè in illis se gerit, ac quod decet, facit, magis veriusque fortis est, quam qui rectè facit in rebus, quae iubent ipsos bonum animum habere, confidereque se saluos euasuros esse e periculis magnis. Fortes igitur, inquit, homines vocati sunt, vt monstratum est a nobis, quia res tristes, & quae efficiunt maximos dolores, tolerant; quare addit concludens, perspicitur fortitudinem esse iunctam semper cum dolore ac paena aliquas quod facit, vt tantopere laudetur, consequaturque plurimum honoris: magis enim arduum est, ac durum sustinere tormenta, doloresque acerrimos, quàm se abstinere a rebus iucundis, plenisque voluptatis; quibus verbis videtur ipsam anteponere temperantiae.

Οὐ μὴν ἀλλὰ δόξειεν ἂν εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἀνδρείαν τέλος ἡδύ· ὑπὸ τῶν κύκλῳ δὲ ἀφανίζεσθαι, οἷον κἀν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι γίνεται· τοῖς γὰρ πύκταις, τὸ μὲν τέλος ἡδύ, οὗ ἕνεκα ὁ στέφανος, καὶ αἱ τιμαί· τὸ δὲ τύπτεσθαι, ἀλγεινόν, εἴπερ σάρκινοι, καὶ λυπηρόν· καὶ πᾶς ὁ πόνος· διὰ δὲ τὸ πολλὰ ταῦτ' εἶναι, μικρὸν ὂν τὸ οὗ ἕνεκα, οὐδὲν ἡδὺ φαίνεται ἔχειν.

Nec tamen non videri posset, finis, qui a fortitudine est, iucundus esse: ab ijs autem, quae tamquam cingunt ipsum, obscurari; quale etiam euenit in gymnicis certaminibus: pugilibus enim, finis iucundus est, cuius causa certant, corona enim, & honores: caedi autem dolorem in se continet, siquidem ex carne constant, & triste quiddam est & omnis denique labor: quia autem haec multa sunt, pusillus autem & exilis finis, cuius causa tolerantur: nihil suauitatis in se habere existimatur.

CVM vocasset fortitudinem ἐπίλυπον, natamque ferendis doloribus ipsam dixisset, ostendit tamen nunc, eam non omnino vacuam esse a voluptate, cum finis eius, & quo referuntur cuncta ipsius facta, videri possit non sine causa iucundus, quae tamen voluptas deleatur a rebus virtutem hanc cingentibus, quod vt magis explanaret, poneretque ante oculos, simili vsus est, aitque idem hic fieri, quod contingit in gymnicis certaminibus: pugilibus enim, qui inter se de palma contendunt, finis iucundus est: corona enim, quae imponitur capiti victorum, afficit illos voluptate; caedi vero, contundiq; cestibus, est molestum & odiosum: cum e carne constent, laborq; omnis, quos maximos ipsi sustinent, dolorem in se habeat: quare addit auctor, cum labores maximi illic sint, acerrimique dolores, cuius vero causa ipsos ferunt, exile ac pusillum, nihil in se suauitatis finis ille habere videtur.

Εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τὴν ἀνδρείαν. ὁ μὲν θάνατος, καὶ τὰ τραύματα, λυπηρὰ τῷ ἀνδρείῳ καὶ ἄκοντι ἔσται· ὑπομένει δὲ αὐτά, ὅτι καλόν, ἢ ὅτι αἰσχρὸν, τὸ μή. καὶ ὅσῳ ἂν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν ἔχῃ πᾶσαν, καὶ εὐδαιμονέστερος ᾖ, μᾶλλον ἐπὶ τῷ θανάτῳ λυπήσεται· τῷ τοιούτῳ γὰρ μάλιστα ζῆν ἄξιον, καὶ οὗτος μεγίστων ἀγαθῶν ἀποστερεῖται, εἰδώς· λυπηρὸν δὲ τοῦτο· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀνδρεῖος· ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον, ὅτι τὸ ἐν τῷ πολέμῳ καλὸν ἀντ' ἐκείνων αἱρεῖται.

Si iam

Si iam huiuscemodi est, & quod ad fortitudinem facit: interitus quidem, ac vulnera dolorem inurunt forti viro: ipsiq; odiosa sunt: sustinet autem ipsa, quia honestum est, siue quia turpe declinare, ac quanto magis omnis virtutis compos erit, beatiorq; fuerit, tanto magis morte maerebit: tali enim viro maxime viuere conuenit: atque hic maximis bonis orbatur; id quod non fallit ipsum. est autem hoc ipsi molestum; sed nihilominus fortis merito existimabitur: fortasse autem magis, quod compensat cum illis malis decus, quod capitur e bello.

CONFIRMAT simile: studetque probare esse rem parem, quod si concedatur, nihil dubij restare inquit, quin verum sit id, quod dixerat, interitum ac vulnera, quae accipit in virtute sua exercenda vir fortis, tristia ipsi futura. & in eum inuitum & nolentem casura sint: perpetitur tamen ille ipsa honestatis causa, & quia turpiter faceret, si vitaret, seque aliter in ipsis gereret. Ostendit autem, non quod sensu careat, seque prorsus despiciat, aequo animo ipsum mortem pati: magisque se fortem virum talem praebiturum, quanto magis ille sua virtute praeditus erit: contra enim quanto magis plenam ipsam absolutamq; consecutus erit, beatiorque fuerit, magis dolebit se mori: huiuscemodi enim omnis mortalis maximè vita dignus erat: hicque profecto est ille, qui maximis bonis interitu suo orbatur, id quod praeclare cognoscit; nec tamen ob id desciscit a persona, officioque suo. Adiungit etiam fortasse ipsum, cum res poscit, magis cōtemnere mortem, quia pro vita, bonisq; suis, quae amisit, ornatur decore illo, quod capitur e bello.

Οὐ δὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἡδέως ἐνεργεῖν ὑπάρχει, πλὴν ἐφ' ὅσον τοῦ τέλους ἐφάπτεται.

Non igitur in cunctis virtutibus existit, vt aliquis fungatur cum voluptate muneribus ipsarum; nisi quatenus finem attingit.

IN extremo huius disputationis inquit, posse inde cognosci, non percipi voluptatem ex omnium virtutum factis, sed tantum conuenire huic cum reliquis, quod finis huius quoque suauis est, & oblectat. Libet admonere rem, quae sententiam sanè non variat, sed tamen consuetudinem loquendi indicat. cum in omnibus excusis libris hic legatur, λυπηρὸν, pro vno hoc verbo, in vetusto exemplari scriptum esse λύπη ἐστι, quemadmodum etiam in III. libro de moribus ad Eudemum, non solum excusus liber, sed etiam calamo exaratum exemplar habet. εἰ δ' ὅτι τις περιορᾷ, ὅτι λύπη ἐστι.

Στρατιώτας δ' οὐδὲν ἴσως κωλύει μὴ τοὺς τοιούτους κρατίστους εἶναι. ἀλλὰ τοὺς ἧττον μὲν ἀνδρείους, ἄλλο δ' ἀγαθὸν μηδὲν ἔχοντας: ἕτοιμοι γὰρ οὗτοι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον πρὸς μικρὰ κέρδη καταλλάττονται.

Qui mercede seruiunt milites, nihil fortasse vetat, quin minime tales vtilissimi sint in bello, sed minus fortes: nihil autem aliud bonum possidentes: prompti enim, paratiq; sunt hi ad pericula subeunda: vitamq; cum parua pecunia commutant.

APTVM quoque hoc est e superiore sententia: cum enim voluerit fortes viros, quanto magis beati sunt, omnibusque bonis expleti, tanto magis caram habere vitam, docet, qui mercede seruiunt in bellis, contingere posse, vt cum tales minime sint, sed malis potius, penuriaque rei premantur, milites optimi sint; nauentque bonam operam his, qui ipsos conduxerunt: huiuscemodi enim inquit, prompti semper, paratique sunt ad pericula cuncta subeunda, vitamque cum paruo quaestu, pecuniaque commutandam. Docet hoc verum esse, quod narrauit Horatius de Luculli milite, & Graecus scriptor de regis itidem milite, qui mutato habitu corporis, & ipse animum mutarat: oppressus enim morbo, vnde continuos, acresque dolores sentiebat, nullum periculum recusabat: curatus postea ille a medicis, mandato regis, qui tantam hominis virtutem amabat, fugiebat

bat ea mala, parcebatque capiti studiose, cuius rei causam cum quaesisset ab eo rex, respondit, liberasse se ipsum malis illis, quae faciebant, vt despiceret vitam.

Περὶ μὲν οὖν ἀνδρείας, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· τί δ' ἐστιν, οὐ χαλεπὸν τύπῳ γε περιλαβεῖν ἐκ τῶν εἰρημένων.

De fortitudine autem hactenus dictum sit: quid autem ea sit, non est difficile crasso vtique modo, ope horum, quae tradita de ipsa sunt, percipere.

ADDIDIT Aristoteles satis se putare de hac virtute a se dictum esse, cuius vim, naturamq; siquis euoluere, explanareque velit inquit, non esse arduum ex his, quae hic dicta sunt a se, ipsam elicere, si non exquisite, crasso modo tamen, &, vt saepe loquitur in his libris τύπῳ.

Μετὰ δὲ ταύτην περὶ σωφροσύνης λέγωμεν· δοκοῦσι γὰρ τῶν ἀλόγων μερῶν αὗται εἶναι αἱ ἀρεταί. ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, εἴρηται ἡμῖν. ἧττον γὰρ καὶ οὐχ ὁμοίως ἐστὶ περὶ τὰς λύπας· ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται, περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν, νῦν ἀφορίσωμεν.

Post hanc de temperantia dicamus: videntur enim animi partium, quae sunt rationis expertes, hae virtutes esse. Temperantiam igitur mediocritatem esse circa voluptates, dictum est a nobis: minus namque, & non similiter circa dolores: in his autem quoq; intemperantia perspicitur esse: circa quales igitur voluptates, reiectis contrariis, nunc definiemus.

EXPOSITA fortitudine, significat se de temperantia disputaturum: ordinem enim huius disciplinae hoc poscere testatur, cum ambae hae virtutes versentur in animi partibus, vacuis a ratione, moderandis: motibusque earum emendandis; conuenire autem ipsi cum reliquis, collocatis in moribus, virtutibus, vt mediocritas sit, tradit non oportere se accurate docere: id namque iam ostenderat; locus autem notus est, in quo etiam indicarat; quae sit materia ipsarum. Cum vero eam dixisset esse voluptatem & dolorem, nō omnino medium motuum horum ipsam tenere nunc significat: minus enim vergere ipsam affirmat ad dolorem, quàm ad voluptatem: frequentesque versari in voluptate moderanda, neque vno, & eodem pacto se exercere in ambabus, quod, vt in virtute ipsa contingit, ita etiam in altero contrario ipsius vitio, quod intemperantia est. Restare igitur inquit, vt circa quas voluptates temperandas occupetur, modo tradat, cum vnius generis voluptates omnes minimè sint: sunt enim & animi, & corporis voluptates.

Διῃρήσθωσαν δὲ αἱ ψυχικαὶ, καὶ αἱ σωματικαί. οἷον φιλοτιμία, φιλομάθεια. ἑκάτερος γὰρ τούτων χαίρει, οὗ φιλητικός ἐστιν, οὐθὲν πάσχοντος τοῦ σώματος: ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας: οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται. ὁμοίως δὲ, οὐδ' οἱ περὶ τὰς ἄλλας, ὅσαι μὴ σωματικαί εἰσι· τοὺς γὰρ φιλομύθους, καὶ διηγητικοὺς, καὶ περὶ τῶν τυχόντων κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας, ἀδολέσχας. ἀκολάστους δ', οὐ λέγομεν.

Distinguantur autem animi, & corporis voluptates, ceu cupiditas honoris; cupiditas bonas artes perdiscendi: horum enim vterque gaudet illo, cuius incensus amore est, nullam in partem affecto corpore, verum potius animo. Qui autem huiuscemodi voluptates sequuntur, neque temperantes, neque intemperantes dicuntur, eodem pacto, neque qui alias, quae ad corpus non referuntur: studiosos enim fabularum, & qui tenentur studio narrandi semper aliquid, & de quibuslibet rebus loquentes consumunt totos dies garrulos: intemperantes autem, non vocamus.

APPEL-

APPELLATIS duabus, quae sedem suam in animo habent, declarat recte ipsas ita diuisas esse, quarum altera est cupiditas honoris; altera cupiditas discendi, cum vterque horum eo gaudeat, cuius est correptus amore ac desiderio magno: corpusque nullo modo inde afficiatur, sed potius animus, visque eius illa, qua cogitamus huiusccmodi res: illi vero inquit, qui ardent desiderio harum rerum: neque temperantes: neque intemperantes vocantur. Vt autem inquit, qui in duabus his ita quoque qui in ceteris huiuscemodi, quae corporis non sunt voluptatibus occupantur, siue temperantes, siue intemperantes non appellantur: neq, enim culpae maioris quippiam, ac sceleris in se continent. Magis autem rem explanare volens, exempla ponit aliorum, qui cum flagrent cupiditate quarundam rerum, tales proprie non sint: nec merito ita vocari debeat, veluti inquit studiosi fabularum, & qui garruli sunt, tenenturque desiderio rerum quarundam narrandarum; demumque in quibuslibet rebus, tenuibus commemorandis, totos dies consumunt, loquaces, non intemperantes vocamus, etsi valde peccant in modo earum suarum voluptatum, mensuraque seruanda.

Οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν, ἢ φίλοις: περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν ἡ σωφροσύνη.

Neque eos qui dolore conflictantur ob amissam grandem pecuniam, aut amicos. Circa corporis igitur voluptates restat, vt sit temperantia.

EODEM pacto inquit, qui sine modo vllo aegritudini, maerorique se dant cum rem familiarem amiserint, amicisque orbati sunt. Tertium genus: restare igitur inquit, vt circa corporis voluptates versetur temperantia, habeatque hunc vnum, ac verum campum.

Οὐ πάσας δὲ, οὐδὲ ταύτας: οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς διὰ τῆς ὄψεως, οἷον χρώμασι, καὶ σχήμασι, καὶ γραφῇ, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται. καίτοι δόξειεν ἂν εἶναι, καὶ ὡς δεῖ χαίρειν, καὶ τούτοις, καὶ καθ' ὑπερβολὴν, καὶ ἔλλειψιν.

Sed ne has quidem cunctas: qui enim dediti sunt his voluptatibus, quae aspectu capiuntur, veluti coloribus, & figuris, & pictura, neque temperantes, neque intemperantes dicuntur, etsi videtur fieri posse, vt aliquis his rebus delectetur, & vt oportet, & plusquam oportet, & minus.

SED ne ipsas quoque cunctas ait, cũ qui non nullis capiuntur earum, quae corporis sensibus percipiuntur, non sint affines huic laudi, aut vitio: in primis autem excipit sensum oculorum, veluti enim inquit, qui coloribus certis delectantur, & formis, tabulisque pictis, nec tamen non ait, quod indicat, non penitus alienum esse a temperantia hunc sensum, vsu venire potest, vt aliquis modice his rebus laetetur & recte: nec non etiam & nimium, & parum harum suauitatem sumat; veluti C. Verres superabat in hoc omnem modum; de quo
„ Cicero, accusator ipsius, inquit. Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studiũ:
„ vt amici eius, morbum & insaniam.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὴν ἀκοήν: τοὺς γὰρ ὑπερβεβλημένως χαίροντας μέλεσιν, ἢ ὑποκρίσει, οὐδεὶς ἀκολάστους λέγει. οὐδὲ τοὺς ὡς δεῖ, σώφρονας.

Simili autem modo in his, quae faciunt ad auditum: eos enim, qui praeter modum delectantur cantilenis, aut actione gestibusq; histrionum nemo dicit intemperantes: neque eos, qui in his se gerant, vt oportet, temperantes.

POST hunc sensum oculorum, idem contingere docet in suauitatibus aurium: nam qui cantilenis delectantur sine modo vllo, & vocibus histrionum, factis ad animorum motus personarum, quas agunt, exprimendos, non vocamus intemperantes: neque eos, qui, vt decet, ipsis gaudent, temperantes.

Οὐδὲ τοὺς περὶ τὴν ὀσφρὴν, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. τοὺς γὰρ χαίροντας μήλων, ἢ ῥόδων,

δων, ἢ θυμιαμάτων ὀσμαῖς, οὐ λέγομεν ἀκολάστους, ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς μύρων, καὶ ὄψων· χαίρουσι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι, ὅτι διὰ τούτων ἀνάμνησις γίνεται αὐτοῖς τῶν ἐπιθυμημάτων.

Neque eos, qui circa odorem, praeterquam ex accidenti: namque eos, qui gaudent, malorum, aut rosarum, aut suffituum odoribus, intemperantes non vocamus, sed eos potius, qui vnguentorum & obsoniorum: gaudent enim his intemperantes, quia vi horum reminiscentia nascitur in ipsis eorum, quae valde cupiunt.

IDEM etiam, inquit, facimus in his, quae pertinent ad odoratum, nisi inquit, ex accidenti. Primum autem docet, non dignos, qui vocentur intemperantes, qui delectentur odore malorum, aut rosarum siue etiam suffimentorum, ac rerum, quae incenduntur ad aras Deorum; quod si cadit in quosdam hoc vitij nomen, vsurpari potius debet in notandis his, qui capiuntur odoribus vnguentorum, & obsoniorum: gaudent enim his intemperantes, non per se, sed quia redigunt ipsis in memoriam iucunditatem earum epularum, rerumque demum omnium, quas concupiscunt, quas nouerunt prius: hic enim fons est earum voluptatum. Laudat Aristoteles in III. librorum illorum de motibus, quos misit ad Eudemum, vrbanam vocem Stratonici: loquens enim ille, acuti lepidique ingenij vir, de his odoribus, quorũ vnos, quos vult oblectare per se, vt sunt odores florum, ipsos dixit esse formosos: alteros vero, quos ex accidenti iuuare inquit, vt sunt nidores obsoniorum, appellauit iucundos: laetamur enim his, quia speramus indicio illorum nos sensum eum expleturos, cui placendo dediti valde sumus. Non mihi visum alienum est, eam huc transferre; postquam noster auctor ipsam dignam alio loco putauit, quam tantopere commendaret.

ἴδοι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους, ὅταν πεινῶσι, χαίροντας ταῖς τῶν βρωμάτων ὀσμαῖς: τὸ δὲ τοιούτοις χαίρειν, ἀκολάστου: τούτου γὰρ ἐπιθυμητὰ ταῦτα.

Aspiceret autem quis, & ceteros cum esuriunt, gaudentes escarum odoribus: huiuscemodi autem gaudere intemperantis est. horum enim haec sunt desideria.

ADIVNGIT idem his, quae hic dixerat de illis, qui odore dapum capiuntur vehementer; quod valet ad declarandum extare tales, inueniri multos praeter ipsos, qui voluptatem capiunt, cum esuriunt, ex odoribus escarum, dapibusque cunctis, quibus vescuntur memoriam earum excitantibus; certis autem gaudere sine fame, proprium affirmat esse intemperantium: cum hoc genus hominum his cupiditatibus seruiat, quamuis non esuriant: significare videtur tales Catullus, cum cecinit. Nam vnguentum dabo, quod tu cum olfacies, deos rogabis. Totum vt te faciant Fabulle nasum. Tangit, quod hic praecipit Aristoteles, in VII. problematum illorum, quibus quaerit, quae faciunt ad temperantiam & intemperantiam: cum enim, quod vsu venit, pertinens huc in beluis, docuisset, inquit, quemadmodum, neque nobis salsamenti odor, cum referti cibo sumus, iucundus non est: cum vero esurimus, gratus, acceptusque, cum odor semper iucundus sit.

Οὐκ ἔστι δέ, οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ζῴοις κατὰ ταύτας τὰς αἰσθήσεις ἡδονή, πλὴν κατὰ συμβεβηκός: οὐδὲ γὰρ ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγωῶν αἱ κύνες χαίρουσιν, ἀλλὰ τῇ βρώσει. τὴν δ' αἴσθησιν ἡ ὀσμὴ ἐποίησεν. οὐδὲ ὁ λέων τῇ φωνῇ τοῦ βοός, ἀλλὰ τῇ ἐδωδῇ, ὅτι δ' ἐγγύς ἐστι διὰ τῆς φωνῆς ᾔσθετο: καὶ χαίρειν δὴ ταύτῃ φαίνεται. ὁμοίως, οὐδ' ἰδών, ἢ εὑρὼν ἔλαφον ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει.

Non existit autem neque in alijs animantibus voluptas vi horum sensuum, nisi ex accidenti: neque enim leporum odoribus gaudent canes, sed esu: sensum autem odor excitat: neque leo voce bouis, sed pastu: e voce autem sensit eum propinquum esse, & gaudere vtique hac putatur. Similiter autem neque cum aspexit,

spexit, siue inuenit ceruum aut agrestem capram, sed quod non deerit, vnde famem satiet.

ADFERT Aristoteles, ad id, quod habet in manibus, constituendum, accommodatum, beluas quoque non percipere voluptatis aliquid è tribus his sensibus, nisi ex accidenti, vnde reiecerat iam intemperantes, docueratque non explere ipsos illis appetitiones suas: quare inde intelligi posse, non corripi etiam incontinentes homines illis voluptatibus per se: nam quin prius horum tradat dubitari non potest: ponit enim exempla trium sensuum; incipitque ab odore, de quo proxime disseruerat; inquit enim canes, non, vt quidam falso putant, gaudere odore leporum, sed carne, cum ipsis, captis a se, vescuntur, quos lepores vicinos esse, odor ille significat: Transit autem ex odoratu ad sensum aurium: aitque eodem pacto non laetari Leonem mugitu bouis, sed esu: non valde autem eum abesse illa vox indicat; quare falso putatur gaudere ipsa ab his, qui verum ortum eius laetitiae non norunt. Restabat tertius sensus: inquit igitur eodem pacto cum Leo cōspexit, vel inuenit ceruum, siue capram agrestem, non gaudet aspectu harum, sed quia nanciscetur, vnde famem expleat. Vsus autem est philosophus in extrema hac sententia verbis poetae: ita enim Homerus locutus est in III. Iliadis, cum simile exponeret. Ὥς τε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας, Εὑρὼν ἢ ἔλαφον κεραὸν, ἢ ἄγριον αἶγα.

Περὶ τὰς τοιαύτας δὴ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἀκολασία ἐστίν: ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα κοινωνεῖ: ὅθεν ἀνδραποδώδεις, καὶ θηριώδεις φαίνονται: αὗται δ' εἰσὶν ἁφὴ, καὶ γεῦσις.

Circa huiuscemodi igitur voluptates temperantia, atque intemperantia manet: quarum ceterae quoque animantes participes ipsarum nobiscum sunt: vnde mancipiorum propriae, & beluarum existimantur esse: hae autem sunt tactus, & gustatus.

CVM conclusisset autem disputationem hanc, qua docuit beluas non laetari per se his sensibus hoc pacto. Circa voluptates igitur has versatur temperantia atque intemperantia; quarum voluptatum participes sunt ceterae animantes, illis exclusis, aperuit, monstrauitque quae materia foret, segesque ipsarum, & in qua quasi sede manerent: ipsam enim esse inquit reliquos duos sensus, tactum, inquam, & gustatum: addit esse quiddam valde accommodatum ad absterrendos homines a turpitudine intemperantiae. Vnde enim inquit, qui dediti sunt huic vitio mancipiorum similes & beluarum esse existimantur.

Φαίνονται δὴ, καὶ τῇ γεύσει ἐπὶ μικρὸν, ἢ οὐδὲν χρῆσθαι: τῆς γὰρ γεύσεώς ἐστιν ἡ κρίσις τῶν χυλῶν: ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες, καὶ τὰ ὄψα ἀρτύοντες: οὐ πάνυ δὲ χαίρουσι τούτοις, ἢ οὐχ οἵ γε ἀκόλαστοι, ἀλλὰ τῇ ἀπολαύσει, ἣ γίνεται πᾶσα δι' ἁφῆς, καὶ ἐν σιτίοις, καὶ ἐν ποτοῖς, καὶ τοῖς ἀφροδισίοις λεγομένοις.

Perspiciuntur iam, & gustatu parum, aut nihil vti, existimat enim gustatus de saporibus: quod vtique faciunt, qui vina probant, & obsonia condiunt; non valde autem gaudent his, aut nihil prorsus intemperantes, sed fruitione voluptatis; quae res geritur tota tactu & in cibis, & in potionibus, & in re Venerea, quae dicitur.

CORRIGIT aliquo pacto, quod modo dixerat, exerceri temperantiam atque intemperantiam duobus sensibus: ostenditque parum, aut nihil vti homines altero ipsorum idest gustatu, cum vtantur ipso mortales in existimandis sucis ac saporibus, quod quidem inquit facere videmus eos, qui vina degustant, epulasque condiunt ac concinnant, vt suauiores sint, quod est officium coquorum. Valet quod sequitur ad confirmandum iudicium ipsius, qui vult intemperantes sensu tangendi paene solo vti: inquit enim. Non valde autem his vtuntur intemperantes, idest contenti non sunt gustatu vini, neque suco, saporeue dapum: exiguamq;

exiguamque aut nullam inde voluptatem capiunt, sed cum fruuntur his rebus, in ventremq; condunt, quae voluptas, expletioque tota gignitur tactu, & in cibis, & in potando, quemadmodum etiam in rebus Venereis.

Διὸ καὶ ηὔξατό τις, ὀψοφάγος ὤν, τὸν φάρυγγα αὐτῷ μακρότερον γεράνου γενέσθαι: ὡς ἡδόμενος τῇ ἁφῇ.

Quapropter orauit quidam Iouem, deditus vitio gutturis, ac ventris, vt gurges sibi longior daretur, quàm sit collum gruis, vt qui voluptatem caperet e tactu.

Hoc plane corollarium est. Quapropter inquit, quidam, perditus in gutturis, ventrisque voluptatibus, optauit, vt guttur haberet prolixius, quàm sit collum gruis, qua voce significauit non longiore lingua, sed gutture, tactuque decerpi voluptatem, quae capitur ex suauibus epulis. Quod vero ipse addidi de longiore lingua, sumpsi ex Aristotelis eodem hoc loco in III de moribus ad Eudemum: recitauit enim illic quoque eandem Philoxeni vocem, quem nomine appellauit, vt in problemate quoque illo, quod supra citaui, id quod factum hic ab eo non fuit; si fidem habemus antiquis exemplaribus; vnde olim ipse, secutus auctoritaté eorum, intelligensq; hoc fuisse scholion, duas has voces [illegible] hinc sustuli; Nollem autem in ethicis, quae Parisijs postea, proposito meo nomine, excusa sunt, hoc repudiatum fuisse, quod in alijs quoque non nullis locis sine causa commiserunt.

Κοινοτάτη δὴ τῶν αἰσθήσεων, καθ' ἣν ἡ ἀκολασία: καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι: ὅτι οὐχ ᾗ ἄνθρωποί ἐσμεν, ὑπάρχει, ἀλλ' ᾗ, ζῷα. τὸ δὴ τοιούτοις χαίρειν, καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν, θηριῶδες: καὶ γὰρ αἱ ἐλευθεριώταται τῶν διὰ τῆς ἁφῆς ἡδονῶν, ἀφῄρηνται. οἷον αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διὰ τρίψεως, καὶ τῆς θερμασίας γινόμεναι: οὐ γὰρ περὶ πᾶν τὸ σῶμα ἡ τοῦ ἀκολάστου ἁφή, ἀλλὰ περί τινα μέρη.

Maxime communis igitur est omnium sensuum ille, quo constatur intemperantia, ac videri potest merito exprobandus, quia nobis inest, non qua homines sumus, sed qua, animalia: huiuscemodi igitur gaudere, & maxime ipsa cara habere, proprium beluarum est: nam maxime liberales voluptates e numero omnium, quae tactu percipiuntur, exceptae sunt, veluti quae in corporis exercitationibus fricatione, & calefactione gignuntur: non enim circa corpus omne intemperantis hominis tactus, sed circa partes quasdam.

Visvs sibi est auctor satis probasse, in solo tactu manere intemperantiam; quare concludit, maxime communem ipsum esse, non quia expertes reliquorum omnium sint ceterae animantes, sed quia ipsis illae non vtuntur in distinguendis, percipiendisque voluptatibus; quare inquit, ipsum merito turpem maculam inurere, probrumque hominibus: neque enim cadit in nos, vt homines, propriumque vitium nostrum est, verum vt animantes; nec in ea re distinctos a bestijs: vnde litteris proditum est, cum Aristoteles legisset Sardanapali epigramma, quo sibi gloriae ducebat quod potitus esset magna cum copia cunctis corporis voluptatibus, dixit; quid aliud in bouis sepulchro inscriberes, quod aliquo modo etiam hic tangit: cum affirmet gaudere his rebus, & maxime amplexari has voluptates, beluis cõuenite, naturaeque ipsarum proprium id esse; quae non sentiunt maximè ingenuas, & libero homine dignas corporis voluptates: extare namque docet quasdam, quae sine labe, & culpa vlla decerpuntur, velnti inquit, quae in corporis exercitationibus fricatu percipiuntur. Est autem obscurus hic locus: non enim facile est ex his verbis affirmare, quae potissimum sint voluptates dignae maxime libero homine; quaeq; seiunctae sint a natura intemperantiae. Videndum igitur, an nomen hoc ipsum gymnasiorum initio huius praeceptionis positum, vim ac potestatem habeat harum sincerarum voluptatum indicandarum, accipique debeant suauitates, quas capiebant adolescentes, cum vetere more gymnasiorum in palestra mutuo corpora sua attingebant: nam nudi, & vncti se exercebant, atque e corporis exer

citatione,

citatione, oleique natura, calor exoriebatur, qui voluptatem illam augeret. Argyropylus putauit, omnes fricationes accipi debere, quae in vsu etiam sunt sanorum hominum, & admouentur corpori, tuendae valetudinis causa, & humorum inde pellendorum, qui obesse possent, nisi ratione hac, fricatuque inde eijcerentur, in quibus tamen non est species vlla pugnae, ac concertationis: eodemque pacto, cum partem aliquam corporis, siue totum corpus fouemus aqua calida, quam voluptatem magnam esse praedicauit quoque, diuini ingenij poeta, Pindarus: haec autem ipsius verba sunt in IIII. ode Nemeorum οὐδὲ θερμὸν ὕδωρ τόσον γε μαλθακὰ τεύχει γυῖα, ὅσον εὐλογία, φόρμιγγι συνάορος. Addidit etiam quod valet ad distinguendas ab his superiores illas, non gigni voluptatem propriam intemperantium hominum attrectatu totius corporis, sed quarundam ipsius partium: quae autem membra illa sint, constat.

Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν, κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι: αἱ δ', ἴδιοι, καὶ ἐπίθετοι, οἷον, ἡ μὲν τῆς τροφῆς, φυσικὴ: πᾶς γὰρ ἐπιθυμεῖ, ὅταν ἐνδεὴς ᾖ, ξηρᾶς, ἢ ὑγρᾶς τροφῆς: ὁτὲ δ' ἀμφοῖν, καὶ εὐνῆς, φησὶν Ὅμηρος, ὁ νέος, καὶ ἀκμάζων.

Cupiditatum autem, hae quidem communes videntur esse: hae autem, propriae, & quae illis accesserunt, ceu cupiditas cibi est naturalis: omnis enim mortalis cupit, cum eget, aridum, vel humidum cibum: quandoque vero ambobus, & cubile, vt inquit Homerus, adolescens, & in viridi aetate.

DIVIDIT cupiditates, vt planius intelligatur, quae vitio affines sunt, & in quibus possumus sine culpa versari: inquit enim omnis cupiditatum generis quasdam videri esse communes: quasdam vero proprias quorundam mortalium, & quae communibus illis adiunguntur; naturaque nobis insitae non sint, sed postea partae, quae autem communes sint, declarat, quas modo appellat naturales, ceu inquit cibi cupiditas natura constat: homo enim omnis, cum senserit se illis egere, desiderat alimentum siue aridum, siue humidum ipsum fuerit: aliquando autem simul ambobus; idest cibo & potione: proprie enim cibus videtur vocari, quem aridum auctor appellat, vt fecit Cicero cum inquit in primo de finibus. Cum cibo, & potione fames sitisque depulsa est. Addit autem Aristoteles, secutus auctoritatem Homeri; aliquando cubile, ac Venerem, adolescens, & qui viget, in viridique aetate constitutus est: hoc vero apud poetam edidit Thetis, cum Achillem consolaretur, maerentem ob interitum sodalis: proposuit enim mater cuncta; quae valerent ad tantum dolorem e pectore eius eijciendum. In VII quoque horum librorum, cum corporis cupiditates exprimeret, quas necessarias esse vult, illic quoq; Veneris vsum in ipsis appellauit.

Τὸ δὲ τοιᾶσδε ἢ τοιᾶσδε, οὐκ ἔτι πᾶς: οὐδὲ τῶν αὐτῶν. διὸ φαίνεται ἡμέτερον εἶναι.

Talem autem, siue talem cibum, non amplius omnis, neque eosdem, quare perspicitur hoc nostrum esse.

QVAE minime naturales sint, monstrat, dicens, talem vero, siue talem cupere nullo pacto, siue etiam genus quoddam cupiditatum, quarum desiderio flagrant non pauci: exempli causa, alios praeterea alijs cupiditatibus corripi, nec omnes mortales de ipsis eodem pacto sentire: quapropter inquit putari potest hoc ab ingenio nostro, moribusque proficisci.

Οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει γέ τι καὶ φυσικὸν: ἕτερα γὰρ ἑτέροις ἐστὶν ἡδέα, καὶ ἔνια πᾶσιν ἡδίω τῶν τυχόντων.

Nec tamen non continet in se quiddam a natura profectum: alia enim alijs sunt iucunda, & non nulla cunctis hominibus sunt iucundiora, quàm quaelibet.

NON facile posse de hoc certi aliquid statui ostendit, & tamquam superiorem sententiam corrigit, sint ne hae naturales, communesque, siue propriae quorundam hominum: nec enim dubium est, quin contineant aliquid in se a natura, quod duobus argumentis confirmat,

mat, quorum prius est: alia enim alijs mortalibus iucunda sunt: videmus enim quosdam ab his dapibus abhorrere, quas alij ardenter appetunt: atque hoc vsu nobis venire non solum in his rebus, quibus vescimur, verum etiam in alijs quibusdam: alterum vero, extare quaedam, quae iucundiora omnibus sine discrimine vllo sunt, quàm quaelibet, vilesque dapes. Cum diuiserit hic Aristoteles cupiditates, desideriaq; corporis, accommodatum huic loco esse puto, diuisionem Epicuri huc comportare, quae multum laudata fuit: cuiusq; meminit M. Tullius in primo libro de finibus, sed etiam Graecus interpres huius libri, quicunq; ille fuit: verbis autem Ciceronis vtar in ea exponenda; quae sunt haec. Qui vnum genus posuit earum cupiditatum, quae essent, & naturales & necessariae; alterum quae naturales nec tamen necessariae, tertium, quae nec naturales, nec necessariae, & quae sequuntur, quae, qui plenius audire voluerit, apud auctorem leget.

Ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις, ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι, καὶ ἐφ' ἕν, ἐπὶ τὸ πλεῖον; τὸ γὰρ ἐσθίειν τὰ τυχόντα ἢ πίνειν, ἕως ἂν ὑπερπλησθῇ, ὑπερβάλλειν ἐστὶ τὸ κατὰ φύσιν, τῷ πλήθει: ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδείας, ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία. διὸ λέγονται οὗτοι γαστρίμαργοι, ὡς παρὰ τὸ δέον πληροῦντες αὐτήν: τοιοῦτοι δὲ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις.

In naturalibus igitur cupiditatibus, pauci labuntur, & in vnam partem, versus inquam plus: comedere enim quoslibet cibos, & bibere, vsquequo quispiam supra modum expleatur, superare est desiderium naturae, copia: expletio enim egestatis, naturalis est cupiditas: quare dicuntur hi voraces, tamquam inseruientes supra modum ventri: huiuscemodi autem euadunt, qui sunt ingenio valde seruili.

Cvm diuisisset cupiditates, docet nunc, quomodo in ipsis peccetur; primumque ostendit in his, quae natura nobis datae sunt, paucos admodum labi: atque eos, qui merito in genere hoc affines culpae sunt, vno tantum modo peccare, quod nimium harum ipsarum voluptatum sumant: nec iusta mensura contenti sint; comedere enim inquit, quaslibet escas, vulgaribusque cibis contentum esse: &, vt cibis, ita etiam potionibus, explerique ipsis ad satietatem, est superare, migrareque naturae modum multitudine & copia: cupiditas enim naturalis inquit, est, satiare desideria corporis: pellereque inde penuriam, qua laborabat. vnde inquit, qui sine modo hoc faciunt, vocantur γαστρίμαργοι, tamquam insaniant indulgendo ventri: huiuscemodi autem sunt, procliuesque ad hanc foeditatem homines, mancipiorum similes, seruileque ingenium habentes, ijdem autem a Graecis, iuncta voce, quae ostendit stultitiam, communi ambabus, cum alia parte. qua collum, gutturque significatur, λαίμαργοι vocantur. Homerus initio XVIII libri Odysseae, cum mendici ingluuiem notaret, vsus est his vocibus seiunctis, qui locus exemplum etiam est eius, quod hic aliquando Aristoteles vsu venire docet, vt eodem tempore aliquis, & comedere cupiat, & bibere: inquit enim. μετὰ δ' ἔπρεπε γαστέρι μάργῃ, ἀζηχὲς φαγέμεν, ἠδὲ πίμεν.

Περὶ δὲ τὰς ἰδίας τῶν ἡδονῶν, πολλοὶ, καὶ πολλαχῶς ἁμαρτάνουσι: τῶν γὰρ φιλοτοιούτων λεγομένων, ἢ τῷ χαίρειν οἷς μὴ δεῖ, ἢ τῷ μᾶλλον, ἢ ὡς οἱ πολλοὶ, ἢ μὴ ὡς δεῖ, ἢ μὴ ᾧ δεῖ: κατὰ πάντα δ' οἱ ἀκόλαστοι ὑπερβάλλουσι: καὶ γὰρ χαίρουσιν ἐνίοις, οἷς οὐ δεῖ: μισητὰ γὰρ, καὶ εἴ τισι δεῖ χαίρειν τῶν τοιούτων, μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ, ὅτι ἀκολασία, καὶ ψεκτὸν, δῆλον.

Circa voluptates autem proprias multi, & multis modis peccant: e numero enim eorum, qui auidi talium dicuntur, siue quod gaudent quibus non oportet, siue quod magis, quam faciunt multi, siue non vt oportet, siue non quo oportet: in omnibus autē his intemperantes modum superant: gaudent enim quibusdam, quibus non oportet: sunt enim odio digna, etsi quibusdam talium gaudere oportet,

magis

magis quàm oportet, & non vt multi gaudent: exuperantiam igitur circa voluptates esse intemperantiam, ac rem vituperatione dignam, perspicuum est.

DOCET nunc quomodo peccent homines in voluptatibus capiendis, quae sunt ipsorũ propriae, cum quas communes habent cum beluis, iam declarasset: multos igitur in his labi primum testatur, nec vno tãtum modo, sed pluribus. Cum autem sint mortales non pauci, in quibus etiam sunt intemperantes, qui quia valde cupiunt quasdam res, auidi, studiosiq; ipsarum iuncto verbo, vocantur, qui communiter sunt huius generis: itaque animo affecti, vt non mediocriter ipsas ament, composito ita nomine appellantur, vt vocabula ipsarum illarum rerum minimè nominentur, sed vno, quod generatim ipsas indicat, ostendantur, vel si non ipsas, affectum tamen animi talem, hi igitur φιλοτοιοῦτοι dicuntur, culpaeque affines sunt, siue quod magis, quàm multi faciant, ipsis laetentur, siue non, vt decet, nec morem, institutumq; ceterorum in ipso sequantur, siue etiam eo tamquam instrumento, in ea cupiditate explenda, quo decet, non vtantur, peccentque demum in omnibus his rebus, quae περιστάσεις appellatae sunt; circunstantiae vero ab inferioribus Latinis: in cunctis in quit his intemperantes labuntur, nec recta ratione contenti sunt; est autem hoc tamquam redditio, qua significat, quod in ceteris valde cupidis cõtingit, idem etiam vsu venire in his: nam intemperantes genus quoddam sunt φιλοτοιούτων. Ὑπερβάλλουσι, quod ait, arbitror hic valere, vt dixi peccant: neq; enim his omnibus modis, quos indicauit, nimium ipsorum sumitur, quod committunt, qui proprie ὑπερβάλλειν, idest iusta mensura contenti non sunt, docet autem, repetens vitia superiorum transgressionum, verum esse quod dicit: gaudent enim, inquit, quibusdam rebus, quibus non decet voluptate affici, cum sint odio dignae ac foedae, ac si quibusdam earum concessum est laetari, magis quam oporteat ipsis laetantur, vel modum etiam, rationemq;, quam multi mortales seruant, in ipsis non custodiunt, his vero expositis, concludit patefactum esse omnem exuperantiam, capessandarum corporis voluptatum intemperantiam esse, ac vituperatione dignam.

Περὶ δὲ τὰς λύπας, οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας, τῷ ὑπομένειν λέγεται σώφρων: οὐδ' ἀκόλαστος, τῷ μή: ἀλλ' ὁ μὲν ἀκόλαστος, τῷ λυπεῖσθαι μᾶλλον, ἢ δεῖ, ὅτι τῶν ἡδέων οὐ τυγχάνει: καὶ τὴν λύπην δὲ ποιεῖ αὐτῷ ἡ ἡδονή: ὁ δὲ σώφρων, τῷ μὴ λυπεῖσθαι τῇ ἀπουσίᾳ καὶ τῷ ἀπέχεσθαι τοῦ ἡδέος.

Circa dolores autem, non quemadmodum in fortitudine, quòd sustinet, dicitur temperans: non autem intemperans, quod non sustinet: verum intemperans vocatur, quod dolorem sentiat maiorem, quam oportet, quod non adipiscitur res iucundas, ac dolorem parit ipsi voluptas: temperans autem quod dolorem non sentiat ex absentia, & quod se abstinet ab omni re iucunda.

CVM, quae viae, rationesque sint peccandi in temperantia declinãda docuisset, quod ad voluptatẽ, iucundarumq; rerum exuperantiam pertinet, sitq; illa collocata in medio voluptatum ac dolorum; quaerit nunc, quomodo se illa habeat in doloribus, alteraq; parte ipsius, cum praesertim videret lõge aliter se ipsam habere in hac, quam in superiore virtute, ac contrario deniq; modo; inquit igitur in doloribus, non eodem pacto, vt in fortitudine contingit, temperantem manere, in constanter ipsis perferendis: intemperantem enim hominem vocari propter ipsos non tolerandos: intemperans namque appellatur, quia dolet magis, quàm oportet, quando frui non potest suis voluptatibus: nec explere sitim ipsarum: significat etiam Aristoteles ipsius incommodũ, ac molestam admodum vitae condicionem, qui ne tum quidem, cum voluptatem capit, vacuus est a dolore; gignit enim ipsi dolorem voluptas illa: temperantem autem virum ostendit appellari, quia non dolet absentia ipsarum, & cum cogitur abstinere se a rebus iucundis.

Ὁ μὲν οὖν ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων, ἢ τῶν μάλιστα καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας: ὥστε ἀντὶ τῶν ἄλλων ταῦθ' αἱρεῖσθαι: διὸ καὶ λυπεῖται καὶ ἀποτυγχάνων, καὶ ἐπιθυμῶν: μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία: ἀτόπῳ δ' ἔοικε τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι.

Intemperans igitur concupiscit cuncta, quae iucunda sunt, aut quae maxi-

m, & trahitur a cupiditate, ita vt, relictis alijs, haec sumat: quare etiam angitur, & cum ea nō adipiscitur, & cum concupiscit: cum dolore enim est cupiditas: rei autem absurdae simile est, quempiam angi ob voluptatem.

DESCRIBIT post haec, ponitq; nobis ante oculos intemperantem hominem, dicens eum correptum esse desiderio magno rerum omnium, quae iucundae sunt, possuntq; sensus eius titillare, aut si non omnium, certè illarum, quae maxime tales sunt: trahiq; ipsum, & quasi raptari a cupiditate, libidineq; sua, ita vt prae omnibus alijs rebus has voluptates sumat, praedaq; sit & tamqnam mancipium ipsarum: quare addit, angitur, & cum adipisci nō potest, quod cupit, & cum ardet desiderio ipsius: omnis enim cupiditas iuncta est cum dolore: nec cupit aliquis vehementer, quin simul doleat: res autem absurda videtur, & quae vacua sit a ratione, quempiam angi, doloremq; sentire ob voluptatem. Quod ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας inquit, eodem pacto locutus est in problematum xxviij segmento in eadem paene sententia, inquit enim, καὶ ἡ ἀκρασία παρὰ τὸν λόγον ἀγωγή. Sed etiam in primo libro μεγάλων ἠθικῶν, capite itidem de temperantiā, quo loco inquit, temperantem sanè affici re pulchra & suaui, non tamen abduci, & rapi: neque enim posset vocari temperans, qui nullam inde perciperet voluptatem. Verba eius sunt; ἀλλ' ὁ πάσχων, καὶ μὴ ἀγόμενος.

Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς, καὶ ἧττον ἢ δεῖ χαίροντες, οὐ πάνυ γίνονται: οὐ γὰρ ἀνθρωπική ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία: καὶ γὰρ τὰ λοιπὰ ζῶα, διακρίνει τὰ βρώματα: καὶ τοῖς μὲν, χαίρει: τοῖς δ', οὔ: εἰ δέ τῳ μηδέν ἐστιν ἡδὺ: μηδὲ διαφέρει ἕτερον ἑτέρου, πόῤῥω ἂν εἴη τοῦ ἄνθρωπος εἶναι: οὐ τέτυχε δὲ ὁ τοιοῦτος ὀνόματος, διὰ τὸ μὴ πάνυ γίνεσθαι.

Qui autem modum deserant circa voluptates, & minus quàm oporteat, ipsis gaudeant, non valde existunt: non enim cadit in hominem huiuscemodi vacuitas sensus: etenim ceterae animantes secernunt escas, atque his quidem, delectantur: his vero, minime: quod si existat aliquis, cui nihil iucundum sit: suaūq; nihil intersit hoc, atque illo vtatur, is valde remotus erit ab ingenio humano: non est autem talis nactus nomen, quia raro reperitur.

CVM tradiderit, quomodo peccetur, sumendo nimium corporis voluptatum, trāsit nunc ad contrarium superiori vitium temperantiae, in quod incurrunt, qui abhorrent a voluptatibus, fugiuntq; eas plusquā oportet; non quia cogitent, quid incommodi, ac culpae inde plerumq; nascatur, sed quia natura sunt ab ipsis alieni. Narrat igitur, huiuscemodi paucos admodū inueniri, qui scilicet nullum sensum habeant voluptatum: fugiantq; id, quod cuncti ferè mortales sequuntur & amant. Docet autem quod valet ad hunc, tamquam stuporem quendam, conuincendum, ceteras animantes distingnere escas, quibus alantur, atq; ex ijs, quae naturae ipsarum accommodatae sunt, voluptatem capere: alias autem fugere ac repudiare; quanto magis igitur homines hoc facere debent: quare inquit ille, cui nihil iucundū est in vita: neq; sentit discriminis aliqnid inter res suaues & asperas; hic valde remotus est a natura humana, & cum tantopere dissimilis ceteris sit, non videtur posse appellari homo. Adiungit autem ipsum, quo proprie vocetur, vocabulum nactum non esse, cum, qui nomina rebus imposuerunt, ea, quae raro fiunt, certis vocibus minime notarint. Descripsit autem eleganter M. Tullius, cum M. Celium in iudicio defenderet, magni ingenij adolescentem, deditum tamen his voluptatibus, huiuscemodi mortalem, agrestem inqnam ac durum: posuitq; nobis illum ante oculos: quia autem locus valde notus est & illustris, satis putabo esse eum indicasse: initium vero ipsius est. Quamobrem, si quem forte inueneritis. Idem autem aliquo modo fecit etiam noster auctor in III de moribus ad Eudemum · cum enim de ipso locutus esset non nihil in eadem virtute explicanda, vitioque hoc ipsius declarando, dixit, exempla huiuscemodi indolis ac morum, inueniri apud comicos, cum inducāt in fabulas suas quosdam tales; qui ne ad modicas quidem & necessarias voluptates student prope accedere. Videndum igitur est, an Demea Terentianus, exemplum idoneum sit huius vacuitatis a sensibus, & corporis voluptatibus.

Ὁ δὲ σώφρων, μέσως περὶ ταῦτ' ἔχει: οὔτε γὰρ ἥδεται, οἷς μάλιστα ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει: οὔτε ὅλως, οἷς μὴ δεῖ, οὔτε σφόδρα τοιούτῳ οὐδενὶ, οὔτε ἀπόντων,

τωι, λυπεῖται: οὐδ' ἐπιθυμεῖ, ἢ μετρίως: οὐδὲ μᾶλλον ἢ δεῖ οὐδενί, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ: οὐδ' ὅλως τῶν τοιούτων οὐδενός.

Temperans autem mediocriter se circa res has habet: neque enim delectatur, quibus maxime intemperans, sed potius haec stomachatur, neque omnino quibus non oportet, neque valde huiuscemodi quopiam, neque si illa afuerint, dolet, neq; cupit, nisi mediocriter: non igitur magis quam oportet huiuscemodi, neque quando, neque omnino huiuscemodi vllo.

CVM, qui affines sint vitijs declararit, quod siue nimium, siue parum sequantur harum voluptatum, ostendit nunc qui medium in ipsis teneat: est autem hic, temperans vocatus: neque enim gaudet ille ijs rebus, quibus intemperans: neque inde capit voluptatis aliquid, sed potius ipsas stomachatur: demumq; nihil ei iucundum est, vnde non possit recte ac sine macula vlla voluptas capi: neq; etiam peccat in modo, ac mensura rerum, quae suauitatem pariunt, quod ijs se expleat, vehementerq; ipsis, cum praesentes adsunt, vorantur que, laetetur, aut cum illae absunt, ob desiderium ipsarum dolet, quod intemperanti vsu venire significauit, qui non potest ferre desiderium ipsarum, maeretque, cum orbatum se illis videt: non labitur etiam homo temperans in tempore, quod, quando minime decet, incumbat in has voluptates, & vt non peccat in mensura debita ipsarum percipiendarum ac tempore, ita etiam in his, quae restant, circumstantijs hodie vocatis.

Ὅσα δὲ πρὸς ὑγίειάν ἐστιν ἢ πρὸς εὐεξίαν, ἡδέα ὄντα, τούτων ὀρέξεται μετρίως, καὶ ὡς δεῖ, καὶ τῶν ἄλλων ἡδέων, μὴ ἐμποδίων τούτοις ὄντων, ἢ παρὰ τὸ καλόν, ἢ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν: ὁ γὰρ οὕτως ἔχων, μᾶλλον ἀγαπᾷ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς τῆς ἀξίας. ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

Quaecumq; autem ad corporis sanitatem, vel ad bonam habitudinem iucunda sunt, haec appetet mediocriter, atque, vt oportet, & alia iucũda, quae non sunt impedimento his, vel contra honestatem, siue supra fortunas ipsius, qui enim ita affectus est, magis diligit huiuscemodi voluptates, quàm aestimatio ipsarum ferat, temperans autem talis non est, sed rectam rationem sequitur.

CVM quidam cibi vtiles sint tuendae valetudini, vt etiam alij accommodati ad bonam corporis habitudinem, qui ijdem sint suaues ac iucundi, ostendit, quomodo se gerat in illis homo temperans: commodum enim corporis hortatur, vt sumat ipsos: reuocat autem eum culpae metus; veretur enim ne in illis consectandis labatur: appetit igitur ipsos moderate, & vt decet. Exemplum huius continentiae Cn. Pompeius erit aegrotans, qui spreuit turdos L. Luculli; cum medici affirmassent, carnem eius auis reliquijs morbi pellendis valde idoneam esse: nisi potius hoc fecit, quia hominem non amabat, nec vlla in re iuuari ab eo volebat. Sequitur apud auctorem, idem temperantem virum facturum in ceteris rebus, quae voluptatem gignunt, idest modicè ipsas sumpturum, si valetudini non nocent; neq; impedimento sunt optimo corporis statui, siue non aduersantur dignitati, aut superant facultates viresque patrimonij, quod non seruabat Gallonius ille, qui a Lucilio proscissus est, vt commemorat M. Cicero. Es homo miser inquit, Cenasti in vita numquam bene, cũ omnia in isto consumis squilla, atque acipensere cum decumano. Qui enim inquit Aristoteles ita animo affectus est, vt non parcat valetudini, neque rei familiari, perspicitur plus amare voluptatem, quàm dignitatem ac decus, quod non committeret vir temperans, qui veram omnibus in rebus, rectamque rationem sequitur.

Ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας: ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονήν: ἡ δὲ διὰ λύπην: ὧν τὸ μὲν, αἱρετόν: τὸ δὲ, φευκτόν.

Ei autem, quod sponte fit, magis similis est intemperãtia, quàm timiditas: haec namque ob voluptatem existit: haec vero ob dolorem: quorum duorum vnum est expetendum, alterum vero fugiendum.

CVM exposuisset, quae faciebant ad temperantiam, contrariaque ipsius vitia, confert nunc inter se intemperantiam cum timiditate, quae sunt vitia duarum harum, quas iam explicauit, virtutum: probatque magis meritò vituperari intemperantiam, quàm timiditatem, vsus pluribus argumentis. Cum constet autem ea, quae sponte facimus, si turpia sunt, maiorem nobis maculam inurere, quàm illa, quae inuiti & coacti, docet superioris generis esse intemperantiam: ipsam enim, id quod facit improbe, facere ob voluptatem percipiendam: timiditatem autem ob vitandum dolorem: quarum duarum rerũ, altera est expetenda; altera, fugienda: expetimus enim voluptatẽ: cupiditateq; ipsius ardemus: fugimus aũt dolorem.

Καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν: ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ: μᾶλλον δὲ ἑκούσιον.

Et dolor quidem e potestate eÿcit, ac naturam perdit eius, qui ipso opprimitur: voluptas autem nihil huiuscemodi efficit; magis autem sponte se gerit.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem probat: praeterea inquit, dolor eripit nobis mentem, statuq; animi mouet: deprauat enim inquit, perditque naturam, ac vim eius, quod ipsam continet: voluptas vero nihil huiuscemodi efficit; possumusq; sine tanto periculo ac damno carere voluptate, statumque nostrum sine ipsa melius integriusque seruare: magis igitur sponte facit, qui in ipsam incumbit.

Διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον: καὶ γὰρ ἐθισθῆναι ῥᾷον πρὸς αὐτά: πολλὰ γὰρ τὰ ἐν τῷ βίῳ τοιαῦτα: καὶ οἱ ἐθισμοὶ, ἀκίνδυνοι: ἐπὶ τῶν φοβερῶν δ' ἀνάπαλιν.

Quare quiddam est, quod merito magis obÿci potest: minus enim negotium est assuefieri in ipsis: multa enim in vita huiuscemodi sunt: & sine periculo homines se assuefaciunt in huiuscemodi rebus: contra autem in rebus formidolosis.

HOC significat ipse corollarium esse. Quare etiam inquit magis probro, & dedecori affinis est, ac dignior, quae obijciatur illis, qui, secuti eam, peccant. Tertio etiam hoc argumento vtitur: tradit enim, facilius nos posse nosmetipsos assuefacere ijs tolerandis, quae iubet nos facere voluptas ac libido, propter copiam magnam ac frequentiam harum rerum, quae gignunt voluptatem: contingit enim saepe, vt potestatem habeamus flagitium aliquod admittendi in hac materia, & siue gutturi ac ventri indulgendi; siue stupro, aut adulterio operam dandi, a quibus si nos abstinemus, temperantes reddimur. Adiungit etiam argumentum, quo idem probat, a nullo periculo, maloque, quod subeatur in semetipso instruendo ad temperantiam colendam; seque contra intemperantiam muniendum: cum contra se res habeat in meditanda fortitudine, seque ad ipsam parando; vulneribus enim, ac morti caput obijcere necesse est.

Δόξειε τ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι τοῖς καθ' ἕκαστον: αὐτὴ μὲν γὰρ ἄλυπος: ταῦτα δὲ διὰ λύπην ἐξίστησιν, ὥστε καὶ τὰ ὅπλα ῥίπτειν καὶ τὰ ἄλλα ἀσχημονεῖν: διὸ καὶ δοκεῖ βίαια εἶναι.

Et videri posset non similiter sponte constari timiditas, ac facta ipsius singularia: haec enim vacua est a dolore: haec vero propter dolorẽ exturbãt e mente, ita vt abÿciãt arma: aliaq; sine dignitate vlla gerant: quapropter videntur esse violenta.

VT supra contulit intemperantiam cum timiditate: docuitq; vtrum horum duorum vitiorũ magis sponte susciperetur: ita nunc confert timiditatẽ cum proprijs ipsius timiditatis factis: dicitque, non videri vno & eodem pacto, timiditatem spontè suscipi, vt singularia ipsius facta sponte geruntur, atq; administrantur: haec enim, timiditas inquam, atque habitus, nullum dolorem inurit: quae vero inde prodeunt ob ingentem dolorem, quem sentiunt, malumque graue, quod aduentat, ita perturbant, vt è potestate exeat; vt non pudeat timidum hominem arma abijcere, ceterisque in rebus flagitium & dedecus admittere. Quapropter auctor inquit, haec vim adferre videntur, & cogere inuitum ea moliri: neque enim quicquam horum sponte faceret.

Τῷ

Τῷ δ' ἀκολάστῳ ἀνάπαλιν· τὰ μὲν καθ' ἕκαστα ἑκούσια· ἐπιθυμοῦντι γὰρ καὶ ὀρεγομένῳ· τὸ δ' ὅλον ἧττον· οὐδεὶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἀκόλαστος εἶναι.

Intemperanti autem contra: res enim singulares sponte ab eo suscipiuntur: nempe cupiente, atque appetente: totum autem minus: nemo enim cupit intemperans esse.

OSTENDIT post haec, aliter se rem habere in homine intemperante: in vita enim, moribusque ipsius res singulares, & quae particulatim fiunt, sponte, libenterque ab eo geruntur: huiuscemodi enim omnia facit cupiditate, libidineque impulsus, & appetens illa vehementer, totum autem illud, quod conflatur ex illis factis minus sponte in ipsum cadit: nemo enim, inquit, amat intemperans fieri, sed, si impetrari hoc posset, vellet vndique perfundi voluptatibus, non tamen illo nomine merito notari.

Τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας, καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν: ἔχουσι γάρ τινα ὁμοιότητα: πότερον δὲ ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, οὐδὲν πρὸς τὰ νῦν διαφέρει: δῆλον δ' ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου.

Nomen autem intemperantiae ad puerilia etiam peccata comportamus: continent enim in se similitudinem quandam: vtrum autem ab vtro sit vocatum, nihil interest ad ea, quae modo quaerimus: planum autem est, posterius a priore ductum esse.

QVAERIT nunc de vocabulo, quo a Graecis intemperantia vocatur: consuetudinemq; solere inquit ipso in puerorum peccatis notandis vti, ob similitudinem quandam, quae inter ipsa, & libidinosorum flagitia, grauesq; culpas existit. Cum autem alterum ipsorum ab altero ductum & translatum necessario sit: videt in mentem posse venire cuipiam, scire velle vtrum primo sic appellatum fuerit, quam tamen quaestionem non esse huius loci ac temporis significat, tantum affirmat, dubitandum non esse quin quod posterius hoc nomine vocatum est, a priore translatum fuerit. In libro quoq; III. de moribus, quos misit ad Budemum, quaesiuit Aristoteles diligenter de nomine, quo appellatur a Graecis intemperantia: & quomodo id factum sit, docet, vt a peccatis puerorum videatur ortum esse, quae correcta, & castigata non fuerint; quod si factum fuisset, non tantopere creuissent, neq; in eum locum res venisset, vt vix remedium vllum ipsis adhiberi posset. Admonere etiam volo, Xenophontem in primo libro ἀπομνημονευμάτων, quo loco tradit, Socratem minime solitum fuisse, quaerere rationem, & causas rerum caelestium aut naturalium, sed semper in humanis rebus cognoscendis occupatum fuisse, resq; bonas ac malas, virtutesq; ac vitia sedulo indagasse, in alijs appellandis, a consuetudine non discessisse: cum vero σωφροσύνης contrarium ostendere vellet, μανίας ipsum, non ἀκολασίας nominasse, quasi furor quidam, insaniaque foret, in eo crimine volutari.

Οὐ κακῶς δ' ἔοικε μετενηνέχθαι· κεκολάσθαι γὰρ δεῖ τὸ τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον, καὶ πολλὴν αὔξησιν ἔχον: τοιοῦτον δὲ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς: κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία, καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις.

Non male autem videtur translatum esse: castigatum enim esse oportet, id quod appetit res turpes, & multam accessionem habet: huiuscemodi autem maxime est cupiditas, ac puer: seruiunt enim cupiditati pueri quoque, praecipueq; in his existit appetitus rei iucundae.

LAVDAT auctorem, principemq; huius translationis: affirmatq; multum ipsum in hoc vidisse: quia rectum est castigari, corrigiq; omne illud, quod appetit id, quod turpe est: augescitq; in illo suo desiderio vehementer; tale autem esse tradit, huiusq; generis cupiditatem, & puerum omnem; quod declarare quoque significat, quia pueri etiam in vita parent cupiditati, ipsamq; tamquam ducem sequuntur; qua in aetate maxime inquit, apparere appetitionem rerum iucundarum, quae est euolutio eius, quod inclusum est in nomine cupiditatis: multis enim locis ipse, definiens cupiditatem, dixit eam esse appetitionē rei iucundae.

Εἰ οὖν μὴ ἔσται εὐπειθὲς, καὶ ὑπὸ τὸ ἄρχον, ἐπὶ πολὺ ἥξει: ἄπληστος γὰρ ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις, καὶ πανταχόθεν τῷ ἀνοήτῳ, καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἐνέργεια αὔξει τὸ συγγενὲς, κἂν μεγάλαι, καὶ σφοδραὶ ὦσι, καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούουσι.

Si igitur non erit obtemperans, & in potestate eius, quod imperium habet, multum crescet: inexplebilis enim est appetitio rei iucundae, atque omni ex parte in stulto homine, & vsus, functioque cupiditatis auget id quod eiusdem generis est; quod si magnae, ac vehementes fuerint, rationem etiam, consiliumq; extrudunt.

EXPONIT mala, quae gigneret pars haec animi, in qua regnat libido, nisi in officio teneretur, ac disceret parere rationi. Primum igitur narrat, futurum prorsus esse, vt valde crescat in praua illa sua ratione, cotidieque maiores vires capiat: cuius suae sententiae caulam certam, veramq; adfert; expleri enim non posse ait cupiditatem rei iucundae; quod etiam de stulto rege Persarum protulit M. Cicero, qui praemium proposuerat ei, qui inuenisset no-
„ uam voluptatem. inquit enim. Qua inuenta non fuit contentus: neque enim vnquam fi-
„ nem inueniret libido: praecipue autem in animo dementis hominis vndique eam augescere noster tradit. Addit etiam, qui incumbit in eam, dum putat se ipsam extinguere, atq; satiare, contra augere, cum actus ille amplificet id quod eiusdem generis est, & quasi ab eodem fonte manat: neque id contingeret in alio genere voluptatis, cum ardor libidinis non augeat amorem pecuniae. Adiunxit etiam tertium quoddam, quod pessimum est omnium, si magnae illae vehementesque fuerint, penitus ipsas potestatem ratiocinandi, existimandique detrusuras esse, eiecturasque ex homine.

Διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς εἶναι καὶ ὀλίγας, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι: τὸ δὲ τοιοῦτον, εὐπειθὲς λέγομεν, καὶ κεκολασμένον: ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον. διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ: σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλὸν, καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. ταῦτ' οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

Quapropter oportet moderatas ipsas esse, & paucas, & rationi nulla in re aduersari: hoc ipsum autem est, quod obtemperans, & castigatum vocamus, veluti enim puerum, opus est vt praecipit, mandatq; custos, viuere, sic & animi partem, in qua viget cupiditas, vt ratio iubet: quare oportet partem animi, quae sedes est cupiditatis in homine temperante assentiri rationi: ambabus enim propositum est honestum: concupiscitq; temperans quae oportet, & vt oportet, & quando: sic autem statuit etiam ratio: haec autem dicta sint de temperantia.

OSTENDIT quod remedium sit tot, tantorumque malorum: dandam enim operam nobis esse ait, vt cupidines hae moderatae sint, & paucae, vt nulla in re audeant repugnare rationi: quod cum effectum, ad exitumque perductum fuerit, obediens rationi, castigatumque illud vocare solemus: redit enim ad rationem nominis explicandam, qua a Graecis appellatur intemperantia; quemadmodum inquit, decet puerum ad praeceptum, documentumque sui custodis viuere, ita partem illam animi, quae sedes est libidinis, ad rationem. Quapropter ait, oportet illam ipsam partem consentire rationi; propositum namque ambobus est honestas ac dignitas: cupit enim temperans vir, quae cupere oportet, & in illis expetendis modum iustum tenet, & tempus etiam rebus idoneum seruat, & sane addit nihil aliud praecipit ratio, & consilium, quam ne ille hoc praestet.

PETRI VICTORII COMMENTARII IN IIII. LIBRVM ARISTOTELIS

De moribus ad Nicomachum

ΛΕΓΩΜΕΝ δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος: δοκεῖ δὲ εἶναι περὶ χρήματα μεσότης: ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος, οὐκ ἐν τοῖς πολεμικοῖς: οὐδ' ἐν οἷς ὁ σώφρων: οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων, καὶ λῆψιν: μᾶλλον δ' ἐν τῇ δόσει: χρήματα δὲ λέγομεν πάντα, ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται.

DICAMUS autem deinceps de liberalitate: videtur autem esse mediocritas circa pecunias: laus enim tribuitur homini liberali, non quod recte se gerat in periculis bellicis: neque in quibus temperans commendatur, neque in rebus existimandis: sed circa dandas pecunias, & accipiendas, magis autem in dandis: pecunias autem appellamus cuncta, quorum aestimatio nummo mensuratur.

POST duas, in posteriore parte libri, qui antecedit hunc, a se explicatas virtutes, fortitudinem scilicet, ac temperantiam, aggreditur nunc liberalitatem, & ipsam vnam harum virtutum, quae morales vocatae sunt, quas omnes, vna excepta iustitia, cui plenum, integrumque quintum librum seruat, in hoc tradit: sequetur autem ipsam magnificentia; quae in eodem quasi campo, & materia versatur, sed maiore animo, & honestiore grandioreque strato. Quod ad ordinem harum virtutum euoluendarum pertinet, non eundem hic sequitur, quem in libris de moribus, quos misit ad Eudemum, probauit: illic enim post ambas easdem, disseruit, praecepitque de mansoetudine, qua explicata, de liberalitate egit: ipsam autem mediocritatem quandam esse vult, in pecunia vtenda; reque familiari administranda, quam hic collocatam esse, sedemque suam habere vult in medio harum rerum, quarum vnam vocat suis verbis hoc loco δόσιν: alteram vero, λῆψιν: vtrumque enim horum, quae contraria sunt inter se, recte gerere liberalis debet; idest dare, dilargirique pecuniam quibus decet, & capere vnde oportet. In altero illo loco ad Eudemum mutauit nomina horum liberalis viri munerum obeundorum, & quam hic appellat λῆψιν, illic vocauit κτῆσιν: eodemque pacto, quam modo δόσιν, illic ἀποβολὴν: vocabula igitur variata sunt, sententia custodita: qui namque pecuniam

niam alicunde capit, is patrimonium auget: paratq;, vnde benignus esse possit: qui vero dilargitur, amittit partem ipsius. Sed his relictis, videamus, quae modo auctor tradit: cum enim significasset, materiam esse huius virtutis, quam dixit, probat hoc a communi iudicio, sententiaque hominum, qui haec attingunt: aliquandoque de ipsis sermonem habent: cum enim commendare quempiam volunt ornatum, vt opinio est, hac virtute, laudant eum, non quia se recte gerat in rebus bellicis, neque in ijs, quae laudi dantur temperanti viro, sed quia officio fungitur in dilargienda, cogendaque pecunia: magis tamen intelligi, quempiam liberalem esse affirmat, magisque ipsum constitui in recte tribuenda, quam in eodem etiam pacto, honesteque sumenda pecunia. Cum autem χρημάτων nomine vsus esset in ostendenda materia huius virtutis, quae vox proprie nunc nummos, pecuniamque significat: testatur se capi velle ipso ceteras etiam partes patrimonij, veluti vestimentum, equum, anulum, vas, omneque demum huiuscemodi, vnde fructus, vsusque aliquis capiatur. Animaduertendum autem est, cum reijcit ab officio liberalis materiam propriam fortitudinis, & temperantiae: minimeq; laudari benignitatem dixisset ob illa facta: addiditque. οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, quam virtutem ipsis significare voluerit, cumque extiterint, qui iustitiam illis acceperint, valereque putarint in iudicijs, cogitandum magis de hoc arbitror: κρίνειν enim existimare valet: κρίσεις q; existimationes de aliquibus rebus factae appellantur, quod communius est, quam iudicare de lite, causaque aliqua forensi: sic enim quoque accepit hoc verbum in III de moribus ad Eudemum, vbi de magnitudine animi praecepit dicens. ἔτι γὰρ τὸ ὀρθῶς κρίνειν τὰ μεγάλα καὶ μικρὰ τῶν ἀγαθῶν, ἐπαινετόν. idest; existimare enim recte, verumque iudicium facere de bonis magnis, & paruis, laude dignum est. An ita hic locutus est, quia & iudices, & magistratus omnis, si velit officio fungi, antequam sententiam ferat, secum debet diligenter cogitare de eo, quod in iudicium venit: statuereque, paena ne dignum sit, siue absolui & periculo liberari, vt quod antecedit hic pro illo quod sequitur, vsurparit: δικάζειν enim, non κρίνειν hoc vocatur.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία, καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ὑπερβολαί, καὶ ἐλλείψεις: καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν προσάπτομεν αἰεὶ τοῖς μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα σπουδάζουσι: τὴν δ' ἀσωτίαν ἐπιφέρομεν ἐνίοτε συμπλέκοντες: τοὺς γὰρ ἀκρατεῖς, καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηρούς, ἀσώτους καλοῦμεν.

Sunt autem, & prodigalitas, & illiberalitas circa pecunias exuperantiae, & egestates: & illiberalitatem quidem semper appendimus ijs, qui maius, quàm oportet, studium ponunt in pecunia quaerenda, & tuenda: prodigalitatem autem obijcimus aliquando complicantes: incontinentes enim, & qui ingentes sumptus faciunt in intemperantiam, vocamus prodigos.

OSTENDIT, quae sint vitia in hac quasi materia, quomodoq; vocentur, qui longè abeunt a medio: cum duo autem sint, quod huic commune est cum ceteris virtutibus; prius appellat culpam eius, qui patrimonium effundit; vnde vocatum est a minimè tuenda re familiari: alteri vero nomen impositum est a sordibus, & quod nimis curat rem familiarem, contraq; dignitatem, & id quod conuenit ingenuo, & honesto viro, ipsi par sit: labuntur enim contraria via ac modo. Addit autem, nomine, quo significatur haec illiberalitas consuetudinem semper vti in hoc vno tantum vitio notando: illiberales enim dicuntur, qui plus studij curaeque ponunt, quàm oporteat, in cogenda, & tuenda pecunia: hoc autem non contingere in altero vitio, prodigalitateque appellanda: duabus enim culpis, erroribusque magnis accusandis vsurpatur: aliquando enim inquit dicimus ἀσώτους esse incontinentes homines, ac libidinosos: quiq; ingentes sumptus faciunt in explendis corporis voluptatibus. Lusit autem in hac Graeca voce Martialis, accusans feminam, quae & lasciua foret, & in amoribus suis persequẽdis magnos sumptus faceret, quod inde etiam mirum videri potuit,
" cum esset nata e patre, cui videretur nomen impositum esse a tuenda re familiari. Sotae fi-
" lia clinici fabulla, Deserto sequeris Clitum marito, Et donas & amas: ἔχεις ἀσώτως.

Διὸ καὶ φαυλότατοι δοκοῦσιν εἶναι: πολλὰς γὰρ ἅμα κακίας ἔχουσιν, οὐ δὴ οἰκείως προσαγορεύονται: βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων, τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν: ἄσωτος

γὰρ

καὶ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος: δοκεῖ δὲ ἀπώλειά τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορά, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τούτων ὄντος: οὕτω δὴ τὴν ἀσωτίαν ἐκδεχόμεθα.

Quare improbissimi videntur esse: multa enim simul vitia in se continent: non igitur proprie appellantur: is enim prodigus est, qui vnam culpam in se habet, perdere inquam fortunas suas: prodigus enim est alienusq; a salute sua, qui suo vitio perit: videtur enim perditio quaedam sui ipsius esse interitus patrimonij, tamquam ipsum viuere constet his rebus, sic igitur prodigalitatem accipimus.

ADDERE hoc auctori visum est, quod elicitur e superiore sententia: est enim corollarium, magnopere accommodatum ad homines deterrendos, reuocandosque ab hac turpi culpa, cum duplici dedecore laborent. pessimi igitur inquit, mortales hi sunt: multis enim simul vitijs dediti sunt; quare addidit, non proprie, apteque hi dicuntur ἄσωτοι, prodigique: dignus enim est, qui ἄσωτος appelletur, ille qui vni tantum huic culpae affinis, quae est dissipatio atque euersio patrimonij. Vere autem huiuscemodi hominem ita vocari affirmat; cum ἄσωτος, alienusque, a sua salute vocari debeat, qui sua culpa perit: videtur enim ait interitus esse, perditioque sui ipsius, dissipatio patrimonij; quia vita custoditur, manetq; ope, & auxilio harum rerum, idest fortunarum suarum, ac rei familiaris. Philosophum vero hoc dixisse in vita emendanda, optimaque disciplina tradenda, mirari non debemus, cum seruo, apud grauem comicum, idem in mentem venerit: illudens enim ille ero ex aliena persona, inquit. Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam. Post haec Aristoteles inquit, concludens quod dixerat, sic nos in colloquijs accipimus ἀσωτίαν.

Ὧν δὲ ἐστὶ χρεία τις, ἔστι τούτοις χρῆσθαι καὶ εὖ, καὶ κακῶς: ὁ πλοῦτος δὲ ἐστὶ τῶν χρησίμων: ἑκάστῳ δ' ἄριστα χρῆται, ὁ ἔχων τὴν περὶ ἕκαστον ἀρετήν: καὶ πλούτῳ δὴ χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ τὰ χρήματα, ἀρετήν, οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος.

Rerum autem, quarum vsus est aliquis, licet nobis ijs vti & recte, & perperam: diuitiae autem vnum quiddam sunt eorum, quibus vtimur in vita. vnaquaque autem re optime vtitur, qui tenet virtutem, quae in singulis rebus existit: & diuitijs igitur optime vtetur ille, qui tenet virtutem, quae est in rebus pertinentibus ad pecunias; hic autem est liberalis.

SVMIT quoddam in vniuersum verum, cui accommodat quod ostendere vult: illud autem est; hanc esse naturam rerum omnium, quae vsibus humanis seruiunt, ac sunt tamquam instrumenta nostrae vitae, vt liceat nobis ipsis vti, & recte & praue. exempli gratia gladio: cui enim rei inuentus est, vtitur gladio disciplina domestica: sicarij autem ipso vtuntur ad innocentem hominem obtruncandum: huiuscemodi igitur esse inquit, diuitias. Addit quoque, ad concludendum necessarium, vnaquaque re optime vti illum, qui praeditus est virtute propria ipsius illius rei: eximieque eam tractare didicit: quare, rationem concludens, inquit, optime diuitijs vtetur ille, qui virtutem eam tenet, quae in ipsis existit: is autem est A homo liberalis.

Χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη, καὶ δόσις: ἡ δὲ λῆψις, καὶ ἡ φυλακὴ, κτῆσις μᾶλλον.

Vsus autem pecuniarum esse videtur sumptus facere, & dare: capere autem, & tueri potius est possidere.

RESTABAT quaerere, quis foret pecuniae, reique omnis familiaris vsus; ipsum autem duplicem esse affirmat, qui namque absumit eam in familia alenda, rebusque necessarijs liberis parandis, ijsdemque, si facultates patiuntur, honestis artibus instituendis, is vtitur recte pe-

ac pecunia: nec non is etiam qui dono dat; qui vero, inquit, quaerit pecuniam, augetque patrimonium, partamque rem tuetur ac seruat, is potius incumbit in rem, quae κτῆσις vocata est, quàm in χρῆσιν, atque vsum.

Διὸ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἐλευθερίου τὸ διδόναι, οἷς δεῖ, ἢ λαμβάνειν, ὅθεν δεῖ, καὶ μὴ λαμβάνειν, ὅθεν οὐ δεῖ.

Quare magis est liberalis hominis dare quibus oportet, quàm capere vnde oportet, & non capere, vnde non oportet.

Hoc est plane corollarium, quod elicitur e superiore sententia: valetque ad instituendum, ornandumque liberalem virum: potius enim partes ipsius esse dicit, dare quibus decet, quàm sumere, vnde etiam licet; & non capere, domumq; comportare pecuniam, vnde non licet, etsi duorum horum, quae minus probari posse significat in moribus liberalis hominis prius cum laude gerit, alterum non potest attingere nisi improbè, vt capiat scilicet pecuniam, vnde minime decet.

Τῆς ἀρετῆς γὰρ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον, ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν: οὐκ ἄδηλον δ', ὅτι τῇ μὲν δόσει, ἕπεται τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ καλὰ πράττειν: τῇ δὲ λήψει, τὸ εὖ πάσχειν, ἢ μὴ αἰσχροποιεῖν.

Virtutis enim magis proprium est, beneficium in alium conferre, quam beneficium accipere, atque honestum aliquid efficere, quàm turpe non efficere. Non est autem obscurum, comitari largitioni, benefacere, & res honestas agere: acceptioni autem, bene accipere, & non turpia agere.

Confirmat quod modo ait verùmque esse probat, pluribus argumentis, quorum argumentorum primum hoc est: dicit enim proprium magis esse virtutis, beneficia conferre in alios, quàm ipsum aliunde accipere, & honestum aliquod gerere potius, quàm turpe nō efficere, & si hoc quoque commendatur, sed quaeritur modo de maiore honore, ac laude. Quod nunc tradidit de honestiore munere liberalis viri, vique virtutis, non in vna tantum hac re, sed in omnibus. in II. quoque libro de arte dicendi, virtutem definiens, inquit, ipsam esse vim, potestatemque conferendi beneficia multa & magna in mortales. Planum autem, & apertum hic esse addit, comitari donis datis & largitioni, beneficium dare: neque seiunctum inde esse posse, & honestas res gerere: acceptis vero ab aliquo commodis & vtilitatibus, tueri se, & nullam maculam turpitudinis admittere: qui enim cum eget, nō repudiat benignitatem locupletis viri ac benefici, nulli culpae affinis est.

Καὶ ἡ χάρις τῷ διδόντι, οὐ τῷ μὴ λαμβάνοντι: καὶ ὁ ἔπαινος δὲ μᾶλλον.

Et gratia habetur ei, qui dedit, non illi qui non accepit, & laus magis sequitur ipsum.

Alterum hoc argumentum est, quo idem probat, ductum a more, consuetudineque hominum, qui gratias habent, obligatosque se esse fatentur illi, qui dederit aliquid, inaq; pecunia ipsos subleuarit, non ei qui ab ipsis accipere noluerit; cum hi quoque recte se gerat, & laudeque vacui non sint, affirmat tamen priores illos magis laudari. Addam, quod claro testimonio confirmabo, eos, qui repudiant benignitatem alicuius, donaque inde accipere nolunt, aliquando non solum non placere munificis illis, sed etiam apud eos offendere; impediunt enim beneficentiam ipsorum, vt memoriae proditum est a M. Cicerone cum Xenocrati Alexander magnam pecuniam misisset: accipereque primo ille noluisset, eundem, postquam legatos tristiores vidit, exiguam partem ipsius accepisse, ne aspernari regis liberalitatem videretur.

Καὶ ῥᾷον δὲ τὸ μὴ λαμβάνειν τοῦ διδόναι: τὸ γὰρ οἰκεῖον ἧττον προΐενται μᾶλλον, ἢ οὐ λαμβάνουσι τὸ ἀλλότριον.

Et facilius est non capere, quàm dilargiri: suam enim rem, propriamq́ minus homines effundunt quàm capiant rem alienam.

TERTIVM hoc argumentum est ab eo, quod magis arduum, difficileque est; vnde etiam honestius est: pronius enim esse inquit mioorеque oegotio administrari, non capere ab alio, qui dilargiri voluerit, pecuniam, donumque, quàm alij munerari. Adiungit autem, hoc probans: minus enim, aegriusque consueuerunt mortales, quod suum, propriumq; est, effundere, quàm sumere alienum; durum enim videtur, spoliare se suo aliqoo bono, & quod diu possederit: in rebus autem molestis, arduisque peragendis virtutem manere, notum est.

Καὶ ἐλευθέριοι δὲ λέγονται οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες, οὐκ εἰς ἐλευθεριότητα ἐπαινοῦνται, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς δικαιοσύνην· οἱ δὲ λαμβάνοντες, οὐδὲ ἐπαινοῦνται πάνυ.

Et liberales autem appellantur, qui dederunt: ij autem qui non accipiunt, non liberalitatis nomine laudantur; sed non minus iustitia: qui autem capiunt, neque admodum laudantur.

QVARTO hoc argumento constituit idem, ducto a consuetudine sermonis, & quasi communi de hac re senteotia: liberales enim inquit dicuntur, qui dant de suo aliquid, dilargiunturq́ue, quod nomen valde ornat ipsos, virtuteque praeditos significat: qui non libēter sumunt: nec facile patiuntur se pecunia aliena iuuari: etsi ipsi quoque laudari solent, non tamen vt liberales laudantur, sed potius vt iusti, aut si non nudi sunt omnino a laude liberalitatis: nam quin liberalis quoque officium sit, non sumere vnde minimè oportet, dubium non est: Adiungit autem qui sumnnt, ne laudari quidem magnopere solere, etsi non labuntur nec peccant, cum casu aliquo oppressi, non repudiaot benignitatem locupletium.

Φιλοῦνται δὲ σχεδὸν μάλιστα οἱ ἐλευθέριοι τῶν ἀπ' ἀρετῆς· ὠφέλιμοι γάρ· τοῦτο δὲ ἐν τῇ δόσει.

Fermè autem maximè diliguntur liberales e numero omnium, qui virtutis vi aliquid gerunt: prosunt enim ceteris: hoc autem in dando positum est.

QVINTO hoc vltimoque argumento idem probat: manere inquam virtutem hanc potius io danda, quàm io accipienda pecunia: ducit autem ipsum ab amore, quo perspicitur magno mortales liberales viros prosequi: affirmat enim hos ferme diligi supra ceteros omnes homines, qui ex virtute quippiam geruot; cuius ratio est, quod iuuaot ceteros: opitulanturque ijs, qui egent, sua pecunia; hoc vero inquit positum est in dando, vnde nascitur, vt cum maior hominum numerus egeant, quàm abuudeur, hi potissimum inueniaot multos amatores.

Αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις, καλαὶ, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὁ ἐλευθέριος οὖν δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὀρθῶς· οἷς γὰρ δεῖ, καὶ ὅσα, καὶ ὅτε· καὶ τ' ἄλλα, ὅσα ἕπεται τῇ ὀρθῇ δόσει.

Actiones autem, quae a virtute administrantur, honestae sunt, & honestatis gratia administrantur: & liberalis igitur dilargietur honestatis gratia, recteq́; quibus enim oportet, ac quot oportet, & quando, & cetera seruabit, quaecumque comitantur recte largitioni.

CVM pluribus argumentis docuisset maxime virtutem hanc manere in dando, pecuniaque pauperes subleuando; modoque esse hanc honestiorem, anteponendamque alteri, ipsios rationem: tradit nunc, non omnem largitionem posse merito vocari liberalitatem; sed requiri in ea constitueoda, vt seruentur, quae in ceteris virturibus absoluendis custodiri debent; cum enim ipsae sint hooesta facta, propositamque ante oculos habeant dignitatem: liberalem igitur virum etiam oportebit dignitatis causa, moliri, quae gerit: illa autem quae sint, exponit,

exponit, quae hoc consilio recteque gesta esse intelligantur: in primis oportere eum narrat, date, quibus date oportet, rectumque est, & vt in personis deligendis ipsum diligentiam adhibere, ita etiam in rebus, quas dono dat, sed tempus etiam seruare eundem debere indicat, cum exiguae, minutaeque res aliquando praebitae, valde laborantibus, vim magnorum beneficiorum nactae sint, cetera quoque custoditutum ipsum significat, quae προσήκειν nomine continentur, comitanturque honestae benignitati.

Καὶ ταῦτα ἡδέως, ἢ ἀλύπως· τὸ γὰρ κατ᾽ ἀρετὴν ἡδὺ, ἢ ἄλυπον· ἥκιστα λυπηρόν.

Atque haec libenter, aut saltem sine dolore: quod enim efficitur ex praeceptis virtutis iucundum est, aut saltem expers doloris: minime triste, & ad inurendum dolorem factum.

Animvm etiam, voluntatemque spectari debere adiungit illius, qui dat: libenter enim eum opitulari debere significat, aut saltem sine dolore, quod addidit, quia vix videtur fieri posse, vt aliquis capiat voluptatem, cum semetipsum spoliet parte fortunarum suarum: aliter autem fieri non oportere ostendit: cum quidquid ex virtute fit, iucundum esse debeat, siue vacuum ab aegritudine, molestiaque. Adhuc addidit, manens in eadem cogitatione, difficultateque huius operis absoluendi, nullo certe pacto cum dolore, tristisque aliquis hac benignitate fungi debet: hoc enim facit, qui magis diligit pecuniam, quam virtutem, vt ipse ilico testatur.

Ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ μὴ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος· ἀλλὰ ἄλλος τις ῥηθήσεται.

Qui autem dedit quibus non oportet, siue non honesti gratia, sed ob aliam quampiam causam, non est liberalis, sed alius quispiam dicetur.

Cvm ostenderit, quae seruare opus est illum, qui cupidus sit huius praeclari nominis consequendi: vereque liberalis haberi studeat, rei magis explanandae causa, adiungit, eum, qui aliter facit, peccatque in his rebus, aut quapiam ipsarum, nullo modo liberalem dici posse, idest qui personas non seruat dignas, quibus ipse opituletur: neque dignitatis gratia facit, quod facit, sed aut ostentandarum diuitiarum causa, desiderioque inanis, fa. saeque gloriae incensus; aut quod speret illa via se posse in libera ciuitate imperium adipisci; vnde Catullus vocauit C. Caesaris sinistram liberalitatem, liberalem non posse vocari, sed dicendum esse, vt conuenit illi rei, quae hominem impellit, vt talem se praebeat.

Οὐδ᾽ ὁ λυπηρῶς· μᾶλλον γὰρ ἕλοιτ᾽ ἂν τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως· τοῦτο δ᾽ οὐκ ἐλευθερίου.

Neque etiam is qui dolenter: magis enim hic sibi sumeret pecuniam, quàm honestam actionem: id quod minime est liberalis hominis.

Eodem pacto narrat reijci ab hac illum, qui tristis & cum dolore dat: neque enim dubium esse inquit, quin magis amatorius sit pecuniam, quàm honestum, plerumque dignitatis factum, cuius animi, voluntatisque non est vir liberalis, qui anteponit semper honestatem pecuniae.

Οὐδὲ λήψεται δὲ, ὅθεν μὴ δεῖ· οὐδὲ γάρ ἐστι τοῦ μὴ τιμῶντος τὰ χρήματα ἡ τοιαύτη λῆψις· οὐκ ἂν εἴη δὲ, οὔτ᾽ αἰτητικός· οὐ γάρ ἐστι τοῦ εὖ ποιοῦντος, εὐχερῶς εὐεργετεῖσθαι.

Neque etiam accipiet pecuniam, vnde non oportet: neq; enim est eius qui non magni aestimet pecuniam huiuscemodi acceptio: neque esset etiam promptus ac paratus semper ad poscendum: non enim est eius, qui factus sit ad beneficia danda, pati se facile iuuari ab alio.

Postqvam

POSTQVAM exposuit, quomodo se gerere debet homo liberalis in dando, declarat nunc, quae sint partes ipsius in accipiendo, quae cuncta nisi seruaret, inquinaret laudem suam; vel potius totã frangeret, ac dissiparet: nam in hoc etiam oportere ipsum recte facere, & dignitati seruire apertum est: abstinebit igitur se ab his erratis, ac culpis; neque enim inquit, capiet pecuniam, vnde minime capere oportet; qui namque hoc facit, improbeque atq; inhoneste pecuniam parat, longe abit ab officio eius, qui non magni aestimat pecuniam. Addit post hoc non esse illum natura, moribusque promptum paratumque semper ad petendum, quia remotum valde est atque alienum ab ingenio hominis, qui iuuare alios pecunia velit, facile pati se aliunde beneficium capere. Talem autem a graui scriptore memoriae proditũ est, fuisse Solonem; qui cum a patre natus esset benefico homine, quiq; rem familiarẽ attriuerat in subleuandis, fouendisq; pauperibus ciuibus, etsi non deerant qui ipsi, opitulari vellet, locupletes homines, tamen induci nunquã potuit, vt liberalitate eorum vteretur, pudore deterritus, cũ sciret se ortum e familia, quae alijs prodesse pecunia sua solita foret.

Ὅθεν δὲ δεῖ, λήψεται, οἷον ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων, οὐχ ὡς καλὸν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον· ὅπως ἔχῃ διδόναι: οὐδ' ἀμελήσει τῶν ἰδίων. βουλόμενός γε διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν: οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗ καλόν.

Accipiet autem, vnde oportet; ceu a suis bonis, & fundis: atque hoc, non quod honestum sit, sed quod necessarium: vt possit pecunia iuuare: neque etiã abijciet omnem curam suorum bonorum, cum in animo habeat fructibus horum aliquibus suppeditare: neque quibuslibet dabit: vt possit quibus oportet dare, & quando, & vbi honestum.

ADDIT noster auctor, capiet pecuniam vnde decet, veluti e suis praedijs, non quia honestatem vllam in se hoc habeat, verum quia cogitur hoc facere, vt suppeditare alijs valeat. Tradit, eundem suscepturum esse curam aliquam vectigalium suorum, & nullo pacto neglecturum patrimonium; quod non nulli cum laude praestiterunt, dediti toto animo cognitioni rerum naturalium, ac studijs quibusdam alijs honestarum rerum, non tamen, ita se gerunt studio augendarum fortunarum suarum, sed vt possint prodesse sua pecunia honestis viris. Adiungit etiam ipsum quibuslibet hominibus & nulla laude commendatis non dilargiturum, ne priuet se facultate eorum iuuandorum, quibus rectum est, decetq; prodesse, atque vt in personis deligendis nulli errato affinis erit; nam & finem verum propositum habebit, & tempus captabit. Illustri etiam exemplo ornare volo documentum auctoris, qui non patitur liberalem virum abijcere curam redditũ suorum. Commemorat Plutarchus, cum Pelopidas, ille Thebanus, videretur in hoc labi: remq; vt aiebant, necessariam vitae, negligere, amicos eius, prudentes viros, suasisse ipsi, ne hoc faceret, quibus tamen ille respondit, magni animi vir, contemnens optimum eorum consilium, vere necessariam dicitis, sed huic Nicodemo, ostendens illis hominem, qui forte astabat, cecum ac claudum.

Ἐλευθερίου δὲ ἐστι σφόδρα, καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ ἐλάττω: τὸ γὰρ μὴ ἐπιβλέπειν ἐφ' ἑαυτὸν, ἐλευθερίου.

Valde autem liberalis proprium est, & transire lineam in dando; ita vt relinquat sibi pauciora: non respicere enim ad semetipsum, liberalis officium est.

SIGNIFICAT hic auctor non nulla, quae requiruntur in moribus liberalis hominis, neq; a persona ipsius abesse debent: quorũ primum est, quod inquit, liberalis hominis proprium esse, vehementer se in suo munere gerere: superareq; potius modum in dilargiendo, quàm pati officium suum desiderari, atque hoc, cum nactus est hominem dignum sua tanta liberalitate; ita vt relinquat sibi pauciora, quàm in alium conferat, & quasi effundat; cum minime ipsius officium sit conuertere mentem ad se.

Κατὰ τὴν οὐσίαν δ' ἡ ἐλευθεριότης λέγεται: οὐ γὰρ ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει, αὕτη δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν δίδωσιν: οὐδὲν δὲ κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τὸν τὰ ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπ' ἐλαττόνων διδῷ.

Ex fortunis autem liberalitas appellatur: non enim in numero eorum, quae dantur factum liberale est; sed in animi habitu eius, qui dat: hic autem pro facul-

facultatibus dat: vnde nihil vetat, quin liberalior esse possit, qui pauciora dat si e paucioribus dederit.

NON habere certum vllum ac definitũ terminum liberalitatem, testatur, sed spectari ipsam, ac ponderari oportere ex fortunis, viribusque eius, qui ipsa vtitur: neque enim liberale factum aestimari debere e numero, copiaque eorum, quae praebentnr, sed in animo, voluntateque ipsius, qni benignus est, cuius habitus norma erit patrimonium; vnde inquit, vsu venire potest, vt aliquis magis liberalis sit, qui minora, paucioraqne dat, si minus peculium habens, minus etiam quàm maiore fultus, libenter dederit, magis benignus est.

Ἐλευθεριώτεροι δὲ εἶναι δοκοῦσιν, οἱ μὴ κτησάμενοι, ἀλλὰ παραλαβόντες τὴν οὐσίαν: ἄπειροί τε γὰρ τῆς ἐνδείας, καὶ πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὐτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς, καὶ οἱ ποιηταί.

Liberaliores autem esse videntur ij, qui non quaesiuerunt rem, sed acceperunt a maioribus: nam & egestatem numquam experti sunt, & cuncti cara magis habent sua opera, veluti parentes, & poetae.

MONSTRAT, qui plerumque magis procliues sint ad hanc virtutem colendam: docetq; rationibus huius rei redditis, eos, qui suo labore, studioque rem non quaesiuerunt, sed a parentibus relictam sibi acceperunt, magis liberales esse, prius duorum argumentorum, quibus ad hoc comprobandum vtitur, est, quod numquam in vita ante acta hi egeurunt; neq gustarunt, quàm graue malum sit paupertas: non metuunt igitur, ne sibi aliquando res desit. Alterum autem, quod a natura hominibus datum est, vt diligant magnopere sua omnia & facta, & opera: quare magis solent ea tueri, id, quod probat exemplo & parentum, & poetarum: vtrique enim in hoc valde labuntur ac peccant. Quod ad poetas pertinet, eodem simili vsus est Plato in primo libro politiae, qui dixit, veluti poetae sua poemata diligunt, ita parentes diligere suos liberos: idem quoque in epistola quadam ad Atticum edidit M. Ci-
„ cero his verbis. Nemo vmquam, neque poeta, neque orator fuit, qui quemquam meliorẽ,
„ quàm se arbitraretur: hoc etiam malis contigit: Quod ad priorem sententiam pertinet, Martialis in Hendecasyllabo, cum exponeret, quae vitam beatam reddunt, primum id posuit di-
„ cens. Res, non parta labore, sed relicta. Legi etiam sententiam hanc vno versu expressam in veteribus illis scholijs in Iliadem, quo loco noni libri Achilles loquitur respondens Vlyssi, vni legatorum Agamemnonis, spernensque illius munera, posse se, si domum reuerti voluerit, oblectari bonis. quae sibi Peleus pater reliquisset, sua opera partis. Πατρῷ᾽ ἔχων δ᾽ ἂν τὸν καλῶς εὐδαίμονα. Quasi non possit plene beatus esse, qui pauper a parente relictus, statim cogitur res victui necessarias parare.

Πλουτεῖν δ᾽ οὐ ῥᾴδιον τὸν ἐλευθέριον, μήτε ληπτικὸν ὄντα, μήτε φυλακτικόν: προετικὸν δὲ, καὶ μὴ τιμῶντα δι᾽ αὐτὰ τὰ χρήματα, ἀλλ᾽ ἕνεκα τῆς δόσεως.

Diuitem autem esse liberalem haud facile est: quippe cum deditus non sit accipiendae pecuniae, neque etiam tuendae: sed profundendae, quique non aestimet ob suas vtilitates pecuniam, sed vt habeat vnde dilargiri queat.

MIRARI nos minime oportere significat, quod spectamus paucos liberales homines, qui diuites admodum sint: repugnant enim mores, institutaq; liberalis patrimonio augendo, vt accuratè docet: neque enim praeditus hac virtute libenter aliunde accipit: neq; etiam deditus est rei tuendae, sed potius procliuis ad dandũ, & dilargiendum, quem etiam apertum planumq; est, non aestimare per se pecuniam, sed vt dilargiri queat, honesteq; ipsa vti.

Διὸ καὶ ἐγκαλεῖται τῇ τύχῃ, ὅτι οἱ μάλιστα ἄξιοι ὄντες, ἥκιστα πλουτοῦσι: συμβαίνει δ᾽ οὐκ ἀλόγως τοῦτο: οὐ γὰρ οἷόν τε χρήματ᾽ ἔχειν, μὴ ἐπιμελούμενον, ὅπως ἔχῃ, ὥσπερ οὐδ᾽ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Quare accusant fortunam, quod illi, qui maxime digni erant, qui abundarent, minime diuites sunt: contingit autem hoc non sine causa: non enim fie-

ripo-

ri potest, vt pecuniam magnam habeant ij, qui in ea quaerenda studij nihil ponunt, vt fit etiam in alijs rebus.

ADIUNGIT corollarium, ostendens male sentire de hoc multos, in erroreq; magno versari, qui fortunam accusant, quod sua bona perperam tribuat, cum quos praecipue locupletare debebat, quique digni erant sua largitate, minime locupletes sint. Docet igitur hoc contingere non sine causa, cum minime possint ad amplum, copiosumq; patrimonium peruenire, qui curam nullam de ipso augendo suscipiunt: quod inquit, videmus vsu venire in ceteris omnibus: requirit enim in omni arte, ac studio summus gradus curam ac diligentiam plurimam in illis rebus positam. Non video antem, cur voluerit Lambinus lectionem mutare, quae recta est in cunctis & scriptis libris & excusis constans mansit: praesertim cum varietas haec sententiam, nullam in partem variet; nec quicquam in se habeat, vnde merito receptae ante ponenda sit. C

Οὐ μὴν δώσει γε, οἷς οὐ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅσα ἄλλα τοιαῦτα: οὐ γὰρ ἂν ἔτι πράττοι κατὰ τὴν ἐλευθεριότητα: καὶ εἰς ταῦτα ἀναλώσας, οὐκ ἂν ἔχοι εἰς ἃ δεῖ ἀναλίσκειν: ὥσπερ γὰρ εἴρηται, ἐλευθέριός ἐστιν, ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν δαπανῶν, καὶ εἰς ἃ δεῖ.

Non tamen dabit, quibus non oportet, neque quo tempore minime oportet, neque aliquid huiuscemodi: neque enim amplius se gereret, vt iubet liberalitas: et si in his rebus pecuniam absumpsisset, non haberet, vnde sumptus faceret in ea, quae oportet: vt enim traditum est, liberalis is est, qui pro viribus patrimonij sumptus facit, & in ea quae oportet.

CUM pronum ad rē aliquo modo effundendam liberalem virum esse ostendisset, non tamen temere hoc inconsiderateq; ipsum facturum declarat: seruaturum enim eum dicit, quae requiruntur in omni virtute perficiēda: nam, & personas, & tempora, & cetera omnia ipsum animaduersurum, custoditurumque esse testatur: indicauit etiam incommoda, quae inde nascerentur, si aliter faceret: amitteret enim nomen, laudemque liberalis: praeterea si sumptus magnos faceret, in indignos, & improbos homines, facultate se priuaret, honestos viros pecunia sua iuuandi, cum traditum sit, spectandum esse patrimonium, nihilque magnopere supra vires ipsius gerendum. A

Ὁ δ' ὑπερβάλλων, ἄσωτος. διὸ τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους: τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως, οὐ δοκεῖ ῥᾴδιον εἶναι ταῖς δόσεσι, καὶ ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλειν.

Qui autem superat modum, is prodigus est: quare tyrannos non dicimus prodigos: ingentem enim numerum bonorum, quae possident, non videtur pronum esse largitionibus, & sumptibus superare.

CUM descripsisset liberalem, accurateq; mores & instituta ipsius explicasset, nunc prodigū, & qui dissipat sua bona, cuiusmodi sit, declarat: quomodo igitur vocetur, qui modum nullum in hoc seruat, ostendit, traditq; ipsum appellari ἄσωτον; quod nomen ipsi impositum est, quia non tuetur rem familiarem; hoc autē in fortunis priuati hominis, facile vsu venit, vt contra in principibus viris: magnamque potestatem in oppido, genteq; aliqua habentibus vix contingit; quare inquit, non dicimus prodigos esse fortunatos & opulentos viros, quia copia, vbertasq; bonorū, quae possident, nō videtur facile posse donis & sumptibus superari, & tamen notum est, non nullos vetere memoria extitisse, qui non sine causa prodigi, perditoresq; fortunarum suarum publicarum merito vocari possent, veluti Nero, cuius effusioni vectigalia populi R. satis non fuerunt; & Ptolemaeus ille, Aegyptiorum rex; qui cum primo ἐπιφανὴς vocatus esset ob ingentes sumptus, quos in pompis, & alijs similibus rebus, faciebat, tamquam insaniret, ἐπιμανὴς vocatus est. D

Τῆς ἐλευθεριότητος δὴ μεσότητος οὔσης περὶ χρημάτων δόσιν, καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει, καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ. ὁμοίως ἐν μικροῖς, καὶ μεγάλοις, καὶ ταῦτα ἡδέως.

Cum sit igitur liberalitas, mediocritas in pecunijs dandis, & accipiendis, li-

beralis & dilargietur, & sumptus faciet in ea, quae oportet, & quot oportet: simili modo in paruis, ac magnis, atque haec quidem iucunde.

DECLARAT, quae sint officia liberalis hominis, quibus cum fungitur, non discedit a suo, proprioque campo, summaque laude dignus est: contra autem, cum omittit aliquid, quod alienum sit, peccat; transitque in opposita vitia: quae vero sint recta ipsius facta, & quae culpae affinia, monstrat, ducens ipsa e definitione & natura, vique euoluta huius virtutis: inquit autem. Cum igitur liberalitas mediocritas quaedam sit in danda, sumendaque pecunia, liberalis & praebebit, & sumptus faciet in rebus, in quibus decet, rectumque est largum esse, quarum rerum sua pecunia parandarum numerum etiam seruabit, siue illae pusillae siue amplae sint, qua ex pecunia, ita erogata, voluptatem capiet, libenterque illos sumptus feret.

Καὶ λήψεται ὅθεν δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ· τῆς ἀρετῆς γὰρ περὶ ἄμφω οὔσης μεσότητος, ποιήσει ἀμφότερα ὡς δεῖ· ἕπεται γὰρ τῇ ἐπιεικεῖ δόσει ἡ τοιαύτη λῆψις: ἡ δὲ μὴ τοιαύτη, ἐναντία ἐστίν· αἱ μὲν οὖν ἑπόμεναι, γίνονται ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ: αἱ δ' ἐναντίαι, δῆλον ὡς οὔ.

Et capiet vnde oportet, ac quot oportet: cum enim virtus sit mediocritas in ambabus his rebus: tractabit ambo haec, vt oportet: comitatur enim largitioni probae huiuscemodi acceptio: quae autem talis non est, contraria est: quae igitur sibi comitatur simul fiunt: contrariae autem inter se res, planum est, nõ simul esse.

APERIRE etiam voluit, quae sint partes eius in quaerenda, capiendaq; pecunia: quod tamen generatim indicauit, tradens eum, & vnde oportet, & quot oportet in eo custoditurum esse: cum enim virtus inquit in ambabus his rebus medium teneat, vtrumque faciet recte; comitatur namque, ait, honestae beneficentiae par ipsi, similisque pecuniae comparatio, & qualem descripsi, quae vero talis non est, ipsi repugnat & aduersatur. Quae igitur, addit, comitantur sibi, ita vt vna ipsarum alteram sequatur, simul fiunt, atque in eodem habitu animi: contrarias autem vna manere non posse, apertum perspicuumque est: quomodo enim qui inhoneste, praueq; pecuniam parat, recte ipsa, honesteque vtetur?

Ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον, καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ αὐτῷ ἀναλίσκειν, λυπήσεται: μετρίως δὲ καὶ ὡς δεῖ: τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ ἥδεσθαι, καὶ λυπεῖσθαι ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ.

Si vero praeter id quod decet, ac rectum est contigerit ipsi, vt sumptus faciat, sentiet inde dolorem: mediocriter tamen aegre feret, atque vt oportet: virtutis enim proprium est, & laetari, & angi ob ea, quae oportet, atque vt oportet.

DOCET qui sit animus hominis liberalis, si forte contigerit ipsum aliquando, errore quopiam, male collocasse pecuniam, quod graui etiam viro, prudentique vsu venire potest: dicit igitur ipsum aegrè profecto laturum, quia improbo homini, & indigno sua benignitate, videt se tribuisse illud, quo bono viro potuisset opitulari; mediocrem tamen inde dolorem affirmat eum capturum, & vt vera suadet ratio, cum proprium virtutis sit, & laetari, & & angi ob ea, quae oportet, & modum etiam in his rebus seruare. Litteris proditum est, Aristotelem etiam aliquando in hoc lapsum fuisse, qui mendico cuidam, sed improbo mortali & flagitioso pecuniam dederit, quod cum ipsi postea obiectum fuisset, quomodo se purgarit, arbitror notum esse.

Καὶ εὐκοινώνητος δ' ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος εἰς χρήματα: δύναται γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ τιμῶν γε τὰ χρήματα, καὶ μᾶλλον ἀχθόμενος εἴ τι δέον, μὴ ἀνάλωσεν, ἢ λυπούμενος, εἰ μὴ δέον τι ἀνάλωσεν, καὶ τῷ Σιμωνίδῃ οὐκ ἀρεσκόμενος.

In communione autem pecuniae facilem se praebet liberalis: potest enim iniur

iam

iam accipere, quia non aestimat pecuniam, magisque angitur, si qua in re sumptum non fecit, cum opus esset: quam doleat ipsum, si quando, vbi non oporteret grandem pecuniam absumpsit, neque sentit cum Simonide.

ADIVNGIT, quod alienum non est a superiore sententia, sed tamquam inde pendet, mirum videri non debere, si aliquando liberalis vir decipitur suo in studio, cum propensus sit ad homines pecunia iuuandos: potest enim inquit iniuriam facile accipere cum magni pecuniam non aestimet per se: maioremque molestiam sentiat, si aliquando nactus occasionem aliquam bene vtendi pecunia, ipsam amisit, quam dolorem capiat, si sumptus aliquos fecit parum debitos: quare inquit, minime probat vocem Simonidis melici, qui auarus erat: valde autem illa nota est de duabus arcis, quas narrabat, se domi habere, in quarum alteram conijciebat gratias: in alteram vero nummos, mercedem suorum versuum; hanc igitur se plenam semper inuenire aiebat, cum aliquid emendum foret: alteram vero inanem. Satis nota, & peruulgata est haec vox Simonidis. Meminit eius Plutarchus in libello περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων.

Ὁ δ' ἄσωτος, καὶ ἐν τούτοις διαμαρτάνει· οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ, οὔτε ὡς δεῖ, οὔτε λυπεῖται· ἔσται δὲ προϊοῦσι φανερώτερον.

Prodigus autem in his quoque labitur, neque enim laetatur ob ea, quae oportet, neque quomodo oportet, neque dolet: erit autem hoc magis apertum, cum progressi fuerimus.

CVM iam ostendisset, quomodo se gerat in his, quae commemorauit, & in alijs, quae intelliguntur, liberalis, significat prodigum in iisdem omnibus labi, ac peccare; neque voluptatem ipsum capere inquit e rebus, vnde rectum est laetari: neque verum modum in ipsis decerpendis custodire: neque etiam angi & dolere ob ea, quae iustum dolorem inurunt, sed affligi, cum frui non potest iucunditatibus illis, quarum desiderio incensus est: quae omnia pollicetur se suis locis plana facturum.

Εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις εἰσὶν, ἡ ἀσωτία, καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἐν δυσὶν, ἐν δόσει, καὶ λήψει· καὶ τὴν δαπάνην γὰρ εἰς τὴν δόσιν τίθεμεν· ἡ μὲν οὖν ἀσωτία, τῷ διδόναι, καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει· τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει· ἡ δ' ἀνελευθερία, τῷ διδόναι μὲν, ἐλλείπει· τῷ λαμβάνειν δ', ὑπερβάλλει, πλὴν ἐπὶ μικροῖς.

Traditum autem est a nobis exuperantias, & paucitates esse prodigalitatem, & illiberalitatem, atque hoc in duabus rebus, in danda pecunia, atque accipienda: sumptum enim numeramus in dando: prodigalitas igitur exuperat in dando, & non accipiendo: in accipiendo autem deficit: illiberalitas autem, in dando quidem, minus facit, in accipiendo autem, exuperat, praeter quàm in paruis.

CVM exposuisset, qui sint mores hominis liberalis, qui medium seruat, nunc transit ad extrema declaranda, quae testatur se, quomodo vocentur, supra ostendisse: cum quae nimium sequitur ἀσωτία a Graecis, prodigalitas a Latinis siue effusio rei familiaris appelletur; opposita autem huic, & quae parum sequitur ἀνελευθερία, &, verbum ex verbo, illiberalitas, quia minime conuenire videtur, ingenuum & honestum virum, nimis minutum & parcum esse. In duabus autem ijsdem rebus ambas versari tradit, sed contrario modo, idest in danda, accipiendaque pecunia, nam quod duas nominat, quae tres videntur esse, dicit se, sumptus factos in aliqua re emenda, ponere in dilargienda pecunia. Quomodo igitur praui habitus animorum vitijs affines sint, docet: primum igitur inquit, prodigalitatem labi atque exuperare, quia multum det, nec curet capere, cum prorsus a quaerenda pecunia ipsa aliena sit: illiberalitas contra, animusq; angustus deficit in dando; modum aūt nullum tenet in sumendo: nec tamen in hac sua culpa sequitur amplitudinis aliquid, sed

CUM exposuisset, quae faciebant ad temperantiam, contrariaque ipsius vitia, confert nunc inter se intemperantiam cum timiditate, quae sunt vitia duarum harum, quas iam explicauit, virtutum: probatque magis meritò vituperari intemperantiam, quàm timiditatem, vsus pluribus argumentis. Cum constet autem ea, quae sponte facimus, si turpia sunt, maiorem nobis maculam inurere, quàm illa, quae inuiti & coacti, docet superioris generis esse intemperantiam: ipsam enim, id quod facit improbe, facere ob voluptatem percipiendam: timiditatem autem ob vitandum dolorem: quarum duarum rerũ, altera est expetenda, altera, fugienda: expetimus enim voluptatẽ: cupiditateq; ipsius ardemus: fugimus aũt dolorem.

Καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν· ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ· μᾶλλον δὲ ἑκούσιον.

Et dolor quidem e potestate eijcit, ac naturam perdit eius, qui ipso opprimitur: voluptas autem nihil huiuscemodi efficit; magis autem sponte se gerit.

ALTERUM hoc argumentum est, quo idem probat: praeterea inquit, dolor eripit nobis mentem, statuq; animi mouet: deprauat enim inquit, perditque naturam, ac vim eius, quod ipsam continet: voluptas vero nihil huiuscemodi efficit; possumusq; sine tanto periculo ac damno carere voluptate, statumque nostrum sine ipsa melius integriusque seruare: magis igitur sponte facit, qui in ipsam incumbit.

Διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον· καὶ γὰρ ἐθισθῆναι ῥᾷον πρὸς αὐτά· πολλὰ γὰρ ἐν τῷ βίῳ τοιαῦτα· καὶ οἱ ἐθισμοὶ, ἀκίνδυνοι· ἐπὶ τῶν φοβερῶν δ' ἀνάπαλιν.

Quare quiddam est, quod merito magis obijci potest: minus enim negotium est assuefieri in ipsis: multa enim in vita huiuscemodi sunt: & sine periculo homines se assuefaciunt in huiuscemodi rebus: contra autem in rebus formidolosis.

HOC significat ipse corollarium esse. Quare etiam inquit magis probro, & dedecori affinis est, ac dignior, quae obijciatur illis, qui, secuti eam, peccant. Tertio etiam hoc argumento vtitur: tradit enim, facilius nos posse nosmetipsos assuefacere ijs tolerandis, quae iubet nos facere voluptas ac libido, propter copiam magnam ac frequentiam harum rerum, quae gignunt voluptatem: contingit enim saepe, vt potestatem habeamus flagitium aliquod admittendi in hac materia, & sine gutturi ac ventri indulgendi, siue stupro, aut adulterio operam dandi, a quibus si nos abstinemus, temperantes reddimur. Adiungit etiam argumentum, quo idem probat, a nullo periculo, maloque, quod subeatur in semetipso instruendo ad temperantiam colendam; seque contra intemperantiam muniendum: cum contra se res habeat in meditanda fortitudine, seque ad ipsam parando, vulneribus enim, ac morti caput obijcere necesse est.

Δόξειε δ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι τοῖς καθ' ἕκαστον· αὕτη μὲν γὰρ ἄλυπος· ταῦτα δὲ διὰ λύπην ἐξίστησιν, ὥστε καὶ τὰ ὅπλα ῥίπτειν καὶ τὰ ἄλλα ἀσχημονεῖν· διὸ καὶ δοκεῖ βίαια εἶναι.

Et videri posset non similiter sponte constari timiditas, ac facta ipsius singularia: haec enim vacua est a dolore: haec vero propter dolorẽ exturbãt e mente, ita vt abijciãt arma: aliaq́; sine dignitate vlla gerant: quapropter videntur esse violenta.

VT supra contulit intemperantiam cum timiditate; docuitq; vtrum horum duorum vitiorũ magis sponte susciperetur: ita nunc confert timiditatẽ cum proprijs ipsius timiditatis factis: dicitque, non videri vno & eodem pacto, timiditatem spontè suscipi, vt singularia ipsius facta sponte geruntur, atq; administrantur: haec enim, timiditas inquam, atque habitus, nullum dolorem inurit: quae vero inde prodeunt ob ingentem dolorem, quem sentiunt, malumque graue, quod aduentat, ita perturbant, vt è potestate excat; vt non pudeat timidum hominem arma abijcere, ceterisque in rebus flagitium & dedecus admittere. Quapropter auctor inquit, haec vim adferre videntur, & cogere inuitum ea moliri: neque enim quicquam horum sponte faceret.

Τῷ δ' ἀκολάστῳ ἀνάπαλιν: τὰ μὲν καθ' ἕκαστα ἑκούσια: ἐπιθυμοῦντι γὰρ καὶ ὀρεγομένῳ: τὸ δ' ὅλον ἧττον: οὐδεὶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἀκόλαστος εἶναι.

Intemperanti autem contra: res enim singulares sponte ab eo suscipiuntur: nempe cupiente, atque appetente: totum autem minus: nemo enim cupit intemperans esse.

OSTENDIT post haec, aliter se rem habere in homine intemperante: in vita enim, moribusque ipsius res singulares, & quae particulatim fiunt, sponte, libeoterque ab eo geruntur: huiuscemodi enim omnia facit cupiditate, libidineque impulsus, & appetens illa vehementer, totum autem illnd, qnod conflatur ex illis factis minus sponte in ipsum cadit: nemo enim, inquit, amat intemperans fieri, sed, si impetrari hoc posset, vellet vndique perfundi voluptatibus, non tamen illo nomine merito notari.

Τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας, καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν: ἔχουσι γάρ τινα ὁμοιότητα: πότερον δ' ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, οὐδὲν πρὸς τὰ νῦν διαφέρει: δῆλον δ' ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου.

Nomen autem intemperantiae ad puerilia etiam peccata comportamus: continent enim in se similitudinem quandam: vtrum autem ab vtro sit vocatum, nihil interest ad ea, quae modo quaerimus: planum autem est, posterius a priore ductum esse.

QVAERIT nunc de vocabulo, quo a Graecis intemperantia vocatur: consuetudinemq; solere inquit ipso in puerotum peccatis notandis vti, ob similitudinem quandam, quae inter ipsa, & libidinosorum flagitia, grauesq; culpas existit. Cum autem alterum ipsorum ab altero ductum & translatum necessario sit: videt in mentem posse venire cuipiam, scire velle vtrum primo sic appellatum fuerit, quam tamen quaestionem non esse hulus loci ac temporis significat, tantum affirmat, dubitandum non esse quin quod posterius hoc nomine vocatum est, a priore translatum fuerit. In libro quoq; III. de moribus, quos misit ad Eudemum, quaesiuit Aristoteles diligenter de nomine, quo appellatur a Graecis intemperantia: & quomodo id factum sit, docet, vt a peccatis puerorum videatur ortum esse, quae correcta, & castigata non fuerint; quod si factum fuisset, non tantopere creuissent, neq; in eum locum res venisset, vt vix remedium vllum ipsis adhiberi posset. Admonere etiam volo, Xenophootem in primo libro ἀπομν. μν. βιβλίον, quo loco tradit, Socratem minime solitum fuisse, quaerere rationem, & causas rerum caelestium aut natnralium, sed semper in humanis rebus cognoscendis occupatum fuisse, resq; bonas ac malas, virtutesq; ac vitia sedulo indagasse, in alijs appellandis, a consuetudine non discessisse: cum vero σωφρονῶς contrarium ostendere vellet, μανίας ipsum, non ἀκολασίας nominasse, quasi furor quidam, insaniaque foret, in eo crimine volutari.

Οὐ κακῶς δ' ἔοικε μετενηνέχθαι: κεκολάσθαι γὰρ δεῖ τὸ τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον, καὶ πολλὴν αὔξησιν ἔχον: τοιοῦτον δὲ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς: κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία: καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις.

Non male autem videtur translatum esse: castigatum enim esse oportet, id quod appetit res turpes, & multam accessionem habet: huiuscemodi autem maxime est cupiditas, ac puer: seruiunt enim cupiditati pueri quoque, praecipueq; in his existit appetitus rei iucundae.

LAVDAT auctorem, principemq; huius translationis: affirmatq; multum ipsum in hoc vidisse: quia rectum est castigari, corrigiq; omne illud, quod appetit id, quod turpe est: augescitq; in illo suo desiderio vehementer; tale autem esse tradit, huiusq; generis cupiditatem, & pnerum omnem; quod declarare quoque significat, quia pueri etiam io vita parent cupiditati, ipsamq; tamquam ducem sequuntnr; qua in aetate maxime inquit, apparere appetitionem rerum iucundarum, quae est eoolutio eius, qnod inclusum est in nomine cupiditatis: multis enim locis ipse, definiens cupiditatem, dixit eam esse appetitioné rei iucundae.

Εἰ οὖν μὴ ἔσται εὐπειθὲς, καὶ ὑπὸ τὸ ἄρχον, ἐπὶ πολὺ ἥξει: ἄπληστος γὰρ ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις, καὶ πανταχόθεν τῷ ἀνοήτῳ, καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἐνέργεια αὔξει τὸ συγγενὲς, κἂν μεγάλαι, καὶ σφοδραὶ ὦσι, καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούουσι.

Si igitur non erit obtemperans, & in potestate eius, quod imperium habet, multum crescet: inexplebilis enim est appetitio rei iucundae, atque omni ex parte in stulto homine, & vsus, functioque cupiditatis auget id quod eiusdem generis est; quod si magnae, ac vehementes fuerint, rationem etiam, consiliumque extrudunt.

EXPONIT mala, quae gigneret pars haec animi, in qua regnat libido, nisi in officio teneretur, ac disceret parere rationi. Primum igitur narrat, futurum prorsus esse, vt valde crescat in praua illa sua ratione, cotidieque maiores vires capiat: cuius sententiae caussam certam, veramque adfert: expleti enim non posse ait cupiditatem rei iucundae; quod etiam de stulto rege Persarum protulit M. Cicero, qui praemium proposuerat ei, qui inuenisset no„ uam voluptatem. inquit enim. Qua inuenta non fuit contentus: neque enim vnquam fi„ nem inueniret libido: praecipue autem in animo dementis hominis vndique eam augescere noster tradit. Addit etiam, qui incumbit in eam, dum putat se ipsam extinguere, atque satiare, contra augere, cum actus ille amplificet id quod eiusdem generis est, & quasi ab eodem fonte manat: neque id contingeret in alio genere voluptatis, cum ardor libidinis non augeat amorem pecuniae. Adiunxit etiam tertium quoddam, quod pessimum est omnium, si magnae illae vehementesque fuerint, penitus ipsas potestatem ratiocinandi, existimandique detrusuras esse, eiecturasque ex homine.

Διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς εἶναι καὶ ὀλίγας, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι: τὸ δὲ τοιοῦτον, εὐπειθὲς λέγομεν, καὶ κεκολασμένον: ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον. διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ: σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλὸν, καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτι. οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. ταῦτ' οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

Quapropter oportet moderatas ipsas esse, & paucas, & rationi nulla in re aduersari: hoc ipsum autem est, quod obtemperans, & castigatum vocamus, veluti enim puerum, opus est vt praecipit, mandatque custos, viuere, sic & animi partem, in qua viget cupiditas, vt ratio iubet: quare oportet partem animi, quae sedes est cupiditatis in homine temperante assentiri rationi: ambabus enim propositum est honestum: concupiscitque temperans quae oportet, & vt oportet, & quando: sic autem statuit etiam ratio: haec autem dicta sint de temperantia.

OSTENDIT quod remedium sit tot, tantorumque malorum: dandam enim operam nobis esse ait, vt cupidines hae moderatae sint, & paucae, vt nulla in re audeant repugnare rationi: quod cum effectum, ad exitumque perductum fuerit, obediens rationi, castigatumque illud vocare solemus: redit enim ad rationem nominis explicandam, qua a Graecis appellatur intemperantia; quemadmodum inquit, decet puerum ad praeceptum, documentumque sui custodis viuere, ita partem illam animi, quae sedes est libidinis, ad rationem. Quapropter ait, oportet illam ipsam partem consentire rationi; propositum namque ambobus est honestas ac dignitas: cupit enim temperans vir, quae cupere oportet, & in illis expetendis modum iustum tenet, & tempus etiam rebus idoneum seruat, & sanè addit nihil aliud praecipit ratio, & consilium, quam ne ille hoc praestet.

PETRI VICTORII COMMENTARII

IN IIII. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum

ΛΕΓΩΜΕΝ δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος: δοκεῖ δὲ εἶναι περὶ χρήματα μεσότης: ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος, οὐκ ἐν τοῖς πολεμικοῖς: οὐδ' ἐν οἷς ὁ σώφρων: οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων, καὶ λῆψιν: μᾶλλον δ' ἐν τῇ δόσει: χρήματα δὲ λέγομεν πάντα, ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται.

DICAMUS autem deinceps de liberalitate: videtur autem esse mediocritas circa pecunias: laus enim tribuitur homini liberali, non quod recte se gerat in periculis bellicis: neque in quibus temperans commendatur, neque in rebus existimandis: sed circa dandas pecunias, & accipiendas, magis autem in dandis: pecunias autem appellamus cuncta, quorum aestimatio nummo mensuratur.

POST duas, in posteriore parte libri, qui antecedit hunc, a se explicatas virtutes, fortitudinem scilicet, ac temperantiam; aggreditur nunc liberalitatem, & ipsam vnam harum virtutum, quae morales vocatae sunt, quas omnes, vna excepta iustitia, cui plenum, integrumque quintum librum seruat, in hoc tradit: sequetur autem ipsam magnificentia; quae in eodem quasi campo, & materia versatur, sed maiore animo, & honestiore grandioreque strato. Quod ad ordinem harum virtutum euoluendarum pertinet, non eundem hic sequitur, quem in libris de moribus, quos misit ad Eudemum, probauit: illic enim post ambas easdem, disseruit, praecepitque de mansuetudine, qua explicata, de liberalitate egit: ipsam autem mediocritatem quandam esse vult, in pecunia vtenda; reque familiari administranda, quam hic collocatam esse, sedemque suam habere vult in medio harum rerum, quarum vnam vocat suis verbis hoc loco δόσιν: alteram vero, λῆψιν: vtrumque enim horum, quae contraria sunt inter se, recte gerere liberalis debet; idest dare, dilargirique pecuniam quibus decet, & capere vnde oportet. In altero illo loco ad Eudemum mutauit nomina horum liberalis viri munerum obeundorum, & quam hic appellat λῆψιν, illic vocauit κτῆσιν: eodemque pacto, quam modo δόσιν, illic ἀποβολὴν: vocabula igitur variata sunt, sententia custodita: qui namque pecuniam

niam alieunde capit, is patrimonium auget: paratq; vnde benignus esse possit: qui vero dilargitur, amittit partem ipsius. Sed his relictis, videamus, quae modo auctor tradit: cum enim significasset, materiam esse huius virtutis, quam dixit, probat hoc a communi iudicio, sententiaque hominum, qui haec attingunt: aliquandoque de ipsis sermonem habent: cum enim commendare quempiam volunt ornatum, vt opinio est, hac virtute, laudant eum, non quia se recte gerat in rebus bellicis, neque in ijs, quae laudi dantur temperanti viro, sed quia officio fungitur in dilargienda, cogendaque pecunia: magis tamen intelligi, quempiam liberalem esse affirmat, magisque ipsum constitui in recte tribuenda, quam in eodem etiam pacto, honesteque sumenda pecunia. Cum autem χρημάτων nomine vsus esset in ostendenda materia huius virtutis, quae vox proprie nunc nummos, pecuniamque significat: testatur se capi velle ipso ceteras etiam partes patrimonij, veluti vestimentum, equum, anulum, vas, omneque demum huiuscemodi, vnde fructus, vsusque aliquis capiatur. Animaduertendum autem est, cum reijcit ab officio liberalis materiam propriam fortitudinis, & temperantiae: minimeq; laudari benignitatem dixisset ob illa facta: addiditque. οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, quam virtutem ipsis significare voluerit, cumque extiterint, qui iustitiam illis acceperint, valereque putarint in iudicijs, cogitandum magis de hoc arbitror: κρίνειν enim existimare valet: κρίσεις q; existimationes de aliquibus rebus factae appellantur, quod communius est, quam iudicare de lite, causaque aliqua forensi: sic enim quoque accepit hoc verbum in III de moribus ad Eudemum, vbi de magnitudine animi praecepit dicens. καὶ γὰρ τὸ ὀρθῶς κρίνειν τὰ μεγάλα καὶ μικρὰ τῶν ἀγαθῶν, ἐπαινετόν. idest; existimare enim recte, verumque iudicium facere de bonis magnis, & paruis, laude dignum est. An ita hic locutus est, quia & iudices, & magistratus omnis, si velit officio fungi, antequam sententiam ferat, secum debet diligenter cogitare de eo, quod in iudicium venit: statuereque, paena ne dignum sit, siue absolui & periculo liberari, vt quod antecedit hic pro illo quod sequitur, vsurparit: δικάζειν enim, non κρίνειν hoc vocatur.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία, καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ὑπερβολαὶ, καὶ ἐλλείψεις: καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν προσάπτομεν αἰεὶ τοῖς μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα σπουδάζουσι: τὴν δ' ἀσωτίαν ἐπιφέρομεν ἐνίοτε συμπλέκοντες: τοὺς γὰρ ἀκρατεῖς, καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς, ἀσώτους καλοῦμεν.

Sunt autem, & prodigalitas, & illiberalitas circa pecunias exuperantiae, & egestates: & illiberalitatem quidem semper appendimus ijs, qui maius, quàm oportet, studium ponunt in pecunia quaerenda, & tuenda: prodigalitatem autem obijcimus aliquando complicantes: incontinentes enim, & qui ingentes sumptus faciunt in intemperantiam, vocamus prodigos.

OSTENDIT, quae sint vitia in hac quasi materia, quomodoq; vocentur, qui lōgè abeunt a medio: cum duo autem sint, quod huic commune est cum ceteris virtutibus; prius appellat culpam eius, qui patrimonium effundit; vnde vocatum est a minimè tuenda re familiari: alteri vero nomen impositum est a sordibus, & quod nimis curat rem familiarem, contraq; dignitatem, & id quod conuenit ingenuo, & honesto viro, ipsi par sit: labuntur enim contraria via ac modo. Addit autem, nomine, quo significatur haec illiberalitas consuetudinem semper vti in hoc vno tantum vitio notando: illiberales enim dicuntur, qui plus studij curaeque ponunt, quàm oporteat, in cogenda, & tuenda pecunia: hoc autem non contingere in altero vitio, prodigalitateque appellanda: duabus enim culpis, erroribusque magnis accusandis vsurpatur: aliquando enim inquit dicimus ἀσώτους esse incontinentes homines, ac libidinosos: quiq; ingentes sumptus faciunt in explendis corporis voluptatibus. Lusit autem in hac Graeca voce Martialis, accusans feminam, quae & lasciua foret, & in amoribus suis persequēdis magnos sumptus faceret, quod inde etiam mirum videri potuit, cum esset nata e patre, cui videretur nomen impositum esse a tuenda re familiari. Sotae fi-
" lia clinici fabulla, Deserto sequeris Clitum marito, Et donas & amas: ἔχεις ἀσώτως.

Διὸ καὶ φαυλότατοι δοκοῦσιν εἶναι: πολλὰς γὰρ ἅμα κακίας ἔχουσιν, οὐ δὴ οἰκείως προσαγορεύονται: βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων, τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν: ἄσωτος

γὰρ

καὶ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος: δοκεῖ δ' ἀπώλειά τις αὑτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορὰ, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τούτων ὄντος: οὕτω δὴ τὴν ἀσωτίαν ἐκδεχόμεθα.

Quare improbissimi videntur esse: multa enim simul vitia in se continent: non igitur proprie appellantur: is enim prodigus est, qui vnam culpam in se habet, perdere inquam fortunas suas: prodigus enim est alienusque a salute sua, qui suo vitio perit: videtur enim perditio quaedam sui ipsius esse interitus patrimonij, tamquam ipsum viuere constet his rebus, sic igitur prodigalitatem accipimus.

ADDERE hoc auctori visum est, quod elicitur e superiore sententia: est enim corollarium, magnopere accommodatum ad homines deterrendos, reuocandosque ab hac turpi culpa, cum duplici dedecore laborent. pessimi igitur inquit, mortales hi sunt: multis enim simul vitijs dediti sunt; quare addidit, non proprie, apteque hi dicuntur ἄσωτοι, prodigique: dignus enim est, qui ἄσωτος appelletur, ille qui vni tantum huic culpae affinis, quae est dissipatio atque euersio patrimonij. Vere autem huiuscem[o]di hominem ita vocari affirmat; cum ἄσωτος, alienusque, a sua salute vocari debeat, qui sua culpa perit: videtur enim ait interitus esse, perditioque sui ipsius, dissipatio patrimonij; quia vita custoditur, manetq; ope, & auxilio harum rerum, idest fortunarum suarum, ac rei familiaris. Philosophum vero hoc dixisse in vita emendanda, optimaque disciplina tradenda, mirari non debemus, cum seruo, apud grauem comicum, idem in mentem venerit: illudens enim ille ero ex aliena per-
" sona, inquit. Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam. Post haec Aristoteles inquit, concludens quod dixerat, sic nos in colloquijs accipimus ἀσωτίαν.

Ὧν δ' ἐστὶ χρεία τις, ἔστι τούτοις χρῆσθαι καὶ εὖ, καὶ κακῶς: ὁ πλοῦτος δ' ἐστὶ τῶν χρησίμων: ἑκάστῳ δ' ἄριστα χρῆται, ὁ ἔχων τὴν περὶ ἕκαστον ἀρετήν: καὶ πλούτῳ δὴ χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ τὰ χρήματα, ἀρετήν· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος.

Rerum autem, quarum vsus est aliquis, licet nobis ijs vti & recte, & perperam: diuitiae autem vnum quiddam sunt eorum, quibus vtimur in vita. vnaquaque autem re optime vtitur, qui tenet virtutem, quae in singulis rebus existit: & diuitijs igitur optime vtetur ille, qui tenet virtutem, quae est in rebus pertinentibus ad pecunias: hic autem est liberalis.

SVMIT quoddam in vniuersum verum, cui accommodat quod ostendere vult: illud autem est; hanc esse naturam rerum omnium, quae vsibus humanis seruiunt, ac sunt tamquam instrumenta nostrae vitae, vt liceat nobis ipsis vti, & recte & praue. exempli gratia gladio: cui enim rei inuentus est, vtitur gladio disciplina domestica: sicarij autem ipso vtuntur ad innocentem hominem obtruncandum: huiuscemodi igitur esse inquit, diuitias. Addit quoque, ad concludendum necessarium, vnaquaque re optime vti illum, qui praeditus est virtute propria ipsius illius rei: eximieque eam tractare didicit: quare, rationem concludens, inquit, optime diuitijs vtetur ille, qui virtutem eam tenet, quae in ipsis existit: is autem est homo liberalis.

Χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη, καὶ δόσις: ἡ δὲ λῆψις, καὶ ἡ φυλακὴ, κτῆσις μᾶλλον.

Usus autem pecuniarum esse videtur sumptus facere, & dare: capere autem, & tueri potius est possidere.

RESTABAT quaerere, quis foret pecuniae, reique omnis familiaris vsus; ipsum autem duplicem esse affirmat, qui namque absumit eam in familia alenda, rebusque necessarijs liberis parandis, ijsdemque, si facultates patiuntur, honestis artibus instituendis, is vtitur recte pe-

de pecunia: nec non is etiam qui dono dat; qui vero, inquit, quaerit pecuniam, augétque patrimonium, partamque rem tuetur ac seruat, is potius incumbit in rem, quae κτῆσις vocata est, quàm in χρῆσιν, atque vsum.

Διὸ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἐλευθερίου τὸ διδόναι, οἷς δεῖ, ἢ λαμβάνειν, ὅθεν δεῖ, καὶ μὴ λαμβάνειν, ὅθεν οὐ δεῖ.

Quare magis est liberalis hominis dare quibus oportet, quàm capere vnde oportet, & non capere, vnde non oportet.

Hoc est plane corollarium, quod elicitur e superiore sententia: valetque ad instituendum, ornandumque liberalem virum: potius enim partes ipsius esse dicit, dare quibus decet, quàm sumere, vnde etiam licet; & non capere, domumq; comportare pecuniam, vnde non licet, etsi duorum horum, quae minus probari posse significat in moribus liberalis hominis prius cum laude gerit, alterum non potest attingere nisi improbè, vt capiat scilicet pecuniam, vnde minime decet.

Τῆς ἀρετῆς γὰρ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον, ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν: οὐκ ἄδηλον δ', ὅτι τῇ μὲν δόσει, ἕπεται τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ καλὰ πράττειν: τῇ δὲ λήψει, τὸ εὖ πάσχειν, ἢ μὴ αἰσχροποιεῖν.

Virtutis enim magis proprium est, beneficium in alium conferre, quam beneficium accipere, atque honestum aliquid efficere, quàm turpe non efficere. Non est autem obscurum, comitari largitioni, benefacere, & res honestas agere; acceptioni autem, bene accipere, & non turpia agere.

Confirmat quod modo ait verúmque esse probat, pluribus argumentis, quorum argumentorum primum hoc est: dicit enim proprium magis esse virtutis, beneficia conferre in alios, quàm ipsum aliunde accipere, & honestum aliquod gerere potius, quàm turpe nō efficere, & si hoc quoque commendatur, sed quaeritur modo de maiore honore, ac laude. Quod nunc tradidit de honestiore munere liberalis viri, vique virtutis, non in vna tantum hac re, sed in omnibus, in II. quoque libro de arte dicendi, virtutem definiens, inquit, ipsam esse vim, potestatémque conferendi beneficia multa & magna in mortales. Planum autem, & apertum hic esse addit, comitari donis datis & largitioni, beneficium dare: neque seiunctum inde esse posse, & honestas res gerere: acceptis vero ab aliquo commodis & vtilitatibus, tueri se, & nullam maculam turpitudinis admittere: qui enim cum eget, nō repudiat benignitatem locupletis viri ac benefici, nulli culpae affinis est.

Καὶ ἡ χάρις τῷ διδόντι, οὐ τῷ μὴ λαμβάνοντι: καὶ ὁ ἔπαινος δὲ μᾶλλον.

Et gratia habetur ei, qui dedit, non illi qui non accepit, & laus magis sequitur ipsum.

Alterum hoc argumentum est, quo idem probat, ductum a more, consuetudineque hominum, qui gratias habent, obligatosque se esse fatentur illi, qui dederit aliquid, suaq; pecunia ipsos subleuarit, non ei qui ab ipsis accipere noluerit; cum hi quoque rectè se gerant, laudéque vacui non sint, affirmat tamen priores illos magis laudari. Addam, quod claro testimonio confirmabo, eos, qui repudiant benignitatem alicuius, donaque in se accipere nolunt, aliquando non solum non placere munificis illis, sed etiam apud eos offendere; impediunt enim beneficentiam ipsorum, vt memoriae proditum est a M. Cicerone cum Xenocrati Alexander magnam pecuniam misisset: accipereque primo ille noluisset, eundem, postquam legatos tristiores vidit, exiguam partem ipsius accepisse, ne aspernari regis liberalitatem videretur.

Καὶ ῥᾷον δὲ τὸ μὴ λαμβάνειν τοῦ διδόναι: τὸ γὰρ οἰκεῖον ἧττον προΐενται μᾶλλον, ἢ οὐ λαμβάνουσι τὸ ἀλλότριον.

Et

Et facilius est non capere, quàm dilargiri: suam enim rem, propriamque minus homines effundunt quàm capiant rem alienam.

TERTIVM hoc argumentum est ab eo, quod magis arduum, difficileque est; vnde etiam honestius est: pronius enim esse inquit minoreque negotio administrari, non capere ab alio, qui dilargiri voluerit, pecuniam, donumque, quàm alij munerari. Adiungit autem, hoc probans: minus enim, aegriusque consuerunt mortales, quod suum, propriumque est, effundere, quàm sumere alienum; durum enim videtur, spoliare se suo aliquo bono, & quod diu possederit: in rebus autem molestis, arduisque peragendis virtutem manere, notum est.

Καὶ ἐλευθέριοι δὲ λέγονται οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες, οὐκ εἰς ἐλευθεριότητα ἐπαινοῦνται, ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον εἰς δικαιοσύνην· οἱ δὲ λαμβάνοντες, οὐδ᾽ ἐπαινοῦνται πάνυ.

Et liberales autem appellantur, qui dederunt: ij autem qui non accipiunt, non liberalitatis nomine laudantur; sed non minus iustitiae; qui autem capiunt, neque admodum laudantur.

QVARTO hoc argumento constituit idem, ducto a consuetudine sermonis, & quasi communi de hac re sententia: liberales enim inquit dicuntur, qui dant de suo aliquid, dilargiunturque, quod nomen valde ornat ipsos, virtuteque praeditos significat: qui non libeter sumunt: nec facile patiuntur se pecunia aliena iuuari: etsi ipsi quoque laudari solent, non tamen vt liberales laudantur, sed potius vt iusti, aut si non nudi sunt omnino a laude liberalitatis: nam quin liberalis quoque officium sit, non sumere vnde minimè oportet, dubium non est: Adiungit autem qui sumunt, ne laudari quidem magnopere solere, etsi non labuntur nec peccant, cum casu aliquo oppressi, non repudiant benignitatem locupletium.

Φιλοῦνται δὲ σχεδὸν μάλιστα οἱ ἐλευθέριοι τῶν ἀπ᾽ ἀρετῆς· ὠφέλιμοι γάρ· τοῦτο δὲ ἐν τῇ δόσει.

Fermè autem maximè diliguntur liberales e numero omnium, qui virtutis vi aliquid gerunt: prosunt enim ceteris: hoc autem in dando positum est.

QVINTO hoc vltimoque argumento idem probat: manere inquam virtutem hanc potius in danda, quàm in accipienda pecunia: ducit autem ipsum ab amore, quo perspicitur magno mortales liberales viros prosequi: affirmat enim hos ferme diligi supra ceteros omnes homines, qui ex virtute quippiam gerunt; cuius ratio est, quod iuuant ceteros: opitulanturque ijs, qui egent, sua pecunia; hoc vero inquit positum est in dando, vnde nascitur, vt cum maior hominum numerus egeant, quàm abundent, hi potissimum inueniant multos amatores.

Αἱ δὲ κατ᾽ ἀρετὴν πράξεις, καλαὶ, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὁ ἐλευθέριος οὖν δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὀρθῶς· οἷς γὰρ δεῖ, καὶ ὅσα, καὶ ὅτε· καὶ τ᾽ ἄλλα, ὅσα ἕπεται τῇ ὀρθῇ δόσει.

Actiones autem, quae a virtute administrantur, honestae sunt, & honestatis gratia administrantur; & liberalis igitur dilargietur honestatis gratia, recteque; quibus enim oportet, ac quot oportet, & quando, & cetera seruabit, quaecumque comitantur recte largitioni.

CVM pluribus argumentis docuisset maxime virtutem hanc manere in dando, pecuniaque pauperes subleuando; modoque esse hanc honestiorem, anteponendamque alteri, ipsius rationem: tradit nunc, non omnem largitionem posse merito vocari liberalitatem; sed requiri in ea constituenda, vt seruentur, quae in ceteris virtutibus absoluendis custodiri debent; cum enim ipsae sint honesta facta, propositamque ante oculos habeant dignitatem: liberalem igitur virum etiam oportebit dignitatis causa, moliri, quae gerit: illa autem quae sint, exponit,

exponit, quae hoc consilio recteque gesta esse intelligantur: in primis oportere eum narrat, dare, quibus dare oportet, rectumque est, & vt in personis deligendis ipsum diligentiam adhibere, ita etiam in rebus, quas dono dat, sed tempus etiam seruare eundem debere indicat, cum exiguae, minutaeque res aliquando praebitae, valde laborantibus, vim magnorum beneficiorum nactae sint, cetera quoque custoditurum ipsum significat, quae χρισχοιων nomine continentur, comitanturque honestae benignitati.

Καὶ ταῦτα ἡδέως, ἢ ἀλύπως· τὸ γὰρ κατ' ἀρετὴν ἡδὺ, ἢ ἄλυπον· ἥκιστα λυπηρόν.

Atque haec libenter, aut saltem sine dolore: quod enim efficitur ex praeceptis virtutis iucundum est, aut saltem expers doloris: minime triste, & ad inurendum dolorem factum.

ANIMVM etiam, voluntatemque spectari debere adiungit illius, qui dat: libenter enim eum opitulari debere significat, aut saltem sine dolore, quod addidit, quia vix videtur fieri posse, vt aliquis capiat voluptatem, cum semetipsum spoliet parte fortunarum suarum: aliter autem fieri non oportere ostendit: cum quidquid ex virtute fit, iucundum esse debeat, siue vacuum ab aegritudine, molestiaque. Adhuc addidit, manens in eadem cogitatione, difficultateque huius operis absoluendi, nullo certe pacto cum dolore, tristisque aliquis hac benignitate fungi debet; hoc enim facit, qui magis diligit pecuniam, quam virtutem, vt ipse ilico testatur.

Ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ μὴ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος· ἀλλ' ἄλλος τις ῥηθήσεται.

Qui autem dedit quibus non oportet, siue non honesti gratia, sed ob aliam quampiam causam, non est liberalis, sed alius quispiam dicetur.

CVM ostenderit, quae seruare opus est illum, qui cupidus sit huius praeclari nominis consequendi: vereque liberalis haberi studeat, rei magis explanandae causa, adiungit, eum, qui aliter facit, peccatque in his rebus, aut quapiam ipsarum, nullo modo liberalem dici posse, idest qui personas non seruat dignas, quibus ipse opituletur; neque dignitatis gratia facit, quod facit, sed aut ostentandarum diuitiarum causa, desiderioque inanis, fa-faeque gloriae incensus; aut quod speret illa via se posse in libera ciuitate imperium adipisci; vnde Catullus vocauit C. Caesaris sinistram liberalitatem, liberalem non posse vocari, sed dicendum esse, vt conuenit illi rei, quae hominem impellit, vt talem se praebeat.

Οὐδ' ὁ λυπηρῶς· μᾶλλον γὰρ ἕλοιτ' ἂν τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως· τοῦτο δ' οὐκ ἐλευθερίου.

Neque etiam is qui dolenter: magis enim hic sibi sumeret pecuniam, quàm honestam actionem: id quod minime est liberalis hominis.

EODEM pacto narrat reijci ab hac illum, qui tristis & cum dolore dat: neque enim dubium esse inquit, quin magis amaturus sit pecuniam, quàm honestum, plenumque dignitatis factum, cuius animi, voluntatisque non est vir liberalis, qui anteponit semper honestatem pecuniae.

Οὐδὲ λήψεται δὲ, ὅθεν μὴ δεῖ· οὐδὲ γάρ ἐστι τοῦ μὴ τιμῶντος τὰ χρήματα ἡ τοιαύτη λῆψις· οὐκ ἂν εἴη δὲ, οὔτ' αἰτητικός· οὐ γάρ ἐστι τοῦ εὖ ποιοῦντος, εὐχερῶς εὐεργετεῖσθαι.

Neque etiam accipiet pecuniam, vnde non oportet: neq; enim est eius qui non magni aestimet pecuniam huiuscemodi acceptio: neque esset etiam promptus ac paratus semper ad poscendum: non enim est eius, qui factus sit ad beneficia danda, pati se facile iuuari ab alio.

POSTQVAM

POSTQVAM exposuit, quomodo se gerere debet homo liberalis in dando, declarat nunc, quae sint partes ipsius in accipiendo, quae cuncta nisi seruaret, inquinaret laudem suam; vel potius totã frangeret, ac dissiparet: nam in hoc etiam oportere ipsum recte facere, & dignitati seruire apertum est: abstinebit igitur se ab his erratis, ac culpis; neque enim inquit, capiet pecuniam, vnde minime capere oportet; qui namque hoc facit, improbeque atq; inhoneste pecuniam parat, longe abit ab officio eius, qui non magni aestimat pecuniam. Addit post hoc non esse illum natura, moribusque promptum paratumque semper ad petendum, quia remotum valde est atque alienum ab ingenio hominis, qui iuuare alios pecunia velit, facile pati se aliunde beneficium capere. Talem autem a graui scriptore memoriae proditũ est, fuisse Solonem, qui cum e patre natus esset benefico homine; quiq; rem familiarẽ attriuerat in subleuandis, fouendisq; pauperibus ciuibus, etsi non deerant qui ipsi, opitulari vellet, locupletes homines, tamen induci numquã potuit, vt liberalitate eorum vteretur, pudore deterritus, cũ sciret se ortum e familia, quae alijs prodesse pecunia sua solita foret.

Ὅθεν δὲ δεῖ, λήψεται, οἷον ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων, οὐχ ὡς καλὸν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον· ὅπως ἔχῃ διδόναι: οὐδ' ἀμελήσει τῶν ἰδίων. βουλόμενός γε διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν: οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗ καλόν.

Accipiet autem, vnde oportet, ceu a suis bonis, & fundis: atque hoc, non quod honestum sit, sed quod necessarium: vt possit pecunia iuuare: neque etiã abijcietomnem curam suorum bonorum, cum in animo habeat fructibus horum aliquibus suppeditare: neque quibuslibet dabit: vt possit quibus oportet dare, & quando, & vbi honestum.

ADDIT noster auctor, capiet pecuniam vnde decet, veluti e suis praedijs, non quia honestatem vllam in se hoc habeat, verum quia cogitur hoc facere, vt suppeditare alijs valeat. Tradit, eundem susceptorum esse curam aliquam vectigalium suorum, & nullo pacto neglecturum patrimonium; quod non nulli cum laude praestiterunt, dediti toto animo cognitioni rerum naturalium, ac studijs quibusdam alijs honestarum rerum, non tamen, ita se gerunt studio augendarum fortunarum suarum, sed vt possint prodesse sua pecunia honestis viris. Adiungit etiam ipsum quibuslibet hominibus & nulla laude commendatis non dilargiturum, ne priuet se facultate eorum iuuandorum, quibus rectum est, decetq; prodesse, atque vt in personis deligendis nulli errato affinis erit; nam & finem verum propositum habebit, & tempus captabit. Illustri etiam exemplo ornare volo documentum auctoris, qui non patitur liberalem virum abijcere curam redditũ suorum. Commemorat Plutarchus, eum Pelopidas, ille Thebanus, videretur in hoc labi: remq; vt aiebant, necessariam vitae, negligere, amicos eius, prudentes viros, suasisse ipsi, ne hoc faceret, quibus tamen ille respondit, magni animi vir, contemnens optimum eorum consilium, vere necessariam dicitis, sed huic Nicodemo, ostendens illis hominem, qui forte astabat, cecum ac claudum.

Ἐλευθερίου δὲ ἐστι σφόδρα, καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ ἐλάττω: τὸ γὰρ μὴ ἐπιβλέπειν ἐφ' ἑαυτὸν, ἐλευθερίου.

Valde autem liberalis proprium est, & transire lineam in dando; ita vt relinquat sibi pauciora: non respicere enim ad semetipsum, liberalis officium est.

SIGNIFICAT hic auctor non nulla, quae requiruntur in moribus liberalis hominis, neq; a persona ipsius abesse debent: quorũ primum est, quod inquit, liberalis hominis proprium esse, vehementer se in suo munere gerere: superareq; potius modum in dilargiendo, quàm pati officium suum desiderari, atque hoc, cum nactus est hominem dignum sua tanta liberalitate; ita vt relinquat sibi pauciora, quàm in alium conferat, & quasi effundat; cum minime ipsius officium sit conuertere mentem ad se.

Κατὰ τὴν οὐσίαν δ' ἡ ἐλευθεριότης λέγεται: οὐ γὰρ ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον. ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει: αὕτη δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν δίδωσιν: οὐθὲν δὲ κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τὸν τὰ ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπ' ἐλαττόνων διδῷ.

Ex fortunis autem liberalitas appellatur: non enim in numero earum, quae dantur factum liberale est; sed in animi habitu eius, qui dat: hic autem pro

facultatibus dat: vnde nihil vetat, quin liberalior esse possit, qui panciora dat si e paucioribus dederit.

NON habere certum vllum ac definitũ terminum liberalitatem, testatur, sed spectari ipsam, ac ponderari oportere ex fortunis, viribusque eius, qui ipsa vtitur: neque enim liberale factum aestimari debere e numero, copiaque eorum, quae praebentur, sed in animo, voluntateque ipsius, qui benignus est, cuius habitus norma erit patrimonium; vnde inquit, vsu venire potest, vt aliquis magis liberalis sit, qui minora, pauciora que dat, si minus peculium habens, minus etiam quàm maiore fultus, libenter dederit, magis benignus est.

Ἐλευθεριώτεροι δὲ εἶναι δοκοῦσιν, οἱ μὴ κτησάμενοι, ἀλλὰ παραλαβόντες τὴν οὐσίαν: ἄπειροί τε γὰρ τῆς ἐνδείας, καὶ πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὑτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς, καὶ οἱ ποιηταί.

Liberaliores autem esse videntur ij, qui non quaesiuerunt rem sed acceperunt a maioribus: nam & egestatem numquam experti sunt, & cuncti cara magis habent sua opera, veluti parentes, & poetae.

MONSTRAT, qui plerumque magis procliues sint ad hanc virtutem colendam: docetq; rationibus huius rei redditis, eos, qui suo labore, studioque rem non quaesiuerunt, sed a parentibus relictam sibi acceperunt, magis liberales esse, prius duorum argumentorum, quibus ad hoc comprobandum vtitur, est, quod numquam in vita ante acta hi egueruntx neq gustarunt, quàm graue malum sit paupertas: non metuunt igitur, ne sibi aliquando res desit. Alterum autem, quod a natura hominibus datum est, vt diligant magnopere sua omnia & facta, & opera: quare magis solent ea tueri, id, quod probat exemplo & parentum, & poetarum: vtrique enim in hoc valde labuntur ac peccant. Quod ad poetas pertinet, eodem simili vsus est Plato in primo libro politiae, qui dixit, veluti poetae sua poemata diligunt, ità parentes diligere suos liberos: idem quoque in epistola quadam ad Atticum edidit M. Cicero his verbis. Nemo vmquam, neque poeta, neque orator fuit, qui quemquam meliorẽ, quàm se arbitraretur: hoc etiam malis contigit: Quod ad priorem sententiam pertinet, Martialis in Hendecasyllabo, cum exponeret, quae vitam beatam reddunt, primum id posuit dicens. Res, non parta labore, sed relicta. Legi etiam sententiam hanc vno versu expressam in veteribus illis scholijs in Iliadem, quo loco noni libri Achilles loquitur respondens Vlyssi, vni legatorum Agamemnonis, spernensque illius munera, posse se, si domum reuerti voluerit, oblectari bonis, quae sibi Peleus pater reliquisset, sua opera partis. Πατρῷ' ἔχειν δεῖ τὸν καλῶς εὐδαίμονα. Quasi non possit plene beatus esse, qui pauper a parente relictus, statim cogitur res victui necessarias parare.

Πλουτεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον τὸν ἐλευθέριον, μήτε ληπτικὸν ὄντα, μήτε φυλακτικόν: προετικὸν δὲ, καὶ μὴ τιμῶντα δι' αὐτὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς δόσεως.

Diuitem autem esse liberalem haud facile est: quippe cum deditus non sit accipiendae pecuniae, neque etiam tuendae: sed profundendae, quique non aestimet ob suas vtilitates pecuniam, sed vt habeat vnde dilargiri queat.

MIRARI nos minime oportere significat, quod spectamus paucos liberales homines, qui diuites admodum sint: repugnant enim mores, institutaq; liberalis patrimonio augendo, vt accuratè docet: neque enim praeditus hac virtute libenter aliunde accipit: neq; etiam deditus est rei tuendae, sed potius procliuis ad dandũ, & dilargiendum, quem etiam apertum planumq; est, non aestimare per se pecuniam, sed vt dilargiri queat, honesteq; ipsa vti.

Διὸ καὶ ἐγκαλεῖται τῇ τύχῃ, ὅτι οἱ μάλιστα ἄξιοι ὄντες, ἥκιστα πλουτοῦσι: συμβαίνει δ' οὐκ ἀλόγως τοῦτο: οὐ γὰρ οἷόν τε χρήματ' ἔχειν, μὴ ἐπιμελούμενον, ὅπως ἔχῃ, ὥσπερ οὐδ' ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Quare accusant fortunam, quod illi, qui maxime digni erant, qui abundarent, minime diuites sunt: contingit autem hoc non sine causa: non enim fieri po-

ri potest, vt pecuniam magnam habeant ij, qui in ea quaerenda studij nihil ponunt, vt fit etiam in alijs rebus.

ADIVNGIT corollarium, ostendens male sentire de hoc multos, in erroreq; magno versari, qui fortunam accusant, quod sua bona perperam tribuat, cum quos praecipue locupletare debebat, quique digni erant sua largitate, minime locupletes sint. Docet igitur hoc contingere non sine causa, cum minime possint ad amplum, copiosumq; patrimonium peruenire, qui curam nullam de ipso augendo suscipiunt: quod inquit, videmus vsu venire in ceteris omnibus: requirit enim in omni arte, ac studio summus gradus curam ac diligentiam plurimam in illis rebus positam. Non video autem, cur voluerit Lambinus lectionem mutare, quae recta est in cunctis & scriptis libris & excusis constans mansit: praesertim cum varietas haec sententiam, nullam in partem variet; nec quicquam in se habeat, vnde merito receptae ante ponenda sit.

Οὐ μὴν δώσει γε, οἷς οὐ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· οὐ γὰρ ἂν ἔτι πράττοι κατὰ τὴν ἐλευθεριότητα· καὶ εἰς ταῦτα ἀναλώσας, οὐκ ἂν ἔχοι εἰς ἃ δεῖ ἀναλίσκειν· ὥσπερ γὰρ εἴρηται, ἐλευθέριός ἐστιν, ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν δαπανῶν, καὶ εἰς ἃ δεῖ.

Non tamen dabit, quibus non oportet, neque quo tempore minime oportet, neque aliquid huiuscemodi: neque enim amplius se gereret, vt iubet liberalitas: et si in his rebus pecuniam absumpsisset, non haberet, vnde sumptus faceret in ea, quae oportet: vt enim traditum est, liberalis is est, qui pro viribus patrimonij sumptus facit, & in ea quae oportet.

CVM pronum ad rē aliquo modo effundendam liberalem virum esse ostendisset, non tamen temere hoc inconsiderateq; ipsum facturum declarat: seruaturum enim eum dicit, quae requiruntur in omni virtute perficiēda: nam, & personas, & tempora, & cetera omnia ipsum animaduersurum, custoditurumque esse testatur: indicauit etiam incommoda, quae inde nascerentur, si aliter faceret: amitteret enim nomen, laudemque liberalis: praeterea si sumptus magnos faceret, in indignos, & improbos homines, facultate se priuaret, honestos viros pecunia sua iuuandi, cum traditum sit, spectandum esse patrimonium, nihilque magnopere supra vires ipsius gerendum.

Ὁ δ' ὑπερβάλλων, ἄσωτος. διὸ τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους· τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως, οὐ δοκεῖ ῥᾴδιον εἶν ταῖς δόσεσι, καὶ ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλειν.

Qui autem superat modum, is prodigus est: quare tyrannos non dicimus prodigos: ingentem enim numerum bonorum, quae possident, non videtur pronum esse largitionibus, & sumptibus superare.

CVM descripsisset liberalem, accurateq; mores & instituta ipsius explicasset, nunc prodigū, & qui dissipat sua bona, cuiusmodi sit, declarat: quomodo igitur vocetur, qui modum nullum in hoc seruat, ostendit, traditq; ipsum appellari ἄσωτον; quod nomen ipsi impositum est, quia non tuetur rem familiarem; hoc autē in fortunis priuati hominis, facile vsu venit, vt contra in principibus viris: magnamque potestatem in oppido, genteq; aliqua habentibus vix contingit; quare inquit, non dicimus prodigos esse fortunatos & opulentos viros, quia copia, vbertasq; bonorū, quae possident, nō videtur facile posse donis & sumptibus superari, & tamen notum est, non nullos vetere memoria extitisse, qui non sine causa prodigi, perditoresq; fortunarum suarum publicarum merito vocari possent, veluti Nero, cuius effusioni vectigalia populi R. satis non fuerunt; & Ptolemaeus ille, Aegyptiorum rex; qui cum primo ἐπιφανὴς vocatus esset ob ingentes sumptus, quos in pompis, & alijs similibus rebus, faciebat, tamquam insaniret, ἐπιμανὴς vocatus est.

Τῆς ἐλευθεριότητος δὴ μεσότητος οὔσης περὶ χρημάτων δόσιν, καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει, καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ. ὁμοίως ἐν μικροῖς, καὶ μεγάλοις, καὶ ταῦτα ἡδέως.

Cum sit igitur liberalitas, mediocritas in pecunijs dandis, & accipiendis, li-

beralis & dilargietur, & sumptus faciet in ea, quae oportet, & quot oportet: simili modo in paruis, ac magnis, atque haec quidem iucunde.

DECLARAT, quae sint officia liberalis hominis, quibus cum fungitur, non discedit a suo, proprioque campo, summaque laude dignus est: contra autem, cum omittit aliquid, quod alienum sit, peccat, transitque in opposita vitia: quae vero sint recta ipsius facta, & quae culpae affinia, monstrat, ducens ipsa e definitione & natura, vique euoluta huius virtutis: inquit autem. Cum igitur liberalitas mediocritas quaedam sit in danda, sumendaque pecunia, liberalis & praebebit, & sumptus faciet in rebus, in quibus decet, rectumque est largum esse, quarum rerum sua pecunia parandarum numerum etiam seruabit, siue illae pusillae siue amplae sint, qua ex pecunia, ita erogata, voluptatem capiet, libenterque illos sumptus feret.

Καὶ λήψεται ὅθεν δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ: τῆς ἀρετῆς γὰρ περὶ ἄμφω οὔσης μεσότητος, ποιήσει ἀμφότερα ὡς δεῖ: ἕπεται γὰρ τῇ ἐπιεικεῖ δόσει ἡ τοιαύτη λῆψις: ἡ δὲ μὴ τοιαύτη, ἐναντία ἐστίν: αἱ μὲν οὖν ἑπόμεναι, γίνονται ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ: αἱ δ' ἐναντίαι, δῆλον ὡς οὔ.

Et capiet vnde oportet, ac quot oportet: cum enim virtus sit mediocritas in ambabus his rebus: tractabit ambo haec, vt oportet: comitatur enim largitioni probae huiuscemodi acceptio: quae autem talis non est, contraria est: quae igitur sibi comitatur simul fiunt: contrarias autem inter se res, planum est, nō simul esse.

APERIRE etiam voluit, quae sint partes eius in quaerenda, capiendaq; pecunia: quod tamen generatim indicauit, tradens eum, & vnde oportet, & quot oportet in eo custoditurum esse: cum enim virtus inquit in ambabus his rebus medium teneat, vtrumque faciet recte; comitatur namque, ait, honestae beneficentiae par ipsi, similisque pecuniae comparatio, & qualem descripsi, quae vero talis non est, ipsi repugnat & aduersatur. Quae igitur, addit, comitantur sibi, ita vt vna ipsarum alteram sequatur, simul fiunt, atque in eodem habitu animi: contrarias autem vna manere non posse, apertum perspicuumque est: quomodo enim qui inhoneste, praueq; pecuniam parat, recte ipsa, honesteque vtetur?

Ε'ὰν δὲ παρὰ τὸ δέον, καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ αὐτῷ ἀναλίσκειν, λυπήσεται: μετρίως δὲ καὶ ὡς δεῖ: τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ ἥδεσθαι, καὶ λυπεῖσθαι ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ.

Si vero praeter id quod decet, ac rectum est contigerit ipsi, vt sumptus faciat, sentiet inde dolorem: mediocriter tamen aegre feret, atque vt oportet: virtutis enim proprium est, & laetari, & angi ob ea, quae oportet, atque vt oportet.

DOCET qui sit animus hominis liberalis, si forte contigerit ipsum aliquando, errore quopiam, male collocasse pecuniam, quod graui etiam viro, prudentique vsu venire potest: dicit igitur ipsum aegrè profecto laturum, quia improbo homini, & indigno sua benignitate, videt se tribuisse illud, quo bono viro potuisset opitulari; mediocrem tamen inde dolorem affirmat eum capturum, & vt vera suadet ratio, cum proprium virtutis sit, & laetari, & & angi ob ea, quae oportet, & modum etiam in his rebus seruare. Litteris proditum est, Aristotelem etiam aliquando in hoc lapsum fuisse, qui mendico cuidam, sed improbo mortali & flagitioso pecuniam dederit, quod cum ipsi postea obiectum fuisset, quomodo se purgatit, arbitror notum esse.

Καὶ εὐκοινώνητος δ' ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος εἰς χρήματα: δύναται γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ τιμῶν γε τὰ χρήματα, καὶ μᾶλλον ἀχθόμενος εἴ τι δέον, μὴ ἀνάλωσεν, ἢ λυπούμενος, εἰ μὴ δέον τι ἀνάλωσεν, καὶ τῷ Σιμωνίδῃ οὐκ ἀρεσκόμενος.

In communione autem pecuniae facilem se praebet liberalis: potest enim iniuriam

iam accipere, quia non aestimat pecuniam, magisq́ angitur, si qua in re sumptum non fecit, cum opus esset: quam doleat ipsum, si quando, vbi non oporteret grandem pecuniam absumpsit, neque sentit cum Simonide.

ADIVNGIT, quod alienum non est a superiore sententia, sed tamquam inde pendet, mirum videri non debere, si aliquando liberalis vir decipitur suo in studio, cum propensus sit ad homines pecunia iuuandos: potest enim inquit iniuriam facile accipere cum magni pecuniam non aestimet per se: maioremque molestiam sentiat, si aliquando nactus occasionem aliquam bene vtendi pecunia, ipsam amisit, quam dolorem capiat, si sumptus aliquos fecit parum debitos: quare inquit, minime probat vocem Simonidis melici, qui auarus erat: valde autem illa nota est de duabus arcis, quas narrabat, se domi habere, in quarum alteram conijciebat gratias: in alteram vero nummos, mercedem suorum versuum; hanc igitur se plenam semper inuenire aiebat, cum aliquid emendum foret: alteram vero inanem. Satis nota, & peruulgata est haec vox Simonidis. Meminit eius Plutarchus in libello περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων.

Ὁ δ' ἄσωτος, καὶ ἐν τούτοις διαμαρτάνει: ὅτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ, οὔτε ὡς δεῖ, οὔτε λυπεῖται: ἔσται δὲ προϊοῦσι φανερώτερον.

Prodigus autem in his quoque labitur, neque enim laetatur ob ea, quae oportet, neque quomodo oportet, neque dolet: erit autem hoc magis apertum, cum progressi fuerimus.

CVM iam ostendisset, quomodo se gerat in his, quae commemorauit, & in alijs, quae intelliguntur, liberalis, significat prodigum in iisdem omnibus labi, ac peccare: neque voluptatem ipsum capere inquit e rebus, vnde rectum est laetari: neque verum modum in ipsis decerpendis custodire: neque etiam angi & dolere ob ea, quae iustum dolorem inurunt, sed affligi, cum frui non potest iucunditatibus illis, quarum desiderio incensus est: quae omnia pollicetur se suis locis plana facturum.

Εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαὶ, καὶ ἐλλείψεις εἰσὶν, ἡ ἀσωτία, καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἐν δυσὶν, ἐν δόσει, καὶ λήψει: καὶ τὴν δαπάνην γὰρ εἰς τὴν δόσιν τίθεμεν: ἡ μὲν οὖν ἀσωτία, τῷ διδόναι, καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει: τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει: ἡ δ' ἀνελευθερία, τῷ διδόναι μὲν, ἐλλείπει: τῷ λαμβάνειν δ', ὑπερβάλλει, πλὴν ἐπὶ μικροῖς.

Traditum autem est a nobis exuperantias, & paucitates esse prodigalitatem, & illiberalitatem, atque hoc in duabus rebus, in danda pecunia, atque accipienda: sumptum enim numeramus in dando: prodigalitas igitur exuperat in dando, & non accipiendo: in accipiendo autem deficit: illiberalitas autem, in dando quidem minus facit, in accipiendo autem, exuperat, praeter quàm in paruis.

CVM exposuisset, qui sint mores hominis liberalis, qui medium seruat, nunc transit ad extrema declaranda, quae testatur se, quomodo vocentur, supra ostendisse, cum quae nimium sequitur ἀσωτία a Graecis, prodigalitas a Latinis siue effusio rei familiaris appelletur; opposita autem huic, & quae parum sequitur ἀνελευθερία, &, verbum ex verbo, illiberalitas, quia minime conuenire videtur, ingenuum & honestum virum, nimis minutum & parcum esse. In duabus autem iisdem rebus ambas versari tradit, sed contrario modo, idest in danda, accipiendaque pecunia, nam quod duas nominat, quae tres videntur esse, dicit se, sumptus factos in aliqua re emenda, ponere in dilargienda pecunia. Quomodo igitur praui habitus animorum vitijs affines sint, docet: primum igitur inquit, prodigalitatem labi atque exuperare, quia multum det, nec curet capere, cum protsus a quaerenda pecunia ipsa aliena sit: illiberalitas contra, animusq; angustus deficit in dando; modum aũt nullum tenet in sumendo: nec tamen in hac sua culpa sequitur amplitudinis aliquid, sed

minuta, exilisque est in hoc quoque, quod valde amat: sectatur enim pusilla lucra, culpamque suam exercet in exiguis quaestibus.

Τὰ μὲν οὖν τῆς ἀσωτίας οὐ πάνυ συναύξεται· οὐ γὰρ ῥᾴδιον μηδαμόθεν λαμβάνοντα, πᾶσι διδόναι· ταχέως γὰρ ἐπιλείπει ἡ οὐσία τοὺς διδόντας ἰδιώτας, οἵπερ καὶ δοκοῦσιν ἄσωτοι εἶναι.

Quae igitur prodigalitatis propria sunt non valde vna crescunt: non enim facile est è nullo accipientem loco omnibus dilargiri: celeriter enim deficiunt fortunae illos, qui largiuntur, si priuati homines sunt, qui sanè putantur prodigi esse.

ERRATA, culpasque prodigalitatis, dicit non valde simul crescere, quia, cum contrariae inter se illae sint, dum altera ipsarum augescit, facultas eripitur alteri crescendi: potius enim minuitur, & paulatim deletur. Quomodo hoc contingat, auctor accurate docet: non enim inquit facile, pronumque est, hominem, qui aliunde nihil capit: neque cogitationem vllam suscipit de quaerenda pecunia, posse omnibus dilargiri: breui enim spatio temporis relinquet priuatos, deseretque pecunia, omnibus effuse dilargientibus; qui priuati soli possunt vocari merito prodigi, nam tyranni, & qui fortunas omnium, quibus iniuste dominantur, eripiunt, non dicuntur prodigi, sed priuatis solum hoc nomen conuenit. Satis autem notum est duobus modis hic legi, verbum, quo haec sententia concluditur: in quibusdam enim libris scriptum est, & ijs quidem cunctis, quos vidi, συναύξεται interpres vero Graecus legit, συνδυάζεται, de qua etiam varietate lectionis diligenter disseruit Lambinus. Nollem autem me olim a communi lectione discessisse, quae praesertim reperitur etiam in optimo omnium exemplari, quamque vetus tralatio expressit; etsi ad sententiam ipsam paruum, aut nihil interest, vtrum duorum horum verborum recipiatur: enitar enim semper germanam, veramque scripturam auctori seruare.

Ἐπεὶ ὅ γε τοιοῦτος δόξειεν ἂν οὐ μικρῷ βελτίων εἶναι τοῦ ἀνελευθέρου· εὐίατός τε γάρ ἐστι καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας, καὶ ὑπὸ τῆς ἀπορίας· καὶ ἐπὶ τὸ μέσον δύναται ἐλθεῖν· ἔχει γὰρ τὰ τοῦ ἐλευθερίου· καὶ γὰρ δίδωσι, καὶ οὐ λαμβάνει· οὐδέτερον δ' ὡς δεῖ, οὐδ' εὖ· εἰ δὴ τοῦτο ἐθισθείη, ἤ πως ἄλλως μεταβάλλοι, εἴη ἂν ἐλευθέριος· δώσει γὰρ οἷς δεῖ, καὶ οὐ λήψεται, ὅθεν οὐ δεῖ.

Quia talis videri posset non paulo melior esse, quàm illiberalis: facile enim sanari potest & aetate, & egestate; & ad medium venire potest: continet enim in se ea, quae liberalis sunt: dilargitur enim, & non capit: neutrum autem vt oportet, neque recte: si igitur hoc facere assuetus fuerit, siue alio quopiam pacto immutatus erit, erit vtique liberalis: dabit enim quibus oportet, & non capiet vnde non oportet.

QVIA inquit, nisi hoc esset, huiusce modi aliquis non paruo interuallo melior videri posset, quàm illiberalis: postquam enim docuit, in quibus labitur prodigus, vixque posse illa vitia vna crescere, ne penitus eum videretur damnare, ostendit anteponendum ipsum esse illiberali, cuius suae sententiae causam diligenter adfert: dicit enim corrigi ipsum sanarique, non magno negotio posse, atque id ipsum a duabus rebus, quae vim, potestatemque magnam habent hoc efficiendi: illae autem sunt, aetas, & penuria, & extremis relictis, ad medium peruenire. Nam quod ad aetatem pertinet, id quoque testatus est Terentius ex persona Micionis, placidi senis; dum litigaret cum fratre agresti ac duro homine: ait enim.
„ Solum vnum hoc vitium adfert senectus hominibus, Attentiores sumus: nam quod dixit sperari hoc de ipso posse non sine causa, probat id dicens, eum liberalis viri partes aliquas tenere: nam & praebet, & non sumit: non tamen recte facere, & administrare haec dicit: fuisset enim, si hoc custodiret, non prodigus, sed liberalis; quod si assuescet, curamque adhi-

adhibebit, vt se purget, siue alia quapiam ratione vitam, moresq; mutarit, fiet liberalis: dabit enim quibus rectum est dare, & non capiet pecuniam, vnde minime oportet.

Διὸ καὶ δοκεῖ οὐκ εἶναι φαῦλος τὸ ἦθος: οὐ γὰρ μοχθηροῦ: οὐδὲ ἀγεννοῦς, τὸ ὑπερβάλλειν διδόντα, καὶ μὴ λαμβάνοντα: ἠλιθίου δέ: ὁ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἄσωτος πολὺ δοκεῖ βελτίων τοῦ ἀνελευθέρου εἶναι, διά τε τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὁ μέν, ὠφελεῖ πολλούς: ὁ δέ, οὐδένα: ἀλλ' οὐδ' αὑτόν.

Quare non malus moribus esse videtur: non enim praui hominis: neque degeneris videtur esse, superare modum in dando, & non accipiendo, sed fatui: prodigus autem, ita sumptus, videtur multo melior esse illiberali, & ob ea quae dicta sunt, & quia hic prodest multis: hic vero nemini, sed ne sibi ipsi quidem.

Hoc ductum est e superiore vicina sententia, & plane intelligitur esse corollarium: inquit enim, quapropter homo prodigus non videtur esse ingenio, moribusque malus: nec enim est improbi mortalis opus, institutumque, neque ignobilis, superare modum in dando, & in minime accipiendo; sed potius boni viri & simplicis naturae proprium: accommodatum itidem hic est illud Terentij. In istam partem potius peccato tamen. Quare addit, is, qui est hoc pacto prodigus, melior videtur, quàm illiberalis, ijs de causis, quae dictae sunt; & praeterea quia hic multis prodest: ille vero nemini, ac ne sibi quidem ipsi: propter innatum enim magnum amorem pecuniae, non capit commoda vlla vitae, neque fruitur etiam iustis, necessarijsque voluptatibus.

Ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῶν ἀσώτων, καθάπερ εἴρηται, καὶ λαμβάνουσιν ὅθεν μὴ δεῖ, καὶ εἰσὶ κατὰ τοῦτο ἀνελεύθεροι.

Sed multi e numero prodigorum, vt traditum est a nobis, & capiunt vnde non oportet; suntq; hac parte illiberalis.

Si in vno tantum illo peccarent, quod proprium est vitij ipsorum, vt significauit, medicari posset prodigis: & ijs, qui nimis magnos sumptus faciunt; verum inquit, magna pars eorum, praeter quàm quod perdunt fortunas suas, capiũt pecuniam, vnde minime decet, quare migrant e suis finibus, suntque hac parte illiberales ac sordidi.

Ληπτικοὶ δὲ γίνονται, διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν ἀναλίσκειν: εὐχερῶς δὲ τοῦτο ποιεῖν μὴ δύνασθαι: ταχὺ γὰρ ἐπιλείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα: ἀναγκάζονται οὖν ἑτέρωθεν πορίζειν: ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μηδὲν τοῦ καλοῦ φροντίζειν, ὀλιγώρως, καὶ πάντοθεν λαμβάνουσι: διδόναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι: τὸ δὲ πῶς, ἢ πόθεν, οὐδὲν αὐτοῖς διαφέρει.

Proni autem euadunt ad accipiendum, quia desiderio magno tenentur sumptus faciendi: efficere autem hoc facile nequeunt: celeriter enim deserit eos res familiaris: necessitas igitur ipsis imponitur aliunde sibi parandi: simul autem, & quia nullam cogitationem suscipiunt de honestate, inconsiderate, atque vndique capiunt: cupiunt enim dilargiri: quomodo autem, siue vnde, nihil ipsorum interest.

Qvomodo incidant in contrariam culpam docet: procliues enim fieri ipsos dicit ad sumendum aliunde; quia statuerunt secum ingentes sumptus facere, quod facile praestare nequeunt; si contenti velint esse suis vectigalibus: quis enim non videret, ita eos celeriter amissuros patrimonium? quare inquit coguntur aliunde quaerere, studiosiq; esse pecuniae vndique cogendae. Coniunctum est cum his, quasi mutatis moribus, prodigis aliud maius malum, quod cum nullam suscipiant cogitationem de dignitate, temere & vndique sumunt:

munt: libido enim illa dilargiendi impellit ad hoc ipsos: quomodo autem hoc obtinere queant, & vnde pecuniam ad se trahant, nihil inquit ipsorum interest

Διόπερ οὐδ' ἐλευθέριοι αἱ δόσεις αὐτῶν εἰσίν: οὐ γὰρ καλαί: οὐδὲ τούτου αὐτοῦ ἕνεκα; οὐδὲ ὡς δεῖ: ἀλλ' ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τούτους πλουσίους ποιοῦσι: καὶ τοῖς μὲν μετρίοις τὰ ἤθη, οὐδὲν ἂν δοῖεν: τοῖς δὲ κόλαξιν, ἢ τινα ἄλλην ἡδονὴν πορίζουσι, πολλά.

Quapropter neque liberales sunt benignitates ipsorum: neque enim honestae sunt, neque huius ipsius gratia; neque vt oportet, sed aliquando eos, quos oportet pauperes esse, hos ditant: & probis, moderatisque hominibus nihil vtique darent: assentatoribus autem, & aliam quampiam voluptatem administrantibus multa dilargiuntur.

Hoc facit, vt munera ipsorum, largitionesque non possint facta liberalitatis appellari; hoc autem probat ostendens, ipsos verum finem non sequi; neque proprium liberalis hominis, & vt in hoc errare, ita etiam in personis eligendis grauiter ipsos peccare docet: nactus autem occasionem hanc philosophus, praeter quam quod officio fungitur, increpat acriter locupletes, & fortunatos homines, qui plerumque incumbunt in has culpas; & instrumentum, quo vti debebant in probis, & honestis uiris iuuandis, disperdunt in turpibus, & facinorosis hominibus fouendis. Huc autem pertinent verba illa M. Ciceronis. Quare L.
„ Syllae, & C. Caesaris pecuniarum translatio a veris dominis ad alienos, non debet libera-
„ lis videri, etsi hi, dominandi causa, non voluptatum capiendarum, rem alienam dominis eripiebant.

Διὸ καὶ ἀκόλαστοι αὐτῶν εἰσὶν οἱ πολλοί: εὐχερῶς γὰρ ἀναλίσκοντες, καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας, δαπανηροί εἰσι, καὶ διὰ τὸ μὴ πρὸς τὸ καλὸν ζῆν, πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀποκλίνουσιν.

Quare multi ipsorum intemperantes sunt: nam cum largè impendant, & in res intemperantiae proprias, magnos illos sumptus faciunt, & quia ad honestatem conuersam vitam non habent, ad voluptates declinant.

Postquam merito insimulauit hos improbos mortales: prodigosque multos dixit paratos semper esse ad pecuniam vndique perdendam, ait ipsorum non paucos fieri intemperantes: cum enim effundant qualibet ratione pecuniam, magnos etiam illos sumptus faciunt in turpibus corporis voluptatibus conquirendis: hae namque ad se inuitant, rapiuntque multos mortales: cumque viam, facultatemque nacti sint illarum explendarum, facile patiuntur se ab ipsis persuaderi: & cum non proposuerint sibi vnquam in vita, ne vmbram quidem, dignitatis, totos se conferunt ad corporis voluptates hauriendas.

Ὁ μὲν οὖν ἄσωτος ἀπαιδαγώγητος γενόμενος, εἰς ταῦτα μεταβαίνει: τυχὼν δ' ἐπιμελείας, εἰς τὸ μέσον, καὶ τὸ δέον ἀφίκοιτ' ἄν.

Prodigus igitur si custode vitae caruerit, in haec vitia delabitur: si nactus autem fuerit qui ei mederetur, ad medium, & ad id quod oportet, deueniet.

Quod cum dixisset, conclusissetque orationem suam, addidit; prodigus igitur, nisi passus fuerit, se emendari, talis euadit; si vero se alicui tradiderit in disciplinam, ad medium perueniet, in sedeque liberalitatis consistet.

Ἡ δ' ἀνελευθερία ἀνίατός ἐστι: δοκεῖ γὰρ τὸ γῆρας, καὶ πᾶσα ἀδυναμία ἀνελευθέρους ποιεῖν, καὶ συμφυέστερον τοῖς ἀνθρώποις τῆς ἀσωτίας: οἱ γὰρ πολλοὶ φιλοχρήματοι μᾶλλον, ἢ δοτικοί.

Illiberalitas autem insanabilis est: videtur enim senectus, atque omnis imbe-

cilli.

cillitas illiberales homines reddere: estq́; ipsa quiddam, quod magis adnatum cum hominibus, quàm prodigalitas: multi enim mortales cupidi pecuniæ, auarique magis sunt, quàm procliues ad dandum.

VT prodigalitatem aliquo modo posse sanari dixit, ita nunc cõtrario ipsius vitio remedium inueniri nullum testatur: vtitur autem, in ambobus habitibus notandis, verbo translato ab arte medicorum; mutata tantum priore parte, cum iuncta sint; mederi igitur non posse quempiam nunc inquit illiberalitati, atque id duobus argumentis probat, quorum prins est, ductum a signo, quod senectus, quae medetur prodigalitati, ne dum medeatur illiberalitati, potius auget hoc vitium, & vt senectus, ita etiam omnis imbecillitas, priuatioque virium, in quibus est, quam supra nominauit, egestas, reddit homines illiberales. Alterum argumentum est, quo idem constituit. Quod ait, ipsam magis innatam hominibus esse, & in natura ipsorum insitam, quàm sit prodigalitas, quod inde perspicitur, quia magna pars mortalium, cupidi potius pecuniae sunt, atque auari, quàm proni ad dandum ac dilargiendum; quàm autem arduum sit euellere e natura, moribusque nostris, quod illic ingeneratum sit, satis apertum est.

Καὶ διατείνει δ' ἐπὶ πολὺ, καὶ πολυειδές ἐστι: πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι: ἐν δυσὶ γὰρ οὖσα, τῇ τ' ἐλλείψει τῆς δόσεως, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς λήψεως, οὐ πᾶσιν ὁλόκληρος παραγίνεται, ἀλλ' ἐνίοτε χωρίζεται: καὶ οἱ μὲν τῇ λήψει ὑπερβάλλουσιν: οἱ δὲ τῇ δόσει ἐλλείπουσιν.

Porrigitur autem, manatq́; longe, atque est multiformis: multi enim modi videntur esse illiberalitatis: cum enim maneat in duabus rebus, in minus quàm oportet dando, & plusquam oportet capiendo, non cunctis plena, integraq́; adest; sed aliquando separatur: & hi quidem in capiendo exuperant: hi vero in dando minus faciunt, quàm oportet.

OSTENDIT, plures extare vias incurrendi in hanc humilem, vilemque labem: tradit igitur illiberalitatem valde porrigi, & dilatari existereque vitium hoc multiforme ac varium: cum enim minutus angustusque alicuius animus intelligatur duobus modis, idest in exiliter dando, & large, auideque sumendo, non plenum, integrumque in cunctis sordidis hominibus hoc vitium inuenitur, sed contingit ipsum seiungi ac dirimi, cum inueniantur, vt inquit, qui modum nullum, neque iustam mensuram seruent in sumenda vndique, cogendaque pecunia: aliorum autem officium desideretur in dando, quibus ambobus modis, con trarijs aliquo pacto inter se, culpa haec admittitur.

Οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις προσηγορίαις, οἷον φειδωλοὶ: γλίσχροι, κίμβικες, πάντες τῇ δόσει, ἐλλείπουσι: τῶν δ' ἀλλοτρίων οὐκ ἐφίενται, οὐδὲ βούλονται λαμβάνειν: οἱ μὲν διά τινα ἐπιείκειαν, καὶ εὐλάβειαν τῶν αἰσχρῶν: δοκοῦσι γὰρ ἔνιοι, ἢ φασί γε, διὰ τοῦτο φυλάττειν, ἵνα μή ποτε ἀναγκασθῶσιν αἰσχρόν τι πρᾶξαι: τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος: ὠνόμασται δ' ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ μηδενὶ ἂν δοῦναι: οἱ δ' αὖ διὰ φόβον ἀπέχονται τῶν ἀλλοτρίων, ὡς οὐ ῥᾴδιον τὸ, αὐτὸν μὲν τὰ ἑτέρων λαμβάνειν: τὰ δ' αὐτοῦ ἑτέρους, μή: ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς, τὸ μήτε λαμβάνειν, μήτε διδόναι.

Qui enim huiuscemodi nominibus notantur, veluti parci, minuti, & sordidi, cuncti in dando modum deserunt: rei autem alienae appetentes non sunt: neque student capere, quorum non nulli hoc faciunt ob morem, quo praediti sunt, moderatum, & cautionem rerum turpium: videntur enim quidam, vel certe aiunt, hanc ob causam sibi ipsos ab hoc temperare, quia metuunt ne aliquando sibi necessitas imponatur turpe aliquid faciendi: horum vnus est, qui vocatur

cumi-

cumini sector, & omnis, qui talis ingenio est: appellatus autem ita est, quia modum nullum seruat in studio nemini dandi. Hi autem rursus propter metum se abstinent a rebus alienis, tamquam non facile sit, ipsum quidem res aliorum capere: res autem suas, neminem alium: placet igitur eis neque capere, neque dare.

OSTENDIT, qui sint ij, quos dixit alienos esse toto animo a pecunia a se dimittenda; significatque eos esse, qui nominibus his appellétur, vel potius notentur: inurunt enim cuncta maculam turpem: tria autem huiuscemodi nomina ipsorum ponit, non tamen eos, vt parcant pecuniae suae, iam partae, inquit appetere alienam: incumbereque in eam quaerendam; diuidit autem hos: duabusque de causis tradit ipsos hoc efficere; quosdam enim ipsorum ait in vita degenda ita se gerere, quia probi, moderatique viri sunt, metuuntque, ne, si aliter fecerint, innocentiam, existimationemque suam laedere aliquando cogantur: videntur enim, auctor ait, tales quidam inueniri, aut si non omnino sint, se tamen studeant haberi; vnus autem horum inquit, Aristoteles, est, qui vocatur κυμινοπρίστης idest cumini sector omnique talis ingenij, ac naturae homo, appellatus vero ita est, quia excedit, superatque valde verum modum in nemini praebenda, suppetidãdaque pecunia; cum in vili etiam admodum re, cum socio partienda, qualis est granum cumini, ne minus iusto capiat, secet ipsam, ac diuidat. Nos quoque patrio sermone huiuscemodi homines simili admodum huic, iuncta voce, vituperamus: non tamen a fruge, semineque diuiso, sed a minuto in primis nummo dissecto appellamus; squarta piccioli. Sed etiam in III. de moribus ad Eudemum, quibus nominibus appellaretur hoc genus hominum abiectissimorum commemorauit: sunt autem ferè eadem; quo praeterea in loco significauit accuratè, qui proprie hi, aut illi forent. Plutarchus in secundo capite secundi libri συμποσιακῶν, cum de vafra quadam ratione disputaret, laudandi aliquos a contrarijs vitijs, & quae nullo pacto cadunt in eos, ad exemplum quoque hoc se contulit: vsusque duobus, quibus hic noster ijsdem nominibus; siuè inquit, aliquis virum largum, magnificum, & beneficum vocaret σιτώνην, & κύμινον, in quo notandum est, a fruge simpliciter illum vocasse hunc hominem, non à secta, & diuisa illa. Tertium, quo exprimitur genus hoc auaritiae, vsurpauit M. Cicero in epistola quadam ad Atticum, insimulans Graecum hominem, qui filio suo Marco, cum Athenis esset, exiliter
" pecuniam suppeditabat. Sed Xenonem inquit perexigue & γλίσχρως, praebere; quod Graecum verbum arbitror in sermonem nostrum patrium transisse, sed, vt necesse est, aliquantum deprauatum: hos enim nos quoque vocamus, gretti. Aliud autem genus horum esse dicit, qui sibi temperant a benignitate in alios ob metum, tamquam non facile sit, qui cum se patitur iuuari ab alijs pecunia; non ipsum quoque suum aliquando praebere, quare aiunt sibi hoc in vita placere, neque sumere, neque tribuere.

Οἱ δ᾽ αὖ κατὰ τὴν λῆψιν ὑπερβάλλουσι, τῷ πάντοθεν λαμβάνειν, καὶ πᾶν: οἷον οἱ, τὰς ἀνελευθέρους ἐργασίας ἐργαζόμενοι, καὶ πορνοβοσκοὶ, καὶ πάντες οἱ τοιοῦτοι, καὶ τοκισταὶ, καὶ τὰ μικρὰ ἐπὶ πολλῷ: πάντες γὰρ οὗτοι, ὅθεν οὐ δεῖ λαμβάνουσι, καὶ ὁπόσον οὐ δεῖ: κοινὸν δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῖς ἡ αἰσχροκέρδεια φαίνεται: πάντες γὰρ ἕνεκα κέρδους καὶ τούτου μικροῦ, ὀνείδη ὑπομένουσι: τοὺς γὰρ τὰ μεγάλα μὴ ὅθεν δεῖ, λαμβάνοντας: μὴ δὲ ἃ δεῖ, οὐδὲ λέγομεν ἀνελευθέρους: οἷον τοὺς τυράννους, πόλεις πορθοῦντας, καὶ ἱερὰ συλῶντας, ἀλλὰ πονηροὺς μᾶλλον, καὶ ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους.

Hi autem rursus in capiendo exuperant, quia vndique capiunt, atque omne, quemadmodum hi sunt, qui ministeria illiberalia colunt, & lenones, atque omnes huiuscemodi homines, & foeneratores, & qui pusillas res magno proposito quaestu tradunt: omnes namque hi, vnde minimè oportet capiunt, & quantum non oportet: commune autẽ in ipsis perspicitur esse, quòd incumbunt in turpia lucra: cuncti enim hi quaestus gratia & huius quidem parui, probris se obijciunt: nam eos, qui magna, vnde non oportet, ad se trahunt, neque etiam

quae

quae oportet, non dicimus illiberales, veluti tyrannos, qui vrbes depopulantur, templaq; expilant, sed prauos potius, & impios, & iniustos.

GENVS praeterea quoddam illiberalium dicit esse, contrarium superiori, qui affines huic culpae sint, aliunde sumendo, non in eo, quod iam habent inhonesto tuendo; respondet enim quod inquit modo οἱ δὲ, hi autem, superiori illi οἱ μὲν, hi quidem; esse autem hos ostendit homines, qui sine vllo discrimine vndique pecuniam ad se trahunt, & nullum lucri genus repudiant, veluti inquit sunt illi, qui sordida ministeria, muneraque obeunt; primos enim ponit qui turpes quaestus colunt, cuiusmodi sunt inquit lenones, quibus addi possent caupones, & vt ait, huiuscemodi omnes personae, quas notauit etiam carmine suo Flaccus, & foeneratores, quique demum merces, paruo emptas, fraude aliqua adhibita, magni vendunt: cuncti enim addit, in eodem labuntur, capiuntque pecuniam vnde minime decet, & in numero quoque, quantitateque pecuniae, id quod decet, non seruant. Docet autem, si quis nomine vno complecti velit ipsos, studium turpis lucri id esse, quod a Graecis, iunctis duobus verbis, αἰσχροκέρδεια vocatur, cum vniuersi hi homines incumbant artibus, dedecoris plenis: & ignominiae; quasque vulgo mortales, obijciunt auctoribus magistrisque ipsarum. Recte autem se fecisse docet, qui in minutis quaestibus sectandis, exiliique pecunia fraudanda, statuerit esse hanc culpam, cum illos, qui maximos fructus, vtilitatesque, vnde minime decet, ad se ducant, & quae non oportet, attingunt, fraudantq;, non illiberales inquit, vocamus, veluti tyrannos, qui vrbes diripiunt, & fana expilant, potius appellamus prauos mortales, & impios, & iniustos.

Ὁ μὲν τοι κυβευτὴς, καὶ ὁ λωποδύτης, καὶ ὁ λῃστὴς, τῶν ἀνελευθέρων εἰσίν· αἰσχροκερδεῖς γάρ· κέρδους γὰρ ἕνεκα ἀμφότεροι πραγματεύονται, καὶ ὀνείδη ὑπομένουσι· καὶ οἱ μὲν, κινδύνους τοὺς μεγίστους ἕνεκα τοῦ λήμματος· οἱ δὲ, ἀπὸ τῶν φίλων κερδαίνουσιν, οἷς δεῖ διδόναι· ἀμφότεροι δὴ ὅθεν οὐ δεῖ κερδαίνειν βουλόμενοι, αἰσχροκερδεῖς· καὶ πᾶσαι δὴ αἱ τοιαῦται λήψεις ἀνελεύθεροι.

Aleator quidem, & qui noctu despoliat per vrbem ambulantes, & praedo, hi omnes illiberalium sunt: sectantur enim turpia lucra: & lucri causa omnia in vita gerunt, & probra sustinent: & hi quidem pericula magna subeunt ob mercedem exilem: hi vero ab amicis fructus capiunt, quorum oportet vtilitatibus inseruire: vtrique iam vnde non oportet lucrum facere studentes, dediti turpibus lucris sunt, atque omnes huiuscemodi rationes quaestum faciendi, illiberales sunt.

RESTABANT quidam, quasi medij, & interiecti inter hos, quos iam monstrauit, de quibus dubitare potuisset aliquis, in quorum numero essent collocandi: ij autem sunt, vt narrat, aleatores, & qui noctu praetereuntes spoliant, ac praedones: vult igitur, hos esse illiberales, cum improba, iniustaque lucra sectentur: vtrique enim inquit propositum sibi habet quaestum, nec declinant flagitij quicquam, aut turpitudinis, dum potiantur fine suo: diuidit autem hos, posterioresque duos maximis periculis caput obijcere narrat propter lucrum: intelligit autem, qui nocte despoliant, quos possunt, & praedones; priores illos ostendit quaestum facere ab amicis; sunt autem hi aleatores: ludere enim homines, cum familiaribus solent, quos, inquit auctor grauis pecunia iuuare debemus, non ipsos ea spoliare; vtrumque genus horum, cũ studeant rem facere, vnde minime oportet, in numero turpia lucra sectantium collocandi sunt: cunctae igitur hae viae inquit, totam rationem concludens, pecuniae faciendae, sunt humiles & illiberales.

Εἰκότως δὲ τῇ ἐλευθεριότητι ἡ ἀνελευθερία ἐναντίον λέγεται· μεῖζόν τε γάρ ἐστι κακὸν τῆς ἀσωτίας, καὶ μᾶλλον ἐπὶ ταύτην ἁμαρτάνουσιν, ἢ κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ἀσωτίαν. Περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος, καὶ τῶν ἀντικειμένων κακιῶν, τοσαῦτ' εἰρήσθω.

Merito igitur liberalitati illiberalitas contraria esse dicitur: maius enim malum est, quàm prodigalitas: & magis versus hanc peccant, quàm circa eam pro-

prodigalitatem, quae dicta est. De liberalitate autem & iis vitiis, quae ipsi aduersantur, tot dicta sint.

ERAT communis opinio de liberalitate, quod ipsi aduersaretur illiberalitas: vt enim valde diligunt homines liberales viros; ita displicent iisdem minuti in sumptibus faciendis & auari: probat eorum sententiam Aristoteles; affirmatque eos bene de hoc sentire: cuius sui iudicij rationes duas reddit: primum enim affirmat, maius ipsam malum esse, quàm sit prodigalitas, quod iam probauerat: deinde tradit, homines magis in hoc peccare, quod natura sunt attentiores ad rem tuendam, quàm ad pecuniam effundendam; quod ipsum etiam huiuscemodi esse significarat; post hoc ostendit, praecepisse se de liberalitate, vitiisque oppositis, quae satis esse arbitratur.

Δόξαι δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι, καὶ περὶ μεγαλοπρεπείας διελθεῖν: δοκεῖ γὰρ καὶ αὐτὴ περὶ χρήματά τις ἀρετὴ εἶναι: οὐχ ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει περὶ πάσας τὰς ἐν χρήμασι πράξεις, ἀλλὰ περὶ τὰς δαπανηρὰς μόνον: ἐν τούτοις δ' ὑπερέχει τῆς ἐλευθεριότητος μεγέθει: καθάπερ γὰρ τοὔνομα αὐτὸ ὑποσημαίνει, ἐν μεγέθει πρέπουσα δαπάνη ἐστί.

Videretur autem sequi de magnificentia percurrere: putatur enim & ipsa quoque virtus quaedam esse, quae circa pecunias versatur: non autem quemadmodum liberalitas porrigitur circa omnes, quae sunt in pecuniis actiones, sed tantum illas, in quibus magni sumptus requiruntur: in his enim superat liberalitatem magnitudine, quemadmodum enim nomen ipsum significat, in magnitudine congruens sumptus est.

EXPOSITA iam liberalitate, aggreditur magnificentiam explanare: videri enim inquit, ordinem verum virtutum tradendarum postulare, vt post ipsam potissimum haec explicetur; cuius suae sententiae statim rationem reddit: occupari enim eam quoque tradit in eadem materia; idest in sumptibus faciendis ac pecunia dilargienda: in III. tamen illorum de moribus librorum, quos misit ad Eudemum post liberalitatem, attigit magnanimitatem, secutus, vt opinor, priorem partem duorum horum nominum iunctorum, idest magnitudinem, quam ambo hi suis in factis, habitibusque animorum amplexantur: qua declarata, vel potius magnanimo viro indicato, reuertitur ad magnificentiam: cum vero hic conuenire ipsi cum liberalitate docuerit in materia, aperit subito, qua in re ipsae inter se discrepent: aliter enim vnae eaedemque forent, non diuersae aliqua parte ac duae. discrimen igitur esse inquit, quod magnificentia non se extendit: neque porrigitur ad cuncta pecuniae facta, sed tantum ad ampla, grandiaque: minuta enim spernit; neque suae dignitatis esse putat, suscipere curam vllam de ipsis: Vtitur autem eodem verbo hic, quo supra vsus est, sed aliquo modo contrarie ac fecit, vbi de illiberali disseruit: illic enim διατείνειν valet effundi ac dilatari; hic vero quasi contrahi & astringi; tantum enim ad sumptuosa ea se conferre dicit: In his igitur sumptibus affirmat superare ipsam liberalitatem, magnitudine inquam ipsorum, id quod nomen etiam ipsum, quo vocatur, ostendere significat; quod valet impensam factam esse magnam, & in re, opereque magno.

Τὸ δὲ μέγεθος πρός τι: οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ δαπάνημα τριηράρχῳ, καὶ ἀρχιθεωρῷ, τὸ πρέπον δὴ πρὸς αὐτὸν καὶ ἐν ᾧ καὶ περὶ ἅ.

Magnitudo autem vnum eorum, quae referuntur ad aliquid est: non enim idem sumpeus faciendus est praefecto triremis, & praefecto theoridis: quod decet igitur, spectat & ad quem; & in quo & circa quas res.

CVM magnitudo sit vna earum rerum, quae conferuntur cum quopiam; nec certum aliquod solidumque ostendunt, sed variantur, variatis rebus, cum quibus conferuntur: tradit minime

me debere magnam eodem pacto appellari impenſam, quam facit praefectus triremis, & praefectus grandis illius, ſacrique nauigij, quod vocabatur θεωρίς, id autem mittebant Athenienſes Delphos ad rem diuinam faciendam, omnique illo tempore, quo nauigabat, non licebat ipſis, legibus ſupplicio afficere quempiam, quae cauſa fuit, vt Socrates damnatus in cuſtodia multos dies viueret, vt Plato commemorat in Phaedone; Lyſias etiam in oratione, cuius index eſt, ἀπολογία δωροδοκίας, huius obiti a ſe muneris, praefecturaeque meminit: ſed Pollux etiam commemorauit, eos, qui ipſo Delphos mitterentur θεωροὺς vocatos. Meminit quoque hujus vocis Plutarchus in Demetrio, quo loco expoſuit plures, & immoderatos honores, ne dicam flagitioſos & conſceleratos, quos Athenienſes tribuerant Antigono & Demetrio ipſius filio: in alijs enim narrat, vt qui ad eos publice miſſi forent, non vocarentur nomine, quo Graeci cuncti ipſos appellabant, ideſt πρεσβευταί, ſed θεωροί: quo vocabulo mos Athenienſium erat dicere illos, qui ab ipſis mitterentur ad Apollinem Pithyum, & Iouem Olympium ad rem diuinam faciendam. Peccauit vero Argyropylus, qui falſo putauit valere hic ἀρχιθεωρὸν, praefectum ſpectaculorum; quod peccatum ipſius magnum eſt: neque enim res tam diſſimilis rectè inter ſe conferretur: hoc tamen erratum ipſius, ne dum ceteri interpretes correxerint, ipſum tamquam verum exploratumque ſecuti ſunt. Sequitur apud auctorem, oportere ſeruare magnificum virum id, quod decet cunctis ſuis in factis; videreque quid congruat perſonae ſuae, ſimulque quid requirant rès, in quibus ſumptus illos facit, ceteraque omnia, quae cuſtodiri debent, niſi velit aliquis aduerſari dignitati, contaminareq; factum illud honeſtum ſuum.

Ὁ δὲ ἐν μικροῖς ἢ ἐν μετρίοις κατ' ἀξίαν δαπανῶν, οὐ λέγεται μεγαλοπρεπὴς, οἷον τὸ, Πολλάκι δόσκον ἀλήτῃ: ἀλλ' ὁ ἐν μεγάλοις, οὕτως: ὁ μὲν γὰρ μεγαλοπρεπὴς, ἐλευθέριος: ὁ δὲ ἐλευθέριος, οὐδὲν μᾶλλον μεγαλοπρεπής.

Ille autem, qui in paruis, vel etiam mediocribus vt dignitas iubet, ſumptus facit, non dicitur magnificus, quale eſt illud: Saepe ego dedi erroni; ſed qui in magnis, is eſt magnificus: magnificus enim liberalis eſt: liberalis autem, non ideo eſt magnificus.

ADIVNGIT, illum, qui reprehendi non poſſit alijs nominibus, nec tamen ſumat materiam dignam tanta virtute, ſed paruis in rebus, ſine etiam mediocribus, rectè ſe gerat, debitosque ſumptus faciat, non poſſe merito vocari magnificum; qualem ſe quondam fuiſſe praedicauit apud Homerum Vlyſſes, cum domi adhuc viueret, & haberet copioſum patrimonium: narrat enim ſe ſaepe etroni ac mendico pecuniam ſuppeditaſſe; in quem caſum ipſe tunc inciderat: non talem igitur dignum putat, qui praeclaro hoc nomine vocetur, ſed qui in magnis, ampliſque rebus idem faceret. Quare inquit, omnem magnificum eſſe liberalem, atque id, quia libenter dono dat, adiuuatque aliquos ſua pecunia; non tamen contra omnē liberalem eſſe magnificum; neceſſaria enim eſt in hac virtute implenda magnitudo.

Τῆς τοιαύτης δ' ἕξεως, ἡ μὲν ἔλλειψις μικροπρέπεια καλεῖται, ἡ δ' ὑπερβολὴ, βαναυσία, καὶ ἀπειροκαλία, καὶ ὅσαι τοιαῦται οὐχ ὑπερβάλλουσαι τῷ μεγέθει περὶ ἃ δεῖ, ἀλλ' ἐν οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, λαμπρυνόμεναι: ὕστερον δὲ περὶ αὐτῶν ἐροῦμεν.

Huiuſcemodi autem habitus egeſtas quidē in paruis rebus captatio honoris appellatur: exuperatio autem, fabrilis inſoletia, ac vacuitas quaedam honeſtatis, & quicumque habitus huiuſcemodi ſunt, qui non modum tranſeunt magnitudinis in his rebus, quibus oportet, ſed in quibus non oportet, atque vt minime oportet, ſplendorem, & claritatem captant: ſed de ijs poſterius praecipiemus.

QVOMODO vocentur extrema in hoc animi habitu oſtendit: ſic enim, habitumque nominat, ingenium, animumque pronum ad dandum, aut ſaltem inde non alienum: nam minutus quoque, anguſtique animi homo dat: hunc igitur habitum, vitiumque in hac virtute, vt poteſt, imitanda, appellari dicit a ſuis μικροπρέπειαν; alterum vero extremum, &

qui nimium in hoc facit, pluribus nominibus notari significat; quorum nominum duo hic ponit: hos igitur animi habitus non superare modum dicit magnitudine impensarum in his rebus, quae requirunt amplos illos sumptus, & in quibus rectum est, ita se gerere, sed in quibus minime decet, quos etiam homines insimulat, significans eos falso putare, se rem praeclaram facere, & summa laude dignam, cum ita se gerant: omittit autem modo plura, quae de hac labe, turpique culpa dici possunt: quia infra diligenter ipsa exponet.

Ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς, ἐπιστήμονι ἔοικε: τὸ πρέπον γὰρ δύναται θεωρῆσαι, καὶ δαπανῆσαι μεγάλα ἐμμελῶς: ὥσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις ὁρίζεται, καὶ ὧν ἐστίν: αἱ δὴ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δαπάναι μεγάλαι, καὶ πρέπουσαι: τοιαῦτα δὴ καὶ τὰ ἔργα: οὕτω γὰρ ἔσται μέγα δαπάνημα, καὶ πρέπον τῷ ἔργῳ: ὥστε τὸ μὲν ἔργον, τῆς δαπάνης ἄξιον δεῖ εἶν: τὴν δὲ δαπάνην, τοῦ ἔργου, ἢ καὶ ὑπερβάλλειν.

Magnificus autem, homini, qui scientias didicerit, par similisque est: vim enim, ac potestatem habet videndi id quod decet, & sumptus magnos faciendi eleganter: quemadmodum enim initio a nobis dictum est, habitus actionibus definiuntur, & rebus, quarum est: sumptus autem magnifici viri magni sunt, & ut decent res, in quas fiunt: huiuscemodi igitur & opera esse debent: sic enim erit magnus sumptus & qui deceat opus: quapropter opus quidem oportet esse dignum sumptu illo, sumptum autem opere: siue etiam superare ipsum.

APERIRE voluit Aristoteles, quod acute animaduertit, in moribus & institutis magnifici viri, quaedam extare debere, quae inde abesse non possunt; alioquin simulatus ille, non verus magnificus foret: sunt autem ea numero sex; quorum primum est, parem ipsum esse, similemq; homini erudito, & qui didicerit bonas artes: quia vim habet potestatemq; videndi, quid deceat singulis in rebus, sumptusq; faciendi, qui congruant illis studijs. Quemadmodum aūt inquit, initio tradidimus: facit autem hoc in secundo horū librorum: habitus animorum definiuntur, perspiciunturque quales sint, cognitis factis, & materia ipsorum; hoc ipsum igitur in hoc verum esse reperietur; sumptus enim magnifici viri magni esse debent, & qui conueniant ipsi; talia etiam esse debent facta; quod cum seruatum erit, contingetque, & sumptus magnos erit, & qui conueniat, respondeatque facto illi; quare addit, concludens rationem, & vt opus dignum sit sumptu, oportet, & sumptus opere: quod si accurate custodiri non potest, potius ad exuperantiam, nimiumque vergendum est, quàm ad contrarium ipsius, minusque. Cum elegans autem ac lepidum aduerbium sit, ductumq; a suaui re, qua hic vsus est Aristoteles in moderandis sumptibus magnifici viri, eodem etiam vsus est Plato in VI. libro de legibus ita loquentem induces Atheniensem hospitem; μάλα μὲν ὀρθῶς ἠρεμεῖ καὶ ἐμμελῶς; cuius contrarium est παρὰ μέλος, quo infra, in eodem libro vsus est auctor, & in III de moribus ad Eudemum in institutis itidem magnifici viri declarandis.

Δαπανήσει δὴ τὰ τοιαῦτα ὁ μεγαλοπρεπὴς τοῦ καλοῦ ἕνεκα: κοινὸν γὰρ τοῦτο ταῖς ἀρεταῖς.

Sumptus igitur huiuscemodi faciet vir magnificus honestatis causa: commune namque hoc est virtutibus cunctis.

EXPONIT alterum, quod requiritur, vt sumptus ampli, proprijq; magnifici viri existimari, dicique merito debeant: non enim satis est ipsos esse grandes; sed hoc quoque diligenter est attendendum; vt dignitatis causa fiant, non alia quapiam de causa; quae saepe impellunt homines ad hanc virtutem adumbrandam: hoc vero non proprium, peculiareque huius esse tradit, sed commune ipsi cum alijs virtutibus.

Καὶ ἔτι ἡδέως, καὶ προετικῶς: ἡ γὰρ ἀκριβολογία, μικροπρεπής.

Et prae-

Et praeterea libenter, atque effuse: exquisita enim ratio in sumptibus adhibita, minuta est, ac sordida.

TERTIVM est, vt libenter sumptus illos faciat, & largè; nec quicquam cogitet de extenuandis illis; omnis enim cura suscepta de hac re minuta est, inquit, paruumque atque angustum animum redolet.

Καὶ πῶς κάλλιστον, καὶ πρεπωδέστατον σκέψαιτ' ἂν μᾶλλον, ἢ πόσου, καὶ πῶς ἐλάχιστον.

Ac quomodo opus pulcherrimum, & maxime decens effici possit, magis considerabit, quam quanti, & qua ratione minimo.

QVARTVM hoc est, quod in muneribus, factisque ipsius requiritur: animaduertet enim inquit, magis magnificus, quo pacto praestare possit, vt opus pulcherrimum sit, maximeq; amplum, quàm quo impensa in eo grandis non sit, & quomodo minore pecunia id moliri queat.

Ἀναγκαῖον δὴ καὶ ἐλευθέριον τὸν μεγαλοπρεπῆ εἶναι: καὶ γὰρ ὁ ἐλευθέριος δαπανήσει ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ: ἐν τούτοις δὲ τὸ μέγα τοῦ μεγαλοπρεποῦς, οἷον μέγεθος, περὶ ταῦτα τῆς ἐλευθεριότητος οὔσης.

Necesse igitur est, liberalem quoque magnificum esse: nam liberalis sumptus faciet in ea, quae oportet, & vt oportet: in his autem rebus id quod magnum est, proprium est magnifici, veluti magnitudo, cum liberalitas constet circa haec.

ADDIT, quod quintum est, fieri non posse, quin magnificus liberalis sit; cum liberalis etiã homo sumptus faciat in rebus, in quibus rectum est non parcere pecuniae, & modum etiam debitamque rationem in illis seruet; quibus in sumptibus cum amplitudo existit, illi efficiunt virum magnificum; granditas enim, magnitudoque distinguit magnificum a liberali, cum materia amborum eadem sit, versenturque in iisdem rebus ambae cum laude.

Καὶ ἀπὸ τῆς ἴσης δαπάνης, τὸ ἔργον ποιήσει μεγαλοπρεπέστερον: οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ κτήματος, καὶ ἔργου: κτῆμα μὲν γὰρ τὸ πλείστου ἄξιον, καὶ τιμιώτατον, οἷον χρυσός: ἔργον δὲ, τὸ μέγα, καὶ καλόν: τοῦ γὰρ τοιούτου ἡ θεωρία θαυμαστή: τὸ δὲ μεγαλοπρεπὲς, θαυμαστόν: καί ἐστιν ἀρετὴ ἔργου, μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει.

Et ab aequali sumptu opus efficiet magnificentius: non enim eadem virtus est rei familiaris, & operis: quod possidet enim quis, maius putatur, si maximo pretio dignum fuerit, veluti aurum: opus autem, quod magnum, & praeclarum: huiuscemodi enim omnis spectatio est admirabilis: magnificum autem admirabile: estq; operis virtus magnificentia, quae in magnitudine collocata est.

ADIVNGIT sextum quod & ipsum valet ad declarandum magnificum virum, seiungendumque ipsum a liberali, eum eadem impensa, pecuniaque moliturum esse opus magnificentius. Cum incumbat toto animo in splendorem ac decus; cum vero hoc, quod praedicar, mirum alicui videri potuisset; docet ipsum incredibile non esse, rationem reddens suae sententiae; non enim esse dicit eandem virtutem, laudemque partis alicuius rei familiaris, & operis, cum alterius virtus, exempli causa, fundi, vestimenti, tabernae, equi pretium sit, pretiumque quo paratur, veluti vt ipse inquit, aurum; operis autem, magnitudo ac species, formaque; affert quoque huius rei causam: inquit enim: huius enim, operis scilicet spectatio, animaduersioque admirabilis est: intelligit enim fanum, porticum, basilicam, publicum denique aliquod aedificium; quod autem adiungit sumptum est ad ratione concludendum; quod vero magnificum est, admirationem gignit, & est operis virtus magnificentia in magnitudine posita.

Ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια· οἷον τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα, καὶ κατασκευαί, καὶ θυσίαι· ὁμοίως δὲ καὶ ὅσα περὶ πᾶν τὸ δαιμόνιον.

Sumptuum autem eorum eſt, quos vocamus grandes, & honeſtos: cuiuſmodi ſunt ij, qui referuntur ad Deos, veluti quae in fanis dicata ſunt, & arae etiam aedificatae, victimaeq́ caeſae: ſimiliter autem & cuncta, quae ad omnem diuinam naturam referuntur. T

OSTENDERE etiam voluit, quae ſint impenſae, quas intelligit, illiusque generis eſſe dicit honeſtas, ac plenas dignitatis, quales ſunt inquit, quae referuntur ad Deos immortales, ceu dona in tēplis ipſis dicata, & fabricae tales, & ſacrificia nec non apparatus, magnusque numerus victimarum, ipſis immolatarum, eodemque pacto inquit, quae ad omnem naturam diuinam illorum, quos priſci illi vocabant daemonas: erant autem ita vocati ab ipſis, naturae quaedam mediae atque interiectae inter Deos & homines, quas etiam arbitrabantur dignas eſſe, quas colerent, & venerarentur, non tamen tantae dignitatis erant apud ipſos, quantae caeleſtes forent, cum etiam ipſorum aliqui reperti ſint, qui interire daemonas hos, etſi longiſſimum temporis ſpatium viuerent, affirmarent.

Καὶ ὅσα πρὸς τὸ κοινὸν εὐφιλοτίμητά ἐστιν, οἷον εἴ που χορηγεῖν οἴονται δεῖν λαμπρῶς, ἢ τριηραρχεῖν, ἢ καὶ ἑστιᾶν τὴν πόλιν.

Et quaecumque etiam erga commune ciuitatis ob laudem adipiſcendam, magna cum cura geruntur: veluti ſicubi arbitrantur oportere choragi munere fungi ſplendide, ſiue praefecturam gerere triremis, aut epulum dare populo.

ADDIT etiam his ſumptus publicos, vnde paretur honos plurimus, veluti inquit, ſiqua ciuitas eſt, quae delectetur amplitudine hac, & ſplendore, veluti inquit, ornare, & inſtruere chorum, cantorumque greges; quod munus qui obibant, appellabantur choragi; ita autem loquitur de his ſumptibus, vt non videatur omnino ipſos probare, neque in omnibus locis, ac temporibus idoneos eſſe exiſtimare, quod fecit etiam in II. de officijs M. Cicero, citatis quoq; auctoritatibus doctorum virorum, qui ipſos reprehenderunt, quia exhauriunt non ſolum priuatas domos, verum etiam aerarium; huiuſmodi ſumptus eſſe inquit, quos ſuſtinebant, quibus publice mandatum erat, vt triremem ſua pecunia inſtruerent ornarentque; qui mos erat Athenienſium in bello, quemadmodum etiam epulae publicae, cum aliquis accipiebat vniuerſam ciuitatem. A

Ἐν ἅπασι δ', ὥσπερ εἴρηται, καὶ πρὸς τὸν πράττοντα ἀναφέρεται, τὸ τίς ὢν, καὶ τίνων ὑπαρχόντων· ἄξια γὰρ δεῖ τούτων εἶναι, καὶ μὴ μόνον τῷ ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιοῦντι πρέπειν.

In omnibus autem his, vt dictum eſt, res refertur ad eum, qui agit, quis ille ſit, & quae ipſius fortunae: digna enim quae agit oportet his eſſe: ſumptusq́ conuenire non ſolum operi, quod geritur, verum etiam perſonae, quae gerit.

ADMONET, vt ſeruetur in hac ſumptuum amplitudine id, quod decet, repetitque quod prius praeceperat, conuenire enim ipſos oportere oſtendit, & perſonae, & facultatibus, copijsque ipſius, qui ſuſtinet; aliter enim, ne dum laudem vllam adferrent, maculam potius inurerent: dignos igitur his ſumptus hos oportere eſſe affirmat; & non tantum in ipſis attendendum, vt reſpondeant operae illi, ac muneri, ſed perſonae etiam eius, qui facit. In III. libro de moribus ad Eudemum, quo in loco diſſerit de illo, quod πρέπον Graeci, Latini decorum vocant, narrat Ariſtoteles, cum miſiſſent Athenienſes legatum ad Iouem Olympium, qui illic rem diuinam faceret, Themiſtoclem: id autem munus qui obirent, appellabantur θεωροί, id exiſtimatum non conueniſſe Themiſtocli propter humilitatem generis, ſed Cimoni, contentionemq; amplitudinis, qui maxime diues fuit, & antiqua nobiliq;

ſtirpe

stirpe fatus: Non opus est autem de ipso plura dicere, cum in manibus sit vita eius à Plutarcho diligenter scripta:& M. Ciceto de diuitijs,& liberalitate illius magnifice locutus sit: nam ille alter, antequam forte illud factum gereret, non solum nobilis non erat, sed etiam olim publice notatus in columna, vnà cum alijs, qui turpem aliquam culpam admiserant.

Διὸ πένης μὲν οὐκ αὖ ἂν μεγαλοπρεπής· οὐ γὰρ ἔστιν ἀφ' ὧν πολλὰ δαπανήσει πρεπόντως· ὁ δ' ἐπιχειρῶν, ἠλίθιος· παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ καὶ τὸ δέον· κατ' ἀρετὴν δὲ τὸ ὀρθῶς.

Quare pauper quidem nullo pacto magnificus foret: non enim adsunt illi, vnde multos sumptus decenter facere possit: qui autem experiretur, fatuus foret: faceret enim contra dignitatem, atque id, quod oportet: quidquid autem recte fit, cum virtute geritur.

Post ea, quae hic tradidit, adiungit auctor, earum e superiore documento, ac plane corollarium; fieri non posse, vt pauper homo sit magnificus: neque enim adest ipsi ea copia bonorum, vt valeat subsistere his sumptibus decenter: qui vero talis inquit, niteretur hoc facere, ἠλίθιος foret, id est fatuus, atque expers prudentiae: hoc enim nomine notare solet Aristoteles vacuos a iudicio ac stultos, atque id, addit hic, quia quod gerunt, gerunt contra dignitatem, & id quod oportet: quidquid autem a virtute proficiscitur, recte, atque ordine administratum esse debet.

Πρέπει δὲ, καὶ οἷς τὰ τοιαῦτα προϋπάρχει δι' αὐτῶν, ἢ διὰ τῶν προγόνων, ἢ ὧν αὐτοῖς μέτεσι, καὶ τοῖς εὐγενέσι, καὶ τοῖς ἐνδόξοις, καὶ ὅσα τοιαῦτα· πάντα γὰρ ταῦτα μέγεθος ἔχει, καὶ ἀξίωμα.

Decent autem eos, quibus haec prius parta erant studio ipsorum, siue maiorum, siue demum eorum, cum quibus illi aliqua necessitudine coniuncti sunt: & nobiles etiam, & qui aliquam dignitatem in vita consecuti sunt, & quaecunq; huiuscemodi: cuncta enim haec magnitudinē in se habent, ac dignitatem.

Non tantum requiri vult in hac virtute exercenda opimum patrimonium, sed veteres diuitias, & bene honesteque partas; cum subitae, inhonesteque quaesitae, nullo modo ipsi conueniant; partas autem siue studio, operaque ipsorum, siue maiorum, demumq; necessariorum aliquorum, & vt conuenire his hanc virtutem, ita nobilibus ac claris, ceterisque demum, qui aliqua praestanti laude praediti sint: postulari namque ab ipsa haec inquit, quia cuncta haec magnitudinem in se continent, ac dignitatem.

Μάλιστα μὲν οὖν τοιοῦτος ὁ μεγαλοπρεπής, καὶ ἐν τοιούτοις δαπανήμασιν ἡ μεγαλοπρέπεια, ὥσπερ εἴρηται· μέγιστα γὰρ καὶ ἐντιμότατα.

Huiuscemodi igitur maxime est vir magnificus: & in huiuscemodi sumptibus manet magnificentia, vt traditum est: maxima enim sunt, & maximo honore digna.

Cum sibi visus esset ipsum satis informasse, testari etiam hoc voluit; inquit enim, maxime autem talis, qualem descripsi, est magnificus, ac virtus haec in his praecipue sumptibus elucet, cum maximi sint, & maximo quoque honore digni.

Τῶν δὲ ἰδίων, ὅσα ἅπαξ γίνεται, οἷον γάμος, καὶ ἔτι τοιοῦτοις.

Priuatorum autem sumptuum hi proxime ad hos accedunt, qui semel in vita fiunt, veluti nuptiae, & siquid aliud huiuscemodi est.

Quando conceditur alicui, vt adumbret hanc virtutem in priuatis factis, docet; esse vero ipsa dicit, quae semel in vita fiunt; cuius exemplum ponit, nuptias, additque, ac siquid

aliud huiuscemodi est, quod raro admodum & infrequenter contingat; nam si repeterentur hi sumptus, exhaurirent cito patrimonium priuatum, praeter quam quod minime conueniunt tali.

Καὶ εἴ περί τι πᾶσα ἡ πόλις σπουδάζει, ἢ οἱ ἐν ἀξιώματι: καὶ περὶ ξένων δὲ ὑποδοχάς, καὶ ἀποστολάς, καὶ δωρεάς, καὶ ἀντιδωρεάς: οὐ γὰρ εἰς ἑαυτὸν δαπανηρὸς ὁ μεγαλοπρεπής, ἀλλ᾽ εἰς τὰ κοινά: τὰ δὲ δῶρα τοῖς ἀναθήμασιν ἔχει τι ὅμοιον.

Et siquid est, in quo vniuersa ciuitas putat se ornari, aut saltem ij, qui publicae dignitatis participes sunt: in recipiendorum autem hospitum cura, & domum dimittendorum, & donis accipiendis, & reddendis: non enim in semetipsum magnos sumptus facit magnificus, sed in eas res, quae publicam dignitatem augent: dona autem similitudinem quandam habent cum ijs rebus, quae dicatae Dijs, in templis collocantur.

PRAETEREA ferri possunt in his muneribus obeundis, quibus vniuersa ciuitas delectatur, gloriaeque sibi illa esse ducit, aut saltem principes ciuitatis. Addit etiam sumptus, qui fiunt in hospitibus recipiendis, domumque dimittendis, donisque dandis, atque acceptis remunerandis, qui omnes ornant non solum illos ipsos, qui liberales se praebent, verum etiam ciuitatem: instituta enim magnifici viri esse inquit, conuenireq; amplitudini ipsius, vt sumptus faciat, non in semetipsum, sed referat illos ad publicam dignitatem. Quod vero dona numerauit in his, quae pertinent ad magnificum virum, confirmat hoc, dicens, ipsa paria esse, assimiliaque his, quae in templis Deorum consecrantur.

Μεγαλοπρεποῦς δὲ καὶ οἶκον κατασκευάσασθαι πρεπόντως τῷ πλούτῳ: κόσμος γάρ τις καὶ οὗτος: καὶ περὶ ταῦτα μᾶλλον δαπανᾶν, ὅσα πολυχρόνια τῶν ἔργων: κάλλιστα γὰρ ταῦτα.

Est quoque magnifici viri domum aedificare, quae conueniat amplitudini suarum fortunarum: ornatus enim quidam hic quoque est: & in his rebus potius sumptus facere, quae diuturnae sunt: pulcherrima enim haec sunt.

CONVENIRE quoque tradit magnifico viro, vt domum sibi aedificet amplam, & quae diuitijs ipsius, & opibus respondeat; cuius suae sententiae causam hanc adfert, quod haec quoque res ornat talem hominem, augetque dignitatem ipsius: decorum enim positum est in ornatu, splendoreque; qui ornatus non potest obtineri sine sumptibus magnis. De hac etiam parte magnificentiae disseruit M. Cicero in I. libro de officijs: docuitque quantopere requireretur in persona magnifici viri, praeter quam quod toti ciuitati ornatui est. Admonet praeterea noster, vt homo talis sumptus potius faciat in rebus, quae restent, diuque mansurae sint, quàm in his, quae dilabuntur, atq; intereunt breui: cum vere haec pulcherrima vocari possint.

Καὶ ἐν ἑκάστοις τὸ πρέπον: οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ἁρμόζει θεοῖς, καὶ ἀνθρώποις, οὐδ᾽ ἐν ἱερῷ, καὶ τάφῳ: καὶ ἐπεὶ τῶν δαπανημάτων ἕκαστον μέγα ἐν τῷ γένει. καὶ μεγαλοπρεπέστατον μὲν, τὸ ἐν μεγάλῳ μέγα: ἐνταῦθα δὲ, τὸ ἐν τούτοις μέγα, καὶ διαφέρει τὸ ἐν τῷ ἔργῳ μέγα, τοῦ ἐν τῷ δαπανήματι: σφαῖρα μὲν γὰρ ἡ λήκυθος, ἡ καλλίστη, ἔχει μεγαλοπρέπειαν παιδικοῦ δώρου: ἡ δὲ τούτου τιμὴ, μικρὸν, καὶ ἀνελεύθερον: διὰ τοῦτό ἐστι τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐν ᾧ ἂν ποιῇ γένει, μεγαλοπρεπῶς ποιεῖν: τὸ γὰρ τοιοῦτον οὐκ εὐυπέρβλητον, καὶ ἔχει κατ᾽ ἀξίαν τοῦ δαπανήματος: τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπής.

Et in singulis existit decorum: non enim eadem conueniunt Dijs & hominibus: neque in fano, & sepulchro: & in sumptibus vnusquisque ma-

gnus

gnus suo in genere, ac magnificentissimus quidem, qui in magno magnus est: hic autem quod in his magnum est, & quod est in opere magnum discrepat ab eo, quod est in sumptu: pila enim, aut ampulla pulcherrima magnificentiam in se continet puerilis doni: pretium autem huius paruum, & illiberale est: & hac de causa magnifici viri est in quocumque genere fecerit aliquid, magnificè facere: huiuscemodi enim omne non facile superari potest, ac se habet secundum dignitatem sumptus: huiuscemodi igitur est vir magnificus.

In cunctisque his studeant decoro; videantque diligenter, qui sumptus congruant illis operibus, ac factis; neq; enim ijdem probari possunt exhibiti Dijs, atque hominibus; quod etiam facere oportere docet; exemplo posito fani alicuius, & busti, quo nullum excogitari potuit, quod magis rem declararet, etsi in opulentis ciuitatibus peccatur quoque in hac re non parum. Reprehendens igitur hunc errorem, sumptus magnos existimari debere pro cuiusque rei genere inquit: singulos vero magnificentissimos esse vult, cum respondet magnitudo ipsorum, magnitudini operis, sed in superioribus rebus affirmat magnos esse, qui superant vulgares ac communes. Cum aliquod magnum dici, existimarique debeat duobus modis, & quod videlicet in re magna fit, & quod sua ui, perseque magnum est; discrepare igitur inter se ipsum affirmat, atque id illustribus exemplis positis: pila enim inquit, & pyxis, ampulla ve pulcherrima haberet in se magnificentiam, vt in puerili dono, & tamen pretium huius exile est & minutum: vnde perspicitur, verum esse, quod praecepit; est enim in hoc & amplitudo, & exiguitas, quae tamen, in ea re vsurpata, vitio affinis non est, sed mutat nomen; quare addit, ob hanc ipsam rem, magnifici officium est in singulis generibus facinorum, operumque incumbere in amplitudinem, seruireq; munificentiae; huiuscemodi enim omne tale est, vt non facile possit vinci, ac superari; belleque se vndique habet, & vt requirit sumptus, quibus muneribus magnifici expositis, repetit quod supra ijsdem verbis exposuerat, talem, qualem quasi pinxit, esse magnificum. Quod ad pilam pertinet, quam puerile donum esse significat; Apollonius quoque in III libro ἀργοναυτικῶν, enim oporteret impellere Cupidinem ad Iasonem amore inflammandum, narrat ipsi matrem pollicitam esse σφαῖραν εὐτρόχαλον, Vulcani manibus fabricatam. Eiusdem generis dona sunt astragali, taliquè, quibus luditur; quae cuncta intellexit T. Liuius, cum inaequale, variumque Persei, Macedonum regis, ingenium ostendere vellet, in munificentia exercenda, inquit enim. „ Quibusdam honoratis, magnoque aestimantibus se, puerilia, vt escae, „ aut lusus, munera dare: alios nihil expectantes, ditare.

Ὁ δ' ὑπερβάλλων, καὶ βάναυσος, τῷ παρὰ τὸ δέον ἀναλίσκειν, ὑπερβάλλει, ὥσπερ εἴρηται: ἐν γὰρ τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων, πολλὰ ἀναλίσκει, καὶ λαμπρύνεται παρὰ μέλος: οἷον ἐρανιστὰς γαμικῶς ἑστιῶν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν, ἐν τῇ παρόδῳ πορφύραν εἰσφέρων, ὥσπερ οἱ Μεγαρεῖς, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ποιήσει, οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ τὸν πλοῦτον ἐπιδεικνύμενος: καὶ διὰ ταῦτα οἰόμενος θαυμάζεσθαι: καὶ οὗ μὲν δεῖ πολλὰ ἀναλῶσαι ὀλίγα δαπανῶν: οὗ δ' ὀλίγα, πολλά.

Qui autem transit modum, & banausus, quod sumptus facit praeter id quod oportet, transit modum, vt traditum est: in res enim, quae paruos sumptus requirunt, multa expendit, & splendorem ostentat illepide, veluti nuptiarum more accipiens eos, qui symbolis datis simul cenare statuerunt, & cum choragi personam sustinet, in aditu scenae purpuram sternunt, quod Megarenses faciunt, & cuncta huiuscemodi faciet non honesti gratia, sed diuitias ostentans, & propter haec existimans, homines in admirationem sui venturos: & vbi quidem oportet magnos sumptus facere, pauca expendens: vbi autem paucos, multa.

Evm, qui nimis facit in hoc, multisque modis peccat, dum imitari vult magnificum; ostendit modo qualis sit; ipsi autem nunc videtur putare conuenire banausi nomen; cum tamen

In III.libro de moribus ad Eudemum tradat huic vitio, Graeco in sermone, nomen impositum non esse: appellari vero huiuscemodi homines posse non male propter vicinitatem culparum, quibus haerent, apirocalos, & salaconas: sed nominibus relictis, affirmat hic, labi ipsum, vel potius praecipitem ferri in vitium, quod ingentes sumptus faciat, vbi minimè decet: hoc vere dici de ipso singillatim declarans, inquit: in rebus enim, quae tenues, pusillosque sumptus requirunt, grandem impensam facit, clarusque & illustris videri vult ineptè, atque illepidè: exempli gratia inquit, si domi acceperit sodales, qui symbolis datis, vna cenare velint, struit conuiuium, quale conuenit et nuptijs: eodemque pacto, si forte choragus creatus sit, & ornare debeat cantorum gregem, ac scenam, in aditu eius comoedis purpuram sternit, cui stultae, inanique gloriae captandae, deditos fuisse commemorat Megarenses, vt qui se inuentores eius poematis fuisse ferebant: πάροδον enim modo videtur Aristoteles vocasse viam, aditumque illum, non primum cantum chori, vt alias fecit. Cum iam flagitium exposuisset, quod committitur, in effundenda grandi pecunia in sumptibus, qui exili contenti erant, adiungit eos finem verum ante oculos non habere, nec dignitatis causa, vt oportet, facere sed ostentandarum diuitiarum causa facere, quique putent, ita se admirationi futuros: demumque tota via, vt apertè significat, in sumptibus faciendis errare.

Ὁ δὲ μικροπρεπὴς, περὶ πάντα ἐλλείψει, καὶ τὰ μέγιστα ἀναλώσας, ἐν μικρῷ τὸ καλὸν ἀφελεῖ, καὶ ὅ, τι ἂν ποιῇ, μέλλων, καὶ σκοπῶν πῶς ἂν ἐλάχιστον ἀναλώσαι, καὶ ταῦτ᾽ ὀδυρόμενος, καὶ πάντ᾽ οἰόμενος μείζω ποιεῖν, ἢ δεῖ.

Qui autem, cum magnificus esse velit, minutus est in minutis sumptibus faciendis, omnibus modis peccabit, & cum magnos sumptus fecerit, parua in re perdet dignitatem omnem, ac splendorem, & quodcunque fecerit, tempus interponens, moramque faciet & cogitans quomodo minimo sumptu id efficere possit, & haec ipsa etiam cum suspirio, & cuncta putans se ampliora facere, quàm oportet.

Ostendit quomodo peccet, qui contrario vitio affinis est; ipsum igitur inquit in omnibus rebus, quae ad sumptus pertinent, minus facere, quàm rectum sit; & si forte aliquando contigerit, vt maximos sumptus fecerit, pusilla in pecunia, cui pepercit, corrumpit laudem suam, speciemque illius honesti alioquin operis, & quodcunque aggressurus est, procrastinans, & quantum potest in posterum differens, attingit, & minutè quaerit, ac ponderat, quomodo id opus minore pecunia conficiat, moliaturque, & de illis ipsis sumptibus conquerens, quamuis valdè imminuti sint, putansque demum, contra veritatem omnem, se cuncta grandiora, amplioraque facere, quàm opus sit.

Εἰσὶ μὲν οὖν αἱ ἕξεις αὗται, κακίαι. οὐ μὴν ὀνείδη γ᾽ ἐπιφέρουσι, διὰ τὸ μήτε βλαβεραὶ τῷ πέλας εἶναι, μήτε λίαν ἀσχήμονες.

Sunt igitur habitus hi vitia, non tamen probra inferunt, quia nihil detrimenti ceteris apportant, neque valde deformes sunt.

Post descriptum accuratè, constitutumque paene nobis ante oculos, minutum hunc, angustumq; animum, tradit Aristoteles duos habitus animorum vitiosos esse, nō tamen probro, flagitioque esse, neque obijci solere, vt facta turpia atque improba; cuius suae sententiae causas duas affert: aliter namque non vera illa putari potuissent: quomodo, quod vitium esse concedit, non possit auctori eius rectè obijci; inquit igitur ipsos nihil detrimenti ceteris mortalibus importare: nec obesse proximo, vt nos quoque, eodem nomine seruato, loquimur: altera causa est, quod non valde turpes sint, vt sunt crimina libidinis, gutturis ac ventris, & reliquarum improbissimarum cupiditatum.

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία, περὶ μεγάλα μὲν, καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἔοικεν εἶναι, περὶ ποῖα δ᾽ ἐστι, πρῶτον λάβωμεν (διαφέρει δ᾽ οὐδὲν, τὴν ἕξιν, ἢ τὸν κατὰ τὴν ἕξιν, σκοπεῖν)

Magna-

Magnanimitas autem circa res magnas, indicio etiam nominis, videtur versari: circa quales autem, primum cognoscamus (nihil autem interest habitum ne consideremus, siue eum, qui praeditus habitu est.

Post traditam, explanatamque, quantum disciplina haec postulat, magnificentiam, aggreditur magnanimitatem, in quo primum animaduertendum est, ipsum ordinem immutasse; antea namque in libris de moribus, quos misit ad Eudemum, exposuit diligenter, qui foret vir magnanimus, quod indicaui initio quoque declaratae antecedentis huic virtutis; puto autem id factum, quia manent aliquo modo in eadem si non materia, tamen gradu, modoq; variarum rerum: vt enim illa magnitudine sumptus, ita haec honoris ac laudis magnitudine: inquit igitur hoc loco, videri, intelligique posse, versari magnanimitatem in magnis rebus, indicio quoque nominis: cum enim iunctum sit e duobus verbis, prior pars ipsius granditatem illius rei significat; quare videndum restare, cuiusmodi illa sint, quae magna, amplaque esse debent. Cum perspiceret autem viam faciliorem esse huius virtutis explicandae, positis ante oculos moribus, institutisque magnanimorum virorum, quam si habitum animi illorum, non monstratis prius factis, quae facta inde prodeunt, hanc elegit.

Δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος εἶναι, ὁ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἄξιος ὤν: ὁ γὰρ μὴ κατ᾽ ἀξίαν αὐτὸ ποιῶν, ἠλίθιος: τῶν δὲ κατ᾽ ἀρετὴν, οὐδεὶς ἠλίθιος, οὐδ᾽ ἀνόητος: μεγαλόψυχος μὲν οὖν ὁ εἰρημένος.

Videtur autem magnanimus esse is, qui magnis se ipsum dignum existimat, & sane his dignus est: qui namque non secundum dignitatem hoc facit, fatuus est: eorum autem, qui virtutem in vita sequuntur, nemo fatuus, neque demens: magnanimus igitur est is, qui dictus est.

Inquit igitur videri magnanimum illum esse, meritoq; ita appellari posse, qui se dignum putat magnis, qui tamen illis dignus est, nec in suis rebus pluris aestimandis, quàm oportcat, decipitur: probat autem quod dicit a contrario, cum qui praeter dignitatem, nec vere hoc facit, fatuus sit; quod nomen fatui, insulsique hominis non cadit in quemquam virtute praeditum; eum autem, quem tradidit, magnanimum esse testatur.

Ὁ γὰρ μικρῶν ἄξιος, καὶ τούτων ἀξιῶν ἑαυτὸν, σώφρων: μεγαλόψυχος δ᾽, οὔ: ἐν μεγέθει γὰρ ἡ μεγαλοψυχία: ὥσπερ καὶ τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι: οἱ μικροὶ δ᾽, ἀστεῖοι, καὶ σύμμετροι: καλοὶ δ᾽, οὔ.

Qui enim parui dignus est, iisq; ipsis se dignum putat, temperans est: magnanimus vero nullo pacto: in magnitudine enim posita est magnanimitas, veluti pulchritudo etiã in magno corpore: parui autem, vrbani & venusti, iidemq; ob sibi respondentẽ mensuram membrorum, commẽdati: formosi autem, nullo pacto.

Cum existat quidam, qui vna parte similis ipsi est: altera vero dissimilis; docet hunc, nequis error in hoc exoriatur temperatum hominem, moderatumque appellari: non enim decipitur in iudicio de se faciendo, in hocque par, similisque est magnanimo; paruis autem rebus contentus est, illasq; sibi poscit; quare magnanimus, inquit, non est: in magnitudine enim fundata est haec virtus: rei autem illustrandae causa vtitur simili, valde apto ad id praestandum: idem namque in hoc vsu venire affirmat, quod in pulchritudine corporis: requirit enim illa quoque magnitudinem: adolescentes enim inquit, qui parui sunt, etsi speciem aliquam retinent: ἀστεῖοι inquit, quasi concinni, elegantesque ab aliquo, qui laudare ipsos, ornareque vellet, vocarentur; formosi vero nullo pacto; altero quoque nomine testatur eosdem commendari, quod valet partes illius corporis sibi conuenire, nec discrepare inter se, quod vitium haerebat Quintiae Catullianae, quare corrumpebat ceteras ipsius corporis dotes: sales enim, Veneresq;, quas illic praedicat, parit συμμετρία membrorum.

ΟΛ

Ὁ δὲ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἀνάξιος ὤν, χαῦνος· ὁ δὲ μειζόνων ἢ ἄξιος, οὐ πᾶς χαῦνος.

Qui autem magnis se dignum existimat, indignus existens, is inflatus est: qui vero maioribus quam dignus, non omnis est inflatus.

CVM, quomodo vocetur, qui sedem mediam tenet, ostenderit, significat nunc quibus nominibus appellentur extremi, & qui cingunt ipsam, longo tamen interuallo ab ipso remoti: qui igitur plus in hoc facit, quàm deceat, existimatque se dignum ijs, quibus non est, magnis quidem illis; (quae vero ipsa sint infra paulo quaeret.) χαῦνος vocatur: quod Graecum nomen valet lentum, & quod facile extenditur, ac dilatatur; intelligo lentum, quo sensu Virgilius appellauit lentam salicem; non quo Cicero lentum negotium: & quo, lentus homo aliquando vocatur, idest nimis patiens iniuriarum. Vt opinor autem ita ipse appellabatur; quia quasi se protenderet ad honores, & niteretur sibi asciscere non debitos; notionem huius nominis, quam dixi, esse puto, quod tamen a corporibus hoc loco ad animum translatum arbitror: inuenio enim ita bonos auctores ipsum cepisse, vt Plutarchum in extremo eius libelli, cuius index est: ἐρωτικός; vbi rem incredibilem narrat, feminam integerrimam Epponinam celasse vterum, cum praegnans foret, medicamine quodam, quod vim hanc haberet, etsi in balneo lauaretur vna cum mulieribus, amicis, ac cognatis; ita igitur loquitur de illo pharmaco: habereque ipsum dicit λίπασμα σαρκωτικὸν, ὃ χαυνωτικὸν σαρκὸς, ὥσι δ' ἂν διάχυσιν τινα, ὃ διόγκωσιν ἐμποιεῖ. idest vt opinor pinguedinem, quae gigneret carnem, siue quae vim, potestatemque haberet laxandi carnem; ita vt valeret effusionem quandam & tumorem inserere. Quod vero auctor addit, non omnem mortalem, qui se maioribus dignum existimat, esse χαῦνον; recteque hoc nomine notari posse: crediderim valere, quia hominibus aliquo modo concessum est, vt augeant sua bona, quod sanè si modice faciunt, non magnam culpam in se continet: aliter enim multi, multique inuenirentur, qui vitio hoc laborarent: aliud enim est magnis se dignum putare, quod perpetuo in natura quorundam existit; sineq; vlla dubitatione vitiosum est, propriumque vani ingenij: aliud, ornare semetipsum, addendo aliquid suis bonis. Praeterea non dicit, maximis bonis, sed magnis, vt etiam non loquitur de ipso, vt funditus indigno illis. Aspasius tamen aliter accipit, quod mihi non placet, nec sequendum arbitror; existimat enim, hoc Aristotelem admonere voluisse, quia videbat extare quosdam, fallaces homines, qui animo imponendi alijs ita se gererent in rebus suis, amplificarentque sua bona, cum id superiores illi facerent ob cupiditatem inanis gloriae, non versuti, sed stolidi,

Ὁ δ' ἐλαττόνων ἢ ἄξιος, μικρόψυχος, ἐάν τε μεγάλων, ἐάν τε μετρίων, ἐάν τε καὶ μικρῶν ἄξιος ὤν, ἔτι ἐλαττόνων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, καὶ μάλιστα ἂν δόξειεν ὁ μεγάλων ἄξιος· τί γὰρ ἂν ἐποίει, εἰ μὴ τοσούτων ἦν ἄξιος.

Qui autem minoribus, quàm dignus, parui animi homo, siue ille magnis, siue mediocribus, siue paruis dignus est, adhuc minoribus se dignum putat, & maxime si videretur dignus magnis: quid enim fecisset, nisi huiuscemodi dignus fuisset.

SIGNIFICAT modo qualis sit, qui contrario vitio affinis est, nec, culpa quadam ingenij, putat sua bona tanti esse, vt debeat ob ea sibi multum placere: huncque parui animi hominem, & quasi pusillanimum vocari dicit, cum autem peccet, minoris sua bona aestimando, quàm vere aestimari debeant, siue illa magna sint, siue mediocria, siue parua, in primis illum ita appellari posse dicit, qui, cum amplis dignus sit, tamen ea extenuat, minoribusque se dignum censet, quem errorem magnum animi redarguens, inquit, quid fecisset hic, qui cum dignus maximis honoribus sit, tantopere se abijcit, si non talibus, tamque magnis dignus extitisset,

Ἔστι δὴ ὁ μεγαλόψυχος τῷ μὲν μεγέθει, ἄκρος: τῷ δὲ ὡς δεῖ, μέσος, τοῦ γὰρ κατ' ἀξίαν ἑαυτὸν ἀξιοῦν, οἱ δ', ὑπερβάλλουσι, καὶ ἐλλείπουσιν.

Est igitur magnanimus, magnitudine quidem summus: si autem cogite-

tur,

tur, vt oportet, medius: existimat enim seipsum dignum eo, quod pro dignitate ipsius est: hi autem superant modum, & tamquam in cursu deficiunt.

Ne quis scrupulus exoriretur in animo alicuius, qui audisset ipsum tribuentem magnanimo amplitudinem, altissimumque locum: dixit enim plane ipsum censere se dignum ijs gradibus, atque honoribus, quibus dignus est: cum tamen idem velit non discrepare hanc a ceteris virtutibus, positis in moribus, quae cunctae mediam sedem tenẽt, mederi voluit huic malo, atque errori; inquit igitur magnanimum; si attendatur magnitudo, quae ipsum constituit, summum esse; si vero facta eius ponderentur, medium: facit enim quod rectum est, ac decet. Declarauit hoc etiam Alexander in xxvij quaestione quarti libri, cum ipsius iam aetate inuentus esset, qui negaret, virtutes has esse mediocritates, cum illae cunctae suis in consilijs, ac factis sequantur summum, quod in ipsis est, ac perfectum: neq; enim quod modo tradit Aristoteles de magnanimo, vt vna summus sit, ac medius, proprium ipsius est, sed commune ipsi, cum ceteris morum virtutibus, etsi id magis repugnare videtur in hac, quae sibi asciscit summum, atque editissimum. Idem quoque docuit Plutarchus in libello, quo instruxit adolescentes ad lectionem poetarum: in pluribus enim virtutis definitionibus, quae tunc circumferebantur: describebantque hunc optimum, & diuinissimum animi nostri habitum, hunc etiam tetigit, ἀκρότητα λογικῆς φύσεως.

Εἰ δὲ δὴ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, ἄξιος ὤν, καὶ μάλιστα τῶν μεγίστων, περὶ ἓν μάλιστα ἂν εἴη: ἡ δ' ἀξία λέγεται πρὸς τὰ ἐκτὸς ἀγαθά: μέγιστον δὲ τοῦτ' ἂν θείημεν, ὃ τοῖς θεοῖς ἀπονέμομεν, καὶ οὗ μάλιστα ἐφίενται οἱ ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις, ἆθλον: τοιοῦτον δ' ἡ τιμή: μέγιστον γὰρ δὴ τοῦτο τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν: περὶ τιμὰς δὴ καὶ ἀτιμίας, ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὡς δεῖ.

Si igitur magnis seipsum dignum existimat, dignus profecto ipsis, & maxime, si maximis, circa vnum maxime esse debet: dignitas autem dicitur ad relationem externorum bonorum: maximum autem hoc esse statueremus, quod dijs tribuimus, & cuius maximè desiderio inflammati sunt, qui gradus honoris in rep. adepti sunt: quodq; praemium est ob res honestissimas gestas: huiuscemodi autem quiddam est honor: maximum enim hoc est externorum bonorum: circa honores igitur, & probra, dedecoraq; magnanimus se gerit, vt oportet.

Id, quod restabat, patefecit nunc singillatim, quod nam potissimum sit bonum, in quod sibi parandum incumbit magnanimus, & quae demum sit materia huius virtutis; declaratque illud esse, quod tradit, vtẽs eo, quod iam confirmarat: inquit enim, si igitur is magnis se dignum arbitratur, cùm dignus illis sit, nec temerè sibi ipsa arrogat, praecipue autem maximis: in vno maximè impetrando studium suum ponet; videndum igitur, quid hoc sit; id quod sumere oportet, à vi dignitatis, aestimationisque spectata: aestimatio vero refertur ad bona, quae sunt posita extra nos, metienda; maximum autem horum bonorum esse existimare debemus, id quod tribuimus Dijs; quodque appetere maxime perspicimus viros honestos, & in magno gradu honoris habitos: praetereaque quod praemium statuimus esse pulcherrimorum factorum: his enim quattuor indicijs vsus est in declarando, ante oculosque constituendo honore: quare merito addidit, sentẽtia sua his argumentis confirmata; huiuscemodi autem bonum est honos, quare maximum hoc est externorum bonorum. Adiungit in extremo, quo significat negotium confectum esse, rationeq; conclusum, quod volebat: planum igitur ait factum est, circa honores, ignominiasque occupari magnanimum, hos vt consequatur, vt decet, bonisque artibus: illas, vt vitet, atque a se studiose reijciat: non potest autem aliquis cupidus esse honoris, quin eodem tempore det operam, ne strepat in se vlla macula.

Καὶ ἄνευ δὲ λόγου φαίνονται οἱ μεγαλόψυχοι περὶ τιμὴν εἶναι: τιμῆς γὰρ μάλιστα οἱ μεγάλοι ἀξιοῦσιν ἑαυτούς: κατ' ἀξίαν δέ.

Et sine argumento vllo perspiciuntur magnanimi circa honores versari; ho-

nore

nore enim maxime magni viri se dignos esse arbitrantur, vt dignitas tamen vult.

Potvisse aliquo modo se supersedere testatur rationibus atque argumentis: quia per se ac sine ipsis satis apertum, perspicuumq; erat, versari in hac materia magnanimum virum, cum peculiare sit omnium magnorum virorum, putare se dignos honore: ipse autem in his primum locum teneat; repetit tamen, quod supra admonuerat, id ipsum recte, & ordine facere, & vt veritas postulat.

Ὁ δὲ μικρόψυχος, ἐλλείπει καὶ πρὸς αὑτὸν, καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα: ὁ δὲ χαῦνος, πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὑπερβάλλει: οὐ μὴν τόν γε μεγαλόψυχον.

Parui autem animi homo, est in penuria, & secum collatus, & cum dignitate magnanimi: inflatus autem, cum semet ipso quidem collatus, superat modum: non tamen magnanimum superat.

Post magnanimum explanatum, significat qualis sit parui animi homo in hoc, quem dicit peccare in minorem partem, si conferatur cum meritis & suis, & magnanimi hominis: minore enim honore se is dignum putat, quam vere dignus sit, nec peruenire ad se arbitratur posse partem vllam eorum honorum, qui conueniunt magnanimo viro, nec ab eo despiciuntur: merita igitur sua ob hoc vitium ipse conterit, ac sine modo vllo extenuat. Lenium autem qui contra se gerit, si quis conferat illum cum ipso, suisque meritis, tradit superare modum magno interuallo: neque enim merito potest poscere illos honores, quibus falso se dignum putat, nec tamen vt semetipsum vincit in amplitudine honorum sibi arroganda, superat in hoc magnanimum: non enim posset illo nomine vocari, si quispiam existeret, qui maiores spiritus haberet.

Ὁ δὲ μεγαλόψυχος, εἴπερ τῶν μεγίστων ἄξιος, ἄριστος ἂν εἴη: μείζονος γὰρ ἀεὶ ὁ βελτίων ἄξιος, καὶ μεγίστων, ὁ ἄριστος: τὸν ὡς ἀληθῶς ἄρα μεγαλόψυχον, δεῖ ἀγαθὸν εἶναι.

Magnanimus autem, siquidem maximis honoribus dignus est, optimus vtique esset: maiore enim semper honore dignus est, qui melior est, & maximis ille, qui optimus: vere igitur magnanimum oportet virum bonum esse.

Postqvam docuit, qualis sit, magnanimus, monstrauitque itidem, quale ingenium sit, mosque eorum, qui similes ipsi aliquo modo sunt, sed labuntur ac peccant, declarat oportere ipsum optimum virum esse, summumq; locum tenere in omnibus morum virtutibus tractandis. Primum igitur probat fieri non posse, quin ille vir optimus sit: aliter enim non foret dignus praeclaro hoc nomine: inquit igitur, magnanimum oportere virum optimum esse, si maximis quibusque rebus, honoribusq; dignus est: si namque supra ceteros omnes, iure suo poscere potest, vt sibi, quod maximum est, tribuatur, in gradibus omnibus dignitatis requiritur, vt summum locum obtineat in omni probitate: quod enim ad altissimum locum peruenit dignitatis, non potest merito cadere, nisi in virum summa virtute praeditum: quanto magis enim inquit aliquis melior extiterit, tanto maiore praemio, honoreque dignus est: quare, qui maximis, optimus sit, necesse est: concludamus igitur, eum, qui re vera, non verbotenus, magnanimus est: multi enim tales repetiuntur, oportet virum bonum esse.

Καὶ δόξειε δ' ἂν εἶναι μεγαλοψύχου, τὸ ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ μέγα: οὐδαμῶς τ' ἂν ἁρμόζοι μεγαλοψύχῳ φεύγειν παρασείσαντι, οὐδ' ἀδικεῖν: τίνος γὰρ ἕνεκα πράξει αἰσχρὰ, ᾧ οὐθὲν μέγα: καθ' ἕκαστα δ' ἐπισκοποῦντι πάμπαν γελοῖος φαίνοιτ' ἂν ὁ μεγαλόψυχος, μὴ ἀγαθὸς ὢν, οὐκ εἴη δ' ἂν οὐδὲ τιμῆς ἄξιος, φαῦλος ὤν: τῆς ἀρετῆς γὰρ ἆθλον, ἡ τιμὴ, καὶ ἀπονέμεται τοῖς ἀγαθοῖς.

Videretur autem esse magnanimi id, quod in vnaquaq; virtute amplũ est: nullo enim pacto conueniret magnanimo, fugere demissis manibus, neq; iniuriã facere: cuius enim gratia aget, quae turpia sunt, cui nihil est magnum: illi autem, qui singillatim cuncta consideraret, penitus ridiculus esse videretur vir magnanimus, nisi esset probus: non foret autem vtique neque honore dignus, si malus homo esset; virtutis enim praemium, honor, & tribuitur probis viris.

ADIVNGIT, videri etiam posse, vt in vita, factisq; magnanimi viri existat, quod in singulis virtutibus amplum est; initium autem ducit a fortitudine: neque enim inquit, conueniret vllo modo, vt magnanimus, obiecto sibi aliquo metu, fugeret demissis manibus, ac turpiter deniq;. Huius nominis, ac timidi facti exemplum ab auctore sumemus; qui in libro de progressu animantium tradidit eos, qui in cursu quatiunt brachia, celerius currere. Verba eius sunt; καὶ οἱ θέοντες θᾶττον θέουσι, παρασείοντες τὰς χεῖρας. Idem etiam vsu venire ostendit in iustitia, quibus duabus virtutibus expositis contentus, idẽ affirmãs in reliquis contingere, inquit; siquis singillatim attendat, intelligere eum facile posse, nullam causam peccandi habere magnanimum virum; spectaculoque ipsum omnibus futurum, si intelligeretur non esse vir probus. Addit quoque eundem honore vllo dignum existimari non posse, si esset homo nequam, cum honos sit praemium virtutis, atque honestorum factorum; tribuaturque ab his, qui recte ipsum dispensant probis viris.

Ἔοικε μὲν οὖν ἡ μεγαλοψυχία οἷον κόσμος τις εἶναι τῶν ἀρετῶν· μείζους γὰρ αὐτὰς ποιεῖ: καὶ οὐ γίνεται ἄνευ ἐκείνων: διὰ τοῦτο χαλεπὸν τῇ ἀληθείᾳ μεγαλόψυχον εἶναι: οὐ γὰρ οἷόν τε ἄνευ καλοκαγαθίας.

Videtur igitur magnanimitas veluti ornatus quidã esse virtutum: maiores enim ipsas reddit: & nõ efficitur sine illis: hac de causa arduum, vere magnanimũ esse: non enim effici hoc potest absque concursu honestarum, bonarumq; rerum.

CVM explicarit hanc virtutem, dignitatemque eius aperuerit; studio ipsius magis celebrandae, perspici posse inquit ex ijs, quae sunt exposita, esse ipsam veluti ornamentum, & quasi splendorem omnium virtutum: cuius iudicij sui, magnaeq; laudis, quam ei tribuit, causam affert; quod reddit illas etiam ipsas maiores: amplificatq; vim ac potestatem earum; neque etiam manere, statumq; suum tueri potest sine illis, qua de causa adiungit, arduum esse adipisci ipsam: re ueraq; magnanimum esse, cum constari, obtineriq; non possit, sine cumulo, congressuq; cunctarum virtutum, quem concursum earum vocabant Graeci, iuncto verbo, καλοκαγαθίας; de quo nomine disseruit ipse diligenter in II librorum illorum, quorum index est μεγάλα ἠθικά; cum ipsum laudasset, non maleq; dici solere affirmasset de illo, qui absolute, perfecteq; studiosus foret. Vt autem ipse illic τελείως σπουδαῖον inquit, ita Xenophon initio statim laudationis Agesilai, ὅτι τελέως ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐγένετο, ait. Quod etiam hoc loco inquit de hac ipsa virtute, quantum potest eam extollens, ipsam esse οἷον κόσμον cunctarum virtutum. Metuens fortasse, ne illius celebrandae studio, iustum modum in eo transisset, in tuto ponere laudem hanc multam voluit. Quare addidit particulam οἷον, quae videtur hic valere, vt locutus est in libro primo de anima, cor dicens esse, οἷον ἀρχὴν ζώων, molliens, particula addita, translationem, ne durior videretur.

Μάλιστα μὲν οὖν περὶ τιμὰς, καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστι: καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις, καὶ ὑπὸ τῶν σπουδαίων, μετρίως ἡσθήσεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων, ἢ καὶ ἐλαττόνων: ἀρετῆς γὰρ παντελοῦς οὐκ ἂν γένοιτο ἀξία τιμή.

Maxime igitur versatur magnanimus circa honores, & ignominias: & magnis quidem honoribus, & a studiosis viris profectis mediocriter laetabitur, tamquam sua, sibiq; accommodata consequens, siue etiam minora: virtute enim plena non inueniretur vlla digna merces.

CVM supra dixisset, versari magnanimum circa honores & ignominias: esseque hanc veram materiam, propriamque ipsius, non mutat sanè sententiam nunc, sed addit id, quod tradi-

dit, plerumque fieri; cumque in illis occupetur, quasi in suo campo ipsum manere; sed tamen aliquando inde digredi, atque in vicina loca migrare, quae tamen antequam, quae illa sint, monstret, significat, quomodo se gerat in omni genere honoris: variatur enim non parum animus ipsius, variatis honoribus: ob magnos igitur honores, & qui a grauibus, honestisque viris prodierint, mediocriter inquit, laetabitur, vt sua, propriaque consecutus: neque enim causam vllam habuit, cur gaudio exultaret: illi namque iustius videntur posse laetitia efferri, qui nacti sunt aliquid magni boni praeter expectationem, suaque merita: Corrigit autem statim quod dixerat de iustis, sibique debitis honoribus datis; aitq; siue potius minoribus, paucioribusque, quod eos facere, postulareque posse declarat, cum plenae, integraeque virtutis praemium nullum par, dignumque existat.

Οὐ μὴν ἀλλ' ἀποδέξεταί γε, τῷ μὴ ἔχειν αὐτοὺς μείζω αὐτῷ ἀπονέμειν· τῆς δὲ παρὰ τῶν τυχόντων, καὶ ἐπὶ μικροῖς, πάμπαν ὀλιγωρήσει· οὐ γὰρ τούτων ἄξιος.

Nec tamen non accipiet, quia nihil illi habent maius, quod ipsi tribuant: honores autem sibi a quibuslibet hominibus, & ob paruas res delatos, penitus despiciet: non enim his dignus est.

VERVMTAMEN inquit capiet, nec repudiabit honores illos, quia intelligit eos potestatem non habere maiora sibi tribuendi Indicat etiam, qui sit animus, mosque magnanimi viri circa honores sibi tributos a quibuslibet, idest tenuibus; obscurisque hominibus & ob pusilla sua facta: narrat enim illum eos despicere, & nullo loco habere, cum cognoscat, eos sibi non conuenire, nec vllam in partem compensare sua merita. In III. quoq; ad Eudemum tradidit Aristoteles de moribus, atque institutis magnanimi viri, quiddam, & ipsum proprium naturae eius, quo in loco inquit. Attendere illum magis, quid existimat de qualibet re vnus homo tantum spectatae virtutis, quàm multi è multitudine & nulla laude commendati, id quod exemplo probat honesti & clari hominis: cum enim contigisset, vt Antipho, ille Rhamnusius, magni ingenij vir, atque acer in dicendo, vocatus in iudicium, pro se causam diceret, damnatus foret, atque Agathon defensionem illam laudaret, magis se iudicium eius sequi dixit solius, quàm illorum, qui ipsam criminabantur. Meminit illius iudicij M. Cicero in Bruto, & Thucydides in VIII. libro historiarum. Verba Ciceronis
„ sunt haec. Huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta, quo ne
„ minem vmquam melius vllam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audien-
„ te, locuples auctor scripsit Thucydides.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἀτιμίας· οὐ γὰρ ἔσται δικαίως περὶ αὐτόν: μάλιστα μὲν οὖν ἐστιν, ὥσπερ εἴρηται, ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμάς: οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ πλοῦτον, καὶ δυναστείαν, καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν, καὶ ἀτυχίαν μετρίως ἕξει, ὅπως ἂν γένηται: καὶ οὔτ' εὐτυχῶν, περιχαρὴς ἔσται: οὔτι ἀτυχῶν, περίλυπος: οὐδὲ γὰρ περὶ τιμὴν οὕτως ἔχει, ὡς μέγιστον ὄν: αἱ γὰρ δυναστεῖαι, καὶ ὁ πλοῦτος, διὰ τὴν τιμήν ἐστιν αἱρετά: οἱ γοῦν ἔχοντες αὐτά, τιμᾶσθαι δι' αὐτῶν βούλονται: ᾧ δὴ καὶ ἡ τιμὴ μικρόν ἐστι, τούτῳ καὶ τἆλλα: διὸ ὑπερόπται δοκοῦσιν εἶναι.

Similiter autem & probra, conuiciaq;: non enim vere cadent in ipsum: maxime igitur, vt traditum est, versatur magnanimus circa honores: nec tamen non etiam circa diuitias, & summam potestatem in ciuitate, & omnes res secundas, & aduersas mediocriter se geret, quoquo modo se res habebit: & neque in bonis rebus constitutus, gaudio exultabit: neque in malis, aegritudini se tradet: neque enim circa honorem se habet, vt maximum omnium: principatus autem in ciuitate, & diuitiae sunt res expetendae propter honorem qui igitur tenent ipsa, honorari vi, opeq; ipsorum volunt: cui igitur honos in rebus paruis ducitur, huic cetera etiam parua erunt: quare despectores aliorum esse videntur.

EODEM pacto, ad extremum adiungit, se geret circa maculas, quas sibi aliquis inurere voluerit: negliget enim, intelligens in se illas cadere non posse. Significarat supra,

versari

versari magnanimum circa honores, & maculas, ac labes, quae sanè, etsi propria materies huius virtutis sunt, non sunt tamen sola. Antequam autem exponeret, quae sunt illae, in quas delabitur, cum sint varij, disparesque inter se honores, ostendere voluit, quae sint instituta ipsius, consiliaque in illis ipsis aut probandis, aut reijciendis, quae cum longior oratio fuisset; repetit, vt consuetudo est, priora illa verba; quibus positis, pergit facere, quod primo pollicitus erat; non tamen dicens illas res solum, verum etiam diuitias, ac principatus, cunctasque demum res prosperas ac secundas, contrariasque his malas & aduersas, quibus in omnibus cuicuimodi illa sint, moderate se geret: id quod explanat, accuratiusque quale sit docet: neque enim inquit, cum ipsius valde bonae res erunt, gaudio efferetur, neque cum malae, miseraeque, vehementer dolebit: ostendit autem non oportere nos mirari, si aequo animo fert damna rei familiaris, & summae ipsius potestatis in ciuitate interitum; cum circa honores etiam non ita se habeat tamquam maximum bonum, cum imperia, ac summae potestates in ciuitate expetantur, caraeque sint hominibus ob honores, quos secum ferant, quod probat, dicens: videre enim possumus illos, qui ea nacti sunt in honore esse, ope ipsorum, commendationeque velle; quare inquit, cui honos pusilla res est, huic homini multa etiã alia tenuia, minutaq; sunt, vnde addit, ob hunc quasi contemptum rerum putantur magnanimi contumaciores esse, ceterosq; prae se spernere.

Δοκεῖ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα συμβάλλεσθαι πρὸς μεγαλοψυχίαν: οἱ γὰρ εὐγενεῖς ἀξιοῦνται τιμῆς, καὶ οἱ δυναστεύοντες, ἢ οἱ πλουτοῦντες: ἐν ὑπεροχῇ γάρ: τὸ δ' ἀγαθῷ ὑπερέχον πᾶν, ἐντιμότερον: διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα μεγαλοψυχοτέρους ποιεῖ: τιμῶνται γὰρ ὑπό τινων: κατ' ἀλήθειαν δ' ὁ ἀγαθὸς μόνος τιμητέος: ᾧ δ' ἄμφω ὑπάρχει, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς.

Videntur autem, & res valde secundae ad animi magnitudinem conferre: nobiles enim digni esse putantur, qui honorentur, & illi qui imperia nacti sunt, siue etiam qui diuites valde sunt: praestant enim ceteris mortalibus, quod autem praestat aliquo bono, maiore honore dignum habetur: quapropter huiuscemodi res maiore animo dignos efficiunt: honorantur autem hi a quibusdam: vere autem vir probus solus dignus est, cui honos habeatur: cui autem ambo haec insunt, magis dignus existimatur honore.

PVTARI docet, nõ omnino tamen vere existimari, bona, quae accipimus a fortuna, prodesse ad magnanimitatem adipiscendam, siue potius augendam, quae opinio inde exorta est, quod vident homines nobiles dignos haberi, quibus honores tribuantur: & vt honesto loco natos, ita regulos & locupletes: praestant enim inquit ceteris commendatione earum rerum; quidquid autem antecellit bono quopiam, id maiore honore dignum est; quapropter addit, huiuscemodi bona, idest nobilitas, summa potestas in aliqua gente diuitiae, efficiunt homines magis magnanimos: multi enim honorant hos, quorum ipse iudicium, institutumque non probat; cum vir probus solus dignus sit, cui honos habeatur: nam qui vna & bona haec, quae fortuna dilargitur, & virtutem haberet, is profecto magis dignus foret, in quem honores conferrentur.

11 Οἱ δ' ἄνευ ἀρετῆς τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἔχοντες, οὔτε δικαίως ἑαυτοὺς μεγάλων ἀξιοῦσιν, οὔτε ὀρθῶς μεγαλόψυχοι λέγονται: ἄνευ γὰρ ἀρετῆς παντελοῦς οὐκ ἔστι ταῦτα: ὑπερόπται δὲ καὶ ὑβρισταὶ γίγνονται: ἄνευ γὰρ ἀρετῆς, οὐ ῥᾴδιον φέρειν ἐμμελῶς τὰ εὐτυχήματα, οὐ δυνάμενοι δὲ φέρειν, καὶ οἰόμενοι τῶν ἄλλων ὑπερέχειν, ἐκείνων μὲν καταφρονοῦσιν: αὐτοὶ δέ, ὅ τι ἂν τύχωσι πράττουσι. μιμοῦνται γὰρ τὸν μεγαλόψυχον, οὐχ ὅμοιοι ὄντες: τοῦτο δὲ δρῶσιν ἐν οἷς δύνανται: τὰ μὲν οὖν κατ' ἀρετὴν οὐ πράττουσι: καταφρονοῦσι δὲ τῶν ἄλλων, ὁ δὲ μεγαλόψυχος δικαίως καταφρονεῖ: δοξάζει γὰρ ἀληθῶς: οἱ δὲ πολλοί, τυχόντως.

Qui autem sine virtute huiuscemodi bona nacti sunt, neq; meritò se ipsos magnis rebus dignos putant, neq; recte magnanimi dicuntur: sine virtute enim plena non manent haec: despectores aũt, & cõtumeliosi, qui huiuscemodi bona habẽt, sunt: sine virtute enim, nõ facile est, eleganter ferre res valde prosperas: cũ autem 13

potestatem hanc non habeant ferendi putantq; se alijs antecellere, illas quidem contemnunt: ipsi autem quidquid fors tulerit, agunt: imitantur enim magnanimum, non similes ipsi existentes: hoc autem faciunt, quibus in rebus possunt: quae igitur ex praeceptis virtutis, non agunt: alios autem despiciunt: magnanimus autem iure despicit, existimat enim recte, multitudo autem: temere.

Vt qui, simul cum virtute, bona quae dixit, possiderent, posse meritò postulare, vt sibi magis adhuc tribuerentur honores, significauit, ita nunc, qui absque ipsa poscunt illos, freti tantum vbertate externorum bonorum, iniuste facere ostendit: peccareque itidem, qui eos magnanimos vocant: sine enim plena, integraq; virtute, non possunt haec existere. Adiungit eos, cum abutantur illis bonis, despicere ceteros ac vexare contumelia honestos viros; quod ipsos facere mirari nos non oportere inquit, quia sine virtute, & non comite, vel duce potius illa difficile est, eleganter, recteque ferre copiam fortunae bonorum: quod cum praestare nequeant, deprauenturque vbertate illa, prae se ceteros contemnunt, nihilque gerunt ratione ac consilio, sed temere: imitari enim, exprimereque volunt magnanimum virum, nulla in re ipsi pares; quare in virtute, factisque honestis, non reddunt ipsum, neque adumbrant, sed in rebus, quae similitudinem quandam vitiorum habent: despiciunt enim reliquos: magnitudine enim animi praeditus, cum causa hoc facit; recte namque de rebus existimat; praue autem, & inconsiderate multitudo. Quod supra inquit Aristoteles procliue non esse sine virtute recte se gerere in rebus prosperis ac secundis: moderarique sibi ipsi, idem etiam Demosthenes testatus est his verbis: ὀλίγοι γάρ εἰσιν, οἷς μετὰ τοῦ εὐτυχεῖν παραγίνεται τὸ φρονεῖν; οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν φρονεῖν διίστανται ἐλπίζοντες: quam sententiam posuit etiam T. Liuius in ore Carthaginiensium oratorum, cum pacem Romae a senatu peterent.

Οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος, οὐδὲ φιλοκίνδυνος, διὰ τὸ ὀλίγα τιμᾶν: μεγαλοκίνδυνος δὲ, καὶ ὅταν κινδυνεύῃ, ἀφειδὴς τοῦ βίου: ὡς οὐκ ἄξιον ὂν πάντως ζῆν.

Non autem se tradit subeundis paruis periculis, neque etiam adeundorum periculorum cupidus est, quia pauca sunt, quae honore digna putet: magnis autem periculis se obijcit, & cum se in pericula conijcie, vitae nullam in partem parcit, tamquam carum habendum non sit omni pacto viuere.

Exponit modo multa, quae propria sunt magnanimi viri: docetque, quomodo se ille his temporibus, ac locis gereret: cum enim voluerit eum praeditum esse omnibus virtutibus, significat etiam, quae instituta ipsius sint in ipsis illis administrandis: initium autem ducit a fortitudine. Tradit igitur magnanimum non solere obijcere caput paruis, crebrisue periculis: neque etiam offerre se aliquo modo illis, & quasi captare ipsa, quod seruare ipsum dicit, quia pauca admodum sunt, quae digna sua persona putet; sed graues tantum casus: ingentiaque pericula non declinare, quae cum semel statuerit sibi esse subeunda, grandi animo sustinet, neq; vitae suae parcit, vt qui decreuerit secum, non esse omni pacto eam caram habendam, tuendamque. Non est autem omnino certum primum iunctum verbum huius sententiae; in quibusdam enim libris legitur πυκνοκίνδυνος: in alijs vero, prima eius parte variata, μικροκίνδυνος: quod vero admonet Aristoteles, non valde variatur, quia ea, quae densa, frequentiaque pericula sunt, pusilla etiam sint, necesse est.

Καὶ οἷος εὖ ποιεῖν: εὐεργετούμενος δ', αἰσχύνεται: τὸ μὲν γὰρ, ὑπερέχοντος: τὸ δὲ, ὑπερεχομένου.

Et cum paratus semper sit ad beneficium dandum, cum beneficium accipit, erubescit: hoc enim: superantis: illud vero inferioris, ac minoris.

Hoc ad largitatem, beneficentiamq; magnanimi viri pertinet: significat enim eum factum ac paratum semper, ad alios pecunia, consilio, officijsq; omnibus iuuandos, non tamen eundem libenter accipere aliunde commoda, beneficiaque vlla, sed, contra morem humilium personarum, cum cogitur ab aliquibus opem petere, erubescere; reddit rationem auctor huius instituti, ac moris ipsius, docens, prius illorum ostendere personam

superiorem, & quae antecellat: alterum vero minorem, atque inferiorem: arbitratur vero ille, atque id non sine causa, se ceteris omnibus antistare.

Καὶ ἀντευεργετικὸς πλειόνων· οὕτω γὰρ προσοφλήσει ὁ ὑπάρξας, καὶ ἔσται εὖ πεπονθώς.

Ac pro acceptis beneficijs plura reddit: sic enim qui incepit, quasi debitor restabit, beneficioq; auctus erit.

Addit, eundem, cum beneficia accepta compensat, non par pro pari reddere; sed plura, maioraq; tribuere: ita enim cognoscit se quasi personam commutaturum, ac pro tamquam debitore, creditorem futurum; cuius contrarium continget in eo, qui initio se beneficium praestitit: ita enim videbitur non beneficium dedisse, sed accepisse.

Δοκοῦσι δὲ καὶ μνημονεύειν, οὓς ἂν ποιήσωσιν εὖ: ὧν δ' ἂν πάθωσιν, οὔ: ἐλάττων γὰρ ὁ παθὼν εὖ, τοῦ ποιήσαντος: βούλεται δὲ ὑπερέχειν.

Videntur autem & recordari illorum, quos beneficio affecerint: vnde autem adiuti sunt, minimè: minor enim est, qui beneficium accepit, quam qui dedit: vult autem vir magnanimus excellere.

Pergit exponere alia studia, institutaque magnanimi viri, quae sedulo auctor colligit, vt eum nobis ponat ante oculos: inquit igitur nunc, eum libenter meminisse illorum, quos iuuerit; mentionemque eorum facere in omni sermone cum voluptate, firmamque ipsorum memoriam retinere: illorum vero, vnde adiutus sit, minime; cuius moris ipsius causam hanc adfert: inquit enim minorem esse, qui accepit, quàm qui dedit beneficium: cupere autem magnanimum cunctis in rebus se antistare ceteris, ardereq; desiderio huius laudis.

Καὶ τὰ μὲν, ἡδέως ἀκούει: τὰ δ', ἀηδῶς: διὸ καὶ τὴν Θέτιν οὐ λέγειν τὰς εὐεργεσίας τῷ Διΐ: οὐδ' οἱ Λάκωνες πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἃ πεπόνθεσαν εὖ.

Et haec quidem libenter audit: illa vero iniucunde: quare Thetim non exponere sua in eum beneficia Ioui, neque Lacones Atheniensibus, sed quae inde acceperunt.

Praeterea dicit, eum libenter haec audire, quae ipse scilicet beneficia in alios contulerit, quae vero acceperit iniucunde, & non sine dolore, cuius rei causa perspicua est: redigunt enim in memoriam, fuisse tempus, quo ille egeret. Vidisse autem hoc narrat, apud diuinissimum poetam, Thetim, cum rogaret Iouem, vt auxilium ferret filio, post acceptam iniuriam ab Agamemnone: nō enim commemorare ipsam magna beneficia, quae in ipsum olim contulisset; vt recordatione illorum, quod vellet ab eo impetraret; & tamen Thetis initio orationis suae dixit. Si ego tibi, vmquam aut verbo, aut re profui: quare accipere ita locum debemus, vt significare voluerit Aristoteles, eam non nominatim illa exposuisse: neque tempus etiam ostendisse, quo illa facta essent, sed tamquam de re dubia, & incerta locutam fuisse. Videndum autem est, cum omnino noster doctor velit magnanimum virum non posse pati hanc commemorationem, quomodo Terentius tribuerit rectè eandem naturam & morem humili homini, & paenè seruo, qui aegre passus est, eum operam ipsius requirerer Simo erus, dicere molestam sibi esse, & odiosam illam commemorationem & quasi iubere ipsum vno verbo dicere, quod vellet: Nam in vetusto etiā libro Homeri Scholion legitur, sententiaque alius aliter locum interpretantis: erat enim communis opinio, facto tantum opem tulisse Thetim patri, non autem praeterea oratione, ac verbis: Censet igitur illud poetam addidisse, quod falsum planè erat admiscens ipsum vero, vt totum vanum putaretur; ne videretur illa beneficium antiquum exprobasse Ioui. Verba declarationis sunt haec. ἄμεινον δὲ φαίνεται, ὅτι προσέθηκε τοῦ λόγου, ὃ γενόμενον ἦν μὴ ἐμφανῶς: ἢ ἔπει ἢ ἔργῳ ὤνησα. Idem etiam seruasse commemorat auctor (est autem hoc alterum exemplum) legatos Laconum, qui, cum illi victi essent magna pugna a Thebanis, duce Epaminonda, missi Athenas, non exposuerunt merita sua erga Athenienses; sed quae ab ipsis beneficia acceperunt:

runt: oratio haec non extat oratorum illorum. Graecus interpres narrat Callisthenem in primo libro ἑλληνικῶν hoc memoriae prodidisse.

Μεγαλοψύχου δὲ, καὶ τὸ μηδενὸς δεῖσθαι, ἢ μόγις: ὑπηρετεῖν δὲ, προθύμως.

Magnanimi autem est, & neminem rogare, aut aegre: inseruire autem commodis aliorum promptè.

Peculiare quoque tradit esse Aristoteles viri magnanimi, neminem rogare, vt sibi, aliqua re aduersa grauato, opem ferat & quasi ipsi supplicare, aut si quando necessitas sibi huius rei imposita est, sero id facere, atque aegre: contra autem prompte alijs suppeditare, veluti etiā fortasse non requirere, vt quispiā ipsi ad statum suū amplificandum, magisq; ornandum auxilij aliquid praebeat: satis enim praesidij ad vtramq; fortunam in se positum putat.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι, καὶ εὐτυχίαις, μέγαν εἶναι: πρὸς δὲ τοὺς μέσους, μέτριον: τῶν μὲν γὰρ ὑπερέχειν, χαλεπὸν, καὶ σεμνόν: τῶν δὲ, ῥᾴδιον: καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι, οὐκ ἀγεννές: ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς, φορτικὸν, ὥσπερ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἰσχυρίζεσθαι.

Et erga illos, qui gradus honoris in ciuitate adepti sunt, quorumq; res valde secundae, magnum se praebere: erga mediocres autem, moderatum: hos enim vincere arduum est, & dignitatis plenum: hos vero, facile, ac pronum: & in illis quidē dignitatem suam tueri, non ignobile est: in humilibus autem ineptum, veluti velle periculum facere virium corporis, atque ostentare illas, cum imbecillis certando.

Addit etiam, ipsum erga viros in magno gradu honoris constitutos, grandem se, studiosumque suae dignitatis tuendae praebere; ergà vero mediocres, interiectosque inter honestos, & humiles, moderatum: cuius moris magnanimi viri ratio haec est, quia vincere illos in contentione de honore, arduum est, ac dignitatis plenum: alteros vero, procliue: victoria autem facilis in omni certamine magnam laudem non gignit: placere autem sibi, ac gloriae ducere contentionem cum grauibus, & claris viris, non ignobile, inquit, est; cum tenuibus vero contumax, & inani gloriae affine; simili, quod dixit, illustrare volens, inquit, ceu videri velle validum se esse, ostentareque vires, ac robur, aduersus imbecillos.

Καὶ εἰς τὰ ἔντιμα μὴ ἰέναι, ἢ οὗ πρωτεύουσιν ἄλλοι: καὶ ἀργὸν εἶναι, καὶ μελλητὴν, ἀλλ' ἢ ὅπου τιμὴ μεγάλη, ἢ ἔργον.

Et in loca non accedere, in quibus contentio est de honore, siue vbi principem locum tenent alij: & ignauum esse, ac procrastinatorem, praeter quam vbi aut magnus honos propositus est, aut magnum opus.

Mos etiam, propriumque ipsius est, inquit, non accedere in ea loca, in quibus locis certamen est, contentioque de honore, siue addit, vbi primum locum tenent, instituto videlicet illius populi, ac lege quapiam, alij: quod arbitror ipsum facere, quia ita in periculum veniret minuendae suae dignitatis, quam tueri ipse summo studio conatur. Sequitur apud auctorem, eundem etiam segnem, & ignauum esse ad honores sibi comparandos: neque subito, vt species aliqua honoris effulserit, ferri ad eam ardenter, nisi aliquis velit partem esse hanc superioris sententiae, atque animaduersionis, & non putet hoc ipsum semper facere, omnibusque in rebus tardum se lentumque praebere, sed cum secum cogitat, an adeunda sibi sunt loca, quae dixit: nam quod statim adiungit eum esse μελλητὴν, non alienum est ab hac opinione, vt dixerit, ipsum differre in aliud tempus, & quasi procrastinare in ea proficisci: esse namque hanc notionem, ac vim huius nominis certum est: vnde illud Euripidis apud Plutarchum de consuetudine Deorum, caelestisq; naturae, quae sero animaduertit in improbos, ac conscleratos: μέλλει: τὸ θεῖον δ' ἐστὶ τοιοῦτον φύσει. Vnum autem tempus excipit, in

quo

quo segnis ille esse non debet: vbi scilicet de magno honore agitur, aut dignitatis plenum facinus alicui gerendum, administrandumque datur: nollet enim tunc se facultate priuari obtinendi laudem illam, ac gloriam.

Καὶ ὀλίγων μὲν πρακτικοί: μεγάλων δὲ, καὶ ὀνομαστῶν.

Et esse factum ad res paucas gerendas: magnas autem, & quarum nomen magnum sit.

INDICAT etiam magnanimũ incumbere in paucas admodum res agendas: illas tamen esse ipsas vult, quas attingit, magnas, ac memorabiles, & vnde augere possit existimationem suam. Cum autem paucae admodum reperiantur, quae huiusce modi sint, mirum videri non debet, si facile patitur ipsas sibi elabi e manibus.

Ἀναγκαῖον δὲ καὶ φανερόμισον εἶν, καὶ φανερόφιλον: τὸ γὰρ λανθάνειν, φοβουμένου.

Necesse autem est, & odia, & amores eius apertos esse: studere enim vt fallat, metuentis est.

ADMONET quoque fieri non posse, quin ille sit apertus, solutusque, in odio, atque amore; neque occultet animum suum vllam in partem: causam huius consuetudinis ipsius, vel potius ingenij esse inquit, quia, si tueri vult personam suam, non operam dare debet, vt fallat, abdatque sensus suos; est namque illud signum timoris: in magnanimi vero viri pectore nullum vestigium existit metus.

Καὶ μέλειν τῆς ἀληθείας μᾶλλον, ἢ τῆς δόξης.

Et maiori curae habere veritatem, quàm existimationem.

EVNDEM adiungit magis sollicitum esse de veritate, quàm de existimatione; cuius egregiae voluntatis, animique magnitudinis, fuit apud Aeschylum Amphiaraus, & Sallustianus Cato, de quo scripsit. Esse, quàm videri, bonus malebat; quae sententia summaque laus expressa fuit ex ipso tragico.

Καὶ λέγειν, καὶ πράττειν φανερῶς: καταφρονητικοῦ γάρ: διὸ παῤῥησιαστικός: παῤῥησιαστικοῦ δέ: διὸ καταφρονητικός.

Et dicere, & facere omnia palã: contemnẽtis enim propriũ: quare amat libertatẽ loquendi: libere aũt loquẽtiũ hoc est: quare factus est ad contemnẽdos ceteros.

EVNDEM dicit hic Aristoteles, quaecunque diceret, aut faceret, aperte, ac sine fuco vllo gerere: vnde proficiscitur, vt videatur despicere ceteros, cum minime caueat apud aliquos offendere: contingit enim, vt qui cuncta, quae animo probant, efficiunt, aut loquuntur, displiceant multis, quibus ex moribus, naturaque ipsius inquit nasci, vt pronus sit ad ea, quae sentit, libere loquenda; hoc enim proprium esse vult hominis procliuis ad hanc libertatem, quae tota res, naturaque, vt ait, conuertitur; cum huiuscemodi etiam omnes, qui scilicet libere loquuntur, despiciant ceteros.

Καὶ ἀληθευτικὸς, πλὴν ὅσα μὴ δι' εἰρωνείαν: εἴρωνα δὲ πρὸς τοὺς πολλούς.

Et ad veritatem custodiendam factus, praeter quàm ea, quae narrat dissimulationi nulli accommodata; ironia autem vtitur erga multos.

VERITATISQVE amator est: excipit, vt supra fecit, vnum tantum tempus, cum simulat: verbisque extenuat sua bona; quae figura dicendi vocata est εἰρωνεία: illa autem in omni suo sermone vsum fuisse Socratem notum est; Addit autem monstratque tempus, quo magnanimus

nimus ipsa vtitur, ac simulat: in congressibus inquam, colloquijsque cum tenuibus hominibus, & quando ipsi vsu venit, vt cum idiotis loquatur: neque enim tunc metuit, ne dignitas sua violetur: apud graues vero, & honestos viros, vt vere facere potest, de sua virtute magnifice loqueretur, nec quicquam illis cederet.

Καὶ πρὸς ἄλλον μὴ δύνασθαι ζῆν, ἀλλ' ἢ πρὸς φίλον: δουλικὸν γάρ: διὸ καὶ πάντες οἱ κόλακες, θητικοί: καὶ οἱ ταπεινοί, κόλακες.

Et ad alterius imperium viuere non posse, nisi fuerit ille amicus; seruile namque hoc est: qua de causa assentatores omnes similes mancipijs sunt: & humiles homines, assentatores.

ADIVNGIT, non posse sibi, magnitudine hac animi praeditum virum, imperare, vt vitam traducat ad commoda vtilitatesque aliorum, neque vllo pacto seruire illorum honori: tantum praesto semper ipsum futurum temporibus amicorum: intelligit enim non conuenire sibi humilitatem eam, sed esse id proprium mancipij alicuius, ac tenuis hominis. Elicit autem ex hac sententia, vt exploratum ac verum; omnes, qui alicui assentantur, seruile ingenium habere, & contra, qui humilem animum habent, facile animum inducere ad assentandum; nec reformidare hanc maculam ac turpitudinem. ζῆν πρὸς ἄλλον, valere quod dixi, & alieno demum arbitratu viuere satis apertum est.

Οὐδὲ θαυμαστικός: οὐδὲν γὰρ μέγα αὐτῷ ἐστιν.

Neque admirator est: nihil enim magnum in animo ipsius est.

ADDIT magnanimum non valde aliquid admirari, cuius ipsius animi, atque instituti causam hanc affert: nihil enim ducere ipsum grande, amplumque affirmat: haec autem sunt, quae suspicere solemus, quae noua scilicet, inauditaque ad aures, oculosque nostros veniunt. Democritum praecipue commendasse ἀθαυμαστίαν hanc narrauit Plutarchus in libello περὶ τοῦ ἀκούειν: Pythagoramque solitum dicere accepimus, ex studijs sapientiae se lucrum hoc fecisse, quod nihil amplius admiraretur: sed quis accuratius, copiosiusque hoc laudauit, quàm Horatius in epistola ad Numicium, quem secutum esse sententiam doctorum virorum, quos nominaui, arbitrari debemus: recte igitur tribuit hoc quoque noster doctor magnanimo viro, ipsique in primis hoc congruit.

Οὐδὲ μνησίκακος: οὐ γὰρ μεγαλοψύχου τὸ ἀπομνημονεύειν, ἄλλως τε καὶ κακά: ἀλλὰ μᾶλλον παρορᾶν.

Neque recordatur praeterita mala: non enim viri magnanimi est, reminisci, praesertim mala: sed ea potius sua nihil interesse putare.

EVNDEM etiam non solere inquit vetera mala, incommodaq; accepta recordari, sed è memoria ipsa facile delere; non enim viri talis esse ait, praeteritas res firmas in animo retinere, siue bonae illae, siue malae fuerint, sed potius obliuisci, praesertim res aduersas, & odiosas, veluti acceptas iniurias, atq; omne, quod possit recordatione inurere animo ipsius molestiae aliquid, aut aegritudinis. Hoc verbo vsum fuisse in senatu M. Ciceronem indicio ipsius cognouimus, cum, post recuperatam, vt sperabat, remp. nece Caesaris, auctor fuit
" ciuibus suis, vt iniurijs, malisque acceptis, dominante illo, silentium imponeretur, cum enim inquit. Graecum etiam verbum vsurpaui, quo tum in sedandis discordijs vsa erat ciuitas illa, intellexit μνησικακῆσαι, etsi non desunt etiam veteres scriptores, qui ἀμνηστίαν intelligunt. Sed ad nostrum redeamus, qui cum velit potissimum hoc facere magnanimum debere in malis a se acceptis, videtur ostendere, non esse etiam officium eius, neque conuenire ipsi, vt res secundas, & bonas valde recordetur, ac memoret: si namque hoc faceret, videretur nimis illis delectatus esse, nec sperare magnopere, vt reliquo tempore similibus commodis vteretur.

Οὐδὲ ἀνθρωπολόγος: οὔτε γὰρ περὶ αὐτοῦ ἐρεῖ, οὔτε περὶ ἑτέρου: οὔτε γὰρ ἵνα ἐπαινῆται,

μέλει

μέλει αὐτῷ: οὐθ' ὅπως οἱ ἄλλοι ψέγωνται: οὐδ' αὖ ἐπαινετικός ἐστι: διόπερ οὐδὲ κακόλογος: οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν, εἰ μὴ δι' ὕβριν.

Neque de hominibus loquitur: neq; enim de ſemet ipſo verba faciet, neque de alio quopiam: neque enim vt laudetur, magnae ipſi curae eſt: neque vt alij vituperentur: neque etiam procliuis ad alios laudandos eſt: quapropter neque maledicus: nam inimicos etiam non laedit, niſi cum vexat ipſos contumelia.

NON morem quoque habere magnanimum inquit, vt de hominibus loquatur: ſtudijsq; ac factis eorum: is namque, qui ſermonem inſtituit de ipſis, neceſſe eſt, aut de ſemetipſo loquatur, aut de alijs: de ſe non loquetur: neque enim ſuſcipit curam vllam, vt laudetur: relinquit enim hoc in voluntate, poteſtateque aliorum: ſatis ipſi eſt ſcire, ſe dignum eſſe omni laude atque honore: neque etiam ſua intereſſe putat, videre, vt alij vituperentur: non enim ex aliorum dedecore, infamiaq; laudem ſibi eſſe hauriendam putat, cum habeat illa ipſius vita ſuas proprias, ſtabileſque radices. quapropter ait, non maledicit alijs, neque exiſtimationem laedit cuiuſpiam; quinimmo parcit etiam inimicis, niſi cum contumeliae cauſa hoc facit: cuius rei tempus eſſe putat, cum illi ſe ipſi improbe antepoſuctint. Non puto autem inrellexiſſe Ariſtotelem, cum inquit εἰ μὴ δι' ὕβριν, tunc licere ſolum magni animi viro male loqui de aliquibus, cum vlciſcitur acceptam ab illis iniuriam, eo tempore non verbis opus, ſed factis: neque ὕβριν, hoc valet; pertinetque ad eorum perſonam, ſed magnanimi, qui deſpicere ſolet improbos quoſdam, qui ipſum laeſerint, non ipſos dignos putat, quibus reſpōdeat accurate: ſed iacit in ipſos contumeliae aliquid, quo docet, ſe ipſos paruiducere, & nullius pretij homines exiſtimare.

Καὶ περὶ ἀναγκαίων, ἢ μικρῶν, ἥκιστα ὀλοφυρτικὸς, καὶ δεητικός: σπουδάζοντος γὰρ οὕτως ἔχειν περὶ ταῦτα.

Et de damnis neceſſario acceptis, ſiue paruis, minime queribundus eſt, neque ſupplex aliquibus: eſt enim eius, qui valde ea curat, ita affectum in ipſis eſſe.

SIGNIFICAT eundem etiam de rebus ad vitam neceſſarijs, puſilliſque, ſi forte aliquid incommodi, damnique in ipſis accepit, non magnopere queri ſolere, neque deplorare ſingulis horis haec detrimenta rei familiaris, neque rogare etiam aliquos, vt ſuccurrent his malis; quod facere, inquit Ariſtoteles ſignum eſt, quod aliquis haec valde cara habeat, nec putet ſe commode, illis deſtitutum, vitam, dignitatemque ſuam tueri. Huius animi, contemnentis inquam, haec incommoda, damnaque accepta, fuit M. Cicero, vt ipſemet de ſe
„ praedicat: inquit enim in epiſtola quadam ad Atticum. Tabernae mihi duae corruerunt,
„ ceterae rimas agunt, o Socrates, & Socratici viri, numquam vobis gratiam referam; hoc tamen ipſe bonum fatetur ſe accepiſſe a ſtudijs ſapientiae, non ab animi inſita ſibi a natura magnitudine.

Καὶ οἷος κεκτῆσθαι μᾶλλον τὰ καλὰ, καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων: αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον.

Et ingenio talis, vt magis poſſidere velit pulchra praedia, & infructuoſa, quàm fructuoſa, & vtilia: eſt enim hoc magis eius, qui contentus ſit rebus ſuis.

TALEM quoque, atque ita animo factum eſſe dicit magnanimum, vt magis delectetur partibus patrimonij, quae pulchrae ſunt, plenaeque dignitatis, etſi minime fructuoſae ſunt, quàm fructuoſis, & vnde magna vectigalia capiantur; quod ſi ager emendus ſit, parabit potius talem; huius autem iudicij de illo eſt auctor, quia videt ea magis declarare hominem, qui ijs, quae poſſidet, contentus ſit; ſtudeatque ſplendori, atque honeſtae voluptati. Οἷος κεκτῆσθαι; qui elegans loquendi modus, & ſaepe vſurpatus a noſtro diſerto ſcriptore, valet id, quod dixi: non multo ſupra etiam inquit eodem ſenſu, οἷος δὲ ποιεῖν, ſed etiam in III libro de ortu animalium, inquit ὥσπερ ἐστὶ πάντα γένη, οἷον κόλοις ἀγόνοις γένος.

Καὶ

Καὶ κίνησις δὲ βραδεῖα τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος: οὐ γὰρ σπευστικὸς, ὁ περὶ ὀλίγα σπουδάζων, οὐδὲ σύντονος, ὁ μηθὲν μέγα οἰόμενος: ἡ δ᾽ ὀξυφωνία, καὶ ἡ ταχυτὴς διὰ τούτων: τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος.

Et motus etiam tardus magnanimi viri videtur esse, & vox grauis, & locutio stabilis: non enim festinare solet is, qui de paucis sollicitus est: neque contendit animum is, qui nihil magnum esse arbitratur: acuta autem vox, & celeritas in omni re adhibita, propter haec existit: huiuscemodi quidem est vir magnanimus.

MOTVM etiam corporis magnanimi oportere tardũ esse ostẽdit, & qui spectarit ipsum, hoc seruare illum facile intelliget: magnitudo enim animi non patitur eum festinare; non enim metuit, ne tempori praesto futurus sit omnibus suis factis; quod si etiam non consequeretur, nihilo tamen deteriores suas res futuras putat: his enim ferè de causis tradit auctor ipsum ita se gerere in vita. Non intelligit autem, vt falso quidam putat, motum illum, quem significauit M. Cicero, vbi de Cn. Magno loquitur, dicit ipsum habuisse in voce splendorem, & in motu summam dignitatem: loquitur enim ibi de illo, vt oratore; intelligitque actionem, & ὑπόκρισιν; Aristoteles autem mutationem loci; idest cum aliquo proficiscitur, aut inde redit. eodem pacto, vocem grauem, non contrariam huic, ac volubilem, cum acuta vox, festinatioque declaret hominem sollicitum de multis, magnisque rebus, nec alijs de causis suscipiatur. De graui voce, idem, quod hic, tradidit auctor in V. libro de generatione animantium his verbis. καὶ δοκεῖ γενναιοτέρας εἶναι φύσεως, ἡ βαρυφωνία: Conuenire quoq; stabilem sonum vocis magnanimo viro aliquo modo testatur ipse in problemate quodam: esseque res has similes; dixit enim musicam ὑποδωριστὶ esse μεγαλοπρεπῆ καὶ στάσιμον: pares autem sunt multis in rebus grandes hae, amplaeque virtutes. Quod ad σύντονον pertinet, Plato quoque, cum acres, vehementesque cupiditates ostendere vellet, verbis translatis vsus, vocauit ipsas συντόνους, καὶ σφοδράς, vt quae intensae forent, & nihil vmquam remitterent. Cum vero exposuisset Aristoteles, qualis sit magnanimus, & quasi mores ipsius, institutaque nobis ante oculos collocasset, describit nunc eos, qui in hoc, contrarijs modis labuntur ac peccant, quibusque nominibus notentur, inquit enim.

Ὁ δ᾽ ἐλλείπων, μικρόψυχος: ὁ δ᾽ ὑπερβάλλων, χαῦνος: οὐ κακοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν εἶναι, οὐδ᾽ οὗτοι: οὐ γὰρ κακοποιοί εἰσιν: ἡμαρτημένοι δέ.

Qui autem quasi in cursu deficit, parui animi homo: qui vero superat modum, inflatus: non improbi igitur mortales videntur esse, neque hi: non enim malefici homines sunt: affines autem erroribus.

CVM quae sit magnitudo animi tradidisset, nunc contraria ipsius huius virtutis vitia declarat, & quomodo vocentur, qui in illis peccant, exponit, sunt autem illi parui animi homines, alteri vero quasi inflati, non improbos autem mortales hos quoque esse inquit; neque alicui magnae culpae affines; quippe cum nemini noceant; neq; incommodi aliquid cuipiam pariant; sed tamen errent, sibique ipsis obsint.

Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, ἑαυτὸν ἀποστερεῖ, ὧν ἄξιός ἐστι, καὶ ἔοικε κακὸν ἔχειν τι, ἐκ τοῦ μὴ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀγνοεῖν δ᾽ ἑαυτόν: ὠρέγετο γὰρ ἂν ὧν ἄξιος ἦν, ἀγαθῶν γε ὄντων.

Parui enim animi homo, qui sanè bonis dignus est, se ipsum ijs, quibus dignus est, orbat, & videtur malum quiddam in se continere, quòd non existimat se ipsum dignum bonis, & ignorat semet ipsum: appetisset enim, quibus dignus esset, cum bona sint.

PRIMVM docet parui animi hominem labi, qui cum dignus sit bonis, semet priuat, errore animi, honoribus his, qui ipsi conueniunt: quare videtur hanc culpam in se habere, quod non existimat se dignum praemijs vllis; ignoratque semetipsum: si namque se nosset, inquit, expetisset ea, quibus dignus est, non spreuisset, cum bona, optabiliaque sint.

Οὐ μὴν ἠλίθιοί γε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσιν εἶν, ἀλλὰ μᾶλλον νοεροί: ἡ τοιαύτη δὲ δόξα, δοκεῖ καὶ χείρους ποιεῖν: ἕκαστοι γὰρ ἐφίενται τῶν κατ' ἀξίαν: ἀφίστανται δὲ καὶ τῶν πράξεων τῶν καλῶν, καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ὡς ἀνάξιοι ὄντες: ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν.

Non tamen fatui hi videntur esse, sed potius acutae mentis viri: huiuscemodi autem opinio videtur ipsos deteriores reddere: singuli enim mortales amant ea, quae ex dignitate eorum sunt: remouent autem se ab honestis actionibus, ac studijs, tamquam non digni sint ipsis; simili autem modo & a bonis extra se positis.

NON tamen inquit, hi existimari debent esse ἠλίθιοι idest fatui & insulsi, quo vitio laborare multos significauit in his libris, veluti qui prorsus imbecilli consilij forent: sed potius esse acuti ingenij, ac multum in rebus existimandis videre: hos enim puto ab auctore νοεροὺς hic vocatos, quam veram esse lectionem huius loci arbitror, semperque existimaui: quod enim addidit, μᾶλλον, hoc prorsus videtur significare. Sed cum Lambinus lectionem hanc meam improbarit, ad veteremque illam, a me reiectam, redierit, ne rursus idem ei contingat, quae me causae mouerint, vt hanc veriorem putarim, significabo: sumam autem ad hoc comprobandum eadem argumenta, quibus vsus fui olim in epistola, quam scripsi ad Ludouicum Castaneum Rupipozaeum, cum legatus esset sui Regis ad Gregorium XIII. Pontificẽ Maximũ, fuit enim mihi commodum ad eum de hoc scribere magni iudicij virum, & non minoris eruditionis, eundemque Graeci sermonis eximium amatorem, exercendi ingenij causa, & principem, qui me amaret, salutandi. Primum igitur pro ὀκνηροὶ restitui νοεροί, secutus fidem cunctorum fere, quos vidi, calamo scriptorum codicum. Sed Aspasius etiam ita legit, qui sic interpretatur hoc nomen, τουτέστι δριμεῖς καὶ ἐπιστατικοί. Significare igitur puto voluisse auctorem μικροψύχους hos, non fatuos esse, neque tardos, vt sunt, quos vocat χαύνους, sed contrarios potius his, & perspicacis ingenij, qui sibi nihil arrogent, sed potius detrahant aliquid eius honoris, ac laudis, quam sibi non sine causa vendicare possent: atque hoc facere, vt opinor, quia bene cognitas, & perceptas habeant res humanas, ipsarumq; infirmitatem, & crebras mutationes reformident: ideoque fugiant, se implicare nimis molestis, & plenis periculorum factis. Siue quia non magni aestiment hos gradus honoris, nihilque huiuscemodi magnopere admirentur. Aristoteles praeterea in II. libro de partibus animalium, de sanguine disserens, vique ipsius, ac natura, inquit, cruorem crassiorem & calidiorem magis gignere vires corporis, ac robur: acriores autem sensus & mentem acutiorem illum, qui tenuior est, ac frigidior: νοερώτερον enim illic sine vlla dubitatione, vt extat in veteribus exemplaribus, non νωθρότερον, vt habet Aldi liber, legi debet. Extant adhuc antiquae multae declarationes, & bonis verbis expositae, veterum illorum doctissimorum virorum in Iliada Homeri, in margine vetusti libri, qui apud nos est; domi. Iacobi Saluiatij illustrissimi viri, vna cum alijs multis praeclaris monimentis antiquitatis, quae scholia, nisi vidisset Eustathius, atque ipsorum parte aliqua commentarios illos suos prolixos ornasset, plane minutus quidam grammaticus fuisset. In illo igitur versu XVI. libri: Ὀτρύνων ἱππῆας, καὶ ἀνέρας ἀσπιστάς: quo poeta dicit, Achillem exhortatum fuisse equos, & milites scutatos, primum consuetudinem quandam sermonis secutum Homerum putat: etsi enim equos nominarat, tamen equites intelligi voluisse. Deinde adiungit, ἢ τοὺς θείους ἵππους ὀτρύνων νοεροὺς γὰρ ἵππους, ὡς θεῖοι, quasi cum sati caelesti semine forent, proprij equi illius herois, potuerit ipsos, vt participes rationis verbis excitare. Nunc autem ad sententiam auctoris reuertamur: huiuscemodi opinio, ait Aristoteles, quod scilicet de se humiliter sentiunt, ac spernunt, quae iure bono ad se peruenirent, videtur eos deteriores facere: cuncti enim mortales expetunt, quae sibi conueniunt bona, & non pauci etiam, addo ego, in alteram potius partem peccant. Adiũgit autem, hos se abstinere ab honestis factis ac studijs; vnde possent multum laudis, ac dignitatis adipisci, vt qui falso putent se illo honore dignos non esse: eodem autem pacto etiam priuare se multis eorum bonorum, quae sunt extra nos.

Οἱ δὲ χαῦνοι, ἠλίθιοι, καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες, καὶ ταῦτ' ἐπιφανῶς: ὡς γὰρ ἄξιοι ὄντες,

τοῖς

τοῖς ἐντίμοις ἐπιχειροῦσιν, εἶτα ἐξελέγχονται.

Inflati autem fatui sunt: seq; ipsos ignorantes, atque id quidem apertè, tamquam enim digni sint, res plenas honoris aggrediuntur: deinde arguuntur.

V t parui animi homines in honoribus expetendis, negauit esse ἠλιθίους: ita contra qui nimis cupidi ipsorum sunt, amplexanturque eos, quibus sustinendis pares non sunt, esse vult χαύνους, idest fatuos & hebetis, tardique admodum ingenij: quique se, suasque vires ignorent. Errorem autem illorum perspicuum esse dicit, & obuersari ante oculos omnium, tãquam enim idonei sint rebus illis gerendis, plenis honoris, ipsas aucupantur, sibique deposcunt: deinde inquit, redarguuntur.

Καὶ ἐσθῆτι κοσμοῦνται, καὶ σχήματι, καὶ τοῖς τοιούτοις, καὶ βούλονται τὰ εὐτυχήματα φανερὰ εἶναι αὐτῶν, καὶ λέγουσι περὶ αὐτῶν: ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενοι.

Et veste ornantur, & forma, & reliquis huiuscemodi: voluntq; res prosperas ipsorum ante oculos omnium esse, & loquuntur de ipsis: tamquam ex ipsis honores consecuturi.

M o r e s etiam eorum exponit, studiaque, falsam vndique, inanemque gloriam captantia; pretiosa enim veste vtuntur, & specie, formaque corporis accommodata ad inanem splendorem: huiuscemodique omnibus rebus, quae valent non nihil ad ornatum sibi comparandum, non solidum tamen illum, neque verum. Dare operam etiam eos dicit, vt res ipsorum prosperae omnibus notae sint, veluti diuitiae, ceteraque fortunae bona, loquuntur quoque de ipsis, suis inquam illis bonis, & praedicant, augentque oratione sua quantum possunt, vt qui sperant, se ita, quod valde cupiunt, consecuturos esse: ita enim accipio illud περὶ αὐτῶν, vna cum Arretino, & Argyropylo, nec tamen me fallit, D. Thomam aliter de hoc sensisse, qui interpretatur de seipsis, secutum veterem tralationem.

Ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἡ μικροψυχία, μᾶλλον τῆς χαυνότητος: καὶ γὰρ γίγνεται μᾶλλον, καὶ χεῖρόν ἐστιν: ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία, περὶ τιμήν ἐστι μεγάλην, ὥσπερ εἴρηται.

Aduersatur autem animi magnitudini vitium parui, & angusti animi, magis quàm inflati: nam & frequentius, & deterius est: magnanimitas igitur circa honorem magnum est, vt dictum est.

C v m magnanimitati, duo, contraria inter se, vitia opponantur, ostendit, vtrum ipsorum magis aduersetur virtuti, quae in hac re existit: affirmatq; magis repugnare ipsi minutum, angustumque animum, quàm ventosum, & vanae laudi deditum; quod probat duobus argumentis; frequentius enim esse inquit; faciliusque irrepere in hominum pectus: nec non deterius, quodque magis possit, & illi, cui haeret, & ceteris obesse: post quod redigit in memoriam nobis, manere virtutem hanc in magnis honoribus rectè, ordineq; consectãdis.

Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη, ἣ δόξειεν ἂν παραπλησίως ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ὥσπερ καὶ ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν: ἄμφω γὰρ αὗται, τοῦ μὲν μεγάλου ἀφεστᾶσι: περὶ δὲ τὰ μέτρια, καὶ τὰ μικρὰ διατιθέασιν ἡμᾶς, ὡς δεῖ.

Videtur autem & circa hanc esse virtus alia quaedam, quemadmodum initio dictum fuit, quae videri posset simili modo se habere ad magnanimitatem, quo se habet liberalitas ad magnificentiam: ambae namque hae se remouent a magno: circa autem res mediocres, ac paruas afficiunt nos, vt oportet.

A d m o-

ADMONET, videri circa materiam hanc existere virtutem alteram quandam, quae similiter se habet ad magnanimitatem, veluti liberalitas ad magnificentiam, id quod a se prius, quo loco leuiter descripsit virtutes has morum, dictum esse, memorat: similes autem inter se sunt, quia ambae seiunguntur se a magnitudine; in mediocribus autem rebus, pusillisque ita instruunt animos nostros, componuntque, vt decet, ac rectum est.

Ὥσπερ δ' ἐν λήψει, καὶ δόσει χρημάτων, μεσότης ἐστὶ, καὶ ὑπερβολή τε, καὶ ἔλλειψις: οὕτω καὶ ἐν τιμῆς ὀρέξει τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον, καὶ τὸ ὅθεν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ: τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν, ὡς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ὅθεν οὐ δεῖ τῆς τιμῆς ἐφιέμενον: τόν τε ἀφιλότιμον, ὡς οὐδ' ἐπὶ τοῖς καλοῖς προαιρούμενον τιμᾶσθαι.

Veluti autem in sumendis pecuniis, & dandis mediocritas est, & exuperantia, & paucitas: ita in honoris appetitione: magis quàm oportet & minus, & vnde oportet, & vt oportet: cupidum enim honoris vituperamus, vt, & magis quàm oportet, & vnde non oportet, honorem appetentem: & vacuum a cupiditate honoris, vt ne ob honestas quidem res volentem honorari.

SIMILITVDINEM constituit, quaeque ita vere vocari possit, ostendit: vt enim inquit in capienda, dandaq; pecunia medium est, & nimium & parum; sic in expetendo honore existit magis, ac minus, nec non recta via, ac veritas, vt quaerantur scilicet & vnde oportet, & quomodo: declarat hoc verum esse, ducto argumento a consuetudine, moreque nostro loquendi: solemus enim inquit insimulare cupidum valde honoris: is enim est φιλότιμος; vt peccantem in hoc, & magis quàm oportet, & vnde non oportet honorem appetentem: eodemque pacto eum, qui nullo desiderio honoris teneatur, vt hominem, qui non ob honesta etiam facta studeat ornari.

Ἔστι δ' ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον: τὸν δὲ ἀφιλότιμον, ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν.

Contingit autem aliquando, vt cupidum honoris laudemus, tamquam virilem, & studiosum dignitatis: itemq; vacuum a cupiditate honoris, vt moderatum, & temperantem, vt in primis illis diximus.

ADDIT, temporibus mutatis, ac locis sensus nostros variari; contingere que aliquando, vt cupidum honoris laudemus: honestisque nominibus appellemus, vt virilem, & studiosum dignitatis: eodemque pacto alienum ab honore commendemus; quasi moderatum hominem, & temperatum, quod etiam significat, initio se tetigisse.

Δῆλον δ' ὅτι πλεοναχῶς τοῦ φιλοτοιούτου λεγομένου, οὐκ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀεὶ φέρομεν τὸν φιλότιμον: ἀλλ' ἐπαινοῦντες μὲν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον, ἢ οἱ πολλοί: ψέγοντες δὲ, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ.

Perspicuum autem est, cum multis modis, studiosus huius, aut illius dicatur, non semper ad idem nos comportare hoc nomen: sed cum laudamus quempiam, ad eum, qui magis, quàm multi faciant: cum vituperamus autem, ad eum, qui magis quàm deceat.

DOCET, eum omnes, qui cupidi sunt alicuius rei: iunctoq; cum illis ipsis rebus verbo appellantur, nominanturque nomine, quod non semper idem valet, sed variatur, variatis sensibus ac iudiciis hominum; idem etiam vsu venire in hoc, vno illorum, quod est φιλότιμον, sed cum laudamus φιλότιμον, studiosumque honoris, ita capimus hoc nomen, vt intelligamus magis eum appetere honores, quàm multitudo: humilesq; homines faciant: illi namq; nullam cogitationem vmquam suscipiunt de adipiscendo honore: cum criminamur autem, capimus tamquam magis cupiat, quàm decet.

Ἀνωνύμου δ' οὔσης τῆς μεσότητος, ὡς ἐρήμης, ἔοικεν ἀμφισβητεῖν τὰ ἄκρα: ἐν οἷς δ'

V δ' ἐν

δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον· ὀρέγονται δὲ τιμῆς, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον· ἔστι δὴ καὶ ὡς δεῖ.

Cum careat autem nomine mediocritas, de ipsa, vt sede deserta, litigant inter se extrema: vbi autem est exuperantia, & paucitas, illic etiam est mediũ: appetũt autem honorẽ & magis quàm oportet, & minus: quare licet etiã vt oportet.

CVM autem in hac re media sedes nomine careat, de ipsa, tamquam deserta, ac sine possessore, contendere inter se litigareque videntur extrema: Adiungit autem quod ad rem confirmandam valet. Omnibus autem inquit in rebus, in qnibus existit nimium, ac parum, in iisdem etiam est medium: videmus enim inquit mortales non paucos expetere honores, ac, magis, quàm oportet, & minns: quare deesse non possunt etiam, qui vt decet, expetant; declaratum autem est, extare virtutem hanc.

Ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὕτη, μεσότης οὖσα περὶ τιμὴν ἀνώνυμος· φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν, ἀφιλοτιμία· πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν, φιλοτιμία· πρὸς ἀμφότερα δὲ, ἀμφότερά πως· ἔοικε δὲ τοῦτ' εἶναι καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς· ἀντικεῖσθαι δὲ ἐνταῦθ' οἱ ἄκροι φαίνονται, διὰ τὸ μὴ ὠνομάσθαι τὸ μέσον.

Laudatur igitur hic habitus, qui est mediocritas circa honorem, vacuus nomine: speciem autem habet, si conferatur quidẽ cum cupiditate honorũ, vacuitatis honoris: si vero cum vacuitate honoris, cupiditatis honoris: si cum ambabus autem, ambarum aliquo modo: videtur autem hoc eodem pacto se habere & circa alias virtutes: opponi autem hic extremi perspiciuntur, atque hoc, quia nomen non impositum est.

LAVDARI habitum hnnc animi testatur, quae res declarat eum virtutis nomine ornandũ: esse vero ipsum repetit, mediocritatem quandam in honore expetendo, non tamen maximo, carereque ipsum nomine significat, quae res fecit, vt non tam facile intelligi, cognoscique potuerit. Adinngit autem (studet enim quantum potest aperire illum, & magis patefacere) eum, si conferatur cum habitu, qui vehementer cupit talem honorem, posse videri habitum vacuum penitus a desiderio honoris; si vero cum altero extremo, peiorem illum, qui flagrat desiderio ipsius, ad ambos autem illos hunc ipsum medium collatum simul vtrumque eorum extremorum non omnino male, nec sine causa existimatum iri; quod tamen (iudicari inquam posse aliquo modo medium ambos extremos) non proprium esse vult huius virtutis, sed commune ipsi cum reliquis virtutibus: speciem enim quandam in se habent cunctae vitiorum, quae ipsas cingunt; vt qui non multum vident, facile in hoc decipi, & errare possint; quod ostendit ille, vsus verbo ἔοικε, quo passim vtitur, cum loquitur de rebus, quae incertae sunt, & non omnino firmae, planaeque. Addit in hac potissimum materia videri extremos repugnare, aduersariq; sibi, quia medio nomen impositum non est; quae namque nomen non habent, fallunt multos: extareq; non putantur.

Πρᾳότης δ' ἐστὶ μὲν μεσότης περὶ ὀργάς· ἀνωνύμου δ' ὄντος τοῦ μέσου, σχεδὸν δὲ, καὶ τῶν ἄκρων, ἐπὶ τὸν μέσον τὴν πρᾳότητα φέρομεν, πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἀποκλίνουσαν, ἀνώνυμον οὖσαν· ἡ δ' ὑπερβολὴ, ὀργιλότης τις λέγοιτ' ἄν· τὸ μὲν γὰρ πάθος, ἐστὶν ὀργή· τὰ δ' ἐμποιοῦντα, πολλὰ, καὶ διαφέροντα.

Lenitas autem est mediocritas, quae circa iras versatur: cum autem medium careat nomine: fermè autem, & extrema, ad mediũ lenitatẽ portamus, ad paucitatem sanè illã declinantẽ, quae nomine caret: exuperantia autẽ iracũdia quaedã diceretur: perturbatio enim est ira: quae aũt inserũt eã, multa sunt, & varia.

EXPLICATA magnanimitate: similique ipsi virtute, qnae etsi in eadem materia, campoq; versatur, non tamen tam amplum, latumque eum habet, venit ad lenitatem, mansuetudinemue,

nemue, quam vocat πραότητα, qui etiam habitus non male, vt opinor, mitis a me vocaretur. Mansuetudinem igitur esse inquit mediocritatem quandam in ira, varijsq; irae generibus. Statim autem ostendit nomen hoc, quo mediocritas appellatur, non omnino ipsi conuenire: neque enim aequali interuallo remota est illa, vt ait, ab extremis ambobus, sed vergit ad illum, qui minus quàm oportet, irascitur, qui habitus animi est sine nomine, vt ferè, inquit, extremi in hac materia: exuperantiam in hoc ὀργιλότητα posse vocari ostendit, nam qui crederet illam appellari posse ὀργὴν atque iram, erraret, cum ira ostendat motum quendam animi, non nimium ipsius, atque exuperantiam neque parum. Quae autem pariunt ipsum, inseruntque in pectus nostrum, multa esse dicit, discrepantiaque ipsa inter se.

Ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος: ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται: πρᾶος δὴ οὗτος ἂν εἴη: εἴπερ ἡ πραότης ἐπαινεῖται.

Qui igitur ob ea, quae oportet, & quibus oportet, irascitur: amplius autem, & vt oportet, & quando oportet, & quanto tempore, laudatur. Lenis igitur hic esset, siquidem lenitas laudatur.

INDICAT, qui sit mansuetus; quem esse vult, qui irascitur, commouetur que animo ob ea, propter quae decet, rectumque est irasci, & quibus hominibus oportet, ceteraque custodit, quae exponit: sunt autem, quae περιστάσεις vocantur; cum enim, qui diligenter haec seruat, laudetur, dubitari non posse inquit, quin is ille sit, cum mansuetudo laudetur, commendeturque ab hominibus. Ducit igitur argumentum, probatque quod vult, vsus iudicio & testimonio mortalium. M. Cicero quam auctor πραότητα vocat, mansuetudinem videtur appellasse; qui tamen potius laudat ea vsum Caesarem in ignoscendo, quàm in recte irascendo; quare non fuit illa vera πραότης: conuenit enim ipsi in hoc cum Aristotele, quae causa fuit, vt idem etiam ille factum illic clementiae nomine appellarit.

Βούλεται γὰρ ὁ πρᾶος, ἀτάραχος εἶναι: καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους: ἀλλ' ὡς ἂν ὁ λόγος τάξῃ, οὕτω, καὶ ἐπὶ τούτοις, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, χαλεπαίνειν.

Requiritur enim, vt lenis solutus sit omni motu, ac trepidatione, & non abducatur a perturbatione: sed vt ratio praeceperit, sic & ob haec, & tanto tempore, valde commotus animo sit.

QVID requiratur, vt proprie aliquis mansuetus dici possit, ostendit: nullis enim valde turbidis animi motionibus: & quasi trepidationibus, quas appellat ταραχάς, ipsum vexari oportere significat: neque abduci, & rapi ab affectu; & tamquam tumultu illo: sunt autem, quae adiunxit verba, quasi declaratio ipsius illius, quo prius vsus fuerat, ἀτάραχος; sed ea quoque aliquo modo interpretatur: illum enim docet non trahi motu hoc, qui commotus animo est, iratusq; alicui factus, sed vt ratio praecipit, ita se gerit. Addit autem eundem vt modum in ira, sic cetera seruare; quae in omni virtute tuenda, custodienda sunt, vt spatium temporis.

Ἁμαρτάνειν δὲ δοκεῖ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν: οὐ γὰρ τιμωρητικὸς ὁ πρᾶος: ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός.

Labi autem, ac peccare videtur magis in eam partem, quae vergit ad parum: non enim pronus ad vlciscendum est lenis: sed potius ad ignoscendum.

QVOD si in aliquam partem peccat, non qui mediam sedem tenet (neq; enim ille errori vlli affinis est aut labitur) sed qui mansuetus vocatur mitisque, peccat magis, quia minus facit, quàm oportet: neque enim est propensus ad vlciscendam acceptam iniuriam, sed potius ad ignoscendum.

Ἡ δ' ἔλλειψις, εἴτ' ἀοργησία τίς ἐστιν, εἴθ' ὅ τι δήποτε, ψέγεται: οἱ γὰρ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι: καὶ οἱ μὴ ὡς δεῖ: μηδ' ὅτε, μηδὲ οἷς δεῖ: δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθά-

νεσθαι, οὐδὲ λυπεῖσθαι: μὴ ὀργιζόμενός τι, οὐκ εἶναι ἀμυντικός: τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, καὶ τοὺς οἰκείους περιορᾶν, ἀνδραποδῶδες.

Paucitas autem, siue lentitudo quaedam est, siue quouis alio nomine appelletur, vituperatur: qui namque non irascuntur ob ea, quae oportet, fatui videntur esse, & illi, qui non vt oportet: neque quando, neque quibus oportet: videtur enim sensu carere, & dolore: qui autem non irascitur, non est propensus ad acceptam iniuriam vlciscendam: videre autem se ludibrio haberi: suosq; contumelijs vexari & perpeti, seruile est.

EVM, qui minus, quàm decet, irascitur, habitumque animi ipsius accusari dicit, quoquo nomine vocetur: manet enim in eo, quod initio significauit carere nomine cunctos hos animi motus: siue enim inquit ἀοργησία, idest vacuitas ab ira, siue alio quopiam nomine vocetur, probat illos in vitio esse, accusarique non sine causa, vsus illo nomine, quo saepe vtitur, cum aliquos docet magnae culpae affines esse, idest, tradit illos, qui non irascuntur, accepta huiuscemodi aliqua iniuria, ob quam deceret irasci, videri esse ἠλίθιοι, idest fatuos, & tamquam sensu carere; & quemadmodum hos, ita etiam, qui iustum modum in hoc non seruant, neque tempus, neque personam: qui enim tam lento animo, vt docet, patitur se contumelia vexari, videri potest, inquit, nihil sentire: neque dolere; qui autem nemini irascitur ait, existimatur non sine causa, minime factus, instructusque ad iniuriam vlciscendam; quare addit, rationem concludens, ludibrio habitum quempiam, perpeti id ac tolerare: eodemque pacto, sua interesse non putare propinquos, ac familiares violari, ac despici, non liberi hominis officium esse, sed mancipij alicuius vilisque personae proprium. In III. libro de moribus ad Eudemum, quo in loco de virtute hac, vitijsque in hac materia disseruit, breuius tamen, inquit hunc posse vocari eodem, quo hic verbo vsus, ἀνδραποδώδη, καὶ τὸν ἀνόητον. Posterius autem verbum (nactus enim occasionem huius rei, hoc etiam admonere volo, non alienum vllam in partem a scientia rerum, de quibus in his libris praecipitur) intelligo autem ἀνόητον, non significat proprie vitium huius rei: nam alia etiam magna peccata in alia quoque materia, eo nomine notata & damnata sunt, veluti quod est post hunc locum, vbi disserit de magnanimitate, vbi inquit: ὁ μὲν οὖν ἄξιος μικρῶν μεγάλων δὲ ἀξιῶν ἑαυτὸν ψεκτός: ἀνόητον γὰρ καὶ οὐ καλὸν, τὸ παρὰ τὴν ἀξίαν τυγχάνειν: ita enim scriptum est in libris antiquis, cum in Aldino exemplari hoc verbum turpiter deprauatum sit: valet igitur hic quoque ἀνόητον plane stultum, & dementis hominis proprium. Latinos lentum hominem vocasse hunc, notum est: & vitium, habitumque animi talem, lentitudinem; vnde illud M. Ciceronis in longa illa epistola ad Q. fratrem. Quae quidem mihi virtus interdum non mi-
" nor videtur, quàm omnino non irasci: nam illud est, non solum grauitatis, sed non num-
" quam etiam, lentitudinis.
"

Ἡ δ' ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται: καὶ γὰρ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ θᾶττον, καὶ πλείω χρόνον: οὐ μὴν ἅπαντά γε τῷ αὐτῷ ὑπάρχει: οὐ γὰρ ἂν δύναιτο εἶναι: τὸ γὰρ κακὸν καὶ ἑαυτὸ ἀπόλλυσι: κἂν ὁλόκληρον ᾖ, ἀφόρητον γίνεται.

Exuperantia autem omnibus modis gignitur: & quibus enim non oportet, & ob quae non oportet: & magis quàm oportet, & celerius, & longiore tempore: non tamen cuncta haec eidem insunt: neq; enim stare posset: malum namque se quoq; ipsum perdit: etsi totum, plenumque fuerit, intolerabile efficitur.

QVOD nimium est in hoc atque exuperantia, tradit, omnibus modis expositis huic vitio fieri, quos cunctos modos nominat: sunt autem valde noti: & saepe repetiti; non tamen omnes in vnam, eandemque personam simul cadere vult: sunt enim ipsorum quidam ita discrepantes inter se, vt nullo pacto vna maneant. Probat hoc ipse, declarata vi ac potestate mali; quae tanta est, vt non solum obsit ceteris, perdatque illos, verumetiam semetipsum extinguat ac deleat; & si plenum, suo illo in genere sit atque integrum, ferri, tolerarique non possit. Duo igitur adfert, quae valent ad mali absoluti naturam pessimam declarãdam, quod sibimet interitum parit: nec extat quippiam, quod diutius ipsum sustinere valeat:

cum enim perdit omnes partes, perdit etiam semet ipsum; totumque illud, in quod incurrit.

Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι, ταχέως μὲν ὀργίζονται: καὶ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ: παύονται δὲ, ταχέως: ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι: συμβαίνει δ' αὐτοῖς τοῦτο, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ ἀνταποδιδόασιν: ᾗ φανεροί εἰσι διὰ τὴν ὀξύτητα: εἶτα ἀπαπαύονται.

Iracundi igitur celeriter quidem irascuntur, & quibus non oportet, & propter quae non oportet, & magis quàm oportet: desinunt autem celeriter: id quod optimum in se habent: vsu venit autem hoc ipsis, quia non continent in se iram, sed effundunt in eos, qui laeserunt; qua de causa se produnt, apertiq; sunt ob acumen: deinde cessant.

PROBAT verum esse, quod dixit, eos, qui magis irascenntur, quàm deceat, varijs modis labi, neque cunctos in vna, & eadem persona locum habere: appellat autem tria genera ipsorum: ptimos vocat ὀργίλους, idest iracundos, pronosque ad iram, quos dicit celeriter, leuique momento irasci; illisque quibus rectum non est, & propter res leues, & non dignas, vt ob eas ira excitetur, simulque in ea modum, veramque rationem non seruare; eosdem tamen inquit breui tempore iram illam in animo tueri, sedateque motum illum; id quod optimum extare natrat in vita, moribusque ipsorum; Id autem, quia incredibile videri potuisset, ostendit, quomodo fiat: docet enim illos affectum eum in pectore non continere; sed eijcere inde, & pro dolore accepto ex iniuria, dolorem inurere illi, qni prior laeserit, qnod facit, vt perspicui apertique sint ob acumen illud, celeritatemque compensandi iniuriam acceptam, quo facto, statim, vt inquit, desinent irati esse.

Ὑπερβολῇ δ' εἰσὶν οἱ ἀκρόχολοι, ὀξεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι, καὶ ἐπὶ παντί: ὅθεν καὶ τοὔνομα.

Praeter ceteros omnes, qui acrocholi vocantur, sunt acuti, & ad omne commouentur, & in omni, vnde nomen nacti sunt.

CVM ostendisset fallere non posse iracnndos, quia acuti, celeresque sunt in iniuria vlcisceñda, adiungit eos, qui hoc genere irae tenentur, ita vt in ipso superent ceteros, magisque adhuc in eo subiti, praecipitesque sunt, vocari a Graecis ἀκροχόλους; vt qui promptam semper, paratamque bilem habeant, & in summo positam, cum & aduersus omnia, & ob quamlibet tem excandescant; vnde inquit, nomen adepti sunt. Vt autem hos indicauit auctor, ἀκροχόλους appellatos, ita legitur, eos ὀξυχόλους vulgo dictos, quod nomen magis adhuc declarat, eos ab acumen nomen hoc adeptos. Fuit autem antiquitus Bollanus quidam, de quo Hotatius, qni valde in hoc peccabat; vnde cetebrosum ipsum poeta appellauit, vocabatur, vt litteris proditum est, ὀξύχολος. Meminit etiam M. Cicero alterius, qui & ipse valde pronus ad iram foret; vnde ἀκρόχολος vulgo vocaretur: quo nomine tradit Aristoteles vniuersos hos nominari.

Οἱ δὲ πικροὶ, δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν χρόνον ὀργίζονται: κατέχουσι γὰρ τὸν θυμόν: παῦλα δὲ γίνεται, ὅταν ἀνταποδιδῷ: ἡ γὰρ τιμωρία παύει τῆς ὀργῆς, ἡδονὴν ἀντὶ τῆς λύπης ἐμποιοῦσα: τούτου δὲ μὴ γινομένου, τὸ βάρος ἔχουσι: διὰ γὰρ τὸ μὴ ἐπιφανὲς εἶν, οὐδὲ συμπείθει αὐτοὺς οὐδείς: ἐν αὐτῷ δὲ πέψαι τὴν ὀργὴν, χρόνου δεῖ: εἰσὶ δὲ οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς ὀχληρότατοι, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις.

Amari autem aegre dissolui possunt, & diu irati manent: cohibent enim in se animum: requies autem, cessatioq; tunc gignitur, cum compensarit iniuriam: vltio enim sedat iram, voluptatem pro aegritudine inferens: cum autem

hoc non fit, onus in se habent: quia autem hoc notum, apertumq; non est, neque existit aliquis, qui incumbat in eos mitigandos: in semet autem ipso concoquere iram longi temporis opus est: sunt autem tales sibi ipsis molestissimi, & ijs, qui maxime ipsis sunt amici.

CVM extet secundum genus horum, qui valde in ira labantur, πικροίque a Grecis, idest amari appellentur, significat hos, cuiusmodi sint: aitque tales esse, vt vix ira ipsorum discuti, frangique possit, quare longo temporis spatio ipsos commotos habet; non patiuntur enim se deliniri: tunc autem addit, quiescunt, componuntque animum, cum vlti fuerint iniuriam: ac par pro pari reddiderint: hoc vero ipsis vsu venire inquit, quia animaduersio in eũ, qui laesit, cecidit, paenaque sumpta ab illo, extinguit iram, pro aegritudine voluptatem eo inserens: quando autem addit, hoc non fit, onus quoddam graue in pectore habent, quod onus premit ipsos & affligit. Videns autem accuratus magister occurri huic malo putare aliquos facile posse, qui existimarent deijci illud onus solere, monitis, auctoritateq; amicorum, tamquam respondet; quia illud suum odium occultum habent amari homines, teguntque, neminem dare operam, enitique, vt medeatur illis. Restabat, vt aliqui dicerent, conteri paulatim sua vi iram illam posse, & concoqui: quod arduum esse significat, postulareque remedium hoc affirmat, longitudinem temporis. Quod ad verba huius loci pertinet, simulque ad sententiam, pastor apud Theocritum ait, Pana, deum, peculiarem eius nationis, amarum esse, nec facile pati, vt aliquis sibi dormienti grauis molestusque sit; additq: semper ipsi bilem acrem in naribus manere; quare videtur loqui de illo, vt πικρῷ & ἀεὶ χόλᾳ. Demosthenes quoque vocat inimicos suos πικρούς, & Virgilius dixit hostem amarum. βαρὺς eodem sensu, quo hic auctor, vsurpanit Sophocles in Coloneo, vbi facit Theseum cum Oedipo ita loquentem. βαρὺς γὰρ ἡμᾶς οὐδὲν ἐν τούτοισι ἔχει; nam μεταφορικῶς Homerum de bile dixisse πέψαι, vnde suspicor nostrum doctorem accepisse, magnum amatorem eius poetae, etiam pueri nouerunt, qui primoribus labris eum sermonem gustarunt: concoquere autem significare voluit, idest extinguere, & sedare. In extremo huius partis addidit Aristoteles, vitium grauemque culpam horum ostendere volens, simulque admonere mortales, vt vitent hunc tamquam scopulum, hoc genus irae valde molestum & odiosum, cum sibi ipsis, & intimis amicis familiaribusque aegritudinem, ac tristitiam pariant; Vsus fuit etiam apte hoc nomine ὀχληρὸν Isocrates & ipse in tertia collatione: inquit enim ὁ γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ, τῷ πρὸς ἀλλήλους, ὀχληρότατον αὐτοῖς ἐστιν.

Χαλεποὺς δὲ λέγομεν, τοὺς ἐφ' οἷς τε μὴ δεῖ χαλεπαίνοντας, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ πλείω χρόνον, καὶ μὴ διαλλαττομένους ἄνευ τιμωρίας, ἢ κολάσεως.

Asperos autem dicimus eos, qui propter ea, quae minime oportet, saeuiunt, & magis quàm oportet, & longiore tempore, & non placantur, nisi acceptam iniuriam vlti fuerint, siue etiam eos castigarint.

TERTIVM hoc genus est vehementioris irae, qui vero in eo peccant, dicit hic, solitos a Graecis χαλεποὺς vocari, quasi asperos, & qui non iustis de causis saepe in alios, tamquam canes, incurrant: canes enim praecipue tales, boni auctores, hoc adposito nomine, ostendebant. In III. libro de moribus ad Eudemum hoc quoque nomine vsus est, cum quibus oppositus sit, aduerseturque mansuetus, significaret: inquit enim ἀντίκειται τῷ ὀργίλῳ, καὶ χαλεπῷ, καὶ ἀγρίῳ: cuiusmodi autem sint difficilis hi naturae, atque asperae, significans, inquit, vocamus ita eos, qui magnopere irascuntur ob ea, quae minime oportet, & magis quàm oportet, vt modum etiam nullum seruent in ira sua exercenda; longioreque itidem temporis spatio iram illam in animo contineant, ac numquam placentur illis, qui laeserint, nisi vlti fuerint eos, aut ita retuderint spiritus ipsorum, vt reddiderint eos, cum confessi fuerint improbitatem suam, reliquo tempore modestiores.

Τῇ πρᾳότητι δὲ μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιτίθεμεν: καὶ γὰρ μᾶλλον γίνεται: ἀνθρωπικώτερον γὰρ τὸ μᾶλλον τιμωρεῖσθαι: καὶ πρὸς τὸ συμβιοῦν οἱ χαλεποὶ, χείρους.

Lenitati autem magis opponimus exuperantiam: nam & frequentior est: magis enim

gis enim peculiare est humani ingenij vlcisci iniuriam: & ad vitam vna degendam, asperi sunt deteriores.

Cvm duo repugnent mansuetudini, & lenitati, docet nunc, vtrum ipsorum magis ipsi oppositum sit; inquit igitur nimium in ira, exuperantiamq; putari magis ipsi aduersari, quod probat duobus argumentis: eorum prius est, quod frequentius in hoc peccatur, communiusque est, cum peculiare magis sit hominum generis vlcisci acceptam iniuriam, quam condonare ipsi, & pati se placari: alterum vero, quod difficilis ingenij mortales, asperique magis impediant corrumpantq; consuetudinem vitae, ac familiaritatem; vnde tot fructus, & suauitates capiuntur: odiosum enim est, periculique plenum cum huiuscemodi hominibus familiariter versari.

Ὃ δὲ καὶ ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται, καὶ ἐκ τῶν λεγομένων δῆλον: οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι τὸ πῶς, καὶ τίσι, καὶ ἐπὶ ποίοις, καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον. καὶ μέχρι τινὸς ὀρθῶς ποιεῖ τις, ἢ ἁμαρτάνει: ὁ μὲν γὰρ μικρὸν παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ ἧττον: ἐνίοτε γὰρ τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πράους φαμέν: καὶ τοὺς χαλεπαίνοντας, ἀνδρώδεις, ὡς δυναμένους ἄρχειν.

Quod autem, & in superioribus dictum est, ex ijs quoque quae modo traduntur, perspicuum est: non enim facile est definire quomodo, & quibus, & propter quales res, & quanto temporis spatio irascendum est, & vsquequo recte facit aliquis, siue peccet: qui namque parum recta via migrat, non vituperatur, neque si versus magis, neque si versus minus: interdum enim eos, qui minus irascuntur, laudamus, & lenes eos esse affirmamus: & eos, qui tamquam in ira saeuiunt, virili animo praeditos dicimus, vt qui vim, potestatemq; habeant regendi imperium.

Pvrgat se philosophus aliquo modo, quod certos terminos non fixerit irae, sine culpa exercendae, vel potius docet eos, qui se, quòd hoc non praestiterit, accusarent, iniuste facturos, quia materia haec non patitur, vt particulatim, exquisiteque tradatur: haec igitur sententia huius loci. Animaduertendum autem hyperbaton hic esse: ipsumque antequam monstret, se nihil in hoc peccasse; diligenterque, quod res patitur, effecisse, inculcare multa in medium; persequitur igitur, absoluitque quod inceperat, repetito initio sui consilij verbis illis. ὁ δὲ πόσον, καὶ πῶς παρεκβαίνων. & quae sequuntur: sed a principio ordiamur: dixit enim. Quod vero, & initio a nobis indicatum fuit, atque ex ijs, quae praecipiuntur, perspicuum est, post quae verba statim significat se, quae omiserit, necessario reliquisse, inquit enim. Non enim procliue est accurate ostendere, definiteque, quomodo, & quibus hominibus, & propter quas iniurias irasci decet, & quanto temporis spatio iram in animo seruare, & vsquequo recte facit in hoc aliquis, siue peccat; qui enim addit, migrat a vera ratione paruo interuallo, siue versus magis, siue versus minus, non solet vituperari: huius autem sui indicij rationem reddit, ductam a consuetudine, institutoque mortalium: aliquando enim ait, eos qui minus irascuntur, quàm sine culpa facere potuissent, laudamus, & mansuetos mitesque vocamus: aliquando autem contra illos, qui grauiter irascuntur, & tamquam asperi sunt, probamus, quos verè viros esse dicimus, & qui idonei sint ad imperium tuendum. hoc enim M. Cicero significauit, vbi de motu hoc animi differit in IIII
„ Tusculana. Virum denique videri negant, qui irasci nesciat, & imperia seueriora nulla
„ esse putant sine aliqua acerbitate iracundiae.

Ὁ δὴ πόσον καὶ πῶς παρεκβαίνων ψεκτός, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀποδοῦναι: ἐν γὰρ τοῖς καθ᾽ ἕκαστα, καὶ τῇ αἰσθήσει, ἡ κρίσις: ἀλλὰ τό γε τοιοῦτον δῆλον, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις, ἐπαινετή: καθ᾽ ἣν οἷς δεῖ ὀργιζόμεθα, καὶ ἐφ᾽ οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα: αἱ δ᾽ ὑπερβολαί, καὶ ἐλλείψεις, ψεκταί: καὶ ἐπὶ μικρὸν μὲν γινόμεναι, ἠρέμα: ἐπὶ πλέον

δὲ, μᾶλ

δέ, μᾶλλον· ἐὰν πολὺ δέ, σφόδρα. δῆλον οὖν ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον. Αἱ μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις, εἰρήσθωσαν.

Qui vero quantum, & quomodo via migrat, vituperatione dignus est, non facile est oratione assignare: in rebus enim singularibus, sensu etiam existimatio fit: verum hoc ipsum planum, & apertum est, medium habitum laude dignum esse: vi & monitu cuius, quibus oportet, irascimur, & propter quas res oportet, & quomodo oportet, & cuncta huiuscemodi seruamus: exuperantiae autem & paucitates vituperatione dignae sunt, & cum parum quidem fiunt, leuiter: si plus vero, magis: multum autem, valde. Perspicuum igitur nobis est, oportere nos medio habitui adfixos esse. Habitus igitur, qui referuntur ad iram expositi sint.

Haec est tamquam redditio superioris illius, quod monstraui: absoluitque nunc demum auctor sententiam omnem: inquit enim. Eum igitur, qui, cum & in quantitate, & in modo peccet, migretque valde è veris finibus, dignus est, qui vituperetur, non facile est verbis, orationeq; exponere: ad singularium enim rerũ existimationem sensus adhibetur: hoc tamen inquit, planum, apertumque nobis esse debet; medium habitum laude dignum esse: vi cuius, potestateque nos in ira gerimus, vt oportet. Repetit autem, quae seruanda in hoc sint: contra autem nimium ipsius, ac parum, vituperanda, & cum leuiter hoc fit, addit, paulum peccatur; cum vero plus, magis: quando autem magis adhuc, vehementer. Constat igitur, in extremo inquit; oportere nos medio habitui haerere: habitus etiam animorum, qui in ira existunt, putemus satis a nobis explanatos esse.

Ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις, καὶ τῷ συζῆν, καὶ λόγων καὶ πραγμάτων κοινωνεῖν: οἱ μὲν, ἄρεσκοι δοκοῦσιν εἶναι: οἱ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐπαινοῦντες, καὶ οὐθὲν ἀντιτείνοντες, ἀλλὰ δεῖν οἰόμενοι δεῖν ἄλυποι τοῖς ἐντυγχάνουσιν εἶναι: οἱ δ' ἐξ ἐναντίας τούτοις, πρὸς πάντα ἀντιτείνοντες, καὶ τοῦ λυπεῖν οὐδ' ὁτιοῦν φροντίζοντες, δύσκολοι, καὶ δυσέριδες καλοῦνται.

In congressibus autem, atque vna viuendo, sermonesq;, ac res communicando: hi quidem blandi videntur esse, qui cuncta, vt voluptatem pariant, laudant, & nemini repugnant, sed arbitrantur nulla in re oportere se molestos esse his, in quos incidunt: hi vero contra atque hi, ad omnia repugnantes, & ne curam, quidem vllam suscipientes efficiendi dolorem, morosi, difficiles, ac litigiosi vocantur.

Pergit exponere habitus quosdam animorum, vnde suauitates aliquae percipiuntur, aut si non habitus absolutos, mores tamen & studia mortalium: etsi hi non tantos fructus ferunt, quantos ferunt ij, quos iam significauit: vnde non solent in virtutibus numerari, cum tamen homines conuictu gaudeant; itaque a natura informati sint, vt soli manere nõ facile possint, existimauit oportere etiam tradere, quid boni, malique inde nascatur: cum enim multas diei horas cum familiaribus consumamus; danda est nobis opera, vt relictis molestijs, vitijsque, quae illic existunt, voluptatibus, laetitijsque perfruamur: valet enim hoc quoque non parum ad bene, beateque viuendum: incipit autem ab habitu, qui valde probatur: gratusque admodum, ac iucundus est in consuetudine victus; quem extare docet, monstratis prius culpis, quae in hac te admittuntur: inquit igitur, in congressibus hominum ac conuictibus; omnique demum communione verborum ac factorum, reperiuntur quidam, qui videntur omnibus velle placere: ij autem sunt, qui ad voluptatem loquuntur: & cuncta quae audiuerint, aut facta viderint, commendant, & nulla in re alicui vmquam repugnant; sed statuerunt in animis suis, & hoc putant verum esse, nemini doloris aliquid inurere. Ingenium autem tale, moresque laudasse in filio Simonem Terentianum notum est; Docet etiam quomodo vocentur contrarij his, quorum tamen naturam prius, moresque ponit nobis ante oculos; eos autem esse inquit, qui opponunt se omnibus, &

factis,

factis, & dictis aliorum: neque cauent molesti esse, laedereque voluntatem sodalium: suaq; interesse non putant offendere apud illos, vocari hos dicit δυσκόλους, & δυσέριδας, quasi importunos, & litigiosos. Horatium in epistola, duo haec contraria inter se hominum ingenia, ambo culpae affinia, subtiliter descripsisse notum est.

Ὅτι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι ἕξεις, ψεκταί εἰσιν, οὐκ ἄδηλον: καὶ ὅτι ἡ μέση τούτων, ἐπαινετή: καθ' ἣν ἀποδέξεται ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ: ὁμοίως δὲ καὶ δυσχερανεῖ.

Expositos igitur animi habitus vituperatione dignos esse, non est obscurum: mediumq; horum laude dignum, vi cuius probabit, quae oportet, atque vt oportet: similiterq; etiam repudiabit.

AFFIRMAT, dubium non esse, quin habitus ij, quos tamquam pinxit, maculosi sint; meritoque reprehendi, & vituperari debeant: eorum enim alter nimium in hoc facit: alter vero parum: interiectusque inter ipsos laude dignus sit, vi cuius, potestateque probabit, concedetque talia esse, qui audit, qualia dictum est, si vera illa, rectaque fuerint: in eoque modum tenebit, neque plus quam decet, laudabit, eodemque pacto repugnabit aduersabiturque contrarijs, ac sedulo ipsa refellet.

Ὄνομα δὲ οὐκ ἀποδέδοται αὐτῇ τι: ἔοικε δὲ μάλιστα φιλίᾳ: τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν μέσην ἕξιν, οἷον βουλόμεθα λέγειν τὸν ἐπιεικῆ φίλον, τὸ στέργειν προσλαβόντα.

Nomen autem nullum ipsi impositum est: simile autem maxime est amicitiae: huiuscemodi enim est, qui medio habitu praeditus est, qualem dicere volumus probum amicum, si accesserit ipsi, vt amet.

NOMEN nullum huic habitui medio impositum esse dicit, & tamen, quoquomodo potest, ipsum ostendet: dicit enim eum praecipue similem esse amicitiae; nam qui mediam sedem tenet in hac re talis est, qualis est ille, quem significamus his verbis: dicimusque probum virum, siue moderatum: nec non amicum etiam, si accesserit ipsi amor ac beneuolentia; quae, vt in amico necessaria est; ita illic non requiritur: vno enim, eodemque pacto se geret erga ignotos, cum quibus congressus fuerit, ac familiares, secumque beneuolentia coniunctos & penitus alienos.

Διαφέρει δὲ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ πάθους ἐστὶ καὶ τοῦ στέργειν, οἷς ὁμιλεῖ: οὔτε γὰρ τῷ φιλεῖν, ἢ ἐχθραίνειν, ἀποδέχεται ἕκαστα ὡς δεῖ, ἀλλὰ τῷ τοιοῦτος εἶναι: ὁμοίως γὰρ πρὸς ἀγνῶτας, καὶ γνωρίμους, καὶ συνήθεις, καὶ ἀσυνήθεις αὐτὸ ποιήσει: πλὴν καὶ ἐν ἑκάστοις ὡς ἁρμόζει: οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνηθῶν, καὶ ὀθνείων φροντίζειν: οὐδ' αὖ λυπεῖν.

Discrepat autem ab amicitia, quia sine affectu est, & amore erga illos, cum quibus familiariter viuit: non enim eo, quod amet, aut oderit, recipit in animum singula, quae audit, vt oportet; sed quia talis ingenio est: similiter enim se gerat erga ignotos, & notos, & familiares, & eos, cum quibus ipsi nulla consuetudo est: nisi quod in singulis se geret, vt oportet: non enim simili ratione conuenit familiares, & alienos vereri: neque rursus inurere ipsis dolorem.

CVM similitudinem ostendisset, quae huic habitui est cum amicitia, declarat etiam, quid discriminis inter ipsos versetur: differre igitur inquit hunc ab amicitia, quia non est affectus erga illos, amoreque vllo coniunctus, cum quibus congreditur, familiariterque viuit: neque enim probat eorum dicta, siue facta; neque etiam respuit, vt rectum est, veraque ratio postulat, impulsus amore, aut odio, verum quia huiuscemodi est, eoque ingenio praeditus: declarat hoc, quia eodem pacto se geret erga ignotos, ac notos: nec non familiares, & alienos, nisi quod tribuet aliquid notis hominibus, ac familiaribus vt decet; neque enim

nim officium patitur, vt eodem omnino loco habeat hos, & illos: non tantum tamen, vt iudicium variet, laudetque in persona propinquorum, quae laude vlla digna non sunt; in alienis vero reprehendat, refellatque, quae probari debebant. Veritus igitur Aristoteles, ne aliquis perperam acciperet quod praeceperat, eodem pacto se gerere, quem informat, erga cunctos homines, aperit, qui verus sensus sit verborum suorum, traditque solum in eo se intellexisse, eos constantes esse, & pares; quod placere volunt illis, cum quibus congressi sunt, neque ipsis vnquam aegritudinis aliquid adiungere.

Καθόλου μὲν οὖν εἴρηται, ὅτι ὡς δεῖ ὁμιλήσει: ἀναφέρων δὲ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον, στοχάσεται τοῦ μὴ λυπεῖν, ἢ συνηδύνειν: ἔοικε μὲν γὰρ περὶ ἡδονὰς, καὶ λύπας εἶναι, τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομένας: τούτων δ' ὅσας μὲν αὐτῷ ἐστὶ μὴ καλὸν, ἢ βλαβερὸν, συνηδύνειν, δυσχερανεῖ, καὶ προαιρήσεται λυπεῖν: κἂν τῷ ποιοῦντι δὲ ἀσχημοσύνην φέρῃ, καὶ ταύτην μὴ μικρὰν, ἢ βλάβην: ἡ δ' ἐναντίωσις, μικρὰν λύπην οὐκ ἀποδέξεται, ἀλλὰ δυσχερανεῖ.

In vniuersum autem dictum est, eum in omni congressu se, vt oportet, gesturum esse: referentem autem cuncta ad honestum, & id quod conducit, propositum habiturum, nemini dolorem inurere, siue potius oblectare: videtur enim circa voluptates, & dolores manere, qui gignuntur in colloquijs: harum autem eas, quascumque sibi non honestum erit, siue detrimentosum inde laetari, a se depellet: eligetque potius dolorem inurere, si etiam ei, qui fecerit, turpitudinem attulerint, & hanc non paruam, siue detrimentum: repugnantia autem paruum dolorem non probabit, sed reijciet, ac stomachabitur.

De ingenio, institutisque eius, qui in hoc medium tenet, inquit in vniuersum a se dictum esse, quae tamen nunc magis explicat, singillatimque exponit: id autem fuit, quod ait conuenire illi, vt in coetibus ac colloquijs seruet, quod decet, recteque se gerat; Quid autem ipsi propositum esse debeat, & quo cuncta referenda ipsi sint, vt ad fines, nunc monstrat: esse autem illa dicit, honestum atque vtile, quibus custoditis, studebit non dolorem inurere ijs, cum quibus erit: vel potius voluptatis ipsis, laetitiaeque aliquid impertiri; quod ostendit, non sine causa a se praecipi; quia videri potest manere haec virtus in voluptatibus, atque aegritudinibus, quae capiuntur ex congressibus, ac sermonibus, in quibus etiam inde capiendis, accurate docet, quomodo studiosus huius laudis; quique culpam effugere velit, se gerere debeat: è numero enim harum inquit, eas, quas ipsi honestum minime erit, siue etiam detrimentosum, parere, ijs cum quibus congrediatur, repudiabit, arcebitq; a se: consulere enim debet quiq; honori, àtque vtilitati suae, statuetq; potius ipsi displicere, quam, cum sua aliqua macula, ipsum oblectare. Eodemque pacto inquit, si viderit illi, cum quo est, eam rem, factam ab ipso, turpitudinis multum adlaturam esse, aduersabitur; nec sinet eum errare: & vt dedecoris, ita etiam incommodi ac damni, praesertim cum opera ipsius, posita in aduersando voluntati illius, paruum dolorem ei adferet: tūc enim non solum non probabit consilium ipsius, sed stomacabitur, & liberè hominem accusabit. Videndum autem, cur, delectare significare volens, non inquit sine praepositione, quod hoc ipsum solum ostendebat, sed addidit συν. iunxitque cum verbo, id quod hac parte ter custodiuit propinquo in loco. An quod ille, dum laetitia afficit eum, cum quo loquitur, cui rei studet: eodem etiam tempore sibi voluptatis aliquid comparat, cum versetur in eo, cui natura, moribusque deditus est: nam non omnino leue esse, quod quaero, testatur etiam vetus tralatio, quae reddidit, condelectare; & si D. Thomas, qui ipsam sequitur, hoc silentio praeterit.

Διαφερόντως δ' ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ τοῖς τυχοῦσι: καὶ μᾶλλον, ἢ ἧττον γνωρίμοις: ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας διαφορὰς, ἑκάστοις ἀπονέμων τὸ πρέπον.

Longe autem alia ratione congredietur cum hominibus in dignitate constitutis, & quibuslibet tenuibusque & magis vel minus ipsi notis: eodem autē pa-

Eo

cto etiam circa alias differentias, singulis tribuens id quod decet.

CORRIGIT hoc aliquo modo, emendatque illud, quod supra dixerat: praeditum hac virtute virum, & comem, eodem pacto se gesturum esse erga ignotos homines & notos, familiares & alienos: etsi illic quoque id statim attigerat: inquit igitur, tunc ipsum aliter congressurum cum viris, in gradu magno honoris, ac dignitate constitutis: & cum tenuibus, atque obscuris hominibus: itidemque cum magis, minusque sibi notis; quod seruaturum etiam eum docet in ceteris omnibus rebus, distinctis inter se discrimine aliquo magno, ita vt singulis tribuat, quod congruit ipsis, quodque decet.

Καὶ καθ' αὑτὸ μὲν, αἱρούμενος τὸ συνηδύνειν: λυπεῖν δὲ, εὐλαβούμενος: τοῖς δὲ ἀποβαίνουσιν, ἐὰν ᾖ μείζω, συνεπόμενος: λέγω δὲ τῷ καλῷ καὶ τῷ συμφέροντι: καὶ ἡδονῆς δὲ ἕνεκα τῆς εἰσαῦθις μεγάλης, μικρὰ λυπήσει: ὁ μὲν οὖν μέσος, τοιοῦτός ἐστιν: οὐκ ὠνόμασται δέ.

Et per se quidem eligens voluptate afficere; cauens autem, dolorem inurere: ijs autem, quae eueniunt, si maiora fuerint, efficiendis se dans: intelligo autem honesto, atque vtili: & voluptatis causa, quae inde nasci debeat, si magna illa fuerit, paruis etiam in rebus molestus erit: medius igitur talis est, nomen autem ipsi impositum non est.

ADMONVIT etiam quid talem virum ante oculos habere, & quod spectare oporteat, idest per se & eum potest, & illis, & sibi iucundum esse, cauereque, ne doloris aliquid inurat; accommodate tamen se illis rebus, quae postea inde nasci possint, si ponderis multum in se habuerint: significat autem quid intelligat verbo illo ἀποβαίνοντα: testaturque accipi ipso velle honestatem, atque vtilitatem: si namque in illos inde maculae maioris aliquid, aut incommodi cadere possit, siue etiam in se, mutabit rationem. Praeterea addit ipsum ob voluptatem magnam inde postero tempore orituram, non reformidaturum esse aliquid aegritudinis, molestiaeque inurere sodalibus, ijsque, cum quibus simul viuet, pusillae tamen illius, ac minutae: aliter enim comis, iucundusque non foret. In extremo addidit medium, virtuteque hac praeditum, talem esse, qualem descripsit, cui tamen nomen impositum esse negat.

Τῶν δὲ συνηδυνόντων, ὁ μὲν τοῦ ἡδὺς εἶναι στοχαζόμενος, μὴ διά τι ἄλλο, ἄρεσκος: ὁ δὲ ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ: ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων, εἴρηται, ὅτι δύσκολος, καὶ δύσερις: ἀντικεῖσθαι δὲ φαίνεται τὰ ἄκρα ἑαυτοῖς, διὰ τὸ ἀνώνυμον εἶναι τὸ μέσον.

Eius autem, qui oblectat, is qui propositum habet iucundus esse, nullam aliam ob causam, blandus appellatur, qui vero vt emolumenti aliquid sibi gignatur, quod ad pecuniam faciat, & cuncta, quae ope pecuniae parantur, assentator est: eum vero, qui omnibus repugnat, morosum, & concertandi cupidum vocant: aduersari autem sibi ipsis videntur extrema, quia is, qui medium tenet, nomine caret.

SEPARAT duo genera horum a medio, quem pinxit, qui & ipsi iucundi esse, blandique student: longe tamen alio consilio ac medius, & ipsi quoque inter se; etsi enim idem faciũt, cum tamen alios fines habeant, non ijdem putandi sunt. Eius igitur, inqnit, qui habet hoc studium, vt delectet in omni sermone, iucundusque sit, qui hoc facit nullam aliam ob causam, nisi vt voluptatem pariat ijs, cum quibus est, vocatur ἄρεσκος Graeco sermone: fortasse blandus Latino: assentator vero nullo pacto, vt interpres falso putauit; qui autem ob fructum, qui ad eum perueniat, emolumentumque, aut ex pecunia, aut è rebus, e quibus pecunia conficitur, vt sunt, torques, anulus, vestimentum, appellatur adulator, assentatorque: ambo enim haec nomina idem valent. Qui autem (hoc enim quoque ostendere voluit)

voluit) contrarius est, non solum medio, verum etiam iis duobus, modo monstratis, & appellatur morosus & litigiosus. Addidit etiam, videri aduersari extremis, idest in summa, & infima sede positis, illum, qui est in medio constitutus, qui caret nomine.

Περὶ τὰ αὐτὰ δὲ σχεδόν ἐστι, καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης: ἀνώνυμος δὲ καὶ αὐτή: οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὰς τοιαύτας ἐπελθεῖν: μᾶλλόν τε γὰρ ἂν εἰδείημεν τὰ περὶ τὸ ἦθος, καθ' ἕκαστον διελθόντες: καὶ μεσότητας εἶναι τὰς ἀρετὰς πιστεύσαιμεν ἄν, ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχον συνιδόντες.

Circa eadem autem ferè gloriosi hominis mediocritas versatur: nomine autem caret haec quoque: non malum autem erit huiuscemodi quoque persequi: magis enim ita cognouerimus ea, quae ad mores pertinent, si singillatim cuncta persecuti fuerimus, virtutesq; mediocritates esse crediderimus, si perspexerimus in cunctis ita se rem habere.

NARRAT in iisdem ferè rebus, in quibus significata est versari proxima superior virtus, manere alteram mediocritatem, in qua qui labuntur ac peccant, superantes ipsam, in honestius de se multa praedicando, quàm veritas ferat, vocantur a Graecis ἀλαζόνες, gloriosi a Latinis; ipsam autem nomine carere dicit. Testatur autem non male a se operam positum iri; si hi quoque habitus declarati fuerint, ex quo studio docet duo bona profectura esse, quorum prius est, quod magis ita nobis cognita, perspectaque erunt, quae ad vitam A & mores pertinent, quae cuncta ne nos fallant, suscepit hanc curam: scripsitque de ipsis copiose: alterum vero, quod firmius inquit, credemus virtutes in medio collocatas esse duorum extremorum, si in cunctis rebus ita se rem habere cognitum fuerit; consilio igitur suo, officioq; hoc pacto constituto, aggreditur explicare, quod dixit, repetito, quod iã fecit.

Ἐν δὴ τῷ συζῆν, οἱ μὲν πρὸς ἡδονὴν, καὶ λύπην ὁμιλοῦντες, εἴρηνται: περὶ δὲ τῶν ἀληθευόντων τε καὶ ψευδομένων εἴπωμεν: ὁμοίως ἐν λόγοις, καὶ πράξεσι, καὶ τῷ προσποιήματι.

In vita igitur communi, qui ad voluptatem & dolorem loquuntur, expositi sunt: de iis autem, qui veritatem seruant, aut mentiuntur, dicamus: simili modo in oratione, ac factis, & simulatione.

IN conuictibus inquit, ac colloquiis, qui sibi propositam habent voluptatem ac molestiam, doloremque, expositi a nobis sunt: nunc autem praecipiemus de his, qui veritatem colunt, & de illis, qui vani sint, mendaciisque dediti & in verbis, & in factis: finguntque se tales esse, ac videri volunt, quales vere non sunt.

Δοκεῖ δὴ ὁ μὲν ἀλαζὼν, προσποιητικὸς τῶν ἐνδόξων εἶναι, καὶ μὴ ὑπαρχόντων, καὶ μειζόνων, ἢ ὑπάρχει: ὁ δὲ εἴρων, ἀνάπαλιν, ἀρνεῖσθαι τὰ ὑπάρχοντα ἢ ἐλάττω ποιεῖν: ὁ δὲ μέσος, αὐθέκαστός τις ὢν, ἀληθευτικὸς καὶ τῷ βίῳ, καὶ τῷ λόγῳ, τὰ ὑπάρχοντα ὁμολογῶν εἶναι περὶ αὑτὸν, καὶ οὔτε μείζω, οὔτε ἐλάττω.

Videtur autem gloriosus homo asciscere sibi res laudis, & gloriae plenas, & quae sibi non insunt, & maiora etiam, quàm sunt: dissimulator autem contra inficiari, quae sibi adsunt, siue minora efficere: medius autem, quorum vnusquisque qualis est, talem se praebet, verax est, & vita, & oratione, ea, quae sibi insunt, confitens adesse, & neque maiora, neque minora.

RELICTIS autem habitibus, qui in ipsis versentur cum laude, aut culpa, ostendit; incipitque a glorioso, & qui sine modo auget sua bona. Videtur igitur, inquit, homo gloriosus (is enim est, qui ἀλαζὼν Graecè dicitur, non arrogans, vt interpres falso putauit: qui in hoc

hoc cum alijs non paucis lapsus est: sed etiam vetus illa, rudis tralatio afuit ab hac culpa, cui affines etiam fuerunt doctissimi viri: etsi non vero, & proprio nomine vsa fuit in hoc verbo exprimendo; reddidit enim, iactator. Cum autem lapsos in hoc nomine vertendo, praedicarim plures, magna doctrina praeditos, merito miratus sum, Dionysium Lambinum, in illis numerari, singularem quendam puri Latini sermonis obseruatorem, & qui non sine causa sibi multum placuit ob egregiam ipsius cognitionem, quod testari volui, ne auctoritas eius quempiam in eundem errorem traheret, praeterquam quod locus non solum me vt hoc facerem, admonebat. Arrogantem hominem in alio peccare apertum est, culpamque ipsius vicinam esse crimini superbi hominis, videtur inquam gloriosus esse, qui sibi asciscit res honoris ac gloriae plenas, quae in eo non sunt, aut si aliquam partem eorum tenet, maiora illa facit oratione sua, quàm verè illa sint. Hoc vero exposito, transit ad contrarium, εἴρωνα dictum, quem tradit contra in omni sermone se gerere, cum aut inficietur, aut extenuet sua bona: medium affirmat esse, interiectumque inter hos illum, qui se aperit, ostenditque qualis sit, factusque & instructus ad veritatem & in vita, & in sermone tuendam; quae verè in ipso sunt, affirmans esse, & neque maiora, neque minora ipsa verbis faciens.

Ἔστι δὲ τούτων ἕκαστα, καὶ ἕνεκά τινος ποιεῖν, καὶ μηδενός· ἕκαστος δὲ οἷός ἐστι, τοιαῦτα λέγει, καὶ πράττει, καὶ οὕτω ζῇ, ἐὰν μή τινος ἕνεκα πράττῃ.

Licet autem singula haec, & alicuius gratia efficere, & nullius: vnusquisque autem, qualis ipse est, talia loquitur, & agit, & ita denique viuit, nisi alicuius gratia agat.

MVLTVM valere ostendit ad omnes has res notandas: & suis, proprijsque nominibus appellandas, videre cuius gratia ipsae fiant: singulas enim illas, quas dixit, affirmat geri, administrarique posse ob aliquem finem adipiscendum, & nullo proposito sibi commodo. Naturam autem hanc esse mortalium adiungit, vt singuli, quales ipsi sunt, talia efficiant, & in ore semper habeant, itaque viuant, vt ingenium eorum ipsis suadet, nisi alicuius rei obtinendae causa aliter se gerant, versentque naturam, ac mores suos.

Καθ' αὑτὸ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος, φαῦλον, καὶ ψεκτόν· τὸ δ' ἀληθὲς, καλὸν, καὶ ἐπαινετόν· οὕτω δὲ καὶ ὁ μὲν ἀληθευτικὸς, μέσος ὢν, ἐπαινετός· οἱ δὲ ψευδόμενοι, ἀμφότεροι μὲν ψεκτοὶ, μᾶλλον δ', ὁ ἀλαζών· περὶ ἑκατέρου δ' εἴπωμεν· πρότερον δὲ περὶ τοῦ ἀληθευτικοῦ.

Per se autem mendacium, malum, & vituperatione dignum est: verum autem, honestum, & laude dignum: ita autem & verax, qui medius est, laude dignus est: qui autem mentiuntur, ambo vituperabiles, magis autem gloriosus: de vtroque autem dicamus: prius autem de verace.

SENTENTIAM hanc in vniuersum veram, accommodat ad ea, quae in manibus habet: docetque quod vanum est ac falsum per se, suaq; vi culpae affine esse; dignumq;, quod vituperetur; verum autem, honestum & laude dignum. Per se autem inquit, quia ambae res hae certis temporibus ac locis variantur: honestum enim fuit, laudisq; plenum, aliquando mentiri, ac fingere, vt autem res erat, & illi tempori detrimentosum, ita etiam reprehensione dignum: exemplis in re ualde clara vti non oportet: sic igitur ait, homo verax, qui medius est, interiectusq; inter uanos, mentientesq;, laude dignus est; qui uero fingunt, ac comminiscuntur, ambo accusandi, & qui uituperentur digni: maiori autem culpae affinis, & qui magis merito insimulari debeat gloriosus, ac uanus: de utroque igitur inquit, differamus, prius autem de uerace homine, factoque ad ueritatem amandam in omnibus dictis suis, ac factis.

Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος, λέγομεν· οὐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν, ἢ δικαιοσύνην συντείνει· ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν οἷς μηδενὸς τοιούτου διαφέροντος, καὶ ἐν λόγῳ, καὶ ἐν βίῳ ἀληθεύει, τῷ τὴν ἕξιν τοιοῦτος εἶναι.

Non enim de eo loquimur, qui in pactis, conuentisq́ verum tuetur: neque in his, quae ad iniustitiam, iustitiamq́ referuntur: alius enim haec essent virtutis: verum de illo, qui cum in his rebus nihil intersit, & in oratione, & in vita verum custodit, quia talis est animi habitu.

DOCET quomodo capi debet verax hic, propensusque ad veritatem, de quo loquitur: non enim vsurpatur hoc nomen ab omnibus, semperque eodem pacto; ostendit igitur, se non intelligere veracem illius generis, cuius est ille, qui in pactis conuentisque, facit id, quod dixit: eodemque pacto in ceteris omnibus rebus, quae referuntur ad iniustitiam, siue iustitiam colendam, quia veritas fidesque hic custodita, propria est alius virtutis, sed veracem intelligimus, factum, instructumque ad verum in oratione seruandum: & ne latum quidem vnguem ab eo discedendum in omnibus suis dictis ac factis, etsi nihil hoc intersit ad fidem in contractibus violandam, atque id, nullo proposito sibi fine, sed quia talis ingenio est, atque habitu animi, seruitque moribus suis.

Δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος ἐπιεικὴς εἶναι: ὁ γὰρ φιλαλήθης, καὶ ἐν οἷς μὴ διαφέρει ἀληθεύων, ἀληθεύσει, καὶ ἐν οἷς διαφέρει ἔτι μᾶλλον: ὡς γὰρ αἰσχρὸν, τὸ ψεῦδος εὐλαβήσεται, ὅ γε καὶ καθ' αὑτὸ ηὐλαβεῖτο: ὁ δὲ τοιοῦτος ἐπαινετός.

Videri autem homo talis posset vir probus, ac moderatus esse: qui namque veritatis studiosus est: & quibus in rebus nihil refert, verum seruat, verum etiam dicet, in quibus momenti alicuius est, adhuc magis: vt enim rem turpem, mendacium cauebit, qui per se etiam cauisset: huiuscemodi autem omnis laude dignus est.

BENE existimari posse de verace hoc inquit, putarique illum esse virum probum, cuius opinionis suae rationem reddit, argumento vtens a minore vocato: qui enim inquit studiosus est veritatis: diligitque ipsam ac tuetur in ijs etiam rebus, in quibus interest nihil ab ea declinare, verum etiam praedicabit, in quibus interest; ac multo etiam magis, non enim dubium esse putat, quin repudiaturus sit, remoturusque a se mendacium, si cum culpa, scelereque iunctum sit, qui per se, & vacuum ipsum a foeda macula, fugabat a se.

Ἐπὶ τὸ ἔλαττον δὲ μᾶλλον τοῦ ἀληθοῦς ἀποκλίνει: ἐμμελέστερον γὰρ φαίνεται, διὰ τὸ ἐπαχθεῖς τὰς ὑπερβολὰς εἶναι.

Versus minus autem, magis quàm verum sit, declinat: elegantius enim hoc esse perspicitur, quia molestae, odiosaeq́ sunt exuperantiae.

CVM veraces etiam haberi possint, ij, qui non exquisitè veritatem custodiunt, sed paulum ab ipsa migrant, versus plus, aut versus minus quam ipsa sit, admonet veracem virum potius versus minus declinaturum esse: quàm erga plus: deminuturumque esse aliquid suae laudis, aut boni potius, quàm aucturum ipsum illud bonum: elegantius enim hoc, & polito viro dignius visum iri arbitratur: quia omnis exuperantia: velleque videri praestare ceteris, inuidiam parit; odiosumque est.

Ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος, μηθενὸς ἕνεκα, φαύλῳ μὲν ἔοικεν: οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει: μάταιος δὲ φαίνεται, μᾶλλον ἢ κακός: εἰ δ' ἕνεκά τινος, ὁ μὲν δόξης ἢ τιμῆς, οὐ λίαν ψεκτός, ὡς ὁ ἀλαζών: ὁ δὲ ἀργυρίου, ἢ ὅσα εἰς ἀργύριον, ἀσχημονέστερος.

Qui autem maiora, quàm ea, quae vere insunt, sibi adfingit, nullius rei gratia, malo quidem similis est: non enim gauisus esset mẽdacio: stulti autem magis speciẽ

habet,

habet, quàm improbi hominis: si autem gratia alicuius id agit, is quidem, qui gloriae, aut honoris, non admodum vituperabilis, vt gloriosus: qui autem pecuniae gratia, siue rerum, quae ad pecuniam referuntur, deformior est.

Cvm accurate praecipiat de hoc, docet quid existimari debeat de illo, qui adfingit aliquid, additque suis bonis, maiora illa esse praedicans, quàm verè sint, nullam tamen ob vtilitatem, dignitatemque suam: similem igitur hunc esse inquit improbo homini: quod probat his verbis: nisi enim inquit, talis foret, non gauisus esset mendacio: nec voluptatem cepisset e vanitate illa sua: videri vero eum posse magis tradit, parum prudentem, & inconsideratum hominem, quàm prauum. Euripides quoque verbum, quo hic vsus noster doctor, vsurpauit, qui induxit famulum quempiam cum Hippolyto ita loquentem. Εἴ τις γ' ὑφ' ἥβης, σπλάγχνον ἔντονον φέρων. Μάταια βάζει: transijt autem ipsum in patrium nostrum sermonem. Si vero adiungit, hoc facit alicuius rei gratia, magis affinis est culpae, quae tamen res cum diuersae sint, quae impellunt ipsum; culpae, vt docet, dispares sunt: qui namque ait ob amorem gloriae aut honoris hoc facit, non valde vituperandus: incendit enim animos mortalium, trahitque ad se species honoris; quare diuinum bonum a sapiente scriptore ille in V. libro de legibus appellatus est. Si vero ob cupiditatem pecuniae, ceterarumq; omnium rerum, vnde pecunia conficitur, turpior est, ac deformior haec vanitas.

Οὐκ ἐν τῇ δυνάμει δ' ἐστὶν ὁ ἀλαζών, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει: κατὰ τὴν ἕξιν γὰρ καὶ τῷ τοιόσδε εἶναι, ἀλαζών ἐστιν, ὥσπερ καὶ ψεύστης: ὁ μὲν, τῷ ψεύδει αὐτῷ χαίρων: ὁ δὲ, δόξης ὀρεγόμενος, ἢ κέρδους.

Non autem in vi, ac potestate manet gloriosus, sed in electione: habitu namque & quia talis est, constat gloriosus, veluti etiam mendax: hic quidem mendacio ipso gaudet: hic vero gloriam appetit, siue quaestum.

Docet gloriosum hunc, quem exprimit, non ita vocari, quia vim, potestatemque habeat amplificandi sua bona, sed quia est huius animi, voluntatisque: appellatur enim ita, qui totus manet in hoc, praeterque modum auget sua, propriaque bona, quia tali ingenio praeditus est: simili autem vtitur, vt rem magis declaret: idemq; vsu venire ait in mendace homine: mendax enim est, & qui mendacio gaudet, nihilque sibi propositum habet praeter voluptatem, & qui sibi adfingit aliquid, vt gloriam inde, emolumentumque aliquod aucupetur. Quod autem spectari ostendit in vita moribusque gloriosi huius, significauit etiam verum esse in primo de arte dicendi in Sophistis studio: manet enim Sophistes quoq; in voluntate: fallacibusque argumentis vtitur, ac captionibus, quia tenetur hoc studio, delectaturque praua illa ratione concludendi: nam dialecticus etiam, si nellet, posset hoc nullo negotio praestare, ut in hac re, quam habemus in manibus, homo uerax: quis dubitet enim, quin hic ualeret, si honestum sibi esse duceret, multo maiora, quam uere illa sint, de se praedicare.

Οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι, τὰ τοιαῦτα προσποιοῦνται, ἐφ' οἷς ἔπαινος ἢ εὐδαιμονισμός: οἱ δὲ κέρδους, ὧν καὶ ἀπόλαυσίς ἐστι τοῖς πέλας, καὶ ἃ διαλαθεῖν ἔστι, μὴ ὄντα: οἷον ἰατροί, ἢ μάντιν σοφοί: διὰ τοῦτο οἱ πλεῖστοι προσποιοῦνται τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀλαζονεύονται: ἔστι γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰ εἰρημένα.

Atque ij quidem, qui gloriae aucupandae gratia, magnifice de rebus suis loquuntur, huiuscemodi sibi adfingunt, vnde laudari, & beati putari possint: ij autem, qui quaestus, illa, quibus frui possint ceteri: simulque, quae fallere possunt, cum minime adsunt: veluti medicum, siue vatem sapientem: & haec est causa, cur complures sibi huiusce modi adfingunt: atque in possessione ipsorum se iactant: sunt enim in ipsis, quae dicta a nobis sunt.

SVMIT, quasi planum & exploratum, non omnes, qui magnificè de se, suisque rebus loquuntur, eundem finem habere: quosdam enim ipsorum cupidos gloriae esse vult: alios vero quaestus & emolumenti: his igitur ita diuisis, docet, quid vtrique sibi in omni sermone asciscant: prioresque illos dicit, adfingere sibi ea bona, vnde laus ad ipsos, commendatioq; perueniat, & quorum bonorum possessores homines vulgo beatos putant, vt sunt verae virtutes, & honesta facta; scientiaeque ingenuarum artium. Quid discriminis sit inter ἔπαινον & εὐδαιμονισμόν, docuit auctor in primo de arte dicendi. accurate etiam idem tradidit in II. libro de moribus ad Eudemum, quo loco de vita beata differit. posteriores, qui lucrum sectantur, arrogare sibi bona, dicit è quibus fructum ceteri mortales, iuncti cum ipsis vinculo aliquo, commodumque capiunt, & quae bona cum minime habeant, fallere putantur, saepe ab ipsis teneri; veluti inquit, siquis medicum se esse profitetur, siue uatem non vulgarem, sed sapientem, & artis diuinandi valde peritum; vt Homerus quoq; fabrum hoc epitheto ornauit: quam causam esse affirmat noster doctor, vt plurimi has artes se tenere praedicent: adferunt enim ijs, qui crediti fuerint eas cognosse, & honoris non parum; & vtilitates maximas. Videtur tamen Aspasius suo in exemplari ter copulam habuisse, quae seiungit: legisseque ἢ σοφὸν, quod mihi non probatur, ea de causa, quam ostendi: & praeterea, quia sapientia non est ars, vnaque earum rerum, ope quarum aliqui, fallaces homines, vtantur ad quaestum: & tamen vetus tralatio & ipsa hanc lectionem sequitur.

Οἱ δ' εἴρωνες, ἐπὶ τὸ ἔλαττον λέγοντες, χαριέστεροι μὲν τὰ ἤθη φαίνονται: οὐ γὰρ κέρδους ἕνεκα δοκοῦσι λέγειν, ἀλλὰ φεύγοντες τὸ ὀγκηρόν: μάλιστα δὲ καὶ οὗτοι τὰ ἔνδοξα ἀπαρνοῦνται, οἷον καὶ Σωκράτης ἐποίει.

Dissimulatores autem versus minus dicentes, politiores quidem moribus esse intelliguntur: non enim lucri causa videntur ita loqui, sed fugientes tumorem, atque inflationem: maxime autem, & hi, quae gloriam gignunt, a se reyciunt, id quod & Socrates faciebat.

CONTRARIOS his, & qui minuunt, extenuantque sua bona, politiores homines, & venustiores moribus esse tradit: neque enim existimari possunt, quod faciunt, ipsos facere lucri causa, sed potius vt declinent non paruam maculam, idest ne habeantur inflati homines ac ventosi putenturque in omni laude velle praestare ceteris mortalibus: hoc enim hic arbitror valere φεύγοντες τὸ ὀγκηρόν, vsus quoque Demosthenes est hoc nomine ait enim: ὀγκηρὸν γὰρ πᾶσα ἡ ἐξουσία. Cum oppositos esse hos gloriosis Aristoteles ostendere velit, narrat de moribus ipsorum, eos praecipue consuesse inficiari, amolirique a se ea bona, quae pariunt ingentem laudem ac gloriam, quod in omni vita sua sedulo, vt ipse quoque commemorat, seruauit, integerrimus vir, Socrates.

Οἱ δὲ καὶ τὰ μικρὰ, καὶ τὰ φανερὰ προσποιούμενοι βαυκοπανοῦργοι λέγονται, καὶ εὐκαταφρόνητοί εἰσι: καὶ ἐνίοτε ἀλαζονεία φαίνεται, οἷον ἡ τῶν Λακώνων ἐσθής: καὶ γὰρ ἡ ὑπερβολὴ, καὶ ἡ λίαν ἔλλειψις, ἀλαζονικόν.

Qui vero res paruas, & in aperto positas dissimulant, baucopanurgi a Graecis vocantur, & nullo negotio despiciuntur: & interdum haec ratio speciem in se retinet gloriosi hominis, cuiusmodi est Laconum vestitus: etenim & nimium & valde parum seruit studio gloriosi hominis.

CVM inueniantur quoque mortales non nulli, valde dissimiles superioribus, qui videri velint, se tenere bona quaedam pusilla, eademque satis aperta, & omnibus cognita, docet, quo modo genus hoc hominum vocetur; eosdemque tradit facile posse contemni: & quia minutum animum habent, & quia vtuntur ad fallendum re, quae idonea non est consilio ipsorum ac fraudi; oppositi autem hi sunt prioribus illis, qui sibi adfingebant bona am-

na ampla, plenaque honoris, & ipsa quidem, quae errorem facile parere possunt, ac vix qualia forent, cognosci. Adiungit etiam ipsa aliquando, etsi tenuia sunt, atque exilia, detegere tamen animum eius, dolumque, qui ipsis vtitur: intelligique non magno negotio sumpta esse ad gloriam sibi comparandam. Vt planius autem, clariusque foret, quod praecipit, inquit, hoc valere vestem squalidam, sordidam, laceram. Verum esse quod dixit, & hoc consilio huiuscemodi quaedam geri narrat, quia res duae, maximè inter se contrariae, saepè idem valent, idest nimium, & parum: proficiscunturque ab animo incenso desiderio magno gloriae; quae cupiditas sedatur ambabus his, contrarijs valde inter se rationibus ac vijs. Hoc arbitror significare voluisse Alexandrum, illum magnum, cum viso, diligenterque animaduerso cultu corporis Diogenis, & quàm paruo contentus esset, inquit, nisi Alexander forem, libenter Diogenes essem: intelligebat enim, vt a nostro hoc, & ipse, auctore vitae, eruditus, ambobus his modis ingentem gloriam obtineri. Non me fallit aliter hunc locum accepisse Argyropylum; putasseq; hoc ab Aristotele de irone prolatum fuisse; non video autem, quomodo περιπαθεῖν idem significare possit, quod verbum illud, ἐπιχαρίτως, praeter alia quae valent ad eam opinionem coarguendam; semper autem supra auctor vsus est hoc verbo de glorioso homine, vt veritas, consuetudoque requirit; vsus autem est pluribus locis.

Οἱ δὲ μετρίως χρώμενοι τῇ εἰρωνείᾳ, καὶ περὶ τὰ μὴ λίαν ἐμποδὼν καὶ φανερὰ εἰρωνευόμενοι, χαρίεντες φαίνονται: ἀντικεῖσθαι δ' ὁ ἀλαζὼν φαίνεται τῷ ἀληθευτικῷ: χείρων γάρ.

Qui autem moderate vtuntur dissimulatione: & circa ea, quae non valde ante oculos, & aperta sunt, dissimulant sua bona, politi homines esse perspiciuntur: gloriosus autem oppositus esse veraci perspicitur: deterior enim hic est.

DOCET eos, qui moderate vtuntur hac figura loquendi, & in rebus, quae non sunt ante pedes positae: valdeque apertae, videri posse lepidos homines, ac iocosos, & qui suaues in omni sermone suo esse malunt. Quomodo autem hoc non inurat aliquid maculae honestissimo viro Socrati videndum est, qui perpetuus fuit in hac ratione: inficiebaturque ea, quae negare non poterat sibi adesse, vel potius in quibus ipse principatum tenebat: nam semper extitisse aliquos, quibus ratio haec nō probaretur, declarant verba haec Ciceronis.
» Socrates autem, de se ipse detrahens, in disputatione, plus tribuebat his, quos volebat re-
» fellere, ita cum aliud diceret, atque sentiret, libenter vti solitus est ea dissimulatione, quam
» Graeci εἰρωνείαν vocant; quam ait etiam in Africano fuisse Fannius: idque propterea vitio-
» sum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. In extremo significauit Aristoteles aduersari gloriosum hominem veraci, atque è regione positum illi esse, & qui rem commemorat vt est, nihil addens, aut minuens, cuius sui iudicij causam adfert, dicens eum deteriorem, magisque peccare in vita.

Οὔσης δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ταύτῃ διαγωγῆς μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα εἶναι ὁμιλία τις ἐμμελής: καὶ οἷα δεῖ λέγειν, καὶ ὥς: ὁμοίως δὲ καὶ ἀκούειν. διοίσει δὲ καὶ τὸ ἐν τοιούτοις λέγειν, ἢ τοιούτων ἀκούειν: δῆλον δ' ὡς καὶ περὶ ταῦτά ἐστιν, ὑπερβολή τε, καὶ ἔλλειψις τοῦ μέσου.

Cum sit autem locus etiam requieti in vita, atque in hac traductio temporis cum lusione, ac ioco, videtur, & hic extare sermo quidam suauis: debereq; dici qualia oportet, & quomodo: similiq; modo etiam audire: intererit autem & apud tales dicere, siue huiuscemodi audire: perspicuum autem est circa has quoque res extare exuperantiam, & paucitatem medij.

QVOMODO recte vtatur, temporeque ac loco, iocis homo politus, docere aggreditur: peccari enim posse in hoc vult; extareque in ipsa materia nimium ac parum; nam iocos, face-

tiasque accommodatas esse vitae putat, vel necessarias potius; quod initio diligenter tradit, confirmatque, redigens nobis in memoriam graues labores, ac molestias, quas sustinemus in vita, imbecillitatemque nostri animi, qui ipsos ferre, tolerareque non valet, sine intermissione aliqua ac requiete; haec autem voluptas, quae capitur è talibus ac ridiculis reficiendis nobis idonea est, nec digna, quae reprehēdatur, si in ipsa seruatum fuerit, quod oportet. Cum tota res igitur huiuscemodi sit, videri ait, extare in congressibus, consuetudineque vitae rationem quandam lepidam ac iucundam, vt aliquis ea dicat, quae decet, atque etiam vt decet; simulque audiat alium quempiam in se dicentem. Addit etiam, ad rem hanc sine culpa tractandam, videre opus est, apud quos haec dicantur, & qualia sint, quae aliquis audire debeat, quaedam enim in se dici aequo animo, nemo patiretur: quare inquit dubitari non posse, quin in his dictis omnique hac materia transire aliquis longo interuallo valeat medium, & ad ipsum non peruenire. Quin autem peccetur in persona quoque, ac tempore dubitari non potest: docuit hoc T. Liuius, claro in primis exemplo: insimulauit enim Philippum Macedonem, cum quo bellum tunc gererent Romani, quod nimis cupidus esset iocandi, nec seruaret ea, quae diligenter a graui, honestaque persona essent custodienda; cuius rei testimonium, quod in manibus tunc habebat, posuit: Totam rem accurate commemorarem, nisi a me exposita esset cap. iij. lib. xj. mearum variar. lect. quo loco cum tetigerim quiddam, quod pertinere puto ad regem purgandum, addere adhuc volo studio illi meo, videri illum culpa tunc vacasse, quia lacessitus fuit ab importuno homine, praetore Aetolorum, & non satis prudenti accusatus.

Οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, βωμολόχοι δοκοῦσιν εἶναι, καὶ φορτικοί, γλιχόμενοι πάντως τοῦ γελοίου, καὶ μᾶλλον στοχαζόμενοι τοῦ γέλωτα ποιῆσαι, ἢ τοῦ λέγειν εὐσχήμονα, καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον.

Qui igitur in ridiculis modum non seruant, scurrae videntur esse, & importuni, cum appetant omni ratione iocos, & magis propositum habeant risum mouere, quàm vt honesta loquantur, & non grauiter pungant eum, in quem dicunt.

Docet quibus nominibus vocentur, qui incumbunt in iocos ac facetias, & siue in hac re vitio affines sunt, siue laude aliqua digni: incipit autem ab his, qui nimis cupidi sunt iocandi; quos inquit videri non sine causa posse scurras, & qui sibi, ob studium hoc risum mouendi, nimis magnum, inuidiam & odium pariant: hos autem esse inquit, qui delectantur vehementer ridiculis: appetuntque ipsa quacunque ratione possunt; magisque eo se referunt toto animo, ad risum scilicet mouendum, quàm ad honesta dicta, plenaque dignitatis dicenda, & ad offensionem vitandam, cauendumque ne nimis magnum dolorem inurant ijs, quos vocibus illis suis laeserint.

Οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες μηθὲν γελοῖον: τοῖς τε λέγουσι δυσχεραίνοντες, ἄγριοι, καὶ σκληροὶ δοκοῦσιν εἶναι.

Qui autem neque ipsi vmquam dicerent aliquid facetum, & eos, qui dicunt stomachantur, agrestes, & duri homines videntur esse.

Qui vero, addit, in altero extremo peccant: sunt autem, qui penitus abhorrent a ridiculo, agrestes homines, & duri videri possunt, neque tamen ita ij vulgo appellabantur; sunt enim haec nomina aliunde ad ipsos translata.

Οἱ δ' ἐμμελῶς παίζοντες, εὐτράπελοι προσαγορεύονται: οἷον εὔτροποι: τοῦ γὰρ ἤθους αἱ τοιαῦται δοκοῦσι κινήσεις εἶναι: ὥσπερ δὲ τὰ σώματα ἐκ τῶν κινήσεων κρίνεται, οὕτω καὶ τὰ ἤθη.

Qui autem lepidè iocantur eutrapeli a Graecis appellantur: quasi ingenium apte vertentes: moris enim, naturaeq́ huiuscemodi videntur esse motus; quem-

admodum

admodum autem corpora ex motibus existimantur, ita & mores.

MONSTRAT etiam, quo nomine ostendantur, qui medium tenent: suauiterque, ac concinne hoc faciunt; dicitque eos vocari eutrapelos, quod cognomen habuit Volumnius, ad quem sunt duae epistolae Ciceronis, & cuius nouae, inauditaeque rationis nocendi illis, quibus illudere volebat, meminit Horatius. Vnde autem hi nomen hoc nacti forent, & etymon huius vocis, declarauit Aristoteles: ait enim hos vocatos esse εὐτραπέλους, quasi εὐτρόπους, quia facile vertant, ac varient ingenium, cum naturae, ac motum huiuscemodi motus sint, quales indicauit, vt quidam hominum sint proni ad risum; alij inde alieni sint: non nulli in ipso medium teneant: ope autem similis, quod praecipit magis declarare voluit, atque inquit, veluti corpora existimantur, qualiaque sint, intelliguntur: firma inquam ac vegeta, siue imbecilla ex motibus ipsorum, ita etiam mores e motibus animorum.

Ἐπιπολάζοντος δὲ τοῦ γελοίου, καὶ τῶν πλείστων χαιρόντων τῇ παιδιᾷ, καὶ τῷ σκώπτειν μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ οἱ βωμολόχοι, εὐτράπελοι προσαγορεύονται, ὡς χαρίεντες: ὅτι δὲ διαφέρουσι, καὶ οὐ μικρόν, ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον.

Cum autem ratio iocandi in promptu sit, compluresq; gaudeant lusione, & dictis magis quàm oportet: & scurrae quoque faceti appellantur, vt politi homines: discrepare autem ipsos inter se, & sanè non parum, ex ijs, quae dicta sunt, perspicuum est.

NARRAT, cum sua aetate multi inuenti fuerint, qui magnopere gauderent ridiculis, atq; in hoc peccarent, inde factum esse, vt quos appellare deceret scurras, si quis ipsos suo ac proprio nomine ostēdere vellet, soliti sint vocari iocosi ac faceti, tamquam lepidi homines, iucundique sint, ac medium teneant: vnde igitur ortus sit hic tantus error indicauit, quod inquam illo ipso tempore in magno vsu, atque honore ridicula erant; plurimique extabāt, qui huic studio toti dediti forent. Esse autem ipsos non parum inter se discrepantes, testatur, vt ex ijs, quae iam de illis praeceperat, esse id perspicuum inquit. Questum autem de hoc quoque fuisse M. Ciceronem in priore epistola ad Volumnium Eutrapelum, notum est: & illo quidem loco. Sed quum tanta faex est in vrbe, vt nihil sit tam ἀκύθηρον, quod non „ alicui venustum esse videatur, & quae sequuntur. ἐπιπολάζειν hic valere quod dixi, apertum est.

Τῇ μέσῃ δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης ἐστί: τοῦ δ' ἐπιδεξίου ἐστὶ τοιαῦτα λέγειν, καὶ ἀκούειν, οἷα τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθερίῳ ἁρμόττει: ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει, καὶ ἀκούειν, καὶ ἡ τοῦ ἐλευθερίου παιδιὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἀνδραποδώδους καὶ αὖ τοῦ πεπαιδευμένου, καὶ ἀπαιδεύτου.

Medio autem habitui accommodatum etiam nomen est, dexteritas: dexteri autem hominis est, huiuscemodi dicere, & audire, qualia probo viro, & libero congruunt: sunt enim quaedam, quae decet huiuscemodi virum, lusionis loco dicere, & audire: & liberi hominis lusio discrepat a lusione seruilis, & eruditi, ab inerudito.

VT habitum medium ac virtutem, quae in hac re existit, docuit vocari εὐτραπελίαν, ita nunc adiungit ipsi conuenire alterum hoc quoque nomen ἐπιδεξιότης, idest dexteritas, cum proprium ipsius sit, dexteri inquam acutique viri, & dicere, & audire, & pati in se dici ea, quae congruunt probo viro & ingenuo: caduntque in personam illius, quia autem, vt verisimile est, quidam reperiebantur nimis tristes ac seueri; qui existimarent nullo modo conuenire honesto, & graui viro huiuscemodi lusiones, ideo locum vrget, studetque probare minime alienas eas ab ipso esse: esse enim quaedam tradit, quae talem etiam virum decent; nec minuunt quippiam existimationis ac dignitatis ipsius, quae vt dicere ita etiam audire sine reprehensione potest, cum ludere, ac reficere animum vult a molestijs & tristibus curis.

Addit

Addit ingenui hominis oblectationem, quae ducitur e iocis, dissentire a genere ludendi proprio mancipiorum: eodemque pacto eruditi viri lusionem ab oblectationibus idiotarū, & qui honestas artes numquam attigerint.

Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τῶν παλαιῶν, καὶ τῶν καινῶν: τοῖς μὲν γὰρ ἦν γελοῖον, ἡ αἰσχρολογία: τοῖς δὲ μᾶλλον ἡ ὑπόνοια: διαφέρει δ' οὐ μικρὸν ταῦτα πρὸς εὐσχημοσύνην.

Videret autem hoc quispiam ex comoedijs quoque veteribus, ac nouis: his enim ridiculum erat turpitudo verborum: his vero potius obscura sententia: interest autem inter haec non parum ad verecundiam tuendam.

VTITVR signo, & huius rei nota quadam, ad indicandum, quod modo dixit, discrepare lusionem eruditi viri a ratione rudis, & idiotae hominis: id est igitur, quod, inquit, cognosceret aliquis, verum esse, sumptis in manus priscis, ac nouis comoedijs: antiquae enim illae risum mouebant, turpibus, & obscenis vocibus; nouae autem, & postea inuentae, inhonestis factis potius clam, obscureque significandis, quàm palam, aperteque exponendis: dissentire autem has rationes, ac vias, inter se magnopere testatur. Quaerendum igitur est, quas intelligat κωμῳδίας καινάς, illasne quarum auctores, principesque fuerunt, in eo studio merito multum laudati, Menander, Diphilus, Apollodorus, siue è numero priscarum illarum, quae inferiore tempore in vsum, venerunt: fieri enim potest, vt qui extitere vicini aetati Aristotelis, tuncque inceperunt florere, discesserint non nihil ab ea petulantia, & licentia vtendi vetere obscenitate. Gratus certe fertur fuisse Menander Ptolemaeo illi, qui antea praefectus Alexandri, primus post mortem ipsius in Aegypto regnauit: inuenta autem comoedia noua, prior illa, quae tempore antecessit, rudior & imperfectior ἀρχαία vocata est, recentior vero νέα; non his nominibus ambae significatae, quibus vtrasque appellat Aristoteles, si illas ipsas intelligit. ὑπόνοια ab antiquis scriptoribus vocata est, testante hoc Plutarcho in libello, quo tradit, quomodo oportet adolescentes auscultare poetas, quae ab inferiore aetate nominata est ἀλληγορία, cum scilicet, etsi aliud dicitur, aliud tamen intelligendum est.

Πότερον οὖν τὸν εὖ σκώπτοντα ὁριστέον, τῷ λέγειν ἃ πρέπει ἐλευθερίῳ, ἢ τῷ μὴ λυπεῖν τὸν ἀκούοντα, ἢ καὶ τέρπειν: ἢ καὶ τό γε τοιοῦτον ἀόριστον: ἄλλο γὰρ ἄλλῳ μισητόν τε, καὶ ἡδύ: τοιαῦτα δὲ καὶ ἀκούσεται: ἃ γὰρ ὑπομένει ἀκούων, ταῦτα καὶ ποιεῖν δοκεῖ.

Utrum igitur definire oportet eum, qui bene in alium dicta dicat, eo quod dicat, quae ingenuum hominem deceant, siue quod eum, qui audit, dolore non afficiat, vel potius delectet: siue huiuscemodi omne indefinitum est: aliud enim alij odiosum, ac iucundum est: huiuscemodi autem & audiet: quae namque aequo animo patitur, cum audit, haec quoque facere videtur.

QVAERIT quomodo definiendus sit, & declarandus is, qui recte in hoc, se gerat: laudeq; dignus sit. An inquit, quod dicat ea, quae decent liberum hominem, grauique atque honesto viro conueniunt; siue quod dolorem non inurat ei, in quem dicit, vel potius sine vlla offensione eum ipsum delectet. An addit, nullus certus terminus huic rei figi potest, nec laborandum de hoc est, cum propter varia hominum ingenia, alia alijs hominibus inuisa, odiosaque sint: eodemque pacto grata, & accepta: rediens autem ad exprimendum, vt potest, medium, inquit; ipsum, quae dicit in alium, eadem in se dicta aequo animo laturū: cuius sententiae rationem hanc reddit: ait enim, quae patitur, toleratque; cum audit, videri ipsum facere, concedique sibi debere, vt in alium dicat; norma igitur ipse sibi erit, & tamquam lex quaedam huius rei, ac laudis.

Οὐ δὴ πᾶν ποιήσει: τὸ γὰρ σκῶμμα, λοιδόρημά τί ἐστιν: οἱ δὲ νομοθέται, ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσιν: ἔδει δ' ἴσως καὶ σκώπτειν: ὁ δὴ χαρίεις, καὶ ἐλευθέριος, οὕτως ἕξει, οἷον νόμος ὢν ἑαυτῷ: τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος ἐστίν: εἴτ' ἐπιδέξιος, εἴτ' εὐτράπελος λέγεται.

Non

Non igitur omne faciet: dictum enim falsum, conuicij quoddam genus est: qui scribunt autem leges, vetant, quaedam maledicta in alium iacere: oportuisset autem fortasse vetare etiam quempiam falsa voce laedere: homo igitur politus, & liber ita se habebit, tamquam lex sibi ipsi existens: talis igitur medius est, siue dexter, siue facetus dicitur.

ELICIT e superiore voce, sibi moderaturum esse in dictis dicendis facetum hominem, & non omnia liberè facturum: rem enim periculi plenam esse ostendit, cum homines iniquo animo ferant, violari existimationem suam: huiuscemodique voces sint species quaedam conuicij, ac maledicti: qui autem bonis legibus ornent ciuitates, verent conuicia iacere in aliquos; si non omnia, quae laedunt, saltem quae magis pungunt animos: vt autem hic dixit esse dictum, quod inurit dolorem, ac laedit, genus conuicij in II. libro de arte dicendi dixit εὐτραπελίαν esse contumeliam eruditam, & aliquo modo castigatam: cum igitur contumeliam esse velit, ostendit eam violare dignitatem eius, in quem iacta est. M. quoque Cicero pro M. Caelio eodem pacto de ipsa sensit, quo loco disseruit de maledicentia his verbis. » Maledictio nihil habet propositi praeter contumeliam, quae, si petulantius iactatur, » conuicium, si facetius, vrbanitas nominatur. Videtur autem Latinus orator, maledictionem appellasse, quam noster doctor ὕβριν, conuicium vero maledictionem, quae petulantius iactatur: conuenit ambobus in hoc, vt & ὕβρις & maledictio corrigi, emendarique possit, eam contumeliam a Latinis vocatam, affinem semper culpae magnae, ac vitio esse putatim. Adiungit Aristoteles, vt magis nos a conuicijs in alios iaciendis absterreat, qui leges scribunt vetare quaedam maledicta iacere in honestas scilicet personas, quia notant ipsas ijs maculis, quae vix postea delentur. Quam odiosum autem sit genus quoddam iocandi significat, ostendens illos, nomothetas inquam, melius facturos fuisse, si vt graues paenas proposuerunt ijs, qui infamassent aliquos: innocentiumque virorum dignitatem violassent, ita etiam prohibuissent vti icommasin, iocisque asperis, ac virulentis: suspicor autem intelligere ipsum veteres comicos, quorum fabulae plenae erant maledictorum in valde vtiles etiam reip. ciues, & in integerrimos viros. Post hoc ostendit Aristoteles politum, lepidumque virum, ac liberum, qualem docuit, talem se in conuictu congressuque omni praebiturum: futurumque ipsum sibi ipsi in hoc normam, ac legem: ijs autem omnibus expositis, concludit talem esse medium in iocando, siue ille ἐπιδέξιος, εὐτράπελόςque idest dexter, siue facetus, iocosusque dicitur, quibus ambobus nominibus recte ipsum ostendi supra significauit.

Ὁ δὲ βωμολόχος, ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου· καὶ οὔτε ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἄλλων ἀπεχόμενος, εἰ γέλωτα ποιήσει, καὶ τοιαῦτα λέγων, ὧν οὐδὲν ἂν ὁ χαρίεις εἴποι· ἔνια δὲ οὐδ᾽ ἀκούσαι.

Scurra autem victus semper discedit a ridiculo, & neque a semetipso, neque ab alio sibi temperat, dummodo risum moueat, atque huiuscemodi dicens, quorum nihil politus homo diceret: non nulla etiam ipsorum, ne audiret quidē.

TRADIT scurram temperare sibi non posse a ridiculis: & vbi nactus est occasionem aliquā mouendi risum, statim ridiculum illud ipsum edere, neque sibi, neque alij vlli parcere, vt expleat sitim suam, qua incensus est iocandi, huiuscemodiq; multa ipsum dicere affirmat, quae politus homo, suauisque numquam in animum induceret dicere, neque etiam pateretur in se dici, quia nimis acerba sunt, & turpia. Quod tradidit hunc ἥττονα esse τοῦ γελοίου, quasi semper inde victum discedere, nec posse vllo pacto ipsi resistere, idem significare voluit, quod M. Cicero dici solitum ab Ennio poeta commemorauit: Facilius flammam a sa» piente, ore in ardente, opprimi, quam bona dicta teneat: neque tamen ille de scurra alteroque extremo; sed de medio id protulerat.

Ὁ δ᾽ ἄγριος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος· οὐδὲν γὰρ συμβαλλόμενος, πᾶσι δυσχεραίνει· δοκεῖ δὲ ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ παιδιὰ ἐν τῷ βίῳ εἶναι ἀναγκαῖον.

Agrestis autem ad huiuscemodi colloquia inutilis: nihil enim in medium

confe-

conferens, omnia stomachatur: videntur autem requies, & lusio, ad vitam degendam quiddam esse necessarium.

OSTENDIT etiam vitium alterius, idest agrestis hominis & asperae naturae; aitque eum nullam in partem idoneum esse ad huiuscemodi congressus, quia, cum conferat nihil in medium, accommodatum huic tempori, stomachetur omnia; quae suauiter etiam, iucundeque illic dicta sunt, Quantopere autem ille peccet, ostendit dicens, requiri lusionem: quia non tantum accommodata est vitae, verum etiam necessaria. Agrestem autem & durum hominem, penitusque abhorrentem a risu qui ostendere vellent, dicerent, facilius posse aliquem ex ipso ignem extrudere, quam risum elicere; vt apud Xenophontem in II. libro paediae Cyri in Aglaitadam locutus est Hystaspes.

Τρεῖς οὖν αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες: εἰσὶ δὲ πᾶσαι περὶ λόγων τινῶν καὶ πράξεων κοινωνίαν: διαφέρουσιν δ' ὅτι ἡ μὲν, περὶ ἀλήθειαν ἐστίν: αἱ δὲ, περὶ τὸ ἡδύ: τῶν δὲ περὶ τὴν ἡδονὴν: ἡ μὲν, ἐν ταῖς παιδιαῖς: ἡ δ', ἐν ταῖς κατὰ τὸν ἄλλον βίον ὁμιλίαις.

Tres igitur sunt, quas diximus, in vita mediocritates: sunt autem cunctae circa sermonum quorundam, ac factorum communionem: discrepant autem inter se, eo quod, haec quidem circa veritatem est: hae vero circa iucundum: duarum autem harum, quae circa voluptatem versantur, haec quidem in lusionibus: haec autem in colloquijs, quae sunt in alia vita.

POST ipsas explicatas, repetit paucis tres propinquas mediocritates, quas in vita agenda manere tradidit: colloquijsque ac factis hominum inter se: cum vero hoc ipsas commune habere significasset, quid discriminis versetur inter eas exponit, ne similitudo magna, quae existit in illis, quempiam decipiat, quae igitur supra copiose, accurateque docuit, breuiter nunc commemorat; satisque aperte. Quod enim ad discrimen pertinet, dicit vnam ipsarum, primam scilicet, materiem suam habere veritatem, alteram autem, voluptatem, suauitatemque, quam etiam diuidit, cum secunda ipsarum voluptatem capiat e iocis, ac facetijs: tertia autem e reliquis studijs, consuetudineq; vitae: non enim solum oblectant verba, salesque, verum etiam actiones quaedam plenae suauitatis.

Περὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινος ἀρετῆς, οὐ προσήκει λέγειν: πάθει γὰρ μᾶλλον ἔοικεν ἢ ἕξει: ὁρίζεται γοῦν, φόβος τις ἀδοξίας.

De verecundia autem tamquam virtute quadam non conuenit praecipere: motui enim magis similis est, quam habitui: definitur igitur, metus quidam ignominiae.

EXISTIMAVIT Aristoteles oportere se de pudore verecundiave disserere, cum seruare ipsum in omni sermone ac facto, non parua laus sit: si non omni aetati, saltem adolescentiae: contraque inuerecundia magnam labem afferat vitae; cum vero de ipso diuersae sententiae doctorum hominum forent, statim aperit, quid sui iudicij de ipso sit: aitque non conuenire de pudore, vt de vna quapiam virtute loqui, quod fecerat etiam in II. horum librorum, cum videatur potius motus animi esse, quam habitus firmus ac stabilis; id quod probat citata definitione illorum, qui ante se dixerant, esse illum, metum ignominiae: metus vero sit sine controuersia motus turbidus.

Ἀποτελεῖται δὲ τῷ περὶ τὰ δεινὰ φόβῳ παραπλήσιον: ἐρυθραίνονται γὰρ οἱ αἰσχυνόμενοι: οἱ δὲ τὸν θάνατον φοβούμενοι, ὠχριῶσι: σωματικὰ δὴ φαίνεταί πως εἶναι ἀμφότερα: ὅπερ δοκεῖ πάθους μᾶλλον, ἢ ἕξεως εἶναι.

Conflatur autem similiter atque metus, qui circa res saeuas, & atroces excitatur

citatur : erubescunt enim qui verecundantur: qui autem mortem metuunt, pallent : perspicitur igitur aliquo modo corporis ambo haec esse, id quod videtur motus magis, quàm habitus proprium esse.

QVOMODO gignatur ostendens, confirmat itidem, quod dixerat : ortum enim illius similem esse affirmat metui, qui nos perturbat vicino aliquo magno malo : id quod declarare ostendit mutationem coloris in vultu eorum, qui ambobus his motibus correpti sunt, etsi non est color idem, cum, quos pudet, erubescant, qui vero mortem appropinquare cernunt, palleant : haec autem corpus attingere: pertinereque ad ipsum, non ad animum, planum esse ait, vnde facilius putari posse inquit, pudorem esse motum, affectumque: variatum enim corpus magis videri indicare motum, quàm habitum. Valet ad constituendam veterem definitionem pudoris, sententiamque nostri doctoris, vox, quam laudauit Plutarchus in Cleomene : sapiens enim vir dixit, ἵνα γὰρ δέος, ἔνθα καὶ αἰδώς, dictus ab alio fuisse is Epicharmus Siculus, nam grauissimus scriptor nomen eius reticuit.

Οὐ πάσῃ δ' ἡλικίᾳ τὸ πάθος ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ : οἰόμεθα γὰρ δεῖν τοὺς τηλικούτους, αἰδήμονας εἶναι, διὰ τὸ πάθει ζῶντας, πολλὰ ἁμαρτάνειν: ὑπὸ τῆς αἰδοῦς δὲ, κωλύεσθαι.

Non omni autem aetati hic motus congruit, sed adolescentium : arbitramur enim oportere eos, qui sunt huius aetatis, verecundos esse, quia cum motui in vita seruiant, multis in rebus peccant: a pudore autem reuocentur.

TRADIT hunc affectum non congruere omni aetati; neque laudari posse in oppositis, ac valde inter se discrepantibus animis, sed conuenire adolescentibus, quod probat a communi opinione, quae de illo est in pectoribus hominum, qui arbitrantur oportere pueros, adolescentesque verecundos esse; cuius rationem esse hanc inquit : quod cum illi in vita pareant affectibus, facileque ab ipsis a vero abducantur, prohibeantur, reuocanturq; a pudore.

Καὶ ἐπαινοῦμεν τῶν μὲν νέων, τοὺς αἰδήμονας : πρεσβύτερον δ' οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός : οὐθὲν γὰρ οἰόμεθα δεῖν αὐτὸν πράττειν, ἐφ' οἷς ἐστὶν αἰσχύνη : οὐδὲ γὰρ ἐπιεικοῦς ἐστὶν ἡ αἰσχύνη, εἴπερ γίγνεται ἐπὶ τοῖς φαύλοις: οὐδὲ γὰρ πρακτέον τὰ τοιαῦτα.

Et laudamus quidem ex omni numero adolescentium eos, qui pudentes sunt: seniorem autem nemo laudaret, quod verecundus sit: nihil enim arbitramur eorum ipsum gerere oportere, è quibus existat verecundia : neque enim probi, & moderati viri est verecundia, siquidem nascitur ob res malas : neque enim agere oportet huiuscemodi res.

ARGVMENTVM etiam ducit a more, consuetudineque hominum: solemus enim inquit laudare adolescentes, qui verecundi sunt; senem vero nemo vmquam laudaret hoc nomine, quod verecundus sit, cuius rei, institutique nostri causa est, quod censemus nihil oportere committere senem, grauemque virum, vnde erubescat; nam si vere inquit cogitare de hoc volumus, verecundiam non cadere in probum moderatumque virum inueniemus : nascitur enim ex improbis factis, & affinibus alicui flagitio: a quibus alienus esse toto animo ille ac corpore debet.

Εἰ δ' ἐστὶ τὰ μὲν κατ' ἀλήθειαν αἰσχρὰ : τὰ δὲ κατὰ δόξαν, οὐθὲν διαφέρει : οὐδέτερα γὰρ πρακτέα, ὥστ' οὐκ αἰσχυντέον.

Si autem haec sunt re vera turpia : haec vero vt est hominum opinio, nihil interest: neutra enim sunt agenda: quapropter verecundia affici non oportet.

VIDE-

VIDEBAT Aristoteles contra id, quod praeceperat de pudore, verumque esse ostenderat, quaedam dici posse, quare voluit illa confutare, ne scrupulus aliquis restaret in animo alicuius. Primum eorum est, sumptum è diuisiône rerum turpium, non enim sunt omnes vnius generis, vt ipse etiam docuit in topicis suis: quaedam enim turpia sunt, si veritas attendatur: alia, si non vere talia, tamen ita vulgo existimata, si respiciantur opiniones hominum; quare dixisset aliquis, si veram culpam nullam admittit vir probus, vnde oporteat ipsum erubescere, tamen non cauebit facere aliquid eorum, quae cognoscit non esse turpia: eum enim falso putentur turpia, non violant pudorem. Nihil valere hoc affirmat Aristoteles contra iudicium suum, nam quae ad opiniones etiam turpia sunt, non sunt a probo viro attingenda; vnde inquit non oportebit ipsum vllo tempore non erubescere.

Φαύλου δὲ καὶ τὸ εἶναι τοιοῦτον, οἷον πράττειν τι τῶν αἰσχρῶν.

Improbi autem hominis est, talem quempiam esse, vt efficere valeat aliquid eorum, quae sunt turpia.

ALTERUM est, quod ostendere ait, pudorem alienum esse a probo uiro; nec cadere in illum, quod improbi hominis proprium est, talem eum esse, vt gerere aliquid possit, quod turpe sit, & affine alicui flagitio.

Τὸ δ' οὕτως ἔχειν, ὥσ' εἰ πράξειέ τι τῶν τοιούτων, αἰσχύνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτ' οἴεσθαι ἐπιεικῆ εἶναι, ἄτοπον· ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις γὰρ ἡ αἰδώς· ἑκὼν δὲ ὁ ἐπιεικὴς, οὐδέποτε πράξει τὰ φαῦλα.

Sic autem affectum esse, vt si gesserit talia, pudore afficiatur: ideoque arbitrari se virum probum esse; absurdum est: ob ea namque, quae sponte agunt homines, nascitur pudor: sponte autem vir probus numquam gereret, quae improba sunt.

TERTIUM uero quod tradit, stultum esse, & quasi risu explodendum, siquis diceret, ita quempiam affectum animo esse, ut si contingeret, ipsum aliquando efficere quippiam eorum quae turpia sunt, puderet; ob idque arbitrari se probum, moderatumque uirum esse: cuius sui iudicij; tantique erroris eorum, qui ita sentirent, diligenter rationem reddit, dicens, excitari pudorem ob ea facta, quibus aliquis se contaminat sponte sua: numquam autem moderatum uirum facturum esse quippiam eorum, quae improba sunt, & culpae affinia.

Εἴη δ' ἂν αἰδὼς ἐξ ὑποθέσεως ἐπιεικές· εἰ γὰρ πράξαι, αἰσχύνοιτ' ἄν· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο περὶ τὰς ἀρετάς.

Esset autem pudor, conditione lata, bonum: si namque gereret, verecundaretur vtique: non locum autem habet hoc, in his quae virtute administrantur.

CUM sustulisset ea, quae uidebantur aduersari suae sententiae, qui nullo modo uult pudorem esse uirtutem, concedit aliquo modo defendi posse, illum esse rem probam & utilem uitae: non tamen ullo pacto uirtutem: nam hoc etiam addere uoluit ad idem confirmandum aptum, ueluti si quis faceret umquam aliquid turpiter, eum uerecundaturum esse, quod statim testatur non esse opus uirtutis: neque usu uenire in reliquis mortalibus, ut siquis, committens aliquid contra ipsas, erubescat, sit uirtute illa praeditus.

Exempli causa, si quispiam fugerit in proelio, armaque abiecerit, posteaque puduerit ipsum, dedecus illud admisisse, & sit fortis.

Εἰ δὲ ἡ ἀναισχυντία φαῦλον, καὶ τὸ μὴ αἰδεῖσθαι τὰ αἰσχρὰ πράττειν, οὐθὲν μᾶλλον τὸ τοιαῦτα πράττοντα, αἰσχύνεσθαι, σπουδαῖον.

Si autem inuerecundia malum est, & pudore non affici, cum gerit quae turpia sunt, nihilo magis, cum quispiam huiuscemodi aliquid admittit, verecundari, bonum est.

Ostendit etiam, si quis vsus argumento a contrario, monstrataque inuerecundia esse rei affini culpae: eodem pacto si non erubescere, cum rem turpem quispiam faceret, vitiosum est, non sequi, vt si quis, cum haec gesserit, doleat ipsum fecisse, pudoreque afficiatur, factum illud merito laudari possit, propriumque virtutis existimari; etsi indicat non esse illum penitus perditum ac deprauatum, sed bene sperari posse de vita, moribusque ipsius, quod significauit etiam apud eruditum comicum pater, cum aspexit filium e domo meretricis prodire: inquit enim. Erubuit, salua res est. Cum autem tanto studio incubuerit Aristoteles in hanc rem, totque argumentis demonstrare conatus sit, non esse pudorem virtutem; neque tam honesto nomine appellandum, numquam putasset auditorem suum fidelem, & qui auctoritatem eius in omni graui quaestione semper studiose defenderit, in hoc a sententia sua discessurum: notum enim est Alexandrum, illum Aphrodisiensem, in IIII libro suarum quaestionum sedulo disputasse contra hanc sententiam, iudicinque sui doctoris non probasse; cum autem auctor noluisset senibus conuenire pudorem, videtur in primis hoc impulisse hominem, vt id non crederet, quia cum iam non parum aetate ipse processisset: sciretque se nihil admittere eorum, quae grauem aliquam culpam in se continerent, tamen pudore affici, & erubescere: praeterea cum inueniatur nemo, quem maleuolus aliquis non valeat criminari, & quanto melior aliquis sit, tanto magis debeat omnem maculam vitare, hoc etiam valere debet ad se muniendum, & contra hanc armandum, quare quae tutum eum praestat, videtur virtus vocanda.

Οὐκ ἔστι δὲ οὐδ᾽ ἡ ἐγκράτεια ἀρετή, ἀλλά τις μικτή. δειχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον: νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης εἴπωμεν.

Non est autem neque continentia virtus, sed quaedam res mixta: declarabitur autem de ipsa in his, quae sequuntur: nunc autem de iustitia disseramus.

Cum, summa cura in hoc adhibita, probasset Aristoteles, pudorem non esse virtutem, etsi bene existimari de ipso posse confessus est, docet nunc non nouum hoc esse, neque in vllo alio motu animi vmquam auditum, vt qui similitudinem magnam inter se habeant, sint prorsus ijdem: nam continentiam quoque, cum se aliquis aegre abstinuit ab aliquo scelere, & post longam pugnam cum appetitu, non vult esse virtutem, & tamen, quin recte faciat, qui ita se gerit eo tempore, dubium non est: idem etiam contingere in hac re, exemploque hoc iudicium suum constituit. Puto etiam ipsum hic meminisse continentiae, de ordineque huius disciplinae quiddam attigisse, quia potuisset aliquis arbitrari, debuisse Aristotelem, postquam attigisset, quod non plena, absolutaque virtus foret, similem illi persequi, praesertim, cum sequatur, quae etsi eximia, praestansque virtus sit, non tamen est omnino par, similisque ijs, quae iam traditae sunt: quod cum ipsi visum non sit hic facere, indicat locum, vbi diligenter ipsam explicaturus sit: est autem is septimus horum librorum. Institiam modo se, contrariumque ipsius habitum, explanaturum significat.

PETRI VICTORII COMMENTARII IN V. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum

ΠΕΡΙ δὲ δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας σκεπτέον, περὶ ποίας τε τυγχάνουσιν οὖσαι πράξεις, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ δίκαιον, τίνων μέσον: ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον τοῖς προειρημένοις.

DE iustitia autem, & iniustitia considerandum est, circa quales actiones versentur, & qualis mediocritas est iustitia, ac iustum, medium quorum: consideratio autem nobis sit par similisq; superiori rationi, ac viae.

EXPOSITIS iam ceteris virtutibus, quae vitam hominum ac mores perpoliunt, cum restaret vna, praeclara & excellens: valdeque vtilis, vel necessaria potius concordiae ciuium, ac reip. tuendae, aggreditur ipsam: in qua explicanda, quia plures species eius sunt; resque cognitu difficilis, plenum librum consumit: inquit igitur venisse tempus, quo de iustitia atque iniustitia diligenter quaerat, consideretque, in quibus humanis actibus ambo hi animi habitus occupentur, eodem pacto, cum iustitia mediocritas quaedam sit, qualis mediocritas ipsa est: discrepat enim non nihil a mediocritatibus superiorum virtutum, simulque, quia iustum factum, & ipsum medium est, quorum factorum medium ipsum sit: significat etiam se in hac virtute tradenda, eandem viam, rationemque secuturum esse, qua vsus fuit in superioribus habitibus explicandis, neque inertius, aut exquisitius haec demonstraturum; nihil etiam, quod ad ordinem pertineat se variaturum. Haec igitur sunt, quae sibi proponit efficienda.

Ὁρῶμεν δὴ πάντας τὴν τοιαύτην ἕξιν βουλομένους λέγειν δικαιοσύνην, ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων εἰσί, καὶ ἀφ' ἧς δικαιοπραγοῦσι, καὶ βούλονται τὰ δίκαια: τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ ἀδικίας, ἀφ' ἧς ἀδικοῦσι, καὶ βούλονται τὰ ἄδικα: διὸ καὶ ἡμῖν πρῶτον ὡς ἐν τύπῳ, ὑποκείσθω ταῦτα.

Videmus igitur omnes huiuscemodi habitum velle dicere iustitiam, vi cuius

sunt prompti, paratiq; ad res iustas gerendas, & vi cuius itidem & gerunt & volunt res iustas: eodem autem pacto se res habet etiam de iniustitia, vi cuius iniuste se gerunt, voluntq; ea, quae sunt iniusta. Quare nobis quoque primum veluti rudi quadam ratione ponantur haec.

CVM cura, quam suscepit, quodque modo se facturum pollicitus est, requirat, vt ostendat, quales habitus hi sint, contrarij inter se, idest iustitia, atque iniustitia, vtitur ad haec aperienda opinione, iudicioque multitudinis, vt enim res ipsa, quam tradit, popularis est, pertinetque ad communes sententias atque vtilitates, ita rationes, quibus haec confirmat, aptae debent esse ab opinionibus communibus, & quae probantur vniuerso populo: neque enim obscuris exquisitisq; rationibus haec constitui possunt; vnde, cum ὁρῶμεν idest aspicimus dicat, intelligimus plane ipsum vti argumento, quod a Graecis interpretibus nostri doctoris appellatur ἀπὸ τῆς ἐναργείας, idest ab euidentia, & perspicuitate: loquitur igitur de hoc, vt de re plana; atque ait. Videmus igitur cunctos mortales, si non omnino id explanant, velle tamen dicere, sensumque animi eorum hunc esse, huiuscemodi quendam esse habitum, iustitiam, cuius vi, opeque parati, instructique homines sunt ad res iustas administrandas: nec tantum ad ipsas facti ac propensi, verum etiam illa ipsa gerere, & toto animo expetere: eodemque pacto inquit de iniustitia; cuius vi, & impulsu res iniustas faciunt, ac volunt, quae iniusta sunt; quare ait, primum haec tamquam adumbremus, & rudi modo ponamus, quae postea diligentius, subtiliusq; perscrutabimur. Videndum autem, an quod animaduertit hic magnus interpres, verum sit, esse hoc, quod modo inquit, corollarium: neque enim admonet quippiam, quod erutum ab ipso sit a superiore, sed potius significat nos contentos esse debere simplici ratione, qua adhuc vsus est, idonea principijs rerum obscurarum tradendarum: imitandosque nobis pictores, qui prius describunt leuiter, quae postea exquisitius exprimunt, ac perficiunt, multa cura adhibita.

Οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον ἐπί τε τῶν ἐπιστημῶν, καὶ δυνάμεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων: δύναμις μὲν γὰρ καὶ ἐπιστήμη δοκεῖ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι: ἕξις δ᾽ ἡ ἐναντία τῶν ἐναντίων, οὔ: οἷον ἀπὸ τῆς ὑγιείας, οὐ πράττεται τὰ ἐναντία, ἀλλὰ τὰ ὑγιεινὰ μόνον: λέγομεν γὰρ ὑγιεινῶς βαδίζειν, ὅταν βαδίζῃ, ὡς ἂν ὁ ὑγιαίνων.

Neque enim eodem pacto se res habet in scientijs, & facultatibus, & habitibus: facultas enim & scientia videtur contrariorum eadem esse: habitus autem contrarius contrariorum, nullo pacto: veluti a corporis sanitate non aguntur contraria inter se, sed solum ea, quae sunt propria corporis sanitatis: dicimus enim quempiam salubriter ambulare, cum ambulauerit, vt ambulat, qui sano corpore est.

TRADIDERAT iustitiam habitum esse animi, vi cuius, atque opera homines ad res iustas gerendas instructi, paratique sunt: eodemque pacto iniustitiam, cuius studio & adminiculo ad res contrarias, & iniustas: veritus igitur, ne aliqui non omnino hoc verum putarent, videntes, & in scientijs, & in facultatibus rem aliter se habere: nam grammaticus & legere, & scribere recte potest, & in ijs rebus, si velit, labi & peccare, & orator fideliter causam defendere, & praeuaricari, & dialecticus etiam argumentari recte, & fallacijs quoque, ac captionibus vti, mederi huic incommodo voluit: docuitque non idem vsu venire in habitibus animorum, quod contingit in scientijs, & facultatibus, quas Graeci vocant δυνάμεις, id quod accurate exponit, & exemplo etiam artis medicorum declarat: nec tamen fallere nos debet; etsi medicus curare aegrotum potest, morbumque ab eo depellere, nec non malis medicamentis eundem tollere: tamen ipsius officium est, morbo liberare, vt prima, veraque cognitio ipsius est, aegroto salutem dare, si possit: sequitur autem scientiam illam, vt intelligat etiam, quae morbum augere, & interimere valeant, quod non contingit in virtutibus, aut vitijs;

Plato

Πολλάκις μὲν οὖν γνωρίζεται ἡ ἐναντία ἕξις ἀπὸ τῆς ἐναντίας: πολλάκις δὲ αἱ ἕξεις, ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων: ἐάν τε γὰρ ἡ εὐεξία ᾖ φανερά, καὶ ἡ καχεξία φανερὰ γίνεται: καὶ ἐκ τῶν εὐεκτικῶν ἡ εὐεξία: καὶ ἐκ ταύτης, τὰ εὐεκτικά: εἰ γάρ ἐστιν ἡ εὐεξία, πυκνότης σαρκός: ἀνάγκη καὶ τὴν καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκός: καὶ τὸ εὐεκτικόν, τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί.

Saepe igitur cognoscitur contrarius habitus a contrario: saepe autem habitus a rebus, habitibus subiectis: si namque bona habitudo corporis perspicua fuerit, & mala itidem habitudo perspicua fit: & ex factis bonae corporis habitudinis cognoscere bona habitudo, & ex hac, facta bonae habitudinis: si enim est bona corporis habitudo soliditas carnis, necesse est malam corporis habitudinem esse raritatem carnis, & accommodatum ad bonam corporis habitudinem esse, id quod vim habet efficiendi soliditatem in carne.

Cvm, in exemplo superiore explicando, dixisset proficisci a bona valetudine actus proprios ipsius, & qui declarant, valere illum, qui ea facit, & nullo modo contrarios, nactus occasionem hanc, quod inde nascitur, docere voluit, quomodo habitus cognoscantur: vsusq; est, rei illustrandae causa, exemplis corporis, qui magis nobis plani, perspectique sunt; inquit igitur saepe cognosci contrarium habitum a contrario: saepe etiam habitus ipsos ab ijs rebus, quae pariunt eos, & quae sunt tamquam fundamenta, strataque illorum: Exempla vero statim posuit: primumque eius, quod primum dixit: si enim inquit bona corporis habitudo perspicua fuerit, perspicua etiam erit mala: praeterea inquit (qui alter modus est, haec intelligendi) e rebus quae pariunt bonum habitum corporis, bonus habitus intelligitur; contraque e bono habitu, quae sint, quae gignunt illum ipsum bonum habitum, quod itidem monstrat eodem exemplo: si enim inquit bonus habitus corporis est habere carnes densas, ac solidas, necesse est, malum habitum eiusdem esse, habere carnes raras, flaccidasque: & quod factum est, aptumque ad bonam valetudinem, esse quod efficiens est densitatis in carne. Quod appellat hic πυκνότητα σαρκὸς Aristoteles, vt opinor, dixit Teren-
„ tius, corpus solidum & suciplenum: nam σάρκα reddere volens, M. quoque Cicero vertit
„ corpus, cum Metrodori definitionem exprimeret, quae est: Τὸ γὰρ εὐσταθὲς σαρκὸς κατάστημα, καὶ
„ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα ἀκροτάτην χαρὰν, καὶ βεβαιοτάτην περιέχει: in illum enim inuehens, in-
„ quit. Qui definieris summum bonum firma corporis affectione; explorataq; spe contineri.

Ἀκολουθεῖ δ᾽ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐὰν θάτερα πλεοναχῶς λέγηται, καὶ θάτερα πλεοναχῶς λέγεσθαι: οἷον εἰ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον.

Sequitur autem plerumque, si altera multis modis dicantur, & altera quoq; multis modis dici, ceu si iustum, & iniustum.

Cvm descripsisset iustitiam, contrariumque ipsius habitum, generatim ambas, ac videret vtramque non vno semper modo dici, nequis error hinc nasceretur, admonere hoc uoluit initio ipsarum explicandarum: primum autem posuit, quod huc magnopere faciebat, usu uenire plerumque, ut si alterum eorum, quae sunt inter se contraria, ueluti est iustum, atque iniustum, pluribus modis dicatur, alterum quoque & ipsum plures notiones habeat.

Ἔοικε δὲ πλεοναχῶς λέγεσθαι ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἀδικία, ἀλλὰ διὰ τὸ σύνεγγυς εἶναι τὴν ὁμωνυμίαν αὐτῶν λανθάνει: καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν πόρρω δήλη μᾶλλον: ἡ γὰρ διαφορὰ πολλή, ἡ κατὰ τὴν ἰδέαν, οἷον ὅτι καλεῖται κλεὶς ὁμωνύμως, ἥ τε ὑπὸ τὴν αὐχένα τῶν ζώων, καὶ ᾗ τὰς θύρας κλείουσιν.

Videtur autem multis modis dici iustitia, & iniustitia, sed quia propinqua est

communio nominis ipsorum, fallit, & non veluti in valde remotis, longinquisq; plana magis, apertaq; est: differentia enim multa est, quae existit in forma ipsorum, ceu quae appellatur clauis aequiuoce, & ea quae sub ceruice animantium, & qua fores claudunt.

ADIVNGIT, quod contingere significarat, si non semper, tamen ferè, videri vsu venire in iustitia, atque iniustitia, quam tamen dissimilitudinem significatuum, &, vt loquuntur, aequiuocationem, inquit, fallere multos, qui propter vicinitatem illarum rerum, eam varietatem notionum minime vident; quod non vsu venire ait in his, quorum naturae valde remotae ac longinquae sunt: in ipsis namque magis apertam esse, planamque dissimilitudinem illam, ac differentiam. Rei quoque explanandae causa exemplum posuit longinquarum ὁμωνυμιῶν, qualis est in hoc nomine κλεὶς: & in Latino, quod inde versum est, etsi medici hodie imminuto illo vtuntur, clauiculam appellantes; cum os ceruicis ostendere volunt, nam instrumentum etiam, quo fores aperiuntur, id nomen valere notum est. Vt autem longinquitatem notionum in aliqua voce fallere non posse docuit philosophus, ita valde doctus tragicus in Hippolyto sua, vbi dicit duos extare pudores, dissimiles admodum inter se, cum eorum alter nihil vitij in se contineat: vel potius magnam laudem habeat; alter vero sit exitium domorum, inquit si tempus, hoc, aut illo vtendi certum, apertumque foret, non duos eos futuros fuisse, notatos iisdem litteris: perspexit igitur Euripides quoque, tradiditque diligenter, etsi obscurius, vt poeta, remotas inter se notiones eiusdem nominis errorem parere posse. Lusisse autem Philippum Macedonem, Alexandri patrem, in hoc nomine κλεὶς, memoriae proditum est: cum enim in proelio vulnus accepisset, clauisque haec colli aperta foret: medicum autem haberet, qui crebro mercedem posceret, dixit non oportere illum sibi molestum esse, cum clauim in manu haberet; quantumque nummorum vellet capere ex arca posset.

Εἰλήφθω δὴ ὁ ἄδικος ποσαχῶς λέγεται: δοκεῖ δὲ, ὅ, τε παράνομος ἄδικος εἶναι, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος: ὥστε δῆλον, ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔσται, ὅ, τε νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος: τὸ μὲν δίκαιον ἄρα, τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον: τὸ δ' ἄδικον, τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον.

Sumatur iam iniustus quot modis dicitur: videtur autem, & qui contra leges committit aliquid, iniustus esse: & qui plus iusto sibi tribuit, & inaequalis: quapropter planum est, iustum etiam futurum, & eum, qui legibus paret, & eum, qui aequalis est: iustum igitur, quod legibus constat, & quod aequale est: iniustum autem, quod aduersatur legibus, & quod inaequale est.

VT veram viam, certamque ineat haec declarandi, dicit sibi incumbendum esse in hanc curam, videndumque, vt prehendat & adipiscatur quot modis iniustus aliquis vocatur, quod statim facit: dicitque videri iniustum esse illum, qui aduersatur iuri, distortorque legum est, vt apud comicum ille describitur; simulque, qui plus iusto rerum bonarum sibi sumit atque inaequalis est, quia contentus non est ea parte, qua ceteri pares ipsi, contenti sunt: vnde iniquus appellatur: his enim duobus modis posuit nobis ipsum ante oculos: est enim ἑτέρα declaratio eius, quo prius vsus fuerat. Concludit autem statim, ea norma, quae fallax non est, ratoque aberrat, constare iustum hominem esse eum, qui paret legibus, & aequalis est: vnde sequitur, vt iustum factum sit, quod iure gestum est, ac legibus congruit; iniustum vero, quod repugnat legibus atque inaequale est.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος, περὶ τὰ ἀγαθὰ ἔσται οὐ πάντα, ἀλλὰ περὶ ὅσα εὐτυχία, καὶ ἀτυχία: ἃ ἔστι μὲν ἁπλῶς αἰεὶ ἀγαθά: τινὶ δὲ οὐκ αἰεί: οἱ δ' ἄνθρωποι ταῦτα εὔχονται, καὶ διώκουσι: δεῖ δ' οὔ: ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν, τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι: αἱρεῖσθαι δὲ, τὰ αὐτοῖς ἀγαθά.

Quia autem, qui iniustus est plus iusto habere vult, circa bona erit non cuncta, sed circa ea, in quibus est prospera, & aduersa fortuna, quae sunt simpliciter qui-

ter quidem semper bona: cuipiam autem non semper: homines autem haec votis expetunt, & persequuntur: non oportet autem hoc: sed poscere quidem à Dijs quae simpliciter bona sunt, & sibi ipsis bona sint: capere autem, quae sibi bona.

Ne quis error inde nascatur, quod dixit iniustum hominem plus velle sibi bonorum tribui, quàm veritas ferat, cum ille non semper huius animi sit, existantque non nulla bona, quorum plus, quàm alij non studet habere, cuiusmodi sunt artes honestae atque vtiles vitae, vt virtutes; docet quaenam ea sint, quorum bonorum sua, sibique debita parte contentus non sit: esse autem illa inquit, in quibus ea vis est, vt efficiant aliquem, aduentu suo fortunatum, & miserum, si inde absint; monstrare etiam voluit, quaenam illa sint, aitque eius generis ipsa esse, quae sunt simpliciter semper absoluteque bona, etsi alicui non semper bono fuerunt; sed mali aliquando ipsi multum crearunt. Adiungit etiam mortales haec petere solere a Dijs immortalibus, & persequi in vita summo studio; in quo ipsos accusat, docetque peccare: simulque ostendit: quae votis, precibusque a Dijs petenda forent: esse vero a Dijs inquit, veram rationem votorum, petere, vt quae simpliciter, suaque vi, bona sunt, sibi ipsis bona, vtiliaque sint: eum vero ipsis optio datur, vt sumant, quae velint, relictis simpliciter bonis, sumenda illis esse, quae sunt ipsis bona: quis autem nescit diuitias, imperium, pulchritudinem, multaque alia huiuscemodi malo, exitioque fuisse multis mortalibus; nam apud Sophoclem etiam Deianira inquit, se semper valde reformidasse, ne sibi aliquid incommodi grauiorisque mali, inueniret pulchritudo. Quod ad exemplum pertinet, veramq; rationem votorum nuncupandorum, Socrates quoque huius animi erat, petebatq; a Dijs vt, quae simpliciter bona forent, darent, suadebatque mortalibus, vt morem suum sequerentur: illi namque in primis quae bona hominibus essent, intelligebant, & nō postularent aurum aut argentum, quae saepe ipsis causa interitus sunt, ac magnorum incōmodorum: id quod commemorauit Xenophon in primo libro ἀπομνημονευμάτων.

Ὁ δ' ἄδικος οὐκ ἀεὶ τὸ πλέον αἱρεῖται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔλαττον, ἐπὶ τῶν ἁπλῶς κακῶν, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ καὶ τὸ μεῖον κακὸν, ἀγαθόν πως εἶναι: τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἐστιν ἡ πλεονεξία, διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι.

Iniustus autem non semper plus capit: verum etiam minus in ijs, quae sunt simpliciter mala, sed quod videtur minus malum, bonum aliquo modo esse: eius autem, quod bonum est, auiditas est, ob hoc quoque videtur auidus esse, plusq́ habendi cupidus.

Cum tradidisset, iniustum hominem plus rerum malle, videreturque aliquando ipsum minus sumere, docet quomodo hoc non repugnet superiori illi sententiae, ostenditque ipsum ma nere tunc quoque in eadem, qua prius, voluntate: aliam enim rationem esse bonorum, aliā malorum significat; cum sermo est de simpliciter malis, vt supra factum est de simpliciter bonis: minus enim malorum vim habet, ac potestatem boni. Intelligit autem, simpliciter mala dicens, labores, pericula pro patria, communique bono, priuatae pecuniae collationem in publicum: cum igitur plus horum ad se peruenire non patiatur; perspicitur esse cupidus pluris, atq; ita merito existimatur: hoc enim quoque bonum est, boni autem omnis semper est cupiditas, atque hic habetur merito cupidus pluris, etsi capit minus.

Ἔστι δὲ ἄνισος: τοῦτο γὰρ περιέχει, καὶ κοινόν: καὶ παράνομος: τοῦτο γὰρ ἡ παρανομία: ἤτοι ἡ ἀνισότης, περιέχει πᾶσαν ἀδικίαν, καὶ κοινόν ἐστι πάσης ἀδικίας.

Est autem inaequalis: hoc enim continet, & commune est: & contra leges committit: hoc enim contemptus legum, siue inaequalitas continet omnem iniustitiā, & commune est omnis iniustitiae.

Cadere quoque in illum hoc nomen affirmat, vt sit inaequalis, disparque sibi ipsi: nunc enim plus, nunc minus optat, quod vitium in se positum habet, cum commune sit, complecta-

plectaturque ambo haec. Vnde autem fiat, vt, cum minus sumat, appelletur nomine, quod videtur plus significare, ostendit: testatur enim, minus incommodorum, laborumque capere, rationem boni habere: quod enim ipsorum minus ad eum peruenit, id tamquam bonum merito habetur: aliter enim absurdum foret ita loqui, tribuereque contrarium eius, quod nomen indicat. Esse quoque illum euersorem legum, repugnareque ipsis affirmat; hoc enim ipsum esse ait; repugnare legibus, quod profecto ille facit, idest non tueri aequalitatem; quod ait continere in se omne genus iniustitiae, communeque ipsorum esse.

Ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος, ἄδικος ἦν: ὁ δὲ νόμιμος δίκαιος, δῆλον, ὅτι πάντα τὰ νόμιμά ἐστί πως δίκαια: τά τε γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς, νόμιμά ἐστι: καὶ ἕκαστον τούτων δίκαιον εἶναι φαμέν.

Quia autem, qui committit contra leges, iniustus est: qui verò paret legibus, iustus, apertum est, esse cuncta, quae legibus geruntur, aliquo modo iusta: quae namque definita, expressaq; sunt a disciplina legum scribendarum legitima sunt, & vnumquodque horum iustum esse affirmamus.

ORDITVR modo declarare, non vnum genus extare iustitiae: initiumq; ducit ab ijs, quae iam explicata sunt: primum autem disserit de iustitia, quae complectitur omnem virtutem, Cum vero sumat ad haec ostendenda sententias certas, & tamquam fundamenta firma, ponit initio particulam ἐπεὶ, quae indicio est veritatis earum; ipsam autem statim sequitur redditio; inquit igitur. Quia qui aduersatur legibus committitque aliquid contra ipsas, iniustus est; qui autem seruat illas, iustus: perspicuum est, cuncta legibus administrata esse aliquo modo iusta, etsi propria illa sunt suarum virtutum: quae namque inquit, definita sunt studio, & arte scribendi leges, indeq; profecta, cuicuimodi illa sunt, legitima sunt: singulaque haec iusta esse aliquo modo concedimus.

Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, στοχαζόμενοι ἢ τοῦ κοινῇ συμφέροντος πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀρίστοις, ἢ τοῖς κυρίοις, ἢ κατ' ἀρετὴν, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοιοῦτον: ὥστε ἕνα μὲν τρόπον, δίκαια λέγομεν, τὰ ποιητικὰ, καὶ φυλακτικὰ τῆς εὐδαιμονίας, καὶ τῶν μορίων αὐτῆς, τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ.

Leges autem de omnibus rebus praecipiunt, proposito sibi ànte oculos, siue quod publicè prodest omnibus, siue quod optimis, siue quod summam potestatem habentibus, aut virtutis vi, aut alio quopiam modo tali: quapropter vno quidem modo iusta dicimus, quae potestatem habent efficiendi, & tuendi vitam beatam, & partes eius, ciuili communitati.

LEGVM autem natura haec est, & huius disciplinae ratio, vt de omnibus rebus praecipiãt, proposito sibi, vt sunt varij status ciuitatum siue communi bono, atque vtili sine discrimine omnium, qni illic viuunt, qui status ciuitatis vocatur δημοκρατία: quia summam potestatem illic populus multitudoque habet: siue principum ciuitatis, atque optimorum ciuium, siue illius, qui legibus illic summam potestatem adeptus est, seu spectata virtute, ante oculosque illa habita; seu aliqua huiuscemodi ratione, quae scilicet probata est illi genti, seu nobilitate, aut merito aliquo magno ipsius: neque enim qui ciuitatem instituunt, inducerent vmquam in animum tyrannidem informare. Conclndit e propinqua disputatione, monstratque quale sit primum genus iustitiae, & quae facta, ita illa accepta, merito debeant iusta existimari ac dici: inquit igitur eos, qui haec curant, seduloque tractant, solere dicere vno quidem modo recta facta, quae efficiunt, tuenturque vitam beatam, & vt illam ipsam pariunt, quae finis est: & quo cuncta referuntur, ita partes eius omnes accommodatas ciuium societati, vel necessarias potius.

Προστάττει δὲ ὁ νόμος, καὶ τὰ τοῦ ἀνδρείου ἔργα ποιεῖν, οἷον μὴ λείπειν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύγειν, μηδὲ ῥιπτεῖν τὰ ὅπλα: καὶ τὰ τοῦ σώφρονος, οἷον μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρίζειν, καὶ τὰ

τοῦ

τοῦ πελέου, οἷον μὴ τύπτειν, μηδὲ κακηγορεῖν: ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καὶ μοχθηρίας: τὰ μὲν, κελεύων: τὰ δ', ἀπαγορεύων: ὀρθῶς μὲν, ὁ κείμενος ὀρθῶς: χεῖρον δὲ, ὁ ἀπεσχεδιασμένος.

Iubet autem lex, & fortis viri munera obire, ceu non deserere ordinem, neque fugere, neque abycere arma: & quae temperantis hominis sunt, ceu non adulterari, neque vexare contumelia: & quae lenis hominis sunt, ceu non verberare, neque male loqui: simili autem modo & in alijs virtutibus, ac vitijs: haec quidem iubens: haec autem vetans: recte quidem, quae lex recte scripta est: peius autem, quae subito, inconsiderateq.

Qvae sint illae, satis notum, & apertum est; nec tamen non ipse eas significat, tribus earum appellatis: est enim, quo vtitur, argumentum ab inductione: initium autem ducit a fortitudine, dicens iubere legem, vt facta huius virtutis custodiantur, contrariaque, proposita paena, atque ignominia, repudientur, idest praecipere, ne in proelio ordo relinquatur, ne fugiat aliquis, obiecto metu, armaq; abijciat, ad tuendum corpus facta; nam clipeum amittere quantum dedecoris in se contineret, moribus Graecorum, cuncti norunt: eodemque pacto tradit, legem iubere, vt facta temperantis hominis seruentur, idest nequis alienum cubile ineat, ne vexet contumelia innocentem hominem; mansuetique viri ac lenis munera obeat, idest ne caedat verberetque ingenuum hominem: neque conuicia in eum iaciat, maledicatque ipsi, nec aliter addit, velle, legem, vt se gerat in ceteris virtutibus exercendis: culpisque ipsarum fugiendis: nam vera & recta lex hortatur, impellitque ad honesta facta: minis autem absterret ab improbis: deterius vero in hoc se gerit lex inconsiderate, temereque scripta. Terentianum illud exemplum accommodatum erit, & notionis huius
" iuncti verbi κακηγορεῖν: & facti moderati. Rem potius ipsam dic, ac mitte male loqui.

Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, ἀρετὴ μέν ἐστι τελεία, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον:
" καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη τῶν ἀρετῶν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη. καὶ οὔθ' ἕσπερος: οὔθ'
" ἑῷος οὕτω θαυμαστός: καὶ παροιμιαζόμενοι φαμέν. Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστι.

Haec igitur iustitia virtus est perfecta, sed non simpliciter, verum ad alium:
" *& hac de causa saepe optima virtutum videtur esse iustitia, & neque vesper, ne*
" *que lucifer ita admirabilis est: & tamquam prouerbij loco dicimus. Iniustitia*
" *autem simul omnis virtus est.*

Fert summis laudibus in caelum hanc iustitiam: nec suum tantum iudicium in ea ornanda sequitur, sed vtitur etiam testimonijs clararum personarum, quae mirifice ipsam celebrarunt. Primum igitur inquit ipsam virtutem esse perfectam, non tamen simpliciter, & in se talem, sed si accipiatur vt quae ad ceteros iuuandos, & salutem ciuibus dandam referatur. Idest namque quod ad alium referri dicta est: reliquae virtutes in semetipsis perpoliendis, & ijs, vnde vocatae sunt, totae manent: & hanc causam esse inquit, quod commendatione huius, & dignitate fit, vt saepe iustitia optima omnium virtutum, & praestantissima dicatur, vincereque decore suo, ac splendore fulgorem vesperi, & luciferi, quae vna sane, eademque stella est, quamuis duobus nominibus, contrarijs diei temporibus, appelletur. Addit etiam communi voce & quasi prouerbio, iactatum de illa esse, ipsam iunctas in se habere cunctas virtutes, qui versus est Theognidis: id quod merito de ipsa prolatum est, cum sui iuris esse arbitretur inserere se in materias reliquarum omnium virtutum, & muneribus ipsarum fungi.

Καὶ τελεία μάλιστα ἀρετὴ, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστι.

Et perfecta maxime virtus, atque id: quia perfectae virtutis vsus est.

Docet

DOCET quoque philoſophus quomodo ipſa, & qua ſui commendatione, habita in primis & dicta ſit perfecta; atque id eſſe, quia perfectae, integraeque virtutis vſus eſt. Cum autem, praeter auctoritatem ſuam ornarit auctor ipſam teſtimonio ſapientis poetae, ac voce probata multitudini, non alienum puto addere, quid alij non nulli de illa ediderint, admirantes & celebrantes vim ipſius, & dignitatem; leguntur enim apud Athenaeum in xij libro duo haec magna, & ipſa praeconia eius: fuit enim, vt narrat, poeta, qui auream faciem dixerit iuſtitiae, idemque, ſiue alius quiſpiam, qui eiuſdem itidem oculum aureum appellarit.

Τελεία δ' ἐστίν, ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν, καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλ' οὐ μόνον καθ' αὑτόν: πολλοὶ γὰρ ἐν μὲν τοῖς οἰκείοις τῇ ἀρετῇ δύνανται χρῆσθαι: ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἕτερον, ἀδυνατοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο εὖ δοκεῖ ἔχειν τὸ τοῦ Βίαντος, ὅτι ἀρχὴ ἄνδρα δείξει: πρὸς ἕτερον γὰρ καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη ὁ ἄρχων.

Perfecta autem eſt, quia qui tenet ipſam, ad alium etiam poteſt virtute vti, ſed non ſolum ad ſe: multi enim in ſuis, proprijsq́ rebus virtute poſſunt vti: in ijs autem, quae ad alium pertinent, nequeunt; & hac de cauſa belle ſe habere videtur illud Biantis, Magiſtratum virum demonſtraturum: ad alium enim & in communione iam eſt, qui imperium habet.

REDDIT rationem eius ſummae laudis, quam tribuerat huic iuſtitiae; vereque a ſe dictum probat ipſam perfectam eſſe, cum qui ea praeditus eſt, vti valeat virtute non ſolum ad ſemetipſum excolendum, verum etiam ad alium iuuandum, & malo liberandum, quod non eueniret in ceteris virtutibus, cum illae perpoliant ſolum, emendentque eos, in quibus manent. Extare enim multos mortales ait, qui in ſuis proprijs rebus, ac factis valeant virtute vti: ijdem tamen nequeant, quae referuntur ad alios, externamque perſonam reſpiciant, ſeruare. Laudat praeterea vocem Biantis peruulgatam, interpretaturque illam, atque eodem conſilio dictum ab ipſo fuiſſe commemorat, non facile poſſe cognoſci alicuius intimos, reconditoſque ſenſus, dum priuatam vitam colit, tuneque non magno negotio cognitum illos iri, cum imperium, publicamque poteſtatem nanciſcetur: facta enim, iudiciaque magiſtratuum ad alium referri: quique publicam perſonam gerit, illum iam eſſe in communione ac ſocietate quadam. De ſuperioris vocis auctore, non omnes veteres eodem pacto ſenſerunt; commemorat enim Harpocration ſuo in lexico, Sophoclem in elegijs ſcripſiſſe illud fuiſſe ἀπόφθεγμα, vocemque Solonis: Theophraſtum vero in libro de prouerbijs, vt Ariſtoteles ante ipſum fecerat, Biantis.

Διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο, καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι ἡ δικαιοσύνη, μόνη τῶν ἀρετῶν: ὅτι πρὸς ἕτερόν ἐστιν: ἄλλῳ γὰρ τὰ συμφέροντα πράττει, ἢ ἄρχοντι ἢ κοινῷ.

Atque ob ipſum hoc & alienum bonum videtur eſſe iuſtitia, vna ex omnibus virtutibus: quia ad alium refertur: gerit enim quae conducunt alij, ſiue imperium habenti, ſiue communi ciuitatis.

EANDEM illam ob cauſam, quae ſupra expoſita eſt, addit, putatam eſſe iuſtitiam ſolam, è numero virtutum omnium, bonum alienum eſſe, quia tota refertur ad alium: prodeſt enim alij, non illi ipſi, qui eam exerceat ac colit; cum etiam aliquando dicta ſit a ſophiſtis obeſſe ei, nam niſi talis foret, potuiſſet lucrari, in vſumque ſuum conuertere, de quo lis, & controuerſia eſt. Cum, quibus ſeruiat, qui ipſam tueri in manu ſua poſitum habeat, ſiue fidem fallere, indicare vellet, inquit, ſiue regi, ſiue communi ciuitatis: tetigitque & monarchiam, & rempublicam.

Κάκιστος μὲν οὖν ὁ καὶ πρὸς αὑτὸν, καὶ πρὸς τοὺς φίλους χρώμενος τῇ μοχθηρίᾳ: ἄριστος δ' οὐχ ὁ πρὸς αὑτὸν τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἕτερον: τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν.

Peſſimus igitur mortalis eſt, qui & erga ſe ipſum, & erga amicos praui-

tate

tate vtitur: optimus autem, non qui erga semet ipsum virtute, sed qui erga aliu̅: hoc enim arduum opus est,

DEMONSTRARE etiam vult optimum virum eum esse, qui studet prodesse alijs mortalibus: totoque animo incumbit in hanc rem: argumentatur autem a contrario: ponit enim tamquam certum & exploratum, pessimum hominem esse illum, qui malitiam exercet, vitiumque animi, & contra semet ipsum, & contra alios: idemque vsu minime venire ostendit in optimo viro, cum optimus ille sit, non qui opitulatur sibimet ipsi; contenditque omnes neruos in se iuuando, sed qui est totus conuersus in vtilitates aliorum: cuius etiam suae sententiae causam affert: dicit enim hoc durius esse, ac laboriosius, spretis inquam suis proprijsque vtilitatibus, inueniri quempiam, qui toto pectore incumbat in fructus, atque commoda aliorum.

Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλὰ ὅλη ἀρετή ἐστιν: οὐδ' ἡ ἐναντία ἀδικία, μέρος κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία.

Haec igitur iustitia non pars virtutis est, sed tota virtus; neque contraria huic, iniustitia, pars vitij, sed totum vitium.

CVM probasset, iustitiam, quam dixit, esse perfectam, modo aperit, declaratque vim, ac dignitatem ipsius, concluditque eam esse, non partem, speciemque aliquam virtutis, sed plenam, & integram virtutem: neque enim in vna tantum parte animi purganda, a labeque vindicanda, occupat se, sed omnes excolit, nec patitur errare: eodemque pacto contrariam ipsius iniustitiam, non esse partem speciemue aliquam vitij, sed totum vitium.

Τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετή, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων: ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή: τὸ δ' εἶναι, οὐ τὸ αὐτό: ἀλλ' ᾗ μὲν πρὸς ἕτερον, δικαιοσύνη: ᾗ δὲ τοιάδε ἕξις, ἁπλῶς ἀρετή.

Quare autem differunt inter se virtus, & iustitia haec, perspicuum ex ijs, quae dicta sunt: sunt enim eaedem; rerum tamen ratio ipsarum non est eadem; sed qua ad alium refertur, iustitia est: qua vero talis habitus, simpliciter virtus.

CVM hanc ipsam iustitiam ostendisset esse absolutam virtutem, ne penitus eadem putaretur, nullaque in re ab illa ipsa virtute discrepare; quid discriminis inter ipsas versetur, docere voluit, atque inquit id perspicuum esse posse ex ijs, quae de hac iustitia iam dicta sunt; cum eadem prorsus, atque illa sit, rationem tamen ipsius, & munus diuersum esse, & nullo modo idem; verum si accipitur, cogitaturque qua ad alium iuuandum incumbit, iustitia erit; itaque nominabitur, qua vero habitus animi talis est, perfectus inquam & absolutus, neque de studio, quod ponit in hominibus omni ope iuuandis, & ab omni iniuria vindicandis nihil cogitat, virtus erit.

Ζητοῦμεν δέ γε τὴν ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην: ἔστι γάρ τις ὡς φαμέν: ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος.

Quaerimus autem iustitiam eam, quae pars est virtutis: est enim quaedam vt volumus: similiter autem & de iniustitia ea, quae pars est.

SED nunc inquit hac absoluta, & tradita, quaerimus, propositumque nostrum est, inuestigare iustitiam, quae pars est, speciesque vna virtutis: extat enim profecto haec ait, vt supra indicauimus, testatique sumus, non solum modo, verum etiam in II. horum librorum, quo loco paucis enumeratae sunt huius generis virtutes; eodem autem pacto addit, sentiendum esse de iniustitia singulari, vt de iustitia declaratum est, fieri oportere.

Σημεῖον δὲ ὅτι ἔστι: κατὰ μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν, ἀδικεῖ μέν: πλεονεκ-

τεῖ

τεῖ δ', οὐδέν· οἷον ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα, διὰ δειλίαν· ἢ ὁ κακῶς εἰπών, διὰ χαλεπότητα· ἢ οὐ βοηθήσας χρήμασι, δι' ἀνελευθερίαν· ὅταν δὲ πλεονεκτῇ, πολλάκις κατ' οὐδεμίαν τῶν τοιούτων. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ πάσας, κατὰ πονηρίαν δέ γε τινά· ψέγομεν γάρ, καὶ κατ' ἀδικίαν· ἔστιν ἄρα γέ τις ἄλλη ἀδικία, ὡς μέρος τι τῆς ὅλης, καὶ ἄδικόν τι, ἐν μέρει τοῦ ὅλου ἀδίκου, τοῦ παρὰ τὸν νόμον. 1

Signum autem quod haec sit: qui enim efficit aliquid, proprium aliarum prauitatum, iniustè sanè facit: quaestum autem nullum facit: ceu ille qui clypeum abiecit ob timiditatem, vel qui maledixit cuipiam ob ingenij asperitatem, vel qui opem pecunia non tulit, ob illiberalitatem. Quando autem quaestum fecerit, saepe nullo huiuscemodi vitiorum. sed etiam neque simul omnibus: improbitate tamē quapiam impulsus: vituperamus enim vt affinem iniustitiae: est igitur alia quaedam iniustitia, vt pars quaedam totius, & iniustum quoddam factum, quod est pars totius, quod legi aduersatur.

Etsi, vt significauit, numquam videri potuit dubitare, quin existat iustitia haec particularis contrariaq; itidem ipsius iniustitia, tamen argumentis aliquibus hoc probare voluit, quae, quia ducta sunt a posterioribus, appellauit, vt semper facit, signa: primum eorum est, quod dicit, eum, qui gerit aliquid improbe, impulsu alicuius vitij, facit profecto iniuste, nihil tamen lucratur, veluti inquit, qui abiecit clypeum in proelio, propter metum, & qui maledixit cuipiam, conuiciumque in eum iecit, ob naturae asperitatem: siue pecunia non iuuit familiarem & probum egentem, qui opem ab eo petierit, ob illiberalitatem: hoc autem genus argumentandi vocari inductionem, notum est. Quando autem addit, rem quaesiuerit, saepe numero peccat ob nullum aliud delictum; ita autem locutus est, quia contingit aliquando, vt aliquis vna duobus se vitijs contaminet, idest ex stupro quaestum faciat: simulque seruiat libidini, & auaritiae. Adiungit non labi ipsum quoque in cunctis eodem pacto flagitijs, ac sceleribus, sed in vna tantum certe culpa, quod patet, quia vituperamus ipsum iniustitiae nomine. Concludit autem hoc argumento inueniri aliam iniustitiam, quae sit pars totius illius: vt iniustum factum quoddam, quod sit pars totius iniusti: id autem est iniustum illud, quod aduersatur legi.

Ἔτι εἰ ὁ μὲν, τοῦ κερδαίνειν ἕνεκα μοιχεύοι, καὶ προσλαμβάνοι· ὁ δὲ προστιθεὶς καὶ ζημιούμενος δι' ἐπιθυμίαν, οὗτος μὲν ἀκόλαστος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον, ἢ πλεονέκτης· ἐκεῖνος δ' ἄδικος, ἀκόλαστος δ', οὔ· δῆλον ἄρα ὅτι διὰ τὸ κερδαίνειν.

Praeterea si hic quidem quaestus causa adulteretur, & sumat adhuc aliquid: hic autem de suo addat aliquid, & mulctetur, vt expleat cupiditatem: hic quidem intemperans videretur esse magis, quàm auarus, & augendae rei cupidus: ille autem iniustus: intemperans autem minime: perspicuum autem, hoc fieri propter lucrum.

2

Alterum hoc est argumentum, quo idem probat; sumit enim idem factum, gestum tamen longe alio animo, quod eum contingit, docet, diuersae etiam culpae affine illud esse, atque alio nomine notari debere. Praeterea enim inquit, si quis ob lucrum, inde faciendum, adulteretur, capiatque inde mercedem: alter vero explendae cupiditatis suae causa idem faciat, non sine iactura aliqua rei familiaris: posterior hic intemperans magis erit, quàm auarus: ille vero iniustus: intemperans autem nullo pacto. Huiuscemodi autem est adolescens pauper ille Aristophaneus, qui anui seruiebat in satianda ipsius libidine ob pecuniam, quam inde acciperet.

Ἔτι περὶ μὲν τἆλλα πάντα ἀδικήματα γίνεται ἡ ἐπαναφορὰ ἐπί τινα μοχθηρίαν αἰεί, οἷον εἰ ἐμοίχευσεν, ἐπ' ἀκολασίαν· εἰ ἐγκατέλιπε τὸν παραστάτην, ἐπὶ δειλίαν· εἰ δ'

ἐπάταξεν, ἐπὶ ὀργήν· εἰ δ' ἐκέρδανεν, ἐπ' οὐδεμίαν μοχθηρίαν, ἀλλ' ἢ ἐπ' ἀδικίαν.

Praeterea circa cuncta alia iniusta facta relatio fit semper ad aliquam prauitatem, ceu si adulteratus est, ad intemperantiam: si deseruit prope se stantem in acie, ad timiditatem, si verberauit ad iram, si lucrum inde fecit, ad nullam aliam rem prauam, praeter iniustitiam.

TERTIVM est hoc argumentum: docet enim in ceteris cunctis, improbis iniustisque factis, referri ipsa, redigique semper ad certum aliquod vitium, cuius pars ipsa sint: cum vero quaestus causa, ac pecuniae, quam inde ad se trahat, iniuriam aliquis cuipiam facit, ad nullum aliud iniuriae genus referri solere, nisi ad iniustitiam; quare perspicitur, vt contraria ipsius prauitas est vitium, ita, cum quispiam recte se in hoc gerit: manusque abstinet a re aliena, illam esse, quam sequitur, ac tuetur, certam propriamque virtutem. Vt constitueret autem sententiam suam vsus est inductione: tria que vitia appellauit, in quibus pateret, quod ostendere volebat verum esse, idest timiditatem, iracundiam, illiberalitatem, ita nunc ad intemperantiam, timiditatem, iracundiam: quare numerus est par: vitia non omnino eadem, pro intemperantia enim modo cepit illiberalitatem. Peccauit autem magnopere auctor veteris tralationis, qui, quid valeret παραστάτης ostendere volens, vertit ducem: longe enim alia notio est huius nominis: is enim παραστάτης est, qui in structa acie propinquus est, ad latusq; manet socij eiusdem periculi; quare iniuste facit, si in pugna postea deserit eum, quem tueri debebat.

Ὥστε φανερὸν ὅτι ἔστι τις ἀδικία παρὰ τὴν ὅλην ἄλλη, ἐν μέρει, συνώνυμος· ὅτι ὁ ὁρισμὸς ἐν τῷ αὐτῷ γένει· ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον ἔχουσι τὴν δύναμιν· ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τιμὴν, ἢ χρήματα ἢ σωτηρίαν, ἢ εἴ τινι ἔχοιμεν ἑνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν ταῦτα πάντα, καὶ δι' ἡδονὴν τὴν ἀπὸ κέρδους· ἡ δὲ περὶ ἅπαντα, περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος.

Quare perspicuum est, extare iniustitiam quandam praeter totam, aliam particularē, quae vno, & eodem nomine appellatur: quia definitio in eodē genere continetur: ambae namq; in eo, quod ad alium est, vim suam, & potestatem habent: sed haec quidem circa honorem, vel pecuniā, vel salutem, vel si quo vno nomine cuncta haec complecti possumus, & propter voluptatem eam, quae proficiscitur ē lucro: haec vero circa omnia ea, circa quae versatur homo studiosus.

CONCLVDIT autem, quod superioribus tribus argumentis probarat: dubitarique iam nō posse inquit, quin existat haec ipsa iniustitia, quam dixerat, & cui indagandae incubuerat, quae scilicet alia est, atque iniustitia plena, integraque, & quae in omni genere vitiorum volutatur, ac peccat, cum sit particularis quaedam, & quae tantum labitur in sua quasi materia, ac segete, atque in eo quaerendo, cuius potiundi desiderio magno incensa est. Ipsam etiam vniuocam esse inquit, & eodem nomine appellari, quo tota illa vocatur: ambae namque, iniustitiae nomine, significantur. Ostendit quoque se vere dixisse hanc particularem illi communi, ac latae cognominem esse, cum definitio ipsius in eodem genere sit, quod non contingeret, si nomen tantum commune haberent, aequiuocaeque forent; genus autem vocat, esse vtrasque in eadem materia positas: exercereque vim suam ac potestatem in alio violando, atque incommodo quopiam afficiendo; nec tamen non, vt conuenit ipsis in his duobus, quae exposuit, ostendit discrepare ipsas inter se in eo, quod vna ipsarum certis in rebus, peculiaribusque iniuriosa est, quas auctor appellat; idest in honore alicui eripiendo aut pecunia, aut salute, siue inquit liceret nobis vno quopiam nomine, cun cta haec complecti, atque notare, quae pluribus ostendimus, siue addit, quod quartum est ob voluptatem, quam capit ē quaestu, & cum domum suam quippiam comportat sublatum aliquo pacto a vero domino: alteram iniustitiam inquit versari in omnibus improbe rebus, in quibus recte versatur, atque occupatus est vir probus, & qui virtutem colit, sed tamen vt apparet, longe alio animo, & consilio, idest recte, & honeste, vt contra homo prauus improbe, atque inhoneste, & in deteriorem denique partem.

Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ δικαιοσύναι πλείους, καὶ ὅτι ἔστι τις καὶ ἑτέρα παρὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν, δῆλον: τίς δὲ καὶ ὁποία τις, ληπτέον.

Esse igitur iustitias plures, atque extare quandam praeter totam virtutem, perspicuum est: quae autem, & qualis sit, danda est opera, vt adipiscamur.

TESTATVR post hoc se praestitisse quod debebat: patefecisseque plures iustitias esse: inuenirique aliam quampiam praeter eam, quae communis est, ac plena virtus: quae vero illa sit, & qualis, sibi operam dandam esse modo ait, vt prehendat, ac tradat.

Διώρισται δὴ τὸ ἄδικον, τό, τε παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον: τὸ δὲ δίκαιον, τό, τε νόμιμον καὶ τὸ ἴσον.

Distinctum iam est iniustum, & quod contra leges committitur, & quod inaequale est: iustum autem, quod legibus paret, & quod aequale.

QVOD sibi modo gerendum esse docuerat, id facit, & posthabita iustitia, quae seruat cuncta, quae legibus mandata sunt, quae sit altera, qualisque iustitia tradit; quae certo in campo, atque materia versatur: ducit autem initium explicationis ipsius ab ijs, quae satis clara sunt, vt iam definita, taliaque esse demonstrata. Sunt autem illa, iniustum dici duobus modis, cum iniustum sit, quidquid committitur contra leges, aduersaturque ipsis: nec non quod inaequale est, eodemque pacto iustum, quod legibus administratum est, & quod aequale est: haec igitur duo sunt, quae sumit, vt plana.

Κατὰ μὲν οὖν τὸ παράνομον, ἡ πρότερον εἰρημένη, ἀδικία ἐστίν: ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον οὐ ταυτὸν, ἀλλ' ἕτερον: ὡς μέρος πρὸς ὅλον: τὸ μὲν γὰρ πλέον, ἅπαν ἄνισον: τὸ δ' ἄνισον, οὐ πᾶν πλέον, καὶ τὸ ἄδικον, καὶ ἡ ἀδικία οὐ ταυτὰ, ἀλλ' ἕτερα ἐκείνων: τὰ μὲν ὡς μέρη: τὰ δ' ὡς ὅλα: μέρος γὰρ αὕτη ἡ ἀδικία τῆς ὅλης ἀδικίας: ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς δικαιοσύνης: ὥστε καὶ περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης. καὶ ἀδικίας λεκτέον: καὶ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἀδίκου ὡσαύτως.

Ex eo igitur, quod contra leges fit, quae prius dicta iniustitia est, orta est: quia autem non est idem quod inaequale est, & quod plus, sed aliud ad aliud refertur, vt pars ad totum: quod enim plus est omne inaequale: quod autem inaequale, non omne plus, & iniustum, & iniustitia non eadem sunt, sed diuersa ab illis: haec quidem vt partes: haec vero vt tota: pars enim haec iniustitia est totius iniustitiae: simili autem modo & iustitia iustitiae: quapropter etiam de iustitia particulari, atque iniustitia dicendum est, & de iusto, atque iniusto eodem pacto.

ADIVNGIT ex priore illo genere iniusti manare, proficiscique iniustitiam illam, quae prius exposita est, supraque, cuiusmodi sit, declarata: cum vero fontem aperire vellet, indicareq; vnde oritur haec, quam nunc ostendere vult, prius declarare instituit, quae ipsi, exquisite cognoscendae, requirebantur: quare sumit, quod tamquam exploratum est: id tamen leniter probat, initio particula posita, qua vti solet, cum sumit, ad aliquid constituendum quodpiam, quod non eget accurata demonstratione idest ἐπεὶ, atque inquit. Quia autem inaequale & plus non est idem, sed aliud, statimque ostendit, quae ratio sit ipsorum inter se: eandem enim esse tradit, quae totius est, si conferatur cum sui parte: contra tamen; nam quidquid est plus, est inaequale, non tamen omne inaequale est plus: cum minus etiam inaequale sit: quod si aequale foret, id nomen non haberet. Adiungit autem, iniustum factum, & iniustitiam non esse eadem atque illa, sed alia, & discrepantia ab ipsis, cum haec, facta inquam iniusta, sint tamquam partes: haec vero vt tota: id quod aperit. hoc pacto, inquit enim, huc transferens, quod in vniuersum

dixe-

diterat, haec namque iniustitia, de qua scilicet nunc praecipere instituit, pars est totius iniustitiae, vnaque aliqua illatum iniustitiarum, quae committuntur contra superiorem, iamque explicatam iustitiam: eodemque pacto ait iustitia haec, pars est totius illius iustitiae: quare inquit, nostrae partes nunc sunt disserere de particulari iustitia, & de contraria ipsius particulari iniustitia: eodemque pacto vt de habitibus, ita de factis, quae inde proficiscuntur; geruntur que vi, & impulsu eorum habituum.

Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν τεταγμένη δικαιοσύνη, καὶ ἀδικία: ἡ μὲν τῆς ὅλης ἀρετῆς οὖσα χρῆσις, πρὸς ἄλλον: ἡ δὲ, τῆς κακίας, ἀφέσθω: καὶ τὸ δίκαιον δὲ καὶ τὸ ἄδικον τὸ κατὰ ταύτας, φανερὸν ὡς διοριστέον: σχεδὸν γὰρ τὰ πολλὰ τῶν νομίμων, τὰ ἀπὸ τῆς ὅλης ἀρετῆς προσταττόμενα ἐστί: καθ' ἑκάστην γὰρ ἀρετὴν προστάττει ζῆν, καὶ καθ' ἑκάστην μοχθηρίαν κωλύει ὁ νόμος.

Quae igitur iustitia, atque iniustitia constituta est, vt tota virtus, haec quidem totius virtutis vsus existens ad alium: haec vero vitij, dimittatur, & iustum autem, atque iniustum, quod sequitur has, perspicuum est, quomodo oporteat distingui: fermè enim bona pars eorum, quae legibus continentur, sunt ea quae ab vniuersa virtute praecipiuntur: vnicuique enim virtuti conuenienter viuere iubet, & vnamquamque prauitatem sequi vetat lex.

Ostendit se, sine damno eorum, qui se dant huic disciplinae percipiendae, posse supersedere longiore, & exquisitiore explicatione rerum, quae pertinent ad totam iustitiam, contrariamque ipsius iniustitiam patefaciendam, cum ea, quae requirebantur ad eam cognoscendam exposita iam sint. quare venisse tempus dicit, alterius sedulo declarandae, in quod opus, studiumque, nunc incumbit. Cum autem, vim naturamque totius virtutis aperire volens, inquit, eam esse vsum totius virtutis ad alium, extra se positum, iuuandum scilicet, maloque liberandum: iniustitiam vero itidem vsum totius vitij ad alium incommodandum, omnibusque modis violandum, cum habitus ipsos ita definisset, ad facta propria ipsorum transit; aitque, obscurum esse non posse, quomodo illa sint explananda, & definienda: fermè enim inquit, bona, magnaq; pars eorum, quae legibus constant, sunt, quae praecipiuntur a tota, integraq; virtute, cum lex praecipiat, iubeatque viuere seruatis singulis virtutibus: eademque vetet committere, quae non ab vno, aut altero, sed a singulis vitijs, prauitatibusq; proficiscuntur. Πεχθήμενα cum prius legeretur, vera lectio videtur esse προσταττόμενα, quam secutus sum: probarunt etiam cuncti, qui verterunt hos libros: idem igitur ego consilium de ipsa, quod illi, cepi, maluique sequi veritatem sententiae, quàm errorem, negligentiamque quorundam librorum: nequis autem non satis eruditus secum trahat in eundem errorem, quempiam, hoc admonere placuit.

Τὰ δὲ ποιητικὰ τῆς ὅλης ἀρετῆς, ἐστι τῶν νομίμων ὅσα νενομοθέτηται περὶ παιδείαν τὴν πρὸς τὸ κοινόν: περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας, καθ' ἣν ἁπλῶς ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι, πότερον τῆς πολιτικῆς ἐστὶν ἢ ἑτέρας, ὕστερον διοριστέον: οὐ γὰρ ἴσως ταὐτὸν ἀνδρί τε ἀγαθῷ εἶναι καὶ πολίτῃ παντί.

Quae autem efficientia sunt totius virtutis, sunt è numero legitimorum illa cuncta, quae scripta sunt ad institutionem pertinentem ad commune ciuitatis: de institutione autem singulari, vi cuius simpliciter est vir probus, vtrum ciuilis facultatis munus sit, siue alius, posterius definiendum est: non est enim fortasse idem viri boni status, & omnis ciuis.

Indicare etiam voluit, quae sint efficientia totius, integraeque virtutis, & quae instituit ita homines, vt caueant cōmittere quippiam, quod repugnat singulis illis: dixitq; ipsa esse e numero legū, institutorumq; ea, quae scripta sunt a sapientibus viris, pertinentia, ad publicam disciplinā, communeq; bonū totius ciuitatis: in altera aūt tradenda, quae erudit

 ciues,

ciues, itaque informat, vt simpliciter viri probi sint, nec virtus eorum ad alium referatur, cum scrupulus quidam illic existat, neque penitus notum sit, vtrum officium sit id moliri, ciuilis facultatis, siue alterius cuiuspiam, pollicetur se postea quaesiturum esse, atque omnem hanc quaestionem dissoluturum, cum alia videatur esse laus, condicioque viri probi, & boni ciuis, quod diligenter docuit in ijs, quae scripsit de republica; cum enim sint varij status ciuitatum, variae etiam artes illis tuendis requiruntur: vsu autem venit, vt in vno tantum, qui regitur ab optimis viris, qui est vir probus, sit etiam ciuis bonus idoneusque illi administrando.

Τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος, τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων· ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας· ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ ἄνισον ἔχειν καὶ ἴσον ἕτερον ἑτέρου.

Iustitiae autem particularis, & iusti eius, quod ipsa constat, vna quidem species est, quae manet in distributione vel honoris, vel pecuniarum, vel aliarum rerum; quae diuidi possunt ijs, qui sunt participes reipublicae: in his enim contingit, vt aliquis inaequale habeat, & aequale, alius ab alio.

INITIUM hinc ducit explanandae iustitiae particularis; illiusque iusti, quod ipsa constat; primumque distinguit eam, ac diuidit: vnam enim speciem ipsius esse inquit, quae manet in diuisione certorum bonorum, suaque ac debita parte horum singulis ciuibus tribuenda, quae autem plerumque distribui soleant, docet: illa enim sunt, honos, pecunia, aliaque huiuscemodi, quae tribuuntur, vt loquitur, ijs, qui sunt participes reip. idest ciuibus. Nam quod alia inquit, notum est, Platonem in integerrima illa sua rep. praemium eius, qui forte aliquod facinus in bello fecisset, esse voluisse, osculum formosi pueri: nec potuisse illum legibus eius loci renuere a se humanitatem illam, ne dicam dulcedinem, ac suauitatem, si vellet. Dissentit igitur in hoc magnopere a doctore suo, qui putauit magis periculosum id esse, amatoriisque doloris plenum, quam saeuae bestiolae, aranei, morsum. Nec tamen bona tantum diuiduntur, verum etiam mala, incommoda, ac labores, pericula, & damna rei familiaris: requiri autem hic iustitiam hanc declarat, cum contingat aliquando errore, vitioue mali diuisoris, vt haec cuncta, siue bona, siue mala perperam assignentur. Nam de hoc etiam merito queritur Homericus Achilles, qui ait in eodem grado honoris esse ignauum militem, ac fortem, idemque praemium dari cessanti atque otioso, & strenuo, assidueque proelianti.

Ἓν δὲ, τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν· τούτου δὲ μέρη δύο· τῶν γὰρ συναλλαγμάτων, τὰ μὲν, ἑκούσιά ἐστι· τὰ δὲ, ἀκούσια· ἑκούσια μὲν τὰ τοιάδε, οἷον πρᾶσις, ὠνὴ, δανεισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, παρακαταθήκη, μίσθωσις· ἑκούσια δὲ λέγεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων ἑκούσιος.

Vna autem, quae in contractibus emendandis, corrigendisque occupatur: huius autem partes duae: contractuum enim, hi quidem sponte administrati sunt: in hos vero inuiti incurrerunt: sunt autem sponte gesti, ceu venditio, emptio, foenus, sponsio, mutuum, depositum, locatio & conductio: sponte autem suscepti dicuntur, quia initium contractuum horum sponte susceptum est.

ALTERAM speciem huius particularis iustitiae esse ait, quae posita est, in emendandis, corrigendisque contractibus, in quibus culpa aliqua, frausque adhibita sit. Vt autem diuiserat iustitiam hanc bifariam, ita posterius ipsius quasi membrum secat, cum homines quaedam sponte contrahant, alia vero inuiti, & coacti. Exemplis etiam positis cuiusmodi vtraque sint, declarauit; spontequae gesta se intelligere dicit, venditionem, emptionem, & cetera, quae appellat, quae fere eadem enumerauit Vlpianus de verborum significatione, inquit

enim;

„ enim; Contractum autem vltro, citroque obligationem, quod Graeci συνάλλαγμα vocant,
„ veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. In II. etiam de of-
„ ficijs M. Ciceronis eadem significata sunt his verbis. Atque his etiam, qui vendunt; e-
„ munt; conducunt; locant: contrahendisque negotijs implicantur. Cur autem haec ita vocata sint, docet, quod factum esse tradit, quia initium horum contractuum voluntarium fuit, sponteque susceptum, postquam autem factum est, non est in potestate alterius eorum, qui id voluerunt, illud frangere, ac labefactare.

Τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μὲν, λαθραῖα, οἷον κλοπή, μοιχεία: φαρμακεία: προαγωγεία, δουλαπατεία, δολοφονία, ψευδομαρτυρία: τὰ δὲ, βίαια, οἷον, αἰκία, δεσμός, θάνατος, ἁρπαγή, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός.

Eorum autem qui nobis inuitis fiunt, alij quidem sunt clandestini, veluti furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, alieni serui abductio, caedes fraude administrata, falsi testes: alij autem violenti, ceu verbera, vincula, mors, raptus, corporis debilitatio, maledictio, ludibrium.

DIVIDIT etiam contractus, in quos inuiti homines cadunt: duorumque generum ipsos esse tradit, cum eorum quidam sint occulti, clandestinique: alij autem aperti & palam administrati, sed violenti, vnde appellati sunt. Occultos esse inquit hos, furtum, adulterium, venenum datum, productionem ingenuorum puerorum ac virginum, sollicitationem alienorum seruorum, dolo necare: falsos testes. Violentorum etiam exempla ponit, quae dicit esse, cum quispiam liberum hominem caedit, cum in vinculis habet, cum obtruncat, cùm latrocinatur, cum debilitat partem corporis, mancumque quempiam reddit, cum male loquitur, contumeliaeque causa coenum iacit in quempiam, quod erat vsitatum apud Graecos: vnde verbum ductum, conformatumque ab illis est προπηλακίζειν: πηλὸς enim coenum, lutumque est: cui ludibrio, iniuriaeque simile est il-
„ lud, quod M. Cicero inquit. Clodiani nostros consputare coeperunt; qui etiam ex-
pressit, quod auctor hic προπηλακισμὸν appellauit: & quantum potuit, iniuriam hanc auxit pro
„ L. Flacco, testem in illum Decianum exagitans. Reddat misero patri filiam: nam mem-
„ bra, quae debilitauit lapidibus, fustibus, ferro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: neruos quos concidit, restituere non potest. Primi illius, quod vocauit αἰκίαν, exemplum est satis accommodatum Terentianum hoc, cum Syrus quaesiuit è lenone, quid fuerit, quod ipse concertauerit cum Aeschino: concertationem namque vocat συνάλλαγμα id violentum: noluisset enim pugnare Sannio, sed vis ipsi adhibita est;
„ quare inquit. Numquam vidi iniquius concertationem comparatam, quàm quae hodie
„ inter nos fuit; Ego vapulando, ille verberando, vsque ambo defessi sumus.

Ἐπεὶ δ' ὅ τε ἄδικος, ἄνισος, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, δῆλον, ὅτι καὶ μέσον τί ἐστι τοῦ ἀνίσου: τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον: ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει ἐστὶ τὸ πλέον, καὶ τὸ ἔλαττον, ἔστι καὶ τὸ ἴσον· εἰ οὖν τὸ ἄδικον, ἄνισον: τὸ δίκαιον, ἴσον: ὅπερ καὶ ἄνευ λόγου δοκεῖ πᾶσιν.

Quia autem, & iniustus est inaequalis, & iniustum factum inaequale; perspicuum est esse quoddam medium inaequalis: hoc autem est aequale: in quocunque enim facto est plus & minus, est etiam aequale. Si igitur iniustum est inaequale, iustum erit aequale, id quod sine ratione videtur omnibus.

INCVMBIT nunc in hanc rem, indagatque aequale, ita autem argumentatur, sumptis iis quae clara sunt. Quia igitur homo iniustus est inaequalis, & factum iniustum itidem, quod inaequale est, perspicuum est, extare quiddam, quod medium est inter id, quod inaequale est, quod esse dicit id omne, quod aequale est: in quocunque enim inquit facto est plus, & minus (pro vno enim illo quod vocarat inaequale sumit haec, plus &

minus quae sunt partes ipsius) in eo etiam aequale est, quod qui diligenter quaeret, illic inueniet, vnde inquit, si stare volumus eo, quod vt certum positum est, iustum factum aequale est: quod quidem addit, ita ratione conclusum, sine argumento probatur omnibus. Alibi etiam, cum certa ratione quiddam demonstrasset, dixit se potuisse supersedere opera illa, cum satis planum illud sua vi esse potuisset: veluti in IIII. horum librorum cum inquit, καὶ ἄνευ λόγου φαίνονται οἱ μεγαλόψυχοι περὶ τιμὴν εἶναι.

Ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον μέσον, τὸ δίκαιον μέσον τι ἂν εἴη: ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν: ἀνάγκη τοίνυν τὸ δίκαιον, μέσον τε καὶ ἴσον εἶναι, καὶ πρός τι, καὶ τισί: καὶ ᾗ μὲν μέσον, τινῶν: ταῦτα δ' ἐστὶ, πλεῖον, καὶ ἔλαττον: ᾗ δὲ ἴσον ἐστὶ, δυοῖν: ᾗ δὲ δίκαιον, τισίν: ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι τέτταρσιν: οἷς τε γὰρ δίκαιον τυγχάνει ὄν, δύο ἐστὶ, καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα, δύο: καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται ἰσότης οἷς, καὶ ἐν οἷς: ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἔχει τὰ ἐν οἷς, οὕτω κἀκεῖνα ἔχει: εἰ γὰρ μὴ, ἴσοι οὐκ ἴσα ἕξουσιν: ἀλλ' ἐντεῦθεν αἱ μάχαι, καὶ τὰ ἐγκλήματα: ὅταν ἢ ἴσοι, μὴ ἴσα: ἢ μὴ ἴσοι, ἴσα ἔχωσι, καὶ νέμωνται.

Quia autem aequale medium est, iustum quoque medium quoddam erit: est autem aequale minimum in duobus: necesse igitur iustum medium, & aequale esse, & ad aliquid referri, & quibusdam: & qua quidem medium quorundam: haec autem sunt plus & minus: qua autem aequale est, duobus: qua autem iustum, quibusdam: necesse est igitur iustum minimum in quattuor esse: quibus enim, vt sit iustum, euenit, duo sunt, & in quibus iustum ipsum manet, res duae, atque eadem erit aequalitas quibus, & in quibus: vt enim illa se habent, quae sunt in quibusdam; ita & ea, quae quibus: si enim hoc non foret, qui sunt aequales, non aequalia habebunt: sed hinc nascuntur proelia, & querimoniae, quando vel aequales non aequalia, vel non aequales aequalia habuerint, & adepti fuerint.

RVRSVS, posito illo, quod modo demonstratum fuit, argumento, probat iustum factum esse medium quoddam, adstruitque cetera, quae fini suo confirmando necessaria erant: inquit enim. Quia autem factum, quod aequale est, medium est, interiectumque inter duo inaequalia, iustum medium quoddam erit; quod autem aequale est, minimum in duobus existat oportet, seque, atque altero seiuncto a se, cum quo conferatur. Minimum autem inquit, quia pluribus etiam aequale potest esse: in solum enim, vnumque non cadit hoc nomen; necesse igitur esse inquit (quae redditio est illius τισὶ vicini), vt iustum factum medium sit, & aequale: idemque cum alio conferatur, nec non quibusdam etiam, & personis conueniat: Non vna autem, eademque ratione dici de ipso cuncta haec ostendit. sed variari, mutatis rebus, quae ad ipsum pertinent: qua enim ratione aequale mediū dicitur, quorundam medium intelligitur, quae qualia sint, ostendit; illa enim esse tradit plus, & minus, qua vero aequale appellatur duabus rebus, personisue, quae conferuntur inter se, aequale accipietur, vt supra declaratum est, qua vero iustum dicitur, quibusdam hominibus, personisque congruet. Sequi autem dicit ex ijs, quae modo tradita sunt, vt iustum factum maneat in quattuor tamquam terminis, nec minore numero constare, conficique res possit: requiruntur enim personae saltem duae, quibus id administratur, quas intelligit pronomine illo, dandi casu posito, οἷς: nec non res, quae distribui debent, quae vt impleant numerum personarum, duae, & ipsae necessario debent esse; ipsas autem significat verbis his ἐν οἷς. quod si seruatum fuerit, inquit, eandem aequalitatem inuentum iri in personis, quae sunt ornandae, quae in rebus est, quae praemij loco dantur. Vt explanemus autem, quod non satis aperte dictum est, cum requirantur, vt hoc ordine fiat, quod significauit, personae, ac res: horum quodlibet in duo diuiditur, vnde quattuor existent: aequum collatum cum aequo, parque ipsi, aequum est: iustum igitur in quattuor spectabitur, quia attenduntur personae duae, quibus praemium tribuitur, & res itidem, in quibus hoc colitur, atque exercetur: iustum igitur in quattuor manebit, cum administrari non possit sine personis, ac rebus. nam si aliter factum fuerit inquit, continget, vt aequales homines praemia minime

aequa-

aequalia habeant, vnde ait exoriri discordias & seditiones, cum scilicet aequales meritis ciues, non aequalia praemia adepti fuerint, siue non aequales aequalia acceperint. Hoc etiã sapiens vir Vlysses apud Euripidem dixit in fabula; cuius index est Hecuba: in eoque aegrotare ciuitates multas significauit, cum vtilis reip. ciuis, paratusque semper ad commune bonum augendum nullo meliore loco, graduque honoris fuerit, quàm quiuis deterior, & ignauior; sed quis grauis scriptor hoc non vidit, ac diligenter admonuit esse hoc exitium rerum publicarum.

Ἔτι ἐκ τοῦ κατ' ἀξίαν τοῦτο δῆλον· τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς διανομαῖς ὁμολογοῦσι πάντες κατ' ἀξίαν τινὰ δεῖν εἶναι· τὴν μέντοι ἀξίαν, οὐ τὴν αὐτὴν λέγουσι πάντες ὑπάρχειν: ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ, ἐλευθερίαν· οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ, πλοῦτον· οἱ δ', εὐγένειαν· οἱ δ' ἀριστοκρατικοὶ, ἀρετήν.

Praeterea ex eo quod pro dignitate fit, hoc perspicuum est: iustum enim in distributionibus rerum bonarum fatentur omnes pro dignitate quadam esse debere: dignitatem tamen, non eandem cuncti esse dicunt, sed qui statum multitudinis amant, libertatem: qui dominatum paucorum, diuitias: alij vero, nobilitatem: qui autem optimorum, virtutem.

Argumento hoc altero idem confirmat: perspicuum enim esse inquit, custodiri debere aequalitatem, quam dixit, ex accurate animaduersa dignitate: communique sententia, quae de ipsa est: cuncti enim ciues, & tenues homines obscurique, & honesti ac clari consentiunt inter se, iustum in distribuendo honore ac pecunia manere in dignitate quadam tuenda, quam tamen dignitatem non eandem esse volunt: sed vt in hoc consentiunt inter se, quod dignitas sit attendenda, nomenque probant, ita dissentiunt, ac litigant de re, quae merito ita sit appellanda, cuique nomen hoc conueniat: vniuersas enim de rebus, & valde inter se discrepantes sententias esse ait, cum populares homines, & qui delectantur statu multitudinis, libertatem velint. vnde Terentianum illud. Hiccine aiunt libertatem aequã esse omnibus; qui dominari autem volunt in ciuitate, pauci numero, partim laudant diuitias, partim claritatem generis; neque enim omnes eandem esse debere huius rei normam arbitrantur, nam nobiles etiam, & locupletes participes volunt esse huius tamquam dominatus. Quibus placet status optimorum ciuium, hi in virtute dignitatem statuendam putant: sed de hoc plenius, exquisitiusque quaesitum est in libris de rep.

Ἔστιν ἄρα τὸ δίκαιον, ἀνάλογόν τι: τὸ γὰρ ἀνάλογον οὐ μόνον ἐστὶ μοναδικοῦ ἀριθμοῦ ἴδιον, ἀλλ' ὅλως ἀριθμοῦ: ἡ γὰρ ἀναλογία, ἰσότης ἐστὶ λόγου, καὶ ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις.

Est igitur iustum quiddam, quod proportione constat: proportione enim constans non solum est proprium numeri conflati ex vnitatibus, sed omnino demumq; numeri: proportio enim aequalitas est rationis, quae in quattuor minimum inuenitur.

Concludit ex ijs, quae tradita sunt: indeque elici dicit, iustum hoc, quod accommodatum est partitioni, de qua differit, proportione constare, seruarique in eo debere aequalitatem, vt ea, quae diuiduntur, respondeant meritis personarum, quibus tribuuntur. Cum videret autem consuetudinem vti hoc nomine analogiae, quando sermo est de numeris, qui constant ex vnitatibus, accommodatique sunt rebus numerandis; cum inquam ostendere volumus, quot homines sint, siue quot equi, siue quot nummi; significat, locum etiam ipsum habere, vsurpatique de numero cum aliqua re posito: quique cogitatur aliquibus adiunctis rebus, quo declarato, nequis error hinc orietur, redit ad id explanandum, quod docere volebat, ostenditque se vere dixisse in facto iusto requiri, vt custodiatur similitudo rationum, cum ἀναλογία sit aequalitas, similitudoque rationis, cui conficiendae dicit quattuor res necessarias esse.

Ἡ μὲν οὖν διῃρημένη ὅτι ἐν τέτταρσι, δῆλον: ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχής: τῷ γὰρ ἑνὶ ὡς δυσὶ χρῆ-

ται

ται καὶ δὶς λέγει, οἷον ὡς ἡ τοῦ α πρὸς τὴν τοῦ β, οὕτως ἡ τοῦ β πρὸς τὴν τοῦ γ· δὶς οὖν ἡ τοῦ β εἴρηται· ὥστ' ἂν ἡ τοῦ β τεθῇ δίς, τέτταρα ἔσται τὰ ἀνάλογα.

Distinctam igitur in quattuor manere, apertum est, sed etiam continentem: vno namque vt duobus vtitur, & bis dicit, veluti vt ratio litterae a, ad rationem b. ita ea, quae est litterae b, ad eam, quae est c. bis igitur ea quae est litterae b, dicta est. Quapropter si ea, quae est litterae b, bis posita fuerit, quattuor erunt, quae proportione sibi respondent.

NEQVEM autem perturbaret numerus hic rerum grandior, quàm putetur, cum sit proportio, quae tribus terminis contenta est, vt supra fecerat, hunc scrupulum euulsit: docetque cũ sint duo genera proportionum, de altera ipsarum, quae diuisa vocatũr, quin hoc verum sit, neminem dubitaturum esse; sed etiam de reliqua, quae continua appellatur idem vere dici affirmat: vtitur enim vno tamquam duobus: iterumque ipsum nominabit, quod vt aperiat, ante oculosque constituat, vt solet, vtitur elementis, bisque medium capit, quo facto nihil dubij restare inquit, planeque cognosci, mutatis litteris, id verum esse.

Ἔστι δὲ καὶ τὸ δίκαιον ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός· διῄρηνται γὰρ ὁμοίως οἷς τε καὶ ἅ· ἔσται ἄρα ὡς ὁ α ὅρος πρὸς τὸν β, οὕτως ὁ γ πρὸς τὸν δ, καὶ ἐναλλὰξ ἄρα, ὡς ὁ α πρὸς τὸν γ, ὁ β πρὸς τὸν δ· ὥστε καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον· ὅπερ ἡ νομὴ συνδυάζει, κἂν οὕτως συντεθῇ, δικαίως συνδυάζει· ἡ ἄρα τοῦ α ὅρου τῷ γ, καὶ ἡ τοῦ β τῷ δ σύζευξις, τὸ ἐν διανομῇ δίκαιόν ἐστι, καὶ μέσον τὸ δίκαιον τοῦτ' ἐστὶ τοῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· τὸ γὰρ ἀνάλογον μέσον· τὸ δὲ δίκαιον, ἀνάλογον.

Est autem & iustum in quattuor minimum, & ratio eadem: distincta enim sunt similiter, & quibus, & quae: erit igitur vt a terminus ad terminum b. sic qui est terminus c ad terminum d. & mutata igitur ratione, vt a terminus ad terminum c, ita terminus b, ad terminum d. Quapropter & totum ad totum, quod quidem distributio copulat, & si hoc pacto composita fuerint, iuste copulat; termini igitur a, cum termino c, & termini b, cum termino d coniugatio, est iustum, quod in distributione consistit, & medium iustum hoc est eius, quod est praeter proportionem: quod enim proportione constat, medium est: iustum autem proportione constat.

QVOD in numeris, elementisque litterarum vsu venire significauit, vt quattuor prorsus ipsa necessaria sint huic proportioni custodiendae, idem etiam requiri ostendit, vt iustum hoc explicetur, nec minore numero confici rem posse; nam in omni maiore hoc exerceri perspicuum est, vt enim minus non potest, ita vt cuique commodum est, augetur: eandemque rationem futuram in personis, rebusque, quae fuit in numeris: eodem enim pacto diuidi illa testatur, idest personas, quibus praemia danda sunt, & dona, quibus ornentur, id quod ostendit, breuitatis, claritatisque causa, expositione litterarum, quibus etiam vtitur in declaranda proportione altera, quae, mutato ordine litterarum, vnde nomen accepit, administratur, qua de causa etiam fieri inquit, vt quam rationem inter se partes habent, eandem etiam habeant tota: quae quidem diuisionem illam, assignationemque praemiorum coniungere ait, ipsamque hanc esse inquit iustum, quod accommodatum est diuisioni, attributionique praemiorum honestis viris: ipsumque medium esse inquit, quod proficiscitur ab analogia. Quod ad verba pertinet, illud ἐν ἐλαχίστοις, vt locutus quoque est in V. libro φυσικῶν, non ostendit res illas minimas esse oportere, sed valere quod Latini dicunt, minimum: testificaturque, vt dixi, minorem hoc numerum idoneum non esse huic rei efficiendae.

Καλοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν γεωμετρικὴν οἱ μαθηματικοί· ἐν γὰρ τῇ γεω-

μετρι

μετρικῇ συμβαίνει καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον, ὅπερ ἑκάτερον πρὸς ἑκάτερον.

Vocant autem mathematici huiuscemodi proportionem geometricam: in geometrica namq; euenit & totum ad totum esse, quod vtrumq; ad vtrumque.

NARRAT proportionem hanc, quam docuit, accommodatam esse huic iusto administrando, vocari a mathematicis geometricam: in ipsa namque contingere, vt eandem rationem habeat totum ad totum, idest persona cum suo praemio, quam habeat vtrumque horum, ad vtrumque illorum.

Ἔστι δὲ οὐ συνεχὴς αὕτη ἡ ἀναλογία· οὐ γὰρ γίνεται εἷς ἀριθμῷ ὅρος, ᾧ καὶ ὅ.

Non est autem continua haec proportio; non enim fit vnus numero terminus, cui & quod.

ADDIT autem, non vsu venire, vt haec proportio continua sit: neque enim fieri posse, vt vnus idemque terminus sit, cui, & quod, idest homo, cui pro recte ipsius factis praemium tribuitur, & praemium ipsum, quod datur, vt fit in elementis, quae posuit, quae sumuntur duobus modis.

Τὸ μὲν οὖν δίκαιον τοῦτο, ἀνάλογον· τὸ δ' ἄδικον, τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον· γίνεται ἄρα· τὸ μὲν, πλέον τὸ δὲ, ἔλαττον, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν, πλέον ἔχει, ὁ δ' ἀδικούμενος, ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ κακοῦ, ἀνάπαλιν· ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν, πρὸς τὸ μεῖζον κακόν· ἔστι γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος· τὸ δ' αἱρετὸν ἀγαθὸν, καὶ τὸ μᾶλλον, μεῖζον· τὸ μὲν οὖν ἓν εἶδος τοῦ δικαίου τοῦτ' ἐστί.

Iustum igitur hoc proportione constat: iniustum autem est quod a proportione alienum est: fit igitur: hoc quidem plus, hoc autem minus: id quod etiam in factis existit: qui namque iniuriam facit, plus sibi boni tribuit, qui vero iniuriam accipit, minus boni: in malo autem, contra: in loco enim boni ponitur minus malum, collatum cum maiore malo: est namque minus malum magis expetendum, quàm maius: expetendum autem bonum est, & quod magis expetendum maius: species igitur vna iusti haec est.

GENVS hoc iusti, quod explicauit, proportione constare dicit: seruatamque in eo esse dignitatem personarum, vt praemia data respondeant meritis, honestatique eorum, quibus assignata sint: contraque iniustum factum est, cum in hoc culpa admissa est, peccatumque contra dignitatem eorum: tunc enim vsu venire inquit, vt eorum vnus plus iusto habeat; alter vero minus, quàm deceat, contra id, quod veritas, rectaque ratio postulabat: qui namque minoris dignitatis est, magis ornatus fuit: qui vero maioris, minus auctus, quàm conueniat ipsius personae, ac meritis: quod quidem addit, vt in praemijs dandis postea contingit, ita prius in agendo, factisque eorum vsu venerat: qui namque iniuriam facit inquit, plus habet rerum scilicet putatarum bonarum: qui vero iniuriam accipit earũdem minus: amisit enim aliquid rei suae aut honoris; quo enim augetur improbus ille, qui iniuste facit, id totum eripitur illi, qui iniuste tractatus est. Cum vero contingit inquit, vt malum aliquod, incommodumque diuidi debeat, idest sumptus aliquis publicè faciendus, siue periculum adeundum, aut labor sustinendus, tunc res longe aliter se habet: qui minus enim incommodorum capit, ille iniuste facit, cuius rei, consilijque ipsius mutati rationem reddit satis apertam & planam: minus enim inquit malum existimatur bonum, si conferatur cum maiore malo, quod etiam confirmat: cum magis expetendum sit minus malum, quàm maius. Post hoc admonet vnum iusti genus a se explanatum esse. Non est autem omnino certa lectio quodam loco superioris huius partis, quod olim etiam animaduerte-

i erteram: sed postea cum liber cuderetur, fugit eum, qui curam operis habebat, id notare: vbi enim legitur in excusis libris, nominandi casu, τὸ μὲν πλέον: τὸ δὲ ἔλαττον, in pluribus & melioribus vetustis exemplaribus, dandi casu ambobus locis scriptum est τῷ, quod verius puto, vt referat personas, non res, quae ipsis praemij loco tribuantur.

Τὸ δὲ λοιπὸν ἓν, τὸ διορθωτικὸν, ὃ γίνεται ἐν τοῖς συναλλάγμασι καὶ τοῖς ἑκουσίοις, καὶ τοῖς ἀκουσίοις: τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον, ἄλλο εἶδος ἐστὶ τοῦ προτέρου: τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν, ἀεὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐστὶ τὴν εἰρημένην: καὶ γὰρ ἀπὸ χρημάτων κοινῶν, ἐὰν γίγνηται ἡ διανομὴ, ἔσται κατὰ τὸν λόγον τὸν αὐτὸν, ὃν περ ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εἰσενεχθέντα: καὶ τὸ ἄδικον, τὸ ἀντικείμενον τῷ δικαίῳ τούτῳ, παρὰ τὸ ἀνάλογόν ἐστι.

Reliquum autem vnum, quod in corrigendo positum, quod versatur in contractibus, & ijs quos sponte, & ijs quos inuiti homines gerunt: hoc autem iustum alia species est a priore iusto: iustum enim quod occupatur in publicis rebus distribuendis, semper constat dicta proportione: etenim è publicis pecunijs, si vsu venerit, vt fiat ipsarum distributio, constabit eadem ratione, quam habent inter se illa, quae ad diuidendum proposita fuerint, & iniustum, quod opponitur huic iusto, a proportione remotum est.

CVM factae partitionis iusti: diuisoque illo in duo quasi membra, alterum iam explicasset, nunc ad reliquum declarandum aggreditur, quod in corrigendis, emendandisque prauis contractibus situm est, vnde etiam nominatur. Cum autem homines quaedam sponte sua, ac volentes inter se contrahant: alia autem inuiti, ac depellere a se non valentes, in ambobus his ipsum locum habere significat. hoc autem iustum diuersum esse ait a superiore iusto, iamque tradito, & in quo discrepet ab illo, exponit: iustum enim inquit, quod manet in praemijs, bene meritis ciuibus e publico tribuendis, semper constat proportione declarata, quod etiam repetit cuiusmodi sit, etsi iam expositum fuerat: cum enim contigerit inquit, vt pecunia publica distribui debeat eadem ratione diuisio illa administrabitur, quam rationem inter se habent ea, quae in publicum collata fuerint, veluti si quis grandem pecuniam comportarit ad rempub. duris ipsius temporibus, exempli causa viginti talenta, alter vero dimidium ipsius, erit postea ipsis tribuendus honos, aut commodum eadem proportione, qua illi de suo ciuitatem sublevarint. Eodem pacto ait iniustum factum, quod repugnat, aduersaturque huic iusto, erit illud, in quo proportio minime custodita fuerit, nec dignitatis, meritorumque ratio habita. Discrimen hic est in antiquis libris, quod pro ἔχει in quibusdam legitur ἐστί, quod notasse volui.

Τὸ δὲ ἐν τοῖς συναλλάγμασι δίκαιον, ἔστι μὲν ἴσον τι, καὶ τὸ ἄδικον, ἄνισον: ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀριθμητικήν: οὐδὲν γὰρ διαφέρει εἰ ἐπιεικὴς φαῦλον ἀπεστέρησεν: ἢ φαῦλος, ἐπιεικῆ: οὐδ' εἰ ἐμοίχευσεν ἐπιεικὴς, ἢ φαῦλος, ἀλλὰ πρὸς τοῦ βλάβους τὴν διαφορὰν μόνον βλέπει ὁ νόμος, καὶ χρῆται ὡς ἴσοις: εἰ ὁ μὲν, ἀδικεῖ: ὁ δὲ, ἀδικεῖται, καὶ εἰ ὁ μὲν ἔβλαψεν: ὁ δὲ βέβλαπται: ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὂν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής.

Iustum autem quod in contractibus versatur, est sane aequale quoddam: iniustum vero inaequale, sed minime secundum proportionem illam, verum eam, quae arithmetica vocatur: nihil enim interest, si vir probus improbum fraudauit: siue improbus probum: neque si vir probus adulterauit, siue malus: verum ad damni illati solum discrimen respicit lex: atque vtitur ipsis, vt paribus: si hic quidem iniuriam facit, hic autem iniuriam accipit, & si hic quidem obfuit, hic vero detrimentum accepit. Quapropter iniustum hoc, cum sit inaequale, adaequare temptat iudex.

CVIVSMODI sit iustum nunc exponit, quod adhibetur ad contractus emendandos, & qui finis ipsius sit, quomodoque efficiatur, id quod ab ipso expectant, qui acceperunt aliquid iniuriae, iniusteque tractati sunt: esse igitur ipsum inquit aequale quoddam: vt iniustum inaequale: qui enim legibus potestatem hanc habet, vt quod prius inaequale, dispatque erat ad aequalitatem redigat, medeaturque huic malo, dat operam, vt quod inaequale illic erat, auferat: ac personas illas pares inter se reddat, vt autem hoc aequale esse dicit, ita iniustum factum inaequale; non tamen sequi oportere narrat hanc proportionem iam traditam; verum aliam, quae arithmetica vocatur: neque enim sua interesse quicquam putat: neque hoc se attendere debere, si honestus vir, nobilisque nequam hominem, ac tenuem fraudauit: siue contra tenuis, ac nequam homo, honestum virum suo priuarit. Non contentus autem Aristoteles hoc exemplo, alterum ponit in alio iniuriae genere: neque si violauit, inquit alienum cubile homo nequam, abiectusque, siue nobilis, ac clarus: lex enim inquit respicit solum discrimen, quod in maleficio, damnoque importato est: eodemq; loco, atque ordine habet, quo haberet, si pares illi forent, etsi dissimiles valde sunt, disparesque, tantum hoc spectat, si vnus eorum iniuriam facit, alter vero accipit, siue detrimento fuit fortunis alicuius, siue nihil damni importauit: quapropter inquit, Iniustum hoc factum, quod inaequale erat, aequale reddere nititur, qui sententiam de ipso fert.

Καὶ γὰρ ὅταν ὁ μὲν, πληγῇ: ὁ δὲ, πατάξῃ, ἢ καὶ κτείνῃ: ὁ δ' ἀποθάνῃ, διῄρηται τὸ πάθος καὶ ἡ πρᾶξις εἰς ἄνισα: ἀλλὰ πειρᾶται τῇ ζημίᾳ ἰσάζειν, ἀφαιρῶν τοῦ κέρδους.

Etenim quando hic quidem vulnus acceperit: hic vero ferierit, siue etiam obtruncarit: hic autem interierit, quod acceptum est, & factum distinctum est in res inaequales, sed nititur paena adaequare, de lucro demens.

NITITVR autem inquit, incumbitque in hoc, quia non facile est hoc efficere, cum ab eo, qui laesus est non omnino possit macula deleri, quod verbum Graecum, hoc valens, eadem de causa repetit infra, vbi dicit, ostendens inaequale factum, meritoque ita vocatum, quod prius aequale, parque erat, cum vnus eorum vapularit; alter vero verberauerit: siue etiam obtruncauerit; alter vero interfectus fuerit, quomodo enim tunc, quod prius quasi solidum, integrumque erat, dissectum, non vt duobus etiam, contrarijs inter se nominibus vocari debeat; quorum alterum malum acceptum significat: alterum vero datum; multam vero, paenamque a iudice inflictam adaequare id dicit, cum demat ab eo, qui malum dedit, lucrum, quod inde fecit, siue fuerit id accessio dignitati suae, siue laetitia.

Λέγεται γὰρ ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, κἂν εἰ μή τισιν οἰκεῖον ὄνομα ᾖ, τὸ κέρδος, οἷον τῷ πατάξαντι καὶ ἡ ζημία τῷ παθόντι: ἀλλ' ὅταν γε μετρηθῇ τὸ πάθος, καλεῖται, τὸ μὲν, ζημία: τὸ δὲ, κέρδος.

Dicitur enim, vt simpliciter loquar, in huiuscemodi rebus, quamuis aliquibus nomen suum propriumq́ non fuerit, lucrum, ceu illi, qui verberarit, & multa ei, qui malum acceperit: sed quando commensuratum fuerit, quod mali acceptum est, vocatur, hoc quidem, multa: hoc vero, lucrum.

PVRGAT se aliquo modo, quod in hac re κέρδος idest lucrum appellarit: docetque a se hoc non sine causa factum esse, neq; omnino contra consuetudinem, cum vsurpetur etiam hoc nomen in his rebus ostendendis. etsi intelligit quibusdam alijs minimè ipsum conuenire: neque suum propriumque vocabulum esse earum rerum, verbi causa, cum aliquis quempiam verberarit, quid lucri fecit? eodemque pacto neque conuenit multa illi, qui vulnus accepit: pugnisque concisus est; verumtamen inquit cum iniuria illa aestimata, & adaequata est: ad iustamq; mensuram perducta, tunc vocatur pars ipsius, vna damnum iacturaque; altera vero lucrum ac quaestus.

Ὥστε τοῦ μὲν πλείονος, καὶ τοῦ ἐλάττονος τὸ ἴσον, μέσον: τὸ δὲ κέρδος, καὶ ἡ ζημία: τὸ μὲν, πλέον: τὸ δ', ἔλαττον ἐναντίως: τὸ μὲν, τοῦ ἀγαθοῦ πλέον: τοῦ κακοῦ δὲ ἔλαττον, κέρδος: τὸ

δ', ἐναν-

δέ, ἐναντίον, ζημία: ὧν ἦν μέσον, τὸ ἴσον, ὃ λέγομεν εἶναι δίκαιον. ὥστε τὸ μὲν ἐπανορθωτικὸν, δίκαιον ἂν εἴη, τὸ μέσον ζημίας, καὶ κέρδους.

Quare pluris quidem, & minoris quod aequale est, medium est: lucrum autem & multa: hoc quidem, plus: hoc autem, minus contrario modo: hoc quidem boni plus: hoc autem mali minus, lucrum: contrarium autem, multa, quorum medium aequale, quod dicimus esse iustum: quapropter iustum, quod ad corrigendum inuentum est; iustum erit medium multae, & lucri.

QVARE ait, quod e maiore, minoreque aequale factum est, medium est: lucrum vero & damnum, contraria significant, vnum scilicet horum, plus: alterum vero minus: sed opposito modo, cum enim ex aliquo facto capitur plus boni, quàm mali: minus autem mali vocatur lucrum: contrarium autem huius idest plus mali, quàm boni, multa; quorum addit, quod medium est appellatur aequale, quod iustum esse dicimus, quapropter inquit, iustum hoc, quod manet in corrigendis prauis contractibus medium erit, interiectumq; inter multam, & lucrum. Animaduertendum autem vt apud Graecos κέρδος vsurpabatur μεταφορικῶς, ita apud Latinos lucrum; quod perspicitur ex epistola M. Antonij ad Hirtium, & Caesarem, in qua haec verba sunt. Quibus vtri nostrum ceciderint, lucro futurum est; nam durum illud verbum, inusitatumque non fuisse declarat, quòd M. Cicero id non reprehendit, vt cetera omnia in illis litteris, vt sententias, ita etiam verba.

Διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσι: τὸ δ' ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι, ἰέναι ἐστὶν ἐπὶ τὸ δίκαιον: ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον δίκαιον ἔμψυχον, καὶ ζητοῦσι δικαστὴν μέσον: καὶ καλοῦσιν ἔνιοι μεσιδίους, ὡς ἐὰν τοῦ μέσου τύχωσιν, τοῦ δικαίου τευξόμενοι: μέσον ἄρα τι τὸ δίκαιον, εἴπερ καὶ ὁ δικαστής: ὁ δὲ δικαστὴς ἐπανισοῖ.

Qua de causa, quando ambigunt inter se homines, ad iudicem confugiunt: ad iudicem autem accedere, accedere est ad iustum: iudex enim requiritur vt sic iustum quoddam compos animi, & quaerunt iudicem medium: vocantq́ non nulli μεσιδίους, *tamquam, si medium consecuti fuerint, futurum sit, vt iustum consequantur: medium igitur quoddam est iustum, siquidem, & iudex: iudex autem adaequat.*

PROBAT idem a more atque instituto mortalium, & est hoc tamquam corollarium: inquit enim. Quapropter consueuerunt homines, cum litigant inter se, confugere ad iudicem, qui dirimat componatque eorum controuersias: quod facere, idest accedere ad iudicem, nihil aliud esse inquit, quàm conferre se ad iustum: iudex enim debet esse quasi iustum animale, idest cui accesserit animus, quo nomine dignus non foret iudex, nisi talem se praeberet: nullaque alia re discreparet a iusto, secreto a corpore, nisi quod ipse viuit, cum iustum cogitatione tantum percipiatur. Quaerere autem addit eosdem illos iudicem, qui medius sit; vnde tradit etiam extare quosdam, qui vocent hos, a medio conformata voce, μεσιδίους, vt nos quoque patrio nostro sermone facimus, qui appellamus ipsos mezzani: etsi fortasse nos, non omnes iudices hoc nomine appellaremus, sed solum eos, quos iurisconsulti arbitros vocant; eodem autem nostro nomine significamus, qui sunt quasi interpretes multarum rerum; eos, vero qui μεσιδίους ipsos vocabant, dicit ita vocasse illos, quia, si talem nancisci potuissent, sperabant se verum, purumque iustum adepturos. Quod inquit βούλεται εἶναι, ita multis locis loquitur auctor, vt in II. quoque libro de animo: λέγεται δὲ μικτὸν ἐκ γῆς καὶ πάντων εἶναι: οἷον βούλεται [illegible]. Cum autem ostendisset, iudicem medium quendam esse inter eos, qui litigant, ducto argumento a coniugatis, affirmat iustum medium quoddam esse: iustus enim, & iustum coniugata sunt; iudex enim inquit adaequat, quae prius inaequalia erant.

Καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ᾧ τὸ μεῖζον τμῆμα τῆς ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτ' ἀφεῖλε, καὶ τῷ ἐλάττονι τμήματι προσέθηκεν: ὅταν δὲ δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον,

τότε

πότε φασὶν ἔχειν τὰ αὑτῶν, ὅταν λάβωσι τὸ ἴσον: τὸ δ᾽ ἴσον, μέσον ἐστὶ τῆς μείζονος, καὶ ἐλάττονος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν.

Ac veluti linea in partes inaequales secta, quo maius segmentum medietatem superat, hoc abstulit, & minori segmento adiunxit: cum autem totum diuisum fuerit bifariam, tunc aiunt habere, quod suum est, cum acceperint aequale: aequale autem est medium maioris, & minoris, proportione arithmetica.

HOC autem magis adhuc aperire atque illustrare volens, vtitur simili: ponitque nobis rem ante oculos: e genere enim hoc est eorum, quae cernuntur, veluti enim inquit, linea secta in duas partes inaequales, siquis illud, quo segmentū maius superat dimid um eius lineae, hoc ipsum inde dempsit, minorique segmento adposuit, tunc partes aequales erunt, temediumque illi inaequali sectioni adhibitum erit. Eadem ratione, qua linea, quae prius inaequaliter diuisa erat, postea ad aequalitatem perducta est; ita igitur sublato eo, opera, studioq; iudicis, quo vincebat, iniusto suo improbus ille, redditoque ei, qui laesus erat, damnumque acceperat, ex iniusto iustum illud redditum est: quando autem linea bifariam secta fuerit, eodemq; pacto totum illud, quod in controuersiam venit, diuisum, tūc inquit, aiunt eos, a quibus antea ablatum fuerat, suum, iustamque partem habere, enim inquam, acceperint aequam ambo partem. Videtur autem loqui adhuc de linea, cum muliebri genere vtatur; quod tamen ad res transferri debet, inquit enim: aequale autem est medium maioris, ac minoris, idest in medio ipsorum positum, illicque tamquam in sua sede constitutum, cum sequimur proportionem, quae a numeris vocata est.

Διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν: ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον, καὶ ὁ δικαστὴς, διχαστής.

Ob hocq; nominatur δίκαιον, *quia* δίχα *est idest bifariam, sectumq; in duas partes aequales; veluti siquis dicat* δίχαιον, *&* ὁ δικαστὴς *idest iudex,* διχαστής.

IOAM autem modo alio argumento constituit, quod argumentum a vi verbi ducitur, nominaturq; ue a Graecis ἐτυμολογία: inquit enim ob hoc, id quod iustum est, δίκαιον appellatum esse a suis, quod δίχα est, id autem valet bifariam, quasi δίχαιον, tertia huius nominis littera im mutata, & e crassa leui facta, quod vt in aduerbijs his factum sit, ita etiam, vt docet, in nominibus.

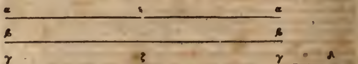
Ἐπὰν γὰρ δύο ἴσων, ἀφαιρεθῇ ἀπὸ θατέρου: πρὸς θάτερον δὲ προστεθῇ, δυσὶ τούτοις ὑπερέχει τὸ ἕτερον: εἰ γὰρ ἀφῃρέθη μὲν, μὴ προσετέθη δὲ, ἑνὶ ἂν μόνον ὑπερεῖχε: τοῦ μέσου ἄρα ἑνί, καὶ τὸ μέσον, ἀφ᾽ οὗ ἀφῃρέθη, ἑνί: τούτῳ ἄρα γνωριοῦμεν, τί τε ἀφελεῖν δεῖ ἀπὸ τοῦ πλέον ἔχοντος, καὶ τί προσθεῖναι τῷ ἔλαττον ἔχοντι: ᾧ μὲν γὰρ τὸ μέσον ὑπερέχει, τοῦτο προσθεῖναι δεῖ, ᾧ ἔλαττον ἔχοντι: ᾧ δ᾽ ὑπερέχεται, ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ μεγίστου.

Postquam enim duabus rebus aequalibus, existentibus, ablatum fuerit ab altera, alteri autem adiunctum, duabus his partibus superat alteram: si namque sublatum quidem fuerit, non autem adiunctum, vno tantum superaret: medium igitur vno, & medium, a quo sublatum est, vno: ope igitur huius cognoscemus, & quid demere oportet ab eo, qui plus habet, & quid adiungere oportet habenti minus: quo enim medium superat, hoc adiungere oportet ei, qui minus habet: quo autem superatur, demere a maximo.

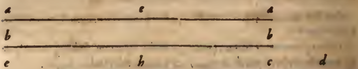
PERGIT magis explanare, quod dixerat: vtiturq; illa, quam vocant expositionem terminorum, quae facit, vt oculis prope cernamus, quae obscurius verbis traduntur. Postquam enim inquit, duobus aequalibus existentibus, sublatum fuerit ab altero ipsorum quippiam, alterique admotum, duabus his partibus superat id, vnde fuit demptum; si namque addit, demptum tantum inde fuisset, non ad positum vero alteri, quod integrum mansit, vno tantum superasset id quod imminutum est: quare medium superabit vno,

quod vt erat, relictum est, eodemque pacto medium, vnde illud sublatum fuit. Addit autem, quod prodest consilio suo, ope huius intelligemus; etitq; nobis ipsum indicio; quid deceat, nos demere ab eo, quod plus habebat, ac quid adponere illi, quod minus: id enim ipsum quo medio praestat, & quasi ipsum vincit, adponere oportet ei, quod minus habet, quo autem superatur, demere opus est a maximo; quo verbis, vt poterat, declarato, venit ad terminos, quos dixi, rei ante oculos constituendae causa.

Ἴσαι αἱ ἐφ' ὧν, ᾱᾱ, ββ, γγ. ἀλλήλαις, ἀπὸ τῆς ᾱᾱ ἀφῃρήσθω τὸ ᾱε, καὶ προσκείσθω τῇ γγ, τὸ ἐφ' ὧν γδ. ὥστε ὅλη ἡ δγγ, τῆς εα, ὑπερέχει τῷ γδ, καὶ τῷ γζ: τῆς ἄρα ββ, τῷ γδ.

Aequales sint inter se aa. bb. cc. a linea, aa, demptum sit a e, & additum lineae cc. id quod est in c d. Quare tota linea d cc, superat lineam e a, linea c d, & linea ch. lineam igitur bb illo, c d.

SINT inquit, lineae tres aequales inter se, quibus in lineis notatae sint in extremis ipsarum partibus litterae, quas nominat a a. b b. c c. a quarum prima, vocata a a, dematur ae: idque adponatur tertiae, quae litteris his e c indicatur, nulla sui parte imminutae; erit autem illud, in quo tunc erunt litterae c d: quapropter inquit, tota d cc superat lineam e a, parte illa c d, & altera c h: restat igitur, vt vincat, superetque lineam b b. parte cd.

Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν τοῦτο: ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν, καὶ ὅσον, καὶ οἷον: καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο, καὶ τοσοῦτο, καὶ τοιοῦτο.

Est autem hoc in alijs quoque artibus: interirent enim, nisi fecisset id quod facit, & quantum, & quale, & id quod accipit, accepisset hoc & tantum, & tale.

QVOD autem docuit requiri, oportereque seruari hac in re, admonet custodiri etiam debere in ceteris artibus, quod si non fiat, ostendit quid incommodi inde nasceretur, magni illius quidem: extinguerentur enim inquit artes, nec inuenirentur, qui ipsas colerent, nisi opifex opus faceret, & quantum, & quale posceit sibi fabricandum, qui ad eum accedit, industriaque ipsius vti vult: eodemque pacto, nisi hic tantum, & tale acciperet; id quod facit autem dicens, intelligit opificem. Quantum autem inde incommodi proficisceretur, si inquam inuentae iam artes perirent, patet, quia opera datur, vt nouae cotidie, vtiles vitae, inueniantur.

Ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἥ τε ζημία καὶ τὸ κέρδος, ἐκ τῆς ἑκουσίου ἀλλαγῆς: τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν ἢ τὰ ἑαυτοῦ, κερδαίνειν λέγεται: τὸ δ' ἔλαττον τῶν ἐξ ἀρχῆς, ζημιοῦσθαι: οἷον ἐν τῷ πωλεῖν, καὶ ὠνεῖσθαι, καὶ ἐν ὅσοις ἄλλοις ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος: ὅταν δὲ μήτε πλέον, μήτ' ἔλαττον, ἀλλ' αὐτὰ δι' αὐτῶν γένηται, τὰ αὑτῶν φασὶν ἔχειν, καὶ οὔτε ζημιοῦσθαι, οὔτε κερδαίνειν, ὥστε κέρδους τινός, καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι, τῶν παρὰ τὸ ἑκούσιον, τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον.

Venerunt

Venerunt autem vocabula haec, & mulcta, & lucrum; ex permutatione, quae sponte initur: plus namque tenere, quàm res suae fuerint, lucrari dicitur: minus autem, quàm prius fuerint, multari, veluti in vendendo & emendo, & in cunctis alijs quorum potestatem copiamq; fecit lex. Quando autem neq; plus, neque minus, sed eadem ex ijsdem contigerint, res suas aiunt habere, & neque multari, neq; lucrari. Quapropter lucri alicuius, & multae medium iustum est, eorum, quae praeter id quod sponte fit, aequale habere, & prius, & posterius.

OSTENDIT, vnde profecta sint nomina, huc translata, damnum inquam, & lucrum: affirmatque ea venisse e permutatione, quae sponte fit, eum in hac consuetudo sit vocare; quaestum facere, lucrarique, plus habere rerum, quàm aliquis prius habebat: minus vero, quam initio, & ante quam res contracta foret, damnum facere: veluti inquit, in rebus vendendis atque emendis, ceterisque omnibus rebus, quarum commutandarum lex potestatem facit hominibus. Videndum autem, an quae sequuntur post hoc, faciant ad alterum contractuum genus, quod cadit in inuitos, vt putarunt interpretes, id est Ephesius, & Argyropylus, siue potius in eodem explicando auctor maneat, qui, vt ostenderit, quando qui contrahunt, quaestum facere dicuntur, siue damni aliquid in rebus suis accipere, ita monstrare voluerit, quando, neque rem augentes, neque minuentes, res suas habere dicuntur, & neque damnum facere, neque lucrari, quare inquit, quod medium est inter lucrum & damnum iustum est, quod a iusto nascitur, sponte administrato; eum inquam contingit, vt aequale habeat prius, ac posterius.

Δοκεῖ δέ τισι, καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶν ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν: ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός: τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει: οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον: οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν: καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν, καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον. Εἴκε πάθοι τάκ' ἔρεξε δίκη τ' ἰθεῖα γένοιτο.

Videtur autem quibusdam, & talio quoque esse simpliciter iustum, quemadmodum Pythagorei aiebant: definiebant enim simpliciter iustum esse, cum par pro pari reddebatur: talio autem hic non quadrat: neque ad iustum, quod colitur in rebus distribuendis: neque ad id, quod adhibetur in factis corrigendis: atqui volunt ipsi hoc ostendere fuisse iustum Rhadamantis. Si quod aliquis fecerit, perpessus fuerit, iustitia haec recta erit.

COMMEMORAT sua quoque aetate inuentos quosdam, qui vellent, quod vocatum fuerat a Pythagoreis ἀντιπεπονθός: dictumq; simpliciter iustum esse, & ipsi tale esse existimarent: illi nanque simpliciter, & sine vlla exceptione, ipsum iustum esse affirmarant; in quo ostendit illos peccasse: nulloque modo vult id verum esse: neq; enim conuenire docet alterutri eorum iustorum ea, quae ipse diuiserat, iustum omne factum, etsi illi, vt auctoritatem ipsi compararent, attulissent illud ipsum esse, quo vsus fuisset iustissimus iudex habitus, Rhadamantes: citato autem hexametro versu, qui in ore Pythagoreorum erat, eum disciplina ipsorum florebat, hoc confirmat, & quale foret, declarat. Meminit huius iusti ex persona chori Aeschylus, qui & ipse Pythagoreus erat, in tragoedia, cuius index Icetides: suadet enim grex ille regi, vt ipsum seruet: poetae verba sunt: ἴσθι γὰρ παισὶ τάδε καὶ δόμοις, ὁπότερ' ἂν κτίσῃς Μένειν Ἄρει 'κτίνειν ὁμοίαν θέμιν. τάδε φερ' εἶναι δίκαια Διόθεν κρατη: sed vetus etiam scholion in eum locum eundem hunc versum ponit. In xij autem tabulis mentio quoque huius iuris erat, vt ex monimentis sex Pompeij perspicitur, nam vocatam fuisse a Romanis paenam hanc talionis, notum est. Sed Rhadamãtis etiam huius, patria Cnosij, mentionem fecit Virgilius.

Πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ: οἷον εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι, καὶ εἰ ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ πληγῆναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι: ἔτι τὸ ἀκούσιον, καὶ τὸ ἑκούσιον διαφέρει πολύ.

Multis enim locis discrepat: veluti si quis magistratum gerens aliquem pulsauerit, non decet ipsum mutuo pulsari, & si magistratum gerentem pulsauerit, non pulsari ipsum solum oportet, verum etiam castigari: praeterea magni interest, sponte fecerit, an inuitus.

NON congruere autem ipsum quibusdam partibus iusti ostendere volens Aristoteles, sed contra pluribus locis dissentire, ait: exempli causa, si aliquis, magistratum gerens, verberarit quempiam, non decet eum contra verberari: eodemque pacto si quis magistratum gerentem percusserit, non satis est eum caedi, verum oportet ipsum praeter eundem numerum plagarum, castigari, vt ita non solum compenset grauem illam iniuriam, sed discat modestior esse, nec publicam dignitatem violare: prioribus enim illis plagis tantum priuatae personae satisfecerat: Praeterea inquit, in his rebus ponderandis magni refert videre sponte ne fecerit, an inuitus, & coactus.

Ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθὸς, καθ' ἀναλογίαν, καὶ μὴ κατ' ἰσότητα: τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις: ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν: εἰ δὲ μὴ, δουλεία δοκεῖ εἶν, εἰ μὴ ἀντιποιήσει: ἢ τὸ εὖ: εἰ δὲ μὴ, μετάδοσις οὐ γίνεται: τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσι. διὸ καὶ χαρίτων ἱερὸν ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵνα ἀνταπόδοσις ᾖ: τοῦτο γὰρ χάριτος ἴδιον: ἀνθυπηρετῆσαι γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον.

Verum in communionibus, quae pertinent ad res permutandas continet huiuscemodi iustum (intelligo cum par pro pari redditur) proportione, & non aequalitate: compensando enim, & par pro pari reddendo, vt proportio requirit, manet ciuitas: aut enim male factum student: sin autem, seruitus videtur esse, nisi remuneratio fecerit, aut bene: sin autem, commutatio non fit: commutatione enim permanent. Unde templum gratiarum in illustri loco condunt, vt sit remuneratio: hoc enim gratiae proprium est: oportet enim mutuo suppeditare illi, qui princeps gratiae fuerit, rursusq; ipsum incipere beneficium dare.

VT alienum esse significauit iustum hoc a generibus illis duobus iustitiae; quorum alterum manet in honore, pecuniaque tribuenda bene meritis ciuibus pro rectis eorum factis: alterum vero in prauis contractibus emendandis: ita locum habere ipsum inquit, in communionibus, societatibusque, in quibus res aliquae commutantur, tuerique ipsum, ac continere eas, bonique in ipsis multum parere, si tamen proportione custodita personarum administretur, & paritas, aequalitasque attendatur, cum res publica maneat, quando proportione par pro pari reddunt, non solum in bonis, sed etiam in malis iniurijsque compensandis, nam pro malis etiam acceptis malum dandum censet, quod nisi fiat, inquit, seruitus pro libertate in ciuitatem inducitur, nam nisi etiam recte facta, & beneficia compensentur, affirmat, neminem inuentum iri, qui dux, auctorque cuipiam alicuius beneficij velit esse: compensatione vero, mutuaque benignitate manere, statumq; suum tueri ciuitates: quo consilio inquit, hucque respicientes, consuesse Graecos sacellum gratiarum aedificare ante oculos omnium, illustrique admodum loco, vt admonerent ciues, excitarentque ad gratias referendas, & pro bono accepto bonum reddendum, quod proprium, peculiareq; esse dicit gratiae, ac beneficij accepti. Vim autem, naturamq; huius rei diligenter exponit: oportet enim inquit mutuo seruire commodis eius, qui aliqua re iuuerit, rursusq; illum esse principem nouae gratiae. Verba vero haec, quae mirifice hic quadrant, Ciceronis, videor mihi legisse apud veterem auctorem. "Oportet quoque in ciuitate bene instituta templum esse gratiarum, vt meminerint homines gratias esse referendas." Cogor, si officio interpretis fungi volo, dissentire ab amico viro,

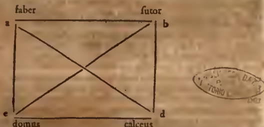
& bene

& bene de studijs sapientiae merito, qui aliter hunc locum accepit, ac putauit augendi particulam hic abundare, legique debere καὶ κατ᾽ ἰσότητα: is autem est Octauianus Ferrarius, qui in libro, quem scripsit de sermonibus Exotericis, valde erudito, & pleno elegantis, variaeque doctrinae, iudicium, quod dixi, fecit de sententia superioris partis, quod si cogitasset, velle auctorem prius adaequari res illas, quae in contentionem veniant, & non sumi vt aequales, quemadmodum prius erant; vidisset profecto temptari, commutarique non oportere lectionem, quae constanter in omnibus libris, & scriptis, & excusis eadem mansit: nam lapsum etiam ipsum, in eo arbitror, quod secum facere Ephesium interpretem existimat, qui manifesto receptam, peruulgatamque lectionem sequitur.

Ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν, τὴν κατὰ ἀναλογίαν, ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις, οἷον οἰκοδόμος, ἐφ᾽ ᾧ α: σκυτοτόμος, ἐφ᾽ ᾧ β: οἰκία, ἐφ᾽ ᾧ γ: ὑπόδημα, ἐφ᾽ ᾧ δ: δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκοδόμον παρὰ τοῦ σκυτοτόμου τοῦ ἐκείνου ἔργου, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι τοῦ αὑτοῦ: ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὸ ἀντιπεπονθὸς γένηται, ἔσται τὸ λεγόμενον: εἰ δὲ μή, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει: οὐθὲν γὰρ κωλύει κρεῖττον εἶναι τὸ θατέρου ἔργον, ἢ τὸ θατέρου: δεῖ οὖν δὴ ταῦτα ἰσασθῆναι.

Efficit autem compensationem, in qua adhibita sit proportio, coniugatio per diametrum: ceu faber, in quo a, sutor, in quo, b. domus in quo c. calceus, in quo d. oportet igitur fabrum sumere a sutore aliquid ipsius operis: & eum illi sui dare pro illo. Si igitur primum fuerit, quod proportione constat, aequale, deinde talio extiterit mutuaque compensatio, erit id quod a nobis dicitur, sin autem, non aequale, neque manet: nihil enim prohibet, quin alterius opus melius sit, quàm opus alterius: oportet igitur iam haec adaequari.

QVAE ratio sit conficiendae recte, ordineque huius compensationis, constantis proportione, docet: atque copulationem, quae geritur iunctis ijs, quae posita sunt in extremis partibus dimetientis, bifariam secantis quadratum, hoc moliri, formamque ipsam construit, quae haec est.

Opus igitur est inquit sumere fabrum aedificiorum a sutore aliquid ipsius operis, fabrūq; eum pro illo dare ipsi quippiam sui: docet igitur, si, quae primo veniunt in permutationem hanc, opera duorum horum opificum, aequalia inter se fuerint, vt vnum eorum alterum non vincat, maiorisque pretij fit, futurum esse, quod dictum est, idest rectam, iustamq; futuram compensationem illam: sin vero non contigerit hoc, non aequam, neque mansurum esse commertium illud & communionem: fieri etiam inquit, potest, vt opus vnius melius sit, praestantiusque, quàm alterius: opus igitur est inquit, quod prius vsu non venerat, haec adaequari.

Ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν: ἀνῃροῦντο γάρ, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν, ὅσον, καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο καὶ τοσοῦτον, καὶ τοιοῦτον: οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία, ἀλλ᾽ ἐξ ἰατροῦ, καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων, καὶ οὐκ ἴσων: ἀλλὰ τούτους δεῖ ἰσασθῆναι.

Est autem hoc & in alijs artibus: extinguerentur enim; nisi faceret id

quod facit, quantum, & quale, & quod accipit, accepisset hoc, & tantum, & tale: non enim è duobus medicis fit societas, sed e medico, & agricola, demumq; e dissimilibus, & non aequalibus: verumtamen hos oportet adaequari.

REPETIT idem, quod supra praeceperat, atque iisdem etiam verbis, quibus tunc vsus fuit, idem exponit, quod scilicet hac in re seruare oportet, idem in alijs artibus custodiri debere, quod si non fieret, incommodum inde magnum nasceretur, exitiumque magnorum fructuum, vtilitatumque, quas capimus è vita. Non tamen idem hic, quod supra, statim adiungit, sed inquit, requiri omnino in permutationibus his varietatem, dissimilitudinemque artium: aliter enim extingueretur haec permutatio: neque enim inueniret opifex aliquis, qui praeberet ipsi, quo eget, & pro illo sumeret id, quo abundat; non igitur inquit fieri, exercerique communionem hanc, voluntatumque concursum e duobus medicis: eodemque pacto e duobus sutoribus, ceterisque omnibus, qui eandem artem colant, sed vt ait, e medico & agricola, & ad summam e diuersis, & nullo pacto iisdem, aequalibusque: in quibus tamen addit; eorumque aestimatione opus est ipsos adaequari.

Διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἐστιν ἀλλαγή, ἐφ' ὃ τὸ νόμισμ' ἐλήλυθε, καὶ γίνεταί πως μέσον· πάντα γὰρ μετρεῖ· ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν, καὶ τὴν ἔλλειψιν· πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματα ἴσον οἰκίᾳ ἢ τροφῇ.

Quapropter cuncta, quorum commutatio est, oportet talia esse, vt conferri inter se possint: ad quam rem praestandam pecunia venit, & fit aliquo modo medium: cuncta enim metitur: quare & exuperantiam, & penuriam: quot igitur numero calcei aequales sunt domui, siue escae.

ELICITVR hoc ex iis, quae iam tradidit, corollariique vim habet, oportere aliquo modo, vt cuncta, quae in permutationem veniunt, conferri inter se possint: aliter enim permutationi locus non esset: συμβλητὰ enim haec vocantur, quomodo ipse ea nominat multis locis in Topicis suis, & quomodo locutus etiam est Theocritus, cum dixit conferri non posse ignobiles, vilesque flores cum rosa, Verba eius sunt; ἀλλ' οὐ σύμβλητ' ἐστι κυνόσβατος, οὐδ' ἀνεμώνα πρὸς ῥόδα. Addidit autem aliquo modo, quia proprie ita dicuntur, quae sunt eiusdem generis, vt siquis florem cum flore conferat, equum cum equo, & vrbem cum vrbe; cum ita vinum cum frumento, aut veste conferri non possit, etsi praestans ille suo in genere poeta sentem canis, & anemonem cum suauissimo flore conferri non posse, aliud respiciens, dixerit, vt Latinus etiam, in eodem genere carminis, inquit, conferri non posse Mantuam cum Roma, propter incredibilem dissimilitudinem magnitudinis, ac splendoris earum ciuitatum, qui esset inter eas; ita igitur illae comparabiles inter se, quod philosophus significare voluit; cum igitur hoc incommodum in se haberent, quae intelligit, & quia e remotis, longinquisque locis haec in vnum, eundemque non facile comportantur, addit, inuentam esse pecuniam, quae mederetur huic difficultati; essetque aliquo modo medium inter illas, cum pecunia, nummusque cuncta metiatur, quare, vt ostendit, mensura etiam est, declaratque nimium & parum cunctarum rerum, & quantum altera ipsarum, alteri praestet: quot scilicet calcei, opus sutoris, pares sint labori, quem longum sustinuit faber in domo aedificanda, siue agricolae, in victu nobis parando.

Δεῖ τοίνυν ὅπερ ὁ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν ἢ τροφήν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγὴ, οὐδὲ κοινωνία· τοῦτο δ', εἰ μὴ ἴσα εἴη πως, οὐκ ἔσται.

Oportet ergo quanti est faber, si conferatur cum sutore, tanti esse calceos collatos cum domo, & esca: nisi enim hoc fuerit, non erit permutatio, neque communio: hoc vero, nisi aequalia aliquo modo erunt, non erit.

VT tollatur error, resque recte & ordine administretur, inquit, opus esse videre, vt quam rationem habet faber domus ad sutorem, tot numero calceos accipiat, si illi studio suo seruiuit: siue quantam mensuram frumenti, si colono operam dedit, quod nisi custodiretur,

inquit,

inquit, restabat, vt tolleretur permutatio, communitasque haec, κοινωνίαν enim vocauit, tamquam commercium hoc, vt supra fecerat, cum dixit κοινωνίαν ἀλλακτικὴν id quod necessario futurum esse affirmauit, nisi illa, quae prius inaequalia erant, aequalia aliquo modo redderentur.

Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, ὥσπερ ἐλέχθη πρότερον: τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἣ πάντα συνέχει: εἰ γὰρ μηθὲν δέοιντο, ἢ μὴ ὁμοίως, ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγή, ἢ οὐχ ἡ αὐτή: οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην: καὶ διὰ τοῦτο τοὔνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστὶ, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβάλλειν, καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον.

Opus est igitur, vt vno quopiam cuncta commensurentur, vt prius dictum est: hoc autem est, si veritatem quaerimus, vsus, & indigentia, quae cuncta continet: si namque nihil egerent, aut non pariter, siue non erit permutatio, siue non eadem: tamquam enim locum indigentiae subijt nummus ex hominum pacto, & conuento: & hac de causa nomen hoc consecutum est νόμισμα, quod natura non constat, sed instituto: nostri enim arbitrij est mutare, & irritum facere.

In hoc igitur incumbendum esse inquit, oportereq; vno quopiam cuncta mensurari; quod ipsum, quid potissimum sit, si vere, appositeque significare voluerimus, dicemus esse, communi hoc nomine, penuriam eius rei, fructumque, quem inde capimus, quae penuria vim hanc habet, facitque vt hanc communionem colamus: omniaque adstringit, & in officio retinet, quod si ait non egerent illa re, siue non similiter egerent, vt eorum alter minus illa egeret, alter vero magis, iniquiore condicione res geruntur ab eo, qui magis eget; ne tamen, qui tunc abundat, penitus respuat condicionem, totusque auersus a permutatione sit, dicit inuentam pecuniam, quae quasi spondet futurum prorsus esse, vt si quando eguerit illa ipsa re, siue alia quapiam, ope sua numquam eam ipsi defuturam; quod ex pacto, & conuento factum fuisse commemorat: idque indicare docet nomen, quo a Graecis nummus, pecuniaque significatur idest νόμισμα, ab opinione & instituto ductum: neque enim illud tantum valet lex, verum etiam sententiam, & consensum, quae causa etiam videtur fuisse, vt leges a Graecis eodem nomine vocarentur: consenserunt enim, qui illic uiuunt, iudicio suo ipsas custodire, ratasque esse voluerunt. Constare vero opinione & consensu, non natura, declarat, quod in manu nostra positum est eripere ipsi auctoritatem omnem, ac si libuerit irritum, atque inutile reddere.

Ἔσται δὴ ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ: ὥστε ὅπερ γεωργὸς πρὸς σκυτοτόμον, τὸ ἔργον τὸ σκυτοτόμου, πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ: εἰς σχῆμα δὲ ἀναλογίας οὐ δεῖ ἄγειν, ὅταν ἀλλάξωνται: εἰ δὲ μή, ἀμφοτέρας ἕξει τὰς ὑπεροχὰς τὸ ἕτερον ἄκρον: ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὐτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί: ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι: γεωργὸς α. τροφὴ γ. σκυτοτόμος β. τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον δ. εἰ δὲ οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία.

Erit igitur vtique talio, repensumque, cum adaequatum fuerit: quapropter quod est agricola, si referatur ad sutorem, opus sutoris erit, si referatur ad opus agricolae: in figuram autem proportionis perducere non oportet, quando iam permutarint: sin autem, ambas habebit exuperantias alterum extremum: sed quando habuerint res suas, ita aequales, & socij: quia haec aequalitas potest in ipsis fieri. agricola a. esca c. sutor b. opus sutoris adaequatum d. si autem non licuisset ita par pro pari accipere, nulla extitisset communio.

Docet quando par pro pari acceperint, qui permutant opera sua: esseque ipsum inquit

quan-

quando illa aequalia reddita fuerint, & non prius, ita vt quae aestimatio est, dignitasque coloni ad sutorem, eadem sit operis sutoris ad opus coloni, idest calceorum ad frumentum aut vinum: operam autem dandam non esse, vt redigantur ad similitudinem rationis, quando iam commutauerint inter se opera sua: si namque tempus illud expectaretur futurum esse, vt alterum extremorum ambas habeat exuperantias: sutor enim, qui alterum extremorum est, habebit modium frumenti, quod praestat pari calceorum, & habebit exuperantiam boni, hoc pacto, quia minus laborauit in conficiendis duobus calceis: minus autem mali (labor enim malum est) vim habet, ac rationem boni: sed tunc incumbendum in id esse, cum ambo opera sua secum habuerint: sic enim pares inter se erunt, & communio, commerciumque manebit: ita autem ponitur ab ipso res ante oculos, & proportio recte administratur; potest autem ita res geri, & aequalitas eo induci.

	colonus		sutor	
a				b
c	frumentum		calcei adaequati	d

Quod si addit auctor, nullo pacto opera aequari, pariaque reddi potuerint, nemo inuenietur tam stultus opifex, qui cum tanto detrimento opus suum permutare velit.

Ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει, ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἅτερος, οὐκ ἀλλάττονται, ὥσπερ ὅταν οὗ ἔχει αὐτὸς, δέηταί τις, οἷον οἴνου, διδόντες σίτου ἐξαγωγήν: δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσαθῆναι.

Indigentiam autem continere, tamquam vnum quoppiam sit, declarat, quod quando indigentia non presserit ipsos, vt rebus alterius vtantur, siue ambos, siue alterum ipsorum, non permutant, ceu quando eo, quo ipse abundat, eguerit aliquis, ceu vino, dantes exportandi frumenti potestatem: hoc igitur oportet exaequari.

PROBAT verum esse, quod dixit, penuriam tueri, continereque permutationem, quae si non foret in ambobus, aut saltem in altero eorum, non facile inducerentur. vt inter se permutarent opera sua opifices, atque inde oriretur interitus artium communionisq; omnis hominum inter se: declarare id ait verum esse, quod cum minime eguerint, non permutant, vt fit quando, quo abundat aliquis, alius quispiam eguerit: argumentatur autem a signo, exemplum vero sumit ab Homero, qui narrat Graecos in bello Troiano vinum solitos sibi parare, dato aere aut ferro, aut pellibus caesarum animantium illis, qui copiam eius haberent, quo loco poetae iurisconsultus etiam vsus est in ostendenda origine emptionis ac venditionis: noster autem morum magister addit, oportere prius res, quas inter se mutant adaequari.

Ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν: δεῖ γὰρ, τοῦτο φέροντι, εἶναι λαβεῖν.

Super permutatione autem futura, si nunc nihil eget, secuturam eam, si eguerit, nummus tamquam sponsor nobis erit: oportet enim, si attulerit hunc, licere ipsi capere.

ADIVNGIT idem, cum contigerit, vt eorum alter eo tempore non egeat: prospiciat tamen

vsu

vsu venire ipsi posse, vt aliquando egeat, inuentam esse pecuniam, quae tamquam sponsor quidam sit, rem eam ipsi non defuturam, si penuria eius aliquando laborarit, requirit: te enim inquit hoc institutum, vt si quis pecuniam praebuerit, liceat ipsi capere quod poscit.

: Πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο, τὸ αὐτό: οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται: ὅμως δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον.

Expositum igitur est huic incommodo & hoc: non enim semper nummus idem valet; verumtamen solet permanere diutius.

PRETIVM rerum venalium non manere, sed mutari, variarique, monstratum erat; satisque hoc planum, & exploratum est, vnde vilitas, & caritas annonae vocata est: ideoque necessariam esse adaequationem; quia autem videbat, quempiam obijcere sibi posse, idem quoque in pecunia contingere, materiaque omni, ex qua nummi cuduntur, occurrendum sibi esse huic rei putauit; non negat igitur, quin id verum sit, sed ait, rarius & infrequentius hoc esse: πάσχει τὸ αὐτό, quod auctor dixit, valet, habet in se hoc tamquam vitij, vsu venit de ipso, quod de mercibus, artificumque operibus: quemadmodum Aristophanes ridens locutus est: τὸ λόχμη δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τὰ κάρδαμα, idest idem existit in natura nasturtij: idemque herba haec efficit.

Διὸ δεῖ πάντα τετιμῆσθαι: οὕτω γὰρ ἔσται αἰεὶ ἀλλαγή: εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία: τὸ δὴ νόμισμα, ὥσπερ μέτρον, σύμμετρα ποιῆσαν, ἰσάζει: οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν: οὔτ' ἀλλαγή, ἰσότητος μὴ οὔσης: οὔτ' ἰσότης, μὴ οὔσης συμμετρίας.

Quapropter rectum foret, cuncta aestimata esse: ita enim semper esset permutatio: quod si hoc, etiam communio: nummus igitur, tamquam medium, cum reddidit res commensurabiles, adaequat: neque enim, nisi existeret permutatio, communio extitisset: neque permutatio, nisi esset aequalitas: neque aequalitas, nisi esset commensuratio.

QVARE adiungit recte facturum esse eum, qui huic incommodo remedium adhiberet, studioque suo, atque auctoritate praestaret, vt cunctis rebus aestimatio certa, rataque figeretur; ita enim permutatio perpetua foret, atque ab omni metu vacua; cui permutationi, si via obstructa non foret, esset quoque parata semper, promptaque communio: nummum igitur pecuniamque huic malo, vt potest, sedando inuentam esse, qui nummus tamquam medium, cum effecerit, vt quae prius dispâria erant, veluti vinum, ac coria, sub eandem mensuram cadant, adaequans illa: quot autem bona inde nata sint, aperit; ordinemque eorum diligenter persequitur, neque enim inquit sine permutatione mansisset communio, locusque ipsi fuisset: neque sine aequalitate mansisset permutatio: quomodo enim cum tanto suo damno aliquis permutationi operam dedisset: neq; aequalitas extitisset, nisi res dissimiles sub eandem mensuram aliquo modo redactae fuissent.

Τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ, ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον διαφέροντα, σύμμετρα γενέσθαι: πρὸς δὲ τὴν χρείαν, ἐνδέχεται ἱκανῶς: ἓν δή τι δεῖ εἶναι, τοῦτο δὲ ἐξ ὑποθέσεως: διὸ νόμισμα καλεῖται: τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμετρα: μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι.

Si veritas igitur attendatur, fieri non potest, vt res tam differentes sub eandem mensuram cadant: ad vsum tamen, ac vitam locum habet satis: vnum igitur quoddam oportet esse: idq; hominum pacto, & condicione firmatũ: vnde νόμισμα a Graecis appellatur: hoc enim praestat, vt omnes res sub eandem mensuram cadant: mensurantur enim cuncta nomismate.

CVM

Cvm dixisset, artificum opera, resq; illas omnes oportere ad eandem mensuram redigi: videretq; non posse id vere, exquisiteq; praestari, ob tantam earum dissimilitudinem, fateri id voluit, testariq; hoc ipsum etiam non se fallere, quomodoq; accipi velit docere, id que, quod aliter verum non fuisset, ostendere, tempori atque vsui seruire: vnum igitur inquit opus esse extare, quod quidem instituto, atque opinione constat, non vi sua, ac natura; vnde inquit vocatum est νόμισμα, quia ab opinione, voluntateque hominum conflatum est: hoc namque, quod satis sit, reddit cuncta talia, vt ope ipsius mensurari possint: metiuntur enim ait omnia mortales nummis, ac pecunia: id autem docet, constituens rem ante oculos, terminis atque exemplo.

Οἰκία, ἐφ' ἧς ᾱ. μναῖ δέκα, β̄. κλίνη, γ̄. τὸ δὴ ᾱ, τοῦ β̄ ἥμισυ, εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἡ οἰκία, ἢ ἴσον: ἡ δὲ κλίνη ἢ δέκατον μέρος τὸ γ̄ τοῦ β̄: δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε: ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν, πρὶν τὸ νόμισμα εἶναι, δῆλον: διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ κλῖναι ε̄, ἀντὶ οἰκίας, ἢ ὅσου αἱ ε̄ κλῖναι: τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται.

Domus, in qua a: minae decem, b; lectus, c; a igitur dimidium b; si quinque minis aestimata fuerit domus, aut rebus aequalibus quinq; minis: c autem, lectus, decima pars fuerit ipsius b: perspicuum igitur quot lecti aequales sunt domui, quinque etenim: sic autem rerum permutationem tractari solitam, ante quam nummus inuentus esset, perspicuum est: nihil enim interest, vtrum lecti quinque pro domo dentur, siue quod tanti sit, quanti lecti quinque. Quid igitur iniustum est, & quid iustum traditum est.

Ostendit quomodo pecuniae vi, atque adminiculo, recte res mensurantur, quae sunt diuersorum generum; inquit igitur, vbi est littera a; collocetur domus: vbi est b, minae decem: lectus vbi c: a igitur inquit dimidium erit, b, si quinque minis aestimabitur, siue aequalis illi, si verum pretium ipsius iudicabitur esse quinque minae, lectus autem idest c. decima pars minarum, pecuniaeque in medio positae, vt mensurae extremorum. Hoc igitur pacto inquit, idest ope & auxilio medij perspicuum erit, quot lectis compensetur domus, aequalisque opera reddatur fabri materiarij operae, studioque alterius fabri, qui domum aedificauit: vnum enim, atque idem esse, inquit, praebere quinque lectos pro domo, siue pretium, mercedemque pecuniariam, quae adaequet quinque lectos: post hoc addit auctor expositum esse, quid iniustum, & quid iustum sit.

Διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι: τὸ μὲν γὰρ, πλέον ἔχειν: τὸ δ', ἔλαττόν ἐστιν.

His autem distinctis apertum est, iustam actionem medium esse inter iniuriã facere & iniuriam accipere: hoc namq; plus habere, hoc vero minus est.

Cvm ostendisset iam, quomodo iustum est medium vi opeque eorum, quae explicata sunt, inquit, perspicuum esse iustam actionem medium esse inter iniuriam facere, & iniuriam accipere, cum alterum horum prius inquam sit plus habere: alterum vero, idest iniuriam accipere, sit, minus, quàm deceat, habere, rerum scilicet bonarum.

Ἡ δὲ δικαιοσύνη, μεσότης ἐστὶν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς πρότερον ἀρεταῖς, ἀλλ' ὅτι μέσου ἐστὶ, ἡ δ' ἀδικία τῶν ἄκρων.

Iustitia autem mediocritas quaedam est, non eodem autem modo, quo priores virtutes, sed quia medij est, idest aequalis: iniustitia autem extremorum.

Ivstitia autem addit, quae non est actio, sed habitus animi, instructus semper, paratusque

tusque ad ea gerenda, quae iusta sunt: transit enim nunc ab actione iusta ad habitum talem, est mediocritas, in quo conuenit ipsi cum alijs habitibus rectis, ac virtutibus, quae & ipsae mediocritates sunt, vt autem similitudinem significauit, ita statim in quo mediocritas haec discrepet ab alijs mediocritatibus declarare instituit, sed ita vocatam inquit, quia tota conuersa est ad medium, idest, ad id, quod aequale est: iniustitia vero ad extrema.

Καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστὶ καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὑτῷ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον: οὐχ οὕτως, ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ, πλέον αὑτῷ: ἔλαττον δὲ, τῷ πλησίον: τοῦ βλαβεροῦ δ', ἀνάπαλιν, ἀλλὰ τοῦ ἴσου τοῦ κατ' ἀναλογίαν: ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον.

Et iustitia quidem est, vi cuius iustus homo dicitur esse paratus ad agendum, quod iustum est, atque id electione, & ad diuidendum inter se, & alium, & inter duos alios: non ita vt rei expetendae plus sibi sumat, minus autem alteri tribuat: eius autem quod damnum afferat, contra, sed aequalis illius, quod proportione constat. similiterq́ se gerere in alio erga alium.

DISTINGVIT iustitiam a contrario ipsius habitu, iniustitia, qui ambo sunt habitus, sed dispares in his, quae ostendit: inquit enim iustitiam mediocritatem esse, vi cuius, qui iustus est, dignusque, qui hoc praeclaro nomine decoretur, pronus semper est ad id gerendum, quod iustum est, atque id voluntate, delectuque prius facto cum animo suo, id sibi prorsus faciendum esse, eodemque pacto cum contingit, vt ipsi diuidendum, aliquid, distribuendumque sit ciuibus, siue ipse vnus eorum sit, qui accipere debent, siue officio hoc fungi, partirique id debet inter alios, non ita se gerit, vt rei expetendae plus sibi sumat: minus autem alij tribuat: detrimentosae autem, fugienda eque, contra, verum semper aequale custodit pro portione meritorum, dignitatisq; personatum: eodemq; pacto aequale attendat, colatq;, cum ipsi diuidendum est aliquid alijs, non participi ipsi eius diuisionis.

Ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον, τοῦ ἀδίκου: τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου, ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον: διὸ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεώς ἐστιν: ἐφ' αὑτοῦ μὲν, ὑπερβολῆς τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου: ἐλλείψεως δὲ τοῦ βλαβεροῦ: ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον, ὁμοίως: τὸ δὲ, παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχε.

Iniustitia autem contra iniusti: hoc autem est exuperantia, & paucitas eius, quod emolumenti aliquid in se habeat, aut detrimenti, quod repugnet proportioni. Quapropter exuperantia, & paucitas iniustitia est, quia exuperantiae est & paucitatis: in semetipso quidem exuprantiae simpliciter vtilis: paucitatis autem detrimentosi: in alijs autem ad summam, similiter: quod autem alienum a proportione est, verocumque modo contigerit.

SIGNIFICAT his verbis, qualis habitus sit iniustitia: statímque ostendit rem contra se habere in eo, atque in iustitia; cum iniusti sit habitus, quod tamen explicat; docetque quale sit: iniustum enim esse inquit, nimium, & patum eius, quod prodesse potest, siue obesse; non spectata proportione, sed contra ipsam, re tractata, ac gesta. Monstrat autem accurate, quomodo hoc capi debeat: dicitque ipsam esse exuperantiam, atque egestatem, non alio nomine, nisi quia attendit eas, atque administrat: inquit enim ipsam esse ὑπερβολῆς, & ἐλλείψεως, vt supra dixerat iustitiam esse τοῦ μέσου, quod admonuisse volui locutionis causa: addit autem, cum diuisor particeps est eius partitionis, resque ad eum peruenit, ipsum sequi exuperantiam simpliciter rei vtilis, diminutionem autem simpliciter rei detrimentosae. Cum vero expers est ipse partitionis, distribuitque alijs, quod ad summam pertinet ait, & vt vno verbo rem complectar, eodem pacto peccat: improbeque id munus obit; quod vero ad proportionem pertinet, vt contingit, ac temere, nulla ratione seruata ac regula: nunc enim illi, cuius mediocria sunt merita, plus, quam decet, tribuet: alio autem tempore eidem minus.

Τοῦ δὲ ἀδικήματος· τὸ μὲν, ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι· τὸ δὲ μεῖζον, τὸ ἀδικεῖν· περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοῦτον τὸν τρόπον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ δικαίου, καὶ ἀδίκου καθόλου.

Iniusti autem facti, quod quidem minus est, est iniuriam accipere: maius autem iniuriam facere: de iustitia igitur & iniustia, quaenam sit vtriusque natura; dictum sit hoc pacto: similiter autem de iusto, & iniusto in vniuersum.

De iniusto autem facto cum praeceperit, prauaque diuisione, in qua personae duae requiruntur, eius qui iniuste diuisit, & eius qui minus accepit, nisi qui diuidit, sibi etiam ipsi partem iure tribuere potest tradere etiam voluit, quibus nominibus ambo haec vocentur: minusque accipere quam decebat, esse ait, iniuriam accipere, plus autem quàm rectum sit, iniuriam facere. Post hoc tangit, repetitque quid modo praestiterit: est enim haec tamquam peroratio; commemoratque, se de iustitia atque iniustitia praecepisse, quae natura, visque sit vtriusque, satisque esse putat, a se ita de ipsis disputatum esse: eodemque pacto de iusto, & iniusto in vniuersum.

Ἐπεὶ δ' ἔστιν, ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, ὁ ποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν, ἑκάστην ἀδικίαν, οἷον κλέπτης, ἢ μοιχὸς, ἢ λῃστής, ἢ οὕτω μὲν οὐδὲν διοίσει· καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικὶ, εἰδὼς τὸ ᾗ· ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως ἀρχὴν, ἀλλὰ διὰ πάθος· ἀδικεῖ μὲν οὖν, ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν, οἷον οὐδὲ κλέπτης, ἔκλεψε δέ· οὐδὲ μοιχὸς, ἐμοίχευσε δέ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Quia autem locum habet, vt aliquis, qui iniuriam facit, nondum iniustus sit, qualia iniusta facta sunt, in quibus, qui voluetur iam iniustus est in omni iniustitia, ceu fur, vel adulter, vel praedo, an ita quidem nihil intererit: nam & rem habere cum muliere poterit, quam cognorit, non tamen proposito sibi fine illo, deliberato; sed commoto animo: iniuste igitur facit, iniustus tamen non est, veluti neque fur, furatus autem est: neque adulter, adulteratus autem est: simili autem modo se res habet in alijs.

Diviserat iam Aristoteles iustitiam in sua quasi membra, & quae nam illa forent declararat, eodemque pacto iustum, quod inde proficiscitur, cum tamen videret se non explesse opus, quod conficiendum susceperat, restareque alia genera iusti, ipsa explicare aggreditur, ne imperfectum ipsum relinquat: simulque errores quosdam tollere, & scrupulos euellere, qui molesti valde esse potuissent: est autem genus quoddam iusti, quod ciuile vocatur: ipsiusque partes plures sunt, quae cuncta sedulo sunt tradenda. Primum igitur incumbit in nodum difficilem dissoluendum: non deerant enim, qui arbitrarentur, omnẽ hominem, qui iniustè aliquid faceret, rectè posse iniustum appellari: id quod ipse falsum esse docet, diruto quasi solo ac fundamento opinionis eorum: ita autem argumentatur. Quia fieri potest, vt aliquis, qui iniustè quippiam faciat, nondum iniustus sit, videndum videtur, quae nam potissimum sint iniusta facta, quae statim, vt perpetrata sunt, reddunt quempiam iniustum: exempli causa, furem, adulterum, praedonem: ita autem quaerebãt illi, qui putabant in certo quodam genere delictorum positum hoc esse: silico autem ipse declarat, aliam viam ineundam esse illi, qui velit hanc quaestionem profligare: an enim inquit, nullius momenti hoc est ad id, quod volumus distinguendum: etenim vsu venire potest, vt aliquis rem habeat cum vxore aliena, intelligens eam esse copulatam cum viro, nõ tamen proposito sibi illo fine, vt matrimonium violet: sed amore impulsus: facit igitur iniuriam, iniustus autem non est inquit, veluti etiam non fur, furatus tamen est, remq; alienam clam surripuit; eodemque pacto minime adulter, etsi adulteratus est; idemque ait in ceteris generibus delictorum. Aliquo autem modo ita se purganit Chaerea Terentianus
» Thaidi, cum inquit. Vnum hoc scito, contumeliae me non fecisse causa, sed amoris; & fortasse etiam eodem pacto defendit Demipho culpam Chremetis fratris apud Nausistratam: vinolentum enim cum fecisse eum dicat, sine dubio significat, consulto eum non fecisse, etsi

contentus eo non fuit, sed alia etiam adiunxit, quae persuadere ei possent, vt viro ignosceret.

Πῶς μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον.

Quomodo igitur se habet talio ad iustum, traditum prius est.

TESTATVR paucis quid effecerit. Vel potius significat se praestitisse quod debebat, aperuisseq; discrimen, quod inter genus iuris vocatum a Graecis ἀντιπεπονθὸς & iustum ciuile sit.

Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν, ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι, καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον: τοῦτο δὲ ἐστιν ἐπὶ κοινωνῶν βίου, πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων, ἢ κατὰ ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμόν.

Oportet autem minime fallere nos, id quod quaerimus esse & simpliciter iustum, & ciuile iustum: hoc autem est in ijs, qui socij sunt vitae ad consequendum, quod satis sit vsibus ipsorum liberis hominibus: ijsdemq; aequalibus inter se vel proportione, vel numero.

SVADET nobis auctor, ne patiamur hoc nos fallere, iustum id, quod inuestigamus, cuiusque cognoscendo operam damus, esse iustum simpliciter, iustumq; illud, quod ciuile vocatur, quod scilicet iustum, vt magis significaret, quod foret, satis non habuit nominibus indicare, sed explanare voluit, aitque ipsum esse, quod colitur inter eos, qui participes sunt, ac tanquam socij eiusdem vitae, quã societatem inter se coierunt statueruntque, relictis suis sedibus, in eodem loco viuere, vt abundarent commodis vitae: nihilque merito ab ipsis desideraretur, quod valeret ad bene, beateq; viuendum: illos autem praeterea inquit, oportere liberos homines, & aequales esse, quod scilicet, vt aequales inter se sint, docet duobus modis contingere, siue vt pares sint, seruata dignitate personarum, siue vt numero pares, spreta dignitate, nullaque ratione habita existimationis, meritorumque ipsorum.

Ὥστε ὅσοις μή ἐστι τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα.

Quapropter ij, in quibus hoc non mutuo existit, non participes inter se sunt iusti ciuilis, sed cuiusdam iusti, ita vocati similitudine quapiam.

VT monstrauit in quos cadetet iustum, quod intelligit, ita nunc indicat a quibus ipsum alienum sit, nec iustum quod complectitur ipsos hoc nomine, ciuileque appellari debet, sed alijs quibusdam, quae conueniant societatibus, quae cum variae, dissimilesque sint, diuersis etiam nominibus notantur: intelligit enim iustum inter parentes ac liberos, inter virũ & vxorem, inter erum & seruum, quod proprie iustum ciuile, communeque vocari non potest: sed quoddam solum certumq; idest paternum, virile, erile, quodque propter similitudinem quampiam, ita appellari possit, quia quasi vmbram illius retineat.

Ἔστι γὰρ δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς: νόμος δ', ἐν οἷς ἀδικία: ἡ γὰρ δίκη, κρίσις τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἀδίκου.

Est enim iustum in ijs, quibus lex inter ipsos est: lex autem, in quibus iniustitia: ius enim, in quibus existimatio est iusti, & iniusti.

DECLARAT auctor quibus in personis locum habet iustum ciuile: ostenditque inueniri ipsum in illis hominibus, qui lege inter se iuncti sunt; quae lex requiritur, vbi iniustitia existere potest, quo namque illa irrumpere non videtur, aut penetrare posse, non necessaria lex est, quae viam obstruat huic malo, aut si eo inuaserit, inde, vt potest, ipsum eijciat: dica enim inquit, vnde δίκαιον vocatum est, existimatio est, & quasi norma quaedam iusti facti, & iniusti: probat autem quod vult, argumento ducto a ratione nominis.

Ἐν οἷς δ' ἀδικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐν τούτοις· ἐν οἷς δὲ τὸ ἀδικεῖν, οὐ πᾶσιν ἀδικία· τοῦτο δ' ἐστὶ, τὸ πλέον αὑτῷ νέμειν, τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· ἔλαττον δὲ, τῶν ἁπλῶς κακῶν.

In quibus autem iniustitia est, in his & iniuriae faciendae locus est: in quibus autem iniuriam facere, non omnibus est iniustitia: hoc autem est, plus sibi tribuere simpliciter bonorum: minus autem, simpliciter malorum.

DISCREPARE inter se docet iniustitiam, & iniuriam facere: si namque vnum, idemque foret, necessario vbi vnum eorum esset, alterum etiam inueniretur: vocat autem iniustitiam, quae sanè vera, propriaque notio est eius nominis, habitum huius rei prauum. In quibus igitur inquit, iniustitia est, in his quoque existit iniuriam facere, non quia omni tempore illi iniuste aliquid moliantur, sed quia cum occasio datur, semper illi huc feruntur, nec dubitant iniuste se gerere: contra autem ait, in quibus hominibus est iniuriam facere, non in cunctis existit iniustitia, habitusque huius rei prauus: non pauci enim reperiuntur, qui in hac re labuntur ac peccant concitati, & motu alio turbido incensi, non auaritia, quae plerumque stimulus est improbe se in hac re gerendi: repetit autem cuiusmodi sit in hoc iniusti genere iniuriam facere, atque esse plus rerum simpliciter bonarum, cum partiri ipsas aequaliter debeat, sibi sumere, minus autem simpliciter malarum.

Διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον· ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος· ἔστι δὲ ὁ ἄρχων, φύλαξ τοῦ δικαίου· εἰ δὲ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου.

Itaque hominem non sinimus imperium habere: sed rationem; quoniam sibi ipsi hoc curat: fitque tyrannus: est autem, qui imperium habet, custos iuris: si autem iuris, & eius, quod aequale est.

EST hoc corollarium, quod valet ad instituendum, moremque comprobandum eorum, qui legibus ciuitatem ornant; rempublicamque primo constituunt: obstruere namque eos dicit viam huic malo, enitique quantum possunt, ne huiusmodi aliquis in ciuitate existat: inquit igitur, Quapropter non sinimus imperium habere, idest potestatem magnam adipisci in republica hominem, sed rationem: Hominem autem appellat, in quo vigeant motus animorum turbidi, quales plerique mortales sunt, qui studio sapientiae ipsos non frenarint, rationem, meliorem partem ipsius, & quasi exutam corpore: & hominem, denique qui ipsi pareat. Cur autem tantum studij in hoc ponant, adiungit; norunt enim inquit, ac, multis periculis huius rei factis, didicerunt, hoc talem hominem facere, quod scilicet fit praeda cupiditatum, idest rerum bonarum plus quam deceat sibi sumere: malarum autem minus, ac fieri denique iniustum principem ciuitatis, & tyrannum, contra ac se gerat verus princeps, & qui alijs, non sibi prouideat: esse enim debet, qui clauum tenet ciuitatis, custos, defensorque iusti, quod si iuris defensor est, erit etiam custos aequalis: custodem autem appellat hunc virum; quemadmodum M. Cicero in epistola illa
» longa ad Q. fratrem, quae plena est optimorum praeceptorum ait. Cum vrbs custodem,
» non tyrannum: domus hospitem, non expilatorem recepisse videatur.

Ἐπεὶ δ' οὐθὲν αὐτῷ πλέον εἶναι δοκεῖ· εἴπερ δίκαιος· οὐ γὰρ νέμει πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ αὑτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀνάλογόν ἐστι· διὸ ἑτέρῳ πονεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φασιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον· μισθός τις ἄρα δοτέος· τοῦτο δὲ, τιμὴ, καὶ γέρας· ὅτῳ δὲ μὴ ἱκανὰ ταῦτα, οὗτοι γίνονται τύραννοι.

Quia autem nihil plus sibi esse videtur; siquidem iustus: non enim tribuit plus boni simpliciter sibi, nisi proportione ipsi respondeat. Ideo pro altero laborem suscipit: & hanc ob causam alienum bonum esse dicunt iustitiam, vt prius quoque a nobis dictum est: merces igitur aliqua danda: haec autem est honor, & dignitas: quibuscunque autem haec satis non sunt, ij fiunt tyranni.

Non

Non est hoc corollarium, vt quidam falso putarunt, sed initium, & quasi fundamentum nouae sententiae: inquit enim, quia hic, quem descripsimus, est huius animi, statuitq; sibi plus non sumendum rerum bonarum, quàm alij tribuat, siquidem iustus est: quod repetit, ac necessario facere ipsum docet: non enim inquit, tribuit plus sibi ipsi simpliciter boni, suaque vi talis, nisi maior sit existimatio eius, ac dignitas: habitaque ratione personarum, sine iniuria hoc faciat, quare addit, suscipit labores ob aliena commoda atque vtilitates, nihil ad semetipsum reuocans: hanc etiam causam fuisse adiungit, vt non nulli dixerint, iustitiam alienum esse bonum, non eius, qui ea vtitur ad alios iuuandos: bonum intelligentes fructum & emolumentum, quo se sponte sua priuabant, qui iusti esse volebant, cum in sua manu positum fuisset, magnos quaestus facere, si iniusti esse voluissent: contrariam autem eius iniustitiam quaestuosam esse volebant: merces igitur aliqua ei danda, praemiumque tot, ac tantorum laborum, quae merces nihil aliud sit, quàm honos, munusque quod perpetuo testetur virtutem, meritaque ipsius: illi autem, adiungit, omnes, qui honore contenti non sunt, sed pecuniam praeterea, aurumque poscunt, hi tyranni euadunt. Cum initio huius partis posuerit particulam ἐπεὶ, cui infra respondet aliquid semper, arbitror redditionem ipsius esse illud, μηδ' ἐ τύχη τις, etsi remotum ipsum est non parum, in medium multis coniectis; hoc declarare videtur particula τύχα, & ὅπως quod sequitur, simile namque est aduerbio illi, quod vocant θετικὸν, quia ponit aliquid, statuitq; prorsus faciendum; eandemque aliquo modo vim habet, atque haberet, si pro illo dixisset necesse est. γέρας, quod addidit antecedenti voci, τιμὴ, valet quiddam, quod monimenti vim habeat, & significet dignum esse, quem homines colant ob ingentia eius merita, quemadmodum prouinciae praetores, ac proconsules Romanos, qui magna beneficia in eas contulissent, fanis, ac monimentis decorare consuerant. Et huiuscemodi denique rebus, quibus diuinam potius laudem, & gloriam significent, quàm fructum, & emolumentum aliquod. Vsus etiam est Homerus hoc nomine, quum fecit Achillem, queri de iniuria Agamemnonis, qui dicit, solitum dilargiri principibus exercitus, & regibus illis haec ipsa, sibi vero honorem nullum multo magis laboranti.

Τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον, καὶ τὸ πατρικὸν, οὐ ταυτὸ τούτοις, ἀλλ' ὅμοιον: οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς: τὸ δὲ κτῆμα, καὶ τὸ τέκνον, ἕως ἂν ᾖ πηλίκον, καὶ μὴ χωρισθῇ, ὥσπερ μέρος αὐτοῦ: αὑτὸν δ' οὐθεὶς προαιρεῖται βλάπτειν.

Erile autem iustum, & paternum non est idem, quod haec, sed simile: non enim iniustitia locum habet in illa, quae ipsius sunt simpliciter: res autem possessa, & filius, donec fuerit qualis, & nondum migrauerit a patre, habetur tamquam pars ipsius: semetipsum autem nemo eligit laedere.

Dvo iuris genera quae appellabantur, quorum vnum erile est: alterum vero paternum, docet eadem non esse, atque ea, quae sunt exposita, sed tantum ipsis similia: si namque eadem forent, nec vlla re inter se discrepantia, caderet inter haec quoque iniustitia, quae non existit, neque locum habet in his personis, quia simpliciter, proprieque nemo iniustus est erga res suas, ipsasque violat; seruus autem inquit, ac filius res suae propriaeque sunt duarum harum superiorum personarum, mancipium eri, filius vero patris: non tamen pars est filius parentis, vt membra, idest manus, pedesq; partes ipsius sunt, quod significauit dicens tamquam pars: seiuncti enim liberi sunt a corpore parentis, quod etiam perpetuum non esse testatur, sed donec illi paruuli fuerint, neq; adhuc a patre semigrarint: nemine autem ait consulto, ac voluntate laedere semetipsum: id enim cum contingit, fit contra sententiam ipsius, ac finem, quare vere iniuste non facit. consuetudo tamen ita capit hoc nomen, & filij accusant patres, aiuntque ipsos iniquos in se esse, vt Terentianus Clitipho, apud quem etiam comicum pater confitetur se iniquum futurum fuisse, si vetera quaedam delicta filij nimis duriter exquireret.

Διὸ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὑτόν: οὐδ' ἄρα ἄδικον, οὐδὲ δίκαιον τὸ πολιτικόν: κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος: οὗτοι δ' ἦσαν, οἷς ὑπάρχει ἰσότης τοῦ ἄρχειν, καὶ ἄρχεσθαι: διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον, ἢ πρὸς τέκνα, καὶ κτήματα: τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον: ἕτερον δὲ ἐστι καὶ τοῦ πολιτικοῦ.

Quapropter non existit iniustitia erga semet ipsum: neque igitur iustum, neque iniustum ciuile: secundum legem enim constant, & in quibus a natura locum habet lex. Hi autem sunt, in quibus existit aequalitas, & imperium habere, & parere imperio possint: quapropter potius erga vxorem colitur hoc ius, quàm erga filios, & seruos: hoc enim est disciplinae domesticae iustum: diuersum autem est hoc a ciuili.

Cvm planum factum sit, mortalem neminem consulto: inductioneque animi, semetipsum offendere, perspicitur iniustitiam locum non habere erga semetipsum, quare neque etiam iniustum factum, iustumque eius generis, quod ciuile nominatum est: nam si id fuisset, lege etiam definitum fuisset, atque in illis cultum, in quibus natura ius existit; qui namque hi sint monstrat, dicens, sunt autem hi, qui pares inter se, aequalesque sunt in hoc, vt nunc imperium habere, nunc parere imperium habenti, magistratuique possint, & vt
» inquit M. Cicero, cum de Cyro Xenophonteio loqueretur, quibus imperium datum est,
» vt redderent; quare inquit magis cadit iustum hoc ciuile in virum & vxorem, quàm inter liberos, & parentem, & mancipium, & erum; cum pares, & aequales inter se sint vir, & vxor, etsi maior est dignitas viri, non tamen vt praecipere vir vxori debeat, vt parens filio, & erus seruo, cum sui iuris ambo sint in ea officia administranda, quae propria iutis sunt, virique munus magis rem quaerere, quàm tueri, vxoris autem in ea conseruanda, & ab omni iniuria defendenda. Cum minime ciuilis iuris officia haec esse docuerit, quod restabat, cuius potissimum sint, significauit, idest domestici, & cuius partes sunt curare, vt familia omnis rectè, & ordine regatur.

Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν, φυσικόν ἐστι· τὸ δὲ, νομικόν· φυσικὸν μὲν, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν, ἢ μή· νομικὸν δὲ, ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν, οὐδὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως· ὅταν δὲ θῶνται, διαφέρει, οἷον τὸ, μνᾶς λυτροῦσθαι, ἢ τὸ αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα.

Ciuilis autem iuris, hoc quidem naturale est: hoc autem legitimum: naturale quidem id, quod vbique eandem vim habet: & non quia ita visum sit, vel non visum: legitimum autem quod initio quidem nihil interest hoc pacto, an aliter: quando autem scripserint, interest, ceu mina captiuum redimere, aut capram imolare, sed non duas oues.

Dividit ciuile ius, duoque genera ipsius esse tradit, quorum vnum natura constare dicit; alterum vero legibus latis, litterisque proditis ab hominibus ratum esse inquit, naturale primum quale sit declarat: esseque inquit id, quod omnibus in terris vim eandem, potestatemque habet: nec custoditur, quia visum sit, probatumque illis, qui ita inter se viuere consenserunt, siue aliquid imperet, siue vetet, ab illisque factis abstetreat: legitimum autem esse inquit, quia initio, & antequam fixum, definitumque foret, liberum, solutumque erat: nec quicquam intererat illo pacto, aut alio in illis rebus se gerere: postquam autem fixerunt, interest, ac siue conceditur, laudique datur, siue contra vetatur, paenaqne proposita, prohibetur. Exemplis etiam declarare voluit quale foret: inquit enim veluti accepta mina, qui in bello hostem ceperit, suis illum reddere, nec maiorem pecuniam poscere: nec non, quod alterum exemplum est, capram imolare, & non duas oues, vt prius mos erat, siue facere libebat, non dum quasi pactione cum hostibus facta.

Ἔτι ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετοῦσιν, οἷον, τὸ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφισματώδη.

Praeterea quaecunque singularibus in rebus lege cauent, ceu imolare Brasidae, & quae à populo scita fuerint.

Praeterea inquit huius generis sunt, quae ad certos quosdam homines pertinent, &
non

non ad totam ciuitatem: vniuersamque aliquam gentem, ceu inquit, rem diuinam facere, & victimas mactare Brasidae Lacedaemonio, vt heroi, quod ab Amphipolitis institutum fuit in illum mortuum in bello Peloponnesiaco, quia erga ipsos se comiter, temperanterque gesserat, atque ab omni suorum militum, & hostium iniuria defenderat; vt in V. libro suarum historiarum narrat Thucydides. Huiuscemodi etiam multos, magnosque honores habitos fuisse post mortem Arato Sicyonio narrauit Plutarchus in ipsius vita. Non possum facere, quin accusem Lambinum, qui sine auctoritate alicuius calamo scripti exemplaris, siue veteris scriptoris, qui moris eius meminerit, ausus est, suam quandam opinionem secutus incertam admodum, & inanem, lectionem hanc veterem loco pellere: fuit ille quidem magni ingenij vir, & valde disertus, sed nimis liber in variandа, contaminandaque scriptura antiquorum auctorum, quam consuetudinem ipsius probari non posse puto, recipique, nisi ab illis, qui eandem licentiam sibi concedi volunt, cum damno magno, pernitieque veterum, & Graecorum, & Latinorum scriptorum.

Δοκεῖ δὲ ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι τὸ μὲν φύσει, ἀκίνητον, καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν. ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε, καὶ ἐν Πέρσαις καίει: τὰ δὲ δίκαια κινούμενα ὁρῶσι.

Videntur autem quibusdam cuncta esse huiuscemodi, quia id quod natura constat, expers est mutationis, & vbique eandem vim habet, quemadmodum ignis, & hic, & apud Persas vrit: vident autem ea, quae iusta sunt, moueri.

Non deerant, vt auctor testatur, qui putarent cuncta iusta huiuscemodi esse, idest legibus, ab hominibus latis, contineri, cuius suae sententiae rationem hanc reddebant: aiebant enim, quod natura constaret, moueri non posse, atque omnibus in terris eandem vim ac potestatem habere: id quod exemplo etiam confirmabant, cum ignis, & in Graecia, & apud Persas, ceterasque omnes nationes vreret: contra autem, quae iusta sunt, cernebant variari: magnisque mutationibus exposita esse.

Τοῦτο δ᾽ οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχον, ἀλλ᾽ ἔστιν ὡς: καίτοι παρά γε τοῖς θεοῖς ἴσως οὐδαμῶς ἔχον: παρ᾽ ἡμῖν δ᾽ ἐστὶ μέν τι καὶ φύσει κινητὸν, οὐ μέν τοι πᾶν: ἀλλ᾽ ὅμως ἐστι: τὸ μὲν, φύσει: τὸ δὲ, οὐ φύσει.

Hoc autem non ita se habet, sed est quomodo contingat: atqui profecto apud Deos fortasse nullo modo ita se habet: apud nos vero quoddam extat a natura profectum, quod motui expositum est, non sane omne: sed tamen est hoc quidem natura: hoc vero minime natura.

Negat hoc verum esse: seduloque refellit, etsi non omnino falsum esse arbitratur: partem enim ipsius confutat: partem verò aliam ita se habere, vt illi putabant, fatetur: apud Deos enim, & de caelestibus rebus id fortasse inquit verum est: firmae namque illae, solidaeque sunt: in nostris vero sedibus, rebusque mutatur quoddam, quod etsi natura constat, tamen variatur: verumtamen inquit non omne tale est: consuetudo tamen est dicere, hoc quidem naturale esse; illud vero minime.

Ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων, καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὔ, ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκῃ, εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως, δῆλον: καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός: φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων: καίτοι ἐνδέχεται πάντας ἀμφιδεξίους γενέσθαι.

Quale autem natura constat, ex his, quae aliter euenire possunt, & aliter se habere, & quale minime, sed legitimum sit, & pacto, conuentoq; valeat: siquidem ambo similiter mutari possunt, perspicuum est: & in alijs eadem distin-

Multis enim locis discrepat: veluti si quis magistratum gerens aliquem pulsauerit, non decet ipsum mutuo pulsari, & si magistratum gerentem pulsauerit, non pulsari ipsum solum oportet, verum etiam castigari: praeterea magni interest, sponte fecerit, an inuitus.

NON congruere autem ipsum quibusdam partibus iusti ostendere volens Aristoteles, sed contra pluribus locis dissentire, ait: exempli causa, si aliquis, magistratum gerens, verberarit quempiam, non decet eum contra verberari: eodemque pacto si quis magistratum gerentem percusserit, non satis est eum caedi, verum oportet ipsum praeter eundem numerum plagarum, castigari, vt ita non solum compenset grauem illam iniuriam, sed discat modestior esse, nec publicam dignitatem violare: prioribus enim illis plagis tantum priuatae personae satisfecerat: Praeterea inquit, in his rebus ponderandis magni refert videre sponte ne fecerit, an inuitus, & coactus.

Ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθὸς, καθ' ἀναλογίαν, καὶ μὴ κατ' ἰσότητα: τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις: ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν: εἰ δὲ μὴ, δουλεία δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιήσει: ἢ τὸ εὖ: εἰ δὲ μὴ, μετάδοσις οὐ γίνεται: τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσι: διὸ καὶ χαρίτων ἱερὸν ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵνα ἀνταπόδοσις ᾖ: τοῦτο γὰρ χάριτος ἴδιον: ἀνθυπηρετῆσαι γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον.

Verum in communionibus, quae pertinent ad res permutandas continet huiuscemodi iustum (intelligo cum par pro pari redditur) proportione, & non aequalitate: compensando enim, & par pro pari reddendo, vt proportio requirit, manet ciuitas: aut enim male factum student: sin autem, seruitus videtur esse, nisi vicissim fecerit; aut bene: sin autem, commutatio non fit: commutatione enim permanent. Unde templum gratiarum in illustri loco condunt, vt sit remuneratio: hoc enim gratiae proprium est: oportet enim mutuo suppeditare illi, qui princeps gratiae fuerit, rursusq; ipsum incipere beneficium dare.

VT alienum esse significauit iustum hoc a generibus illis duobus iustitiae; quorum alterum manet in honore, pecuniaque tribuenda bene meritis ciuibus pro rectis eorum factis: alterum vero in prauis contractibus emendandis: ita locum habere ipsum inquit, in communionibus, societatibusque, in quibus res aliquae commutantur; tuerique ipsum, ac continere eas, bonique in ipsis multum parere, si tamen proportione custodita personarum administretur, & paritas, aequalitasque attendatur, cum res publica maneat, quando proportione par pro pari reddunt, non solum in bonis, sed etiam in malis iniurijsque compensandis, nam pro malis etiam acceptis malum dandum censet, quod nisi fiat, inquit, seruitus pro libertate in ciuitatem inducitur, nam nisi etiam recte facta, & beneficia compensentur, affirmat, neminem inuentum iri, qui dux, auctorque cuipiam alicuius beneficij velit esse: compensatione vero, mutuaque benignitate manere, statumq; suum tueri ciuitates: quo consilio inquit, hucque respicientes, consuesse Graecos sacellum gratiarum aedificare ante oculos omnium, illustrique admodum loco, vt admonerent ciues, excitarentque ad gratias referendas, & pro bono accepto bonum reddendum, quod proprium, peculiareq; esse dicit gratiae, ac beneficij accepti. Vim autem, naturamq; huius rei diligenter exponit: oportet enim inquit mutuo seruire commodis eius, qui aliqua re iuuerit, rursusq; illum esse principem nouae gratiae. Verba vero haec, quae mirifice hic quadrant, Ciceronis, videor mihi legisse apud veterem auctorem. Oportet quoque in ciuitate bene instituta templum esse gratiarum, vt meminerint homines gratias esse referendas. Cogor, si officio interpretis fungi volo, dissentire ab amico viro,

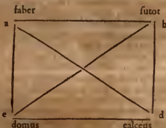
& bene

& bene de studijs sapientiae merito, qui aliter hunc locum accepit, ac putauit augendi particulam hic abundare, legique debere καὶ κατ' ἰσότητα : is autem est Octauianus Ferrarius, qui in libro, quem scripsit de sermonibus Exotericis, valde erudito, & pleno elegantis, variaeque doctrinae, iudicium, quod dixi, fecit de sententia superioris partis, quod si cogitasset, velle auctorem prius adaequari res illas, quae in contentionem veniant, & non sumi vt aequales, quemadmodum prius erant; vidisset profecto temptari, commutarique non oportere lectionem, quae constanter in omnibus libris, & scriptis, & excusis eadem mansit: nam lapsum etiam ipsum in eo arbitror; quod secum facere Ephesium interpretem existimat, qui manifesto receptam, peruulgatamque lectionem sequitur.

Ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν, τὴν κατὰ ἀναλογίαν, ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις, οἷον οἰκοδόμος, ἐφ' ᾧ α : σκυτοτόμος, ἐφ' ᾧ β : οἰκία, ἐφ' ᾧ γ : ὑπόδημα, ἐφ' ᾧ δ : δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκοδόμον παρὰ τοῦ σκυτοτόμου τοῦ ἐκείνου ἔργου, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι τοῦ αὑτοῦ : ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὸ ἀντιπεπονθὸς γένηται, ἔσται τὸ λεγόμενον : εἰ δὲ μή, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει: οὐθὲν γὰρ κωλύει κρεῖττον εἶναι τὸ θατέρου ἔργον, ἢ τὸ θατέρου: δεῖ οὖν δὴ ταῦτα ἰσασθῆναι.

Efficit autem compensationem, in qua adhibita sit proportio, coniugatio per diametrum: ceu faber, in quo a, sutor, in quo, b. domus, in quo c. calceus, in quo d. oportet igitur fabrum sumere a sutore aliquid ipsius operis: & eum illi sui dare pro illo. Si igitur primum fuerit, quod proportione constat, aequale, deinde talio extiterit mutuaque compensatio, erit id quod a nobis dicitur, sin autem, non aequale, neque manet: nihil enim prohibet, quin alterius opus melius sit, quàm opus alterius: oportet igitur iam haec adaequari.

QVAE ratio sit conficiendae recte, ordineque huius compensationis, constantis proportione, docet: aitque copulationem, quae geritur iunctis ijs, quae posita sunt in extremis partibus dimetientis, bifariam secantis quadratum, hoc moliri, formamque ipsam construit, quae haec est.

Opus igitur est inquit sumere fabrum aedificiorum a sutore aliquid ipsius operis, fabrúq; eum pro illo dare ipsi quippiam sui: docet igitur, si, quae primo veniunt in permutationem hanc, opera duorum horum opificum, aequalia inter se fuerint, vt vnum eorum alterum non vincat, maiorisque pretij sit, futurum esse, quod dictum est, idest rectam, iustamq; futuram compensationem illam: sin vero non contigerit hoc, non aequam, neque mansurum esse commertium illud & communionem: fieri etiam inquit, potest, vt opus vnius melius sit, praestantiusque, quàm alterius: opus igitur est inquit, quod prius vsu non venerat, haec adaequari.

Ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν: ἀνῃροῦντο γὰρ, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν, ὅσον, καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο καὶ τοσοῦτον, καὶ τοιοῦτον: οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ, καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων, καὶ οὐκ ἴσων: ἀλλὰ τούτους δεῖ ἰσασθῆναι.

Est autem hoc & in alijs artibus: extinguerentur enim; nisi faceret id

quod facit, quantum, & quale, & quod accipit, accepisset hoc, & tantum, & tale: non enim e duobus medicis fit societas, sed e medico, & agricola, demumq́ e dissimilibus, & non aequalibus: verumtamen hos oportet adaequari.

REPETIT idem, quod supra praeceperat, atque iisdem etiam verbis, quibus tunc usus fuit, idem exponit, quod scilicet hac in re seruare oportet, idem in alijs artibus custodiri debere, quod si non fieret, incommodum inde magnum nasceretur, exitiumque magnorum fructuum, vtilitatumque, quas capimus è vita. Non tamen idem hic, quod supra, statim adiungit, sed inquit, requiri omnino in permutationibus his varietatem, dissimilitudinemque artium: aliter enim extingueretur haec permutatio: neque enim inueniret opifex aliquis, qui praeberet ipsi, quo eget, & pro illo sumeret id, quo abundat; non igitur inquit fieri, exercerique communionem hanc, voluntatumque concursum e duobus medicis: eodemque pacto e duobus sutoribus, ceterisque omnibus, qui eandem artem colant, sed vt ait, e medico & agricola, & ad summam e diuersis, & nullo pacto iisdem, aequalibusque: in quibus tamen addit; eorumque aestimatione opus est ipsos adaequari.

Διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἐστιν ἀλλαγή, ἐφ' ὃ τὸ νόμισμ' ἐλήλυθε, καὶ γίνεταί πως μέσον: πάντα γὰρ μετρεῖ: ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν, καὶ τὴν ἔλλειψιν: πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματα ἴσον οἰκίᾳ ἢ τροφῇ.

Quapropter cuncta, quorum commutatio est, oportet talia esse, vt conferri inter se possint: ad quam rem praestandam pecunia venit, & fit aliquo modo medium: cuncta enim metitur: quare & exuperantiam, & penuriam: quot igitur numero calcei aequales sunt domui, siue escae.

ELICITVR hoc ex ijs, quae iam tradidit, corollarijque vim habet, oportere aliquo modo, vt cuncta, quae in permutationem veniunt, conferri inter se possint: aliter enim permutationi locus non esset: συμβλητὰ enim haec vocantur, quomodo ipse ea nominat multis locis in Topicis suis, & quomodo locutus etiam est Theocritus, cum dixit conferri non posse ignobiles, vilesque flores cum rosa, Verba eius sunt; κ' ἀλλ' οὐ σύμβλητ' ἐςὶ κυνόσβατος, οὐδ' ἀνεμώνα πρὸς ῥόδα. Addidit autem aliquo modo, quia proprie ita dicuntur, quae sunt eiusdem generis, vt siquis florem cum flore conferat, equum cum equo, & vrbem cum vrbe; cum ita vinum cum frumento, aut veste conferri non possit, etsi praestans ille suo in genere poeta sentem canis, & anemonem cum suauissimo flore conferri non posse, aliud respiciens, dixerit, vt Latinus etiam, in eodem genere carminis, inquit, conferri non posse Mantuam cum Roma, propter incredibilem dissimilitudinem magnitudinis, ac splendoris earum ciuitatum, qui esset inter eas; ita igitur illae comparabiles inter se, quod philosophus significare voluit; cum igitur hoc incommodum in se haberent, quae intelligit, & quia e remotis, longinquisque locis haec in vnum, eundemque non facile comportantur, addit, inuentam esse pecuniam, quae mederetur huic difficultati; essetque aliquo modo medium inter illas, cum pecunia, nummusque cuncta metiatur, quare, vt ostendit, mensura etiam est, declaratque nimium & parum cunctarum rerum, & quantum altera ipsarum, alteri praestet: quot scilicet calcei, opus sutoris, pares sint labori, quem longum sustinuit faber in domo aedificanda, siue agricolae, in victu nobis parando.

Δεῖ τοίνυν ὅπερ ὁ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν ἢ τροφήν: εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγὴ, οὐδὲ κοινωνία: τοῦτο δ', εἰ μὴ ἴσα εἴη πως, οὐκ ἔσται.

Oportet ergo quanti est faber, si conferatur cum sutore, tanti esse calceos collatos cum domo, & esca: nisi enim hoc fuerit, non erit permutatio, neque communio: hoc vero, nisi aequalia aliquo modo erunt, non erit.

VT tollatur error, resque recte & ordine administretur, inquit, opus esse videre, vt quam rationem habet faber domus ad sutorem, tot numero calceos accipiat, si illi studio suo seruiuit: siue quantam mensuram frumenti, si colono operam dedit, quod nisi custodiretur,

inquit, restabat, vt tolleretur permutatio, communitasque haec, κοινωνίαν enim vocauit, tamquam commercium hoc, vt supra fecerat, cum dixit κοινωνίαν ἀλλακτικὴν; id quod necessario futurum esse affirmauit, nisi illa, quae prius inaequalia erant, aequalia aliquo modo redderentur.

Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, ὥσπερ ἐλέχθη πρότερον: τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἡ πάντα συνέχει: εἰ γὰρ μηθὲν δέοιντο, ἢ μὴ ὁμοίως, ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγή, ἢ οὐχ ἡ αὐτή: οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην: καὶ διὰ τοῦτο τοὔνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβάλλειν, καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον.

Opus est igitur, vt vno quopiam cuncta commensurentur, vt prius dictum est: hoc autem est, si veritatem quaerimus, vsus, & indigentia, quae cuncta continet: si namque nihil egerent, aut non pariter, siue non erit permutatio, siue non eadem: tamquam enim locum indigentiae subijt nummus ex hominum pacto, & conuento: & hac de causa nomen hoc consecutum est νόμισμα, quod natura non constat, sed instituto: nostri enim arbitrij est mutare, & irritum facere.

In hoc igitur incumbendum esse inquit, oporteteq; vno quopiam cuncta mensurari; quod ipsum, quid potissimum sit, si vere, appositeque significare voluerimus, dicemus esse, communi hoc nomine, penuriam eius rei, fructumque, quem inde capimus, quae penuria vim hanc habet, facitque vt hanc communionem colamus: omniaque adstringit, & in officio retinet, quod si ait non egerent illa re, siue non similiter egerent, vt eorum altet minus illa egeret: alter vero magis, iniquiore condicione res geruntur ab eo, qui magis eget; ne tamen, qui tunc abundat, penitus respuat condicionem, totusque auersus a permutatione sit, dicit inuentam pecuniam, quae quasi spondet futurum protsus esse, vt si quando eguerit illa re, siue alia quapiam, ope sua numquam eam ipsi defuturam; quod ex pacto, & conuento factum fuisse commemorat: idque indicare docet nomen, quo a Graecis nummus, pecuniaque significatur idest νόμισμα, ab opinione & instituto ductum: neque enim illud tantum valet lex, verum etiam sententiam, & consensum, quae causa etiam videtur fuisse, vt leges a Graecis eodem nomine vocarentur: consenserunt enim, qui illic uiuunt, iudicio suo ipsas custodire, ratasque esse voluerunt. Constare vero opinione & consensu, non natura, declarat, quod in manu nostra positum est eripere ipsi auctoritatem omnem, ac si libuerit irritum, atque inutile reddere.

Ἔσται δὴ ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ: ὥστε ὅπερ γεωργὸς πρὸς σκυτοτόμον, τὸ ἔργον τοῦ σκυτοτόμου, πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ: εἰς σχῆμα δὲ ἀναλογίας οὐ δεῖ ἄγειν. ὅταν ἀλλάξωνται: εἰ δὲ μή, ἀμφοτέρας ἕξει τὰς ὑπεροχὰς τὸ ἕτερον ἄκρον: ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὑτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί: ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι: γεωργὸς α. τροφὴ γ. σκυτοτόμος β. τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον δ. εἰ δὲ οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία.

Erit igitur vtique talio, repensumque, cum adaequatum fuerit: quapropter quod est agricola, si referatur ad sutorem, opus sutoris erit, si referatur ad opus agricolae: in figuram autem proportionis perducere non oportet. quando iam permutarint: sin autem, ambas habebit exuperantias alterum extremum: sed quando habuerint res suas, ita aequales, & socij: quia haec aequalitas potest in ipsis fieri. agricola a. esca c. sutor b. opus sutoris adaequatum d. si autem non licuisset ita par pro pari accipere, nulla extitisset communio.

Docet quando par pro pari acceperint, qui permutant opera sua: esseque ipsum inquit quan-

quando illa aequalia reddita fuerint, & non prius, ita vt quae aestimatio est, dignitasque coloni ad sutorem, eadem sit operis sutoris ad opus coloni, idest calceorum ad frumentum aut vinum: operam autem dandam non esse, vt redigantur ad similitudinem rationis, quando iam commutauerint inter se opera sua: si namque tempus illud expectaretur futurum esse, vt alterum extremorum ambas habeat exuperantias: sutor enim, qui alterum extremorum est, habebit modium frumenti, quod praestat pari calceorum, & habebit exuperantiam boni, hoc pacto, quia minus laborauit in conficiendis duobus calceis: minus autem mali (labor enim malum est) vim habet, ac rationem boni: sed tunc incumbendum in id esse, cum ambo opera sua secum habuerint: sic enim pares inter se erunt, & communio, commerciumque manebit: ita autem ponitur ab ipso res ante oculos, & proportio recte administratur; potest autem ita res geri, & aequalitas eo induci.

Quod si addit auctor, nullo pacto opera aequari, pariaque reddi potuerint, nemo inuenietur tam stultus opifex, qui cum tanto detrimento opus suum permutare velit.

Ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει, ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἅτερος, οὐκ ἀλλάττονται, ὥσπερ ὅταν οὗ ἔχει αὐτὸς, δέηταί τις, οἷον οἴνου, διδόντες σίτου ἐξαγωγήν: δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι.

Indigentiam autem continere, tamquam vnum quoppiam sit, declarat, quod quando indigentia non presserit ipsos, vt rebus alterius vtantur, siue ambos, siue alterum ipsorum, non permutant, ceu quando eo, quo ipse abundat, eguerit aliquis, ceu vino, dantes exportandi frumenti potestatem: hoc igitur oportet exaequari.

PROBAT verum esse, quod dixit, penuriam tueri, continereque permutationem, quae si non foret in ambobus, aut saltem in altero eorum, non facile inducerentur, vt inter se permutarent opera sua opifices, atque inde oriretur interitus artium communionisq; omnis hominum inter se: declarare id ait verum esse, quod cum minime eguerint, non permutans, vt fit quando, quo abundat aliquis, alius quispiam eguerit: argumentatur autem a signo, exemplum vero sumit ab Homero, qui narrat Graecos in bello Troiano vinum solitos sibi parare, dato aere aut ferro, aut pellibus caesarum animantium illis, qui copiam eius haberent, quo loco poetae iurisconsultus etiam vsus est in ostendenda origine emptionis ac venditionis: noster autem morum magister addit, oportere prius res, quas inter se mutant adaequari.

Ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν: δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν.

Super permutatione autem futura, si nunc nihil eget, securam eam, si eguerit, nummus tamquam sponsor nobis erit: oportet enim, si attulerit hunc, licere ipsi capere.

ADIVNGIT idem, cum contigerit, vt eorum alter eo tempore non egeat: prospiciat tamen vsu

vsu venire ipsi posse, vt aliquando egeat, inuentam esse pecuniam; quae tamquam sponsor quidam sit, rem eam ipsi non defuturam, si penuria eius aliquando laborarit: requirere enim inquit hoc institutum, vt siquis pecuniam praebuerit, liceat ipsi capere quod poscit.

Πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο τὸ αὐτό· οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται· ὅμως δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον.

Expositum igitur est huic incommodo & hoc: non enim semper nummus idem valet; verumtamen solet permanere diutius.

PRETIVM rerum venalium non manere, sed mutari, variarique, monstratum erat; satisque hoc planum, & exploratum est, vnde vilitas, & caritas annonae vocata est: ideoque necessariam esse adaequationem; quia autem videbat, quempiam obijcere sibi posse, idem quoque in pecunia contingere, materiaque omni, ex qua nummi cuduntur, occurrendum sibi esse huic rei putauit; non negat igitur, quin id verum sit, sed ait, rarius & infrequentius hoc esse: Πάσχει τὸ αὐτό, quod auctor dixit, valet, habet in se hoc tamquam vitij, vsu venit de ipso, quod de mercibus, artificumque operibus: quemadmodum Aristophanes ἐν φίλαις locutus est: πάσχει δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τὰ κάρδαμα, idest idem existit in natura nasturtij: idemque herba haec efficit.

Διὸ δεῖ πάντα τετιμῆσθαι· οὕτω γὰρ ἔσται ἀεὶ ἀλλαγή· εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία. τὸ δὴ νόμισμα, ὥσπερ μέτρον, σύμμετρα ποιῆσαν, ἰσάζει· οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν· οὔτ' ἀλλαγή, ἰσότητος μὴ οὔσης· οὔτ' ἰσότης, μὴ οὔσης συμμετρίας.

Quapropter rectum foret, cuncta aestimata esse: ita enim semper esset permutatio: quod si hoc, etiam communio: nummus igitur, tamquam medium, cum reddidit res commensurabiles, adaequat: neque enim, nisi existeret permutatio, communio extitisset: neque permutatio, nisi esset aequalitas: neque aequalitas, nisi esset commensuratio.

QVARE adiungit recte facturum esse eum, qui huic incommodo remedium adhiberet, studioque suo, atque auctoritate praestaret, vt cunctis rebus aestimatio certa, rataque figeretur; ita enim permutatio perpetua foret, atque ab omni metu vacua; cui permutationi, si via obstructa non foret, esset quoque parata semper, promptaque communio: nummum igitur pecuniamque huic malo, vt potest, sedando inuentam esse, qui nummus tamquam medium, cum effecerit, vt quae prius dispária erant, veluti vinum, ac coria, sub eandem mensuram cadant, adaequans illa: quot autem bona inde nata sint, aperit; ordinemque eorum diligenter persequitur, neque enim inquit sine permutatione mansisset communio, locusque ipsi fuisset: neque sine aequalitate mansisset permutatio: quomodo enim cum tanto suo damno aliquis permutationi operam dedisset: neq; aequalitas extitisset, nisi res dissimiles sub eandem mensuram aliquo modo redactae fuissent.

Τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ, ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον διαφέροντα, σύμμετρα γενέσθαι· πρὸς δὲ τὴν χρείαν, ἐνδέχεται ἱκανῶς· ἓν δή τι δεῖ εἶναι, τοῦτο δὲ ἐξ ὑποθέσεως· διὸ νόμισμα καλεῖται· τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμετρα· μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι.

Si veritas igitur attendatur, fieri non potest, vt res tam differentes sub eandem mensuram cadant: ad vsum tamen, ac vitam locum habet satis: vnum igitur quoddam oportet esse: idq; hominum pacto, & condicione firmatũ: vnde νόμισμα a Graecis appellatur: hoc enim praestat, vt omnes res sub eandem mensuram cadant: mensurantur enim cuncta nomismate.

CVM dixisset, artificum opera, resq; illas omnes oportere ad eandem mensuram redigi: videretq; non posse id vere, exquisiteq; praestari, ob tantam earum dissimilitudinem, fateri id voluit, testariq; hoc ipsum etiam non se fallere, quomodoq; accipi velit docere, id que, quod aliter verum non fuisset, ostendere, tempori atque vsui seruire: vnum igitur inquit opus esse extare, quod quidem instituto, atque opinione constat, non vi sua, ac natura; vnde inquit vocatum est νόμισμα, quia ab opinione, voluntateque hominum conflatum est: hoc namque, quod satis sit, reddit cuncta talia, vt ope ipsius mensurari possint: metiuntur enim ait omnia mortales nummis, ac pecunia: id autem docet, constituens rem ante oculos, terminis atque exemplo.

Οἰκία, ἐφ' ἧς α. μναῖ δέκα, β. κλίνη, γ. τὸ δὴ α, τοῦ β ἥμισυ, εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἡ οἰκία, ἢ ἴσον: ἡ δὲ κλίνη ἡ δέκατον μέρος τὸ γ τοῦ β: δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε: ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν, πρὶν τὸ νόμισμα εἶναι, δῆλον: διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ κλῖναι ε, ἀντὶ οἰκίας, ἢ ὅσου αἱ ε κλῖναι: τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται.

Domus, in qua a: minae decem, b; lectus, c; a igitur dimidium b; si quinque minis aestimata fuerit domus, aut rebus aequalibus quinq; minis: c autem, lectus, decima pars fuerit ipsius b: perspicuum igitur quot lecti aequales sunt domui, quinque etenim: sic autem rerum permutationem tractari solitam, antequam nummus inuentus esset, perspicuum est: nihil enim interest, vtrum lecti quinque pro domo dentur, siue quod tanti sit, quanti lecti quinque. Quid igitur iniustum est, & quid iustum traditum est.

OSTENDIT quomodo pecuniae vi, atque adminiculo, recte res mensurantur, quae sunt diuersorum generum; inquit igitur, vbi est littera a, collocetur domus: vbi est b, minae decem: lectus vbi c: a igitur inquit dimidium erit, b, si quinque minis aestimabitur, siue aequalis illi, si verum pretium ipsius iudicabitur esse quinque minae, lectus autem idest c. decima pars minarum, pecuniaeque in medio positae, vt mensurae extremorum. Hoc igitur pacto inquit, idest ope & auxilio medij perspicuum erit, quot lectis compensetur domus, aequalisque opera reddatur fabri materiarij operae, studioque alterius fabri, qui domum aedificauit: vnum enim, atque idem esse, inquit, praebere quinque lectos pro domo, siue pretium, mercedemque pecuniariam, quae adaequet quinque lectos: post hoc addit auctor expositum esse, quid iniustum, & quid iustum sit.

Διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι: τὸ μὲν γὰρ, πλέον ἔχειν: τὸ δ', ἔλαττόν, ἐστιν.

His autem distinctis apertum est, iustam actionem medium esse inter iniuriā facere & iniuriam accipere: hoc namq; plus habere, hoc vero minus est.

CVM ostendisset iam, quomodo iustum est medium vi opeque eorum, quae explicata sunt, inquit, perspicuum esse iustam actionem medium esse inter iniuriam facere, & iniuriam accipere, cum alterum horum prius inquam sit plus habere: alterum vero, idest iniuriam accipere, sit, minus, quàm deceat, habere, rerum scilicet bonarum.

Ἡ δὲ δικαιοσύνη, μεσότης ἐστὶν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς πρότερον ἀρεταῖς, ἀλλ' ὅτι μέσου ἐστὶ, ἡ δὲ ἀδικία τῶν ἄκρων.

Iustitia autem mediocritas quaedam est, non eodem autem modo, quo priores virtutes, sed quia medij est, idest aequalis: iniustitia autem extremorum.

IVSTITIA autem addit, quae non est actio, sed habitus animi, instructus semper, paratusque

tusque ad ea gerenda, quae iusta sunt: transit enim nunc ab actione iusta ad habitum talem, est mediocritas, in quo conuenit ipsi cum alijs habitibus rectis, ac virtutibus, quae & ipsae mediocritates sunt, vt autem similitudinem significauit, ita statim in quo mediocritas haec discrepet ab alijs mediocritatibus declarare instituit, sed ita vocatam inquit, quia tota conuersa est ad medium, idest, ad id, quod aequale est: iniustitia vero ad extrema.

Καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστὶ καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὐτῷ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον: οὐχ οὕτως, ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ, πλεῖον αὑτῷ: ἔλαττον δὲ, τῷ πλησίον: τοῦ βλαβεροῦ δ', ἀνάπαλιν, ἀλλὰ τοῦ ἴσου τοῦ κατ' ἀναλογίαν: ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον.

Et iustitia quidem est, vi cuius iustus homo dicitur esse paratus ad agendum, quod iustum est, atque id electione, & ad diuidendum inter se, & alium, & inter duos alios: non ita vt rei expetendae plus sibi sumat, minus autem alteri tribuat: eius autem quod damnum afferat, contra, sed aequalis illius, quod proportione constat. similiterq; se geret in alio erga alium.

DISTINGVIT iustitiam a contratio ipsius habitu, iniustitia, qui ambo sunt habitus, sed dispares in his, quae ostendit: inquit enim iustitiam mediocritatem esse, vi cuius, qui iustus est, dignusque, qui hoc praeclaro nomine decoretur, pronus semper est ad id gerendum, quod iustum est, atque id volnntate, delectuque prius facto cum animo suo, id sibi prorsus faciendum esse, eodemque pacto cum contingit, vt ipsi diuidendum, aliquid, distribuendumque sit ciuibus, siue ipse vnus eorum sit, qui accipere debent, siue officio hoc fungi, partirique id debet inter alios, non ita se gerit, vt rei expetendae plus sibi sumat: minus autem alij tribuat: detrimentosae autem, fugienda eque, contra, verum semper aequale custodit pro portione meritorum, dignitatisq; personarum: eodemq; pacto aequale attendat, colatq;, cum ipsi diuidendum est aliquid alijs, non participi ipsi eius diuisionis.

Ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον, τοῦ ἀδίκου: τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου, ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον: διὸ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεώς ἐστιν: ἐφ' αὑτοῦ μὲν, ὑπερβολῆς τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου: ἐλλείψεως δὲ τοῦ βλαβεροῦ: ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον, ὁμοίως: τὸ δὲ, παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχε.

Iniustitia autem contra iniusti: hoc autem est exuperantia, & paucitas eius, quod emolumenti aliquid in se habeat, aut detrimenti, quod repugnet proportioni. Quapropter exuperantia, & paucitas iniustitia est, quia exuperantiae est & paucitatis: in semetipso quidem exuprantiae simpliciter vtilis: paucitatis autem detrimentosi: in alijs autem ad summam, similiter: quod autem alienum a proportione est, verocumque modo contigerit.

SIGNIFICAT his verbis, qualis habitus sit iniustitia: statimqne ostendit rem contra se habere in eo, atque in iustitia; cum iniusti sit habitus, quod tamen explicat; docetque quale sit: iniustum enim esse inquit, nimium, & parum eius, quod prodesse potest, siue obesse; non spectata proportione, sed contra ipsam, re tractata, ac gesta. Monstrat autem accurate, quomodo hoc capi debeat: dicitque ipsam esse exuperantiam, atque egestatem, non alio nomine, nisi quia attendit eas, atque administrat: inquit enim ipsam esse ὑπερβολῆς, & ἐλλείψεως, vt supra dixerat iustitiam esse τοῦ μέσου, quod admonuisse volui locutionis causa: addit autem, cum diuisor particeps est eius partitionis, resque ad eum peruenit, ipsnm sequi exuperantiam simpliciter rei vtilis, dimiuutionem autem simpliciter rei detrimentosae. Cum vero expers est ipse partitionis, distribuitque alijs, quod ad summam pertinet ait, & vt vuo verbo rem complectar, eodem pacto peccat: improbeqne id munus obit; quod vero ad proportionem pertinet, vt contingit, ac temere, nulla ratione sernata ac regula: nunc enim illi, cnius mediocria suut merita, plns, quam decet, tribuet: alio autem tempore eidem minus.

Τῶ

Τοῦ δὲ ἀδικήματος· τὸ μὲν, ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι· τὸ δὲ μεῖζον, τὸ ἀδικεῖν· περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοῦτον τὸν τρόπον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ δικαίου, καὶ ἀδίκου καθόλου.

Iniusti autem facti, quod quidem minus est, est iniuriam accipere: maius autem iniuriam facere: de iustitia igitur & iniustia, quaenam sit vtriusque natura; dictum sit hoc pacto: similiter autem de iusto, & iniusto in vniuersum.

De iniusto autem facto cum praeceperit, prauitque diuisione, in qua personae duae requiruntur, eius qui iniuste diuisit, & eius qui minus accepit, nisi qui diuidit, sibi etiam ipsi partem iure tribuere potest: tradere etiam voluit, quibus nominibus ambo haec vocentur: minusque accipere quam decebat, esse ait, iniuriam accipere, plus autem quàm rectum sit, iniuriam facere. Post hoc tangit, repetitque quid modo praestiterit: est enim haec tanquam peroratio; commemoratque, se de iustitia atque iniustitia praecepisse, quae natura, visque sit vtriusque, satisque esse putat, a se ita de ipsis disputatum esse: eodemque pacto, de iusto, & iniusto in vniuersum.

Ἐπεὶ δ' ἔστιν, ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, ὁ ποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν, ἑκάστην ἀδικίαν, οἷον κλέπτης, ἢ μοιχὸς, ἢ λῃστής. ἢ οὕτω μὲν οὐδὲν διοίσει· καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικὶ, εἰδὼς τὸ ᾗ· ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως ἀρχὴν, ἀλλὰ διὰ πάθος· ἀδικεῖ μὲν οὖν, ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν, οἷον οὐδὲ κλέπτης, ἔκλεψε δέ· οὐδὲ μοιχὸς, ἐμοίχευσε δέ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Quia autem locum habet, vt aliquis, qui iniuriam facit, nondum iniustus sit, qualia iniusta facta sunt, in quibus, qui volutetur iam iniustus est in omni iniustitia; ceu fur, vel adulter, vel praedo, an ita quidem nihil intererit: nam & rem habere cum muliere poterit, quam cognorit, non tamen proposito sibi fine illo, deliberato; sed commoto animo: iniuste igitur facit, iniustus tamen non est, veluti neque fur, furatus autem est: neque adulter, adulteratus autem est: similí autem modo se res habet in alijs.

Diviserat iam Aristoteles iustitiam in sua quasi membra, & quae nam illa forent declararat, eodemque pacto iustum, quod inde proficiscitur, cum tamen videret se non explesse opus, quod conficiendum susceperat, restareque alia genera iusti, ipsa explicare aggreditur, ne imperfectum ipsum relinquat: simulque errores quosdam tollere, & scrupulos euellere, qui molesti valde esse potuissent: est autem genus quoddam iusti, quod ciuile vocatur: ipsiusque partes plures sunt, quae cuncta sedulo sunt tradenda. Primum igitur incumbit in nodum difficilem dissoluendum: non deerant enim, qui arbitrarentur, omnẽ hominem, qui iniustè aliquid faceret, recte posse iniustum appellari: id quod ipse falsum esse docet, diruto quasi solo ac fundamento opinionis eorum: ita autem argumentatur. Quia fieri potest, vt aliquis, qui iniustè quippiam faciat, nondum iniustus sit; videndum videtur, quae nam potissimum sint iniusta facta, quae statim, vt perpetrata sunt, reddunt quempiam iniustum: exempli causa, furem, adulterum, praedonem: ita autem quaerebãt illi, qui putabant in certo quodam genere delictorum positum hoc esse: ilico autem ipse declarat, aliam viam ineundam esse illi, qui velit hanc quaestionem profligare: an enim inquit, nullius momenti hoc est ad id, quod volumus distinguendum: etenim vsu venire potest, vt aliquis rem habeat cum vxore aliena, intelligens eam esse copulatam cum viro, nõ tamen proposito sibi illo fine, vt matrimonium violet sed amore impulsus: facit igitur iniuriam, iniustus autem non est inquit, veluti etiam non fur, furatus tamen est, remq; alienam clam surripuit; eodemque pacto minime adulter, etsi adulteratus est; itidemque ait in ceteris generibus delictorum. Aliquo autem modo ita se purgauit Chaerea Terentianus
» Thaidi, cum inquit. Vnum hoc scito, contumeliae me non fecisse causa, sed amoris; & fortasse etiam eodem pacto defendit Demipho culpam Chremetis fratris apud Nausistratam vinolentum enim cum fecisse eum dicat, sine dubio significat, consulto eum non fecisse, etsi

hr conten-

contentus eo non fuit, sed alia etiam adiunxit, quae persuadere ei possent, vt viro ignosceret.

Πῶς μοὶ ὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον.

Quomodo igitur se habet talio ad iustum, traditum prius est.

TESTATVR paucis quid effecerit. Vel potius significat se praestitisse quod debebat, aperuisseq; discrimen, quod inter genus iuris vocatum a Graecis ἀντιπεπονθὸς & iustum ciuile sit.

Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν, ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι, καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον: τοῦτο δ' ἐστὶν ἐπὶ κοινωνῶν βίου, πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων, ἢ κατ' ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμόν.

Oportet autem minime fallere nos, id quod quaerimus esse & simpliciter iustum, & ciuile iustum: hoc autem est in ijs, qui socij sunt vitae ad consequendum, quod satis sit vsibus ipsorum liberis hominibus: ijsdemq; aequalibus inter se vel proportione, vel numero.

SVADET nobis auctor, ne patiamur hoc nos fallere, iustum id, quod inuestigamus, eiusque cognoscendo operam damus, esse iustum simpliciter, iustumq; illud, quod ciuile vocatur; quod scilicet iustum, vt magis significaret, quod foret, satis non habuit nominibus indicare, sed explanare voluit, aitque ipsum esse, quod colitur inter eos, qui participes sunt, ac tanquam socij eiusdem vitae, quã societatem inter se coierunt statueruntque, relictis suis facie sedibus, in eodem loco viuere, vt abundarent commodis vitae: nihilque merito ab ipsis desideraretur, quod valeret ad bene, beateq; viuendum: illos autem praeterea inquit, oportere liberos homines, & aequales esse, quod scilicet, vt aequales inter se sint, docet duobus modis contingere, siue vt pares sint, seruata dignitate personarum, siue vt numero pares, spreta dignitate, nullaque ratione habita existimationis, meritorumque ipsorum,

Ὥστε ὅσοις μὴ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα.

Quapropter ij, in quibus hoc non mutuo existit, non participes inter se sunt iusti ciuilis, sed cuiusdam iusti, ita vocati similitudine quapiam.

VT monstrauit in quos caderet iustum, quod intelligit, ita nunc indicat a quibus ipsum alienum sit, nec iustum quod complectitur ipsos hoc nomine, ciuileque appellari debet, sed alijs quibusdam, quae conueniant societatibus, quae cum variae, dissimilesque sint, diuersis etiam nominibus notantur: intelligit enim iustum inter parentes ac liberos, inter virũ & vxorem, inter erum & seruum, quod proprie iustum ciuile, communeque vocari non potest: sed quoddam solum certumq; idest paternum, virile, erile, quodque propter similitudinem quampiam, ita appellari possit, quia quasi vmbram illius retineat.

Ἔστι γὰρ δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς: νόμος δ', ἐν οἷς ἀδικία: ἡ γὰρ δίκη, κρίσις τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἀδίκου.

Est enim iustum in ijs, quibus lex inter ipsos est: lex autem, in quibus iniustitia: ius enim, in quibus existimatio est iusti, & iniusti.

DECLARAT auctor quibus in personis locum habet iustum ciuile: ostenditque inueniri ipsum in illis hominibus, qui lege inter se iuncti sunt; quae lex requiritur, vbi iniustitia existere potest, quo namque illa irrumpere non videtur, aut penetrare posse, non necessaria lex est, quae viam obstruat huic malo, aut si eo inuaserit, inde, vt potest, ipsum eijciat: dica enim inquit, vnde δίκαιον vocatum est, existimatio est, & quasi norma quaedam iusti facti, & iniusti: probat autem quod vult, argumento ducto a ratione nominis.

Ἐν οἷς δ' ἀδικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐν τούτοις· ἐν οἷς δὲ τὸ ἀδικεῖν, οὐ πᾶσιν ἀδικία· τοῦτο δ' ἐστὶ, τὸ πλέον αὑτῷ νέμειν, τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· ἔλαττον δὲ, τῶν ἁπλῶς κακῶν.

In quibus autem iniustitia est, in his & iniuriae faciendae locus est: in quibus autem iniuriam facere, non omnibus est iniustitia: hoc autem est, plus sibi tribuere simpliciter bonorum: minus autem, simpliciter malorum.

DISCREPARE inter se docet iniustitiam, & iniuriam facere: si namque vnum, idemque foret, necessario vbi vnum eorum esset, alterum etiam inueniretur: vocat autem iniustitiam, quae sanè vera, propriaque notio est eius nominis, habitum huius rei prauum. In quibus igitur inquit, iniustitia est, in his quoque existit iniuriam facere, non quia omni tempore illi iniuste aliquid moliantur, sed quia cum occasio datur, semper illi huc feruntur, nec dubitant iniuste se gerere: contra autem ait, in quibus hominibus est iniuriam facere, non in cunctis existit iniustitia, habitusque huius rei prauus: non pauci enim reperiuntur, qui in hac re labuntur ac peccant concitati, & motu alio turbido incensi, non auaritia, quae plerumque stimulus est improbe se in hac re gerendi: repetit autem cuiusmodi sit in hoc iniusti genere iniuriam facere, aitque esse plus rerum simpliciter bonarum, cum partiri ipsas aequaliter debeat, sibi sumere, minus autem simpliciter malarum.

Διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον· ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος· ἔστι δὲ ὁ ἄρχων, φύλαξ τοῦ δικαίου· εἰ δὲ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου.

Itaque hominem non sinimus imperium habere: sed rationem; quoniam sibi ipsi hoc curat: fitque tyrannus: est autem, qui imperium habet, custos iuris: si autem iuris, & eius, quod aequale est.

EST hoc corollarium, quod valet ad institutum, moremque comprobandum eorum, qui legibus ciuitatem ornant; rempublicamque primo constituunt: obstruere namque eos dicit viam huic malo, euitique quantum possunt, ne huiusmodi aliquis in ciuitate existat: inquit igitur, Quapropter non sinimus imperium habere, idest potestatem magnam adipisci in republica hominem, sed rationem: Hominem autem appellat, in quo vigeant motus animorum turbidi, quales plerique mortales sunt, qui studio sapientiae ipsos non frenarint, rationem, meliorem partem ipsius, & quasi exutam corpore: & hominem, denique qui ipsi pareat. Cur autem tantum studij in hoc ponant, adiungit; norunt enim inquit, ac, multis periculis huius rei factis, didicerunt, hoc talem hominem facere, qui scilicet sit praeda cupiditatum, idest rerum bonarum plus quam deceat sibi sumere: malarum autem minus, ac fieri denique iniustum principem ciuitatis, & tyrannum, contra ac se gerat verus princeps, & qui alijs, non sibi prouideat: esse enim debet, qui clauum tenet ciuitatis, custos, defensorque iusti, quod si iuris defensor est, erit etiam custos aequalis: custodem autem appellat hunc virum; quemadmodum M. Cicero in epistola illa
» longa ad Q. fratrem, quae plena est optimorum praeceptorum ait. Cum vrbs custodem,
» non tyrannum: domus hospitem, non expilatorem recepisse videatur.

Ἐπεὶ δ' οὐθὲν αὐτῷ, πλέον εἶναι δοκεῖ· εἴπερ δίκαιος· οὐ γὰρ νέμει πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ αὑτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀνάλογόν ἐστι· διὸ ἑτέρῳ πονεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φασιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον· μισθός τις ἄρα δοτέος· τοῦτο δὲ, τιμὴ, καὶ γέρας· ὅτῳ δὲ μὴ ἱκανὰ ταῦτα, οὗτοι γίνονται τύραννοι.

Quia autem nihil plus sibi esse videtur; siquidem iustus: non enim tribuit plus boni simpliciter sibi, nisi proportione ipsi respondeat. Ideo pro altero laborem suscipit: & hanc ob causam alienum bonum esse dicunt iustitiam, vt prius quoque a nobis dictum est: merces igitur aliqua danda: haec autem est honor, & dignitas: quibuscunque autem haec satis non sunt, ij fiunt tyranni.

NON est hoc corollarium, vt quidam falso putarunt, sed initium, & quasi fundamentum nouae sententiae: inquit enim, quia hic, quem descripsimus, est huius animi, statuitq; sibi plus non sumendum rerum bonarum, quàm alij tribuat, siquidem iustus est: quod repetit, ac necessario facere ipsum docet: non enim inquit, tribuit plus sibi ipsi simpliciter boni, suaque vi talis, nisi maior sit existimatio eius, ac dignitas: habitaque ratione personarum, sine iniuria hoc faciat, quare addit, suscipit labores ob aliena commoda atque vtilitates, nihil ad semetipsum reuocans: hanc etiam causam fuisse adiungit, vt non nulli dixerint, iustitiam alienum esse bonum, non eius, qui ea vtitur ad alios iuuandos: bonum intelligentes fructum & emolumentum, quo se sponte sua priuabant, qui iusti esse volebant, cum in sua manu positum fuisset, magnos quaestus facere, si iniusti esse voluissent: contrariam autem eius iniustitiam quaestuosam esse volebant: merces igitur aliqua ei danda, praemiumque tot, ac tantorum laborum, quae merces nihil aliud sit, quàm honos, munusque quod perpetuo testetur virtutem, meritaque ipsius: illi autem, adiungit, omnes, qui honore contenti non sunt, sed pecuniam praeterea, aurumque poscunt, hi tyranni euadunt. Cum initio huius partis posuerit particulam ἵνα, cui infra respondet aliquid semper, arbitror redditionem ipsius esse illud, μισθὸς ἄρα τις, etsi remotum ipsum est non parum, in medium multis coniectis; hoc declarare videtur particula ἄρα, & δοτέος quod sequitur, simile namque est aduerbio illi, quod vocant θετικὸν, quia ponit aliquid, statuitq; prorsus faciendum; eandemque aliquo modo vim habet, atque haberet, si pro illo dixisset necesse est. γέρας, quod addidit antecedenti voci, τιμὴ, valet quiddam, quod monimenti vim habeat, & significet dignum esse, quem homines colant ob ingentia eius merita, quemadmodum prouinciae praetores, ac proconsules Romanos, qui magna beneficia in eas contulissent, fanis, ac monimentis decorare consuerant. Et huiuscemodi denique rebus, quibus diuinam potius laudem, & gloriam significent, quàm fructum, & emolumentum aliquod. Vsus etiam est Homerus hoc nomine, quum fecit Achillem, queri de iniuria Agamemnonis, qui dicit, solitum dilargiri principibus exercitus, & regibus illis haec ipsa, sibi vero honorem nullum multo magis laboranti.

Τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον, καὶ τὸ πατρικὸν, οὐ ταυτὸ τούτοις, ἀλλ' ὅμοιον: οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς: τὸ δὲ κτῆμα, καὶ τὸ τέκνον, ἕως ἂν ᾖ πηλίκον, καὶ μὴ χωρισθῇ, ὥσπερ μέρος αὐτοῦ: αὑτὸν δ' οὐθεὶς προαιρεῖται βλάπτειν.

Erile autem iustum, & paternum non est idem, quod haec, sed simile: non enim iniustitia locum habet in illa, quae ipsius sunt simpliciter: res autem possessa, & filius, donec fuerit qualis, & nondum migrauerit a patre, habetur tamquam pars ipsius: semetipsum autem nemo eligit laedere.

DVO iuris genera quae appellabantur, quorum vnum erile est: alterum vero paternum, docet eadem non esse, atque ea, quae sunt exposita, sed tantum ipsis similia: si namque eadem forent, nec vlla re inter se discrepantia, caderet inter haec quoque iniustitia, quae non existit, neque locum habet in his personis, quia simpliciter, proprieque nemo iniustus est erga res suas, ipsasque violat; seruus autem inquit, ac filius res suae propriaeque sunt duarum harum superiorum personarum, mancipium eri, filius vero patris: non tamen pars est filius parentis, vt membra, idest manus, pedesq; partes ipsius sunt, quod significauit dicens tamquam pars: seiuncti enim liberi sunt a corpore parentis, quod etiam perpetuum non esse testatur, sed donec illi paruuli fuerint, neq; adhuc a patre semigrarint: neminé autem ait consulto, ac voluntate laedere semetipsum: id enim eum contingit, fit contra sententiam ipsius, ac finem, quare vere iniuste non facit. consuetudo tamen ita capit hoc nomen, & filij accusant patres, aiuntque ipsos iniquos in se esse, vt Terentianus Clitipho, apud quem etiam comicum pater confitetur se iniquum futurum fuisse, si vetera quaedam delicta filij nimis duriter exquireret.

Διὸ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὑτόν: οὐδ' ἄρα ἄδικον, οὐδὲ δίκαιον τὸ πολιτικόν: κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος: οὗτοι δ' ἦσαν, οἷς ὑπάρχει ἰσότης τοῦ ἄρχειν, καὶ ἄρχεσθαι: διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον, ἢ πρὸς τέκνα, καὶ κτήματα: τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον: ἕτερον δέ ἐστι καὶ τοῦ πολιτικοῦ.

Quapropter non existit iniustitia erga semet ipsum: neque igitur iustum, neque iniustum ciuile; secundum legem enim constant, & in quibus a natura locum habet lex. Hi autem sunt, in quibus existit aequalitas, & imperium habere, & parere imperio possint: quapropter potius erga vxorem colitur hoc ius, quàm erga filios, & seruos: hoc enim est disciplinae domesticae iustum: diuersum autem est hoc a ciuili.

CVM planum factum sit, mortalem neminem consulto: inductioneque animi, semetipsum offendere, perspicitur iniustitiam locum non habere erga semetipsum, quare neque etiam iniustum factum, iustumque eius generis, quod ciuile nominatum est: nam si id fuisset, lege etiam definitum fuisset, atque in illis cultum, in quibus natura ius existit; qui namque hi sint monstrat, dicens, sunt autem hi, qui pares inter se, aequalesque sunt in hoc, vt nunc imperium habere, nunc parere imperium habenti, magistratuique possint, & vt
„ inquit M. Cicero, cum de Cyro Xenophonteio loqueretur, quibus imperium datum est,
„ vt redderent; quare inquit magis cadit iustum hoc ciuile in virum & vxorem, quàm inter liberos, & parentem, & mancipium, & erum; cum pares, & aequales inter se sint vir, & vxor, etsi maior est dignitas viri, non tamen vt praecipere vir vxori debeat, vt parens filio, & erus seruo, cum sui iuris ambo sint in ea officia administranda, quae propria iuris sunt, vtrique munus magis rem quaerere, quàm tueri, vxoris autem in ea conseruanda, & ab omni iniuria defendenda. Cum minime ciuilis iuris officia haec esse docuerit, quod restabat, cuius potissimum sint, significauit, idest domestici, & cuius partes sunt curare, vt familia omnis rectè, & ordine regatur.

Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν, φυσικόν ἐστι: τὸ δὲ, νομικόν: φυσικὸν μὲν, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν, ἢ μή: νομικὸν δὲ, ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν, οὐθὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως: ὅταν δὲ θῶνται, διαφέρει, οἷον τὸ, μνᾶς λυτροῦσθαι, ἢ τὸ αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα.

Ciuilis autem iuris, hoc quidem naturale est: hoc autem legitimum: naturale quidem id, quod vbique eandem vim habet: & non quia ita visum sit, vel non visum: legitimum autem quod initio quidem nihil interest hoc pacto, an aliter: quando autem scripserint, interest, ceu mina captiuum redimere, aut capram imolare, sed non duas oues.

DIVIDIT ciuile ius, duoque genera ipsius esse tradit, quorum vnum natura constare dicit; alterum vero legibus latis, litterisque proditis ab hominibus ratum esse inquit, naturale primum quale sit declarat: esseque inquit id, quod omnibus in terris vim eandem, potestatemque habet: nec custoditur, quia visum sit, probatumque illis, qui ita inter se viuere consenserunt, siue aliquid imperet, siue vetet, ab illisque factis absterreat: legitimum autem esse inquit, quia initio, & antequam fixum, definitumque foret, liberum, solutumque erat: nec quicquam intererat illo pacto, aut alio in illis rebus se gerere: postquam autem fixerunt, interest, ac sine conceditur, laudique datur, siue contra vetatur, paenaque proposita, prohibetur. Exemplis etiam declarare voluit quale foret: inquit enim veluti accepta mina, qui in bello hostem ceperit, suis illum reddere, nec maiorem pecuniam poscere: nec non, quod alterum exemplum est, capram imolare, & non duas oues, vt prius mos erat, siue facere libebat, non dum quasi pactione cum hostibus facta.

Ἔτι ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετοῦσιν: οἷον, τὸ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφισματώδη.

Praeterea quaecunque singularibus in rebus lege cauent, ceu imolare Brasidae, & quae à populo scita fuerint.

PRAETEREA inquit huius generis sunt, quae ad certos quosdam homines pertinent, &

non

pon ad totam ciuitatem: vniuersamque aliquam gentem, ceu inquit, rem diuinam facere, & victimas mactare Brasidae Lacedaemonio, vt heroi, quod ab Amphipolitis institutum fuit in illum mortuum in bello Peloponnesiaco, quia erga ipsos se comiter, temperanterque gesserat, atque ab omni suorum militum, & hostium iniuria defenderat, vt in V. libro suarum historiarum narrat Thucydides. Huiuscemodi etiam multos, magnosque honores habitos fuisse post mortem Arato Sicyonio narrauit Plutarchus in ipsius vita. Non possum facere, quin accusem Lambinum, qui sine auctoritate alicuius calamo scripti exemplaris, siue veteris scriptoris, qui moris eius meminerit, ausus est, suam quandam opinionem secutus incertam admodum, & inanem, lectionem hanc veterem loco pellere: fuit ille quidem magni ingenij vir, & valde disertus, sed nimis liber in variandа, contaminandaque scriptura antiquorum auctorum, quam consuetudinem ipsius probari non posse puto, recipique, nisi ab illis, qui eandem licentiam sibi concedi volunt, cum damno magno, pernitieque veterum, & Graecorum, & Latinorum scriptorum.

Δοκεῖ δὲ ἐνίοις πάντα εἶν' τοιαῦτα, ὅτι τὸ μὲν φύσει, ἀκίνητον, καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν. ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε, καὶ ἐν πέρσαις καίει: τὰ δὲ δίκαια κινούμενα ὁρῶσι.

Videntur autem quibusdam cuncta esse huiuscemodi, quia id quod natura constat, expers est mutationis, & vbique eandem vim habet, quemadmodum ignis, & hic, & apud Persas vrit: vident autem ea, quae iusta sunt, moueri.

NON deerant, vt auctor testatur, qui putarent cuncta iusta huiuscemodi esse, idest legibus, ab hominibus latis, contineri, cuius suae sententiae rationem hanc reddebant: aiebant enim, quod natura constaret, moueri non posse, atque omnibus in terris eandem vim ac potestatem habere: id quod exemplo etiam confirmabant, cum ignis, & in Graecia, & apud Persas, ceterasque omnes nationes vreret: contra autem, quae iusta sunt, cernebant variari: magnisque mutationibus exposita esse.

Τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχον, ἀλλ' ἔστιν ὥς: καίτοι παρά γε τοῖς θεοῖς ἴσως οὐδαμῶς ἔχον: παρ' ἡμῖν δ' ἔστι μέν τι καὶ φύσει κινητὸν, οὐ μέν τοι πᾶν: ἀλλ' ὅμως ἔστι: τὸ μὲν, φύσει: τὸ δὲ, οὐ φύσει.

Hoc autem non ita se habet, sed est quomodo contingat: atqui profecto apud Deos fortasse nullo modo ita se habet: apud nos vero quoddam extat a natura profectum, quod motui expositum est, non sane omne: sed tamen est hoc quidem natura: hoc vero minime natura.

NEGAT hoc verum esse: seduloque refellit, etsi non omnino falsum esse arbitratur: partem enim ipsius confutat: partem verò aliam ita se habere, vt illi putabant, fatetur: apud Deos enim, & de caelestibus rebus id fortasse inquit verum est: firmae namque illae, solidaeque sunt: in nostris vero sedibus, rebusque mutatur quoddam, quod etsi natura constat, tamen variatur: veruntamen inquit non omne tale est: consuetudo tamen est dicere, hoc quidem naturale esse: illud vero minime.

Ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων, καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὔ, ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκῃ, εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως, δῆλον: καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός: φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων: καίτοι ἐνδέχεται πάντας ἀμφιδεξίους γενέσθαι.

Quale autem natura constat, ex his, quae aliter euenire possunt, & aliter se habere, & quale minime, sed legitimum sit, & pacto, conuentoque valeat: siquidem ambo similiter mutari possunt, perspicuum est: & in alijs eadem distinctio

ctio congruet: natura enim dextera manus melior: atqui euenire potest, vt cuncti homines sinistra manu, vt dextera vtantur.

NON magnum negotium inquit, erit, si attendere voluerimus, statuere, è numero eorum, quae, fieri potest, vt varientur, quod natura constat, & quod minime, sed ratum sit, quia lege definitum est & pacto; etsi ambo motui, varietatique exposita sunt: similiter quae definitio, & quasi norma vtilis etiam erit ceteris rebus paribus distinguendis, non tamen similiter inquit, quia vno penitus & eodem pacto sustinere queant mutationem, pronaque ad ipsam sint, sed conuenit ipsis in hoc, quod non est funditus altera ipsorum pars, in quam cadere non tam facile potest vacua ab ipsa, & libera. Exemplum, quo vtitur ad rem declarandam, hoc est: natura inquit dextra manus melior est, idest firmior, & ad munera propria manus obeunda validior: atqui inquit contingere potest, vt cuncti mortales pariter leua manu, & dextra vtantur.

Τὰ δὲ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις, οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ, καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω: οὗ δὲ πωλοῦσιν ἐλάττω: ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μὴ φυσικὰ, ἀλλ' ἀνθρώπινα δίκαια, οὐ ταυτὰ πανταχοῦ: ἐπεὶ, οὐδὲ πολιτεῖαι: ἀλλὰ μία μόνον πανταχοῦ κατὰ φύσιν, ἡ ἀρίστη.

Quae autem iura a consensu, & commodo hominum ortum duxerunt, similia sunt mensuris rerum venalium: neque enim vbique aequales sunt mensurae vini, & frumenti, sed maiores sunt, vbi emunt: minores autem, vbi vendunt: simili autem modo, & ea quae naturalia iura non sunt, sed humana, non eadem sunt vbique, quia ne resp. quidem sit vna, sed vna tantum omnibus in terris natura constat ea, quae optima est.

IVSTA autem addit, quae pactione, & conuentu constant, & vtilitatibus hominum seruiunt, similia sunt mensuris rerum venalium: non enim vini, & frumenti mensurae, vbiq; aequales sunt, sed variantur, & quae commodis eorum, qui ea variant, accōmodatae sunt, vt exponit auctor: eodem autem pacto ait, iura, quae a natura non proficiscantur, sed a mortalibus orta, scriptaque sunt, non eadem sunt omnibus in locis, quod vsu venit etiam inquit, in rebus publicis, statibusque ciuitatum, neque enim eaedem omnibus probantur, prodestque diuersis hominum ingenijs, sed vna tantum vbique idonea est: illa inquam, quae omnium est optima, idest quae in manu est optimorum virorum, & qui communi bono consulunt.

Τῶν δὲ δικαίων, καὶ νομίμων ἕκαστον, ὡς τὰ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ἔχει: τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα, πολλά: ἐκείνων δὲ ἕκαστον, ἕν: καθόλου γάρ.

Singula autem iura, & singula legitima, vt, quae in vniuersum sunt, se habent ad ea, quae singillatim fiunt: quae namque aguntur, multa sunt: illorum autem vnumquodque, vnum: est enim vniuersum quoddam.

ADMONET singula genera iustorum, legitimorumque factorum ita se habere ad ea, quae geruntur ab hominibus, vt se habent ea, quae in vniuersum talia sunt ad illa, quae fiunt, cum, quae geruntur, multa sint, illorum vero vnumquodque, vnum, cum vniuersum sit, vniuersum vero totum esse, atque ita merito dici posse, vnum, cum multa complectatur, notum est, cum in II. libro de arte dicendi, cuiusmodi foret exemplum doceret, & quomodo se haberet ad ea, quae singillatim sumantur ad ea firmanda exponeret; simulque quomodo ab alijs rationibus probandi aliquid alienum, ijsdem verbis vsus fuit.

Διαφέρει δὲ τὸ ἀδίκημα, καὶ τὸ ἄδικον, καὶ τὸ δικαίωμα, καὶ δίκαιον: ἄδικον μὲν γάρ ἐστι

τῇ φύσει, ἢ τάξει· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι· πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὔπω, ἀλλ' ἄδικον.

Differunt autem inter se ea, quae iniuste gesta sunt, & quae contra leges, iniusteq; definita sunt, itemq; quod iuste gestum est, & quod iustum esse definitum est: iniustum enim est natura, vel instituto: idem autem, cum gestum fuerit, iniuste factum est, antequam autem gestum sit, non dum: sed iniustum.

EXISTIMAVIT oportere se distinguere quaedam nomina, quae necessario in rebus explicandis, ad iustitiam pertinentibus, saepe vsurpantur: nec valde dissimilia inter se sunt, nequis error nasceretur, ignorantia verae notionis ipsorum; quattuor autem illa sunt: discrepare igitur inter se dicit ἀδίκημα, & ἄδικον, idest iniustum factum, & iniustum morem, atque institutum: iniustum enim esse ait, quod tamquam vetitum est, siue natura, siue voluntate hominum & consensu; idemque postea, cum administratum est, gestumque, ἀδίκημα fit, atque ita vocatur, antequam autem fieret, non dum iniustum factum, sed iniustum tantum vocabatur: exempli causa, negare Deos esse, interficere hominem, iniustum est: prius enim horum natura: posterius lege vetitum est, cum quispiam negauit Deos esse, aut interfecit innocentem hominem, iniusta facta haec sunt.

Ὁμοίως δὲ καὶ δικαίωμα· καλεῖται δὲ καὶ τὸ κοινὸν, μᾶλλον δικαιοπράγημα· δικαίωμα δὲ, τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος· καθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν, ποῖά τε εἴδη καὶ πόσα, καὶ περὶ ποῖα τυγχάνει ὄντα, ὕστερον ἐπισκεπτέον.

Simili autem modo & iuste factum: vocatur autem magisq; communis est, iusta actio: iuste autem factum correctio iniusti facti: in singulis autem ipsis, & quales species, & quot, & circa qualia sunt, posterius considerandum est.

PRIORE diuisione, parteque ipsius iam exposita, ad alteram transit: aitque similiter, vt in in contrarijs ostensum est δικαίωμα esse, cum aliquod scilicet iuste gestum est, quod tamen nomen, tradit, non magno in vsu esse, sed potius id frequentiusque aliter accipi; vocariq; plerumque id δικαιοπράγημα: illo autem modo correctionem, emendationemque iniusti facti: exempli causa animaduertere in illum, qui depositam apud se pecuniam non reddidit, siue furtum fecit. Quemadmodum verbum, quod inde conformatum est, cepit M. Cicero in VI. in Verrem. ἐδικαιώθησαν inquit: hoc est, vt Siculi loquuntur, supplicio affecti sunt. Non ostendit autem quomodo, quod non dum administratum est, appellaretur, quia supra nominatum erat, ac scrupulus nullus in eo erat. Adiungit se postea consideraturum esse in singulis generibus, quae species ipsorum sint, & quot numero: nec non in quibus rebus sta tuendis versentur, id quod se satis commode facere modo posse non putabat.

Ὄντων δὲ τῶν δικαίων, καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, ἀδικεῖ μὲν, καὶ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκὼν τις αὐτὰ πράττῃ· ὅταν δὲ ἄκων, οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· οἷς γὰρ συμβέβηκε δικαίοις εἶναι ἢ ἀδίκοις, πράττουσι.

Cum iusta autem, & iniusta sint ea, quae sunt exposita: iniustè quidem facit, & iuste aliquis, cum sponte sua ipsa egerit: quando autem inuitus, neque iniuste facit, neque iuste, nisi ex accidenti: ea enim agit, quibus euenit, vt iusta, siue iniusta sint.

VIDEBAT Aristoteles & iusta facta & iniusta geri posse duobus modis, & a volentibus, sponteque facientibus, & ab inuitis, ac recusantibus. Quando igitur auctores eorum aut iniuste facere, aut iustè vere dicantur, docere voluit: inquit igitur cum quispiam illa gerit sponte sua, & non coactus, tunc dici ipsum posse, iniuste facere, aut iustè, cum vero inuitus, necessitateque sibi imposita, tunc merito dici non posse siue iniuste, siue iuste facere,

sed

ſed ſolum ex accidenti, quod valet ea geſſiſſe illos, quibus contingit, vſuque venit, vt hi, aut illi forent, ideſt aut iuſti, aut iniuſti: vſu enim profecto venit, vt iuſti forent ij, qui nolentes, coactique rem iuſtam adminiſtrarunt, quemadmodum, vt iniuſti, qui nolentes, ac vi ſibi impoſita ſe aliquo ſcelere contaminarunt.

Ἀδίκημα δὲ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ: ὅταν γὰρ ἑκούσιον ᾖ, ψέγεται: ἅμα δὲ καὶ ἀδίκημα τότε ἐστίν: ὥστε ἄδικόν τι ἔσται μέν: ἀδίκημα δὲ οὔπω: ἐὰν μὴ τὸ ἑκούσιον προσῇ.

Iniuſtum autem factum, ac iuſtum definita ſunt eo, quod faciunt homines ſponte ſua, ſiue inuiti: quando enim ſponte geſtum fuerit, vituperatur: ſimul autem & iniuſtum tunc eſt. Quapropter iniuſtum quidem aliquid erit: iniuſtum factum autem non dum, niſi acceſſerit ei, vt ſponte geſtum ſit.

INIVSTVM antem inquit factum, & eodem pacto iuſtum, definitur, perſpiciturque quale ſit, cognito animo eius, qui fecit: ſi namque ſponte ſua fecit inquit, vituperatur, ſimulque tunc iniuſtum eſſe factum intelligitur. Quapropter addit, iniuſtum aliquando aliquid ſanè erit, non dum tamen iniuſtum factum, neque inuret illi, qui fecit, turpem aliquam notam niſi acceſſerit illi iniuriae ac damno, innocēti importato, vt ſponte fecerit.

Λέγω δὲ ἑκούσιον μὲν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, ὃ ἄν τις τῶν ἐφ' αὑτῷ ὄντων, εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν, περί τι ἢ: μήτε ὃ, μήτε ᾧ: μήτε οὗ: οἷον τίνα τύπτει καὶ τίνι, καὶ τίνος ἕνεκα: καὶ ἐκείνων ἕκαστον, μὴ κατὰ συμβεβηκὸς: μὴ δὲ βίᾳ: ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ τύπτοι ἕτερον, οὐχ ἑκὼν δέ: οὐ γὰρ ἐπ' αὐτῷ: ἐνδέχεται δὲ τὸν τυπτόμενον πατέρα εἶναι: τὸν δ', ὅτι μὲν ἄνθρωπος, ἢ τῶν παρόντων τις, γινώσκειν: ὅτι δὲ πατὴρ, ἀγνοεῖν: ὁμοίως δὲ τὸ τοιοῦτον διωρίσθω, καὶ ἐπὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, καὶ περὶ τὴν πρᾶξιν ὅλην.

Voco autem ſponte geſtum quidem (quemadmodum ſupra quoque a nobis traditum eſt) id quod aliquis e numero eorum, quae in ipſo ſita ſunt, ſciens, & non ignorans geſſerit, neq; quem, neque quo, neque cuius: ceu quem caedit, & quo & cuius gratia: & eorum vnumquodque non ex accidenti, neque vi ſibi adhibita, veluti ſiquis ipſius manu prehenſa alium caeciderit, non ſponte autem: non enim in ipſius poteſtate: fieri autem poteſt, vt is qui caeditur, pater ſit: hunc vero, hominem eum eſſe, ſiue aliquem eorum, qui praeſentes adſunt, ſcire: patrem autem eum eſſe, ignorare: ſimili autem modo diſtinctum ſit huiuſcemodi omne, & in his, cum quaeritur, cuius cauſa res orta ſit, demumq; circa factum omne.

INTELLIGO inquit quippiam ſpontè factum ac voluntarium, cum aliquis id geſſerit e numero eorum, quae in ſua manu poteſtateque ſunt, ſciens ac nihil ignorans eorum, quae partes eius facti ſunt, ideſt neque perſonam, neque inſtrumentum, neque finem, cuiusque cauſa fecerit, quia temerè & inconſiderate fecerit, quae cuncta ipſe non ex accidenti perceperit. Adiunxit autem tribus illis, non oportere etiam, vt vi ſibi adhibita fecerit, quae cuncta explanauit, veluti dicens, ſiquis apprehenſa manu alicuius, ipſa, tamquam inſtrumento quopiam, aliquem caeciderit, is non ſponte fecit; neq; enim recuſare potuit, vimq; a ſe depellere. Declarauit etiam, quod ad perſonam pertinet, atque inquit, caſus etiam ferre poteſt, vt is, quem caedit, pater ſit: ille autem videbat, hominem eſſe, & quempiam eorum, qui praeſentes adeſſent, patrem tamen eſſe neſciebat: eodem autem pacto ait, definiatur idem atque huiuſcemodi omne in ceteris partibus eius facti, quae περιστάσεις vocantur, & exemplo harum facile cognoſci poſſunt. Animaduertendum ipſum, initio huius particulae, ſeruaſſe id, quod ſupra admonuerat, cum iuſtum factum duobus nominibus vocaretur, ideſt δικαίωμα, & δικαιοπράγημα, quorum poſterius maiore in vſu eſſet, commune, vul-

ne, vulgareque ipsum, priore relicto, ad posterius se applicasse, δικαιοπράγημαque id vocasse. Quod autem inquit, a se definitum fuisse voluntarium, & inuoluntarium, hoc in III horum librorum ab ipso factum fuisse recordari debemus.

Τὸ δὴ ἀγνοούμενον, ἢ μὴ ἀγνοούμενον μὲν, μὴ ἐπ' αὐτῷ δ' ὄν, ἢ βίᾳ, ἀκούσιον: πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν, καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν: οἷον τὸ γηρᾶν: ἢ ἀποθνήσκειν.

Quod autem ignoratur, siue non ignoratur sanè: non tamen in ipso situm erat, aut cum vis adhibita est, ab inuito gestum esse statuitur: multa namque eorum, quae natura nobis insunt, & agimus & patimur, quorum nihil neque sponte a nobis factum, neque ab inuitis gestum est, veluti senescere, aut mori.

DOCET nunc, quale factum, non sponte administratum, & inuoluntarium habendum sit: esseque id dicit, quod inscientes facimus, aut si non nescientes, nec vi ipsius nobis incognita; cum tamen recusare non possumus, quin id a nobis geratur: siue vis nobis adhibetur, cogimurque id moliri, quod vsu nobis venire multis in rebus declarat: quaedam enim in nos natura cadunt: eaque aliquo modo gerimus, aut sustinemus, quae neque voluntaria, neque inuoluntaria vocari possunt, veluti inquit, senescere vel mori. Theon quoque περὶ δικαιώματος cuiusmodi foret ἀκούσιον, atque omne illud, quod non sponte gerimus. declarans, inquit, illud esse, quod refertur εἰς ἄγνοιαν, καὶ τύχην, καὶ ἀνάγκην. Quemadmodum etiam M. Cicero in partitionibus id expressit, qui ait; Aut denique necessitate, inscitia, casu. Testari volo in antiquo & fideli libro non γηρᾷ, sed vna plus syllaba, ἐγγηρᾷ, veluti in epistola quadam ad Atticum ἐγγήραμα, & ἐντάφιον videtur vocatus locus, vbi aliquis commode, graui hac aetate maneat, & opus etiam esset in eodem sepulturae dari.

Ἔστι δ' ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ τῶν δικαίων, τὸ κατὰ συμβεβηκός: καὶ γὰρ ἂν τὴν παρακαταθήκην ἀποδοίη τις ἄκων, καὶ διὰ φόβον, ὃν οὔτε δίκαια πράττειν, οὔτε δικαιοπραγεῖν φατέον, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός: ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ἀναγκαζόμενον, καὶ ἄκοντα τὴν παρακαταθήκην μὴ ἀποδιδόντα, κατὰ συμβεβηκὸς φατέον ἀδικεῖν, καὶ τὰ ἄδικα πράττειν.

Simili modo se res habet in rebus iniustis, & iustis, id quod forte euenit: redderet enim aliquis depositam apud se pecuniam inuitus, & metu paenae, hunc neque iustam rem egisse, neque iuste se gerere dicendum est, nisi ex accidenti: eodem autem pacto & cum ei necessitas imposita fuisset, & inuitus depositum non reddidisset, ex accidenti dicendum est, iniustum esse, & iniustas res gerere.

QVOD in rebus, quae sponte fiunt, siue non sponte vim eandem habet, ac distinguit ipsas, idem etiam valet ad ea seiungenda, quae siue iniusta, siue iusta sunt; non pauca enim ex accidenti iusta facta, & iniusta sunt: contingit enim inquit, vt aliquis, qui inficiari vellet, depositum, inuitus reddat, metuque compulsus, qui sanè neque iustam rem facere, neque iniuste se gerere dici potest, nisi ex accidenti: quod etiam in contrario facto, ait, qui namq; imposita sibi necessitate, & metu mali non reddit depositam apud se pecuniam; idem quoque ex accidenti dicendus est, iniuste fecisse.

Τῶν δ' ἑκουσίων, τὰ μὲν, προελόμενοι πράττομεν: τὰ δ', οὐ προελόμενοι, προελόμενοι μὲν, ὅσα προβουλευσάμενοι: ἀπροαίρετα δὲ, ὅσα ἀπροβούλευτα.

Eorum autem, quae sponte agimus, quaedam, re deliberata, melioreq; sumpto, agimus: non nulla alia, re non deliberata: cum electione quidem, de quibus antea consilium ceperimus: sine electione autem, de quibus non deliberauimus.

DIVIDIT ea, quae sponte ab hominibus fiunt: neque enim cuncta eiusdem generis sunt; sed

sed valde inter se aliquando discrepantia: inquit igitur, quaedam ipsorum nos facere consilio, ac deliberatione facta cum animo nostro, idest, vt inferiores locuti sunt cum electione, quaedam autem sine electione; sine electione illa, de quibus non deliberauimus: sed subito a nobis gesta & administrata sunt; vt orta est in animis nostris cupiditas earum rerum efficiendarum, quomodo beluae feruntur ad ea capessenda, quae valent ad desideria ipsarum satianda. Illa quae gerunt homines ἐκ προαιρέσεως, idest cum secum prius de ipsis diligenter cogitarint: repudiatisque deterioribus rationibus, statuerint sibi prorsus illa eo pacto gerenda; arbitror a Graecis vocari quoque μετὰ προνοίας gesta, quibus delictis ignoscere leges non solent: sine electione autē ea esse inquit, quaecunq; vacua fuere a consilio.

Τριῶν δὴ οὐσῶν βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις, τὰ μὲν, μετ' ἀγνοίας, ἁμαρτήματά ἐστιν: ὅταν μήτε ὃν, μήτε ὃ, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα ὑπέλαβε, ταῦτα πράξῃ: ἢ γὰρ οὐ βαλεῖν, ἢ οὐ, τούτῳ: ἢ οὐ, τοῦτον, ἢ οὐ, τούτου ἕνεκα, ᾠήθη; ἀλλὰ συνέβη οὐχ οὗ ἕνεκα ᾠήθη, οἷον οὐχ ἵνα τρώσῃ, ἀλλ' ἵνα κεντήσῃ, ἢ οὐχ ὅν, ἢ οὐχ ὡς.

Cum autem tres sint nocendi alicui viae in humanis communitatibus: ea quidem, quae cum ignorantia admittuntur, peccata sunt: quando, neque quem, neque quod, neque quo, neque cuius rei gratia existimauit, haec fecerit: siue enim se non plagam impositurum, siue non, hoc, siue non, hunc, siue non, cuius rei gratia putauit: sed euenit, non cuius gratia existimauit, non vt vulneraret, sed vt truderet, siue non quem, siue non quomodo.

PRIMVM ostendit tribus modis solere homines aliquibus obesse, & detrimenti ipsis quippiam importare: deinde significat, quibus nominibus illa facta, dissimilia inter se, vocentur. inquit igitur, quae inscientes faciunt, appellari ἁμαρτήματα, idest errata & lapsiones; quae autem illa sint, exponit: ipsaque inquit, ea esse, cum neque personam, neque factum, neque instrumentum nouit, neque finem, quem optabat, nactus est: cum autem singulis verbis haec indicasset: sibique obscurus fuisse visus esset, plenius explanare voluit, non tamen eundem ordinem secutus est in illis declarandis, sine enim ait, iacere telum, lapidemque in illum voluit, siue non hoc iacere, siue non hunc, quem fecijt, appetijt, siue non eum finem res habuit, quem sibi proposuerat, casus tulit, velut inquit, non vt vulneraret, sed vt truderet: leniterque pungeret, siue non quem volebat, siue modus non est custoditus.

Ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα: ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα: ἁμαρτάνει μὲν γὰρ, ὅταν ἐν ἑαυτῷ ἡ ἀρχὴ ᾖ τῆς αἰτίας: ἀτυχεῖ δὲ, ὅταν ἔξωθεν.

Quando igitur praeter rationem omnem damnum illatum fuerit, infortunium nominatur: quando autem minime praeter rationem, absque vitio tamen, peccatum est: peccat enim quisque, cum in eo ipso principium culpae inest: aduersa fortuna vtitur, cum principium extra est.

DISTINGVIT facta quaedam, quibus conuenit in hoc, vt a nobis inuitis ipsa gerantur, & nihil incommodi importare cogitantibus ijs, quibus valde nocemus; sunt autem illa duum generum, vnde etiam diuersis nominibus appellantur: prius eorum genus est, cum malum, quod damus, existimari non poterat illo modo datum iri, superatque omnem rationem, quare ἀτύχημα vocatur, & infortunium, tanquam iniqua quaedam fortuna hoc praestiterit: cum igitur huiuscemodi aliquid contigerit, ab omni culpa vacui esse videmur, alterum est, quod non tam facile purgamus; quia penitus praeter verisimile non fuit, non tamen a vitio profectum est: studioque nocendi, vt siquis lapidem in canem iaciens, percussit hominem prope stantem: magis enim hic affinis culpae; neque enim semper nobis contingit, vt feriamus, quem volumus, errorque in hoc nasci facile potest; vnde ita detrimenta illata vocantur ἁμαρτήματα, erratáque Latino verbo, quod testatur etiam Lysias in

Simo-

Simonem inquit enim: ἔβαλλέ με λίθοις, καὶ ἐμοῦ μὲν ἁμαρτάνειν: separat haec, diuersasque rationes nocendi esse, ostendit auctor hoc pacto: labitur & errat ille, in quo fuerit origo culpae: non enim debebat iacere telum in eum, cui propinquus foret aliquis, iniqua fortuna vtitur, cum principium extra ipsum est. Notum esse arbitror disseruisse quoque Aristotelem in primo libro de arte dicendi de tribus generibus his delictorum, non valde varijs verbis, sine exemplis tamen, quare illic ego positis exemplis valde accommodatis, vt puto, illustrare totum hunc locum conatus sum, eum autem ostenderim locum, in quo factum accuratè hoc sit, peti ipsa inde debere existimo.

Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα: οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα, ἢ φυσικὰ συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις: ταῦτα γὰρ βλάπτοντες, καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν καὶ ἀδικήματά ἐστιν: οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί: οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη: ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος, καὶ μοχθηρός.

Ubi vero quis intelligens quid agat, non tamen consilio de ea re capto, iniustum factum est, ceu quaecunque homines improbe faciunt, ira commoti: & alijs motibus animorum, qui necessarij cum sint, siue naturales, mortalibus contingunt: in his enim detrimenti aliquid aliquibus inferentes, ac peccantes, iniustè quidem faciunt, & iniusta haec facta sunt: non tamen adhuc quidem ipsi iniusti ob haec: neque praui: neque enim ob prauitatem damnum illatum est: quando autem consulto, iniustus est & prauus.

DVOBVS, quos exposuit, modis, & si qui fecit, obfuit, non tamen factum illud iniustum vocandum eodem pacto ostendit, cum qui sponte sua, atque intelligens quid faceret, fecit, & iniuriam fecit, factumque illud ipsum iniustum profecto est, non tamen adhuc qui rem eam gessit, iniustus est, si consulto non fecit, nec meditato: huiusceemodi autem inquit cuncta illa facta esse, in quibus aliquis peccauerit, motu animi turbido impulsus, veluti ira, amore, ceterisque motibus, qui nos aliquo modo cogunt necessitatemque nobis aliquid improbe faciendi imponunt: cuiusmodi est fames, sitis: vult enim natura, vt vitam, quam nobis ipsa dedit, tueamur. nam ira quoque & amor a natura ortum ducunt, vixque his resistimus; quod vidit etiam M. Tullius, qui mederi fratri volens, valde prono ad ira-
„ cundiam, inquit. Quod ante occupatur animus ab iracundia, quàm prouidere ratio po-
„ tuit, ne occuparetur. Tradit igitur noster doctor, cum huiusceemodi aliquid gerunt homines, obsuntque aliquibus, ipsos facere iniuste, eaque facta merito iniusta vocari posse: non tamen qui fecerunt, adhuc iniustos appellari, nisi alijs se sceleribus contaminarint, neque prauos mortales esse, atque hoc, quia malum, quod dederunt a prauo animo profectum non est: si namque motus ille afuisset, non fecissent: cum vero electione gestum fuerit, iniustus iam, ac prauus.

Διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται: οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας.

Quare, quae ab ira commotis gesta sunt, recte non existimantur consultò gesta esse: non enim incipit is, qui irae paruit, sed qui incendit animum ipsius.

HOC corollarium est, quod tamen valet ad sententiam ipsius confirmandam: laudat enim iudicium eorum, qui indices sedent, sententiamque ferunt de huiusceemodi iniurijs, atque existimant illa, quae incitante ira gesta fuerint, minimè cõsulto gesta esse, nec meditata, praeparataque haberi: atque id, quia fons est, verumque principium illius improbi facti, qui commouit, iramque in pectore alicuius excitauit, non qui ira commotus, nec suae potestatis, peccauit.

Ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ γενέσθαι, ἢ μὴ, ἀμφισβητεῖται, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου: ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργή ἐστιν: οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐν τοῖς συναλλάγμασι περὶ τοῦ γενέσθαι ἀμφισβητοῦσιν,

φασιν, ὧν ἀνάγκη τὸν ἕτερον εἶναι μοχθηρόν, ἂν μὴ διὰ λήθην αὐτὸ δρῶσιν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες περὶ τοῦ πράγματος, περὶ τοῦ ποτέρως δίκαιον, ἀμφισβητοῦσιν: ὁ δ' ἐπιβουλεύσας, οὐκ ἀγνοεῖ: ὥστε ὁ μὲν, οἴεται ἀδικεῖσθαι: ὁ δ', οὔ.

Praeterea non ambigitur factum sit, siue non factum, sed controuersia est de iusto: ira enim excitatur ob rem, quae speciem habet iniusti: non enim vt vsu venit in contractibus, ambigunt de facto, quorum necesse est alterum prauum hominem esse, nisi quia obliti sunt, ipsum fecerint: sed consentientes inter se de re, de eo, vtrum iustum sit, litigant: qui autem insidiatus est, non ignorat. Quare hic quidem arbitratur se iniuriam accepisse, hic vero minime.

CONFIRMAT idem alio argumento, & quasi quodam signo. Amplius enim inquit, cum contingit hoc, controuersia non est de facto: constat enim iniuriam factam esse, verum omnis lis est, an iure id geri potuerit: excitatur enim ira in pectoribus hominum, cum quispiam arbitratur se laesum esse, iniusteque tractatum, quae opinio potest esse falsa, cum id, quod contra se gestum est, merito non debeat iniustum factum existimari: verum autem est se quod tradidit, docet, dicens, non idem in hoc vsu venire, quod in contractibus creditae pecuniae necessario contingit, vt alter eorum, qui inter se litigant de aliquo, horum prauus homo sit, nisi forte addit, obliuio intercessit. Exempli causa nomen illud, de quo in iudicium vocatur, antea solutum a se fuisse: verum inquit, cum consentiant de re, factoque, controuersantur, an iure potuerit geri: contra autem inquit, qui insidiatur alicui, fraudeq; vtitur ignorare non potest sensum suum. Quapropter inquit alter ipsorum putat se iniuriam accepisse: alter vero videri non vult, se fecisse.

Ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, ἀδικεῖ: καὶ κατὰ ταῦτα ἤδη τὰ ἀδικήματα ὁ ἀδικῶν ἄδικος: ὅταν παρὰ τὸ ἀνάλογον ᾖ, ἢ παρὰ τὸ ἴσον: ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δίκαιος, ὅταν προελόμενος δικαιοπραγῇ: δικαιοπραγεῖ δὲ, ἂν μόνον ἑκὼν πράττῃ:

Quod si consulto obfuerit, iniuste facit: & qui in hoc genere iniuriarum versatur, iniustus iam est: quando contra id quod proportione constat, vel repugnat aequali, fecerit: simili modo, & iustus, & quando consulto iuste aliquid gesserit: iustum autem opus gerit, si dumtaxat sponte id gesserit.

PERDVXIT iam rem eo, vt amplius ambigi de hoc non possit, planeque intelligatur, qui merito sit iniustus vocandus: si enim inquit, qui iniuriam fecit, consulto fecerit, damnûq; quod importauit, meditatum fuerit, non subito aliquo motu animi administratum, iniuriam profecto facit, & qui hoc pacto alicui nocet, iniustus est; cum scilicet distribuit pecuniam, aut publicos honores contra dignitatem personarum, in quo peccatur, in statu praecipue optimorum virorum, siue cum aequalibus aequalia praemia non tribuuntur. in quo in statu multitudinis peccaretur: vt autem in iniustis factis administrandis res hoc pacto se habet, ita quoque in iustis: iustus enim is vir est, qui consulto rem iustam facit, de qua prius deliberarit, iustam autem rem facit, qui solum sponte sua fecerit; nihil enim praeterea requiritur.

Τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μὲν, ἐστὶ συγγνωμονικά: τὰ δ', οὐ συγγνωμονικά: ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἄγνοιαν ἁμαρτάνουσι, συγγνωμονικά: ὅσα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες μέν: διὰ πάθος δὲ, μήτε φυσικὸν μήτ' ἀνθρωπικὸν, οὐ συγγνωμονικά.

Eorum autem, quae homines inuiti faciunt, quibusdam ignoscere mos est: non nullis alijs non ignoscunt: cuncta igitur, in quibus non solum ignorantes, sed propter ignorantiam peccant, digna putantur, quibus ignoscatur: quaecunque autem non per ignorantiam, verum ignorantes quidem, ob affectum autem,

tem, qui neque naturalis, neque humanus sit, non digna sunt, quibus ignoscatur.

DIVIDIT facta, quae, cum iniusta sint, geranturque ab hominibus inuitis, & minime consulto facientibus, non tamen cuncta eorum delictorum sunt eiusdem generis; quibusdam enim homines ignoscere consuernnt: alijs autem nullo pacto ignoscunt. Distinguit igitur ita ipsa. Quaecunqne enim inquit, homines admittunt, non solum inscientes, sed ob inscitiam, prioris generis sunt, ignoscereque homines ipsis solent: at vero ait, quae faciunt non ob ignorationem, sed inscientes quidem; ob motum tamen animi, qui naturalis non sit, neque humanus, idest naturae hominum proprins, peculiarisque, minime digna sunt, quibus ignoscatur. Videtur cepisse philosophus ἀνθρωπικὸν eodem sensu, quo cepit Latinum nomen, quod huic respondet, comicus humanum; cum & ipse, de delictis
„ iuuentutis loquens, inquit. Iam id peccatum primum magnum, at humanum tamen; & in
„ alia fabula. Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia. Humanum est.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι, καὶ τοῦ ἀδικεῖν: πρῶτον μὲν
„ εἰ ἔστιν, ὥσπερ Εὐριπίδης εἴρηκε, λέγων ἀτόπως. Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμὴν, βραχὺς
„ λόγος. Ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ θέλουσαν οὐχ ἑκών.

Dubitaret autem aliquis, an satis à nobis distincta sint, quae pertinent ad iniuriam accipiendam, vel faciendam: primum quidem, si vsu venit, quemadmo-
„ *dum Euripides inquit, loquens absurde. Matrem necaui meam, breuis oratio*
„ *est. Sponte faciens sponte accipientem, siue volentem non sponte.*

VBI supra disseruit de contrarijs inter se rebus, quarum vna erat, iniuriam facere: altera, iniuriam accipere, dixit illum iniuriam facere, qui sponte facit, veluti etiam iniustum eum esse voluit, qui sponte sua iniuriam facit, eodemque tempore meditatus: iniuriam autem accipere illum, qui innitus sustinet. Cum postea vidisset doctum tragicum Euripidem, quem tamen statim insimulat: stulteque dicere affirmat, videri aliter de hoc sentire, existimauit oportere, locum illum indicare, ac de sententia poetae, quae tantopere suae repugnaret, subtiliter quaerere, ac quidquid aliud aduersaretur, refellere: inquit igitur, suspicari quempiam posse, non vere a se dictum, definitumque esse de illo, quod iam statuerat sequendumque esse censuerat de hoc, quia audisset Bellerophontem matricidam apud eũ, se purgantem dicere, causam suam expeditam esse: nec egere longa defensione, cum sponte ipse faciens, sponte perpetientem volentemque matrem necasset. Non est autem dubium, quin apud Euripidem θέλουσαν valeat ἑκοῦσαν, sponteque malum accipientem. Vide-
„ tur autem eodem pacto dictum ab Horatio. Inuitum qui seruat, idem facit occideuti: inuitus enim seruatur ille, qui libenter malum accipit, malletque mori.

Πότερον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔστιν, ἑκόντα ἀδικεῖσθαι, ἢ οὔ: ἀλλ' ἀκούσιον ἅπαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον: καὶ ἆρα ἅπαν οὕτως ἢ ἐκείνως, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον: ἢ τὸ μὲν, ἑκούσιον: τὸ δ', ἀκούσιον.

Vtrum enim vere contingit, vt quispiam sponte sua iniuriam accipiat, an minime: sed huiuscemodi omne in inuitum cadit, quemadmodum & iniuriam facere, omne proficiscitur à sponte faciente: & nunquid omne se hoc, aut illo modo habet; veluti & iniuriam facere omne ab eo, qui sponte faciat, oritur: an hoc quidem sponte administratur: hoc autem ab inuito manat.

IVBET auctor videre, an sponte sua aliquis possit ininriam accipere, sine potius nullo pacto hoc contingat; omneque tale in inuitum cadat, ac recnsantem, non aliter quam, qui iniuriam facit, sponte faciat, necesse est. Ostendit existere aliam quaestionem, quae est: vtrum omne iniustum factum, quod aliquis perpetitur, sit huius, vel illius generis; idest, vt

omne iniustum sponte suscipiatur, siue in inuitum ipsum cadat: veluti enim haec quaestio poni potest de hoc, quod dicimus, rem iniustam facere, vtrum omne illud spōte gestum sit, siue vnum tantum ipsorum sponte, alterum vero non sponte gestum.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι: τὸ γὰρ δικαιοπραγεῖν πᾶν ἑκούσιον: ὥστ᾽ εὔλογον ἀντικεῖσθαι ὁμοίως καθ᾽ ἑκάτερον, τό, τ᾽ ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, ἢ ἑκούσιον, ἢ ἀκούσιον εἶναι.

Eodem pacto autē & in eo quod est corrigi, & ad iustum redigi: iuste enim agere omne sponte geritur: quapropter consentaneum est, opponi similiter in vtroq; & iniuriā accipere, & ad iustum redigi, siue sponte gestū, siue non sua sponte esse.

Haec alia quaestio est, aliquo modo apta è superiore quaestione, & quae valet ad nodum illum dissoluendum, si explicata fuerit: ait enim putari posse, idem in illo vsu venire, quod in hoc contingit, quod est paenas dare admissae culpae, legibusque corrigi: nam quidquid, iuste aliquis gerit, sponte volensque gerit: quare inquit consentaneum est, vno & eodem pacto haec inter se opponi, iniuriam accipere, & iure plecti atq; emendari, vt scilicet omne siue voluntarium sit, siue inuoluntarium.

Ἄτοπον δ᾽ ἂν δόξειε καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι, εἰ ἅπαν ἑκούσιον: ἔνιοι γὰρ δικαιοῦνται οὐχ ἑκόντες.

Absurdum autem videri posset in illo etiam, quod est ad id, quod iustum est, redigi, si omne sponte accipitur: non nulli enim ad id quod iustum est, reuocantur non sponte.

A simili autem argumentum ductum esse apparet: in extremo autem inquit, videri posse penitus vanum & explodendum, quod propositum fuit de emendando legibus improbo aliquo facto, vt omne ipsum sponte susceptum sit ac libenter feratur: non nulli enim inquit, iniquo animo patiuntur se corrigi, qui reddere coguntur, quod praua ratione alicui eripuerint, aut pro facinore aliquo ad supplicium ducuntur.

Ἐπεὶ καὶ τόγε διαπορήσειεν αὖθις, πότερον, ὁ τὸ ἄδικον πεπονθὼς, ἀδικεῖται πᾶς.

Nam de hoc dubitabit etiam aliquis, vtrum, qui rem iniustam perpessus est, omnis iniuriam accipit.

Monstrat fontem, originemque nouae huius quaestionis: posse enim quempiam dicit haerere animo: incertumq; de hoc esse, vtrum omnis, in quē iniusti aliquid gestum est, iniuriam acceperit, siue vsu veniat aliquando, vt hoc verum non sit, neque sequatur.

Ἢ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πράττειν, καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν ἐστί: κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται ἐπ᾽ ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν τῶν δικαίων: ὁμοίως δὲ δῆλον, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδίκων: οὐ γὰρ ταυτὸν τὸ τὰ ἄδικα πράττειν, τῷ ἀδικεῖν: οὐδὲ τὸ ἄδικα πάσχειν, τῷ ἀδικεῖσθαι: ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ δικαιοπραγεῖν. καὶ δικαιοῦσθαι: ἀδύνατον γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ ἀδικοῦντος: ἢ δικαιοῦσθαι, μὴ δικαιοπραγοῦντος.

An quemadmodum in agendo, ita etiam in patiendo res se habet: ex accidenti enim contingit in ambobus, vt aliquis sui iuris particeps sit: simili modo perspicuum est, rem se habere in rebus iniustis: non enim idem est res iniustas agere, atque iniuriam facere: neque res iniustas accipere, quod iniuriam accipere. Similiter autem se res habet in eo, quod est, rem iustam facere, & rem iustam accipere: fieri enim non potest, vt aliquis iniuriam accipiat, nisi sit, qui faciat: neque ad iustum redigi, nisi sit, qui iuste agat.

Statim

STATIM euellit hunc scrupulum, atque inquit; an quod contingit in agendo, idem etiam vsu venit in perpetiendo, vt quispiam accipiat aliquid mali,& incommodi; nec tamen iniuria illa vocanda sit, quia in ambabus personis locum habet accidens,vt scilicet, quemadmodum,qui fecit per accidens, & non consulto fecerit,ita etiam qui accepit, iniuriam sustinuerit, non a volente, ac nocere cogitante acceperit:eodem autem pacto inquit, se rem habere in iniusto facto similiterque id planum, perspicuumque esse: neq; enim vnum atque idem est,vt ait,gerere quae iniusta sunt,atque iniuriam facere : neq; perpeti iniustum factum,& iniuriam accipere: quapropter addit,similiter se res habet in altero hoc quoque, pati,quod est,rem iustam gerere,& rem iustam perpeti : respondet autem ambobus simul ; tradit enim fieri non posse , vt aliquis iniuriam accipiat, nisi sit,qui faciat ; neque rem iustam accipiat,nisi sit,qui rem iustam gerat,& administret. Animaduertendum autem quattuor existere ἀντιθέσεις; idest quattuor paria rerum sibi aduersantium, quae sunt haec: iniuriam facere;iniuriam accipere: ius in alium agere; ius in se accipere : rem iniustam facere ; rem iniustam perpeti: rem iustam facere;rem iustam accipere.

Εἰ δ' ἔστιν ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἑκόντα τινά: τὸ δ' ἑκόντα, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὥς: ὁ δ' ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτόν, ἑκών τ' ἂν ἀδικοῖτο, καὶ ἐνδέχοιτο αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν: ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἓν τῶν ἀπορουμένων, εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν.

Si autem est simpliciter iniuriam facere, alicui sponte sua obesse: sponte autem sua est , intelligentem , & quem , & quod, & vt: incontinens autem sponte sua obest ipse sibi ipsi: quare & sponte sua iniuria affici poterit, & contigerit vtique, vt ipse semet ipsum iniuria afficiat: est autem vnum hoc quoque eorum, de quibus est dubitatio : si contingit, vt aliquis semet ipsum iniuria afficiat.

VIDETVR corroborare quaestionem propinquam , scrupulumque eum non inanem esse, docere: cum qui ita sentit, habeat, quo opinionem suam muniat; si non omnino vere, saltem probabiliter: inquit igitur:si vero iniuriam facere est simpliciter,nullo scilicet addito, nocere alicui sponte sua,eodemque pacto sponte facere dicitur is, qui, quod facit, sciens facit,cognitaque persona, quam violat ; eodemque pacto instrumento, quo vtitur,ac modo, quem tenet:videmus autem inquit hominem incontinentem nocere sibi ipsi;dum enim se quitur corporis voluptates auide, obest & valetudini, & vitam suam perdit ; quare addit, sponte sua existimari potest is iniuriam accipere; vnde sequitur vsu venire quandoque, vt aliquis semetipsum iniuria afficiat. Esse enim inquit:hoc quoque vnum quippiam eorum, quae sane plana non sunt, sed incerta: de veritate namque ipsorum homines dissentiunt, si contingere potest, vt aliquis semet ipsum iniuria afficiat .

Ἔτι ἑκὼν αὐτὸς δι' ἀκρασίαν ὑπὸ ἄλλου βλάπτοιτο ἑκόντος : ὥστ' εἴη αὖ ἑκόντ' ἀδικεῖσθαι.

Praeterea sponte sua aliquis ob incontinentiam ab alio damnum accipere poterit , qui sponte faciat: quare fieret vtique, vt aliquis sponte sua iniuriam accipiat .

CONSTITVIT idem alio argumento; vt enim incontinentem ait sponte sua ipsum sibi ipsi multis modis obesse:ita etiam nunc exemplo eiusdem culpae ostendit contingere,vt aliquis volens, libensque patiatur sibi ab alio , sponte faciente, valde noceri , & veluti fortunas suas a meretrice diripi atque etiam alio quopiam modo graue malum adportari;quare inquit, concludens rationem; contingit quempiam sponte iniuriam accipere. Cum amorem vehementer accusaret Lucretius, vt Epicureius, posuit ante oculos multa, magnaque mala, quae non recusans , neque vitans , qui incensus ipso foret, acciperet a femina ,
" quam plus, quàm fortunas suas, dignitatemque, amaret. Languent officia, inquit, atque
" aegrotat fama vacillans ; Et bene parta patrum fiunt anademata ; mitrae : multaque alia , quae in eandem sententiam collegit.

Ἢ οὐκ ὀρθὸς ὁ διορισμός, ἀλλὰ προσθετέον τῷ βλάπτειν, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὥς: τὸ

παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν· βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκών, καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών· οὐδεὶς γὰρ βούλεται, οὐδ' ὁ ἀκρατής· ἀλλὰ παρὰ τὴν βούλησιν πράττει· οὔτε γὰρ βούλεται οὐδεὶς, ὃ μὴ οἴεται εἶναι σπουδαῖον· ὁ δὲ ἀκρατὴς, ὃ οὐκ οἴεται δεῖν πράττειν, πράττει.

Annon est recta definitio? sed adiungere oportet illi, obesse scientem, & quem, & quo, & quomodo, hoc, contra illius voluntatem: damnum enim aliquis capit in rebus suis sponte, & res iniustas perpetitur: iniuriam autem accipit nemo sponte: nemo enim vult, neque incontinens etiam: sed praeter ipsius voluntatem agit: neque enim vult id, quod non putat bonum esse: incontinens autem id, quod non putat agendum esse, agit.

DISSOLVIT hunc nodum, ostendens explicationem superiorem, & tamquam descriptionem eius, qui sponte iniuriam acciperet, plenam, absolutamque non esse: oportereque accedere ei quod est obesse intelligētem & personam & quo, & quomodo, hoc, quod ipse addit, praeter voluntatem ipsius, qui malum accipit; verum enim est, accipere aliquem detrimenti non parum aliquando sponte sua, & sane iniuriam, sed contra voluntatem: voluntas enim appetitio est particeps rationis: nemo enim vmquam inueniretur, qui volens iniuriā acciperet; sed neq; ille etiam, qui falso putatur hoc facere, impotens animi, atque incontinens homo: mallet enim explere cupiditates suas, si obtineri posset, sine damno patrimonij; quod cum impetrari non possit ab auara meretrice, & lena, anteponit suas voluptates iacturae patrimonij, & aequo animo patitur se spoliari.

Ὁ δὲ τὰ αὑτοῦ διδοὺς (ὥσπερ Ὅμηρός φησι δοῦναι τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει, Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων) οὐκ ἀδικεῖται· ἐπ' αὐτῷ γάρ ἐστι τὸ διδόναι· τὸ δ' ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν ἀδικοῦντα δεῖ ὑπάρχειν· περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑκούσιον, δῆλον.

Qui autem res suas dilargitur (vt Homerus ait, Claucum dedisse Diomedi, Aurea arma pro aeneis, quae magni pretij essent, pro ijs quae parui) nō iniuriam accipit: in ipsius enim potestate est dilargiri: iniuriam autem accipere non est positum in ipso, sed esse oportet qui iniuriam faciat: de hoc igitur, quod est iniuriā accipere, non esse ipsum quippiā eorum, quae sponte accipiuntur, perspicuū est.

OSTENDIT rationem aliam, qua sibi ipsi quispiam, rebusque suis incommodaret, non libidine impulsus, sed specie quadam liberalitatis, laudem cum parte patrimonij, pecuniaque commutare volens: ipsa autem vsum fuisse docet apud Homerum Glaucum cum Diomede: qui cum antiquitus propinqui inter se, affinesque forent, diuersas tamen partes in bello Troiano fouebant; cum in semet ipsos igitur incidissent in proelio, cognita vetere coniunctione sanguinis, se mutuo munerati sunt: in qua re, permutationeq; armorum damnū fecit Glaucus, cum pretiosiora multo ipsius dona forent, quae Diomedi tribuit, quàm quae ab eo accepit: hunc igitur, auctor noster inquit, dici non posse iniuriam accepisse, in eo enim positū erat dilargiri suum: iniuriam autem contra accipere, non in eo, sed in alio manebat: necesse namq; esse inquit, vt hoc fiat, existere quempiam, qui iniuste faciat. Post hoc cōcludit Aristoteles, perspicuū iam esse dicens, non licere cuipiā iniuriam accipere spōte sua.

Ἔτι δ' ὧν προειλόμεθα, δύο ἔστιν εἰπεῖν· πότερόν ποτε ἀδικεῖ ὁ νείμας παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον, ἢ ὁ ἔχων· καὶ εἰ ἔστιν αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν· εἰ γὰρ ἐνδέχεται τὸ πρότερον λεχθὲν, καὶ ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ ἔχων τὸ πλεῖον· εἴ τις πλεῖον ἑτέρῳ ἢ αὑτῷ νέμει, εἰδὼς, καὶ ἑκὼν, οὗτος αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ· ὅπερ δοκοῦσιν οἱ μέτριοι ποιεῖν· ὁ γὰρ ἐπιεικὴς ἐλαττωτικός ἐστιν.

Adhuc autem eorum, quae nobis proposuimus, duo sunt nobis exponenda: vtrum nam iniuriam faciat is, qui tribuit alicui plus praeter dignitatem, siue qui tenet: & si licet, quempiam semet ipsum iniuria afficere: si namque con-

tingit·

tingit id, quod prius dictum est, & qui distribuit, iniuriam facit, sed non qui plus tenet: siquis plus alteri, quàm sibi tribuit, sciens, & sponte faciens, hic ipse semet ipsum iniuria afficit: quod quidem videntur moderati homines facere: qui namque probus est, procliuis est ad vtilitates suas minuendas.

SIGNIFICAT duo adhuc restare sibi explicanda e numero plurinm, quae statuerat declarare, cum caliginis aliquid in se continerent: eorum prius est; vter horum existimari debeat inintiam facere, isne, qui in diuidendo ciuibus suis bono aliquo, plus tribuit alicui praeter dignitatem, an ille qui plus sibi sumit, ac tenet: alterum vero, si licet, vsuque venire potest, vt aliquis semetipsum iniuria afficiat, quam quaestionem supra tetigit. Si enim inquit, locum habet id, quod iam dictum est de Glauco Lycio, & qui distribuit in vitio est: iniusteque facit, & non ille, qui plus sua parte habet, siquis inquam plus alij tribuit, quàm sibi sumit: idque facit intelligens quod agit, ac sponte sua, is semet ipsum iniuria afficit: quod quidem, addit, facere videntur moderati viri: morem enim hunc habent: probus enim inquit & moderatus homo, vt ita vocem, quem ipse ἐπιεικῆ appellat, procliuis ad hoc est: minusque semper capit omnis boni, quod in ipsius manu sit, partiti, vocauit ipsum Aristoteles ἐλαττωτικόν, quia minns sibi sumit: partesque suas deteriores facit. Animaduertendum autem eodem pacto se ipsum gerere, idest moderate & abstinenter, in diuisione omnis laboris, & incommodi: quod praedicat seruare solitum Agesilaum Xenophon in libello, quo ipsum laudauit; cum exercitum duceret.

Ἢ οὐδὲ τοῦτο ἁπλοῦν: ἑτέρου γὰρ ἀγαθοῦ, εἰ ἔτυχεν, ἐπλεονέκτει: οἷον δόξης, ἢ τοῦ ἁπλῶς καλοῦ.

An neque hoc simplex est: alterius enim boni, si forte ita contigit, plus nanciscitur: ceu gloriae, vel simpliciter honesti.

SCRVPVLVM hunc euellit duobns modis, qnorum prior est, non esse simplex, neqne absolute dici posse, ipsum minus sibi sumere, quàm alij dilargiatur; alius enim boni, quod ex eo facto nascitur, plus sibi sumit, si forte tale est, quod gessit, vt inde laudis aliquid sequatur: atque ita aliquo modo lucrum facit, cum plane maius, luculentiusque sit: esse autem ipsum, dicit; gloriam, siue dignitatem: nam probi, & graues viri non cauent honeste facere, virtutemque colere, quamuis etiam nihil inde gloriae, commendationisq; peruenturum sit; quia fallat id ipsorum factum multitudinem.

Ἔτι λύεται κατὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ἀδικεῖν: οὐθὲν γὰρ παρὰ τὴν αὑτοῦ πάσχει βούλησιν: ὥστε οὐκ ἀδικεῖται διά γε τοῦτο, ἀλλ' εἴπερ, βλάπτεται μόνον.

Praeterea soluitur definitione iniuriam faciendi: nihil enim perpetitur praeter suam ipsius voluntatem: quapropter non iniuriam accipit hac de causa, sed si in aliquo laeditur, damni tantum aliquid accipit.

ALTERA haec est illius nodi dissolutio: inquit enim solui quoqne posse quaestionem hanc, siquis diligenter attendat definitionem iniuste quippiam administrandi, quae supra tradita est: nihil enim contra ipsius sensum, voluntatemque gestum est, qnod cum seruetur, non putari potest illum ininste tractatum esse, quod si, inquit, omnino aliquis eum, qui hoc facit, insimulare velit, dicet ipsum sibi obfuisse: dubium enim non est, quin rei familiari nocuerit, quam minuit, cum tueri, atque augere posset.

Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ τὸ πλέον ἔχων ἀεί, οὐ γὰρ ᾧ τὸ ἄδικον ὑπάρχει, ἀδικεῖ, ἀλλ' ᾧ τὸ ἑκόντα τοῦτο ποιεῖν: τοῦτο δ' ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως, ἥ ἐστιν ἐν τῷ διανέμοντι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ λαμβάνοντι.

Apertum etiam est, eum, qui distribuit, iniuriam facere, sed non eum, qui plus habet semper: non enim is, in quo iniustum est, iniuriam facit, sed ille, in

quo sponte hoc facere: hoc autem est, in quo principium facti, quod principium est in eo, qui tribuit, non in eo qui capit.

INCVMBIT nunc auctor in primam illam quaestionem dissoluendam, quam temptat, labefactatque tribus argumentis; est autem illa, vter iniuriam faciat, is ne, qui plus tribuit praeter dignitatem, meritaque alicuius, an ille, qui, alio diuidente, plus, quam deceret, accipit, ac tenet: perspicuum autem esse dicit, diuidentem ita iniuriam facere, non plus, quam decet, tenentem; atque hoc si non semper, saepe tamen, cuius rei causam hanc affert: neque enim inquit ille, in quem iniustum factum cecidit, atque ipsi haeret, iniuriam facit, sed ille, in quo existit, sponte hoc fecisse, quod profecto in eo est, in quo fuit origo; principiumque illius facti, quod manifesto fuit in persona eius, qui diuisit, perperamque distribuit, non in eo, qui non respuit, neque repudiauit.

Ἔτι ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ ποιεῖν λέγεται, καὶ ἔστιν ὡς τὰ ἄψυχα κτείνει, καὶ ἡ χεὶρ καὶ ὁ οἰκέτης ἐπιτάξαντος, οὐκ ἀδικεῖ μέν· ποιεῖ δὲ τὰ ἄδικα.

Praeterea quia facere multis modis dicitur, & est quomodo res inanimes interficiant, & manus, & seruus mandante ero, non iniuriam quidem facit, sed gerit res iniustas.

ALTERVM hoc est argumentum, quo idem constituit: docet enim non vno semper atque eodem pacto vsurpari in sermone, facere: aliquando enim dictae sunt res etiam inanimes efficere quippiam ac moliri, veluti telum, lapidem; quae notio valde remota est ab eo, quod affine est huic culpae: sed manus etiam quandoq; in crimen idem vocata est, vt instrumentum & ipsa, sed tamen non omnino sensu orbata vt superiora; itidemque mancipium ac seruus, cui erus hoc mandarit: tunc enim & ipse instrumentum caedis eius fuit: nam si imperium domini secutus non esset, aliter peccasset: Haec igitur omnia dici non possunt iniuste fecisse, etsi rem iniustam fecerunt; causa igitur vera caedis factae est homo, qui, vsus his, tamquam instrumentis, obtruncauit: quare ita quoque, qui male diuisit, iniuriam fecisse dicendus est, non qui accepit, perperam ipsi tributum.

Ἔτι εἰ μὲν ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸ νομικὸν δίκαιον. οὐδ' ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν: ἔστι δ' ὡς ἄδικος: ἕτερον γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον, καὶ τὸ πρῶτον: εἰ δὲ γινώσκων ἔκρινεν ἀδίκως, πλεονεκτεῖ καὶ αὐτὸς, ἢ χάριτος, ἢ τιμωρίας: ὥσπερ οὖν κἂν εἴ τις μερίσαιτο τοῦ ἀδικήματος: καὶ ὁ διὰ ταῦτα κρίνας ἀδίκως, πλέον ἔχει: καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων ὁ τὸν ἀγρὸν κρίνας, οὐκ ἀγρὸν, ἀλλὰ ἀργύριον ἔλαβεν.

Adhuc si quidem ignorans existimauit, non iniuriam facit, siquis spectet iustum legitimum, neque iniusta existimatio est: est autem quomodo iniusta: aliud enim legitimum ius, ac primum: si autem cognoscens existimauit iniuste, plus nactus est, & ipse, siue gratiae, siue quod vltus est iniuriā acceptā: quemadmodum igitur siquis partem sumat iniusti facti, & ille qui ob haec iniuste existimauit, plus tenet: nam in illis quoque qui agrum adiudicauit, non agrum, sed pecuniam cepit.

TERTIVM hoc argumentum est: inquit enim amplius, si insciens male existimauit, meritaque eorum non cognouit, quibus diuisit, putari non debet iniuste fecisse, vt sanè non fecit, siquis attendat legitimum ius, litterisque proditum, neque iniusta est existimatio illa, nec tamen inquit, non alio pacto iniusta est, cum longe aliud sit legitimum ius, ac primum illud, naturaleque, quod nec initium vmquam habuit, neque extremum, vltimumque habiturum est: contra autem inquit, si intelligens quod ageret, iniustè, perperamque existimauit, non caret vitio, labeque auaritiae: ipse enim quoque lucro atque vtilitati suae seruiuit: reddidit enim, iniquo illo suo iudicio, sibi amicum, beneuolumque eum, cui pro-

fuit,

fuit, siue satisfecit dolori suo, vltusque inimicum sibi hominem, etsi namque mercedem, pecuniamque non accepit, non tamen a culpa vacuus est: partem enim iniusti eius facti ad se transfert, atque ita quoque qui ob haec consequenda iniustè sententiam tulit, plus habet: nam ille etiam inquit, qui in foro, iudicioque aliquo, si de fundo lis est, praue, atque inique iudicat; nec vero domino ipsum assignat, non partem eius agri sumit, sed pro illo pecuniam accipit.

Οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι τὸ ἀδικεῖν: διὸ καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον: τὸ δ' οὐκ ἔστι: συνεύδεσθαι μὲν γὰρ τῇ τοῦ γείτονος, καὶ πατάξαι τὸν πλησίον, καὶ δοῦναι τῇ χειρὶ τὸ ἀργύριον, ῥᾴδιον καὶ ἐπ' αὐτοῖς: ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν, οὔτε ῥᾴδιον, οὔτ' ἐπ' αὐτοῖς.

Homines autem in se ipsis positum esse arbitrantur iniuriam facere: quare & iustum hominem esse procliue: hoc autem verum non est: rem habere namque cum vxore vicini, & caedere eum, qui prope stat, & manu pecuniam largiri, facile est, atque in ipsis situm, sed ita affectos animo haec facere, neque facile est, neque in eorum potestate constitutum.

Erant in ore hominum eius aetatis opiniones tres, quae cum falsae forent, vulgo tamen a non paucis verae putabantur: eas igitur refellere se oportere existimauit Aristoteles, cum pertinerent ad vitam & mores: earum vna erat, nullum negotium esse, iniustum aliquem fieri; vnde sequebatur, facile etiam, pronumque esse, iustum esse, quod confutat, aperiens fontem huius erroris: consuesse enim inquit, cum vxore vicini, & caedere proximum, innocentem hominem, nec non pecuniam alicui praebere, ad fidem scilicet eius labefactandam, turpeque aliquod facinus ipsi persuadendum, facile est: tria enim facta tangit, quae cuncta malitiam olere videntur. Haec igitur inquit facere pronum esse, & in potestate, manuque cuiuslibet positum, non tamen hoc ait esse iniuriam facere; & iniuste facere: nec enim tantae culpae affinia sunt, cum geruntur hoc laedendi animo & consilio, & ita denique vt semper, qui hoc facit, promptus, paratusq; sit ad idem efficiendum, nec vllam vmquam occasionem amittat peccandi.

Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια, καὶ τὰ ἄδικα, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι: ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν ξυνιέναι: ἀλλ' οὐ ταῦτ' ἐστὶ τὰ δίκαια, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός: ἀλλὰ πῶς πραττόμενα, καὶ πῶς νεμόμενα, δίκαια: τοῦτο δὲ πλέον ἔργον ἢ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι: ἐπεὶ κἀκεῖ μὲν, μέλι, καὶ οἶνον, καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν, καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον. ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν, καὶ τίνι, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι.

Similiter autem & cognoscere quae iusta sunt, atque iniusta, nullius sapientiae munus putant esse, atq id, quia ea, de quibus leges praedicant, intelligere non est arduum: verum haec non sunt iusta, nisi ex accidenti: sed quomodo aguntur, & quomodo distribuuntur, tunc iusta sunt: hoc autem maius opus est, quàm quae saluti esse corporibus possint, intelligere: nam illic quoque & mel, & vinum, & elleborum, & vstulationem, & sectionem intelligere pronum est, sed nosse quomodo oportet haec tribuere ad corporis sanitatem, & cui, & quando, tantum negotij est, quantum medicum esse.

Altera haec falsa sententia est, quae haerebat pectoribus eorum: itidem enim arbitrabantur, didicisse res iustas atque iniustas non prae se ferre magnam sapientiam; quia non arduum est intelligere, quae leges iubent atque vetant, verum inquir, hoc refellens, non sunt haec iusta, quae leges praescribunt, ac definiunt, nisi gesta sint voluntate ac consilio recte faciendi: ita enim solum appellari possunt ex accidenti, quia contigit auctorem eorum

rum nunc haec moliri: alio vero tempore contra se gerere; si occasio se ferret; alio autem modo gesta, & administrata, id est firmo animo, & consulto, recta & iusta vere dicerentur; hoc vero pacto instructum, maioris negotij est, quàm intelligere, quae ad aegrotos sanandos pertinent: simili autem vsus ad rem declarandam accommodato, manet in eo multum, totamque rem diligenter exponit: addit enim, in arte quoque medicorum intelligere mel, & vinum, & elleborum, perspexisseque vim, & potestatem ipsorum, vt manu vtere partem corporis morbosam, & secare, pronum esse, nec magnam operam requirere, sed quomodo haec tractanda sint, & cui haec remedia danda, & quo tempore, vt prosint, tantum studij, operaeque requirere affirmat, quantam poscit medicum fieri, artisque eius administtandae bene peritum esse.

Διὰ τὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦ δικαίου οἴονται εἶναι οὐθὲν ἧττον τὸ ἀδικεῖν: ὅτι οὐθὲν ἧττον ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτ' ἂν ἕκαστον πρᾶξαι τούτων: καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικὶ, καὶ πατάξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι καὶ στραφεὶς ἐφ' ὁποτεραοῦν τρέχειν, ἀλλὰ τὸ δειλαίνειν, καὶ τὸ ἀδικεῖν, οὐ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστι, πλὴν κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντα, ταῦτα ποιεῖν ἐστιν, ὥσπερ τὸ ἰατρεύειν, καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν, ἢ μὴ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν, ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ὡδί.

Propter hoc ipsum autem & hominis iusti esse putant nihilominus iniuriam facere: quia nihil minus homo iustus, quam iniustus posset vtrumque horum efficere, quin etiam magis: & miscere corpus cum vxore aliena, & caedere, & vir fortis clipeum abijcere, & tergo ab hostibus fugae se dare: sed formidolosum esse & iniuriam facere, non est huiuscemodi vlla facere praeter quàm ex accidenti, sed ita se habentem haec facere, veluti curare aegrotum, & fungi munere medici, non est incidere: siue non incidere, siue medicamentum dare, siue non dare, sed hoc pacto.

TERTIA haec est peruulgata sententia, profecta a proxima superiore; indeque initium ducens: id quod ipse statim testatur; inquit enim eandem ob causam (est autem illa, quod cum procliue esse putarent rem iustam, atque iniustam moliri, arbitrabantur facile esse, iustum siue iniustum aliquem fieri) proprium, suumque esse viri iusti, vt iustam rem facere, ita etiam iniustam, quia non minus valeret homo talis hoc quàm illud efficere, quin etiam melius iustus posset, vtrumque eorum moliri, & ijsdem fere exemplis, quibus supra vsus fuerat, declarat: tertium tantum variat, ac pro illo ponit facta formidolosi hominis, quae fortis vir, etiam si sibi honestum putaret, in proelio efficeret, veluti inquit, Clypeum abijcere; conuersumque ad vtramlibet partem, in qua se eriperet hostibus, terga dare: verum ait auctor, metuere, timidique hominis munere fungi, non est haec moliri, sed hoc animo, & ita affectum haec efficere, veluti inquit· redit enim ad idem exemplum, obire munus medici, & curare aegrotum, non est incidere, siue non incidere, aut medicamentum dare, siue non dare, sed tempore, ac modo haec praestare.

Ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις, οἷς μέτεστι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν: ἔχουσι δὲ καὶ ὑπερβολὴν ἐν τούτοις, καὶ ἔλλειψιν: τοῖς μὲν γὰρ, οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ αὐτῶν, οἷον ἴσως θεοῖς: τοῖς δ', οὐθὲν μόριον ὠφέλιμον, τοῖς ἀνιάτοις, καὶ κακοῖς, ἀλλὰ πάντα βλάπτει: τοῖς δὲ, μέχρι τοῦ: καὶ τοῦτ' ἀνθρώπινόν ἐστι.

Manent autem iusta in his, qui participes sunt eorum, quae simpliciter bona sunt: habent autem in his & exuperantiam, & paucitatem: in quosdam enim non cadit exuperantia ipsorum, veluti fortasse Dijs: his vero nulla pars vtilis, qui scilicet insanabiles sunt, & praui homines, sed omnia nocent: alijs autem aliquatenus: atque hoc humanum est.

In

In quas personas cadant iusta, de quibus disserit, ostendit; locumq; habere ipsa dicit in ijs, qui participes sunt rerum, quae simpliciter, suaque vi bonae sunt, etsi aliquando vsu venit, certis de causis, vt obsint: hi autem sunt homines, interiecti inter deos atque beluas, quibus, contrarijs inter se naturis, non ferunt fructus vllos diuitiae, honores populares, ceteraque huiuscemodi bona: neque enim inde commodi aliquid capiunt: minora namque illa sunt ijs, quae conueniunt dijs: maiora autem melioraque rebus accommodatis animantibus, expertibus rationis, & quae ipsas iuuant: vocantur vero simpliciter bona, quia euenit aliquando, vt obsint, culpa eorum, qui perperam ipsis vtuntur, aut qui illis inhiant, & caede possessorum eorum bonorum, ad se ipsa trahunt. Addit auctor, nimium illorum habere posse homines, & parum, quam causam vult esse, vt non integra, absolutaque bona sint, sed cum appendice illa bonorum nomen adipiscantur: quod enim siue aliquando nocet, siue aliquibus mortalibus, simpliciter bonum vocari nō potest, siue etiam copia sua, aut penuria, vt ipse inquit; nam improbis mortalibus detrimentum potius adfert, quàm emolumenti aliquid, vbertas horum bonorum, quin etiam pars exilis ipsorum nocet: dijs vero suorum bonorum nimium esse non potest. Quibusdam vero inquit, nulla pars fructum vllum ferre potest, his inquam, qui sanari nullo modo possunt, prauique sunt, sed cuncta, quae adhibentur obsunt: his vero vsquequo, prosunt, atque hoc profecto peculiare hominum est.

Περὶ δὲ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει ἡ μὲν ἐπιείκεια, πρὸς δικαιοσύνην: τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἐχόμενον ἐστὶν εἰπεῖν.

De aequitate autem, & aequo & bono, quomodo se habet aequitas quidem ad iustitiam: aequum autem & bonum ad ius, sequitur exponere.

DISCIPLINAM hanc, seriemque huius disputationis de iustitia, poscere inquit, vt modo, post multa, quae tradita sunt de vera, plenaque iustitia, disseratur de aequitate & bonitate, qui est habitus animi pronus ad ita existimandum de rebus in disceptationem venientibus, & vt de habitu ipso, ita de iudicijs, quae fiunt proposito sibi hoc genere iuris, quomodo inquam habitus hic ad habitum illum se habeat, & aequum bonumque factum, ad iustum ex legibus administratum.

Οὔτε γὰρ ὡς ταυτὸν ἁπλῶς, οὔθ' ὡς ἕτερον τῷ γένει φαίνεται σκοπουμένοις, καὶ ὅτι μὲν, τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν, καὶ ἄνδρα τὸν τοιοῦτον: ὥστε καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐπαινοῦντες μεταφέρομεν, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐπιεικέστερον, ὅτι βέλτιον δηλοῦντες: ὅτι δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς, παρὰ τὸ δίκαιον τι ὂν, ἐπαινετόν ἐστιν: ἢ γὰρ τὸ δίκαιον, οὐ σπουδαῖον, ἢ τὸ ἐπιεικὲς, οὐ δίκαιον, εἰ ἄλλο, ἢ εἰ ἄμφω σπουδαῖα, ταυτόν ἐστιν: ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν συμβαίνει διὰ ταῦτα περὶ τὸ ἐπιεικές.

Neque enim ad idem simpliciter: neque vt aliud genere esse apparet his qui diligenter attènderint, & aliquando quidem bonum & aequum laudamus, & virum huiuscemodi omnem esse putamus: quapropter, & ad alias res laudantes transferimus, pro bono aequius dicentes, melius illud esse declarantes: alio autem tempore nobis rationem sequentibus perspicitur absurdum esse, si aequum, & bonum, quod remotum quiddam a iure, laudabile est: siue enim ius non est bonum, siue aequum & bonum non est iustum, si aliud est: vel si ambo bona sunt, idem est. Quaestio igitur fermè exoritur propter haec circa aequum & bonum.

REQVIRI autem hanc operam suam, studiumque declarat, quia non omnino & prorsus eadem, nullaque re inter se discrepantia accipienda sunt, neque vt diuersa genere: id quod facile cognituros esse inquit eos, qui diligenter attenderint: hoc enim vnum eorum est, quae suadent, vt in hoc incumbat; alterum vero est, quod ductum est ab opinionibus, iudicijsq;, quae de ipsis fiunt: nunc enim inquit, laudamus aequum & bonum, & virum grauem, fortemque esse putamus eum, qui in sententia ferenda sequitur ipsum potius, quam duritiam

seueritaa-

seueritatemque legum. Vt autem hic auctor huiuscemodi quempiam, & huius ingenij, institutique mortalem ἐπιεικῆ appellat, ea ratione, qua ostendi; ita M. Cicero in epistola ad C.
„ Cassium, hominem mitem vocauit: ita enim locutus est de C. Pansa. Nam, quod multos miserijs
„ leuauit, & quod se in his malis hominem praebuit, mirabilis eum virorum bonorum be-
„ neuolentia prosequuta est: intelligit enim mitem & misericordem. Sequitur apud Aristotelem, quae causa est, vt ad alia nomen hoc transferentes, cum laudare quempiam, volumus pro viro probo, vocemus eum aequiorem: significare enim tunc volumus ipsum esse meliorem in omnibus suis factis ac vita. Alio autem tempore ait, rationem, & quasi veritatem nobis sequentibus, stultum videtur, si aequum & bonum est, quod discedit a iusto, nec me tuit iuri, ac legibus refragari: addit autem, quod hoc declarare videtur: siue enim iustum magni aestimandum non est, siue in tanto honore habendum, in quanto apud omnes est: hoc enim valere videtur, quod inquit non esse ipsum ἐπιεικὲς: siue aequum & bonũ non est iustum, sed aliud quippiam, seiunctum ab eo, atque inde alienum, siue inquit, si ambo haec honesta sunt, & in pretio habenda, vnum prorsus, atque idem sunt; sequitur his de causis, quae monstratae sunt, exoriri hunc scrupulum in pectoribus nostris.

Ἔχει δ' ἅπαντα τρόπον τινὰ, ὀρθῶς καὶ οὐθὲν ὑπεναντίον ἑαυτοῖς: τό, τε γὰρ ἐπιεικὲς, δικαίου τινὸς ὂν, βέλτιόν ἐστι δίκαιον: καὶ οὐχ ὡς ἄλλο τι γένος ὂν, βέλτιόν ἐστι τοῦ δικαίου: ταὐτὸν ἄρα δίκαιον, καὶ ἐπιεικές: καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιν ὄντοιν, κρεῖττον τὸ ἐπιεικές.

Habent autem se cuncta aliquo modo recte, nec quicquam est, quod leuiter etiã repugnet sibi ipsis: aequum enim & bonũ, quod iure quopiam melius est, iustum est, & non tamquam aliud quodpiam genus melius est iusto: idem igitur iustum & aequum & bonum, & cum ambo sint bona, praestantius est aequũ & bonum.

DISSOLVIT modo hanc quaestionem, cunctaq; haec, quae in ipsa errori alicui, eulpaeq; affinia videbantur, ostendit belle se aliquo modo habere, nec reprehendi merito posse, vt contraria, sibique repugnantia: aequum enim inquit & bonum, quod iusto quodam melius est, & ipsum quoque iustum est: nec illo melius, vt diuersum quoddam ab ipso, penitusque remotum: idem igitur inquit est iustum, & aequum & bonum, cumque ambo ipsa laude, commendationeque digna sint, melius est, anteponendumque alteri aequum & bonum, tempore vsurpatum: si non semper, at quum res poscit.

Ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς, δίκαιον μέν ἐστιν: οὐ τὸ κατὰ τὸν νόμον δὲ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου.

Cignit autem dubitationem, quod aequum & bonum, iustum quidem est, non tamen quod lege constat, sed legitimi iuris correctio.

VNDE scrupulus hic, dubitatioque exoriatur, docet fontemque ipsius monstrat: dicit enim haerere nos animo, incertosque esse de hoc, quia videmus aequum & bonum, iustum sane esse, non tamen, quod lege constat, verum esse correctionem, emendationemque iusti legitimi, & quod vim omnem suam, auctoritatemque nactum est, quia qui scripsit eam legem; hoc voluit, iussitque.

Αἴτιον δ' ὅτι ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς: περὶ ἐνίων δὲ οὐχ οἷόν τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου: ἐν οἷς οὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου: μὴ οἷόν τε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον: καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς: τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ: οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν: εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστίν.

Causa autem huius rei est, quod lex omnis vniuerse aliquid iubet, aut vetat: de quibusdam autem non potest aliquid recte tradi vniuerse: in quibus igitur necesse est tradere aliquid in vniuersum, id autem fieri non potest recte,

sumit lex id, quod plerumque euenire solet, non ignorans peccatum quod admittitur: estq́; ea nihilominus recta: peccatum enim non est in lege: neque in eo qui legem scripsit, sed in natura rei: statim enim materies rerum, quae sub actionem cadunt, talis est.

QVOMODO autem fiat, vt leges emendatione egeant, quae videntur prauis rebus emendandis inuentae, scriptaeque esse; aperit, diciteque id fieri, quia lex omnis in vniuersum aliquid iubet, aut vetat; nec singulas partes eius attingit: sunt autem res non nullae, de quibus nihil recte praecipi potest in vniuersum, quia multis modis variantur, & praeter naturam earum, quae stabilis non est, locis etiam temporibusque immutantur; vbicunque igitur inquit necesse est praecipere aliquid in vniuersum: natura autem earum rerum non patitur, vt recte id fiat, lex sumit, quod plerumque fit, non inscia sui erroris; nec tamen ea de causa lex improbari potest, ac recta non esse existimari: peccatum enim inquit in lege non est, neque etiam, qui tulit eam legem, in ea scribenda lapsus est: sed vitium omne in natura eius rei manet, quod docet in vniuersum, expositam esse, tradens, materiam rerum agendarum errori, cum varietur magnopere mutatis motibus, atque institutis mortalium: ilico autem inquit, ostendere volens hoc incommodum, vitiumque aliunde non proficisci, sed innatum illic esse, quare non posse euelli, sed tantum corrigi.

Ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δ' ἐπὶ τούτοις παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης· καὶ ἥμαρτεν, ἁπλῶς εἰπών, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθέν· ὃ κἂν ὁ νομοθέτης οὕτως ἂν εἴποι, ἐκεῖ παρών· καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν.

Cum igitur lex locuta fuerit vniuerse: euenerit autem quippiam in his rebus, quod aduersatur ei, quod in vniuersum fit, tunc recte se habet qua, qui scripsit legem, omisit, & lapsus est, simpliciter loquens, corrigere, quod relictum est, quod & qui scripsit legem, sic & ipse dixisset, si praesens adesset, etsi nosset, lege inclusisset.

TEMPVS significat, quo confugere nos oporteat ad aequum & bonum, ne magnum aliquod incommodum exoriatur: neque enim temere temptandae sunt leges. Quando igitur inquit lex, praeceperit in vniuersum aliquid, contigeritque quippiam in illis rebus, quod repugnet, aduerseturque illi, quod plerumque verum est, tunc rectum est, laudeq; dignum; qua parte non plene complexus est scriptor legis materiem illam, sed lapsus est, eum simpliciter, vniuerseque locutus sit, nihilque exceperit, addere, quod relictum ab eo fuit, atque ita aliquo modo legem emendare, tamquam inchoatam ac mancam. Non posse autem eum reprehendi, ostendit, neq; audaciae condemnari, quod legem attingat, declarat, quod adiungit, scriptorem etiam eius legis, si praesens adesset, cum de illo facto disceptaretur, dicturum esse, id fieri oportere, ac si illud sibi olim in mentem venisset, ipsum illud se legi additurum fuisse.

Διὸ δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιον τινος δικαίου· οὐ τοῦ ἁπλῶς δὲ, ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος· καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου.

Quare iustum quidem est, iure quodam melius: non autem eo quod est simpliciter ius, verum illo in quo peccatum est, quia simpliciter dictum est: & haec aequi & boni natura est, vt sit correctio legis, qua ipsa deficit, quia vsa est vniuerso.

STATVIT quid existimari debeat de hoc aequo & bono, de quo controuersia oriri potest, ac saepe etiam litigatur de ipso, an recipi debeat, & anteponi iusto legitimo: inquit igitur ipsum iustum esse, & profecto melius quodam iusto, non sane illo, quod simpliciter

tale

tale est, atque integrum, sed eo, quod, quia simpliciter praecepit, & non distinxit; indicauitque, quae aliter aliquando fiebant, errori affine fuit. & sanè inquit, haec est natura aequi & boni, vt sit ipsum emendatio legis ea parte, qua plena illa, integraque non est, quia spectauit solum, quod in ea re in vniuersum fieret.

Τοῦτο γὰρ αἴτιον, καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον: ὥστε ψηφίσματος δεῖ: τοῦ γὰρ ἀορίστου, ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν: ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς, ὁ μολύβδινος κανών: πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται: καὶ οὐ μένει ὁ κανών: καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα: τί μὲν οὖν ἐστι τὸ ἐπιεικὲς, καὶ τί τὸ δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, δῆλον.

Haec enim causa est, cur non cuncta lege constent, quia sunt non nulla, quae lex complecti non potest: quare opus est plebiscito: indefinitae enim rei indefinita debet esse norma, vt Lesbiae parietum structurae norma plumbea: ad figuram enim lapidis flectitur, & non manet norma: & plebiscitum eodem pacto ad res variatur. Quod igitur est aequum & bonum, & quid ius, & quo iure melius, apertum est.

ILLVD ipsum, quod peperit aequum & bonum, effecitque vt auctoritatis non parum adipisceretur contra vim, potestatemque legum, tradit etiam causam fuisse, ne omnibus in rebus firmandis homines vterentur legibus: patefecitque viam plebiscitis, ac priuilegijs: sunt enim inquit, in rep. administranda non pauca, quae legibus definiri non possunt; quare opus fuit plebiscito, quod inuentum est ad singulare aliquod factum iubendum, aut vetandum, veluti etiam ad certum hominem ornandum, aut ignominia notandum: sine ipso autem non posse commode quaedam geri, recteque tractari, docet documento quodam in vniuersum vero; ad indefinitam enim rem, ac variam, affirmat, normam quoque indefinitam adhiberi debere, ac similem denique illi, id quod constituit, probatque simili: seruari enim hoc docet in parietibus quibusdam, aedificijsque metiendis, quorum structura aequalis non est, cum lapides eius collocati, fixique sint sine vlla aequalitate: cum ipsorum quidam sint eminentiores, alij vero interiores, quod fiebat ornatus causa, vt opinor; quare norma illis metiendis firma, solidaque accommodata non erat, sed plumbea; & quae flecteretur. Vocabatur autem haec ratio aedificandi Lesbia, quia in vsu erat, frequentabaturque ab hominibus, qui Lesbum insulam incolerent; plumbea autem, quia ex ea materia esset, quemadmodum gladius plumbeus vocatus est, qui eadem de causa grauem plagam non imponeret; vt autem norma mutabatur, nec manebat, ita etiam plebiscitum variatur, rebusque se accommodat, quod autem inquit μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει, vnum est eorum, quae ἰσοδυναμοῦντα vocata sunt a Graecis: ab inferioris aetatis Latinis aequipollentia: post haec testatur, breuiterque repetit, quae praestiterit, ad aequum & bonum explicandum pertinentia.

Φανερὸν δ' ἐκ τούτου, καὶ ὁ ἐπιεικὴς τίς ἐστι: ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς, καὶ πρακτικὸς, καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικός: καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθὸν, ἐπιεικής ἐστι: καὶ ἡ ἕξις αὕτη, ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

Perspicuum ex hoc etiam quis est aequus & bonus: qui enim secum statuit sequi huiuscemodi iudicia, aptusque est ad haec agenda, & qui exquisitum ius non sequitur in deteriorem partem, sed pronus est ad minuendas culpas, & si secum legem habet, is aequus & probus est, & habitus hic animi, aequitas vocatur, quae est iustitia quaedam, & non alius quispiam habitus.

CVM merito ex ipso quaeri potuisset, vt traderet ac tamquam manu monstraret eum, qui foret hac virtute praeditus, nec non doceret, cuiusmodi esset habitus ipse, dicit, perspicuum id esse, atque ex eo ipso, quod praeceperat, id posse planè intelligi. Primum igitur exponit, qui sit aequus & bonus vir, describitque ipsum diligenter: esse namque illum dicit,

dicit, qui secum statuit, ac deliberauit gerere se ita in rebus iudicandis, vt declaratum est, id quod etiam seruat; nec sequitur exquisitum ius, totumque se tradit ijs custodiendis, quae legibus mandata sunt, cum videt, si id non fecerit, se peccaturum; contraque inquit, potius minuit paenas, ac supplicia legibus imposita, & si, secum habens legem, durum se posset, atque obsequentem illi praebere. Post hunc expressum, dicit, habitum hunc animi, aequitatem vocari, quae species quaedam, parsque iustitiae est, non habitus ab ipsa diuersus atque alienus, etsi fortasse non integer, neque perfectus; veluti lenitas, temperantia, fortitudo.

Πότερον δὲ ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων: τὰ μὲν γάρ ἐστι τῶν δικαίων, τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τεταγμένα, οἷον οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτιννῦν ὁ νόμος: ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει.

Utrum autem contingit, vt quispiam sibi ipsi iniuriam faciat, siue minime, apertum est ex ijs, quae dicta sunt: quaedam enim iusta sunt, quae ex omni virtute a lege constituta sunt, ceu lex non iubet, vt aliquis semet ipsum interficiat: quae autem non iubet, vetat.

Cum prius de hoc quaesisset, & non negligenter disputasset, penitus euellere modo hunc scrupulum vult: nec tamen de eadem omnino iustitia iniustitiaque differet: supra enim de vera, proprieque vocata, praecepit: nunc vero de illa, quae μεταφορικῶς dicta est, & non erga alium, sed erga semetipsum exercetur: ait autem perspicuum iam esse ex ijs, quae dicta sunt, vtrum vsu veniat, vt aliquis sibi ipsi iniuriam faciat, an non: initio autem vtitur, huius nodi dissoluendi, alte repetito; quaedam enim iusta esse inquit, quae in omni genere virtutis a lege posita, definitaque sunt; illa autem quae sint, declarat simili, veluti enim inquit, lex non iubet, sibi quempiam manus adferre, quae vero non iubet, vetat, quid, autem sequatur apertum est; primum hoc argumentum est. Quod vero in extremo auctor generatim inquit, id quod lex non iubet, illud ipsum eam prohibere, ita putauit accipiendum magni ingenij doctrinaeque interpres, vt prolatum sit de rebus, quae omni tempore, ac loco per se iniustae sunt: e numero enim rerum eae, quas nulla lex iubet, intelligi debent, vetitae esse a legibus, neque tamen existimandum est: esse non paucas res, quas nostri arbitrij penitus esse velit, conceditque nobis, vt in ipsis voluntatem sequamur. Argyropylus existimat, capi debere de prauis rebus, & quae vitio alicui affines sunt, quas si leges non iubent, putari debent, ipsas vetare. Est omnino locus obscurus, & qui, cum concisus sit, ac breuiter admodum prolatus, non sine causa quemlibet perturbaret: quomodo enim probari potest sententia haec cuncta, quae non iubet lex aliqua, eadem ipsam vetare: cogitaui aliquando ego, an hoc loco valeat, οὐ κελεύει, non concedit nobis, vt ea geramus, eripitque potestatem ipsorum gerendorum.

Ἔτι ὅταν παρὰ τὸν νόμον βλάπτῃ, μὴ ἀντιβλάπτων, ἑκὼν ἀδικεῖ: ἑκὼν δὲ, ὁ εἰδὼς καὶ ὃν, καὶ ὥς: ὁ δὲ δι᾽ ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων, ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ὀρθὸν νόμον, ὃ οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος: ἀδικεῖ ἄρα. ἀλλὰ τίνα; ἢ τὴν πόλιν, αὑτὸν δ᾽ οὔ: ἑκὼν γὰρ πάσχει: ἀδικεῖται δ᾽ οὐθεὶς, ἑκών: διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ: καί τις ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι, ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι.

Adhuc cum quispiam contra legem nocet alteri, non vt compenset acceptum detrimentum id gerens, sponte iniuriam facit: sponte autem, qui & sciens & quem, & quomodo: qui autem ira incensus sibi met ipsi manus adfert, sponte hoc facit contra legem rectam, quod non permittit lex: iniuria igitur afficit, sed quem? an ciuitatem, se ipsum vero minime: sponte enim perfert: iniuriam autem accipit nemo sponte sua. Quapropter paena afficit eum ciuitas, & adiungitur ignominia quaedam ei, qui se ipsum necauit, vt qui ciuitati iniuriam facit.

ALTERVM hoc argumentum est. Quando inquit, aduersante lege, aliquis alicui nocet, non tamen malum pro malo dans, acceptamque iniuriam vlciscens, sponte iniuriam facit; sponte autem facere is dicitur, qui quod facit, sciens facit, coguita persona, cui obest, & modo, qui vero addit, semetipsum obtruncat, spoute sua gerit, quod non permittit lex, atque id contra legem, & eam quidem vtilem, rectamque: non est igitur dubium, quin iniuriam faciat, sed videndum est, cui. Au inquit ciuitati? publicaque illa iniuria putanda est, certe non sibi, quidquid enim mali patitur sponte accipit: nemo enim iuquit spoute sua, ac volens iniuriam accipit; quae causa est, ait, vt ciuitas in eum animaduertat, & vt potest, ipsum puniat: ignominiae enim genere quodam afficitur, qui se ipsum interimit, vt qui ciuitati iniuriam facit. In multis alijs grauibus delictis, quae C. Verri obiecit M. Cicero, hoc etiam ipsi exprobat, quod exemplo sui
„ corruperit filium, verba eius sunt. Quibus in rebus, nou solum filio, verum etiam rei-
„ publicae fecisti iniuriam: susceperas enim filium, non solum tibi, sed etiam patriae.

Ἔτι καθ' ὃ ἄδικος ὁ μόνον ἀδικῶν, καὶ μὴ ὅλως φαῦλος, οὐκ ἔστιν ἀδικῆσαι αὑτόν: τοῦτο γὰρ ἄλλο ἐκείνου: ἔστι γάρ πως ὁ ἄδικος οὕτω πονηρὸς, ὥσπερ ὁ δειλός: οὐχ ὡς ὅλην ἔχων τὴν πονηρίαν: ὥστ' οὐδὲ κατὰ ταύτην ἀδικεῖ: ἅμα γὰρ ἂν αὐτῷ ἂν εἴη, ἀφῃρῆσθαι καὶ προσκεῖσθαι τὸ αὐτό: τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἀλλ' ἀεὶ ἐν πλείοσιν ἀνάγκη εἶναι τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον.

Amplius ex eo, quod iniustus tantum est, qui iniuste facit, & non omnino prauus, non licet iniuria afficere semet ipsum: hoc enim aliud est ab illo: est enim aliquo modo iniustus ita improbus, quemadmodum timidus, non vt plenam improbitatem in se habens: quare neque vi huius iniuriam facit: simul enim liceret eidem adimi, & adiungi aliquid, quod fieri non potest; sed semper in pluribus necesse est esse rem iustam, & iniustam.

CVM quaestionem hanc prius dissoluisset, ostendens id locum non habere, vt scilicet quispiam sibi ipsi iniuriam faceret, in genere illo iniustitiae, quod exercetur contra omnem virtutem: qui namque committit aliquid aduersus quamlibet virtutem, iniustus est, vt initio declarauit. Vocat autem nunc ipsum ὅλως φαῦλον, idest penitus prauum quia non metuit committere aliquid coutra omnem virtutem, ac legem. Quem autem nunc intelligit ἄδικον, quia labitur, ac peccat contra vnam tantum, a qua spernenda, iniusti nomen consequutus est. Nunc ostendit, in suo & proprio genere iniustitiae contingere nou posse, vt aliquis sibi ipsi iniuriam faciat: sequeretur enim inde id, quod absurdum est, ac fieri nou potest, vt alicui simul quippiam eriperetur, atque eidem accederet, quod vnum atque idem esset: qui enim in hoc genere iniustitiae iniuriam accipit, amittit, damnumque facit: qui vero iniuriam facit, lucratur: semper igitur in pluribus necesse inquit esse, vt iustum, atque iniustum hoc administretur.

Ἔτι δὲ ἑκούσιον τι καὶ ἐκ προαιρέσεως, καὶ πρότερον: ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν: αὐτὸς δ' αὑτὸν, τὰ αὐτὰ ἅμα καὶ πάσχει, καὶ ποιεῖ.

Adhuc autem sponte gestum est electione & prius tempore: qui enim, quia malum accepit, idemq́ in auctorem iniuriae facit, non videtur iniuste facere, ipse autem in semet ipsum eadem simul & accipit, & facit.

ALIVD hoc argumentum est, quo idem declarat: ostendit autem, quae requiruntur in persona eius, qui iniuriam facit, non inueniri cuncta in illo, qui semetipsum vita priuat: oportet enim inquit, sponte gestum esse, ac consulto quidquid iniuriosum est, ac praeterea tempore praecedere: qui enim, quia malum accepit, contra malum importat, non videtur iniuriam facere: prius namque iniuria in eo, quem vlciscitur, est: hic

autem adiungit, qui semetipsum interimit; idem simul & patitur, & facit, & non diuersis temporibus longè alias res has gerit, atque oppositas inter se.

Ἔπειτ' ἂν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι.

Adhuc vsu veniret, vt aliquis sponte sua iniuriam acciperet.

ET hoc nouum argumentum videtur, nisi quis putet esse illud partem antecedentis argumenti, vt ostendere voluerit, quemadmodum abest ab hoc, qui se interimit, tertium illud, vt prius malum acceperit, quàm moliatur, ita etiam primum: neque enim sponte aliquis malum accipere potest, vt patefactum est.

Πρὸς δὲ τούτοις ἄνευ τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων, οὐδεὶς ἀδικεῖ: μοιχεύει δὲ οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ: οὐδὲ τοιχωρυχεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον, οὐδὲ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ.

Accedit autem his, quod sine singulari quodam iniustorum factorum, nullus iniuriam facit: adulterat enim nemo suam vxorem, neque effodit suum parietem, neque furatur aliquid suarum fortunarum.

ADDITVR inquit, superioribus argumentis, quod sine iniustis factis singularibus, proprijsque alicuius vitij, nemo iniuriam facit: explanat autem quasi exemplis positis, quod significare voluit: ait enim nemo vxorem suam constuprat, neque effodit parietem suum, neque furatur aliquid fortunarum suarum, vt aliquis merito adulter vocari possit, alienum cubile ineat necesse est; eodemque pacto se res habet de effossore parietum, ac fure; ceterisque omnibus huiuscemodi delictis: planum enim est argumentari auctorem ab inductione: idem igitur vsu venire existimandum est de illo, qui iniuriam sine certo iniuriae nomine facit: non cadere hoc nomen in eum, qui semetipsum interimit, vt neque in illos, qui res suas attingunt.

Ὅλως δὲ λύεται τὸ ἑαυτὸν ἀδικεῖν κατὰ τὸν διορισμὸν, τὸν περὶ τοῦ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι.

Ad summam autem soluitur, posse quempiam semetipsum iniuria afficere, vi illius, quod definitum est, quomodo vsu veniat, vt aliquis sponte sua semetipsum iniuria afficiat.

QVINTVM hoc tamquam argumentum est, quo postremum declarat, vsu venire non posse, vt quispiam sibi ipsi iniuriam faciat: repugnaret enim inquit, ei, quod iam definitum, explicatumque est, quomodo contingat, aliquem mortalem sponte sua violari, accipereque iniuriam, quare reijciendum est, ne ipsimet, quae constituimus, retexamus.

Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ τὸ ἀδικεῖν: τὸ μὲν γὰρ ἔλαττον: τὸ δὲ, πλέον ἔχειν ἐστὶ τοῦ μέσου: ὥσπερ ὑγιεινὸν μὲν, ἐν ἰατρικῇ: εὐεκτικὸν δὲ, ἐν γυμναστικῇ.

Perspicuum autem est, esse quidem ambo haec mala, & iniuriam accipere, & iniuriam facere: horum enim vnum minus accipere est: alterum vero plus medio: veluti salubris quidem, in arte medicorum: apti autem ad bonam corporis valetudinem, in arte corporum exercendorum.

CONSTARE dicit, ambo haec mala esse, & sine dubio fugienda: accipere inquam, & facere iniuriam: nec posse merito quempiam de hoc dubitare: cum tamen paria non sint, aequaliaque inter se, vtrum eorum deterius sit, monstrare voluit: Quomodo autem verum

ſit, vt vtraque haec mala ſint & ratione, & ſimilibus probat: dicit enim vnum horum eſſe minus quàm rectum eſt alicuius boni, medijque tenere: alterum vero plus: vt vſu venit inquit, in his quae valent, & ad tuendam, & ad reſtituendam valetudinem: itidemque ad bonam corporis habitudinem: nam & minus, & plus eorum aduerſantur, nocentque.

Ἀλλ' ὅμως χεῖρον τὸ ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν μετὰ κακίας καὶ ψεκτόν· καὶ κακίας, ἢ τῆς τελείας, καὶ ἁπλῶς, ἢ ἐγγύς· οὐ γὰρ ἅπαν τὸ ἑκούσιον μετὰ ἀδικίας· τὸ δ' ἀδικεῖσθαι ἄνευ κακίας, καὶ ἀδικίας.

Verumtamen deterius eſt iniuriam facere: iniuriam enim facere cum vitio iunctum & vituperatione dignum eſt: & vitio, ſiue pleno, & ſimpliciter, ſiue eo, quod ipſi propinquum eſt: non enim omne, quod ſponte fit, cum iniuſtitia iunctum eſt: iniuriam autem accipere ſine vitio, & iniuſtitia, eſt.

ETSI igitur ait, vtraque haec extrema, quae cingunt medium, mala ſunt, deterius tamen eſt, maiusque malum in ſe continet, contra vulgarem hominum ſenſum, iniuriam facere, quam accipere: ratione autem hoc confirmat: iniuriam enim facere inquit, iunctum eſt cum vitio: neque vacuum ab illo, ſeiunctumque eſſe poteſt, ſiue plenum, abſolutumque id vitium ſit, ſimpliciterque vitium, ſiue prope ad ipſum accedat, ſimilitudinemque non paruam eius habeat. Nequis autem error hinc naſcatur, docet, non omne, quod ſponte geritur a quopiam, contra commoda alterius, a vitio proficiſci: iniuriam autem accipere, inquit, ſine vitio iniuſtitiaque manere. Socrates quoque in Gorgia inquit, ſe ſane neutrum horum velle, ſi ſuae poteſtatis ſit recuſare: ſi tamen neceſſitas ſibi imponatur, alterutrum ſumendi, malle ſe iniuriam accipere, quam facere. Eodem hoc teſtimonio Socratis vſus eſt Simplicius in III. libro Ariſtotelis de caelo, cum exemplis confirmaret, non omne, quod ſimpliciter tale dicitur: veluti graue, leue, idem ſecunda collatione vere etiam grauius, leuius neceſſe eſſe, vt ſimpliciter graue, ſiue leue ſit: granum enim inquit milij maius eſt grano ſinapis, non tamen ſimpliciter magnum, neque omne addit, quod optabilius eſt, ſimpliciter eſt, optabile: optabilius enim morbus corporis eſt, quam animi vitium, non tamen optabile eſt, morbus: idemque exiſtimandum eſt de duobus ijs, quorum vnum eſt iniuriam accipere, alterum vero iniuriam facere: neutrum enim ipſorum expetendum ſimpliciter eſt, poſt quod Socratis vocem, iudiciumque ponit e Gorgia, atque ipſam explanat.

Καθ' αὑτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι, ἧττον φαῦλον· κατὰ συμβεβηκὸς δ', οὐδὲν κωλύει μεῖζον εἶναι κακόν· ἀλλ' οὐδὲν μέλει τῇ τέχνῃ· ἀλλὰ πλευρῖτιν λέγει μείζω νόσον προσπταίσματος· καίτοι γένοιτ' ἄν ποτε θάτερον κατὰ συμβεβηκός, εἰ προσπταίσαντα, διὰ τὸ πεσεῖν, συμβαίη ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθῆναι, καὶ ἀποθανεῖν.

Per ſe igitur iniuriam accipere minus malum: ex accidenti autem nihil prohibet, quin maius malum ſit: verum hoc ars non curat: ſed lateris dolorem maiorem morbum eſſe dicit offenſione pedis: atqui eſſe poſſet quandoque alterum ex accidenti: ſi contingeret, eum, qui offendit, cum ceciderit, ab hoſtibus captum eſſe, & interfectum.

NON mutat auctor ſententiam ſed ponderat, quod dixerat accurate: nam qui hoc, quod affirmarat, quomodo fieret, non cogitaſſet, aliquando id negaret: inquit igitur, per ſe iniuriam accipere, etſi malum eſt, minus tamen malum eſſe, quam iniuriam facere, etſi contingit, vt aliquando maius incommodum pariat, fortuito ſcilicet atque ex accidenti. verum inquit, nulla ars, neque ratio attendit, quod ita fit, caſuque aliquo, atque euentu gignitur. Vtitur autem exemplo ſumpto ab arte medicorum: morbum enim lateris maiorem illa morbum eſſe tradit, quam pedis offenſionem, quamuis vſu venire poſſit, vt maius illud malum ſit, ſed ex accidenti, ſi qui ad lapidem offendit fugiens, cum male pugnatum eſſet in bello cecidit, captusque ita eſt, atque interfectus, vt Cn. Pompeij filio contigit, magno proelio victo, a C. Caeſare in Hiſpania: fugiens enim, praeterquam

quam quod humero, & sinistro crure vehementer saucius erat, talum etiam intorsit, quae res maxime cursum eius impedijt, itaque non multo post interfectus est.

Κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ ὁμοιότητά ἐστιν οὐκ αὐτῷ πρὸς αὑτὸν δίκαιον, ἀλλὰ τῶν αὐτοῦ τισιν: οὐ πᾶν δὲ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ δεσποτικὸν, ἢ τὸ οἰκονομικόν: ἐν τούτοις γὰρ τοῖς λόγοις διέστηκε τὸ λόγον ἔχον μέρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον: εἰς ἃ δὴ βλέπουσι, καὶ δοκεῖ εἶναι ἀδικία πρὸς αὑτὸν, ὅτι ἐστιν ἐν τούτοις πάσχειν τι παρὰ τὰς ἑαυτῶν ὀρέξεις: ὥσπερ οὖν ἄρχοντι, καὶ ἀρχομένῳ εἶναι πρὸς ἄλληλα δίκαιόν τι: καὶ τούτοις. Περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

Translatione autem, & similitudine quadam, non sane ipsi erga semet ipsum iustum, sed quibusdam partium suarum: non omne autem iustum, sed erile, vel domesticum: in his namque rationibus pars animi, quae rationis est particeps dissentit ab ea, quae sine ratione est: ad quas spectantibus nobis, videtur esse iniustitia erga semet ipsum: quia licet in his accipere aliquid contra suas appetitiones. Quemadmodum igitur imperium habenti, & imperio parenti, iustum inter se est, ita, & his. De iustitia igitur, & alijs virtutibus morum definitum sit hoc pacto.

Vt negauit, adhibita multa cura, fieri posse, vt aliquis proprie sibi ipsi iniuriam faciat: ita modo concedit, siquis translatis verbis vtatur, ac similitudinem sequi velit, id vsu venire, nec omnino male dici, quempiam semetipsum laedere, ac violare. Primum igitur sententiam hanc, vocemque, siquis tueri ipsam velit, ostendit requirere, ne proprie aliquis loquatur, cum in hoc sermone, quo traduntur scientiae, atque artes, non magnopere locum habeant verba translata, quia omnis huiuscemodi oratio conuenit poëtis, ijsque omnibus, qui ornatum magis sectantur, quàm lucem, ac claritatem: quae causa fuit, vt ipse in VI. Topicorũ arceret ipsa a definitionibus; adferunt enim illa caliginis non parum, obscuritatisque omni illi loco, quo comportata fuerint; non igitur se purgat auctor, vt interpres putauit, sed potius hoc quoque valet; siquis diligenter attendat, ad auctorem huius sententiae magis premendum, qui hoc quoque nomine peccauit, sed hoc relicto, concedit Aristoteles hoc ferri posse, siquis suas aliquas partes, non se totum intelligat, vt scilicet ipsis incommodet, atque iniuriae aliquid, detrimentique inferat. Addit etiam aliud, quod in ea sententia reprehendi potest, neque enim illa vera est in omni genere iuris, sed in erili solum, ac domestico: omnique demum illo, in quo iuris aliquid habeat pars vna ad alteram, ad quam refertur, veluti erus ad seruum, pater ad liberos, vir ad vxorem; easdem enim rationes habere dicit animi partem, in qua collocata est ratio, ac consilium ad expertes ipsius: in quibus dominatur libido, aut ira; quia autem rationes, quas appellauit, vt personae quoque non sunt omnino pares & aequales; ideo multitudinis numero, inquit, vt opinor, rationes, non rationem: addit autem, haec homines spectantes, & huc oculos conuertentes putasse fieri posse, vt aliquis exerceret iniustitiam erga semetipsum, quia vsu venit aliquando, vt aliquis accipiat aliquid mali contra suas appetitiones; quemadmodum inquit, videmus extare quoddam ius inter eum, qui imperium habet in ciuitate, atque illum, qui paret imperio ipsius, quod colere ambo, ac custodire debent.

PETRI VICTORII COMMENTARII IN VI. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum

ΠΕΙ δὲ τυγχάνομεν πρότερον εἰρηκότες, ὅτι δεῖ τὸ μέσον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν, μήτε τὴν ἔλλειψιν: τὸ δὲ μέσον ἐστὶν ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει, τοῦτο διέλωμεν: ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἔστι τις σκοπὸς, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων, ἐπιτείνει, καὶ ἀνίησι, καὶ τίς ἐστιν ὅρος τῶν μεσοτήτων, ἃς μεταξὺ φαμὲν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς, καὶ τῆς ἐλλείψεως, οὔσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον.

VIA autem diximus prius oportere medium sumere, & non exuperantiam, neque paucitatem: medium autem est, vt recta ratio dicit, hoc diuidamus: in cunctis enim expositus habitibus, veluti etiam in alijs, est quidam scopus, ad quem respiciens, qui rationis est particeps, intendit quasi cursum suum, ac remittit, & quidam terminus est mediocritatum, quas in medio sitas esse affirmamus exuperantiae, ac paucitatis, quae sunt, vt recta ratio significat.

VM tradidisset virtutes morum, quas docuit esse mediocritates, constitutas in medio actionum nostrarum, motuumq; animi turbidorum: videretque medium capessere, atque illic sistere; arduum esse, monstrauit, quo pacto aliquis obtinere hoc posset: vitareque nimium ac parum, quae sunt loca vitiorum tamen ea certa, firmaque, dixit rectam rationem vnicam, atque optimam magistram huius rei esse: quique ipsam consuluerit, ab omni errore vacuum, liberumque futurum. Cum igitur ostendisset, quid facere nos oporteret, si medium tenere vellemus, rectamque, quam semper appellauit, rationem, sequendam affirmasset, nec tamen quid ea foret, exquisite docuisset; initio huius libri, quod merito desiderari poterat ad plenam superiorum virtutum cognitionem tradendam, communi etiam quodam documento significat, quàm vtilis erit haec cognitio, cum in his quoque habitibus cunctis, vt in

ceteris

ceteris rebus, existat quiddam, quod spectantes nos tamquam terminum ac finem, poterimus eupidi ipsius impetrandi, intendere cursum, aut remittere, ne nimis segnes simus in eo captando, aut nimis festinemus, cum iam ipsi propinqui simus, nec tanto conatu opus sit. In monstrandum igitur hunc terminum incumbet: quare prima pars huius libri non omnino seiuncta est ab illis, quae praecepit in antecedentibus: nisi enim percepta fuerit vis, & natura huius rectae rationis, non omnino certa sunt, quae de morum virtutibus docuit: hac autem explanata, atque ita absoluta, nullus scrupulus restabit in animis eorum, qui legunt, de doctrina virturum earum; quare statim aggredietur explicationem alterarum harum virtutum, quae rationis sunt, & à parte animi, in qua manent, *διανοητικὰ* vocantur; in extremo autem primi libri, diuidens virtutes, alterum genus ipsarum esse inquit, has ipsas: noua igitur aliquo modo materia erit, quam nunc aggreditur, & ea quidem bona, & magna pars huius libri: quid enim melius, praeclariusque est his quinque virtutibus; tot enim numero sunt, quae postea sequantur, his explanatis, significabit: medium autem, quod nos sumere vult, & sine cuius adeptione non possemus plenè compotes fieri praeteritarum virtutum, non modo requiri in ipsis significat, verum etiam in ceteris rebus, quae cura & studio tractantur, sineque ipsius conquisitione, & diligenti perceptione necessario aut nimium rerum illarum sumeremus, aut parum, idest, aut ipsum medium in cursu ipsius praeteriremus, aut ad eum non peruenirermus, intelligit autem artes, & cetera huiuscemodi studia. Esse igitur Inquit quasi signum quoddam in pariete notatum, ipse *σκοπὸν* appellat, cui Graeco nomini, si par Latinum inueniretur, M. Cicero ipso vsus non foret, ad quod signum respiciens rationis particeps, vt res postulat, intendit, aut remittit, & est profecto terminus quidam, definitusque locus mediocritatum, quas mediocritates inquit, in medio sitas esse volumus eius, quod superat; & illius, quod cursum non impleuit, definitas, monstratasque a recta ratione.

Ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, ἀληθὲς μέν· οὐθὲν δὲ σαφές· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις, περὶ ὅσας ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτ' ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, οὐδὲ ῥᾳθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος: τοῦτο δὲ μόνον ἔχων ἄν τις, οὐθὲν ἂν εἰδείη πλέον: οἷον ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴποιεν, ὅτι ὅσα ἡ ἰατρικὴ κελεύει, καὶ ὡς ὁ ταύτην ἔχων.

Est autem ita loqui verum quidem: non tamen apertum: nam in alijs quoque studijs, in quibus scientia existit, hoc verum est dicere, neque plura, neque pauciora oportere cum labore conficere, aut inertia, sed media, & vt recta ratio iubet: hoc autem solum tenens aliquis, nihilo plus sciret: ceu qualia oportet ad corpus adhibere, siquis diceret, quaecumque ars medicorum praecipit, & vt is, qui hanc tenet.

VALET hoc ad ostendendum, committere non debuisse eum, quin de illo, quod iam tetigisset, ac quantum locus requirebat, exposuisset, nunc exquisitius, & apertius praeciperet; non enim in hoc modo incumbit, quia vitij aliquid in superiore doctrina sit: egeatque ipsa correctione, sed quia non fuit aperta omnino, & plana: quod tamen facit hic, eo loco explanate non debuit, quia confudisset praeceptionem, ac verum ordinem ipsius tradendae: neque enim paucis tanta res exponi poterat: hoc igitur est, quod significat haec quasi purgatio quaedam, & officij sui constitutio: inquit autem, quod hic factum est, in alijs etiam rationibus, artibusq; exponendis vsurpatum, eidem culpae affine esse: habetiq; merito debere si non falsum, minime tantum absolutum ac plenum, velut ait, simili enim vti voluit ad rem illustrandam in tuenda valetudine, corporisque exercitationibus, non oportere plus laboris capere, aut minus, quàm oporteat: neq; idem facere in cessatione a laboribus, ac segnitie; verum medium horum attendere, & date operam, vt id adipiscare, & rectam rationem intueri, quod si inquit quispiam hoc tantum generatim teneret, nihil adhuc percepisset, quod eum magnopere iuuaret: exemplo auté hoc declarare voluit, veluti igitur inquit, si aliquis quaereret, qualia corpori obijcere oporteat: vt integrum, incolumeq; sit, ac respon deret quispiam, quaecumque medicorum ars iubet, quique eam didicit. In priore quoq; librorum illorum de moribus, quorũ index est *μεγάλα ἠθικά*, cum minore giro, ad eundẽ hunc locum peruenisset, idem quod hic admonuit, ea, quae prius de recta ratione praecepisset,

quamuis

quamuis illi loco seruirent, vereque dicta forent, non tamen absoluta esse, nec satis quempiam erudire, requiriq; adhuc quippiam ad eam plene tradendam, quod explanare volens, vsus est eodem simili, quo hic, & iisdem quoque verbis: veluti enim inquit, si quis alicui diceret, optimam valetudinem obtineri, si, quae salubria sunt, adponeret, quod obscurum esse ait: responderet enim ille, aperi mihi, & declara, quae sunt, quae dicis salubria. προσφέρειν quemadmodum duobus his locis vsurpauit, quod valet obijcere, & admouere, ita nomine inde ducto, in altero eorundem librorum, quo loco accurate docet, peccare illos, qui dicerent voluptatem esse generationem: cum voluptas nulla sit generatio; inquit enim. γίνεται γὰρ ἐπειδὰν τῆς προσφορᾶς κομιζώμεθα, γίνεται ἡδονή, διὰ τοῦτο γένεσιν εἶναι, idest cum admouetur corpori, restituiturque, quod defecerat.

Διὸ δεῖ καὶ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἕξεις, μὴ μόνον ἀληθῶς εἶναι τοῦτ' εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ διωρισμένον, τίς τι ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ τούτου τίς ὁ ὅρος.

Quapropter oportet circa quoque habitus animi, non solum hoc vere dictum esse, sed idem etiam definitum, & explicatum, quae scilicet est recta ratio, & huius ipsius quae definitio.

QVAPROPTER inquit, vt in artibus, & studijs cunctis hoc seruari debere declaratum est, ita etiam in habitibus animi explanandis, quod de ipsis praecipitur: non opus est tantum, vt verum sit, si idem obscurum fuerit, & communiter, generatimque prolatum, sed etiam explicatum sit, veluti, quae sit recta ratio, & huius ipsius rationis quis terminus,

Τὰς δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὰς διελόμενοι: καὶ τὰς μὲν, εἶναι τοῦ ἤθους ἔφαμεν: τὰς δὲ τῆς διανοίας: περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν, διεληλύθαμεν: περὶ δὲ τῶν λοιπῶν, περὶ ψυχῆς πρῶτον εἰπόντες, λέγωμεν οὕτως.

Animi autem virtutes diuisimus: & has quidem esse morum: has vero rationis, diximus: de his igitur, quae sunt morum percurrimus: de reliquis autem, cum primum de animo locuti erimus, disseramus hoc pacto.

COMMEMORAT se virtutes animi diuisisse; quod fecit in extremo primi horum de moribus librorum: dixisseque quasdam earum moris esse; alias autem rationis, quarum sedes foret, vnde διανοητικαὶ appellatae sunt, pars animi potestasue διάνοια vocata: additque se disseruisse de ijs, quae moris sunt, velleque de ceteris modo disputare: quod tamen prius quam aggrediatur, significat se de animo quaedam dicturum. Primum autem repetit pauca illa, quae de ipsa prius tradiderat: postea adiungit, quae noua haec materia requirebat, & sine quibus commode de his virtutibus praecipi nihil poterat.

Πρότερον μὲν οὖν ἐλέχθη δύο εἶναι μέρη τῆς ψυχῆς: τό, τε λόγον ἔχον, καὶ τὸ ἄλογον: νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγον ἔχοντος, τὸν αὐτὸν τρόπον διαιρετέον: καὶ ὑποκείσθω, δύο τὰ λόγον ἔχοντα: ἓν μὲν, ᾧ θεωροῦμεν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων, ὧν αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν: ἓν δέ γε, ᾧ τὰ ἐνδεχόμενα.

Prius igitur dictum est, duas esse partes animi, vnam rationis participem: alteram expertem: nunc autem eius, quae rationem habet, eodem pacto diuisio a nobis facienda est: & ponatur, duas esse partes, quae ratione praeditae sunt: vnam, qua contemplamur eorum, quae sunt huiuscemodi quaedam, quorum principia res non patitur, vt aliter se habeant; alteram autem, qua ea, quae aliter eueniant.

PAVCIS tangit, quae olim de anima praecepit, idest in extremo primi horum de moribus librorum, primamque illam diuisionem de duabus animi partibus, redigit nobis in memoriam

moriam, quae fuit, partem quandam ipsius rationem in se collocatam habere: partem vero alteram sine ratione esse: eodem igitur pacto idest bifariam, diuidenda pars haec est, quae rationem habet, quam diuisionem illic omisit, atque huic loco, cuius propria est, reseruauit: inquit igitur, ponendum nobis esse, & tamquam certum, & exploratum habendum: neque enim locus hic patitur, vt hoc accuratè doceatur: nimis enim longum, & operosum foret, ostendere, duas esse animi partes, quae rationis compotes sunt: ipsamq; in se habent, quarum vna est ea, qua contemplamur, e numero eorum, quae sunt, cuncta illa, quorum initia sunt certa, nec variari, mutarique possunt: altera autem pars est, qua quaerimus, videmusque ea, quae sunt exposita mutationibus, nec semper pariunt eadem facta.

Πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων, ἕτερον τῷ γένει, τὸ πρὸς ἑκάτερον πεφυκός, εἴπερ καθ' ὁμοιότητά τινα, καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις ὑπάρχει αὐτοῖς.

Ad ea enim, quae genere diuersa sunt inter se, & animi partium diuersum genere adhibendum est, quod sit illi natura accommodatum: siquidem similitudine quadam, & affinitate cognitio ipsis inest.

AD cognoscenda enim ea, quae genere inter se discrepant, diuersaque ita sunt, adhibendam esse docet partium animi illam, quae & ipsa genere discrepat, & illi intelligendae a natura facta est: neque enim aliter res exitum haberet, siquidem inquit, tenemus, rataque habere volumus, quae firma esse debent; & iam comprobata sunt: cognitionem fieri in his rebus similitudine, & affinitate quadam, eius quod cognoscit, ad id quod cognosci, & percipi debet. Alexander quoque in eo libro, de animo, cuius initium est. Περὶ ψυχῆς, τί ποτε, hoc ipsum tradidit: dixit enim, opus esse ad ea, quae sunt inter se natura discrepantia, cognoscenda, adhibere partium animae diuersarum eam, quae natura illic accommodata est, cuius sententiae, quasi solum ac fundamentum idem est, quod Aristoteles hic posuit, & ipsum ijsdem etiam verbis prolatum: inquit enim, εἴπερ καθ' ὁμοιότητά τινα, καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις αὐτοῖς γίνεται: vt autem locum magis indicem, in capite haec sunt, cuius titulus est, περὶ τῆς λογικῆς δυνάμεως.

Λεγέσθω δὲ τούτων, τὸ μὲν, ἐπιστημονικὸν: τὸ δὲ, λογιστικόν: τὸ γὰρ βουλεύεσθαι, καὶ λογίζεσθαι ταὐτόν: οὐδεὶς δὲ βουλεύεται, περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν: ὥστε τὸ λογιστικόν ἐστιν ἕν τι μέρος τοῦ λόγον ἔχοντος.

Vocetur autem harum, haec quidem apta scientijs: haec vero rationibus subducendis idonea: consilium enim capere de aliqua re, & rationem ipsius subducere idem est: nemo autem consultat de rebus, quae non possunt aliter se habere: quapropter pars animi, quae ratiocinatur, vna quaedam pars est eius, quae rationis particeps est.

ITA loquitur auctor, vt planè cognosci videatur, ipsum haec nomina his duabus animi partibus imposuisse, quae consuetudinis antea non fuerint: prius nomen a scientijs, quae ἐπιστῆμαι vocantur, ἐπιστημονικὸν ait vocari posse, ac debere: materia enim scientiarum talis est, vt non varietur, aliterque se habeat: alterum autem λογιστικὸν dicit appellandum, quasi deliberatiuum, a materia itidem rebusque, de quibus deliberatur, quae suscipiunt in se varios euentus: quia autem quaerere potuisset aliquis, cur non vocaret ipsum βουλευτικὸν, quasi respondet, dicens, referre nihil vtro nomine quis ipsum appellet, quia βουλεύεσθαι, & λογίζεσθαι idem significat, vt apud Latinos consultare ac deliberare. Longe autem aliud esse ostendit posterius hoc a superiore, quia vt illud non quaerebat de rebus, quae aliter eueniunt, ita hoc non quaerit de rebus, quae vno tantum modo semper fiunt, ac necessariae sunt, quod testatur dicens, nemo consultat de rebus, quae aliter contingere, & vsu venire non possunt: concludit autem rationem, addens. Quapropter deliberatiuum est vna quaedam pars partis illius animi, quae rationem in se continet.

Ληπτέον

Ληπτέον ἄρα ἑκατέρου τούτων, τίς ἡ βελτίστη ἕξις: αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου: ἡ δ' ἀρετὴ πρὸς τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον.

Sumendus igitur vtriusq; horum, qui optimus est habitus: hic enim est virtus vtriusque: virtus autem ad suum proprium munus refertur.

C V M patefactae sint inquit, hae duae partes animi, rationem habentis, dare operam nunc debemus, vt adipiscamur, quis sit optimus habitus vtriusque ipsarum: neque enim contenti esse debemus hac ipsa cognitione, cum finis noster sit, virtutes, ac vitia tradere: inuento autem illo, nouerimus, quae sit virtus, perfectioque ambarum partium; virtus autem inquit, versatur in suo, ac proprio opere, refertur que ad ipsum: vimque suam, ac potestatem in eo exercet: non enim virtus, & absolutio partis, quae occupatur in materijs necessarijs, vtilis esse potest deliberationibus: neque contra.

Τρία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας: αἴσθησις, νοῦς, ὄρεξις: τούτων δ' ἡ αἴσθησις, οὐδεμιᾶς ἀρχὴ πράξεως: δῆλον δὲ τῷ, τὰ θηρία, αἴσθησιν μὲν ἔχειν: πράξεως δὲ, μὴ κοινωνεῖν.

Tria autem sunt in animo, quae summam potestatem habent in actione, & veritate: sensus, mens, appetitus: horum autem sensus nullius actionis principium est: apertum autem hoc inde est, quod beluae quidem sensu praeditae sunt: actione autem non communicant.

C V M diuiserit animam suas in partes, vt ex diuisione hac eliciat habitus, qui sunt virtutes intellectus, quod nunc sedulo facit, tradit quot in homine sint, quorum vi, ac potestate ille agere quippiam possit, in rebusque, quod verum sit, perspicere ac contemplari: tria autem numero ipsa esse significat, quae nominat, idest sensum, mentem, & appetitum: quorum trium primum statim repudiat: accommodatumque non esse ostendit fini suo ac virtuti propriae hominis, idest sensum: rationemque reddit, cur ipsum reijciat: neque enim esse illum affirmat principium vllius actionis: actio enim merito vocari non potest, factum vacuum a ratione: declarare autem hoc affirmat, quod beluae sensum habent; actionis autem participes minime sunt.

Ἔστι δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις, καὶ ἀπόφασις, τοῦτ' ἐν ὀρέξει, δίωξις καὶ φυγή.

Est autem quod in animi parte, qua cogitamus, affirmatio, & negatio; hoc in appetitu, persecutio, & fuga.

P O S T Q V A M reiecit sensum, vt huic rei efficiendae minime accommodatum: cum restarent duo, quae, diuersa ratione praestarent hoc, docet quomodo conueniat ipsis in hoc munere obeundo, atque ait id ipsum, quod in animo, parteque eius, διανοία vocata, est affirmatio & negatio, idest quod illa probat, siue improbat, & alienum putat, illud in appetitu esse persecutionem, ac fugam: illico enim, vt animus existimauit aliquid bonum esse, appetitus excitatur ad ipsum persequendum: contraque, si malum iudicatit, ad idem vitandum, seduloque a se depellendum.

Ὥστ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ, ἕξις προαιρετική: ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτική, δεῖ διὰ ταῦτα τόντε λόγον ἀληθῆ εἶναι, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθὴν: εἴπερ ἡ προαίρεσις σπουδαία, καὶ τὰ αὐτὰ τὸν μὲν φάναι: τὴν δὲ, διώκειν: αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια, καὶ ἡ ἀλήθεια πρακτική.

Quapropter quia virtus moralis habitus est, qui electione vtitur: electio autem appetitus cum electione: oportet his de causis, & rationem esse veram: & appe-

appetitum rectum: siquidem electio bona, eademq́; & illum affirmare, & hunc sequi: haec igitur animi pars est, qua cogitamus, & veritas, quae incumbit in res agendas.

QVAE requirantur, vt, quod eligitur, rectum sit, actioque ipsa laudabilis, declarat: sequitur autem totum hoc, confirmatis ijs, quae dicta sunt, ducitur que inde: inquit igitur. Quapropter, quia moralis virtus est habitus, cui a munere, quod obit, optandoque nomen impositum est: eligit enim vir probus, reiectis minus bonis rationibus, minusque idoneis ad id quod vult efficiendum, quod melius esse intelligit, ac sine delectu hoc non potest constare honestum aliquod facinus: repetit etiam quid sit electio: appetat enim oportet, qui eligit, in eoque persequendo, quod cupit, vtatur consilio, secumque deliberet, quid potissimum ad id obtinendum accommodatum sit, vt autem haec fungantur officio, electio inquam, & appetitus, quid requiratur, significat: id autem est; vt ratio vera integraque sit, neque errori alicui affinis, simulque appetitio recta: incensaque desiderio rei bonae atque honestae, concurrant enim ambae oportet, in eo, quod proprium ipsarum est, administrando, idest vt dianoea affirmet, indicetque quid fieri oporteat: appetitus autem id sequatur, incumbatque in ipsum adipiscendum. Post haec autem ita tradita, testatur se monstrasse, quae sit dianoea, ac veritas, qua vtimur in rebus agendis: sequitur hic post dianoeam, & veritas, quia supra significarat oportere, vt ratio vera foret: quod autem admonuit de concordia harum potestatum, fecit necessario, quia litigant illae aliquando inter se, ac proeliantur, vt in homine incontinente.

Τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας, καὶ μὴ πρακτικῆς, μὴ δὲ ποιητικῆς, τὸ εὖ καὶ κακῶς, τἀληθές ἐστι, καὶ ψεῦδος: τοῦτο γάρ ἐστι παντὸς διανοητικοῦ ἔργον: τοῦ δὲ πρακτικοῦ, καὶ διανοητικοῦ ἡ ἀλήθεια, ὁμολόγως ἔχουσα τῇ ὀρέξει τῇ ὀρθῇ.

Eius autem cogitationis, qua vtimur ad contemplandum, & nō ad agendum, neque faciendum, laus, ac vitium, veritas est, ac vanitas: hoc namq́; munus est omnis animi partis factae ad cogitandum: eius vero quae ad agendum, & ad cogitandum, veritas, quae assentitur appetitui recto.

SIGNIFICAT, quae sint munera vtriusque mentis, cum opus suum moliuntur idest mentis eius, quae tota versatur in rebus obscuris contemplandis, & illius, quae agit, incumbitque in res humanas gerendas: vnde ambae nominatae sunt. Primum igitur dicit eius, quae occupatur in contemplando: alienaque penitus est & ab agendo, & ab opere aliquo faciendo quorum duorum, prius animi munus est, in rep. regenda: priuataque aliqua re recte, & ordine administranda, alterum autem opificum in opere aliquo efficiendo, laudem esse, commendationemque: eodemque vitium, ac vituperationem, veritatem, ac mendacium, cum enim cognorit, quod nosse studet mens haec, laudem consequitur: cum vero depellitur ab eo, ac pro vero falsum probauit, accusatur, culpaeque affinis est. Hoc autem ab ea postulari testatur, addens, hoc munus esse omnis animi partis, quae versatur in cogitando: alterius vero partis, quae agit, ac cogitat, non inconsiderate tamen, sed ratione, ac consilio, munus est veritas, cui conueniat cum appetitu, sed recto: nam qua ratione veritatem, perfectionemque adipiscitur, id obtinet a mente, ac ratione, quod vero veritate contentum non est, sed audit etiam appetitum, cum agere velit; hoc ei facere necesse est, appetitus enim principium est rerum agendarum.

Πράξεως μὲν οὖν ἀρχὴ, προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις, ἀλλ' οὐχ οὗ ἕνεκα: προαιρέσεως δὲ, ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά τινος: διὸ οὔτ' ἄνευ νοῦ, καὶ διανοίας, οὔτ' ἄνευ ἠθικῆς ἐστὶν ἕξεως ἡ προαίρεσις: εὐπραξία γάρ: καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας, καὶ ἤθους οὐκ ἔστι.

Actionis igitur principium electio est, vnde & motus exoritur, sed non illa, cuius gratia: electionis autem, appetitus, & ratio, quae alicui inseruit. Quare neque absque mente, & cogitatione, neque sine morali habitu est electio: bo

na enim

rum nunc haec moliri: alio vero tempore contra se gerere; si occasio ferret; alio autem modo gesta, & administrata, idest firmo animo, & consulto, recta & iusta vere dicerentur; hoc vero pacto instructum, maioris negotij est, quàm intelligere, quae ad aegrotos sanandos pertinent: simili autem vsus ad rem declarandam accommodato, manet in eo multum, totamque rem diligenter exponit: addit enim, in arte quoque medicorum intelligere mel, & vinum, & elleborum, perspexisseque vim, & potestatem ipsorum, vt manu vtere partem corporis morbosam, & secare, pronum esse, nec magnam operam requirere, sed quomodo haec tractanda sint, & cui haec remedia danda. & quo tempore, vt prosint, tantum studij, operaeque requirere affirmat, quantam poscit medicum fieri, artisque eius administrandae bene peritum esse.

Διὰ τὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦ δικαίου οἴονται εἶναι οὐθὲν ἧττον τὸ ἀδικεῖν: ὅτι οὐθὲν ἧττον ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτ' ἂν ἕκαστον πρᾶξαι τούτων: καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικί, καὶ πατάξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι καὶ στραφεὶς ἐφ' ὁποτεραοῦν τρέχειν, ἀλλὰ τὸ δειλαίνειν, καὶ τὸ ἀδικεῖν, οὐ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστι, πλὴν κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντα, ταῦτα ποιεῖν ἐστιν, ὥσπερ τὸ ἰατρεύειν, καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν, ἢ μὴ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν, ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ὡδί.

Propter hoc ipsum autem & hominis iusti esse putant nihilominus iniuriam facere: quia nihil minus homo iustus, quam iniustus posset vtrumque horum efficere, quin etiam magis: & miscere corpus cum vxore aliena, & caedere, & vir fortis clipeum abijcere, & tergo ab hostibus fugae se dare: sed formidolosum esse & iniuriam facere, non est huiuscemodi vlla facere praeter quàm ex accidenti, sed ita se habentem haec facere, veluti curare aegrotum, & fungi munere medici, non est incidere: siue non incidere, siue medicamentum dare, siue non dare, sed hoc pacto.

TERTIA haec est peruulgata sententia, profecta a proxima superiore; indeque initium ducens: id quod ipse statim testatur; inquit enim eandem ob causam (est autem illa, quod cum procliue esse putarent rem iustam, atque iniustam moliri, arbitrabantur facile esse, iustum siue iniustum aliquem fieri) proprium, suumque esse viri iusti, vt iustam rem facere, ita etiam iniustam, quia non minus valeret homo talis hoc quàm illud efficere, quin etiam melius iustus posset, vtrumque eorum moliri, & iisdem fere exemplis, quibus supra vsus fuerat, declarat: tertium tantum variat, ac pro illo ponit facta formidolosi hominis, quae fortis vir, etiam si sibi honestum putaret, in proelio efficeret, veluti inquit, Clypeum abijcere; conuersumque ad vtramlibet partem, in qua se eriperet hostibus, terga dare: verum ait auctor, metuere, timidique hominis munere fungi, non est haec moliri, sed hoc animo, & ita affectum haec efficere, veluti inquit: redit enim ad idem exemplum, obire munus medici, & curare aegrotum, non est incidere, siue non incidere, aut medicamentum dare, siue non dare, sed tempore, ac modo haec praestare.

Ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις, οἷς μέτεστι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν: ἔχουσι δὲ καὶ ὑπερβολὴν ἐν τούτοις, καὶ ἔλλειψιν: τοῖς μὲν γὰρ, οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ αὐτῶν, οἷον ἴσως θεοῖς: τοῖς δ', οὐθὲν μόριον ὠφέλιμον, τοῖς ἀνιάτοις, καὶ κακοῖς, ἀλλὰ πάντα βλάπτει: τοῖς δέ, μέχρι του: καὶ τοῦτ' ἀνθρώπινόν ἐστι.

Manent autem iusta in his, qui participes sunt eorum, quae simpliciter bona sunt: habent autem in his & exuperantiam, & paucitatem: in quosdam enim non cadit exuperantia ipsorum, veluti fortasse Dijs: his vero nulla pars vtilis, qui scilicet insanabiles sunt, & praui homines, sed omnia nocent: alijs autem aliquatenus: atque hoc humanum est.

In

In quas personas cadant iusta, de quibus differit, ostendit; locumq; habere ipsa dicit in ijs, qui participes sunt rerum, quae simpliciter, suaque vi bonae sunt, etsi aliquando vsu venit, certis de causis, vt obsint: hi autem sunt homines, interiecti inter deos atque beluas, quibus, contrarijs inter se naturis, non ferunt fructus vllos diuitiae, honores populares, ceteraque huiuscemodi bona: neque enim inde commodi aliquid capiunt: minora namque illa sunt ijs, quae conueniunt dijs: maiora autem melioraque rebus accommodatis animantibus, expertibus rationis, & quae ipsas iuuant: vocantur vero simpliciter bona, quia euenir aliquando, vt obsint, culpa eorum, qui perperam ipsis vtuntur, aut qui illis inhiant, & caede possessorum eorum bonorum, ad se ipsa trahunt. Addit auctor, nimium illorum habere posse homines, & parum, quam causam vult esse, vt non integra, absolutaque bona sint, sed cum appendice illa bonorum nomen adipiscantur: quod enim siue aliquando nocet, siue aliquibus mortalibus, simpliciter bonum vocari nō potest, siue etiam copia sua, aut penuria, vt ipse inquit; nam improbis mortalibus detrimentum potius adfert, quàm emolumenti aliquid, vbertas horum bonorum, quin etiam pars exilis ipsorum nocet: dijs vero suorum bonorum nimium esse non potest. Quibusdam vero inquit, nulla pars fructum vllum ferre potest, his inquam, qui sanari nullo modo possunt, prauique sunt, sed cuncta, quae adhibentur obsunt: his vero vsquequo, prosunt, atque hoc profecto peculiare hominum est.

Περὶ δὲ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει ἡ μὲν ἐπιείκεια, πρὸς δικαιοσύνην: τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν.

De aequitate autem, & aequo & bono, quomodo se habet aequitas quidem ad iustitiam: aequum autem & bonum ad ius, sequitur exponere.

Disciplinam hanc, seriemque huius disputationis de iustitia, poscere inquit, vt modo, post multa, quae tradita sunt de vera, plenaque iustitia, differatur de aequitate & bonitare, qui est habitus animi pronus ad ita existimandum de rebus in disceptationem venientibus, & vt de habitu ipso, ita de iudicijs, quae fiunt proposito sibi hoc genere iuris, quomodo inquam habitus hic ad habitum illum se habeat, & aequum bonumque factum, ad iustum ex legibus administratum.

Οὔτε γὰρ ὡς ταὐτὸν ἁπλῶς, οὐδ' ὡς ἕτερον τῷ γένει φαίνεται σκοπουμένοις, καὶ ὁτὲ μὲν, τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν, καὶ ἄνδρα τὸν τοιοῦτον: ὥστε καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐπαινοῦντες μεταφέρομεν, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐπιεικέστερον, ὅτι βέλτιον δηλοῦντες: ὁτὲ δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς, παρὰ τὸ δίκαιον τι ὂν, ἐπαινετόν ἐστιν: ἢ γὰρ τὸ δίκαιον, οὐ σπουδαῖον, ἢ τὸ ἐπιεικὲς, οὐ δίκαιον, εἰ ἄλλο, ἢ εἰ ἄμφω σπουδαῖα, ταὐτόν ἐστιν: ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν συμβαίνει διὰ ταῦτα περὶ τὸ ἐπιεικές.

Neque enim ad idem simpliciter: neque vt aliud genere esse apparet his qui diligenter attènderint, & aliquando quidem bonum & aequum laudamus, & virum huiuscemodi omnem esse putamus: quapropter, & ad alias res laudantes transferimus, pro bono aequius dicentes, melius illud esse declarantes: alio autem tempore nobis rationem sequentibus perspicitur absurdum esse, si aequum, & bonum, quod remotum quiddam a iure, laudabile est: siue enim ius non est bonum, siue aequum & bonum non est iustum, si aliud est: vel si ambo bona sunt, idem est. Quaestio igitur fermè exoritur propter haec circa aequum & bonum.

Reqviri autem hanc operam suam, studiumque declarat, quia non omnino & prorsus eadem, nullaque re inter se discrepantia accipienda sunt, neque vt diuersa genere: id quod facile cognituros esse inquit eos, qui diligenter attenderint: hoc enim vnum eorum est, quae suadent, vt in hoc incumbat; alterum vero est, quod ductum est ab opinionibus, iudicijsqs, quae de ipsis fiunt: nunc enim inquit, laudamus aequum & bonum, & virum grauem, fortemque esse putamus eum, qui in sententia ferenda sequitur ipsum potius, quam duritiam

seuerita-

seueritatem quę legum. Vt autem hic auctor huiuscemodi quempiam, & huius ingenij, institutique mortalem ἐπιεικῆ appellat, ea ratione, qua ostendi; ita M. Cicero in epistola ad C.
,, Cassium, hominem vocauit: ita enim locutus est de C. Pansa. Nam, quod multos miserijs
,, leuauit, & quod se in his malis hominem praebuit, mirabilis eum vitorum bonorum be-
,, neuolentia prosequuta est: intelligit enim mirem & misericordem. Sequitur apud Aristotelem, quae causa est, vt ad alia nomen hoc transferentes, cum laudare quempiam, volumus pro viro probo, vocemus eum aequiorem: significare enim tunc volumus ipsum esse melio rem in omnibus suis factis ac vita. Alio autem tempore ait, rationem, & quasi veritatem nobis sequentibus, stultum videtur, si aequum & bonum est, quod discedit a iusto, nec me tuit iuri, ac legibus refragari: addit autem, quod hoc declarare videtur: sine enim iustum magni aestimandum non est, siue in tanto honore habendum, in quanto apud omnes est: hoc enim valere videtur, quod inquit non esse ipsum σπουδαῖον: siue aequum & bonū non est iustum, sed aliud quippiam, seiunctum ab eo, atque inde alienum, siue inquit, si ambo haec honesta sunt, & in pretio habenda, vnum prorsus, atque idem sunt; sequitur his de causis, quae monstratae sunt, exoriri hunc scrupulum in pectoribus nostris.

Ἔχει δ' ἅπαντα τρόπον τινὰ, ὀρθῶς καὶ οὐθὲν ὑπεναντίον ἑαυτοῖς: τό, τε γὰρ ἐπιεικὲς, δικαίου τινὸς ὄν, βέλτιόν ἐστι δικαίου: καὶ οὐχ ὡς ἄλλο τι γένος ὄν, βέλτιόν ἐστι τοῦ δικαίου: ταὐτὸν ἄρα δίκαιον, καὶ ἐπιεικές: καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιν ὄντοιν, κρεῖττον τὸ ἐπιεικές.

Habent autem se cuncta aliquo modo recte, nec quicquam est, quod leuiter etiā repugnet sibi ipsis: aequum enim & bonū, quod iure quopiam melius est, iustum est, & non tamquam aliud quodpiam genus melius est iusto: idem igitur iustum & aequum & bonum, & cum ambo sint bona, praestantius est aequū & bonum.

DISSOLVIT modo hanc quaestionem, cunctaq; haec, quae in ipsa errori alicui, culpaeq; affinia videbantur, ostendit belle se aliquo modo habere, nec reprehendi merito posse, vt contraria, sibique repugnantia: aequum enim inquit & bonum, quod iusto quodam melius est, & ipsum quoque iustum est: nec illo melius, vt diuersum quoddam ab ipso, penitusque remotum: idem igitur inquit est iustum, & aequum & bonum, cnmque ambo ipsa laude, commendationeque digna sint, melius est, anteponendumque alteri aequum & bonum, tempore vsurpatum: si non semper, at quum res poscit.

Ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς, δίκαιον μέν ἐστιν: οὐ τὸ κατὰ τὸν νόμον δὲ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου.

Cignit autem dubitationem, quod aequum & bonum, iustum quidem est, non tamen quod lege constat, sed legitimi iuris correctio.

VNDE scrupulus hic, dubitatioque exoriatur, docet, fontemque ipsius monstrat: dicit enim haerere nos animo, incertosque esse de hoc, quia videmus aequum & bonum, iustum sanè esse, non tamen, quod lege constat, verum esse correctionem, emendationemque iusti legitimi, & quod vim omnem suam, auctoritatemque nactum est, quia qui scripsit eam legem, hoc voluit, iussitque.

Αἴτιον δ' ὅτι ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς: περὶ ἐνίων δὲ οὐχ οἷόν τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου: ἐν οἷς οὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου: μὴ οἷόν τε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον: καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθός: τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ: οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν: εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστίν.

Causa autem huius rei est, quod lex omnis vniuerse aliquid iubet, aut vetat: de quibusdam autem non potest aliquid recte tradi vniuerse: in quibus igitur necesse est tradere aliquid in vniuersum, id autem fieri non potest recte,

sumit

sumit lex id, quod plerumque euenire solet, non ignorans peccatum quod admittitur: estq; ea nihilominus recta: peccatum enim non est in lege: neque in eo qui legem scripsit, sed in natura rei: statim enim materies rerum, quae sub actionem cadunt, talis est.

QVOMODO autem fiat, vt leges emendatione egeant, quae videntur prauis rebus emendandis inuentae, scriptaeque esse; aperit, dicitque id fieri, quia lex omnis in vniuersum aliquid iubet, aut vetat; nec singulas partes eius attingit: sunt autem res non nullae, de quibus nihil recte praecipi potest in vniuersum, quia multis modis variantur, & praeter naturam earum, quae stabilis non est, locis etiam temporibusque immutantur; vbicunque igitur inquit necesse est praecipere aliquid in vniuersum: natura autem earum rerum non patitur, vt recte id fiat, lex sumit, quod plerumque fit, non inscia sui erroris; nec tamen ea de causa lex improbari potest, ac recta non esse existimari: peccatum enim inquit in lege non est, neque etiam, qui tulit eam legem, in ea scribenda lapsus est: sed vitium omne in natura eius rei manet, quod docet in vniuersum, expositam esse, tradens, materiam rerum agendarum errori, cum varietur magnopere mutatis moribus, atque institutis mortalium: ilico autem inquit, ostendere volens hoc incommodum, vitiumque aliunde non proficisci, sed innatum illic esse, quare non posse euelli, sed tantum corrigi.

Ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δ' ἐπὶ τούτοις παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης: καὶ ἥμαρτεν, ἁπλῶς εἰπών, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθὲν: ὃ κἂν ὁ νομοθέτης οὕτως ἂν εἴποι, ἐκεῖ παρών: καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν.

Cum igitur lex locuta fuerit vniuerse: euenerit autem quippiam in his rebus, quod aduersatur ei, quod in vniuersum fit, tunc recte se habet qua, qui scripsit legem, omisit, & lapsus est, simpliciter loquens, corrigere, quod relictum est, quod & qui scripsit legem, sic & ipse dixisset, si praesens adesset, et si nosset, lege inclusisset.

TEMPVS significat, quo confugere nos oporteat ad aequum & bonum, ne magnum aliquod incommodum exoriatur: neque enim temerè temptandae sunt leges. Quando igitur inquit lex, praeceperit in vniuersum aliquid, contigeritque quippiam in illis rebus, quod repugnet, aduerseturque illi, quod plerumque verum est, tunc rectum est, laudeq; dignum; qua parte non plenè complexus est scriptor legis materiem illam, sed lapsus est, cum simpliciter, vniuerseque locutus sit, nihilque exceperit, addere, quod relictum ab eo fuit, atque ita aliquo modo legem emendare, tamquam inchoatam ac mancam. Non posse autem eum reprehendi, ostendit, neq; audaciae condemnari, quod legem attingat, declarat, quod adiungit, scriptorem etiam eius legis, si praesens adesset, cum de illo facto disceptaretur, dicturum esse, id fieri oportere, ac si illud sibi olim in mentem venisset, ipsum illud se legi additurum fuisse.

Διὸ δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιον τινος δικαίου: οὐ τοῦ ἁπλῶς δὲ, ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος: καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου.

Quare iustum quidem est, iure quodam melius: non autem eo quod est simpliciter ius, verum illo in quo peccatum est, quia simpliciter dictum est: & haec aequi & boni natura est, vt sit correctio legis, qua ipsa deficit, quia vsa est vniuerso.

STATVIT quid existimari debeat de hoc aequo & bono, de quo controuersia oriri potest, ac saepe etiam litigatur de ipso, an recipi debeat, & anteponi iusto legitimo: inquit igitur ipsum iustum esse, & profecto melius quodam iusto, non sane illo, quod simpliciter tale

tale est, atque integrum, sed eo, quod, quia simpliciter praecepit, & non distinxit; indicauitque, quae aliter aliquando fiebant, errori affine fuit. & sanè inquit, haec est natura aequi & boni, vt sit ipsum emendatio legis ea parte, qua plena illa, integraque non est, quia spectauit solum, quod in ea re in vniuersum fieret.

Τοῦτο γὰρ αἴτιον, καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον: ὥστε ψηφίσματος δεῖ: τοῦ γὰρ ἀορίστου, ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν: ὥσπερ καὶ τῆς λεσβίας οἰκοδομῆς, ὁ μολύβδινος κανών: πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται: καὶ οὐ μένει ὁ κανών: καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα: τί μὲν οὖν ἐστι τὸ ἐπιεικὲς, καὶ τί τὸ δίκαιον, καὶ τινος βέλτιον δικαίου, δῆλον.

Haec enim causa est, cur non cuncta lege constent, quia sunt non nulla, quae lex complecti non potest: quare opus est plebiscito: indefinitae enim rei indefinita debet esse norma, vt Lesbiae parietum structurae norma plumbea: ad figuram enim lapidis flectitur, & non manet norma: & plebiscitum eodem pacto ad res variatur. Quod igitur est aequum & bonum, & quid ius, & quo iure melius, apertum est.

Illvd ipsum, quod peperit aequum & bonum, effecitque vt auctoritatis non parum adipisceretur contra vim, potestatemque legum, tradit etiam causam fuisse, ne omnibus in rebus firmandis homines vterentur legibus: patefecitque viam plebiscitis, ac priuilegijs: sunt enim inquit, in rep. administranda non pauca, quae legibus definiri non possunt: quare opus fuit plebiscito, quod inuentum est ad singulare aliquod factum iubendum, aut vetandum, veluti etiam ad certum hominem ornandum, aut ignominia notandum: sine ipso autem non posse commode quaedam geri, recteque tractari, docet documento quodam in vniuersum vero; ad indefinitam enim rem, ac variam, affirmat, normam quoque indefinitam adhiberi debere, ac similem denique illi, id quod constituit, probatque simili: seruari enim hoc docet in parietibus quibusdam, aedificijsque metiendis, quorum structura aequalis non est, cum lapides eius collocati, fixique sint sine vlla aequalitate: cum ipsorum quidam sint eminentiores, alij vero interiores, quod fiebat ornatus causa, vt opinor; quare norma illis metiendis firma, solidaque accommodata non erat, sed plumbea, & quae flecteretur. Vocabatur autem haec ratio aedificandi Lesbia, quia in vsu erat, frequentabaturque ab hominibus, qui Lesbum insulam incolerent; plumbea autem, quia ex ea materia esset, quemadmodum gladius plumbeus vocatus est, qui eadem de causa grauem plagam non imponeret, vt autem norma mutabatur, nec manebat, ita etiam plebiscitum variatur, rebusque se accommodat, quod autem inquit μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει, vnum est eorum, quae ἰσοδυναμοῦντα vocata sunt a Graecis: ab inferioris aetatis Latinis aequipollentia: post haec testatur, breuiterque repetit, quae praestiterit, ad aequum & bonum explicandum pertinentia.

Φανερὸν δ' ἐκ τούτου, καὶ ὁ ἐπιεικὴς τίς ἐστι: ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς, καὶ πρακτικὸς, καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικός: καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθὸν, ἐπιεικής ἐστιν: καὶ ἡ ἕξις αὕτη, ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

Perspicuum ex hoc etiam quis est aequus & bonus: qui enim secum statuit sequi huiuscemodi iudicia, aptusq́ est ad haec agenda, & qui exquisitum ius non sequitur in deteriorem partem, sed pronus est ad minuendas culpas, & si secum legem habet, is aequus & probus est, & habitus hic animi, aequitas vocatur, quae est iustitia quaedam, & non alius quispiam habitus.

Cvm merito ex ipso quaeri potuisset, vt traderet ac tamquam manu monstraret eum, qui foret hac virtute praeditus, nec non doceret, cuiusmodi esset habitus ipse, dicit, perspicuum id esse, atque ex eo ipso, quod praeceperat, id posse; hanc intelligi. Primum igitur exponit, qui sit aequus & bonus vir, describitque ipsum diligenter: esse namque illum

dicit,

dicit, qui secum statuit, ac deliberauit gerere se ita in rebus iudicandis, vt declaratum est, id quod etiam seruat; nec sequitur exquisitum ius, totumque se tradit ijs custodiendis, quae legibus mandata sunt, cum videt, si id non fecerit, se peccaturum; contraque inquit, potius minuit paenas, ac supplicia legibus imposita, & si, secum habens legem, durum se posset, atque obsequentem illi praebere. Post hunc expressum, dicit, habitum hunc animi, aequitatem vocari, quae species quaedam, parsque iustitiae est, non habitus ab ipsa diuersus atque alienus, etsi fortasse non integer, neque perfectus; veluti lenitas, temperantia, fortitudo.

Πότερον δὲ ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων: τὰ μὲν γάρ ἐστι τῶν δικαίων, τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τεταγμένα, οἷον οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτιννῦν ὁ νόμος: ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει.

Utrum autem contingit, vt quispiam sibi ipsi iniuriam faciat, siue minime, apertum est ex ijs, quae dicta sunt: quaedam enim iusta sunt, quae ex omni virtute a lege constituta sunt, ceu lex non iubet, vt aliquis semet ipsum interficiat: quae autem non iubet, vetat.

Cvm prius de hoc quaesisset, & non negligenter disputasset, penitus euellere modo hunc scrupulum vult: nec tamen de eadem omnino iustitia iniustitiaque disseret: supra enim de vera, proprieque vocata, praecepit: nunc vero de illa, quae μεταφορικῶς dicta est, & non erga alium, sed erga semetipsum exercetur: ait autem perspicuum iam esse ex ijs, quae dicta sunt, vtrum vsu veniat, vt aliquis sibi ipsi iniuriam faciat, an non: initio autem vtitur, huius nodi dissoluendi, alte repetito; quaedam enim iusta esse inquit, quae in omni genere virtutis a lege posita, definitaque sunt; illa autem quae sint, declarat simili, veluti enim inquit, lex non iubet, sibi quempiam manus adferre, quae vero non iubet, vetat, quid autem sequatur apertum est; primum hoc argumentum est. Quod vero in extremo auctor generatim inquit, id quod lex non iubet, illud ipsum eam prohibere, ita putauit accipiendum magni ingenij doctrinaeque interpres, vt prolatum sit de rebus, quae omni tempore, ac loco per se iniustae sunt: e numero enim rerum eae, quas nulla lex iubet, intelligi debent, vetitae esse a legibus, neque tamen existimandum est: esse non paucas res, quas nostri arbitrij penitus esse velit, conceditque nobis, vt in ipsis voluntatem sequamur. Argyropylus existimat, capi debere de prauis rebus, & quae vitio alicui affines sunt, quas si leges non iubent, putari debent, ipsas vetare. Est omuino locus obscurus, & qui, cum concisus sit, ac breuiter admodum prolatus, non sine causa quemlibet perturbaret: quomodo enim probari potest sententia haec cuncta, quae non iubet lex aliqua, eadem ipsam vetare: cogitaui aliquando ego, an hoc loco valeat, ὃ κελεύει, non concedit nobis, vt ea geramus, eripitque potestatem ipsorum gerendorum.

Ἔτι ὅταν παρὰ τὸν νόμον βλάπτῃ, μὴ ἀντιβλάπτων, ἑκὼν ἀδικεῖ: ἑκὼν δὲ, ὁ εἰδὼς καὶ ὃν, καὶ ὡς: ὁ δὲ δι᾽ ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων, ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ὀρθὸν νόμον, ὃ οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος: ἀδικεῖ ἄρα. ἀλλὰ τίνα; ἢ τὴν πόλιν, αὑτὸν δ᾽ οὔ: ἑκὼν γὰρ πάσχει: ἀδικεῖται δ᾽ οὐδεὶς, ἑκών: διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ: καί τις ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι, ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι.

Adhuc cum quispiam contra legem nocet alteri, non vt compenset acceptum detrimentum id gerens, sponte iniuriam facit: sponte autem, qui & sciens & quem, & quomodo: qui autem ira incensus sibi met ipsi manus adfert, sponte hoc facit contra legem rectam, quod non permittit lex: iniuria igitur afficit, sed quem? an ciuitatem, se ipsum vero minime: sponte enim perfert: iniuriam autem accipit nemo sponte sua. Quapropter paena afficit eum ciuitas, & adiungitur ignominia quaedam ei, qui se ipsum necauit, vt qui ciuitati iniuriam facit.

ALTERVM hocargumentum est. Quando inquit, aduersante lege, aliquis alicui nocet, non tamen malum pro malo dans, acceptamque iniuriam vlciscens, sponte iniuriam facit; sponte autem facere is dicitur, qui quod facit, sciens facit, cognita persona, cui obest, & modo, qui vero addit, semetipsum obtruncat, sponte sua gerit, quod non permittit lex, atque id contra legem, & eam quidem vtilem, rectamque: non est igitur dubium, quin iniuriam faciat, sed videndum est, cui. An inquit ciuitati? publicaque illa iniuria putanda est, certe non sibi, quid quid enim mali patitur sponte accipit: nemo enim inquit sponte sua, ac volens iniuriam accipit; quae causa est, ait, vt ciuitas in eum animadnertat, & vt potest, ipsum puniat: ignominiae enim genere quodam afficitur, qui se ipsum interimit, vt qui ciuitati iniuriam facit. In multis alijs grauibus delictis, quae C. Verri obiecit M. Cicero, hoc etiam ipsi exprobat, quod exemplo: sui corruperit filium, verba eius sunt. Quibus in rebus, non solum filio, verum etiam reipublicae fecisti iniuriam: susceperas enim filium, non solum tibi, sed etiam patriae.

Ἔτι καθ' ὃ ἄδικος ὁ μόνον ἀδικῶν, καὶ μὴ ὅλως φαῦλος, οὐκ ἔστιν ἀδικῆσαι αὑτόν: τοῦτο γὰρ ἄλλο ἐκείνου: ἔστι γάρ πως ὁ ἄδικος οὕτω πονηρὸς, ὥσπερ ὁ δειλὸς: οὐχ ὡς ὅλην ἔχων τὴν πονηρίαν: ὥστ' οὐδὲ κατὰ ταύτην ἀδικεῖ: ἅμα γὰρ ἂν τῷ αὐτῷ ἂν εἴη, ἀφῃρῆσθαι καὶ προσκεῖσθαι τὸ αὐτὸ: τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἀλλ' ἀεὶ ἐν πλείοσιν ἀνάγκη εἶναι τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον.

Amplius ex eo, quod iniustus tantum est, qui iniuste facit, & non omnino prauus, non licet iniuria afficere semet ipsum: hoc enim aliud est ab illo: est enim aliquo modo iniustus ita improbus, quemadmodum timidus, non vt plenam improbitatem in se habens: quare neque vi huius iniuriam facit: simul enim liceret eidem adimi, & adiungi aliquid, quod fieri non potest; sed semper in pluribus necesse est esse rem iustam, & iniustam.

CVM quaestionem banc prius dissoluisset, ostendens id locum non habere, vt scilicet quispiam sibi ipsi iniuriam faceret, in genere illo iniustitiae, quod exercetur contra omnem virtutem: qui namque committit aliquid aduersus quamlibet virtutem, iniustus est, vt initio declarauit. Vocat autem nunc ipsum ὅλως φαῦλον, idest penitus prauum quia non metuit committere aliqnid contra omnem virtutem, ac legem. Quem autem nunc intelligit ἄδικον, quia labitur, ac peccat contra vnam tantum, a qua spernenda, iniusti nomen consequutus est. Nunc ostendit, in suo & proprio genere iniustitiae contingere non posse, vt aliquis sibi ipsi iniuriam faciat: sequeretur enim inde id, quod absurdum est, ac fieri non potest, vt alicui simul quippiam eriperetur, atque eidem accederet, quod vnum atque idem esset: qui enim in hoc genere iniustitiae iniuriam accipit, amittit, damnumque facit: qui vero iniuriam facit, lucratur: semper igitur in pluribus necesse inquit esse, vt iustum, atque iniustum hoc administretur.

Ἔτι δὲ ἑκούσιόν τε καὶ ἐκ προαιρέσεως, καὶ πρότερον: ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν: αὐτὸς δ' αὑτὸν, τὰ αὐτὰ ἅμα καὶ πάσχει, καὶ ποιεῖ.

Adhuc autem sponte gestum est electione & prius tempore: qui enim, quia malum accepit, idemq; in auctorem iniuriae facit, non videtur iniuste facere, ipse autem in semet ipsum eadem simul & accipit, & facit.

ALIVD hoc argumentum est, quo idem declarat: ostendit autem, quae requiruntur in persona eius, qui iniuriam facit, non inueniri cuncta in illo, qui semetipsum vita priuat: oportet enim inquit, sponte gestum esse, ac consulto quidquid iniuriosum est, ac praeterea tempore praecedere: qui enim, quia malum accepit, contra malum importat, non videtur iniuriam facere: prius namque iniuria in eo, quem vlciscitur, est: hic autem

autem adiungit, qui semetipsum interimit; idem simul & patitur, & facit, & non diuersis temporibus longè alias res has gerit, atque oppositas inter se.

Ἔτι εἴη ἂν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι.

Adhuc vsu veniret, vt aliquis sponte sua iniuriam acciperet.

Et hoc nonum argumentum videtur, nisi quis putet esse illud partem antecedentis argumenti, vt ostendere voluerit, quemadmodum abest ab hoc, qui se interimit, tertium illud, vt prius malum acceperit, quàm moliatur, ita etiam primum: neque enim sponte aliquis malum accipere potest, vt patefactum est.

Πρὸς δὲ τούτοις ἄνευ τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων, οὐθεὶς ἀδικεῖ· μοιχεύει δ᾽ οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ· οὐδὲ τοιχωρυχεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον, οὐδὲ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ.

Accedit autem his, quod sine singulari quodam iniustorum factorum, nullus iniuriam facit: adulterat enim nemo suam vxorem, neque effodit suum parietem, neque furatur aliquid suarum fortunarum.

Additur inquit, superioribus argumentis, quod sine iniustis factis singularibus, proprijsque alicuius vitij, nemo iniuriam facit: explanat autem quasi exemplis positis, quod significare voluit: ait enim nemo vxorem suam constuprat, neque effodit parietem suum, neque furatur aliquid fortunarum suarum, vt aliquis merito adulter vocari possit, alienum cubile ineat necesse est; eodemque pacto se res habet de effossore parietum, ac fure; ceterisque omnibus huiuscemodi delictis: planum enim est argumentari auctorem ab inductione: idem igitur vsu venire existimandum est de illo, qui iniuriam sine certo iniuriae nomine facit: non cadere hoc nomen in eum, qui semetipsum interimit, vt neque in illos, qui res suas attingunt.

Ὅλως δὲ λύεται τὸ ἑαυτὸν ἀδικεῖν κατὰ τὸν διορισμὸν, τὸν περὶ τοῦ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι.

Ad summam autem soluitur, posse quempiam semet ipsum iniuria afficere, vi illius, quod definitum est, quomodo vsu veniat, vt aliquis sponte sua semetipsum iniuria afficiat.

Quintum hoc tamquam argumentum est, quo postremum declarat, vsu venire non posse, vt quispiam sibi ipsi iniuriam faciat: repugnaret enim inquit, ei, quod iam definitum, explicatumque est, quomodo contingat, aliquem mortalem sponte sua violari, accipereque iniuriam, quare reijciendum est, ne ipsimet, quae constituimus, retexamus.

Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ τὸ ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἔλαττον· τὸ δὲ, πλέον ἔχειν ἐστὶ τοῦ μέσου· ὥσπερ ὑγιεινὸν μὲν, ἐν ἰατρικῇ· εὐεκτικὸν δὲ, ἐν γυμναστικῇ.

Perspicuum autem est, esse quidem ambo haec mala, & iniuriam accipere, & iniuriam facere: horum enim vnum minus accipere est: alterum vero plus medio: veluti salubris quidem, in arte medicorum: apti autem ad bonam corporis valetudinem, in arte corporum exercendorum.

Constare dicit, ambo haec mala esse, & sine dubio fugienda: accipere inquam, & facere iniuriam: nec posse merito quempiam de hoc dubitare: cum tamen paria non sint, aequaliaque inter se, vtrum eorum deterius sit, monstrare voluit: Quomodo autem verum

quam quod humero, & sinistro crure vehementer saucius erat, talum etiam intorsit, quae res maxime cursum eius impedijt, itaque non multo post interfectus est.

Κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ ὁμοιότητά ἐστιν οὐκ αὐτῷ πρὸς αὑτὸν δίκαιον, ἀλλὰ τῶν αὐτοῦ τισιν: οὐ πᾶν δὲ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ δεσποτικὸν, ἢ τὸ οἰκονομικόν: ἐν τούτοις γὰρ τοῖς λόγοις διέστηκε τὸ λόγον ἔχον μέρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον: εἰς ἃ δὴ βλέπουσι, καὶ δοκεῖ εἶναι ἀδικία πρὸς αὑτὸν, ὅτι ἔστιν ἐν τούτοις πάσχειν τι παρὰ τὰς ἑαυτῶν ὀρέξεις: ὥσπερ οὖν ἄρχοντι, καὶ ἀρχομένῳ εἶναι πρὸς ἄλληλα δίκαιόν τι: καὶ τούτοις. Περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

Translatione autem, & similitudine quadam, non sane ipsi erga semetipsum iustum, sed quibusdam partium suarum: non omne autem iustum, sed erile, vel domesticum: in his namque rationibus pars animi, quae rationis est particeps dissentit ab ea, quae sine ratione est: ad quas spectantibus nobis, videtur esse iniustitia erga semet ipsum: quia licet in his accipere aliquid contra suas appetitiones. Quemadmodum igitur imperium habenti, & imperio parenti, iustum inter se est, ita, & his. De iustitia igitur, & alijs virtutibus morum definitum sit hoc pacto.

Vt negauit, adhibita multa cura, fieri posse, vt aliquis proprie sibi ipsi iniuriam faciat: ita modo concedit, siquis translatis verbis vtatur, ac similitudinem sequi velit, id vsu venire, nec omnino male dici, quempiam semetipsum laedere, ac violare. Primum igitur sententiam hanc, vocemque, siquis tueri ipsam velit, ostendit requirere, ne proprie aliquis loquatur, cum in hoc sermone, quo traduntur scientiae, atque artes, non magnopere locum habeant verba translata, quia omnis huiuscemodi oratio conuenit poëtis, ijsque omnibus, qui ornatum magis sectantur, quàm lucem, ac claritatem: quae causa fuit, vt ipse in VI. Topicorũ arceret ipsa a definitionibus; adferunt enim illa caliginis non parum, obscuritatisque omni illi loco, quo comportata fuerint; non igitur se purgat auctor, vt interpres putauit, sed potius hoc quoque valet; siquis diligenter attendat, ad auctorem huius sententiae magis premendum, qui hoc quoque nomine peccauit, sed hoc relicto, concedit Aristoteles hoc ferri posse, siquis suas aliquas partes, non se totum intelligat, vt scilicet ipsis incommodet, atque iniuriae aliquid, detrimentique inferat. Addit etiam aliud, quod in ea sententia reprehendi potest, neque enim illa vera est in omni genere iuris, sed in erili solum, ac domestico: omnique demum illo, in quo iuris aliquid habeat pars vna ad alteram, ad quam refertur, veluti erus ad seruum, pater ad liberos, vir ad vxorem; easdem enim rationes habere dicit animi partem, in qua collocata est ratio, ac consilium ad expertes ipsius: in quibus dominatur libido, aut ira; quia autem rationes, quas appellauit, vt personae quoque non sunt omnino pares & aequales; ideo multitudinis numero, inquit, vt opinor, rationes, non rationem: addit autem, haec homines spectantes, & huc oculos conuertentes putasse fieri posse, vt aliquis exerceret iniustitiam erga semetipsum, quia vsu venit aliquando, vt aliquis accipiat aliquid mali contra suas appetitiones; quemadmodum inquit, videmus extare quoddam ius inter eum, qui imperium habet in ciuitate, atque illum, qui paret imperio ipsius, quod colere ambo, ac custodire debent.

PETRI VICTORII COMMENTARII

IN VI. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum

ΠΕΙ δὲ τυγχάνομεν πρότερον εἰρηκότες, ὅτι δεῖ τὸ μέσον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν, μήτε τὴν ἔλλειψιν: τὸ δὲ μέσον ἐστὶν ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει, τοῦτο διέλωμεν: ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἔστι τις σκοπὸς, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων, ἐπιτείνει, καὶ ἀνίησι, καὶ τίς ἐστιν ὅρος τῶν μεσοτήτων, ἅς μεταξύ φαμεν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς, καὶ τῆς ἐλλείψεως, οὔσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον.

VIA autem diximus prius oportere medium sumere, & non exuperantiam, neque paucitatem: medium autem est, vt recta ratio dicit, hoc diuidamus: in cunctis enim expositis habitibus, veluti etiam in alijs, est quidam scopus, ad quem respiciens, qui rationis est particeps, intendit quasi cursum suum, ac remittit, & quidam terminus est mediocritatum, quas in medio sitas esse affirmamus exuperantiae, ac paucitatis, quae sunt, vt recta ratio, significat.

VM tradidisset virtutes morum, quas docuit esse mediocritates, constitutas in medio actionum nostrarum, motuumq; animi turbidorum: videretque medium capessere, atque illic sistere; arduum esse, monstrauit, quo pacto aliquis obtinere hoc posset: vitareque nimium ac parum, quae sunt loca vitiorum tamen ea certa, firmaque, dixit rectam rationem vnicam, atque optimam magistram huius rei esse: quique ipsam consuluerit, ab omni errore vacuum, liberumque futurum. Cum igitur ostendisset, quid facere nos oporteret, si medium tenere vellemus, rectamque, quam semper appellauit, rationem, sequendam affirmasset, nec tamen quid ea foret, exquisite docuisset; initio huius libri, quod merito desiderari poterat ad plenam superiorum virtutum cognitionem tradendam, communi etiam quodam documento significat, quàm vtilis erit haec cognitio, cum in his quoque habitibus cunctis, vt in

ceteris rebus, existat quiddam, quod spectantes nos tamquam terminum ac finem, poterimus cupidi ipsius impetrandi, intendere cursum, aut remittere, ne nimis segnes simus in eo captando, aut nimis festinemus, cum iam ipsi propinqui simus, nec tanto conatu opus sit. In monstrandum igitur hunc terminum incumbet: quare prima pars huius libri non omnino seiuncta est ab illis, quae praecepit in antecedentibus: nisi enim percepta fuerit vis, & natura huius rectae rationis, non omnino certa sunt, quae de morum virtutibus docuit: hac autem explanata, atque ita absoluta, nullus scrupulus restabit in animis eorum, qui legunt, de doctrina virtutum earum; quare statim aggredietur explicationem alterarum harum virtutum, quae rationis sunt, & à parte animi, in qua manent, διανοητικαὶ vocantur; in extremo autem primi libri, diuidens virtutes, alterum genus ipsarum esse inquit, has ipsas: noua igitur aliquo modo materia erit, quam nunc aggreditur, & ea quidem bona, & magna pars huius libri: quid enim melius, praeclariusque est his quinque virtutibus; tot enim numero sunt, quae postea sequantur, his explanatis, significabit: medium autem, quod nos sumere vult, & sine cuius adeptione non possemus plenè compotes fieri praeteritarum virtutum, non modo requiri in ipsis significat, verum etiam in ceteris rebus, quae cura & studio tractantur, sineque ipsius conquisitione, & diligenti perceptione necessario aut nimium rerum illarum sumeremus, aut parum, idest, aut ipsum medium in cursu ipsius praeteriremus, aut ad eum non perueniremus, intelligit autem artes, & cetera huiuscemodi studia. Esse igitur inquit quasi signum quoddam in pariete notatum, ipse σκοπὸν appellat, cui Graeco nomini, si par Latinum inueniretur, M. Cicero ipso vsus non foret, ad quod signum respiciens rationis particeps, vt res postulat, intendit, aut remittit, & est profecto terminus quidam, definitusque locus mediocritatum, quas mediocritates inquit, in medio sitas esse voluimus eius, quod superat; & illius, quod cursum non impleuit, definitas, monstratasque a recta ratione.

Ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, ἀληθὲς μέν: οὐθὲν δὲ σαφές: καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις, περὶ ὅσας ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτο ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, οὐδὲ ῥαθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος: τοῦτο δὲ μόνον ἔχων ἄν τις, οὐθὲν ἂν εἰδείη πλέον: οἷον ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, ἄν τις εἴποι, ὅτι ὅσα ἡ ἰατρικὴ κελεύει, καὶ ὡς ὁ ταύτην ἔχων.

Est autem ita loqui verum quidem: non tamen apertum: nam in alijs quoque studijs, in quibus scientia existit, hoc verum est dicere, neque plura, neque pauciora oportere cum labore conficere, aut inertia, sed media, & vt recta ratio iubet: hoc autem solum tenens aliquis, nihilo plus sciret: ceu qualia oportet ad corpus adhibere, siquis diceret, quaecumque ars medicorum praecipit, & vt is, qui hanc tenet.

VALET hoc ad ostendendum, committere non debuisse eum, quin de illo, quod iam tetigisset, ac quantum locus requirebat, exposuisset, nunc exquisitius, & apertius praeciperet; non enim in hoc modo incumbit, quia vitij aliquid in superiore doctrina sit: egeatque ipsa correctione, sed quia non fuit aperta omnino, & plana: quod tamen facit hic, eo loco explanare non debuit, quia confudisset praeceptionem, ac verum ordinem ipsius tradendae: neque enim paucis tanta res exponi poterat: hoc igitur est, quod significat haec quasi purgatio quaedam, & officij sui constitutio: inquit autem, quod hic factum est, in alijs etiam rationibus, artibusq; exponendis vsurpatum, eidem culpae affine esse: haberiq; merito debere si non falsum, minime tantum absolutum ac plenum, velut ait, simili enim vti voluit ad rem illustrandam in tuenda valetudine, corporisque exercitationibus, non oportere plus laboris capere, aut minus, quàm oporteat: neq; idem facere in cessatione a laboribus, ac segnitie; verum medium horum attendere, & dare operam, vt id adipiscare, & rectam rationem intueri, quod si inquit quispiam hoc tantum generatim teneret, nihil adhuc percepisset, quod eum magnopere iuuaret: exemplo autẽ hoc declarare voluit, veluti igitur inquit, si aliquis quaereret, qualia corpori obijcere oportet: vt integrum, incolumeq; sit, ac responderet quispiam, quaecumque medicorum ars iubet, quique eam didicit. In priore quoq; librorum illorum de moribus, quorũ index est μεγάλα ἠθικὰ, cum minore giro, ad eundẽ hunc locum peruenisset, idem quod hic admonuit, ea, quae prius de recta ratione praecepisset,

quamuis

moriam, quae fuit, partem quandam ipsius rationem in se collocatam habere: partem vero alteram sine ratione esse: eodem igitur pacto idest bifariam, diuidenda pars haec est, quae rationem habet, quam diuisionem illic omisit, atque huic loco, cuius propria est, reseruauit: inquit igitur, ponendum nobis esse, & tamquam certum, & exploratum habendum: neque enim locus hic patitur, vt hoc accuratè doceatur: nimis enim longum, & operosum foret, ostendere, duas esse animi partes, quae rationis compotes sunt: ipsamq; in se habent, quarum vna est ea, qua contemplamur, e numero eorum, quae sunt, cuncta illa, quorum initia sunt certa, nec variari, mutarique possunt: altera autem pars est, qua quaerimus, videmusque ea, quae sunt exposita mutationibus, nec semper pariunt eadem facta.

Πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων, ἕτερον τῷ γένει, τὸ πρὸς ἑκάτερον πεφυκός, εἴπερ καθ' ὁμοιότητά τινα, καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις ὑπάρχει αὐτοῖς.

Ad ea enim, quae genere diuersa sunt inter se, & animi partium diuersum genere adhibendum est, quod sit illi natura accommodatum: siquidem similitudine quadam, & affinitate cognitio ipsis inest.

AD cognoscenda enim ea, quae genere inter se discrepant, diuersaque ita sunt, adhibendam esse docet partium animi illam, quae & ipsa genere discrepat, & illi intelligendae a natura facta est: neque enim aliter res exitum haberet, siquidem inquit, tenemus, rataque habere volumus, quae firma esse debent; & iam comprobata sunt: cognitionem fieri in his rebus similitudine, & affinitate quadam, eius quod cognoscit, ad id quod cognosci, & percipi debet. Alexander quoque in eo libro, de animo, cuius initium est. Περὶ ψυχῆς, τί ἐστι. hoc ipsum tradidit: dixit enim, opus esse ad ea, quae sunt inter se natura discrepantia, cognoscenda, adhibere partium animae diuersarum eam, quae natura illic accommodata est, cuius sententiae, quasi solum ac fundamentum idem est, quod Aristoteles hic posuit, & ipsum ijsdem etiam verbis prolatum: inquit enim, εἴπερ καθ' ὁμοιότητά τινα, καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις αὐτοῖς γίνεται: vt autem locum magis indicem, in capite haec sunt, cuius titulus est, περὶ τῆς λογικῆς δυνάμεως.

Λεγέσθω δὲ τούτων, τὸ μὲν, ἐπιστημονικόν: τὸ δὲ, λογιστικόν: τὸ γὰρ βουλεύεσθαι, καὶ λογίζεσθαι ταυτόν: οὐδεὶς δὲ βουλεύεται, περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν: ὥστε τὸ λογιστικόν ἐστιν ἕν τι μόριον τοῦ λόγον ἔχοντος.

Vocetur autem harum, haec quidem apta scientijs: haec vero rationibus subducendis idonea: consilium enim capere de aliqua re, & rationem ipsius subducere idem est: nemo autem consultat de rebus, quae non possunt aliter se habere: quapropter pars animi, quae ratiocinatur, vna quaedam pars est eius, quae rationis particeps est.

ITA loquitur auctor, vt planè cognosci videatur, ipsum haec nomina his duabus animi partibus imposuisse, quae consuetudinis antea non fuerint: prius nomen a scientijs, quae ἐπιστῆμαι vocantur, ἐπιστημονικόν ait vocari posse, ac debere: materia enim scientiarum talis est, vt non varietur, aliterque se habeat: alterum autem λογιστικόν dicit appellandum, quasi deliberatiuum, a materia itidem rebusque, de quibus deliberatur, quae suscipiunt in se varios euentus: quia autem quaerere potuisset aliquis, cur non vocaret ipsum βουλευτικόν, quasi respondet, dicens, referre nihil vtro nomine quis ipsum appellet, quia βουλεύεσθαι, & λογίζεσθαι idem significat, vt apud Latinos consultare ac deliberare. Longe autem aliud esse ostendit posterius hoc a superiore, quia vt illud non quaerebat de rebus, quae aliter eueniunt, ita hoc non quaerit de rebus, quae vno tantum modo semper fiunt, ac necessariae sunt, quod testatur dicens, nemo consultat de rebus, quae aliter contingere, & vsu venire non possunt: concludit autem rationem, addens. Quapropter deliberatiuum est vna quaedam pars partis illius animi, quae rationem in se continet.

Ληπτέον ἄρα ἑκατέρου τούτων, τίς ἡ βελτίστη ἕξις: αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου: ἡ δ' ἀρετὴ πρὸς τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον.

Sumendus igitur vtriusq; horum, qui optimus est habitus: hic enim est virtus vtriusque: virtus autem ad suum proprium munus refertur.

CVM patefactae sint inquit, hae duae partes animi, rationem habentis, dare operam nunc debemus, vt adipiscamur, quis sit optimus habitus vtriusque ipsarum: neque enim contenti esse debemus hac ipsa cognitione, cum finis noster sit, virtutes, ac vitia tradere: inuento autem illo, nouerimus, quae sit virtus, perfectioque ambarum partium; virtus autem inquit, versatur in suo, ac proprio opere, refertur que ad ipsum: vimque suam, ac potestatem in eo exercet: non enim virtus, & absolutio partis, quae occupatur in materijs necessarijs, vtilis esse potest deliberationibus: neque contra.

Τρία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας: αἴσθησις, νοῦς, ὄρεξις: τούτων δ' ἡ αἴσθησις, οὐδεμιᾶς ἀρχὴ πράξεως: δῆλον δὲ τῷ, τὰ θηρία, αἴσθησιν μὲν ἔχειν: πράξεως δὲ, μὴ κοινωνεῖν.

Tria autem sunt in animo, quae summam potestatem habent in actione, & veritate: sensus, mens, appetitus: horum autem sensus nullius actionis principium est: apertum autem hoc inde est, quod beluae quidem sensu praeditae sunt: actione autem non communicant.

CVM diuiserit animam suas in partes, vt ex diuisione hac eliciat habitus, qui sunt virtutes intellectus, quod nunc sedulo facit, tradit quot in homine sunt, quorum vi, ac potestate ille agere quippiam possit, in rebusque, quod verum sit, perspicere ac contemplari: tria autem numero ipsa esse significat, quae nominat, idest sensum, mentem, & appetitum: quorum trium primum statim repudiat: accommodatumque non esse ostendit fini suo ac virtuti propriae hominis, idest sensum: rationemque reddit, cur ipsum reijciat: neque enim esse illum affirmat principium vllius actionis: actio enim merito vocari non potest, factum vacuum a ratione: declarare autem hoc affirmat, quod beluae sensum habent; actionis autem participes minime sunt.

Ἔστι δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις, καὶ ἀπόφασις, τοῦτ' ἐν ὀρέξει, δίωξις καὶ φυγή.

Est autem quod in animi parte, qua cogitamus, affirmatio, & negatio: hoc in appetitu, persecutio, & fuga.

POSTQVAM reiecit sensum, vt huic rei efficiendae minime accommodatum: cum restarent duo, quae, diuersa ratione praestarent hoc, docet quomodo conueniat ipsis in hoc munere obeundo, atque ait id ipsum, quod in animo, parteque eius, διανοίᾳ vocata, est affirmatio & negatio, idest quod illa probat, siue improbat, & alienum putat, illud in appetitu esse persecutionem, ac fugam: ilico enim, vt animus existimauit aliquid bonum esse, appetitus excitatur ad ipsum persequendum: contraque, si malum iudicatit, ad idem vitandum, seduloque a se depellendum.

Ὥστ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ, ἕξις προαιρετικὴ: ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτικὴ, δεῖ διὰ ταῦτα τόν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθὴν: εἴπερ ἡ προαίρεσις σπουδαία, καὶ τὰ αὐτὰ τὸν μὲν, φάναι: τὴν δὲ, διώκειν: αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια, καὶ ἡ ἀλήθεια πρακτική.

Quapropter quia virtus moralis habitus est, qui electione vtitur: electio autem appetitus cum electione: oportet his de causis, & rationem esse veram: & appe-

appetitum rectum: siquidem electio bona, eademq́; & illum affirmare, & hunc sequi: haec igitur animi pars est, qua cogitamus, & veritas, quae incumbit in res agendas.

QVAE requirantur, vt, quod eligitur, rectum sit, actioque ipsa laudabilis, declarat: sequitur autem totum hoc, confirmatis ijs, quae dicta sunt, duciturque inde: inquit igitur. Quapropter, quia moralis virtus est habitus, cui a munere, quod obit, optandoque nomen impositum est: eligit enim vir probus, reiectis minus bonis rationibus, minusque idoneis ad id quod vult efficiendum, quod melius esse intelligit, ac fine delectu hoc non potest constare honestum aliquod facinus: repetit etiam quid sit electio: appetat enim oportet, qui eligit, in eoque persequendo, quod cupit, vtatur consilio, secumque deliberet, quid potissimum ad id obtinendum accommodatum sit, vt autem haec fungantur officio, electio inquam, & appetitus, quid requiratur, significat: id autem est; vt ratio vera integraque sit, neque errori alicui affinis, simulque appetitio recta: incensaque desiderio rei bonae atque honestae, concurrant enim ambae oportet, in eo, quod proprium ipsarum est, administrando, idest vt dianoea affirmet, indicetque quid fieri oporteat: appetitus autem id sequatur, incumbatque in ipsum adipiscendum. Post haec autem ita tradita, testatur se monstrasse, quae sit dianoea, ac veritas, qua vtimur in rebus agendis: sequitur hic post dianoeam, & veritas, quia supra significarat oportere, vt ratio vera foret: quod autem admonuit de concordia harum potestatum, fecit necessario, quia litigant illae aliquando inter se, ac proeliantur, vt in homine incontinente.

Τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας, καὶ μὴ πρακτικῆς, μὴ δὲ ποιητικῆς, τὸ εὖ καὶ κακῶς, τἀληθές ἐστι, καὶ ψεῦδος: τοῦτο γάρ ἐστι παντὸς διανοητικοῦ ἔργον: τοῦ δὲ πρακτικοῦ, καὶ διανοητικοῦ ἡ ἀλήθεια, ὁμολόγως ἔχουσα τῇ ὀρέξει τῇ ὀρθῇ.

Eius autem cogitationis, qua vtimur ad contemplandum, & nō ad agendum, neque faciendum, laus, ac vitium, veritas est, ac vanitas: hoc namq́; munus est omnis animi partis factae ad cogitandum: eius vero quae ad agendum, & ad cogitandum, veritas, quae assentitur appetitui recto.

SIGNIFICAT, quae sint munera vtriusque mentis, cum opus suum moliuntur idest mentis eius, quae tota versatur in rebus obscuris contemplandis, & illius, quae agit, incumbitque in res humanas gerendas: vnde ambae nominatae sunt. Primum igitur dicit eius, quae occupatur in contemplando: alienaque penitus est & ab agendo, & ab opere aliquo faciendo quorum duorum, prius animi munus est, in rep. regenda: priuataque aliqua re recte, & ordine administranda, alterum autem opificum in opere aliquo efficiendo, laudem esse, commendationemque: eodemque vitium, ac vituperationem, veritatem, ac mendacium, cum enim cognorit, quod nosse studet mens haec, laudem consequitur: cum vero depellitur ab eo, ac pro vero falsum probauit, accusatur, culpaeque affinis est. Hoc autem ab ea postulari testatur, addens, hoc munus esse omnis animi partis, quae versatur in cogitando: alterius vero partis, quae agit, ac cogitat, non inconsiderate tamen, sed ratione, ac consilio, munus est veritas, cui conueniat cum appetitu, sed recto: nam qua ratione veritatem, perfectionemque adipiscitur, id obtinet a mente, ac ratione, quod vero veritate contentum non est, sed audit etiam appetitum, cum agere velit; hoc ei facere necesse est, appetitus enim principium est rerum agendarum.

Πράξεως μὲν οὖν ἀρχὴ, προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις, ἀλλ᾽ οὐχ οὗ ἕνεκα: προαιρέσεως δὲ, ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά τινος: διὸ οὔτ᾽ ἄνευ νοῦ, καὶ διανοίας, οὔτ᾽ ἄνευ ἠθικῆς ἐστὶν ἕξεως ἡ προαίρεσις: εὐπραξία γάρ: καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας, καὶ ἤθους οὐκ ἔστι.

Actionis igitur principium electio est, vnde & motus exoritur, sed non illa, cuius gratia: electionis autem, appetitus, & ratio, quae alicui inseruit. Quare neque absque mente, & cogitatione, neque sine morali habitu est electio: bo-

na enim

na enim actio est, & contrarium in actione sine cogitatione, & moribus non manet.

OSTENDIT, quae sint principia humanae actionis, & quae ratione administretur: primum igitur tradit, electionem initium esse actionis: statim enim vt perspectum est, in consilijs capiendis, quod melius est, nihil aliud restat, nisi agere, nulla vero res proprie dicitur agi, quae a ratione vacua, seiunctaque sit. Adiungit autem, vnde ortum ducit motus, cum enim cognitum habemus, quid praestet, anteponendumque sit, incumbimus in ipsum agendum. Docet etiam cuiusmodi motus ille sit, negatque esse finem: est enim efficiens. Quemadmodum autem electionem fontem, initiumque esse dixit actionis, ita nunc electionis principium esse ostendit, appetitum & rationem: illam inquam, quae quod quaerit, indagat, vt moliatur aliquid, vnde intelligi posse ait, non constare actionem sine mente, & quae inde vocata est dianoea, eodemque pacto sine habitu morali, atque hoc, quia ipsa est actio perfecta, atque absoluta: contrarium autem ipsius in actione etiam ipsum situm est, in qua itidem adhibitum sit consilium, & mos, sed ambo mala & deprauata: sine namque cogitatione aliqua, & assensu non fiunt improba etiam facta.

Διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκά του καὶ πρακτική: αὕτη γὰρ καὶ τῆς ποιητικῆς ἄρχει: ἕνεκα γάρ του ποιεῖ πᾶς ὁ ποιῶν, καὶ οὐ τέλος ἁπλῶς, ἀλλὰ πρός τι, καὶ τινὸς τὸ ποιητὸν, ἀλλ' οὐ τὸ πρακτόν: ἡ γὰρ εὐπραξία τέλος, ἡ δ' ὄρεξις τούτου.

Cogitatio autem ipsa nihil mouet, sed ea quae est ob aliquem finem, & actiua: haec enim, & in eam, quae efficit, imperium habet: gratia enim alicuius facit omnis, qui facit, & non finis est simpliciter, verum ad aliquid, & alicuius est id, quod materia est, qua effici quippiam possit: sed non eius quod agitur, bona actio finis est, appetitio autem huius est.

INTELLECTVS autem ipse, quo vtimur in rebus contemplandis ait, nihil mouet: neque impellit nos ad id gerendum, quod ipse suo studio verum esse viderit, neque etiam inde reuocat atque absterret, contentus suo, & proprio munere. Cum autem ostenderit, quod ipse, vt a se alienum, omittit, statim indicat, quis sit intellectus, qui in hoc incumbit, atque mouere, & incitare illum, qui habet finem aliquem: quaeritque vt agat quippiam, ad exitumque perducat, quod ex accurata sua meditatione probarit. Addit autem hunc ipsum intellectum imperium habere in eum, qui efficit, operaque suo molitur quippiam, quod fieri dicit, quia omnis, qui efficit aliquid, id efficit, vt ex munere illo suo existat aliquod opus; neque simpliciter propositum sibi habet finem aliquem, sed quod seruiat alicui: referaturque ad ipsum: quidquid enim inquit effectum ab aliquo est, idest ab opifice, accommodatum est alicui rei, quod non vsu venit in eo, quod actum est: nam finis eius, qui ducit exercitum, & illius, qui remp. regit, est recte & ordine ipsum illud confectum, & cum laude ad exitum perductum, idest imperatoris, victoriam consequi, & politici, beatos ciues reddere: appetitusque ipsius omnis est huius rei.

Διὸ, ἡ ὀρεκτικὸς νοῦς ἡ προαίρεσις, ἢ ὄρεξις διανοητικὴ: καὶ ἡ τοιαύτη ἀρχὴ, ἄνθρωπος.

Quare, siue appetendi vim habens mens est electio, siue appetitio, quae vtatur ratione, atque huiuscemodi principium est homo.

HOC plane corollarium est: cum enim ostenderit coniungi haec oportere, vt opus conficiatur, & quasi communi studio ipsum geratur recte, idest, & mentis, & appetitus, admonet electionem ipsam ab vtroque posse nominari, genusque ipsius esse existimari, vt hoc, ita etiam illud; si tamen alterum loco differentiae ipsi adplicetur; quare inquit electionem esse, siquis eam definire velit, siue mentem copulatam cum appetitu, siue, mutato conuersoque ordine, appetitum, qui sequatur rationem, neque alienus ab ea sit, vt saepe alijs temporibus contingit: tunc enim nihil minus aptum esset ad electionem conflandam.

Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐθὲν γεγονός: οἷον οὐθεὶς προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι: οὐδὲ

γὰρ

γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου: τὸ δὲ γεγονὸς, οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι: διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων. Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται. Ἀγένητα ποιεῖν, ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.

Non cadit autem sub electione res vlla, quae iam gesta sit, ceu nullus eligit Ilium expugnasse: neque enim consilium capitur de re, quae iam gesta sit, verum de ea, quae futuri temporis est, ac fieri potest: quod autem factum est, non potest non factum esse. Quare recte Agathon. Solius enim huius Deus quoque potestate priuatur. Ut non facta sint, quaecunque illa sint, quae iam facta sunt.

Docet, quae res materia sint electionis: primumque tradit, non cadere in electionem rem vllam iam gestam & quae praeterito tempore exitum nacta sit, quod illustri exemplo confirmat; quis enim tam inops consilij foret, vt eligeret Troiam captam esse a Graecis, valet ad hoc declarandum, vt significat, quod non deliberatur de re quapiam antea facta, verum cogitur consilium de illo, quod fieri debet: non manet autem electio sine deliberatione: quod enim melius, accurata quaestione de aliqua re habita visum fuerit, id homines, alijs rationibus posthabitis, gerere in animum inducunt; estque haec ipsa electio. Non tantum ipsos etiam deliberare significat de rebus, quae futurae sunt, sed e numero illarum solum, quae & fieri, & non fieri possunt, exitumque incertum, & obscurum habent. Quod autem, addit, factum iam est, non potest ex facto iam in non factum transire; quare nactus hanc occasionem laudat Agathonem sodalem suum, delicias autem Platonis, & qui & ipse hoc videret, & duobus senarijs expresserat; sententia quorum aperta est. Idem etiam Plinius de Deo protulit his verbis. Nullumque habere in praeterita ius, praeterquam obliuionis.

Ἀμφοτέρων δὴ τῶν νοητικῶν μορίων, ἀλήθεια τὸ ἔργον: καθ' ἃς οὖν ἕξεις μάλιστ' ἀληθεύσει ἑκάτερον, αὗται αἱ ἀρεταὶ ἀμφοῖν.

Ambarum igitur animi partium, quibus vtimur ad cogitandum, veritas est munus: quorum igitur vi habituum, maxime verum dicit vtraque, hae sunt virtutes ambarum.

Ex ijs, quae sunt exposita, dicit patere ambarum partium mentis opus munusque esse, veritatem perscrutari, idest & eius, quae versatur in agendo, & illius, quae occupatur in contemplando, rebusque obscuris videndis, & in ea inuestiganda ipsas studium omne suum ponere: non eodem autem consilio ipsas veritatem indagare, supra patefactum est. Restare igitur ait, vt videamus ex ijs, qui sint habitus animi, per quos maxime vtraque pars verum adipiscitur, quod cum inuentum fuerit, statim cognitum erit, quae sint virtutes ipsarum harum partium.

Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν, περὶ αὐτῶν πάλιν λέγωμεν: ἔστω δὴ, οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι, ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν: ταῦτα δ' ἐστί: τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς: ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι.

Initium igitur ducentes a superiore loco, rursus de ipsis dicamus: ponatur iam quibus verum praedicat animus, affirmando, vel negando, quinque esse numero: haec autem sunt, ars, scientia, prudentia, sapientia, mens: existimatione enim & opinione contingit, vt aliquis decipiatur.

Cum rationem, viamque monstrasset, qua percipiantur virtutes hae rationis, significat mue se velle de ipsis, principio inde ducto, plenius & accuratius disserere, id quod tamen, prius quàm aggrediatur, exponit, qui sint habitus, quibus animus noster verum edit, nec decipitur,

pitur, existimando, de rebus, iudicioque de ipsis faciendo, quibus declaratis, statim de virtutibus ipsis praecipiet, inquit igitur. Ponatur, & tamquam firmum concessumque teneatur, illa, quibus animus verum praedicat, dum affirmat aliquid, aut negat, esse quinque numero, quae commemorat: esse namque illa dicit, artem, scientiam, prudentiam, sapientiam, mentem: ijs autem expositis, cum videret duabus alijs rebus contingere saepe, vt aliquis veritatem adipiscatur, illae autem sunt existimatio, & opinio; ostendit se non sine causa illas superioribus quinque non addidisse; neque numerum ipsarum auxisse, quia contingit aliquando quempiam, sequentem illas decipi & errare: quare non oportet eas collocare in numero earum, quae ab omni fallacia, & errato alienae sunt.

Ἐπιστήμη μὲν οὖν τί ἐστιν, ἐντεῦθεν φανερὸν (εἰ δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, καὶ μὴ ἀκολουθεῖν τοῖς ὁμοιότησι) πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα, μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν: τὰ δὲ ἐνδεχόμενα ἄλλως, ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖν γένηται, λανθάνει, εἰ ἔστιν ἢ μή: ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶ τὸ ἐπιστητόν: ἀΐδιον ἄρα: τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄντα ἁπλῶς, ἀΐδια πάντα: τὰ δ' ἀΐδια, ἀγένητα, καὶ ἄφθαρτα.

Scientia igitur quid sit, hinc planum, apertumq; erit (si oportet exquisitè dicere, & non sectari similitudines) omnes enim existimamus, id, quod scimus, non posse aliter se habere: quae autem contingit, vt aliter se habeant, quando fuerint extra nostrum conspectum, clam nobis sunt, sint ne, an non sint: necessario igitur est quod sub scientiam cadit: sempiternum igitur: quae namque necessario sunt simpliciter, sempiterna sunt cuncta: sempiterna autem, neque genita sunt, neque interibunt vmquam.

INCIPIT exponere quinque illa, quae modo appellauit, initium ducens, non seruato eodem ordine, a scientia: supra enim exorsus sic erat ab arte; inquit igitur, quid sit scientia perspicuum hinc erit: a materia autem, iudicioq; communi omnium, qui has res quaerunt, argumentatur, quam veram esse rationem putat cognoscendi res, & quid in ipsarum natura inclusum sit, aperiendi: inquit enim, officium suum constituens, si decet, rectumq; est, vt profecto est, de his rebus exquisite loqui, & non sequi similitudines: etsi enim ope similium res non paucae, non omnino planae, commode percipiuntur: veritas tamen subtilitasque scientiarum, vt habitum etiam horum non patitur, vt ita tradatur: ita enim errori non paruo aditus aperiretur, neque foret in scientijs claritas illa, quae inde abesse non potest: inquit igitur, hoc, quod hic interiectum est, relicto: cuncti enim existimamus, quod scimus, vsu venire non posse, vt aliter se habeat, ac varietati vlli expositum sit; quam incerta autem illa sint, & quam timide de his affirmare aliquid merito possimus, declarat, dicens. Quae autem aliter euenire possunt, cum e conspectu se nobis eripuerint, dubios, incertosque nos reddunt, sint ne, an non sint: quod igitur cadit in scientiam, materiaque ipsius est, id necessarium est; quare inquit, sempiternum est: quae namque addit necessaria sunt, simpliciter sunt sempiterna cuncta: quae autem sempiterna, ea nec orta vmquam sunt, nec interire possunt.

Ἔτι διδακτὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν, μαθητόν: ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία: ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς λέγομεν: ἡ μὲν γὰρ, δι' ἐπαγωγῆς: ἡ δὲ, συλλογισμῷ.

Amplius doctrina tradi posse omnis scientia videtur, & id quod scientiae materia est, disci posse: ex rebus autem prius cognitis omnis docentis ratio gignitur: quemadmodum in Analyticis dicebamus: haec enim vi inductionis, haec vero syllogismo conficitur.

DECLARAT noua hac ratione, ac via constare inquam scientiam ex rebus necessarijs, atque sempiternis: resque has materiam ipsius esse, atque instrumentum: vtitur enim ad ea demonstranda, quae vult, syllogismis huius generis: inquit igitur, ostendere hoc volens.

Praeterea omnis scientia a doctore ipsius videtur tradi posse: & quod tale est, sciriquе potest, idem etiam disci ac percipi, quod huiuscemodi esse intelligitur hoc pacto: omnis enim ratio, curaque docentis proficiscitur ex rebus prius cognitis, sine quibus neque a doctore tradi; neque ab eo, qui se illi in disciplinam dedit, perdisci aliquid posset; de quo inquit, in libris Analyticis dictum a nobis, disputatumque est; satis autem notum est, hoc ipsum sedulo facere initio duorum illorum librorum, qui posteriores Analytici vocati sunt. Quomodo autem tractetur haec ipsa ratio ac doctrina, docet: partem enim ipsius quandam inductione confici dicit, quandam vero syllogismo. Non existimauit autem alienum hic quoque paucis illa tangere: ac declarare, quid discriminis sit inter inductionem, & syllogismũ, inquit igitur.

Ἡ μὲν δὴ ἐπαγωγὴ, ἀρχὴ ἐστι, καὶ τοῦ καθόλου: ὁ δὲ συλλογισμὸς, ἐκ τῶν καθόλου.

Inductio quidem igitur principium est, atque eius, quod in vniuersum tale est: syllogismus autem ex ijs, quae in vniuersum.

Qvibvs verbis tradit inductionem esse principium, & quasi originem scientiae, quia sine adminiculo hoc, atque instrumento, nihil paene sciri, intelligique posset: rebus enim non nullis patefactis, vi, & potestate ipsius, lucem adfert syllogismus suis propositionibus, & tamquam armis. Vt autem scientiae initium esse ait inductionem, ita quae in vniuersum sunt comprobare: productis enim illa, & declaratis singularibus, omne illiusmodi eodem pacto se habere demonstrat. Syllogismus autem hic, addit, ope eorum, quae in vniuersum sunt, conficitur. In quibusdam, calamo exaratis libris, & excusis quoque legitur ἀρχῆς ἐστι, generandi casu; qui tamen olim verterunt in Latinum sermonem hoc opus, videntur suo in exemplari habuisse, recto casu ἀρχὴ, vt Eustratius quoque: superiori lectioni locus est, & is quidem satis aptus, praeterea magis ipsa conuenire videtur structurae verborum, quae sequitur quin etiam in II. libro de arte dicendi, ita scriptum est, & eodem denique casu.

Εἰσὶν ἄρα ἀρχαὶ, ἐξ ὧν ὁ συλλογισμὸς, ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμὸς: ἐπαγωγὴ ἄρα.

Sunt igitur principia, ex quibus syllogismus, quorum non existit syllogismus: inductio igitur.

Ex his, quae sunt exposita, constare dicit, inueniri quaedam principia, ex quibus sane conficiatur syllogismus, nec tamen ipsa syllogismo probantur: restat igitur, vt illa confirmentur inductione; nam sine claritate aliqua non essent accommodata, idoneaque alijs rebus fidei tribuendae, cum dubia, & obscura forent, succurrit autem huic rei inductio.

Ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτικὴ, καὶ ὅσα ἄλλα προσδιοριζόμεθα ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς: ὅταν γάρ πως πιστεύῃ καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ ἀρχαὶ, ἐπίσταται: εἰ γὰρ μὴ μᾶλλον τοῦ συμπεράσματος, κατὰ συμβεβηκὸς ἕξει τὴν ἐπιστήμην. Περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

Scientia igitur est habitus, qui vim habet, ac potestatem demonstrandi: ac quaecumque alia definita a nobis sunt in Analyticis. Cum autem aliquo modo crediderit, & cognita ipsi fuerint principia, iam scit: si enim non magis quàm conclusio, ex accidenti adeptus erit scientiam. De scientia igitur definitum, explicatumq́ sit hoc pacto.

Cvm ostendisset quid est scientia, ambabus rationibus, quibus declarari potuit, idest significata materia, & rebus, in quibus versatur: nec non causa suae originis, atque ortus, nunc concludit, quid ipsa sit, definitionemque ipsius attingit; non enim plenam illam, absolutamque huc adfert, sed totum se refert ad eam, quam in claro, & illustri loco posuerat, atque vbi potissimum haec exquisite tradere oportebat, vt ipsemet testatur. Adiungit autem

hic postea, quae ad confirmandam definitionem hanc, perfectamque esse ostendendam faciunt, quae si aliter se haberent, nec seruata diligentet forent, vitiosam definitionem redderent, vt ipse admonet his verbis. Quando enim is, cui doctrina traditur, crediderit, cognitaque ipsi principia fuerint, iam scit, nec scrupulus vllus restat in animo ipsius de veritate eius rei: si namque res aliter se habuerit, & non magis, quàm conclusio principia, & quae sumpta fuerint ad probandnm, percepta sunt, non vere, & certa ratione, sed casu, & ex accidenti ille scientiam consecutus erit: quis enim non videt, quae sumuntur ad aliquid declarandum planiora, certioraque esse oportere, quàm illud, quod vi eorum, potestateq; declaratur: quomodoque potest quispiam, quod ipse non habet, alteri tribuere? Cum sibi autem auctor visus sit satis explicasse, quae ad scientiam pertinebant, transit ad artes tradendas.

Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν: ἕτερον δ' ἐστὶ ποίησις, καὶ πρᾶξις: πιστεύομεν δὲ καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις: ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ, ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως: καὶ οὐδὲ περιέχεται ὑπ' ἀλλήλων: οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις, ποίησις: οὔτε ἡ ποίησις, πρᾶξίς ἐστιν.

Eius autem, quod euenit, vt aliter se habeat, est quoddam, materia faciendi, & agendi: aliud autem est effectio & actio: fidem autem habemus de ipsis sermonibus etiam exotericis: quapropter & ad agendum cum ratione natus, differt ab eo habitu, qui vimcum ratione efficiendi habet; neque alteruter horum ab altero continetur: neque enim actio est effectio: neque effectio actio.

EXPLANATA scientia, cuius materia sunt res, quae non mutantur, neque aliter vmquã se habent, incipit differere de rebus contrarijs, expositisque varietati: statimque ostendit, non vnum genus ipsorum esse, cum vnum eorum sit omne id, qnod faciunt mortales, aç fabricant: alterum vero, quod agunt; longè autem aliud esse inquit, facere, atque agere, operamqne diuersam, quae collocatur in his rebus, id qnod paulo post declarabit, et sinitio testatur recipi posse, ac probari, quae in sermonibus, vocatis ab ipso exotericis dicta sunt, & si quae tradita in illis scriptis erant, popularia forent, & non satis exquisita: materiae tamen in ipsis quoque illis disputationibus graues & reconditae aliquando tangebantur. Cum igitur materia harum virtutum ita dissimilis inter se sit, habitus quoque animorum diuersos esse oportere testificatur, cum alter eorum sit, qui occupatur in rebus agendis, qualia sunt munera illorum, qui versantur in rep. administranda, comite, & duce ratione; alter vero in faciendis, ac moliendis, cuinsmodi est animi habitus opificum, eornmqne omnium, qui manu opus aliquod fabricant, continetur. Significare etiam voluit, quomodo dissentiant inter se: neque enim cunctae res, quae discrepant, eadem differentia separantur: tradit igitur discrimen ipsarum in hoc non manere, vt inferius a superiore contineatur, velnti homo ab animali, speciesque omnis a suo genere, aut denique alterum ipsorum sub altero collocatum sit: neque enim inquit actio est effectio, neque contra effectio, actio.

Ἐπεὶ δ' ἡ οἰκοδομικὴ, τέχνη τίς ἐστι, καὶ ὅπερ ἕξις τις μετὰ λόγου ποιητική: καὶ οὐδεμία οὔτε τέχνη ἐστὶν, ἥτις, οὐ μετὰ λόγου ποιητικὴ ἕξις ἐστὶν: οὔτε τοιαύτη, ἣ ὁ τέχνη: ταὐτὸν ἂν εἴη τέχνη, καὶ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική.

Quia autem aedificandi ars est quaedam ars, & proprie habitus, qui vim cum ratione efficiendi habet, ac nulla neque ars est, quae non sit habitus, qui cum ratione vim efficiendi habeat: neque huiuscemodi aliqua, quae non sit ars: idem vtique esse debebit ars, & habitus, qui cum vera ratione vim efficiendi habeat.

CONSTITVIT definitionem artis, quam expressit: veramque esse docet, exemplo vnius artis, idest eius, quae domos aedificat, quae ars nihil aliud est, nisi habitus quidam animi, qui habitus, quod facit, sequens rationem facit: eodemque pacto, quia nulla neque ars est, cui non conueniat haec definitio: neque definitio haec cadit in vllam aliam rem, sed

arti

arti soli congruit, quae construit domos; possumus hinc plane cognoscere, idem atque vnum esse ambas res has, idest definitionem, & id quod definitum est, mutarique ipsas inter se: est autem haec redditio illius superioris ἐπεὶ, qua particula vsus fuit initio huius partis. Quod vero in hac vna quadam artium vsu venit, idem in omnibus huiusmodi artibus fieri necesse est, vt inductione perspicitur. Cum ὅπερ autem hic vsurparit, quid hac voce Aristoteles significare solitus sit, admonuit Alexander in II. librum Topicorum; inquit enim apud eum ὅπερ valere κυρίως, & cuicumque nomini id adpositum fuerit, ostendere illud proprie esse tale.

Ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν, ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι: καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ: οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, ἢ γινομένων ἡ τέχνη ἐστὶν, οὔτε τῶν κατὰ φύσιν: ἐν αὑτοῖς γὰρ ἔχουσι ταῦτα τὴν ἀρχήν.

Versatur autem ars omnis in generatione, & in fabricando, & spectando, vt fiat aliquid eorum, quae possunt & esse, ac non esse, & quorum principium est in eo, qui facit: & non in eo quod efficitur: neque enim ars eorum est, quae necessario sunt, aut fiunt: neque eorum, quae natura constant: in semet ipsis enim habent haec principium.

CVM exposuisset habitus, qui versantur circa ea, quae contingit aliter se habere, alterumq; ipsorum genus definisset, idest qui facit aliquid, nec non definitionem ipsam comprobasset, nunc quid ars moliatur, ac quomodo, declarat: inquit igitur artem omnem habere hunc finem, ac versari circa aliquid generandum, idest quod prius non esset, faciendum; nam vtitur vt hic, ita alijs multis locis nomine hoc generandi, non solum de ortu animalium, verum etiam de rebus, quae sunt animi expertes: nam quod statim addidit, καὶ τὸ τεχνάζειν, arbitror ipsum aperire voluisse, quomodo accipere nos vellet, quod prius dixerat artem occupatam totam esse in aliquo generando, vt τεχνάζειν valeat fabricare aliquod opus: illo vero quod addidit καὶ θεωρεῖν & quae sequuntur, significare voluit, artem dare operam, vt id opus, quod suscepit faciendum, vnum eorum sit, quae esse possunt, fieriq; tunc ac non esse: videreque quomodo id recte effici possit: sunt igitur duo, & non tria, quae tangit hic auctor, ac fortasse vnum: non enim video quomodo ex verbo τεχνάζειν, elici, intelligique possit inuentio, vt interpretes voluerunt, qui videntur nimis subtiliter locum examinasse. Addidit praeterea, quod & ipsum ad materiam ostendendam pertinet, distinguendam ab alijs rebus, quae, & ipsae generantur, alia tamen ratione: hoc autem est principium horum, quae fiunt ab arte, non esse in eo positum, quod fabricatur, sed in eo, qui facit ac molitur: nam extare quaedam, quae fiunt sine studio, atque opera vllius mortalis, & opificis, certum est, quod ipse testatur, vt ea, quae necessaria siue sunt, vt sphaerae caelestes, atque alia huiuscemodi, siue necessario gignuntur, vt motus caelestes sphaerarum, & tempora anni, quorum non est ars, aut quae a natura pariuntur; nam ambo haec principium in semetipsis situm habent, nec requirunt operam artificis.

Ἐπεὶ δὲ ποίησις, καὶ πρᾶξις ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι, καὶ τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἡ τύχη, καὶ ἡ τέχνη: καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησί, Τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην.

Quia autem effectio, & actio res diuersae sunt, necesse est, artem factionis, sed non actionis esse: & aliquo modo versantur circa eadem fortuna, & ars: quemadmodum etiam Agathon inquit. Ars fortunam amauit, & fortuna artem.

VTITVR eo, quod iam probatum fuerat, ad demonstrandum id, quod non dum planum erat: egebatque quapiam confirmatione: illud autem est facere, & agere munera, quae inde proficiscenntur esse res diuersas: cum igitur discrepent haec inter se, patere quoq; ait, artem esse eorum, quae fiunt ac fabricantur: tractareque ipsam haec, non ea, quae aguntur, materiaque sunt humanarum actionum. Adiungit etiam, inde intelligi posse coniunctionem,

societatemque artis huius, & fortunae, cum ambae aliquo modo versentur in eadem materia: id quod viderat etiam vt commemorat, Agathon, sodalis ipsius, qui tragoedias scripsit: citat autem ipsius senarium, in quo traditur amore magno inter se copulatas esse fortunam, & artem: eundem quoque citauit Simplicius in II. librum naturalis auscultationis, sensus ipsius hic est. Poetarum quoque non nulli cuncta ferme ad fortunam referunt, ita vt artis propinquam ipsam faciant, dicentes τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην; vnde etiam fortunatum hominem sapere aiunt.

Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν: ἡ δ' ἀτεχνία, τοὐναντίον, μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις: περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν.

Ars igitur, vt dictum est, habitus quidam est cum ratione vera, quae vim habet efficiendi aliquid: praua autem ars, contra, habitus cum ratione falsa, qui versatur circa id, quod aliter se habere potest.

FINEM imponit illis, quae dicenda erant de arte: repetitque definitionem ipsius, quam esse vult, animi quendam habitum, qui rationem sequatur, verum in moliendo opere, quod faciendum aggressa est, extremum hoc separat ipsam, ac distinguit ab altero genere eorum, quae possunt esse ac non esse; quod occupatur in negotijs agendis, differentiaeque loco positum est: nam habitum, quod artem esse inquit, genus hoc est. Post definitam autem, declaratamque artem, contrarium ipsius, idest ignorationē artis, quid sit itidem definit, cui conuenit cum arte in genere, nam ipsa quoque inscitia artis est habitus quidam, sed malus, & praeterea in materia, quemadmodum enim ars, ita quoque ignoratio ipsius versatur in rebus, quae non sunt stabiles, nec ratum quicquam habent, sed aliter, atque aliter eueniunt.

Περὶ δὲ φρονήσεως, οὕτως ἂν λάβοιμεν θεωρήσαντες, τίνας δὴ λέγομεν τοὺς φρονίμους.

De prudentia autem, sic adipisci poterimus, si spectauerimus, quos vtique vocamus prudentes.

CVM quae foret scientia, & ars docuisset, tertiam aggreditur prudentiam, quae & ipsa vrata versatur in rebus, quae solidum exitum non habent, certumq;, sed varium, & instabilem, nec tamen quamuis in hoc ipsi conueniat, molitur aliquid, ac fabricat, sed agit, siue publicam aliquam rem, siue priuatam cum consilio. Primum autem ostendit, quomodo possimus indagare, quid prudentia sit: existimatque, accommodatam esse ipsi cognoscendae rationem, ac viam, si viderimus, qui sint mortales, quos vocamus prudentes, & quid boni, dotisque in illis sit, vt ipsos hoc praeclaro nomine ornemus.

Δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ, καὶ συμφέροντα, οὐ κατὰ μέρος: οἷον ποῖα πρὸς ὑγίειαν ἢ ἰσχὺν, ἀλλὰ ποῖα πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλως.

Prudentis igitur esse videtur, vim, & potestatem habere bene deliberandi de rebus, quae sibi bonae sint, ac prosint, non singillatim: veluti quae ad valetudinem, & vires, sed qualia ad bene viuendum totum.

INQVIT igitur, prudentis proprium esse vim & potestatem in se habere consultandi recte de bonis, quae ad eum referuntur, ipsumque iuuare possunt; quae bona tamen non aliquā partem ipsius ornent, ipsiq; soli prosint; excipit enim haec, cum ipsae partes hae nactae sint artes quasdam, quae sibi opitulentur; neq; enim prudens quaerit qualia sint, quae ad tuendam valetudinem pertinent, siue ad vires corporis comparandas: exiant enim artes, quae haec curant, suique officij esse ducunt: incumbit igitur prudens, his posthabitis, in ea videnda, quae faciunt ad bene, beateque viuendum totum, plenumque vt ait.

Σημεῖον δ' ὅτι καὶ τοὺς περί τι φρονίμους λέγομεν, ὅταν πρὸς τέλος τι σπουδαῖον εὖ λογίσωνται, ὧν μή ἐστι τέχνη, ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος ὁ βουλευτικός.

Signum

Signum autem huius rei est, quod circa aliquid prudentes dicimus homines, quando ad finem aliquem bonum bene consultauerint, earum rerum, quarum non est ars. Quapropter qui ad consultandum plurimum valet, is prudens omnino foret.

Hoc verum esse probare volens, argumentatur a signo, iudicioq; hominum, ac consensu: appellamus enim inquit, prudentes eos, qui singillatim, in vna aliqua re existimanda multū valent consilio, quando recte rationem subduxerint ipsius, quod tamen rectum facinus, honestumq; sit: sine quo non potest manere vera prudentia, sed tantum similitudo quaepiam ipsius, quae quo nomine vocetur, infra ostendet; oportet tamen talium rerum non extare artem vllam, quod si esset, inde laudarentur auctores, qui recte officio suo functi forent. Quemadmodum igitur illic locum habet aliquo modo prudentia, ita omnino, vniuersisq; in rebus prudens is erit, qui vim habet in ipsis optimum consilium capiendi.

Βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν: οὐδὲ τῶν μὴ ἐνδεχομένων αὐτῷ πρᾶξαι: ὥστ' εἴπερ ἐπιστήμη μὲν μετὰ ἀποδείξεως, ὧν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, τούτων μὴ ἔστιν ἀπόδειξις: πάντα γὰρ ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ οὐκ ἔστι βουλεύσασθαι περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, οὐκ ἂν εἴη ἡ φρόνησις ἐπιστήμη, οὐδὲ τέχνη: ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐνδέχεται τὸ πρακτὸν ἄλλως ἔχειν: τέχνη δ', ὅτι ἄλλο τὸ γένος πράξεως, καὶ ποιήσεως.

Consultat autem nemo de ijs rebus, quae aliter se habere non possunt: nec de ijs, quae non cadunt sub potestatem ipsius. Quare si scientia quidem est cum demonstratione: quorum autem, principia possunt aliter se habere, horum non est demonstratio: cuncta enim, vsu venire potest, vt aliter se habeant, & non licet consultare de rebus, quae necessario sunt, fieri non posset, vt prudentia sit scientia, neque ars: scientia quidem, quoniam euenit, vt quod agi potest aliter se habeat: ars vero, quoniam aliud genus est actionis, & effectionis.

Aperit quid intersit inter habitus expositos idest inter scientiam, & artem, atque eam, quam modo ingressus est declarare, prudentiam scilicet, cuius potissima pars est, consultare, vt significauit, atq; inquit, neminem consultare de rebus, quae aliter se habere nequeūt, sed solidum, definitumq; terminum habent, & vt de his, ita quoque de illis, quae non sunt sui arbitrij, ac potestatis, etsi haec eius generis sunt, vt varios euentus nanciscantur; cur enim incumbat in veram rationem illarum rerum tractandarum videndam, si erepta sibi penitus est facultas earum gerendarum. Adiungit, vt quod vult, cōcludat: quapropter si scientia non manet sine demonstratione: estq; ipsa instrumentum ipsius firmum: res vero illae, quarum principia euenit, vt varientur, sunt extra demonstrationem: cuncta namque huiusce modi aliter se habere possunt: sequitur autem vt ostendat, alterum quoque genus recte excludi, & praeterea, quia non licet consultare de rebus necessarijs: sine opera enim studio que alicuius ea, vt solent, fiunt, perspicitur non posse vllo pacto prudentiam esse, neque scientiam, neque artem, atque hoc non vna, eademq; de causa, vt statim docet, sed duabus, diuersisq; : non potest enim inquit prudentia esse scientia, quia contingit, id quod agitur (quae materia est prudentiae) aliter se habere, quod alienum est a scientia, itidem neq; ars, quia aliud genus est actionis, aliud effectionis, id quod iam ipse supra significauit.

Λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν, περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ, καὶ κακά: τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος: τῆς δὲ πράξεως, οὐκ αἰεί: ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος.

Restat igitur vt ipse sit habitus verus, qui cum ratione agendo versetur, circa ea, quae homini sunt bona, & mala: effectionis enim alius ab ipsa finis: actionis autem non semper esse potest: est enim ipsa recta actio finis.

Postqvam

Postqvam docuit, quid non sit prudentia, nec conuenire penitus ipsi cum alterutro superiorum habituum: inquit restare, vt ipsa sit habitus verus, qui agere, gerereque semper aliquid promptus, ac paratus sit eorum, quae boni quippiam, emolumentique cunctis hominibus afferre possunt, atque etiam malum ab ipsis arcere: totusque incumbat in haec negotia, curasque, quibus verbis distinguit hunc habitum ab arte, quod tamen magis explanat, tradens effectionis alium esse finem extra se positum: intelligit autem opus, quod ipsa molitur, id quod non cadit in prudentiam, studiumque, atque operam ipsius, cuius finis est, actio explera, cumulataque sua laude; quod supra etiam significarat. In III. quoque libro de caelo dixit, finem esse effectionis opus, quod restat indeque existimari debere de principijs: vera ne ipsa, an falsa sint, non contra, in quo peccabant, qui nimis duri, obstinatique erant in falsis initijs tuendis.

Διὰ τοῦτο Περικλέα, καὶ τοὺς τοιούτους, φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, ὅτι τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ, καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις, δύνανται θεωρεῖν: εἶναι δὲ τοιούτους ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς, καὶ πολιτικούς.

Hanc ob causam Periclem, & huiuscemodi omnes, prudentes arbitramur esse, quia ea quae sibi bona sunt, ac ceteris hominibus perspicere possunt: esse autem huiuscemodi existimamus eos, qui domesticae disciplinae, & regendae ciuitatis periti sunt.

Valet hoc quoque ad constituendam definitionem prudentiae, quam expresserat: & eam ipsius partem, qua dixerat, illam in rebus agendis cum laude versari: dicit enim ea de causa mortales appellare Periclem, summum oratorem, & qui clauum tenuit reip. Atheniensium, prudentem, & ceteros ipsi pares, qui consilio, & honestis factis plurimum profuerunt suis ciuibus, qualis itidem fuit Themistocles, Epaminondas, Pelopidas, atque alij: in hocq; praeclarum hoc nomen ipsos adeptos, quia vim, ac potestatem habuerunt ingenio suo videndi, quae bona ipsis essent, & ceteris mortalibus forent. Iudicium etiam hominum exponit, atque opinionem, cuius potissimum generis esse existiment hos praeclaros viros: esseque dicit eos, qui domum recte, familiamque suam regunt: ita enim prosunt sibi ipsis, suisque, atque illos etiam, qui vniuersam ciuitatem gubernant.

Ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην τούτῳ προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν: σώζει δὲ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν: οὐ γὰρ ἅπασαν ὑπόληψιν διαφθείρει, οὐδὲ διαστρέφει τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ λυπηρὸν, οἷον ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει, ἢ οὐκ ἔχει: ἀλλὰ τὰς περὶ τὸ πρακτόν: αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν, τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτά: τῷ δὲ διεφθαρμένῳ δι' ἡδονὴν, ἢ λύπην, εὐθὺς οὐ φαίνεται ἡ ἀρχὴ, οὐδὲ δεῖν τούτου ἕνεκα: οὐδὲ διὰ τοῦθ' αἱρεῖσθαι πάντα, καὶ πράττειν: ἔστι γὰρ ἡ κακία φθαρτικὴ ἀρχῆς; ὥστ' ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν.

Hinc autem factum est, vt temperantiam hoc nomine appellemus, tanquam prudentiam conseruantem: talem enim existimationem tuetur: non enim omnem existimationem interimit, neque peruertit voluptas, & dolor, veluti triangulum duobus rectis aequales habere, aut non habere: verum eas, quae circa id, quod agitur, sunt: principia enim rerum gerendarum sunt ea quorum gratia, quae aguntur, manent: illi vero, qui corruptus sit propter voluptatem, aut dolorem statim non apparet principium: neque oportere huius rei causa: neque propter hoc eligere omnia, neque agere: vitium enim vim, & potestatem habet interimendi principium. Quapropter necesse est, prudentiam esse habitum cum ratione verum, circa ea, quae homini bona sunt, se agendo, versantem.

Argvmentatvr a notione, quàm Graeci ἐτυμολογίαν vocant; vtiturque ipsa tanquam

nota quadam, qua intelligitur verum esse, quod de prudentia dixit, versari ipsam in rebus agendis: inquit igitur nulla alia de causa impositum fuisse nomen temperantiae a Graecis; quo ipsam appellant, idest σωφροσύνην, nisi quia tuetur prudentiam: hoc enim valet id iunctum nomen: tueri autem ait conseruareque temperantiam existimationem hanc, iudiciumque rectum de rebus gerendis, quod inquam honestas semper retinenda sit, turpitudo autem fugienda; quod siquis contra diceret, non solum hanc existimationem tueri, sobrietatem, quae est de rebus bonis, ac malis, sed ceteras quoque firmas opiniones, quas in animo aliquis habuerit remotas, alienasque a virtute, ac vitio, negat hoc, nec verum esse docet, exemplo rerum mathematicarum: quare percepta, (ita autem appello θεωρήματα) qui semel didicerit, non facile obliuiscitur, quamuis toto pectore sequatur corporis voluptates, deditusque sit libidinibus, sed tantum affirmat frangere hanc, labefactareque existimationes, quae sunt de rebus agendis, voluptatem ac dolorem, cuius rei causam affert; inquit enim, principia rerum agendarum esse illud ipsum, cuius causa ea aguntur, quod si corruptum, inquinatumque fuerit, variat, immutatque priores illas, verasque opiniones, vt id, quod prius verum rectumque videbatur, incipit apparere contrarium: nec vim vllam in se habere, vt nos eius obtinendi causa, omittere voluptates, & dolores perpeti debeamus; vsu autem hoc venire declarat, neque aliter fieri posse, quia vitium deprauat, vt ait, principium, ac perdit. His autem expositis, ac confirmatis, repetit definitionem prudentiae, vt firmam, stabilemque.

Ἀλλὰ μὴν τέχνης μέν, ἔστιν ἀρετή: φρονήσεως δ᾽, οὐκ ἔστι.

Quinetiam artis quidem est virtus: prudentiae autem non est virtus.

AGGREDITVR rursus distinguere prudentiam ab arte, etsi enim hoc prius attigerat: cum tamen occurrerint alia argumenta, quae idem praestent, non existimauit alienum propter similitudinem magnam horum habituum iterare eundem cursum: inquit igitur, artis constare virtutem, prudentiae vero nullo modo; quare perspicitur hinc ipsas inter se esse diuersas. Interpretes ita locum acceperunt, vt auctor intellexerit, in opificibus requiri virtutem moralem: aliter enim, quamuis periti artis eius forent, possent munus suum non recte conficere, impediti culpa aliqua, veluti ignauia, odio, auaritia; quae vitia non cadunt in prudentem: si namque in consilio dando peccaret, non esset virtutis compos, neque dignus, qui prudens vocaretur.

Καὶ ἐν μὲν τέχνῃ ὁ ἑκὼν ἁμαρτάνων, αἱρετώτερος: περὶ δὲ φρόνησιν, ἧττον: ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἀρετάς: δῆλον οὖν, ὅτι ἀρετή τις ἐστί, καὶ οὐ τέχνη.

Et in arte quidem ille, qui sponte sua peccat, optabilior est; circa prudentiam autem minus probandus: veluti etiam circa virtutes. Perspicuum igitur est, eam virtutem quandam esse, non autem artem.

ALTERVM hoc est duorum argumentorum, quibus nunc distinguit prudentiam ab arte: docet enim, non idem viu venire in prudentia, quod in arte contingit: vnde perspicitur dissimilitudo ipsarum, ac differentia. Inquit igitur, cum in ambobus his habitibus culpa admitti possit, atque id non vna de causa; eum, qui sponte sua in arte peccat; opereque aliquo suae artis moliendo, meliorem opificem esse, magisque expetendum, quam qui inuitus, & contra sensum suum labitur: contra autem deteriorem esse, minusque expetendum, qui sponte volensque peccat in munere aliquo proprio prudentiae obeundo; quare hinc constat artem, & prudentiam esse habitus animi diuersos. Erratum in arte, a volente, & quod facit intelligente commissum, non significat inscitiam artis, sed malitiam opificis, qua remota ille non peccabit: contra res se habet in prudentiae officio, munereque aliquo, vt ille improbior homo sit, minusque idoneus consilijs dandis, qui culpam suam intelligens, tamen in ea se labitur: fides enim non minus, quàm iudicium requiritur in munere prudentiae obeundo, & consilio dando. idem autem, quod in prudentia inquit auctor vsu venire in virtutibus morum, vt qui sponte labitur, maiori culpae affinis sit, quàm qui ignoratione aliqua officij sui inducitur ad errandum, vnde magis plectuntur, qui sponte peccant, quàm qui improbè aliquid fecerunt, nescientes se peccare; in extremo huius partis in-

tis inquit, his quoque argumentis perspici posse, apertumque esse, prudentiam virtutem esse, & non artem.

Δυοῖν δ' ὄντοιν μεροῖν τῆς ψυχῆς τῶν λόγον ἐχόντων, θατέρου ἂν εἴη ἀρετή, τοῦ δοξαστικοῦ: ἥ τε γὰρ δόξα περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἐστὶ, καὶ ἡ φρόνησις: ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἕξις μετὰ λόγου μόνον; σημεῖον δ', ὅτι λήθη τῆς μὲν τοιαύτης ἕξεώς, ἐστὶ φρονήσεως δὲ οὐκ ἔστιν.

Cum autem sint duae partes animi, quae rationis participes sunt: alterius ipsarum virtus esse poterit, quae domicilium est opinionum: opinio enim est circa id, quod potest aliter se habere, & prudentia: atqui neque habitus cum ratione solum: signum autem huius rei est, quod obliuio quidem huius habitus est: prudentiae autem non est.

INCVMBIT nunc in declarandum, quae sit materia prudentiae, atque illud, in quo, vt in suo proprioque campo versatur: alteq; orditur explicationem hanc, redigens nobis in memoriam non nulla, quae iam tradita suo loco fuerant. Inquit igitur, cum duae sint animi partes compotes rationis; & quae ipsam in se positam habent: sunt autem illae, vna qua vtimur ad res naturae obscuras videndas, & causas earum intelligendas: altera autem, quae vtilis nobis est in opinionibus hominum ponderandis, & vtilitate ipsarum exploranda, vnde appellata est, quae etiam a rebus agendis & publicis, & priuatis, in quibus tota volutatur, vocata est a Graecis πρακτική, vt superior ἐπιστημονική; cum igitur hae duae sint animi partes, prudentia alterius harum partium virtus est, idest posterioris, & in qua vigent opiniones: id quod probat declarata communione ambarum harum rerum, idest opinionis, & prudentiae, cum vtraeque versentur in rebus, quae aliter se habere possunt: expositaeque sint varietati: haec igitur sunt, quae adhuc tradidit, pertinentia ad ostendendam tamquam societatem illarum. Quin etiam inquit, falleretur, qui definire volens prudentiam, putaret se satis illam expressisse, si solum dixisset, ipsam esse habitum animi, qui obtemperet rationi: alij enim quoque habitus sunt, qui sequantur rationem, tamquam ducem, docet hoc verum esse, desiderarique adhuc, quae ipsam seiungant, quod ipse facit a signo argumento ducto: indicio enim est, non esse plenam perfectamque definitionem: nec existimari posse vnam, eandemque rem esse artem, & prudentiam, quod huiusmodi habitus obliuio extat; extitere enim aliquando, qui cum artem aliquam didicissent, ob grauem aliquem & longum morbum, siue quia quapiam alia ratione erepta ipsis est facultas exercendi eam, penitus ipsam obliti sunt; quod prudentiae vsu non venit, quia tempora crebra veniunt colendi ipsam, & in publicis, priuatisque omnibus factis frequens est vsus ipsius: & praeterea quia & secum aliquis cum cogitat de quapiam re, meditaturque quippiam, ipsa vtitur, & cum consilium alij dat.

Ἐπεὶ δ' ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν καθόλου ἐστὶν ὑπόληψις, καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων: εἰσὶ δ' ἀρχαὶ τῶν ἀποδεικτῶν, καὶ πάσης ἐπιστήμης: μετὰ λόγου γὰρ ἡ ἐπιστήμη, τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ, οὔτ' ἂν ἐπιστήμη εἴη, οὔτε τέχνη, οὔτε φρόνησις: τὸ μὲν γὰρ ἐπιστητὸν, ἀποδεικτόν: αἱ δὲ τυγχάνουσιν οὖσαι περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν: οὐδὲ δὴ σοφία τούτων ἐστί: τοῦ γὰρ σοφοῦ περὶ ἐνίων ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν.

Quia autem scientia est existimatio de rebus, quae in vniuersum sunt, & necessario sunt: sunt autem principia quaedam rerum, quae demonstrationum materia sunt, atque omnis scientiae: iuncta enim cum ratione scientia est, principij eius quod scientia percipitur, neque scientia esse potest, neque ars, neque prudentia: quod enim scientia percipi potest, idem materia demonstrationis: hae autem sunt circa res, quae possunt aliter se habere: neque iam sapientia horum est: sapientis enim est, de quibusdam rebus demonstrationem tenere.

POSTQVAM disseruit de tribus habitibus intellectus, & quomodo accipi debeant, docuit, qui habitus sunt scientia, ats, & prudentia; nunc se confert in quartum explicandum; idest mentem: inquit igitur. Quia scientia existimatio est de rebus, quae in vniuersum fiunt, & quae necessariae sunt: extant autem principia quaedam eorum, quae demonstratione illustrantur, & omnis scientiae, atque hoc, quia scientia procedit cum ratione, causamqne adferr eorum omnium, quae tradit, principij eius, quod docet scientia; materiaque propria ipsius est, non existit, neque datur scientia, neque ars, neque prudentia: est autem hoc ἀνταπόδοσις, redditioque superioris illius ἐπεὶ, vnde orsus est; cuius statim causam adfert, atque ait: quod enim praecipitur a scientia, materiaque ipsius est id, quod demonstrari potest; firmaque hac ratione comprobari: hi autem habitus versantur in rebus, quae res aliter se saepe habeant: intelligit autem artem, & prudentiam; nam scientiam habere principia sua necessaria constat, quae tamen, & ipsa hinc reijcitur, quia principia scientiarum non percipiuntur demonstratione, aliter res numqnam exitum finemque suum nanciscetur. Addit etiam quartnm habitum, idest sapientiam, & ipsum huic rei reddendae accommodatum non esse; eur autem, & ipse hinc depellatur, statim ostendit: inquit enim sapientis munus esse in aliquibus rebus vti demonstratione: firmisque argumentis quaedam comprobare.

Εἰ δὴ οἷς ἀληθεύομεν, καὶ μηδέποτε διαψευδόμεθα περὶ τὰ μὴ ἐνδεχόμενα ἢ καὶ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, ἐπιστήμη καὶ φρόνησίς ἐστι καὶ σοφία καὶ νοῦς: τούτων δὲ τῶν τριῶν μηθὲν ἐνδέχεται εἶναι: λέγω δὲ τρία, φρόνησιν, σοφίαν, ἐπιστήμην: λείπεται νοῦν εἶναι τῶν ἀρχῶν.

Si igitur ea, quibus verum dicimus, & numquam falsi aliquid praedicamus, versantur in ijs, quae non possunt aliter se habere, siue etiam in ijs quae possunt, scientia sunt, & prudentia, & sapientia, & mens: horum autem triū nihil est: dico autem tria, prudentiam, sapientiam, scientiam: restat vt mens sit principiorum.

CONCLVDIT modo rationem omnem: cum enim ostendisset, qui habitus animi idonei non forent constituendis initijs scientiarum, reiecissetque inde quattuor illos, quos aliqui falso putarent, praestare hoc posse, indicat, quinti illius, quem enumerauerat, hoc esse officium, idest mentis: eam enim solam auctoritatem fidemque illis comparare: ita autem argumentatur, repetitis illis, quae dixerat: iteratoque tamquam fundamento totius rationis; si enim ait, habitus, quibus verum dicimus, & numquam decipimur in his rebus existimandis, quae & non aliter, & aliter se habere possunt: planum autem est intelligere ipsum his verbis, & res necessarias, & contingentes; complectitur enim vtramque materiam, illi autem sunt inquit, scientia, & prudentia, & sapientia & mens, omittit autem artem, vt cui plane non videbatur tantum tribui posse, vt vi, potestateque ipsius firmitatis aliquid, ac roboris adderetur initijs scientiarum, & quia inclusa aliquo modo est, propter similitudinem magnam, quam cum ipsa habet, in prudentia. Addit autem, vt concludat: trium vero horum nullum est, quod hoc praester, quae autem intelligat, exponit, restat inquit, vt mens sit principiorum scilicet.

Τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέχνας ἀποδίδομεν: οἷον Φειδίαν λιθουργὸν σοφὸν, καὶ Πολύκλετον ἀνδριαντοποιὸν: ἐνταῦθα μὲν οὖν οὐθὲν ἄλλο σημαίνοντες τὴν σοφίαν, ἢ ὅτι ἀρετὴ τέχνης ἐστίν.

Sapientiam autem in artibus tribuimus ijs, qui sunt in ijs ipsis artibus eximij, ac praestantes, veluti Phidiam statuarum e lapide opificem, sapientem, ac Polycletum imaginum ex aere factorem: hic nihil aliud significantes sapientiae nomine, quam virtutem artis.

DOCET sapientiam non vno semper modo capi; cum enim de ipsa vna virtutum quinque

mentis,

mentis, accurate disputaturus esset, quattuor illarum iam expositis, ne quis error nasceretur, significare hoc voluit; primum igitur ostendit, quomodo vulgo vsurpetur hoc nomẽ: cum enim de aliquibus agatur, qui excellant in aliqua arte; consuetudo solet hos vocare sapientes, dicereque ipsos in ea consecutos esse sapientiam, idest perfecte, absoluteque ipsam tenere. Probat hoc verum esse exemplo quorundam summorum opificum, quos multitudo hoc praeclaro nomine ornaret, veluti inquit Phidiam, qui è lapide statuas fabricaret, homines dicunt opificem sapientem: eodemque pacto Polycletum Sicyonium, qui ex aere simulacra conficeret, artificem sapientem. Adiungit vt in his duobus, ita in reliquis artibus morem esse ijs, qui valde exquisiti, praestantesque in ipsis forent, tribuere hoc nomen. Sed etiam admonet, ipseque met declarat, ita se rem habere, vt traditum a me est, idest nihil aliud ostendere velle illos, qui sic loquuntur, nisi eos egregiam virtutem, & laudem in ea arte operibusque ipsius adeptos esse.

Εἶναι δέ τινας σοφοὺς οἰόμεθα ὅλως, οὐ κατὰ μέρος, οὐδ' ἄλλο τι σοφούς, ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ. Τὸν δ' οὔτ' ἂρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρα. Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν: ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη ἂν τῶν ἐπιστημῶν εἴη ἡ σοφία.

Esse autem quosdam sapientes arbitramur vniuerse, non singillatim, neque in alia quapiam re sapientes, quemadmodum Homerus locutus est in Margite.
„ Hunc neque fossorem Dij effecerunt, neque aratorem: Neque alia quapiam in
„ re sapientem. Quapropter manifestum est, esse maxime exquisitam in omnibus scientijs sapientiam.

Significat aliter quoque homines solitos appellare non nullos sapientes, qui vniuerse, eunctisque in rebus summo consilio vterentur, possentque ceteros mortales erudire, nec vna aliqua in arte solum multum viderent, vt superiores illi. Verum autem hoc, propriumque sapientiae nomen, declarat etiam è sua sede in alienam minime transire solitum, sed manere in optimis consilijs alijs dandis; Homerumque indicat in leui & ridiculo poemate hoc nomen ita cepisse, & tamquam ipsum declarasse, cum dixerit, voluisse Deos, eum, de quo sermo illic erat, non extitisse neque fossorem, neque aratorem, neque alia vlla in re sapientem. Margites autem ludicro illi poemati nomen erat, cuius meminit Aristoteles περὶ ποιητικῆς, & Plato in posteriore Alcibiade. Nec non Clemens Alexandrinus, quem pium scriptorem, & valde eruditum, olim curaui excudendum, eiusdem mentionẽ fecit in primo libro στρωμάτων: inquit autem Aristoteles, concludens rationem, perspici hinc posse maxime exquisitam, perfectamq; veram esse sapientiam inter omnes scientias, & praeclaras artes eodem pacto, quo in ceteris studijs, artibusque, qui maxime excellentes forent, vt ipsi sapientes vocarentur.

Δεῖ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν.

Oportet igitur sapientem, non solum quae è principijs proficiscuntur, intelligere, sed etiam circa principia non decipi, neque peccare.

Admonet, quae requirantur, vt ita aliquis sapiens merito vocetur, & sine quibus honestum hoc nomen non adipisceretur: neque enim arbitror corollarium hoc esse, ac sententiam, quae è superioribus, iam explanatis, eliciatur; si sapiens tantum teneret, quae ex ijs, quae sumit ad concludendum, principijsque scientiae alicuius conficerentur, non esset melior quouis instructo aliqua scientia, sed quia, quod ipsi illi non licet, rationem etiam reddere potest principiorum, confirmareque ipsa, ideò vincit eum, talisque est, qualem describit; inquit ergo. Opus est igitur, sapientem non solum intelligere, quae e principijs proficiscuntur, conclusaque vi ipsorum sunt, verum etiam non decipi, errorique vlli affinem esse in cognitione principiorum; ijsque omnibus, quae ad ipsa faciunt.

Ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων.

Qua-

Quapropter existimari debet sapientiam esse mentem, & scientiam, & tamquam caput habentem scientiam rerum maximo honore dignarum.

Hoc potius, nisi fallor, similitudinem habet corollarij, cum dicat. Quapropter esse debebit sapientia, mẽs, & scientia, & veluti scientia instructa & ornata capite, non quod contingit alijs scientijs, quae constituere non possunt, nec probare sua principia, destituta illo, & quasi manca. Adiungit etiam aliud, quod dignitatem ipsius declarat: materiam enim ipsius esse inquit, plenissimam honoris, & admodum honestam, id quod satis exploratum est: dignitas enim, nobilitasque rerum, quae quaeruntur a scientijs, auget magnopere dignitatem ipsarum, veluti scientia siderum, ortusq;, atque obitus stellarum, praestat in hoc geometriae, cum vincatur ab ipsa, quia non est ita exquisita, vt illa. Nam quod eam tamquam capite instructam esse inquit, caput μιν φησὶν ἔχειν appellauit vim, & potestatem eius, quam habet, vt inquit, ornandi, & confirmandi rationes inferiorum. Non video autem cur debuerit lectio variari, quae recta est, ac constanter mansit in cunctis, quos nactus sum, antiquis libris: nam praeter illos, qui olim in manus meas venerunt, non nullos postea vidi, qui cum illis consentiunt. Non tam bene autem sentio de lectione, quam anteponunt receptae, qui auctores fuere huius nouitatis: duriuscula enim mihi videtur; sensum etiam ipsam nihil aut parum variare apertum est.

Ἄτοπον γὰρ εἴ τις τὴν ἐπιστήμην πολιτικὴν, ἢ τὴν φρόνησιν σπουδαιοτάτην οἴεται εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἄνθρωπός ἐστιν.

Absurdum enim est, siquis ciuilem scientiam, siue prudentiã existimat maximo studio, & honore dignã esse, nisi optimum omniũ, quae sunt in mũdo, homo sit.

Cum summa laude extulisset sapientiam, dixissetq; ipsam versari in rebus videndis honestissimis, hoc etiam argumento addit, perspici non comparandam cum ipsa esse ciuilem disciplinam, neq; prudentiam, quarum materia omnis esset magno interuallo minor, cum curet res humanas, doceatq; quomodo mortales bene, beateq; viuere possint, ait igitur. Absurdum, & stultum prorsus futurum, siquis putet cognitionem rerum ciuilium, prudẽtiamq; quae vsum ipsarum vendicat ab omni errore, culpaq;, existimaret esse praestantissimam, summaeq; dignitatis: nisi vellet hominem optimum omnium esse, quae sunt in hoc mundo, a qua opinione, sententiaq; ipse maxime abhorret, cum omnino velit vniuersum hunc mundum, ornatumq; rerum aeternum esse, partesq; itidem ipsius non paucas ab interitu solutas & liberas, etsi de toto hoc pietas nostra Christiana aliter sentit, vt satis notum est, & omnibus perspectum: sed nos suscepimus sententias auctoris huius pro viribus declarandas, non veritatem ipsarum indagandam, de qua dubitandum non est, cum ita placuerit principi, & conditori nostrae sanctissimae legis.

Εἰ δὴ ὑγιεινὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν ἕτερον ἀνθρώποις, καὶ ἰχθύσι: τὸ δὲ λευκὸν καὶ εὐθὺ ταυτὸ αἰεί, καὶ τὸ σοφὸν ταυτὸ πάντες ἂν εἴποιεν: φρόνιμον δὲ, ἕτερον: τὸ γὰρ περὶ αὑτὸ ἕκαστα τὸ εὖ θεωροῦν, φαῖεν εἶναι φρόνιμον, καὶ τούτῳ ἐπιτρέψειεν αὐτά: διὸ καὶ τῶν θηρίων ἔνια φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὑτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν.

Si igitur salubre, & bonum aliud est hominibus, ac piscibus: album autem, ac rectum semper idem, & sapiens idem omnes dicerent, prudens vero, aliud: quod enim circa semet ipsum singula bene perspicit, id prudens esse dixerint, & huic res suas committerent. Quare beluarum etiam quasdam prudentes aiunt esse, quaecunque circa suam vitam cernuntur, vim & potestatem habere praesentiendi, quod futurum est.

Alterum hoc argumentum est, quo idem probat, sapientiam scilicet, & prudentiam inter se discrepare: neque eundem animi habitum ambas existimari debere: atque hoc, quia res, quas curant, longè aliae sunt: diuersi autem habitus in diuersis rebus videndis, & rectè administrandis, occupantur, quod constituit, ac verum esse docet, similibus vtens, & rebus, quarum vnae accommodatae sunt vtilitatibus animantium, ac varijs ipsarum in-

genijs; alterae vero natura constant: priores enim harum variantur, variatis naturis animantium: posteriores eaedem apud omnes, atque omnibus in terris sunt:inquit igitur, si salubre, ac bonum aliud est hominibus, ac piscibus; album autem, ac rectum idem semper, nec variatur, eodem pacto sapiens idem omnes appellarent: prudens vero diuersum: declarat hoc, ostendens, quae vere prudentes animantes vocari possunt; esse enim illud, inquit, prudens omnes mortales dicerent, quod vim habet, ac potestatem videndi, quae sibi accommodata sunt cunctis in rebus, vt huic ipsi committerent res suas, ac semetipsos. Adiungit autem, tamquam corollarium, quod sanè & ipsum valet ad hoc comprobandum, homines consuesse vocare beluas non nullas prudentes, illas inquam, quae perspiciuntur habere in vita sua tuenda vim, ac potestatem quandam praesentiendi tempestates futuras, vnde intelligentes imbecillitatem suam, sedulo parant prius, quae ad victum necessaria sunt: huiuscemodi autem in primis existimantur esse apes, & formicae. Cadere vero hoc diuinum nomen prudentiae in ipsas significauit Plutarchus, qui scripsit libellū eruditum, in quo quaesiuit, vtrae animantes prudentiores forent, siue quae in terris viuerent, siue quae in aquis.

Φανερὸν δ' ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ πολιτικὴ, καὶ σοφία ἡ αὐτή: εἰ γὰρ τὴν περὶ τὰ ὠφέλιμα τὰ αὑτοῖς ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι: οὐ γὰρ μία περὶ τὸ ἁπάντων ἀγαθὸν τῶν ζώων, ἀλλ' ἑτέρα περὶ ἕκαστον: εἰ μὴ καὶ ἰατρικὴ μία περὶ πάντων τῶν ὄντων.

Apertum autem est, non posse vllo pacto eandem esse ciuilem scientiam, & sapientiam: si namque illam, quae versatur circa res vtiles ipsis, vocabunt sapientiam, multae extabunt sapientiae: non enim vna circa bonum omnium animalium versatur, sed alia circa vnumquodque ipsorum: nisi medendi artem de omnibus quae sunt, eandem esse volumus.

PROBAT hoc argumento, non esse vnam, eandemque facultatem, quae res ciuiles curat, docetq;, quomodo resp. gubernanda sit, & sapientiam. siue igitur haec alia quaestio est, siue pro prudentia cepit politicam: ita autem duos hos habitus putat inter se discrepare: vt satis apertum sit discrimen eorum, quod facit, nisi fallor, vt distingueret ipsum solum duos hos, quos nominat, habitus; nam non est perspicuum discrimen inter prudentiam, & sapientiam; vnde plurimum curae posuit in ipsis distinguendis: etsi autem planam, apertamque esse vult differentiam inter duos hos habitus, id est politicam, & sapientiam, argumento tamen ipsos seiungit: si enim inquit, appellarent sapientiam habitum, qui versatur in his videndis, quae sunt emolumento, ac prosunt sibi ipsis, multae forent sapientiae: neque enim vna est, quae inuestigat bonum accommodatum cunctis animalibus, verum inquit alia atque alia: simili autem constituit, non vnum atque idem bono esse cunctis animalibus, iuuareque ipsa; neque enim eadem ars, praeceptaque medicorum eadem opitulantur, sine discrimine vllo, cunctis animantibus diuersorum generum.

Εἰ δ' ὅτι βέλτιστον ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζώων, οὐδὲν διαφέρει: καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολὺ θειότερα τὴν φύσιν: οἷον φανερώτατά γε, ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν: ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη, καὶ νοῦς τῶν τιμιωτάτων τῇ φύσει.

Si autem, quia homo est optimum omnium animalium, nihil hoc interest: etenim homine alia multo diuiniora sunt natura: veluti apertissime è quibus mundus constat: ex ijs igitur, quae à me dicta sunt, planum est, sapientiam, & scientiam, & mentem esse rerum, quae diuinissimae sunt natura.

VIDEBAT Aristoteles occurri posse suae sententiae ab aliquo pertinaci homine, qui omnino vellet vnam, atq; eandem esse sapientiam, & prudentiam, nec separari vllo pacto ipsas posse: vteretur autem hoc argumento, quod prudentia versatur tota in homine ornaudo, & ab omni incōmodo liberādo, qui homo praestantissimū est omnium animaliū, quare habitus, qui optimas res, & sūma dignitate praeditas curāt, ijdē haberi debent, cū cōueniat ipsis in materia, quā curant; non inficiatur noster, quin homo antecellat ceteris animātibus, sed negat eū tantae dignitatis esse, quātae aduersarius putabat, cū alia sint multo diuiniora natura,

rura, quae non attingit prudentia, vt apertissime ac sine vlla controuersia mundi partes non nullae, e quibus vniuersus hic ornatus rerum constat, vnde vere initio dixit, quod aiebant illi inane esse, & nihil ad rem facere. In primis autem hoc declarare significant ea, e quibus mundus consistit: intellexit enim, quae oculis cernuntur, vt Solem, Lunam, & Caelum, stellasque: & si namque sunt alia adhuc praestantiora, vt Deus, naturaeque separatae ab omni materia, non tamen tam aperte hoc testarentur, quia luminibus humanis non visuntur. Quod ad verba pertinet, quibus vsus est, Plutarchus quoque, cum ex opinione Epicuri traderet, quomodo concretus, coagmentatusque esset mundus, ait. πῶς συνίσταιτο ὁ κόσμος. Excluso autem, explosoque hoc quoque, repetit definitionem sapientiae, & de materia ipsius, vt facere poterat, magnifice loquitur,

Διὸ Ἀναξαγόραν, καὶ Θαλῆν, καὶ τοὺς τοιούτους, σοφοὺς μὲν: φρονίμους δ', οὔ φασιν εἶναι, ὅταν ἴδωσιν ἀγνοοῦντας τὰ συμφέροντα αὐτοῖς: καὶ περιττὰ μὲν, καὶ θαυμαστὰ, καὶ χαλεπὰ, καὶ δαιμόνια, εἰδέναι αὐτούς φασιν: ἄχρηστα δ', ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζητοῦσιν: ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἔστι βουλεύσασθαι.

Quare Anaxagoram, & Thaletem, & huiuscemodi omnes, sapientes quidem: prudentes autem non aiunt esse, cum aspexerint eos ignorare, quae sibi emolumento esse possunt: & eximias quidem res, praestantesque scire aiunt, & admirabiles, & arduas, & diuinas tenere: inutiles autem, quia non humanas res quaerunt. Prudentia autem circa res humanas versatur, & de quibus licet consultare.

Hoc aperte corollarium est, quod tamen & ipsum non parum valet ad iudicium suum confirmandum; consuetudinem enim, moremque loquendi ita capere haec nomina ostendit, quae consuetudo vocat Anaxagoram, & Thaletem physicos, ceterosque eius generis, qui numquam rem quaesiuerint, sapientes viros, prudentes vero nullo pacto, atque hoc ea de causa, quam dixi, & vt ipse adiungit, cum videant eos ignorare, quae prodessent sibi ipsis, & scirent illa, quae etsi eximia sunt, & admirabilia (ornat autem illa, & multis nominibus dignitatem eorum praedicat, etsi vere hoc facere poterat, quia, & ipse eodem studio tenebatur) tamen inutilia sunt, quia humanae vitae non opitulantur, quae vtilia scilicet, ac fructuosa studiose quaeri putant illi oportere: prudentia autem ait, occupata tota est in hominis proprijs rebus, & de quibus cum res postulat, licet deliberare, quod de superioribus illis vsu non venit. Significauit autem illa vno nomine aliquo modo M. Cicero, quae pluribus expressit Aristoteles, aut si non cuncta, πολλὰ saltem, cum inquit etiam quid in Caelo fiat, scite auemus. Non sine causa autem cum physicos nominaret, qui accusarentur a multitudine, quod rei potius operam non darent, appellauit illos duos, non autem Democritum, qui sine incommodo vllo hoc facere poterat, quia habebat amplum patrimonium; duo autem illi pauperes erant; id quod de ipsorum altero significauit Plutarchus in Pericle: alebat enim illum summus hic orator, & princeps reipublicae; vnde cum in bello Peloponnesiaco, toto animo conuersus esset Pericles in tuenda ciuitate ab hostibus, ac quae tempus illud ferebat, procurādis, visus sibi est doctissimus vir spretus ab eo esse, questusque cum eo de hoc libere est; quin autem Thales, & ipse tenuis homo foret, dubitari non potest; commemorauit enim hoc noster hic auctor in primo libro πολιτικῶν.

Τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτ' ἔργον εἶναι φαμὲν, τὸ εὖ βουλεύεσθαι: βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδ' ὅσων μὴ τέλος τί ἔστι καὶ τοῦτο, πρακτὸν ἀγαθόν: ὁ δ' ἁπλῶς εὔβουλος, ὁ τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπῳ τῶν πρακτῶν στοχαστικὸς κατὰ λογισμόν.

Prudentis enim maxime hoc munus esse volumus, bene consultare: consultat autem nemo de rebus, quae aliter se habere non possunt: neque de illis, quorum finis aliquis non est, atque id quidem bonum, quod sub actionem cadat: consultator autem simpliciter is bonus est, qui eius quod optimum homini est rerum omnium, quae agi possunt, coniectator est, ratione earum subducta.

INTERPRETES censuerunt hoc esse quintum argumentum, quo itidem Aristoteles separat prudentiam a sapiẽtia, & si manifesto verba haec apta sunt e superioribus, confirmãtq; quod dictum fuerat, & tamen certum est, hoe etiam ipsa facere. Cum igitur velit hoc potissimum officium esse prudentis viri, bene deliberare de rebus incertis, obscurisque: deliberet autem nemo de ijs, quae aliter se habere non possunt, vnumq; tantum exitum habent: neq; etiam de rebus, quae finem nullum habent, quem etiam si haberent, non esset is, qui agitur, materiaq; sit rerum gerendarum bona, vtilisque vitae, atque ille, qui simpliciter in hoc laudatur: existimaturque praeditus esse facultate consilia bona semper dandi, sit ille, qui eius, quod optimum est homini, coniectator est, cum quaeritur de rebus, atque hoc praestare potest, diligenter omnibus ponderatis, subductaque ipsarum ratione, non erit sapiens, qui humanas non versar animo, neque in rebus proprijs suae facultatis videndis vtitur eadem ratione, subducitque ipsarum rationem: sed primo aspectu veritatem illarum videt.

Οὐδ' ἔστιν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα γνωρίζειν: πρακτικὴ γάρ: ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα.

Neque est prudentia solum rerum, quae in vniuersum sunt, sed opus est res quoque singulares nosse: munus enim ipsius est agere: actio autem versatur circa res singulares.

SEXTVM hoc argumentum putatur esse, quo idem conficitur. Inquit enim, prudentia non solum versatur circa ea, quae in vniuersum fiunt, verum etiam curat, & studiose quaerit res singulares: aliter enim non posset officio fungi, id quod non vsu venit sapientiae, quae sapientia cum conflata sit è mente, & scientia, quarum vtraq; materiam suam habet, res, quae in vniuersum fiunt, & ipsa, vt par est, non discedit ab illis. Verum esse, quod dixit de prudentia; oportere ipsam intelligere quoq; res singulares, probat, quia virtus est, quae versatur in rebus agendis: agimus autem addit, res singulares, non quae in vniuersum fiũt; etsi illa quoque opus est, cognita esse prudenti: exordium enim inde ducitur: nec tamen non maiorem fructum ferunt vsibus nostris notitiae rerum singularium, quàm vniuersarum, vt testatus quoque ipse est in II. libro de arte dicendi.

Διὸ καὶ ἔνιοι οὐκ εἰδότες, ἐνίων εἰδότων, πρακτικώτεροι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, οἱ ἔμπειροι: εἰ γὰρ εἰδείη, ὅτι τὰ κοῦφα, εὔπεπτα κρέα, καὶ ὑγιεινά: ποῖα δὲ κοῦφα ἀγνοοῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν, ἀλλ' ὁ εἰδὼς ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα, καὶ ὑγιεινά, ποιήσει μᾶλλον: ἡ δὲ φρόνησις, πρακτικά: ὥστε δεῖ ἄμφω ἔχειν, ἢ ταύτην μᾶλλον.

Quare quidam, qui nullam scientiam attigerunt, non nullis doctis viris ad res agendas aptiores sunt, & in alijs, qui multarum rerum vsum habent. Si enim sciat aliquis, leues carnes, cum facile concoquantur, esse salubres: leues autem quae sunt, ignoret, non efficiet valetudinem, sed qui scierit, auium esse leues, & salubres, magis efficiet. Prudentia autem rebus agendis facta est. Quare ambas oportet habere, vel hanc potius.

EST hoc apertè corollarium: affert autem causam eius, quod perturbabat multos, voluitque ipsis eripere hunc errorem, qui est fructus, quem hinc, praeter ea, quae docebat, capere possunt, qui legunt: illud autem erat, quod videbant nõn nullos, qui non essent instructi doctrina vlla, magis idoneos esse ad res gerendas, & munus suum implendum: in alijs autem multis hoc vsu venire inquit illis, qui empirici vocantur: exemplo enim vtitur eorum, qui medentur aegrotis, cuius rei duplex est via; quidam enim eorum artem didicerunt & praeceptis veterum medicorum imbuti sunt; alij vsum tantum habent: & aliquid valent in morbis depellendis, quia periculum saepe fecerunt earum retũ, & experti sunt ipsas: inquit igitur, hoc ostẽdere studens; si enim didicerit quispiam, sciatq; carnes leues facile cõcoqui, salubresq; esse: ignoret tamen, quae sint leues, nũquam sanabit aegrotũ, sed hoc

praesta-

praestabit, qui sine illa communi intelligentia, cognouerit, auium leues carnes esse tales; accommoda autem hoc ei, quod in manu nunc habet: aitque, prudentia autem incumbit in res agendas: habetq; hoc studium; quare inquit, opus est ambas has propositiones tenere, quod si alteram tantum percipere quis potest, magis prodest ea, quae particularis est.

Εἴη δ᾽ ἄν τις καὶ ἐνταῦθα ἀρχιτεκτονική.

Erit autem hic quoque princeps quaedam, & quae imperium habeat.

ADIVNGIT in rebus etiam humanis extare quandam, quae vim, & speciem habeat architectonicae, idest eius, quae praecipiat, & mandet, quid faciendum sit: illa autem est propositio vniuersalis, quae tamquam aliquo modo nihil moliatur, sed singularis hoc & efficit, vt illic fabri. Similitudinis autem non nihil cum hoc habet locus ille, quem attigit M. Cicero pro Archia: ipse namque ponit quaestionem, statimque eam dissoluit; sed etiam adiungit, si ambo illa coniungantur, tunc melius perfectiusq; rem actum iri. Verba eius sunt. „ Quaeret quispiam, quid? illi ipsi; summi viri, quorum virtutes litteris proditae sunt, ista„ ne doctrina, quam tu laudibus effers, praediti fuerunt? difficile est, hoc de omnibus con„ firmare: & quae sequuntur, ne totam sententiam, satis longam huc transferam, praesertim eum in claro, & illustri loco posita sit. Discrimen autem esse videtur, quod M. Cicero putat, eruditum virum, & qui praecepta cognorit, maiorem vim habere, ad rem agendam, quàm illum, qui vsu & periculo facto multarum rerum didicerit, & valde idoneus rebus gerendis factus sit.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ, καὶ ἡ φρόνησις, ἡ αὐτὴ μὲν ἕξις: τὸ μέντοι εἶναι οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς.

Est autem & ciuilis scientia, & prudentia idem quidem habitus: status tamen & natura ipsis non eadem est.

CVM iam declarasset quinque illos habitus rationis, quos sibi proposuerat explicandos, repetit prudentiam, qui vnus eorum fuerat, vt plenius, accuratiusque ipsum explanet: est enim prudentia habitus, sine quo integrae ac perfectae non possunt esse morum virtutes; vnde merito a veteribus, doctis viris, appellata est, ars vitae, quia moderatur eunctis, animi motibus factisque: in eam igitur nunc totam incumbit: primum autem, in quo conueniat ipsi cum ciuili facultate, tradit, & in quo etiam ambae dissentiant inter se: aitque ipsas vnum, eundemque habitum esse; vi tamen, & natura diuersas, quippe cum habitus idem ea ratione, qua sibi ipsi prosit, sectetur que vtilitates suas, prudentia vocetur: qua vero tuetur rempublicam, consilioque suo ipsam regit, vocatur ciuilis facultas.

Τῆς δὲ περὶ πόλιν: ἡ μὲν, ὡς ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, νομοθετική: ἡ δὲ, ὡς τὰ καθ᾽ ἕκαστα, τὸ κοινὸν ἔχει ὄνομα πολιτικὴ αὕτη δὲ, πρακτική: βουλευτική: τὸ γὰρ ψήφισμα πρακτὸν, ὡς τὸ ἔσχατον.

Eius autem, quae ad ciuitatem dirigitur, vna quidem est tamquam principatum gerens prudentia, quae leges scribit: haec vero veluti res singulares: quae cōmuni nomine vocatur ciuilis: haec autem est ad agendum nata, & operam omnē suam ponit in consilijs dandu: plebiscitum enim sub actionem cadit, vt vltimū.

RELICTA illa, quae proprie prudentia vocata est, occupaturq; in priuatis rebus, diuidit alteram, idest ciuilem facultatem: duoq; genera ipsius facit, quorum alterum idest prudentiā architectonicam vocatam esse ait, ob similitudinem eorum, qui formas aedificiorum describunt, postea nihil eius operis manu attingunt, architectonicam prudentiam esse inquit, quae studium omne suum, operamque consumit in scribendis legibus, postea curam relinquit alijs illarum seruandarum: alterum autem genus prudentiae idest, quae versatur in singularibus rebus commune nomen retinere ait, appellariq; ciuilem facultatem, quae autem illa sit ostendit, atque eam esse vult, quae incumbit in res agendas, & quid sui consilij sit in deliberationibus loquitur, quod verum esse declarat, addens plebiscitum esse vnū eorum, quae aguntur; aptumq; illis rebus administrandis: cum enim res eo perducta est, lo

cus non est amplius consilijs, restatque tantum agere, cum sit illud, idest plebiscitum, senatusue consultum, vltimum atque extremum.

Διὸ πολιτεύεσθαι τούτους μόνους λέγουσι· μόνοι γὰρ πράττουσιν οὗτοι, ὥσπερ οἱ χειροτέχναι.

Quare remp. administrare hos solum dicunt: soli enim agunt hi, tamquam ministri, ac famuli.

Corollarium hoc est, quod etiam valet ad id, quod dixit confirmandum, pruden- A
tiam, quae versatur in actionibus singularibus, appellari politicam, atque hoc, quia qui
gerunt in ciuitate publicas res singulares, solent soli dici πολιτεύεσθαι, idest dare operam
reipublicae; exempli causa, Solon Athenis non dictus esset πολιτεύεσθαι, cum leges scribe-
bat; etsi formam illius reip. describebat, sed Pericles, Themistocles, Demosthenes, qui
sententiam dicebant in contione, cum de bello, aut de pace deliberabatur. Epicurus quo-
que, cum dissuaderet a rep. attingenda, hoc verbo vtebatur, vt indicat quoque in epistola
quadam ad Atticum deditum ei rationi, M. Tullius, insimulans enim eum, inquit.
» Vbi tu es, qui ais πολιτεύεσθαι non oportere, non ne te Bruti nostri volticulus ab ista ora-
» tione deterret? Idem etiam Cicero vsus est ambobus his nominibus μεταφορικῶς, transtu-
litque ipsa ad remp. ab arte eorum, qui aliquid aedificant, in epistola quadam ad M. Varro
» nem: inquit enim. Non deesse, siquis adhibere volet, non modo, vt architectos, verum e-
» tiam vt fabros, ad aedificandam rempublicam: appellauit enim fabros, quos auctor hic no
ster vocat χειροτέχνας, quos etiam Graeci frequentiore vocabulo vocant οἰκοδόμους, nam alte-
rum verbum conuenit cunctis, qui quamlibet artem colunt, ac tractant.

Δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιστ' εἶναι ἡ περὶ αὐτὸν καὶ ἕνα, καὶ ἔχει αὕτη τὸ κοινὸν ὄνομα, φρόνησις· ἐκείνων δὲ, ἡ μὲν, οἰκονομία· ἡ δὲ, νομοθεσία· ἡ δὲ, πολιτική, καὶ ταύτης ἡ μὲν, βουλευτική, ἡ δὲ δικαστική.

Videtur autem & prudentia esse maxime, quae circa se ipsum, & vnum, & vocatur haec communi nomine, prudentia: illarum autem, haec quidem, domestica disciplina: haec vero, scientia legum scribendarum, haec autẽ ciuilis ratio: atque huius haec quidem, quae occupatur in consultando; haec vero quae in litibus iudicandis.

Longius accuratiusque disserit de prudentia, primum autem commemorat, veram & propriam prudentiam esse, quae tota occupata est in semetipso, atque vno iuuando; dignamque hanc maxime esse, quae hoc nomine appelletur: simplex igitur haec est, neque diuiditur in partes vllas, quemadmodum altera, cuius commune nomen hic non ponit, sed partes ipsius, ac species appellat; quarum prudentiarum primam nominat, quae domum regit; totiusque familiae bonum, vtilitatemque tuetur: alteram esse vult, quae suscipit curam scribendarum legum, quod munus esse supra significauit sapientiae; tertiam autem ipsius speciem esse ait, cuius antea meminerat, vocatam a nomine totius ciuitatis politicam: vniuersam enim hic prudens consilio suo amplexatur, ac tuetur, praemioque ac paena, legibus statutis, ciues in officio retinet: partes ipsius esse inquit, vnam curam illorum, qui deliberant de republica, consilioque student prodesse ciuitati: depellereque ab ea mala, & bona eodem conuocare, alteram esse inquit, quae in foro causas: vni tamen saepe ijdemque, vtrumque munus sustinebant, vt M. Cicero de se, amissa republica, prae-
» dicauit his verbis. Cum defensionum laboribus, senatorijsque muneribus aut omnino,
» aut magna ex parte essemus aliquando liberati.

Εἶδος μὲν οὖν τι ἂν εἴη γνώσεως τὸ αὑτῷ εἰδέναι. ἀλλ' ἔχει διαφορὰν πολλήν· καὶ δοκεῖ ὁ τὰ περὶ αὑτὸν εἰδὼς, καὶ διατρίβων, φρόνιμος εἶναι· οἱ δὲ πολιτικοὶ, πολυπράγμονες. διὸ καὶ Εὐριπίδης. Πῶς δ' ἂν φρονοίην· ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως, Ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένῳ στρατοῦ. Ἴσον μετασχεῖν. Τοὺς γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον.

ζητοῦ

ζητοῦσι γὰρ τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν, καὶ οἴονται τοῦτο δεῖν πράττειν. ἐκ ταύτης οὖν τῆς δόξης ἐλήλυθε τὸ, τούτους φρονίμους εἶναι, καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι τὸ αὑτοῦ εὖ ἄνευ οἰκονομίας, οὐδ' ἄνευ πολιτείας.

Species igitur quaedam cognitionis esset, sibi ipsi intelligere: sed continet in se differentiam multam, ac videtur, qui ea, quae ad ipsum referuntur, nouit, & in ipsis manet, prudens esse: qui ad rempublicam accesserunt, multis, varijsq́ negotijs implicantur. Quapropter Euripides. Quomodo ego saperem, cui licebat sine molestia vna cum multis numerato in exercitu, aequaliter omnium participi esse: Eximios enim, & qui plus quam ceteri rerum gerunt: quaerunt enim quod sibi ipsis bonum est, & hoc arbitrantur, se efficere oportere: ex hac igitur opinione venit illud, hos prudentes esse: atqui fortasse non licet suum procurare sine disciplina domestica, ac sine cura reipublicae.

Dvcit ex ijs, quae iam tradiderat, speciem quandam esse cognitionis, se ipsum cognitum & perspectum habere: resque suas, quales ipsae sunt, intelligere, quod tamen, addit, non semper eodem modo capi solet, cum aliquando hoc laudem in se habeat. aliquando affine sit culpae ac iustae reprehensioni: inquit igitur hoc magnum discrimen, varietatemque in se continere, vt statim declarat, dicens eum, qui res suas nouit, in ipsisque perspiciendis accurate versatus sit, ac tritas denique eas habet, vt exprimamus illud τρίβων, prudentem esse: contra autem, qui incumbunt in rempublicam, operamque ei dant, curiosi sunt, ac nimis multis negotijs se implicant, vnde nullam partem prudentiae tenent: erat autem haec opinio multitudinis, quam inanem ac falsam putat, quod intelligitur etiam inde, quia supra inquit δοκεῖ, etsi nunc videtur confirmare illam auctoritate Euripidis, qui induxit in Philocteta suo hunc, sapientem existimatum & appellatum, virum, vnde nominata fuit fabula, respondentem illi, qui vocaret ipsum prudentem: se merito ita vocari non posse, cui, cum liceret in exercitu tuto viuere, aequali alijs, susceperat tamen ille curas publicas, cupidus honoris, vnde inciderat in grauia mala, eiectusque inde fuerat cum ignominia. Leguntur autem hi versus Euripidis apud Plutarchum in libello, cuius index est περὶ τοῦ ἀνεπιφθόνως ἑαυτὸν ἐπαινεῖν: nec tamen existimandum est, tertium ipsorum mutilatum esse, atque ideo supplendum: sumpsit enim inde Aristoteles id tantum, quod sententiae suae accommodatum erat breuitatis causa, vt fecit alio in loco eiusdem poetae, quem citauit initio octaui libri, in quo pro vno & dimidiato versu eadem de causa vnam tantum vocem συνελθόντες vsurpauit. Adiungit auctor ex hac opinione quorundam fluxisse hanc sententiam, quod soli illi prudentes forent, qui alieno animo essent a negotijs publicis administrandis, priuatisque tantum suis rebus incumberent, quos docet errare, cum sine disciplina domestica, curaque priuatarum rerum, atque etiam reip. ipsius, non possit impetrari securitas, vitaque vacua ab offensionibus, & incommodis.

Ἔτι δὲ τὰ αὑτοῦ πῶς δεῖ διοικεῖν, ἄδηλον, καὶ σκεπτέον.

Amplius autem quomodo negotium suum dispensare oportet, incertum est: idq́ considerandum.

Docet altero hoc argumento, requiri ad res suas priuatas recte & ordine dispensandas, cognitionem multarum rerum habere, quae percipiuntur tractatione & vsu disciplinae domesticae, ac reipublicae ipsius: sine scientia igitur rerum illarum non potest aliquis, vt ait, tueri res suas: est enim id obscurum & incertum, nec potest id, quin percipiatur, omitti: requirit autem perceptio ipsius animaduersionem accuratam. Perspicitur igitur hic, eos, qui dant operam reipublicae, quique rem familiarem curant, non incumbere in res, quae inanes sint, & nullum ipsis fructum ferant, verum in id, quod ipsos iuuent, accommodatumque sit studio ipsorum: namque etsi bene constituta est ciuitas & disciplina domestica recta, tamen adhuc planum non est, quo pacto est opus gerere ea, quae ad ipsum faciunt.

Σημεῖον δ' ἐστὶ τοῦ εἰρημένου, καὶ διότι γεωμετρικοὶ μὲν νέοι, καὶ μαθηματικοὶ γίνονται,

καὶ

καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα: φρόνιμος δ', οὐ δοκεῖ γίνεσθαι: αἴτιον δ', ὅτι καὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας: νέος δ' ἔμπειρος οὐκ ἔστι: πλῆθος γὰρ χρόνου ποιήσει τὴν ἐμπειρίαν.

Signum autem eius, quod dictum est; quod & adolescentes, quidem geometrici, & mathematici fiunt, & in talibus quidem studijs, sapientes: prudens autem, eorum nemo videtur fieri: causa autem huius est, quod & rerum singularium prudentia est, quae vsu, & periculo facto multarum rerum percipiuntur, adolescens vero, peritus rerum non est: longum enim tempus efficiet vsum.

OSTENDERE quod dixit, signumque esse eius rei inquit, idest, quod adolescentes consequi prudentiam nequeunt, id quod cotidie vsu venire videmus, ipsos, si incubuerint in ea studia, non magno negotio percepturos plurimum scientiae geometrarum, & vt ipsam, ita etiam numerorum, & siderum; demumque sapientes, idest valde peritos harum rerum euasuros: prudens vero adolescens non videtur fieri posse: cuius rei causam affert; quam esse vult, quod prudentia conflatur vsu, & cognitione rerum singularium: quae non dicuntur in scholis, tradente ipsas docto aliquo viro, sed notae nobis fiunt vsu, periculoq; facto multarum rerum: aliena autem est a puerili teneraque aetate experientia multarum rerum, nec cadit in eam vllo pacto; solum enim hoc efficere potest, & gignit magnum vsum rerum experientia. Animaduertendus autem modus est loquendi, quod inquit ποιήσει ἐμπειρίαν, & non multo supra ποιοῦσι ὑγίειαν: neque enim experientia, aut valetudo videntur esse materia earum artium, quae faciunt aliquid, & moliuntur.

Ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἄν τις σκέψαιτο, διὰ τί μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν: σοφὸς δὲ ἢ φυσικὸς, οὔ: ἢ ὅτι τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστι: τῶν δ', αἱ ἀρχαὶ ἐξ ἐμπειρίας: καὶ τὰ μὲν οὐ πιστεύουσιν οἱ νέοι, ἀλλὰ λέγουσι: τῶν δὲ, τὸ τί ἐστι οὐκ ἄδηλον.

Nam & hoc aliquis consideraret, cur mathematicus puer effici posset: sapiens autem siue physicus, minimè: an quod ea a materia seiuncta sunt: horum autem principia ex vsu dicuntur, & haec quidem, non credunt adolescentes, sed dicunt: horum autem natura, ac vis, quae sit, non est obscurum.

VSVS fuerat, tamquam certo & explorato, Aristoteles, illo, quod dixerat, adolescentes idoneos esse percipiendis rebus mathematicis: prudentiae autem eosdem compotes fieri non posse; addit autem nunc, quaerere posse aliquem etiam hoc, quod non omnino dissimile est superiori quaestioni; partem certe primam eandem habet: nouam autem alteram. Qua de causa euadere potest adolescens mathematicus: sapiens vero, idest instructus scientia rerum diuinarum, ac caelestium & peritus rerum, quae a natura abditae, occultaeque sunt, nullo pacto, quo loco longè aliter capit sapientem, ac supra fecerat: illic eum vocauit σοφὸν intelligentem & valde doctum, vnde addidit, quarum rerum; hic autem simpliciter sapientem vocat, idest qui cognitionem habeat rerum caelestium, ac diuinarum: putat igitur id fieri posse, quia res mathematicae percipiuntur sine materia, formaq; tantum dempta a corporibus illis: initia autem harum rerum idest caelestium ac naturalium, vsu, & experientia intelliguntur. Alio etiam argumento idem probat: ait enim, praeterea adolescentes haec non credunt, neque securo penitus animo sunt de veritate illorum, idest res caelestes & naturales recte ordineque non nouerunt, sed tamquam dictata andita a doctoribus edunt: haec vero, idest res mathematicas, intelligit autem problemata illa, & theoremata, norunt: causam enim eorum tenent.

Ἔτι ἡ ἁμαρτία ἢ περὶ τὸ καθόλου ἐν τῷ βουλεύσασθαι, ἢ περὶ τὸ καθ' ἕκαστον: ἢ γὰρ ὅτι πάντα τὰ βαρύσταθμα ὕδατα, φαῦλα: ἢ ὅτι τοδὶ, βαρύσταθμον.

Amplius in consultando peccatum exoritur, siue in eo, quod in vniuer-

sum

sum sumptum est, siue in eo, quod singillatim: siue enim, quod aquae cunctae graues, sunt vitiosae: siue quod haec grauis est.

QVARTVM hoc argumentum est, quo idem probat, non esse participes prudentiae adolescentes: nec posse intelligere quempiam res suas, sine disciplina domestica, ac totius reipublicae: consultare enim prius eos decet, antequam gerant aliquid: peccatur autem in consilijs capiendis duobus modis, aut ignorantia rerum, quae in vniuersum sunt tales, aut inscitia particularium: neque enim cuncta, quae sub aliquo genere sunt, & tamquam partes ipsius, aequalia sunt, & paria inter se, cum mutent etiam vim, & potestatem varijs de causis: declarat hoc, verumque esse ostendit exemplo aquarum, quarum quaedam satis leues sunt, illae autem salubres, aliae vero magnum pondus habent, quae sunt inutiles: potest igitur fieri, vt quispiam nesciat, cunctas aquas ponderosas, esse inutiles, contingit etiam, vt labatur aliquis, erretq;, qui non videat magni ponderis aquam esse talem hanc ipsam; falsoque salubrem putet: ambo igitur haec cognita habere oportet, idest vniuersas res & singulares: maior namque in his est ansa peccandi.

Ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν: τοῦ γὰρ ἐσχάτου ἐστὶν, ὥσπερ εἴρηται: τὸ γὰρ πρακτὸν τοιοῦτον.

Non esse autem prudentiam scientiam, perspicuum est: vltimi namque est, vt dictum est: quod enim sub actionem cadit, huiuscemodi est.

EXISTIMAVIT non alienum esse, etsi prius hoc fecerat, ostendere, prudentiam non esse scientiam: id igitur nunc perspicuum esse affirmat, cognitis iam, quae prius ad hos habitus distinguendos attulerat, & praeterea quae modo ad idem praestandum animo videbat. Primum igitur conferens prudentiam cum scientia inquit, ipsam esse extremi atque vltimi, id quod prius etiam se significasse testatur, nam quidquid agitur, vt addit, tale est, idest postremum: neque enim geruntur, quae communia sunt, & vniuersa, sed pars totius illius & communis; vltimum autem vocat, quia cum aliquid efficere, molirique volumus, ordimur ab vniuersali, descendentesq; inde peruenimus tandem, & post multa sedulo animaduersa & parata, ad illud, quod agere volumus, aut fabricare vltimum: restabat enim hoc solum, ijs, quae antecedunt, prouisis.

Ἀντίκειται μὲν δὴ τῷ νῷ: ὁ μὲν γὰρ νοῦς, τῶν ὅρων: ὧν οὐκ ἔστι λόγος: ἡ δὲ, τοῦ ἐσχάτου, οὗ οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη, ἀλλ' αἴσθησις: οὐχ ἡ τῶν ἰδίων, ἀλλ' οἵᾳ αἰσθανόμεθα, ὅτι τὸ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ἔσχατον, τρίγωνον: στήσεται γὰρ κἀκεῖ: ἀλλ' αὕτη μᾶλλον αἴσθησις, ἡ φρόνησις: ἐκείνης δὲ ἄλλο εἶδος.

Opponitur igitur menti: mens enim terminorum est: quorum ratio non est: haec autem vltimi est, cuius non est scientia, sed sensus: non ille qui propriorum est, sed quali sentimus, in mathematicis vltimum esse triangulum: insistet enim illic: sed hic potius sensus est, quàm prudentia: illius autem alia species.

CONFERT eandem nunc prudentiam cum mente: aptum autem hoc est ab eo, quod modo dixit, prudentiam esse extremi atque vltimi: valetque ad illud confirmandum: esse namq; ipsam tradit oppositam menti: curareque contrarias res: mentem enim esse inquit terminorum idest definitionum, ac ceterorum, quae initia sunt, & tamquam fundamenta scientiarum, quorum terminorum ratio non redditur, sed creditur, ipsis tamquam certis, & exploratis: prudentiam vero vltimi; ad quod plene cognoscendum non adhibetur scientia, sed sensus; cum sint autem duo genera sensus, quorum vno sentimus, intelligimusque proprias res, ac singulares, non est horum sensuum, hi autem sunt, quibus cernimus colores, audimus sonos, sentimus odores, ceterique duo, qui vocantur sensus exteriores, sed illius generis, quo sentimus, in mathematicis rebus vltimum esse triangulum, vltimum inquam ac postremum illarum figurarum: vt cum inceperimus ab vna quapiam remota

à trian-

a triangulo; exempli causa ab ea, quae constat octo angulis descendentes ad minorem semper, deueniamus tandem ad eam, quae tribus constet, qua figura nulla minor est, quae rectis lineis composita sit: stabit enim inquit illic, sistetque quasi cursum suum, verum inquit, haec potius sensus est, quàm prudentia, non quod penitus sensus sit, vnus inquam eorum, qui in summo corpore sedes, & tamquam membra habent, sed eorum, qui in intimo corpore sint: imitatur enim, exprimitque ipsos, subita celerique cognitione; non esse autem verum sensum, declarat etiam hoc, quia sensibus proprie vulgoq; appellatis, percipimus hunc colorem, sonum, odorem: interno autem idest vi, potestateque animi, quo vtimur, in deliberando hoc bellum, hanc pacem, aliudve quippiam, quod materia sit rerum agendarum, illius alterius sensus idest extra positi, alia inquit vis, ac natura est. Declaraui hunc locum, vt potui, cuius sententiam, hanc quam dixi, qui esse putabit, non omnino, vt arbitror, peccabit, nec tamen de re tam incerta, & obscura affirmare quicquam ausim: intelligo enim contra me stare lectionem quorundam antiquorum librorum, & praeterea auctoritatem grauium doctorum: legitur enim in aliquibus exemplaribus id quod magni momenti est ad sententiam variandam, etsi pusilla illa varietas videtur, pro ἡ φρόνησις illic ἡ φρόνησις, vt articulus sit, atque indicet, quam prudentiam accipi velit, & ab altera diuersi generis prudentia seiungat ipsam, ac separet, quam lectionem exprimit vetus tralatio, & D. Thomas, nec non Argyropylus: vt igitur, quod necesse fuit, dissentiunt inter se de scriptura, interpretes, & scripti, & excusi libri, ita quoque de sententijs, quas qui sequi volent, inde facile haurire poterunt.

Τὸ ζητεῖν δὲ καὶ τὸ βουλεύεσθαι, διαφέρει· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι ζητεῖν τι ἐστί.

Quaerere autem, & consultare differunt inter se: consultare enim quaerere quoddam est.

Cvm satis iam sibi visus esset disseruisse de quinque illis habitibus animorum, quibus homines veritatem rerum consequuntur: prudentia autem vnus eorum sit, quae mirificè vtilis est, vel necessaria potius, rebus humanis recte administrandis: quae causa fuit, vt de ipsa accuratius, pleniusque disputaret, nunc praecipere instituit de non nullis alijs habitibus, qui valde accommodati & ipsi sunt consilijs capiendis, & quibus in rebus conueniant ipsis inter se docet, quibusque itidem inter se dissentiant; nam quin vtiles sint prudentiae exercendae dubitari non posset & hominibus ornandis: ingenijsque ipsorum perpoliendis: sunt autem illi numero tres, verbis Graecis vocati εὐβουλία, σύνεσις, γνώμη. Primum autem differit de illa, quam vocat εὐβουλίαν, idest rectam, veramque consultationem: sed tamen antequam incipiat explicare ipsam, cum videat non posse quempiam consultare de rebus obscuris, & incertis, nisi quaerat, nequis in hoc labatur, qui arbitretur idem, atque vnum esse, quaerere, ac consultare, distinguere haec voluit: dicitque eum, qui consultat de aliqua re sane quaerere: neque enim sine accurata indagatione partium eius facti potest manere vera consultatio; sunt autem quaestiones non paucae remotae penitus, atque alienae à deliberationibus rerum domesticarum, & publicarum etiam, vt quaestiones difficiles, & obscurae de rebus naturalibus, & huiuscemodi multis alijs rebus, quae sunt materiae artium; nam medici etiam quaerunt, quomodo facile tutoque possint mederi aegrotis, & an sanguis mittendus sit; siue alia quaepiam curatio adhibenda. Discrimen autem quod hic auctor esse docet inter quaerere & consultare, videtur D. Thomas putasse extremum esse superioris partis, & ad illam referri debere, non initium nouae de tribus habitibus explicationis: nam non est omnino aliena a superiore praeceptione diuisioneque quinque illorum habituum doctrina haec: cum tamen cuncti, qui aliquo modo attigerunt explicationem horum librorum, aliter senserint: in primis autem Graecus interpres, sequi volui consensum horum, qui praeterea mihi magis quadrare videtur initio nouae sententiae, quàm fini.

Δεῖ δὲ διαλαβεῖν, καὶ περὶ εὐβουλίας τί ἐστι, πότερον ἐπιστήμη τις, ἢ δόξα, ἢ εὐστοχία, ἢ ἄλλο τι γένος.

Oportet autem distinguere, & de bona consultatione, quid est: vtrum scientia quaedam est, siue opinio, siue bona coniectura, siue aliud quoppiam genus.

Cvm

Cvm velit tres habitus extare, qui similitudinis aliquid habeant cum prudentia: auxilioque sint obscuritati humanarum rerum pellendae, ac reddant homines acutiores, quorum habituum primus est, quem dixi, vera, rectaque consultatio, declarare volens apposite qui sint, primum separat ipsos a non nullis rebus, quae decipere aliquos potuissent, in illis intelligendis: erant autem, qui rectae consultationis speciem haberent, scientia, opinio, sollertia, siue inquit alius quispiam est, qui falso, etsi non omnino stultè, existimari possit huiuscemodi esse.

Ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν: οὐ γὰρ ζητοῦσι περὶ ὧν ἴσασιν: ἡ δ᾽ εὐβουλία, βουλή τις ἐστίν: ὁ δὲ βουλευόμενος, ζητεῖ, καὶ λογίζεται.

Scientia iam non est: non enim quaerunt de ijs, quae nouerunt: bona autem consultatio, cõsilium quoddam est: qui autem consultat, quaerit, ac ratiocinatur.

Reiicit igitur hos, primumque eum, quem primum appellauit: docet enim illam non esse scientiam, ita argumentans: neque enim inquit, quaerere consuerunt mortales sollicitique sunt de natura rerum illarum inuestiganda, quas iam nouerunt: recta autem consultatio, consilium, & consultatio quaedam est: qui autem, adiungit, consilium cogit, ac deliberat, quaerit profecto, rationemq; subducit, quomodo id, quod cupit, obtinere possit.

Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ εὐστοχία: ἄνευ τε γὰρ λόγου, καὶ ταχύ τι ἡ εὐστοχία: βουλεύονται δὲ πολὺν χρόνον, καὶ φασί: πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ βουλευθέντα: βουλεύεσθαι δὲ, βραδέως.

Quinetiam neque bona coniectatio: sine ratione enim, & velox quoddam est bona coniectatio: consultant autem longo tempore, & aiunt: agere quidem oportere celeriter, de quibus consultatum sit: consultare autem lentè.

In refellendis his, quos supra nominarat, non sequitur eundem ordinem, sed a primo, posthabito secundo, quo fuit opinio, ad tertium transit, aitque rectam consultationem non esse bonã coniectatiõne, quod verum esse docet a tẽpore valde diuerso; quod ponitur in ipsis: inquit enim bona cõiectatio est quiddam, quod conficitur sine ratiocinatione, cõfestimq; ; cõtra autem in deliberando multum temporis collocatur; id quod peruulgata voce, & quae tamquam prouerbium sit, comprobat. Illam autem expressisse Sallustium notum est, cum inquit. Nam & prius quàm incipias, consulto, & vbi consulueris, mature facto opus est.

Ἔτι ἡ ἀγχίνοια ἕτερον καὶ ἡ εὐβουλία: ἔστι δὲ ἡ εὐστοχία τις ἡ ἀγχίνοια.

Amplius sollertia aliud est, atque bona consultatio: est autem sollertia bona coniectatio quaedam.

Altervm hoc argumentum est, quo idem constituit: sumit autem ad id probandum, tamquam medium, & instrumentum quoddam, alium animi habitum, vocatum a Graecis ἀγχίνοιαν, cui habitui, ostendenti celeritatem in veris coniecturis faciendis, nomen impositum esse putat, quod qui mentem propinquam semper habent, & non remotam, vt oporteat ipsam quasi e longinquo loco reuocare, cum venit vsus illius, velociter verum vident: inquit igitur ἀγχίνοια, idest cita, veloxque coniectatio non est recta consultatio, verum hoc esse, apertũ est, quia recta consultatio eget tempore, ac maturitate, est autem inquit ἀγχίνοια vera quaedam coniectatio, speciesque profecto quaepiam ipsius. Vt autem hic, ita etiam in II. posterior Analyticorum dixit ἀγχίνοιαν hanc esse εὐστοχίαν quandam, quo tamen loco magis ipsam explanauit; addidit enim ἐν ἀσκέπτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου, quod valet, eam breui tempore, & quod facultatem nobis non dat accurate cogitandi inuenire medium, id quod hic proprium esse vult εὐστοχίας; supraque ipsi tribuerat.

Οὐδὲ δὴ δόξα ἡ εὐβουλία οὐδεμία: ἀλλ᾽ ἐπεὶ ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος, ἁμαρτάνει: ὁ δ᾽ εὖ, ὀρθῶς βουλεύεται, δῆλον ὅτι ὀρθότης τις ἡ εὐβουλία ἐστίν: οὔτ᾽ ἐπιστήμης δὲ, οὔτε δόξης

ἐπι-

ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὀρθότης: οὐδὲ γὰρ ἁμαρτία: δόξης δὲ, ὀρθότης, ἡ ἀλήθεια.

Neque iam opinio est bona consultatio vlla, sed quia qui male consultat, peccat: qui autem bene, recte consultat: perspicuum est, rectitudinem esse quandam bonam consultationem, non scientiae tamen, neque opinionis: scientiae quidem non est rectitudo: quippe cum neque erratum; opinionis autem rectitudo, est veritas.

OSTENDIT simul non esse bonam consultationem, siue opinionem, siue scientiam: etsi videtur initio separasse solum ab ipsa opinionem: nam infra, quo vtitur tamquam medio, ad vnam harum seiungendam ab ipsa accommodatum est, valetq; alteram itidem esse separandam, etsi alia ratione, & modo; quid autem id sit apparebit: non erat autem verisimile, cum distingueret eam ab opinione, ipsum causam, cur non essent eaedem, non attulisse, inqnit autem, neque enim bona sapiensque consultatio est opinio vlla, cuiuscunque generis illa sit: sunt enim variae opiniones, & ipsarum quidem non nullae verae, aliae vero falsae; verum inquit (aperit enim nunc sibi viam cognoscendae bonae consultationi) quia in deliberando, qui male consultat, labitur, ac peccat: qui vero bene, recte consultat, perspicuum hinc est, esse bonam consultationem rectitudinem quandam, idest in ea re fungi eius esse officio; verumque vidisse, quod vsu inquit non venit, neque in scientia: neque in opinione, in quibus, qui recte se gerunt, faciunt id, quod, vt diuersum est, ita alijs nominibus vocatur, aut saltem non cadit in ipsa rectitudo, primum enim non habere locum ostendit in scientia rectitudinem, quia contrarium ipsius illic non existit, idest erratum, ac lapsus: hoc igitur significat non manere in scientia rectitudinem: vbi enim contrarium vnum inuenitur: illic necessario alterum aliquando existit, si vero maneret in scientia erratum, non foret illa digna eo nomine, neque posset merito vocari scientia; remota enim illa prorsus est ab errore; in quibus autem vsu venit, vt aliquis peccet, in illis locum habet rectum officium, scientiae meliore via nos erudiunt, vacuaque ab omni culpa. Sequitur autem, opinionis vero rectitudo vocatur veritas, non bona consultatio.

Ἅμα δὲ καὶ ὥρισται ἤδη πᾶν, οὗ δόξα ἐστίν.

Simul autem definitum iam est omne, cuius opinio est.

ADIVNGIT, quod & ipsum idem efficit: secernitque opinionem a bona consultatione: simul enim inquit definitum iam est, explicatumque omne illud, cuius opinio est: si namque penitus incertum adhuc, dubiumque illud foret, non opinio in pectoribus hominum vlla de natura illius rei haereret, quae illic exorta est, postquam creditur illud perspectum iam, cognitumque esse, etsi aliquando inane, vanumque est; quod tamen ad opinionem conflandam, inferendamque in animos nostros, satis id est: nam ad veritatem ipsam, non dum satis exploratum, firmumque est.

Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄνευ λόγου ἡ εὐβουλία. διανοίας ἄρα λείπεται: αὕτη γὰρ οὔπω φάσις: καὶ γὰρ ἡ δόξα, οὐ ζήτησις, ἀλλὰ φάσις τις ἤδη: ὁ δὲ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται ζητεῖ τι, καὶ λογίζεται, ἀλλ' ὀρθότης τίς ἐστιν ἡ εὐβουλία βουλῆς: διὸ ἡ βουλὴ ζητητέα πρῶτον τι καὶ περὶ τί.

Quin etiam neque sine ratione est bona consultatio: cogitatione igitur minor est: haec enim non dum enuntiatio est: etenim opinio, non quaestio est, sed enuntiatio quaedam iam: qui autem consultat, siue bene, siue male consultet, quaerit aliquid, & ratiocinatur: sed rectitudo quaedam est bona consultatio consilij: quapropter consilium quaerendum primum quid sit, & in quo versetur.

ADFERT aliud, quod & ipsum cognitum indicat, bonam consultationem non esse opinionem: nō enim inquit, manet bona consultatio sine ratione, & nisi prius accurate examinata sint

sint rerum omnium illarum pondera; quod non potest fieri sine cogitatione, quare inquit inferior, minorque est illo, quod in mentem nobis venerit ac creditur esse sine diligenti animaduersione earum rerum; haec enim inquit non dum est enuntiatio: neque enim, qui dubius est animi, incertusque de aliqua re audet de illa enuntiare, opinio autem adiungit, non est indagatio rei scilicet obscurae, verum est enuntiatio, quidquid enim de illa re sentit, edit, siue affirmet rem eam esse, siue neget: res enim iam eo peruenit, vt libere hoc faciat; id enim valet, vt arbitror, illud ἤδη. Confirmat autem post hoc alterum, quod dixerat, illum, qui consultat contrarium facere, siue enim perperam, siue recte fungatur eo munere, consultetq;, tamen eum quaerere aliquid, & indagare, rationeq; vti in ea re exploranda; sed inquit, est rectitudo quaedam consilij, vt cum ex accurata indagatione partium illius rei inuentum est, quod verum rectumq; consilium est, illa est bona consultatio, quare inquit, cum res ita sese habeat, perspectumq;, ac cognitum sit, requiri consilium, vt hoc efficiatur, bonaque consultatio existat, incumbendum in hoc nobis primum est, videndumque, quid consilium sit, & in quibus rebus versetur; idest quae materia ipsius sit.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ὀρθότης πλεοναχῶς, δῆλον ὅτι οὐ πᾶσα: ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὁ φαῦλος, ὃ προτίθεται ἰδεῖν ἐκ τοῦ λογισμοῦ, τεύξεται: ὥστε ὀρθῶς ἔσται βεβουλευμένος: κακὸν δὲ μέγα εἰληφώς: δοκεῖ δὲ ἀγαθόν τι τὸ εὖ βεβουλεῦσθαι: ἡ γὰρ τοιαύτη ὀρθότης βουλῆς, εὐβουλία, ἡ ἀγαθοῦ τευκτική.

Quia autem rectitudo multis modis dicitur, perspicuum est, non omnem: incontinens enim, & homo malus, quod sibi proposuerunt videre ex ea ratiocinatione, adipiscentur: quapropter recte consultauerint: malum autem magnum ad se traxerint: videtur autem bonum aliquod esse bene consultasse: huiuscemodi enim rectitudo consilij est bona consultatio, quae scilicet bonum adipiscatur.

VIDEBAT accuratus doctor, requiri plura, vt consilium bonum quid esset, exquisitè perciperetur: ipsiusq; ratio, ac perfectio intelligeretur: illa autem tria quattuorue videntur esse, primum eorum est, vt finis bonus, vtilisque sit: alterum vt via recta ac probata id adipiscamur, tertium vt non nimis lentum consilium sit; inquit igitur, quia rectitudo, qua vtimur in definienda bona consultatione pluribus modis dicitur, planum apertumque est, non omnem rectitudinem consilij esse bonam consultationem: incontinens enim inquit homo, vt malus, & prauus itidem quod propositum ipsi fuit, diligenti illa sua perscrutatione nanciscetur: quaesiuit autem secum diligenter, quomodo posset expugnare pudicitiam castae alicuius mulieris: viditque obsequium, & aurum ei rei valde accommodata esse, quare ita expleuit libidinem illam suam; vnde inquit rectum consilium cepit; mali autem multum, incommodique ad se traxit: videtur autem addit, vt aliquis dici possit bonum consilium cepisse, ipsum inde adiutum fuisse: melioresque res suas, non deteriores factas esse; huiuscemodi enim inquit rectitudo consilij, idest vtilis, & quae prosit, est bona consultatio.

Ἀλλ' ἔστι καὶ τούτου ψευδεῖ συλλογισμῷ τυχεῖν, καὶ ὃ μὲν δεῖ ποιῆσαι, τυχεῖν, δι' οὗ δὲ, οὔ: ἀλλὰ ψευδῆ τὸν μέσον ὅρον εἶναι, ὥστ' οὐδ' αὕτη πω εὐβουλία, καθ' ἣν οὗ δεῖ μὲν τυγχάνει: οὐ μέντοι δι' οὗ ἔδει.

Sed licet hoc quoque falso syllogismo adipisci, & quod facere oportet, hoc ipsum adipisci, non autem qua via, & ratione: sed falsum terminum medium esse: quapropter neque haec adhuc bona consultatio, per quam quod oportet sane adipiscitur, non tamen qua via oportebat.

REIICIT alterum, quod & ipsum corrumpit bonam consultationem: nec sinit ipsam eo nomine vocari, cum scilicet quispiam falsa ratione vtitur ad id, quod alias rectum, honestumque erat, efficiendum: hoc autem cuiusmodi sit diligenter explanat: contingere enim potest inquit, vt aliquis, quod facere oportet, laudemque in se habet, si rectum atque integrum fuerit, consequatur, non tamen veram viam

ineat in eo perpetrando, vt si quis iustis dominis aliquid clam, fraudeque vsus eripiat, vt iuuet ea pecunia probum etiam virum, qui egeat: ita enim inquit medinm, quo vtitur ad id adipiscendum, falsum, & minime idoneum erit: quapropter inquit, neque ita quoque erit haec bona consultatio, vi cuius, opeque, quod opus est, decetque, facit, non tamen vt oportebat: neque vsus eo tamquam medio, quod vera ratio volebat. Falsa igitur improbaque est vox illa Iasonis Thessali, qui aiebat, oportere in vita quippiam iniustum facere, vt postea ornatus eo, posset aliquis multa iusta facta moliri.

Ἔτι ἔστι πολλῷ χρόνον βουλευόμενον τυχεῖν: τὸν δὲ, ταχύ: οὐκοῦν οὐδ᾽ ἐκείνη πω εὐβουλία: ἀλλ᾽ ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, καὶ οὗ δεῖ, καὶ ὡς, καὶ ὅτε.

Praeterea fieri potest, vt aliquis, longum tempus in consultando ponens, adipiscatur quod quaerit: alius autem breue: ne illa quidem igitur adhuc bona consultatio est: sed rectitudo, quae seruat id quod conducit, ac fieri oportet, & modum etiam, & tempus.

TERTIUM hoc est, quod violat, impeditque bonam cōsultationem, nec patitur, eam omnes numeros ipsius habere; prope autem accedit haec ad veram perfectamque bonam consultationem; desideratur tantum in ipsa minus spatium temporis: nimis enim multum in eō consumptum, & ante quàm in ea uenta sit vera ratio ipsius perficiendi, praeterierit tempus eius negotij gerendi: inqnit igitur. Praeterea fieri potest, vt aliquis cum diu cogitarit de ea re, cunctaque mente versarit, tandem adipiscatur: alius autem celeriter idem videat, non igitur inquit, prior illa erit bona consultatio: requiritur enim in hac re maturitas; his autem omnibus modis, vt non plenis, integrisq; repudiatis, demonstrat, quae, qualisque sit bona consultatio, aitque eam esse rectitudinem profecto. quae iuuet, fructumq; ferat, sitq; illius rei, cuius esse debet, modumq; teneat, ac tempus legitimum seruet; hae namq; sunt condiciones, quae reqniruntur in bona cōsultatione, ac sine quibus ipsa constare nō potest.

Ἔτι ἔστι καὶ ἁπλῶς εὖ βεβουλεῦσθαι, καὶ πρός τι τέλος: ἡ μὲν δὴ ἁπλῶς, ἡ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἁπλῶς κατορθοῦσα: ἡ δέ τις, ἡ πρός τι τέλος.

Praeterea licet simpliciter bene consultasse: & ad aliquem finem: verumtamen quae simpliciter, est ea, quae ad finem simpliciter rectum dirigitur: quaedam autem est ea, quae ad aliquem finem.

DUUDIT adhuc bonam consultationem in duo genera ipsius, quae separantur, distinctis variatisq; finibus: ait enim finis quidam, qui simpliciter finis dictus est, atque id, quia vltimus finium omnium est, & quo ceteri referuntur, is autem est vita beata; est autem finis alius, qui est rei alienius singularis, & quae pars est communis illius, quare non diceretur simpliciter finis, vt superior ille, qui sine appendice vlla finis vocatur; inquit igitur. Amplius licet simpliciter bonum consilium cepisse; nec non ad aliquem finem scilicet, accommodatum: quare inquit vna harum consultationum, illa inqnam, quae est simpliciter rectitudo, erit ea, quae fungitur officio, recteque se gerit in fine illo persequendo, qui est simpliciter finis: altera autem, quae refertur ad aliquem eorum finium, qui seruiunt simpliciter vocato fini, ac vitae beatae.

Εἰ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ βεβουλεῦσθαι, ἡ εὐβουλία ἂν εἴη ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος: οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστι.

Si iam bene consultare prudentium est, bona cōsultatio erit rectitudo, quae se gerit, vt id, quod conducit, monet, ad aliquem finem: cuius prudentia vera existimatio est.

DOCET alio modo definiri posse bonam consultationem, siqnis stare voluerit eo, quod iam significatum est, & sua vi satis etiam planum & apertnm, proprium esse prudentium virorum bene consultare; quis enim magis hoc, meliusque praestare potest? erit autem ita breuior descriptio ipsius: amputabuntur enim illa, quae, posito prudente, intelliguntur, nec possunt ab eo separari: erit igitur illa bona consultatio rectitudo, quae persc-

persequens vtilitatem, dirigitur ad aliquem finem, cuius finis prudentia, siue illa scilicet ac curata deliberatione, est existimatio vera: hoc autem valere arbitror posteriora haec verba, tamquam dicat auctor, siquis e prudente viro quaesisset, quid sentiret de ea re, ipsum respõsurum subito fuisse illud ipsum, quod aliquis indagat longiore itinere, ac diligenter consultando, quia ipsum in animo conceptum haberet.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ ἀσυνεσία, καθ' ἃς λέγομεν συνετοὺς, καὶ ἀσυνέτους, οὔτε ὅλως τὸ αὐτὸ ἐπιστήμῃ, ἢ δόξῃ: πάντες γὰρ ἂν ἦσαν συνετοί.

Est autẽ & sagacitas, & hebetudo, per quas appellamus quosdam sagaces, & hebetes, neq; omnino idem, quod scientia, vel opinio: cuncti enim fuissent sagaces.

Cvm docuerit, quid sit bona consultatio, nunc incumbit in declarandum alium animi habitum, eius scilicet animi partis, mentisue, qua instruitur aliquis ad agendum: vocatur autem a Graecis σύνεσις: cõtrarium vero ipsius ἀσυνεσία: a Latinis inferioribus appellatae sunt hae, sagacitas, & hebetudo, fortasse non omnino apposite, cum vitij nihil vmquam ostendat apud Graecos verbum σύνεσις: Latinum autem, quod illi respondet, in malam etiam partem accipiatur, vnde sagae anus vocatae sunt; sequemur igitur ipsos, cum melius, certiusque non habeamus. Sed Aristoteles quoque ipse videtur indicare, aliter etiam capi apud Graecos duo haec verba, cum testatur, quomodo accipi velit, dicatque se intelligere illas, quibus mortales quidam, qui hac tamquam dote, instructi sunt, appellantur συνετοί: contrarij autem ipsorum, qui ea orbati, ἀσύνετοι; sed hoc relicto, ait, non esse sagacitatem idem prorsus, quod scientia, aut opinio: primum enim tradit, quid illae non sint, eripitq; errorẽ hunc eis, qui ita putarent: postea declarat ipsas: omnes enim inquit, forent sagaces; qui scientiam aliquam perciperent, siue opinionem quampiam in animo habent, quod plane perspicitur falsum esse, vt de ingenio Ephori Cumani memoriae proditum est, in quo iterum erudiendo, Isocrates aiebat, se calcaribus vti.

Οὔτε τις μία τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν: οἷον ἡ ἰατρικὴ: περὶ ὑγιεινῶν γὰρ αὕτη: ἢ γεωμετρία, περὶ μεγέθη: οὔτε γὰρ περὶ τῶν ἀεὶ ὄντων καὶ ἀκινήτων ἡ σύνεσίς ἐστιν: οὔτε περὶ τῶν γιγνομένων ὁτουοῦν: ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις, καὶ βουλεύσαιτο: διὸ περὶ τὰ αὐτὰ μὲν τῇ φρονήσει ἐστίν.

Neque aliqua vna e singularibus scientijs, ceu medicina: de rebus enim, quae ad corporis sanitatem pertinent, vel geometria: circa magnitudines enim versaretur: neque enim de ijs, quae semper sunt: moueriq; non possunt, sagacitas est: neque de quolibet eorum, quae oriuntur: sed de quibus dubitaret aliquis, & consultaret. Quapropter circa easdem res versatur, circa quas prudentia.

Neqve etiam vnam aliquam, certamq; scientiam esse inquit sagacitatem, veluti medicorũ artem: fuisset enim tunc inquit de rebus, quae curant aegrotos; valentque ad morbos pellendos, siue geometria; ita etiam certa materia ipsius fuisset, idest magnitudines, & quae in ipsis considerantur: his vero expositis, addit, quod confirmat, quae iam tradiderat. Neque enim est inquit sagacitas de rebus, quae semper sunt, illae namque materia sunt scientiarum, neq; de rebus cunctis, quae non mouentur, neq; de quolibet eorũ, quae oriuntur, sed de certis tantum eius generis, ijs inquam, quae dubitationis aliquid in se habent: dignaeq; sunt, vt de ipsis aliquis consultet. Elicit autem hinc corollarium: admonereque praeterea voluit, cumuli loco, versari in ijsdem rebus ipsam, in quibus versatur prudentia.

Οὐκ ἔστι δὲ ταυτὸν σύνεσις, καὶ φρόνησις: ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἐπιτακτική ἐστιν: τί γὰρ δεῖ πράττειν, ἢ μή, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστιν: ἡ δὲ σύνεσις, κριτικὴ μόνον: ταυτὸ γὰρ σύνεσις, καὶ εὐσυνεσία: καὶ γὰρ οἱ συνετοί, καὶ εὐσύνετοι.

Non est autẽ idem sagacitas, & prudentia: prudẽtia enim vim habet ac potestatẽ mandandi, & imperandi: quid enim agere oportet, aut nõ agere, finis est ipsius:

ſagacitas autem exiſtimandi ſolum vim habet: idem enim eſt ſagacitas, & bona ſagacitas: nam & ſagaces, & bene ſagaces iidem ſunt.

Cvm in eodem ſtrato, materiaque verſari dixiſſet ſagacitatem & prudentiam, quae res indicat coniunctionem, ſimilitudinemque non paruam ipſarum, nunc, ne quis in hoc labatur, qui putet penitus ipſas eaſdem eſſe, ſeparat eas, monſtratque quid diſcriminis inter ipſas ſit: dicit autem prudentiae munus eſſe, praecipere, ac mandare hominibus, factis ad negotia illa obeunda, quid facto opus ſit: inquit enim, finem hoc illius eſſe, oſtendere quid facere ipſos oporteat, & quae nullo pacto attingenda ab ipſis ſint, quod cum praeſtiterit, functam ſe exiſtimat officio ſuo. Sagacitas autem ait, ſolum exiſtimat de rebus, partesque eius ſunt, videre quid melius, vtiliusque ſit. Cum putaret autem decipi aliquos poſſe, qui vellent hoc, quod dixit, officium eſſe bonae ſagacitatis, non ſimpliciter ſagacitatis, vt ſupra de conſultatione, bonaque conſultatione ſenſit: neque enim omnes, qui de rebus dubiis conſultant, ſemper bene conſultant, docet hoc in hac re non vſu venire: neque enim poteſt aliquis eſſe συνετὸς, qui non ſit idem εὐσύνετος, cum omnis qui ſagax eſt, recte exiſtimet, nec poſſit vllo pacto in rebus exiſtimandis decipi, atque errare.

Ἔστι δ᾽ οὔτε τὸ ἔχειν τὴν φρόνησιν, οὔτε τὸ λαμβάνειν, ἡ σύνεσις: ἀλλ᾽ ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι: ὅταν χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτως ἐν τῷ χρῆσθαι τῇ δόξῃ ἐπὶ τὸ κρίνειν περὶ τούτων, περὶ ὧν ἡ φρόνησίς ἐστιν, ἄλλου λέγοντος, καὶ κρίνειν καλῶς: τὸ γὰρ εὖ, τῷ καλῶς, ταὐτό: καὶ ἐντεῦθεν ἐλήλυθε τοὔνομα ἡ σύνεσις, καθ᾽ ἣν εὐσύνετοι, ἐκ τῆς ἐν τῷ μανθάνειν: λέγομεν γὰρ τὸ μανθάνειν συνιέναι πολλάκις.

Eſt autem neque habere prudentiam, neque accipere, ſagacitas: ſed velut μανθάνειν dicitur συνιέναι, ideſt ſapere ſiue intelligere, quando vtitur ſcientia, ſic cum aliquis vtitur opinione ad exiſtimandum de his rebus, de quibus prudentia eſt, alio loquente, & exiſtimare recte: bene namque, & recte idem ſunt: atque hinc venit hoc nomen σύνεσις, per quam συνετοὶ quidam & εὐσύνετοι vocantur: per quam in diſcendo: dicimus enim, cum μανθάνειν oſtendere volumus, ſaepe συνιέναι.

Parat ſe nunc ad declarandum, quid haec ipſa ſagacitas ſit, poſtquam docuit, quid ea non ſit, ſed prius tamen tangit quiddam, quod aptum eſt a ſuperioribus, & adhuc reſtabat explodendum: inquit enim, non eſt praeterea verum, quod in mentem alicui veniret, ſagacitatem eſſe, ſiue tenere iam prudentiam, compotemque eius factum eſſe, ſiue accipere ipſam ſibique comparare: poſt quod ſtatim incipit aperire quid illa ſit; altius autem ordiri, quod vult explicare, a ſimili initio ſumpto, quemadmodum enim inquit, perdiſcere: praeceptaque doctoris in animo condere, ideſt intelligere, quod tradit, dicitur συνιέναι, cum ſcilicet, vt addit, vtitur ſcientia illa, ita cum vtitur aliquis opinione ad exiſtimandum de his rebus, de quibus prudentia conſtat, cum ſoquam alius verba facit, loquiturque de illis, beneque exiſtimat: hoc ſoquam eſt συνιέναι, munusque ſagacis hominis obire. Quia autem in voce iuncta εὐσύνετος, non καλῶς eſt, ſed εὖ, vt omnis dubitatio tollatur, adiungit idem valere εὖ, quod valet aduerbium καλῶς. Non puto autem duobus illis verbis, ἄλλου λέγοντος, ſignificati ab auctore doctorem, qui auditori praecepta det: neque enim vſus fuiſſet verbo λέγειν, ſi hoc oſtendere voluiſſet: praeterea diſcipuli, & qui tunc primum audiunt, non poſſunt exiſtimare de illis, quae accipiunt, neque de ipſis rectum iudicium facere, ſed arbitror intelligi quemuis alium, qui narret, aliquid expoſuiſſe, quod etiam non imbutus ſcientia, ſit tamen hac animi dote praeditus, videre poſſit, exiſtimareque an bene, vereque dictū ſit. Non fallere autem nos debet, verbum μανθάνειν quod, vt docet Ariſtoteles, nō ſemper ſignificat diſcere, ſed ſaepe: etiā, vt teſtatur, intelligere, id quod editur a quopiam hinc autem ductum eſſe nomen huius virtutis docet: nam quin argumentatus ſit ab etymologia, & vera notione nominis, dubium non eſt.

Ἡ δὲ καλουμένη γνώμη, καθ᾽ ἣν εὐγνώμονας, καὶ ἔχειν φαμὲν γνώμην, ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστι κρίσις ὀρθή: σημεῖον δέ, τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστα φαμὲν εἶναι συγγνωμονικὸν: καὶ ἐπιεικὲς

τὸ ἔχειν

τὸ ἔχειν περὶ ἐνίων συγνώμην: ἡ δὲ συγνώμη, γνώμη ἐστὶ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή: ὀρθὴ δὲ, ἡ τοῦ ἀληθοῦς.

Ea autem, quae sententia vocatur, vi cuius bene sententia vtentes, & sententiam habere affirmamus, est aequi, & moderati viri existimatio recta: signum autem huius: dicimus enim aequum, & moderatum virum esse pronum & factum ad ignoscendum, & aequum, ac bonum, de non nullis rebus ignoscere: venia autem, & animus propensus ad ignoscendum, sententia est, quae vim habet existimandi de aequo & bono, atq; ea quidem recta: recta autem quae veri est.

EXPOSITIS iam e numero inferiorum duobus habitibus, venit ad eum, qui vt illi, ita etiam ipse prudentiam adiuuat: facitque vt melius, procliuiusque obite munus suum possit: est autem is, qui appellatur a Graecis γνώμη, quasi sententia, sed quia non semper hoc nomen eodem modo capitur, testatur quam nunc intelligat, & quomodo γνώμην sententiamque hanc accipi velit: nam γνῶμαι vocatae quoque sunt praecepta ad vitam honestè sapienterque degendam idonea, de quibus etiam poëtae non nulli libellos apud Graecos scripsere runt, quatum etiam conficiendarum rationem tradidit noster hic auctor in II. de arte dicendi: esse autem hanc inquit eam, cuius vi vocamus, quosdam mortales εὐγνώμονας, & eosdem dicimus habere γνώμην, praeditosque esse hac ipsa facultate: est autem existimatio recta probi, moderatique viri: hoc vero probat a consuetudine loquendi, qua vtitur tamquam nota quadam, hoc indicante: dicimus enim inquit, in primis hunc, quem ego supra significaui, idest virum bonum ac moderatum, pronum esse ad ignoscendum: eodemque pacto in omni sermone ita loqui solemus, affirmamusque moderati viri proprium esse, quibusdam in rebus, delictis aliquando ignoscere συγγνώμηque haec, idest natura talis, actiove est sententia, quae vim habet existimandi recte de aequo, & bono: hocque semper seruat: recta autem quod existimatio dicta est, accipi debet, quia recta est.

Εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ ἕξεις εὐλόγως εἰς ταυτὸ τείνουσαι: λέγομεν γὰρ γνώμην, καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν, καὶ νοῦν, ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέροντες, γνώμην ἔχειν καὶ νοῦν ἤδη, καὶ φρονίμους, καὶ συνετούς: πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις αὗται τῶν ἐσχάτων εἰσί, καὶ τῶν καθ' ἕκαστον.

Sunt autem omnes hi habitus merito in idem tendentes: dicimus enim sententiam, & sagacitatem, & prudentiam & mentem ad eosdem referentes, sententiam habere, & mentem iam, & prudentes esse, & sagaces: cunctae namque hae potestates vltimorum, atque earum rerum, quae singulares sunt.

POSTQVAM disseruit de sententia, iamque exposuit habitus eos similes inter se, & qui tamquam socij sunt prudentiae, opitulanturque ipsi, tradit hoc ipsum, significatque repetitis illis, omnes eos ad idem referri, in quibus etiam nominat prudentiam, additque tribus his mentem, quae hic sumi videtur debere pro habitu principiorum, in rebus agendis occupatorum: inquit igitur, cuncti hi habitus, qui quattuor sunt, non sine causa eodem tendunt, studentq; idem efficere: confirmat autem id hoc pacto; vsurpamus enim inquit haec verba, appellamusq; sententiam, & sagacitatem, & prudentiam, & mentem ad eosdem homines ipsas comportantes, quos dicimus sententiam habere, & iam mentem, eosdemque vocamus & prudentes, & sagaces: causa autem est addit, huius nostrae consuetudinis loquendi: tribuendiq; has animi dotes, ac potestates ijsdem hominibus: sunt enim inquit cunctae extremorum, atq; eorum, quae singillatim fiunt, in hisq; capessendis omnibus ipsis cõuenit: neq; tamen eadem ratione, ac via vtuntur in eis indagandis, sed alia, ac saepe diuersa.

Καὶ ἐν μὲν τῷ κριτικὸς εἶναι περὶ ὧν ὁ φρόνιμος, συνετὸς καὶ εὐγνώμων, ἢ συγνώμων: τὰ γὰρ ἐπιεικῆ, κοινὰ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἐστὶν ἐν τῷ πρὸς ἄλλον.

Atque in eo quidem, qui aptus est ad existimandum de ijsdem rebus, de quibus prudens, sagax est, & bene sentiens est, seu ad ignoscendum paratus:

namque aequa & moderata sunt, communia cunctorum proborum humanorum sunt, ea parte, qua ad alium referuntur.

ADIVNGIT, virum, qui ornatus est his dotibus, instructusque ad plures has virtutes exprimendas, quemadmodum varia semina; initiaque in animo ipsarum habet, ita varijs modis appellari: cum ea parte, qua factus est ad existimandum recte de illis rebus, de quibus homo prudens quaerit, studiosusque est in ipsis veritatem adipiscendi, vocetur συνετὸς idest sagax: neque hoc tantum, verum etiam γνώμων idest praeditus facultate bene sentiendi: siue inquit, pronus ad veniam dandam, leniterq; de admissis culpis existimandum. Reddit autem rationem horum omnium dicens, quae namque aequa, bonaque sunt, communia omnium humanorum bonorum sunt ea parte, qua ad alium subleuandum, instruendumque, non ad semetipsum iuuandum, valent.

Ἔστι δὲ τῶν καθ᾽ ἕκαστα, καὶ τῶν ἐσχάτων, ἅπαντα τὰ πρακτά: καὶ γὰρ τὸν φρόνιμον δεῖ γινώσκειν αὐτά, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη περὶ τὰ πρακτά: ταῦτα δ᾽, ἔσχατα.

Sunt autem singularium, & extremorum cuncta ea, quae cadunt sub actionem: etenim prudentem oportet ipsa cognoscere, & sagacitas, & sententia circa res agendas: haec autem vltima sunt.

SIGNIFICAT munera cuncta horum habituum, vno & eodem tenore referri ad res singulares, & ea quae sunt extrema omnium consiliorum factorumque nostrorum: oporte reque prudentem virum ea cognita, perspectaque habere: Addit etiam sagacitatem, ac sententiam occupari in rebus iudicandis, quas homines agunt in vita, quae sane sunt vltima & extrema. Est hic varietas quaedam lectionis: Argyropylus enim videtur legisse ἔσχατα. Vetus etiam tralatio in exemplari, quod secuta est, perspicitur nominandi casu idem hoc nomen habuisse: interpres tamen Graecus communem lectionem seruat, in qua illa est generandi casu posita: omne autem discrimen in hoc est; dixerit ne omnes res, quae aguntur esse e numero singularium, & extremorum siue res, quae aguntur singularium esse aliquas, & extremorum, vt quamuis non aperte, praeceperit aliquid de numero ipsarum, intelligi tamen velit, hoc capi debere tamquam si de omnibus ipsis a se dictum fuisset: quae igitur geruntur a mortalibus, (redeamus enim ad sententiam,) ea omnium vltima, ac singularia esse affirmat, quia non deliberant homines de rebus, quae in vniuersum tales sunt, aut gerere aliquid aggrediuntur, quod huiuscemodi sit: est enim id extra captum ipsorum.

Καὶ ὁ νοῦς τῶν ἐσχάτων ἐπ᾽ ἀμφότερα, καὶ γὰρ τῶν πρώτων ὅρων, καὶ τῶν ἐσχάτων, νοῦς ἐστὶ, καὶ οὐ λόγος: ὁ μὲν κατὰ τὰς ἀποδείξεις τῶν ἀκινήτων ὅρων καὶ πρώτων: ὁ δ᾽ ἐν ταῖς πρακτικαῖς, τοῦ ἐσχάτου, καὶ ἐνδεχομένου, καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως: ἀρχαὶ γὰρ τοῦ οὗ ἕνεκα αὗται: ἐκ τῶν καθ᾽ ἕκαστα γὰρ τὸ καθόλου: τούτων οὖν δεῖ ἔχειν αἴσθησιν: αὕτη δ᾽ ἐστὶ νοῦς.

Et mens extremorum est in vtramque partem: etenim primorum terminorum, & extremorum mens est, & non ratio: quarum vna quidem versatur in demonstrationibus immobilium terminorum, & primorum: altera autem, quae in rebus agendis vltimi, & quod aliter euenire potest, & alterius propositionis, in ijs artibus, quae ad agendum: principia enim eius, cuius causa quippiam sunt: e singularibus namque quod in vniuersum est gignitur: horum igitur sensum habere oportet: hic autem, mens est.

ADDIT, mentem quoque extremorum esse, vt ipse ostenderat, sagacitatem, & sententiam illorum ipsorum esse, cum versentur in rebus humanis videndis, atque existimandis, quae profecto eius generis sunt: non enim attingunt mortales res vniuersas: idem igitur nunc tradit de mente, intellectu ve; qui cum sit geminus, diuidaturque in eum, qui res naturales,

naturales, diuinasque contempletur, & in eum, qui humanas, caducasque: vtrisque tamen in hoc conuenit, vt curent extrema: quae nobis namque prima sunt, illa sunt vltima naturae, & quae naturae vltima, nobis prima. Inquit igitur, intellectum esse vltimorum in vtramque partem, cum sit primorum terminorum, atque vltimorum, quod non contingit in ratione, demonstrationeve. Quae sit autem materies amborum, in hoc discrepantium inter se, declarat: ait enim vnum eorum, illum inquam, qui proprie intellectus vocatur, videtur enim hoc inuentum esse indagandis rebus aeternis, versari in demonstrationibus terminorum, qui sunt extra omnem motionem, liberique prorsus ab ea, ijdemq; primi: alter vero in demonstrationibus versatur rerum agendarum, quae sunt, & ipsae vltimi, & materiae, quae exposita est varietatibus, nec semper eodem pacto se habet, atque alterius propositionis idest singularis, cum in superiore, & qui quaerit res immobiles progressus fiat per propositiones vniuersas, & principia eiusdem generis; haec enim inquit idest propositiones singulares initia sunt eius, cuius obtinendi causa incumbimus in has quaestiones: cupimus enim scire, quae in vniuersum fiunt eius generis rerum: cognitio enim singularium perducit nos ad intelligentiam eorum, quae fiunt eodem pacto semper in eodem genere rerum, quae singularia scilicet cognita habere oportet sensu: qui sensus vna via est illorum percipiendorum: sensum autem inquit, esse intellectum.

Διὸ καὶ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι ταῦτα: καὶ φύσει σοφὸς μὲν οὐδείς: γνώμην δ' ἔχειν, καὶ σύνεσιν, καὶ νοῦν: σημεῖον δ' ὅτι καὶ ταῖς ἡλικίαις οἰόμεθα ἀκολουθεῖν: καὶ ἥδε ἡ ἡλικία νοῦν ἔχει, καὶ γνώμην, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης.

Quapropter naturalia quidem haec esse videntur, & natura sapiens nemo: sententiam autem habet, & sagacitatem, & mentem: signum autem huius est, quod arbitramur aetatibus comitari: atque haec aetas mentem habet, & sententiam, tamquam natura causa sit.

CVM subtiliter disseruisset de tribus habitibus, quos sibi proposuerat explicandos, postquam de virtutibus rationis satis praecepit, adiungit cognitioni ipsorum quaedam, quae magis explanare, patefacereque vim eorum adhuc valent; eliciuntur autem illa ex accurata animaduersione naturae ipsorum: primum igitur inquit, quod planè corollarium est, videri illa a natura proficisci, & non cura, studioque nostro comparari, ideoque distingui, & separari a sapientia, intelligique non eadem penitus esse, quod illa, cum sapiens nullus natura, primoque ortu sit: inueniantur autem quidam, qui sententia praediti sint: eodemque pacto sagacitate, & mente hac, naturae beneficio, & sine vlla cogitatione sua, laboreq; ornandi se, his quasi habitibus. Confirmare vero quod dixit, volens, vtitur signo quodam, quod praestare hoc, indicareque potest, est autem ipsum, quod cuncti nos sumus huius animi, iudicijque, vt hae quasi dotes, comitentur aetatibus, & haec scilicet aetas praedita sit instructaque mente, ac sententia: aliae vero non itidem, quasi inquit natura causa sit, dominaque harum potestatum tribuendarum, dilargiaturque ipsas, quibus velit: haec enim opinio, infixa animis nostris de illis, planè hoc declarat. Quod tres hos quasi habitus, videri dixit naturales esse, notum est Peripateticos ita de virtutibus, vitijsque existimasse, censuisseque virtutes non nullas quibusdam a natura praebitas esse, non integras tamen illas, neque absolutas: de quo etiam erudite disserit Simplicius, cum explanaret verba haec de secundo genere qualitatis. ἕτερον δὲ γένος ποιότητος, καθ' ὃ δυνάμεις φυσικάς, & quae sequuntur; quo etiam in loco docuit, quomodo Stoici appellarent hanc propensionem ad virtutem, cuius geminum genus esse vellent, cum contra propensionis ad artem, quam vocat ἐπιτηδειότητα, vnum tantum genus ponerent: vnde ipse videndum esse putat, an artis quoque duplex genus sit, eius inquam, quae a natura aliquibus data, ita maneat, & illius, quae studio suo, & diligentia profecerit aliquid, ac melior ita facta sit. M. Cicero in prooemio III. Tusculanae videtur vocasse igniculos & semina virtutum, has ipsas naturales virtutes, inquit enim. Nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusque deprauatis sic restinguimus, vt nusquam naturae lumen appareat; sunt enim ingenijs nostris semina innata virtutum; & quae sequuntur. Alexander quoque in quarto libro quaestionum de his naturalibus virtutibus disputauit.

Διὸ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος νοῦς: ἐκ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ περὶ τούτων.

Quapro-

Quapropter, & principium, & finis mens est: ex his enim, & de his demonstrationes fiunt.

ET hoc corollarium videtur esse, ductumque planè e superiore quapiam sententia, non tamen, vt opinor, e proximo corollario, verum e verbis illis, documentoque ipsorum, quibus dixit, mentem esse extremorum in vtramque partem: addit igitur nunc, aptumque est inde, quod inquit, qua de causa & principium, & vltimum est: ex his enim inquit, constantur demonstrationes: initijs inquam, & propositionibus sumptis, vt vi ipsorum aliquid concludatur, vt de ijs, quibus verbis significat conclusionem, & quod confectum est, materiamque demum: neque enim potest concludi quippiam, quod non inde nascatur.

Ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων, ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι, καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων: διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς.

Quare attendere oportet peritorum hominum, & senum, siue prudentium enunciata sine probatione, & edita, & opiniones, non minus quàm demonstrationes: quia enim habent oculum, lumenq; acceptum ab vsu, principia cernunt.

MONET, magnam vim habere ad fidem faciendam voces, opinionesque trium generum hominum: nec despici facile debere ipsas; etsi nullo argumento vsi sint in illis confirmandis, idest vsum multarum rerum habentium, & senum, & prudentium, quibus omnibus conuenit in hoc, vt varijs de causis intelligentiam habeant multarum, singulariumque rerum: hos enim idest primos erudit vsus magnus rerum; non est enim penitus necessaria longa aetas periculis faciendis multarum rerum: quidam enim minore in aetate, iuuenesq; adhuc occasionem nacti fuere gerendorum multorum magnorumque negotiorum: vt Alexander ille Macedo. Scipio maior, Cn. Magnus, & ipsi exitum multarum rerum aspexerunt: prudentes & quia diligenter curant, quae fiunt, & ipsi quoque pates sunt veritati rerum videndae: his igitur non minus credi oportere inquit, quàm demonstrationibus doctorum hominum, firmisque argumentis. Cur autem tantum ipsis tribui debeat, ostendit: ait enim intueri principia, & vnde consequatur, quod vsu postea venit, quia oculum lumenque habent conflatum ex vsu illo magno rerum. Quod ad aetatem, adhuc teneram, pertinet, confirmat, quod praecipit Aristoteles, inde etiam nasci aliquando consilia optima, id quod ab Homero traditum est, si monitum, consiliumque Achillis animo custodisset, aufugere, vitareque potuisse Patroclum, interitum, malumque fatum.

Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία, καὶ ἡ φρόνησις, καὶ περὶ τίνα τυγχάνει ἑκατέρα οὖσα, καὶ ὅτι ἄλλης τῆς ψυχῆς μορίου ἀρετὴ ἑκατέρα, εἴρηται.

Quid igitur sapientia, & prudentia est, & circa quas res vtraque versatur: & quod alius animi partis virtus vtraque est, dictum est.

SIGNIFICAT se perfecisse ea, quae modo explicanda sibi proposuerat, paucisq; nobis ipsa redigit in memoriam: commemorat igitur a se traditum esse, quid sapientia sit, & quid prudentia, & quae res materia sint vtriusq;, ac stratū, in quo inuestigando versentur, cum quaerat sapientia de rebus, quae non variantur: perpetuoque eundem tenorem seruant: prudentia vero de contrarijs expositis mutationibus crebris: praetereaque declaratum sit, vtramque virtutem esse alius animi partis, intellectusque, cum sapientia sit illius mentis laus, ac perfectio, quae incumbit in res contemplandas, prudentia vero alterius, quae veram viam monstrat rerum agendarum.

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν τί χρήσιμοί εἰσιν: ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ, ἐξ ὧν ἔσται εὐδαίμων ἄνθρωπος: οὐδεμιᾶς γάρ ἐστι γενέσεως: ἡ δὲ φρόνησις τοῦτο μὲν ἔχει.

Quaereres autem aliquis de illis, quem fructum ferant: sapientia enim

nihil

nihil contemplatur, vnde beatus homo efficietur: nullius enim generationis est: prudentia autem, hoc quidem habet.

EXPLICATIS prius quinque virtutibus rationis: deinde traditis tribus habitibus animi, dotibusve a natura acceptis, non studio nostro partis, qui auxilio sunt prudentiae in consilijs capiendis: ornantque ipsam magnopere, aggreditur dissoluere nodos, quaestionesq; quasdam, quae nisi solutae forent, turbare facile potuissent aliquos, efficereque ne omnino putarent vera esse, quae praecepit. Prima earum quaestionum est, quod inquit, quaerere posse aliquem, quem fructum ferant hominibus duae harum virtutum, idest sapientia, & prudentia; cum prior harum nihil inuestiget eorum, vnde aliquis beatus reddatur: atq; hoc, quia nihil gignit, efficitque, sed contenta est cognitione, veritateque rerum, quarum naturam causasque sedulo indagauit. De prudentia autem nihil huiuscemodi dici potest, nam quaerit res, quae efficiunt aliquid: postquam enim accurate quaesitum est ab ea, de ali, qua re, satisque deliberatum, exempli causa de pace, de bello, de mittendis legatis, efficitur ope illius, quod melius, vtiliusque visum est.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα δεῖ αὐτῆς; ἐπεὶ ἡ μὲν φρόνησίς ἐστιν, ἡ περὶ τὰ δίκαια καὶ καλὰ, καὶ ἀγαθὰ ἀνθρώπῳ: ταῦτα δ' ἐστιν, ἃ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός ἐστι πράττειν, οὐθὲν δὲ πρακτικώτεροι τῷ εἰδέναι αὐτὰ ἐσμὲν, ἐπείπερ ἕξεις αἱ ἀρεταί εἰσιν: ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινὰ, οὐδὲ τὰ εὐεκτικὰ, ὅσα μὴ τῷ ποιεῖν, ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τῆς ἕξεως εἶναι λέγεται: οὐθὲν γὰρ πρακτικώτεροι τῷ ἔχειν τὴν ἰατρικὴν, ἢ γυμναστικὴν ἐσμέν.

Sed cuius causa ipsa opus est? siquidem prudentia est, quae manet circa res iustas, & honestas, & bonas hominibus: haec autem ea sunt, quae boni viri munus est agere: nihilo autem sumus paratiores ad res agendas, cognitione ipsarum: siquidem habitus sunt virtutes: quemadmodum neque res, quae ad bonam valetudinem, siue ad bonam corporis habitudinem, quaecunque scilicet, non quod efficiunt, sed quod ab habitu gignantur, ita appellentur: nihilo enim paratiores ad agendum sumus, eo quod habeamus artem medendi, aut corpus exercendi.

CONCESSERAT prudentiam continere in se, quod abest a sapientia, remotumque inde est, vt declarauit; neque tamen ob id existimari posse, ipsam esse vtilem necessariamque vitae, quod enim aliquis in se habet, non oportet eum aliunde petere; haec igitur est vis illorum, quae hic sequuntur: perficiunt enim, absoluuntque superius argumentum, non, nouum aliquod, vt interpres putauit, afferunt: etsi igitur inquit, noua quaedam gignit prudentia, non tamen ea de causa conducit ciuili vitae, sed potest sine damno vllo ipsa carere; quod probat hoc pacto: prudentia virtus est, quae versatur circa ea, quae iusta sunt, & honesta, bona, conducentiaque homini, campumque eum habet: haec vero inquit propriae curae, factaque boni viri sunt, quaeque ille aget in vita: non erimus autem addit, magis parati, instructique ad haec agenda; quia haec intelligimus, cognitaque habemus, siquidem virtutes sunt habitus, quibus qui praediti sunt, nulla re indigent, quae magis eos perfectos in illis rebus reddat. Similibus autem vtitur ad veritatem suae sententiae declarandam: inquit enim, eadem ratione, qua neque res salubres res, neque propriae bonae corporis habitudinis reddunt cognitae magis eos tales, sed quia salubria, & propria bonae corporis habitudinis, non vno modo dicuntur: ita enim vocantur, & quae manant, proficiscunturque ab his corporis habitibus, vt ambulatio salubris, somnus, vrina, & quae gignunt valetudinem, bonamque corporis sanitatem, testatur, quae intelligat, dicitque se significare, non quae efficiant, sed quae indicent hos duos corporis habitus, atque inde manent; concludens autem inquit: nihilo enim magis idonei erimus ad munera illa obeunda propria corporis sanitatis, quia teneamus medendi artem, & rationem corpus exercendi.

Εἰ δὲ μὴ τούτων χάριν φρόνιμον θετέον, ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι, τοῖς οὖσι σπουδαίοις οὐθὲν αὖ ἂν χρήσιμος.

Si autem non horum causa prudentem ponere debemus, sed vt probi efficiamur, ijs certe, qui probi iam sunt, nulla in re potest esse vtilis.

REFELLIT id, quod aliquis contra dicere potuisset, si accommodata non est prudentia ad facta meliora, exquisitioraque gignenda, propria virtutum, opitulatur tamen, adminiculoque est ad eas parandas, id quod etiam inficiatur: inaneque esse docet: ait enim illis, qui iã studiosi sunt, opus non esse cura studioque quopiam, quo tales fiant, atque ea, quae prodessent expertibus ipsius, ad virtutem sibi comparandam, vtilia non esse, nec opis aliquid adferre posse ad eam acquirendam: vt neque superioribus illis, qui iam virtutem perceperunt, quique ipsam tenent, vtilis sit, neque vacuis ab ipsa prosit ad eam adipiscendam.

Ἔτι δὲ οὐδὲ τοῖς μὴ ἔχουσιν· οὐθὲν γὰρ διοίσει αὐτοὺς ἔχειν, ἢ ἄλλοις ἔχουσι πείθεσθαι· ἱκανῶς τ' ἔχοι ἂν ἡμῖν, ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ὑγίειαν· βουλόμενοι γὰρ ὑγιαίνειν, ὅμως οὐ μανθάνομεν ἰατρικήν.

Amplius neque ijs, qui non habent: nihil enim referet, prudentes ipsi sint, an alijs prudentia praeditis pareant: satis hoc nobis esse debet, veluti circa bonam valetudinem: cum enim sano corpore esse velimus, tamen non perdiscimus artem medicorum.

OSTENDIT praeterea ijs vtilem necessariamque non esse prudentiam, qui expertes ipsius sunt; illis magnum neque fructum ferre, si, adhibita cura multa, percipiatur ab ipsis, quia, etsi non habent eam, conferre se paruo negotio possunt ad eos qui teneant, erudirique ab ipsis: nihilque interfit, eos habere, compotesque ipsius esse, siue alijs quibusdam, qui teneant ipsam, parere; confirmat autem hoc simili, in hac enim quoque te satis nobis esse debere existimat, quod seruatur in valetudine tuenda: cum enim valere volumus, vt potiamur desiderio hoc, non tamen discimus artem medicorum, sed consilium sequimur eorum, qui medentur, curandosque nos ipsis tradimus.

Πρὸς δὲ τούτοις, ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ χείρων τῆς σοφίας οὖσα, κυριωτέρα αὐτῆς ἔσται· ἡ γὰρ ποιοῦσα, ἄρχει καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον. περὶ δὲ τούτων, λεκτέον· νῦν μὲν γὰρ ἠπόρηται περὶ αὐτῶν μόνον.

Accedit autem his, quod absurdum videri posset, si, cum sit deterior sapientia, dominabitur ipsi: ea namque, quae efficit, imperium habet, ac praecipit omni in re. De his igitur dicendum est: nunc enim de ipsis dumtaxat quaesitum est.

HOC etiam scrupulum inijcere in animos nostros inquit, facereque, vt haereamus: videri enim posset absurdum, si prudentia, cum inferior sit sapientia, minorisque prorsus dignitatis, id quod dictum est, postea exerceat imperium in ipsam, & quasi ei dominetur. Probat autem, constituitque auctoritatem prudentiae tamquam signo quodam: ait enim virtutem illam, quae facit, moliturque aliquid, non quae otiosa est, imperium habere, & mandare, praecipereque cunctis in rebus, quod plane facit prudentia, cum sapientia quiescat, nihilque moliatur, sed tota occupata sit in suis illis cogitationibus, naturisque rerum contemplandis. Post haec inquit, expositis iam ijs, quae veritati repugnare videbantur, consilioque suo repetito, tempus est, ostẽdere, quomodo res se habeat, scrupulosq; hos euellere.

Πρῶτον μὲν οὖν λέγομεν, ὅτι καθ' αὑτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι· ἀρετάς γ' οὔσας ἑκατέραν ἑκατέρου μορίου· καὶ εἰ μὴ ποιοῦσι μηδὲν μηδετέρα αὐτῶν.

Primum quidem igitur dicimus, necessario ipsas per se expetendas esse: cum vtraeque virtutes sint vtriusque partis: & si non facit aliquid vtraque ipsarum.

TOTVM

Totvm se confert nunc ad scrupulos, modo insertos, euellendos, refellit autem ante alios, quod excogitatum erat, contra ambas, sapientiam inquam communiter, & prudentiã, quod fructum nullum ferrent. Primum inquit dicimus, volumusque ambas, sapientiam inquam, ac prudentiam, per se expetendas esse, suaque vi caras nobis esse debere, etsi neutra ipsarum nihil quippiam facit, ac molitur: concedit enim, quod subito negare poterat, vt ostendat hoc ipsum etiam nihil eos iuuare, quo illi vtebãtur tamquam solo, ac fundamento suae rationis. Per se autem expetendas eas ait, cum sint virtutes, & optimi habitus animorum nostrorum.

Ἔπειτα καὶ ποιοῦσι μέν, οὐχ ὡς ἰατρικὴ δέ, ὑγίειαν, ἀλλ' ὡς ἡ ὑγίεια, οὕτως ἡ σοφία, εὐδαιμονίαν· μέρος γὰρ οὖσα τῆς ὅλης ἀρετῆς τῷ ἔχεσθαι ποιεῖ, καὶ τῷ ἐνεργεῖν, εὐδαίμονα.

Deinde & faciunt quidem, non vt medicorum autem ars, valetudinem, sed vt valetudo, sic sapientia, vitam beatam: cum pars sit totius virtutis, quod teneatur, efficit, & quod munere suo fungatur, beatum.

Deinde inquit, auferens illis, quod iam concesserat, faciunt ipsae, & tamquam pariunt, quamuis vt illi accipiunt facere, nihil moliantur, non inquam, vt ars medicorum facit, gignitque corporis sanitatem, quae ars posita est extra nos, corpusque, verum vt valetudo gignit munera, factaque, quae requiruntur a bona corporis habitudine, propriaque sunt illius, ita sapientia gignit vitam beatam: cum enim ea sit, sapientia inquam, pars totius virtutis, vnaque ipsarum, quia tenetur, facit, & quia fungitur muneribus suis, efficit hominem beatum. Non sunt autem, quibus adhuc vius est, dito argumenta, sed vnum tantum, quod magistri dicendi, exprimentes rationem ipsius, vocant κατὰ συγχώρησιν; ostendit enim qui ipso vtuntur, primum se faciles, ac liberales in disserendo, postea magis ipsos premunt, cum declarant facilitatem suam, nihil ipsis prodesse, nec auxilij aliquid ferre ad sententiam suam tuendam.

Ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν, καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν· ἡ μὲν γὰρ ἀρετή, τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν· ἡ δὲ φρόνησις, τὰ πρὸς τοῦτον.

Praeterea opus perficitur studio prudentiae, ac virtutis moralis: virtus enim scopum reddit rectum: prudentia autem, quae ad hunc referuntur.

Seorsvm nunc declarat, prudentiam vtilem esse, vel necessariam potius humanae vitae, sineque ipsa nullum opus proprium virtutis, integrumque effici posse: concurrant enim ambae necesse est, nec valet optimus tãtum animi habitus efficere aliquid magna laude dignum, perfectumque omni sua parte. Cur autem requiratur hic consensus indicat; virtus enim inquit finem rectum sibi proponit, prudentia autem inuenit, quae ducant eo, reddantque nos compotes illius: cum igitur societas haec, communioque requiruntur, altera ipsarum sola praestare id non potest, quare perspicitur, prudentiam magnum fructum ferre, neque esse inutilem vitae.

Τοῦ δὲ τετάρτου μορίου τῆς ψυχῆς, οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, τοῦ θρεπτικοῦ· οὐθὲν γὰρ ἐπ' αὐτῷ πράττειν, ἢ μὴ πράττειν.

Quartae autem animi partis non est virtus talis, in qua scilicet vis est alendi: nihil enim in ea manet, quod ad agendum valeat, siue non agendum.

Dicvntvr ab auctore quattuor esse partes animi nostri, vt nunc loquitur idest potestates, vna qua itm percipimus scientias, vnde appellata est a Graecis ἐπιστημονικὸν μόριον; altera compos rationis dicta est, quibus ambabus separamur a brutis, tertia in qua vigent appetitiones, vltima qua alimur, ciboque vitam tuemur: quartae nunc huius partis inquit non extare virtutem vllam huius generis, & quae sit propria hominis: nam quin habeat etiam, ipsa suas propriasque virtutes, idest dotes quasdam, dubitari non potest: non enim omnes, qui aluntur: ciboque vires corporis fulciunt, atque ita facultatem corpori dant, vt crescat,

vno,

vno, atque eodem tenore aluntur, sed quidam melius, alij vero deterius. Vt autem non expertem penitus esse virtutis indicaret partem hanc animi, addidit talis: satis enim ipsi fuit eijcere ipsas e choro verarum virtutum, idest harum, quae rationis sunt, & quae morales vocantur: cur merito excluserit hinc ipsas docet: ait enim nullam vim in ipsa positam esse agendi quippiam, siue non agendi, sed quod agit, impulsu naturae agere, non sua sponte: nec terminum vllum, finemque dari eius muneris: cumque id contingit, hoc interitum animantis esse.

Περὶ δὲ τοῦ μηδὲν εἶναι πρακτικωτέρους διὰ τὴν φρόνησιν, τῶν καλῶν, καὶ δικαίων, μικρὸν ἄνωθεν ἀρκτέον, λαβόντας ἀρχὴν ταύτην: ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ δίκαια λέγομεν πράττοντάς τινας, οὔπω δικαίους εἶναι: οἷον τοὺς τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιοῦντας, ἢ ἄκοντας, ἢ δι' ἄγνοιαν, ἢ δι' ἕτερόν τι, καὶ μὴ δι' αὐτά: καίτοι πράττουσί γε ἃ δεῖ, καὶ ὅσα χρὴ τὸν σπουδαῖον, οὕτως ὡς ἔοικεν, ἔστι τὸ πῶς ἔχοντα πράττειν ἕκαστα, ὥστ' εἶναι ἀγαθόν: λέγω δ' οἷον διὰ προαίρεσιν, καὶ αὐτῶν ἕνεκα τῶν πραττομένων: τὴν μὲν οὖν προαίρεσιν, ὀρθὴν ποιεῖ ἡ ἀρετή: τὸ δ' ὅσα ἐκείνης ἕνεκα πέφυκε πράττεσθαι, οὐκ ἔστι τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἑτέρας δυνάμεως.

De illo vero, quod vi prudentiae, ac studio nihilo futuri simus promptiores ad res honestas, ac iustas gerendas, a superiore vicino loco initium dicendi ducendum est, sumpto principio hoc: quemadmodum enim res iustas gerentes quosdam, non dum iustos esse dicimus, veluti eos, qui faciunt ea, quae legibus iussa sunt, vel inuitos, vel propter ignorationem, vel ob aliam causam, & non propter se: atqui agunt hi ea, quae sunt agenda; & quaecunque oportet probum virum, sic vt videtur, licet, aliquo modo se habentem, gerere singula; ita vt vir bonus sit: dico autem, veluti per electionem, & illorum ipsorum causa, quae aguntur: electionem igitur rectam facit virtus: id autem, quaecunque illius causa consueuerunt agi, non est virtutis, sed alterius potestatis.

FACIT hoc ad dissoluendam superiorem quaestionem, euellendumque scrupulum illum, qui iniectus erat, quod adminiculi nihil, opisque caperemus a prudentia ad res honestas, iustasque gerendas, neque redderet ipsa nos magis paratos, promptosque ad haec facta, propria virtutis, administranda: vt igitur hoc inane esse, falsumque intelligatur, inquit oportere paulo altius ordiri, hincque initium ducere; in eo autem exponendo vtitur simili. Veluti enim ait, dicimus quosdam, qui sane faciunt res iustas, non dum iustos esse, hi autem sunt illi, qui gerunt ea, quae legibus institutisque ciuitatis, praecepta sunt, iussaq; seruari, siue inuiti, & coacti, siue ob ignorationem illarum rerum, nescientes ea recta esse, ac debere custodiri, siue ob aliam quampiam huiuscemodi rem, exempli causa, vt amico cuipiam obsequantur, neque sponte sua, & impulsi desiderio earum rerum, virtutisque colendae, & tamen addit, gerunt ea, quae recta sunt, quaeque decet, officiumque boni viri requirit, vt faciant: explanato igitur ita simili, inquit, eodem pacto, vt videre licet, contingit, quempiam aliquo modo se habentem, singulas res facere, vt merito vir probus existimari debeat: aperit autem quae intelligat: sunt autem illa, si quod facit, faciat consulto, & illarũ rerum gerendarum causa, quae facit. Quare inquit oportet volũtatem, electionemq; rectam esse: hoc autem praestat virtus: cetera autem, quae ad id, quod probatum fuit peragendum, ad exitumque perducendum, requirantur, aliunde expectare oportet: neque enim sunt virtutis, sed alius potestatis.

Λεκτέον δ' ἐπιστήσασι, σαφέστερον περὶ αὐτῶν: ἔστι δή τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα: αὕτη δ' ἐστὶ τοιαύτη: ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα, δύνασθαι ταῦτα πράττειν, καὶ τυγχάνειν αὐτοῦ: ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλὸς ἐπαινετή ἐστιν: ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία: διὸ καὶ τοὺς φρονίμους, δεινούς, καὶ πανούργους φαμὲν εἶναι.

Dicendum autem a nobis est, cum quasi hic steterimus, apertius de ipsis. Est

itaque

itaque vis quaedam, quam appellant solertiam: haec autem huiuscemodi est: vt haec, quae ad scopum eum, qui propositus est, tendunt, valeat agere: & adipisci ipsa: si igitur scopus fuerit honestus, laude digna est: si autem malus versutia vocatur; qua de causa & prudentes acres, & versutos esse dicimus.

CVM intelligeret, se nō plane vt vellet, resq; ipsa postulabat, ré explicasse: neq; enim verbũ fecerat, de vi potestateq; illa animi, quae media adminiculaq; inuenit ad ea obtinenda, sine quibus, quae virtus suaserit, effici nō possunt, inquit oportere, vt sistentes nos mox in hoc, apertius de ipsis his rebus disseramus; aggreditur igitur hoc facere, dicēs. Est quaedam animi potestas, quã dicunt δεινότητα: interpretes quidã nostri vocarunt habilitaté, alij vero aptitudiné, non defuerunt etiã, qui elegantius solertiam; astutiã, quod tamen, venit in mentem quibusdã, nullo modo arbitror appellandã. Haec vero potestas acris, ac vehemés in vtrãq; partem, idest ad bona consilia, & ad mala iuuanda, & vt ait ipse ad omnia, quae seruiant ei rei, quae proposita fuerit videnda, & vt inueniẽda, ita efficiẽda, cum auté ad omnia dixerit, non distinxit bonos fines a malis, quod declarat magis adiũgens: si propositus igitur fuerit honestus finis, laudabilis est vis haec, ac potestas: si malus, versutia, calliditasve vocatur. In v. problemate segmenti xvij. quo quaesiuit Aristoteles, cur consuetudo esset dicere oratoré & ducem exercitus; nec non deditum pecuniae augendae, δεινόν: tibicinem autem, & histrionem minime; post causam allatam eius moris inquit, positam esse δεινότητα in re sua, omni arte amplificanda: in hocque aemulis superandis, quod facere vocatur a Graecis πλεονεκτεῖν: sequitur hoc tamquã corollariũ: admonere enim praeterea voluit, nequis in hoc peccaret qui verũ semper id crederet, solere vocare homines prudétes viros acutos, ac versutos.

Ἔστι δὲ ἡ φρόνησις, οὐχ ἡ δύναμις, ἀλλ' οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης: ἡ δ' ἕξις τῷ ὄμματι τούτῳ γίνεται τῆς ψυχῆς, οὐκ ἄνευ ἀρετῆς, ὡς εἴρηταί τε, καί ἐστι δῆλον: οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν ἀρχὴν ἔχοντές εἰσιν: ἐπειδὴ τοιόνδε τὸ τέλος, καὶ τὸ ἄριστον, ὅτι δήποτε ὄν: ἔστω γὰρ λόγου χάριν, τὸ τυχόν: τοῦτο δ', εἰ μὴ τῷ ἀγαθῷ, οὐ φαίνεται: διαστρέφει γὰρ ἡ μοχθηρία, καὶ διαψεύδεσθαι ποιεῖ περὶ τὰς πρακτικὰς ἀρχάς: ὥστε φανερὸν, ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι, μὴ ὄντα ἀγαθόν.

Est autē prudentia, non potestas, sed non sine potestate hac: habitus enim huic oculo animi ingeneratur, non sine virtute, vt dictum est, & perspicuum est: ratiocinationes enim eae, quae sunt de rebus agēdis, principiũ habent: quia talis finis est, & optimum quodcunque sane illud est: sit enim, verbi gratia, quodlibet: hoc enim nisi bono viro non apparet: peruertit enim prauitas: causaq; est, vt decipiamur in iudicio faciendo de principijs rerum agendarum: quare perspicuum est, fieri non posse, vt prudens sit, qui non est homo probus.

VERITVS beneuolus doctor, nequis putaret, vnũ, atq; idem penitus esse solertiam hanc, quã descripsit, atq; prudentiã, demere hunc errorem ex animis ipsorum voluit: dixit igitur prudentia non esse vim, ac potestatem eã, sed tamen non constare sine ipsa: perspicitur auté hoc verum esse inde etiam, quod prudentiam vocat habitum: alteram autem potestatem; quae res dissentiunt inter se: Pergit autem declarare, quae sit prudentia, & quomodo hic habitus confletur, docet: ait enim confici habitú hunc, qui vocatur prudentia, ac coagmentati non sine virtute morali, commemoratq; hoc a se prius dictum esse, & non magno negotio intelligi posse tale esse, quod tamen confirmat. Animaduertendum auté auctorem vocare potestatem hanc, quam dixit, & solertiam, oculum, quia longe cernit, res obscuras, & quae sine ipso perspici non potuissent, eadem ratione, qua, idest μεταφορικῶς, vocauit non multo supra eodem vocabulo in senibus, & multarum rerum peritis, acumen mentis, oculum; quo autem confirmat id, quod apertum planumq; esse dixerat, est hoc: dicit enim hoc fieri, quia ratiocinationes rerum agendarum principiũ habent, quale, quasi exemplo, ostendit: inquit enim, quia finis talis est, quicumque scilicet ille sit, & id, quod in ea re optimum: neque enim ponit hoc, vt exemplum plenum sit, verbi causa, siquis velit consequi laudem, ac gloriam, opus est, eum iuuare mortales, & nullum laborem, periculumque fugere pro alienis commodis, atque vtilitatibus. Adiungit autem sine hoc effici nihil posse, ostendere volens, non apparet verumque esse putatur, nisi probo viro: iners enim homo, & deditus voluptati, hoc facere numquam in animum induceret. Cur autem aliter de hoc

ſentiat homo nequam ſignificat, affirmans diſtorquere animum, & corrumpere prauitatẽ, ac vitium, facereque vt labamur, peccemusque in principijs rerum agendarum; quapropter addit, patet fieri non poſſe, vt aliquis prudens ſit, qui idem non ſit vir bonus.

Σκεπτέον δὴ πάλιν καὶ περὶ ἀρετῆς· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ παραπλησίως ἔχει, ὡς ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα, οὐ ταὐτὸν μέν· ὅμοιον δέ, οὕτω καὶ ἡ φυσικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν κυρίαν· πᾶσι γὰρ δοκεῖ ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως· καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοί, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἄλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς· ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι, τὸ κυρίως ἀγαθὸν εἶναι· καὶ τὰ τοιαῦτα ἄλλον τρόπον ὑπάρχειν.

Conſiderandum vtiq; rurſus, & de virtute: virtus enim ſimiliter ſe habet, vt prudentia, ad ſolertiam: non idem tamen eſt, ſimile autem, ſic & virtus naturalis ad propriam veramq́; cunctis enim mortalibus videntur ſinguli mores ineſſe natura aliquo modo: nam & iuſti, & propenſi ad temperantiam, & fortes, & alia habemus ſtatim ab ortu; verumtamen quaerimus aliud quippiam, proprie inquam bonum, nobis eſſe: atque omnia haec alio modo ineſſe.

CVM diſſeruiſſet de vi, poteſtateq; animi, quae ſimilitudinem quandam habet cum prudentia, eſt tamen inchoata quaedam, & imperfecta virtus, venit ipſi in mentem ob ſimilitudinem, intelligens itidem extare virtutes quaſdam non integras, neque perfectas, diſputare de ipſis, oſtendereq; quid diſcriminis ſit inter eas, ac veras virtutes: inquit igitur conſiderandum ſibi rurſus eſſe de virtute, cum videat: (haec enim occaſio eſt repetendi quaeſtionẽ de virtute morali) veluti ſe habet prudentia ad aptitudinem, a ſe vocatam δεινότητα, quae ſane ſunt ſimiles, non tamen eaedẽ omnino, ita ſe habeat a natura inſita in uobis virtus, quaedam ad eam, quae propria virtus eſt, & integra, ſtudioq; ac cura a nobis paratur. Extare autem virtutes has naturales probat communi iudicio de illis omnium mortalium: cunctis enim inquit videtur, ſingulas proprietates morũ ineſſe natura hominibus aliquo modo, ideſt, habere eos ſemina quaedã ipſarũ in animis ſuis, quod pergit exemplis declarare: ſumus enim inquit iuſti, & procliues ad temperãtiã, & fortes, aliaq; huiuſcemodi habemus ſtatim a tenera aetate, exẽpli cauſa liberales, lenes non tamẽ omnes, ſed quidã e nobis, nõ deſunt, qui ad contraria his virtutibus vitia propẽſi ſint. Adiũgit aũt, non tamẽ contenti ſumus his inchoatis virtutibus, ſed quaerimus aliud quippiã, quod ꝓprie, exquiſiteq; bonũ eſt, & oẽs numeros huius rei habet: ſtudemusq; nobis haec adeſſe alio modo ideſt perfecte, & plene.

Καὶ γὰρ παισὶ, καὶ θηρίοις, αἱ φυσικαὶ ὑπάρχουσιν ἕξεις· ἀλλ' ἄνευ νοῦ βλαβεραὶ φαίνονται οὖσαι, πλὴν τοσοῦτον ἔοικεν ὁρᾶσθαι, ὅτι ὥσπερ σώματι ἰσχυρῷ, ἄνευ ὄψεως κινουμένῳ, συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄψιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα· ἐὰν δὲ λάβῃ νοῦν, ἐν τῷ πράττειν διαφέρει· ἡ δ' ἕξις, ὁμοία οὖσα, τότ' ἔσται κυρίως ἀρετή.

Nam & pueris, & beluis naturales inſunt habitus; verũ ſine mente detrimentoſi perſpiciuntur eſſe, niſi quod hoc tantũ videtur inde intelligi, quod veluti in corpore robuſto, quod ſine aſpectu oculorũ mouetur, vſu venit, quia caret luminibus, labi, cadereq; vehemẽtius: ita & in hac re: quod ſi mentẽ nacta fuerint, praeſtant ceteris omnibus in agendo: habitus autẽ, qui ſimilis eſt, eo tẽpore erit proprie virtus.

NON ſine cauſa dare operam oſtendit, homines, vt ſe ornent integris, veriſq; virtutibus, exemplo puerorum, & beluarum, qui cum expertes non ſint naturalium virtutum, ſaepius tamen inde accipiunt aliquid incommodi, quam magnopere ipſis adiuuentur, id, quod contingeret etiam viris, niſi huc confugerent, abſoluerentq; inchoatas illas in ſe virtutes. Demumq; addit, ſiquis ſubtiliter attendat, facile cognoſcet, ita ſe rem habere: idemq; in hac re vſu venire, quod contingit in animalis corpore valido, & robuſto, quod tamen oculis orbarum ſit, cum ſe mouet: contingit enim ipſum labi, cadereq; vehementius, quàm faceret corpus infirmũ, & imbecillum, nulla alia de cauſa, niſi quia caret oculis. Expoſito vero ſimili, ſic ſe habere rem dicit in hac virtute naturali: ſi namq; ratio ipſi, menſq; acceſſerit, tũc in agendo praeſtat, antecellitq;: ortũ enim habet, principiumq; a natura, quod magni momenti eſt: quodq; deſiderari potuit ad eã partẽ abſoluendã, addit, hic habitus autẽ, qui ſimilis eſt, tunc proprie, vereq; virtus erit, ille inquã, qui fortaſſe ꝑtius vocari non poterat habitus, cũ

mentem,

mentem, rationemque consecutus est, tunc proprie virtus est. Declarat, quod hic inquit Aristoteles de firmitate corporis alicuius, capti luminibus, valdeque accommodata est vox illa Demadis oratoris, qui aiebat, exercitum Alexandri Macedonis, amisso duce, similem esse Cyclopi, cũ ipsi ab Vlysse oculus, quem vnum habebat, effossus est: cum enim plurimũ viribus valeret, nihil tamen efficere ipsum tunc poterat, nec respõdebat veteri fortitudini.

Ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ δύο ἐστὶν εἴδη, δεινότης, καὶ φρόνησις, οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ δύο ἐστί· τὸ μὲν, ἀρετὴ φυσική· τὸ δ', ἡ κυρία· καὶ τούτων ἡ κυρία οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως.

Quapropter quemadmodum in ea parte animi, qua opinamur, duae sunt species, solertia, & prudentia: sic & in morali duae sunt: vna quidem, virtus naturalis: altera autem propria: & harum ea, quae propria est, non gignitur sine prudentia.

Haec est conclusio qua declarat vere a se traditam esse similitudinem eorum, quae fiunt in duabus animi partibus inter se dissimilibus, ea inquam, quae sedes est, & domicilium opinionum, & illa, quae mores informat, vt enim ostẽdit, in priore harum duas inueniri formas, quarum vna vocatur δεινότης, aptitudoq;: altera prudentia; ita in posteriore itidem duae sunt, quae respondent ipsis, virtus inquam naturalis, quam sine labore, studioque vllo obtinemus, & propria, & digna, quae hoc nomine appelletur, ac sine appendice, id quod alteri non contingit, quarum duarũ disparium virtutum, addit, proprie virtutem appellatam constari: manereque non posse sine prudentia, de qua prudentia, nactus occasionem hanc, nonnulla hic etiam quaerit.

Διόπερ φασὶ πάσας τὰς ἀρετὰς, φρονήσεις εἶναι· καὶ Σωκράτης· τῇ μὲν, ὀρθῶς ἐζήτει· τῇ δ', ἡμάρτανεν· ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς, ἡμάρτανεν· ὅτι δὲ οὐκ ἄνευ φρονήσεως καλῶς ἔλεγε.

Quapropter aiunt omnes virtutes, esse prudentias. Et Socrates hac quidem parte, recte quaerebat, hac vero peccabat: quod enim prudentias arbitrabatur esse omnes virtutes, peccabat: quod autem non sine prudentia, bene dixit.

Vt constitueret, quod dixerat, cunctas virtutes egere prudentia; nec sine ipsa integras, absolutasque esse, citat testimonium veterum illorum, qui aiebant, virtutes esse prudentias: & non solum tamquam condiri & perfici ab ipsa, quorum non solum vnus fuerat Socrates, verum etiam fortasse dux, & auctor reliquorum: sententiam igitur ipsius ponderat: aitq; eum partim vera sentire, partim lapsum esse, ac peccasse: nam quod inquit, illum recte solitum quaerere, respexit morem, rationemque eiusdem, qui in vtramque partem de rebus disserebat, & nihil vt certum, & sibi exploratum, tradebat: peccasse eum ait, quod arbitrabatur, omnes virtutes esse prudentias: verum autem in eo vidisse, quod putabat, eas non sine prudentia constare.

Σημεῖον δέ· καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὁρίζωνται τὴν ἀρετὴν, προστιθέασι, τὴν ἕξιν εἰπόντες, καὶ πρὸς ἅ ἐστι, τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δ', ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν.

Signum autem est: etenim nunc omnes, cum definierint virtutem dixerintq; esse habitum, & ad quae refertur, adiungunt, qui sequitur rectam rationem: rectam autem, quae obtemperat prudentiae.

Confirmat sententiam suam, vt prius fecerat iudicio vsus priscorum, ita nunc recentium & doctorum hominũ, qui ipsius aetate viuerent, quare appellat vt oportuit, hoc argumentũ suũ, signũ: non enim plane hoc illi docebant: nota enim erat, & indicium huius rei, quod illi quoq; eodẽ pacto de hoc sentiebant: cũ enim definire voluerint virtutẽ aliquã, addũt, habitu exposito, rebusq; praeterea significatis, ad quas refertur, eã moderari recta ratio ne, regiq; ab ipsa; recta autẽ ratio inquit, quae se gerit, vt prudẽtia iusserit, obtẽperatq; ipsi.

Ἐοίκασι δὲ μαντεύεσθαί πως ἅπαντες, ὅτι ἡ τοιαύτη ἕξις ἀρετή ἐστιν, ἡ κατὰ τὴν φρόνησιν: δεῖ δὲ μικρὸν μεταβῆναι: οὐ γὰρ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ' ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις, ἀρετή ἐστιν: ὀρθὸς δὲ λόγος περὶ τῶν τοιούτων ἡ φρόνησίς ἐστιν.

Videntur igitur omnes quodammodo augurari, huiuscemodi habitum virtutem esse, qui prudentiae paret: oportet autem paulum transire: non solum enim qui secundum rectam rationem, sed qui cum recta ratione habitus est, virtus est: recta autem ratio de huiuscemodi rebus est prudentia.

ELICIT ex verbis ipsorum, eos aliquo modo diuinare hariolarique, quid virtus sit, talem inquam habitum eam esse, qui sequitur prudentiam, obtemperatque illi: nec tamen hunc cognitum illos habere: nec certa, rectaque via ad cubilia ipsius accedere: neque enim huiuscemodi res percipiuntur notis, quibus vtuntur vates ad res obscuras indagandas: hoc igitur verbum valet ad iudicium nostri doctoris commendandum, cum illi etiam, qui rem ordine non tenebant, vi veritatis impulsi, secum facerent, non tamen ornat illos: nec magnam aliquam laudem ipsis affert: ea de causa, qua significatum a me est. Omnes vero, quod inquit, non tantum inferiores, aequalesq; suos intelligere videtur voluisse, verum etiam antiquos illos, quos appellarat. Adiungit autem oportere vlterius progredi: neque enim solum virtutem esse habitum, qui obtemperat rationi, sequiturque ipsam tamquam ducem, sed qui iunctus est cum recta ratione, & qui tamquam sociam ipsam habet: addit autem, ad concludendum quod vult, rectam rationem in huiuscemodi rebus esse prudentiam.

Σωκράτης μὲν οὖν, λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι: ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας: ἡμεῖς δὲ, μετὰ λόγου: δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως: οὐδὲ φρόνιμον, ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς.

Socrates igitur rationes virtutes existimabat esse: scientias enim esse cunctas: nos autem cum ratione esse volumus: perspicuum igitur est ex ijs, quae dicta sunt, fieri non posse, vt bonum proprie sit sine prudentia: neque prudentem constare posse sine morali virtute.

EMENDAT etiam sententiam Socratis, quam vt hic, ita etiam alijs locis improbat: aiebat autem ille, cunctas virtutes esse rationes, quare easdem scientias esse affirmabat, a doctoreque accipi volebat, quod commune est omnium scientiarum, quae a duce praeceptoreq; ipsarum traduntur: nam scientias esse rationes: constarique perceptis documentis earum rerum, planum est: in quo igitur dissentiat ab ipso, aperit: inquit enim, nos vero rationes ipsas esse non putamus, vt autem plenae, absolutaeque sint, egere ratione existimamus; vi namq; ipsius perfici, & ab omni labe, culpaque vindicari: post hoc concludit dicens: perspicuum esse ex his, quae tradita sunt, non posse constare proprie bonum, & quod omnes numeros virtutis habeat sine prudentia, neque posse quempiam prudentem esse sine morali virtute; virtus igitur haec initium est huius operis, bonum proprie hic, ut supra uocauit, uirtutem.

Ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ λύοιτ' ἄν, ᾧ διαλεχθείη τις ἄν, ὅτι χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ἀρεταί: οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυέστατος πρὸς ἁπάσας: ὥστε τὴν μὲν, ἤδη: τὴν δ' οὔπω εἰληφὼς ἔσται: τοῦτο γὰρ κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς, ἐνδέχεται: καθ' ἃς δὲ ἁπλῶς λέγεται ἀγαθὸς, οὐκ ἐνδέχεται: ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει, μιᾷ οὔσῃ, πᾶσαι ὑπάρξουσι.

Sed etiam ratio hoc pacto solueretur, qua disputaret aliquis, seiunctas esse inter se virtutes: non enim idem ad omnes aptissimus natura esset: ita vt hanc quidem, iam: hanc vero, nondum acceperit: hoc namque de virtutibus, quae natura ingenerantur, vsu venit; per eas vero, quibus aliquis simpliciter dicitur bonus non euenit: simul enim cum prudentia, quae vna est, omnes aderunt.

SENTENTIA erat satis peruulgata quorundam, qui vnam quampiam virtutem adeptus esset, cum tenere cunctas: nec fieri posse, vt ipsae seiungantur, non deerant tamen, qui

hoc

hoc verum non putarent, refellereque conarentur, dicentes, non omnem hominem esse A natura factum ad omnes percipiendas, sed magis pronum ad has, quam ad illas; quare continget, vt hanc iam acceperit, ad quam scilicet a natura instructus est, illam vero minime, a qua alienus est: aperire autem voluit errorem eorum: neque enim penitus errabant: inquit igitur contingere, vt hoc verum sit in virtutibus naturalibus; quidam enim magis ad hanc, quam ad aliam procliues; exempli causa ad fortitudinem, quàm ad temperantiam, cuiusmodi ferè sunt adolescentes: in ijs autem virtutibus, quae morales appellantur, hoc vsu non venit: statim enim inquit, vt aliquis compos prudétiae factus est, quae vna virtus, solaque est, nam cunctas secum trahit, omnes simul aderunt.

Δῆλον δὲ, κἂν εἰ μὴ πρακτικὴ ἦν, ὅτι ἔδει ἂν αὐτῆς διὰ τὸ τοῦ μορίου ἀρετὴν εἶναι: καὶ ὅτι οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως, οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς: ἡ μὲν γὰρ, τὸ τέλος: ἡ δὲ, τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν.

Perspicuum autem est, quamuis ad agendum accommodata non esset, futurum tamen fuisse, vt ipsa opus esset, quia partis animi virtus est: & quia non extabit electio recta sine prudentia, neque sine virtute: haec namq; finem, haec vero, & ea, quae ad finem referuntur, efficit, vt agamus.

Hoc praeterea addere voluit ad magis confutandos eos, qui aiebant, vtiles non esse ad humanam vitam prudentiam & sapientiam, nec quicquam eas iuuare vitam beatam; si namque hoe etiam concessum ipsis foret, inquit, esse tamen alteram harum idest prudentiam studiose captandam, quia virtus est, summumque bonum partis eius animi, quae sedes ipsius est, qua vtimur in rebus agendis: quomodo igitur tam nobilis virtus, tamque nobis necessaria negligi potest? Addit etiam aliud, quod declarat sine ipsa nos vix posse ex virtute nos gerere, securoque animo esse, quin peccemus in vita: non valemus enim sine prudentia recte eligere, quid nobis faciendum sit: non enim solus habitus, virtusque hoc praestat: requiritur enim quoque prudentia; cum altera harum idest virtus finem monstret, impellatque nos ad id, quod rectum est, laudemque in se habet, gerendum: prudentia autem doceat, quomodo id, quibusque tamquam adminiculis, adipisci possimus.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γ' ἐστὶ τῆς σοφίας: οὐδὲ τοῦ βελτίονος μορίου, ὥσπερ οὐδὲ τῆς ὑγιείας ἡ ἰατρική: οὐ γὰρ χρῆται αὐτῇ, ἀλλ' ὁρᾷ ὅπως γένηται: ἐκείνης οὖν ἕνεκα ἐπιτάττει, ἀλλ' οὐκ ἐκείνῃ.

Quin etiam neque imperium habet in sapientiam: neque meliori parti dominatur eadem ratione, qua corporis sanitati neque medicorum ars: non enim vtitur ipsa, sed videt, vt ea gignatur: illius igitur causa mandat, praecipitq; quid facto opus sit, sed non illi ipsi.

Refellit etiam, quod illi obiecerant, attulerantque, tamquam incommodum: dicebant enim, cum tantum tribueretur prudentiae, vt ipsa quasi regeret, ac gubernaret cuncta, idest, & priuatas res, & publicas, eam imperium habere in sapientiam, & tamquam dominam ipsius esse; quae profecto melior pars animi est & praestantior multo: docet igitur hoc verum non esse: vtiturque primum simili, ad id explodendum, accommodato: ostendit enim, quod videri alicui posset, artem quoque medicorum non imperare corporis sanitati, sed illi inseruire, cum ipsa non vtatur, vt eri faciunt suis seruis, sed curet, vt, pulso morbo, ipsa existat: quare etsi mandat, praecipitque quid facto opus sit, hoc facit ob commoda illius, & non illi quicquam imperat, vt minori.

Ἔτι ὅμοιον κἂν εἴ τις τὴν πολιτικὴν φαίη ἄρχειν τῶν θεῶν, ὅτι ἐπιτάττει περὶ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει.

Praeterea simile est, ac si quis dicat, facultatem ciuitatis administrandae imperium habere in Deos; quia cuncta praecipit, ac dispensat, quae sunt in ciuitate.

ALTERUM hoc argumentum est, quo idem probat, & ipsum a simili ductum: significat enim, si hoc verum foret, secuturum esse, quod indignissimum est, & magis adhuc absurdum, quàm superius, ciuilem disciplinam dominam esse deorum, & exercere vim, potestatemque suam in ipsos: atque hoc, quia statuit de omnibus rebus, quae sunt in ciuitate, in quibus etiam sunt, quae pertinent ad cultum Deorum veramque pietatem, idest qui Dij sint recipiendi in ciuitatem, & qui inde eijciendi, cum praua sit religio eorum, & quomodo res diuina veris facienda, ceteraque huiuscemodi, quae in moribus, institutisque veterum illorum contingebant. In extremo quoque secundi duorum illorum de moribus librorum, quorum index est ἠθικὰ μεγάλα, cum de hoc quaereret, eleganti simili, & valde accommodato ad rem ante oculos ponendam, idem confutauit & falsum esse docuit: principis inquam viri, fortunatique hominis, & eius, qui in ipsius domo dispenset omnia, quem ipse ἐπίτροπον vocat. M. autem Cicero pro C. Rabirio docet, eum Alexandriae διοικητὴν appellatum; qui enim videret illum imperare cunctis, ac quod facto opus esset mandare putaret, ipsum esse regem, dominumque domus, non ministrum eius, cum rex ipse quiescat ac nemini, nisi vni illi imperet.

PETRI VICTORII COMMENTARII IN VII. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum.

ΕΤΑ' δὲ ταῦτα λεκτέον, ἄλλην ποιησαμένους ἀρχήν, ὅτι τῶν περὶ τὰ ἤθη φευκτῶν, τρία ἐστὶν εἴδη: κακία, ἀκρασία, θηριότης: τὰ δ' ἐναντία, τοῖς μὲν δυσὶ, δῆλα: τὸ μὲν γὰρ, ἀρετήν: τὸ δ', ἐγκράτειαν καλοῦμεν: πρὸς δὲ τὴν θηριότητα, μάλιστ' ἂν ἁρμόττοι λέγειν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετήν, ἡρωϊκήν τινα καὶ θείαν, ὥσπερ Ὅμηρος περὶ Ἕκτορος πεποίηκε λέγοντα τὸν Πρίαμον: ὅτι σφόδρα ἦν ἀγαθός. Οὐδὲ ἐῴκει, Ἀνδρός γε θνητοῦ παῖς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.

OST haec autem, sumpto principio alio, dicendum nobis est, eorum, quae circa mores fugienda sunt, tres esse species, vitium, incontinentiam, immanitatem: contraria autem, duobus quidem, perspicua sunt: hoc enim, virtutem, hoc autem, continentiam appellamus: immanitati autem aduersari maxime congrueret dicere virtutem, quae supra nos est, heroicam quandam & diuinã: quemadmodum Homerus Priamum de Hectore loquentem fecit dicere, quod valde bonus erat. Neque videbatur, mortalis hominis filius esse, sed Dei.

VM praecepisset iam de virtutibus morum, & de virtutibus rationis: contrarijsque ipsarum vitijs, quarum cognitio facit ad vitam beatam, quae finis est horum librorum, antequam doceret subtiliter, quibus in rebus ipsa posita sit, & quomodo confletur, existimauit oportere se de non nullis alijs quaerere debere, quae similitudinem non paruam habent cum virtutibus, ac vitijs, atque id in vtramque partem: siue speciem quandam in se continent virtutis, traduntur que plurimum valere ad vitam ornandam, &, vt, sapientes quidam vocati, crediderunt, beatam efficiendam, qualis est voluptas. Primum igitur quaerit de duabus, quarum vna non est plena virtus; altera autem non plenum integrumque vitium, idest de continentia vocãta

a recen-

a recentioribus Latinis, & incontinentia, quae aduersatur ipsi; deinde de contrarijs itidem animi habitibus, quorum prior superat virtutem, praestantiorque ipsa est: alter autem peior est omni vitio: inquit igitur, aggrediens haec tradere, initiumque ducens a rebus malis, & affinibus culpae eorum, quae pertinent ad mores, fugiendaque & a se depellenda sunt, tres esse species, quas nominat, idest vitium incontinentiam, feritatem, immanitatemue: contraria quorum vt inquit, duorum quidem, aperta sunt, ac nominata idest virtus, & incontinentia; quod repugnet tertio, non ita notum esse dicit, arbitratur tamen ipsi maxime opponi, conuenireque illi ostendendae virtutem, quae superat captum hominis, heroicam inquam quandam, & diuinam, quam putat significasse Homerum, cum fecit Priamum, de filio Hectore ita loquentem, praedicantemque, cum valde bonum fuisse; aitenim illum videri non potuisse, mortalis hominis filium esse, sed alicuius Dei. Eodem pacto cum M. Cicero pro M. Marcello inquit; Haec qui faciat, non ego eum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico; huiuscemodi quempiam describit. Locum autem superiorem Homeri, quem hic citauit auctor prope medium esse postremi libri Iliadis, notum est: in vetusto autem exemplari, & referto optimis declarationibus, scholion hoc legitur, quod & ipsum significat, a poeta tributum esse Priamo, seruato more, naturaque parentum, qui valde vellent laudare ex se natos: dicere enim solent, eos tanta virtute praeditos esse, vt mirum videri potuerit, quomodo illi ex se nati sint. Similitudinis igitur non nihil habet sententia illa cum voce Homeri, sed vt melius hoc intelligatur, verba illa ipsa hic ponam. οἰκειῶς δὲ κρείττονα φησὶ ὁ Πρίαμος τὸν παῖδα, τοῦ δοκεῖν ἐξ ἑαυτοῦ γεγονέναι.

Ὥστ' εἰ (καθάπερ φασὶν) ἐξ ἀνθρώπων γίνονται θεοὶ, δι' ἀρετῆς ὑπερβολὴν, τοιαύτη τις ἂν εἴη, δηλονότι ἡ τῇ θηριώδει ἀντιτιθεμένη ἕξις: καὶ γὰρ ὥσπερ οὐδὲ θηρίου ἐστὶ κακία, οὐδ' ἀρετὴ, οὕτως οὐδὲ θεοῦ: ἀλλ' ἡ μὲν, τιμιώτερον ἀρετῆς: ἡ δὲ, ἕτερόν τι γένος κακίας.

Quapropter si (vt aiunt) ex hominibus fiunt Dij ob eximiam virtutem, huiuscemodi quidam esset, videlicet qui repugnat fero, & immani pectori animi habitus: etenim quemadmodum bestiae, feraeque animantis non est neque vitium, neque virtus, ita neque Dei: verum haec quidem, quiddam honorificentius est quàm virtus: haec vero, aliud quiddam genus vitij.

QVAPROPTER inquit Aristoteles, si, vt aiunt: de hoc enim totum se refert ad opiniones aliorum, ex hominibus fiunt Dij, ob eximiam, praestantemque virtutem, huiuscemodi quidam habitus animi esset, qui opponitur feritati: probabile autem hoc esse ait a simili argumentans, contrarijs inter se naturis spectatis: etenim inquit, veluti non cadit in beluam vitium neque virtus, ita ne in Deum quidem: contrarijs sane de causis, vt adiungit, dicimus, verum habitus Dei maius quiddam est, honorificentiusque; quàm sit virtus; hic vero aliud vitij genus. Quod vocat virtutem heroicam, & diuinam, ingentem, & quae rara admodum est apud mortales, notum est, M. quoque Ciceronem eodem verbo vsum fuisse, cum viros tales significare vellet, vt cum inquit, Labienum ἥρωα iudico, facinus iam diu nullum ciuile praeclarius: eundem etiam ἥρωας vocare solitum M. Brutum, & socios eius facti, idest simillimos Deo, nemo nescit.

Ἐπεὶ δὲ σπάνιον, καὶ τὸ θεῖον ἄνδρα εἶν, καθάπερ οἱ Λάκωνες εἰώθασι προσαγορεύειν, ὅταν ἀγασθῶσι σφόδρα του, σεῖος ἀνὴρ φασιν, οὕτω καὶ ὁ θηριώδης ἐν τοῖς ἀνθρώποις σπάνιος: μάλιστα δὲ ἐν τοῖς βαρβάροις ἐστί.

Quia autem rarum est, diuinum virum esse, quemadmodum Lacones consuerunt appellare, cum quempiam valde laudarint, diuinus vir, aiunt, sic & qui reddat ingenio beluam, rarus est inter homines: maxime autem apud barbaros is reperitur.

APVD homines, contrarios his, quos ob eximiam & caelestem quandam virtutem dixit vocari solitos, heroas, qui vitam viuant propriam beluarum, omnemque humanitatem exuerint, paucos inueniri ostendit: probat autem hoc, significans, in contrarijs illis idem vsu venire,

uenire, qui & ipsi infrequentes sunt, id quod modo constituit, quasi testimonio utens Lacedaemoniorum, qui, cum quempiam in caelum ferrent summis laudibus, dicere soliti erant, sui sermonis proprietate, & breuitate utentes, σεῖος ἀνήρ ἐστι, mutata prima littera eius nominis, pro θεῖος, dicentes σεῖος, sic certè locutus est Xenophon in IIII. libro ἑλληνικῶν, cum Pasimacum Laconem in proelio, cernentem dolum suum exitum habiturum, facit ita loqui ναὶ τὼ σιὼ Ἀργεῖοι ψεύσει ὑμᾶς τὰ σίγμα ταῦτα. Huius autem Xenophôteae historiae mentionem antea feci in III. horum librorũ, quo loco de quinto quodam genere fortitudinis, ex errore, & inscitia orto, Aristoteles praecepit: quia autem illic rem totam narraui, & quo modo dux ille Lacedaemoniorum imposuerit hostibus, exposui, tantum nunc addam, quod cum laetitiae plenus ille exclamarit cum iure iurando, ναὶ τὼ σιώ, uideri ipsum significasse Castorem, & Pollucem, id quod numerus etiam duabus personis aptus ostẽdit, praeterquam quod hi erant peculiares Dij eius gentis. Socrates etiam apud Platonem in extremo Menone, huius consuetudinis eorundem meminit: eadem uerba usurpans, quibus hic Aristoteles usus est. Cum uero contrarium huic animi habitum extare dixisset, idest ferum, & immanem: praecipue apud barbaros ita immitem, & saeuum hominem inueniri tradit, qui omnes honestae disciplinae expertes erant, & natura facti ad immanitatem colendam.

Γίνεται δ' ἔνια, καὶ διὰ νόσους, καὶ πηρώσεις, καὶ τοὺς διὰ κακίαν δὲ τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλοντας, οὕτως ἐπιδυσφημοῦμεν: ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης διαθέσεως, ὕστερον ποιητέον τινὰ μνείαν.

Nascuntur autem huiuscemodi quaedam propter morbos etiam, & membrorum debilitates, sed homines etiam illos, qui superant communem naturam vitiorum prauitate, sic infamamus: sed de huiuscemodi affectione posterius nobis mentio quaedam facienda est.

Vt naturae prauitate magnam partem horum immanium facinorum fieri narrat, & quae penitus aliena sint ab ingenio humano, ita etiam quaedam ipsorum proficisci tradit, ortumque ducere a morbis corporis, & quia, qui ita contaminati sunt, capti sunt aliqua parte ipsius, membroq; facto ad voluptates illas, libidinesque explendas: neque enim putandum est, immanitatem solam constare in saeuitia exercẽda, & acerbitate naturae, verum etiam in omni graui culpa, quae excedat humanum ingenium, vitiaque ea, quae cadunt in mortales etiam improbissimos. Declarauit hoc Pontanus, qui in libro, quem scripsit de immanitate collegit exempla multa omnis generis improbissimorum factorum: nam quod pertinet ad κιναίδων, quid hoc verbo significare voluerit, magis apto ad scelus indicandum, quàm vt possit honestè, & sine verecundia violata explanari, notum puto. Alexander quoque in VII. quaestione IIII. libri, qua quaesiuit, si omnis aegritudo est malum natura; cur non omnis quoque voluptas est bonum natura; meminit voluptatum, quae praeter naturam sunt: huiuscemodique dixit esse illas, quae propriae beluarum sunt: & quae a morbis proficiscuntur, de quo addit in VII. hoc libro dictum ab Aristotele esse. De quodam etiam huius generis enormi flagitio disseruisse Aristotelem in XXVII. capite. IIII. segmenti problematum satis notum est, quod saepe nascitur a laesa certa quadam parte corporis. Adiungit etiam non nullos mortales, qui sane non peccant in nouo genere delictorum, & quod abhorret a natura humana, sed in vsitatis, & communibus voluptatibus sine modo vllo volutantur, solitos ab hominibus infamari, & pleno hoc ignominiae verbo notari, dicique demum immanes, quos vt dixi, non genus quoddam abhorrens voluptatum, sed modus, & nimia copia vsitatarum deturpat, verum inquit de hoc habitu animi, quod olet ingenium, & mores ferarum, infra a nobis plenius, & accuratius disputabitur.

Περὶ δὲ κακίας εἴρηται πρότερον: περὶ δ' ἀκρασίας, καὶ μαλακίας, καὶ τρυφῆς λεκτέον, καὶ περὶ ἐγκρατείας, καὶ καρτερίας: οὔτε γὰρ ὡς περὶ τῶν αὐτῶν ἕξεων τῇ ἀρετῇ, καὶ τῇ μοχθηρίᾳ ἑκατέραν αὐτῶν ὑποληπτέον, οὔθ' ὡς ἕτερον γένος.

De vitio autem prius dictum est: de incontinentia autem, & mollitia, & delicijs dicendum est, & de continentia, & tolerantia: neque enim vt de iisdem ha-

habitus

bitibus cum virtute, ac prauitate agendum est, de vtraque ipsarum existimandum est, neque vt de contrario genere.

SVPRA etiam numerauit vitium in his, quae a nobis amolienda sunt: primumq; eorum posuit, ostendit nunc se explicare, quid ipsum sit, non debere, cum accurate de vitijs ante disputatum sit: quare significat sibi de incontinentia modo dicendum esse, & mollicia animi, quam notat etiam nomine deliciarum: etsi enim duobus verbis vtitur, vnam tamen, eandemque labem ostendit. Expressit autem ipsam M. Cicero his verbis. " Qua, cum liquescimus, " fluimusque mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus: de contrarijs autem horum, narrat etiam sibi praecipiendum esse; de continentia inquam & constantia, tolerantiaque laborum: cur autem sibi necesse sit, praecipere de ipsis, si velit perficere opus, quod suscepit, declarat, neque enim existimat agendum de ambabus, & iisdem penitus habitibus cum virtute, & vitio neque omnino diuersis, cuius ratio haec est; non est enim continentia integra virtus, quia antequam ipsa conflетur, pugnauit diu appetitus cum ratione, quod non fit in virtute, neque etiam est plenum vitium contrarium ipsius, quia in incontinente viget adhuc ratio, & resistit aliquantum, quod non contingit in prauo homine, vitioque dedito.

Δεῖ δὲ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τιθέντας τὰ φαινόμενα, καὶ πρῶτον διαπορήσαντας, οὕτω δεικνύναι: μάλιστα μὲν πάντα τὰ ἔνδοξα περὶ ταῦτα τὰ πάθη: εἰ δὲ μὴ, τὰ πλεῖστα, καὶ κυριώτατα: ἐὰν γὰρ λύηται τὰ δυσχερῆ, καὶ καταλείπηται τὰ ἔνδοξα, δεδειγμένον εἴη ἂν ἱκανῶς.

Oportet autem veluti in alijs nos gerere consueuimus, cum posuerimus ea, quae videntur multis, & primum contra ipsa dubitauerimus, sic ostendere: maxime quidem cuncta, quae conueniunt opinionibus hominum circa hos affectus: sin, maiorem partem ipsorum, & quae maioris ponderis sunt: si namque ea, quae molesta, & dura sunt, dissoluta fuerint, relictaq; probabilia, satis hoc comprobatum fuerit.

VIAM, quam tenere vult in his prosequendis, monstrat; quae tamen noua insitataq; non est: inquit enim decere se, quod in alijs semper probauit: hic etiam custodire, vt cum, quae videntur multis, veraque putantur, ostenderit: primumque quaesierit de ipsis, & quae contra afferuntur, indicarit, sic ostendat, quid ipse de his sentiat, operamque se daturum pollicetur, vt ea cuncta, quae maxime conueniant opinionibus de his ipsis animi motibus, adferat, si non cuncta tamen maiorem partem ipsorum: & quae magis rata, firmaq; sunt; si namque inquit, reiecta, fractaque fuerint, quae ardua, molestaque sunt; relictaque ea, quae probabilia, satis omne probatum erit, & quantum natura harum rerum patitur, demonstratum: ita autem loquitur moderate, quia scit ingenium, humanum cunctis exquisite explicandis par non esse.

Δοκεῖ δὴ ἥ τε ἐγκράτεια, καὶ καρτερία τῶν σπουδαίων, καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι: ἡ δὲ ἀκρασία τε, καὶ μαλακία, τῶν φαύλων τε καὶ ψεκτῶν: καὶ ὁ αὐτὸς ἐγκρατὴς, καὶ ἐμμενετικὸς τῷ λογισμῷ, καὶ ἀκρατὴς, καὶ ἐκστατικὸς τοῦ λογισμοῦ: καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα, πράττει διὰ πάθος: ὁ δ' ἐγκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι, οὐκ ἀκολουθεῖ διὰ τὸν λόγον: καὶ τὸν σώφρονα μὲν ἐγκρατῆ, καὶ καρτερικόν: τὸν δὲ τοιοῦτον, οἱ μὲν πάντα σώφρονα: οἱ δ', οὔ: καὶ τὸν ἀκόλαστον, ἀκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρατῆ, ἀκόλαστον συγκεχυμένως: οἱ δὲ ἑτέρους εἶναί φασι: τὸν δὲ φρόνιμον, ὁτὲ μὲν οὔ φασιν ἐνδέχεσθαι εἶναι, ἀκρατῆ: ὁτὲ δὲ ἐνίους, φρονίμους ὄντας, καὶ δεινοὺς, ἀκρατεῖς εἶναι.

Videtur autem continentia, & tolerantia e numero rerum studiosarum, & laudabilium esse: incontinentia autem, & mollities, malarum & vituperabi-

lium,

lium, atque idem esse continens, & qui permaneat in ratione, & incontinens, & qui migrat e ratione: & incontinens quidem, cum intelligat prauas esse cupiditates, tamen ea gerit propter motum illum animi: continens autem, intelligens malas esse cupiditates, non paret ipsis, a ratione reuocatus: & temperantem quidem, continentem, & tolerantem: huiuscemodi autem omnem, hi quidem, temperantem esse volunt: hi autem, negant, & intemperantem incontinentem, & incontinentem intemperantem confuse: hi autem esse dissimiles aiunt: prudentem autem aliquando quidem non aiunt euenire posse, vt incontinens sit: quandoque autem non nullos, qui prudentes sunt, & acres homines, incontinentes esse.

FACIT id, quod indicauit se facturum in hac re tradenda: commemorat enim primum opiniones eorum, qui aliquã cogitationẽ susceperunt de hac materia; quae sex numero videntur esse; quorum prima est, quod continentia, & constantia sunt e numero rerum laudabilium, atq; earum, quae dignae sunt grauibus & honestis viris, siue in quibus studij multũ collocatur, quemadmodum contraria his, idest incontinentia, & mollitia e numero earum, quae proprie sunt improborum hominum, & vituperatione dignorũ: Altera est, quod non nulli putant, eundem esse continentẽ, & illum, qui manet in proposito, & vt hos, ita contrarios ipsorum, idest incontinentẽ, & eum, qui facile discedit e proposito. Quod statim sequitur, est tertia quaedã opinio: inquit enim, & incontinens, etsi scit illa, quorum cupiditate flagrat, improba esse, tamen gerit ipsa, victus voluptate, quam se sperat inde capturũ: continens vero, intelligens desideria illa sceleri affinia esse, non paret ipsis: ratio enim reuocat: Quarta opinio est, temperantẽ hominẽ esse eundem & continentẽ, & pronum ad constantiam tuẽdam, qui autem ait huius naturae, morisq; est, non nulli omnino tẽperantem esse arbitrantur: alij vero dissentiunt, nec volunt esse temperantem: neque enim omnis, qui sibi tẽperat a turpi libidine, tẽperans est, sed ille tantum in cuius animum non irrepit huiuscemodi ardor; eodemq; pacto, qui non variat animum, manetq; in eo, quod semel probauit, non est omnis temperans: eodemque pacto ait, hi existimant de contrarijs: eundem enim putant esse intemperantem, incontinentem, & incontinentem omnem intemperantem sine ullo discrimine, atque indistincte: hoc enim hic videtur valere συγκεχυμένως: alij autem inquit affirmant, hos esse diuersos. Sequitur opinio quinta quorundam, qui mutatis temporibus, mutabant sententiam, & aliquando arbitrabantur fieri non posse, vt vir prudens esset incontinens: alio tempore concedebant, quosdam, qui sane prudentes forent, & acres in excogitandis rationibus, ac vijs, quibus aliquid effici posset, tamen incontinentes fore.

Ἔτι ἀκρατεῖς λέγονται καὶ θυμοῦ, καὶ τιμῆς, καὶ κέρδους· τὰ μὲν οὖν λεγόμενα ταῦτ' ἐστίν.

Praeterea dicuntur incontinentes irae, & honoris, & lucri: quae igitur dicuntur: haec sunt.

SEXTA, & vltima, non tam opinio, quàm fortasse animaduersio & documentum est, qua significabatur incontinentes non dici semper eodem pacto, nec proprie: migrareq; hoc nomen a sua sede in alienam; dici enim quosdam incontinentes irae, honoris, pecuniae. Adiũgit post haec, ostendens se praestitisse, quod tamquam pollicitus fuerat, ea, quae dicerentur, in oreque multorum essent de hac re, esse, quae exposuit. Quanta cura ac studio distinxerit noster doctor incontinentiam ab intempetantia, videre potuimus, & quae res mouerint ipsum, vt in hoc ab auctoritate sapientis viri, suique doctoris discederet: quare oportet in scriptis veterum auctorum legendis, hoc meminisse: aliter enim in materia duorum horum habituũ error aliquis saepe nasceretur, exempli causa, Xenophon, vbi narrat initio secundi libri ἀπομνημονευμάτων, studuisse Socratẽ reuocare Aristippum illũ Cirenaicum a vita, quam sequeretur, dedita corporis voluptatibus: inquit primum, ipsum solitum hortari familiares suos ad ἐγκράτειαν sequendam: in sermone autem, quem cum eo statim habuit, appellauit primum cupiditatem cibi potusque, & salacitatem, Veneremque, quae sunt materia intemperantiae: post quae nominantur ea, in quibus labuntur proprie vocati incontinentes: statimque adiungit ea, quae, etsi non sine causa reprehenduntur, suntque culpae affinia, non tamen incontinentes reddunt eos, qui plus quam iusto illarum rerum capiunt

allum

illum igitur, qui plurimum dilexit Socratem, mirari non debemus, si in verbis quoque, & oratione consuetudinem eius sequi voluit.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πῶς, ὑπολαμβάνων ὀρθῶς, ἀκρατεύεταί τις: ἐπιστάμενον μὲν οὖν οὔ φασί τινες οἷόν τε εἶναι: δεινὸν γὰρ ἐπιστήμης ἐνούσης, ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἄλλο τι κρατεῖν: καὶ περιέλκειν αὐτὴν ὥσπερ ἀνδράποδον.

Quaereret autem aliquis, quonam pacto, cum quispiam recte existimat, incontinenter se gerat, ac scientem quidem aliqui non aiunt fieri posse: non ferendam enim rem esse, cum scientia insit, vt censebat Socrates, aliud quippiam dominari: & huc, atque illuc tamquam mancipium trahere.

REPETIT opiniones, quas exposuerat de continentia, ostenditque quid contradici possit, &, vt aperuit, quod valebat ad eas perscrutandas, ita nūc refellit, quod in ipsis plane falsum videbatur. Non seruat autem eundem ordinem, quo ipsas commemorarat, sed eum, quem putat accommodatum ad illos scrupulos euellendos, & ad veritatem confirmandam. Primum igitur inquit, quaereret aliquis, quomodo quispiam, qui bene sentit de his rebus, cognitamque habet labem, ac turpitudinem vitiorum; virtutisque ipsius splendorem, ac firmitatem, roburque, incontinenter se gerit: committitque aliquid, quod rectum, & honestū minime sit. Ostendit autem statim, inueniri quosdam qui nullo pacto putant hoc fieri posse, si quis rem sciret, beneque cognitam haberet, cuius suae sententiae rationem hanc afferebant: aiebant enim, graue esse & nullo modo ferendum, si scientia adesset, veraque perceptio eius, vt profecto Socrates arbitrabatur, qui virtutes scientias esse volebat, aliud quippiam in animo eius dominari, quod ipsum raperet, traheretque tamquam mancipium, quo vellent: quae mancipia cum valerit etiam feruntur eo, quo iucunditas, libidoque impulerit. Aduersatur autem rationi, naturaeque rerum, vt, quod imbecillius est, superet, rapiatque id, quod firmius, robustiusque est.

Σωκράτης μὲν καὶ ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον, ὡς οὐκ οὔσης ἀκρασίας: οὐθένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν.

Socrates igitur omnino pugnabat contra rationem hanc, qui nullo pacto putabat esse incontinentiam: neminem enim existimantem agere contra id, quod optimum est, sed per ignorationem agere.

ADDIT, rei magis explanandae causa; Socratem solitum pugnare contra rationem hanc, tamquam nullo pacto extaret incontinentia: neminem enim censebat facere posse contra id, quod optimum esset, qui recte sentiret de rebus, sed qui huiuscemodi aliquid moliretur, id facere animi causa, & propter inscitiam rerum.

Οὗτος μὲν οὖν ὁ λόγος ἀμφισβητεῖ τοῖς φαινομένοις ἐναργῶς, καὶ δέον ζητεῖν περὶ τὸ πάθος, εἰ δι' ἄγνοιαν, τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας: ὅτι καὶ οὐκ οἴεταί γε πράττειν ὁ ἀκρατευόμενος, πρὶν ἐν τῷ πάθει γενέσθαι, φανερόν.

Haec igitur ratio repugnat euidenter ijs, quae plana sunt, & cum oporteat quaerere circa affectum hunc, si propter ignorationem, quismodus hic sit ignorationis: quod enim non arbitratur oportere agere, quae agit is, qui incontinenter viuit, antequam motus ipsum inuasisset, apertum est.

CVM quid sentiret Socrates de incontinentia exposuisset, cui rationi semper sedulo aduersatus est Aristoteles, inquit, ipsam repugnare ijs, quae satis aperta & explorata sitnt: quis enim nescit inueniri homines incontinentes atque hoc euidenter, & ita, vt neminem fallat, aduersari ipsum rebus certis, & planis, quod facere durum esse, ac graue: existimat igitur, hoc relicto, oportuisse, eum quaerere potius de motu hoc animi, si nascitur ob ignorationem,

tionem, quae potissimũ sit ignoratio haec: plura namq; genera ipsius sunt: in hocq; potissimũ videndũ erat, cuius temporis ipsa sit, si peccare ipsum concedimus, inscitia oppressum: nam dubium inquit non est, quin antequam turbidus ille motus in animo eius excitatus esset, qui incontinenter aliquid facit, facturus id nõ fuisset, neque sibi putasset aliquid huiuscemodi attingendum: tunc vero, cum libido aliqua inuasit, ipsumque occupauit, non metuit facere id, a quo prius abhorrebat: vereque eo tempore ignorans est.

Εἰσὶ δέ τινες, οἳ τὰ μὲν, συγχωροῦσι: τὰ δ', οὔ: τὸ μὲν γὰρ, ἐπιστήμης μηθὲν εἶν κρεῖττον, ὁμολογοῦσι: τὸ δὲ, μηθένα πράττειν παρὰ τὸ δόξαν βέλτιον, οὐχ ὁμολογοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀκρατῆ φασιν, οὐκ ἐπιστήμην ἔχοντα, κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ δόξαν.

Sunt autem non nulli, qui haec quidem, concedunt: alia autem, minus: scientia namq; nihil esse firmius, fatentur: neminem autem, agere contra id quod visum fuerit melius, non fatentur, & hanc ob causam aiunt, incontinentem, scientiam non habentem, vinci a voluptatibus, sed opinionem.

NARRAT inueniri quosdã, qui partem Socraticae sententiae probarent: partem aũt reijcerẽt: nihil enim firmius esse, neq; altiores radices agere in animos nostros, quàm sciẽtia faciat, cõcedebant: neminem aũt gerere aliqnid contra id, quod visum fuerit melius, inficiabantur, & hoc pacto conflari, gigniq; aiunt incontinenẽ, qui sanè cum scientiã nõ teneat, absolutãq; intelligentiã eius rei, sed opinionẽ tantum, sine dedecore vllo scientiae, superari potest, profligariq; a voluptate. Quod vero inquit, nihil scientia firmius, stabiliusq; esse, redigit mihi in memoriam locũ, quem in libro de moribus ad Eudemũ, videor mihi, coniectura ductus, fideliter emẽdasse: vbi enim illic legitur καὶ ὀρθῶς τὸ σῶμα κρατητικόν, ὅτι οὐδὲν ἰσχυρότερον φρονήσεως, ἀλλ' ὅτι ἐπιστήμην ἔφη, οὐκ ὀρθόν. & quae sequuntur, prorsus existimo pro duobus illis verbis, mistum in modũ deprauatis legi debere, Σωκρατικόν: sententia enim ipsa declarat, ita esse legendum, sed in Protagora Platonis quoq; accurate de hoc disputatur, quod etiam valet ad iudicium meum de veritate lectionis confirmandum, si egeret aliquo firmamento sententia haec mea; eorum verborũ pauca quaedam huc transferam, sumpta ab extremo eius sermonis. ἐκεῖνα ἡμῖν ἄλλως ὡμολογήθημεν ὅτι ἐπιστήμης μηδὲν εἶναι κρεῖττον, ἀλλὰ τοῦτο ἀεὶ κρατεῖν, ὅπου ἂν ἐνῇ, καὶ ἡδονῆς, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων.

Ἀλλὰ μὴν εἴγε δόξα, καὶ μὴ ἐπιστήμη, μηδ' ἰσχυρὰ ὑπόληψις, ἡ ἀντιτείνουσα, ἀλλ' ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη, τῷ μὴ ἐν ταύταις μένειν πρὸς ἐπιθυμίας ἰσχυράς: τῇ δὲ μοχθηρίᾳ οὐ συγγνώμη, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ τῶν ψεκτῶν.

Atqui si opinio est, & non scientia, neq; firma existimatio, quae contra tendit, sed remissa, & languida, veluti in his, qui ambigunt, ignosci debet, si non permanet in his, aduersus firmas cupiditates: prauitati autem non ignoscitur, neque alij vlli rerum, quae dignae sunt, vt vituperentur.

REFELLIT id, quo putabant illi, se dissoluere superiorẽ nodum nec firmitatis aliquid habere ostendit, ad eos graui culpa liberãdos, qui incontinentiae affines forent; ait enim. Atqui si opinio erat in animis ipsorum, & nullo pacto scientia, neq; valida firmaq; existimatio, sed potius imbecilla, & languida, quae occurrit improbis factis, nec sinit homines peccare, ignosci oporteret illis, qui non manerent in ipsis aduersus cupiditates robustas: contra autẽ inquit, culpae, & prauitati non est ignoscendum, neq; alij vlli facto, quod vituperatione dignũ sit. Vt declaret autem, quam intelligat existimationem infirmã ac languidam, vsus est simili, & tamqua manu ipsam monstrauit, qualis enim inquit est in ijs mortalibus, qui ambigunt & incerti sunt, quid sequantur de aliqua re: neutrũ enim eorũ, quae ipsis in mentẽ venerunt valde defendunt; quod significauit etiã apud Terentiũ, cum ait. Dum in dubio est animus paulo momento huc, atq; illuc impellitur. Hoc igitur argumento probabant illi exoriri in animis nostris incontinẽtiam, quia scilicet scientiã contrariarum rerum, ac labẽ vitij planè cognitam, & perspectã non haberemus. Latinus interpres haesit in hoc loco: veritusq; est, ne auctor sibi ipsi aduersaretur, qui cum incontinentiã vitiũ esse nolit, quod si foret, enumerasset illam in vitijs, nunc tamen videatur ipsam loco vitij habere, cum vocet illam prauitatem. Facile autem est hoc redarguere: vitia enim κακίαι ab ipso semper vocantur: hic vero non κακίας, sed μοχθηρίαν ipsam appellat; quod nomen plane ostendit animum hominis alicui culpae, delictoque affinem esse: non tamen esse ita inquinatum, vt vitium vocari debeat: κακία autem est iam habitus.

Φρονήσεως ἄρα ἀντιτεινούσης: αὕτη γὰρ ἰσχυρότατον, ἀλλ' ἄτοπον: ἔσται γὰρ ὁ αὐτὸς ἅμα φρό-

νιμος, καὶ ἀκρατής: φήσειε δ' ἂν οὐδεὶς, φρονίμου εἶναι τὸ πράττειν ἑκόντα τὰ φαυλότατα.

Prudentia igitur contra tendente hoc fit: haec enim res est firmißima, verum absurdum hoc est: erit enim idem simul prudens atque incontinens: nemo autem diceret prudentis esse sua sponte agere, quae improbißima sunt.

DVBITAT auctor de altera parte quintae superioris opinionis, quae fuit; aliquando prudentem hominem incontinentem esse: quare inquit, cum prudentia sit habitus maximarum viriũ, qui repugnat improbis consilijs, contingit tamen, vt ea praeditus in magnos errores rapiatur: statim autem testatur, hoc esse rem absurdam, & quae merito explodi debeat; monstrat enim quid incõmodi inde nasceretur, quod est, vt vnus, idemq; simul prudens esset, & incontinens, idest eximia virtute praeditus, & procliuis ad res prauas, atque obscenas, ipse inquit, idem hoc significans, nemo vmquàm diceret, prudentis viri esse, sponte gerere, & nulla vi coactum, ea; quae maximis flagitijs affinia sunt.

Πρὸς δὲ τούτοις, δέδεικται πρότερον, ὅτι πρακτικός γε ὁ φρόνιμος: τῶν γὰρ ἐσχάτων γάρ τις, καὶ τὰς ἄλλας ἔχων ἀρετάς.

Accedit autem his, quod supra ostensum est, prudentem esse ad agendum factum: vltimorum enim quidam est, & alijs virtutibus praeditus.

ALTERVM hoc argumentum est; quo idẽ refellit, redigens nobis in memoriã, quod antea a se traditum fuit: ait enim, demonstratum a nobis esse, prudentem factum esse ad res agendas, rationeq; in ipsis vti, non ad voluptates, vndiq; decerpendas; atq; id, cum sit vnus aliquis eorum, qui res vltimas, postremasq; tractant, & non vnus quispiã illorum, qui in videndis contẽplandisq; rebus toto animo versantur, neq; attingunt res singulares, quae sunt materia actionũ humanarum. Addit quoq; eundem instructum esse reliquis virtutibus: neq; enim ipse fungi munere suo posset, vacuus ab illis, neque ipsae integrae, absolutaeque esse sine ipsa.

Ἔτι εἰ μὲν ἐν τῷ ἐπιθυμίας ἔχειν ἰσχυρὰς, καὶ φαύλας, ὁ ἐγκρατής. οὐκ ἔσται ὁ σώφρων ἐγκρατής: οὐδ' ὁ ἐγκρατής, σώφρων: οὔτε γὰρ τὸ ἄγαν, σώφρονος: οὔτε τὸ, φαύλας ἔχειν, ἀλλὰ μὴν δεῖ γε: εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι, φαύλη ἡ κωλύουσα ἕξις μὴ ἀκολουθεῖν: ὥσθ' ἡ ἐγκράτεια οὐ πᾶσα σπουδαία: εἰ δ' ἀσθενεῖς, καὶ μὴ φαῦλαι, οὐθὲν σεμνόν: οὐδ' εἰ φαῦλαι, καὶ ἀσθενεῖς, οὐθὲν μέγα.

Praeterea si in eo definitus est continens, quod firmas cupiditates habeat, ac malas, nõ erit temperans, continens, neq; continens, temperans: neq; enim valde quicquam agere temperantis est, neque malas cupiditates habere: atqui opus est: si namq; bonae cupiditates erunt, malus habitus, qui prohibet ipsas sequi: vnde non omnis bona continentia: si autem imbecillae, & non malae, nihil praeclarum: si autem malae, & imbecillae, nihil amplum.

REDARGVIT modo sententiam illam, quae censebat vnam eandemque esse continentiam, & temperantiam: argumentatur autem hoc pacto. Si continens constat, totusque manet in eo, quod opiniones in animo habet firmas, easdemque malas, non erit vllo pacto temperans continens: neque etiam continens erit temperans: neque enim inquit, seiungens hos, diuersosque esse ostendens, valde in suis rebus omnibus aliquid scilicet velle, aut nolle est temperantis viri proprium: & quemadmodum hoc, ita etiam ipsius non est cupiditates malas habere: oportuisset autem hoc, necesseque fuisset; si namque inquit cupiditates bonae sunt, malus est habitus, qui vetat, eos ipsas sequi: quod enim nobis aduersatur, ne incumbamus in res honestas, culpae affine est: quare inquit non omnis continentia proba erit, quod si addit opiniones illae imbecillae sunt, nec malae, nullam magnam laudem in se habet resistere illis: neque etiam, si malae sunt, & eaedem imbecillae, magnus labos est idem lacere.

Ἔτι εἰ πάσῃ δόξῃ ἐμμενετικὸν ποιεῖ ἡ ἐγκράτεια φαύλη: οἷον εἰ καὶ τῇ ψευδεῖ: καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία, ἐκστατικὸν, ἔσται τις σπουδαία ἀκρασία, οἷον ὁ Σοφοκλέους Νεοπτόλεμος ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ: ἐπαινετὸς γάρ, οὐκ ἐμμένων οἷς ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψευδόμενος.

Praeterea, si in omni opinione constantem, ac perdurantem reddit continentia, mala est, ceu si etiam in falsa: etsi, vt ab omni opinione facile discedat, efficit incontinentia, erit quaedam incontinentia bona, veluti Sophoclis Neoptolemus in Philoctete: laude namque dignus est; quod non perdurauit in his, quae persuaserat ipsi, vt faceret, Vlysses, quia dolorem ferre non poterat, quod mentiretur.

DISSERIT contra opinionem eam, quae censebat eundem penitus esse continentem, & constantem manentemq; in eadem sententia, itidemq; contrarios his conuenire inter se, vt qui incontinens foret, nulla re discreparet ab inconstanti, & qui variaret sententiam; ostenditq; quid incommodi sequeretur, si hoc verum foret: futurum enim esse ait, vt quaedam continentia sit mala, illa inquam, quae in praua, falsaq; opinione perdurat, & contra quaedam incontinentia proba, & laude digna, si incontinentia vim hanc habet, vt reddat hominem talem, idest, discedentem a proposito, & repudiantem veterem sententiam, cum tamen constans opinio sit, omnem incontinentiam esse malum, ac dignam, quae accusetur. Exemplo autem claro confirmat, quod tradit, idest facto Neoptolemi Sophoclei, e fabula, cuius index est Philoctetes; cum enim opus esset sagittis, ad expugnandum Ilium, quas ab Hercule Philoctetes acceperat, missus est a Graecis Neoptolemus vna cum Vlysse, ad reuocandũ in exercitum Philoctetem, vnde cum contumelia eiectus fuerat; erat autem tunc in insula Lemno: cum autẽ non speraret homo callidus impetrari hoc posse a Philoctete, vt reuerteretur, vnde eiectus fuerat, persuasit Neoptolemo, vt fingeret, doloq; vteretur: postquam aũt ille impositus est in nauim generosus iuuenis, pati non potens, se mendacio vsum, veritatem totius facti Philocteti aperuit, contra tendente Vlysse, inquit igitur Aristoteles, laude dignum esse Neoptolemum, recteq; fecisse, qui non permãserit in consilio callido, quod ei dederat Vlysses, quia dolebat se mendacio vsum; haec igitur incontinentia, & huiuscemodi omnis, recta est. Vere aũt dixit Aristoteles, fortissimo patre natũ adolescentem non mãsisse in eo, quod fecerat, quia ferre non poterat, se fallacia vsum: ipse enim ille apud tragicum hanc causam affert suae mutationis consilij: ait enim; αἰσχρὸς φανοῦμαι, τοῦτ᾽ ἀνιῶμαι πάλαι.

Ἔτι ὁ σοφιστικὸς λόγος ψευδόμενος, ἀπορία· διὰ γὰρ τὸ παράδοξα βούλεσθαι ἐλέγχειν, ἵνα δεινοὶ ὦσιν, ὅταν ἐπιτύχωσιν, ὁ γενόμενος συλλογισμὸς ἀπορία γίνεται· δέδεται γὰρ ἡ διάνοια, ὅταν μένειν μὲν μὴ βούληται, διὰ τὸ μὴ ἀρέσκειν τὸ συμπερανθὲν· προϊέναι δὲ μὴ δύνηται, διὰ τὸ λύσαι μὴ ἔχειν τὸν λόγον.

Praeterea fallax ratio sophistarũ, dubitatio: quia enim incredibilia student refellere, vt acres sint, quãdo occurrerint ipsis: syllogismus, qui conficitur, dubitatio fit: vinctus enim animus est: quãdo manere quidẽ noluerit, quia nõ placet, probaturq; ipsi, qđ cõclusũ est: progredi aũt nõ potuerit, quia soluere rationẽ nõ valeat.

ALTERVM exemplũ, quo itidẽ probat, vsu venire aliquãdo, vt incontinẽtia vtilis sit, & laude digna, cũ scilicet res alicui est cũ sophiste, certatq; cum ipso, quorũ consuetudo est, vti fallacibus rationibus, quod faciũt ostentãdi ingenij, siue quaestus inde faciendi causa; falsa enim aliqua conclusio, quatũ exẽpla non desunt parit, ĩ animis eorũ, quibus illudũt, difficultatẽ non paruã: cũ contingit, vt finẽ suum sophistae consequãtur, imposuerintq; alicui, qui fallaciã non videat, nec valeat dissoluere nodum illũ: concedit enim falsae conclusioni coactus & inuitus: hoc aũt facere necesse habet, quia ligatur mẽs eius, & irretita tenetur, nollet enim manere in eo, qa non probat, qđ conclusum est, & tamẽ manet, quia progredi non potest, astutã illã rationẽ frãgere nesciẽs: hoc igitur tpe, & cũ huiuscemodi quippiã contingit, pdesset incontinẽtia, & ita discederet ab eo, cui haerebat ĩuitus, etsi ĩtelligebat, id falsũ esse.

Συμβαίνει δ᾽ ἔκ τινος λόγου ἡ ἀφροσύνη μετὰ ἀκρασίας ἀρετή· τἀναντία γὰρ πράττει ὧν ὑπολαμβάνει, διὰ τὴν ἀκρασίαν· ὑπολαμβάνει δὲ τἀγαθὰ κακὰ εἶναι, καὶ οὐ δεῖν πράττειν· ὥστε τἀγαθά, καὶ οὐ τὰ κακὰ πράξει.

Euenit aũt ex quadã ratione, vt imprudẽtia vna cũ incõtinẽtia sit virtus: cõtraria enim agit eorũ, quae existimat pp incõtinentiã: existimat aũt ea quae bona sũt, esse mala, & nõ oportere agere: quapropter, quae bona sunt, aget, & nõ quae mala.

OSTENDIT, fingi etiam quiddam posse, atque ita coagmentari, vt ex duabus rebus malis, gignatur aliquod eximium bonum; idest e stultitia, magnoque errore animi, & incontinentia, efficiatur virtus: omnis enim homo huiuscemodi contraria facit his, quae sentit: sentit autem, cum pessimum iudicium de rebus fecerit: sitq; plane fatuus, ea, quae bona sunt, esse mala, neque oportere vllo pacto ipsa a se geri: quare ea, quae bona sunt, aget, & non ea, quae vitij aliquid in se continent, quod est proprium virtutis.

Ἔτι ὁ τῷ πεπεῖσθαι πράττων, καὶ διώκων τὰ ἡδέα, καὶ προαιρούμενος, βελτίων ἂν δόξειεν τοῦ μὴ διὰ λογισμὸν, ἀλλὰ δι᾽ ἀκρασίαν: εὐιατότερος γὰρ διὰ τὸ μεταπεισθῆναι ἄν: ὁ δ᾽ ἀκρατὴς ἔνοχος τῇ παροιμίᾳ, ἐν ᾗ φαμὲν, ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ ἐπιπίνειν: εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπέπειστο ἃ πράττει, μεταπεισθεὶς ἂν ἐπαύσατο: νῦν δὲ πεπεισμένος οὐδὲν ἧττον ἄλλα πράττει.

Adhuc qui agit ob id, quod persuasus est, ac persequitur ea, quae iucunda sunt, atque id facit cum electione, melior esse videretur, quàm qui facit minime per ratiocinationem, sed incontinentia impulsus: facilius enim sanari potest, quia in contrarium noua persuasione trahi potest: incontinens autem affinis est illi prouerbio, quo dicimus, cum aqua suffocarit, quid oportet superbibere: si namque quae fecit, non fecisset persuasus, aliter persuasus facere destitisset: nunc autem persuasus, nihilominus alia agit.

INDICAT alium scrupulum, qui in pectoribus nostris exoriri posset, atque inde extrudere firmas, ac veras opiniones de rebus: illum scilicet, qui gerit aliquid, quia persuasus est, ac firmiter credit, sectaturq; ea, quae iucunda sunt, ac plena voluptatis: demumq; consulto agit, rebusq; deliberatis, meliorem videri posse, quam illum, qui non subducta ratione facit, sed incontinentia impulsus est. Ratio autem huius rei erit quia facilius curari potest is, qui rationem non audijt, contrariaq; superiori opinio in animum eius inseri potest: incontinens autem inquit, qui rationem audijt, ac spreuit illam, non videtur: siquid enim erat, quod eijcere ex animo ipsius posset prauam illam opinionem, ea ratio erat, quae nihil profuit: vtitur autem peruulgata voce, & quae vim prouerbij habet ad hoc declarandum; illa auté est, quando aqua suffocat, strangulatq;, quid supra bibere oportet? notum autem est, singultum, & cum aliquid fauces interclusit, remedium esse aquam absorptam. Addit autem Aristoteles, si namque iam persuasus non fecisset, quae facit in cõtrarium persuasus, desisset ea facere, seq; abstinuisset ab improbis illis factis; nunc vero persuasus nihilominus alia omnia facit, quam quae ratio iubet. Animaduertendum etiam cum persuasum Aristoteles illum dicat, non intelligere ipsum vere persuasum, sed cui data opera erat, vt persuaderetur, si namque persuasus fuisset, nihil contra fecisset.

Ἔτι εἰ περὶ πάντα ἀκρασία ἐστὶ, καὶ ἐγκράτεια, τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής: οὐθεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας: φαμὲν δ᾽ εἶναί τινας ἁπλῶς.

Adhuc si circa omnia incontinentia existit, & continentia, quis erit, qui simpliciter incontinens sit: nemo enim omnes incontinentias in se continet: affirmamus autem esse quosdam simpliciter.

RESPICIT haec quaestio ad postremam superiorem opinionem, qua significauit auctor, non dici simpliciter homines incontinentes neq; in vna tantũ re; cum vocentur quidam incontinentes irae, alij incontinentes honoris; non nulli etiam pecuniae; parit igitur hoc, vt nũc ostendit, difficultatis non nihil: si igitur inquit incontinentia, & vt ipsa, ita contraria ipsius continentia, tam latum campum habet, quis erit simpliciter incontinens: nemo enim voluptatur effuse in omnibus rebus, quae sunt affines huic culpae: est enim certa quaedam incontinentia, quae modum nullum seruat in captandis corporis voluptatibus.

Αἱ μὲν οὖν ἀπορίαι τοιαῦταί τινες συμβαίνουσι: τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ: τὰ δὲ καταλιπεῖν: ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας, εὕρεσίς ἐστι.

Quaestiones igitur huiuscemodi quaedam exoriuntur, harum autem, quasdam quidem tollere oportet: alias autem non nullas relinquere: solutio enim dubitationis inuentio est.

OSTENDIT in hac materia, subtiliter videnda, exoriri quaestiones, quas indicauit, ac fortasse non nullas alias tales, de quibus non eodem modo existimat: quasdam enim ipsarum putat tollendas: non nullas vero alias relinquendas, diligenterque ponderandas, e quibus opis aliquid capere possimus ad veritatem harum rerum intelligendam; cuius sui iudicij rationem reddit, hoc pacto: ait enim, quaestionis dissolutionem esse inuentionem, eius scilicet, quod quaerebatur, & quia nesciretur, incertum, ac dubium quempiam redderet: de hoc ipso M. etiam Cicero quiddam pronuntiat, quod huic loco mirifice respondet: haec e-
„ nim eius verba sunt in Lucullo. Quaestio est appetitio cognitionis, quaestionisque fi-
„ nis, inuentio.

Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον· πότερον εἰδότες, ἢ οὔ· καὶ πῶς εἰδότες· εἶτα περὶ ποῖα τὸν ἀκρατῆ, καὶ τὸν ἐγκρατῆ θετέον· λέγω δὲ, πότερον περὶ πᾶσαν ἡδονὴν, καὶ λύπην, ἢ περί τινας ἀφωρισμένας· καὶ τὸν ἐγκρατῆ, καὶ τὸν καρτερικὸν, πότερον ὁ αὐτὸς, ἢ ἕτερός ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσα συγγενῆ τῆς θεωρίας ἐστὶ ταύτης.

Primum igitur considerandum est, vtrum scientes, an non: & quomodo scientes: deinde circa quales res incontinentem, & continentem statuere debemus: dico autem, vtrum circa omnem voluptatem, ac dolorem, siue circa quasdam definitas: & continentem, & factum ad tolerandum, vtrum idem sit, an diuersus: similique modo & de alijs, quaecumque sunt cognata huius accuratae animaduersionis.

CVM sententias, quas ediderunt de continentia, & incontinentia, & reliquis commemorasset, ac quid afferri posset contra ipsas aperuisset: neque enim omnino planae, firmaeque erant; primumque cogitandum esse inquit, de quo supra primum quaesierat; vtrum incontinentes quod faciunt improbe, faciant scientes atque intelligentes, siue ignorantia illius rei, ac flagitij inducti, quod si scientes peccant, videndum quomodo scientes vocari debeant: deinde considerandum esse inquit, in quibus potissimum rebus versentur hi, qui continentes, siue incontinentes appellantur, & quae sit seges, materiesque propria huius laudis capessendae, sine turpitudine se inquinandi, ne forte autem alicui videretur obscurior esse, aperit magis sensum suum, atque inquit, intelligo, vtrum in omni voluptate, ac dolore sine vllo discrimine, siue in quibusdam definitis ac certis. Amplius inquit considerandum de continente viro & constanti, vtrum vni iidemque ambo habendi sint, siue diuersi, eodemque pacto adiungit, de ceteris omnibus est modo cogitandum, quae cognata sunt; & propinqua huius animaduersionis & contemplationis.

Ἔστι δὲ ἀρχὴ τῆς σκέψεως, πότερον ὁ ἐγκρατὴς, καὶ ἀκρατής εἰσι, τῷ περὶ ἃ, ἢ τῷ πῶς, ἔχοντες τὴν διαφοράν· λέγω δὲ πότερον τῷ περὶ ταδὶ, εἶναι μόνον ἀκρατὴς ὁ ἀκρατὴς, ἢ οὔ· ἀλλὰ τῷ ὥς, ἢ οὔ· ἀλλὰ τῷ ἐξ ἀμφοῖν.

Est autem initium huius considerationis, vtrum continens, & incontinens dissentiant inter se in materia, ac rebus, siue modo, ac ratione: dico autem, vtrum incontinens dicatur incontinens, quod circa haec ipsa, an non: sed in modo, an non: sed quod ex ambobus.

CVM iam monstrasset seriem eorum, quae vellet explicare, aggreditur primam quaestionem, quae est, vt testatur, initium totius huius animaduersionis: illa autem est; vtrum continens atque incontinens discrepent inter se, ac diuersi sint, quod alia materies eorum sit, stratumque, in quo versantur; siue quod aliter, atque aliter se gerant in eodem

ſtrato: ambabus his modis accipi poſſe locum tradit Argyropylus,etſi magis poſteriorem probat, in quo ſe comitem illi adiungit D. Thomas, quod mihi non diſplicet. Cum autem metueret Ariſtoteles, atque id non ſine cauſa, ne nimis breuis obſcuruſque fuiſſet, conatur id apetire, atque inquit, ſe intelligere, vtrum differentia omnis in eo ſit, quod & continens, & incontinens diſcrepent ſolum inter ſe ſtrato, & materia, quod ſtatim reijcit; quaeritque,an in altero ſolum differant ambo, quod ſtatim etiam negat verum eſſe: adiungitque eos diſſentire inter ſe de ambobus illis.

Ἔπειτ' εἰ περὶ ἅπαντ' ἐστὶν ἡ ἀκρασία, καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ: οὔτε γὰρ περὶ ἅπαντά ἐστιν ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἀλλὰ περὶ ἅπερ ὁ ἀκόλαστος.

Deinde ſi circa omnia verſatur incontinentia, & continentia, an non: neq; enim circa omnia eſt ſimpliciter incontinens, ſed circa ea, circa quae intemperãs.

Haec eſt ſecunda quaeſtio, qua dubitari poſſe oſtendit, ſi incontinentia, cõtrariaque ipſius, continentia, fundit ſe, dilatatque per omnia ſtrata, quod ilico inficiatur, oſtendens eum, qui proprie incontinens appellatur, minime verſari in omni campo, ſed habere ſuum, ac certum, cum qui hoc facit, migratque a ſuis finibus, improprie incontinens vocetur: oſtendit autem quod ſit verum ſtratum eius, conuenireque ipſi tradit in hoc cum homine intemperante, qui delinquit, labiturque in corporis voluptatibus.

Οὔτε τῷ πρὸς ταῦτα ἁπλῶς ἔχειν: ταυτὸν γὰρ ἂν ἦν τῇ ἀκολασίᾳ, ἀλλὰ τῷ ὡδὶ ἔχειν: ὁ μὲν γὰρ ἄγεται προαιρούμενος: νομίζων ἀεὶ δεῖν τὸ παρὸν ἡδὺ διώκειν, ὁ δ', οὐκ οἴεται μέν: διώκει δέ.

Neque eo quod circa haec ſimpliciter ſe habeat: idem enim fuiſſet quod incontinentia: ſed quod ita ſit affectus: hic namque eorum trahitur conſulto: exiſtimans oportere ſemper, quod praeſens eſt iucundum, perſequi: hic vero non putat ſane, ſed tamen perſequitur.

Neqvis autem falſo putaret, hunc & illum habere ſe eodem pacto circa voluptates has, admonet hoc verum non eſſe, cum hi, incontinens inquam, & intemperans aliter affecti animo, incumbant in corporis voluptates: ſi namque modus idem foret, ſimpliciterque ac ſine appendice, eſſet intemperãs, qui ſectatur corporis voluptates, diſtingui non poſſet intemperantia ab incontinentia: verum inquit diſcrepant inter ſe modo, & quod aliter animo affecti ſunt: alter enim horum trahitur a voluptatibus, is autem eſt intemperans, conſulto, ac iudicio, exiſtimat oportere ſemper ſequi, quod praeſens adeſt iucundum, nec pati ipſum praeterlabi: alter vero, incontinens inquam, non eſt huius iudicij: neque opinatur id rectum eſſe, fierique oportere, ſed tamen ſequitur, delinitus, victuſque ſpecie ipſius. patiturque ſe a voluptate in ea contentione vinci.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ δόξαν ἀληθῆ, ἀλλὰ μὴ ἐπιστήμην εἶναι, παρ' ἣν ἀκρατεύονται, οὐθὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον: ἔνιοι γὰρ τῶν δοξαζόντων, οὐ διστάζουσιν, ἀλλ' οἴονται ἀκριβῶς εἰδέναι: εἰ οὖν διὰ τὸ ἠρέμα πιστεύειν, οἱ δοξάζοντες μᾶλλον τῶν ἐπισταμένων παρὰ τὴν ὑπόληψιν πράξουσιν, οὐθὲν διοίσει ἐπιστήμη δόξης: ἔνιοι γὰρ πιστεύουσιν οὐδὲν ἧττον οἷς δοξάζουσιν, ἢ ἕτεροι, οἷς ἐπίστανται: δηλοῖ δὲ Ἡράκλειτος.

De illo vero, quod aiunt, veram opinionem eſſe, ſed non ſcientiam, ob quam incontinenter viuunt, nullius momenti eſt ad rationem: non nulli enim ex ijs, qui opiniones ſequuntur, non ambigunt, ſed putant ſe exquiſite noſſe. Si igitur, quia remiſſe credunt, opiniones ſequentes magis, quàm qui ſciunt, praeter exiſtimationem agent, nihil diſcrepabit ſcientia ab opinione: quidam enim non minus credũt ijs rebus, quas opinantur, quã alij, quas ſciunt: declarat aũt hoc Heraclitus.

ERANT, qui putarent, homines incontinenter ſe gerere in perſequendis corporis volnptatibus, quia opinio tantum in animis eorum maneret de labe ac vitio immodicarum, aut obſcenarum voluptatum, quod ſi turpitudinis ipſarum ſcientiam habuiſſent, nnmquam futurum fuiſſe, vt illi ſe contaminari paſſi eſſent. Redarguit igitur hanc opinionem ipſorum noſter auctor, aitque nihil intereſſe ad rationem hanc, ſiue ſit illa opinio, ſiue ſcientia, cum exiſtant mortales non panci, qui non ambigunt de veritate ſuarum opinionum, ſed arbitrantur, ſe res illas exquiſite ſcire, & tamen deducuntur inde, contraque ipſas faciunt. Fretus igitur auctor hoc, quod vſu venire dixerat, vt non nulli ratas habeant opiniones ſuas, nec minus ipſis credant, quàm facerent, ſi ſcientiae illae forent, addit. Si igitur, qui opiniones ſequuntur, quae infirmae, caducaeque eſſe ſolent, magis quàm qui ſciunt, contra exiſtimationem ſuam faciunt, nihil differet, ſiue ſcientia illa ſit, ſiue opinio; reperiuntur enim inquit, quidam, qui non minus credunt ijs, ad quae credenda opinionibus ducuntur, quam alij faciant ijs, quae ſcientia perceperunt: declarare autem hoc, & planum facere Heraclitum illum Epheſium, teſtatur: nec tamen exponit, quomodo hoc ille aperiret. Nam, vt in VII. hoc libro, quod dixit de opinione Heracliti, quam voluit exemplum eſſe firmae, ſtabiliſque opinionis, dixit breuiter, ita in II. ἠθικῶν appellatorum μεγάλων, eodem pacto paucis id expoſuit, ita tamen vt plane intelligi inde verbis illis poſſit, ipſum eandem hanc rem attigiſſe: ſed remedium aliquo modo eſt tantae breuitatis id, quod idem narrauit in IIII. libro μεταφυσικῶν, quo loco locutus eſt de ijs, qui fuerunt huius ſententiae, accurateque diſſeruit de hac celeri rerum varietate, & quaſi fluxu; in quibus narrat extitiſſe Cratilum, qui putauit nihil oportere loqui, ſed digitum tantum eo intendebat, Heraclitumque inſimulabat, qui dixerat, iterum in eundem fluuium ingredi neminem poſſe: ipſe namque arbitrabatur, ne ſemel quidem.

Ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν τὸ ἐπίστασθαι, καὶ γὰρ ὁ ἔχων μὲν, οὐ χρώμενος δὲ τῇ ἐπιστήμῃ: καὶ ὁ χρώμενος λέγεται ἐπίστασθαι, διοίσει τὸ ἔχοντα μὲν, μὴ θεωροῦντα δέ: καὶ θεωροῦντα πράττειν, ἃ μὴ δεῖ πράττειν: τοῦτο γὰρ δοκεῖ δεινὸν, ἀλλ' οὐκ εἰ μὴ θεωρῶν.

Sed quia duobus modis dicimus ſcire: nam & qui habet quidem, non tamen vtitur ſcientia: & qui vtitur, dicitur ſcire: intererit, habentem ſanè, non conſiderantem autem: & conſiderantem agere, quae non oportet agere: hoc enim videtur eſſe graue, & non ferendum: non autem ſi non conſiderat.

CVM confutaſſet iam diſſolutionem nodi, prementis multos, quam diſſolutionem alij excogitarant, quomodo ipſe putet euellendum hunc ſcrupulum eſſe, nunc oſtendit: docetque duobus modis dici ſcire, quorum modorum vnus eſt, cum quiſpiam ſcit ſane aliquid, nec tamen eo tempore verſat animo cognitionem illam, in alia quapiam cogitatione occupatus, ſiue vino, aut ſomno oppreſſus: alter vero cum vtitur eo, quod percepit ac didicit, recolitque ſcientiam eius rei: intereſſe igitur plurimum affirmat, vtro duorum horum modorum aliquis ſciat, atque ſecutus illum, aliquid agat eorum, quae agere rectum eſt, ſiue non oportet: tunc enim admirandum eſt, & tamquam nullo pacto credendum, cum aliquis promptam, paratamque ſcientiam eius rei habens, committit quippiàm contra ipſam: & non, cum veluti ſopitam eam habet, & paene vetuſtate deletam.

Ἔτι ἐπεὶ δύο τρόποι τῶν προτάσεων: ἔχοντα μὲν ἀμφοτέρας, οὐθὲν κωλύει πράττειν παρὰ τὴν ἐπιστήμην: χρώμενον μέντοι τῇ καθόλου, ἀλλὰ μὴ τῇ κατὰ μέρος: πρακτὰ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα.

Adhuc quia duo modi ſunt propoſitionum: habentem quidem ambas, nihil prohibet agere praeter ſcientiam, vtentem profecto ea, quae in vniuerſum eſt, non ea, quae ſingularis eſt: ſingulares namque res ſunt, quae ſub actionem cadunt.

ALTERVM hoc argumentum eſt, quo idem conſtituit: aptum autem aliquo modo id eſt a propinquo; cum enim duo ſint modi propoſitionum, quorum alter, ſunt propoſitiones, quae

quae in vniuersum aliquid affirmant, aut negant: alter vero earum, quae singulares sunt, particulatimq; idem faciunt, tradit illi, qui ambas teneat, vsu venire posse, vt gerat quippiam, quod repugnet scientiae, hoc tamen pacto, vt vtatur sane illa, quae in vniuersum aliquid complectitur, recolatque mente, singularem vero quasi dimiserit ex animo. certe ipsa tunc minime vtatur: aperit autem quomodo tunc locus errori sit, dicens, gerimus nos singulares res, ac facta nostra talium rerum sunt, non eorum, quae communiter, vniuerseque fiunt.

Διαφέρει δὲ καὶ τὸ καθόλου· τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ· τὸ δ', ἐπὶ τοῦ πράγματός ἐστιν· οἷον ὅτι παντὶ ἀνθρώπῳ συμφέρει τὰ ξηρά· καὶ ὅτι οὗτος ἄνθρωπος, ἢ ὅτι ξηρὸν τὸ τοιόνδε, ἀλλ' εἰ τόδε, τοιόνδε, ἢ οὐκ ἔχει, ἢ οὐκ ἐνεργεῖ· κατά τε δὴ τούτους διοίσει τοὺς τρόπους ἀμήχανον ὅσον· ὥστε δοκεῖν οὕτω μὲν, εἰδέναι μηθὲν ἄτοπον· ἄλλως δὲ, θαυμαστόν.

Non vnum autem, neque idem prorsus est vniuersum: hoc enim in se ipso: hoc autem in re consideratur: veluti omni homini prodesse, quae arida sunt, & hunc hominem esse, aut aridum esse tale, sed si hoc tale, vel non habet, vel in eo cogitando nunc non versatur: vtro igitur duorum horum modorum fiat, differet incredibile est quantum: ita vt videatur quidem sic intelligere, nihil absurdum: aliter autem admirabile.

VT ostenderat, modos esse duos propositionum, ita nunc distingui, & duobus modis capi docet alterum illorum modorum, idest qui vniuersum aliquid sumit: alterum enim eorum spectari in nobis, personisque nostris affirmat; alterum vero in rebus ipsis. Exemplis autem positis, declarat, quod praecipit; quorum exemplorum prius est, omni homini prosunt, quae arida sunt, & hic homo est, siue aridum est huiuscemodi omne, verum si hoc, quod quasi monstratur, & in manu est, tale est, siue tunc non tenet, siue, si vmquam didicit, tunc mente non versat: adiungit, post haec explicata, immensum esse quantum intersit inter duo haec, vt altero scire, & tamen contra facere, absurdum nullo pacto sit: altero vero admirabile, & nullo pacto probabile; quomodo enim contingat, vt aliquis temet ipsum nesciat: vsu venire autem sape; vt aliquis acceperit, cognoueritque aliquo pacto, quod in vniuersum tale est: ignoret autem partem ipsius; exempli causa veratrum album bilem atram eijcere, nec tamen intelligat, quod ante pedes habet, veratrum esse, siue ipsum in silua inuenire non possit.

Ἔτι δ' ἔχειν τὴν ἐπιστήμην, ἄλλον τρόπον τῶν νῦν ῥηθέντων, ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις· ἐν τῷ γὰρ ἔχειν μὲν, μὴ χρῆσθαι δὲ, διαφέρουσαν ὁρῶμεν τὴν ἕξιν, ὥστε καὶ ἔχειν πως, καὶ μὴ ἔχειν· οἷον τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, καὶ οἰνωμένον· ἀλλὰ μὴν οὕτω διατίθενται οἵγε ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες· θυμοὶ γὰρ, καὶ ἐπιθυμίαι ἀφροδισίων, καὶ ἔνια τῶν τοιούτων, ἐπιδήλως καὶ τὸ σῶμα μεθιστᾶσιν· ἐνίοις δὲ καὶ μανίας ποιοῦσι· δῆλον οὖν ὅτι ὁμοίως ἔχειν λεκτέον τοὺς ἀκρατεῖς τούτοις.

Praeterea tenere scientiam, alio modo atque ij, qui modo dicti sunt, inest hominibus: quod enim tenent quidē, non vtantur autem: videmus habitum differentem, & discrepantem, ita vt habeant aliquo modo, & non habeant: veluti & dormientem, & furentem, & vino obrutum: atqui ita affecti sunt, qui commoti animo sunt: excandescentiae namque, & Veneris cupiditates, atque alia quaedam huiuscemodi aperte corpus etiam immutant: quibusdam autem & insanias gignunt. Apertum igitur est nos dicere debere incontinentes similiter, atque hi sunt, affectos esse.

OSTENDIT id, quod dicitur, scientiam alicuius rei habere, alio praeterea modo in nobis A
existere, qui modus tertius est: nam non vti ipsa, sed pati iacere, & aliquo modo sopitam esse,

esse, qui primus est; contingit duobus modis, quorum prior, cum quispiam inertiae deditus, ac socordiae non vtitur ijs armis; quibus instructus est, ad sententiam suam tuendam, veritatemque rei videndam: alter vero, quem nunc aperit, cum oppressus est aut somno, aut insania, aut vino, vti si velit etiam non possit: ita autem affectos esse affirmat eos, qui aliquo motu animi turbido impediti sunt, quod testatur, & vsu venire hominibus, aperte significat, ostendens illis motionibus nō solum immutari animum, verum etiam corpus idest excandescentia, & libidine, ardoreque Veneris, & alijs huiuscemodi non nullis: cum cognitum sit, aliquando etiam has perturbationes, in furores agere: quare inquit perspicuum est, pares his esse incontinentes, qui & ipsi discedunt a veteribus suis cogitationibus, rationēque despiciunt. Poetae autem comici saepe declarauerunt, quanta sit vis, furorque amoris, nam immutare ipsum magnopere animos non sine magna sui admiratione clamauit apud Terentium non insipiens seruus: hoc enim efficere ipsum hoc etiam genus hominum vide-
,, re potuit: inquit enim ille. Di boni, quid hoc morbi est, adeo homines immutarier ob amo-
,, rem, vt non cognoscas eundem esse, & quae sequuntur.

Τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, οὐδὲν σημεῖον, καὶ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πάθεσι τούτοις ὄντες, ἀποδείξεις, καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους: καὶ οἱ πρῶτον μαθόντες, συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους: ἴσασι δ᾽, οὔπω: δεῖ γὰρ συμφυῆναι: τοῦτο δὲ χρόνου δεῖ: ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ὑποληπτέον λέγειν, καὶ τοὺς ἀκρατευομένους.

Edere autem ipsas rationes, quae a scientia proficiscuntur, nullum signum est: nam & qui his turbidis animi motibus oppressi sunt, demonstrationes, & carmina Empedoclis edunt; & illi, qui primum didicerunt, orationes quidem connectunt: sciunt autem, non dum: oportet enim illa coalescere: hoc autem eget tempore: quapropter quemadmodum actores fabularum, sic & existimandum est dicere, qui incontinenter viuunt.

REFELLIT aperte, quod aliquis diceret contra iudicium suum, qui affirmaret incontinentes tamquam exisse e potestate, & oblitos esse optima praecepta temperantiae: illi enim aiebant, videri saepe huiuscemodi aliquos edere sententias & documenta, quae proficiscerentur e scientia intima, & plena perceptione, veraque virtutis: quare cognosci inde posse, non esse verum, quod de illis praedicarat: respondet igitur, nullum signum esse indiciumq; eius rei, id quod illi afferebant, veluti certam eius notam; quod probat exemplo duorum hominum: illorum inquam, qui plane commoti animo, turbatiq;, tamen canunt argumenta, rationesque Empedoclis, versusque ipsius sine vllo errore: & puerorum, qui & ipsi, cum primum incipiunt litteras discere, recitant, ordineque pronuntiant rationes illas; nec tamen adhuc sciunt: vt enim, addit, contingat hoc, opus est illa haerere animis, & tamquam coalescere, quae res eget longo tempore, nec breui obtinetur; quare inquit, simili adhuc ad eos redarguendos, & rem magis illustrandam, vtens; existimandum est, incontinentes verba illa & praecepta edere, ea ratione, qua fabularum actores personis illis, quas sustinent, seruiunt in scena, & sententias accommodatas ipsis, non sibi, fortunaeque suae edunt.

Ἔτι καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις ἐπιβλέψειε τὴν αἰτίαν: ἡ μὲν γὰρ καθόλου δόξα: ἡ δ᾽ ἑτέρα, περὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστά ἐστιν, ὧν αἴσθησις ἤδη κυρία: ὅταν δὲ μία γένηται ἐξ αὐτῶν, ἀνάγκη τὸ συμπερανθὲν ἔνθα μὲν, φάναι τὴν ψυχήν: ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς, πράττειν εὐθύς: οἷον εἰ παντὸς γλυκέος γεύεσθαι δεῖ, τουτὶ δὲ γλυκὺ, ὡς ἕν τι τῶν καθ᾽ ἕκαστον, ἀνάγκη τὸν δυνάμενον, καὶ μὴ κωλυόμενον, ἅμα τοῦτο καὶ πράττειν.

Adhuc & sic naturali via quispiam aspicere posset causam: vna enim in vniuersum opinio est: altera autem versatur in singularibus rebus, quarum sensus iam dominus est: quando vna ex eis conflata fuerit, necesse est quod conclusum fuerit, hic quidem affirmare animum: in his autem, quae ad efficiendum pertinent, ilico agere: veluti si omne dulce gustare oportet, hoc autem dulce est,

tamquam

tamquam vnum quippiam eorum, quae singillatim fiunt, necesse est, eum, qui possit, ac non prohibitus sit, simul etiam agere.

CVM dissoluisset quaestionem hanc simpliciter, & ratiooe illa, qoae propria est huius disciplinae, nunc aliam viam init, admiscens oouae dissolutioni eiusdem nodi quiddam, quod sumptum est a naturae ratione, moreq; res eas agendi: quare non sincera est, vniusq; generis, sed temperata e duobus rationibus haec conclusio, in quam nunc incumbit: ioquit igitur. Praeterea hoc etiam pacto natura, initijsq; vtens eius doctrinae, aspicere posset aliquis causam huius rei, & vnde haec, tamquam culpa, proficiscitur; vna oamque opinionum harum io vniuersum talis est: altera vero singularibus rebus coostat, quarum rerum perceptio peruenit iam ad sensum, propriaque ipsius est. Quando autem ex ambabus his propositionibus vna propositio facta fuerit, quae conclusio est; sequitur, vt quod coofectum est: ex ipsisq; conclusum, hic idest in ratiooibus, quae cootentae sunt cognitione, aoimum nostrum id affirmare, prorsusque illo pacto se habere, confiteri: in illis vero rationibus, artibosq;, quae moliuntur aliquid, atque agunt: statim dare operam, vt illud ipsum, quod conclusum est, efficiatur, exitumq; habeat. Exemplo etiam id, quod dixit illustrauit, quod est, omne dulce gustare oportet, hoc auté, quod monstratur, est dulce, quod scilicet vnum aliquod est singularium; necesse igitur est tunc, testatq; hoc ipsum, illum, qui potestatem habet eius efficiendi, nullaque re impeditur, statim vt hoc perspectum est, id agere. animaduertendum autem est, cum supra dixisset ἐνθα μὲν, consuetudinem loquendi requirere, & plerumque hoc seruari, vt adderetur ἐνθα δὲ, pro quo tamen posuit auctor illud ipsum, significauitque, quod redditiooe intellectum fuisset.

Ὅταν οὖν ἡ μὲν καθόλου ἐνῇ, ἡ κωλύουσα γεύεσθαι: ἡ δὲ, ὅτι πᾶν τὸ γλυκὺ, ἡδὺ: τουτὶ δὲ γλυκύ: αὕτη δὲ ἐνεργεῖ: τύχῃ δὲ ἐπιθυμία ἐνοῦσα: ἡ μὲν λέγει, φεύγειν τοῦτο: ἡ δὲ ἐπιθυμία, ἄγει: κινεῖν γὰρ ἕκαστον δύναται τῶν μορίων: ὥστε συμβαίνει ὑπὸ λόγου πως καὶ δόξης ἀκρατεύεσθαι: οὐκ ἐναντίας δὲ καθ' αὑτὴν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός.

Cum igitur ea, quae in vniuersum est, adfuerit, quae prohibet gustare: haec vero, omne dulce esse iucundum: hoc autem dulce: haec vero est, quae agit: haeserit autem animo tunc cupiditas: haec quidem iubet, fugere hoc, cupiditas autem trahit: mouere enim vnamquamq; partem valet: quare euenit, vt a ratione aliquo modo & opinione incontinentiae opera detur, quae contraria non est per se, sed ex accidenti.

CVM exposuisset iam ea, quibus percipitur ordo, ratioq; rerum agendarum, accommodat ipsam ad ea, quae nunc tractat, docenda, nodumq; hunc dissoluendum. Quando igitur inquit propositio vniuersa, quae vetat gustare, adfuerit, in animo scilicet incontinentis hominis, respondet autem haec ratiooi, quae deterret a flagitijs, turpibusq; factis: altera auté & ipsa oon defuerit, quae proficiscitur ab appetitu, suadetque decerpere voluptates, ac dixerit, omne dulce iucundum esse, praesensque adfuerit dulce aliquid, quod monstratur: haec autem inquit, est, quae facit, ac molitur, vt saepe enim dictum est, agimus singularem semper aliquam rem: extiteritque illic cupiditas: exponit autem pugnam, concertationemque inter ipsas tonc exortam, aitque haec ipsarum iubet, fugere, & repodiare hoc: cupiditas autem vocat, & trahit ad ipsum: posse autem hoc eam praestare, ostendit, affirmans ipsam excitare, ac mouere cuncta membra, quorum membrorum munere, atq; opera id efficitur: quapropter inquit concludeos, contingit vi rationis aliquo modo, & opinionis, concursuque ambarum harum incontineoter se gerere homines, quae opioio per se non aduersatur rationi; sed euenit hoc,

Ἡ γὰρ ἐπιθυμία ἐναντία: ἀλλ' οὐχ ἡ δόξα τῷ ὀρθῷ λόγῳ: ὥστε καὶ διὰ τοῦτο τὰ θηρία οὐκ ἀκρατῆ, ὅτι οὐκ ἔχει καθόλου ὑπόληψιν, ἀλλὰ τῶν καθ' ἕκαστα φαντασίαν, καὶ μνήμην.

Cupiditas enim contraria est: non autem opinio rectae rationi: quapropter ob hanc etiam causam beluae non sunt incontinentes, quia non habent existimatio-

nem

tionem rerum, quae in vniuersum fiunt, sed singularium visionē & memoriam.

CONFIRMANS hoc addit: non enim opinio est, quae repugnat rectae rationi: quare non est culpa, neque causa huius mali, sed cupiditas, libidoque, quae cupiditas si abesset, nulla concertatio inter ipsos oriri potuisset. Admonere etiam voluit, quod elicitur ex iis, quae tradidit, & aliquo modo est extra ea, quae propria sunt huius doctrinae, quare perspicitur esse corollarium: est autem ipsum, beluas non posse appellari incontinentes, atque hoc, quia non habent existimationem rerum, quae in vniuersum sunt: incontinentia vero sine hac constare nullo modo potest; quae est, non oportere incumbere in aliquod facinus affine turpitudini; cui sententiae constandae necessaria est ratio: ipsi autem, in animo incontinentis, repugnat appetitus, qui ita vehemens est, vt euertat, profligetque ipsam. Cum docuisset autem beluas vacuas esse a scientia rerum, quae in vniuersum fiunt, ostendit, quid in ipsis desiderari non possit, rerum inquam, quae singillatim fiunt, phantasiam tantum, idest visa, vt veteres illi hoc verbum expresserunt, & memoriam: restat enim in animis beluarum vmbra quaedam, & imago eorum, quae senserunt, atque memoria.

Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια, καὶ πάλιν γίνεται ἐπιστήμων ὁ ἀκρατὴς, ὁ αὐτὸς λόγος, καὶ περὶ οἰνωμένου καὶ καθεύδοντος: καὶ οὐκ ἴδιος τούτου τοῦ πάθους, ὃν δεῖ παρὰ τῶν φυσιολόγων ἀκούειν.

Quopacto autem dissoluitur ignorantia: rursusq; sciens fit incontinens, eadem ratio est, quae temulenti, & dormientis, & non propria huius affectus, quam rationem oportet accipere ab his, qui naturam rerum perscrutantur.

CVM perspiciatur saepe non nullos, qui incontinenter, cupideque quippiam fecerunt, nolle id factum: accusateque semetipsos, qui in eam culpam lapsi sint; videbat auctor quaeri posse ab aliquo, quomodo id contingat, vt frangatur inscitia illa; rursusque incontinens fiat sciens, qui prius facile passus erat, sibi eripi scientiam illam. Simili igitur Aristoteles rem declarat; causam tamen harum rerum non affert, sed vt à physico quoniam quaeramus, admonet: idemque in hae re vsu venire docet, quod singulis diebus contingere videmus in temulento, & dormiente; qui etiam ipsi cum amiserint sensus, oppressi & quasi vincti, siue copia vini, siue somno, resipiscunt, inpedimentis sublatis. Quomodo autem alterum horum discutiatur, monstrauit apud Terentium ebrius seruus, cum inquit. Nisi, dum hae silescunt turbae, interea in angulum aliquo abeam; atque edormiscam hoc villi. Sed redeamus, vnde animi aliquantum reficiendi causa, discessimus. Eandem igitur rationem esse inquit incontinentium, qui & ipsi cogitatione, aspectuque rerum iucundarum, deliniti, vel potius victi & subacti, discedunt ab optimis illis praeceptis; postea autem discussa caligine illa repetitaque natura voluptatum illarum, quae sinceræ sunt, non iunctae cum dolore, & paena, reuocant in animum praecepta integra, virtutis. Siquis autem, non contentus hac solutione, studeat exquisitius sibi fontes aperiri huius quaestionis, accedat ad physicos: ipsorum enim propria est haec inuestigatio, qui res obscuras & reconditas naturae scrutantur: huius autem disciplinae de moribus aliena.

Ἐπεὶ δ' ἡ τελευταία πρότασις, δόξα τε αἰσθητοῦ, καὶ κυρία τῶν πράξεων, ταύτην, ἢ οὐκ ἔχει ὁ ἐν τῷ πάθει ὤν, ἢ οὕτως ἔχει, ὡς οὐκ ἦν τὸ ἔχειν, ἐπίστασθαι, ἀλλὰ λέγειν ὥσπερ ὁ οἰνωμένος, τὰ Ἐμπεδοκλέους, καὶ διὰ τὸ μὴ καθόλου, μηδ' ἐπιστημονικὸν ὁμοίως εἶναι δοκεῖν τῷ καθόλου τὸν ἔσχατον ὅρον.

Quia autem vltima propositio, opinioque rei quae sensu percipitur, ac domina actionum: hanc, siue non habet is, quem turbidus motus occupauit, siue ita habet, vt hoc pacto habere non sit scire: sed recitare, vt temulentus faceret, carmina Empedoclis, & quia non in vniuersum est: neque apta scientiae similiter se habere videtur ei, qui in vniuersum est vltimus terminus.

INCVMBIT adhuc in eandem quaestionem explicandam, quomodo scilicet vsu veniat, vt incon-

incontinens dicatur non ſine cauſa, ſcire ſimul & ignorare, quod facit: redit autem ad id, quod oſtenderat, in animo ipſius duas propoſitiones extare; quarum ſuperior in vniuerſum talis eſt: inferior vero ſingularis, & haec eſt opinio vna earum, quae ſenſu percipiuntur: eademq; eſt regina actionum noſtrarum: gerimus enim ſemper huiuſcemodi aliquid, non quod vniuerſum eſt: hanc igitur ſingularem propoſitionem, eum, qui oppreſſus eſt motu aliquo turbido, dicit, eo tempore non habere: aut ſi penitus ipſa orbatus non eſt, ita tamen habere affirmat, vt illo modo aliquid tenere, non ſit vere tenere; quia reſtat tantum ipſius veſtigium quoddam; nec ſane rem illam ſcire. Modum etiam, quem intelligit, cuiuſmodi eſſet, declarauit: tenerum inquam ita illum, & imbecillum, vt fungi munere ſuo nequeat; ſed perinde eſſe id dicere ac proferre, atque ſiquis temulentus Empedoclis verſus canat: neque enim quicquam cognoſcit eorum, quae ipſis exponuntur. Addit autem & quia non eſt ratio haec in vniuerſum, & quae accommodata eſt ſententiae; extremus ille terminus ideſt opinio ſingularis in animo ipſius vim habet eandem illam, ob ſpeciem quandam ipſius, quam haberet, ſi eſſet in vniuerſum talis.

Καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει Σωκράτης συμβαίνειν: οὐ γὰρ τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης παρούσης, γίνεται τὸ πάθος: οὐδ' αὐτὴ περιέλκεται διὰ τὸ πάθος: ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς: περὶ μὲν οὖν τοῦ εἰδότα καὶ μή: καὶ πῶς εἰδότα, ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι, τοσαῦτα εἰρήσθω.

Et videtur, quod quaerebat Socrates vſu venire: non enim ea, quae proprie videtur eſſe ſcientia per ſe exiſtente, gignitur hic turbidus motus: neque ipſa trahitur huc, & illuc ob hunc motum: ſed, illa, quae ſenſu vtitur: de illo igitur quod eſt, ſcientem, vel non ſcientem; & quomodo ſcientem, contingit, vt incontinentiae aliquis ſe dedat: tot dicta ſint.

VIDET, ſi poſſit aliquo pacto accommodare iudicium Socratis ad ſuam ſententiam, & auctoritate ipſius corroborare opinionem, quam habet de incontinentia: ille namque funditus ipſam ſuſtulerat: inquit igitur, non gigni in animo, ſcilicet incontinentis, hunc affectum, & tamquam delictum, vt agat contra id, quod rectum eſſe ſentit, cum ſcientia, quae videtur, crediturque eſſe domina huius facti; praeſens adeſt, vigetque, neque ipſa, cuius tanta vis, poteſtaſque eſt, trahitur tamquam mancipium, quo iucunditas, ſpeſque voluptatis impulerit, ſed ſenſilis opinio eſt, quae abducit ab honeſto, rapitque ipſum in errorem, & contaminat; neque expectari hoc potuit ab integra intelligentia eius rei. Socrates autem hoc attendebat; ideoq; exiſtimabat contingere non poſſe, vt aliquis, qui cognitam haberet turpitudinem vitij, menteque in eam conuerſus foret, poſſet vmquam moliri aliquid contra id, quod firmum, ſtatutumque in animo habeat; imbecillam autem, & tamquam obrutam, delinitamque dulcedine voluptatis eam habere, perinde eſſe exiſtimabat, atque ipſam penitus non habere. In extremo autem breuiter repetit, quod dixerat, & vtitur tamquam peroratione quadam, qua ſignificat, quomodo vſu veniat, vt quiſpiā ſciens incontinenter ſe gerat, vel non, & quomodo ſciens: exiſtimatque ſatis de his diſſeruiſſe.

Πότερον δ' ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατής, ἢ πάντες κατὰ μέρος: καὶ εἰ ἔστι, περὶ ποῖα δεῖ, λεκτέον ἐφεξῆς: ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονάς, καὶ λύπας εἰσίν, οἵ τ' ἐγκρατεῖς, καὶ καρτερικοί, καὶ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοί, φανερόν.

Utrum autem ſit aliquis ſimpliciter incontinens, ſiue cuncti particulatim: & ſi eſt, circa quales res eſt, dicendum eſt deinceps: verſari igitur circa voluptates, & dolores, continentes, & tolerantes laborum, & incontinentes, & molles, apertum.

SOLVTO priore nodo, quem ſupra indicarat moleſtum eſſe, & non ſine cauſa turbare, ad alterum ſcrupulum euellendum ſe confert, quem poſt ipſum ſignificarat: eſt autem is. Vtrum exiſtat aliquis, qui ſimpliciter, ac ſine vlla appendice, vocetur incontinens, ſiue cuncti, qui

ăi, qui hoc nomine notantur, incontinentes appellentur, quia in vna sola culpa, certa q; labantur ac peccent, quod si extet aliquis talis, qui semper se volutet in eodem flagitio, & quasi luto, qui nam is sit: statim autem ostendit veram, ac propriam materiam huius culpae, & contrariae ipsi laudis, quae materia est voluptas corporis, & dolor; in eadem etiam versari tradit, finitimas his, constantiam; & molliciam; constantes enim respondent continentibus: molles autem & teneri incontinentibus: quare hic ipsos coniunxit.

Ἐπεὶ δ' ἐστι, τὰ μὲν, ἀναγκαῖα τῶν ποιούντων ἡδονήν· τὰ δ', αἱρετὰ μὲν καθ' αὑ- H
τά, ἔχοντα δ' ὑπερβολήν· ἀναγκαῖα μὲν τὰ σωματικά· λέγω δὲ τὰ τοιαῦτα· τά, τε
περὶ τὴν τροφήν, καὶ τὴν τῶν ἀφροδισίων χρείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωματικῶν, περὶ
ἃ τὴν ἀκολασίαν ἔθεμεν, καὶ τὴν σωφροσύνην· τὰ δ', ἀναγκαῖα μὲν, οὔ· αἱρετὰ δὲ, καθ'
αὑτά· λέγω δὲ οἷον νίκην· τιμήν· πλοῦτον· καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἡδέων.

Quia autem sunt, haec quidem efficientia voluptatis, necessaria: haec autem, expetenda quidem per se, quae tamen sint exposita exuperantiae: necessaria quidem sunt, quae ad corpus pertinent: intelligo autem huiuscemodi, cum dico, quae ad cibum pertinent, & vsum Veneris, & huiuscemodi demum, in quibus intemperantiam enumerauimus, & temperantiam: haec vero necessaria quidem, minime sunt: expetenda autem per se: dico autem, exempli causa, victoriam, honorem, diuitias, & reliqua huiuscemodi è numero bonarum rerum, & iucundarum.

CONSILIUM modo auctoris est, docere, qui sint proprie incontinentes, & qui non proprie, sed μεταφορικῶς, ita vocati: incipit autem ab his, qui ob similitudinem quandam, quam cum veris habent, & ipsi eodem nomine notantur. Longe autem ducit initium huius praeceptionis, & à primo quasi capite orditur: diuidit enim ea, quae sunt efficientia voluptatum, quorum quadam esse dicit necessaria nobis in vita tuendis: alterum autem ipsorum genus minime necessarium, ac quo carere possumus sine damno, periculoq; vllo nostrae salutis: atque persequens ordine cuncta, peruenit ad id, quod est redditio; & vt O
Graeci interpretes loquuntur ἀπόδοσις, superioris illius primoque positi ἐπεὶ: illud autem est hoc loco valde remotum, sed tamen tale, quale dixi, nisi fallor, quod ait τοὺς μὲν οὖν περὶ ταῦτα, & quae sequuntur: hoc igitur declarato, conemur explicare totam hanc rationem. Cum dixisset Aristoteles, duo genera extare eorum, quae gignunt voluptatem, eorumque vnum nobis esse necessarium: alterum vero sane non necessarium, sed tamen expetendum, nec vlli culpae affine, si modus in ipso teneatur: tunc autem reprehensione dignum, si nimium ipsius sumatur. Ostendit, quae sint necessaria, ipsaque esse dicit, quae ad corpus referuntur, quae etiam, qualia sint, exponit, tradens ea esse, quibus alimur, idest cibū, potūque, nec non vsum Veneris, huiuscemodique alia, quibus corpus gaudet: in quibusque, qui labuntur ac peccāt, affines sunt intemperantiae; contra autem qui modum seruant, laudantur, vt temperantes. Explicato genere hoc rerum iucundarum, transit ad alterum, quod esse inquit minime necessarium, sed quod & ipsum expetitur, paritque voluptatem, & laetitiam non corpori tamen, sed animo. Enumeratis autem non nullis huius generis, quae sint reliqua indicat, esseque dicit ipsa, victoriam, honorem, diuitias huiuscemodique alia, sine dubio bona extra nos posita.

Τοὺς μὲν οὖν πρὸς ταῦτα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας, τὸν ἐν αὑτοῖς, ἁπλῶς
μὲν, οὐ λέγομεν ἀκρατεῖς· προστιθέντες δὲ τό, χρημάτων ἀκρατεῖς, καὶ κέρδους, καὶ τι-
μῆς, καὶ θυμοῦ· ἁπλῶς δ', οὔ· ὡς ἑτέρους, καὶ καθ' ὁμοιότητα λεγομένους· ὥσπερ Ἄνθρω-
πος, ὁ τὰ ὀλύμπια νενικηκώς· ἐκείνῳ γὰρ ὁ κοινὸς λόγος τοῦ ἰδίου μικρῷ διέφερεν, ἀλλ'
ὅμως, ἕτερος ἦν.

Eos igitur, qui in his, contra rectam rationem, quae in ipsis est, modum superant, simpliciter quidem non dicimus incontinentes, adycientes autem hoc,

pecuniae incontinentes, & quaestus, & honoris, & irae: simpliciter autem, nullo pacto, vt diuersos, & qui similitudine quadam ita vocentur, veluti homo; qui olympia vicerat: illius enim communis ratio à propria parum discrepabat: verumtamen altaerat.

HAEC est redditio, quam significaui, explanatioque eorum, quae posuit: dicit enim eos, qui in his rebus repugnant rectae rationi, in ipsis manenti, nimium ipsarum sectantes, simpliciter appellari non solere incontinentes, sed addita nominataque re, cuius nimium sumunt, vocari incontinentes pecuniae, honoris, irae: non nullarumque huiuscemodi aliarum rerum: simpliciter autem, & nisi appositum fuerit nomen eius rei, nullo pacto, atque hoc merito custodiri tradit, cum alij sint hi, discrepentque a superioribus. Ne turbaret autem quempiam, eodem nomine appellari tam varios, dissimilesque inter se, docet hoc nouum non esse, neque inusitatum; cum inuentus sit, qui communi nomine omnium mortalium, tamquam suo proprioque vteretur: vocatusque sit homo: notum & illustrem eum fuisse adiungit: quippe qui vicerat in gymnico certamine, palmamque domum ex Olympia reportarat: rationem enim illius, definitionemque etiam parum dissensisse, non tamen eandem penitus fuisse affirmat cum ratione reliquorum hominum. In II. quoque librorum eorum de moribus, qui magni vocati sunt; quaesiuit, an incontinentia, hominesque incontinentes in omnibus rebus dicerentur: in quibus capiendis modum nullum tenerent, sed nimium illarum sectarentur: appellauit autem eadem fere, quae hic: nam solitos esse non nullos, quibus satis non esset tantum illarum rerum capessere, quantum oporteret, incontinentes vulgo vocari significauit, pauciocibus autem verbis id negauit.

Σημεῖον δὲ, ἡ μὲν γὰρ ἀκρασία ψέγεται, οὐχ ὡς ἁμαρτία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς κακία τις, ἢ ἁπλῶς οὖσα, ἢ κατά τι μέρος: τούτων δ', οὐδείς.

Signum autem huius est, quod incontinentia vituperatur, non vt erratum solum, sed vt vitium etiam, siue simpliciter existens, siue particulatim: harum autem rerum, nulla.

OSTENDERE volens diuersos esse, qui cum appendice vocantur incontinentes, veluti incontinentes honoris, gloriae, pecuniae, ab his, qui simpliciter appellantur incontinentes: hoc inquā probare volens Aristoteles argumentatus est a signo consuetudineq; hominū, qui veros incontinentes vituperant, alteros autem dignos, quos vituperent, non arbitrantur: notam igitur, indiciumque hoc esse vult, quod ipsa deterior sit, non solum vt delictum, erratumque quoddam, quibus culpis homines facile ignoscere consuerunt, aut saltem non tam graui nomine ipsas notare, sed tamquam vitium plenum, atque integrum hoc peccati genus appellare; qui vero inquit, nimium harum rerum appetunt, non solent infamare.

Τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, περὶ ἃς λέγομεν τὸν σώφρονα, καὶ ἀκόλαστον, ὁ μὴ τῷ προαιρεῖσθαι τῶν τε ἡδέων διώκων τὰς ὑπερβολὰς, καὶ τῶν λυπηρῶν φεύγων, πείνης, καὶ δίψης, καὶ ἀλέας, καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν, καὶ γεῦσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν, καὶ τὴν διάνοιαν, ἀκρατὴς λέγεται, οὐ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι περὶ τάδε, καθάπερ ὀργῆς, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον.

Eorum autem, qui corporis iucunditatibus dediti sunt, illis inquam, circa quas dicimus temperantem, & intemperantem versari, is qui non electione rerum iucundarum persequitur exuperantias, & rerum molestarum fugit, famis, & sitis, & aestus, & frigoris, & omnium, quae circa tactum, & gustatum, sed praeter electionem & cogitationem, incontinens dicitur, non per adiectionem: quod circa haec, ceu incontinens irae, sed simpliciter tantum.

CVM ostendisset, qui sint illi, qui cum appendice incontinentes vocantur, & quod iudicium

cium de ipsis homines faciant, nunc declarat, qui sint proprie incontinentes. Orditur autem explicationem huius rei a diuisione, quae facta erat corporis voluptatum: inquit enim, e numero corporis voluptatum: illarum inquam, in quibus voluntari dicimus, contrario tamen modo, temperantem, atque intemperantem, qui non consulto, delectuque rerum habito, sectatur exquisitas voluptates, ad summumque rerum iucundarum peruenire conatur: declinatque ac longe fugit, tristium rerum, & quae dolorem magnum pariunt, itidem extrema: quae autem illa sint, a quibus abhorret toto animo, exponit, antequam sententiam absoluat; esseque dicit ipsa, famem, sitimque; eodemque pacto aestum, ac frigus, omniumque demum rerum, quae referuntur ad duos hos sensus, tactum inquam, & gustatum, atque hoc facit (iterum enim hoc admonet) sine delectu, & prouisione animi; sed abreptus scilicet spe iucundi, hic ipse, inquit, est incontinens, non vt superiores illi, cum additamento rerum, in quibus labuntur, quarumque nimium sectantur, veluti irae, sed simpliciter tantum.

Σημεῖον δὲ, καὶ γὰρ μαλακοὶ λέγονται περὶ ταύτας: περὶ ἐκείνων δὲ, οὐδεμίαν.

Signum autem huius est: etenim molles dicuntur circa has: circa illarum autem, nullam.

Vt paulo supra fecerat, non a causa huius rei argumentatur, sed a posteriore, iudicioq; hominum de ipsa re, communique sermone: molles enim ait, vocantur, qui sine modo se gerunt in his rebus, voluptatibus scilicet corporis potiundis, idest Venere, & vitio ventris: in illis vero, minime: honore inquam persequendo, pecuniaque quaerenda, & alijs huius generis rebus.

Καὶ διὰ τοῦτ᾽ εἰς ταυτὸ τὸν ἀκρατῆ, καὶ ἀκόλαστον τίθεμεν, καὶ ἐγκρατῆ, καὶ σώφρονα, ἀλλ᾽ οὐκ ἐκείνων οὐδένα, διὰ τὸ περὶ τὰς αὐτὰς πως ἡδονὰς, καὶ λύπας εἶναι.

Et hanc ob causam in idem incontinentem, & intemperantem ponimus, & continentem, & temperantem: non autem illorum quempiam, quia circa easdem voluptates, & dolores versantur.

Adiungit etiam argumentum aliud eiusdem generis: inquit enim, & haec causa est, quod in eadem tamquam sede, ac loco ponimus incontinentem, & intemperantem, vt similes, ac propinquos: eodemque pacto continentem, & temperantem; neminem autem eorum, qui cum additamento incontinentes vocantur, atque hoc facimus, quia in ijsdem propemodum hi voluptatibus versantur, simpliciter incontinentes; atque intemperantes; illi vero in varijs, ac dissimilibus.

Οἱ δ᾽ εἰσὶ μὲν περὶ ταῦτα, ἀλλ᾽ οὐχ ὡσαύτως εἰσίν: ἀλλ᾽ οἱ μὲν, προαιροῦνται: οἱ δ᾽, οὐ προαιροῦνται.

Hi autem versantur quidem circa haec, non autem eodem pacto: verum hi quidem eligunt, hi autem non eligunt.

Ne quis forte putaret, vnum, eundemque penitus esse incontinentem atque intemperantem, quia dixerat ipsos versari aliquo modo circa easdem voluptates, ac dolores, admonuit non esse hoc verum: in quo autem hi discrepent inter se, ostendit; etsi enim materia aliquo modo est eadem, ratio tamen, modusque, quo se in ea gerunt, est alius, quem etiam significat: inquit enim alteros horum, id quod turpiter faciunt, consulto facere: alteros vero minime, sed cupiditate inflammatos, & specie rei iucundae abreptos.

Διὸ μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις, μὴ δ᾽ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα, διώκει τὰς ὑπερβολὰς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοῦτον, ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα: τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειε, εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας, λύπη ἰσχυρά.

Quapropter magis intemperantem diceremus eum, qui cupiditate non impul-sus, aut leuiter, sequitur exuperantias, & fugit mediocres dolores, quam hu-iuscemodi aliquem, qui, quia vehementer cupit: quid enim ille fecisset, si accessisset iuuenilis, ac vehemens aliqua cupiditas, & circa rerum necessariarum egestates, dolor grauis, & acerbus.

ELICIT ex hac praeceptione corollarium, quo etiam instruere nos, atque ornare voluit: tradit enim, vocare nos posse verius intemperantem eum, qui sine cupiditate vlla, aut saltem leui, paret libidinibus, sectaturque nimium corporis voluptatum: vitatque mediocres etiam molestias, quàm eum, qui patitur se contaminari ardoribus appetitionum: arduum enim est ijs resistere, ac repugnare. Addit autem ipse, quid is faceret, si accederet cupiditas vehemens, qualis solet adolescentes vexare, atque etiam aegritudo ingens ob egestatem rerum ad victum necessariarum: quomodo enim ferre posset tantam aegritudinem. Vt autem auctor hic vocauit ἐπιθυμίας νεανικῆς, cupiditatem iuuenilem, acrem significare volens, ita Euripides in Hippolyto appellauit θυμὸν νεανικὸν, & ipse ingentem intelligens, expressit autem huiuscemodi quempiam, collocauitque ipsum nobis ante oculos M. Cicero
„ his verbis. Quem enim deditum voluptatibus? cupiditatum incendijs inflammatum, in
„ ijs potiendis, quae acerrimè corripuisset, & quae sequuntur.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν ἡδονῶν, αἱ μέν εἰσι τῷ γένει καλῶν, καὶ σπουδαίων: τῶν γὰρ ἡδέων ἔνια φύσει αἱρετά: τὰ δ', ἐναντία τούτων: τὰ δὲ, μεταξὺ, καθάπερ διείλομεν πρότερον: οἷον χρήματα, καὶ κέρδος, καὶ νίκη, καὶ τιμή: πρὸς ἅπαντα δὲ, καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ μεταξὺ, οὐ τῷ πάσχειν, καὶ ἐπιθυμεῖν, καὶ φιλεῖν, ψέγονται, ἀλλὰ τῷ πῶς, καὶ ὑπερβάλλειν.

Quia autem cupiditatum, ac voluptatum; hae quidem sunt genere honestae, ac probae: rerum enim iucundarum quaedam sunt natura expetendae: hae autem contrariae his: hae vero in medio collocatae; quemadmodum diuisimus prius: veluti pecunia, & quaestus, & victoria, & honor: ad cuncta autem, & ea quae huiuscemodi sunt, & ea quae in medio sita, non quod afficiantur, & cupiant, & ament, vituperantur, sed quod aliquo modo, & modum superent.

CVM copiose disseruisset de incontinentia, quae proprie ita vocata est, nunc aditum sibi patefacit ad alteram, quae non proprie incontinentia appellatur: incipit autem a diuisione rerum iucundarum, qua supra vsus fuerat, repetitque primùm, quae dixerat, quibus postea adiungit membrum, quod desiderabatur: necessariumque est ijs, quae tradi nunc debent, vt absoluatur, quod initio libri pollicitus est: inquit autem, principium ducens a particula orationis, quae post se trahit id, quod aptum est ex ijs, quae statim ponit, vtique eorum clarescit, vt paulo supra fecit. quod indicaui: inquit igitur. Quia cupiditatum, ac voluptatum hae quidem sunt rerum genere honestarum & studiosarum: indeque proficiscuntur: statim autem hoc constituit, nequis hoc minime verum putaret; verisimile esse non existimans manare aliquid, quod virtutem oleat, a voluptate, quae voluptas male audit; ait igitur e numero rerum iucundarum, quaedam natura expetenda esse, alia autem ait contraria horum inueniri, quae proficiscuntur a rebus turpibus, ac vitio affinibus: alia vero quae sunt interiecta inter haec, & in medio collocata, quae autem sint haec, exemplis declarat, nominat enim pecuniam, quaestum, victoriam, honorem, sequitur autem: quae est redditio superioris illius. Quia in cunctis his huiuscemodique omnibus, quae natura expetuntur, & ijs, quae sunt medij generis ait, non vituperantur homines, qui ipsis afficiuntur, leuiterque excitantur ad ea potiunda, appetuntque ipsa, & cara habent, sed illi soli, qui certo quodam modo ea amant, iustaque ipsorum mensura contenti non sunt.

Διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον, ἢ κρατοῦνται, ἢ διώκουσι τῶν φύσει τι καλῶν, καὶ ἀγα-

θῶν, οἷον οἱ περὶ τιμὴν καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ σπουδάζοντες: ἢ περὶ τέκνα, καὶ γονεῖς: καὶ γὰρ ταῦτα τῶν ἀγαθῶν: καὶ ἐπαινοῦνται, οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες, ἀλλ᾽ ὅμως ἔστι τις ὑπερβολὴ καὶ ἐν τούτοις: ἅτις ὥσπερ ἡ Νιόβη, μάχοιτο καὶ πρὸς τοὺς θεούς: ἢ ὥσπερ Σάτυρος, ὁ φιλοπάτωρ ἐπικαλούμενος, περὶ τὸν πατέρα: λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν.

Quapropter cuncti illi, qui praeter rationem, siue subiguntur, siue persequuntur quippiam eorum, quae natura sunt honesta, & bona, ceu qui circa honorem, & plus studij, quam oportet, adhibentes in illo: siue circa liberos, & cognatos: haec enim in numero bonorum habenda sunt: & laudantur qui in his plurimum curae ponunt: verumtamen est quaedam in his quoque exuperantia, siquis, quemadmodum Niobe, pugnet etiam contra Deos, vel quemadmodum Satyrus, patris amator cognominatus, qui circa patrem peccabat: valde enim videbatur insanire.

ET hoc corollarium est, quod ductum esse perspicitur e superiore explicatione quo corollario tradit, quod fortasse aliquis non facile crederet, in illis etiam rebus, quae natura expetuntur posse peccari, inquit enim. Quapropter vniuersi illi qui, spreta ratione, patiuntur se labefactari, ac vinci ab ijs, quae natura honesta sunt, ac bona, aut saltem toto pectore huiuscemodi aliquid sectantur: intelligi autē debet, reprehenduntur, ac culpae affines sunt; quod patet ex ijs, quae infra ponit, ante tamen quam eo perueniat, vno exemplo docet, quae ipsa sint, idest honoris: statimque redit ad errorem horum ostendendum, inquit enim; & plusquam rectum est studij amorisque adhibentes erga liberos, aut parentes, quae numerari debere in bonis significat, quod probat, consensu hominum ac iudicio, siquis forte inueniretur, qui in hoc ab ipso dissentiret, qui laudant eos filios, qui diligunt parentes, & patres, qui amant liberos: adiungit autem post haec, quae clausula est totius rationis, quamuis hoc sit, ordineque fiat, tamen in hoc quoque nimium manere, requirique modum; quod declarat exemplis valde notis, & illustribus, Niobes, & Satyri, cui cognomen inditum fuit à nimio hoc, & stulto amore: nam alijs etiam fortunatis viris, ac regibus hoc contigit, vt cognomen adipiscerentur ob indulgentiam liberorum erga patrem aut matrem.

Μοχθηρία μὲν οὖν οὐδεμία περὶ ταῦτ᾽ ἐστὶ, διὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι φύσει τῶν αἱρετῶν ἕκαστόν ἐστι δι᾽ αὑτό: φαῦλαι δὲ καὶ φευκταὶ αὐτῶν εἰσιν αἱ ὑπερβολαί: ὁμοίως δὲ, οὐδὲ ἀκρασία: ἡ γὰρ ἀκρασία, οὐ μόνον φευκτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστι.

Prauitas igitur nulla circa haec est, ea de causa, quae dicta est, quod natura vnumquodque horum expetendum est propter se: malae autem, & fugiendae sunt ipsorum exuperantiae: similiter autē neque incontinentia: incontinentia namque non solum fugienda res est, sed etiam est vna rerum vituperabilium.

CONCLVDIT in harum rerum appetitione non manere prauitatem nec scelus vllum, posseque ipsas expeti sine macula, cuius suae sententiae causam adfert, vel potius ipsam repetit, cum significet, eam a se prius expositam esse, cum sint cuncta haec natura optanda per se; quare, siquid aliquando culpae in ipsas cadit, id totum a nobis proficiscitur: mala igitur esse inquit ipsarum nimia desideria, atque exuperantias. Addit autem, quemadmodum in ipsis non visitur prauitas, ita etiam neque incontinentia proprie hoc nomine vocata, cum ipsa sit non solum declinanda, abigendaque a nobis, verum etiam vna rerum illarum, quae vituperantur, ac merito quidem.

Δι᾽ ὁμοιότητα δὲ τοῦ πάθους προσεπιτιθέντες τὴν ἀκρασίαν, περὶ ἑκάστου λέγουσιν. οἷον, κακὸν ἰατρὸν, καὶ κακὸν ὑποκριτὴν, ὃν ἁπλῶς οὐκ ἂν εἴποιεν κακόν: ὥσπερ οὖν οὐδ᾽ ἐνταῦθα διὰ τὸ μὴ κακίαν εἶναι ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ τῷ ἀνάλογον, ὁμοίαν, οὕτω δῆλον ὅτι κἀκεῖ ὑπολη-

πλέον μόνην ἀκρασίαν, καὶ ἐγκράτειαν εἶναι, ἥτις ἐστὶ περὶ τὰ αὐτὰ τῇ σωφροσύνῃ, καὶ τῇ ἀκολασίᾳ: περὶ δὲ θυμὸν καθ' ὁμοιότητα λέγομεν: διὸ καὶ προστιθέντες, ἀκρατῆ θυμοῦ, ὥσπερ τιμῆς, καὶ κέρδους φαμέν.

Propter similitudinem autem perturbationis, adijcientes homines incontinentiam, circa vnumquemque dicunt, ceu, malum medicum, & malum histrionem, quem simpliciter non appellarent malum: quemadmodum igitur neque hic, quia non est vitium vnaquaeque ipsarum, sed proportione similis, ita scilicet & illic existimandum est, solam dumtaxat incontinentiam, & continentiam esse, quae quidem versatur circa eadem, atque temperantia, & intemperantia: circa iram autem propter similitudinem quandam dicimus: quapropter adiuncto eo, dicimus incontinentem irae, veluti honoris, & quaestus.

ADIVNGIT etiam, rei magis illustrandae causa, cum ostendisset, ob similitudinem motus animi, qui visitur in veris incontinentibus, & in his, qui speciem quandam, & vmbram illorum habent, distinguere homines ipsos consuesse, adponentes, in qua potissimum re iustum finem transeunt, eodem pacto quo malum medicum, malum histrionem dicerent eum, quem simpliciter, ac sine additamento illo numquam dixissent malum; idem etiam seruaretur in alijs artibus, ac studijs: qui enim peccarent in ipsis, nec bene cognitas eas haberent, mali & ipsi vocarentur, veluti mali poetae, mali oratores; nam sine appendice intelligerentur improbi mortales. Sequitur apud auctorem, idem hoc, quod exposui, declarare volentem; quemadmodum igitur neque hic, quia singulae hae non absolutae artes non sunt plenae, neque vacuae ab errore quopiam, sed proportione similes sunt, ita illic existimandum est vsu venire, vt incontinentia solum, & continentia sit illa, quae versatur in eodem quasi campo, quo temperantia & intemperantia: illa autem est voluptas, quae capitur e Venere, & e vitio gutturis ac ventris; quae autem incontinentia est inquit in ira, atque excandescentia, ita appellatur ob similitudinem quare ait, id apponentes dicimus quempiam incontinentem, eodem pacto, quo honoris, & lucri.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια μὲν ἡδέα φύσει, καὶ τούτων τὰ μὲν, ἁπλῶς: τὰ δὲ, κατὰ γένη, καὶ ζώων, καὶ ἀνθρώπων: τὰ δ' οὐκ ἔστιν: ἀλλὰ τὰ μὲν, διὰ πηρώσεις: τὰ δὲ, δι' ἔθη γίνεται: τὰ δὲ, διὰ μοχθηρὰς φύσεις.

Quia autem sunt quaedam iucunda natura, & horum haec quidem simpliciter: haec vero per genera, & animalium, & hominum: haec autem non sunt; sed partim iucunda ob debilitates corporum, partim consuetudine fiunt: partim ob prauas naturas.

CVM copiose, subtiliterque exposuisset, quae pertinent ad continentiam, atque incontinentiam, & proprie ita vocatas, simpliciterque, atque improprie, & similitudine quapiam ipsarum, quae sane cadebant in naturam humanam; nunc transit ad ea vitia ostendenda, quae propria beluarum sunt, migrantque e finibus ingenij, condicionisque hominum: reuocat autem superiorem diuisionem, & cum primo exponat, vel indicet potius, quae voluptatem natura gignunt simpliciter, ac sine discrimine vllo variarum animantium; id autem cibus est, & quo aluntur: sine namque alimento non possunt vitam tueri; tradit inueniri alia, quae iuuent, delectentque certa quaedam genera ipsarum, nec tamen omnia, vt sunt certi quidam cibi, & voluptates, quae variantur, variatis generibus animantium, quemadmodum etiam hominum: nam genera hominum videtur appellasse naturas ac mores: significat etiam inueniri quaedam efficientia voluptatum, quae natura non constant, sed potius ipsi repugnant, quem autem ortum haec habeant, & vnde proficiscantur, declarat: sunt autem plures fontes horum flagitiorum, ac scelerum, vt tradit, cum pars ipsorum nascatur, quia qui dant operam his, id faciunt, quia debilem, mancamque partem aliquam corporis habeant, quae seruit voluptatibus his; alij ob veterem consuetudinem commit-

committant, vt alij etiam quidam ob prauam naturam, & ingenium alienum penitus ab humano cultu: tales enim quidam aliquando nascuntur.

Ἔστι καὶ περὶ τούτων ἕκαστα παραπλησίας ἰδεῖν ἕξεις: λέγω δὲ τὰς θηριώδεις, οἷον, τὴν ἄνθρωπον, ἣν λέγουσι τὰς κυούσας ἀνασχίζουσαν, τὰ παιδία κατεσθίειν, ἢ οἵοις φασὶ χαίρειν ἐνίους τῶν ἀπηγριωμένων περὶ τὸν πόντον: τοὺς μὲν, ὠμοῖς: τοὺς δὲ, κρέασιν ἀνθρώπων: τοὺς δὲ, τὰ παιδία δανείζειν ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν, ἢ τὸ περὶ Φάλαριν λεγόμενον: αὗται μὲν θηριώδεις.

Licet & circa singula haec assimiles videre habitus: dico autem ferinos, quemadmodum aiunt de muliere, quam dicunt, praegnantes scindentem, infantes teneros deuorare solitam: vel quibus ferunt gaudere efferatos quosdam homines circa Pontum: hos quidē ipsorum, crudis carnibus vesci: hos vero, humanis: alios non nullos, mutuos sibi dare infantes ad epulandum: vel quod fama fertur de Phalari: atque hi quidem habitus sunt ferini.

HAEC est redditio superioris illius. Quia sunt quaedam, iucunda quidem natura: aptumque est inde, quod modo sequitur, de quo more praecipiendi quippiam, applicandique nouum aliquod documentum superiori, paulo supra etiam locutus sum. Est autem is creber apud hunc optimum auctorem, vt Graeci, veteres ipsius interpretes admonent: inferioris autem aetatis Latini, qui videntur hoc non valde animaduertisse, laborant saepe, nec ordinem sententiarum, vnde illae pendeant, facile aperiunt; quare non alienum putaui, vt superiores illi faciunt, hoc aliquando indicare. Licet igitur nobis, inquit, in singulis his intueri habitus animi assimiles, qui tamen lōgo interuallo ipsos vincant malignitate, quod significanit appellans eos ferinos, propriosq; beluarum, quales autem hi sint exemplis declarauit: veluti enim ait feminam, quam ferunt solitam, praegnantes mulieres aperire, tenerisque infantibus, ex vtero ipsarum erutis, vesci. Siue inquit, quibus cibis gaudere mortales non nullos, agrestes admodum, efferatosque in Ponti locis, terrisque illis, alienis ab omni humanitate, quorum, vt commemorat, non nulli vescuntur crudis carnibus: alij autem humanis dapibus. Adiungit etiam tertium, quod & ipsum ponit nobis ante oculos insignem eorum saeuitiam: morem enim eos habuisse narrat mutuos dare, & accipere filios inter se, cum conuiuari volebant; siue inquit illud, quod memoriae proditum est de Phalari, quod tamen quale fuerit non narrat. sed Clearchus vetus scriptor litteris in scriptis suis de vitiis mandauit, vt legitur apud Athenaeum: dixit enim ipsum eo crudelitatis venisse, vt infantibus, ab vberibus nutricum raptis, aleretur. Lapsi autem sunt interpretes in duobus his exemplis exponendis: neque enim viderunt etiam, quid valeat illud δανείζειν παιδία εἰς εὐωχίαν; idem enim significat, quod peruulgata illa vox Graecorum; quā vertit M. Cicero pro L. Flacco, cum esse nullam testimoniorum fidem apud eos ostenderet; inquit enim. Da mihi testimonium mutuum. Graeca enim verba, quibus hoc exponebant, sunt: δάνεισόν μοι μαρτυρίαν: valet igitur, mutuos dare inter se natos suos ad epulas, struendumque conuiuium.

Αἱ δὲ, διά τε νόσους γίνονται, καὶ μανίαν ἐνίοις: ὥσπερ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας, καὶ φαγών, καὶ ὁ τοῦ συνδούλου τὸ ἧπαρ: αἱ δὲ, νοσηματώδεις, ἢ ἐξ ἔθους: οἷον αἱ τῶν τριχῶν τίλσεις, καὶ ὀνύχων τρώξεις: ἔτι δ' ἀνθράκων, καὶ γῆς.

Hi autem, propter morbos quibusdam innascuntur & insaniam: quemadmodum ille, qui matrem imolauit, & comedit, & qui conserui iecur: hi autem ex morbo, vel consuetudine, veluti pilorum euulsiones, & vnguium comestiones: adhuc autem carbonum, & terrae.

TRADIT huiuscemodi quasdam alias voluptates exoriri a morbis corporis, siue etiam ab insania, quarum etiam exempla ponit; primum earum, quae proficiscuntur a furore, qualis fuit inquit, eius, qui matrem tamquam victimam, imolauit, & carnes eius comedit:

siue

fiue illius, qui conferui iecur vorauit, quae vero fint, quae a morbo proficifcantur, fiue a mala confuetudine, nominauit, perfonis nullis notatis, fed tantum his ftultis iucunditatibus fignificatis, veluti inquit, pilos fibi euellere; comedere fuos vngues; praeterea carbones, ac tellurem, cui vitio virgines non paucae affines funt, quae inde nullo pacto abfterreri poffunt. In altero quoque auctoris de moribus libro, quorum index eft ἠθικὰ μεγάλα, meminit huius incontinentiae, quae ortum ducit a morbo, cum diuififfet eam in naturalem, & hanc ipfam: cumque eam exemplis aperire vellet, vfus eft non folum eadem re, fed ijfdem prope verbis; inquit enim, οἷον γάρ τινες, οἱ τίλλοντες τρίχας, διατρώγουσιν. Notum autem eft, Catullum quoque morbum appellaffe in Egnatio huiufcemodi quampiam ipfius confuetudinem omnibus locis, ac temporibus ridendi, quae non nafceretur a natura, neque a vetere more; fed ab infulfo amore laudis, quae non nifi tenuis, & exilis effe poffet ea de caufa; inquit enim, Hunc habet morbum, Neq; elegantem, vt arbitror, neq; vrbanum.

Πρὸς δὲ τούτοις, ἡ τῶν ἀφροδισίων τοῖς ἄῤῥεσι: τοῖς μὲν γὰρ, φύσει: τοῖς δ', ἐξ ἔθους συμβαίνουσιν: οἷον τοῖς ἐθιζομένοις ἐκ παίδων.

Praeterea vfus Veneris cum maribus: his namque, natura: his autem confuetudine contingunt: veluti his, qui à pueris affueti fuerint.

Adiungit his nefariũ vfum Veneris cum maribus, quem duos ortus habere oftendit: partim enim illum nafci ait a natura, cum inueniantur, qui tamquam facti fint, ipfius naturae vi, ad hanc voluptatem; quod Plato etiam in fabula illa fua fignificare videtur; partim autem, quia ipfi a pueris turpiter aliorum libidini feruierunt.

Ὅσοις μὲν οὖν φύσις αἰτία, τούτους μὲν, οὐδ' ἂν εἷς εἴποιεν ἀκρατεῖς: ὥσπερ οὐδὲ τὰς γυναῖκας, ὅτι οὐκ ὀπυίουσι, ἀλλ' ὀπυίονται: ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς νοσηματωδῶς ἔχουσι δι' ἔθος.

Quibufcumque igitur natura caufa eft: hos quidem, nemo vnquam vocaret incontinentes: quemadmodum neque mulieres, quod non fubigunt, fed fubiguntur: fimili modo autem & eos, qui proni funt ad morbos ob confuetudinẽ.

Cum diftinxiffet eos, qui dant operam nefandae Veneri, ipforumque vnos dixiffet, naturae impulfos id facere: alteros vero, quod olim affueti funt turpiter pati; quare imitantur eos, qui flore aetatis ipforum abufi fuere; addit nunc priores illos, qui naturae parent, neminem merito poffe vocare incontinentes, quod exemplo confirmat; verumque effe docet: nemo enim inquit feminas vocaret incontinentes, quod fuccumbunt viris, non eos ineunt; fubiguntque: ita enim fe gerunt, vt natura inftituit: in fe namque concipiunt, non in mares femen iaciunt: Eodem pacto fe rem habere oftendit in illis, qui hunc tamquam morbum habent: mancique ac mutilati facti funt ob prauam confuetudinem: ipfi enim quoque migrant e natura vera, & tamquam tranfeunt in alienam: quanta autem vis fit confuetudinis, facile omnes nouerunt; non dubitant autem illi, qui audiuerunt Ariftotelem dicentem, fieri ipfam tempore naturam.

Τὸ μὲν οὖν ἔχειν ἕκαστα τούτων, ἔξω τῶν ὅρων ἐστὶ τῆς κακίας, καθάπερ καὶ ἡ θηριότης: τὸ δ' ἔχοντα κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, οὐχ ἡ ἁπλῆ ἀκρασία, ἀλλ' ἡ καθ' ὁμοιότητα: καθάπερ καὶ τὸν περὶ τοὺς θυμοὺς ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ πάθους, ἀκρατῆ δ' οὐ λεκτέον.

Affinem igitur effe fingulis his, extra fines vitij eft: quemadmodum etiam feritas eft: affinis autem cum aliquis fit, vincere, fiue vinci, non eft fimplex incontinentia: verum ea, quae per fimilitudinem: quemadmodum & eum qui circa iram fe habeat eodem modo motionis, incontinentẽ autẽ dicere non oportet.

Docet, quod fentire nos oporteat de his, qui fiue natura deprauati, fiue mala confuetudine corru-

ae corrupti abeunt e finibus humanae naturae: incontinentiamque ostendit ipsorum esse, tamquam feritatem, atque immanitatem quandam. Addit etiam, qui ea teneatur, vexetur- que, & tamen vincat ipsam in ea pugna, siue ab ipsa vincatur, hanc ipsorum siue continen- tiam, siue incontinentiam, non esse veram incontinentiam, sed similitudine quadam vera, proprieque ita appellari; id quod simili declarauit: idem enim in hac vsu venire inquit, quod contingit in incontinentia irae, quae si immodica est, itaq; afficit hominem, vt furen ter irascatur, immanis ille in eo motu animi, non incontinens dicendus est.

Πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία, καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης: αἱ μὲν, θηριώδεις: αἱ δὲ, νοσηματώδεις εἰσίν: ὁ μὲν γὰρ φύσει τοιοῦτος, οἷος δεδιέναι πάντα, κἂν ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός: ὁ δὲ, τὴν γαλῆν ἐδεδίει διὰ νόσον.

Omne enim, quod modum superat vitium, & dementia, & timiditas, & intemperantia, & asperitas: hae quidem, ferinae sunt: hae autem, proficiscun- tur à morbis: qui enim ingenio talis est, vt omnia paueat, etiam si mus strepi- tum ediderit, genere ferinae timiditatis timidus est: extitit alius qui morbo affectus, felem metuebat.

QVOD in ira fieri inquit, idem communiter seruari debere ait, cum omnis culpa grauis, & quasi dementia, veluti etiam timiditas talis, & intemperantia, necnon asperitas morum, inde nascantur: partim enim earum sunt ferinae, partim morbosae. Monstrat autem exem- plis, & tamquam ponit nobis ante oculos, qui sint hi, qui modum cotidianorum vitiorum non seruant: qui enim inquit, ita natura factus est, vt metuat cuncta, si sorex etiam strepi- tum aliquem ediderit, hic formidolosus erit, genere illo formidinis, quod proprium est beluarum: Extitisse etiam quendam narrat, qui timebat felem propter morbum.

Καὶ τῶν ἀφρόνων: οἱ μὲν ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, θηριώδεις, ὥσπερ ἔνια γένη τῶν πόῤῥω βαρβάρων: οἱ δὲ, διὰ νόσους: οἷον τὰς ἐπιληπτικὰς, ἢ μανίας νοσηματώδεις.

Et è stultorum numero, qui quidem natura expertes sunt ratiocinationis, & tantum sensui in vita parent, similes bestijs sunt, veluti quaedam gentes à fi- nibus Graecorum, remotorum Barbarorum: hi autem propter morbos, veluti comitiales, vel insanias ortas a morbis.

ADIVNGIT etiam duplex esse genus stultorum hominum cum reperiantur, qui natura fa tui, stolidique sint, ac viuant solum sensu, qui sane pares beluis sunt, quales inquit, inue- niri gentes quasdam barbaras, remotas a finibus Graecorum. Alios autem extare tradit, qui morbo, veluti orbati ratione sint, nam etiam morbi corporis tales quosdam reddunt, vt ostendit; inquit enim comitialē morbum hoc efficere, quemadmodum etiam insanias non nullas, quas corporis morbi conflant.

Τούτων δ' ἔστι μὲν ἔχειν τινὰ ἐνίοτε μόνον, μὴ κρατεῖσθαι δέ: λέγω δὲ, οἷον εἰ Φάλαρις κατεῖχεν, ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν, ἢ πρὸς ἀφροδισίων ἄτοπον ἡδονήν: ἔστι δὲ καὶ κρατεῖσθαι, μὴ μόνον ἔχειν.

Horum autem fieri potest, vt aliquis quaedam dumtaxat habeat, non vin- catur autem ab his: significo autem, veluti si Phalaris sibi temperaret cupidi- tate flagrans comedendi puerum, siue abutendi flore aetatis ipsius ad obscenam voluptatem: contingit autem & superari, non solum teneri.

MANET adhuc in explicandis ijs, quae pertinent ad prauum funditus animum ostenden- dum, &

dum, & qui exierit e finibus humanarum voluptatum, ac culparum: contingere enim inquit in ipsis, vt aliquando quispiam corripiatur his cupiditatibus, nec tamen vincatur ab ipsis, sed resistat illis, quod declarat exemplo duarum, huius generis, cupiditatum; veluti enim inquit, si Phalaris se inde cohibuisset incensus desiderio infantem vorandi, aut si ue alius non indulgeret flagitiosae Veneri, qui inflammato animo expleri ipsa cuperet. Visu venire etiã inquit, vt aliquis pateat immanibus voluptatibus, nec tantum ipsis capiatur.

Ὥσπερ οὖν καὶ μοχθηρία· ἡ μὲν, κατ᾽ ἄνθρωπον, ἁπλῶς λέγεται μοχθηρία· ἡ δὲ, κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι θηριώδης ἢ νοσηματώδης· ἁπλῶς δ᾽, οὔ· τὸν αὐτὸν τρόπον δῆλον ὅτι καὶ ἀκρασία ἐστίν· ἡ μὲν, θηριώδης· ἡ δὲ, νοσηματώδης· ἁπλῶς δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολασίαν μόνη· ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία, καὶ ἐγκράτεια ἐστὶ μόνον περὶ ἅπερ ἀκολασία, καὶ σωφροσύνη, καὶ ὅτι περὶ τὰ ἄλλα ἐστὶν ἄλλο εἶδος ἀκρασίας, λεγόμενον κατὰ μεταφορὰν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, δῆλον.

Quemadmodum igitur prauitas, quae quidẽ, ex natura humana est simpliciter dicitur prauitas: haec vero cum adiectione, quod ferina est, vel à morbo profecta: simpliciter autem, minime: eodem igitur modo perspicuum est, in incontinentia se rem habere: haec quidem ferina est: haec autem, è morbo nata: simpliciter autem ea sola, quae humanae intemperantiae par est: versari igitur incontinentiam, & continentiam dumtaxat circa ea, in quibus versatur intemperantia, & temperantia, & circa alia esse aliud genus incontinentiae, quod translato verbo dictum est, & non simpliciter, perspicuum est.

CVM ostendisset hoc, repetita hac ipsa doctrina, magisque explanata, hoc pacto. Quemadmodum igitur prauitatum, vehementiumque cupiditatum, haec quidem, quae est ingeniũ humani, simpliciter vocatur prauitas, haec vero non sine appendice, quae cuiusmodi sit, ipsam declaret: esse enim inquit ipsam ferinam & immanem, siue a vitio corporis profectam; nec aliter significari posse; ita etiam incontinentiarum quoddam genus esse inquit, quae siue ferinae sunt, siue a morbo ortae: simpliciter autem incontinentiam appellari tradit illam, quae respondet intemperantiae, & ipsam quidem solam. Sequitur post haec quasi peroratio, qua commemorat, quid proxime fecerit: perspicitur autem, ipsum declarate voluisse, quae sit vera incontinentia, & continentia, & quae sit materia, ac tamquam campus ipsarum, quod praestitit, itidemque planum, & apertum esse testatur, ambas has, cum vsurpantur de re quapiam, quae materia non sit temperantiae atque intemperantiae, appellari tunc ob similitudinem quandam, quam habent cum veris, ac proprijs.

Ὅτι δὲ καὶ ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ τοῦ θυμοῦ, ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν, θεωρήσωμεν· ἔοικε γὰρ ὁ θυμὸς ἀκούειν μέν τι τοῦ λόγου· παρακούειν δέ· καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἱ πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ λεγόμενον, ἐκθέουσιν· εἶτα ἁμαρτάνουσι τῆς προστάξεως, καὶ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος, ἂν μόνον ψοφήσῃ, ὑλακτοῦσιν· οὕτως ὁ θυμὸς, διὰ θερμότητα, καὶ ταχυτῆτα τῆς φύσεως, ἀκούσας μέν· οὐκ ἐπίταγμα δὲ ἀκούσας ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν· ὁ μὲν γὰρ λόγος ἢ ἡ φαντασία, ὅτι ὕβρις, ἢ ὀλιγωρία, ἐδήλωσεν· ὁ δ᾽, ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν, χαλεπαίνει εὐθύς.

Esse autem minus turpem incontinentiam irae, quam cupiditatum, videamus: videtur enim ira audire sane rationem: sed perperam audire, more ministrorum nimis celerium, qui, prius quam audierint totum, quod praecipitur illis, excurrunt: deinde peccant in mandato peragendo; & canes, priusquam perspexerint, si amicus, est si tantum strepuerit, latrant: sic ira ob calorem, & celeritatem naturae, cum audiuerit quidem: non tamen quod praeceptum est, ac ceperit, impetu quodam fertur ad vlciscendum: ratio enim, siue visio, declarauit, fuisse illam contumeliam, siue contemptum: ira autem, tamquam conclu-

sum

sum sit, oportere contra hunc pugnare, ilico asperum se contra illum praebet.

Cum ostenderit duo esse genera incontinentiae, quorum vnum est proprie vocata incontinentia, quae manet in eodem campo, voluptatumque genere, quo intemperantia: alterum quod variam materiam habet, vagaturque libere per alienos fines, confert nunc posterius genus cum priore: docetque, minus turpem esse incontinentiam irae, quam sit incontinentiam cupiditatum; id quod probat pluribus argumentis, quorum primum est, quod videri inquit, iram auscultare rationem, sed peccare, ac labi, quia non plene audit, ob cupiditatem, qua flagrat, vlciscendi, quam se putat accepisse iniuriam: videri autem ait ipsam auscultare, quia vere non audit, cum motus hic animi sit rationis expers. Similibus autem duobus vtitur ad hoc constituendum, quorum prius est, quod inquit, homines pronos ad iram esse pares famulis celeribus; qui antequam plene acceperint, quod mandatur ipsis a dominis, excurrunt, deinde in re ipsa administranda errant. Alterum autem, canum illorum, quibus vtimur custodiae causa, qui canes & ipsi priusquam viderint, si familiaris est, aut fur, statim latrant, incurruntque in eum, si modo increpuerit: eodem pacto inquit animus, excandescentiaque ob calorem, velocitatemque suae naturae cum audiuerit, mandatumque non omnino auscultauerit, fertur ad paenas capiendas ab eo, qui laeserit; Accurate autem exponit totam rem, & quomodo gignatur haec festinatio, declarat; eodem enim pacto inquit ratio, siue phantasia illa sit, contumeliam eam fuisse iudicat, siue contemptum ipsius: ille vero, animus inquam, tamquam subducta ratione, concludensque rectum esse, oportereque aduersus talem hominem, atque ita improbum saeuire, ilico commouetur, acerbumque contra eum se praebet. In II. quoque libro auctoris de moribus, qui magni appellantur, quo loco itidem ponit hanc quaestionem, in ea explicanda, vtitur eodem hoc simili eri, & puerorum, nimis properorum ad imperia ipsius exequenda: totumque hoc apertius etiam exponit, vno tamen ipso contentus illic fuit: nec alterum, quod hic, simile attulit.

Ἡ δ' ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ὅτι ἡδὺ ὁ λόγος, ἢ ἡ αἴσθησις, ὁρμᾷ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν: ὥσθ' ὁ μὲν θυμὸς, ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πῶς: ἡ δ' ἐπιθυμία, οὔ: αἰσχίων οὖν: ὁ μὲν γὰρ τοῦ θυμοῦ ἀκρατὴς, τοῦ λόγου πῶς ἡττᾶται: ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ οὐ τοῦ λόγου.

Cupiditas autem, si solum ratio dixerit, vel sensus, esse illud iucundum, exemplo se conijcit ad illud fruendum: quapropter ira aliquo modo comitatur rationi.: cupiditas autem, minime: turpior igitur est: irae namque incontinens superatur aliquo modo à ratione: alter autem ille à cupiditate, non à ratione.

Expositis exemplis, sumptis ad id, quod ostendere vult illustrandum; nunc illud ipsum, cui lux adferri debebat, docet simile ipsis esse: seque rectè illis vsum fuisse, cum paria admodum sint: ait enim, Cupiditas autem, si solum ratio dixerit, vel sensus: his enim vtimur ad naturam rerum cognoscendam, illud ipsum iucundum esse, posseque nobis parere voluptatem, fertur ad illam potiendam. Quae sequuntur, pertinent ad sententiam suam confirmandam, declarandumque, magis vituperandam esse incontinentiam voluptatum, quàm incontinentiam animi, atque iracundiae, inquit enim. Quapropter animus sequitur aliquo modo rationem, obtemperatque ipsi, cupiditas autem, ardorque voluptatum minime, quare inquit, turpior est; quod etiam argumento confirmat: inquit enim, incontinens iracundiae vincitur aliquo modo, profligaturque a ratione, incontinens vero a voluptate subigitur, & non a ratione: superari autem in omni contentione ab infirmiore, & turpiore, maius dedecus in se continet; sed etiam qui parent, etsi non plene, rationi, digni magis existimantur, quibus ignoscatur, quàm illi, qui abducuntur ab honesto, rectoque, stimulante libidine. In problemate quoque explicando, vno eorum, quo quaesiuit, cur incontinentes solum vocentur, qui labuntur in cupiditatibus explendis, cum extent etiam, qui sint impotentes irae, significauit hos non sine ratione manere, non quia expectent imperium eius, sed satis est ipsis indicasse rationem, illud fuisse ludibrium, contumeliamve, quo se laesos putant.

Ἔτι ταῖς φυσικαῖς συγγνώμη μᾶλλον ἀκολουθεῖν ὀρέξεσιν: ἐπεὶ καὶ ἐπιθυμίαις ταῖς τοιαύταις μᾶλλον, ὅσαι κοιναὶ πᾶσι, καὶ ἐφ' ὅσον κοιναί: ὁ δὲ θυμὸς φυσικώτερον, καὶ ἡ

χαλεπότης, τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν τῆς ὑπερβολῆς, καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων: ὥσπερ ὁ ἀπολογούμενος, ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι: καὶ γὰρ οὗτος ἔφη, τὸν ἑαυτοῦ: κἀκεῖνος, τὸν ἄνωθεν: καὶ τὸ παιδίον δείξας, καὶ οὗτος ἐμὲ ἔφη, ὅταν ἀνὴρ γένηται: συγγενὲς γὰρ ἡμῖν: καὶ ὁ ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, παύεσθαι ἐκέλευε πρὸς ταῖς θύραις: καὶ γὰρ αὐτὸς ἑλκύσαι τὸν πατέρα μέχρις ἐνταῦθα.

Adhuc mos est ignoscere magis his, qui naturalibus appetitionibus comitantur: quippe cum cupiditatibus etiam huiuscemodi, quaecunque communes omnium sunt, & quatenus communes sunt: ira autem magis naturalis est, & asperitas, quàm sit exuperantia cupiditatum, & rerũ, quae necessariae non sunt: quemadmodum ille, qui se defendebat, quod patrem verberare soleret: & hic enim inquit, suum verberauit, & ille superiorẽ: cumque paruulum filium monstrasset, & hic quoque me, inquit, cum vir factus erit: familiare namque hoc est nobis: & tractus pedibus à filio, iussit illum quiescere, cum ad ianuam peruentum esset: etenim ipse vsque ad eum locum patrem suum traxerat.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem probat: inquit enim, morem esse eorum, qui existimant de aliquo improbo facto, magis ignoscere naturalibus appetitionibus, quàm scilicet ijs, quae a natura ortum non ducunt, sed proficiscuntur a nostro quopiam peculiari amore, & insito postea in animos nostros, docet, hoc, quod dixit, propositionemq; hanc veram esse, quia cupiditatibus huiuscemodi, quae communes magis sunt omnium mortalium, ponderanturq; tamquam tales, communesque, magis ignoscere homines cõsuerunt: Adiungit autem, quod requirebatur ad ratione concludendum, affirmans, iracundiam esse magis naturalem, & asperitatem naturae, quam sint cupiditates rerum, quae oblectant, nec iusta mensura earum rerum contentae sunt. Cum autem rationibus vsus esset, ad exempla se conuertit, quae, addita argumentis, multum valent ad fidem faciendam; duobus autem vtitur, quae satis aperte exponit. In II. quoque librorum de moribus, magnorum vocatorum, quo loco tradit duo extare genera incontinentiae, quorum vnum nascitur a morbo, alterum a natura; declarare volens, quae incontinentia naturalis sit, vsus est priore duorum horum exemplorum, eius inquam peccantis in hoc, qui vocatus fuit in iudicium, quod patrem verberarat. Quod autem hic posuit in posteriore commemorando, ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, significat, qui tractus fuit pedibus, vt Homerus plane lo-
,, cutus est, cum de Vlysse inquit, ὥπερ καὶ διὰ δῶμα ποδῶν ἑλκῶσι θύραζε. Sed M. etiam Cicero
,, inquit, trahantur per me pedibus omnes rei, cum significare vellet graui omni iniuria afficiantur.

Ἔτι ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι: ὁ μὲν οὖν θυμώδης, οὐκ ἐπίβουλος: οὐδ' ὁ θυμὸς, ἀλλὰ φανερός: ἡ δ' ἐπιθυμία, καθάπερ τὴν ἀφροδίτην φασίν. Δολοπλόκου γὰρ κυπρογενοῦς, καὶ τὸν κεστὸν ἱμάντα Ὅμηρος. Πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονέοντος. Ὥστ' εἴπερ ἀδικωτέρα, καὶ αἰσχίων ἡ ἀκρασία αὕτη, τῆς περὶ τὸν θυμόν ἐστι, καὶ ἁπλῶς ἀκρασία, καὶ κακία πως.

Adhuc iniustiores sunt, qui magis insidiosi sunt: homo igitur iracundus, insidijs non vtitur: neque ira clam facit, & insidiatur, sed aperta est: cupidi-
,, *tas autem insidiatur, veluti Venerem aiunt. Texentis enim dolos Veneris, &*
,, *cestũ cingulum vt Homerus cecinit. Fallax, & astuta, quae mentem eripuit valde etiam prudenti. Quare si iniustior, & turpior incontinentia haec, quàm ea, quae circa iram est, simpliciter incontinentia est, & aliquo modo vitium.*

TERTIVM hoc argumentum est, quo idem confirmat: eius solum ac fundamentum est, Insidias & dolosa consilia deteriora esse, magisque obesse, quam apertae culpae, & ante

oculos positae faciant: inquit igitur eos, qui magis insidijs vtuntur & improbis suis factis magis iniustos esse, quàm apertos, & planos: iracundum autem hominem minime esse insidiosum: neque iram etiam, quod iniuste facit, facere clam, sed palam: contra autem libidinem, & sitim explendae voluptatis, occultè sibi viam aperire ad id potiundum, quod vehementer cupit; id quod probat testimonio Lyrici poëtae, qui Veneris proprium esse dixit, dolos ac fraudes texere, & Homeri etiam ipsius, qui cingulum Veneris, cestum appellatum describens, ait, eum ornatui esse, & conflatum, vt alijs quibusdam naturae ipsius factisque accommodatis, ita fallaciae, quae consilium eripit, mentemq; prudentibus etiam viris; quare inquit, rationem concludens, si iniustior est incontinentia haec, est quoque turpior, foediorque, quàm sit incontinentia irae; simpliciterque incontinentia vocari debet, eademque aliquo modo vitium ob turpitudinem, quae ipsi haeret: nam non vere talem, omninoque vocari ipsam posse, exploratum est.

Ἔτι οὐδεὶς ὑβρίζει, λυπούμενος: ὁ δ' ὀργῇ ποιῶν πᾶς, ποιεῖ λυπούμενος: ὁ δ' ὑβρίζων, μεθ' ἡδονῆς: εἰ οὖν οἷς ὀργίζεσθαι μάλιστα δίκαιον, ταῦτα δ' ἀδικώτερα, καὶ ἡ ἀκρασία, ἡ δι' ἐπιθυμίαν: οὐ γάρ ἐστιν ἐν θυμῷ ὕβρις: ὡς μὲν τοίνυν αἰσχίων ἡ περὶ ἐπιθυμίας ἀκρασία, τῆς περὶ τὸν θυμόν: καὶ ὅτι ἐστὶν ἡ ἐγκράτεια, καὶ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας, καὶ ἡδονὰς σωματικάς, δῆλον.

Adhuc nemo quempiam contumelia vexat, qui doleat; qui autem ira commotus aliquid facit omnis, facit dolore impulsus: qui autem contumeliose aliquid gerit, cum voluptate, & vt ipsi seruat, id facit: si igitur ob quae irasci maxime iustum est: haec autem sunt improbiora, & iniustiora, & incontinentia ob cupiditatem existit: non enim locum habet in ira contumelia: esse igitur turpiorem incontinentiam circa voluptates, quàm ea, quae est circa iram, & versari continentiam, & incontinentiam circa cupiditates, & voluptates corporis apertum est.

SATIS notum est, nihil tam odiosum esse ingenuis liberisque hominibus, quam contumeliam; illi autem potissimum contumeliosi solent esse, quorum res valde bonae sunt, illudunt enim libenter miseris. Declarauit magnitudinem huius iniuriae, Heraclitus ille Ephesius, quem ferunt dixisse, cum quot & quam grauia mala inde orirentur, ostendere vellet, oportere magis contumeliam extinguere, quàm incendium. Quartum igitur vltimumque argumentum inde ducit: inquit enim, neminem iacere contumeliam in aliquē, ludibrioque ipsum habere, qui doleat; omnem autem hominem, qui facit aliquid iratus, sentire dolorem, quare toto animo remotum esse a contumelia in aliquem iacienda. Si igitur addit, concludere volens, aequum est irasci his, qui videlicet despexerunt nos, vexaruntque contumelijs: haec profecto iniustiora facta sunt: ideoque incontinentia, quae nascitur a cupiditate, improbior, atque iniustior est: vt autem haec iuncta est cum contumelia; vt enim expleant suas voluptates, & verbis saepe, & factis imponunt contumelias honestis hominibus, ita illa est penitus aliena ab iracundia. Quae sequuntur, instar sunt perorationis, paucisque repetunt, quod modo factum sit. In II. de moribus librorum, magnorum vocatorum, vbi ostendit idem, quod hic, magis dignam esse, quae vituperetur incontinentia Veneris, ac ventris, quam irae, non tot vtitur argumentis, quot facit hoc loco, sed vno tantum, cuius tamen extremum, & conclusio eadem videtur esse; quod argumentum hoc est: ait enim, incontinentia namque, quae exoritur ab ira, aegritudo est: nemo enim inuenitur iratus, qui idem non doleat, qui autem incontinens est in cupiditate voluptatis plenus est, nec vacuus vmquam ab illa: quapropter addit, magis quae vituperetur, digna est: incontinentia autem, quae sequitur voluptatem, iuncta videtur esse cum contumelia.

Αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς ληπτέον: ὥσπερ γὰρ εἴρηται κατ' ἀρχάς: αἱ μὲν ἀνθρωπικαί εἰσι καὶ φυσικαὶ, καὶ τῷ γένει, καὶ τῷ μεγέθει: αἱ δὲ, θηριώδεις: αἱ δὲ, καὶ διὰ πηρώσεις, καὶ νοσήματα: τούτων δὲ περὶ τὰς πρώτας, σωφροσύνη, καὶ ἡ ἀκολασία μό-

νον δεῖ: διὸ καὶ τὰ θηρία, οὔτε σώφρονα, οὔτε ἀκόλαστα λέγομεν, ἀλλ᾽ ἢ κατὰ μεταφοράν, καὶ εἴ τινι ὅλως ἄλλο πρὸς ἄλλο διαφέρει γένος τῶν ζῴων, ὕβρει, καὶ σιναμωρίᾳ, καὶ τῷ παμφάγον εἶναι: οὐ γὰρ ἔχει προαίρεσιν, οὐδὲ λογισμόν, ἀλλ᾽ ἐξέστηκε τῆς φύσεως, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων.

Harum autem ipsarum differentiae sumendae nobis sunt: quemadmodum enim initio à nobis dictum est: hae quidem, humanae sunt, & naturales, & genere, & magnitudine: hae autẽ ferinae: hae vero propter debilitates, & morbos: circa primas autem harum temperantia, & intemperantia dumtaxat versantur: quare & beluas neque temperantes, neque intemperantes vocamus: nisi per translationem: & si quo alio modo demum dissentie inter se hoc genus animalium ab alio contumelia, & salacitate, quodque vorax admodum sit: non enim electionem habet, neque ratiocinationem, verum de natura migrauit, veluti homines, qui insaniunt.

CONSILIVM auctoris est, conferre modo inter se vitium, & feritatem; docereque, vtrum horum deterius sit, magisque obesse valeat: postquam igitur iam humanas, naturalesque culpas explicauit, & etiam quae immanitatem prae se ferunt, dicit incumbendum sibi in hoc esse, vt videat, quae sint discrimina harum rerum, & quomodo ipsae inter se discrepent: paucis autem repetit ea, quae tradidit, in primisque ipsorum solis inquit manere, idest in humanis, & naturalibus culpis temperantiam, & intemperantiam: Ducit autem hinc quiddam, quod praeter primum ipsius propositum est, cognitu tamen dignum, quare id admonere voluit: ait enim; beluas non solere dici neque temperatas, neque intemperatas, nisi propter similitudinem quandam, & a virtute, vitioque proprijs hominum, traductis huc his nominibus, quod quemadmodum in his contingit, ita etiam in non nullis alijs rebus, quae scilicet videntur migrare e natura ipsarum, & si conferantur cum ingenio, & moribus aliarum animantium, & ipsarum expertium rationis, superare captum ipsarum, siue quia speciem aliquam in se habeant contumeliae, aut acrioris libidinis, & voracitatis. Probare vero volens, non cadere in ipsas aut temperantiam, aut intemperantiam, testatur beluas vacuas esse ab electione, & ratione, sine quibus constare virtutem eam, & contrarium ipsius vitium non potest, sed cum ea admittunt, exire ipsas, inquit, e natura sua, vt mortales faciunt, qui e potestate exierunt, & insani facti sunt: multa enim, & ipsi gerunt, quae ab hominibus expectari non poterant.

Ἔλαττον δὲ θηριότης, κακίας: φοβερώτερον δέ: οὐ γὰρ διέφθαρται τὸ βέλτιστον, ὥσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ᾽ οὐκ ἔχει: ὅμοιον οὖν, ὥσπερ ἄψυχον συμβαλεῖν πρὸς ἔμψυχον, πότερον κάκιον: ἀσινεστέρα γὰρ ἡ φαυλότης ἀεὶ, ἡ τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχήν: ὁ δὲ νοῦς, ἀρχή: παραπλήσιον οὖν τὸ συμβάλλειν ἀδικίαν πρὸς ἄνθρωπον ἄδικον: ἔστι γὰρ ὡς ἑκάτερον κάκιον: μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς, θηρίου.

Minus autem malum est feritas, quàm vitium: horribilius autem: neque enim corruptum est, quod optimum est, veluti in homine, sed id non habet: simile igitur est, quemadmodum inanime conferre, cum animali, vtrum deterius sit: semper enim improbitas illius, quod principium non habet, minus noxia est: mens autem est principium: assimile igitur est, ac conferre iniustitiam cum homine iniusto: est enim quomodo vtrumque sit peius: milies enim plura mala moliretur homo prauus, quàm belua.

CONFERT nunc feritatem, propriam beluarum, cum vitio humano: affirmatque ipsam esse minus malum, idest minus detrimentosam, sed tamen horribilius malum, & quod statu mentis magis moueat, cuius sui iudicij, discrepantis ab opinionibus idiotarum

causam

causam adfert: inquit enim, in beluis non esse deprauatum id, quod optimum est, veluti in homine, sed illae labuntur; nec ipso vti possunt, quia sunt vacuae ab eo. Verum autem esse, quod dixit, constituere volens, vsus est simili: aitque, simile ac par esse quaerere, vtrum illorum deterius sit, ac conferre quippiam animi expers, cum praedito animo, sciteque velle, vtrum eorum peius sit, quid enim mali faceret gladius, nisi esset, qui perperam ipso vteretur: ipse dicit, minus obesse posse improbitatem, animumque semper paratum ad nocendum, qui non habet principium: principium autem, & quasi fontem nocendi, & iuuandi esse mentem. Adiungit etiam, rei declarandae causa, alterum simile: atque assimile esse atque idem erroti affine, comparate vitium, atque iniustitiam cum homine iniusto: habitus enim ille animi prauus nihil per se noceret, siquis ipsum cessare, & quiescere pateretur: iniuste facit, ac nocet ille, qui obtemperat ipsi, atque efficit ea, ad quae impellit. Extremum huius partis est, dici non facile posse, quanto plura maiotaque mala efficeret homo prauus, quam belua. Videtur autem aduersari huic sententiae vox illa valde probata, quae est, Homo homini lupus, & homo homini Deus; enim, si sequimur auctoritatem nostri doctoris, ac veritatem ipsam, multo maiora detrimenta adportet homini prauus homo, quam quaelibet, saeua etiam, ac pestifera belua.

Περὶ δὲ τὰς δι᾽ ἁφῆς, καὶ γεύσεως ἡδονάς, καὶ λύπας, καὶ ἐπιθυμίας, καὶ φυγάς, περὶ ἃς ἥ τε ἀκολασία, καὶ ἡ σωφροσύνη διωρίσθη πρότερον, ἔστι μὲν οὕτως ἔχειν, ὥστε ἡττᾶσθαι, καὶ ὧν οἱ πολλοί, κρείττους: ἔστι δὲ κρατεῖν, καὶ ὧν οἱ πολλοί, ἥττους: τούτων δὲ ὁ μέν, περὶ ἡδονάς, ἀκρατής: ὁ δ᾽, ἐγκρατής: ὁ δὲ περὶ λύπας, μαλακός: ὁ δέ, καρτερικός: μεταξὺ δὲ τῶν πλείστων ἕξεις, κἂν εἰ ῥέπουσι μᾶλλον πρὸς τὰς χείρους.

Circa voluptates autem, quae tactu, & gustatu percipiuntur, & dolores itidem: nec nō cupiditates, & fugas, circa quas intemperantia, & temperantia definita est prius, licet quidē ita se habere, vt superetur etiam ab illis, quibus multi meliores sunt: licet etiam superare illas, quibus multi inferiores: horum autem hic quidem, circa voluptates, incontinens est: hic vero, continens: hic autem, circa dolores, mollis: hic vero, tolerans: in medio autem horum sunt plurimorum habitus, quamuis magis ad deteriores vergant.

TRADIT nunc, aperitque, quemadmodum se gerant mortales circa voluptates & dolores, qui tactu gustatuque percipiuntur, nec non circa cupiditates, ardoresque earum, & alienationes ab ipsis ac fugas; nam quae illae sint, iam docuerat, campumque ipsarum, ac materiam monstrauerat: eundem enim esse significarat, qui est intemperantiae, & temperantiae. Addit nunc, illis iam expositis a se, vsu venire, vt aliqui sint ita animo affecti ergá illas, vt superentur, vincanturque ab huius generis voluptatibus, atque doloribus in pugna, contentioneque cum ipsis, ab ijs etiam, quibus multi facile resisterent: nec paterentur vllo pacto se ab ipsis prosterni, ac labefactari: alios vero non nullos contra ait, vt vincant illas, a quibus magna pars hominum vinceretur: qui autem hi sint, & quomodo vocentur, declarat, illum igitur primum, qui a voluptatibus vincitur, dicit incontinentem appellari: alterum autem, qui repugnat, nec manus dat, continentem vocari; in alia vero materia, qui frangitur a dolore, inquit dici mollem hominem, ac tenerum: qui resistit ipsi constantem, ac firmum: vt autem extremos duos habitus, contrariosque inter se, quales sint, indicauit, ita nunc medium, interiectumque inter ipsos, in quibus reperiatur, declarat: ait enim habitum animi plurimorum talem esse, etsi vergant potius ad deteriores, idest potius maiorem partem hominum incontinentem esse ac mollem, quàm continentem, ac constantem.

Ἐπεὶ δ᾽ ἔνιαι τῶν ἡδονῶν ἀναγκαῖαί εἰσιν: αἱ δ᾽, οὔ, καὶ μέχρι τινός: αἱ δ᾽ ὑπερβολαί, οὔ: οὐδ᾽ αἱ ἐλλείψεις: ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἐπιθυμίας ἔχει, καὶ λύπας: ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδέων, ἢ καθ᾽ ὑπερβολάς, ἢ διὰ προαίρεσιν, καὶ δι᾽ αὐτάς, καὶ μηδὲν δι᾽ ἕτερον ἀποβαῖνον, ἀκόλαστος: ἀνάγκη γὰρ τοῦτον μὴ εἶναι μεταμελητικόν: ὥστ᾽ ἀνίατος: ὁ γὰρ μὴ μεταμελητικός, ἀνίατος: ὁ δὲ ἐλλείπων, ὁ ἀναίσθητος: ὁ δὲ μέσος, σώφρων.

Quia autem voluptatum, quaedam sunt necessariae: hae vero minime; & usque ad aliquem terminum: exuperātiae autem non sunt necessariae, neq; paucitates: similiter autem & circa cupiditates se habet, & dolores; qui quidem exuperantias persequitur rerum iucundarum, aut exuperanter ipsas persequitur, siue electione, & propter ipsas, & nullam aliam ob causam, quae inde nasci possit, is intemperans est: necesse enim est, hunc talem, & ipsum minime paeniteat: quapropter insanabilis: is enim, quem nihil paenitet, insanabilis: qui vero minus capit, est, qui oppositus huic est: medius autem est, qui temperans appellatur.

QVOD usu venire in voluptatibus saepe docuit, & nunc repetit, idem contingere in cupiditatibus, doloribusque, vt ostendat, incumbit: declaratum est autem quasdam voluptates esse necessarias: alias vero non nullas minime necessarias: & quae necessariae sint, usquequo necessariae sint: exuperantias vero ipsarum minime, neque etiam paucitates, ac penurias: hoc autem est, quod ponit, & quo vtitur tamquam solo & fundamento eius, quod ostendere vult; sequitur autem redditio, quae est, similiter autem; nec quenquam turbet, quod ꝧ addidit, id quod non requiri videbatur: certum est enim, hoc eum alias non semel fecisse. Sed hoc relicto, eodem pacto inquit, vt in voluptatibus, ita se res habet in cupiditatibus, atque doloribus, qui sequitur exuperantias, & nimium rerum iucundarum sine modo, ac mensura sectatur vulgarem materiam earum cupiditatum, seque ipsa ingurgitar, si id facit consulto, & propter apperitum, nulla alia re impulsus, quae inde proficiscatur, hic erit intemperans. Constituit autem, quod dixit hoc pacto; necesse enim est ait, hunc non paenitere, quod fecit, quare addit, insanabilis erit, quod itidem comprobat, affirmans, quem non paenitet, culpam aliquam admisisse, non posse sanari ac corrigi: vt autem, qui incumbit in exuperantiam, significanit, qualis esset, ita qui deficit, atque eget, dicit contrarium esse illi: medium vero temperantem vocatum esse tradit.

Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας, μὴ δι᾽ ἧτταν, ἀλλὰ διὰ προαίρεσιν: τῶν δὲ μὴ προαιρουμένων, ὁ μὲν ἄγεται διὰ τὴν ἡδονήν: ὁ δὲ, διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας: ὥστε διαφέρουσιν ἀλλήλων.

Similiter autem, & qui fugit corporis dolores, non quod par illis ferendis non sit, sed electione: eorum autem, qui non electione labuntur, hic quidem trahitur voluptate: hic vero, quia fugit dolorem, qui prouenit à cupiditate: quapropter differunt inter se.

EODEM pacto se rem habere in eo, inquit, qui fugitat, reijcitque a se dolores corporis, neque tamen id facit, quia par ipsis ferendis natura non sit, &, cum expertus fuerit, ipsis resistere nequierit, sed consulto id facit, totoque animo ab ipsis perpetiendis abhorrens; quod enim definitum est de voluptatibus ipsis, idem etiam de cupiditatibus ipsarum statuendum est. Ostendit etiam quomodo se res habeat in illis, qui improbe non se gerunt, neque peccant consulto, sed praeter voluntatem, & veterem deliberationem: vnum enim quempiam eorum ait trahi a voluptate, quam sperat se inde capturum: alterum autem, vt viter dolorem, qui oritur a cupiditate illa, nisi ipsam expleuerit: quare inquit, hi discrepāt inter se.

Παντὶ δ᾽ ἂν δόξειε χείρων εἶναι, εἴ τις μὴ ἐπιθυμῶν, ἢ ἠρέμα, πράττοι τι αἰσχρὸν, ἢ εἰ σφόδρα ἐπιθυμῶν, καὶ εἰ μὴ ὀργιζόμενος, τύπτοι: ἢ εἰ ὀργιζόμενος: τί γὰρ ἂν ἐποίει, ἐν πάθει ὤν, διὸ ὁ ἀκόλαστος χείρων τοῦ ἀκρατοῦς.

Omni autem homini deterior videretur, si quis nulla cupiditate incensus, siue leuiter cupiens, gerat aliquod turpe facinus, quàm si vehementer cupiens, &

sinon

si non iratus verberat: quàm si iratus: quid enim fecisset, si motus eum occupasset: quapropter intemperans deterior incontinente.

ADIUNGIT nemini dubium esse posse, quin deterior sit is, qui non illectus, neque incensus cupiditate, siue etiam leuiter cupiens, facit aliquid, quod turpe sit, quam si inhoneste quippiam gereret, raptus a vehementi cupiditate: declarat autem hoc simili, vt enim, inquit, qui non ira commotus verberat honestum virum, quam si id facit inflammatus, quid enim inquit, faceret, si accesserit perturbatio, postquam sedato animo, & tranquillo non cauet incuriosus esse: quapropter inquit, intemperans homo peior incontinente: intemperãs namque homo paratus semper est, promptusq; ad peccandum: statuitque secum, nullam occasionem dimittendam esse potiundi voluptatem: incontinens tunc labitur, cum videt, se nactum facultatem percipiendae magnae voluptatis, cui acri desiderio ratio aduersari non potest, etsi fungitur officio suo in eo deterrendo a scelere.

Τῶν δὴ λεχθέντων, ὁ μὲν μαλακίας εἶδος μᾶλλον· ὁ δ' ἀκόλαστος· ἀντίκειται δὲ, τῷ μὲν ἀκρατεῖ, ὁ ἐγκρατής· τῷ δὲ μαλακῷ, ὁ καρτερικός· τὸ μὲν γὰρ καρτερεῖν ἐστὶν, ἐν τῷ ἀντέχειν· ἡ δὲ ἐγκράτεια, ἐν τῷ κρατεῖν· ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν, καὶ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ἡττᾶσθαι τοῦ νικᾶν· διὸ καὶ αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας ἐστίν.

Horum igitur, qui dicti sunt, vnus quidem, mollitudinis species est: hic autem intemperans: opponitur autem incontinenti continens: molli autem tolerans doloris: tolerare enim manet in resistendo: continentia autem in vincendo: aliud autem est resistere, aliud vincere, veluti aliud non vinci, aliud vincere: Quapropter magis expetendum est continentia, quàm tolerantia.

OSTENDIT primum, duorum illorum; quos narrauit, vitium vnius referre magis mollitudinem, & aliquo modo speciem ipsius esse: intelligit autem incontinentem, qui, nisi mollis aliquo modo tenerque foret, resisteret cupiditati, nec pateretur se vinci in eo certamine, cum praesertim secum habeat rationem: alterius autem, esse plane intemperantem. Deinde significat, oppositum esse, & aduersari incontinenti homini continentem: molli autem, teneroque constantem, ac firmum, quod probat hoc pacto, exprimens inquam, in quo positum est, quod dicimus, constantem se praebere; manere enim ipsum dicit, munusque suum obire in resistendo, continentiam vero in vincendo: diuersum autem esse, & longe aliud, dicit, resistere & vincere, id quod simili probat, & re magis aperta, & plana, quemadmodum inquit, non superari in proelio contentioneque omni aliud est ab eo, quod dicimus vincere ac superare aduersarios: quapropter inquit, melius est, magisque expetendum continentia, quae victrix restat in sua pugna, quam constantia, quae solum non patitur se superari; non tamen palmam reportat ex eo certamine.

Ὁ δ' ἐλλείπων πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ καὶ ἀντιτείνουσι, καὶ δύνανται, οὗτος μαλακὸς, καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ, μαλακία τίς ἐστιν· ὃς ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην· καὶ μιμούμενος τὸν κάμνοντα, οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν· ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ ἐγκράτειαν, καὶ ἀκρασίαν· οὐ γὰρ εἴ τις ἰσχυρῶν, καὶ ὑπερβαλλουσῶν ἡδονῶν ἡττᾶται, ἢ λυπῶν, θαυμαστὸν, ἀλλὰ καὶ συγγνωμονικὸν, εἰ ἀντιτείνων· ὥσπερ ὁ Θεοδέκτου Φιλοκτήτης ὑπὸ τοῦ ἔχεως πεπληγμένος, ἢ ὁ Καρκίνου ἐν τῇ Ἀλόπῃ Κερκύων.

Qui autem par non est ijs tolerandis, contra quae se multi fortes praebẽt, ac valent ipsis resistere, hic mollis est, & tener: teneritas enim est mollitudo quaedã: qui trahit pallium, ne laborem aliquem in eo extollendo capiat, & cum referat, imitetur que aegrotantem, non putat se miserum esse, misero similis cũ sit: similiter

autem se res habet & circa continentiam, & incontinentiam: non enim, si quispiam à validis, & praestantibus voluptatibus superatur, siue doloribus, admirandum est: sed potius ignoscendum ei est, si resistens: veluti Theodectis Philoctetes à vipera morsus, vel Carcini in Alope Cercyon.

DESCRIBIT diligēter: ponitque nobis ante oculos eum, qui merito possit appellari mollis: itidemqne illum, qui sit verus incontinens, dignusqne qni hoc uomine vocetur: inquit igitur: Is, qui ferre nun potest res aduersas, & labores, contra quos se multi mortales armant, & tolerant illos ipsos, hic profecto erit mollis, ac delicatus homo. Probat autem hoc verum esse definitione deliciarum, cui culpae affinem illum esse dixerat: speciem enim quandam esse inquit mollitudinis, & teneri admodum animi, atque effeminati, delicias. Qui sint autem mores, atque instituta delicati hominis indicat; sunt antem illa aperta, & obuersantur etiam nobis ante oculos. M. quoque Cicero satis accommodate pinxit talem hominem in II. quaestione Tusculana, cum prius declarasset, qui sit fortis & tolerans doloris; eius verba, supra a nobis hoc ipso in libro posita sunt. Transit autem modo ad alterum, quod supra itidem attigerat, ostendendum: eodem enim pacto se rem habere inquit in continentia, atque in incontinentia; neque enim mirari nos oportere ait, siquis labefactatur, vinciturque a vehementioribus voluptatibus: eodemque pacto, siquis resistere non potest acerrimis doloribns; contra potius dignum eum esse inquit, cui ignoscatur, si conatus hoc facere, in experiendo superatus est ab illis, ac prostratus. Exemplis autem, quales sint dolores, quos intelligit, declarat, sumptis e fabulis priscorum tragicorum. Theodectis, & Carcini; quorum prior induxerat Philoctetem in fabula morsum a serpente, miserabiliter lamentari; notum autem est M. Ciceronem duobus locis mētionem facere horum cruciatuum, citatis ipsius verbis, a Latino tragico acceptis. Alterum exemplum est e Carcini fabula, cuius index erat Alope; in qua fabula, pater ipsius Cercyon inductus erat, iniuriam ipsi inlatam deflens, cui etiam dolori ille valde indulsit. Tragoediae huius Alopesque meminit Aristophanes in ὄρνισι: cum commemoraret virgines, quae vitiatae forent a Dijs: inquit enim, καὶ τὰς ἀλόπας, καὶ τὰς σεμέλας; sed etiam Demosthenes in oratione, qua laudauit eos, qui pro patria in Marathonio proelio interfecti fuerant.

Καὶ ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα, ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν, οἷον συνέπεσε Ξενοφάντῳ: ἀλλ' εἴ τις πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν, τούτων ἡττᾶται, καὶ μὴ δύναται ἀντιτείνειν: μὴ διὰ φύσιν τοῦ γένους, ἢ διὰ νόσον, οἷον ἐν τοῖς σκυθῶν βασιλεῦσιν ἡ μαλακία διὰ τὸ γένος, καὶ ὡς θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν διέστηκε.

Et quemadmodum qui tenere risum nituntur, simul omnē effundunt: quale contigit Xenophanto: sed siquis, quibus multi valent resistere, ab ijs subigitur, nec valet ijs resistere, non propter naturam generis, aut morbum, quemadmodum in regibus Scytharum mollitudo est propter genus: & quemadmodum femina à mare distat.

SVSPICARI possumus ex ijs, quae modo tradit auctor & Philoctetem, & Cercyonem conatos fuisse frenare dolorem, vt viros fortes, quod cum praestare non potuissent, effuse postea lamentatos esse: cur enim aliter nunc e cruciatibus transiret subito in risum, ac iocum? idem enim videtur significare, in hac re vsu venire, quod aliquādo contingit in dictis, ac ridiculis, vt qui risum tenere conati sint, victi voluptate facetiarum illarum, cachinnum subito effuderint, id quod Xenophanto cuidam cōtigisse narrat. Quis fuerit Xenophantus hic, mihi compertum non est: nam quod ad verbum pertinet, qno auctor vsus est, effusum & immoderatum risum significare volens, qui ab ipso subito expressus est, arbitror, ipsum in sermonem nostrum transisse, esseque ipsum, qnod vulgo dicimns sgangasciare; nam nō nulla etiam verbá, quae in ore sunt omnis populi, & ostendunt aliquid apposite; probaui e Graeco fluxisse: contra autem inquit. Siquis vincitur, rapiturque ab ijs volnptatibus, quibus magna pars hominum obstat; neque valet contra tendere, non tamen quia natura suae gentis affinis sit illi culpae, ac moribus, siue propter morbum corporis, imbecillitatemque, hic scilicet mollis, ac tener erit. Exemplum ponere volens eorum, qui mollitia

labo-

laborant profecta a géte, dixit tales esse reges Scytharum, eademque de causa muliebre genus, si conferatur cum virili, & ipsum etiam eodem pacto tenerum, molleque esse: collatae enim mulieres cum viris, tales profecto sunt: meminit etiá sane Athenaeus de Persarum regum mollitia, atque effeminato admodum animo in xij. libro. Non video autem, cur, statim, vt aliquid nó omnino nobis compertum est confirmatúque testimonio multorum, damnare oporteat communem lectionem; id quod a Lambino hic factum est; qui putat pro σκυθῶν emendandum esse περσῶν: praesertim cum ab optimo auctore id traditum sit, in cunctis certe exemplaribus Aristotelis, quorum ego numerum magnum aspexi, ita profecto scriptum sit. Cum etiam Turcarum reges molliter viuere, constans fama est, tamen populi ipsi versentur in continuis paene militaribus laboribus.

Δοκεῖ δὲ καὶ ὁ παιδιώδης, ἀκόλαστος εἶναι: ἔστι δὲ μαλακός: ἡ γὰρ παιδιὰ, ἄνεσίς ἐστιν: εἴπερ ἀνάπαυσις: τῶν δὲ πρὸς ταύτην ὑπερβαλλόντων ὁ παιδιώδης ἐστίν.

Videtur autem & iocosus homo intemperans esse: est autem mollis: iocus enim remissio est animi: siquidem igitur est requies: iocosus autem vnus est eorum, qui modum in hoc superant.

ADMONET, eum, qui putaret iocosum facetumque virum esse intemperantem, peccare: qualisque ille haberi debeat, docet: in numero enim mollium, tenerorumque hominum ipsum ponendum esse iudicat, cum sit lusio, remissio quaedam animi, quod inde apparere inquit, quia est requies quaedam, capianturque mortales facetijs, & reficiant ita animum a molestijs grauibusque curis; quod testatus est etiam M. Cicero, cum refelleret id, quod ei a M. Antonio obiectum fuerat, dixerat autem ipsum in castris Pompeianis, iocis operam dedisse: inquit enim. Erant quidem illa castra plena curae; verumtamen homines, quamuis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur.

Ἀκρασίας δὲ, τὸ μὲν, προπέτεια: τὸ δὲ, ἀσθένεια: οἱ μὲν γὰρ βουλευσάμενοι, οὐκ ἐμμένουσιν οἷς ἐβουλεύσαντο διὰ τὸ πάθος: οἱ δὲ, διὰ τὸ μὴ βουλεύσασθαι, ἄγονται ὑπὸ τοῦ πάθους: ἔνιοι γὰρ ὥσπερ προγαργαλίσαντες, οὐ γαργαλίζονται, οὕτω καὶ προαισθανόμενοι, καὶ προϊδόντες, καὶ προεγείραντες ἑαυτοὺς, ἢ τὸν λογισμόν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους: οὔτ' ἂν ἡδὺ ᾖ, οὔτ' ἂν λυπηρόν.

Incontinentiae autem hoc quidem genus, temeritas est: alterum autem, imbecillitas: hi namque postquam deliberarunt, non manent in ijs, quae deliberarunt ob animi motum: hi vero, quia non deliberarunt, trahuntur, rapiunturque à motu: non nulli enim, veluti ij, qui se ipsi antea titillarunt, non titillantur: sic & cum praesenserunt, & cum prouiderunt, & se excitarunt, ac rationem, non vincuntur à motu: siue iucundum fuerit, siue triste, ac doloris plenum.

TRADIT extare duo genera incontinentiae, eum sint gemini fontes, ortusque ipsius: vnũ enim genus est temeritas: alterum vero imbecillitas, declarat autem, quod nimis breuiter dixit: inueniri enim quosdam narrat, qui eum diligentet cogitarint, statuetinque non esse obtemperandum turpibus voluptatibus, non tamen permanet in eo, quod rectum esse cognorunt; deliniti, victique illecebris voluptatis: alios vero, qui quia curam nullam susceperunt de ea re, nec consultatunt secum, an facere oporteat, abducuntur, trahunturq; subito aspectu illius rei, quae commouit animos ipsorum. Ostendit autem, vsus simili, quomodo fiat, vt quidam resistant voluptatibus, nec patiantur se vinci ab illis: idem enim contingere ipsis ait, quod vsu venit illis, qui ne postea perfricentur, prouidentes id sibi parari, antea ipsimet semetipsos perfricant, atque ita frustrantur consilium eorum: ita igitur hi praesentientes sibi pugnandum esse cum voluptatibus, contentioneque hac prouisa, seque excitatis, & quasi armatis: ratione que expetrefacta, si forte sopita fuisset, non patiuntur se vinci, ac prosterni ab eo motu, qui inuasit ipsos, siue fuerit illud, quod obiectum est iucundum, & quod prae se fert voluptatem, siue triste, & quod dolorem inure-

te va-

re valeat. Quid autem sit γαργαλίζειν, docet Aristoteles in III libro de partibus animalium, vnde intelligitur, quod apud auctorem est, quid valeat προγαργαλίζειν, quod qui efficiunt in semet ipsis, impedire volunt alienum γαργαλισμόν: valere namque ipsum risum quendam inde ortum, constat.

Μάλιστα δὲ οἱ ὀξεῖς, καὶ μελαγχολικοὶ, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς: οἱ μὲν γὰρ, διὰ τὴν ταχύτητα: οἱ δὲ, διὰ τὴν σφοδρότητα, οὐκ ἀναμένουσι τὸν λόγον, διὰ τὸ ἀκολουθητικοὶ εἶναι τῇ φαντασίᾳ.

Maxime autem acuti, & ad atrā bilem procliues, genere illo incontinentiae praecipiti, incontinentes sunt: hi namque ob celeritatem: hi vero ob vehementiam, rationem non expectant: quia facti sunt ad persequendam visionem.

Ostendit, qui potissimum sint illi, qui in priore illo genere incontinentiae, quae subita, praecepsque est, labuntur ac peccant: traditque illos esse acris ingenij viros, & procliues ad atram bilem, quique abundent in ea. Reddit autem statim rationem eius, quod dixit: inquit enim, priores, ob velocitatem, qua vtuntur suis in rebus, non consulere rationem, neque expectare iudicium ipsius: alteros autem, quia sunt vehementes, & quod cupiunt, valde cupiunt, non expectare, & ipsos, quid suadeat ratio: conuenit enim ambobus in hoc, vt temeritas ipsis fraudi sit, quare inquit, morem habent, sequi semper, quod visum ipsis subito fuerit, phantasiaque tamquam hortatur.

Ἔστι δὲ, ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ ἐλέχθη, οὐ μεταμελητικός: ἐμμένει γὰρ τῇ προαιρέσει: ὁ δ᾽ ἀκρατὴς, μεταμελητικὸς πᾶς: διὸ οὐχ ὥσπερ ἠπορήσαμεν, οὕτω καὶ ἔχει, ἀλλ᾽ ὁ μὲν, ἀνίατος: ὁ δὲ, ἰατός.

Est autem intemperans, vt iam traditum est, minime einsmodi vt eum facile paeniteat suorum factorum: permanet enim in eo, quod semel probauit: incontinens autem procliuis ad paenitendum omnis. Quapropter non sic res habet, quemadmodum supra dubitantes diximus, sed hic quidem insanabilis: hic vero, sanabilis.

Cum ostendisset, extare duo genera incontinentiae, quod discrimen inter ipsas, vnde initium duceret, indicauit, nunc quibus rebus inter se discrepent intemperans, & incontinens declarat, quod etsi prius attigerat, tamen modo plenius efficit: pluribus enim argumentis vtitur in his distinguendis: initio autem repetit, quod prius docuerat, non paenitere intemperantē hominem flagitij, quod admisit, nec fateri vmquam se peccasse: statuit enim secum, nullam facultatem sibi omittendam esse potiundae cuiuslibet voluptatis, manetque in eodem proposito ac voluntate: contra autem incontinentem inquit, omnem paenitere, post expletam libidinem. Posse autem hinc intelligi testatur, non ita se rem habere, vt prius videri potuit sensisse, cum scrupulum aperuit, qui in hac re foret, sed longe aliter, ac contra, cum alter horum curari, emendarique possit: alter vero nullo pacto corrigi.

Ἔοικε γὰρ ἡ μὲν μοχθηρία, τῶν νοσημάτων, οἷον ὑδέρῳ, καὶ φθίσει: ἡ δ᾽ ἀκρασία, τοῖς ἐπιληπτικοῖς: ἡ μὲν γὰρ, συνεχής: ἡ δὲ, οὐ συνεχὴς, πονηρία.

Videtur autē prauitas è numero morborum similis esse morbo inter cutim, & tabi: incontinentia autem comitiali morbo laborantibus: vna namq; harum, continua est: altera autem, minime continua; improbitas inquam.

Confirmat, quod dixit, similibus, quorum vis magna est ad lucem rebus adferēdam; sumit autem ipsa a morbis nostri corporis, quorum morborum natura contraria inter se est: inquit igitur, culpam animi, & quasi vitium, quale est intemperantia, similem videri esse aquae inter cutim & tabi, quos morbos nos quoque Graecis verbis, quae accepimus

pimus a medicis, appellamus; ambo enim hi, postquam semel in quempiam irrepserunt, sine intermissione vlla ipsum oppressum tenent: incontinentiam vero morbo, comitiali vocato a Latinis; nam Graeci pluribus nominibus ipsum ostenderunt. Apposite vero se vsum hac collatione declarat, dicens haec quidem, intemperantia videlicet, numquam cessat, perpetuaque est: altera vero per interualla temporis nos vexat, incontinetia inquam, quam continentem non esse ait, quia cito eum vacuum a se relinquit, quem inuasit, vt comitialis morbus, quem oppressit: sunt igitur similes hi morbi culpis animi, quia vt ipsae aegrotationes animi sunt, ita hi corporis: discrepant autem ea ratione, qua significatu est.

Καὶ ὅλως δ' ἕτερον τὸ γένος, ἀκρασίας, καὶ κακίας: ἡ μὲν γὰρ κακία λανθάνει: ἡ δὲ ἀκρασία, οὐ λανθάνει.

Et demum aliud genus est incontinentiae, ac vitij: vitium enim clam est: incontinentia autem non latet.

TERTIVM hoc argumentum est, quo ait, perspicitur diuersum plane culpae genus esse incontinentiam atque intemperantiam, quam vitij nomine appellat, cum profecto vitium ipsa sit, quod non contingit incontinentiae: separat igitur ipsas, tradens vitium, idest intemperantiam fallere eum, qui affinis est illi vitio: mortales namque praui, & qui eo habitu animi sunt, non intelligunt se prauos esse: neque tam male sentiunt de semetipsis: incontinentibus clam non est, se labi & peccare: ratio enim, quae studuit eos reuocare, ab ardore appetitionum, hoc ipsis monstrauit, etsi victi specie rerum iucundarum, non patiuntur se persuaderi.

Αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους οἱ ἐκστατικοί: ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες μέν: μὴ ἐμμένοντες δέ: ὑπ' ἐλάττονος γὰρ πάθους ἡττῶνται, καὶ οὐκ ἀπροβούλευτοι, ὥσπερ ἅτεροι: ὅμοιος γὰρ ὁ ἀκρατής ἐστι τοῖς ταχὺ μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου, καὶ ἐλάττονος, ἢ ὡς οἱ πολλοί.

Horum autem ipsorum meliores sunt ij, qui facile migrant e sententia, quam qui ratione instructi, in ipsa non persistunt: à minore enim affectu superantur, & non minime prius vsi consilio, & deliberatione, veluti alij; similis enim est incontinens ijs, qui celeriter ebrij fiunt, & ab exiguo vino, & pauciore quàm multi.

CVM docuisset intemperantem discrepare ab incontinente, deterioremque illo esse; confert nunc inter se duas species incontinentiae, quas modo extare significauit: affirmatque horum ipsorum, qui diuersa semina in se habent huius culpae, meliores esse, faciliusque se purgare posse, quos vocat ἐκστατικὰς idest qui praecipites sunt in corporis voluptate, & nullam paene in partem rationem ausculant, sed tamquam e potestate exierunt, quam qui a ratione vacui adhuc non sunt, non tamen ipsi parent, cuius suae sententiae causam adfert, nec vnam tantum; primum enim dicit, eos, quos vocauit infirmos, a minore motu animi vinci abripique, quam alteri faciant, deinde omnia expertos, deliberationeque habita, peccasse, id quod alteri non praestiterant, qui inermes, & imparati superantur. Simili etiam vsus est ad rem illustrandam; aitque, incontinentem similem esse hominibus, qui celeriter ebrij fiunt, paucoque vino absorpto, & minore multo, quàm ceteri: neque enim omnes eadem vini mensura, copiaque parua temptat.

Ὅτι μὲν οὖν κακία ἡ ἀκρασία οὐκ ἔστι, φανερόν: ἀλλά πῃ ἴσως: τὸ μὲν γάρ, παρὰ προαίρεσιν: τὸ δέ, κατὰ τὴν προαίρεσίν ἐστιν: οὐ μὴν ἀλλ' ὅμοιόν γε κατὰ τὰς πράξεις, ὥσπερ
» τὸ Δημοδόκου εἰς Μιλησίους: Μιλήσιοι γάρ, ἀξύνετοι μὲν οὐκ εἰσί: δρῶσι δέ, οἷάπερ οἱ
» ἀξύνετοι: καὶ οἱ ἀκρατεῖς, ἄδικοι μὲν οὐκ εἰσί: ἀδικοῦσι δέ.

Non esse igitur incontinentiam vitium, apertum est, sed aliquo modo fortasse: hoc namque praeter electionem est: hoc autem electione instructum: veruntamen

,, *rumtamen simile est, si spectes facta, veluti Demodoci vox in Milesios: Mile-*
,, *sy namque non sunt illi quidem hebetes homines: sed tamen ea faciunt, quae*
,, *hebetes, & tardi: eodem pacto incontinentes, iniusti quidem non sunt, sed in-iuste se gerunt,*

OSTENDIT se effecisse, quod conatus est, declarasseque, incontinentiam non esse vitium, nam in hac materia, studioque capiendae voluptatis cuiuslibet, vitium est intemperantia; sed tamen inquit, quamuis liberemus eam graui hoc crimine, non tamen penitus ipsam inde seiungimus: fortasse enim addit, aliqua parte eadem existimari potest: primum autem aperit differentiam, deinde similitudinem tantam, vt vix distingui ab ipsa, aliaque esse intelligi possit: Intemperantia igitur est cum delectu; electioneque: statuit enim intemperans, omnem voluptatem esse persequendam: sine delectu autem incontinens se totum dat suis illis voluptatibus decerpendis, verumtamen ait, siquis, relicto initio huius flagitij, attendat exitum, euentumque harum labum animi, videbit ipsum similem admodum esse: quare admonet, Demodoci vocem, acutam ac lepidam in Milesios, quadrare huc, valdeq; accommodatam esse toti huic rei declarandae: dixit enim ille, ipsos non sane insipientes, stolidosque esse, verumtamen se gerere suis in rebus, vt insipientes.

Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν, τοιοῦτός ἐστιν, οἷος μὴ διὰ τὸ πεπεῖσθαι διώκειν τὰς καθ' ὑπερβολὴν, καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, σωματικὰς ἡδονάς: ὁ δὲ πέπεισται, διὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι, οἷος διώκειν αὐτάς: ἐκεῖνος μὲν οὖν, εὐμετάπειστος: ὁ δ', οὔ: ἡ γὰρ ἀρετὴ, καὶ μοχθηρία τὴν ἀρχὴν: ἡ μὲν, φθείρει: ἡ δὲ, σώζει: ἐν δὲ ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα, ἀρχή: ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις, οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν: οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀρετὴ, ἢ φυσικὴ, ἢ ἐθιστὴ, τοῦ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν: σώφρων μὲν οὖν, ὁ τοιοῦτος: ἀκόλαστος δὲ, ὁ ἐναντίος.

Quia autem alter quidē horum talis est, qualis, non quia persuasus est, persequatur corporis voluptates immodice, quae sunt praeter rectam rationem: hic autē persuasus est, quia talis est, vt persequatur ipsas: ille igitur facile aliter persuadetur: hic autem, minime: virtus enim, & prauitas principium, vna quidē harum corrumpit: haec autem conseruat: in actionibus autem id, cuius causā res fit, principium est: veluti in mathematicis suppositiones: nam neque illic ratio est, quae doctrinam tradat de principijs: neque hic, sed virtus siue naturalis, siue more parta, recte existimandi de principio: temperans igitur, qui talis est: intemperans autem, huic contrarius.

INFIRMAT, quod supra dixerat, & tamquam ratione concluserat, docens id verum nullo modo esse; contrariumque ipsius credi a nobis debere, & certa ratione comprobarum facit autem hoc, positis nobis ante oculos, expressisque ambobus, idest incontinente homine, atque intemperante: hoc enim principium est, & quasi firmamentum argumenti, vnde vtitur particula ἐπεὶ, quam, explicatis his, sequetur redditio; vt dixi igitur, fingit ambos hos, inquit enim. Quia vnus horum, incontinens inquam, talis est, atque huius naturae, vt sectetur corporis voluptates, contra quam iubeat recta ratio: idque faciat, non quia persuasus est, curaque vlla posita in eo inde absterrendo: alter autem idest temperans persuasus est, quia talis est, atque ingenij eius, vt valeat persequi ipsas. Hucusque autem sunt ea, quae vt certa ponit, sequitur nunc redditio, & quod inde nascitur: ait enim, ille igitur facile in contrarium persuadebitur, is vero minime: probat hoc dicens, virtutem ac prauitatem, quae sunt contrariae res, habitusque animi oppositi, contraria in nobis efficere, ac moliri, cum ipsarum vna, virtus inquam, principium tueatur, incolumeque seruet, altera autem ipsum perdat atque interimat. Cum vero de principio locutus esset, videretq; longe aliter ipsum capi, diuersis in rebus ac studijs, admonere hoc ipsum etiam voluit, nequis error hic nasceretur, siquis forte nesciret hoc, putaretque falso, eandem semper rationem ipsius esse: inquit igitur, in rebus agendis, finem & cuius causa, in id efficiendum incumbi-

cumbimus, principium esse; statutū enim in animo habemus, quid moliri velimus, priusquam ordiamur aliquid, idque ipsum initium est; quemadmodum in studijs, opposito modo, vocatur principium: definitiones namque & cetera, quae ponimus, illic principium sunt, & quaestionum, & percepitionum, quae inde aptae sunt, quare addit, neque in illis rebus extat ratio, doctrinaque vlla, quae id tradat: munus enim hoc est alius scientiae: neque etiam in his, sed virtus hoc docet, siue a natura profecta, sine vsu, & consuetudine parta: monstrat enim haec, quae sint verae opiniones de principio; quare inquit, concludens; temperans igitur hic erit, huiusceemodique omnis, qui veras opiniones, sententiasque in animo habebit; intemperans autem, qui huic contrarius est. Vere autem admonet Lambinus maculosum fuisse hunc locum in libro, qui apud nos olim excusus fuit, quod tamen tunc commissum non fuit vitio exemplaris; in quo recte hoc quoque legitur, sed culpa impressorum, qui negligenter transierunt, id quod corrigere debebant; quod adscripsi integritatis eius codicis tuendae causa.

Ἔστι δέ τις διὰ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὅν, ὥστε μὲν μὴ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κρατεῖ τὸ πάθος· ὥστε δ' εἶναι τοιοῦτον, οἷον πεπεῖσθαι διώκειν ἀνέδην δεῖν τὰς τοιαύτας ἡδονάς, οὐ κρατεῖ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀκρατής, βελτίων τοῦ ἀκολάστου· οὐδὲ φαῦλος ἁπλῶς· σώζεται γὰρ τὸ βέλτιστον, ἡ ἀρχή· ἄλλος δ' ἐναντίος ὁ ἐμμενετικός, καὶ οὐκ ἐκστατικὸς διά γε τὸ πάθος· φανερὸν δὴ ἐκ τούτων, ὅτι ἡ μὲν, σπουδαία ἕξις, ἡ δὲ, φαύλη.

Est autem quidam, qui propter motum turbidum, facile exit e potestate contra rectam rationem, quem, ita vt non agat ex praeceptis rectae rationis, vincit motus: vt autem talis sit, vt persuasus sit, persequi oportere copiose huiusce modi voluptates, non vincit: hic est incontinens, melior profecto intemperante: neque simpliciter malus: conseruatur enim in eo, quod optimum est, principium inquam: alius autem qui persistit, & non patitur se depelli ob motum: perspicuum igitur ex his est, hunc quidem habitum probum esse, alterum autem malum.

Non idem efficiunt affectus in pectoribus dissimilium mortalium, quod proficiscitur a vi, magnitudineque motuum illorum, siue ab imbecillitate personarum, quas inuaserunt: vnde infirmiores facile vincuntur: robustiores autem resistunt, nec patiuntur se labefactari, & a ratione depelli. Tradit igitur, hoc significare volens, extare quempiam, qui ob turbidum motum animi, & quod incensus sit specie alicuius rei iucundae, non vereatur sane peccare, & facere contra rectam rationem, cui tamen ita dominetur perturbatio illa, vt faciat contra rectam, verāq; rationem, victus motu illo, non tamen vt talis redditus sit, itaque deprauatus, vt persuasus sit, statueritque secum, oportere sequi effuse, petulanterq; huiuscemodi voluptates: neque enim tantam vim habuit motus ille, vt hoc praestiterit, penitusq; illum corruperit; hic igitur est, inquit, incontinēs, qui sane, vt adiungit, est melior, integriorq; intemperante homine, neq; omnino malus, cuius suae sententiae causam affert; ait enim, conseruari adhuc in eo, quod optimum est, idest principium, quo saluo, non omnino de ipso desperandum est: significat etiam inueniri alium penitus ipsi aduersantem: est autem is, qui permanet, obduratque in proposito illo probo non potiundae turpis voluptatis: neque inde migrat, exitque ob motum prauum, sed constantem se praebet, impetusque volupta is inhonestae spernit: quare testatur, hunc habitum animi studiosum, probumq; esse; illum vero, incontinentis inquam, malum; neque dubitari de hoc posse. Intelligitur autem ex his verbis, quae notio sit visq; vocis ἐκστατικὸς, quā supra vsus est, ac modo quoque eandem vsurpauit: perspicitur autem e contraria ἐμμενετικός: vt enim ἐμμενετικὸς est, qui permanet in praeceptis verae rationis, ita ἐκστατικὸς, qui inde abit, ac migrat.

Πότερον οὖν ἐγκρατής ἐστιν ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ καὶ ὁ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων: ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ: καὶ ἀκρατὴς δὲ ὁ ὁποιᾳοῦν μὴ ἐμμένων προαιρέσει: καὶ ὁ ποιῳοῦν λόγῳ, ἢ ὁ τῷ ψευδεῖ λόγῳ καὶ τῇ προαιρέσει, τῇ μὴ ὀρθῇ, ὥσπερ ἠπορήθη πρότερον.

Utrum igitur continens est, qui in qualibet ratione, & in qualibet electione

perma-

permanet, siue qui in recta: & incontinens is, qui in qualibet electione non permanet, & qualibet ratione, siue qui in falsa ratione, & electione, non recta, quemadmodum prius a nobis de hoc quaesitum est.

INCVMBIT modo auctor in nodum illum soluendum, quem monstrarat: ac sollicitare posse aliquos ostenderat; vtrum scilicet appellandus sit continens, qui sine discrimine vllo permanet, perduratque in qualibet ratione, & qualibet voluntate propositoque, siue dignus sit, qui hoc nomine vocetur, is tantum, qui e recta non patitur se pelli, atque exturbari; contraque de incontinente, vt aperte narrat, de quo commemorat, a se prius quaesitum esse: docet igitur nunc, quomodo hic scrupulus euellatur, atque vtramque sententiam defendi posse, affirmat, verumtamẽ non proprie, & eodem pacto acceptam, sed aliter, atque aliter sumptam, cum ex accidenti, & improprie non male dicatur continens, qui persistit in qualibet ratione, quam semel amarit; per se autem solus ille, qui in ratione vera, rectaque deliberatione perseuerat, quod in contrarium etiam contrario modo cadit, vt indicat: si namque continens foret, qui in qualibet permanet, sequeretur inde incommodum illud, quod supra hic exposuit, & in II. etiam eorum librorum, quorum index est, μεγάλα ἠθικά: illic enim quoque de hoc quaesitum est.

Ἢ κατὰ συμβεβηκὸς ὁ ὁποιᾳοῦν· καθ' αὑτὸ δὲ ὁ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει· ὁ μὲν, ἐμμένει· ὁ δὲ, οὐκ ἐμμένει· εἰ γάρ τις τοδὶ διὰ τοδὶ αἱρεῖται, ἢ διώκει, καθ' αὑτὸ μὲν, τοῦτο διώκει καὶ αἱρεῖται· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ πρότερον· ἁπλῶς δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτό· ὥστε, ἔστι μὲν ὡς ὁ ὁποιᾳοῦν δόξῃ· ὁ μὲν, ἐμμένει· ὁ δὲ, ἐξίσταται· ἁπλῶς δὲ, ὁ τῇ ἀληθεῖ.

An ex accidenti qui in qualibet: per se autem qui in ratione vera, & recta electione: hic quidem permanet: hic vero non permanet: si enim aliquis hoc propter hoc sumit, aut sequitur: per se quidem hoc sequitur, ac sumit: ex accidenti autem prius illud: simpliciter autem dicimus, quod per se: quapropter contingit quidem quomodo in qualibet opinione: hic quidem, permanet: hic vero, inde migrat: simpliciter autem, qui in vera.

EXPONERE hic quoque voluit, quid sit id, quod vocauit, ex accidenti sumere sibi aliquid faciendum, siue sequi illud, atque ait. Signis enim hoc expetit propter hoc, datque operã illi quaerendo eodem consilio; per se quidem posterius hoc expetit, ac sumit: ex accidenti autem, prius illud; exempli gratia, qui Alexandriam nauigat, vt mercaturis faciendis rẽ quaerat, per se quidem rem, pecuniamque quaeret; ex accidenti autem vitam exponit periculis maris: putat enim illam rationem valde accommodatam esse patrimonio augendo: docet quoque quid sit id, quo vsus est per se, atque inquit, illud idem esse, quod simpliciter aliquid velle, & non quia auxilio sit ad aliud consequendum, statimque concludit rationem ipsam.

Εἰσὶ δέ τινες οἱ ἐμμενετικοὶ τῇ δόξῃ· εἰσὶ δ', οὓς καλοῦσιν ἰσχυρογνώμονας, οἷον δύσπειστοι, καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι· οἱ ὅμοιον μέν τι ἔχουσι τῷ ἐγκρατεῖ· οἷον ὁ ἄσωτος, τῷ ἐλευθερίῳ· καὶ ὁ θρασὺς, τῷ θαῤῥαλέῳ.

Sunt autem quidam, qui facti sunt ad permanendum sua in opinione: sunt autem, quos vocant durae ceruicis homines: veluti qui aegre persuaderi possunt: & non facile in aliam sententiam traduci: qui similitudinem quandam in se habent cum continente viro: & qualem prodigus cum liberali, & audax cum eo, qui sibi fidit.

OSTENDIT inueniri quosdam, qui morem habent obstinate manere in sententia, quos falso

falso putaret aliquis vnos, atque eosdem esse cum continentibus; voluit igitur errorem eorum, qui ita sentirent, coarguere; quare distinguit ipsos; primumque monstrat, quale genus hoc mortalium sit, atque hos esse, quos Graeci vocant ἰσχυρογνώμονας: nos vulgo durae ceruicis homines ipsos appellamus; interpretatur autem primum, qui sint illi, quos sui illo nomine ostendunt, traditque ipsos esse, quibus aegre, vixque potest aliquid persuaderi, quique non possunt ex vna in aliam sententiam traduci: concedit autem hos similitudinis aliquid in se habere cum continenti, veluti qui patrimonium perdit, cum liberali; & audax, cum magni animi viro, ac forti.

Εἰσὶ δ' ἕτεροι κατὰ πολλά: ὁ μὲν γὰρ, διὰ πάθος, καὶ ἐπιθυμίαν οὐ μεταβάλλει, ὁ ἐγκρατής: ἐπεὶ εὔπειστος ὅταν τύχῃ, ἔσται ὁ ἐγκρατής: ὁ δὲ, οὐχ ὑπὸ λόγου: ἐπεὶ ἐπιθυμίας γε λαμβάνουσι, καὶ ἄγονται πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν.

Sunt autem multis in rebus dissimiles: vnus enim horum, ob motum, & cupiditatem non mutatur, continens scilicet: nam facilis persuasu est, vbi contigerit, continens erit: hic vero non a ratione; quia cupiditates ad se trahunt, & ducuntur multi a voluptatibus.

STATIM declarat hos diuersos esse multis modis, & nullo pacto eosdem haberi debere: quibus autem rebus inter se discrepent, significat: primum igitur inquit, alter horum non mutat sententiam, victus motu animi, & cupiditate, quae ipsum ad se trahat, qui est continens: nam vsu venire ipsi inquit, continenti, vt patiatur se persuaderi aliquando, sine culpa tamen affirmat: alter vero non rationem secutus, variat animum, disceditque a semet ipso; contingere autem hoc multis, quod inquit, vt corripiantur cupiditatibus, aperiantq; ipsis aditum ad se, aganturque ab ijsdem, planum esse putat atque exploratum.

Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἄγροικοι: οἱ μὲν ἰδιογνώμονες, δι' ἡδονὴν, καὶ λύπην: χαίρουσι γὰρ νικῶντες, ἐὰν μὴ μεταπείθωνται, καὶ λυποῦνται, ἂν ἄκυρα τὰ αὐτῶν ᾖ, ὥσπερ ψηφίσματα: ὥστε μᾶλλον τῷ ἀκρατεῖ ἐοίκασιν ἢ τῷ ἐγκρατεῖ.

Sunt autem durae ceruicis, qui suam sententiam valde amant, & imperiti homines, & agrestes: quorum qui suam sententiam valde amant, ob voluptatem, & dolorem tales sunt: laetantur enim, cum vincunt, aliter sentire de rebus non coacti, & dolent, si infirma fuerint ipsorum tamquam decreta. Quapropter magis similes sunt incontinenti, quàm continenti.

INDICAT, qui sint illi, quos ἰσχυρογνώμονας vocauit: traditque eos esse, qui valde amant suas sententias: & praeterea, qui sunt imperiti rerum, & quasi agrestes homines. Qua de causa primi horum sint tales, firmasque esse velint, ac ratas suas opiniones, exponit: dicit enim a voluptate, atque dolore ipsos informari, reddique magnos amatores suarum opinionum: gaudere autem eos significat, si vicerint, nec passi fuerint ex opinionibus illis suis se extrudi. contraque dolent, si ipsae, tamquam si forent plebiscita, decretaque publica, irritae fuerint; quare inquit, magis similes sunt incontinenti homini, quam continenti, quod ita accipi debere puto: vt enim incontinentes non parent rationi, optimumq; ipsius consilium spernunt, ita genus hoc hominum non cedit verioribus sententijs, atque argumentis.

Εἰσὶ δέ τινες, οἳ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσιν, οὐ δι' ἀκρασίαν: οἷον ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ τῷ Σοφοκλέους ὁ Νεοπτόλεμος: καίτοι δι' ἡδονὴν οὐκ ἐνέμεινεν, ἀλλὰ καλήν: τὸ γὰρ ἀληθεύειν αὐτῷ καλὸν ἦν: ἐπείσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύδεσθαι: οὐ γὰρ πᾶς ὁ δι' ἡδονήν τι πράττων οὔτ' ἀκόλαστος, οὔτε φαῦλος, οὔτε ἀκρατής, ἀλλ' ὁ διὰ αἰσχράν.

Sunt autem quidam, qui non permanent in ijs, quae sibi visa fuerint; non

propter incontinentiam: veluti in Philoctete Sophoclis Neoptolemus, & tamen propter voluptatem non permansit, sed honestam: nam verum proferre erat ei honestum: persuasus autem fuerat ab Vlysse, vt mentiretur: non enim omnis, qui voluptate impulsus aliquid agit, est intemperans, neque prauus, neque incontinens: sed ille, qui turpi.

NARRAT inueniri alios quosdam, qui non permanent in opinionibus, sententijsq; quae semel ipsis visae ac probatae fuerint; nec tamen merito possunt insimulari, vt incontinentes: repudiata enim peiore sententia, meliorem sequuntur: contra autem se gerere incontinentes, apertum est. Exemplo autem, in illustri loco posito, declarat, quod docet, Neoptolemi inquam Sophoclei, etsi conuenit illi cum incontinente, vt ipse quoque voluptatem secutus in eo fuerit, quod tamen refellit noster auctor, ostendens, aliud fuisse genus voluptatis, quod mouit Achillis filium, & non hoc, quod abducit a vero vocato incontinenti; vt enim illa turpis est, ita haec honesta: dignitatem namque in se habet; putauit enim generosus iuuenis eijcere a persona sua vanitatem, ac mendacium, cui incubuerat, persuasus ob publicam vtilitatem ab Vlysse: non esse autem affinem vitio, aut culpae vlli omnem hominem, qui gerit aliquid voluptate captus, sed tantum eum, qui, turpi voluptate inflammatus, fecit id, quod flagitium in se continet.

Ἐπεὶ δ' ἐστί τις, καὶ τοιοῦτος, οἷος ἧττον ἢ δεῖ τοῖς σωματικοῖς χαίρειν, καὶ οὐκ ἐμμένων τῷ λόγῳ, ὁ τοιοῦτος, τούτου καὶ τοῦ ἀκρατοῦς μέσος, ὁ ἐγκρατής: ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς, οὐκ ἐμμένει τῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλόν τι: οὗτος δὲ, διὰ τὸ ἧττόν τι: ὁ δ' ἐγκρατὴς ἐμμένει, καὶ οὐδὲ δι' ἕτερον μεταβάλλει: δεῖ δὲ, εἴπερ ἡ ἐγκράτεια σπουδαῖον, ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας ἕξεις φαύλας εἶναι, ὥσπερ καὶ φαίνονται, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἑτέραν ἐν ὀλίγοις, καὶ ὀλιγάκις εἶναι φανερὰν: ὥσπερ ἡ σωφροσύνη τῇ ἀκολασίᾳ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι μόνον, οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια, τῇ ἀκρασίᾳ.

Quia autem est quidam etiam huiuscemodi, vt minus quàm oportet, corporũ voluptatibus delectetur, & non maneat in ratione, talis homo, inter hunc, & incontinentem medius est, continens: incontinens enim non permanet in ratione, quia magis aliquid cupit: hic autem, quia minus quippiam: continens autem permanet: & non ob aliud mutatur: opus est autem, si quidem continentia studiosum est, ambo contrarij habitus praui sint, veluti sane apparent: verum quia alter ipsorum in paucis, & raro perspicitur, veluti temperantia intemperantiae videtur contrarium tantum esse: ita & continentia incontinentiae.

DAT operam nunc, vt ostendat, continentiam in medio duorum, aduersantium sibi magnopere, animi habituum collocatam esse, quare posse aliquo modo vocari virtutem: duorum autem horum habituum alter notus omnibus, perspectusque erat, quod alteri non contingebat: fallebat enim multos, quare oportuit primum docere hunc extare. Orditur igitur ab hoc, initio posita particula, qua vtitur ad probandum aliquid, rebus aut satis notis, aut quae non exquisita argumenta requirunt: inquit enim. Quia extat quidam etiam homo talis, qui minus scilicet laetetur, quàm deceat, corporis voluptatibus, & sane inquit, huiuscemodi omnis discedit a ratione, quae vult, vt huiuscemodi voluptates decerpantur, nec culpae aliquid in ipsis capiendis admitti testatur. Sequitur (quae est redditio illius ἐπεὶ idest quia) interiectus est inter hunc, quem modo notauit, & incontinentem, quidam, qui mediam sedem tenet, continens homo: medium autem esse illum declarat, expositis moribus, atque institutis extremorum, qui repugnant sibi; ait enim incontinens est, qui non paret rationi, quia magis quiddam facit; hic vero, quia minus quiddam facit, quid significare autem velit, hae concisa oratione, patet: addit enim, continens autem manet, neque mutatur in alterutrum horum extremorum: oportet igitur inquit, si continentia est quiddam studiosum, laudemque in se habet; ambos contrarios ipsi habitus ma-

los

los esse, ac maculae affines, quemadmodum sane esse perspiciuntur; verum inquit, quia alter horum habituum in paucis reperitur, atque infrequens est, etsi est, apertus non est, neque apparet; eodem pacto, quo temperantia solum videtur aduersari intemperantiae, quia extremum alterum rarum est, & in paucis reperitur, ita continentia sola putatur, quamuis falso, repugnare intemperantiae, quia obscurus est habitus, qui alienus est a corporis voluptatibus, abhoretque ab illis.

Ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ τοῦ σώφρονος καθ' ὁμοιότητα ἠκολούθηκεν: ὅ, τε γὰρ ἐγκρατὴς οἷος μηδὲν παρὰ τὸν λόγον, διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ποιεῖν, καὶ ὁ σώφρων: ἀλλ' ὁ μὲν, ἔχων: ὁ δ', οὐκ ἔχων φαύλας ἐπιθυμίας: καὶ ὁ μὲν, τοιοῦτος, οἷος μὴ ἥδεσθαι παρὰ τὸν λόγον: ὁ δ', οἷος ἥδεσθαι: ἀλλὰ μὴ ἄγεσθαι: ὅμοιοι δὲ, καὶ ὁ ἀκρατὴς, καὶ ὁ ἀκόλαστος: ἕτεροι μὲν ὄντες: ἀμφότεροι δὲ τὰ σωματικὰ ἡδέα διώκουσιν: ἀλλ' ὁ μὲν, καὶ οἰόμενος δεῖν: ὁ δ', οὐκ οἰόμενος.

Quia autem per similitudinem multa dicuntur, continentia illa quoque temperantis, a similitudine quapiam profecta est: continens enim eiusmodi est, vt nihil aduersante ratione propter corporis voluptates efficiat: eodem pacto, & temperans: verumtamen ita, vt hic quidem habeat: hic autem non habeat prauas cupiditates: & vt hic quidem talis sit, vt delectari non valeat praeter rationem: hic autem, vt valeat delectari, non tamen vt ducatur ab illis: similes autem sunt & incontinens, & intemperans, qui sane diuersi inter se sunt; ambo autem corporis iucunditates sectantur: verumtamen vnus eorum existimans, oportere: alter vero, non existimans.

VIDEBAT exquisitus scriptor: & consuetudinis etiam sermonis bene peritus, multa dici per similitudinem quandam, & quae proprie ita vocari non possent; quare vtitur animaduersione hac, tamquam fundamento eius, quod probare volebat: docetque id etiam vsu venire in hac re; cum habitus animi temperantis viri appellari possit continentia illo modo: primum igitur indicat similitudinem, postea differentiam: inquit enim, continens namq; vim eam, & potestatem in se habet, vt valeat nihil efficere ac moliri praeter rationem, vt potiatur corporis voluptatibus, quod existit etiam in temperante; similes igitur in hoc sunt ambo: statim autem dat operam, vt distinguat ipsos, quod facit hoc pacto; ait enim: verum alter horum ardet cupiditate harum rerum; alter vero vacuus est a sitis improbatum voluptatum. Amplius ait, alter horum ita factus instructusque est, vt voluptate affici non valeat, repugnante ratione: alter vero vim eam, & potestatem in se habet, vt valeat gustare illas, sed tamen non agi, & raptari ab ipsis. Post diuisos hos & distinctos, addit, similes etiam inter se esse contrarios superioribus, idest, incontinentem, & intemperantem; qui tamen diuersi sunt, vt declarat, posita ante oculos & similitudine eorum, & differentia: alter enim ipsorum arbitratur id facere opportere: alter vero minime.

Οὐδ' ἅμα φρόνιμον, καὶ ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι τὸν αὐτόν: ἅμα γὰρ φρόνιμος, καὶ σπουδαῖος, τὸ ἦθος δέδεικται ὤν.

Neque res patitur, vt idem simul prudens, & incontinens sit: simul enim prudens, & studiosus moribus declaratus est extare.

NON patitur beneuolus doctor, decipi atque errare, siqui forte putarent, vnum atque eundem penitus esse prudentem hominem & incontinentem: statim enim hoc praecise negat, etsi infra argumentis id probat: fatetur tamen verum esse, vt aliquis simul prudens sit, ac vir probus, quod a se prius declaratum affirmat, ac ratione confirmatum: nihil enim vetat, quin mores boni coniungantur cum prudentia, quin potius ipsa sine honestate vitae non manet, cum moderetur motibus animorum, & sit tamquam norma quaedam omnis prudentia.

Ἔτι οὐ τῷ εἰδέναι μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ τῷ πρακτικός: ὁ δ' ἀκρατὴς, οὐ πρακτικός: τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι: διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐνίοτε φρόνιμοι εἶναί τινες: ἀκρατεῖς δὲ, διὰ τὸ τὴν δεινότητα διαφέρειν τῆς φρονήσεως τὸν εἰρημένον τρόπον ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις: καὶ κατὰ μὲν τὸν λόγον ἐγγὺς εἶναι: διαφέρειν δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν.

Praeterea non inde solum constat prudens, quod sciat, sed quod rebus agendis aptus sit: incontinens autem non est aptus rebus agendis: solertem autem nihil prohibet incontinentem esse: quapropter videntur aliquando prudentes non nulli esse: incontinentes autem, quia solertia discrepat a prudentia, modo exposito in primis sermonibus: & quia ratione quidem propinquae sunt: differunt autem inter se electione.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem probat: ostendit enim praeter intelligentiam, requiri etiam ut prudens paratus sit ad agendum: contra autem minime factus est incontinens ad peragenda ea, quae antequam animo commotus esset, admonente ratione, cognoscebat vera esse, & oportere fieri. Cum separasset hos; adiunxit fieri posse, vt qui par est, valdeque similis prudenti, vocatus a Graecis δεινὸς, ab interpretibus, astutus, quod non placet, siue habilis, est autem acer, ac vehemens in rebus agendis, ad exitumque perducendis, idem sit incontinens, quod cum affirmasset, tamquam cumulum nobis praebere voluit, hinc fieri, proficiscique, vt non nulli prudentes viri esse aliquando videantur, qui sunt incontinentes, quod discrepat habitus hic, appellatus δεινότης, ea ratione solum, qua supra a nobis significatum est suo loco, idest in VI. horum librorum: ceteris autem rebus pares ipsi inter se sunt, cum sint ratione vicini ac propinqui, discrepent autem fine, & delectu rerum, qui prudentiae semper est honestus, rectusque: alterius huius quilibet.

Οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς, καὶ θεωρῶν, ἀλλ' ὡς ὁ καθεύδων, ἢ οἰνωμένος: καὶ ἑκὼν μὲν τρόπον γάρ τινα εἰδὼς, καὶ ὃ ποιεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα: πονηρὸς δ', οὔ: ἡ γὰρ προαίρεσις, ἐπιεικής: ὥσθ' ἡμιπόνηρος, καὶ οὐκ ἄδικος: οὐ γὰρ ἐπίβουλος: ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν, οὐκ ἐμμενετικὸς: οἷς ἂν βουλεύσηται: ὁ δὲ μελαγχολικὸς, οὐδὲ βουλευτικὸς ὅλως.

Neque iam vt intelligens, & contemplans, sed vt dormiens, vel vino oppressus: & sponte quidem: aliquo enim modo intelligens, & quod facit, & cuius causa facit: prauus autem, minime: electio enim proba est: quapropter semiprauus, & non iniustus: neque enim insidiosus est: vnus enim ipsorum non perstat plerumque in iis, quae deliberarit: qui autem in atram bilem procliuis est, penitus non solet deliberare.

REPETIT quaestionem supra explicatam: accurateq; iterum de ipsa disserit, cum multum faciat ad naturam incontinentis hominis cognoscendam; illa autem est: vtrum improbe faciat, intelligens quid agat, siue contra se contaminet propter inscitiam eorum flagitiorum, vt cum voluerit, ipsum scientem admittere culpas illas, quoquomodo sciens dici possit: inquit igitur nunc, cum concedat, eum scientem efficere ac moliri, non capi debere ita scienté esse, vt est, qui plane intelligit, ac tunc ipsum contemplatur, totoq; animo conuersus est in eam cogitationem, verum vt qui dormit, siue vigilans, vino oppressus est, & temulentus factus: eundemq; adiungit, existimari debere, sponte sua facere, quippe cũ aliquo modo sciens agat, & quae gerit, & cuius rei causa, in ea incumbit, liberat autem ipsum scelere ac graui delicto: neq; vult vocari posse merito paruum, cum electio eius, & quod facere statuerit, aequum, moderatumq; sit; cum tamen talem hominem integrum esse, vacuumq; penitus a culpa dicere non possit; concedit, eum dimidia sui parte prauum esse, non tamen totũ. Addit etiam eum iniustum virum vocari non posse, atque id, quia insidiator non est, neque dolo vtitur: cum sint autem duo genera incontinentiae, duoque fontes, originesque huius culpae, quarum vna est, quod non tuetur, seruatque, quod suasit ratio: altera vero, quod propter vehementem cupiditatem, qua inflammatus est, non consulit rationem, qua abducitur his a recto, labiturque, non potest iure bono iniustus appellari.

Καὶ ἔοικε δὴ ὁ ἀκρατὴς πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους: χρῆται δ' οὐδενὶ, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν. Ἡ πόλις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει: ὁ δὲ πονηρός, χρωμένῃ μὲν τοῖς νόμοις: πονηροῖς δὲ χρωμένῃ.

Et similis vtique est incontinens ciuitati, quae cuncta quidem sciscit, quae opus est, & leges habet vtiles ciuitati: non vtitur autem ipsis, veluti Anaxandrides lepide quendam insimulauit. Hoc ciuitas voluit, quae leges suas nihil curat: prauus autem similis est vtenti quidem legibus, malis autem vtenti.

Vt rem magis declararet, apertiusque ostenderet, quid intersit inter incontinentem hominem, & prauum, vitioque affinem, vsus est simili, valde accommodato ad rem illustrandā: ait enim, Incontinentem homioem similem esse ciuitati, quae ciuitas sciscit quaedā, quae vtilia sunt reipublicae, quaeque tempus postulat, cum legibus boois vtatur, nullis tamen eorum vtitur, neque efficit ea, quae leges iubent, quemadmodum commemorat, Anaxandridem comicum illusisse Atheniensibus, vt opinor, io fabula quadam sua, asperxisseque coouicio; ponit autem senarium ipsius, cuius sententia plana est; contra autem ait, prauum virum similem esse ciuitati illi, quae paret tamco legibus: inutilibus autem, ac malis. Poetae huius multis locis oeminit Athenaeus; morem vero fuisse veterum illorum comicorum, noo libere solum accusare ciuitatem, sed petulanter ipsi maledicere, notum est.

Ἔστι δ' ἀκρασία, καὶ ἐγκράτεια περὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τῶν πολλῶν ἕξεως: ὁ μὲν γὰρ ἐμμένει, μᾶλλον: ὁ δ' ἧττον, τῆς τῶν πλείστων δυνάμεως: εὐιατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, τῶν βουλευσαμένων μὲν, μὴ ἐμμενόντων δέ: καὶ οἱ δι' ἐθισμοῦ ἀκρατεῖς, τῶν φυσικῶν: ῥᾷον γὰρ ἔθος μετακινῆσαι φύσεως: διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ ἔθος χαλεπὸν, ὅτι τῇ φύσει ἔοικεν, ὥσπερ καὶ Εὔηνος λέγει. Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι φίλε. καὶ δὴ Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι: τί μὲν οὖν ἐστι ἐγκράτεια καὶ τί ἀκρασία, καὶ καρτερία, καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

Versatur autem incontinentia, & continentia circa id, quod superat multorum hominum habitum: hic enim permanet magis: hic vero minus, quam ferat vis & potestas plurimorum: ex omnibus autem incontinentijs minore labore curatur ea, qua qui atra bile premuntur, peccant, quam eorum, qui deliberarunt quidem, non permanserunt autem: & qui consuetudine quadam se incontinenter gerunt, quam qui natura in ipsam proni sunt: facilius enim est consuetudinem mutare, quam naturam: hanc enim ob causam, consuetudinem quoque arduum est, quia similis est naturae: quemadmodum Euenus testatur. Aio diuturnam meditationem esse amice, & iam Hanc hominibus, cum ad extremum venit, fieri naturam. Quid igitur sit continentia, & quid incontinentia, & tolerantia, & mollities, & quomodo se habent hae inter se, traditum est.

In extremo huius praeceptioois admonet oon nulla, quae pertinere videbantur ad pleniorem doctrinam duarum harum, contrariarum inter se, dispositionum. Primum igitur docet: sunt enim numero tria, in quo conueniat ipsis, & inquit, continentiam, atque incontinentiam versari circa id, quod superat, ac vincit habitum animi plurimorum hominum; quod quomodo contingat, exponit, dicens, alteram harum, continentiam inquam, manere magis iu eo, quod rectum esse iudicat, & oportere seruari, quam faciat vis ac facultas maioris partis mortalium: alteram autem minus: reperiuntur enim multi homines, qui facilius se abstinent a turpibus voluptatibus, quam faciant incontinentes; Alterum est, quod tradit minore negotio posse saoari incontinentiam, qua laborant ij, qui feruntur praecipites ad potiundas voluptates corporis ob atram bilem, impelleotem vehementer ipsos ad eas perfrueodas, quam ij, qui deliberarunt secum prius, ipsas esse declinandas, non tamen perdurarunt in eo consilio. Tertium est, nisi existimandum sit, hoc

esse partem secundi, illos, qui sunt incontinentes more, malaque consuetudine, facilius itidem posse curari, quàm qui natura proni sunt ad incontinentiam, cuius suae sententiae causam adfert, hoc pacto: dicit enim, ob hoc arduum esse consuetudinem mouere, abigereque a se, quia mos est similis naturae, quod Eueni poëtae testimonio confirmat, qui hoc affirmarat duobus suis hexametris carminibus, quae citat. Vtitur post haec, vt solet, quasi peroratione, commemoratque, quid praestiterit vicino hoc superiore loco: statimque aggreditur aliam materiam, quam se omittere non debuisse confirmat.

Περὶ δὲ ἡδονῆς, καὶ λύπης θεωρῆσαι τοῦ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφοῦντος: οὗτος γὰρ τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, πρὸς ὃ βλέποντες, ἕκαστον, τὸ μὲν, κακὸν: τὸ δ᾽, ἀγαθὸν ἁπλῶς λέγομεν.

De voluptate autem, & dolore contemplari est eius, qui ciuilem disciplinam subtiliter considerat: hic enim finis architectus est: ad quem finem respicientes nos, vnumquodque hoc quidem malum, hoc autem bonum simpliciter dicimus.

CVM de virtutibus ac vitijs studiose praecepisset, & his, quae morum sunt, & his, quae rationis: posteaque de alijs dispositionibus, quae similitudinem quandam in se continent verarum, propriarumque virtutum; sed aut superant vim earum bonitate, ac laude, aut ita inquinatae sunt, perditaeque, vt magis referre videantur naturam, ingeniumque beluarum, quàm animantium, quae participes sint rationis, in quibus explicandis, cum accurate quaesitum esset de continentia, & incontinentia, vt virtute, vitioque, quod instar est temperantiae, atque intemperantiae, quarum & ipsarum materia sunt voluptas, & dolor, & virtutum, & vitiorum, quae propriae sunt morum: nunc existimauit, oportere sedulo se de ipsis disputare, personamque, quam susceperit, hoc requirere; antequam tamen inciperet de his disserere, ostendere voluit, se omittere non posse, quin hoc praestet, quod fecit etiam initio duorum consequentium librorum, in quibus de amicitia copiose loquitur: potuisset enim fortasse suspicari aliquis, non esse accommodatam huic scriptioni disputationem de voluptate, quod fecit, vt prius id refelleret, conuenireque personae id suae ostenderet. Idem igitur hic, vt opinor facit: tribusque argumentis vtitur ad hoc constituendum aptis, quorum primum est, quod ait. Officium eius esse de voluptate ac dolore videre, qui susceperit hanc curam, professusque sit disciplinam ciuilem se traditurum, cum sit hic architectus quidam, conditorque eius, finis. ad quem finem nos cuncta referentes, directis semper oculis in ipsum, dicimus ipsa siue bona, siue mala; vtimurque ipso tamquam norma quadam certa, quae nos errare non sinat.

Ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπισκέψασθαι περὶ αὐτῶν: τήν τε γὰρ ἀρετὴν, καὶ τὴν κακίαν τὴν ἠθικὴν, περὶ λύπας, καὶ ἡδονὰς, ἔθεμεν.

Adhuc autem vnum est eorum, quae necessario intueri debemus: virtutem enim, ac vitium, quae morum sunt, circa dolores & voluptates collocauimus.

ALTERVM hoc argumentum est, quo confirmat idem, vel potius sine culpa se hoc omittere non potuisse declarat, cum sit vnum eorum, quae necessaria sunt ad plenam intelligentiam, praeceptionemque eorum, quae docentur his libris, cum traditum sit, & tamquam certum, solidumque positum: virtutem omnem morum; eodemque pacto vitium eiusdem generis, versari circa voluptates, ac dolores, quod, quemadmodum hic suo loco commemorat, ita etiam in VII. libro auscultationis naturalis: dixit enim illic quoque, omnem moralem virtutem versari circa voluptates, & dolores corporis, in quem locum Simplicius haec adnotauit, assuefieri voluptate affici ac dolore, non temere, verum ob ea, quae decent, ac rectum est, & quantum, & qualem, moralem virtutem parere.

Καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οἱ πλεῖστοι μεθ᾽ ἡδονῆς εἶναι φασὶ: διὸ καὶ τὸν μακάριον ὠνομάκασιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν.

Et vitam beatam plurimi cum voluptate esse aiunt: quapropter virum beatum a gaudio nominarunt.

TERTIVM

TERTIVM hoc argumentum est, quo itidem ostendit, se in voluptatem, doloremque explicandum incumbere debuisse, cum bona & magna pars eorum, qui praeceperunt aliquid de vita beata, cum voluptate ipsam iunctam esse, copulatamque voluerint, quorum auctoritati adiungit rationem nominis alterius, quo Graeci appellant beatum hominem: non solum enim ipsum vocant εὐδαίμονα, verum etiam μακάριον, quod nomen ipse putat cōformatum esse a verbo χαίρειν, quod valet gaudere, & voluptate affici; cuius sententiae fuit etiam Homerus, qui in externis bonis noluit esse positam vitam beatam, neque copia ipsorum, cum cecinit. ὥς οὔ τοι χαίρων τοῖσδε κτεάτεσσιν ἀνάσσω. quod est vbertas horum bonorum nō me beatum efficit; vt accepit etiam Plutarchus in libello, quo instruxit adolescentes ad fructus magnos sine vlla labe, ac detrimento, capiendos e lectione poetarum: dixit enim hoc fecisse, vt Homerum superiore versu, ita etiam plane aperteque Menandrum, cum in fabula quadam induxit quempiam ita loquentem, ἐγὼ δὲ πολλὰ κέκτημαι, ὡς πλούσιον καλοῦμαι ὑπὸ πάντων: μακάριον δ' ὑπ' οὐδενός, fatetur enim ille, se amplum patrimonium habere, vocariq; a cunctis mortalibus locupletem: beatum vero a nemine: versus autem superior Homericus acceptus est e IIII. libro Odysseae, illic editus a Menelao.

Τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ, οὐδεμία ἡδονὴ εἶναι ἀγαθόν: οὔτε καθ' αὑτὸ, οὔτε κατὰ συμβεβηκός: οὐ γὰρ εἶναι ταὐτὸ ἀγαθὸν, καὶ ἡδονήν: τοῖς δ' ἔνιαι μὲν, εἶναι: αἱ δὲ πολλαί, φαῦλαι: ἔτι δὲ τούτων τρίτον, εἰ καὶ πᾶσαι ἀγαθόν, ὅμως μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι τὸ ἄριστον ἡδονήν.

His igitur videtur nulla voluptas esse bonum, neque per se, neque per accidens: non enim idem esse bonum, ac voluptatem: his vero quaedam bonae quidem: multae autem malae: adhuc autem tertium horum: etsi cunctae bonum forent, tamen non vsu venire potest, vt voluptas sit optimum.

CVM constituerit officium suum, seque, ostenderit, debuisse disserere de voluptate ac dolore, vt mos ipsius est, exponit sententias, quae de ipsa fuerint, superiorum: sunt autem illae tres; quarum prima est, quod commemorat, visum esse non nu[illegible]is, nullam voluptatem esse bonum, neque per se, & sua vi, neque ex accidenti, vt vsu veniat aliquando eam aliquid boni parere; id quod illi probabant hoc argumento: aiebant enim vnum, atque idem nullo pacto esse bonum, ac voluptatem, verum quod necessario futurum erat, si earum prius illud fuisset. Narrat post hoc extitisse alios, quibus visum sit, quasdam voluptates bonum esse: multas vero ipsarum, malas, & deterioris notae: vnde nihil boni vmquam proficisceretur, ob vilem, & indignam viro ipsarum naturam: hi vero, cum diuiserint ipsas, eruditius locuti de voluptate sunt: moremque doctorum hominum de obscuris rebus praecipientium, secuti fuere. Amplius autem inquit, extat tertium quoddam, quod contra ipsos adferri potest; non quaerere eos modo, sit ne bonum voluptas, siue non sit, neque sollicitos de hoc esse, sed scire cupere, an voluptas sit optimum omnium, tamen non fieri posse, vt voluptas sit optimum omnium: aliud enim est, participem esse alicuius rei, aliud illam ipsam rem esse absolutam, & quae ad summum peruenerit.

Ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθόν, ὅτι πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή: οὐδεμία δὲ γένεσις συγγενὴς τοῖς τέλεσιν, οἷον οὐδεμία οἰκοδόμησις οἰκίᾳ.

Omnino igitur non esse bonum, quia omnis voluptas est generatio in naturam sensilis: nulla autem generatio est eiusdem generis, cuius sunt fines: veluti nulla aedificatio est domus.

EXPONIT nunc argumenta, quibus confirmabatur prima illa opinio, quae voluptatem penitus spoliabat bonitate; valet igitur, aiebant, ad ostendendum, nullam voluptatem esse bonum, definitio voluptatis, quae in ore est omnium, illa autem est, cuius etiam meminit in I. libro de arte dicendi, voluptatem esse generationem in naturam, quae cum sensu fit. Addebant huic alteram propositionem, quare concludebant vi ambarum, quod probandum ipsis erat; ea autem est, nullam generationem alicuius rei esse eiusdem generis, cuius est finis, cum finis igitur bonum sit, sequitur initium, ortumque ipsius non esse bonum: simili autem hoc firmabant, declarabantque, verum esse: opera enim, aiebant, quae

ponitur

ponitur in domo aedificanda, non est domus, quae domus finis fuit illius operae, studijq; quod posuit faber, in eo opere moliendo, domoque aedificanda.

Ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς: ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ: ἔτι ἐμπόδιον τῷ φρονεῖν, αἱ ἡδοναὶ: καὶ ὅσῳ μᾶλλον χαίρει, μᾶλλον: οἷον τὴν τῶν ἀφροδισίων: οὐδένα γὰρ ἂν δύνασθαι νοῆσαι τι ἐν αὐτῇ: ἔτι τέχνη οὐδεμία ἡδονῆς: καίτοι πᾶν ἀγαθὸν, τέχνης ἔργον: ἔτι τὰ παιδία, καὶ τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς.

Praeterea homo temperans fugit voluptates. Adhuc prudens, quod sine dolore est, persequitur, non quod iucundum est. Adhuc voluptates impedimento sunt prudentiae muneribus: & quanto magis aliquis gaudet, tanto magis: veluti voluptatem, quae capitur e rebus venereis: nemo enim cogitare aliquid potest, dum ipsa fruitur. Adhuc voluptatis nulla est ars: atqui bonum omne videtur artis opus esse: Adhuc pueri, & beluae voluptates persequuntur.

SEQVVNTVR primam, iam expositam rationem, quinqne aliae, quae idem confirmant, rationes: breuiter nunc tactae vel indicatae potius, & vt apc tae, & vt quae infra refellentur: harum prima est. Homo temperans fugit voluptates, quod non faceret, si volnptas bonum foret: secunda. Vir prudens sectatur indolentiam, non iucunditatem, quod faceret, si voluptas bonum esset: neqne enim, cum sit prudens, fallere hoc ipsum posset: tertium argumentum. Impedimento sunt voluptates muneribus prudentiae, & quanto maiores illae, vehementioresque fuerint, tanto magis optimis consilijs, actionibusque honestis aduersantur: hoc enim valet, & quanto magis aliqnis gaudet, potiturqne eis, tanto magis impediunt: veluti, aiebant: exemplo enim valde noto, & satis percepto, hoc confirmabant: voluptas, quae capitur e Venere: nemo enim, dum fruitur ipsa, valet versare mente quicquam, cogitareque: quartum. Nulla ars est, aiebant, qnae moliatur, fabricetque voluptates, cum omne bonum videatur esse artis alicuius opus; quintum. Pueri, & beluae sequuntur voluptates, non viri, qui in se habeant aliquid grauitatis.

Τοῦ δὲ μὴ πάσας σπουδαίας, ὅτι εἰσὶ καὶ αἰσχραὶ, καὶ ὀνειδιζόμεναι, καὶ ὅτι βλαβεραί: νοσώδη γὰρ ἔνια τῶν ἡδέων.

Argumento autem est, non esse cunctas voluptates probas, quod sunt, & turpes, & quae obyciuntur ÿs, qui in ipsis volutantur, & quae damnum adportant: morbos enim gignunt non nullae res iucundae.

VERE dictum esse aiebant, non esse cunctas voluptates probas, honestasque, quod e numero ipsarum sunt quaedam turpes, & quae obijci solent his, qui non veriti sint illis potiundis se tradere: nisi enim hoc exploratum ipsis foret, non auderent homines contra tantum consensum amantium ipsas illas vituperare. Praeterea aiebant, qnia reperiuntur, quae noceant, quomodo autem hoc fieret, ostendebant: aiebant enim, Non nnllas res iucundas, & qnae suauitatis plenae sunt, gignere morbos, id quod ita apertum erat, vt non pntarent, confirmare id oportere.

Ὅτι δ' οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονὴ, ὅτι οὐ τέλος, ἀλλὰ γένεσις: τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

Non esse autem optimum omnium voluptatem significat, quod finis non est, sed generatio: quae igitur dicuntur, sunt ferme haec.

SIGNIFICABANT etiam, non esse optimum voluptatem, quia voluptas non est finis: finem vero illud esse, quod praestet ij omnibus, quae ipsi antecedunt, ac seruiunt, & nedum finis sit, extremumque, quo ferimur, est potius ortus, & initium quoddam, quam finis rationem habeat; post quod testatur, quae feruntur de voluptate, iudiciaque hominum,

rum, qui de ipsa quaesinerunt, esse ea, quae tradita sunt, in quae tamen accuratius consideranda, & vt res postulabit, penitus explodenda toto animo nunc incumbet.

Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα μὴ εἶναι ἀγαθὸν, μὴ δὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον: πρῶτον μὲν, ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς: τὸ μὲν γὰρ, ἁπλῶς: τὸ δὲ, τινὶ, καὶ αἱ φύσεις, καὶ αἱ ἕξεις ἀκολουθήσουσιν: ὥστε καὶ αἱ κινήσεις, καὶ αἱ γενέσεις ἀκολουθήσουσι: καὶ αἱ φαῦλαι δοκοῦσαι, ἁπλῶς φαῦλαι: τινὶ δ', οὔ: ἀλλ' αἱρεταὶ τῷδε: ἔνιαι δὲ, οὐδὲ τῷδε, ἀλλὰ ποτὲ καὶ ὀλίγον χρόνον: αἱρεταὶ δ', οὔ: αἱ δὲ, οὐδὲ ἡδοναὶ, ἀλλὰ φαίνονται: ὅσαι μετὰ λύπης, καὶ ἰατρείας ἕνεκεν: οἷον αἱ τῶν καμνόντων.

Non effici autem vi horum argumentorum, vt voluptas non sit bonum, neque etiam optimum, ex his perspicuum est: primum quidem, quia bonum duobus modis dicitur: hoc enim, simpliciter: alterum vero, cuipiam: atque naturae, & habitus comitabuntur. Quapropter motus, & generationes comitabuntur: & quae malae videntur, simpliciter malae: cuipiam autem homini non malae, sed expetendae huic: quaedam autem neque huic, sed aliquando, & paruo tempore: expetendae autem nullo pacto: hae vero ne voluptates quidem, sed videntur, quae cũ dolore sunt, & medendi causa adhibentur, quales sunt aegrotantiũ.

INCIPIT perscrutari sententias modo expositas, de voluptate: primamque ipsarum primum aggreditur, contra quam dicit, non effici, neque concludi per ea, quae sumpta sunt in ipsa, allataque, quin possit voluptas bonum esse atque optimum etiam omnium bonorum, quod planum, apertumque futurum esse pollicetur, vi eorum, quae afferet. Orditur autem a diuisione boni, cui comitari affirmat diuisionem naturarum hominum, & habituum, & quemadmodum bonum duobus modis dicitur, ita etiam dicantur, & naturae ipsae, & habitus. Boni igitur duo genera esse inquit, quorum vnum per se, suaque vi bonum sit; alterum vero ex accidenti; quare addit, & naturae & habitus comitabuntur: quapropter & motus, & generationes comitabuntur huic distinctioni, & ipsarum, quae malae, vitioque affines esse videntur, partim simpliciter, absoluteque tales sunt, partim, non malae, verum accommodatae, expetendaeque huic homini. Adiungit reperiri quoque alias eiusdem generis, quae scilicet simpliciter bonae non sunt, sed aliter distinguantur, vt nemini etiam omni tempore expetendae sint, sed certis tantum quibusdam temporibus, in ijs etiam non diuturnae, sed quae breues sint, minime autem sint expetendae. Inueniri etiam aliud genus ipsarum inqvit, quae etsi vocentur voluptates, nõ tamen dignae sunt hoc nomine, sed tantum vmbram quandam ipsarum, & speciem habent, quae vero hae sint indicat: illae inquam, quae innotae sunt cum dolore, & paena, quales sunt, quae pellendi a nobis morbi causa adhibentur, veluti inquit, aegrotantium voluptates.

Ἔτι ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ μὲν, ἐνέργεια: τὸ δ', ἕξις: κατὰ συμβεβηκὸς αἱ καθιστᾶσαι εἰς τὴν φυσικὴν ἕξιν, ἡδεῖαί εἰσιν: ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ὑπολοίπου ἕξεως, καὶ φύσεως: ἐπεὶ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἡδοναί: οἷον αἱ τοῦ θεωρεῖν ἐνέργειαι, τῆς φύσεως οὐκ ἐνδεούσης.

Adhuc quia boni, hoc quidem, est muneris: functio: hoc autem, habitus: ex accidenti, quae constituunt in habitum naturalem, iucundae sunt: est autem functio in cupiditatibus habitus eius, cuius vestigium restat & naturae, quia etiam sine dolore, & cupiditate sunt voluptates: veluti functiones contemplandi, cum natura non egeat aliqua re.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem probat, cuius fundamentum est, id quod iam demonstratum fuit, diuisio inquam boni, qua declarat res non nullas bonas vocari, quia sunt functiones quales illae, quae proficiscuntur a virtute, vt actio fortitudinis, temperantiae,

re valeat. Quid autem sit γαργαλίζειν, docet Aristoteles in III libro de partibus animalium, vnde intelligitur, quod apud auctorem est, quid valeat προγαργαλίζειν, quod qui efficiunt in semet ipsis, impedire volunt alienum γαργαλισμόν: valere namque ipsum risum quendam inde ortum, constat.

Μάλιστα δ' οἱ ὀξεῖς, καὶ μελαγχολικοὶ, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς: οἱ μὲν γὰρ, διὰ τὴν ταχύτητα: οἱ δὲ, διὰ τὴν σφοδρότητα, οὐκ ἀναμένουσι τὸν λόγον, διὰ τ' ἀκολουθητικοὶ εἶναι τῇ φαντασίᾳ.

Maxime autem acuti, & ad atrā bilem procliues, genere illo incontinentiae praecipiti, incontinentes sunt: hi namque ob celeritatem: hi vero ob vehementiam, rationem non expectant: quia facti sunt ad persequendam visionem.

Ostendit, qui potissimum sint illi, qui in priore illo genere incontinentiae, quae subita, praecepsque est, labuntur ac peccant: traditque illos esse acris ingenij viros, & procliues ad atram bilem, quique abundent in ea. Reddit autem statim rationem eius, quod dixit: inquit enim, priores, ob velocitatem, qua vtuntur suis in rebus, non consulere rationem, neque expectare iudicium ipsius: alteros autem, quia sunt vehementes, & quod cupiunt, valde cupiunt, non expectare, & ipsos, quid suadeat ratio: conuenit enim ambobus in hoc, vt temeritas ipsis fraudi sit, quare inquit, morem habent, sequi semper, quod visum ipsis subito fuerit, phantasiaque tamquam hortatur.

Ἔστι δὲ, ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ ἐλέχθη, οὐ μεταμελητικός: ἐμμένει γὰρ τῇ προαιρέσει: ὁ δ' ἀκρατὴς, μεταμελητικὸς πᾶς: διὸ οὐχ ὥσπερ ἠπορήσαμεν, οὕτω καὶ ἔχει, ἀλλ' ὁ μὲν, ἀνίατος: ὁ δὲ, ἰατός.

Est autem intemperans, vt iam traditum est, minime eiusmodi vt eum facile paeniteat suorum factorum: permanet enim in eo, quod semel probauit: incontinens autem procliuis ad paenitendum omnis. Quapropter non ita se res habet, quemadmodum supra dubitantes diximus, sed hic quidem insanabilis: hic vero, sanabilis.

Cvm ostendisset, extare duo genera incontinentiae, quod discrimen inter ipsas, vnde initium duceret, indicauit, nunc quibus rebus inter se discrepent intēperans, & incontinens declarat, quod etsi prius attigerat, tamen modo plenius efficit: pluribus enim argumentis vtitur in his distinguendis: initio autem repetit, quod prius docuerat, non paenitere intemperanté hominem flagitij, quod admisit, nec fateri vmquam se peccasse: statuit enim secum, nullam facultatem sibi omittendam esse potiundae cuiuslibet voluptatis, manetque in eodem proposito ac voluntate: contra autem incontinentem inquit, omnem paenitere, post expletam libidinem. Posse autem hinc intelligi testatur, non ita se rem habere, vt prius videri potuit sensisse, cum scrupulum aperuit, qui in hac re foret, sed longe aliter, ac contra, cum alter horum curari, emendarique possit: alter vero nullo pacto corrigi.

Ἔοικε γὰρ ἡ μὲν μοχθηρία, τῶν νοσημάτων, οἷον ὑδέρῳ, καὶ φθίσει: ἡ δ' ἀκρασία, τοῖς ἐπιληπτικοῖς: ἡ μὲν γὰρ, συνεχής: ἡ δὲ, οὐ συνεχὴς, πονηρία.

Videtur autē prauitas è numero morborum similis esse morbo inter cutim, & tabi: incontinentia autem comitiali morbo laborantibus: vna namq; harum, continua est: altera autem, minime continua; improbitas inquam.

Confirmat, quod dixit, similibus, quorum vis magna est ad lucem rebus adferēdam; sumit autem ipsa a morbis nostri corporis, quorum morborum natura contraria inter se est: inquit igitur, culpam animi, & quasi vitium, quale est intemperantia, similem videri esse aquae inter cutim & tabi, quos morbos nos quoque Graecis verbis, quae accepimus

pimus a medicis, appellamus; ambo enim hi, poſtquam ſemel in quempiam irrepſerunt, ſine intermiſſione vlla ipſum oppreſſum tenent: incontinentiam vero morbo, comitiali vocato a Latinis; nam Graeci pluribus nominibus ipſum oſtendetunt. Appoſite vero ſe vſum hac collatione declarat, dicens haec quidem, intemperantia videlicet, numquam ceſſat, perpetuaque eſt: altera vero per interualla temporis nos vexat, incontinetia inquam, quam continentem non eſſe ait, quia cito eum vacuum a ſe relinquit, quem inuaſit, vt comitialis morbus, quem oppreſſit: ſunt igitur ſimiles hi morbi culpis animi, quia vt ipſae aegrotationes animi ſunt, ita hi corporis: diſcrepant autem ea ratione, qua ſignificatũ eſt.

Καὶ ὅλως δὲ ἕτερον τὸ γένος, ἀκρασίας, καὶ κακίας: ἡ μὲν γὰρ κακία λανθάνει: ἡ δὲ ἀκρασία, οὐ λανθάνει.

Et demum aliud genus eſt incontinentiae, ac vitij: vitium enim clam eſt: incontinentia autem non latet.

TERTIUM hoc argumentum eſt, quo ait, perſpicitur diuerſum plane culpae genus eſſe incontinentiam atque intemperantiam, quam vitij nomine appellat, cum profecto vitium ipſa ſit, quod non contingit incontinentiae: ſeparat igitur ipſas, tradens vitium, ideſt intemperantiam fallere eum, qui affinis eſt illi vitio: mortales namque praui, & qui eo habitu animi ſunt, non intelligunt ſe prauos eſſe: neque tam male ſentiunt de ſemetipſis: incontinentibus clam non eſt, ſe labi & peccare: ratio enim, quae ſtuduit eos reuocare, ab ardore appetitionum, hoc ipſis monſtrauit, etſi victi ſpecie rerum iucundarum, non patiuntur ſe perſuaderi.

Αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους οἱ ἐκστατικοί: ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες μέν: μὴ ἐμμένοντες δέ: ὑπ' ἐλάττονος γὰρ πάθους ἡττῶνται, καὶ οὐκ ἀπροβούλευτοι, ὥσπερ ἅτεροι: ὅμοιος γὰρ ὁ ἀκρατής ἐστι τοῖς ταχὺ μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου, καὶ ἐλάττονος, ἢ ὡς οἱ πολλοί.

Horum autem ipſorum meliores ſunt ij, qui facile migrant e ſententia, quam qui ratione inſtructi, in ipſa non perſiſtunt: à minore enim affectu ſuperantur, & non minime prius vſi conſilio, & deliberatione, veluti alij; ſimilis enim eſt incontinens ijs, qui celeriter ebrij ſiunt, & ab exiguo vino, & pauciore quàm multi.

CUM docuiſſet intemperantem diſcrepare ab incontinente, deterioremque illo eſſe; confert nunc inter ſe duas ſpecies incontinentiae, quas modo extare ſignificauit: aſſirmatque horum ipſorum, qui diuerſa ſemina in ſe habent huius culpae, meliores eſſe, faciliuſque ſe purgare poſſe, quos vocat ἐκστατικοὺς ideſt qui praecipites ſunt in corporis voluptate, & nullam paene in partem rationem aſcultant, ſed tamquam e poteſtate exierunt, quam qui a ratione vacui adhuc non ſunt, non tamen ipſi parent, cuius ſuae ſententiae cauſam adfert, nec vnam tantum; primum enim dicit, eos, quos vocauit infirmos, a minore motu animi vinci abripique, quam alteri faciant, deinde omnia expertos, deliberationeque habita, peccaſſe, id quod alteri non praeſtiterant, qui inermes, & imparati ſuperantur. Simili etiam vſus eſt ad rem illuſtrandam; aitque, incontinentem ſimilem eſſe hominibus, qui celeriter ebrij fiunt, paucoque vino abſorpto, & minore multo, quàm ceteri: neque enim omnes eadem vini menſura, copiaque parua temptat.

Ὅτι μὲν οὖν κακία ἡ ἀκρασία οὐκ ἔστι, φανερόν: ἀλλὰ πῃ ἴσως: τὸ μὲν γὰρ, παρὰ προαίρεσιν: τὸ δὲ, κατὰ τὴν προαίρεσίν ἐστιν: οὐ μὴν ἀλλ' ὅμοιόν γε κατὰ τὰς πράξεις, ὥσπερ τὸ Δημοδόκου εἰς Μιλησίους: Μιλήσιοι γὰρ, ἀξύνετοι μὲν οὐκ εἰσί: δρῶσι δὲ, οἷάπερ οἱ ἀξύνετοι: καὶ οἱ ἀκρατεῖς, ἄδικοι μὲν οὐκ εἰσίν: ἀδικοῦσι δέ.

Non eſſe igitur incontinentiam vitium, apertum eſt, ſed aliquo modo fortaſſe: hoc namque praeter electionem eſt; hoc autem electione inſtructum: veruntamen

„ *rumtamen simile est, si spectes facta, veluti Demodoci vox in Milesios: Mile-*
„ *sij namque non sunt illi quidem hebetes homines: sed tamen ea faciunt, quae*
„ *hebetes, & tardi: eodem pacto incontinentes, iniusti quidem non sunt, sed in-*
iuste se gerunt,

OSTENDIT se effecisse, quod conatus est, declarasseque, incontinentiam non esse vitium, nam in hac materia, studioque capiendae voluptatis cuiuslibet, vitium est intemperantia; sed tamen inquit, quamuis liberemus eam graui hoc crimine, non tamen penitus ipsam inde seiungimus: fortasse enim addit, aliqua parte eadem existimari potest: primum autem apetit differentiam, deinde similitudinem tantam, vt vix distingui ab ipsa, aliaque esse intelligi possit: Intemperantia igitur est cum delectu; electioneque: statuit enim intemperans, omnem voluptatem esse persequendam: sine delectu autem incontinens se totum dat suis illis voluptatibus decerpendis, verumtamen ait, siquis, relicto initio huius flagitij, attendat exitum, euentumque harum labum animi, videbit ipsum similem admodum esse: quare admonet, Demodoci vocem, acutam ac lepidam in Milesios, quadrare huc, valdeq; accommodatam esse toti huic rei declarandae: dixit enim ille, ipsos non sane insipientes, stolidosque esse, verumtamen se gerere suis in rebus, vt insipientes.

Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν, τοιοῦτός ἐστιν, οἷος μὴ διὰ τὸ πεπεῖσθαι διώκειν τὰς καθ' ὑπερβολὴν, καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, σωματικὰς ἡδονάς: ὁ δὲ πέπεισται, διὰ τὸ τοιοῦτος εἶν, οἷος διώκειν αὐτάς: ἐκεῖνος μὲν οὖν, εὐμετάπειστος: ὁ δ', οὔ: ἡ γὰρ ἀρετὴ, καὶ μοχθηρία τὴν ἀρχὴν: ἡ μὲν, φθείρει: ἡ δὲ, σώζει: ἐν δὲ ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα, ἀρχή: ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις, οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν: οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀρετὴ, ἢ φυσικὴ, ἢ ἐθιστὴ, τοῦ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν: σώφρων μὲν οὖν, ὁ τοιοῦτος: ἀκόλαστος δὲ, ὁ ἐναντίος.

Quia autem alter quidẽ horum talis est, qualis, non quia persuasus est, persequatur corporis voluptates immodice, quae sunt praeter rectam rationem: hic autẽ persuasus est, quia talis est, vt persequatur ipsas: ille igitur facile aliter persuadetur: hic autem, minime: virtus enim, & prauitas principium, vna quidẽ harum corrumpit: haec autem conseruat: in actionibus autem id, cuius causã res fit, principium est: veluti in mathematicis suppositiones: nam neque illic ratio est, quae doctrinam tradat de principijs: neque hic, sed virtus siue naturalis, siue more parta, recte existimandi de principio: temperans igitur, qui talis est: intemperans autem, huic contrarius.

INFIRMAT, quod supra dixerat, & tamquam ratione concluserat, docens id verum nullo modo esse; contrariumque ipsius credi a nobis debere, & certa ratione comprobatum: facit autem hoc, positis nobis ante oculos, expressisque ambobus, idest incontinente homine, atque intemperante: hoc enim principium est; & quasi firmamentum argumenti; vnde vtitur particula ἐπεὶ, quam, explicatis his, sequetur redditio; vt dixi igitur, fingit ambos hos; inquit enim, Quia vnus horum, incontinens inquam, talis est, atque huius naturae, vt sectetur corporis voluptates, contra quam iubeat recta ratio: idque faciat, non quia persuasus est, curaque vlla posita in eo inde abstettendo: alter autem idest temperans persuasus est, quia talis est, atque ingenij eius, vt valeat persequi ipsas. Hucusque autem sunt ea, quae vt certa ponit, sequitur nunc redditio, & quod inde nascitur: ait enim, ille igitur facile in contrarium persuadebitur, is vero minime: probat hoc dicens, virtutem ac prauitatem, quae sunt contrariae res, habitusque animi oppositi, contraria in nobis efficere, ac moliri, cum ipsarum vna, virtus inquam, principium tueatur, incolumeque seruet, altera autem ipsum perdat atque interimat. Cum vero de principio locutus esset, videretq; longe aliter ipsum capi, diuersis in rebus ac studijs, admonere hoc ipsum etiam voluit, nequis error hic nasceretur, siquis forte nesciret hoc, putaretque falso, eandem semper rationem ipsius esse: inquit igitur, in rebus agendis, finem & cuius causa, in id efficiendum incumbi-

cumbimus, principium esse; statutũ enim in animo habemus, quid moliri velimus, priusquam ordiamur aliquid, idque ipsum initium est; quemadmodum in studijs, opposito modo, vocatur principium: definitiones namque & cetera, quae ponimus, illic principium sunt, & quaestionum, & percepitionum, quae inde aptae sunt; quare addit, neq; in illis rebus extar ratio, doctrinaque vlla, quae id tradat: munus enim hoc est alius scientiae: neque etiam in his, sed virtus hoc docet, siue a natura profecta, siue vsu, & consuetudine parta: monstrat enim haec, quae sint verae opiniones de principio; quare inquit, concludens; temperans igitur hic erit, huiuscemodique omnis, qui veras opiniones, sententiasque in animo habebit; intemperans autem, qui huic contrarius est. Vere autem admonet Lambinus maculosum fuisse hunc locum in libro, qui apud nos olim excusus fuit, quod tamen tunc commissum non fuit vitio exemplaris; in quo recte hoc quoque legitur, sed culpa impressorum, qui negligenter transierunt, id quod corrigere debebant; quod adscripsi integritatis eius codicis tuendae causa.

Ἔστι δέ τις διὰ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον: ὅν, ὥστε μὲν μὴ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κρατεῖ τὸ πάθος: ὥστε δ' εἶναι τοιοῦτον, οἷον πεπεῖσθαι διώκειν ἀνέδην δεῖν τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὐ κρατεῖ: οὗτός ἐστιν ὁ ἀκρατὴς, βελτίων τοῦ ἀκολάστου: οὐδὲ φαῦλος ἁπλῶς: σώζεται γὰρ τὸ βέλτιστον, ἡ ἀρχή: ἄλλος δ' ἐναντίος ὁ ἐμμενετικὸς, καὶ οὐκ ἐκστατικὸς διά γε τὸ πάθος: φανερὸν δὴ ἐκ τούτων, ὅτι ἡ μὲν, σπουδαία ἕξις, ἡ δὲ, φαύλη.

Est autem quidam, qui propter motum turbidum, facile exit e potestate contra rectam rationem, quem, ita vt non agat ex praeceptis rectae rationis, vincit motus: vt autem talis sit, vt persuasus sit, persequi oportere copiose huiusce modi voluptates, non vincit: hic est incontinens, melior profecto intemperante: neque simpliciter malus: conseruatur enim in eo, quod optimum est, principium inquam: alius autem qui persistit, & non patitur se depelli ob motum: perspicuum igitur ex his est, hunc quidem habitum probum esse, alterum autem malum.

Non idem efficiunt affectus in pectoribus dissimilium mortalium, quod proficiscitur a vi, magnitudineque motuum illorum, siue ab imbecillitate personarum, quas inuaserunt: vnde infirmiores facile vincuntur: robustiores autem resistunt, nec patiuntur se labefactari, & a ratione depelli. Tradit igitur, hoc significare volens, extare quempiam, qui ob turbidum motum animi, & quod incensus sit specie alicuius rei iucundae, non vereatur sane peccare, & facere contra rectam rationem, cui tamen ita dominetur perturbatio illa, vt faciat contra rectam, veramq; rationem, victus motu illo, non tamen vt talis redditus sit, itaque deprauatus, vt persuasus sit, statueritque secum, oportere sequi effuse, petulanterq; huiuscemodi voluptates: neque enim tantam vim habuit motus ille, vt hoc praestiterit, penitusq; illum corruperit; hic igitur est, inquit, incontinẽs, qui sane, vt adiungit, est melior, integriorq; intemperante homine, neq; omnino malus, cuius suae sententiae causam affert; ait enim, conseruari adhuc in eo, quod optimum est, idest principium, quo saluo, non omnino de ipso desperandum est: significat etiam inueniri alium penitus ipsi aduersantem: est autem is, qui permanet, obdurat que in proposito illo probo non potiundae turpis voluptatis: neque inde migrat, exitque ob motum prauum, sed constantem se praebet, impetusque voluptatis inhonestae spernit: quare testatur, hunc habitum animi studiosum, probumq; esse, illum vero, incontinentis inquam, malum; neque dubitari de hoc posse. Intelligitur autem ex his verbis, quae notio sit visq; vocis ἐκστατικὸς, qua supra vsus est, ac modo quoque eandem vsurpauit: perspicitur autem e contraria ἐμμενετικὸς: vt enim ἐμμενετικὸς est, qui permanet in praeceptis verae rationis, ita ἐκστατικὸς, qui inde abit, ac migrat.

Πότερον οὖν ἐγκρατής ἐστιν ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ καὶ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων: ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ: καὶ ἀκρατὴς δὲ ὁ ὁποιᾳοῦν μὴ ἐμμένων προαιρέσει: καὶ ὁποιῳοῦν λόγῳ, ἢ ὁ τῷ ψευδεῖ λόγῳ καὶ τῇ προαιρέσει, τῇ μὴ ὀρθῇ, ὥσπερ ἠπορήθη πρότερον.

Utrum igitur continens est, qui in qualibet ratione, & in qualibet electione

perma-

permanet, siue qui in recta: & incontinens is, qui in qualibet electione non permanet, & qualibet ratione, siue qui in falsa ratione, & electione, non recta, quemadmodum prius a nobis de hoc quaesitum est.

INCVMBIT modo auctor in nodum illum soluendum, quem monstrarat: ac sollicitare posse aliquos ostenderat; vtrum scilicet appellandus sit continens, qui sine discrimine vllo permanet, perduratque in qualibet ratione, & qualibet voluntate propositoque, siue dignus sit, qui hoc nomine vocetur, is tantum, qui e recta non patitur se pelli, atque exturbari; contraque de incontinente, vt aperte narrat, de quo commemorat, a se prius quaesitum esse: docet igitur nunc, quomodo hic scrupulus euellatur, atque vtramque sententiam defendi posse, affirmat, verumtamē non proprie, & eodem pacto acceptam, sed aliter, atque aliter sumptam, cum ex accidenti, & improprie non male dicatur continens, qui persistit in qualibet ratione, quam semel amarit; per se autem solus ille, qui in ratione vera, recta que deliberatione perseuerat, quod in contrarium etiam contrario modo cadit, vt indicat: si namque continens foret, qui in qualibet permanet, sequeretur inde incommodum illud, quod supra hic exposuit, & in II. etiam eorum librorum, quorum index est, μεγάλα ἠθικά: illic enim quoque de hoc quaesitum est.

Ἢ κατὰ συμβεβηκὸς ὁ ὁποιᾳοῦν: καθ' αὑτὸ δὲ ὁ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει: ὁ μὲν, ἐμμένει: ὁ δὲ, οὐκ ἐμμένει: εἰ γάρ τις τοδὶ διὰ τοδὶ αἱρεῖται, ἢ διώκει, καθ' αὑτὸ μὲν, τοῦτο διώκει καὶ αἱρεῖται: κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὸ πρότερον: ἁπλῶς δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτό: ὥστε, ἔστι μὲν ὡς ὁποιᾳοῦν δόξῃ: ὁ μὲν, ἐμμένει: ὁ δὲ, ἐξίσταται: ἁπλῶς δὲ, ὁ τῇ ἀληθεῖ.

An ex accidenti qui in qualibet: per se autem qui in ratione vera, & recta electione: hic quidem permanet; hic vero non permanet: si enim aliquis hoc propter hoc sumit, aut sequitur: per se quidem hoc sequitur, ac sumit: ex accidenti autem prius illud: simpliciter autem dicimus, quod per se: quapropter contingit quidem quomodo in qualibet opinione: hic quidem, permanet: hic vero, inde migrat: simpliciter autem, qui in vera.

EXPONERE hic quoque voluit; quid sit id, quod vocauit, ex accidenti sumere sibi aliquid faciendum, siue sequi illud, atque ait. Siquis enim hoc expetit propter hoc, datque operā illi quaerendo eodem consilio; per se quidem posterius hoc expetit, ac sumit: ex accidenti autem, prius illud; exempli gratia, qui Alexandriam nauigat, vt mercaturis faciendis rē quaerat, per se quidem rem, pecuniamque quaeret; ex accidenti autem vitam exponit periculis maris: putat enim illam rationem valde accommodatam esse patrimonio augendo: docet quoque quid sit id, quo vsus est per se, atque inquit, illud idem esse, quod simpliciter aliquid velle, & non quia auxilio sit ad aliud consequendum, statimque concludit rationem ipsam.

Εἰσὶ δέ τινες οἱ ἐμμενετικοὶ τῇ δόξῃ: εἰσὶ δ', οὓς καλοῦσιν ἰσχυρογνώμονας, οἷον δύσπειστοι, καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι: οἱ ὅμοιον μέν τι ἔχουσι τῷ ἐγκρατεῖ: οἷον ὁ ἄσωτος, τῷ ἐλευθερίῳ: καὶ ὁ θρασὺς, τῷ θαῤῥαλέῳ.

Sunt autem quidam, qui facti sunt ad permanendum sua in opinione: sunt autem, quos vocant durae ceruicis homines: veluti qui aegre persuaderi possunt: & non facile in aliam sententiam traduci: qui similitudinem quandam in se habent cum continente viro: & qualem prodigus cum liberali, & audax cum eo, qui sibi fidit.

OSTENDIT inueniri quosdam, qui morem habent obstinate manere in sententia, quos

falso

falso putaret aliquis vnos, atque eosdem esse cum continentibus; voluit igitur errorem eorum, qui ita sentirent, coarguere; quare distinguit ipsos; primumque monstrat, quale genus hoc mortalium sit; atque hos esse, quos Graeci vocant ἰσχυρογνώμονας: nos vulgo durae ceruicis homines ipsos appellamus; interpretatur autem primum, qui sint illi, quos sui illo nomine ostendunt, traditque ipsos esse, quibus aegre, vixque potest aliquid persuaderi, quique non possunt ex vna in aliam sententiam traduci: concedit autem hos similitudinis aliquid in se habere cum continenti, veluti qui patrimonium perdit, cum liberali; & audax, cum magni animi viro, ac forti.

Εἰσὶ δ' ἕτεροι κατὰ πολλά: ὁ μὲν γὰρ, διὰ πάθος, καὶ ἐπιθυμίαν οὐ μεταβάλλει, ὁ ἐγκρατής: ἐπεὶ εὔπειστος ὅταν τύχῃ, ἔσται ὁ ἐγκρατής: ὁ δὲ, οὐχ ὑπὸ λόγου: ἐπεὶ ἐπιθυμίας γε λαμβάνουσι, καὶ ἄγονται πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν.

Sunt autem multis in rebus dissimiles: vnus enim horum, ob motum, & cupiditatem non mutatur, continens scilicet: nam facilis persuasu est, vbi contigerit, continens erit: hic vero non a ratione; quia cupiditates ad se trahunt, & ducuntur multi a voluptatibus.

STATIM declarat hos diuersos esse multis modis, & nullo pacto eosdem haberi debere: quibus autem rebus inter se discrepent, significat: primum igitur inquit, alter horum non mutat sententiam, victus motu animi, & cupiditate, quae ipsum ad se trahat, qui est continens: nam vsu venire ipsi inquit, continenti, vt patiatur se persuaderi aliquando, sine culpa tamen affirmat: alter vero non rationem secutus, variat animum, disceditque a semet ipso; contingere autem hoc multis, quod inquit, vt corripiantur cupiditatibus, aperiantq; ipsis aditum ad se, agantúrque ab ijsdem, planum esse putat atque exploratum.

Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἄγροικοι: οἱ μὲν ἰδιογνώμονες, δι' ἡδονὴν, καὶ λύπην: χαίρουσι γὰρ νικῶντες, ἐὰν μὴ μεταπείθωνται, καὶ λυποῦνται, ἂν ἄκυρα τὰ αὐτῶν ᾖ, ὥσπερ ψηφίσματα: ὥστε μᾶλλον τῷ ἀκρατεῖ ἐοίκασιν ἢ τῷ ἐγκρατεῖ.

Sunt autem durae ceruicis, qui suam sententiam valde amant, & imperiti homines, & agrestes: quorum qui suam sententiam valde amant, ob voluptatem, & dolorem tales sunt: laetantur enim, cum vincunt, aliter sentire de rebus non coacti, & dolent, si infirma fuerint ipsorum tamquam decreta. Quapropter magis similes sunt incontinenti, quàm continenti.

INDICAT, qui sint illi, quos ἰσχυρογνώμονας vocauit: traditque eos esse, qui valde amant suas sententias: & praeterea, qui sunt imperiti rerum, & quasi agrestes homines. Qua de causa primi horum sint tales, firmasque esse velint, ac ratas suas opiniones, exponit: dicit enim a voluptate, atque dolore ipsos informari, reddique magnos amatores suarum opinionum: gaudere autem eos significat, si vicerint, nec passi fuerint ex opinionibus illis suis se extrudi. contraque dolent, si ipsae, tamquam si forent plebiscita, decretaque publica, irritae fuerint; quare inquit, magis similes sunt incontinenti homini, quam continenti, quod ita accipi debere puto: vt enim incontinentes non parent rationi, optimumq; ipsius consilium spernunt, ita genus hoc hominum non cedit verioribus sententijs, atque argumentis.

Εἰσὶ δέ τινες, οἳ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσιν, οὐ δι' ἀκρασίαν: οἷον ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ τοῦ Σοφοκλέους ὁ Νεοπτόλεμος: καίτοι δι' ἡδονὴν οὐκ ἐνέμεινεν, ἀλλὰ καλήν: τὸ γὰρ ἀληθεύειν αὐτῷ καλὸν ἦν: ἐπείσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύδεσθαι: οὐ γὰρ πᾶς ὁ δι' ἡδονήν τι πράττων οὔτ' ἀκόλαστος, οὔτε φαῦλος, οὔτε ἀκρατής, ἀλλ' ὁ δι' αἰσχράν.

Sunt autem quidam, qui non permanent in ijs, quae sibi visa fuerint; non

Mm propter

propter incontinentiam: veluti in Philoctete Sophoclis Neoptolemus, & tamen propter voluptatem non permansit, sed honestam: nam verum proferre erat ei honestum: persuasus autem fuerat ab Vlysse, vt mentiretur: non enim omnis, qui voluptate impulsus aliquid agit, est intemperans, neque prauus, neque incontinens: sed ille, qui turpi.

NARRAT inueniri alios quosdam, qui non permanent in opinionibus, sententijsq; quae semel ipsis visae ac probatae fuerint; nec tamen merito possunt insimulari, vt incontinentes: repudiata enim peiore sententia, meliorem sequuntur: contra autem se gerere incontinentes, apertum est. Exemplo autem, in illustri loco posito, declarat, quod docet, Neoptolemi inquam Sophoclei, etsi conuenit illi cum incontinente, vt ipse quoque voluptatem secutus in eo fuerit, quod tamen refellit noster auctor, ostendens, aliud fuisse genus voluptatis, quod mouit Achillis filium, & non hoc, quod abducit a vero vocato incontinenti; vt enim illa turpis est, ita haec honesta: dignitatem namque in se habet; putauit enim generosus iuuenis eijcere a persona sua vanitatem, ac mendacium, cui incubuerat, persuasus ob publicam vtilitatem ab Vlysse: non esse autem affinem vitio, aut culpae vlli omnem hominem, qui gerit aliquid voluptate captus, sed tantum eum, qui, turpi voluptate inflammatus, fecit id, quod flagitium in se continet.

Ἐπεὶ δ' ἔστι τις, καὶ τοιοῦτος, οἷος ἧττον ἢ δεῖ τοῖς σωματικοῖς χαίρειν, καὶ οὐκ ἐμμένων τῷ λόγῳ, ὁ τοιοῦτος, τούτου καὶ τοῦ ἀκρατοῦς μέσος, ὁ ἐγκρατής: ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς, οὐκ ἐμμένει τῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλόν τι: οὗτος δὲ, διὰ τὸ ἧττόν τι: ὁ δ' ἐγκρατὴς ἐμμένει, καὶ οὐδὲ δι' ἕτερον μεταβάλλει: δεῖ δὲ, εἴπερ ἡ ἐγκράτεια σπουδαῖον, ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας ἕξεις φαύλας εἶναι, ὥσπερ καὶ φαίνονται, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἑτέραν ἐν ὀλίγοις, καὶ ὀλιγάκις εἶναι φανερὰν: ὥσπερ ἡ σωφροσύνη τῇ ἀκολασίᾳ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι μόνον, οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια τῇ ἀκρασίᾳ.

Quia autem est quidam etiam huiuscemodi, vt minus quàm oportet, corporis voluptatibus delectetur, & non maneat in ratione, talis homo, inter hunc, & incontinentem medius est, continens: incontinens enim non permanet in ratione, quia magis aliquid cupit: hic autem, quia minus quippiam: continens autem permanet: & non ob aliud mutatur: opus est autem, si quidem continentia studiosum est, ambo contrarij habitus praui sint, veluti sane apparent: verum quia alter ipsorum in paucis, & raro perspicitur, veluti temperantia intemperantiae videtur contrarium tantum esse: ita & continentia incontinentiae.

DAT operam nunc, vt ostendat, continentiam in medio duorum, aduersantium sibi magnopere, animi habituum collocatam esse, quare posse aliquo modo vocari virtutem: duorum autem horum habituum alter notus omnibus, perspectusque erat, quod alteri non contingebat: fallebat enim multos, quare oportuit primum docere hunc extare. Orditur igitur ab hoc, initio posita particula, qua vtitur ad probandum aliquid, rebus aut satis notis, aut quae non exquisita argumenta requirunt: inquit enim. Quia extat quidam etiam homo talis, qui minus scilicet laetetur, quàm deceat, corporis voluptatibus, & sane inquit, huiuscemodi omnis discedit a ratione, quae vult, vt huiuscemodi voluptates decerpantur, nec culpae aliquid in ipsis capiendis admitti testatur. Sequitur (quae est redditio illius ἐπεὶ idest quia) interiectus est inter hunc, quem modo notauit, & incontinentem, quidam, qui mediam sedem tenet, continens homo: medium autem esse illum declarat, expositis motibus, atque institutis extremorum, qui repugnant sibi; ait enim incontinens est, qui non paret rationi, quia magis quiddam facit; hic vero, quia minus quiddam facit, quid significare autem velit, hac concisa oratione, patet: addit enim, continens autem manet, neque mutatur in alterutrum horum extremorum: oportet igitur inquit, si continentia est quiddam studiosum, laudemque in se habet; ambos contrarios ipsi habitus ma-

los

los esse, ac maculae affines, quemadmodum sane esse perspiciuntur; verum inquit, quia alter horum habituum in paucis reperitur, atque infrequens est, etsi est, apertus non est, neque apparet; eodem pacto, quo temperantia solum videtur aduersari intemperantiae, quia extremum alterum rarum est, & in paucis reperitur, ita continentia sola putatur, quamuis falso, repugnare intemperantiae, quia obscurus est habitus, qui alienus est a corporis voluptatibus, abhoretque ab illis.

Ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ τοῦ σώφρονος καθ' ὁμοιότητα ἠκολούθηκεν: ὅ, τε γὰρ ἐγκρατὴς οἷος μηδὲν παρὰ τὸν λόγον, διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ποιεῖν, καὶ ὁ σώφρων: ἀλλ' ὁ μὲν, ἔχων: ὁ δ', οὐκ ἔχων φαύλας ἐπιθυμίας: καὶ ὁ μὲν, τοιοῦτος, οἷος μὴ ἥδεσθαι παρὰ τὸν λόγον: ὁ δ', οἷος ἥδεσθαι: ἀλλὰ μὴ ἄγεσθαι: ὅμοιοι δὲ, καὶ ὁ ἀκρατὴς, καὶ ὁ ἀκόλαστος: ἕτεροι μὲν ὄντες: ἀμφότεροι δὲ τὰ σωματικὰ ἡδέα διώκουσιν: ἀλλ' ὁ μὲν, καὶ οἰόμενος δεῖν: ὁ δ', οὐκ οἰόμενος.

Quia autem per similitudinem multa dicuntur, continentia illa quoque temperantis, a similitudine quapiam profecta est: continens enim eiusmodi est, vt nihil aduersante ratione propter corporis voluptates efficiat: eodem pacto, & temperans: verumtamen ita, vt hic quidem habeat: hic autem non habeat prauas cupiditates: & vt hic quidem talis sit, vt delectari non valeat praeter rationem: hic autem, vt valeat delectari, non tamen vt ducatur ab illis: similes autem sunt & incontinens, & intemperans, qui sane diuersi inter se sunt; ambo autem corporis iucunditates sectantur: verumtamen vnus eorum existimans, oportere: alter vero, non existimans.

VIDEBAT exquisitus scriptor: & consuetudinis etiam sermonis bene peritus, multa dici per similitudinem quandam, & quae proprie ita vocari non possent; quare vtitur animaduersione hac, tamquam fundamento eius, quod probare volebat: docetque id etiam vsu venire in hac re; cum habitus animi temperantis viri appellari possit continentia illo modo: primum igitur indicat similitudinem, postea differentiam: inquit enim, continens namq; vim eam, & potestatem in se habet, vt valeat nihil efficere ac moliri praeter rationem, vt potiatur corporis voluptatibus, quod existit etiam in temperante; similes igitur in hoc sunt ambo: statim autem dat operam, vt distinguat ipsos, quod facit hoc pacto; ait enim: verum alter horum ardet cupiditate harum rerum; alter vero vacuus est a siti improbarum voluptatum. Amplius ait, alter horum ita factus instructusque est, vt voluptate affici non valeat, repugnante ratione: alter vero vim eam, & potestatem in se habet, vt valeat gustare illas, sed tamen non agi, & raptari ab ipsis. Post diuisos hos & distinctos, addit, similes etiam inter se esse contrarios superioribus, idest, incontinentem, & intemperantem; qui tamen diuersi sunt, vt declarat, posita ante oculos & similitudine eorum, & differentia: alter enim ipsorum arbitratur id facere opportere; alter vero minime.

Οὐδ' ἅμα φρόνιμον, καὶ ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι τὸν αὐτόν: ἅμα γὰρ φρόνιμος, καὶ σπουδαῖος τὸ ἦθος δέδεικται ὤν.

Neque res patitur, vt idem simul prudens, & incontinens sit: simul enim prudens, & studiosus moribus declaratus est extare.

NON patitur beneuolus doctor, decipi atque errare, siqui forte putarent, vnum atque eundem penitus esse prudentem hominem & incontinentem: statim enim hoc praecise negat, etsi infra argumentis id probat: fatetur tamen verum esse, vt aliquis simul prudens sit, ac vir probus, quod a se prius declaratum affirmat, ac ratione confirmatum: nihil enim vetat, quin mores boni coniungantur cum prudentia, quin potius ipsa sine honestate vitae non manet, cum moderetur motibus animorum, & sit tamquam norma quaedam omnis prudentia.

Ἔτι οὐ τῷ εἰδέναι μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ τῷ πρακτικός: ὁ δ' ἀκρατὴς, οὐ πρακτικός: τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι: διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐνίοτε φρόνιμοι εἶναί τινες: ἀκρατεῖς δὲ, διὰ τὸ τὴν δεινότητα διαφέρειν τῆς φρονήσεως τὸν εἰρημένον τρόπον ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις: καὶ κατὰ μὲν τὸν λόγον ἐγγὺς εἶναι: διαφέρειν δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν.

Praeterea non inde solum constat prudens, quod sciat, sed quod rebus agendis aptus sit: incontinens autem non est aptus rebus agendis: solertem autem nihil prohibet incontinentem esse: quapropter videntur aliquando prudentes non nulli esse: incontinentes autem, quia solertia discrepat a prudentia, modo exposito in primis sermonibus: & quia ratione quidem propinquae sunt: differunt autem inter se electione.

ALTERUM hoc argumentum est, quo idem probat: ostendit enim praeter intelligentiam, requiri etiam ut prudens paratus sit ad agendum: contra autem minime factus est incontinens ad peragenda ea, quae antequam animo commotus esset, admonente ratione, cognoscebat vera esse, & oportere fieri. Cum sepatasset hos; adiunxit fieri posse, ut qui par est, valdeque similis prudenti, vocatus a Graecis δεινὸς, ab interpretibus, astutus, quod non placet, siue habilis, est autem acer, ac vehemens in rebus agendis, ad exitumque; perducendis, idem sit incontinens, quod cum affirmasset, tamquam cumulum nobis praebere voluit, hinc fieri, proficiscique, ut non nulli prudentes viri esse aliquando videantur, qui sunt incontinentes, quod discrepat habitus hic, appellatus δεινότης, ea ratione solum, qua supra a nobis significatum est suo loco, idest in VI. horum librorum: ceteris autem rebus pares ipsi inter se sunt, cum sint ratione vicini ac propinqui, discrepent autem fine, & delectu rerum, qui prudentiae semper est honestus, rectusque: alterius huius quilibet.

Οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς, καὶ θεωρῶν, ἀλλ' ὡς ὁ καθεύδων, ἢ οἰνωμένος: καὶ ἑκὼν μέν: τρόπον γάρ τινα εἰδὼς, καὶ ὃ ποιεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα: πονηρὸς δ', οὔ: ἡ γὰρ προαίρεσις, ἐπιεικής: ὥσθ' ἡμιπόνηρος, καὶ οὐκ ἄδικος: οὐ γὰρ ἐπίβουλος: ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν, οὐκ ἐμμενετικὸς: οἷς ἂν βουλεύσηται: ὁ δὲ μελαγχολικὸς, οὐδὲ βουλευτικὸς ὅλως.

Neque iam ut intelligens, & contemplans, sed ut dormiens, vel vino oppressus: & sponte quidem: aliquo enim modo intelligens, & quod facit, & cuius causa facit: prauus autem, minime: electio enim proba est: quapropter semiprauus, & non iniustus: neque enim insidiosus est: unus enim ipsorum non perstat plerumque iniis, quae deliberarit: qui autem in atram bilem proclivus est, penitus non solet deliberare.

REPETIT quaestionem supra explicatam: accurateq; iterum de ipsa disserit, cum multum faciat ad naturam incontinentis hominis cognoscendam; illa autem est: utrum improbe faciat, intelligens quid agat, siue contra se contaminet propter insciniam eorum flagitiorum, ut cum voluerit, ipsum scientem admittere culpas illas, quoquomodo sciens dici possit: inquit igitur nunc, cum concedat, eum scientem efficere ac moliri, non capi debere ita scienté esse, ut est, qui plane intelligit, ac tunc ipsum contemplatur, totoq; animo conuersus est in eam cogitationem, verum ut qui dormit, siue vigilans, vino oppressus est, & temulentus factus: eundemq; adiungit, existimari debere, sponte sua facere, quippe cũ aliquo modo sciens agat, & quae gerit, & cuius rei causa, in ea incumbit, liberat autem ipsum scelere ac graui delicto: neq; vult vocari posse merito paruum, cum electio eius, & quod facere statuerit, aequum, moderatumq; sit; cum tamen talem hominem integrum esse, vacuumq; penitus a culpa dicere non possit; concedit, eum dimidia sui parte prauum esse. non tamen totú. Addit etiam eum iniustum virum vocari non posse, atque id, quia insidiator non est, neque dolo utitur: cum sint autem duo genera incontinentiae, duoque fontes, originesque huius culpae, quarum una est, quod non tuetur, seruatque, quod suasit ratio: altera vero, quod propter vehementem cupiditatem, qua inflammatus est, non consulit rationem, qui abducitur his a recto, labiturque, non potest iure bono iniustus appellari.

Καὶ ἔοικε δὴ ὁ ἀκρατὴς πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους: χρῆται δ' οὐδενὶ, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν. Ἡ πόλις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει: ὁ δὲ πονηρὸς, χρωμένῃ μὲν τοῖς νόμοις: πονηροῖς δὲ χρωμένῃ.

Et similis vtique est incontinens ciuitati, quae cuncta quidem sciscit, quae opus est, & leges habet vtiles ciuitati: non vtitur autem ipsis, veluti Anaxandrides lepide quendam insimulauit. Hoc ciuitas voluit, quae leges suas nihil curat: prauus autem similis est vtenti quidem legibus, malis autem vtenti.

VT rem magis declararet, apertiusque ostenderet, quid intersit inter incontinentem hominem, & prauum, vitioque affinem, vsus est simili, valde accommodato ad rem illustrandã: ait enim, Incontinentem hominem similem esse ciuitati, quae ciuitas sciscit quaedã, quae vtilia sunt reipublicae; quaeque tempus postulat, cum legibus bonis vtatur, nullis tamen eorum vtitur, neque efficit ea, quae leges iubent, quemadmodum commemorat, Anaxandridem comicum illusisse Atheniensibus, vt opinor, in fabula quadam sua, asperxisseque conuicio; ponit autem senarium ipsius, cuius sententia plana est; contra autem ait, prauum virum similem esse ciuitati illi, quae paret tamen legibus: inutilibus autem, ac malis. Poetae huius multis locis meminit Athenaeus; morem vero fuisse veterum illorum comicorum, non libere solum accusare ciuitatem, sed petulanter ipsi maledicere, notum est.

Ἔστι δ' ἀκρασία, καὶ ἐγκράτεια περὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τῶν πολλῶν ἕξεως: ὁ μὲν γὰρ ἐμμένει, μᾶλλον: ὁ δ' ἧττον, τῆς τῶν πλείστων δυνάμεως: εὐιατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, τῶν βουλευσαμένων μὲν, μὴ ἐμμενόντων δέ: καὶ οἱ δι' ἐθισμοῦ ἀκρατεῖς, τῶν φυσικῶν: ῥᾷον γὰρ ἔθος μετακινῆσαι φύσεως: διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ ἔθος χαλεπὸν, ὅτι τῇ φύσει ἔοικεν, ὥσπερ καὶ Εὔηνος λέγει. Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμεναι φίλε. καὶ δὴ Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι: τί μὲν οὖν ἐστι ἐγκράτεια καὶ τί ἀκρασία, καὶ καρτερία, καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

Versatur autem incontinentia, & continentia circa id, quod superat multorum hominum habitum: hic enim permanet magis: hic vero minus, quam ferat vis & potestas plurimorum: ex omnibus autem incontinentiis minore labore curatur ea, qua qui atra bile premuntur, peccant, quam eorum, qui deliberarunt quidem, non permanserunt autem: & qui consuetudine quadam se incontinenter gerunt, quam qui natura in ipsam proni sunt: facilius enim est consuetudinem mutare, quam naturam: hanc enim ob causam, consuetudinem quoque arduum est, quia similis est naturae: quemadmodum Euenus testatur. Aio diuturnam meditationem esse amice, & iam Hanc hominibus, cum ad extremum venit, fieri naturam. Quid igitur sit continentia, & quid incontinentia, & tolerantia, & mollities, & quomodo se habent hae inter se, traditum est.

IN extremo huius praeceptionis admonet non nulla, quae pertinere videbantur ad pleniorem doctrinam duarum harum, contrariarum inter se, dispositionum. Primum igitur docet: sunt enim numero tria, in quo conueniat ipsis, & inquit, continentiam, atque incontinentiam versari circa id, quod superat, ac vincit habitum animi plurimorum hominum; quod quomodo contingat, exponit, dicens, alteram harum, continentiam inquam, manere magis in eo, quod rectum esse iudicat, & oportere seruari, quam faciat vis ac facultas maioris partis mortalium: alteram autem minus: reperiuntur enim multi homines, qui facilius se abstinent a turpibus voluptatibus, quam faciant incontinentes; Alterum est, quod tradit minore negotio posse sanari incontinentiam, qua laborant ij, qui feruntur praecipites ad potiundas voluptates corporis ob atram bilem, impellentem vehementer ipsos ad eas perfruendas, quam ij, qui deliberarunt secum prius, ipsas esse declinandas, non tamen perdurarunt in eo consilio. Tertium est, nisi existimandum sit, hoe

esse partem secundi, illos, qui sunt incontinentes more, malaque consuetudine, facilius itidem posse curari, quàm qui natura proni sunt ad incontinentiam, cuius suae sententiae caussam adfert, hoc pacto: dicit enim, ob hoc arduum esse consuetudinem mouere, abigereque a se, quia mos est similis naturae, quod Eueni poëtae testimonio confirmat, qui hoc affirmarat duobus suis hexametris carminibus, quae citat. Vtitur post haec, vt solet, quasi peroratione, commemoratque, quid praestiterit vicino hoc superiore loco: statimque aggreditur aliam materiam, quam se omittere non debuisse confirmat.

Περὶ δὲ ἡδονῆς, καὶ λύπης θεωρῆσαι τοῦ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφοῦντος: οὗτος γὰρ τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, πρὸς ὃ βλέποντες, ἕκαστον, τὸ μὲν, κακὸν: τὸ δ', ἀγαθὸν ἁπλῶς λέγομεν.

De voluptate autem, & dolore contemplari est eius, qui ciuilem disciplinam subtiliter considerat: hic enim finis architectus est: ad quem finem respicientes nos, vnumquodque hoc quidem malum, hoc autem bonum simpliciter dicimus.

Cvm de virtutibus ac vitijs studiose praecepisset, & his, quae morum sunt, & his, quae rationis: posteaque de alijs dispositionibus, quae similitudinem quandam in se continent verarum, propriarumque virtutum; sed aut superant vim earum bonitate, ac laude, aut ita inquinatae sunt, perditaeque, vt magis referre videantur naturam, ingeniumque beluarum, quàm animantium, quae participes sunt rationis, in quibus explicandis, cum accurate quaesitum esset de continentia, & incontinentia, vt virtute, vitioque, quod instar est temperantiae, atque intemperantiae, quarum & ipsarum materia sunt voluptas, & dolor, & virtutum, & vitiorum, quae propriae sunt morum: nunc existimauit, oportere sedulo se de ipsis disputare, personamque, quam suscepit, hoc requirere; antequam tamen incipiat de his disserere, ostendere voluit, se omittere non posse, quin hoc praestet, quod fecit etiam initio duorum consequentium librorum, in quibus de amicitia copiose loquitur: potuisset enim fortasse suspicari aliquis, non esse accommodatam huic scriptioni disputationem de voluptate, quod fecit, vt prius id refelleret, conuenireque personae id suae ostenderet. Idem igitur hic, vt opinor facit: tribusque argumentis vtitur ad hoc constituendum aptis, quorum primum est, quod ait. Officium eius esse de voluptate ac dolore videre, qui suscepit hanc curam, professusque sit disciplinam ciuilem se traditurum, cum sit hic architectus quidam, conditorque eius, finis, ad quem finem, nos cuncta referentes, directis semper oculis in ipsum, dicimus ipsa siue bona, siue mala; vtimurque ipso tamquam norma quadam certa, quae nos errare non sinat,

Ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπισκέψασθαι περὶ αὐτῶν: τήν τε γὰρ ἀρετὴν, καὶ τὴν κακίαν τὴν ἠθικὴν, περὶ λύπας, καὶ ἡδονὰς, ἔθεμεν.

Adhuc autem vnum est eorum, quae necessario intueri debemus: virtutem enim, ac vitium, quae morum sunt, circa dolores & voluptates collocauimus.

Alterum hoc argumentum est, quo confirmat idem, vel potius sine culpa se hoc omittere non potuisse declarat, cum sit vnum eorum, quae necessaria sunt ad plenam intelligentiam, praeceptionemque eorum, quae docentur his libris, cum traditum sit, & tamquam certum, solidumque positum: virtutem omnem morum; eodemque pacto vitium eiusdem generis, versari circa voluptates, ac dolores, quod, quemadmodum hic suo loco commemorat, ita etiam in VII. libro auscultationis naturalis: dixit enim illic quoque, omnem moralem virtutem versari circa voluptates, & dolores corporis, in quem locum Simplicius haec adnotauit, assuefieri voluptate affici ac dolore, non temere, verum ob ea, quae decent, ac rectum est, & quantum, & qualem, moralem virtutem parere.

Καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οἱ πλεῖστοι μεθ' ἡδονῆς εἶναι φασὶ: διὸ καὶ τὸν μακάριον ὠνομάκασιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν.

Et vitam beatam plurimi cum voluptate esse aiunt: quapropter virum beatum a gaudio nominarunt.

TERTIVM hoc argumentum est, quo itidem ostendit, se in voluptatem, doloremque explicandum incumbere debuisse, cum bona & magna pars eorum, qui praeceperunt aliquid de vita beata, cum voluptate ipsam iunctam esse, copulatamque voluerint, quorum auctoritati adiungit rationem nominis alterius, quo Graeci appellant beatum hominem: non solum enim ipsum vocant εὐδαίμονα, verum etiam μακάριον, quod nomen ipse putat conformatum esse a verbo χαίρειν, quod valet gaudere, & voluptate affici; cuius sententiae fuit etiam Homerus, qui in externis bonis noluit esse positam vitam beatam, neque copia ipsorum, cum cecinit. ὣς οὔ τοι χαίρων τοῖσδε κτεάτεσσιν ἀνάσσω. quod est vbertas horum bonorum non me beatum efficit; vt accepit etiam Plutarchus in libello, quo instruxit adolescentes ad fructus magnos sine vlla labe, ac detrimento, capiendos e lectione poetarum: dixit enim hoc fecisse, vt Homerum superiore versu, ita etiam plane aperteque Menandrum, cum in fabula quadam induxit quempiam ita loquentem, ἔχω δὲ πολλὴν οὐσίαν, καλοῦμαι δὲ πλούσιος ὑπὸ πάντων, μακάριος δ' ὑπ' οὐδενός, fatetur enim ille, se amplum patrimonium habere, vocarique a cunctis mortalibus locupletem: beatum vero a nemine. versus autem superior Homericus acceptus est e IIII. libro Odysseae, illic editus a Menelao.

Τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ, οὐδεμία ἡδονὴ εἶναι ἀγαθόν: οὔτε καθ' αὑτό, οὔτε κατὰ συμβεβηκός: οὐ γὰρ εἶναι ταὐτὸ ἀγαθόν, καὶ ἡδονήν: τοῖς δ' ἔνιαι μέν, εἶναι: αἱ δὲ πολλαί, φαῦλαι: ἔτι δὲ τούτων τρίτον, εἰ καὶ πᾶσαι ἀγαθόν, ὅμως μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι τὸ ἄριστον ἡδονήν.

His igitur videtur nulla voluptas esse bonum, neque per se, neque per accidens: non enim idem esse bonum, ac voluptatem: his vero quaedam bonae quidem: multae autem malae: adhuc autem tertium horum: etsi cunctae bonum forent, tamen non vsu venire potest, vt voluptas sit optimum.

CVM constituerit officium suum, seque, ostenderit, debuisse disserere de voluptate ac dolore, vt mos ipsius est, exponit sententias, quae de ipsa fuerint, superiorum: sunt autem illae tres; quarum prima est, quod commemorat, visum esse non nullis, nullam voluptatem esse bonum, neque per se, & sua vi, neque ex accidenti, vt vsu veniat aliquando eam aliquid boni parere; id quod illi probabant hoc argumento: aiebant enim vnum, atque idem nullo pacto esse bonum, ac voluptatem, verum quod necessario futurum erat, si earum prius illud fuisset. Narrat post hoc extitisse alios, quibus visum sit, quasdam voluptates bonum esse: multas vero ipsarum, malas, & deterioris notae: vnde nihil boni vnquam proficiscerentur, ob vilem, & indignam viro ipsarum naturam: hi vero, cum diuiserint ipsas, eruditius locuti de voluptate sunt: moremque doctorum hominum de obscuris rebus praecipientium, secuti fuere. Amplius autem inquit, extat tertium quoddam, quod contra ipsos adferri potest; non quaerere eos modo, sit ne bonum voluptas, siue non sit, neque sollicitos de hoc esse, sed scire cupere, an voluptas sit optimum omnium, tamen non fieri posse, vt voluptas sit optimum omnium: aliud enim est, participem esse alicuius rei, aliud illam ipsam rem esse absolutam, & quae ad summum peruenerit.

Ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθόν, ὅτι πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή: οὐδεμία δὲ γένεσις συγγενὴς τοῖς τέλεσιν, οἷον οὐδεμία οἰκοδόμησις οἰκία.

Omnino igitur non esse bonum, quia omnis voluptas est generatio in naturam sensilis: nulla autem generatio est eiusdem generis, cuius sunt fines: veluti nulla aedificatio est domus.

EXPONIT nunc argumenta, quibus confirmabatur prima illa opinio, quae voluptatem penitus spoliabat bonitate; valet igitur, aiebant, ad ostendendum, nullam voluptatem esse bonum, definitio voluptatis, quae in ore est omnium, illa autem est, cuius etiam meminit in I. libro de arte dicendi, voluptatem esse generationem in naturam, quae cum sensu fit. Addebant huic alteram propositionem, quare concludebant vi ambarum, quod probandum ipsis erat; ea autem est, nullam generationem alicuius rei esse eiusdem generis, cuius est finis, cum finis igitur bonum sit, sequitur initium, ortumque ipsius non esse bonum: simili autem hoc firmabant, declarabantque, verum esse: opera enim, aiebant, quae

ponitus

ponitur in domo aedificanda, non est domus, quae domus finis fuit illius operae, studijque quod posuit faber, in eo opere moliendo, domoque aedificanda.

Ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς: ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ: ἔτι ἐμπόδιον τῷ φρονεῖν, αἱ ἡδοναί: καὶ ὅσῳ μᾶλλον χαίρει, μᾶλλον: οἷον τὴν τῶν ἀφροδισίων: οὐδένα γὰρ ἂν δύνασθαι νοῆσαι τι ἐν αὐτῇ: ἔτι τέχνη οὐδεμία ἡδονῆς: καίτοι πᾶν ἀγαθὸν, τέχνης ἔργον: ἔτι τὰ παιδία, καὶ τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς.

Praeterea homo temperans fugit voluptates. Adhuc prudens, quod sine dolore est, persequitur, non quod iucundum est. Adhuc voluptates impedimento sunt prudentiae muneribus: & quanto magis aliquis gaudet, tanto magis: veluti voluptatem, quae capitur e rebus venereis: nemo enim cogitare aliquid potest, dum ipsa fruitur. Adhuc voluptatis nulla est ars: atqui bonum omne videtur artis opus esse: Adhuc pueri, & beluae voluptates persequuntur.

SEQVVNTVR primam, iam expositam rationem, quinque aliae, quae idem confirmant, rationes: breuiter nunc tactae vel indicatae potius, & vt apertae, & vt quae infra refellentur: harum prima est. Homo temperans fugit voluptates, quod non faceret, si voluptas bonum foret: secunda. Vir prudens sectatur indolentiam, non iucunditatem, quod faceret, si voluptas bonum esset: neque enim, cum sit prudens, fallere hoc ipsum posset: tertium argumentum. Impedimento sunt voluptates muneribus prudentiae, & quanto maiores illae, vehementioresque fuerint, tanto magis optimis consilijs, actionibusque honestis aduersantur: hoc enim valet, & quanto magis aliquis gaudet, potiturque eis, tanto magis impediunt: veluti, aiebant: exemplo enim valde noto, & satis percepto, hoc confirmabant: voluptas, quae capitur e Venere: nemo enim, dum fruitur ipsa, valet versare mente quicquam, cogitareque: quartum. Nulla ars est, aiebant, quae moliatur, fabricetque voluptates, cum omne bonum videatur esse artis alicuius opus; quintum. Pueri, & beluae sequuntur voluptates, non viri, qui in se habeant aliquid grauitatis.

Τοῦ δὲ μὴ πάσας σπουδαίας, ὅτι εἰσὶ καὶ αἰσχραὶ, καὶ ὀνειδιζόμεναι, καὶ ὅτι βλαβεραί: νοσώδη γὰρ ἔνια τῶν ἡδέων.

Argumento autem est, non esse cunctas voluptates probas, quod sunt, & turpes, & quae obyciuntur ijs, qui in ipsis volutantur, & quae damnum adportant: morbos enim gignunt non nullae res iucundae.

VERE dictum esse aiebant, non esse cunctas voluptates probas, honestasque, quod e numero ipsarum sunt quaedam turpes, & quae obijci solent his, qui non veriti sint illis potiundis se tradere: nisi enim hoc exploratum ipsis foret, non auderent homines contra tantum consensum amantium ipsas illas vituperare. Praeterea aiebant, quia reperiuntur, quae noceant, quomodo autem hoc fieret, ostendebant: aiebant enim, Non nullas res iucundas, & quae suauitatis plenae sunt, gignere morbos, id quod ita apertum erat, vt non putarent, confirmare id oportere.

Ὅτι δ᾽ οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονὴ, ὅτι οὐ τέλος, ἀλλὰ γένεσις: τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν ταῦτ᾽ ἐστίν.

Non esse autem optimum omnium voluptatem significat, quod finis non est, sed generatio: quae igitur dicuntur, sunt ferme haec.

SIGNIFICABANT etiam, non esse optimum voluptatem, quia voluptas non est finis: finem vero illud esse, quod praestet ij omnibus, quae ipsi antecedunt, ac seruiunt, & ne dum finis sit, extremumque, quo ferimur, est potius ortus, & initium quoddam, quam finis rationem habeat; post quod testatur, quae feruntur de voluptate, iudiciaque homi-

aum, qui de ipsa quaesiuerunt, esse ea, quae tradita sunt, in quae tamen accuratius consideranda, & vt res postulabit, penitus explodenda toto animo nunc incumbet.

Ὅτι δ᾽ οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα μὴ εἶναι ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον: πρῶτον μὲν, ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς: τὸ μὲν γὰρ, ἁπλῶς: τὸ δὲ, τινὶ, καὶ αἱ φύσεις, καὶ αἱ ἕξεις ἀκολουθήσουσιν: ὥστε καὶ αἱ κινήσεις, καὶ αἱ γενέσεις ἀκολουθήσουσι: καὶ αἱ φαῦλαι δοκοῦσαι, ἁπλῶς φαῦλαι: τινὶ δ᾽, οὔ: ἀλλ᾽ αἱρεταὶ τῷδε: ἔνιαι δὲ, οὐδὲ τῷδε, ἀλλὰ ποτὲ καὶ ὀλίγον χρόνον: αἱρεταὶ δ᾽, οὔ: αἱ δὲ, οὐδὲ ἡδοναὶ, ἀλλὰ φαίνονται: ὅσαι μετὰ λύπης, καὶ ἰατρείας ἕνεκεν: οἷον αἱ τῶν καμνόντων.

Non effici autem vi horum argumentorum, vt voluptas non sit bonum, neque etiam optimum, ex his perspicuum est: primum quidem, quia bonum duobus modis dicitur: hoc enim, simpliciter: alterum vero, cuipiam: atque naturae, & habitus comitabuntur. Quapropter motus, & generationes comitabuntur: & quae malae videntur, simpliciter malae: cuipiam autem homini non malae, sed expetendae huic: quaedam autem neque huic, sed aliquando, & paruo tempore: expetendae autem nullo pacto: hae vero ne voluptates quidem, sed videntur, quae cũ dolore sunt, & medendi causa adhibentur, quales sunt aegrotantiũ.

INCIPIT perscrutari sententias modo expositas, de voluptate: primamque ipsarum primum aggreditur, contra quam dicit, non effici, neque concludi per ea, quae sumpta sunt in ipsa, allataque, quin possit voluptas bonum esse atque optimum etiam omnium bonorum, quod planum, apertumque futurum esse pollicetur, vi eorum, quae afferet. Ordiatur autem a diuisione boni, cui comitari affirmat diuisionem naturarum hominum, & habituum, & quemadmodum bonum duobus modis dicitur, ita etiam dicantur, & naturae ipsae, & habitus. Boni igitur duo genera esse inquit, quorum vnum per se, suaque vi bonum sit; alterum vero ex accidenti; quare addit, & naturae & habitus comitabuntur: quapropter & motus, & generationes comitabuntur huic distinctioni, & ipsarum, quae malae, vitioque affines esse videntur, partim simpliciter, absoluteque tales sunt, partim, non malae, verum accommodatae, expetendaeque huic homini. Adiungit repetiri quoque alias eiusdem generis, quae scilicet simpliciter bonae non sunt, sed aliter distinguantur, vt nemini etiam omni tempore expetendae sint, sed certis tantum quibusdam temporibus, In ijs etiam non diuturnae, sed quae breues sint, minime autem sint expetendae. Inueniri etiam aliud genus ipsarum inqvit, quae etsi vocentur voluptates, nõ tamen dignae sunt hoc nomine, sed tantum vmbram quandam ipsarum, & speciem habent, quae vero hae sint indicat: illae inquam, quae innectae sunt cum dolore, & paena, quales sunt, quae pellendi a nobis morbi causa adhibentur, veluti inquit, aegrotantium voluptates.

Ἔτι ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ μὲν, ἐνέργεια: τὸ δ᾽, ἕξις: κατὰ συμβεβηκὸς αἱ καθιστᾶσαι εἰς τὴν φυσικὴν ἕξιν, ἡδεῖαί εἰσιν: ἔστι δ᾽ ἡ ἐνέργεια ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ὑπολοίπου ἕξεως, καὶ φύσεως: ἐπεὶ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἡδοναί: οἷον αἱ τοῦ θεωρεῖν ἐνέργειαι, τῆς φύσεως οὐκ ἐνδεοῦς.

Adhuc quia boni, hoc quidem, est muneris: functio: hoc autem, habitus: ex accidenti, quae constituunt in habitum naturalem, iucundae sunt: est autem functio in cupiditatibus habitus eius, cuius vestigium restat & naturae, quia etiam sine dolore, & cupiditate sunt voluptates: veluti functiones contemplandi, cum natura non egeat aliqua re.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem probat, cuius fundamentum est, id quod iam demonstratum fuit, diuisio inquam boni, qua declarat res non nullas bonas vocari, quia sunt functiones quales illae, quae proficiscuntur a virtute, vt actio fortitudinis, temperantiae,

rantiae, liberalitatis, ceterarumque itidem virtutum: alias vero, quia sunt habitus, qui pariunt ipsas. Vtitur autem hac diuisione tamquam solo ac crepidine, quae sustineret, quod adiungendum erat; quare non rationibus id confirmauit, vt solet facere, cum initio ponit ἐπεὶ, cuius redditio vicina est, statimque sequitur, voluptates illas, quae constituunt in naturalem, integrumque habitum, qui habitus amissus erat, ex accidenti iucundas esse, & non per se, in quo autem maneat, intelligaturque esse actio haec atque functio, declarat, significatque, exerceri ipsam in cupiditatibus explendis, instaurandisque habitus eius, in quo vestigium restabat habitus pleni, ac naturae, quae causa est inquit, vt non sit haec perfecta voluptas: quam ansam accusandi voluptatem nacti sunt, qui eam improbarent: nam extare etiam ait voluptates non nullas, quae sine dolore ac cupiditate, suauitatis multum pariant, quales sunt functiones rerum contemplandarum, in quibus obeundis natura manca, debilisque non est, vt oporteat ipsam reficere atque instaurare. Haec videtur esse sententia alterius lectionis: duobus enim modis locus hic legitur, magnopere inter se discrepantibus; quod ad sententiam pertinet. D. Thomas hanc ipsam lectionem sequitur, alterius autem mentionem nullam facit, quae pro ἐπιλοίπου, habet ὑπολοίπου, etsi ipsa quoque in multis antiquis exemplaribus inuenitur: nam vnum spectaui, cuius fidem olim cum in alijs valde probassem, in hoc tamen auctoritatem eius secutus non fui, in quo cum intus sit ὑπολοίπου, in margine tamen eius, adnotatum est γρ. ὑπολοίπου: inueni quoque doctos viros, quibus sententia haec non displiceret. In alijs quoque multis magnisque difficultatibus, quas habet cura haec, studiumque declarandi antiquos Latinos aut Graecos scriptores, est etiam haec, non parua sane, nec quae facile superari possit: intelligo autem, quae nascitur a varietate scipturae, cuius rei testimonium esse volui duos hos vicinos sibi locos: quemadmodum enim superior duobus modis legitur, ita hic tribus: sunt enim libri in quibus legatur ἐνδεοῦς, sunt etiam, in quibus ἐνδεῶς ὄντος, vidi etiam in quo scriptum foret ἐνεργοῦς ὄντος, quatum lectionum, quae vera sit alijs iudicandum relinquo.

Σημεῖον δ' ὅτι οὐ τῷ αὐτῷ ἡδεῖ χαίρουσιν, ἀναπληρουμένης τε τῆς φύσεως, καὶ καθεστηκυίας: ἀλλὰ καθεστηκυίας μὲν, τοῖς ἁπλῶς ἡδέσιν: ἀναπληρουμένης δὲ, καὶ τοῖς ἐναντίοις: καὶ γὰρ ὀξέσι, καὶ πικροῖς χαίρουσιν: ὧν οὐδὲν οὔτε φύσει ἡδὺ, οὔθ' ἁπλῶς ἡδύ: ὥστ' οὐδ' αἱ ἡδοναὶ: ὡς γὰρ τὰ ἡδέα πρὸς ἄλληλα συνέστηκεν, οὕτω καὶ αἱ ἡδοναὶ, αἱ ἀπὸ τούτων.

Signum huius rei est, quod nō eadem re iucunda gaudent, cum expletur adhuc natura, & cum iam cōstituta est: sed constituta quidē rebus simpliciter iucundis: cum expletur autem etiam contrarijs: etenim acidis, & amaris gaudent, quorum nullum est neque natura, neq; simpliciter iucundum: quapropter neque voluptates: quemadmodum enim ea, quae iucunda sunt, inter se constant, ita & voluptates, quae inde proficiscuntur.

ARGVMENTATVR a signo; eoque quod ab hominibus fit probare volens, actionem, quae incumbit in explendam naturam, non esse voluptatem: neque parere puram, veramque suauitatem. Notam igitur huius rei esse ait, quod homines non gaudent ijsdem rebus, cum natura expletur, atque id, quod amissum est, admouetur: & cum constituta est, atque integra, nulla sui parte imminuta ac contaminata, docet, rem ita se habere, vt dixit, cum perspiciatur integra natura, & bene constituta, mortales obectari cibis, qui simpliciter iucundi, suauesque sunt; cum vero imminuta, restituitur, non tantum his suauibus scilicet, verum etiam contrarijs, si forte meliorum suauiorumque non sit copia, aperit ipse, quos intelligat: videmus enim inquit ipsos sumere res acidas, & amaras, quae & ipsae, etsi palato gratae non sunt, tamen famem, sitimque pellunt, quod significauit etiam ipse adiungens, quarum rerum nulla neque natura, suaque vi, neque simpliciter suauis; sed contigit, vt sumerentur, quia, quo tunc eget natura, adportant, corporique praebent; etsi gratae sua vi, acceptaeq; non sunt. Sequitur apud auctorem, quod requirebatur ad concludendum, id quod monstratum est, vsu venire in cibis, & ijs, quibus vescimur, idem etiam seruari, locumque habere in voluptatibus ipsis, cum, quam rationem habent inter se res efficientes voluptates, talem habent voluptates, quae inde nascuntur: vt quaedam ipsarum scilicet sint per se bonae, quaedam vero non sua ui, sed ex accidenti. Declarat, quod hic traditur ab auctore, id quod narratur a M. Cicerone in V. Tusculana his verbis. Da-

tius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit vnquam se bibisse iucundius: sequitur alterum illic exemplũ huius eiusdẽ rei de Ptolemaeo rege.

Ἔτι οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι εἶναι βέλτιον τῆς ἡδονῆς, ὥσπερ τινές φασι, τὸ τέλος τῆς γενέσεως· οὐ γὰρ γενέσεις εἰσὶν· οὐδὲ μετὰ γενέσεως πᾶσαι, ἀλλ' ἐνέργειαι, καὶ τέλος· οὐδὲ γινομένων συμβαίνουσιν, ἀλλὰ χρωμένων· καὶ τέλος οὐ πασῶν ἕτερόν τι, ἀλλὰ τῶν εἰς τὴν τελέωσιν ἀγομένων τῆς φύσεως.

Adhuc necesse non est aliud quippiam esse melius voluptate, vt non nulli aiunt, finem inquam generationis: non enim generationes sunt: neque cum generatione cunctae, sed functiones, & finis: neque cum gignuntur res quaepiam, contingunt, sed cum vtimur nos ipsis: & finis non omnium aliud quippiam, sed earum, quae ad perfectionem naturae perducuntur.

Vt commemorauit supra in sententijs exponendis de voluptate, erant, qui dixerant, si foret etiam omnis voluptas bonum, non tamen inde sequi, vt voluptas vlla sit summum bonum. refellit igitur argumentum, quo illic vtebantur ad declarandum, non esse genus vllum voluptatis, quod optimum vere appellari possit, cum omnis voluptas sit generatio: ait igitur, necesse non est eo nomine, vt aliud quippiam sit melius, praestantiusque voluptate cuiusmodi illi dicebant esse extremum, finemque illius generationis, atque id, quia voluptates generationes non sunt, vt illi falso putabant; neq; cunctae profectae a generatione: sunt enim functiones, & res contraria penitus generationi, id est finis. Addit etiam, eidem opinioni redarguendae accommodatum, easdem non peruenire ad nos, exortis aliquibus rebus, sed vtentibus nobis, gerentibusque quasdam res, vnde illae manant. Tertium etiam quiddam adiungit, quod & ipsum ad opinionem illam explodendam valet: ait enim finem omnium non esse diuersum, sed earum tantum, videlicet actionum, quae ductae a principio origineque sua, perducuntur ad perfectionem naturae, quae manca erat ac defecerat.

Διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ, αἰσθητὴν γένεσιν φάναι εἶναι τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον, ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως· ἀντὶ δὲ τοῦ, αἰσθητὴν, ἀνεμπόδιστον· δοκεῖ δὲ γένεσίς τις εἶναι, ὅτι κυρίως ἀγαθόν· τὴν γὰρ ἐνέργειαν, γένεσιν οἴονται εἶναι· ἔστι δ' ἕτερον.

Quare non belle se habet dicere, sensilem esse generationem voluptatem, sed potius dicendum est, functionem esse habitus eius, qui sit secundum naturam, & pro sensilem, quae sine impedimento sit: putatur autem generatio esse, quia est bonum proprie: functionem enim, generationem esse arbitrantur: est autem aliud.

Hoc corollarium est: cum enim iam probasset, quod proposuerat, admonere etiam voluit, peccare illos, qui censerent voluptatem esse generationem sensilem, & in quo peccarẽt, ostendere; duo enim errata ipsorum monstrat, quae, dat operam etiam, vt emendet ac corrigat: inquit enim, eos non generationem, definiendo ipsam, dicere debuisse, sed potius actionem, functionemve habitus, qui natura constaret, & pro voce sensilem, quam adposuerat ad generationem, dicere actionem illam liberam, solutamque esse omni re, quae impedire ipsam, turbareque posset. Rectum etiam esse existimauit, indicare fontem huius erroris, & quae res ipsos in fraudem traxisset docere: nam inquit. Videtur enim, falsoque putatur esse generatio, quia est proprie bonum: actionem enim illi arbitrantur esse generationem, in quo falluntur, cum sit aliud.

Τὸ δ' εἶναι φαύλας, ὅτι νοσώδη ἔνια ἡδέα, τὸ αὐτὸ, καὶ ὅτι ὑγιεινὰ ἔνια φαῦλα πρὸς χρηματισμόν· ταύτῃ οὖν φαῦλα ἄμφω, ἀλλ' οὐ φαῦλα κατά γε τοῦτο· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν ποτὲ βλάπτει πρὸς ὑγίειαν.

esse

Esse autem malas, quia non nullae res iucundae gignunt morbos, idem etiam in hoc locum habet, non nullas res salubres malas esse ad pecuniam cogendam: hac igitur ratione ambo mala sunt, sed non mala ad hoc sunt: quia videre animo res obscuras obest aliquando valetudini.

CONFUTAT sententiam eorum, qui probare volebant, non omnem voluptatem esse bonam; ostendentes quasdam res iucundas gignere morbos, corporique detrimenti non parum adferre: docet igitur hoc inane esse, nec eam vim habere, quam falso putabant, ipsam habere, quamuis negari non possit, quin id, quo vtebantur ad confirmandam suam opinionem, verum sit, inueniri scilicet res non nullas suaues, refertasque voluptate, quae nocent: simili autem vritur, ad hoc confirmandum, atque ait, hoc adferre, perinde esse ac dicere quasdam res salubres esse malas, quia obsunt rei familiari, studioque augendi patrimonij: magni enim parantur quaedam medicamenta: concedit igitur & res illas iucundas, & has salubres hoc nomine appellari malas: nam quin efficiant, quod dictum est, nemo negaret: verumtamen malae inquit, absolute appellari non possunt, qua ratione & iucundae sunt & salubres: quia aliquando etiam contemplatio veritatis mala diceretur, cum adferat detrimenti non nihil valetudini.

Ἐμποδίζει δὲ οὔτε φρονήσει, οὔθ' ἕξει οὐδεμιᾷ ἡ ἀφ' ἑκάστης ἡδονή, ἀλλὰ αἱ ἀλλότριαι: ἐπεὶ αἱ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, καὶ μανθάνειν, μᾶλλον ποιοῦσι θεωρεῖν, καὶ μανθάνειν.

Nihil autem impedimenti adfert, neque prudentiae, neque alij vlli habitui voluptas, quae a singulis exoritur, sed alienae: nam quae oriuntur a contemplando, & discendo, efficiunt, vt magis contemplari, & discere valeas.

QVI aduersabantur voluptati, in alijs ad opinionem suam confirmandam aiebant, nullam voluptatem esse bonam, atque id, quia impedimento esset prudentiae, nec fineret, eam fungi muneribus suis. Respondet igitur hoc verum non esse: nam neque prudentiae, neque vlli alij habitui moram quippiam ac molestiae gignit voluptas, quae inde proficiscitur, propria & germana: alienas enim esse affirmat, quae hoc efficiunt, quod confirmat vi illius, quod videmus vsu venire in contemplatione, & cognitionem rerum maximarum: voluptates enim, quae inde percipiuntur, nullam labem apportant, nec quicquam detrimenti pariunt contemplationi ipsi, ac perceptioni optimarum rerum, immo potius augent ipsas, ac meliores, acutioresque reddunt ad munus illud suum obeundum, atque omni ex parte perficiendum.

Τὸ δὲ τέχνης μὴ εἶναι ἔργον μηδεμίαν ἡδονήν, εὐλόγως συμβέβηκεν: οὔτε γὰρ ἄλλης ἐνεργείας οὐδεμιᾶς τέχνη ἐστίν, ἀλλὰ τῆς δυνάμεως: καίτοι καὶ ἡ μυρεψικὴ τέχνη, καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ δοκεῖ ἡδονῆς εἶναι.

Quod aiunt autem non esse artis opus nullam voluptatem, ratione euenit: neque enim vllius alius functionis ars est, sed facultatis: quamquam & vnguentariorum ars & coquorum videtur voluptatis esse.

QVOD etiam excogitatum est, inquit, ad honore spoliandam voluptatem, potius valet ad eius dignitatem augendam: id autem est, quod aiebant, voluptatem nullam opus esse alicuius artis, cum res eximiae ac praestantes studio, & opera, alicuius artis efficiantur. Respondet igitur, consentaneum hoc esse, & merito fieri: neque enim alius vllius functionis extare artem: sed munera, & functiones proficisci a potestate, ac facultate illarum rerum gerendarum: artes enim nos erudiunt tantum, efficiuntque habiles ad ea obeunda. Cum autem concessisset, quod statim repudiare poterat, atque inficiari, postea illud ipsum negat, falsumque esse docet, cum & vnguentarij, & coqui suas artes habeant, quibus instruantur ad voluptates efficiendas: illae namque artes sunt, & ita saepe appellantur, etsi

non probantur probis & moderatis viris: Vocatur autem a magistris dicendi argumentum hoc κατ' ἔνστασιν, ἀντιπαράστασιν: cuius vim, & rationem omnem exponit diligenter Hermogenes, praecipiens de statibus causarum cap. περὶ στοχασμοῦ: ipsumq; exemplis etiam, cuiusmodi sit, declarat. Neq; tamen id in vsu tantú oratorum est; verumetiam philosophorú: quemadmodú enim eo vtitur hoc in loco Aristoteles, ita etiam in extremo categoriae de substantia, vbi primú, contra aduersarium, qui obiecerat. Non solum substantiam, vnam & eandem numero, cótraria suscipere, sed etiam orationem, & opinionem: vtitur ἀντιπαραστάσει, postea que, vehementius ipsum vrgens, contra eum expedit ἔνστασιν, non aliter, atque hic facit; quo loco ad extremum itidem vtitur instantia: eripitq; ipsi, quod aliquo modo concesserat. Docet auté magister ille dicendi, licere ab vtraq; initium sumere, in quo ostendit seruiendum esse naturae rei, ac causae; Qui orditur ab instantia (ita, enim vocata est, a recentioribus, quae appellatur a Graecis ἔνστασις) pugnat violentius cum aduersario: qui a παραστάσει, mitiorem primo se contra illum praebet: postquam tamen cum ipso egit obscure, aduersatur ei aperte, statuq; causae depellere ipsum conatur. Haec quoq; ab Ammonio significantur in loco, quem supra indicaui, explicando, sed cum explanata non sit, (quod sciam) haec concertatio a Latinis; ab Argyropylo certe tacta non fuit, non inutile, vt arbitror, erit, exemplum Hermogenis vertere. Vocatus in iudiciú fuerat puer, quod ornatui corporis plurimum indulgeret, quasi quaestum inde facturus: dictumq; ab accusatore, id maribus non licere, quae est ἔνστασις, cui respondet reus; Licere id legibus, tunc accusator confert se ad παράστασιν, atq; ait, Non tamen tanto studio, neq; istum ob finem. Ammonius autem hoc pacto, & vim argumenti, & nomina, quo appellatae sunt partes ipsius, declarat. Ἀντιπαράστασιν enim esse inquit, accipere iniectum telum dicereq;, si id etiam verú esset, non tamen ipsum eam vim habere, vt frangat id, quod dictum fuerat. Ἔνστασιν vero statim se opponere acriter.

Τὸ δὲ, τὸν σώφρονα φεύγειν, καὶ τὸν φρόνιμον διώκειν τὸν ἄλυπον βίον, καὶ τὸ τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκειν, τῷ αὐτῷ λύεται πάντα: ἐπεὶ γὰρ εἴρηται, πῶς ἀγαθαὶ ἁπλῶς, καὶ πῶς οὐκ ἀγαθαὶ πᾶσαι αἱ ἡδοναὶ, τὰς τοιαύτας τὰ παιδία, καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ τὴν τούτων ἀλυπίαν ὁ φρόνιμος, τὰς μετ᾽ ἐπιθυμίας καὶ λύπης, καὶ τὰς σωματικάς: τοιαῦται γὰρ αὗται: καὶ τὰς τούτων ὑπερβολὰς, καθ᾽ ἃς ὁ ἀκόλαστος, ἀκόλαστος. διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας: ἐπεὶ εἰσὶν ἡδοναὶ καὶ σώφρονος.

Quod itidem aiunt, temperantem fugere voluptates, & prudentem persequi vitam vacuam a dolore, & pueros, & beluas persequi, eodem argumento omnia dissoluuntur: quia enim dictum est, quo pacto bonae simpliciter, & quo pacto non bonae cunctae voluptates, huiuscemodi pueri, & beluae persequuntur, & vacuitatem harum vir prudens, has inquam, quae iunctae sunt cum cupiditate, & dolore, & corporeas: huiuscemodi sunt hae: & harum exuperantias, per quas intemperans, dictus intemperans. quare temperans fugit has: quia sunt voluptates etiam temperantis.

FRANGIT paruo labore tria, quae allata erant, ad voluptatem labefactandam: illa autem paucis commemorat, statimq; affirmat, quod dixi, vno & eodem argumento cuncta infirmari: id autem est, distinctio voluptatum, cum de quibusdam ipsarum id vere dicatur: de alijs autem non nullis falso: inquit igitur: Quia dictum supra est, quo pacto simpliciter bonae sunt: & quo pacto itidem non bonae cunctae voluptates, sequitur redditio, quae est, huiusce modi voluptates; idest posterius ipsarum genus, pueri & beluae sectantur, idest, corporis, & quae ardorem nó paruum in se habent, & dolorem, si potiri ipsis nequiuerint: earundemq; vir prudés vacuitatem doloris amat: eodemq; pacto declinat ac vitat nimium ipsarum, & vbertatem, quam nimiam copiam persequédo homo intemperans talis euasit, quae causa est inquit, vt homo temperans, ne se inquinet, fugiat has: nam non desunt etiam voluptates, quas sine culpa, ac macula vlla decerperet possit talis vir, ac temperans.

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη κακὸν, ὁμολογεῖται, καὶ φευκτόν: ἡ μὲν γὰρ, ἁπλῶς κακόν: ἡ δὲ, τῷ πῇ, ἐμποδιστική: τῷ δὲ φευκτῷ τὸ ἐναντίον, ᾗ φευκτόν τι, καὶ κακὸν, ἀγαθόν: ἀνάγκη οὖν τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν τι εἶναι.

Atqui dolorem esse malum, ac rem fugiendam, consentiunt omnes: hic quidem simpliciter malus est: hic vero, quod aliquo modo, cum impediendi vim habeat: quod autem rei fugiendae contrarium est, qua fugienda illa est, ac mala, bonum est: necesse igitur, voluptatem bonum quoddam esse.

CVM exposuisset sententias superiorum de voluptate, ac dolore, earundemque & confirmationes, & dissolutiones ostendisset, nunc incumbit in hoc, vt probet voluptatem esse bonum, si non omnem, quasdam tamen ipsarum: orditur autem monstrare hoc a contrario: inquit igitur. Quin etiam, dolorem esse malum, & fugiendum, consentiunt omnes mortales, & tamen constat inter omnes, merito numerari debere ipsum in rebus malis, non tamen eodem pacto ipsum talem esse, & molestum, odiosumque declarat: tum quoddam ipsius genus sua ui, simpliciterque malum sit: aliud autem aliter, & aliquo modo, quod aduersetur bono, nec sinat eum ad nos penetrare, qua ratione & ipsum, non sine causa, malum existimandum sit. Addit autem, ad concludendum necessarium, id quod aduersatur rei fugiendae, oppositumque ipsi est, si sumatur vt tale, & qua ratione ipsi aduersatur, ac repugnat, non aliter, ac fortuito, bonum esse; vnde perspicitur, vt significat, voluptatem esse vnam rerum bonarum.

Ὡς γὰρ Σπεύσιππος ἔλυεν, οὐ συμβαίνει ἡ λύσις: ὥσπερ τὸ μεῖζον τῷ ἐλάττονι, καὶ τῷ ἴσῳ, ἐναντίον: οὐ γὰρ ἂν φαίη ὅπερ κακόν τι εἶναι τὴν ἡδονήν.

Ut enim Speusippus soluebat, non exitum habet solutio: veluti maius minori, & aequali, contrarium est: non enim diceret vere malum esse quoddam, voluptatem.

CVM ratione conclusisset id, quod volebat, vt qui sciret doctum virum, & quem Plato tamquã heredẽ suae disciplinae reliquerat, aliter de hoc sensisse, opinionem ipsius refellit, aitque. Nam quomodo dissoluere hunc nodũ conatus est Speusippus, non procedit neq; exitum habet: aiebat autem ille; voluptatem, & dolorem duo mala esse, contraria inter se, atq; e regione posita: bonum autem esse; quod vtriusque medium foret; similique ad hoc constituendũ vtebatur, idemq; in hoc vsu venire dicebat, quod in maiore: ipsum enim minori, & aequali oppositum esse. Affirmat igitur, hoc verum non esse Aristoteles, dicens, neminem facile inuentum iri, qui ãiãt voluptatem esse plenum, integrumque malum: &, vt ipse loquitur, ὅπερ κακόν idest κυρίως: valere autem hoc ὅπερ, veteres illi Graeci interpretes auctoris testantur. Quod vero iudicium fuerit Speusippi de his rebus, significauit etiam A.
» Gellius cap. VII. libri VIII. haec autem verba ipsius sunt. Speusippus, vetusque omnis
» Accademia, voluptatem, & dolorem, duo mala esse dicunt, opposita inter se: bonum au-
» tem esse, quod vtriusque medium foret.

Ἄριστον δ' οὐδὲν κωλύει ἡδονήν τινα εἶναι, εἰ ἔνιαι φαῦλαι ἡδοναί, ὥσπερ καὶ ἐπιστήμην τινὰ, ἐνίων φαύλων οὐσῶν.

Nihil prohibet autem, quin voluptas aliqua sit summum bonum: etsi non nullae voluptates malae sunt, veluti scientiam aliquam, non nullis malis existentibus.

CVM probasset, voluptatem esse bonum, adiungit modo nihil prohibere, quin voluptas aliqua optimum sit: etsi non nullae extant, quae plane malae sunt, & vitio affines, vt obsceuae, ac viles: confirmat hoc simili, idemque in hac re contingere inquit, quod vsu venit in artibus ac doctrinis, quarum vna aliqua optima esse potest, etsi non nullae ipsarum malae, tenuesque sunt.

Ἴσως δὲ καὶ ἀναγκαῖον, εἴπερ ἑκάστης ἕξεώς εἰσιν ἐνέργειαι ἀνεμπόδιστοι, εἴθ' ἡ πασῶν ἐνέργειά ἐστιν, εὐδαιμονία: εἴτε ἡ τινὸς αὐτῶν, ἂν ᾖ ἀνεμπόδιστος, αἱρετωτάτην εἶναι: τοῦτο

δ' ἐστὶν

δὴ ἔστιν ἡδονή, ὥστε εἴη ἄν τις ἡδονὴ τὸ ἄριστον, τῶν πολλῶν ἡδονῶν φαύλων οὐσῶν, εἰ ἔτυχεν, ἁπλῶς.

Fortaſse autem etiam neceſſarium, ſiquidem vniuſcuiuſque habitus ſunt functiones vacuae ab impedimento, ſiue cunctarum functio ſit vita beata: ſiue alicuius ipſarum, ſi fuerit ſine vllo impedimento, quae ſit maxime expetenda: hoc autem eſt voluptas. Quapropter eſſet vtique aliqua voluptas optimum, multis voluptatibus malis exiſtentibus, ſi ita contigit, ſimpliciter.

ADIVNGIT ei, quod dixerat de perfectione ipſius, ſummoque loco non ſolum id quod dixit, vſu venire, verum fortaſſe etiam id neceſſarium eſſe, eum ſingulorum habituum ſint quidam vacui ab impedimento, ac mora omni, ſiue habituum horum ſimul omnium actio eſt beatitudo, ſiue, vnius cuiuſpiam ipſorum, qui praeſtet ceteris, cum ſit maxime expetenda, quae profecto actio nihil aliud eſt, quam voluptas. Concludit autem, eum ſe putet comprobaſſe, quod volebat dicens; quapropter eſſe poterit quaedam voluptas, optimum, quamuis multae, ſi forte inquit hoc contingat, ſint malae, atque abiectae.

Καὶ διὰ τοῦτο πάντες τὸν εὐδαίμονα ἡδὺν οἴονται βίον εἶναι· καὶ ἐμπλέκουσι τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν εὐλόγως· οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια τέλειος, ἐμποδιζομένη· ἡ δ' εὐδαιμονία, τῶν τελείων.

Et hanc ob cauſam cuncti vitam beatã iucundam eſſe arbitrantur, & adnectunt voluptatem ad beatitudinem non ſine ratione: nulla enim functio muneris alicuius perfecta eſt, ſi impeditur: beatitudo autem vna eſt rerum perfectarum.

QVIS non videat hoc eſſe corollarium? eum enim oſtendiſſet, extare voluptatem quandam, quae iure dici poſſit optimum quiddam eſſe, hinc natum eſſe inquit, vt cuncti mortales arbitrentur, omnem vitam beatam iucundam eſſe, atque adnectunt voluptatem ad beatitudinem. Plures autem extitiſſe, qui finem bonorum non ſimplicem ponerent, ſed concretum e duabus rebus, ſatis notum eſt; quod M. etiam Cicero in II. libro de finibus commemorauit, cuius haec verba ſunt hoc exponentis. Calipho adiunxit ad honeſtatem voluptatem, Diodorus ad eandem honeſtatem adiunxit vacuitatem doloris: laudat autem hos noſter, qui expertem voluptatis noluerunt eſſe vitam beatam; recteq; ſenſiſſe affirmat: inquit enim ratione hoc confirmans: nulla enim actio perfecta eſſe poteſt, cui impedimenti aliquid allatum ſit: beatitudo autem eſt vnum eorum, quae perfecta, abſolutaque ſunt.

Διὸ προσδεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἐν σώματι ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκτὸς, καὶ τῆς τύχης, ὅπως μὴ ἐμποδίζηται ταῦτα.

Quapropter eget beatus vir bonis corporis, & bonis externis, necnon fortunã propitia: ne haec impediantur.

HOC quoque corollarium eſt quod planius perſpicitur, quam ſuperius illud, manare ex eo, quod proxime dictum fuerat, ac ſpeciẽ corollarij magis retinet, ait enim. Quapropter eget adhuc vir beatus, praeter actionem, proficiſcentem a virtute, ac vacuam ab omni moleſtia, bonis corporis, & ijs quoq;, quae extra hominem ipſum poſita ſunt; quae autem ipſa ſint, apertum eſt. Addit etiam, requiri tertium quoddam, quod & ipſum magni momenti ſit ad tuendam vitam beatam, ideſt fortunam beneuolam, & tamquam ventos ſecundos rerum ſuarum, ne tempteтur, labefacteturque vita illa, referta tot tamque magnis bonis: impedimentiq; inde non parum accipiat. Eſt autem haec ſententia illa, quae magnos aduerſarios habuit; totamque familiam, poſt ipſum, exortam, grauem inimicam, & quae accerime contra eam pugnarit.

Οἱ δὲ, τὸν τροχιζόμενον, καὶ τὸν δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα, εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθός, ἢ ἑκόντες, ἢ ἄκοντες, οὐδὲν λέγουσι.

Qui autem aiunt, eum, qui in rota torqueatur, & in magnas calamitates inciderit, beatum esse, si fuerit vir probus, siue sponte sua, siue inuiti, nihil dicunt.

FALLVNTVR magnopere, qui putant, haec Aristotelem dixisse contra Stoicos, qui aetate Aristotelis non dum erant: peccarunt igitur inscitia temporum: semina sane extabant earum opinionum, quas postea amplexati sunt illi, eruta e varijs, dissentientibusque inter se disputationibus Socratis, vnde plures familiae philosophorum natae sunt, sed hoc relicto, quod exploratum est, inquit auctor. Qui autem aiunt, eum, qui in rotam agitur, ac torquetur vehementer, grauibusq; alijs casibus oppressus est, beatum esse, si vir probus sit; siue sponte sua id dicant, & quod verum hoc putent, siue coacti id fateri, nihil dicunt; quorum extremorum verborum vis haec est, vt tradat; eos non dignos esse, quibus respondeatur, cũ tam absurdam sententiam ament: ipsamque probare alijs conentur: hoc enim valet, nihil eos dicere, vt in vltimo quoq; horum librorum locutus est: est enim elegans sermo, Atticusq;, nec in consuetudine solum doctorum virorum, sed etiam multorum hominum, vt conijcere licet ex loco hoc Terentij. Nihil dicis Parmeno; existimari enim debet hoc ipsum Latinum ex Graeco poëta Menandro expressisse. Simplicius quoque, in praedicamentis, περὶ ὁμωνύμων, longe a principio, interpretatur hunc morem loquendi accurate, inquit enim, suos Graecos, cum vident quempiam, verba sanè facientem, inania autem dicentem, & quae nullo modo intelligi, probarique possint, ita loqui consuesse; affirmareque, eum nihil dicere. Intelligere autem Aristotelem, cum τροχίζωσιν inquit, genus illud tormenti, siue potius supplicij, cuius & vsus, & nomen restitit in Gallia, cum animaduertitur legibus in nefarios & consceleratos homines, perspicuum est. Saepe autem miratus sum, quod M. Cicero dixit in V. Tusculana de Theophrasto, quum ait, vexari eum solitum, quod in libro, quem scripsit de vita beata, voluerit eum, qui torqueatur, qui crucietur, beatum esse non posse: addatque haec verba. In eo etiam putatur dicere, in rotam (id est genus quoddã tormenti apud Graecos) beatam vitam non ascendere: nõ vsquam id quidé dicit omnino, sed quae dicit, idem valét, quasi non aperte hoc dicat ipso hoc in loco doctor ipsius, nomenq; Graecum rotae ponat: plane igitur hinc cognoscitur, M. Tullium non valde versatũ fuisse in lectione horum de moribus librorum: neq; enim oportuisset purgare Theophrastũ, quod iudiciũ, auctoritatemq; sui doctoris, & in sententijs ipsis, & in verbis secutus esset. Idẽ etiam fecit Cicero in particula, quae restat libri IIII. Academicarũ quaestionũ: insimulat enim illic quoq; Theophrastum: narratq; ipsum spoliasse virtutem suo decore: imbecillamq; reddidisse; cũ negarit in ea sola positum esse beate viuere: quis enim nescit, ita quoque de ipsa existimasse Aristotelem: non erat igitur ipse eo nomine accusandus.

Διὰ δὲ τὸ προσδεῖσθαι τῆς τύχης, δοκεῖ τισι ταὐτὸν εἶν᾽ ἡ εὐτυχία τῇ εὐδαιμονίᾳ, οὐκ οὖσα: ἐπεὶ καὶ αὐτὴ ὑπερβάλλουσα, ἐμπόδιός ἐστι: καὶ ἴσως οὐκ ἔτι εὐτυχίαν καλεῖν δίκαιον: πρὸς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ὅρος αὐτῆς.

Quia autem eget fortuna, videtur quibusdã idem esse felicitas, quod beatitudo, quae nullo modo eadem est: quia & ipsa cum immodica est, impedimento est, & fortasse nõ amplius ipsam felicitatem appellare decet: ad beatitudinem enim terminus ipsius refertur.

VVLT sane non carere vitam beatam bonis, quorum bonorum domina est fortuna; dilargiturque ipsa, quibus ei placet: non tamen putat vnam, eandemque esse felicitatem, & beatitudinem: felicitatem enim voco εὐτυχίαν, vt veteres illi Latini capiebant hoc nomen: veritus igitur Aristoteles, ne aliqui in hoc errarent, vt sane multitudo ipsa faciebat, admonuit hoc, ortumq; huius errati indicauit, ac distinxit ipsa: inquit igitur hoc nullo modo verum esse, quia vbertas horum bonorum nimiaq; copia, ne dum iuuet, impedit potius, & ita denique, vt amplius non debeat felicitas appellari, quod probat, ostendens terminum horum fortunae bonorum, ac mensuram referri debere ad vitam beatam: quapropter cum violat ipsam, impeditque copia illa eorum, nomen amittit: nec amplius appellari debet felicitas, nec prosperitas.

Καὶ τὸ διώκειν δὲ ἅπαντα καὶ θηρία, καὶ ἀνθρώπους τὴν ἡδονὴν, σημεῖόν τι τοῦ εἶναί πως ἄριστον αὐτήν. Φήμη δ᾽ οὔτι γε πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα λαοὶ. Πολλαὶ φημίζουσι.

Et persequi autem cuncta, & beluas, & homines voluptatem, signum quoddam est, quod ipsa sit optimum. Fama vtique non penitus interit, quam populi multi ediderint.

QVI criminabantur voluptatem in alijs multis, supra expositis ab auctore, dicebant, pueros, & bestias sequi voluptatem, non graues & sapientes viros: ipse autem nunc inquit contrarium efficere volens, cuncta & beluas, & homines ipsos persequi summo studio voluptates, quod indicium est bonitatis ipsarum: neque enim aliter & expertes rationis animantes, & participes consensuras inter se fuisse: confirmat autem hoc celebri, ac valde probata sententia Hesiodi, qui dixerat, non esse omnino inanem & contemnendam famam, quam multi mortales edunt. Nos quoque vulgo dicimus, quod idem valet, vocem populi, multitudinisque, Dei ipsius vocem esse.

Ἀλλ' ἐπεὶ οὐχ ἡ αὐτὴ, οὔτε φύσις, οὔθ' ἕξις ἡ ἀρίστη, οὔτ' ἔστιν, οὔτε δοκεῖ: οὐδ' ἡδονὴν διώκουσι τὴν αὐτὴν πάντες: ἡδονὴν μέντοι πάντες.

Sed quia non eadem, neque natura, neque habitus optimus est, neque videtur: neque etiam voluptatem persequuntur eandem omnes: voluptatem certe omnes.

CVM videret autem repugnare aliquo modo suo iudicio, quod vsu veniebat, varias, & diuersas voluptates populos sectari; docet hoc non impedire, ortu monstrato, causaque huius varietatis: proficisci enim inde hoc affirmat, quod non eadem natura: habitusque optimus neq; est omnium mortalium, neque videtur esse: alia enim natura est optimi pueri, alia senis, alia feminae, alia maris, quae dissimilitudo nascitur a moribus, & institutis vitae longe alijs: satis autem esse affirmat ad id, quod tradidit constituendum, quod cunctae animantes sequuntur voluptatem, quaecunque voluptas illa sit.

Ἴσως δὲ καὶ διώκουσιν, οὐχ ἣν οἴονται, οὐδ' ἣν ἂν φαῖεν, ἀλλὰ τὴν αὐτήν: πάντα γὰρ φύσει ἔχει τι θεῖον: ἀλλ' εἰλήφασι γε τὴν τοῦ ὀνόματος κληρονομίαν αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ, διὰ δὲ πλειστάκις τε παραβάλλειν εἰς αὐτὰς, καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν, διὰ τὸ μόνας γνωρίμους εἶναι, ταύτας μόνας οἴονται εἶναι.

Fortasse autem & persequuntur, non quam putant, neque quam affirmarent, sed eandem: cunctae namque res habent natura quiddam diuinum: sed creuerunt nominis hereditatem corporis voluptates, quia plerumque homines se adplicant ad ipsas, atque omnes participes sunt ipsarum: quia igitur ipsae solae notae sunt, has solas putant esse.

CVM concessisset homines non eandem omnes voluptatem sequi, sed alios alias, ac valde inter se saepe remotas: nunc tamquam mutat sententiam, & reuocat, quod dimiserat: inquit enim, nisi fallor: Fortasse autem sequuntur voluptatem, pronique ad eam adipiscendam sunt, non sane quam amant, putantque se persequi, neque quam, si quaesitum id ex ipsis foret, se sequi dicerent, verumtamen eandem cuncti. Quomodo autem hoc cötingit, quod admirabile est, aperit; cuncta enim inquit habent in se diuinum quippiam, cuius adipiscendi desiderio inflammata sunt, etsi voluptatis nomine non appellantur, verum inquit, adeptae sunt hoc nomen, & tāquam creuerunt hereditatem ipsius (ita enim loquitur quoque auctor μιμαφμικὸν) corporis voluptates, quia saepe homines incurrunt in ipsas, omnesque mortales participes ipsarum sunt, & quia hae solae sunt notae omnibus, has solas esse rentur, ceterae saepe fallunt.

Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι εἰ μὴ ἡδονὴ ἀγαθὸν, καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἔσται ζῆν ἡδέως τὸν σπουδαῖον: τίνος γὰρ ἕνεκα δέοι ἂν αὐτῆς, εἴπερ μὴ ἀγαθὸν, ἀλλὰ καὶ λυπηρῶς ἐνδέχεται ζῆν: οὔτε κακὸν γὰρ, οὔτ' ἀγαθὸν ἡ λύπη, εἴπερ μηδ' ἡδονή: ὥστε διὰ τί ἂν φεύγοι: οὐδὲ δὴ ἡδίων ὁ βίος ὁ τοῦ σπουδαίου, εἰ μὴ καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ.

Perspicuum autem est, quod, nisi voluptas bonum sit, & functio muneris ipsius, non licebit beate viuere beatum virum: cuius enim causa opus foret ipsa, siquidem non bonum, verumetiam cum dolore contingit: vt viuat, neque malum enim, neque bonum, dolor, siquidem neque voluptas. Quapropter cur vtique fugiat. Neque iam iucundior vita studiosi, nisi etiam functiones ipsius.

NON posse praeterea dubitari ostendit, quin voluptas bonum sit, actioque ipsius, ac functio itidem bona: si namque hoc non foret, spoliaretur vir beatus suauitate omni: nec liceret ipsi iucunde viuere, quod absurdum est, nec probari vllo pacto potest: cur enim aliter inquit, adiungi ad ipsum deberet, nisi hoc efficeret, voluptas, quae seiungi ab eo non posse semper dicta est, vsque veniret, vt ille cum dolore vitam traduceret. Ostendit etiam necessario futurum esse, vt duo inde incommoda nascantur, & stultae admodum sententiae, quarum prior est, quod dolor non esset, neque bonum, neque malum, si eadem foret natura voluptatis, quare inquit, cur fugiendus esset beato viro: altera autem, quod vita probi viri, & cumulati omni virtute, iucundior qualibet non esset, nisi actiones ipsius, functionesque iucundae forent, & suauitate conditae, ac contingeret aliquando, vt ipsa iuncta esset cum dolore, quod absurdum est: hoc igitur declarat, voluptatem esse bonum, cum ornet vitam beatam, adportetque illi id, sine quo tueri personam eam non posset.

Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἐπισκεπτέον τοῖς λέγουσιν, ὅτι ἔνιαί γε ἡδοναὶ αἱρεταὶ σφόδρα, οἷον αἱ καλαί, ἀλλ' οὐχ αἱ σωματικαί, καὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος: διὰ τί οὖν αἱ ἐναντίαι λῦπαι, μοχθηραί: κακῷ γὰρ ἀγαθὸν ἐναντίον.

De corporis autem voluptatibus considerandum est ijs, qui dicunt, voluptates quasdam expetendas esse valde; ceu honestas, non autem corporis, & circa quas versatur intemperans: cur igitur contrarij dolores: praui, malo enim bonum contrarium.

PROBAVIT modo, quandam voluptatem esse bonum, cum prius communiter multa de voluptatibus disseruisset, nunc scrupulum quendam monstrat, quem nisi euellisset, futurum fuit, vt aliquos perturbaret, cum a ratione quadam, non inani, proficisceretur: hoc igitur efficere studens, inquit. De corporis voluptatibus cogitandum est ijs, qui aiunt, quasdam voluptates valde expetendas esse, cuiusmodi sunt, vt aiebant, voluptates honestae; nullo autem pacto quae corporis sunt, in quibusque volutatur homo intemperans, tamquam in suo campo; quomodo igitur contingit, vt dolores, qui aduersantur his voluptatibus, contrarijque affines ipsis sunt, praui sint; culpaeque: malo enim inquit, bonum repugnat, non malum. Cum ita ostenderit, quod molestum est, incumbet nunc in hunc nodum dissoluendum, duplici nisu vtens, hoc pacto.

Ἢ οὕτως ἀγαθαὶ αἱ ἀναγκαῖαι, ὅτι καὶ τὸ μὴ κακὸν, ἀγαθόν ἐστιν.

An ita bonae, quae necessariae sunt, quia etiam, quod non est malũ, bonum est.

AN inquit hoc pacto, e numero voluptatum corporis illae, quae necessariae sunt, oriunturque a rebus, quibus carere non possumus, si vitam tueri volumus, bonae appellantur, quia quod malum non est, rationem boni habet: simpliciter enim ipsae neque bonae, neque malae sunt, mediamque sedem inter has tenent: haec prior ratio est, qua refellit, quod obiectum fuit: sequitur altera, quae est haec.

Ἢ μέχρι του ἀγαθαί: τῶν μὲν γὰρ ἕξεων, καὶ κινήσεων, ὅσων μή ἐστι τοῦ βελτίονος ὑπερβολή: οὐδὲ τῆς ἡδονῆς: ὅσων δ' ἐστι, καὶ τῆς ἡδονῆς ἐστι: τῶν δὲ σωματικῶν ἀγαθῶν ἔστιν ὑπερβολή: καὶ ὁ φαῦλος, τῷ διώκειν τὴν ὑπερβολήν ἐστιν: ἀλλ' οὐ τὰς ἀναγκαίας: πάντες γὰρ χαίρουσί πως, καὶ ὄψοις, καὶ οἴνοις, καὶ ἀφροδισίοις, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ: ἐναντίως δὲ ἐπὶ

τῆς λύπης· οὐ γὰρ τὴν ὑπερβολὴν φεύγει, ἀλλ' ὅλως· οὐ γάρ ἐστι τῇ ὑπερβολῇ λύπη ἐναντία, ἀλλ' ἢ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολήν.

An vsquequo bonae sunt: habituum enim, & motuum, quorum non extat melioris exuperantia, neque etiam voluptatis; quorum autem extat, & voluptatis extat. Corporis autem bonorum extat exuperantia, & malus homo est, quia persequitur exuperantiam: sed non necessarias: cuncti enim homines gaudent aliquo modo, & epulis, & vino, & Venere, verum non vt oportet: contra se res habet in dolore: non enim exuperantiam fugit, sed penitus: non enim exuperantiae dolor contrarius est, praeterquam persequenti exuperantiã.

AN inquit, hae quoque voluptates; si modice vsurpentur, & vsque ad certum quendam terminum, bonae vocari possunt; id quod constituit hoc pacto: habituum enim & motuum illorum, quorumcunque non extat nimium, neque exuperantia melioris partis, neque etiam voluptatis, quae inde nascitur, erit nimium: illorum vero motuum, quorum est, exuperantia scilicet, & nimium, voluptatis etiam erit nimium, & copia nocebit: accommodat autem hic animaduersionem hanc, atque ait: bonorum autem corporis exuperantia, & nimis magna copia extat, & qui notatur, vt improbus, ex illis notatur, insimulaturque, non quia quadam mensura ipsorum contentus sit, idest iusta, sed quia nimium sectatur; nam reprehendi non posse, qui capit ipsorum tantum, quantum satis est declarat hoc, inquit, quod cuncti mortales gaudent aliquo modo, & dapibus, & vinis, & Venere, verum qui ex ipsis accusantur, quia non se in his gerunt, vt rectum est; mediocritate namque contenti esse deberent, & sumere tantum voluptatum illarum, quantum satis est ad explenda desideria naturae. Cum Aristoteles enumeret in his rebus, quae delectant omnes mortales, & suauitate eos perfundunt, si modus in ipsis potiundis adhibetur, Venerem, non video, quo modo hoc negari possit: aliter enim facere, vim est adferre naturae: nam semper ipsum in his libris voluisse, Venerem necessariam esse, modice, temperanterque vsurpatam, notum est: prodest enim bonae corporis constitutioni; sed cum antea a me de hoc disputatum sit, verbum amplius non addam, vt fecerunt interpretes non nulli, qui quod semel, iterumque dixerunt, inculcant huc, omnem occasionem nacti, certam suam quandam, non malam sane, neque vllam in partem reprehendendam, rationem, vt arbitror, secuti: sed aliud est, philosophum, quem in manibus habent, fideliter interpretari, aliud moribus, institutisque nostrae pietatis, ac disciplinae seruire, quod non reprehendo. Contrario autem modo se rem habere inquit, in dolore, ac molestia; neque enim is accusatur, vitioque affinis est, qui vitat maximum corporis dolorem; ignoscitur enim his potius, qui pares his tolerandis non sunt, sed paruos etiam ferre, ac perpeti non possunt: ideoque ab ipsis abhorrent: non igitur immodicus dolor immodicae voluptati contrarius est, sed pusillus etiam, minutusque, qui superuenit illi, qui sequitur immodicam voluptatem, molestus ipsi, odiosusque est.

Ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ψεύδους· τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὴν πίστιν· ὅταν γὰρ εὔλογον φανῇ, τὸ διὰ τί φαίνεται ἀληθές, οὐκ ὂν ἀληθές, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον, ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι.

Quia autem non solum oportet verum dicere, verum etiam causam falsae opinionis: hoc enim ad fidem faciendam prodest: quando enim consentaneum visum fuerit, cur speciem veri habet, quod verum non est: facit, vt magis credatur vero: Quapropter dicendum est, cur videntur corporis voluptates magis expetendae.

VNDE manarit haec opinio, plane falsa indicat, vt voluptates corporis magis, quàm voluptates animi, puraeque expetendae sint: quae tamen sententia inuaserit animos multitudinis; simulque quod sit officium eius, qui artem aliquam, ac disciplinam tradit, vel potius

tius, hoc explanato, vtitur ipso tamquam fundamento, ad extruenda, constituendaque ea, quae docenda ipsi sunt: inquit igitur. Quia decet, accuratum scilicet doctorem, non solum dicere, quod verum est, verum etiam causam ortumque vanarum opinionum ostendere. Antequam autem, qui fons sit erroris, aperiat, fructum, qui capitur ex hac diligentia, ostendit; esse autem magnum quidem illum ostendit; quod multum facit ad fidem, auctoritatemque praeceptis adiungendam: quando enim inquit, consentaneum probabileque visum fuerit, & non sine causa in errorem multos traxisse, quod speciem veri habet, etsi verum non est, facit, praestatque, vt magis credatur contrario eius, exposito. Cum igitur res ita se prorsus habeat, exquisitaque ratio de hoc requirat, incumbemus in hanc curam, & vnde nascitur hic error monstrabimus.

Πρῶτον μὲν οὖν δὴ ὅτι ἐκκρούει τὴν λύπην· καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς λύπης, ὡς οὔσης ἰατρείας, τὴν ἡδονὴν διώκουσι τὴν ὑπερβάλλουσαν, καὶ ὅλως τὴν σωματικήν· σφοδραὶ δὲ γίνονται αἱ ἰατρεῖαι· διὸ καὶ διώκονται διὰ τὸ παρὰ τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι. A

Primum igitur quia extrudit dolorem, & propter doloris nimis magnam vim, tamquam haec medicina, curatioque sit, voluptatem persequuntur, modum omnem transeuntem, demumque corporis: acres autem sunt medendi rationes: vnde etiam, qui eas persequuntur, multos nanciscuntur, quia iuxta contrarium apparent.

DECLARAT, vnde gignatur, vt corporis voluptates magis expetantur, cum tamen ratio vellet, vt quae animi sunt, cum meliores sint, magis persequendae forent; argumentis autem vtitur ad consuetudinem hanc malam, erroremque conuincendum: primum autem tradit hoc fieri, quia voluptas talis extrudit e corpore dolorem; vnde mortales inquit, qui tristes sunt, premunturque acerrimo dolore, confugiunt huc, quia putant hoc esse leuamen, medicamentumque sui doloris, sequunturque voluptatem vehementem, & quae videatur maiorem vim habere ad eijciendam ex animo aegritudinem molestiamque illam: demumque, alijs posthabitis, totos se tradunt ad eam persequendam, quae corpore capitur: Docet autem oportere vehementes medicinas esse vehementium dolorum: verbo enim translato ab arte medicorum vsus est, in solacio huius mali ostendendo, vt fecit apud Terentium Chremes, cum se Simoni purgaret, inquit enim. Eius labore, atque eius dolore gnato vt
" medicarer tuo, atque iterum infra: Non omnino autem stulte hoc facere ipsos testatur, qui
" ad exturbandum ex animo dolorem, voluptate corporis vtantur, ac voluptate denique ipsa; quia contraria prope se collocata magis vim suam, potestatemque aperiunt, & qualia sint, significant, quae sententia vera est, & saepe repetita. Videtur etiam respexisse ad peruulgatam, probatamque vocem, cum praeter rem ipsam, verbum etiam vsurpet, quo illa exponebatur idest ἐκκρούειν, M. Cicero tamen in ea exprimenda: alio vsus est valde & ipso accommodato rei ante oculos ponendae: ait enim, clauo clauum eijci, cum ἐκκρούειν extrudere proprie valeat.

Καὶ οὐ σπουδαῖον δὴ δοκεῖ ἡ ἡδονὴ διὰ δύο ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται· ὅτι αἱ μὲν, φαύλης φύσεώς εἰσι πράξεις, ἢ ἐκ γενετῆς, ὥσπερ θηρία· ἢ δι' ἔθος, οἷον αἱ τῶν φαύλων ἀνθρώπων· αἱ δ' ἰατρεῖαι, ὅτι ἐνδεοῦς, καὶ ἔχειν βέλτιον ἢ γίνεσθαι· αἱ δὲ, συμβαίνουσι τελειουμένων, κατὰ συμβεβηκὸς οὖν σπουδαῖαι.

Et non bonum igitur esse videtur voluptas propter haec duo, vt dictum est; quia hae quidem, praui ingenij sunt actiones, siue a primo ortu, ceu beluae; siue consuetudine, ceu improborum hominum; hae vero sunt curationes medelaeque eius, quod illic desideratur, habereque se melius est, quam gigni: hae autem vsu veniunt cum perficiuntur: ex accidenti igitur bonae sunt.

CAVSAS nunc adfert, cur voluptas improbetur, neque conuenire probo & studioso viro putetur, quod prius se testatum esse commemorat: duas autem illas esse tradit, quod vnae

illa-

illarum sunt facta prauorum hominum, ac nequam, alterae autem sunt medicamenta, & quasi instaurationes quaedam eius, quod defecit, & mancum, debileque factum est. Quas fuit priores illae, significat; duplexque genus ipsarum facit: quidam enim mortales statim a primo ortu, naturaque praui sunt; alij autem ob morem malum, consuetudinemque: rerum vitiosarum deprauati sunt; quales esse inquit voluptates turpium hominum; alterius generis culpam indicare inquit, quod cum amiserint aliquid suae integritatis, praestat esse iam, quam fieri, veluti sano corpore esse, quam studio medicorum valetudinem amissam recuperare; quasdam autem ait exoriri illo ipso tempore, cum perficiuntur, quae profecto & ipsae plenae, absolutaeque non sunt, neque laudari possunt, cum ex accidenti iucundae sint, & in constitutionem suam redigantur.

Ἔτι διώκονται, διὰ τὸ σφοδραὶ εἶν, ὑπὸ τῶν ἄλλαις μὴ δυναμένων χαίρειν: αὐτοὶ γοῦν αὑτοῖς δίψας τινὰς παρασκευάζουσιν: ὅταν μὲν ἦν ἀβλαβεῖς, ἀνεπιτίμητον: ὅταν δὲ βλαβεραί, φαῦλον: οὔτε γὰρ ἔχουσιν ἕτερα, ἐφ᾽ οἷς χαίρουσι.

Praeterea quaeruntur, quia acres sunt, ab ijs, qui nequeunt alijs gaudere: ipsi igitur sibi ipsis sitim quandam fabricant: quando igitur hae innoxiae fuerint, studium ipsorum reprehendi non potest: quando autem nocent, malum idest: neque enim tenent alia, ob quae delectentur.

ALIVD hoc argumentum est, quo causam adfert, cur praetermissis, vel neglectis potius animi voluptatibus, purisque, homines se totos dent persequendis corporis voluptatibus: inquit igitur, hoc eos facere, quia illae sunt acres, ac vehementes, perfunduntque ipsos subita iucunditate, qui sane, si vellent etiam non possent laetari alijs, liquidis inquam, sincerisque oblectationibus, neque instructi, paratique sunt ad eas degustandas. Perspici hoc inde significat, quia hoc genus hominum, quos insimulat; adhibita cura & artificio, sitis quasdam sibi comparant rationes, vt iucundius bibant: nam naturalem sitim ad se penetrare non sinunt: hoc autem facere ipsos ostendit, quia sunt expertes aliarum voluptatum, nec fructum vllum inde capiunt, purarum inquam, & quae non sunt mixtae cum dolore.

Τὸ, τε μηδέτερον πολλοῖς λυπηρὸν, διὰ τὴν φύσιν: ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῶον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι: τὸ ὁρᾶν, τὸ ἀκούειν, φάσκοντες εἶν λυπηρὸν, ἀλλ᾽ ἤδη συνήθεις ἐσμὲν, ὥς φασιν.

Neutrum autem horum multis triste, molestumque est, ob naturam: semper enim in dolore est animal, vt naturales rationes testantur: videre, audire, affirmantes esse cum dolore, verum iam assueti sumus, vt aiunt.

INTELLIGENS autem, obijci posse ab aliquo, si veras, liquidasque voluptates capere nequeunt, debuisse ipsos aequo animo his carere, tamquam purgat illos; ostendens pancos inueniri mortales, qui sine voluptate viuere possint, & non, siue has, siue illas ament, ac studiose sequantur, id quod a natura proficisci docet; vitioque ipsius fieri, cum semper animal dolorem aliquem sentiat, & tamquam aegrotet. Testari vero hoc ait rationes naturales doctorum viuorum, quae docent, & cernere, & audire non sine dolore in nobis gigni, quod si non sentimus: hoc enim aduersari videbatur, fieri id dicunt ob consuetudinem, quae cunctis in rebus, quibus assueti sumus, aspergit aliquid amoris, aut sane non sinit, nos inde accipere dolorem, aut paenam. Videndum autem diligenter, quid valeant verba illa, quae suo loco non studui declarare; intelligo autem quod dixit, voluptates acre comparatas, si nihil noceant, nec detrimentosae sint, non posse reprehendi: contra autem, cum obsint, esse declinandas a seque abigendas: videbatur enim tantum studium positum in pariendis corporis voluptatibus, culpa non carere. Idem etiam, vt opinor, valet, quod inquit in VIII. libro de republica, de arte musica differens, cunctas res iucundas, quae nihil incommodi afferunt, non solum congruere fini, iuuareque ipsum atque ornare, verum etiam facere ad requietem, cessationemque laborum.. Ambobus igitur his locis videtur multum tribuere corporis voluptatibus, cum in postetiore etiam hoc, etsi de

canto,

cantu, sonoque vocum loquitur, tamen omnem rem iucundam intelligit, cum ita loquatur, ὅτι γὰρ ἀλλαχῆ τὴν ἡδονήν: emendat autem hoc, significans hoc voluptatum genus, quod alioqui foret valde accusandum, reprehendi non posse, si damni nihil adferat, neque illis, qui toti dediti ipsis sunt, neque alijs, quod arduum magnopere, ac difficile: obsunt namque plerumque illis, qui ipsas auide sectantur, morbosque graues gignunt, ac saepe etiam ceteris remotis a se, quibus iniuriam faciunt, ac maculae multum inurunt, cum cubile ipsorum ineant, aut filias constuprant; demum loquitur de illis, qui cum corpore laborant, perditi homines, nequeunt resistere dolori, nec vitam tueri sine his remedijs malis.

Ὁμοίως δ' ἐν μὲν τῇ νεότητι διὰ τὴν αὔξησιν, ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι διάκεινται, καὶ ἡδὺ ἡ νεότης.

Similiter autem se res habet in adolescentia quidem ob incrementum, tamquam qui ebriosi sunt, & iucundum quiddam iuuentus est.

VTITVR similibus ad sententiam suam confirmandam, docendumque eos, qui proni sunt ad corporis voluptates, non posse viuere sine illis: quare non spernunt genus vllum ipsarum: primumque idem vsu venire docet adolescentibus: deinde ijs, qui atra bile laborant, causasque adfert stimuli, impellentis cunctos hos ad corporis voluptates vndique haurien das, tamquam ad remedium sui doloris: sperant enim ita se posse, si non omnino extinguere, saltem leuire ardorem illum suum, qui non finit ipsos quiescere, continenterque ipsos pungit atque vrit. Primi illi, ad quos declarandos vtitur tamquam exemplis, feruntur toto pectore ad genus hoc ipsum voluptatis, vt loquitur, διὰ φύσιν, idest natura, & ingenio ipsos impellente: secundi, adolescentes inquam, idem faciunt διὰ τὴν αὔξησιν, idest quia crescunt, & augescunt, quare ipsorum quoque corpus commotum est, & turbulentum; sunt enim inquit, veluti temulenti: idemque efficit in ipsis vigor, tumorque aetatis, quod ebrijs vinum.

Οἱ δὲ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν, ἀεὶ δέονται ἰατρείας: καὶ γὰρ τὸ σῶμα δακνόμενον διατελεῖ διὰ τὴν κρᾶσιν, καὶ ἀεὶ ἐν ὀρέξει σφοδρᾷ εἰσίν: ἐξελαύνει δὲ ἡδονὴ λύπην, ἥ τ' ἐναντία, καὶ ἡ τυχοῦσα, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά: καὶ διὰ ταῦτα ἀκόλαστοι, καὶ φαῦλοι γίνονται.

Qui autem natura proni sunt ad atram bilem, semper egent curatione: corpus enim ipsorum perpetuo morsum sentit ob temperamentum illud: semperque in appetitione vehementi sunt: eijcit autem voluptas dolorem, & contraria, & quaelibet alia, si fuerit valida: & hisce causis efficiuntur intemperantes, & improbi.

TERTIVM genus esse narrat melancholicos, quos cum mordeat ater ille humor, vnde appellantur, ac sine intermissione vexet, egent medicamento διὰ τὴν κρᾶσιν: sic enim appellat humorem illum atrum, quo tenentur, vt non semel fecit in problemate illo diuino, ac pleno elegantis, exquisitaeque doctrinae, vt opinor, quia totum corpus temperatum est cum ipso, nec pars ipsius vlla vacua ab eo est: semper igitur hos inquit in acri, vehementique appetitione versari; quem dolorem, ardoremque animorum eijcere e corpore ipsorum ait, contrariam ipsi aegritudini voluptatem, & quamlibet etiam aliam, dummodo sit valida, ac robusta. Admonet in extremo huius partis hanc causam esse, conatum inquam studiumque ardens exturbandi a se hunc dolorem, cur melancholici intemperantes sint, atque improbi homines.

Αἱ δ' ἄνευ λύπης, οὐκ ἔχουσιν ὑπερβολήν: αὗται δὲ αἱ τῶν φύσει ἡδέων, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός: λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα, τὰ ἰατρεύοντα: ὅτι γὰρ συμβαίνει ἰατρεύεσθαι τοῦ ὑπομένοντος ὑγιοῦς πράττοντός τι, διὰ τοῦτο ἡδὺ δοκεῖ εἶναι: φύσει δ' ἡδέα, ἃ ποιεῖ πρᾶξιν τῆς τοιᾶσδε φύσεως.

Quae autem sine dolore sunt, non habent exuperantiam: hae vero sunt rerum

rum, quae e rebus natura iucundis, & non ex accidenti, sunt. Voco autem ex accidenti iucunda, quae medentur: quod enim vsu venit, vt aliquis curetur, cũ id, quod manet incolume, gerit aliquid, ob hoc iucundum videtur esse: natura autem iucunda, quae efficiunt actionem huiuscemodi naturae.

NON redit nunc ad explicãdam veritatem superioris quaestionis, valde remotae, quae satis aperta esset, vt interpres falso putauit: verum cum monstrasset modo in voluptatibus, quae non sunt sincerae ac purae, sed iunctae cum dolore, inueniri nimium, atque exuperantiam, tradit contrarium genus ipsarum, idest, quae vacuae sint a dolore, liberas esse hoc malo: nec posse sumi ipsarum nimium, quae autem hae sint, declarat; ostẽditque, quas intelligat esse illas, quae capiuntur e rebus, quae sunt natura, vique sua iucundae, & non ex accidenti. Quae etiam huiuscemodi sint, testatur: dicitque, ex accidenti iucundas esse, quae medentur dolori alicui: nisi enim extaret aegritudo, ac paena in eo, non suaues hae forent, nec voluptatis quicquam secum ferrent. Quomodo autem haec medicina sint, aperit: dicitque nasci ipsam, cum, quod manet adhuc integrum, incolumeque in corpore, gerit aliquid, qua de causa contingit, vt illud iucundum esse videatur, quod scilicet verum non est: Patefacere etiam voluit, etsi paucis hoc indicauit, quae sint natura iucunda, esseque illa dixit, quae efficiunt, moliunturque aliquid, quod sit proprium huiuscemodi naturae, idest integrae, & non egentis medicina.

Οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδὺ τὸ αὐτὸ, διὰ τὸ μὴ ἁπλῆν εἶναι ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναί τι καὶ ἕτερον, καθὸ φθαρτοί: ὥστ' ἄν τι θάτερον πράττῃ, τοῦτο τῇ ἑτέρᾳ φύσει παρὰ φύσιν: ὅταν δ' ἰσάζῃ, οὔτε λυπηρὸν δοκεῖ, οὔθ' ἡδὺ τὸ πραττόμενον.

Nihil vero extare, quod idem semper nobis iucundum sit, euenit, quia non est simplex natura nostra, sed inest in ea aliquid etiam diuersum, vnde corpora nostra morti exposita sunt: ita vt, si quid egerit altera pars, hoc ipsum alteri naturae praeter naturam sit: quando autem exaequata res fuerit, tunc neque triste, quod geritur, neque iucundum est.

CVM videret, non sine causa quaerere posse aliquem, cur homines in hoc tam inconstantes, varijque sint: nullaque extet tam suauis, iucundaque res, quae perpetuo nos delectet, causam adferre huius rei voluit: & vnde id nascatur, ostendere: inquit igitur id fieri, quia natura nostra, idque, ex quo constamus, simplex non est, sed existit in ipsa quiddam discors, dissimileque alteri, vnde existit interitus noster, fitque, vt perpetuo in vita manere non possimus: constare autem nos ex animo, & corpore intelligit rebus contrarijs inter se, quippe cum altera parte immortales simus, altera vero caduci, ac fragiles: contingere autem hinc inquit, & vsu venire, vt quod altera harum partium gerit, id aduersetur alteri parti, repugnetque naturae ipsius: cum vero eodem tenore quippiam se habebit ad ambas partes, ipsum hoc neque iucundum, neque molestum erit alterutri parti. In ode etiam quadam sua Pindarus, quod hic tamquam certum, & exploratum posuit philosophus, verum esse cecinit de satietate, quam pariunt suauissimae etiam res crebro repetitae, fastidij quoque non parum gignere affirmans mel etiam, & iucundos flores Veneris.

Ἐπεὶ, ἄ του ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται: διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν: οὐ γὰρ μόνον κινήσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας, καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν ἢ ἐν κινήσει: μεταβολὴ δὲ πάντων γλυκύτατον κατὰ τὸν ποιητὴν, διὰ πονηρίαν τινά: ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος, ὁ πονηρός: καὶ ἡ φύσις, ἡ δεομένη μεταβολῆς: οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδ' ἐπιεικής. Περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας, καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς, καὶ λύπης εἴρηται: καὶ τί ἕκαστον: καὶ πῶς τὰ μὲν, ἀγαθὰ αὐτῶν ἐστι: τὰ δὲ, κακά: λοιπὸν δὲ καὶ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

Quia si cuius natura simplex esset, semper eadem actio iucundissima erit:

quapro-

quapropter Deus semper vna, & simplici voluptate laetatur: non enim solum motus functio est; sed etiam immobilitatis: ac voluptas magis in quiete est, ,, quam in motu: mutatio autem omnium rerum dulcissima est, vt censuit poeta, propter vitium quoddam: veluti enim homo malus facile consilium mutat, ita & natura, quae eget mutatione: non enim simplex est, neq; proba. De continentia igitur, atque incontinentia, & de voluptate, & dolore, dictum est, & quid vnumquodque horum sit, & quomodo haec quidem, bona ipsorum sunt: haec autem, mala. Quod reliquum est, de amicitia dicemus.

CONFIRMAT quod dixit, nasci a natura nostra duplici, concretaque e duabus, contrariis inter se, rebus, vt idem factum semper nobis plenissimum voluptatis non sit, si forte adhuc in eo restat aliquid, quod omnino non displiceat, quam causam esse affirmat, vt Deus semper vna, eademque voluptate laetetur, quia natura ipsius simplex est, & libera, solutaque ab omni contrarietate. Cum videret autem aliquo modo aduersari suae sententiae, id quod ferebatur, voluptatem esse iucundum motum in sensu, & praeterea sententiam valde probatam, sapientis poetae, vtrique respondit, docuitque neutrum eorum contra se facere; primum igitur ait, non esse tantum motionis vsum, & tamquam actionem voluptatem, verum etiam cessationis, & immobilitatis: voluptatemque existere potius in requiete, quam in motione: quod videtur etiam voluisse Epicurus, qui duo genera voluptatis esse censuit; quorum alterum maneret in motu: alterum vero in stabilitate dixit: permutationem esse rem dulcissimam omnium, quod apud Euripidem in Oreste soror fratri laboranti dixit, fieri ait, propter vitium, & condicionem malam eius, qui tunc aegrotabat, non esse autem per se permutationem laudabilem, ostendit auctor simili: veluti enim inquit, homo malus, improbusque inconstans est, facileque sententiam mutat, ita etiam natura, quae permutatione eget, vitiosa est, neque enim inquit, simplex, integraque est, neque proba. Post haec quasi perorat, repetitque breui, quid fecerit magna parte huius libri: commemorat enim se disseruisse de continentia & incontinentia; itidemque de voluptate & dolore, docuisseq;, quid vnumquodq; horum sit & quomodo quaedam ipsorum bona sint, quaedam vero mala, & deterioris notae: quae autem illa sint, apparet. Indicat in extremo, quae materia futura sit eius, quod restabit duorum scilicet, qui sequentur hunc, librorum.

PETRI VICTORII COMMENTARII IN VIII. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum.

ΜΕΤΑ' δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἕποιτ' ἂν διελθεῖν· ἔστι γὰρ ἀρετή τις, ἢ μετ' ἀρετῆς.

POST haec autem de amicitia sequeretur percurrere: est enim virtus quaedam, siue cum virtute.

VM disseruisset iam de virtutibus, ac vitijs, & ijs, quae morum sunt, & ijs, quae rationis, partisque eius animi nostri, quae διάνοια vocatur, nec non de non nullis alijs, non plenis virtutibus, neque vitijs, magnopere inter se discrepantibus: atque etiam tetigisset quasdam alias dispositiones; quarum meliores superant vim, & naturam virtutum, deteriores vero potestatem vitiorum, quare sunt vehementer persequendae, siue fugiendae, cum tantopere valeant ad vitam, siue beatam, siue miseram efficiendam; nunc existimauit, oportere se de amicitia praecipere, nec debere vllo pacto committere, quin tradat eam, & quomodo sit accipienda, ostendat; cuius sui consilij statim rationem reddidit, affirmans ipsam, vnam virtutum esse, quod si verum est, peccasset vehementer, nisi eam explicasset: mirifice aptam ad vitam iuuandam, & perpoliendam: quod siquis aduersetur, contendatque, virtutem non esse, id quod indicare etiam videtur; quia si proprie virtus foret, vna cum ceteris virtutibus eam explanasset, neque in hunc locum, tam remotum, reiecisset, vult omnino ipsam cum virtute iunctam, nec rem vllo pacto seiunctam a virtute esse: quare hoc quoque declarat sui muneris fuisse, de amicitia subtiliter quaerere; ita auté censet quaestionem hanc conuenire suo proposito: adeoq; plenam rem esse multarum, magnarumque difficultatum, vt duos libros in ea euoluenda consumpserit.

Ἔτι δ' ἀναγκαιότατον εἰς τὸν βίον· ἄνευ γὰρ φίλων, οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα· καὶ γὰρ πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς, καὶ δυναστείας κεκτημένοις, δοκεῖ μάλιστα φίλων εἶναι χρεία· τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας, ἣ γίνεται μάλιστα, καὶ ἐπαινετωτάτη πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη, καὶ σώζοιτο ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ πλείων, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα. ἐν πενίᾳ τε, καὶ ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους. καὶ νέοις δὲ πρὸς τὸ ἀναμάρτητον, καὶ πρε-

σβυτέροις πρὸς θεραπείαν, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως δι' ἀσθένειαν, βοηθεῖ: τοῖς τ' ἐν ἀκμῇ, πρὸς τὰς καλὰς πράξεις: σύν τε δύ' ἐρχομένω: καὶ γὰρ νοῆσαι, καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι.

Adhuc autem quiddam maxime necessarium ad vitam: sine amicis namque nemo eligeret viuere, habens reliqua cuncta bona: & diuitibus enim, & publicos honores, principatusque possidentibus, videtur maxime opus esse amicis: quis enim fructus foret huiuscemodi vbertatis, sublata beneficentia; quae maxime exist[i]t, summaque laude digna est, cum confertur in amicos? vel quomodo custodiretur, & conseruaretur sine amicis? quanto enim maior est, tanto magis praeceps, & lubrica est: in paupertate autem, & in reliquis grauibus casibus vnicum perfugium esse arbitrantur amicos: & adolescentibus autem ad arcendos ipsos a peccatis, & senibus prodest, vt colantur, habeantque, qui opitulentur ad absoluenda, quae ipsi propter virium imbecillitatem conficere nequeunt: ijs autem, qui in aetatis viriditate sunt, ad honesta facta socius accom-„ modatus est, Duo namque simul euntes: etenim excogitare, & agere cuncta facilius possunt.

SEQVITVR post primum argumentum, quo vsus est, alterum hoc, quo tradit, ipsam rem esse maxime necessariam vitae mortalium, quod probat tamquam omnium consensu, ac iudicio, dicens, nullam extare vitam ita vberem, adeoque refertam cunctis; quae cadunt in hominem bonis, quam aliquis amaret, contentusque ea viueret, si careret amicis. Themistius, cum sua quadam eleganti, eruditaque oratione, suaderet Graecis suis, vt incumberent in amicitiam: initioque ipsius accusaret ipsos, quod auscultarent libenter Iliadem Homeri, & veteres historicos, bellaque quae gesserunt, & cum barbaris, & inter se: auersi autem forent a consilijs eorum, qui hortarentur ad amicitiam colendam, commendans ipsam, vsus est hac sententia philosophi, nullo paene immutato verbo, tantum ipsi tribuit, adeoque verum existimauit: inquit enim. ἄνευ δὲ φιλίας οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθά. Probat autem Aristoteles, merito quempiam repudiaturum esse vitam, si vacua ab amicis foret, enumerans res, quae fortunatos homines reddunt, illae autem sunt, diuitiae, imperia, potestates; hisque potissimum opus esse amicis tradit, contra opiniones imperitorum: duobus autem argumentis vtitur, quorum prius ab honestate ductum est: quis enim inquit, fructus erit huius tantae copiae, atque prouentus bonorum, si facultas possessori ipsorum erepta fuerit beneficia conferendi in homines; quae benignitas, liberalitasque plerumque exercetur erga amicos; cumque hoc fit, tunc maxime omni laude digna est: alterum argumentum est, quo docet, status illos opimos custodiri, conseruarique non posse sine amicis: neque oportere quempiam confidere amplitudini eorum bonorum: quanto maior enim aceruus eorum extiterit, tanto facilius, prouiusque euertitur, ac ruit. Addit etiam arbitrari cunctos mortales eos, qui premuntur paupertate, & aliquibus rebus aduersis, nullum alium habere perfugium, ac portum suorum laborum, nisi amicos: hi namque, si veri amici sunt, ac fungi officio volunt, leuabunt eorum miserias. Sequitur, quod etiam valde commendat amicitiam, vtilem eandem esse & adolescentibus, ne peccent, atque sibi temperent a flagitijs, & senibus, vt colantur, habeantque, qui comitate sua, ac colloquijs praestent, vt facilius ferant incommoda grauis eius aetatis, quibus aliter non videtur medicina adhiberi posse: & praeterea vt habeant, si non dum penitus defecerunt, attinguntque adhuc partem aliquam reipublicae, qui viribus suis infirmitatem corporis eorum iuuent, ac, quae senes perficere non valent, absoluant, ad exitumque perducant. Sed etiam amicos opportunos, accommodatosque esse affirmat ijs, qui in media aetate constituti sunt, vigentque, ad honesta facta gerenda: vix enim praeclarum aliquod facinus administratur sine socijs eius operis, ac comitibus; quod verum esse docet auctoritate Homeri, apud quem Diomedes, cum periculosum facinus obiturus esset, noctuque mitteretur ad exploranda consilia hostium, qui extra vrbem castra posuerant, poposcit socium illius itineris dicens: si duo vna profecti fuerint, e media etiam flamma ipsos incolumes exituros:

ros: philosophus hoc sapienter dictum esse ostendere volens, inquit: nam ita & cogitare, quae opus erit, & efficere melius poterunt. Idem etiam vsus est eodem hoc testimonio in III. libro πολιτικῶν: sed quis non probauit hanc sententiam? Plato enim quoque ipsam laudauit, & Homeri haec verba citauit; & M. Cicero in epistola ad M. Varronem.

Φύσει τ' ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννημένον τῷ γεννήσαντι, καὶ οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὄρνισι, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, καὶ τοῖς ὁμοεθνέσι πρὸς ἄλληλα: καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις. ὅθεν τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν. ἴδοι δ' ἄν τις, καὶ ἐν ταῖς πλάναις, ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ, καὶ φίλον.

Naturaque inesse videtur ijs, qui genuerunt erga id, quod genitum est: & non solum in hominibus, verum etiam in auibus, & in plurimis animalibus, & ijs, quae sunt eiusdem generis inter se, & maxime hominibus. vnde humanos viros laudamus. Videre etiam posset aliquis in erroribus quoque, quam propinquus, accommodatusque sit omnis homo homini.

TERTIUM hoc argumentum est, quo itidem constituit officium suum, probans, non debuisse se committere, quin de amicitia sedulo quaereret, cum insit, vi naturae ipsius, in eo, qui genuit liberos, procreauitque, erga illos, qui ab eo procreati sunt, quod non hominis proprium est, sed commune ipsi cum beluis: nam & aues diligunt pullos suos, & cunctae fere animantes amore prosequuntur ex se natos: nam & alunt illos & defendunt, cum periculo etiam suo non paruo contra animantes, quae ipsis insidiantur: qui tamen amor terminum habet, ac finem: donec enim illi cibum & quo alantur, expedire sibi nequeunt, non desunt officio suo: postquam autem grandiores facti, huic rei efficiendae pares sunt, relinquũt hoc curae ipsorum: perspicitur etiam idem amor, etsi non tantus, neque tam certis indicijs, manere, in omnibus fere expertibus rationis animantibus, cum illae creuerint erga eas, quae sunt eiusdem generis: nam, & equi equos, & canes, canes amare videntur: hos enim intelligit, appellans ipsos ὁμοεθνεῖς, quasi eiusdem gentis, in quo animaduertendum est, ἔθνη appellari non solum gentes, nationesque hominum, sed etiam ferarum, & vt loquuntur poëtae, secla animantium: etsi autem amicitiam, amorem hunc, amationemue appellat, non esse tamen ipsam veram, plenamque amicitiam constat; abutitur enim hoc nomine. M. etiam Cicero in libello suo de amicitia, cum ostendere vellet, ipsam a natura ortam, eodem pacto argumentatus est: viderique alicui posset hunc locum expressisse, verba ipsius haec sunt. Quod quidẽ quale sit etiam in bestijs quibusdam animaduerti potest, quae ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, vt facile earum sensus appareat. In quo animaduertendum est, non solum ipsum probare, quod vult, exemplo genitorum erga natos, verum etiam altera ex parte, idest natorum erga genitores suos, quemadmodum sane prius legebatur, non tantum in quibusdam excusis libris, verum etiam in calamo exaratis: tamen olim, cum purgaui hoc opus, sustuli verba haec καὶ τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι: atque id secutus testimonium veteris tralationis, ac iudicium Argyropyli, docti viri, qui & ipse ea omisit. Cum autem tradat Aristoteles hoc non commune esse cunctarum bestiarum, sed plurimarum, videmus quoque idem notum fuisse Ciceroni, qui inquit, in bestijs quibusdam, qui tamen melius sensisset; si in maiore parte ipsarum, quod verius erat; dixisset: pauciores enim multo sunt, quae deserunt ex se procreatos. Adiungit autem, planius hoc intelligi, huiuscemodi esse in hominibus, quorum facta plura testantur, hunc mutuum amorem: ipsum autem significare ait, communem consensum mortalium, qui laudant humanos homines, pronosque ad iuuandos consilijs suis, ac studijs mortales: hi namque sunt, quos φιλανθρώπους vocat, vnde etiam fertur, tanto plausu acceptam fuisse ab vniuerso theatro sententiam illam Chremetis Terentiani, qui, cum quasi accusatus esset, quod aliena curaret, se purgans inquit. Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Sequitur apud auctorem, posse etiam videre, qui huic rei studuerit, in itinerum erroribus, quam accommodatus sit, & aliquo modo beneuolus, propinquusque homo homini, & etiam amicus. Hoc autem quoque significat sententia alterius comici, quae legitur apud M. Ciceronem. Homo qui erranti comiter monstrat viam.

Ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἡ φιλία, καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν, ἢ τὴν δικαιοσύνην: ἡ γὰρ ὁμόνοια ὅμοιόν τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι: ταύτης δὲ μάλ-

λιστ᾽ ἐφίενται· καὶ τὴν στάσιν, ἐχθρὰν οὖσαν, μάλιστα ἐξελαύνουσι.

Videtur autem & ciuitates amicitia continere, & qui ferunt leges, plus studij adhibere circa ipsam, quam circa iustitiam: concordia enim simile quiddam videtur amicitiae: hanc autem maxime amant: & seditionem, quae ipsi inimica est, maxime eyciunt e ciuitate.

QVARTVM hoc argumentum est, quod valet ad idem ostendendum: inquit enim, videri etiam, nec sine causa existimari posse, amicitiam continere ciuitates, statumq; earum, ac cõmunionem tueri: hoc enim profecto valet συνέχειν, tãquam sine hac frangantur, & pałuđ negotio dissipentur, cui sententiae suae confirmandae adiungit, Qui scribunt leges populis, dantque operam, vt instituant multitudinem aliquam: diuque illa maneat concors; maius studium ponere in amicitiam eo inserendam, quam iustitiam ipsam, quae videbatur proprium munus ipsorum esse: quare, cum videret, hoc aduersari sententiae non paucorum hominum, confirmat accurate iudicium suum, sumitq;: ad hoc probandum, videri concordiam simile quiddam esse amicitiae, quo concesso, manifesto tenetur, verum esse, quod dixit, cum planum sit, qui suscipiunt curam illam scribendarum legum, propositam semper habere ante oculos concordiam: aduersariamque ipsius in gentem, seditionem eijcere, atque exturbare e ciuitate summo studio: commendari autem valde concordiam, & de fructu, qui magnus capitur ex ea, praeclare dici a Sallustio, notum est.

Καὶ φίλων μὲν ὄντων, οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης· δίκαιοι δὲ ὄντες, προσδέονται φιλίας· καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ.

Et cum ciues amici inter se sunt, nihil opus est iustitia: iusti autem existentes, egent praeterea amicitia: & ex omni genere iuris id, quod praestat ceteris, videtur esse, quod iungit amicos.

QVINTO hoc argumento idem declarat, quod huiuscemodi est; id quod magis requiritur ad tuendas, conseruandasque ciuitates, & sine quo minus commode illic viuitur, est anteponendum ei, quo facilius, minoreque cum damno carent; quare resp. illa, in qua ciues amici inter se sunt, non eget vllam in partem iustitia: neque enim amici iniu[illegible] faciunt amicis: illis namque improbis factis remedium adhibet iustitia: resistitque qu[illegible]m potest, ne huiuscemodi aliquid fiat: contra autem, si iustitia illic colitur, seque ab[illegible]ne[illegible], qui viuunt in ea, ab omni genere iniuriarum, tamen merito illic expetitur amici[illegible]ia, ege[illegible]que praeter eam eximiam virtutem voluptate, & fructibus, qui capiuntur ex amicis. non parua enim incommoda, & mala cadunt in homines, quibus incommodis medentur amici, praeter iucunditatem, quam adferunt praesentia sua & colloquijs amicis. Narrat Plutarchus in Agesilai vita, quam scripsit, ipsum verbis semper solitum mirifice celebrare iustitiam, & si facta quaedam eius non responderent illi orationi, dicereque eum, iust[illegible]tiam antistare ceteris virtutibus, in quo etiam aiebat, fortitudinem nullum fructum ferre posse, vbi non coleretur iustitia, si vero iusti cuncti forent, nihil opus futurum esse fortitu[illegible]e, quemadmodum locutus est Aristoteles de iustitia ipsa atque amicitia. Addit etiam, [illegible]ue nouum hoc argumentum est, vt puto, siue pars aliquo modo superioris, cum sin[illegible] plura iusti genera, quae custodiri debent, nec possunt sine magna culpa violari, in pr[illegible]i genus illud iuris, quod amicos continet, tale habendum esse, maximeque iustum exi[illegible]mandum: vnde cum di[illegible]imi non possit sine scelere, perspicitur hinc dignitas personarum, & quantopere requiratur haec coniunctio animorum.

Οὐ μόνον δὲ ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ καλόν· τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν· ἥ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἓν τι εἶναι· ἔτι καὶ ἔνιοι τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας οἴονται ἀγαθοὺς εἶναι καὶ φίλους.

Non solum autem necessarium quiddam est amicitia; verum etiam honestum: studiosos enim amicorum laudamus: multitudoque amicorum putatur

vna quaedam esse rerum honestarum. Amplius quidam arbitrantur eosdem esse bonos viros & amicos.

CVM ostenderit, bene institutae ciuitati, & in qua iucunde viuatur, necessariam esse amicitiam; significat nunc, ipsam non solum necessariam illic esse, verum etiam honestam, & dignitatis, splendorisq; plenam: quod inde plane intelligitur, quod commendamus, summisque laudibus ferimus eos, qui valde studiosi sunt amicorum, ex animoque seruiunt vtilitatibus eorum: hi autem iuncto verbo a Graecis φιλέφιλοι vocantur, quod verbum arbitror exprimere voluisse Terentium, cum inquit. Nemo est magis amicus amico. Praeterea inquit, quod idem declarat. Habere multos amicos, putatur esse vnum quodpiam eorum bonorum, quae honesta sunt, & plurimam in se dignitatem, speciemque habent, & tamen post auctorem nostrum inuenti sunt, qui ipsam accusarent, quia quemadmodum splendoris aliquid secum fert ac suauitatis, ita plena est solicitudinis, ac molestiarum. Ad extremum autem addidit, extare non nullos, qui eosdem arbitrantur esse probos viros, & amicos, tamquam probi homines nequeant esse, qui non diligunt ceteros mortales: in primisque eos, quos dignos amicitia sua esse indicarint; non nominant autem, qui potissimum fuerint, qui ita censuerint.

Διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα: οἱ μὲν γὰρ, ὁμοιότητά τινα τιθέασιν αὐτὴν, καὶ τοὺς ὁμοίους, φίλους: ὅθεν τὸν ὅμοιόν φασιν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιόν, καὶ ὅσα τοιαῦτα: οἱ δ' ἐξ ἐναντίας, κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις φασὶν εἶναι.

De ipsa autem multae controuersiae exoriuntur: hi namque similitudinem quandam esse volunt: & similes, amicos esse: vnde simile aiunt ad simile, & graculum, ad graculum: & quaecunque alia huiuscemodi: hi autem contra, figulos huiuscemodi omnes aiunt, esse inter se.

CVM ostendisset iam, quam magnum bonum sit amicitia, suasque partes fuisse declarasset, accurate praecipere de ipsa; non paucas controuersias nunc, magnopereque inter se discrepantes sententias extare de ea dicit inter doctos viros: cum aliqui ipsorum velint, amicitiam esse similitudinem quandam; cunctosque, qui pares inter se, similesque sunt, mutuo amore flagrare, vnde multae peruagatae voces, prouerbiaque fluxerunt. Plato pluribus in locis tetigit hanc opinionem, vt in Gorgia: fecit enim in eo sermone ita Socratem loqui, diceteque, videri sibi singulos homines singulis hominibus amicos esse, quam maxime fieri potest, qui tales inter se fuerint, quales & poëtae ipsi, & sapientes viri significant, intelligere autem ipsum, cum poëtas dicit, Homerum, qui versu quodam suo inquit. Semper Deum similem perducere ad similem: planum est, nec non in sermone de amicitia, in quo non semel meminit huius sententiae, & in VIII. quoque libro de legibus. Addit etiam Aristoteles huic opinioni confirmandae, prouerbium, quo ferebatur: monedulam ad monedulam se conferre: huiuscemodique alia in ore omnium esse inquit, quae idem ostendunt. In VII. quoque de moribus ad Eudemum, quo loco eandem quaestionem tangit, superiori illi adiungit alterum hoc. Cognouit fur furem, & lupus lupum. Tradit autem nunc, extare alios e regione positos, qui a superioribus valde dissentiant, affirmentque huiuscemodi omnes, qui pares, similesque sunt, inuidia, & odio flagrare inter se; cuius opinionis eum fuerit Hesiodus: ille namque exemplo multorum opificum hoc probauit, & aliorum etiam eiusdem fortunae, condicionisque mortalium, Initio ducto a figulis, qui cum κεραμεῖς Graeco sermone vocentur, inuidos, inimicosque homines intelligens, vocauit eos, κεραμεῖς.

Καὶ περὶ αὐτῶν τούτων, ἀνώτερον ἐπιζητοῦσι, καὶ φυσικώτερον. Εὐριπίδης μὲν φάσκων. Ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖαν ξηρανθεῖσαν. Ἐρᾶν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν πληρούμενον Ὄμβρου, πεσεῖν εἰς γαῖαν: καὶ Ἡράκλειτος τὸ ἀντίξουν συμφέρον: καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν: καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι: ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις, ἄλλοι τε καὶ Ἐμπεδοκλῆς: τὸ γὰρ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι.

Atque de ipsis altius quaerunt, & magis ex natura. Euripides quidem di-

„ cens. Amare quidem imbrem tellurem arefactam. Amare autem caelum
„ plenum imbris cadere in terram: & Heraclitus, repugnans conducere: & e contra-
„ rijs sonis pulcherrimam harmoniam: & vi litis nasci omnia: ex aduerso autem
his, alij non nulli, & Empedocles. Simile similis desiderio flagrare.

Q V I fuerint illi, qui ab his discreparint, ostendit: ipsos autem, initio suae sententiae ex altiore loco ducto, & qui magis conueniret disputationibus de rerum natura, ita sensisse de hocquoque ostendit: primum autem Euripidem appellat, cuius plures versus ponit, nec tamen non studuit breuius sententiā eius explicare: pro vno enim, & dimidiato versu poëtae, vnum tantum verbum vsurpauit, quod impleret sententiam, idest ξηρανθεῖσαν: apud eum enim erat, Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖ', ὅταν ξηρὸν πέδον, Ἄκαρπον αὐχμῷ νοτίδος ἐνδεῶς ἔχῃ. Leguntur autem hi versus apud Athenaeum in xiij. libro, celebraturque illis vis magna, & potestas Veneris; sententia ipsorum est, quam breuiter, & sine vllo ornatu exponam. Expetere tellurem exarefactam, pluuiam: caelumque imbris plenum teneri desiderio in terram cadendi. Post tragicum, citat testem eiusdem sententiae Heraclitum Ephesium, qui aiebar, contrarium repugnansque prodesse, atque e diuersis sonoribus nasci pulcherrimum concentum, cunctaq; demum gigni ex contentione, ac pugna. Omnem autem hanc quaestionem de lite, & harmonia, quae nascitur e contrarijs sonis, tangit Plutarchus in vita Alcibiadis non longe ab initio, loco sane non alieno ab eo, quem hic in manibus habemus; indicat enim Lacedaemone non sine causa Ephoros oppositos fuisse regibus: aliter enim ait, & sine aliquibus dissensionibus non facile rempublicam conseruari posse, quae causa fuit, vt, cum rex ille, contra consuetudinem maiorum, cunctos ordines, priuatosq; ciues sibi comitate beneficijsque in ipsos collatis, conciliaret, Ephori ipsum multauerint, cuius consilij sui hanc causam attulerunt; quod communes ciues, suos, propriosque faceret. Aduersari autem his, & tamquam oppositos esse alios non nullos, dicit Aristoteles, quorum vnum nominat, Empedoclem, qui doctissimis versibus naturam rerum explanauit: illum enim tradit, existimasse, simile sibi expetere simile: ita autem hic in hac sententia obfirmatus erat, adeoque amorem huiuscemodi omnem a similitudine ortum ducere existimabat, vt, cum monstrata ipsi canis foret, quae semper in eodem fracto dolio quiesceret, quaesitaque ex eo causa esset huius moris, respondit, obscure tamen, similitudinem hoc efficere. Putasset fortasse aliquis, cum supra auctor opinionem hanc de potestate magna similitudinis confirmasset, potuisse ipsum supersedere nouis argumentis, quibus idem probaret, verum, vt opinor cum id ita se habere ostendisset vocibus poëtarum, & prouerbijs: infraque physicum Heraclitū de hoc idem sensisse demonstrasset, voluit eiusdē studij virum, magnaeque itidem grauitatis, cum ipso committere.

Τὰ μὲν οὖν φυσικὰ τῶν ἀπορημάτων, παραφείσθω: οὐ γὰρ οἰκεῖα τῆς παρούσης σκέψεως: ὅσα δ' ἐστὶν ἀνθρωπικὰ, καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἤθη, καὶ τὰ πάθη, ταῦτ' ἐπισκεψώμεθα: οἷον πότερον ἐν πᾶσι γίνεται ἡ φιλία, ἢ οὐχ οἷόν τε μοχθηροὺς ὄντας, φίλους εἶναι: καὶ πότερον ἓν εἶδος τῆς φιλίας ἐστὶν, ἢ πλείω: οἱ μὲν γὰρ ἓν οἰόμενοι, ὅτι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ: δέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον, καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει: εἴρηται δ' ὑπὲρ αὐτῶν ἔμπροσθεν.

E numero igitur quaestionum illae, quae naturales sunt, dimittantur: non enim suae, & propriae sunt huius praesentis animaduersionis: quae autem peculiares hominū sunt, & ad mores, motusq; animi referuntur, haec cōsideremus: veluti, vtrū in omnibus existit amicitia, an fieri non potest, vt qui improbi sunt, amici inter se sint: & vtrum sit vna species amicitiae, an plura: qui enim vnam putant, quia magis, & minus recipit, non satis firmo ad fidem faciendam signo crediderunt: recipiunt enim magis, & minus ea quoque, quae sunt specie inter se diuersa: dictum autem est de ipsis antea.

C V M videret auctor se e suis finibus exisse, & in alienum quasi campum irrupisse, quamuis

nis exiguo temporis spatio in eo manserit, tamen aliquo modo se purgat: dicitque abijcien das sibi esse has quaestiones, vt alienas, & ad suas propriasque huius studij reuertendum: neque enim solet Aristoteles permiscere materias: trahereque argumenta ad aliquid constituendum e diuersa, contrariaque aliquo modo doctrina, & cum aliquid huiuscemodi facit, breui id, temperanterque facit: inquit igitur se, posthabitis illis, incubiturum esse in quaestiones, quae vitae hominum propriae sunt: faciuntque ad mores, & motus animorum, seduloque de ipsis disputaturum: attingit autem statim non nullas ipsarum, veluti inquit: vtrum in cunctis hominibus locum habeat amicitia, siue contra, fieri nullo pactó potest, vt improbi mortales, amici inter se sint: & vtrum vnū tātum sit genus amicitiae, siue plures ipsius species inueniantur. Cum autem non dubitaret ipse, quin plures forent amicitiae species: videretque, extitisse quosdam, qui aliter de hoc sensissent, statim disserit contra illos: ostenditque argumentum, quo ipsi freti, id asseuerabant, non tantum virium habere, vt hoc constituat: erat autem illud, amicitiam recipere in se magis ac minus, augerique, ac minui: quare merito vocat ipsum signum, vt quod posterius esset, ac nullo modo causa, sed a causa profectum: affirmat enim extare alias res, quae recipiant & ipsae magis, ac minus, & tamen sunt specie inter se discrepantes. Adiungit autem se de hoc antea disseruisse; non tamen locus apparet, vbi hoc praestiterit: in his ipsis certe de moribus libris nihil huiuscemodi attigit.

Τάχα δ' ἂν γένοιτο φανερὸν περὶ αὐτῶν, γνωρισθέντος τοῦ φιλητοῦ: δοκεῖ γὰρ οὐ πᾶν φιλεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ φιλητόν: τοῦτο δ' εἶναι ἀγαθόν, ἢ ἡδύ, ἢ χρήσιμον: δόξειε δ' ἂν χρήσιμον εἶναι, δι' οὗ γίνεται ἀγαθόν τι, ἢ ἡδονή: ὥστε φιλητὰ ἂν εἴη τἀγαθόν τε καὶ τὸ ἡδύ, ὡς τέλη.

Fortasse autem planum fieri poterit de his, si cognitum fuerit id, quod dignum est, vt ametur: videtur enim non omne amari, sed quod amabile: hoc autem videtur esse bonum, vel iucundum, vel vtile: videri posset autem vtile esse illud, vi cuius gignitur bonum aliquod, vel voluptas. Quapropter amabile esset bonum, ac voluptas, vt fines.

Cvm indicasset scrupulos quoque non paruos exoriri, siquis de amicitia quaerat, vt requirit ratio haec, & disciplina, inquit, posse fortasse ipsos euelli, cognito, & explorato amabili, & vt Terentius ipsum vocauit, digno, quod ametur: Graeci φιλητὸν vocant: neque enim omnem rem talem esse affirmat, sed tantum certas quasdam, quae alliciunt ad se animos hominum, & vehementer expetuntur, cuiusmodi sunt illae, quae amabiles appellantur. Amabile igitur esse inquit, omne illud, quod bonum est, siue iucundum, siue vtile, idest, quod fructum aliquem ferat, & prosit ad quippiam, quod conducat, administrandum aut obtinendum: hoc enim ostendere videntur, quae statim adiunxit, explicans vim huius nominis, videri enim posse inquit, vtile esse id, ope cuius efficitur aliquod bonum, siue voluptas, quare inquit, amabilia erunt: vim enim priorum duorum, potestatemque magis aperire voluit, bonum, & iucundum, vt fines: tertium namque iam significarat, non esse finem, sed seruire alicui fini, & tamquam instrumentum esse, cuiusmodi sunt diuitiae.

Πότερον οὖν τἀγαθὸν φιλοῦσιν, ἢ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν: διαφωνεῖ γὰρ ἐνίοτε ταῦτα: ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὸ ἡδὺ αὐτό: δοκεῖ δὲ καὶ τὸ αὑτῷ ἀγαθόν, φιλεῖν ἕκαστος: καὶ εἶναι ἁπλῶς μὲν τἀγαθόν, φιλητόν: ἑκάστῳ δὲ, τὸ ἑκάστῳ: φιλεῖ δὲ ἕκαστος, οὐ τὸ ὂν αὑτῷ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον: διοίσει δ' οὐθέν: ἔσται γὰρ τὸ φιλητὸν φαινόμενον.

Utrum igitur verum bonū diligunt, siue quod sibi ipsis bonū est: dissident enim aliquando haec inter se: simili modo autem, & circa iucundum: videtur autem, & quod sibi bonum est, diligere vnusquisque, & esse simpliciter quidem bonum, amabile; vnicuique autem id, quod vnicuique: diligit autem vnusquisque non id, quod ipsi bonum est, sed quod bonum apparet: intererit autem nihil: erit namque amabile apparens.

Tangit

Perspicuum autem est, quod, nisi voluptas bonum sit, & functio muneris ipsius, non licebit beate viuere beatum virum: cuius enim causa opus foret ipsa, siquidem non bonum, verumetiam cum dolore contingit: vt viuat, neque malum enim, neque bonum, dolor, siquidem neque voluptas. Quapropter cur vtique fugiat. Neque iam iucundior vita studiosi, nisi etiam functiones ipsius.

NON posse praeterea dubitari ostendit, quin voluptas bonum sit, actioque ipsius, ac functio itidem bona: si namque hoc non foret, spoliaretur vir beatus suauitate omni: nec liceret ipsi iucunde viuere, quod absurdum est, nec probari vllo pacto potest: cur enim aliter inquit, adiungi ad ipsum deberet, nisi hoc efficeret, voluptas, quae seiungi ab eo non posse semper dicta est, vsuque veniret, vt ille cum dolore vitam traduceret. Ostendit etiam necessario futurum esse, vt duo inde incommoda nascantur, & stultae admodum sententiae, quarum prior est, quod dolor non esset, neque bonum, neque malum, si eadem foret natura voluptatis, quare inquit, cur fugiendus esset beato viro: altera autem, quod vita probi viri, & cumulati omni virtute, iucundior qualibet non esset, nisi actiones ipsius, functionesque iucundae forent, & suauitate conditae, ac contingeret aliquando, vt ipsa iuncta esset cum dolore, quod absurdum est: hoc igitur declarat, voluptatem esse bonum, cum ornet vitam beatam, adportetque illi id, sine quo tueri personam eam non posset.

Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἐπισκεπτέον τοῖς λέγουσιν, ὅτι ἔνιαί γε ἡδοναὶ αἱρεταὶ σφόδρα: οἷον αἱ καλαί, ἀλλ' οὐχ αἱ σωματικαί, καὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος: διὰ τί οὖν αἱ ἐναντίαι λῦπαι, μοχθηραί: κακῷ γὰρ ἀγαθὸν ἐναντίον.

De corporis autem voluptatibus considerandum est ijs, qui dicunt, voluptates quasdam expetendas esse valde; ceu honestas, non autem corporis, & circa quas versatur intemperans: cur igitur contrarij dolores? praui, malo enim bonum contrarium.

PROBAVIT modo, quandam voluptatem esse bonum, cum prius communiter multa de voluptatibus disseruisset, nunc scrupulum quendam monstrat, quem nisi euellisset, futurum fuit, vt aliquos perturbaret, cum a ratione quadam, non inani, proficiscatur: hoc igitur efficere studens, inquit. De corporis voluptatibus cogitandum est ijs, qui aiunt, quasdam voluptates valde expetendas esse, cuiusmodi sunt, vt aiebant, voluptates honestae; nullo autem pacto quae corporis sunt, in quibusque volutatur homo intemperans, tamquam in suo campo; quomodo igitur contingit, vt dolores, qui aduersantur his voluptatibus, contrarijque affines ipsis sunt, praui sint, culpaeque: malo enim inquit, bonum repugnat, non malum. Cum ita ostenderit, quod molestum est, incumbet nunc in hunc nodum dissoluendum, duplici nisu vtens, hoc pacto.

Ἢ οὕτως ἀγαθαὶ αἱ ἀναγκαῖαι, ὅτι καὶ τὸ μὴ κακὸν, ἀγαθόν ἐστιν.

An ita bonae, quae necessariae sunt, quia etiam, quod non est malũ, bonum est.

AN inquit hoc pacto, e numero voluptatum corporis illae, quae necessariae sunt, oriunturque a rebus, quibus carere non possumus, si vitam tueri volumus, bonae appellantur, quia quod malum non est, rationem boni habet: simpliciter enim ipsae neque bonae, neque malae sunt, mediamque sedem inter has tenent: haec prior ratio est, qua refellit, quod obiectum fuit: sequitur altera, quae est haec.

Ἢ μέχρι του ἀγαθαί: τῶν μὲν γὰρ ἕξεων, καὶ κινήσεων, ὅσων μὴ ἔστι τοῦ βελτίονος ὑπερβολή: οὐδὲ τῆς ἡδονῆς; ὅσων δ' ἔστι, καὶ τῆς ἡδονῆς ἔστι: τῶν δὲ σωματικῶν ἀγαθῶν ἔστιν ὑπερβολή: καὶ ὁ φαῦλος, τῷ διώκειν τὴν ὑπερβολήν ἐστιν: ἀλλ' οὐ τὰς ἀναγκαίας: πάντες γὰρ χαίρουσί πως, καὶ ὄψοις, καὶ οἴνοις, καὶ ἀφροδισίοις, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ: ἐναντίως δ' ἐπὶ

τῆς

τῆς λύπης: οὐ γὰρ τὴν ὑπερβολὴν φεύγει, ἀλλ' ὅλως: οὐ γάρ ἐστι τῇ ὑπερβολῇ λύπη ἐναντία, ἀλλ' ἢ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολήν.

An vsquequo bonae sunt: habituum enim, & motuum, quorum non extat melioris exuperantia, neque etiam voluptatis: quorum autem extat, & voluptatis extat. Corporis autem bonorum extat exuperantia, & malus homo est, quia persequitur exuperantiam: sed non necessarias: cuncti enim homines gaudent aliquo modo, & epulis, & vino, & Venere, verum non vt oportet: contra se res habet in dolore: non enim exuperantiam fugit, sed penitus: non enim exuperantiae dolor contrarius est, praeterquam persequenti exuperantiā.

AN inquit, hae quoque voluptates, si modice vsurpentur, & vsque ad certum quendam terminum, bonae vocari possunt; id quod constituit hoc pacto: habituum enim & motuum illorum, quorumcunque non extat nimium, neque exuperantia melioris partis, neque etiam voluptatis, quae inde nascitur, erit nimium: illorum vero motuum, quorum est, exuperantia scilicet, & nimium, voluptatis etiam erit nimium, & copia nocebit: accommodat autem hic animaduersionem hanc, atque ait: bonorum autem corporis exuperantia, & nimis magna copia extat, & qui notatur, vt improbus, ex illis notatur, insimulaturque, non quia quadam mensura ipsorum contentus sit, idest iusta, sed quia nimium sectatur; nam reprehendi non posse, qui capit ipsorum tantum, quantum satis est declarat hoc, inquit, quod cuncti mortales gaudent aliquo modo, & dapibus, & vinis, & Venere, verum quod ex ipsis accusantur, quia non se in his gerunt, vt rectum est; medioctitate namque contenti esse deberent, & sumere tantum voluptatum illarum, quantum satis est ad explenda desideria naturae. Cum Aristoteles enumeret in his rebus, quae delectant omnes mortales, & suauitate eos perfundunt, si modus in ipsis potiundis adhibetur, Venerem, non video, quo modo hoc negari possit: aliter enim facere, vim est adferre naturae: nam semper ipsum in his libris voluisse, Venerem necessariam esse, modice, temperanterque vsurpatam, notum est: prodest enim bonae corporis constitutioni; sed eum antea a me de hoc disputatum sit, verbum amplius non addam, vt fecerunt interpretes non nulli, qui quod semel, iterumque dixerunt, inculcant huc, omnem occasionem nacti, certam suam quandam, non malam sane, neque vllam in partem reprehendendam, rationem, vt arbitror, secuti: sed aliud est, philosophum, quem in manibus habent, fideliter interpretari, aliud moribus, institutisque nostrae pietatis, ac disciplinae seruire, quod non reprehendo. Contrario autem modo se rem habere inquit, in dolore, ac molestia; neque enim is accusatur, vitioque affinis est, qui vitat maximum corporis dolorem; ignoscitur enim his potius, qui pares his tolerandis non sunt, sed paruos etiam ferre, ac perpeti non possunt: ideoque ab ipsis abhorrent: non igitur immodicus dolor immodicae voluptati contrarius est, sed pusillus etiam, minutusque, qui superuenit illi, qui sequitur immodicam voluptatem, molestus ipsi, odiosusque est.

Ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ψεύδους: τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὴν πίστιν: ὅταν γὰρ εὔλογον φανῇ, τὸ διὰ τί φαίνεται ἀληθές, οὐκ ὂν ἀληθές, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον, ὥστε λεκτέον διατὶ φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι.

Quia autem non solum oportet verum dicere, verum etiam causam falsae opinionis: hoc enim ad fidem faciendam prodest: quando enim conseneaneum visum fuerit, cur speciem veri habet, quod verum non est: facit, vt magis credatur vero: Quapropter dicendum est, cur videntur corporis voluptates magis expetendae.

VNDE manarit haec opinio, plane falsa indicat, vt voluptates corporis magis, quàm voluptates animi, puraeque expetendae sint: quae tamen sententia inuaserit animos multitudinis; simulque quod sit officium eius, qui artem aliquam, ac disciplinam tradit, vel potius

rius, hoc explanato, vtitur ipso tamquam fundamento, ad extruenda, constituendaque ea, quae docenda ipsi sunt: inquit igitur. Quia decet, accuratum scilicet doctorem, non solum dicere, quod verum est, verum etiam causam ortumque vanarum opinionum ostendere. Antequam autem, qui fons sit erroris, aperiat, fructum, qui capitur ex hac diligentia, ostendit; esse autem magnum quidem illum ostendit; quod multum facit ad fidem, auctoritatemque praeceptis adiungendam: quando enim inquit, consentaneum probabileque visum fuerit, & non sine causa in errorem multos traxisse, quod speciem veri habet, etsi verum non est, facit, praestatque, vt magis credatur contrario eius, exposito. Cum igitur res ita se prorsus habeat, exquisitaque ratio de hoc requirat, incumbemus in hanc curam, & vnde nascitur hic error monstrabimus.

Πρῶτον μὲν οὖν δὴ ὅτι ἐκκρούει τὴν λύπην· καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς λύπης, ὡς οὔσης ἰατρείας, τὴν ἡδονὴν διώκουσι τὴν ὑπερβάλλουσαν, καὶ ὅλως τὴν σωματικήν· σφοδραὶ δὲ γίνονται αἱ ἰατρεῖαι· διὸ καὶ διώκονται διὰ τὸ παρὰ τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι.

Primum igitur quia extrudit dolorem, & propter doloris nimis magnam vim, tamquam haec medicina, curatioque sit, voluptatem persequuntur, modum omnem transeuntem, demumque corporis: acres autem sunt medendi rationes: vnde etiam, qui eas persequuntur, multos nanciscuntur, quia iuxta contrarium apparent.

Declarat, vnde gignatur, vt corporis voluptates magis expetantur, cum tamen ratio vellet, vt quae animi sunt, cum meliores sint, magis persequendae forent; argumentis autem vtitur ad consuetudinem hanc malam, erroremque conuincendum: primum autem tradit hoc fieri, quia voluptas talis extrudit e corpore dolorem: vnde mortales inquit, qui tristes sunt, premunturq; acerrimo dolore, confugiunt huc, quia putant hoc esse leuamen, medicamentumque sui doloris, sequunturque voluptatem vehementem, & quae videatur maiorem vim habere ad eijciendam ex animo aegritudinem molestiamque illam: demumque, alijs posthabitis, totos se tradunt ad eam persequendam, quae corpore capitur: Docet autem oportere vehementes medicinas esse vehementium dolorum: verbo enim translato ab arte medicorum vsus est, in solacio huius mali ostendendo, vt fecit apud Terentium Chremes, cum se Simoni purgaret, inquit enim. Eius labore, atque eius dolore gnato vt
» medicarer tuo, atque iterum infra: Non omnino autem stulte hoc facere ipsos testatur, qui
» ad exturbandum ex animo dolorem, voluptate corporis vtantur, ac voluptate denique ipsa; quia contraria prope se collocata magis vim suam, potestatemque aperiunt, & qualia sint, significant, quae sententia vera est, & saepe repetita. Videtur etiam respexisse ad peruulgatam, probatamque vocem, cum praeter rem ipsam, verbum etiam vsurpet, quo illa exponebatur idest ἐκκρούειν, M. Cicero tamen in ea exprimenda: alio vsus est valde & ipso accommodato rei ante oculos ponendae: ait enim, clauo clauum eijci, cum ἐκκρούειν extrudere proprie valeat.

Καὶ οὐ σπουδαῖον δὴ δοκεῖ ἡ ἡδονὴ διὰ δύο ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται· ὅτι αἱ μὲν, φαύλης φύσεώς εἰσι πράξεις, ἢ ἐκ γενετῆς, ὥσπερ θηρίου· ἢ δι᾽ ἔθος, οἷον αἱ τῶν φαύλων ἀνθρώπων· αἱ δ᾽ ἰατρεῖαι, ὅτι ἐνδεοῦς, καὶ ἔχειν βέλτιον ἢ γίνεσθαι· αἱ δὲ, συμβαίνουσι τελειουμένων, κατὰ συμβεβηκὸς οὖν σπουδαῖαι.

Et non bonum igitur esse videtur voluptas propter haec duo, vt dictum est; quia hae quidem, praui ingenij sunt actiones, siue a primo ortu, ceu beluae; siue consuetudine, ceu improborum hominum; hae vero sunt curationes medelaeque eius, quod illic desideratur, habereque se melius est, quam gigni: hae autem vsu veniunt cum perficiuntur: ex accidenti igitur bonae sunt.

Causas nunc adfert, cur voluptas improbetur, neque conuenire probo & studioso viro putetur, quod prius se testatum esse commemorat: duas autem illas esse tradit, quod vnae illa-

aliarum sunt facta prauorum hominum, ac nequam, alterae autem sunt medicamenta, & quasi instaurationes quaedam eius, quod defecit, & mancum, debileque factum est. Quae sint priores illae, significat; duplexque genus ipsarum facit: quidam enim mortales statim a primo ortu, naturaque praui sunt; alij autem ob morem malum, consuetudinemque rerum vitiosarum deprauati snut; quales esse inquit voluptates turpium hominum; alterius generis culpam indicare inquit, quod cum amiserint aliquid suae integritatis, praestat esse iam, quam fieri, veluti sano corpore esse, quam studio medicorum valetudinem amissam recuperare; quasdam autem ait exoriri illo ipso tempore, cum perficiuntur, quae profecto & ipsae plenae, absolutaeque non sunt, neque laudari possunt, cum ex accidenti iucundae sint, & in constitutionem suam redigantur.

Ἔτι διώκονται, διὰ τὸ σφοδραὶ εἶναι, ὑπὸ τῶν ἄλλαις μὴ δυναμένων χαίρειν: αὐτοὶ γοῦν αὑτοῖς δίψας τινὰς παρασκευάζουσιν: ὅταν μὲν οὖν ἀβλαβεῖς, ἀνεπιτίμητον: ὅταν δὲ βλαβεράς, φαῦλον: οὔτε γὰρ ἔχουσιν ἕτερα, ἐφ' οἷς χαίρουσι.

Praeterea quaeruntur, quia acres sunt, ab ijs, qui nequeunt alijs gaudere: ipsi igitur sibi ipsis sitim quandam fabricant: quando igitur hae innoxiae fuerint, studium ipsorum reprehendi non potest: quando autem nocent, malum idest: neque enim tenent alia, ob quae delectentur.

ALIVD hoc argumentum est, quo causam adfert, cur praetermissis, vel neglectis potius animi voluptatibus, purisque, homines se totos dent persequendis corporis voluptatibus: inquit igitur, hoc eos facere, quia illae sunt acres, ac vehementes, perfunduntque ipsos subita iucunditate, qui sane, si vellent etiam non possent laetari alijs, liquidis inquam, sincerisque oblectationibus, neque instructi, paratique sunt ad eas degustandas. Perspici hoc inde significat, quia hoc genus hominum, quos insimulat; adhibita cura & artificio, sitis quasdam sibi comparant rationes, vt iucundius bibant: nam naturalem sitim ad se penetrare non sinunt: hoc autem facere ipsos ostendit, quia sunt expertes aliarum voluptatum, nec fructum vllum inde capiunt, purarum inquam, & quae non sunt mixtae cum dolore.

Τό, τε μηδέτερον πολλοῖς λυπηρὸν, διὰ τὴν φύσιν: ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῶον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι: τὸ ὁρᾶν, τὸ ἀκούειν, φάσκοντες εἶναι λυπηρὸν, ἀλλ' ἤδη συνήθεις ἐσμὲν, ὥς φασιν.

Neutrum autem horum multis triste, molestumque est, ob naturam: semper enim in dolore est animal, vt naturales rationes testantur: videre, audire, affirmantes esse cum dolore, verum iam assueti sumus, vt aiunt.

INTELLIGENS autem, obijci posse ab aliquo, si veras, liquidasque voluptates capere nequeunt, debuisse ipsos aequo animo his carere, tamquam purgat illos; ostendens paucos inueniri mortales, qui sine voluptate viuere possint, & non, siue has, siue illas ament, ac studiose sequantur, id quod a natura proficisci docet; vitioque ipsius fieri, cum semper animal dolorem aliquem sentiat, & tamquam aegrotet. Testari vero hoc ait rationes naturales doctorum viuorum, quae docent, & cernere, & audire non sine dolore in nobis gigni, quod si non sentimus: hoc enim aduersari videbatur, fieri id dicunt ob consuetudinem, quae cunctis in rebus, quibus assueti simus, aspergit aliquid amoris, ut sane non sinit, nos inde accipere dolorem, aut paenam. Videndum autem diligenter, quid valeant verba illa, quae suo loco non studui declarare; intelligo autem quod dixit, voluptates arte comparatas, si nihil noceant, nec detrimentosae sint, non posse reprehendi: contra autem, cum obsint, esse declinandas a seque abigendas: videbatur enim tantum studium positum iu pariendis corporis voluptatibus, culpa non carere. Idem etiam, vt opinor, valet, quod inquit in VIII. libro de republica, de arte musica disserens, cunctas res iucundas, quae nihil incommodi afferunt, non solnm congruere fini, Iuuareque ipsum atque ornare, verum etiam facere ad requietem, cessationemque laborum. Ambobus igitur his locis videtur multum tribuere corporis voluptatibus, cum in posteriore etiam hoc, etsi de cantu,

cantu, sonoque vocum loquitur, tamen omnem rem iucundam intelligit, cum ita loquatur, ὅτι γὰρ ἀπολαύει τῶν ἡδέων: emendat autem hoc, significans hoc voluptatum genus, quod alioqui foret valde accusandum, reprehendi non posse, si damni nihil adferat; neque illis, qui toti dediti ipsis sunt, neque alijs, quod arduum magnopere, ac difficile: obsunt namque plerumque illis, qui ipsas auide sectantur, morbosque graues gignunt, ac saepe etiam ceteris remotis a se, quibus iniuriam faciunt, ac maculae multum inurunt, cum cubile ipsorum ineant, aut filias constuprant; demum loquitur de illis, qui cum corpore laborant, perditi homines, nequeunt resistere dolori, nec vitam tueri sine his remedijs malis.

Ὁμοίως δ᾽ ἐν μὲν τῇ νεότητι διὰ τὴν αὔξησιν, ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι διάκεινται, καὶ ἡδὺ ἡ νεότης.

Similiter autem se res habet in adolescentia quidem ob incrementum, tamquam qui ebriosi sunt, & iucundum quiddam iuuentus est.

VTITVR similibus ad sententiam suam confirmandam, docendumque eos, qui proni sunt ad corporis voluptates, non posse viuere sine illis: quare non spernunt genus vllum ipsarum: primumque idem vsu venire docet adolescentibus: deinde ijs, qui atra bile laborant, causasque adferi stimuli, impellentis cunctos hos ad corporis voluptates vndique haurien das, tamquam ad remedium sui doloris: sperant enim ita se posse, si non omnino extinguere, saltem lenire ardorem illum suum, qui non sinit ipsos quiescere, continenterque ipsos pungit atque vrit. Primi illi, ad quos declarandos vtitur tamquam exemplis, feruntur toto pectore ad genus hoc ipsum voluptatis, vt loquitur, διὰ φύσιν, idest natura, & ingenio ipsos impellente: secundi, adolescentes inquam, idem faciunt διὰ τὴν αὔξησιν, idest quia crescunt, & augescunt, quare ipsorum quoque corpus commotum est, & turbulentum; sunt enim inquit, veluti temulenti: idemque efficit in ipsis vigor, tumorque aetatis, quod ebrijs vinum.

Οἱ δὲ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν, ἀεὶ δέονται ἰατρείας: καὶ γὰρ τὸ σῶμα δακνόμενον διατελεῖ διὰ τὴν κρᾶσιν, καὶ ἀεὶ ἐν ὀρέξει σφοδρᾷ εἰσίν: ἐξελαύνει δὲ ἡδονὴ λύπην, ἥ τ᾽ ἐναντία, καὶ ἡ τυχοῦσα, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά: καὶ διὰ ταῦτα ἀκόλαστοι, καὶ φαῦλοι γίνονται.

Qui autem natura proni sunt ad atram bilem, semper egent curatione: corpus enim ipsorum perpetuo morsum sentit ob temperamentum illud: semperque in appetitione vehementi sunt: eijcit autem voluptas dolorem, & contraria, & quaelibet alia, si fuerit valida: & hisce causis efficiuntur intemperantes, & improbi.

TERTIVM genus esse narrat melancholicos, quos cum mordeat ater ille humor, vnde appellantur, ac sine intermissione vexet, egent medicamento διὰ τὴν κρᾶσιν: sic enim appellat humorem illum atrum, quo tenentur, vt non semel fecit in problemate illo diuino, ac pleno elegantis, exquisitaeque doctrinae, vt opinor, quia totum corpus temperatum est cum ipso, nec pars ipsius vlla vacua ab eo est: semper igitur hos inquit in acri, vehementique appetitione versari; quem dolorem, ardoremque animorum eijcere e corpore ipsorum ait, contrariam ipsi aegritudini voluptatem, & quamlibet etiam aliam, dummodo sit valida, ac robusta. Admonet in extremo huius partis hanc causam esse, conatum inquam studiumque ardens exturbandi a se hunc dolorem, cur melancholici intemperantes sint, atque improbi homines.

Αἱ δ᾽ ἄνευ λύπης, οὐκ ἔχουσιν ὑπερβολήν: αὗται δὲ αἱ τῶν φύσει ἡδέων, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός: λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα, τὰ ἰατρεύοντα: ὅτι γὰρ συμβαίνει ἰατρεύεσθαι τοῦ ὑπομένοντος ὑγιοῦς πράττοντός τι, διὰ τοῦτο ἡδὺ δοκεῖ εἶναι: φύσει δ᾽ ἡδέα, ἃ ποιεῖ πρᾶξιν τῆς τοιᾶσδε φύσεως.

Quae autem sine dolore sunt, non habent exuperantiam: hae vero sunt rerum.

rum, quae e rebus natura iucundis, & non ex accidenti, ſunt. Voco autem ex accidenti iucunda, quae medentur: quod enim vſu venit, vt aliquis curetur, cũ id, quod manet incolume, gerit aliquid, ob hoc iucundum videtur eſſe: natura autem iucunda, quae efficiunt actionem huiuſcemodi naturae.

Non redit nuncad explicãdam veritatem ſuperioris quaeſtionis, valde remotae, quae ſatis aperta eſſet, vt interpres falſo putauit: verum cum monſtraſſet modo in voluptatibus, quae non ſunt ſincerae ac purae, ſed iunctae cũm dolore, inueniri nimium, atque exuperantiam, tradit contrarium genus ipſarum, ideſt, quae vacuae ſint a dolore, liberas eſſe hoc malo: nec poſſe ſumi ipſarum nimium, quae autem hae ſint, declarat; oſtẽditque, quas intelligat eſſe illas, quae capiuntur e rebus, quae ſunt natura, vique ſua iucundae, & non ex accidenti. Quae etiam huiuſcemodi ſint, teſtatur: dicitque, ex accidenti iucundas eſſe, quae medentur dolori alicui: niſi enim extaret aegritudo, ac paena in eo, non ſuaues hae forent, nec voluptatis quicquam ſecum ferrent. Quomodo autem haec medicina ſint, aperit: dicitque naſci ipſam, cum, quod manet adhuc integrum, incolumeque in corpore, gerit aliquid, qua de cauſa contingit, vt illud iucundum eſſe videatur, quod ſcilicet verum non eſt: Patefacere etiam voluit, etſi paucis hoc indicarit, quae ſint natura iucunda, eſſeque illa dixit, quae efficiunt, moliunturque aliquid, quod ſit proprium huiuſcemodi naturae, ideſt integrae, & non egentis medicina.

Οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδὺ τὸ αὐτὸ, διὰ τὸ μὴ ἁπλῆν εἶναι ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναί τι καὶ ἕτερον, καθὸ φθαρτά· ὥστε ἄν τι θάτερον πράττῃ, τοῦτο τῇ ἑτέρᾳ φύσει παρὰ φύσιν: ὅταν δ' ἰσάζῃ, οὔτε λυπηρὸν δοκεῖ, οὔθ' ἡδὺ τὸ πραττόμενον.

Nihil vero extare, quod idem ſemper nobis iucundum ſit, euenit, quia non eſt ſimplex natura noſtra, ſed ineſt in ea aliquid etiam diuerſum, vnde corpora noſtra morti expoſita ſunt: ita vt, ſi quid egerit altera pars, hoc ipſum alteri naturae praeter naturam ſit: quando autem exaequata res fuerit, tunc neque triſte, quod geritur, neque iucundum eſt.

Cvm videret, non ſine cauſa quaerere poſſe aliquem, cur homines in hoc tam inconſtantes, varijque ſint: nullaque extet tam ſuauis, iucundaque res, quae perpetuo nos delectet, cauſam adferre huius rei voluit: & vnde id naſcatur, oſtendere: inquit igitur id fieri, quia natura noſtra, idque, ex quo conſtamus, ſimplex non eſt, ſed exiſtit in ipſa quiddam diſcors, diſſimileque alteri, vnde exiſtit interitus noſter, ſitque, vt perpetuo in vita manere non poſſimus: conſtare autem nos ex animo, & corpore intelligit rebus contrarijs inter ſe, quippe cum altera parte immortales ſimus, altera vero caduci, ac fragiles: contingere autem hinc inquit, & vſu venire, vt quod altera harum partium gerit, id aduerſetur alteri parti, repugnetque naturae ipſius: cum vero eodem tenore quippiam ſe habebit ad ambas partes, ipſum hocueque iucundum, neque moleſtum erit alterutri parti. In ode etiam quadam ſua Pindarus, quod hic tamquam certum, & exploratum poſuit philoſophus, verum eſſe cecinit de ſatietate, quam pariunt ſuauiſſimae etiam res crebro repetitae, faſtidij quoque non parum gignere affirmans mel etiam, & iucundos flores Veneris.

Ἐπεὶ, εἴ του ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται: διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν: οὐ γὰρ μόνον κινήσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας, καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν ἢ ἐν κινήσει: μεταβολὴ δὲ πάντων γλυκύτατον κατὰ τὸν ποιητὴν, διὰ πονηρίαν τινά: ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος, ὁ πονηρὸς: καὶ ἡ φύσις, ἡ δεομένη μεταβολῆς: οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδ' ἐπιεικής. Περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας, καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς, καὶ λύπης εἴρηται: καὶ τί ἕκαστον: καὶ πῶς τὰ μὲν, ἀγαθὰ αὐτῶν ἐστι: τὰ δὲ, κακά: λοιπὸν δὲ καὶ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

Quia ſi cuius natura ſimplex eſſet, ſemper eadem actio iucundiſſima erit:

quapro-

quapropter Deus semper vna, & simplici voluptate laetatur: non enim solum motus functio est, sed etiam immobilitatis: ac voluptas magis in quiete est, „ quam in motu: mutatio autem omnium rerum dulcissima est, vt censuit poeta, propter vitium quoddam: veluti enim homo malus facile consilium mutat, ita & natura, quae eget mutatione: non enim simplex est, neq; proba. De continentia igitur, atque incontinentia, & de voluptate, & dolore, dictum est, & quid vnumquodque horum sit, & quomodo haec quidem, bona ipsorum sunt: haec autem, mala. Quod reliquum est, de amicitia dicemus.

CONFIRMAT quod dixit, nasci a natura nostra duplici, concretaque e duabus, contrariis inter se, rebus, vt idem factum semper nobis plenissimum voluptatis non sit, si forte adhuc in eo restat aliquid, quod omnino non displiceat, quam causam esse affirmat, vt Deus semper vna, eademque voluptate laetetur, quia natura ipsius simplex est, & libera, solutaque ab omni contrarietate. Cum videret autem aliquo modo aduersari suae sententiae, id quod ferebatur, voluptatem esse iucundum motum in sensu, & praeterea sententiam valde probatam, sapientis poetae, vtrique respondit; docuitque neutrum eorum contra se facere; primum igitur ait, non esse tantum motionis vsum, & tamquam actionem voluptatem, verum etiam cessationis, & immobilitatis: voluptatemque existere potius in requiete, quam in motione: quod videtur etiam voluisse Epicurus, qui duo genera voluptatis esse censuit; quorum alterum maneret in motu: alterum vero in stabilitate dixit: permutationem esse rem dulcissimam omnium, quod apud Euripidem in Oreste soror fratri laboranti dixit, fieri ait, propter vitium, & condicionem malam eius, qui tunc aegrotabat, non esse autem per se permutationem laudabilem, ostendit auctor simili: veluti enim inquit, homo malus, improbusque inconstans est, facileque sententiam mutat, ita etiam natura, quae permutatione eget, vitiosa est, neque enim inquit, simplex, integraque est, neque proba. Post haec quasi perorat, repetitque breui, quid fecerit magna parte huius libri: commemorat enim se disseruisse de continentia & incontinentia; itidemque de voluptate & dolore, docuisseq;, quid vnumquodq; horum sit, & quomodo quaedam ipsorum bona sint, quaedam vero mala, & deterioris notae: quae autem illa sint, apparet. Indicat in extremo, quae materia futura sit eius, quod restabit duorum scilicet, qui sequentur hunc, librorum.

PETRI VICTORII COMMENTARII IN VIII. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum.

ΜΕΤΑ᾽ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἕποιτ᾽ ἂν διελθεῖν· ἔστι γὰρ ἀρετή τις, ἢ μετ᾽ ἀρετῆς.

POST haec autem de amicitia sequeretur percurrere: est enim virtus quaedam, siue cum virtute.

CVM disseruisset iam de virtutibus, ac vitijs, & ijs, quae morum sunt, & ijs, quae rationis, partisque eius animi nostri, quae *διάνοια* vocatur, nec non de non nullis alijs, non plenis virtutibus, neque vitijs, magnopere inter se discrepantibus: atque etiam tetigisset quasdam alias dispositiones; quarum meliores superant vim, & naturam virtutum, deteriores vero potestatem vitiorum, quare sunt vehementer persequendae, siue fugiendae, cum tantopere valeant ad vitam, siue beatam, siue miseram efficiendam; nunc existimauit, oportere se de amicitia praecipere, nec debere vllo pacto committere, quin tradat eam, & quomodo sit accipienda, ostendat; cuius sui consilij statim rationem reddidit, affirmans ipsam, vnam virtutum esse, quod si verum est, peccasset vehementer, nisi eam explicasset: mirifice aptam ad vitam iuuandam, & perpoliendam: quod siquis aduersetur, contendatque, virtutem non esse, id quod indicare etiam videtur; quia si proprie virtus foret, vna cum ceteris virtutibus eam explanasset, neque in hunc locum, tam remotum, reiecisset, vult omnino ipsam cum virtute iunctam, nec rem vllo pacto seiunctam a virtute esse: quare hoc quoque declarat sui muneris fuisse, de amicitia subtiliter quaerere; ita auté censet quaestionem hanc conuenire suo proposito: adeoq; plenam rem esse multarum, magnarumque difficultatum, vt duos libros in ea euoluenda consumpserit.

Ἔτι δ᾽ ἀναγκαιότατον εἰς τὸν βίον· ἄνευ γὰρ φίλων, οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα· καὶ γὰρ πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς, καὶ δυναστείας κεκτημένοις, δοκεῖ μάλιστα φίλων εἶναι χρεία· τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας, ἣ γίγνεται μάλιστα, καὶ ἐπαινετωτάτη πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη, καὶ σώζοιτο ἄνευ φίλων, ὅσῳ γὰρ πλείων, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα. ἐν πενίᾳ τε, καὶ ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους. καὶ νέοις δὲ πρὸς τὸ ἀναμάρτητον, καὶ πρε-

σβυτέροις πρὸς θεραπείαν, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως δι' ἀσθένειαν, βοηθεῖ: τοῖς τ' ἐν
» ἀκμῇ, πρὸς τὰς καλὰς πράξεις: σύν τε δύ' ἐρχομένω: καὶ γὰρ νοῆσαι, καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι.

Adhuc autem quiddam maxime necessarium ad vitam: sine amicis namque nemo eligeret viuere, habens reliqua cuncta bona: & diuitibus enim, & publicos honores, principatusque possidentibus, videtur maxime opus esse amicis: quis enim fructus foret huiuscemodi vbertatis, sublata beneficentia: quae maxime existit, summaque laude digna est, cum confertur in amicos? vel quomodo custodiretur, & conseruaretur sine amicis? quanto enim maior est, tanto magis praeceps, & lubrica est: in paupertate autem, & in reliquis grauibus casibus vnicum perfugium esse arbitrantur amicos: & adolescentibus autem ad arcendos ipsos a peccatis, & senibus prodest, vt colantur, habeantque, qui opitulentur ad absoluenda, quae ipsi propter virium imbecillitatem conficere nequeunt: ijs autem, qui in aetatis viriditate sunt, ad honesta facta socius accom-
» *modatus est, Duo namque simul euntes: etenim excogitare, & agere cuncta facilius possunt.*

SEQVITVR post primum argumentum, quo vsus est, alterum hoc, quo tradit, ipsam rem esse maxime necessariam vitae mortalium, quod probat tamquam omnium consensu, ac indicio, dicens, nullam extare vitam ita vberem, adeoque refertam cunctis, quae cadunt in hominem bonis, quam aliquis amaret, contentusque ea viueret, si careret amicis. Themistius, cum sua quadam eleganti, eruditaque oratione, suaderet Graecis suis, vt incumberent in amicitiam: initioque ipsius accusaret ipsos, quod auscultarent libenter Iliadem Homeri, & veteres historicos, bellaque quae gesserunt, & cum barbaris, & inter se: auersi autem forent a consilijs eorum, qui hortarentur ad amicitiam colendam, commendans ipsam, vsus est hac sententia philosophi, nullo paene immutato verbo, tantum ipsi tribuit, adeoque verum existimauit: inquit enim. ἄνευ δὲ φιλίας οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθά. Probat autem Aristoteles, merito quempiam repudiaturum esse vitam, si vacua ab amicis foret, enumerans res, quae fortunatos homines reddunt, illae autem sunt, diuitiae, imperia, potestates; hisque potissimum opus esse amicis tradit, contra opiniones imperitorum: duobus autem argumentis vtitur, quorum prius ab honestate ductum est: quis enim inquit, fructus erit huius tantae copiae, atque prouentus bonorum, si facultas possessori ipsorum erepta fuerit beneficia conferendi in homines; quae benignitas, liberalitasq; plerumque exercetur erga amicos; cumque hoc fit, tunc maxime omni laude digna est: alterum argumentum est, quo docet, status illos opimos custodiri, conseruarique non posse sine amicis: neque oportere quempiam confidere amplitudini eorum bonorum: quanto maior enim aceruus eorum extiterit, tanto facilius, proniusque euertitur, ac ruit. Addit etiam arbitrari cunctos mortales eos, qui premuntur paupertate, & aliquibus rebus aduersis, nullum alium habere perfugium, ac portum suorum laborum, nisi amicos: hi namque, si veri amici sunt, ac fungi officio volunt, leuabunt eorum miserias. Sequitur, quod etiam valde commendat amicitiam, vtilem eandem esse & adolescentibus, ne peccent, atque sibi temperent a flagitijs, & senibus, vt colantur, habeantque, qui comitate sua, ac colloquijs praestent, vt facilius ferant incommoda grauis eius aetatis, quibus aliter non videtur medicina adhiberi posse: & praeterea vt habeant, si non dum penitus defecerunt, attinguntque adhuc partem aliquam reipublicae, qui viribus suis infirmitatem corporis eorum iuuent, ac, quae senes perficere non valent, absoluant, ad exitumque perducant. Sed etiam amicos opportunos, accommodatosque esse affirmat ijs, qui in media aetate constituti sunt, vigentque, ad honesta facta gerenda: vix enim praeclarum aliquod facinus administratur sine socijs eius operis, ac comitibus; quod verum esse docet auctoritate Homeri, apud quem Diomedes, cum periculosum facinus obiturus esset, noctuque mitteretur ad exploranda consilia hostium, qui extra vrbem castra posuerant, poposcit socium illius itineris dicens: si duo vna profecti fuerint, e media etiam flamma ipsos incolumes exituros:

ros: philosophus hoc sapienter dictum esse ostendere volens, inquit: nam ita & cogitare, quae opus erit, & efficere melius poterunt. Idem etiam vsus est eodem hoc testimonio in III. libro πολιτικῶν: sed quis non probauit hanc sententiam? Plato enim quoque ipsam laudauit, & Homeri haec verba citauit; & M. Cicero in epistola ad M. Varronem.

Φύσει τ' ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννημένον τῷ γεννήσαντι, καὶ οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀρνίοις, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, καὶ τοῖς ὁμοεθνέσι πρὸς ἄλληλα: καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις. ὅθεν τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν. ἴδοι δ' ἄν τις, καὶ ἐν ταῖς πλάναις, ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ, καὶ φίλον.

Naturaque inesse videtur ijs, qui genuerunt erga id, quod genitum est: & non solum in hominibus, verum etiam in auibus, & in plurimis animalibus, & ijs, quae sunt eiusdem generis inter se, & maxime hominibus. vnde humanos viros laudamus. Videre etiam posset aliquis in erroribus quoque, quam propinquus, accommodatusque sit omnis homo homini.

TERTIUM hoc argumentum est, quo itidem constituit officium suum, probans, non debuisse se committere, quin de amicitia sedulo quaereret, cum insit, vi naturae ipsius, in eo, qui genuit liberos, procreauitque, erga illos, qui ab eo procreati sunt, quod non hominis proprium est, sed commune ipsi cum beluis: nam & aues diligunt pullos suos, & cunctae fere animantes amore prosequuntur ex se natos: nam & alunt illos & defendunt, cum periculo etiam suo non parto contra animantes, quae ipsis insidiantur: qui tamen amor terminum habet, ac finem: donec enim illi cibum & quo alantur, expedire sibi nequeunt, non desunt officio suo: postquam autem grandiores facti, huic rei efficiendae pares sunt, relinquūt hoc curae ipsorum: perspicitur etiam idem amor, etsi non tantus, neque tam certis indicijs, manere, in omnibus fere expertibus rationis animantibus, cum illae creuerint erga eas, quae sunt eiusdem generis: nam, & equi equos, & canes, canes amare videntur: hos enim intelligit, appellans ipsos ὁμοεθνεῖς, quasi eiusdem gentis, in quo animaduertendum est, ἔθνη appellari non solum gentes, nationesque hominum, sed etiam ferarum, & vt loquuntur poëtae, secla animantium: etsi autem amicitiam, amorem hunc, amatoriumue appellat, non esse tamen ipsam veram, plenamque amicitiam constat; abutitur enim hoc nomine. M. etiam Cicero in libello suo de amicitia, cum ostendere vellet, ipsam a natura ortam, eodem pacto argumentatus est: viderique alicui posset hunc locum expressisse, verba ipsius haec sunt. Quod quidē quale sit etiam in bestijs quibusdam animaduerti potest, quae ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, vt facile earum sensus appareat. In quo animaduertendum est, non solum ipsum probare, quod vult, exemplo genitorum erga natos, verum etiam altera ex parte, idest natorum erga genitores suos, quemadmodum sane prius legebatur, non tantum in quibusdam excusis libris, verum etiam in calamo exaratis: tamen olim, cum purgaui hoc opus, sustuli verba haec καὶ τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι atque id secutus testimonium veteris tralationis, ac iudicium Argyropyli, docti viri, qui & ipse ea omisit. Cum autem tradat Aristoteles hoc non commune esse cunctarum bestiarum, sed plurimarum, videmus quoque idem notum fuisse Ciceroni, qui inquit, in bestijs quibusdam, qui tamen melius sensisset; si in maiore parte ipsarum, quod verius erat; dixisset: pauciores enim multo sunt, quae deserunt ex se procreatos. Adiungit autem, planius hoc intelligi, huiuscemodi esse in hominibus, quorum facta plura testantur, hunc mutuum amorem: ipsum autem significare ait, communem consensum mortalium, qui laudant humanos homines, pronosque ad iuuandos cum filijs suis, ac studijs mortales: hi namque sunt, quos φιλανθρώπους vocat, vnde etiam fertur, tanto plausu acceptam fuisse ab vniuerso theatro sententiam illam Chremetis Terentiani, qui, cum quasi accusatus esset, quod aliena curaret, se purgans inquit. Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Sequitur apud auctorem, posse etiam videre, qui huic rei studuerit, in itinerum erroribus, quam accommodatus sit, & aliquo modo beneuolus, propinquusque homo homini, & etiam amicus. Hoc autem quoque significat sententia alterius comici, quae legitur apud M. Ciceronem. Homo qui erranti comiter monstrat viam.

Ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἡ φιλία, καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν, ἢ τὴν δικαιοσύνην: ἡ γὰρ ὁμόνοια ὅμοιόν τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι: ταύτης δὲ μά-

λιστ᾽ ἐφίενται· καὶ τὴν στάσιν, ἐχθρὰν οὖσαν, μάλιστα ἐξελαύνουσι.

Videtur autem & ciuitates amicitia continere, & qui ferunt leges, plus studij adhibere circa ipsam, quam circa iustitiam: concordia enim simile quiddam videtur amicitiae: hanc autem maxime amant: & seditionem, quae ipsi inimica est, maxime eijciunt e ciuitate.

QVARTVM hoc argumentum est, quod valet ad idem ostendendum: inquit enim, videri etiam, nec sine causa existimari posse, amicitiam continere ciuitates, statumq; earum, ac cõmunionem tueri: hoc enim profecto valet συνέχειν tãquam sine hac frangantur, & passim negotio dissipentur, cui sententiae suae confirmandae adiungit, Qui scribunt leges populis, dantque operam, vt instituant multitudinem aliquam: diuque illa maneat concors; maius studium ponere in amicitiam eo inserendam, quam iustitiam ipsam, quae videbatur proprium munus ipsorum esse: quare, cum videret, hoc aduersari sententiae non paucorum hominum, confirmat accurate iudicium suum, sumitq;: ad hoc probandum, videri concordiam simile quiddam esse amicitiae, quo concesso, manifesto tenetur, verum esse, quod dixit, cum planum sit, qui suscipiunt curam illam scribendarum legum, propositam semper habere ante oculos concordiam: aduersariamque ipsius in gentem, seditionem eijcere, atque exturbare e ciuitate summo studio: commendari autem valde concordiam, & de fructu, qui magnus capitur ex ea, praeclare dici a Sallustio, notum est.

Καὶ φίλων μὲν ὄντων, οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης· δίκαιοι δὲ ὄντες, προσδέονται φιλίας· καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ.

Et cum ciues amici inter se sunt, nihil opus est iustitia: iusti autem existentes, egent praeterea amicitia: & ex omni genere iuris id, quod praestat ceteris, videtur esse, quod iungit amicos.

QVINTO hoc argumento idem declarat, quod huiuscemodi est; id quod magis requiritur ad tuendas, conseruandasque ciuitates, & sine quo minus commode illic viuit[illegible] est anteponendum ei, quo facilius, minoreque cum damno carent; quare resp. illa, in qua ciues amici inter se sunt, non eget vllam in partem iustitia: neque enim amici iniuriam faciunt amicis: illis namque improbis factis remedium adhibet iustitia: resistitque quantum potest, ne huiuscemodi aliquid fiat: contra autem, si iustitia illic colitur, seque abstinent, qui viuunt in ea, ab omni genere iniuriarum, tamen merito illic expetitur amic[illegible]a, egentque praeter eam eximiam virtutem voluptate, & fructibus, qui capiuntur ex a[illegible]is. [illegible]n parua enim incommoda, & mala cadunt in homines, quibus incommodis meden[illegible]r amici, praeter iucunditatem, quam adferunt praesentia sua & colloquijs amicis. Narrat Plutarchus in Agesilai vita, quam scripsit, ipsum verbis semper solitum mirifice celebrare iustitiam, & si facta quaedam eius non responderent illi orationi, dicereque eum, iustitiam antistare ceteris virtutibus, in quo etiam aiebat, fortitudinem nullum fru[illegible]m ferre poss[illegible], vbi non coleretur iustitia, si vero iusti cuncti forent, nihil opus futurum esse fortitudine, quemadmodum locutus est Aristoteles de iustitia ipsa atque amicitia. Addit etiam, siue nouum hoc argumentum est, vt puto, siue pars aliquo modo superioris, cum [illegible]ra iusti genera, quae custodiri debent, nec possunt sine magna culpa violari, in pri[illegible]genus illud iuris, quod amicos continet, tale habendum esse, maximeque iustum exi[illegible]mandum: vnde cum dirimi non possit sine scelere, perspicitur hinc dignitas personarum, & quantopere requiratur haec coniunctio animorum.

Οὐ μόνον δὲ ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ καλόν· τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν· ἥ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἕν τι εἶναι· ἔτι καὶ ἔνιοι τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας οἴονται ἀγαθοὺς εἶναι καὶ φίλους.

Non solum autem necessarium quiddam est amicitia; verum etiam honestum: studiosos enim amicorum laudamus: multitudoque amicorum putatur

vna

vna quaedam esse rerum honestarum. Amplius quidam arbitrantur eosdem esse bonos viros & amicos.

CVM ostenderit, bene institutae ciuitati, & in qua iucunde viuatur, necessariam esse amicitiam; significat nunc, ipsam non solum necessariam illic esse, verum etiam honestam, & dignitatis, splendorisq; plenam: quod inde plane intelligitur, quod commendamus, summisque laudibus ferimus eos, qui valde studiosi sunt amicorum, ex animoque seruiunt vtilitatibus eorum: hi autem iuncto verbo a Graecis φιλέταιροι vocantur, quod verbum arbitror exprimere voluisse Terentium, cum inquit, Nemo est magis amicus amico. Praeterea inquit, quod idem declarat. Habere multos amicos, putatur esse vnum quodpiam eorum bonorum, quae honesta sunt, & plurimam in se dignitatem, speciemque habent, & tamen post auctorem nostrum inuenti sunt, qui ipsam accusarent, quia quemadmodum splendoris aliquid secum fert ac suauitatis, ita plena est solicitudinis, ac molestiarum. Ad extremum autem addidit, extare non nullos, qui eosdem arbitrantur esse probos viros, & amicos, tamquam probi homines nequeant esse, qui non diligunt ceteros mortales: in primisque eos, quos dignos amicitia sua esse iudicarint; non nominant autem, qui potissimum fuerint, qui ita censuerint.

Διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα: οἱ μὲν γὰρ, ὁμοιότητά τινα τιθέασιν αὐτὴν, καὶ τοὺς ὁμοίους, φίλους: ὅθεν τὸν ὅμοιον φασὶν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιὸν, καὶ ὅσα τοιαῦτα: οἱ δ' ἐξεναντίας, κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις φασὶν εἶναι.

De ipsa autem multae controuersiae exoriuntur: hi namque similitudinem quandam esse volunt: & similes, amicos esse: vnde simile aiunt ad simile, & graculum, ad graculum: & quaecunque alia huiuscemodi: hi autem contra, figulos huiuscemodi omnes aiunt, esse inter se.

CVM ostendisset iam, quam magnum bonum sit amicitia, suasque partes fuisse declarasset, accurate praecipere de ipsa; non paucas controuersias nunc, magnopereque inter se discrepantes sententias extare de ea dicit inter doctos viros: cum aliqui ipsorum velint, amicitiam esse similitudinem quandam; cunctosque, qui pares inter se, similesque sunt, mutuo amore flagrare, vnde multae peruagatae voces, prouerbiaque fluxerunt. Plato pluribus in locis tetigit hanc opinionem, vt in Gorgia: fecit enim in eo sermone ita Socratem loqui, dicereque, videri sibi singulos homines singulis hominibus amicos esse, quam maxime fieri potest, qui tales inter se fuerint, quales & poëtae ipsi, & sapientes viri significant, intelligere autem ipsum, cum poëtas dicit, Homerum, qui versu quodam suo inquit. Semper Deum similem perducere ad similem: planum est, nec non in sermone de amicitia, in qno non semel meminit huius sententiae, & in VIII. quoque libro de legibus. Addit etiam Aristoteles huic opinioni confirmandae, prouerbium, quo ferebatur: monedulam ad monedulam se conferre: huiuscemodique alia in ore omnium esse inquit, quae idem ostendunt. In VII. quoque de moribus ad Eudemum, quo loco eandem quaestionem tangit, superiori illi adiungit alterum hoc. Cognouit fur furem, & lupus lupum. Tradit autem nunc, extare alios e regione positos, qui a superioribus valde dissentiant, affirmentque huiuscemodi omnes, qui pares, similesque sunt, inuidia, & odio flagrare inter se; cuius opinionis cum fuerit Hesiodus: ille namque exemplo multorum opificum hoc probauit, & aliorum etiam eiusdem fortunae, condicionisque mortalium, initio ducto a figulis, qui cum κεραμεῖς Graeco sermone vocentur, inuidos, inimicosque homines intelligens, vocauit eos, κεραμεῖς.

Καὶ περὶ αὐτῶν τούτων, ἀνώτερον ἐπιζητοῦσι, καὶ φυσικώτερον. Εὐριπίδης μὲν φάσκων. Ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖαν ξηρανθεῖσαν. Ἐρᾶν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν πληρούμενον ὄμβρου, πεσεῖν ἐς γαῖαν: καὶ Ἡράκλειτος τὸ ἀντίξουν συμφέρον: καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν: καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι: ἐξεναντίας δὲ τούτοις, ἄλλοι τε καὶ Ἐμπεδοκλῆς: τὸ γὰρ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι.

Atque de ipsis altius quaerunt, & magis ex natura. Euripides quidem di-

„ cens. Amare quidem imbrem tellurem arefactam. Amare autem caelum
„ plenum imbris cadere in terram: & Heraclitus, repugnans conducere: & e contra-
„ rijs sonis pulcherrimam harmoniam: & vi litis nasci omnia: ex aduerso autem
his, alij non nulli, & Empedocles. Simile similis desiderio flagrare.

Qvi fuerint illi, qui ab his discreparint, ostendit: ipsos autem, initio suae sententiae ex altiore loco ducto, & qui magis conueniret disputationibus de rerum natura, ita sensisse de hocquoque ostendit: primum autem Euripidem appellat, cuius plures versus ponit, nec tamen non studuit breuius sententiā eius explicare: pro vno enim, & dimidiato versu poëtae, vnum tantum verbum vsurpauit, quod impleret sententiam, idest ξηρανθεῖσαν: apud eum enim erat, Ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖ', ὅταν ξηρὸν πέδον, Ἄκαρπον αὐχμῷ νοτίδος ἐνδεῶς ἔχῃ. Leguntur autem hi versus apud Athenaeum in xiij. libro, celebraturque illis vis magna, & potestas Veneris; sententia ipsorum est, quam breuiter, & sine vllo ornatu exponam. Expetere tellurem exarefactam, pluuiam: caelumque imbris plenum teneri desiderio in terram cadendi. Post tragicum, citat testem eiusdem sententiae Heraclitum Ephesium, qui aiebat, contrarium repugnansque prodesse, atque e diuersis sonoribus nasci pulcherrimum concentum, cunctaq; demum gigni ex contentione, ac pugna. Omnem autem hanc quaestionem de lite, & harmonia, quae nascitur e contrarijs sonis, tangit Plutarchus in vita Alcibiadis non longe ab initio, loco sane non alieno ab eo, quem hic in manibus habemus: indicat enim Lacedaemone non sine causa Ephoros oppositos fuisse regibus: aliter enim ait, & sine aliquibus dissensionibus non facile rempublicam conseruari posse, quae causa fuit, vt, cum rex ille, contra consuetudinem maiorum, cunctos ordines, priuatosq; ciues sibi comitate beneficijsque in ipsos collatis, conciliaret, Ephori ipsum multauerint, cuius consilij sui hanc causam attulerunt; quod communes ciues, suos, propriosque faceret. Aduersari autem his, & tamquam oppositos esse alios non nullos, dicit Aristoteles, quorum vnum nominat, Empedoclem, qui doctissimis versibus naturam rerum explanauit: illum enim tradit, existimasse, simile sibi expetere simile: ita autem hic in hac sententia obfirmatus erat, adeoque amorem huiuscemodi omnem a similitudine ortum ducere existimabat, vt, cum monstrata ipsi canis foret, quae semper in eodem fracto dolio quiesceret, quaesitaque ex eo causa esset huius moris, respondit, obscure tamen, similitudinem hoc efficere. Putasset fortasse aliquis, cum supra auctor opinionem hanc de potestate magna similitudinis confirmasset, potuisse ipsum supersedere nouis argumentis, quibus idem probaret, verum, vt opinor cum id ita se habere ostendisset vocibus poëtarum, & prouerbijs; infraque physicum Heraclitū de hoc idem sensisse demonstrasset, voluit eiusdē studij virum, magnaeque itidem grauitatis, cum ipso committere.

Τὰ μὲν οὖν φυσικὰ τῶν ἀπορημάτων, παραφείσθω: οὐ γὰρ οἰκεῖα τῆς παρούσης σκέψεως: ὅσα δ' ἐστὶν ἀνθρωπικὰ, καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἤθη, καὶ τὰ πάθη, ταῦτ' ἐπισκεψώμεθα: οἷον πότερον ἐν πᾶσι γίγνεται ἡ φιλία, ἢ οὐχ οἷόν τε μοχθηροὺς ὄντας, φίλους εἶναι: καὶ πότερον ἓν εἶδος τῆς φιλίας ἐστὶν, ἢ πλείω: οἱ μὲν γὰρ ἓν οἰόμενοι, ὅτι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ: δέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον, καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει: εἴρηται δ' ὑπὲρ αὐτῶν ἔμπροσθεν.

E numero igitur quaestionum illae, quae naturales sunt, dimittantur: non enim suae, & propriae sunt huius praesentis animaduersionis: quae autem peculiares hominū sunt, & ad mores, motusq́ animi referuntur, haec cōsideremus: veluti, vtrū in omnibus existit amicitia, an fieri non potest, vt qui improbi sunt, amici inter se sint: & vtrum sit vna species amicitiae, an plura: qui enim vnam putant, quia magis, & minus recipit, non satis firmo ad fidem faciendam signo crediderunt: recipiunt enim magis, & minus ea quoque, quae sunt specie inter se diuersa: dictum autem est de ipsis antea.

Cvm videret auctor se e suis finibus exisse, & in alienum quasi campum irrupisse, quamuis

nis exiguo temporis spatio in eo manserit, tamen aliquo modo se purgat: dicitque abijcien das sibi esse has quaestiones, vt alienas, & ad suas propriasque huius studij reuertendum: neque enim solet Aristoteles permiscere materias: trahereque argumenta ad aliquid constituendum e diuersa, contrariaque aliquo modo doctrina, & cum aliquid huiuscemodi facit, breui id, temperanterque facit: inquit igitur se, posthabitis illis, incubiturum esse in quaestiones, quae vitae hominum propriae sunt: faciuntque ad mores, & motus animorum, seduloque de ipsis disputaturum: attingit autem statim non nullas ipsarum, veluti inquit: vtrum in cunctis hominibus locum habeat amicitia, siue contra, fieri nullo pacto potest, vt improbi mortales, amici inter se sint: & vtrum vnū tātum sit genus amicitiae, siue plures ipsius species inueniantur. Cum autem non dubitaret ipse, quin plures forent amicitiae species: videretque, extitisse quosdam, qui aliter de hoc sensissent, statim dissetit contra illos: ostenditque argumentum, quo ipsi freti, id asseuerabant, non tantum vitium habere, vt hoc constituat: erat autem illud, amicitiam recipere in se magis ac minus, augerique, ac minui: quare merito vocat ipsum signum, vt quod posterius esset, ac nullo modo causa, sed a causa profectum: affirmat enim extare alias res, quae recipiant & ipsae magis, ac minus, & tamen sunt specie inter se discrepantes. Adiungit autem se de hoc antea disseruisse; non tamen locus apparet, vbi hoc praestiterit: in his ipsis certe de moribus libris nihil huiuscemodi attigit.

Τάχα δ' ἂν γένοιτο φανερὸν περὶ αὐτῶν, γνωρισθέντος τοῦ φιλητοῦ: δοκεῖ γὰρ οὐ πᾶν φιλεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ φιλητόν: τοῦτο δ' εἶναι ἀγαθὸν, ἢ ἡδὺ, ἢ χρήσιμον: δόξειε δ' ἂν χρήσιμον εἶναι, δι' οὗ γίνεται ἀγαθόν τι, ἢ ἡδονή: ὥστε φιλητὰ ἂν εἴη τἀγαθὸν τε καὶ τὸ ἡδὺ, ὡς τέλη.

Fortasse autem planum fieri poterit de his, si cognitum fuerit id, quod dignum est, vt ametur: videtur enim non omne amari, sed quod amabile: hoc autem videtur esse bonum, vel iucundum, vel vtile: videri posset autem vtile esse illud, vi cuius gignitur bonum aliquod, vel voluptas. Quapropter amabile esset bonum, ac voluptas, vt fines.

CVM indicasset scrupulos quoque non paruos exoriri, si quis de amicitia quaerat, vt requirit ratio haec, & disciplina, inquit, posse fortasse ipsos euelli, cognito, & explorato amabili, & vt Terentius ipsum vocauit, digno, quod ametur: Graeci φιλητὸν vocant: neque enim omnem rem talem esse affirmat, sed tantum certas quasdam, quae alliciunt ad se animos hominum, & vehementer expetuntur, cuiusmodi sunt illae, quae amabiles appellantur. Amabile igitur esse inquit, omne illud, quod bonum est, siue iucundum, siue vtile, idest, quod fructum aliquem ferat, & prosit ad quippiam, quod conducat, administrandum aut obtinendum: hoc enim ostendere videntur, quae statim adiunxit, explicans vim huius nominis, videri enim posse inquit, vtile esse id, ope cuius efficitur aliquod bonum, siue voluptas, quare inquit, amabilia erunt: vim enim priorum duorum, potestatemque magis aperire voluit, bonum, & iucundum, vt fines: tertium namque iam significarat, non esse finem, sed seruire alicui fini, & tamquam instrumentum esse, cuiusmodi sunt diuitiae.

Πότερον οὖν τἀγαθὸν φιλοῦσιν, ἢ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν: διαφωνεῖ γὰρ ἐνίοτε ταῦτα: ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὸ ἡδὺ αὐτό: δοκεῖ δὲ καὶ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν, φιλεῖν ἕκαστος: καὶ εἶναι ἁπλῶς μὲν τἀγαθὸν, φιλητόν: ἑκάστῳ δὲ, τὸ ἑκάστῳ: φιλεῖ δὲ ἕκαστος, οὐ τὸ ὂν αὑτῷ ἀγαθὸν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον: διοίσει δ' οὐδέν: ἔσται γὰρ τὸ φιλητὸν φαινόμενον.

Vtrum igitur verum bonū diligunt, siue quod sibi ipsis bonū est: dissident enim aliquando haec inter se: simili modo autem, & circa iucundum: videtur autem, & quod sibi bonum est, diligere vnusquisque, & esse simpliciter quidem bonum, amabile; vnicuique autem id, quod vnicuique: diligit autem vnusquisque non id, quod ipsi bonum est, sed quod bonum apparet: intererit autem nihil: erit namque amabile apparens.

TANGIT nunc auctor, quod non sine causa quempiam sollicitaret, atque id discutit: est autem hoc, vtrum mortales bonum ipsum, vereque tale diligunt, ac sectantur, siue quod ipsis illis tale est, cum interdum videant, haec inter se discrepare: non paucosque reperiri, qui sequantur, amentque, relictis veris bonis, quae magis obesse, quam prodesse valeant: quaestionem autem hanc, non solum de bono, verum etiam de iucundo exoriri adiungit; spretis enim puris voluptatibus, plurimi toto pectore sectantur adumbratas, & falsas; dissoluens igitur hunc nodum, inquit. Videri singulos mortales diligere, quod ipsis bonum est, atque esse simpliciter quidem bonum ipsum, vereque tale, amabile: singulis autem hominibus, quod singulis ipsis amabile est. Subtilius autem animo versans hoc, addit, fortasse verum non esse, quod modo dictum est, cum singuli diligant, non quod ipsis bonum est, sed quod speciem tantum eius rei habet, simulatumque bonum est: nihil tamen hoc referre inquit, ad propositum suum, nec variare sententiam: restabat enim fucatum quoddam, simulatumque amabile, vt verum, ac sincerum. Non est autem dubium, quin Aristoteles, vt aperiat, quod inuolutum est, in hoc nomine amicitiae, definiatque eam, indaget genus ipsius, a quo ordiendum est, cum tamen ipsum non appellet: tangat autem non nulla, quae si attendantur, videntur id monstrare. Putarunt interpretes quidam, id quod existimarunt, erui ex ijs, quae iam dixerat, ipsum esse εὔνοιαν, idest beneuolentiam: ipse vero arbitror, quod proprius accedit ad verba, quibus vsus est, congruitque sententiae, ipsum esse φίλησιν, idest amationem: neque enim vocem vllam ante vsurpauit, quae similitudinis quicquam cum εὐνοίᾳ haberet, vt factum est in mea. Praeterea cum infra distingnat amationes, separetque hanc ipsam a ceteris: neque enim omnis amatio est amicitia: particula addita Graeco nomini vocauit, quae propria est huius rei ἀντιφίλησιν, idest mutuam amationem, respondentemque ex altera parte priori φιλήσει, & quae initium amicitiae est, infra tamen, vt opinor, quia vsitatius est, magisque populare hoc nomen εὐνοίας, quam φιλήσεως, pro hoc φίλησις, sumpsit εὔνοιαν.

Τριῶν δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσιν, ἐν μὲν τῇ τῶν ἀψύχων φιλήσει, οὐ λέγεται φιλία: οὐ γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις, οὐδὲ βούλησις ἐκείνων ἀγαθοῦ: γελοῖον γὰρ ἴσως τῷ οἴνῳ βούλεσθαι τἀγαθά: ἀλλ' εἴπερ, σώζεσθαι βούλεται αὐτὸν, ἵνα αὐτὸς ἔχῃ: τῷ δὲ φίλῳ φασὶ δεῖν βούλεσθαι τἀγαθά, ἐκείνου ἕνεκα.

Cum autem sint tria, ob quae adipiscenda homines diligunt, in rerum inanimarum amatione non dicitur amicitia: non enim est in ipsis redamatio, neque voluntas boni ipsorum: ridiculum enim fortasse esset, velle vino quae bona ipsi sint; quod tamen siquis facit, conseruari vult eum, vt ipse habeat: amico autem aiunt, oportere bona velle illius causa.

CVM tria esse ostenderit, propter quae obtinenda homines impelluntur ad diligendum aliquid, docet, quando contingit, vt ipsi diligant quippiam inanime, veluti anulum, vestem, tabulam pictam, aedificium, in hac rerum harum amatione non manere amicitiam, cuius suae sententiae statim causam adfert: non enim inquit, existit illic redamatio, neque praeterea in eo ipso, qui diligit, voluntas, studiumque iuuandi illius, quod ita diligit, bonique aliquid ipsi adferendi: stultum enim foret, inquit, ac ridiculum, (exemplo illustri vtens), velle vino, quae bona ipsi sunt, quod, siquis ait, huiuscemodi aliquid facit, vult ipsum, studetque saluum esse, vt ipse suauitate eius perfruatur: contra autem addit, amico aiunt, oportere velle, quae vera bona illi sunt ipsius iuuandi, ornandique causa, non spe vtilitatis alicuius, inde capiendae. Qui vinum amat, vt ad exemplum reuertamur, suam, propriamque voluptatem in eo amore spectat; indeque proficiscitur voluntas, studiumque illius conseruandi, qui finis est valde remotus, & alienus ab officio veri amici: qui namq; fictus, simulatusque amicus foret, demumque quempiam hoc animo amaret, ex eo fructus, suauitatesque aliquas caperet, quemadmodum capiuntur e vino, epulisque suauioribus ab aliquo, qui has voluptates persequatur; quod factum suum improbum defendēs, significauit aliquando Aristippus ille Cyrenaicus: cum enim familiaris quidam accusaret apud eum Laida, quam perdite amabat, affirmans, illam eum minime diligere, respondit, scire se vinum, quoque, & piscem, se non diligere, nihil tamen hoc impedire, quin rebus illis libenter vtatur; afferantque ipsae sibi plurimum voluptatis.

Τοὺς δὲ βουλομένους οὕτω τἀγαθὰ, εὔνους λέγουσιν: ἂν μὴ ταὐτὸ καὶ παρ' ἐκείνου γίγνηται: εὔνοιαν γὰρ ἐν ἀντιπεπονθόσι φιλίαν εἶναι.

Eos autem, qui volunt cuipiam hoc pacto bona euenire, beneuolos vocant: nisi idem, & ab ipso fiat: beneuolentiam enim in iis, qui eodem animo inter se praediti sint, amicitiam esse.

ADDIT Aristoteles, qui hoc praestent, quod narrauit, non dum dignos esse, qui amici vocentur, nisi idem animus in ipsis, voluntasque existat, sed appellari beneuolos; vnde non defuerunt, qui, vt commemorat, putarint, amicitiam esse beneuolentiam in iis, qui eodem animo praediti inter se sunt, atque ita definierint. De discrimine, quod versatur inter beneuolentiam, & amicitiam, disseruit quoque Plutarchus subtiliter primo capite IIII. libri συμποσιακῶν, cum vocem Polybij laudaret, qua suaserat Scipioni Africano, illi inferiori, cuius familiaris erat, ne, cum domo prodiisset, ante discederet e foro, quam sibi opera sua, studioque aliquo reddidisset quempiam amicum; intelligens autem doctus vir, ac rerum peritus, non posse hoc confici tam breui spatio temporis, testatur quomodo ceperit amicum: longe inquam aliter, ac faciant, qui de amicitia exquisite praecipiunt, quos tamen ipse inquit, loqui tunc de ipsa, vt sententiae illi suae seruiant, amare, & sophistice; verba enim ipsius exprimere volui, intelligentes illum, qui nullo casu varietur, firmusque ac stabilis sit, sed veluti consuetudo capit id nomen, vitaeque communi aptum est, & quemadmodum Dicaearchus capiebat, qui tamen ambos etiam ipsus distinxit, vt auctor noster facit: aiebatque, oportere, cunctos sibi beneuolos facere: amicos autem probos viros, sed ne longior sim, finem faciam, loco, quem indicaui, valde huic ornando accommodato.

Ἢ προσθετέον τὸ, μὴ λανθάνουσαν: πολλοὶ γάρ εἰσιν εὖνοι, οἷς οὐχ ἑωράκασιν: ὑπολαμβάνουσι δὲ ἐπιεικεῖς εἶναι, ἢ χρησίμους: τοῦτο δὲ ταὐτὸ, κἂν ἐκείνων τις πάθοι πρὸς τοῦτον: εὖνοι μὲν οὖν οὗτοι φαίνονται ἀλλήλοις: φίλους δὲ πῶς ἄν τις εἴποι, λανθάνοντας ὡς ἔχουσιν ἑαυτοῖς; δεῖ ἄρα εὐνοεῖν ἀλλήλοις, καὶ βούλεσθαι τἀγαθὰ, μὴ λανθάνοντας, δι' ἕν τι τῶν εἰρημένων.

An adiungendum est, non latentem: multi namque beneuoli sunt his, quos numquam viderunt: arbitrantur autem esse viros probos, siue sibi vtiles esse posse: hoc idem autem, etsi illorum aliquis affectus sit erga hunc: beneuoli igitur ij perspiciuntur esse inter se: amicos autem quomodo aliquis ipsos diceret, cum fallat ipsos, vt sunt inter se affecti. Opus est igitur, vt beneuolentia iuncti hi sint inter se, ac velle sibi bona; id quod ipsos non fallat, atque id propter vnum quodpiam eorum, quae dicta sunt.

HANC ipsorum definitionem plenam non esse auctor arbitratur: existimatque addendum esse, minime abditam, neque incognitam, cuius suae sententiae statim rationem reddit: multi enim, inquit, inueniuntur, qui beneuoli sint illis, quos numquam viderunt: arbitrantur autem, eos esse probos viros; commodique aliquid, atque emolumenti sibi adferre posse, cuius itidem animi eorum quispiam forte erga se sit: beneuoli igitur ait, hi erunt inter se: vterque enim cupit boni plurimum alteri; amicos vero quomodo aliquos vocaret, cum fallat ipsos, quo animo praediti inter se sint: oportere igitur inquit, vt merito amici appellentur, ipsos beneuolos inter se esse, mutuoque sibi bene velle; quae mutua voluntas nullo modo ipsos fallat: orta autem sit ab vno quopiam eorum bonorum, quae iam exposita sunt, id est ab opinione, quam habent de dignitate eorum, siue quia putent eos, aut iucundos homines esse, aut industrios, gignendisque vtilitatibus aptos.

Διαφέρει δὲ ταῦτα ἀλλήλων εἴδει: καὶ αἱ φιλήσεις ἄρα, καὶ αἱ φιλίαι: τρία γάρ ἐστι τὰ εἴδη τῆς φιλίας, ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς, καθ' ἕκαστον γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις, οὐ λανθάνουσα: οἱ δὲ φιλοῦντες ἀλλήλους, βούλονται τἀγαθὰ ἀλλήλοις ταύτῃ, ᾗ φιλοῦσι.

Discre-

Discrepant autem haec inter se specie, & amationes igitur, & amicitiae: tres enim sunt species amicitiae, aequales numero rebus dignis, quae amentur: in singulis enim existit redamatio non occulta: qui autem mutuo se diligunt, volunt quae bona sunt sibi ipsis ea de causa, qua diligunt.

DISCREPARE haec tria, quae vocant nos ad amandum, dicit, inter se specie: cum enim idem genus ipsorum sit, distinguuntur illa discriminibus quibusdam, quae variant eorum naturam: quare dicit, & amationes, & amicitias eodem pacto distinctas esse; cum sint tres species amicitiae; quae adaequantur numero rebus amabilibus, allicientibusque ad se animos nostros; in singulis enim illis tradit, esse mutuam amationem, quae prima differentia fuit amicitiae, & eam quidem minime obscuram, & quae minime fallat. Adiungit autem eos, qui se mutuo diligunt velle bona sibi ipsis eo nomine, quo se diligunt; qui namque quempiam diligit ob honestatem, amat illum vt probum virum, non quia speret, eum sibi voluptati futurum. qui vero ob voluptatem, & quia existimat, eum iucundum esse, vt talem, eum amore prosequitur, eadem ratio est tertij, qui amat & beneuolentia iungitur cum eo, quem putat esse idoneum vtilitatibus sibi pariendis.

Οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους, οὐ καθ' αὑτοὺς φιλοῦσιν, ἀλλ' ᾗ γίγνεταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονήν· οὐ γὰρ τῷ ποιούς τινας εἶναι, ἀγαπῶσι τοὺς εὐτραπέλους, ἀλλ' ὅτι ἡδεῖς αὐτοῖς· οἵ τε δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες, διὰ τὸ αὐτοῖς ἀγαθὸν στέργουσι· καὶ οἱ δι' ἡδονήν, διὰ τὸ αὐτοῖς ἡδύ, καὶ οὐχ ᾗ ὁ φιλούμενός ἐστιν, ἀλλ' ᾗ ὁ χρήσιμος, ἢ ἡδύς, κατὰ συμβεβηκός τε δὴ αἱ φιλίαι αὗταί εἰσιν· οὐ γὰρ ᾗ ἐστιν, ὅς ποτέ ἐστιν ὁ φιλούμενος, ταύτῃ φιλεῖται, ἀλλ' ᾗ πορίζουσιν, οἱ μὲν, ἀγαθόν τι· οἱ δ', ἡδονήν.

Qui autem propter fructum, vtilitatemque se mutuo diligunt, ij non propter se diligunt, sed qua existit boni aliquid alteri ab altero: eodem autem pacto, & qui propter voluptatem: non enim quod quales sint, amant facetos, & iocosos, sed quod iucundi ipsis sunt: & qui propter vtilitatem diligunt, propter bonum, quod perueniat ad ipsos, amant: & qui propter voluptatem, propter iucunditatem, & non qua dignus est, qui ametur, sed qua vtilis est, siue iucundus: ex accidenti igitur hae amicitiae sunt: non enim qua est, quicumque ille est, qui diligitur, hac diligitur, sed qua praebent, hi quidem boni aliquid: hi autem, voluptatem.

CVM tres amicitiae species esse ostendisset, admonet, praeter primam, quae honestatem sibi propositam habet, reliquas duas non esse veras, perfectasque amicitias; quod nosse necessarium erat: valetque multum ad plenam, exquisitamque huius rei doctrinam tradendam; inquit igitur, qui diligunt aliquos ob vtilitatem, fructumque inde capiendum: eodemque pacto diliguntur ab illis, non propter se semetipsos diligere, sed qua ratione peruenit ad ipsos ex hoc amore aliquid praemij; atque emolumenti: quod etiam eodem modo se habet in illis, quos voluptas inuitat, trahitque ad hunc mutuum amorem colēdum. Explanat autem hoc, huiuscemodique esse declarat: cum enim quidam, huiu voluptatis cupidi, caros habeant, amentque facetos, ac iocosos homines, non diligunt ipsos, vt tales, idest qui lepidum ingenium habeant, possintque ridiculis suis oblectare, sed quia illis ipsis iucundi sunt. Similiter inquit (voluit enim quod supra dixerat magis explicare) qui diligunt quospiam propter vtilitatem, amant illos, quia studio, & industria sua emolumenti aliquid sibi adferunt, quod itidem vsu venit in his, qui propter voluptatem; & non qua ratione, qui diligitur ab ipsis, dignus est, vt diligatur, siue ille industrius est, instructusque ad rem quaerendam, aut voluptatem gignendam: concludit autem ex accidenti esse amicitias has: quod quomodo verum sit, declarat; quasi monstrare voluerit, quae res ex accidenti merito appellentur: non enim inquit, qua ratione est, quicumque ille sit, qui diligitur, hic diligitur, sed qua adportant hi quidem boni aliquid, atque emolumenti hi vero voluptatis, oblectationisque.

Eviden-

Εὐδιάλυτοι δὴ αἱ τοιαῦταί εἰσι, μὴ διαμενόντων αὐτῶν ὁμοίων: ἐὰν γὰρ μηκέτι ἡδεῖς, ἢ χρήσιμοι ὦσι, παύονται φιλοῦντες: τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει, ἀλλὰ ἄλλοτε γίγνεται ἄλλο: ἀπολυθέντος οὖν δι' ὃ φίλοι ἦσαν, διαλύεται καὶ ἡ φιλία, ὡς οὔσης τῆς φιλίας πρὸς ἐκεῖνα.

Facile igitur huiuscemodi amicitiae dirimuntur, cum ipsi non permaneant similes: si namque amplius iucundi, vel vtiles non fuerint, desinunt amare: vtile autem non permanet, sed aliud alijs temporibus fit: dissoluto igitur illo, quod amicitiam conflauerat, dissoluitur quoque amicitia, tamquam amicitia foret erga illa.

Perspici iam inquit, atque intelligi ex ijs, quae exposita sunt, leui momento frangi, labefactarique has amicitias, cum, qui amore ita inter se iuncti sunt, non diu permaneant ijdem, sed mutentur, ac varientur: si namque inquit, vt prius erant, amplius iucundi non fuerint illis, siue vtiles ac fructuosi, desinunt statim, qui prius amabant, eos diligere. Adiungit autem, id quod fructum fert, crebro variari, nec vnum eorum esse, quae maneant semper, aut longo saltem temporis interuallo durent, sed, variatis temporibus ac locis, immutari; cum igitur dissolutum fuerit atque deletum, quod animos eorum iunxerat, ac conglutinarat, dissoluitur, ac dissipatur amicitia: illa namque erant, quae diligebantur, caraq; habebantur, non homines ipsi, qui ea studio, atque opera sua pariebant.

Μάλιστα δὲ ἐν τοῖς πρεσβύταις ἡ τοιαύτη φιλία δοκεῖ γίνεσθαι: οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τηλικοῦτοι διώκουσιν, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον: καὶ τῶν ἐν ἀκμῇ, καὶ νέων, ὅσοι τὸ συμφέρον διώκουσιν: οὐ πάνυ δ' οἱ τοιοῦτοι: οὐδὲ συζῶσι μετ' ἀλλήλων: ἐνίοτε γὰρ οὐδ' εἰσὶν ἡδεῖς: οὐδὲ δὴ προσδέονται τῆς τοιαύτης ὁμιλίας, ἐὰν μὴ ὠφέλιμοι ὦσιν: ἐπὶ τοσοῦτον γάρ εἰσιν ἡδεῖς, ἐφ' ὅσον ἐλπίδας ἔχουσιν ἀγαθοῦ: εἰς ταύτας δὲ καὶ τὴν ξενικὴν τιθέασιν.

Maxime autem in senibus huiuscemodi amicitia existere videtur: nec enim tales, quod iucundum est, sequuntur, sed quod vtile: eodemque pacto, eorum, qui in viriditate sunt, & adolescentium cuncti illi, qui sequuntur, quod conducit: non valde autem, neque natura tales: neque vna viuunt inter se: quandoq; enim ne iucundi quidem sunt: quare neque praeterea egent huiuscemodi consuetudine, nisi illi vtiles sibi fuerint: tantum enim sunt iucundi, quantum sperant, se aliquod bonum inde consecuturos: in his autem hospitalem quoq; ponunt.

Indicat sedem & tamquam domicilium huius amicitiae, quae vtilitatem propositam habet, ipsamque studiose sectatur: illa autem est senectus, quae vt alijs non paruis vitijs exposita est, ita quoque hac culpa laborat; inquit igitur, grauem hanc aetatem minime sequi voluptatem, & quod iucunditatis aliquid adferat, sed tantum quod conducat: extare tamen vestigia quaedam huius morbi significat in media, firmaque aetate, & in adolescentia ipsa, cum reperiantur non nulli horum cupidi pecuniae, etsi non multi, hi sunt igitur, qui alieni sunt ab amicitia, neque vna viuunt cum ceteris eiusdem aetatis, frequentantve greges aequalium. Addit autem, inueniri aliquando non nullos ipsorum, qui sunt penitus expertes omnis suauitatis, neque probant vllam in partem, amantque consuetudinem ceterorum eiusdem aetatis, nisi forte nacti sint quospiam eiusdem ingenij, & qui vtilitatis aliquid praebere valeant: tune enim voluptatis tantum in se continent, quantum fructus atque emolumenti se sperant inde hausturos: non enim natura & mores gignunt voluptatem illam, sed spes lucri. Adiungit etiam, extare quosdam, tamquam ipse cum illis de hoc eodem pacto non sentiat, de amicitia praecipientes, qui existiment huius generis esse amicitiam, qua iuncti sunt inter se hospites, quaeque ab ipsis vocata est: nec tamen dubitari potest, quin haec honestior sit: neque enim sectatur lucrum, ortusque eius ab auaritia ducitur, sed commoda vitae amat, in vsuque est nobilium, ac locupletum virorum. Cum supra autem senes appellarit, intelligit, quales plerumque illi sunt attentiores,

tiores ad rem, & ingenio duri; nam eius aetatis quoque reperiuntur quidam humaniores, & qui comitatis non parum in se habent. Non esse autem senes ad amicitiam colendam idoneos, declarat prouerbium etiam hoc, quod tradit, non oportere beneficia conferre vllo tempore in senem; cum non suscipiant curam vllam compensandi commoda accepta, sed ingrati sint, atque immemores beneficiorum propter imbecillitatem.

Ἡ δὲ τῶν νέων φιλία, δι᾽ ἡδονὴν εἶναι δοκεῖ· κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδὺ αὐτοῖς, καὶ τὸ παρόν· τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης, καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα. διὸ ταχέως γίγνονται φίλοι, καὶ παύονται· ἅμα γὰρ τῷ ἡδεῖ ἡ φιλία μεταπίπτει· τῆς δὲ τοιαύτης ἡδονῆς, ταχεῖα ἡ μεταβολή.

Amicitia autem adolescentium, voluptatis causa conflata videtur; hi namque parent in vita motionibus animi, & maxime sequuntur id, quod iucundum ipsis est, atque id quidem eius generis, quod praesens adest: cum autem aetas cadit, & ea, quae iucunda sunt, alia fiunt. quapropter celeriter amici efficiuntur, & esse desinunt: vna enim cum iucunditate amicitia cadit: huiuscemodi autem voluptatis velox est permutatio.

QVOD tamquam solum, ac fundamentum habeat adolescentium amicitia, significat: & quae res maxime impellat ipsos, vt se mutuo diligant, libenterque cum his viuant; qui iucundi sint ipsis: vt enim aetate oppositi sunt senibus, ita etiam in hoc dissimiles sunt iidem: illi namque declinant voluptates: hi vero sectantur eas auide: omnibus enim suis rebus se ad motus turbidos animorum conferunt, parentque ipsis; in primis autem quod iucundum est, expetunt, atque illud ipsum, cum praesens adest, atque illo ipso tempore oblectat: nam iucundam quoque esse memoriam praeteritorum laborum, cum inde euaseris; sententia docti, & sapientis tragici poëtae demonstratum est. Sequitur autem cadente aetate, quae prius iucunda erant, amplius iucunda non esse, sed mutari, quae causa est, inquit, vt hi facile, breuiq; spatio temporis & amici fiant, & desinant esse amici: hoc enim quoq; addere voluit ei, quod primo tradebat, ne nimis miraremur tam subitam voluntatum com mutationẽ: variato enim, immutatoq; iucundo, mutatur statim amicitia, longeque alia fit; huiuscemodi autem voluptatis celere mutationem, atq; interitum esse affirmat: nam extare quoq; voluptates solidas, & quae diu maneãt, apertum esse, quales sunt purae, atq; sincerae.

Καὶ ἐρωτικοὶ δ᾽ οἱ νέοι· κατὰ πάθος γὰρ καὶ δι᾽ ἡδονὴν τὸ πολὺ τῆς ἐρωτικῆς· διόπερ φιλοῦσι, καὶ ταχέως παύονται· πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες· συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται· γίνεται γὰρ αὐτοῖς τὸ κατὰ φιλίαν οὕτως.

Et propensi vtique ad amorem sunt adolescentes: seruiunt enim motionibus, & magna pars amatoriae amicitiae propositam habet voluptatem: quapropter amant, & celeriter amare desinunt: saepe eadem die mutato animo: simul autem totum diem consumere, & vna viuere hi volunt: comparatur enim ipsis, quod ad amicitiam pertinet hoc pacto.

PROCLIVES ad teneros & molles amores adolescentes dicit esse; cuius indolis, morisque ipsorum causam esse inquit, quod bona, & magna pars amicitiae illius, quae ab amore hoc, ἐρωτικὴ vocata est, in potestate est motuum animi turbidorum, & nihil consilio gerit, delectuque rerum vtilium habito: sed voluptatem sectatur: etsi autem obtemperare ipsam motibus his iam dixerat, tamen ostendere voluit, cui potissimum motui, cum & ira, & metus perturbationes sint, non solum amor; quapropter inquit, diligunt, & celeriter extinguitur haec flamma. Egregie autem hoc expressit Horatius, eum in epistola, quam scripsit de arte poetarum de moribus iuuenum praecipiens, inquit. & amata relinquere pernix. saepe inquit, eadem die mutata. Simul autem totos dies terere, & vna viuere hos affirmat, vigente scilicet adhuc amicitia, atque hoc, quia putant ita se implere munus amicitiae; in quo minime falluntur: ex consuetudine enim, & aspectu deliciarum suarum summam

decerpunt

decerpunt voluptatẽ amantes. Admonere placet, qđ Graecus interpres testatur, duobus modis legi hoc τὸ πολὺ τῆς ἐρωτικῆς, ita inquam, vt excusi libri nunc habent, vt patrius hic casus muliebris generis referatur ad amicitiam, quae vocata sit ἐρωτική, quemadmodum supra aliam appellauit ξενικὴν, nec non dandi casu, numeri multitudinis, ac virili genere, vt aptum hoc sit a superiore voce ἐρωτικοῖ, qua significauit deditos amori huic lasciuo, ac delicato, vt dixerit, magnam partem vitae ab his, qui amplexantur hunc amorem, consumi perturbationibus, & facile abduci a ratione, consilijsque rectis.

Τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία, καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων: οὗτοι γὰρ τἀγαθὰ ὁμοίως ἀλλήλοις βούλονται, ᾗ ἀγαθοί: ἀγαθοὶ δ' εἰσὶ καθ' αὑτοὺς: οἱ δὲ βουλόμενοι τἀγαθὰ τοῖς φίλοις. ἐκείνων ἕνεκα, μάλιστα φίλοι: δι' αὑτοὺς γὰρ οὕτως ἔχουσι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός.

Perfecta autem est amicitia proborum virorum, & qui virtute similes inter se sint: hi namq; bona similiter sibi mutuo volunt, qua parte boni sunt: boni autem sunt per se: qui autem bona volunt amicis, illorum causa, maxime sunt amici: per se enim ita se habent, & non ex accidenti.

CVM iam ostendisset, cuiusmodi sint amicitiae inchoatae: atque imperfectae: illa inquam, quae propositum habet emolumentum, ac lucrum, & ea, quae iucundum, ac voluptatem; ad eam, quae restabat, absolutam atque integram explicandam se confert: esse igitur hanc inquit, qua copulati sunt inter se animi proborum virorum: quique pares sunt, ac similes virtute: nam superiores etiam similes sibi ipsis, verum hi in rebus vtilibus, hi autem in rebus iucundis: hos namque dicit, quae bona sunt, sibi ipsis assimiliter velle, quod non vsu venit in illis, cum amicorum alter saepe velit mercedem, ac fructum: alter vero honorem, & obsequium; probi autem se diligant, qua ratione probi sunt: tales vero sunt per se, cum in se positam virtutem, ac probitatem habeant, non remotam, & externam; qui autem inquit, volunt bona amicis, illorum ipsorum ornandorum gratia, in primis sunt digni, qui vocentur amici, cuius suae sententiae rationem reddit, dicens: per semetipsos enim ita facti sunt, & hoc animo praediti, non ex accidenti, & quia aliquid in se habeant minime proprium, quod alliciat ad se amandum.

Διαμένει οὖν ἡ τούτων φιλία, ἕως ἀγαθοὶ ὦσιν: ἡ δ' ἀρετὴ μόνιμον: καὶ ἔστιν ἑκάτερος ἁπλῶς ἀγαθὸς, καὶ τῷ φίλῳ: οἱ γὰρ ἀγαθοὶ, καὶ ἁπλῶς ἀγαθοὶ, καὶ ἀλλήλοις ὠφέλιμοι.

Manet igitur amicitia horum, donec probi fuerint: virtus autem est quiddam stabile: atque est vterque simpliciter bonus, & amico: boni enim, & simpliciter boni, & sibi mutuo vtiles.

VALDE firmam ac stabilem virorum proborum amicitiam esse dicit, manereque, donec in vita, moribusque iisdem permanserint, cum fundamentum solidum habeat, & quod non facile concuti, nec labefactari possit; illud autem est virtus, quae aegre extinguitur: patefacit etiam alind, quod idem comprobat: vtrumque enim ipsorum simpliciter, suaque vi bonum esse inquit, & bonum etiam amico; hanc enim naturam esse affirmat bonorum virorum, vt simpliciter boni sint; sibique mutuo vtiles ac fructuosi: quare id commodi, quod capitur ex amicitia vtili, in hac quoque ipsa existit, vt docuit.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς: οἱ ἀγαθοὶ γὰρ καὶ ἁπλῶς ἡδεῖς, καὶ ἀλλήλοις: ἑκάστῳ γὰρ καθ' ἡδονήν εἰσιν αἱ οἰκεῖαι πράξεις, καὶ αἱ τοιαῦται: τῶν ἀγαθῶν δὲ, τοιαῦται, ἢ ὅμοιαι.

Simili modo, & iucundi: boni enim, & simpliciter iucundi, & inter se: singulis enim hominibus voluptati sunt suae, & propriae actiones, & tales: bonorum autem virorum eaedem, vel similes.

CVM sit etiam amicitiae genus tertium, quod sectatur voluptatem, docet inclusum esse in

PP visceribus

viſcetibus huius amicitiae bonorum illud quoque bonum, quod proprium illius videtur, nec aliunde poſſe decerpi falſo putaretur, cum qui ſimpliciter boni ſint, non ſolum boni ſint, verum etiam iucundi ſui generis hominibus, quod verum eſſe confirmat, dicens, ſingulis mortalibus voluptatem parere ſua, proptiaque ipſorum facta, nec non talia, aſſimiliaque illis, quae in alijs viderint: bonorum autem virorum huiuſcemodi facta eſſe inquit, aut ſaltem paria, ſimiliaque.

Ἡ τοιαύτη δὲ φιλία μόνιμος εὐλόγως ἐστί: συνάπτει γὰρ ἐν αὐτῇ πάνθ', ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν: πᾶσα γὰρ φιλία δι' ἀγαθόν ἐστιν, ἢ δι' ἡδονήν, ἢ ἁπλῶς, ἢ τῷ φιλοῦντι, καὶ καθ' ὁμοιότητά τινα: ταύτῃ δὲ πάντα ὑπάρχει τὰ εἰρημένα καθ' αὑτούς: ταύτῃ γὰρ ὅμοια καὶ τὰ λοιπά: τό, τε ἁπλῶς ἀγαθόν, καὶ ἡδὺ ἁπλῶς ἐστι: μάλιστα δὲ ταῦτα φιλητά: καὶ τὸ φιλεῖν δὲ καὶ ἡ φιλία ἐν τούτοις μάλιστα, καὶ ἀρίστη.

Huiuſcemodi autem amicitia ſtabilis merito eſt: copulantur enim in ea cuncta, quaecunque opus eſt amicis ineſſe: omnis enim amicitia propter bonum eſt, vel propter voluptatem, ſiue ſimpliciter, ſiue illi, qui amat, & per ſimilitudinem quampiam: huic autem cuncta inſunt, quae dicta ſunt, per ſe: huic enim ſimilia & reliqua: & ſimpliciter bonum, & iucundum ſimpliciter eſt: maxime autem haec amabilia ſunt: & amare autem & amicitia in his maxime, & ea optima.

CONCLVDIT huiuſcemodi amicitiam ſtabilem merito eſſe, firmaſque admodum radices habere, cum in ea inueniantur, coniunctaque ſint cuncta, quae requiruntur in amoris copula, nec videntur poſſe inde abeſſe, id quod vere a ſe de ipſa praedicati declarat, expoſitis finibus cunctarum amicitiarum, quae dictae ſunt extate. Omnis enim inquit, amicitia propoſitum habet bonum, ſiue voluptatem, atque ea ſimpliciter talia, ſiue illi, qui captus eſt, delectaturque illis rebus, praeterea ſimilitudine quadam conſtare illam dicit; quae cuncta in hac ipſa amicitia bonorum inſunt, atque ita quidem per ſe: huic enim ſimiles ſunt, & ceterae, inquit. Adiungit autem ſimpliciter bonum, ſimpliciter quoque iucundum eſſe; & haec in primis eſſe ea inquit, quae digna ſunt, vt diligantur, eodemque pacto & diligere ipſum, & amicitia in rebus his praecipue manet: & perfectum profecto genus amicitiae. Indicat autem Graecus interpres duas lectiones ſua aetate circumferri ſolitas ſuperioris loci; quarum poſteriorem, quae hodie recepta eſt, & quam ſequitur vetus tralatio & Argyropylus ita declarat, ταύτῃ idest huic amicitiae ſimiles ſunt reliquae ſpecies amicitiae, prior autem haec eſt, ταύτῃ γὰρ ἡμῖν καὶ τὰ λοιπά, quam accipit, vt ταύτῃ valeat ἀντὶ τούτῳ, intelligique vult, quia boni ſunt, & propter reliqua, quia ſimiles ſunt, iucundique ſimiliter atque vtiles.

Σπανίας δ' εἰκὸς τὰς τοιαύτας εἶναι: ὀλίγοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι.

Raras autem veriſimile eſt eſſe tales amicitias: pauci enim tales.

TRADIT raras, & infrequentes huiuſcemodi amicitias eſſe, neque aliter exiſtimari de ipſis poſſe: hoc enim quoque admonere ei placuit, cuius rei plures cauſas attulit: primam autem a materia ipſa duxit: paucos enim huiuſcemodi mortales inueniri affirmat, qui numeros omnes bonitatis in ſe habeant; nam M. etiam Cicero ita de his locutus eſt. „Ratum genus, & quidem omnia praeclara rara. Animaduertendum autem eſt, non omnino dicere auctorem, paucas admodum huiuſcemodi amicitias inueniri, ſed veriſimile hoc eſſe: vbi namque mortales probiores ſunt, magiſque virtutem colunt, ac vera gaudia ſectantur, non dum malis motibus inſtitutiſque deprauati, frequentiores ſunt.

Ἔτι δὲ προσδεῖται χρόνου, καὶ συνηθείας: κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ, οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους, πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι.

Adhuc autem eget tempore, & conſuetudine: vt enim prouerbium admonet,

net, nō licet se mutuo cognoscere, prius quā dicti modij salis simul consumpti sint.

PRAETEREA dicit, egere ipsam tēpore, nec tempore tātum, sed etiam consuetudine lōga, & familiaritate: nisi enim crebro simul versarētur, tēporis loginquitas nihil prodesset. Hoc, quod posterius posuit, confirmat peruulgata voce ac celebri, qua fertur, modios multos salis simul edendos esse, antequam tuto possit aliquis, quempiam vocare amicum. In libro de moribus ad Eudemum, quo praecepit de amicitia, hanc bonorum amicitiam, quam hic appellat primam, in multis non inueniri inquit: atque id, quia arduum est, multorum periculum facere; oporteret enim cum singulis illis vna viuere: meminit illic quoque prouerbij, cuius hic, de medimno salis, neque tamen tetigit paucitatem proborum virorum, quo argumento hic primo vsus est. Nam M. quoque Ciceronem ipso vsum, notum est, quin etiam transijt in nostrum patrium sermonem, & huis rei significandae valde accommodatum est.

Οὐδ' ἀποδέξασθαι δεῖ πρὸ τούτου, οὐδ' εἶναι φίλους, πρὶν ἑκάτερος ἑκατέρῳ φανῇ φιλητὸς, καὶ πιστευθῇ: οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ πρὸς ἀλλήλους ποιοῦντες, βούλονται μὲν φίλοι εἶναι: οὐκ εἰσὶ δὲ, εἰ μὴ καὶ φιλητοὶ, καὶ τοῦτ' ἴσασι: βούλησις μὲν οὖν ταχεῖα γίνεται φιλίας: φιλία δ', οὔ.

Neque antea in amicitiam recipere oportet, neque amicos parandos, priusquam vterque vtrique perspectus fuerit, esse amicitia dignus: fidesq; ipsi haberi, crediq; possit: qui vero cito muneribus proprijs amicorum inter se funguntur, volunt quidem amici esse: non sunt autem, nisi qui amentur digni sint, atque hoc nouerint: voluntas igitur velox: amicitia autem nullo pacto.

NEQVIS error in hac re, quae tanti ponderis est, exoriatur, admonet, vt cautè hoc administretur, neq; facile primis signis amicitiae iam conflatae credatur, non prius igitur vult, recipi quempiam in amicitiam, neque putare, duos aliquos esse inter se certos, verosque amicos, quam vterque ipsorum vtrique visus fuerit dignus esse, qui ametur, ipsiq; non temere credatur: aperit autem, quod facile falleret, vt facilius ille, tamquam scopulus quidā vitetur: inueniri enim quospiam dicit, qui celeriter prompteq; gerant, quae videntur expectari debere ab amicis, accommodataq; sunt ad amicitiam colendam, nec patiantur desiderari a se huiuscemodi omne officium, qui tamen adhuc amici non sunt existimandi, sed tantum putandi cupidi amicitiae coeundae: necesse namque prius esse putat, vt spectentur, an sint amicitia digni, atque hoc certo teneatur: illo autem pacto adiungit, fieri voluntatem celerem, studiumque quoddam amicitiae: amicitiam autem nullo pacto. In libro de moribus ad Eudemum, quo loco idem praecipit, aperit magis fontem huius erroris, similique vtitur ad id declarandum: quare locum illum huc transferam: inquir enim. Qui prompti sunt, paratique ad amicitiam coeundam, cuncta, propria amicitiae, munera obeuntes, putātur non velle amici esse, sed esse amici: hoc autem, veluti in ceteris rebus, contingit quoq; in amicitia: non enim si valere aliqui volunt, iam valent; quapropter neque, si amici esse volunt, iam amici sunt, vocat autem, vt hic facit, illic quoque φιλικὰ, officia quaedam, ac facta, quae apta sunt ad animos hominum sibi concillandos, amicitiamque paulatim gignendam.

Αὕτη μὲν οὖν καὶ κατὰ τὸν χρόνον, καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ, τελεία ἐστί: καὶ πάντα ταῦτα γίνεται, καὶ ὅμοια ἑκατέρῳ παρ' ἑκατέρου: ὅπερ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν.

Haec igitur & tempore, & reliquis perfecta est: & cuncta haec fiunt, & similia vtriq; erga vtrumq;, quod quidem opus est amicis inesse.

PRAEDICAT nunc, fertque in caelum amicitiam, quam docuit, breuiter collectis ipsius summis bonis: haec igitur inquir, amicitia scilicet proborum virorum, & tempore ipso absoluta est: longum enim tempus positum est in ingenio, moribusque amicorum explorandis, & reliquis omnibus videndis, quae requiruntur in vera perfectaque amicitia: ne-

que constat ex accidenti, sed per se; cunctaque in ea existunt, quae requiruntur in omni genere amicitiae: solum praeterea ipsius, crepidoque firmissima est: illud autem est virtus; praeterea similis est, parque in his, qui iuncti sunt ita inter se: neque enim existit aliquid in alterutris, quod merito in alteris desideretur: haec autem omnium rerum similitudo & parit primum, & tuetur mutuam beneuolentiam.

Ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, ὁμοίωμα ταύτης ἔχει· καὶ γὰρ οἱ ἀγαθοὶ, ἡδεῖς ἀλλήλοις. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον· καὶ γὰρ τοιοῦτοι ἀλλήλοις οἱ ἀγαθοί.

Quae autem iucunditate constat, imaginem huius habet: etenim probi viri iucundi inter se sunt: simili autem modo & qui ob vtilitatem amicitia iuncti inter se sunt: etenim tales mutuo sunt boni.

EXPOSITA, & laudata prima, veraque amicitia, differit de duobus reliquis ipsius generibus; primum autem de iucunda, deinde de vtili: ostenditque quid similitudinis illae habeant cum superiore, quam virtus iunxit, ac probitas singularis; postea monstrabit, quibus in rebus hae discrepent ab ea: hanc igitur, quae spectat voluptatem, simulachrũ quoddam, effigiemque illius in se habere inquit: probi enim quoque viri iucundi sunt amicis, cum dediti sunt ijsdem studijs, rectis scilicet, atque honestis, vnde emergit plurimum sincerae voluptatis; eodem autem pacto inquit, & qui, quod conducit sectantur: probi enim quoque viri consueuerunt prodesse sui similibus, nec cessant ipsis commodi semper aliquid atque emolumenti adferre.

Μάλιστα δὲ καὶ ἐν τούτοις αἱ φιλίαι διαμένουσιν, ὅταν τὸ ἴσον γίγνηται παρ᾽ ἀλλήλων, οἷον ἡδονή· καὶ μὴ μόνον οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ: οἷον τοῖς εὐτραπέλοις, καὶ μὴ ὡς ἐραστῇ καὶ ἐρωμένῳ: οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἥδονται οὗτοι: ἀλλ᾽ ὁ μὲν, ὁρῶν ἐκεῖνον: ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ: ληγούσης δὲ τῆς ὥρας, ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία λήγει: τῷ μὲν γὰρ, οὐκ ἔστιν ἡ ὄψις ἡδεῖα: τῷ δὲ οὐ γίνεται ἡ θεραπεία: πολλοὶ δ᾽ αὖ διαμένουσιν, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἤθη στέρξωσιν, ὁμοήθεις ὄντες: οἱ δὲ μὴ τὸ ἡδὺ, ἀντικαταλλαττόμενοι, ἀλλὰ τὸ χρήσιμον ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς, καὶ εἰσὶν ἧττον φίλοι, καὶ διαμένουσι.

Maxime autem & in his amicitiae permanent, quando aequale factum fuerit ab ambobus, ceu voluptas: & non solum sic, sed etiam ab eodem profectum: veluti facetis, & non vt amatori, & puero qui ametur; neque enim hi ijsdem rebus delectantur, verum hic quidem, cernens illum, alter vero amatoris obsequio delectatus: desinente autem flore illo aetatis, aliquando etiam amicitia desinit: vni enim eorum aspectus desinit esse iucundus; alteri autem cultus, & obsequium praesto non adest: multi autem rursus permanent, si ex consuetudine illa mores amarint, quorum mores similes inter se fuerint. Illi autem qui suauitatem non permutant in rebus amatorijs, sed fructum, & minus amici, sunt, & minus permanent.

CVM planum sit amicitias has non esse stabiles, docet, quomodo possit ipsis firmitatis aliquid, robotisque acquiri; hoc autem fieri inquit, producique ipsas in longitudinem, quando par pro pari redditum, tributumq; vtrinque fuerit; veluti voluptas, nec solum hoc inquit, sed eiusdem generis voluptas, & quae ortum eundem habeat exempli causa inquit, vt facetis hominibus, ac iocosis; qui plerumque vt lepidi sunt, vocesque risui mouendo accommodatas, edunt, ita quoque ridiculis delectantur; Post hoc ponit exemplum voluptatis, quae aliunde manat, longeque alium fontem habet, qualis est amatorum, & puerorum, quos amant: neque enim hi capiuntur ijsdem rebus, sed dissimilibus, vt ostendit, amator namque forma eius, quem amat, captus est: deliciae vero ipsius obsequijs amatorum delectantur; vbi autem desinit flos ille aetatis, speciesque corporis interit: Nolo autem omittere, quin admoneam, locum hunc non eodem pacto legi in antiquis libris:

sunt

funt enim, in quibus scriptum est, ὥραν ἰκανῶς, sunt etiam in quibus legitur ὥραν ἐκείνων: quae lectio valde hic accommodata est, vt conueniat ipsi cum voce tradente τὸ ὥρᾳ γίνεσθαι ἐκ τοῦ ἔρωτ: ita quoque perspicitur, veterem tralationem suo in exemplari scriptum habuisse, quare modo eam vt veriorem secutus sum. Aliquando inquit, simul desinit, extinguiturq; amicitia: principium enim causaque amoris eius deletur, cuius rei, etsi illud satis apertum erat, rationem reddidit; aliquando autem inquit, & non plerumque, ornare hunc amorem volens, qui in vsu magno Graecorum erat, doctorum etiam, & sapientium virorum, a quibus caste pudiceque colebatur: nam sermones Platonis plenos esse huius amoris norunt omnes: ita vt Dicaearchus, quod memoriae prodidit M. Cicero, ipsum accusarit, qui amori auctoritatem tribuerit; sed Stoici etiam, tristis in primis, & seuera natio ipsum probabant, sapientemque illum ipsum, quem fingebant, omni virtute cumulatum, amaturum esse aiebant, & amorem ipsum, conatum amicitiae faciendae ex pulchritudinis specie definiebant, quod fecit etiam, vt libenter sententiae ipsorum meminerim, cum conueniat ipsis cum hoc nostro in hoc amore celebrando, quem pudicum, & ab omni scelere vacuum ipsos esse voluisse, existimandum est. Quod autem Aristoteles inquit καὶ ἄνευ τῆς ὥρας, notum est, Terentianam Bacchidem de hoc cum Antiphila questam esse his verbis, de amatoribus meretricum loquentem. Quippe forma impulsi nostra, Nos amatores colunt: haec vbi immutata est, Illi suum animum alio conferunt; in eodem autem sermone expressit idem iunctum nomen ὁμοήθεις, quo hic vtitur philosophus, id quod etiam a sententia ipsa alienum non est; ait enim, cuius mos maxime est consimilis nostrum; vt Cicero in libello de amicitia qui inquit. Si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus, & natura congruamus. Sequitur igitur apud auctorem, quod aptum est a superiore sententia; multi autem contra permanent in eadem beneuolentia, si contigerit, vt vi consuetudinis illius longae, exploratis moribus, ingenioque eodem se dilexerint, in longiorem, veriorem que amorem transierint. Adiungit autem, cum teneris his amoribus pro voluptate, non redditur voluptas, nec compensatur res eodem munere, sed mercede, illos putari debere minus amicos esse, & donec etiam colunt talem illum amorem, & minore temporis spatio perdurare.

Οἱ δὲ, διὰ τὸ χρήσιμοι ὄντες φίλοι, ἅμα τῷ συμφέροντι διαλύονται: οὐ γὰρ ἀλλήλων ἦσαν φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς.

Qui autem proposita sibi vtilitate sunt amici; fracta vtilitate illa, & ipsi dissoluuntur: neq; enim inter se amici vmquam fuerunt, sed vtilitatẽ amabant.

PAVCIS tradit, quae ad tertium genus amicitiae, totum versum ad quaestum, faciunt: affirmat enim, ipsum dissolui, frangique statim, fracto quaestu vtilique communi, nec restare scintillam vllam eius: neque enim fuit tempus vllum, quo se mutuo dilexerint, sed communem quaestum: remque, cui quaerendae toto animo ambo dediti erant, amabant.

Δι' ἡδονὴν μὲν οὖν, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ φαύλους ἐνδέχεται φίλους ἀλλήλοις εἶναι, καὶ ἐπιεικεῖς φαύλοις, καὶ μηδέτερον ὁποιῳοῦν: δι' αὑτοὺς δὲ δῆλον ὅτι μόνους τοὺς ἀγαθούς: οἱ γὰρ κακοὶ, οὐ χαίρουσιν ἑαυτοῖς, εἰ μή τις ὠφέλεια γίγνοιτο.

Ob voluptatem igitur, & ob vtilitatem malos contingit inter se amicos esse, & probos malis & neutrum vtrilibet: propter se autem, planum est, solos bonos: improbi namque laetitiam non capiunt ex semet ipsis, nisi vtilitas aliqua intercesserit.

COLLIGIT primum fieri posse, quod iam monstrarat, vt in amicitiae genere illo, quod sequitur voluptatem, necnon in altero, cuius finis est vtilitas, improbi homines amicitiam coeant cum probis, ac moderatis viris, & probi itidem cum improbis, & vt medius aliquis inter ipsos, neque omnino improbus, neque probus, cum alterutro illorum, idest cum probo, & improbo: qui vero per se amici sunt, & non proposita sibi spe iucunditatis, aut emolumenti, quod nunc addere illis ac probare instituit, non posse esse nisi probos, & honestos viros: viri enim inquit, mali, & affines sceleri non laetantur consuetudine etiam sui

similium, nisi aliquid inde commodi, fructusque capiant; displicet enim ob turpidinem ipsius flagitium etiam ac scelus in alio visum, contaminatis eadem culpa, etsi multi, delinitidulcedine, quae inde ducitur, sibi ab illis non temperant, In libro autem de moribus ad Eudemum, quo praecipit de amicitia, plenius differit de hoc, pluribusque argumentis confirmare conatur, & sane quaestio est difficilis: iniusti enim, ac saeui principes ciuitatum videntur egere opera prauorum hominum; non proborum, & moderatiorum virorum: vnde fertur Dionysius ille Siculus dixisse, cum familiares ipsius quidam gessissent, quod ei magnopere displiceret. Animaduertissem in vos, nisi prauis mortalibus egeret tyrannis, sine studio quorum non posset diutius salua, & incolumis esse.

Καὶ μόνη δὲ ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία, ἀδιάβλητός ἐστιν: οὐ γὰρ ῥᾴδιον οὐδενὶ πιστεῦσαι περὶ τοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ ὑπ' αὐτῶν δεδοκιμασμένου: καὶ τὸ πιστεύειν ἐν τούτοις, καὶ τὸ μηδέποτ' ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς φιλίᾳ ἀξιοῦται.

Sola autem amicitia bonorum, criminibus in ipsam inferendis, af[illegible]s non est: non enim facile est alicui credere de illo, qui multo tempore ab illis probatus fuerit: credere autem sibi mutuo est in his, & opinio, quod numquam aliquid iniuste contra se hi facturi sint, & quaecunque alia in amicitia vere vocata requiruntur.

Docvit Argyropylus, veteres horum librorum interpretes hic errasse, nec uidisse quid valeret ἀδιάβλητος, cuius tamen nominis notio valde obscura non est. Significat enim amicitiam, qua iuncti sunt inter se probi viri, solutam, vacuamque esse hoc graui malo, [illegible] posse labefactari criminationibus maleuolorum hominum: nec locum in ea habere [illegible] uas voces pessimorum mortalium, qui fictis criminibus ipsam frangere, ac dissip[illegible]re [illegible]nentur. M. Cicero suo in libello de amicitia cum inferre crimina dixit, διαβάλλειν [illegible] p[illegible]sit, & repellere criminationes dixisse, non audire, neque moueri his prauis offici[illegible] quod proprium in hac re putat esse proborum amicorum: primum igitur est quod inqu[illegible] Addendum eodem est, ne criminibus aut inferendis delectetur, aut credat, oblat[illegible] & pau[illegible] post. Deinde non solum ab aliquo allatas criminationes repellere, sed ne i[illegible] quidem esse suspiciosum: quae cuncta hic adnotasse non alienum puto, cum, praeter [illegible], puram superioris vocis declarationem, contineat in se praecepta acc[illegible]mo[illegible] e tradendae; sed ad nostrum redeamus, qui probare, quod vno verbo sign[illegible], i[illegible]quit. Non enim facile est vlli credere contra eum, qui longo spatio temporis probatus fuerit, & numquam vlli culpae affinis cognitus, deinde omne genus iniuri[illegible]um inde esse; nec venire posse in mentem cuipiam eorum, qui hac amicitia iun[illegible] inter se sunt, ve vlla in re laedat amicum, ceteraque omnia, quae in amicitia, quae vere vocatur hoc nomine, existant.

Ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἑταιρείαις οὐδὲν κωλύει γίνεσθαι τὰ τοιαῦτα: ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λέγουσι φίλους, καὶ τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον, ὥσπερ αἱ πόλεις: δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι γίνεσθαι ἕνεκα τοῦ συμφέροντος: καὶ τοὺς δι' ἡδονὴν ἀλλήλους στέργοντας, ὥσπερ οἱ παῖδες, ἴσως μὲν δεῖ λέγειν, καὶ ἡμᾶς φίλους τοὺς τοιούτους.

In alijs autem sodalitatibus nihil prohibet nasci huiuscemodi: q[illegible] ho mines vocant amicos, & eos, qui ob vtilitatem: veluti ciuitate[illegible] ([illegible]) societates in bellis conflari a ciuitatibus propter vtilitatem) & illos, qui ob voluptatem se mutuo diligunt, veluti pueri: fortasse etiam oportet dicere nos amicos huiuscemodi.

Ostendit nunc in alijs familiaritatibus nihil prohibere, quin exoriantur haec mala: quae causa fortasse fuit, vt vocaret potius ipsas ἑταιρείας idest sodalitates, quam su[illegible] & proprio Graeco nomine, quo appellantur non solum integrae, perfectaeque amici[illegible]e: [illegible]sum etiam reliqua duo ipsarum genera; Vnde autem hic error, & quasi confusio quae[illegible] orat[illegible]

orationis nascatur, significat: consuetudinem enim sequi se testatur, cum vulgo homines appellent amicos illos, vnde capiunt vtilitatis aliquid: nec non eos quoque, qui se mutuo diligunt ob voluptatem, quam hauriant e semetipsis, comitateque illa, cuius iucunditatis in primis auidos esse inquit pueros, sequique illam libenter, quare se arbitrari dicit, non peccaturum, si consuetudinem secutus fuerit: neque enim penitus ipsam despicere oportet, versamur enim cum multis in vita, quare non possumus semper aliter atque ipsi loqui: cum supra vero, de vtili amicitia loquens dixerit, non solũ priuatos homines, sed ciuitates etiam, & gentes hoc seruare: nã societates, & foedera propositum habent id, quod eõ ducit: satis planum est memoria vetere, & ratione rerum gerendarum, hoc huiusmodi esse.

Εἴδη δὲ τῆς φιλίας πλείω· καὶ πρώτως μὲν καὶ κυρίως τὴν τῶν ἀγαθῶν, ᾗ ἀγαθοί· τὰς δὲ λοιπὰς καθ' ὁμοιότητα· ᾗ γὰρ ἀγαθόν τι, καὶ ὅμοιόν τι, ταύτῃ φίλοι· καὶ γὰρ τὸ ἡδὺ, ἀγαθόν τοῖς φιληδέσιν.

Species autem amicitiae plures, & primo quidem & proprie eam, quae bonorum est, qua boni sunt: reliquas autem propter similitudinem: qua enim bonum aliquid, & simile aliquid, hac amici sunt: etenim iucundum bonum quoddam est cupidis rei iucundae.

Vt omnino minime decet fugere morem loquendi ceterorũ, ita committere nõ debemus, vt veritatem ipsam nesciamus: inquit igitur, ignorare nos minime oportere, plures species exstare amicitiae, quarum omnium primam, & quae proprie vocatur amicitia, esse affirmat eam, qua iuncti sunt inter se animi proborum virorum: & quia illi diligi possent, non vt tales, sed alia quapiam commendatione ingenij, exempli causa, vt boni oratores, vt magni poëtae accipi debere hos dicit, qua ratione probi sunt: reliquas autẽ tradit vocari amicitias ob similitudinem quandam, quam cum hac absoluta habent: qua ratione enim inquit, bonũ aliquod, ac simile itidem aliquod in se continent, eadem illa sunt amici inter se, quod magis explanat, docens, quod iucundum est ac suauitatis aliquid adferre potest, idẽ vim, ac potestatem boni habere, non sane cunctis hominibus, illis tamen, qui cupidi sunt rei iucundae, sectanturque voluptatem, incensi desiderio magno ipsius.

Οὐ πάνυ δὲ αὗται συνάπτουσιν· οὐδὲ γίνονται οἱ αὐτοὶ φίλοι διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ ἡδύ· οὐ γὰρ πάνυ συνδυάζεται τὰ κατὰ συμβεβηκός.

Non valde autem hae copulantur: neque fiunt ijdem amici inter se propter vtilitatem, & iucunditatẽ: non valde enim copulantur ea, quae ex accidenti fiunt.

Adfert quiddam, quod & ipsum indicat ignobilitatem duarum amicitiarum: docetque discrepare in hoc ipsas a prima, veraque amicitia: non solum enim inquit, amicitiam, quae sequitur vtilitatem, & illam, quae voluptatem, facile coniungi, & in ijsdem mortalibus eodem tempore inueniri; cuius rei causam hanc adfert; quia, quae fortuito temereque fiunt, & vt loquitur, ex accidenti, raro copulantur; illa vero, qua iuncti sunt animi bonorum inter se, vacua ab his duabus rebus numquam est, vt saepe declarauit, quare supersedit nunc id probare: probi namque viri vtiles quoque sunt, & iucundi sibi similibus hominibus, si amore, ac beneuolentia iuncti cum ipsis fuerint.

Εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῆς φιλίας νενεμημένης, οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι, δι' ἡδονὴν, ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὅμοιοι ὄντες· οἱ δ' ἀγαθοὶ, δι' αὑτοὺς φίλοι· ᾗ γὰρ ἀγαθοί· οὗτοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι· ἐκεῖνοι δὲ, κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ τῷ ὡμοιῶσθαι τούτοις.

Cum autem in has species amicitia distributa sit, improbi homines erunt amici inter se propter voluptatem, & vtilitatem, hac re similes existentes: probi autem propter se amici: qua enim probi sunt: hi quidem simpliciter amici, illi autem ex accidenti, & quia similes sunt his.

Adiun-

ADIVNGIT aliud, quod & ipsum distinguit ac separat has amicitias, ductum a superiore disputatione: cum enim inquit, diuisa sit amicitia in has species; in eam, qua nequam homines, & non commendati virtute vlla, amici inter se sunt ob studium, quo flagrant ambo persequendae voluptatis, aut vtilitatis: in hoc enim tantum similes inter se sunt: contra autem probi viri per semet ipsos amici sunt: qua ratione namque probi sunt; vnde addit, concludens totam hanc rem: hi igitur, idest probi viri simpliciter, & sine vlla appendice amici sunt; illi vero ex accidenti, & quia contigit, eos esse iucundos, siue vtiles amicis & similes in hoc probis, & honestis viris.

Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν, οἱ μὲν, καθ' ἕξιν: οἱ δὲ, κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται. οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας: οἱ μὲν γὰρ συζῶντες, χαίρουσιν ἀλλήλοις, καὶ πορίζουσι τἀγαθά: οἱ δὲ καθεύδοντες, ἢ κεχωρισμένοι τοῖς τόποις, οὐκ ἐνεργοῦσι μὲν, οὕτω δ' ἔχουσιν, ὥστε ἐνεργεῖν φιλικῶς: οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν: ἐὰν δὲ „ χρόνιος ἡ ἀπουσία γίνηται, καὶ τῆς φιλίας δοκεῖ λήθην ποιεῖν: ὅθεν εἴρηται: πολλὰς δὴ „ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

Quemadmodum autem in virtutibus, quidam, per habitum: quidam per functionem alicuius muneris boni dicuntur, sic in amicitia: qui enim vna viuunt, gaudent semet ipsis, & praebent aliquid boni. qui autem dormiunt, siue locis seiuncti sunt, sane non funguntur munere aliquo amicitiae, ita tamen facti sunt, vt se gesturi sint amice: loci namque non interimunt amicitiam simpliciter, sed vsum: si autem diuturna fuerit distantia, amicitiae quoque „ videtur obliuionem gignere: vnde dictum est. Non salutare amicum, fregit „ multas amicitias.

CVM amicitiam definisset, ac diuisisset ipsam suas in species, simulque docuisset, primam, ac veram amicitiam esse eam, qua iuncti sunt animi proborum viuorum inter se, per[illegible] magis ipsam explicare, atque, vt hoc facilius faciat, vtitur simili: ostendit enim idem in ipsa vsu venire, quod vsu venit in virtutibus ipsis, quarum virtutum amicitia imago quaedam, simulachrumque est: neque enim de ipsa, vt de virtute loquitur: dixit [illegible], quemadmodum in ceteris virtutibus; inquit igitur, vt fit in virtutibus, in quibus quidam habitu temperantes, aut fortes sunt, siue alia quapiam virtute praediti: alij vero a[illegible]: sic in amicitia ipsa: non nulli enim inquit, hoc probans, vna viuentes, gaudent consuetudine illa, nec cessant, cum res postulat, prod[illegible]e amicis, iuuareque ipsos consilijs aut factis: qui autem addit, dormiunt, siue seiuncti sunt magnis interuallis locorum, [illegible] sane huiuscemodi gerunt, ita tamen animo affecti, paratique sunt, vt omni officio, pro[illegible]io amicorum fungi possint, si impedimentum illud tollatur: locorum enim distantia, addit, non dissoluit, frangitque penitus amicitiam, sed vsum tantum, muneraque ipsius interrumpit; Neque tamen negat, quin si diuturna illa fuerit absentia, inde proficiscatur obliuio amicitiae, mutuaque illa beneuolentia funditus extinguatur in pectoribus eorum: in quibus antea vigebat: id quod confirmare ostendit sententiam peruulgatam, quae est; non salutare amicos neque alloqui, cum occurrunt, interitum fuisse multarum amicitiarum. Extat alterum Graecum prouerbium, quod idem significat, quo fertur, amicos in valde [illegible]otis locis aetatem degentes, non esse amicos, praesidio tamen epistolarum aliquid remedij adhibetur huic graui malo: possunt enim memoriam colere. & renouare veterem amorem hoc pacto, & auxilij etiam aliquid sibi in rebus suis aduersis adferre: sed tamen haec leuia solacia sunt prae fructibus, ac suauitatibus, quae capiuntur e praesentibus amicis, cotidieque multis modis augentibus amorem illum suum.

Οὐ φαίνονται δ' οὔθ' οἱ πρεσβῦται: οὔθ' οἱ στρυφνοὶ, φιλικοὶ εἶναι: βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς: οὐδεὶς δὲ δύναται συνημερεύειν τῷ λυπηρῷ, οὐδὲ τῷ μὴ ἡδεῖ: μάλιστα γὰρ ἡ φύσις φαίνεται, τὸ μὲν λυπηρὸν φεύγειν: ἐφίεσθαι δὲ τοῦ ἡδέος.

Perspiciuntur autem, neque senes, neque acerbi homines, facti esse ad amicitiam:

citiam: breue namque in ipsis est, quod voluptatem gignat: nemo autem potest diem totum conterere cum tristi viro: neque cum eo, qui iucundus non sit: maxime enim perspicitur natura facit, quod facit dolorem: ardere autem desiderio rei iucundae.

INDICAT, qui non sint ad amicitiam colendam idonei, quod autem ad aetates pertinet, excludit inde senes; quod vero ad ingenium, & naturam, tristes homines & nimis seueros, &, vt arbitror, paene acerbos; hoc enim valere hic puto στρυφνοί. Afferre vero volens causam huius rei, parum in ipsis inueniri tradit voluptatis; neminem autem posse dicit totos dies consumere cum tristi viro, & qui dolorem inurat, omni ratione sua, ac factis, vt non tantum cum hoc, verum etiam cum eo, qui iucundus non sit: cuius rei causam esse inquit, quia natura perspicitur maxime fugere quidquid est molestū, nec molestū solū, sed etiā insuaue, atque appetere iucundum, & aspersum aliqua suauitate. Studuit Plato in Dione Syracusano, quem valde diligebat, corrigere, atque emendare hanc indolem; videbat enim hoc impedimento magno esse rebus gerendis; accusabat igitur ipsum, aiebatque, nimis tristem seueritatem, & quasi contumaciam depellere a se familiares omnes & tamquam solitudinem quandam inducere testabatur. Praecepit etiam hoc suo in libello de amicitia M. „ Cicero, egregie enim inquit. Accedat huc suauitas quaedam oportet sermonum, atque „ morum haud quaquam mediocre condimentum amicitiae: tristitia autem, & in omni re „ seueritas absit: habet illa quidem grauitatem, sed amicitia remissior esse debet, & liberior, „ & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatemque procliuior.

Οἱ δ᾽ ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δὲ, εὔνοις ἐοίκασι μᾶλλον, ἢ φίλοις: οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων, ὡς τὸ συζῆν: ὠφελείας μὲν γὰρ οἱ ἐνδεεῖς ὀρέγονται: συνημερεύειν δὲ καὶ οἱ μακάριοι: μονώταις μὲν γὰρ εἶναι τούτοις ἥκιστα προσήκει: συνδιάγειν δὲ μετ᾽ ἀλλήλων οὐκ ἔστι, μὴ ἡδεῖς ὄντας: μὴ δὲ χαίροντας τοῖς αὐτοῖς, ὅπερ ἡ ἑταιρικὴ δοκεῖ ἔχειν.

Hi vero, qui se mutuo recipiunt in amicitiam, non vna autem viuunt, beneuolis magis, quam amicis similes sunt: nihil enim tam proprium amicorum est, quam vna viuere: adminiculi enim egentes desiderio tenentur: vna autem viuere beati expetunt: solos quidem viuere, & tamquam in deserto loco, hos minime decet: vna autem cum aliquibus aetatem degere concessum non est illis, qui iucundi non sunt, neque gaudent iisdem rebus: quod amicitia sodalium habere videtur.

CVM extet genus quoddam hominum, qui facile recipiant aliquos in amicitiam, nec tamen vna cum ipsis, quorum vitam, moresque probarint, viuunt; eodemque pacto ipsi illis grati, acceptique sunt, dicit hos Aristoteles similes magis esse beneuolis, quam amicis, cum careant illo, quod in primis expetit amicitia: nihil enim tam proprium esse inquit amicorum, quam vna viuere, quod verum esse probat, conferens amicos cum tenuibus hominibus, & oppressis aliquo malo: hos enim inquit, egere benignitate locupletium, atque opulentorum: qui ipsos leuent illis incommodis, quibus premebantur: honestos autē viros ac beatos, conuictum sibi similium requirere; minime enim decere inquit: nec partem vllam dignitatis habere, hos, refertos tot, tamquam varijs bonis solos restare, & quasi desertos, quibus tamen necessario hoc contingeret, nisi comes, iucundique amicis forent, delectarenturque iisdem studijs, ac rebus, quod praecipue bonum continere in se affirmat, amicitiam, conspirationemque animorum, qua iuncti sunt inter se sodales, ita autem voco, quos Graeci appellant ἑταίρους; quod nomen non tantum conuenit adolescentibus capientibus voluptatem ex iisdem rebus, ac studijs, sed viris, & grauibus personis: nam & Theophrastus, & Eudemus, & Theodectes dicebantur ἑταῖροι esse principis suae familiae, & Platonis etiam familiares ipsius.

Μάλιστα μὲν οὖν ἐστι φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται: δοκεῖ γὰρ φιλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἢ ἡδὺ: ἑκάστῳ δὲ, τὸ αὐτῷ τοιοῦτον: ὁ

δ᾽ ἀγα-

δ᾽ ἀγαθὸς τῷ ἀγαθῷ δι᾽ ἄμφω ταῦτα.

Maxime igitur amicitia est, qua boni inter se coniuncti sunt, veluti saepe a nobis dictum est: videtur enim amabile esse, & expetendum, quod simpliciter bonum est, siue iucundum: vnicuique autem homini, id quod ipsi bonum est: probus autem vir probo viro propter ambo haec amabilis est.

REPETIT quod, vt ipsemet testatur, saepe iam antea dixerat, propter nobilitatem sententiae, & quia sibi videbatur magis id comprobasse: hoc autem est. maxime, verissimeque amicitiam esse illam, qua iuncti sunt inter se probi viri: ita autem argumentatur. Videtur esse amabile, & dignum quod ametur, atque idem expetendum, id quod simpliciter, per seque bonum est, aut iucundum: singulis autem hominibus id quod ipsis tale est, id est bonum aut iucundum: vir autem bonus bono viro ob ambo haec carus, acceptusque est, id est & quia simpliciter bonū est, & quia illi ipsi bonus, atq; accommodatus est propter similitudinē morum, ac studiorum omnium: quod igitur ita instructum est, vt ambo in se contineat, quae alliciunt ad amandum, illud anteponendum est ei, quod vnum tantum eorum in se habet.

Ἔοικε δ᾽ ἡ μὲν φίλησις, πάθει: ἡ δὲ φιλία, ἕξει: ἡ γὰρ φίλησις, οὐχ ἧττον πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν: ἀντιφιλοῦσι δὲ, μετὰ προαιρέσεως: ἡ δὲ προαίρεσις ἀφ᾽ ἕξεως: καὶ τὰ ἀγαθὰ βούλονται τοῖς φιλουμένοις ἐκείνων ἕνεκα, οὐ κατὰ πάθος, ἀλλὰ καθ᾽ ἕξιν.

Similis autem est amatio motui animi: amicitia autem habitui: amatio namque non minus erga res inanimes excitatur: redamant autem cum electione: electio autem ab habitu, & bona volunt ijs, qui ab ipsis diliguntur, illorum causa, non motu impulsi, sed habitu.

DISTINGVIT modo amationem ab amicitia: vtiturque duobus argumentis ad has seiungendas, neque protsus idem esse significandas. Prius eorum hoc est, amatio similis est motui animi, atque affectui: amicitia vero habitui; ostendit hoc, quia existit amatio erga illas res, quae sunt inanimes, non secus atque erga animales: quis enim nescit, mortales multos diligere anulum, torquem, vestimentum, villam, agrum: redamant autem cum electione, idest superiores res ceteraeque ipsis similes, non possunt redamare: neque enim intelligunt se amari, quod necesse est, vsu venire in redamatione: adiungit autem, electionem oriri ab habitu. Posterius argumentum est, amicos bona velle ijs, quos diligunt, vtilitatis eorum causa, non spe commodi alicuius inde auferendi, quae voluntas firmaque sententia non subito in animis eorum excitatur, sed sequitur rationem ac consilium: voluntas enim, quod appetit, appetit cum ratione.

Καὶ φιλοῦντες τὸν φίλον, τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν φιλοῦσι: ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γενόμενος, ἀγαθὸν γίνεται ᾧ φίλος: ἑκάτερος οὖν φιλεῖ τε τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι τῇ βουλήσει, καὶ τῷ ἡδεῖ: λέγεται γὰρ φιλότης, ἡ ἰσότης: μάλιστα δὴ τῇ τῶν ἀγαθῶν ταῦτα ὑπάρχει.

Et amantes amicum, quod sibi bonum est, amant: vir enim probus amicus factus, bonum efficitur illi; cui amicus: vterque igitur amat, quod sibi bonum est, & aequale reddit voluntate, & iucunditate: fertur enim amicitia aequalitas: maxime igitur amicitiae proborum virorum haec insunt.

NON potest dubitari, quin amicus sit diligendus, cunctaq; ipsi bona optanda praebendaq;, ob illius ipsius vtilitates, sequitur tamen, vt ille, melior factus, cumulatiorque, augeat etiam bona eius, qui ipsum diligit: euenit igitur hoc pacto, vt bona sua propriaque amplificet: id quod contingit non in altero solum eorum, verum etiam eadem de causa in alterōs

vterque

vterque igitur, vt auctor ait, quod non putabat, neque propositum habebat, diligit quod ipsi bonum est, ac par pro pari reddit in amore, animo saltem, ac voluntate; id autem quemadmodum seruatur in bonis tribuendis, ita in rebus iucundis, atque omni suauitate, quod constituit peruagata voce, quae est, amicitia est aequalitas, sed Graece hoc melius: ipsa autem vsus est in libro quoque, quem scripsit de amicitia ad Eudemum, ac duobus quidem vicinis inter se locis, nec non Plato quoque laudat ipsam magnopere in VI. libro de legibus: haec autem, quae dixit, maxime inueniri tradit in amicitia proborum virorum, propriaque ipsius esse.

Ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς, καὶ πρεσβυτικοῖς ἧττον γίνεται ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι, καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσι: ταῦτα γὰρ δοκεῖ μάλιστ' εἶναι φιλικά, καὶ ποιητικὰ φιλίας: διὸ νέοι μὲν γίνονται φίλοι ταχύ: πρεσβῦται δ', οὔ: οὐ γὰρ γίνονται φίλοι, οἷς ἂν μὴ χαίρωσιν: ὁμοίως δ', οὐδ' οἱ στρυφνοὶ ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι, εὖνοι μέν εἰσιν ἀλλήλοις: βούλονται γὰρ τἀγαθά, καὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὰς χρείας: φίλοι δ', οὐ πάνυ εἰσί, διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν, μὴ δὲ χαίρειν ἀλλήλοις: ἃ δὴ μάλιστα εἶναι δοκεῖ φιλικά.

In acerbis autem, & senilis ingenij hominibus minus exoritur amicitia, quanto hi sunt difficilioris naturae, ac minus congressibus gaudent: haec enim maxime videntur esse accommodata amicitiae, & efficientia ipsius: quapropter adolescentes quidem fiunt cito amici: senes autem minime: non enim fiunt amici ijs, quibus non gaudeant: similiter autem neque acerbi, verum tales homines, beneuoli quidem sunt inter se: volunt enim quae bona sunt, atque occurrunt, cum res postulat: amici autem non valde sunt, quia multas horas diei non simul consumunt, neque laetantur semet ipsis: quae profecto maxime videntur esse munera amicitiae.

PRAECIPIT nunc de amicitia, ipsamque magis declarat, spectatis ijs, qui sunt materia ipsius, eaque facilius libentiusque potiuntur; primum igitur ostendit, qui sunt ab ea alieni, parumque facti ad ipsam colendam, vitio quodam naturae, atque ingenij; ij vero sunt, de quibus supra quoque disseruit, aliquo modo acerbi homines, & senilibus moribus praediti; planius enim nunc aperit, se magis mores attendere atque ingenium quorundam senum, quam aetatem, cum πρεσβυτικοὺς ipsos vocet, non πρεσβύτας, vt prius fecerat: neque enim cuncti huius aetatis sunt difficiles, ac tristioris naturae; inueniuntur enim quoque humani, ac placidi, etsi pauciores illi quidem multo, qualis erat Micio ille Terentianus, cum Demea ipsius frater foret durus, atque asper, quemadmodum etiam in I. libro locutus est, eum diceret, iuuenes non esse eos, quos requirit auditores haec disciplina: significauit enim, se non tam intelligere iuuenes quam vita, & moribus iuuenilibus: in his igitur inquit, minus exoriri amicitiam, ac tanto magis quanto difficiliores, morosioresque sunt; minusque gaudent colloquijs, ac congressibus: haec enim videri inquit esse maxime accommodata amicitiae fruendae, eidemque gignendae, quod tamquam signo quodam probat; dicit enim, inde profecto nasci, vt adolescentes cito se adplicent ad amicitiam quorumlibet: senes autem minime: neque enim amici fiunt eorum, quibus non laetantur: eodem autem pacto inquit, se res habet in his, qui natura acerbi sunt, ac sine modo tristes: huiuscemodi enim omnes adiungit, beneuoli sibi similibus sunt: optant enim illis commoda, bonumque omne vellent eos obtinere: ipsique cum viderint eos egere, opitulantur, antequam etiam rogentur, angustijs eorum: amici autem non valde sunt, quia vna non viuunt cum his, quos diligunt: neque laetitiae aliquid capiunt, voluptatisque ex his, cum quibus beneuolentia iuncti sunt.

Πολλοῖς δ' εἶναι φίλον κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν, οὐκ ἐνδέχεται: ὥσπερ οὐδ' ἐρᾶν πολλῶν ἅμα: ἔοικε γὰρ ὑπερβολῇ: τὸ τοιοῦτο δὲ πρὸς ἕνα πέφυκε γίνεσθαι: πολλοὺς δὲ ἅμα τῷ αὐτῷ ἀρέσκειν σφόδρα, οὐ ῥᾴδιον: ἴσως δ', οὐδ' ἀγαθὸν εἶναι.

Multis autem amicum esse in perfecta amicitia non contingit, veluti neque

amore

amore multorum eodem tempore captum esse: simile namque hoc est exuperantiae: hoc ipsum autem erga vnum natura vult effici: multos vero simul eidem valde placere haud facile est: fortasse autem, neque bonum.

REM nunc attingit, de qua diu, multumque quaesitum est: valde enim diuersae sententiae de hoc extiterunt, idest; an opera nobis danda sit, vt copiam magnam nobis amicorum comparemus; capiaturque ex hoc plus aegritudinis, incommodique, quam voluptatis ac boni; ipse, de primo, perfectoque genere amicitiae loquens, negat hoc impetrati posse, id quod primum simili confirmat: idem enim vsu venire inquit, in teneris, ac delicatis amoribus; neque enim fieri posse ait, vt quispiam multorum amore eodem tempore inflammatus sit; cum amor ille sit praestantia quaedam, atque exuperantia: huiuscemodi autem omne, quod ad summum perductum est, cum vno solum exerceri potest: neque facile est, vt multi simul eidem valde placeant. Vsus est autem hoc exemplo, quia in Graecia, vbi amores hi frequentabantur, nullum negotium erat hoc oculis prope intueri: declarauit etiam hoc Lucretius in amoribus, quibus maiorem impunitatem natura largita est. stultitiae namque condemnans amatores, qui in vnam solam effuderint amorem illum suũ, inquit. Nempe aliae quoque sunt. Committere non debeo, quin admoneam, quod sequitur, non eodem pacto in omnibus libris legi ἴσως δὲ οὐδ' ἀγαθὸν εἶναι: etsi enim in antiquioribus ita scriptum fere offendi, quam lectionem probauit Argyropylus: tamen vetus tralatio, mutato numero, ἀγαθὸν interpretatur: sed Aspasius quoque eam recipere videtur, apud quem, euellendo scrupulo, vt putat, molesto, haec verba sunt: ὅτι γὰρ ἀγαθὸν εἶναι οὐκ ἐν τῷ πολλοῖς, ἀλλ' ἀγαπητὸν ἑνὶ ἀρέσκειν: cum igitur semper non sine causa multum tribuerim veteri tralationi: nec contemnendam putarim auctoritatem Graeci interpretis, secutus olim sum hanc lectionem: ita autem Aspasius accipit hanc vocem, tamquam si ipsa valeat accommodatum, atque vtile, quam esse notionem quoq; eius, dubitandum non est; sententia alterius lectionis plana est, atque aperta; vtinam tam vera foret, quam est facilis.

Δεῖ δὲ καὶ ἐμπειρίαν λαβεῖν καὶ ἐν συνηθείᾳ γενέσθαι, ὃ παγχάλεπον.

Opus est autem & periculum facere, & in consuetudine versatum esse, id quod funditus difficile est.

ADIVNGIT Aristoteles duo alia impedimenta, quae aduersantur huic amicitiae multorum, quorum vnum est, oportere prius periculum facere eorum hominum, nec tutum esse aliter aditum ipsis patefacere ad amicitiam suam; alterum autem familiariter cum ipsis viuere, quod molestiam plurimam, ac difficultatem in se continere affirmat; ijs igitur omnibus de causis arbitratur, laborandũ nõ esse, vt huius generis multos tibi amicos pares.

Διὰ τὸ χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἡδὺ πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται· πολλοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ αἱ ὑπηρεσίαι.

Propter vtilitatem autem, ac iucunditatem, vt aliquis multis placeat, locum habet: multi namque tales reperiuntur, & breui spatio temporis huiuscemodi vtiles ministros se praebent harum rerum.

QVOD in vera, perfectaque amicitia exitum non habere significauit, id in reliquis duobus generibus, minus integris, procliue esse docet: siquis enim sibi proposuerit vtilitatem, aut voluptatem, eum affirmat non magno negotio inuenturum esse multos, quibus & ipse placeat, & qui expleant finem illum suum, cum multi mortales, & qui vtiles alijs, & qui iucundi sint, reperiantur. Addit etiam paruo admodum in temporis spatio, periculo ipsorum facto, intelligi, an fructum illi tibi ferre possint, siue voluptatem: apte autem vocauit, quod ab illis capitur, ὑπηρεσίας: seruiunt enim huiuscemodi homines desiderijs eorum, qui ad se illos vocarint, & tamquam administratores ipsis earum rerum sunt. Qui contenderet supra, de quo disputatum est, legi debere numero plurimum ἀγαθὰς, arripere posset hoc quasi argumentum quoddam: inquit enim paucos extare tales. Sed M. quoque Cicero cum de probis viris loqueretur, dixit, paucos esse tales, cuius haec verba sunt, quae tamquam

quam sententiam huius loci exprimunt. Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes eligendi, cuius generis est magna penuria; & iudicare difficile est, nisi expertum.

Τούτων δὲ μᾶλλον ἔοικε φιλίᾳ, ἡ διὰ τὴν ἡδονήν· ὅταν ταὐτὰ ὑπ' ἀμφοῖν γίγνηται, καὶ χαίρωσιν ἀλλήλοις, ἢ τοῖς αὐτοῖς· οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι.

Harum autem magis similis est verae amicitiae, quae iucundae rei causa conflata est, quando eadem ab ambobus praebita fuerint, & semet ipsis mutuo delectati fuerint, siue ambo ijsdem: quales sunt amicitiae adolescentium.

CONFERT nunc inter se duo genera amicitiae, quorum vnum sectatur fructum emolumentumque, alterum autem oblectationem, anteponitque posterius hoc magisque simile esse dicit amicitiae, quae vere, proprieque hoc nomine appellatur: requiri autem in hoc condicionem, quae est; quod eadem gerantur ab vtrisque; amboque, qui ita iuncti inter se fuerint, gaudeant mutuo sibi ipsis, aut ijsdem studijs, artibusque dediti sint, quales inquit, sunt amicitiae adolescentium: aetas enim par, similisque rapit eos ad communem amorem, sed etiam capiuntur ijsdem rebus.

Μᾶλλον γὰρ ἐν ταύταις τὸ ἐλευθέριον· ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἀγοραίων.

Magis enim in his amicitijs apparet ingenua natura, ac liberalis: quae autem emolumentum propositum habet, hominum est forum rerum venaliũ colentium.

HOC igitur primum argumentum est, quo vtitur, ostendens amicitiam, quae dedita est voluptati, magis ingenuam, magisque libero homine dignam, quam quae vtilitatem sequitur, cum ea propria sit tenuium personarum, & quae forum uenalium rerum premunt, minuta lucra sectantes.

Καὶ οἱ μακάριοι χρησίμων μὲν, οὐδὲν δέονται· ἡδέων δέ· συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι· τὸ δὲ λυπηρὸν, ὀλίγον μὲν χρόνον φέρουσι· συνεχῶς δ', οὐδεὶς ἂν ὑπομείναι, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν, εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη. διὸ τοὺς φίλους ἡδεῖς ζητοῦσι· δεῖ δὲ ἴσως καὶ τοὺς ἀγαθοὺς, τοιούτους ὄντας καὶ ἔτι αὐτοῖς· οὕτω γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξει ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις.

Et beati, fortunatiq; viri non egent vllam in partem hominibus, qui vtiles ipsis sint, sed iucundis: vna enim viuere cum aliquibus volunt: molestum autem, & quod inurit dolorem, pusillum tempus ferunt: continenter autem nemo ferret, ne ipsum quidem bonum, si triste, ac molestum ipsi foret. Quapropter amicos iucundos quaerunt: oportet autem fortasse & probos, qui tales sunt, & praeterea ipsis: ita enim ipsis copia erit omnium, quae opus est amicis adesse.

SECVNDVM argumentum est, quod inquit, beatos non indigere amicis fructuosis, sed lepidis, ac iocosis, cum gaudeant conuictu, nec soli, & tamquam destituti ab omnibus, manere velint: eosdem autem dicit, quidquid molestum est, atq; inurit doloré, ne paruo quidem spatio temporis perpessutos: nam huiuscemodi omne, qui continenter ferat, idest quod aegritudinis plenum sit, neminem inuentum iri affirmat; quippe cum bonum etiam, si paenam, ac dolorem secum ferret, nemo toleraturus esset; quae causa est, vt hi homines iucundos amicos expetant, & qui oblectare animos ipsorum valeant: non enim intelligit omnes homines, vt quidam acceperunt, ita beatos: beatos autem ipsos vocauit, non quia tales vere sint, sed quia falso se esse putent. M. quoque Tullium multis locis ita capere beatum satis certum est, vt in C. Verrem. » Nostrum enim vnusquisq;, qui tam beati, quam iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus; etiam in Bruto de Hortensio. » Summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, vt ipse putabat, remissius certe viuere. Quod sequitur vero apud Aristotelem. Decet autem fortasse & bonos, libere contra illos, & cum stomacho

quodam prolatum est: valet enim ad arguendum errorem illorum, qui separatim iucundos amicos quaererent, cum, si saperent, nec tam molles, tenerique forent, possent simul omnibus his rebus potiri, cum boni viri sint per se, naturaque, iucundi, & illis etiam ipsis futuri essent iucundi, quod si facerent inqnit, obtinerent simul cuncta, quae postulari possent, expectarique in persona amicorum.

Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις διῃρημένοις φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις: ἄλλοι γὰρ αὐτοῖς εἰσι χρήσιμοι, καὶ ἕτεροι ἡδεῖς: ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ, οὐ πάνυ.

Principes autem viri, & qui summam potestatem in ciuitate habent perspiciuntur vti amicis distinctis: alij namque ipsis vtiles sunt: alij vero iucundi: ambo autem ijdem, non valde.

APTA haec pars aliquo modo est e superiore: increpat enim hic quoque opulentos homines, & qui summam potestatem in ciuitate quapiam, genteque habent: ipsos enim dicit, vti amicis distinctis, ita vt certos quosdam habeant, qui vtiles ipsis sint, possintque tueri & augere consilijs suis & opera fortunas eorum amplas: alios autem non nullos, qui oblectare eosdem valeant, quibus ambabus rebus raro inquit, eosdem homines idoneos esse.

Οὔτε γὰρ ἡδεῖς μετ' ἀρετῆς ζητοῦσιν, οὔτε χρησίμους εἰς τὰ καλά: ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐτραπέλους, τοῦ ἡδέος ἐφιέμενοι: τοὺς δὲ δεινοὺς πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν: ταῦτα δ' οὐ πάνυ γίγνεται ἐν τῷ αὐτῷ.

Neque enim iucundos cum virtute quaerunt, neque vtiles ad res honestas: sed facetos quidē, cum voluptatem appetunt: alios autem, qui sint acres industrijq́; ad gerendum quodcumque imperatum fuerit: haec autem non valde in eodem reperiuntur.

HVIVS erroris eorum caput, originemque aperit: neque enim ait, ipsos quaerere amicos iucundos eius generis, qui virtutis vi delectent, neque vtiles ad honesta facta; sed cum tenentur desiderio rei iucundae, vocant ad se facetos homines, qui ipsos oblectent: alio autem tempore industrios, & qui valde ad illud omne peragendum idonei sint, quod mandatum ipsis fuerit, quibus etiam verbis significat, principes illos non valde iustos esse, qui velint, quidquid imperarint, cuicnimodi illud sit, effici: haec igitur non valde coniungi affirmat, vt ijdem iocosi homines sint, atque acres in rebns gerendis.

Ἡδὺς δὲ καὶ χρήσιμος ἅμα εἴρηται, ὅτι σπουδαῖος: ἀλλ' ὑπερέχοντι οὐ γίνεται ὁ τοιοῦτος φίλος, ἂν μὴ καὶ τῇ ἀρετῇ ὑπερέχηται: εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἰσάζει, ἀνάλογον ὑπερεχόμενος: οὐ πάνυ δ' εἰώθασι τοιοῦτοι γίνεσθαι.

Iucundum autem, & vtilem, simul dictum est, solum esse studiosum, verum superiori, & qui multum ipsi praestat, non fit huiuscemodi aliquis amicus, nisi virtute superetur: sin autem hoc non contingit, non aequatur proportione superatus: non valde autem solent huiuscemodi inueniri.

VIR antem talis, qui vtrumque recte praestare possit, vt supra se ostendisse testatur, est solus studiosus verum addit huiuscemodi omnis non carus est, acceptusque principi, qui tantum ipsi antecellat opibus, ac potestate, nisi forte vincatur ille fortunatus homo, minorque multo virtute sit: haec enim sola vult posse ipsos adaequare, vt ita amici fiant, quod tamen aduersatur, atque impedit, declarat: non facile enim inquit, inueniuntur, qui animi eius sint, vt cum praestent opibus, arbitrentur, se posse vlla alia re superari: soli enim huiuscemodi sunt boni principes ac moderati: ita certe videtur Argyropylus accepisse: ad animumque retulisse opulenti viri; qui delectatus magnopere fortuna illa sua, parui ducit ani-

eit animi dotes, cum potius D. Thomas tribuat hoc paucitati talium virorum, cum tam admodum tales sint, vt quemadmodum magnitudine imperij vincunt priuatos homines, ita etiam ipsis antistent virtute & scientia optimorum, & sane videtur hoc auctor significare voluisse.

Εἰσὶ δ' οὖν αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητι· τὰ γὰρ αὐτὰ γίγνονται ἀπ' ἀμφοῖν, καὶ βούλονται ἀλλήλοις. ἢ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντικαταλλάττονται, οἷον ἡδονὴν ἀντ' ὠφελείας· ὅτι δὲ καὶ ἧττόν εἰσιν αὗται αἱ φιλίαι, καὶ μένουσιν, εἴρηται.

Sunt igitur expositae amicitiae in aequalitate: eadē enim fiunt ab ambobus, ac volunt sibi mutuo, siue aliud pro alio commutant, veluti voluptatem pro re vtili accepta: esse autem has minus dignas, quae amicitiae vocentur, & minus permanere, dictum est.

EXPLICATIS iam generibus amicitiae, quae constant aequalitate, cum videret, oportere se accurate agere de illis, in quibus altera pars maioris dignitatis est, atque opum; vnde καθ' ὑπεροχὴν ipsae vocantur, admonere quaedam voluit, quae in his restabant animaduertenda, de quibus modo praecipit idest deterioribus amicitijs; quare inquit. Amicitiae, quae adhuc traditae sunt a nobis, in aequalitate quadam manent: eadem enim geruntur ab ambobus, qui iuncti hac beneuolentia inter se fuerint, voluntque, ac curant eiusdem generis sibi mutuo bona, siue mutant, compensantque illa, vt pro altero alterum reddant, veluti inquit, voluptatem oblectationemq; pro praemio, ac mercede, vt qui pecuniam acceperint, pro illa voluptatem adferant. Sed etiam dictum iam a se esse inquit, has minus dignas esse, quae appellentur amicitiae, & facilius etiam frangi atque extingui.

Δοκοῦσι δὲ καὶ δι' ὁμοιότητα, καὶ ἀνομοιότητα ταὐτοῦ εἶναί τε, καὶ οὐκ εἶναι φιλίαι· καθ' ὁμοιότητα γὰρ τῆς κατ' ἀρετὴν, φαίνονται φιλίαι· ἡ μὲν γὰρ, τὸ ἡδὺ ἔχει· ἡ δὲ τὸ χρήσιμον· ταῦτα δὲ ὑπάρχει κἀκείνῃ· τῷ δὲ τὴν μὲν, ἀδιάβλητον εἶναι, καὶ μόνιμον· ταύτας δὲ, ταχέως μεταπίπτειν, ἄλλοις τε διαφέρειν πολλοῖς, οὐ φαίνονται φιλίαι δι' ἀνομοιότητα ἐκείνης.

Videntur autem, & propter similitudinem, & propter dissimilitudinem eiusdem rei, esseque, & non esse amicitiae: propter similitudinem enim eius, quae virtute constat, perspiciuntur esse amicitiae: altera enim harum iucunditatem in se habet: altera vero, quod vsui esse possit: haec autem insunt, & illi: eo vero, quod haec ipsarum soluta, liberaq; est a criminatione, & stabilis: hae vero celeriter cadunt, multisq; alijs discrepant inter se, non perspiciuntur esse amicitiae, propter dissimilitudinem illius.

ADIVNGIT alterum, quod vitium ipsarum declarat: viderique ipsas posse dicit, propter similitudinem, ac dissimilitudinem eiusdem rei, esseque, ac minime esse amicitias, quod quale sit exponit: ob similitudinem enim primae, veraeque, quae virtute constat, speciem quandam in se continent amicitiae illius: altera enim harum volnptatem in se habet: altera vero vtilitatem. quae ambo illi quoque perfectae adhaerent: altera autem ex parte, quia prima ipsarum respuit, depellitque criminationes, ac firma stabilisque est: hae vero celeriter labuntur ac cadunt, alijsque multis inter se discrepant, non videntur esse amicitiae propter dissimilitudinem, quam illa habent: eorum vnum, quae non appellauit, id graue malum est, a quo vacuam, liberamque esse affirmauit primam amicitiam: creduut enim facile criminibus oblatis, atque id, quia non diligenter expertae sunt mores amicorum illorum.

Ἕτερον δ' ἐστὶ φιλίας εἶδος, τὸ καθ' ὑπεροχήν· οἷον πατρὶ, πρὸς υἱὸν, καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον· ἀνδρί τε, πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι, πρὸς ἀρχόμενον· δια-

διαφέρουσι δ' αὗται, καὶ ἀλλήλων: οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσι πρὸς τέκνα: καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους, ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱὸν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα: οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα: ἑτέρα γὰρ ἑκάστῳ τούτων ἀρετὴ, καὶ τὸ ἔργον: ἕτερα δὲ, καὶ δι' ἃ φιλοῦσιν: ἕτεραι οὖν καὶ αἱ φιλήσεις, καὶ αἱ φιλίαι.

Alia autem ſpecies eſt amicitiae, quae per excellentiam manet, veluti patri erga filium: demumq; ſeniori erga iuniorem: viroq; erga vxorem: & omni qui imperium habet, erga eum, qui imperio ipſius paret: differunt autem hae quoque inter ſe: non enim eadem parentibus erga filios: & imperium habentibus erga eos, qui parent: ſed neque patri erga filium, & filio erga patrem: neque viro erga vxorem, & vxori erga virum: alia namque vtrique horum virtus & officium: alia autem etiam propter quae diligunt: aliae igitur amationes, & amicitiae.

ALTERAM dicit eſſe ſpeciem amicitiae, in qua perſonae copulatae inter ſe hoc amore, pares aequaleſque non ſunt, ſed altera ipſarum melior eſt, atque honeſtior, quare vocatur καθ' ὑπεροχὴν, idest per praeſtantiam. Exemplis autem ſtatim oſtendit, qualis illa ſit, ceu inquit, amicitia patris erga filium, demumque ſenioris omnis erga iuniorem, virique itidem erga vxorem, & omnis hominis, qui imperium habet erga illum, qui ipſi paret. Non cunctas has, quas modo nominauit, penitus ſimiles inter ſe inquit, cum diſcrimina quaedam inter ipſas ſint, quae & ipſa ſignificat: non enim eadem eſt inquit, parentum erga liberos, & eorum, qui imperium habent erga illos, qui in ditione, poteſtateque ipſorum ſunt. Perſequitur autem reliquas, quas ſupra appellauit amicitias, quarum omnium diſſimilitudinum, ac differentiarum cauſam eſſe dicit, quia longe alia eſt ſingulorum horum virtus, atque officium: ac diuerſae quoque res ſunt, ob quas diligunt: quare diuerſae erunt amationes, atque amicitiae.

Ταὐτὰ μὲν δὴ, οὔτε γίνεται ἑκατέρῳ παρὰ θατέρου, οὔτε δεῖ ζητεῖν: ὅταν δὲ γονεῦσι μὲν τέκνα ἀπονέμῃ, ἃ δεῖ τοῖς γεννήσασι: γονεῖς δὲ υἱέσιν, ἃ δεῖ τοῖς τέκνοις, μόνιμος ἡ τῶν τοιούτων, καὶ ἐπιεικὴς ἔσται φιλία.

Eadem igitur neque tribuuntur vtrique ab altero: neque decet poſtulare: quando autem parentibus filij tribuerint, quae oportet his, qui procreauerunt: parentes autem filijs, quae oportet filijs, ſtabilis & proba erit talium amicitia.

IN amicitijs his inaequalium perſonarum, morem non eſſe inquit, vt eadem prorſus officia, & nulla re diſcrepantia, ſeruentur ab vtralibet ipſarum parte erga alteram: affirmatque, qui hoc poſtularet, improbe id poſtulaturum, & non mediocriter peccaturum. Quomodo autem in ipſis querela nulla exoriatur, docet; exemploque vnius id declarat. Quotieſcunque enim inquit, parentibus liberi tribuerint, quae decet tribuere ijs, qui ipſos procreauerint, parenteſque itidem liberis, quae decent ex ſe natis, ſtabilis erit & recta horum amicitia. Clitipho Terentianus, cum putaret ſe iniurioſe tractari a patre, vt faciunt, qui vehementer commoto animo ſunt, eidem culpae affines omnes patres eſſe inquit; neque tamen id crimen eius generis erat, vt veram vllam notam inureret patri: nam merito accuſantur patres, qui non alunt, qui non veſtiunt, qui non inſtituunt liberos: haec enim officia ſunt parentum erga filios.

Ἀνάλογον δ' ἐν ἁπάσαις ταῖς καθ' ὑπεροχὴν οὔσαις φιλίαις, καὶ τὴν φίλησιν δεῖ γίνεσθαι: οἷον τὸν ἀμείνω μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν ὠφελιμώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως: ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίνηται, τότε γίνεταί πως ἰσότης: ὃ δὴ τῆς φιλίας εἶναι δοκεῖ.

Proportione autem in cunctis amicitijs, quae ſunt per excellentiam, amationem

tionem quoque opus est manere; ceu meliorem magis diligi, quàm diligere, & viliorem, & aliorum omnium eodem pacto vnumquemque: quando enim pro dignitate amatio reddita fuerit, tunc efficitur aliquo modo aequalitas, quod peculiare amicitiae videtur esse.

ADIVNGIT in his omnibus amicitijs, in quibus praestat alteri pars altera, proportione seruari debere amationem, ceu meliorem magis diligi, & obseruari, quam diligere, & eodem pacto vtiliorem, & qui plus fructus, atque emolumenti adfert: & quemlibet denium talem; quando enim inquit, amatio extiterit, vt veritas, & ratio requirit, tunc gignitur, si non exquisite, at aliquo saltem modo, aequalitas.

Οὐχ ὁμοίως δὲ τὸ ἴσον, ἔν τε τοῖς δικαίοις, καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ φαίνεται ἔχειν: ἔστι γὰρ ἐν μὲν τοῖς δικαίοις, ἴσον πρώτως, τὸ κατ' ἀξίαν: τὸ δὲ κατὰ ποσὸν, δευτέρως: ἐν δὲ τῇ φιλίᾳ, τὸ μὲν κατὰ ποσὸν, πρώτως: τὸ δὲ κατ' ἀξίαν, δευτέρως.

Non similiter autem se habere aequale in rebus iustis, & in amicitia perspicitur: est enim in rebus quidẽ iustis aequale primo, quod pro dignitate personarũ administratur: quod autem pro quantitate, secundo loco: in amicitia autem quod pro quantitate, primo: quod vero pro dignitate, secundo loco.

TRADITVM est supra hoc ipso in libro, accommodatas esse ad amicitiam colendam aequales personas, omnique in re pares: declaratum etiam multo antea fuerat, in V. horum librorum, in rebus iustis administrandis requiri aequalitatem, verum quia non eodem pacto semper capitur aequalitas: nunc enim attenditur numerus rerum, quae in eam contentione veniunt, nunc vero dignitas personarum; hisque animaduersis, ac diligenter ponderatis, statuitur de veritate ipsa, atq; eo, quod potissimum seruari debet: inquit nunc non eodem pacto, aequales se habere in rebus iustis administrandis, & in amicitia colenda, sed contrario modo, & e regione posito, cũ in iustitia exercenda primum gradum bonitatis obtineat, quod sequitur dignitatem, meritaque personarum: secundum autem, quod quantitatem illam inquam, quae numeris constat: In amicitia vero contra se rem habere testatur: quod enim quantitatem illam ante oculos habet, primum locum tenet, in quo vero existit dignitas, praestantiaque, secundum.

Δῆλον δὲ, ἐὰν πολὺ διάστημα γίγνηται ἀρετῆς ἢ κακίας, ἢ εὐπορίας, ἢ ἄλλου τινός· οὐ γὰρ ἔτι φίλοι εἰσὶν, ἀλλ' οὐδ' ἀξιοῦσιν. ἐμφανέστατον δὲ τοῦτ' ἐπὶ τῶν θεῶν: πλεῖστον γὰρ οὗτοι πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχουσι: δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων: οὐδὲ γὰρ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι: οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις, ἢ σοφωτάτοις, οἱ μηδενὸς ἄξιοι.

Perspicitur hoc, si magnum interuallum fuerit virtutis, aut vitij, aut vbertatis bonorum, aut alicuius alius: non enim amplius amici sunt: sed neque etiam dignum esse arbitrantur: apertissimum autem hoc est in Dijs: plurimum namque hi copia omnium bonorum praestant: planum etiam in regibus: neque enim hi aequum esse censent se amicos esse viri multo inferiores: neque optimis, & sapientissimis viris, nullius pretij homines.

APPARERE hoc, & plane cognosci huiusmodi esse inquit, si magnum extiterit interuallum virtutis aut vitij, aut copiae bonorum inter aliquos, aut potestatis, aut cuiuspiam alius magni momenti rei, tunc enim minores amicorum nomen amitterent, nec tantum a tantopere superioribus illis eodem loco non haberentur, sed ne ipsi quidem hoc postularent, seque dignos non existimant, qui hoc dignitatis pleno nomine vocentur. Vt veritatem autem huius animaduersionis magis aperiret, putauit se oportere exemplis rem illustrare; vtitur autem tribus: maxime vero apertum, clarumque id esse inquit, in persona

Deorum, collata cum mortalibus: plurimum enim hi copia omnium bonorum antecellunt. Idem etiam planum futurum inquit, in regibus: neque enim his quoque, qui amici sint, se putant priuati homines, & qui multo inferiores: tertium exemplum est, quod ait, nequissimos homines & imperitos rerum amicos esse, haberique non posse, optimis, & sapientissimis viris.

Ἀκριβὴς μὲν οὖν ἐν τοῖς τοιούτοις οὐκ ἔστιν ὁρισμός, ἕως τίνος οἱ φίλοι: πολλῶν γὰρ ἀφαιρουμένων, ἔτι μένει: πολὺ δὲ χωρισθέντος, οἷον τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔτι.

Certus igitur in talibus non est terminus, quousq; amici manent: multis enim demptis, adhuc manet: cū valde autem seiuncti fuerint, veluti a Deo, nō amplius.

CVM magnam distantiam personarum, quae prius inter se familiaritate, ac beneuolentia iunctae fuerint, postea casu aliquo natam dixerit, vim habere extinguendi amicitiam, videt peti posse ab aliquo, vt monstretur sibi terminus, vsquequo augeri possint fortunae alicuius, nec tamen nascatur hoc malum, exitiumque amicitiae: dicit igitur extare terminum nullum, finemque certum in huiuscemodi rebus, qui, nisi transeatur, amici adhuc vlli interet se possint esse: etsi namq; ipsorum alter derelictus ab altero fuerit, multis inde sublatis, tamen manere adhuc amicitiam posse tradit, quemadmodum contra valde illo seiuncto, veluti a Deo homo, frangi eam, ac dissipari.

Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, μήποτ' οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, οἷον θεοὺς εἶναι: οὐδὲ γὰρ ἔτι φίλοι ἔσονται αὐτοῖς: οὐδὲ δὴ ἀγαθά: οἱ γὰρ φίλοι τἀγαθά.

Unde exoritur quaestio, num amici velint amicis maxima omnium bonorum, ceu Deos esse: neque enim amplius amici ipsis erunt: quare neque bona: amici namque bona sunt.

EX hac difficultate exoriri quaestionem obscuram sane, commemorat, & quae videtur aduersari eis, quae iam statuta sint. An debeant amici optare amicis, quae sunt maxima omnium bonorum, exempli causa inquit, Deos illos fieri: illustri enim exemplo vti voluit; attingereque maximam naturae distantiam; malum autem statim ostendit, quod inde in ipsos caderet: neque enim inquit, illi, tanto incremento facto, esse possent amplius ipsis amici, neque bona, & commoda eadem, quae prius inde expectarant; nam quin amici numerentur in bonis, dubitandum non est: hoc indicare videtur non oportere amicis tanta bona optare.

Εἰ δὴ καλῶς εἴρηται, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ βούλεται τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα, μένειν ἂν δέοι, οἷός ποτέ ἐστιν ἐκεῖνος: ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι, βουλήσεται τὰ μέγιστα εἶναι ἀγαθὰ, ἴσως δ' οὐ πάντα: αὑτῷ γὰρ μάλισθ' ἕκαστος βούλεται τἀγαθά.

Si iam recte dictum est, velle amicum, amico summa bona, illius causa, manere vtique oporteret, qualis aliquando ille erit: homini autem existenti, volet maxima contingere bona, fortasse autem non omnia: sibi enim maxime vult vnusquisque maxima esse bona.

ILLO, quod declaratum est, exposito, in alteram partem disputat, argumentoque vtitur, ducto a superiore sententia, quam veram putat; Si enim inquit, supra vere dictum est, amicum amico velle, quae bona illi sunt, illius ipsius ornandi, meliorisque reddendi causa, non vt ipse inde aliquid emolumenti decerpat, videretur manere, suoque loco stare, qualis qualis ille fuerit; idem etiam confirmat hoc pacto; velet praeterea illi bona, si tamen homo manserit, & illa quidem maxima, sed fortasse non cuncta: sibi enim ipsi quilibet vult summa bona, non alij, atque ingenium hominum hoc est: Ita autem hoc verum est, aegreq; posse mortales resistere naturae, quamuis aliquid verum esse sentiant, vt vox haec vim prouerbij obtinuerit; cuius meminit etiā comicus. „ Omnes sibi velle melius esse quam alteri.

Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι φιλεῖσθαι μᾶλλον, ἢ φιλεῖν: διὸ φιλο-

κόλα-

κόλακες οἱ πολλοί· ὑπερεχόμενος γὰρ φίλος ὁ κόλαξ· ἢ προσποιεῖται τοιοῦτος, καὶ μᾶλλον φιλεῖν ἢ φιλεῖσθαι· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται.

Multi autem videntur ob cupiditatem honoris velle magis amari, quàm amare: quapropter multi caros habent assentatores: est enim assentator inferior amicus: An simulat homo talis, & magis amare, quàm amari: amari autem propinquum esse videtur ei, quod dicimus, honorari: cuius rei multi mortales incensi desiderio sunt.

IN amicitijs inaequalium personarum docuit eas, quae maioris dignitatis sunt, magis diligi oportere, quam cogi ipsas diligere amicum: atque id merito fieri. Cum autem exploratum sit, maiorem quoque partem mortalium, multitudinemque ipsam huius animi esse, vt studeat magis diligi, quam diligere, aperit causam huius tanti ipsorum desiderij: videri que inquit eos ob cupiditatem, honoris, qua flagrant, velle magis diligi, quam ipsi diligere amicos in animum inducant: indeque fieri inquit, vt multi homines assentatoribus gaudeant, ipsosque mirifice caros habeant, atque id, quia assentator amicus est inferior, & qui libenter patitur se, in omni munere amicitiae obeundo, vinci ac superari: quare cum opret ille, cui assentatur, se maiorem in eo esse, laetatur, se nactum id, quod volebat. In VII. autem libro de moribus ad Eudemum, quo loco perspicuum esse dicit, cur magis quaerunt homines amicitiam, in qua altera pars antecellit alteri, quam eam, quae est inter pares: id autem in animis illorum fieri inquit, quia sic simul existit ipsis amari & praestantia; quae causa est inquit, vt assentator apud quosdam in maiore honore sit, quam amicus: facit enim, vt ambae hae res videantur inesse in eo, cui assentatur: & placere studet: praecipue autem cupidos honoris esse tales: habere enim aliquos, qui se admirentur, proprium esse excellentiae ait. Idem igitur ambobus locis praecipit, nisi fortasse varietas haec est, vt conferat inter se amorē & honorem in priore loco: in posteriore autem illo amorem & admirationem, quae sane res parum inter se discrepant. Cum tamen intelligeret hoc, quod dixit, vanum esse, tamquam se corrigit, atque ait. An simulat se talem esse, magisque velle diligere, quam curet se diligi; hoc autem, quod inculcatum huc fuerat, declarato, redit ad superiorem sententiam absoluendam. Diligi vero assimile quiddam esse videtur, propinquumq; ei, quod est honorari, cuius rei multi auidi sunt, honoremq; ipsum valde sitiunt. Vt hic autem propinquum esse dicit, diligi illi, quod vocamus in honore haberi, ita supra, cum ostenderet, vtilem esse amicitiam rebus publicis, cōtinereq; ciuitates, vsus est figura, quae appellatur μετάληψις ac pro amicitia cepit concordiam, ob vicinitatem itidem.

Οὐ δι᾽ αὐτὸ δὲ ἐοίκασιν αἱρεῖσθαι τὴν τιμήν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· χαίρουσι γὰρ οἱ μὲν πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις τιμώμενοι διὰ τὴν ἐλπίδα· οἴονται γὰρ τεύξεσθαι παρ᾽ αὐτῶν ἄν του δέωνται· ὡς δὴ σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ· οἱ δ᾽ ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν, καὶ εἰδότων ὀρεγόμενοι τιμῆς, βεβαιῶσαι τὴν οἰκείαν δόξαν περὶ αὑτῶν ἐφίενται· χαίρουσι δὴ ὅτι εἰσὶν ἀγαθοί, πιστεύοντες τῇ τῶν λεγόντων κρίσει· τῷ φιλεῖσθαι δὲ καθ᾽ αὑτὸ χαίρουσι.

Non propter se autem videntur expetere honorem, sed ex accidenti: gaudent enim multi, cum vident se a principibus viris honorari ob spem: putant enim se consecuturos esse ab ipsis, si quo eguerint: quare vt signo beneficentiae illorum ergа se, gaudent honore illo. Qui vero a probis viris, & peritis bonarum artium se honore affici cupiunt, confirmare propriam opinionem de semet ipsis appetunt: capiunt igitur laetitiam magnam credentes existimationi de se factae.

PRo more adhuc, institutoq; eorundem hominum loquitur, idest multitudinis ipsius: atq; inquit, ipsos non videri expetere honorem per se, sed ex accidenti, quod, de grauibus honestisq; viris editum, verum non foret: illi namq; per se honorem desiderant. Probare vero, quod dixerat, Aristoteles volens inquit; laetantur enim plerique mortales, cum aspiciunt, se in honore haberi a principibus viris; iisque, qui in potestatibus collocati sunt, ob spem quādam: putant enim se adepturos esse ab ipsis bonum illud, quo indiguerint. Tamquam igitur signo aliquo vtentes; quod benigni erga se futuri sint, gaudent honore illo. Cum autem alij reperiantur, qui & ipsi minime per se honorem ament: ij autem sunt, qui a

moderatis & doctis viris honorari cupiunt; inquit eos id facere, quia appetunt confirmare opinionem, quam habent de sua aliqua virtute: hi igitur quoque delectantur honore illo, non per se, sed ex accidenti, & tamquam nota, quod viri probi & studiosi sint, secuti iudicium, & quasi testimonium illorum: Vt se honorari plerosque significauit, optare ex accidenti, ita nunc addit, homines diligi se cupere per se, eaque re gaudere.

Διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι, καὶ ἡ φιλία καθ' αὑτὴν αἱρετὴ εἶναι.

Quare videri posset melius esse, quàm honorari, & amicitia per se expetenda esse.

QVAPROPTER inquit videri posset melius, praestantiusque esse, carum esse, quam honorari, amicitiamque eodem pacto per se expetendam esse. Est autem haec conclusio totius rationis: cuius solum ac fundamentum est, id quod per se est melius, optabilius esse; quam illud, quod est ex accidenti.

Δοκεῖ δ' ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι εἶναι: σημεῖον δὲ αἱ μητέρες, τῷ φιλεῖν χαίρουσαι: ἔνιαι γὰρ διδόασι τὰ ἑαυτῶν τρέφεσθαι, καὶ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι: ἀντιφιλεῖσθαι δ' οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται: ἀλλ' ἱκανοὶ αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πράττοντας, καὶ αὐταὶ φιλοῦσιν αὐτούς: κἂν ἐκεῖνοι μὴ διδῶσιν τῇ μητρὶ, ἃ προσήκει, ἀπονέμειν διὰ τὴν ἄγνοιαν.

Videtur autem in amando potius manere amicitia, quàm in eo, vt aliquis ametur: cuius rei signum sunt matres, quae gaudent amando: quaedam enim ipsarum dant filios suos alendos in aliam familiam, & diligunt quidem cognoscentes illos: redamari autem non student, si ambo non contigerint, sed satis esse ipsis videtur, si aspexerint, eos bene rem gerere: atque ipsae diligunt illos, quamuis ipsi non potuerint matri, quae decet filios, tribuere, propter eorum ignorantiam.

CVM requirantur in amicitia haec ambo, idest, vt illic sit, & qui diligat, & qui diligatur: nec aliter vllo pacto ipsa maneat, quod significat ἀντιφίλησις, quam M. Cicero redamationem non libenter appellauit, vt nouata a se voce, nomen iunctum Graecorum exprimeret, confert inter se duo haec verba, quorum prius agendi vim habet: alterum patiendi, affirmatque, constare magis ipsam amore in amicum effuso, quam ab illo in se accepto: probat autem quod dixit, signo, & quasi nota quadam eius rei: inquit enim, inueniri matres, quae laetitia expleantur, amantes solum ex se natos, quod quomodo contingat, explanat: non nullae enim inquit, dant filios suos in aliquam locupletem familiam alendos, quae domus, cum diu liberis operam dederit, numquam tamen potuerit potiri hoc gaudio, diliguntque ipsos, scientes ex se procreatos, nec student ab illis mutuo amari, cum vtroque bono frui non possint: ita namque fraus omnis, dolusque patefieret, sed satis ipsis est, si aspexerint eos nulla re egere, vel potius omni re vtili ad vitam abundare, & sane ipsae diligunt eos, etsi illi nulla ratione valeant obire munera, quae decet filios erga matrem, ob ignorationem sui generis, & quia nesciunt, eam matrem esse. Eodem autem hoc exemplo auctor vsus est in libro de moribus ad Eudemum, quo loco itidem docet, magis proprium esse amicitiae, diligere, quam diligi: cum enim illic quoque signum huius rei esse tradat, quod amicus optaret magis cognoscere, quam cognosci, si non contingeret ipsi, vt vtriusque simul particeps fieri posset: inquit id apparere, huiuscemodique esse facile intelligi in filijs suppositis: matresque ipsas hoc contentas esse. plenius sane rem hic exponit, verum tamen cum illic nomen posuerit huius fallaciae, valet id multum ad rem declarandam, corruptum profecto id est in omnibus, quos viderim libris: pro ὑποβολαῖς enim perperam scriptum in ipsis est ὑπερβολαῖς, cui lectioni locus nullo pacto est; coniecturam igitur sequutus, locum emendaui. Terentianus quoque Dauus cum Myside ficte in hac re litigans, hoc significat.
" Quem ne ego heri vidi ad vos adferri vesperi. O hominem audacem. Verum vidi
" Cantharam suffarcinatam.

Μᾶλλον

Μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν: ὥστ' ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι: καὶ ἡ τούτων φιλία.

Cum autem amicitia magis constet in amando: cumq; laudentur, qui studiosi amicorum sunt, amicorum virtus videtur esse amare: quapropter illi, in quibus hoc pro dignitate fit, hi stabiles amici sunt, & amicitia itidem horum.

DECLARAT, quae sit virtus amicorum inter se, & in quo potissimum eniteat ipsorum officium, atque laus: duabusque vtitur quasi crepidinibus, huius, quod adstruere vult, quae cum firmae sint, locoque moueri non possint, sequitur, vt quod apponitur, solidum, atque validum & ipsum sit: inquit igitur, cum magis amicitia constet in amando, quod primum quasi fundamentum est; eodemque pacto cum qui studiosi vehementer sunt amicorum, laudentur non parum, quod alterum fundamentum est, amicorum virtus, perfectioque videtur esse diligere: quapropter, ait, in quibus hoc efficitur, vt res veritasque postulat, hi firmi stabilesque amici sunt, atque eorum amicitia eodem pacto stabilis est, nec labefactari facile potest.

Οὕτω δ' ἂν καὶ οἱ ἄνισοι μάλιστ' εἶεν φίλοι: ἰσάζοιντο γὰρ ἄν: ἡ δὲ ἰσότης, καὶ ὁμοιότης, φιλότης.

Ita autem & inaequales maxime fierent amici: aequari enim poterunt: aequalitas autem & similitudo est amicitia.

QVI diligerent amicos, non omnino pares, vt ratio dignitasque postulabat, stabiles amicos, diuturnosque ita illos facturos modo significarat, cui suae sententiae addit nunc, eos etiam, qui inaequales sunt, hoc pacto, & tãquam remedio quodã huic rei adhibito, maxime amicos futuros: remedium autem est, si adaequentur officijs quibusdam atque amore, vt qui inferior est, magis obseruet, praestoque magis sit honori augendo, vtilitatibusque amicorum: hoc autem cum factum fuerit, aequalitasque illic extiterit ac similitudo, eodem tempore amicitiam illic natum iri affirmat.

Καὶ μάλιστα μὲν ἡ τῶν κατ' ἀρετὴν ὁμοιότης: μόνιμοι γὰρ ὄντες καθ' αὑτούς, καὶ πρὸς ἀλλήλους μένουσι, καὶ οὔτε δέονται φαύλων, οὔθ' ὑπηρετοῦσι τοιαῦτα: ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ διακωλύουσι: τῶν ἀγαθῶν γὰρ, μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν: μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν ὑπηρετεῖν.

Et maxime quidem similitudo eorum, qui virtute similes inter se sunt: firmi enim, stabilesq; hi in semet ipsis, & inter se similes manent: & neque egent rebus malis, neque ministros se praebent huiuscemodi rerum, sed vt ita dicam, vetant etiam huiuscemodi praebere: proborum enim virorum officium est: neque ipsos labi, neque amicis permittere, vt huiuscemodi aliquid suppeditent.

IN primis autem hoc efficere, parereque amicitiam firmam, similitudinem honestae vitae, ac virtutis ipsius: cuius stabilitatis in amicitia causam esse vult, aperteque hoc tradit, quod cum studiosi viri, & qui toto animo virtutem colunt, sua omni in vita, ac per se stabiles sint: neque immutentur, stabiles etiam erunt inter se, neque animum, voluntatemque variabunt. Addit autem ipsos non solere petere ab amicis aliquid, quod flagitio alicui affine sit: neque etiam se praebere ministros, adiutoresque ad vllam turpitudinem; quae res dirimunt saepe multas veteres amicitias: quare M. Cicero suo in libello hoc maxime tamquã scopulum aliquem amicitiae, vitandum putauit: admonuitque sedulo pluribus locis, ne id committamus, cuius etiam haec verba sunt, initio statim eius disputationis. Haec igitur prima lex in amicitia sanciatur, vt neque rogemus res turpes, nec faciamus, rogati. Apud

sapien-

sapientem etiam tragicum, in fabula a se vocata, idem hoc, purgans se patri, magnifice de se praedicauit Hippolytus his verbis, Φίλοις τε χρῆσθαι, μὴ ἀδικεῖν πειρωμένοις, ἀλλ' οἷσιν αἰδὼς, μήτ' ἀπαγγέλλειν κακὰ, Μήτ' ἀνθυπουργεῖν αἰσχρὰ τοῖσι χρωμένοις. Sequitur autem apud nostrum, morem potius esse verorum amicorum, vt aduersentur amicis, huiuscemodi aliquid animo versantibus, deterreantque ipsos ab improbis factis, quod non stulte inde expectari posse significat, cum proprium sit proborum virorum, neque ipsos labi vlla in re, atque peccare; neque amicis, operam suam offerentibus ad aliquod flagitium, permittere, vt huiuscemodi alicuius se praebeant ministros.

Οἱ δὲ μοχθηροὶ, τὸ μὲν βέβαιον οὐκ ἔχουσιν· οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς διαμένουσιν ὅμοιοι ὄντες· ἐπ' ὀλίγον δὲ χρόνον γίνονται φίλοι, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρίᾳ. οἱ χρήσιμοι δὲ, καὶ ἡδεῖς ἐπὶ πλεῖον διαμένουσιν· ἕως γὰρ ἂν πορίζωσιν ἡδονὰς, ἢ ὠφελείας ἀλλήλοις.

Praui autem homines firmitatem quidem non habent: neque enim sibi ipsis permanent similes: ad paruum autem spatium temporis amici inter se fiunt, gaudentes sua prauitate. Vtiles autem, ac iucundi diutius permanent: donec enim attulerint voluptates, & emolumenta sibi ipsis.

CVM viros probos ostendisset, vt sunt constantes in semetipsis, suisque moribus, ita eandē constantiam tueri erga amicos; docet nūc, in contrarijs contrarium vsu venire: improbosque, cum coierunt amicitiam eum aliquibus, firmitatis in ipsa nihil habere, quippe cum sibi ipsis etiam dissimiles sint: amici autem facti aliquibus, paruo temporis spatio manent in eadem voluntate atque amore; & tunc quidem laetantes, fructumque capientes e sua prauitate: amici autem vtiles, amicique iucundi longiore spatio seruant suam illam amicitiam; manentque, donec manserit iucunditas, quam sectantur, atque vtilitas.

Ἐξ ἐναντίων δὲ, μάλιστα μὲν δοκεῖ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον γίνεσθαι φιλία· οἷον πένης πλουσίῳ· ἀμαθὴς εἰδότι· οὗ γὰρ τυγχάνει τις ἐνδεὴς ὤν, τούτου ἐφιέμενος, ἀντιδωρεῖται ἄλλο.

E contrarijs autem maxime videtur nasci, quae propositam habet vtilitatem amicitia, veluti pauper diuiti: indoctus docto: cuius enim quisque inops fuerit, illud expetens, pro ipso aliud muneratur.

CVM extiterint docti & clari viri, qui voluerint amicitiam conflari e contrarijs moribus & fortunis, auctor inquit, si vlla huiusecemodi est, illam potissimum talem esse, cuius radix atque ortus est vtilitas, atque indigentia, veluti inquit; pauper homo se adplicat ad amicitiam locupletis: & indoctus ad eius, qui multa didicerit, quod vsu venire ceteris quoque in rebus affirmat, cum mos sit, vt quacunque re vnusquisque se egere cognoscit, eius desiderio incensus, studensque explere semetipsum illo, quasi bono quodam, remuneretur aliquid, quo abundet, quoque compensare, quod accepit, valeat.

Ἐνταῦθα δ' ἄν τις ἕλκοι καὶ ἐραστὴν, καὶ ἐρώμενον, καὶ καλὸν καὶ αἰσχρόν· διὸ φαίνονται καὶ οἱ ἐρασταὶ γελοῖοι ἐνίοτε, ἀξιοῦντες φιλεῖσθαι ὡς φιλοῦσιν· ὁμοίως δὴ φιλητοὺς ὄντας, ἴσως ἀξιωτέον· μηδὲν δὲ τοιοῦτον ἔχοντας, γελοῖον.

Huc aliquis traheret, & amatorem, & qui amatur ab eo, & formosum, & turpem. Quapropter perspiciuntur esse amatores interdum ridiculi, postulantes a delicijs suis, vt amentur, quemadmodum ipsi eos amant. Si pariter namque digni forent, qui amarentur, fortasse merito hoc postulare possent: cum huiuscemodi autem nihil habeant, ridicule loquuntur.

HOC exposito, ad amorem illum, celebrem in Graecia, & ante oculos positum, reuertitur, cuius supra quoque mentionem fecerat, in quo, est imago quaedam amicitiae: dicitque

huc

hue trahi posse amatorem & delicias ipsius, & formosum ac deformem; quae ambo cadunt in illos, cum eorũ alter pulcher sit, alter vero, si non turpis, vacuus tamen a corporis specie, in quo manet contrarietas ea. Declarat autem, quam stulte faciant amatores, qui rogent delicias suas, vt se ament, veluti a se illi amantur, vocemq; eam, ac postulatum risu explodi debere affirmat; adiungit autem, si forent eodem pacto amabiles amatores, posse eos fortasse hoc non sine causa ab illis requirere; verum cum huiuscemodi nihil in se habeant, dignos prorsus esse, qui irrideantur, amabiles autem similiter posse amatores esse inquit, non formam intelligens, sed aliquid virtutis, aut doctrinae, quod compenset aliquo modo speciem illam corporis, floremque aetatis.

Ἴσως δὲ οὐδ᾽ ἐφίεται τὸ ἐναντίον τοῦ ἐναντίου καθ᾽ αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός: ἡ δ᾽ ὄρεξις τοῦ μέσου ἐστί: τοῦτο γὰρ ἀγαθόν, οἷον τῷ ξηρῷ, οὐχ ὑγρῷ γενέσθαι, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὸ μέσον ἐλθεῖν: καὶ τῷ θερμῷ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὁμοίως: ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω: καὶ γάρ ἐστιν ἀλλοτριώτερα.

Fortasse autem neque appetit contrarium id quod sibi contrarium est per se, sed ex accidenti: appetitio autem medij est: hoc enim bonum est, veluti ei quod aridum est, non fieri humido, sed ad medium venire, & calido, & alijs eodem pacto: verum haec dimittantur: sunt enim alieniora.

Cvm redierit aliquo modo ad quaestionem, quam initio huius libri posuit, & eam quidem subdifficilem, cuiusque auctores fuerant docti viri, exemplis rerum naturalium ea confirmata (ferebatur autem illa contrarium flagrare desiderio contrarij) nodum hunc modo dissolnere conatur, atque inquit. Fortasse autem, siquis diligenter videat, ne amat quidem contrarinm sibi, aduersumque atque contrarium per se, sed ex accidenti; neque natura rerum patitur, vt hoc faciat, appeteret enim interitum sui ipsius, a quo cuncta abhorrent, sed appetit, quod medium est, atque interiectum inter se, atque contrarinm: hoc enim bonum est ac prodest: vtitur autem ijsdem exemplis ad rem probandam, quibus tunc vsus fuit, breuioribus tamen, suppresso nomine poëtae, atque eius iuncta pedibus splendorisq; plena oratione: arido, enim inquit, bonum esse non humido factum esse, sed ad id, medium quod est, peruenire; eodemque pacto calido non ad frigidum ceterisque omnibus similibus eodem pacto: sed tamen addit, haec modo sunt omittenda, vt quae aliena sunt ab hac scriptione, & opere, in quo quaeritur de rebus bonis, ac malis, non de causis rerum naturalium, & quaeritur de ipsis non exquisite, ductisque aliunde argumentis, sed ex materia propria ipsius.

Ἔοικε δὲ, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, περὶ ταὐτὰ, καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι, ἥ τε φιλία, καὶ τὸ δίκαιον: ἐν ἁπάσῃ γὰρ κοινωνίᾳ δοκεῖ τι δίκαιον εἶναι, καὶ φιλία δέ: προσαγορεύουσι γοῦν ὡς φίλους τοὺς σύμπλους, καὶ τοὺς συστρατιώτας: ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις κοινωνίαις: καθ᾽ ὅσον δὲ κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοσοῦτόν ἐστι φιλία: καὶ γὰρ τὸ δίκαιον.

Videtur autem, quemadmodum initio dictum est, circa eadem, & in ijsdem manere & amicitia, & iustum: in omni enim communione videtur aliquid iustum esse, & amicitia: appellant igitur amicos eos, cum quibus eandem nauigationem suscipiunt, & commilitones: similiterq́ eos, qui in ijsdem communionibus sunt: quousque autem communicant, eo vsque porrigitur amicitia: quippe cum idem vsu veniat in iusto.

Proponit sibi nunc ostendere, circa easdem res, & in ijsdem personis manere amicitiam & iustitiam: ambaenamq; in cõmunione aliqua & societate manent: hoc autem a se in principio huius libri significatum esse testatur, quod fecit vbi inquit: ex omnibus, quae iusta merito putantur, illud maxime tale esse, vincereq; cetera eius generis iusta, quod inter amicos spectatur; quod igitur illic tetigit, id nunc explicare, vereque a se eo loco indicatum esse confirmat: hoc igitur repetens, ac probare incipiens, inquit. In omni namque com munione

munione videtur aliquid iustum esse: eodemque pacto amicitia illic existere, quod non falso a se dici declarat, cum in multis hominum societatibus hoc passim fieri certum sit, consuetudinem esse dicens, appellandi amicos eos, qui simul nauigant, nec non illos, qui simul in militiam proficiscũtur: eodemq; pacto reliquos, qui versantur in alijs huiuscemodi communionibus, veluti qui vna iter aliquo pedibus faciunt; domoq; discesserunt eodẽ animo, ac consilio accedendi ad eandem vrbem terramue, quos συνοδοιπόρους, eodem pacto iuncto verbo Graeci vocant. Adiungit autem, quanto maior minorue fuerit haec communio, tanto maiorem minoremue futuram amicitiam, quae inde nascitur, quia quantum se porrigit societas, tantum fines suos propagat amicitia, estque siue laxior siue angustior. Aspasius, Graecus interpres, ita hunc locum accipit καθ' ὅσον δὴ κοινωνοῦσι, idest quibus in artibus societatẽ inter se coierunt, in his ipsis inter eos existere amicitiam, exempli causa inquit, siquis forte fuerit eodem tempore miles, ac iudex, alter vero miles tantum, in quo cõmunicant, in illo solum erit inter eos amicitia.

Καὶ ἡ παροιμία, κοινὰ τὰ φίλων, ὀρθῶς: ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία: ἔστι δὲ ἀδελφοῖς μὲν καὶ ἑταίροις πάντα κοινά: τοῖς δὲ ἄλλοις, ἀφωρισμένα: καὶ τοῖς μὲν, πλείω: τοῖς δὲ ἐλάττω: καὶ γὰρ τῶν φιλιῶν, αἱ μὲν, μᾶλλον: αἱ δὲ, ἧττον.

Et prouerbium etiam quasi hoc testatur, communia sunt amicorum inter se omnia, recte dictum: in communione enim amicitia fundata est: sunt autem fratribus & sodalibus cuncta communia, alijs vero distincta, & certa singulis, & his quidem plura: his vero pauciora: namque amicitiarum etiam nonnullae magis: aliae vero minus.

PERGIT auctor idem declarare rationibus alijs: primum autem prouerbio, quo traditur, fortunas amicorum debere esse communes, quod recte, vereque dictum esse affirmat, cum in communione existat amicitia, neque vsu venire possit, vt illi, quibus in nulla re inter se conuenit, quique non sunt socij, participesque eiusdem alicuius rei, ij vllo pacto socij appellentur. Explanare autem volens, vt opinor, quod supra dixerat, eosdem quasi fines habere communitatem omnem, atque amicitiam, inquit: fratribus, & sodalibus cuncta esse inter ipsos communia, quod significauit, politus ac valde peritus morum comicus, „ cum fecit Aeschinum, amorem patris in se mirifice laudantem. Si frater, aut sodalis esset. Grauioribus autem multo in personis Homerus, apud quem Achilles familiari suo, ac tamquam auctori factorum omnium, & consiliorum Phaenici potestatem facit, vt diuidat secum, partiaturque cuncta sua bona, regnum etiam, ac dignitatem: sed cur non verba ipsa poëtae ponam profecta a generoso, pectore, ac pleno incredibilis benignitatis? ἶσον ἐμοὶ βασίλευε, καὶ ἥμισυ μείρεο τιμῆς. Vt autem fratribus, ac sodalibus cuncta communia vult esse Aristoteles, ita ceteris definita, ac certa, & ijs quidem plura, his autem pauciora, amicitiae namque & ipsae non sunt pares: hae namque minores, hae vero maiores.

Διαφέρει δὲ καὶ τὰ δίκαια: οὐ γὰρ ταυτὰ γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους: οὐδ' ἑταίροις, καὶ πολίταις: ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων φιλιῶν: ἕτερα δὴ καὶ τὰ δίκαια πρὸς ἑκάστους τούτοις.

Differunt autem & iusta: non enim eadem sunt parentibus erga liberos & fratribus inter se, neque sodalibus, & ciuibus: similiter autem se res habet in amicitijs: diuersa igitur erunt & iusta facta aduersus hos singulos.

DIFFERRE autem quoque, variariq; inquit, iusta inter se, id quod statim exemplis confirmat: neque enim eadem sunt iura parentum erga liberos, & fratrum inter se: neque etiam sodalium erga ciues: eodem autem pacto se rem habere ait in ceteris amicitijs, quare sequi etiam, vt diuersa sint iura erga singulos hos. Cum valde variatam lectionem hic inuenerim, debeo exponere, quid discriminis in ipsa existat: primum autem Aldinum exemplar, in quo difficultas omnis est, ita habet; ἕτερα δὴ καὶ τὰ δίκαια, καὶ ἄδικα πρὸς ἑκάστας, nam, quin extremum horum verborum, hoc casu, non dandi scribi debeat, non est dubitandum. Antiqui

qui plures, & ij quidem satis fideles libri habent ἴτρα sine duabus vocibus, quae illic sequebantur, quam lectionem expressit vetus tralatio, Arretinus, & Argyropylus interpretes vtrasque contrarias inter se voces: ego puto, quam olim probaui, vetam ac fidelem scripturā esse, καὶ τὰ δίκαια πρὸς, sequutus, praeter alia argumenta, testimonium Aspasij, qui hoc aperte monstrat: ille namque cum auctor infra vtatur argumentis ad id, quod ostendere vult, confirmandum, quae argumenta continent in se iniusta, improbaque facta, dicit eum a contrarijs rebus argumentatum esse, sed finem iam constituendae lectioni imponamus.

Καὶ αὔξησιν λαμβάνει δὲ μᾶλλον πρὸς φίλους ὄντα· οἷον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον, δεινότερον, ἢ πολίτην· καὶ μὴ βοηθῆσαι ἀδελφῷ, ἢ ὀθνείῳ· καὶ πατάξαι πατέρα, ἢ ὁντιναοῦν ἄλλον· αὔξεσθαι δὲ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ, καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα.

Et augescunt, cum magis fiunt erga amicos: veluti sodalem pecunia spoliare grauius est, quàm ciuem: & non opem ferre fratri, quàm externo homini: & cedere parentē, quàm quempiam alium: natura autē tulit vt crescat, simul cū amicitia iustū quoque: vt quae in ijsdem rebus existunt, & aequaliter quasi ambulāt.

ILLA iusta, & honesta facta crescere inquit, & amplificari, ita vt quae gesta sint, & administrata erga personas caras, & beneuolentia coniunctas, sint magis iusta, & magis honesta; id quod vsu venire quoque declarat, exemplis etiam in oppositis rebus, veluti inquit, spoliare pecunia parteque patrimonij sodalem, familiaremque hominem, iniquius est, ac grauius, quam ciuem etiam, & non opitulari fratri, quam alicui, qui sit eiusdem tantum nationis, ac gentis: eodemque pacto ait, caedere parentem, quam quemlibet; post quae concludit factum iam esse, quod oportuit: demonstratumque vna cum aucta amicitia caritateque augeri iustitiam, atque iustum omne factum.

Αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις ἐοίκασι τῆς πολιτικῆς· συμπορεύονται γὰρ ἐπί τινι συμφέροντι, καὶ πορίζόμενοί τι τῶν εἰς τὸν βίον. καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος χάριν, δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν, καὶ διαμένειν· τούτου γὰρ καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιον εἶναι φασι, τὸ κοινῇ συμφέρον.

Omnes autem communiones partibus ciuilis facultati similes sunt: vna enim ambulant, vt consequantur aliquid, quod conducat, & comparent sibi aliquid eorū, quae ad victum accōmodata sunt: & ciuilis quoque facultas cōmunio videtur vtilitatis gratia, & initio instituta fuisse, & manere: hoc enim qui scribūt leges, propositū ante oculos habent, ac iustū esse aiūt, id quod publice prodest.

TRADIT nunc cōmuniones omnes ac societates priuatarum personarum, imagines quasdem esse partium ciuilis facultatis, & illius, quod suscepit vniuersam ciuitatem instituendam, ac gubernandam: priuati enim inquit, coierunt, gregibusque sui generis hominum factis, simul quasi ambulant: cōferuntq; se ad aliquod bonum communi animo procurandum, quaetentesque quippiam, quod vtile possit esse vitae: eodemque pacto ait ciuilis, publicaque communio, vtilitatis causa videtur primo excogitata, atque instituta esse, eundemque ob finem manere: hoc enim quoque inquit, qui optimis legibus ciuitatem ornant, positum ante oculos habent: iustumque affirmant esse quod publice, & non parti alicui solum ciuitatis prosit.

Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι κοινωνίαι κατὰ μέρη τοῦ συμφέροντος ἐφίενται· οἷον πλωτῆρες μὲν, τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς ἐργασίαν ἢ χρημάτων, ἤ τι τοιοῦτον· συστρατιῶται δὲ, τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον, εἴτε χρημάτων, εἴτε νίκης, ἢ πόλεως ὀρεγόμενοι· ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται, καὶ δημόται.

Aliae igitur communiones suam quaeque vtilitatē expetunt, veluti nautae illam, quae ad pecuniae studium pertinet, siue huiuscemodi aliquid: qui vero simul in militiam proficiscuntur eam, quae capitur ex bello; siue pecuniam,

siue victoriam, siue ciuitate donari cupiant: similiter autem & tribules, & populares.

Qvid discriminis versetur inter publicas, priuatasque communiones docet. Ceteras igitur omnes quaerere inquit, suas quasdam, particularesque vtilitates: nam conuenire ipsis cum pnblicis in hoc iam significarat, vt & bae, & illae studiosae sint eius, quod conducit, adipiscendi, exemplis autem confirmat verum esse, quod dixit, vtiturque inductione: velnti enim inquit, nantae sectantur emolumentum, fructumque, qui capitur e nauigatione, cum e portu discedunt, & pecuniam cogunt incũbuntque in eum quaestum toto animo, siue aliud quipipiam appetunt: qui autẽ simul ait, ad bellum proficiscuntur, & ipsi captant praemium, quod capitnre bello, siue illud sit merces ac stipendium, siue victoria, & qui ducitur inde, honos ac gloria, siue ciuitas: nam donabantur ciuitate aliquando mercede conducti milites, cum se fortiter gessissent in bello: vnde fertnr versus ille Ennianus, ab Anni
„ bale pronuntiatus, cum copias suas hortaretur ad magno animo dimicandum. Hostem qui
„ feriet, mihi erit Carthaginiensis. Eodẽ autẽ pacto inquit, se habent tribules, & populares.

Ἔνιαι δὲ τῶν κοινωνιῶν, δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίγνεσθαι θιασωτῶν καὶ ἐρανιστῶν· αὗται γὰρ θυσίας ἕνεκα, καὶ συνουσίας· πᾶσαι δ' αὗται ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐοίκασιν εἶναι· οὐ γὰρ τοῦ παρόντος συμφέροντος ἡ πολιτικὴ ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν βίον, θυσίας τε ποιοῦντες, καὶ περὶ ταύτας συνόδους, τιμάς τε ἀπονέμοντες τοῖς θεοῖς, καὶ ἑαυτοῖς ἀναπαύσεις πορίζοντες μεθ' ἡδονῆς· αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι καὶ σύνοδοι, φαίνονται γίνεσθαι μετὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδάς· οἷον ἀπαρχαί· μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς.

Non nullae autem communiones propter voluptatem constatae perspiciuntur, veluti eorum, qui greges, thiasos vocatos colunt: quique collata pecunia vna epulantur: hae namque rei diuinae faciendae causa institutae sunt, atque vt vna viuant: cunctae vero hae sub ciuili societate constitutae sunt: non enim praesens emolumentum ciuilis communio respicit, sed illud, quod ad omnem vitam refertur, & cum ciues hostias mactant, atque his temporibus conuentus agentes: Dijsq; honores tribuentes, ac sibi ipsis requietes comparantes, comite voluptate: prisca enim sacrificia & conuentus perspiciuntur celebrari solita post fructus agrorum domũ cõportatos, more primitiarũ. maxime autẽ his temporibus otio indulgebãt.

Narrat extare quoque communiones non nullas, quae animi causa, voluptatisque inde capiendae institutae sunt, ac frequentantur, qualem esse ait, illam vocatorũ thiasotarum: nec non alteram eorum, qni symbolis datis, certis diebus simul cenant. Thiasum a Graecis vocatum fuisse gregem satyrorum, hominumque, qui sacra liberi patris celebrarent, satis notum est, versibus etiam Catulli ac Virgilij, neq; tamen hoc dnctum est a θεῖν, vt quidam falso putarant, qui thyasum peruerse scribunt, etsi potissimum eo tempore, quo hostiae mactabantnr, coibant: se autem vere dixisse ob iucnnde viuendum, has esse inuentas, indicat, quia celebrantur, cum res diuina fit, & copia magna est epularum. Illi quoque, qui Graece ἐρανισταὶ vocabantur, conuentus illos celebrabant, coetusque eundem ob finem, idest ob voluptatem decerpendam, quae e sermonibus, conuictuq; capitur e grauibus quoque, & honestis viris; quod significauit Cicero etiam in libello de senectute. Omnes autem Aristoteles inquit, has societates videri: parere facnltati regendae ciuitatis: in potestateque illius esse, neque enim inquit, spectat haec praesentem frnctum, & commodũ, quod eo tempote iuuat: ex hisque conuentibus, ac coitionibus tunc capitur, sed quod futuro omni tempore prodest: ideoque sacra illa, diesque festos instituerunt, qui legibus ciuitatem ornarunt, ac postea ciues colunt, in quibus conuentibus debitos honores Dijs immortalibus tribunnt, sibiq; ipsis requietẽ gignũt a praeteritis laboribus, gustãtes simul voluptatis aliquid; Declarare autẽ hoc, notãq; nõ malã esse ait, huius rei, quod prisca sacra, & ludi, huiuscemodique demum omnes conuentus instituti snnt post fructus agrorum domum comportatos, quare snnt tamquam primitiae, quibus mos est venerari Deos, seq; gratos ostendere acceptorum inde beneficiorum; hoc autem potissimum tempus delectum esse huic

rei

rei sapienter, ostendit, quia tunc maxime otiosis esse ipsis licebat, vt opus facerent in agris non requirentibus rebus rusticis.

Πᾶσαι δὴ φαίνονται αἱ κοινωνίαι μόρια τῆς πολιτικῆς εἶν· ἀκολουθήσουσι δὲ αἱ τοιαῦται φιλίαι, ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις.

Cunctae igitur communiones perspiciuntur esse partes ciuilis communionis: comitabuntur autem huiuscemodi amicitiae huiuscemodi communionibus.

CONCLVDIT post longam quasi digressionem, apparere cunctas communiones has priuatas, particulas esse amplae illius, & quae complectitur ipsas, publicae cõmunitatis, quae a regenda ciuitate appellatur politica: adiungitque fore prorsus, vt huiuscemodi amicitiae, qualesque illae sunt, comitentur talibus societatibus.

Πολιτείας δ' ἐστὶν εἴδη τρία· ἴσαι δὲ καὶ παρεκβάσεις, οἷον φθοραὶ τούτων· εἰσὶ δ' αἱ μὲν πολιτεῖαι, βασιλεία τε, καὶ ἀριστοκρατία· τρίτη δ' ἡ ἀπὸ τιμημάτων, ἣν τιμοκρατικὴν λέγειν οἰκεῖον φαίνεται· πολιτείαν δ' αὐτὴν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν· τούτων δὲ βελτίστη μὲν, ἡ βασιλεία· χειρίστη δ', ἡ τιμοκρατία.

Reipub. autem sunt tres species, paresq; ipsis labes, tamquam exitia ipsarum: sunt autem respublicae, Regnum, Status optimorum ciuium: Tertius autem status, in quo census attenduntur, quem timocraticum vocare, suum, ac proprium videtur: politiam autem plurimi appellare consuerunt: harum rerump. autem optima, est regnum: pessima vero, timocratia.

CVM ostendisset modo priuatos conuentus, communionesque omnes, partes esse ciuilis communionis: & vbi societas aliqua est, illic etiam inueniri amicitiam; existimat oportere tradere, quot sunt species reip. communisque societatis: docereque, imagines quasdam ipsarum inueniri in perfectis domibus, & cuiusmodi etiam iustitia, amicitiaque in ipsis maneat: nam de iustitia, & amicitia illarum iam disseruerat. Inquit igitur, tres species extare reipublicae, paresq; ipsis numero inueniri corruptelas, & quasi exitia ipsarum. Quae sint autem rectiones ciuitatis, quae merito vocentur respublicae, quomodoq; appellentur, significat: primam igitur ipsarum esse affirmat, regnum, alteram, statum optimorum virorum: tertiam, in qua attenduntur census, a quibus ipsi nomen imponere, non alienum putat, vocariq; ipsam τιμοκρατικὴν iure bono; quia illic tamquam dominentur census certae, ac definitae mensurae rei familiaris: hunc autem statum ciuitatis tradit, maiorem partem eorum, qui haec curant, appellare remp. communi nomine omnium rerumpublicarum, quorum trium statuum adiungit, optimum esse vocatum regnum, pessimum autem timocratiam.

Παρέκβασις δὲ βασιλείας μὲν, τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι, διαφέρουσι δὲ πλεῖστον· ὁ μὲν γὰρ τύραννος, τὸ ἑαυτῷ συμφέρον σκοπεῖ· ὁ δὲ βασιλεὺς, τὸ τῶν ἀρχομένων· οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς, ὁ μὴ αὐτάρκης, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων· ὁ δὲ τοιοῦτος οὐδενὸς προσδεῖται· τὰ ὠφέλιμα οὖν αὑτῷ μὲν οὐκ ἂν σκοποίη· τοῖς δ' ἀρχομένοις· ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος, κληρωτὸς ἄν τις εἴη βασιλεύς.

Labes autem regni est tyrannis: ambae namq; status sunt vnius: distant autem inter se plurimũ: tyrannus enim suam vtilitatem propositam habet: rex vero eorum, in quos imperium habet: neq; enim rex est, cui res suae satis non sunt, quiq; non antecellit omnibus bonis cunctis: huiuscemodi autẽ omnis nulla praeterea re eget: quae sibi igitur ipsi emolumẽto esse possint, nõ curabit, sed ijs, in quos imperium habet: qui namque talis non foret, sorte ductus quidam rex esset.

SEIVNGIT nunc, quas vocat παρεκβάσεις, a rebuspublicis, indignas, quae nomine rerumpublicarum appellentur: labem autem ac corruptelam regni esse inquit tyrannidem: con-

ueniteque illis in hoc, quod ambo hi status regnntur ab vno: discrepant vero inter se plurimum: tyrannus namque ante oculos habet suam, propriamque vtilitatem: rex vero eorum, in quos imperium habet. Intelligens autem Aristoteles inueniri non paucos, qui hos quoque vocent reges, & si vident ipsos toto animo versos in suos fructus, atque emolumenta, inquit non posse merito vocari regem, qui suis bonis contentus non sit: quiq; non praestet ceteris copia omnium bonorum: huiuscemodi autem, omnis inquit, nullis praeterea rebus eget: quare ad ea quaerenda non conuertit animum, quae sibi vtilitatis aliquid adportent, sed ad ea, quae augeant commoda, bonaque illorum, quos regit, in quos iuuandos propensus est, ac tota mente incumbit. Adiungit autem eum, qui talis non sit, tamquam sorte ductum quempiam esse vnum e multis, quorum nomina coniecta in vrnam sint, & non verum regem, ac delectum, adhibita cura ac consilio. Cum Lambinus meminerit variarum huius loci lectionum, ipse quoq; testor, me in duobus antiquis libris scriptum modo inuenisse: ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος, κληρωτός ἄν τις εἴη ὁ βασιλεύς: in tertio autem quodam, ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος κληρωτὸς ἂν εἴη βασιλεύς.

Ἡ δὲ τυραννὶς ἐξ ἐναντίας ταύτῃ: τὸ γὰρ ἑαυτῷ ἀγαθὸν διώκει, καὶ φανερώτερον ἐπὶ ταύτης, ὅτι χειρίστη: κάκιστον δὲ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ: μεταβαίνει δὲ ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα: φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννίς: ὁ δὲ μοχθηρὸς βασιλεὺς, τύραννος γίνεται.

Tyrannis e regione se huic habet: sequitur enim quod sibi bonum est, & apertius in hac perspicitur, esse ipsam pessimam: pessimum enim est, quod aduersatur optimo: migrat autem e regno in tyrannidem, corruptela enim status vnius, est tyrannis, prauus autem rex tyrannus efficitur.

Vt autem virtutem regni ostenderat, omnique bono cumulatam remp. eam esse significarat, ita nunc vitium tyrannidis, deprauationemque aperit; ipsam igitur ait omnibus suis in factis se contrario pacto gerere: sectatur enim suum, propriumque bonum tyrannus, planiusque, atque apertius esse in hoc statu inquit, esse eum deterrimum, cum pessimum sit, quod opponitur optimo: migrat autem, & quasi e finibus regni transit in tyrannidem: est enim inquit vitium ac deprauatio imperij vnius, tyrannis; prauus autem rex, & qui exit e finibus suis, tyrannus efficitur.

Ἐξ ἀριστοκρατίας δὲ εἰς ὀλιγαρχίαν, κακίᾳ τῶν ἀρχόντων, οἳ νέμουσι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν, καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῖς, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς, περὶ πλείστου ποιούμενοι τὸ πλουτεῖν: ὀλίγοι δὴ ἄρχουσι καὶ μοχθηροὶ ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων.

E statu optimorum ciuium res transit in dominatum paucorum, vitio imperium illic habentium, qui distribuunt fortunas ciuitatis praeter dignitatem, & cuncta, vel plurima bona sibi ipsis sumunt, ac magistratus semper ijsdem mandant, plurimi facientes diuitias adipisci: pauci igitur imperium illic, & ij praui, pro moderatissimis.

E statu optimorum virorum, in dominatum paucorum transitum fieri inquit: corrumpique remp. illam culpa eorum, qui gubernaculum eius tenent, cum ipsi prius deprauati sint. peccant autem illi, ac longe alij fiunt, cum tribuant, alsigacntque honores publicos, atq; vtilitates contra id, quod decet, ac rectum est; & cuncta, aut saltem plurima bona sibi ipsis seponunt: magistratusque, atque imperia semper ijsdem tamquam dilargiantur, in honore magno pretioque habentes diuitias, non, vt oportebat, virtutem, ob commendationem cuius in eum locum, gradumque dignitatis ascenderant; quare inquit, pauci illic imperant, vel potius dominantur, & ij quidem improbi pro optimis, qui esse debebant, ac moderatissimis.

Ἐκ δὲ τιμοκρατίας, εἰς δημοκρατίαν: σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται: πλῆθος γὰρ βούλεται καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι, ἥκιστα δὲ μοχθη-

ρόν ἐστιν

ρον δ' ἐστὶν ἡ δημοκρατία· ἐπὶ μικρὸν γὰρ παρεκβαίνει τὸ τῆς πολιτείας εἶδος. μεταβάλλουσι μὲν οὖν μάλισθ' οὕτως αἱ πολιτεῖαι· ἐλάχιστον γὰρ οὕτω καὶ ῥᾷστα μεταβαίνουσιν.

E statu autem censuum, in popularem (finitimi namque hi sunt) requiritur enim quoque multitudo: & pares omnes sunt, qui peruenerunt in eam potestatem: minime autem prauus est status multitudinis: paruo enim interuallo migrat e forma politiae: mutantur igitur hoc pacto status ciuitatum: ita enim minimo interuallo, & facillime fit migratio ex vna in alteram.

E tertia republica, vocata timocratia, migrari inquit, in potestatem multitudinis, cum propinqui inter se, finitimique status hi ciuitatis sint, in quibus autem rebus conueniat ipsis inter se, indicat: numerus enim non paruus eorum, qui participes sint huius status, vt in statu, quem regit multitudo, requiritur, etsi minuitur hic, aut crescit, variatis, mutatisque censibus & quasi norma quadam eius reipublicae: perspicuum enim est, quanto grandiores fuerint census, tanto pauciores futuros participes ipsius, qui namque magis tenues, exilesque fortunas habent, inde eijciuntur. Adiungit autem, quod & ipsum valet ad vicinitatem horum statuum ostendendam, aequales omnes illic esse, qui peruenerunt ad eum censum. Admonet post haec, statum multitudinis, etsi integer non est, minime prauum esse, cuius suae sententiae, quae noua videri potuit auribus aliquorum, rationem reddit: paruo enim interuallo remotum eum esse, affirmat, a republica, vocata a quibusdam, idest statu, cuius participes tantum sunt, qui ad mensuram illam patrimonij peruenerunt, cum & ipse non valde probatus sit, vt iam ostendit. Significat ad extremum, ita vt docuit, mutari plerumque respublicas propter vicinitatem, ac tunc quidem facillime, nec valde apparere mutationem factam; non enim cuiuslibet est, videre, quid discriminis sit inter regem, ac tyrannum, & si maximum est: decipit enim multos, quod ambo hi reguntur ab vno mortali.

Ὁμοιώματα δ' αὐτῶν, καὶ οἷον παραδείγματα, λάβοι τις ἂν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις· ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεῖς κοινωνία, βασιλείας ἔχει σχῆμα· τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει· ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος, τὸν Δία, πατέρα προσαγορεύει· πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι.

Simulachra autem ipsarum & tamquam exemplaria, caperet, qui vellet in priuatis domibus: communitas enim patris in filios instar regni: curae namque sunt patri liberi: hinc autem & Homerus, Iouem patrem appellat: patrium enim imperium debet esse regnum.

Vt magis explanet, ita se habere, quae praecepit de tribus formis rerumpublicarum, & deprauationibus earundem, vt docuit, intelligendarum, vtitur similibus: nam similia, atque exempla multum valere ad lucem rebus adferendam constat: simulq; vt erudiat nos, ac vim, potestatemque tradat eorum, quae habemus ante oculos: in quibus tractandis non pauci valde labuntur, ac peccant, inquit. Simulachra autẽ & tamquam exempla eorum, quae dixit ducere aliquem posse e priuatis domibus: statimque eodem ordine seruato, inquit, communionem parentis erga liberos, continere in se, referreque formam, ac speciem regni; curare enim parentem ex se natos, consulereq; ipsis toto animo, vidisseque hoc testatur, Homerum, qui vocauit Iouem ipsum patrem, requiritque hoc iure bono a regno, vt patrium imperium exerceat in liberos.

Ἐν Πέρσαις δ' ἡ τοῦ πατρός, τυραννική· χρῶνται γὰρ ὡς δούλοις τοῖς υἱέσι· τυραννικὴ δὲ καὶ ἡ δεσπότου πρὸς δούλους· τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον, ἐν αὐτῇ πράττεται· αὕτη μὲν οὖν ὀρθὴ φαίνεται· ἡ περσικὴ δ' ἡμαρτημένη· τῶν διαφόρων γάρ, αἱ ἀρχαὶ διάφοροι.

Apud Persas autem imperiũ patris est tyrannicũ: vtuntur enim filijs tãquã

mancipijs: tyrannicum etiam est imperium eri in seruos: vtilitas enim eri in ipso attenditur: haec igitur potestas ita tractata, recta perspicitur esse: Persarum autem, culpae affine: eorum enim, qui differunt inter se, imperia quoque differre debent.

APVD Persas autem, gentem seruituti natam: nec vlla in re imaginem veram libertatis retinentem, etsi tempus fuit, cum ipsi imperio totius Asiae potiti sint, inquit, parentis imperium, tyrannicum esse, vtique ipsos filijs, tamquam mancipijs; tyrannicum namque esse imperium quoque erorum in seruos, cum in ipso nihil attendatur, nisi vtilitas eri, cunctaque illic gerantur, quae domino prosunt: hoc igitur imperium, erorum inquam, in seruos ita administratum, rectum esse dicit; serui namque aere parati sunt, vt pars dominorum: Persarum autem prauum, atque magno vitio affine, cum dissimilium personarum, tantopereque inter se discrepantium, diuersa imperia esse debeant.

Ἀνδρὸς δὲ καὶ γυναικὸς, ἀριστοκρατικὴ φαίνεται: κατ' ἀξίαν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ περὶ ταῦτα ἃ δεῖ τὸν ἄνδρα: ὅσα δὲ γυναικὶ ἁρμόζει, ἐκείνῃ ἀποδίδωσιν: ἁπάντων δὲ κυριεύων ὁ ἀνὴρ, εἰς ὀλιγαρχίαν μεθίστησι: παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων.

Viri autem, & vxoris imperium par imperio optimatum perspicitur esse: pro dignitate enim vir imperat, & in huiuscemodi rebus, in quibus oportet virum imperare: quaecumque autem vxori conueniunt, illius curae relinquit: quod si dominus omnium esse vir vult, migrat in dominatum paucorum: praeter dignitatem enim hoc facit, & non qua parte melior est.

VIRI, atque vxoris imperium, imaginem esse inquit status optimatum: etsi enim vir regit aliquo modo vxorem, maiorque ipsius potestas & auctoritas est, in domo gubernanda, tamen facit hoc pro dignitate, atque hoc seruat in his rebus, quae iuris ipsius sunt: quae vero propriae partes videntur esse vxoris, congruuntque muliebri ingenio, illi relinquit: indicat igitur quomodo corrumpatur effigies haec domestica optimatum: contingereque hoc ait, vbi vir cuncta sui iuris esse vult: tunc enim transit in dominationem paucorum: facit enim ille, quod praeter dignitatem est, disceditque e suis finibus, atque in ijs rebus maior est, in quibus melior non est, neque vincit captum muliebrem.

Ἐνίοτε δὲ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες, ἐπίκληροι οὖσαι: οὐ δὴ γίνονται κατ' ἀρετὴν αἱ ἀρχαὶ, ἀλλὰ διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν, καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις.

Aliquando autem vxores in domo imperant, quae relictae sunt heredes paternorum bonorum: non igitur virtute tunc tribuuntur imperia, sed vi diuitiarum, ac potestatis, vt vsu venit in dominationibus paucorum.

MONSTRAT praeterea interitum alium huius iusti imperij, oppositum superiori; quando culpa est in vxore: interdum enim inquit, contingere, vt in aliquibus domibus dominentur vxores, heredes paternorum bonorum, fretaeque copia illa rerum. Quin autem copia pecuniae, magnitudoque dotis superbiam pariat, dubitandum non est, praesertim » in feminis, vnde poëta ille inquit; Intolerabilius nihil est, quam femina diues; animos etiam valde augere summam nobilitatem & clara facta maiorum, notum est, atque eiusdem poëtae testimonio confirmatum: sequitur apud auctorem, tunc imperia dari, publicosque honores, non, vt veritas volebat, ex virtute, sed commendatione diuitiarum, ac potentiae, atque opum, vt efficitur in dominationibus paucorum.

Τιμοκρατικῇ δ' ἔοικεν, ἡ τῶν ἀδελφῶν: ἴσοι γὰρ πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι, διόπερ ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, οὐκ ἔτι ἀδελφικὴ γίνεται ἡ φιλία.

Statui, qui constat censibus, communio fratrum similis est: aequales namque sunt, nisi quantum aetatibus inter se discrepant. Quapropter si multum aetatibus distent, non amplius fraterna illa amicitia est.

TERTIAE itidem reipublicae, illi inquam, in qua fixi sunt termini, mensuraeque rei familiaris, similem esse dicit, communionem fratrum inter se: pares enim sunt fratres, potestatemque eandem, ac partem habent in bonis paternis, domoque administranda, nisi quod necessario discrepant aetate. Quapropter inquit, cum hoc contigerit, magnumque interuallum inter ipsos extiterit aetatis, frangitur aliquo modo similitudo, atque aequalitas: grandior enim ipsorum suscipit personam patris; nec fraternus amor inter ipsos amplius existit.

Δημοκρατία δὲ μάλιστα μὲν ἐν ταῖς ἀδεσπότοις τῶν οἰκήσεων: ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου: καὶ ἐν αἷς ἀσθενὴς ὁ ἄρχων, καὶ ἑκάστῳ ἐξουσία.

Status autem multitudinis est maxime in his domibus, in quibus non est erus: hic enim cuncti ex aequo se gerunt: itemq; in his, in quibus, qui imperium habet, imbecillus est, singulisq; licet facere, quod libuerit.

NON aperit autem quomodo transitus fiat in labem propriam huius reipublicae: sed tamen non magnum negotium est, hoc intelligere: quando enim fratres plures parui adhuc, & nullius consilij, mortuo patre, discordare inter se coeperint; nec commune bonum respexerint, sed quod libido fert, gesserint, tunc exoritur illic imago quaedam status popularis, cuius, licentiae pleni, status, effigiem certam apparere affirmat in domibus, quae relictae sunt sine ero: ibi enim serui cuncta temere euertunt ac dissipant, sed etiam idem malum illic nasci, vbi paterfamilias est imbecilli consilij, nec tueri personam suam potest, siue nullis opibus, & auctoritate praeditus: illic enim cuncti potestatem aequaliter habent gerẽdi, quidquid libuerit. Domum familiamque ἀδέσποτον expressit Terentius, cum inquit; ita vt fit, domini vbi absunt.

Καθ' ἑκάστην δὲ τῶν πολιτειῶν φιλία φαίνεται, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον: βασιλεῖ μὲν πρὸς τοὺς βασιλευομένους ἐν ὑπεροχῇ εὐεργεσίας: εὖ γὰρ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους, εἴπερ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἵν' εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων; ὅθεν καὶ Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα, ποιμένα λαῶν εἶπε.

In singulis autem rebusp. amicitia perspicitur proferri, in quantum ius ipsum se porrigit: regi quidem erga eos, qui reguntur ab ipso, in praestantia beneficiorum existit: boni enim aliquid semper in ipsos confert: siquidem cum bonus sit, suscipit curam de ipsis, vt bene rem gerant; veluti pastor ouium: vnde & Homerus Agamemnonem, pastorem populorum dixit.

CVM docuisset iam, cuiusmodi sunt communiones, quae in singulis existunt generibus reipublicae, similesque illis, quae reperiuntur in priuatis domibus, id quod multum facere videbatur ad ostendendos gradus amicitiae, nunc incumbit in hanc curam, vt aperiat, quales amicitiae sunt in his communionibus. Vt enim iam significarat, iustitia atque amicitia in ipsis manent: simulque quasi progrediuntur, augescuntque ac minuuntur, ita vt, si communitas magis iuncta fuerit ac firmior, idem etiam contingat in amicitia ipsa; cum vero fuerit laxior atque infirmior communitas, idem etiam contingat in amicitia, quae illic existit: modo igitur tradit, qualis amicitia est in communionibus probatis, statibusque ciuitatum, merito vocatis rebuspublicis: postea autem in vitiosis, & deprauationibus earundem: inquit igitur primum in singulis rebuspublicis amicitiam comitari iustitiae, quod est quasi solum, ac fundamentum eius, quod constituere ipsum velle, indicatum est: incipit autem ab optima republica, regnoque, atque, regis beneficia erga eos, in quos potestatem illam suam exercet, quique ipsius fidei commissi sunt, ad summum peruenisse, nec maiora vlla

vlla publice excogitari posse, cum toto animo incumbant in commoda, atque vtilitates eorum, quos reginnam & probus est, & ita animatus erga suos; studetque, vt ipsi bene rem gerant, fortunatiq; sint, sic pastor facit erga oues, pecoraq; sua: quae causa fuit, vt Homerus propter similitudinem magnam officij ipsorum vocaret Agamemnonem, translato verbo, pastorem populorum.

Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρικὴ: διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων: αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου εἶναι, καὶ τροφῆς, καὶ παιδείας, καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα ἀπονέμεται.

Huiuscemodi autem est paterna amicitia: praestat enim magnitudine beneficiorum: causa enim est, quod est, quod videtur maximum omnium esse, & praeterea aluit, & instituit: & maioribus haec eadem tribuuntur.

ADIVNGIT huiuscemodi esse amicitiam quoque parentis erga filios, quippe quae praestet etiam huic magnitudine beneficiorum: causa namque pater est, vt filij sint, luceque fruantur; quod maximum esse putatur ceterorum omnium beneficiorum, ac praeter quam quod procreauit, ipsos aluit, atque instituit. Eadem autem munera, quae obimus erga patres, a nobis tribui debent maioribus nostris: nisi enim illi extitissent, nos, qui inde orti sumus, in lucem non venissemus: illa tamen sunt remotiora: neque attingunt subito nos, sed per medios patres nostros, qui interiecti sunt inter nos, & illos, in nos cecidere.

Φύσει τε γὰρ ἀρχικὸν, πατὴρ υἱῶν: καὶ πρόγονοι ἐκγόνων, καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων: ἐν ὑπεροχῇ δὲ αἱ φιλίαι αὗται: διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς: καὶ τὸ δίκαιον δὴ ἐν τούτοις, οὐ ταὐτὸ, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν: οὕτω γὰρ καὶ ἡ φιλία.

Natura namque fit, vt imperium pater habeat in filios, & maiores in natos ex ipsis, & rex in illos, qui in regno ipsius sunt: in excellentia vero quadam hae amicitiae manent: quae causa est, vt honos tribuatur genitoribus: iusque itidem in his idem non est, sed pro dignitate: sic enim constat & amicitia.

SEQVITVR apud auctorem; imperium patris in filios natura constare; quemadmodum etiam maiorum, idest aui, ac superiorum in posteros; regisque itidem in eos, qui reguntur ab ipso; quare etiam inquit, amicitiae harum personarum eximiae sunt ac praestantes, vincuntq; ceteras omnes; quapropter inquit, mos est honorem tribuere parentibus, meritoque id fit, & in his personis iusti plurimum existit, quod violari, non debet, non idē tamen omnino, sed quod dignitatem personarum seruat: maioris enim existimationis sunt parentes, quam filij: idem etiā custodiri debere in amicitia inquit, quae & ipsa dignitatem attendit. Quam iustum autē sit imperium parētis in liberos, declarauit vox Laconis illius, ex quo cum quaereretur, quomodo posset aliquis tuto regnare sine custodibus corporis, respondit, si ita potestatē in eos, quibus imperat, exerceret, vt suam facit parens in liberos.

Καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἡ αὐτὴ φιλία: καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ: κατ' ἀρετὴν γὰρ καὶ τῷ ἀμείνονι πλέον ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἁρμόζον ἑκάστῳ: οὕτω δὲ καὶ τὸ δίκαιον.

Et viri autem erga vxorem eadem amicitia est, quae in statu optimorum ciuium: e virtute enim res geritur ac meliori maius bonum, & quod cuique congruit, sic enim & ius custoditur.

TRANSIT ad aliam communionem, quae reperitur in priuatis domibus, idest viri, & vxoris: ipsamque cum recte atque ordine administratur, affirmat, similem esse alteri reipublicae, vel eandem potius cū ea esse, illi inquam similem, quae est in manu, ac potestate optimorum virorum; cuius suae sententiae causam esse ostendit, quod cum virtute administratur, vt status ille ciuitatis, cuius clauum tenent optimi ac sanctissimi viri: vnde etiam,

quod

quod hoc declarat, meliori parti, & perfectiori plus honoris, ac dignitatis tribuitur, atque illud ipsum, quod conuenit, quadratque vtrique personae, in eo custoditur, quod semper eum fit, declarat illic etiam manere, locumque suum tueri iustitiam.

Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν, τῇ ἑταιρικῇ ἔοικεν: ἴσοι γὰρ καὶ ἡλικιῶται: οἱ τοιοῦτοι δ' ὁμομαθεῖς, καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολύ: ἔοικε δὴ ταύτῃ, καὶ ἡ κατὰ τὴν τιμοκρατικήν: ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται, καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι: ἐν μέρει δὴ τὸ ἄρχειν καὶ ἐξ ἴσου: οὕτω δὴ καὶ ἡ φιλία.

Fratrum autem amicitia sodaliciae similis est: pares enim & propinqui aetate sunt: huiuscemodi autem dediti iisdem studijs, atq; eorundem morum plerumque sunt: similis autem huic est, & amicitia, quae existit in statu ciuitatis, qui constat censibus: pares enim ciues debent esse, ac probi viri: singillatim igitur imperium peruenit ad ipsos & aequaliter, sic igitur, & amicitia.

Commvnionem fratrum inter se similem esse vult coniunctioni animorum, quae existit in sodalibus: illi namque pares sunt, vt ait, atque aequales, idest eiusdem aetatis, ant non valde distantis: propinqui enim sunt numero annorum; vnde sequi dicit, vt qui tales sunt, idest eiusdem, aut vicinae admodum aetatis, & similibus studijs dediti sint, & similibus itidem moribus praediti (in bona namque librorum parte sic legitur) si non semper, saltem plerumque: commemorat enim Horatius Amphionem, ac Zethum, qui non solum fratres erant, sed eodem etiam partu editi, dissensisse magnopere inter se studijs, atque moribus. Tradit igitur communioni huic, consensuique animorum, quo functi sunt inter se fratres, similem esse rempublicam, in qua cum attendantur census, inde ipsi nomen impositum sit: in ea namque ciues pares inter se sunt, ijdemque probi, ac moderati: si namque a virtute alieni forent, non huic reipububblicae, sed oppositae ipsi, idest dominationi paucorum accommodati essent: cum pares autem dignitate sint, narrat cunctos ad publicos honores peruenire, sed non simul, verum mutatis vicibus, quod cum custodiatur in imperio adipiscendo, idem etiam fieri dicit in amicitia colenda.

Ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ φιλία ἐστὶ καὶ ἥκιστα ἐν τῇ χειρίστῃ: ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδὲν ἢ μικρὸν φιλίας: ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινόν ἐστι τῷ ἄρχοντι, καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία: οὐδὲ γὰρ δίκαιον.

In labibus autem, veluti ius parum porrigitur, sic & amicitia se habet, minime autem in pessima: in tyrannide namque nihil, aut parum est amicitiae: in ijs namque, inter quos nihil commune est ei, qui imperat, atque illi, qui paret, neque amicitia manere potest: neque enim ius locum illic habet.

Cvm ostendisset iam, quanta, qualisque amicitia existit in rebuspublicis, ac domesticis similitudinibus ipsarum, venit nunc ad labes, deprauationesque earundem, ac generatim de ipsis praedicat: eodem pacto, quo tenuis quaedam, atque exilis iustitia in his existit, ita etiam pusillam amicitiam: minime autem ipsam manere, in ea, quae omnium deterrima est: in tyrannide namque vestigium nullum ipsius manere, ant minutum admodum testatur; quod merito fieri docet: vbi enim nihil commune est inquit, ei, qui imperium habet, atqne illi, qui paret, & quod ambo curent eodem animo, fructum aliquem inde expectantes, neque amicica locum illie habet, atque id, quia nulla pars iuris illic existit.

Ἀλλ' οἷον τεχνίτῃ πρὸς ὄργανον, καὶ ψυχῇ πρὸς σῶμα, καὶ δεσπότῃ πρὸς δοῦλον: ὠφελεῖται μὲν γὰρ ταῦτα ὑπὸ τῶν χρωμένων, φιλία δ' οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἄψυχα, οὐδὲ δίκαιον: ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, οὐδὲ πρὸς δοῦλον, ᾗ δοῦλος: οὐδὲν γὰρ κοινόν ἐστιν: ὁ γὰρ δοῦλος, ἔμψυχον ὄργανον: τὸ δ' ὄργανον, ἄψυχος δοῦλος.

Sed res agitur veluti opifici erga instrumentum, & animae erga corpus, &

ere

ero erga seruum: iuuantur namque ab ijs, qui vtuntur ipsis: amicitia autem non existit erga res inanimes: neque pars vlla iuris, quin etiam neque erga equum, & bouem, neque erga seruum, si sumatur vt seruus: nihil enim commune inter ipsos est: seruus namque, instrumentum est animale: instrumentum autem, seruus inanimus.

SIMVLIBVS vtitur ad hoc illustrandum, remque eodem pacto se habere ostendit, quo pacto apud opificem aliquem, in arte ipsius tractanda, se habet opifex ipse ad instrumentum aliquod eius artis, & animus ad corpus, erusque ad seruum. Vidit quoque M. Cicero, ac non vno loco significauit, tyrannos expertes esse amicitiae, nec posse eximium hoc bonum gustare, vt in V. Tusculana, quo loco de vita, & studijs Dionysij Syracusani copiose loquitur, & etiam in libello de amicitia: ipsius enim haec verba sunt. „Quod si forte (vt fit plerumque) ceciderint, tunc intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. Videbat autem Aristoteles, adferri posse ab aliquo contra suam sententiam, non esse omnino verum, quod dixerat, opifices non amare sua instrumenta, nec existere amicitiam inter ipsos, & illa, quia planū est, artifices cunctos perpolire instrumenta, & meliora suo studio ipsa reddere, serua req; demum illa, quod specimen quoddam est amicitiae. Non inficiatur igitur, quin hoc verum sit, conceditque iuuari aliquo modo instrumenta ab his, qui vtuntur ipsis, vt aptiora sint ad fabricam, operaque sua molienda, non tamen putari debere, cum rebus animi expertibus amicitiae partem vllam, aut iustitiae manere. addo etiam inquit, neque cum equo, aut boue, & si animantes hae sunt, iuuenturque diligenter ab hominibus: studium enim multum ponunt in ipsis alendis, vt vtantur opera eorum sibi aptius ad munera ipsorum propria obeunda. Pergit autem auctor rem augere, adiungitque, idem etiam vsu venire, (quod magis aliquis miretur) in seruo, si tamen ille capitur qua ratione seruus est, atque hoc, quia commune nihil est ipsi cum ero neque extat, opus vllum quod communi animo gerant, & ambobus vtile, & vnde ipse aliquid commodi capiat.

Ἧι μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν, ᾗ δ' ἄνθρωπος· δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ, πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου, καὶ συνθήκης· καὶ φιλίας δὴ καθ' ὅσον ἄνθρωπος.

Qua igitur seruus est, non existit amicitia erga ipsum: qua autem homo, existit: videtur enim extare aliquod iustum omni homini erga omnem, qui valeat particeps esse legis, ac pacti: quapropter & amicitiae, quatenus homo est.

VT magis hoc aperiat, tamquam definit seruum, docetque seruum esse & ipsum instrumentum, sed animale, vt contra instrumentum, seruum inanimem, quare si cogitatur, qua ratione seruus est, nulla pars amicitiae ipsi est cum ero: si vero, vt homo, esse potest, quod probat his verbis; videtur enim inquit, extare amicitiae partem quandam inter omnem hominem atque hominem, etsi illi plurimum inter se discrepant vitae condicione, ac fortunis, atque id, quia nullus homo est tam tenuis, & abiectus, qui cum opulento, & fortunato communicare valeat lege, ac pacto, conuentoque, quare inquit, sequitur, vt amicitiae locum in ipso seruo habeant, qua ratione ille homo est. Cum ostenderit hic seruum duobus modis capi posse, vt mancipium scilicet, in qua vita condicione nunc est, & vt hominem, qualis profecto adhuc est, etsi alieni iuris, potestatisque factus est; eodem pacto vidit Aristoteles, capi posse homines certos aliquos dissimilium morum, ac vitae, & ita denique se purgauit, cum insimulatus esset, quod mendico, improbo mortali, pecuniā dedisset: dixit enim, se nō homini, sed humanae naturae id tribuisse, sed Graece hoc melius: οὐ τῷ ἀνθρώπῳ ἔδωκα, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ: non defuerunt tamen, qui aliter ipsum respondisse memoriae prodiderint, atque his sane verbis. οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἠλέησα. Plutarchus, qui summis laudibus in caelum tulit Catonem illum priscum, ac merito quidem, non probauit in vita atque institutis ipsius, quod non aliter sentiret de seruis, ijs etiam, quorum opera fideli, atque vtili diu vsus esset, ac de iumentis: consuesse enim ipsum natrat, cunctos seruos senes, atque infirmi corporis exturbare e domo, ac diuendere: arbitratique se dicit, hoc esse nimis duri ingenij, atque expertis omnis humanitatis proprium; putantisque nihil commune esse homini cum homine, praeter vsum fructumque, quem mu-

tuo ex se capiunt, etsi perspiciunt, iustitiae bonitatem ampliorem campum habere, p or-tigique latius: homines enim ita a natura genitos esse, vt vtantur lege, ac iustitia erga homines solum: beneficentia autem, & gratia vsu venit aliquando, vt possint vti vsqu· ad commoda bestiarum, tamquam e diuite quodam, & vbere fonte erumpat, proflua·que humanitas, ac benignitas: haec atque alia huiuscemodi in mentem venerunt grauissimo viro ad iudicium suum confirmandum; in quibus etiam posuit exempla plura honestorum hominum, qui equis, canibusque busta fabricassent. Non alienum autem putaui, commemorare, quia pertinent etiam ad imaginem aliquam, vmbramque amicitiae, ac iustitiae significandae, de quibus virtutibus hic differitur ab auctore.

Ἐπὶ μικρὸν δὴ καὶ ἐν ταῖς τυραννίσιν αἱ φιλίαι, καὶ τὸ δίκαιον· αἱ δ' ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἐπὶ πλεῖστον· πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ, ἴσοις οὖσιν.

Parum autem dilatantur amicitiae in tyrannidibus, ac iustum: quae vero existunt in statibus multitudinis plurimum dilatantur: multa namq; communia inter ipsos intercedunt, cum pares sint.

Cvm ostendisset, simile, quo vsus fuerat ad comprobandum, quod volebat, accommodatum valde esse rei demostrandae, id quod supra dixerat, repetit, concluditque, pusillam ac tenuem amicitiam esse in pessimo omnium statu ac tyrannide, & vt exilem amicitiam, ita etiam exilem iustitiam: statimque, medio statu vitiosorum omisso, inquit, in tertio, qui administratur a multitudine, plurimum amicitiae inueniri, sed non, vt opinor verae atque integrae, sed consensionis potius ac concordiae ad statum illum suum tuendum, atque omni ratione firmandum: vbi enim multi pares, similesque inter se sunt, ibi necesse est, vt multorum voluntates pares sint: existimauit igitur, satis esse ostendere, verum esse, quod tradiderat de vacuitate amicitiae in tyrannide, cuius contrarium cum apparere ostendisset in populari potestate, illud admonuit; tacuitque de iustitia, quemadmodum etiam, non oportere se putauit explicare, cuiusmodi amicitia foret in dominatione paucorum: cognitis enim extremis, medium quoque cognosci posse non magno negotio existimauit.

Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία ἐστὶ, καθάπερ εἴρηται.

In communione igitur omnis amicitia versatur, sicuti dictum est.

Cvm auctor diuisisset species amicitiae eadem ratione, qua prius distinxerat species, formasque rerumpublicarum, variarumque ciuitatis rectionum; nec non variatum quoque formarum priuatas domos regendi, domesticaeque disciplinae; modo indicato principio diuidendi, & quod diuisum iam fuerat, rursus diuidendi amicitias, post id seorsum agit de certis quibusdam amicitijs.

Ἀφορίσειε δ' ἄν τις τήν τε συγγενικὴν, καὶ τὴν ἑταιρικήν· αἱ δὲ πολιτικαὶ, καὶ φυλετικαὶ, καὶ συμπλοϊκαὶ, καὶ ὅσαι τοιαῦται, κοινωνικαῖς ἐοίκασι μᾶλλον· οἷον γὰρ καθ' ὁμολογίαν τινὰ φαίνονται εἶναι· εἰς ταύτας δὲ τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν.

Exterminaret autem hinc aliquis cognatorum, & sodalium amicitiam: ciuium autem, & tribulium, & eorum, qui simul nauigant: huiuscemodiq; aliae magis similes sunt amicitijs constatis communione quadam: veluti enim consensu quodam constare perspiciuntur: in his autem collocaret aliquis amicitiam etiam inter hospites.

Ostendit genus quoddam extare amicitiarum, quod seiungi & quasi exterminari non sine causa potest ex ordine, & quasi campo proprio dictarum amicitiarum; qualis est ea beneuolentia, qua iuncti sunt inter se cognati, ac gentiles, & illa, qua sodales mutuo se amore persequuntur: illas vero, quibus amore quodam inter se copulati sunt ciues, & tribules, nec non qui, data, & accepta fide, vna ex eodem portu discedentes, pepigerunt inter se

tet se, si quid mali, ac periculi creatum fuerit alicui nauium earum, se commun i animo depulsuros, & siquae sunt aliae huiuscemodi, magis similes esse, propriusque aecedere ad eas, quae, inita societate & communione, inde ab ipso κοινωνικαὶ vocatae sunt, & quia, quod significat, ipsae, quasi consensu quodam & pacto constitutae esse intelliguntur. Addit ad has ob similitudinem referri posse amicitiam, qua hospites inter se tenentur.

Καὶ ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεται πολυειδὴς εἶν, καὶ ἠρτῆσθαι πᾶσα ἐκ τῆς πατρικῆς: οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα: τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα.

Inter cognatos etiam amicitia perspicitur multiformis esse, atque apta omnis esse a paterna: genitores enim diligunt natos, tamquam sui aliquod existentes: nati autem genitores, tamquam ab illis profectum aliquid existentes.

HIS expositis, reuertitur auctor ad accuratius explicandas, quas merito exturbari posse dixerat e finibus verarum amicitiarum, atque inquit, eam, quae inter cognatos est, multiformem, variamque esse, quemadmodum etiam plura genera sunt; non parumque inter se discrepantia, cognatorum, aptamque ipsam totam esse a paterna amicitia, quae fons, ac principium ipsius est. Vere autem hoc a se dictum esse declarat, partibus ipsius enumeratis: inquit enim genitores parentesque diligere liberos, vt ipsorum aliquid existentes: filios autem contra parentes, vt qui ipsorum aliquid sunt.

Μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα, ὅτι ἐκ τούτων.

Magis autem nouerunt genitores ex se profectos, quàm nati, inde se profectos.

ADIVNGIT, quod valet ad scrupulum euellendum ex animis multorum, veritatemque huius quaestionis aperiendam: videbantur enim debere magis diligere filij parentes, quam contra, ob maxima beneficia, quae inde accepissent. Tribus autem argumentis vtitur, quorum primum est, magis, meliusque nosse parentes eos, qui ex ipsis nati, procreatique sunt, quam orti ex illis, se inde profectos, ac genitos.

Καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι: τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ οἰκεῖον τῷ ἀφ' οὗ: οἷον ὀδοὺς, ἢ θρὶξ, ὁτιοῦν τῷ ἔχοντι: ἐκείνων δ' οὐθὲν τὸ ἀφ' οὗ, ἢ ἧττον.

Magisque coniunctum est id a quo, cum eo quod inde genitum est, quam quod genitum est cum eo, quod fecit: quod enim ex ipso suum, necessariumque, est ei a quo, veluti dens, siue pilus, quodlibet denique ei, quod ipsum habet: illorum autem nemini id, quod ab ipso est, aut saltem minus.

ALTERVM autem est, magis coniunctum esse illud, vnde gignitur aliquid, manstque, magisque proprium atque affine esse illi, quod genitum ab ipso est, quam quod genitum est illi, quod ipsum procreauit, & tamquam fabricauit; confirmat autem hoc animaduersione quadam, & quasi norma communi: illi enim inquit, ex quo quippiam scilicet conformatū est, iūctum est affineque; id, quod ex ipso procreatum est, veluti dés ac pilus, demumque quodlibet ei, quod ipsum habet, veluti pars toti: corpus enim plenum, & absolutum totum est: dens autem, capilli, pilique ceteri sunt partes corporis non omnino necessariae; quare recte auctor vsus est, appositeque his exemplis: sunt enim dentes partes corporis posteriores, quemadmodum etiam homines sine liberis manent, integrique manent; absolutiores tamen, cum accesserint ipsis filij: hoc enim natura requirit; & corpus instructum dentibus, pilisque, quos postea parit, magis integrum est, faciliusque potest statum suum tueri: illorum autem nulli id ex quo aut minus.

Καὶ τῷ πλήθει δὲ τοῦ χρόνου: οἱ μὲν γὰρ, εὐθὺς γενόμενα στέργουσι: τὰ δὲ προϊόν-

ἐλθόντα τοῖς χρόνοις τοὺς γονεῖς, σύνεσιν ἢ αἴσθησιν λαβόντα.

Et multitudine vtique temporis: hi namque statim natos diligunt: hi vero cum temporibus processerint, genitores, cũ iam notionem, sensumq́ acceperint.

TERTIVM hoc argumentum est, quo vtitur ad idem confirmandum: significat enim longo quoque temporis interuallo fieri, vt magis parentes diligant liberos, quam diligantur a liberis, cum ipsi, statim vt illi editi sunt, incipiunt eos diligere; filij autem genitores suos, cum tempus accesserit: cumque adepti fuerint, crescente aetate, intelligentiam, aut saltem sensum, quo sensu prius aliquo modo carebant, non distinguentes suas personas ab alienis: satis autem notum est primis illis temporibus, pueros vocare, quoscunque aspexerint homines, patres.

Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, καὶ δι' ἃ φιλοῦσι μᾶλλον αἱ μητέρες.

Ex his autem perspicuum est, & quas ob causas diligunt magis matres.

ADMONET, ex his, quae iam exposita ab ipso sunt, planum, apertumque esse, cur magis diligant ex se natos matres, quam patres; non tamen videtur intelligere ex eo, quod modo dixit: neque enim longius spatium temporis hoc praestat; simul namque cognoscunt matres ac patres, qui ex se orti sunt, sed arbitror repetere auctorem, quod supra inquit, certiores matres esse de suis partibus, quam viri sint.

Γονεῖς μὲν οὖν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς· τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οἷον ἕτεροι αὐτοὶ, τῷ κεχωρίσθαι· τέκνα δὲ γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα.

Patres namque diligunt filios veluti seipsos: qui enim sunt ex ipsis, veluti alteri ipsi, quia separati sunt: filij autem parentes, vt ab illis procreati.

CVM inculcasset hoc, quod valebat ad ostendendum, maternum amorẽ maiorem esse, quam paternum, vel potius, quod huius suae sententiae tamquam conclusio erat; reuertitur ad gradus amoris declarandos inter cognatos: hoc namque significat particula γὰρ, qua consuetudo vtitur, cum causam adfert alicuius rei: initium autem ducit huius nouae explicationis a primo illo gradu; vnde aptam ipsam esse significarat, ac pendere totam. Genitores igitur inquit, parentesq; diligunt liberos tamquam semet ipsos, quod statim confirmat ratione; qui enim ait ex ipsis nati sunt, sunt tamquã alteri ipsi; nam ijdem prorsus essent, nisi seiuncti, separatique corpore forent: filij autem inquit diligunt parentes, vt orti ex illis.

Ἀδελφοὶ δ' ἀλλήλους, τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι· ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης, ἀλλήλοις ταυτὸ ποιεῖ· διὸ φασὶ, ταυτὸν αἷμα, καὶ ῥίζαν, καὶ τὰ τοιαῦτα· εἰσὶ δὴ τὸ αὐτό πως καὶ ἐν διῃρημένοις.

Fratres autem se mutuo diligunt, quod ex ijsdem nati sunt: cum enim ijdem ,, sint, quod illi, id facit, vt inter se ijdem sint: quare aiunt, eundem sanguinem, ,, & radicem, & huiuscemodi alia: sunt autem aliquo modo ijdem etiam in distinctis personis.

QVI fons, origoque sit amoris eius, quo fratres flagrant inter se, indicat, exposito illo accurate, quo beneuolentia magna iuncti sunt parentes cum filijs, contraq;: inquit igitur, Fratres se mutuo diligere, quia orti sunt ex ijsdẽ parẽtibus: probat autem hoc norma quadam certa, communique multarum rerum, qua vtũtur etiam crebro geometrae in suis perceptis cõstituẽdis, est autem haec; res, quae vnum, idemq; sunt, quod aliud quippiã idem quoq; sunt inter se: conuenit igitur fratribus in hoc, quod quemadmodũ vnus eorũ ortus est ex eodẽ patre, ita etiã reliqui, quod reddit eos eodẽ inter se, & nulla re dissimiles. Adiũgit autẽ, hoc quoq; significare vsum quendã loquendi, & tãquã prouerbia quaedã, veluti quod

Sſ fertur;

fertur, eundem sanguinem esse, & eandem radicem, aliaeque huiuscemodi voces, quas fatetur, vsurpatae sua aetate in Graeco sermone: praecipue autẽ in vsu poëtarum, quibus magis conueniunt haec verba aliunde translata; nã illud Virgilij profecto hoc ipsum est. Proijce tela manu, sanguis meus, & itidem alterum hoc Ennij. O pater, o genitor, o sanguen dis oriúdum: quare inquit, aliquo modo ijdem sunt, etsi diuisi, separatiq; sunt corpore, locoq;.

Μέγα δὲ πρὸς φιλίαν, καὶ τὸ σύντροφον, καὶ τὸ καθ' ἡλικίαν: ἧλιξ γὰρ ἥλικα, καὶ οἱ συνήθεις ἑταῖροι: διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται.

Magnum autem quiddã ad amicitiam est, & quod vna alti sunt, eiusdemq́ aetatis: aequalis enim aequalem, & familiares sodales sunt: quare fraterna amicitia sodaliciae par, similisq́ est.

ADDIT, magnam quoque vim habere ad animos eorum copulandos, amicitiamque firmam, ac stabilem inter ipsos conflandam, quod vna sunt alti, atque in eadem domo semper vixerunt; quemadmodum etiam quod pares aetate sunt, atque aequales; veluti Latini vocant, quos Graeci ἥλικας: etsi multis alijs modis quidam aliquibus esse aequales possunt: idem etiam posse, atque efficere tradit, quod eiusdem indolis, ac naturae sunt: etsi enim non firmum in hoc perpetuumq; est, tamen merito expectari potest, cum sint geniti ex ijsdem parentibus: quare inquit sodales sunt, & ejsdem studijs dediti, quod efficit, vt fraterna amicitia, communioque par, similisque sit sodaliciae; sodales namque iungit, teneri eos ijsdem studijs, capique ijsdem voluptatibus.

Ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς, ἐκ τούτων συνῳκείωνται: τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι. γίνονται δ' οἱ μὲν οἰκειότεροι: οἱ δ' ἀλλοτριώτεροι, τῷ σύνεγγυς ἢ πόῤῥω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι.

Patrueles aũt, & reliqui cognati ex his amore inter se iuncti sunt: quod enim ab ijsdem nati sint, fit, vt hi quidem propinquiores inter se sint: hi vero alieniores, quod prope, vel longè dux familiae est.

CVM ostendisset, quae sint initia, & causae amicitiae fratrum germanorum inter se, transit nunc ad eas, quae vinciunt animos patruelium, & reliquorum cognatorum, ceu nepotum, pronepotum, & reliquorum ab eodem quasi capite profectorum; illas autem easdem esse inquit, quae superiores: hi enim inquit, propinquitate, ac beneuolentia inter se iuncti sunt, profecta ex, vt opinor, ijsdem causis, quum inquam ab his superioribus descenderent: e numero autem ipsorum inquit, hi sunt propinquiores, & ita, vt debeant se magis amare, ac maioribus officijs colere: hi vero alieniores: laxioribusq; quasi vinculis alligati, quod fit, vt ipse met narrat, quia dux & auctor familiae fuerit vicinior, aut remotior: ἀρχηγὸν enim hunc appellat, qualis fuit Pelops, generis Pelopidarum, Aeacus, Aeacidarum, ceterique huiuscemodi.

Ἔστι δ' ἡ μὲν πρὸς γονεῖς φιλία τέκνοις, καὶ ἀνθρώποις πρὸς θεοὺς, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον: εὖ γὰρ πεποιήκασι τὰ μέγιστα: τοῦ γὰρ εἶναι καὶ τραφῆναι αἴτιοι, καὶ γενομένοις, τοῦ παιδευθῆναι.

Est autem amicitia filiorum erga parentes, & hominum erga Deos, tamquam ad bonum, & quod antecellat: maxima enim bona in ipsos contulerunt: quod enim illi sunt, quodq́ alti causa: & postquam iam extitere, quod instituti, causa fuere.

APERIT dotes quasdam & bona propria harum amicitiarũ, quae diuersa sunt, vt sunt diuersae amicitiae ipsae, ac copulae harũ propinquitatũ, atq; hae quidem maiores, hae vero minores. Primũ igitur dicit, vnde quasi profluũt reliquae, amicitiã, quae existit in filijs erga parẽtes, & cũctis hominibus ergaDeos, pronã esse versamq; toto animo in ipsos tãquam in bonum, praestansque quoddam, atque eximiũ, ac merito quidem; quia beneficia parentum in liberos maxima extitere. Exponit autem illa breui: primumque dicit, sine patribus filios esse, luceque frui non potuisse, & quemadmodum vitae ipsorum causa extitere; ita etiam

etiam parentes eosdem aluisse, & infantes adhuc, tenerosque, & postea pueros longo temporis spatio, quibus officijs addidisse eos, narrat, institutionem, ac disciplinam. M. Cicero in tractanda sententia illa incredibili Stoicorum, qui volebant, peccata esse aequalia, differens de culpa, scelereque, quod admisisset parricida, tria haec, & ipse collegit, vel potius non paruum & ipsum beneficium, quartum addidit, inquit enim. " Violatur is, qui " procreauit, is, qui aluit, is, qui erudiuit, is, qui in sede, ac domo, atque in rep. collocauit. Nam quod inquit, sine opera parentum filios esse non potuisse, parentesque dedisse illis, vt verbo graeco vtar, τὸ εἶναι; idem de illis praedicauit, eodemque pacto locutus est Xenophon in secũdo libro ἀπομνημονευμάτων, cum induxit Socratem accusare Lamproclem filium, quod improbe se gereret erga matrem, ingratoque admodum animo foret: commemorans enim maxima ipsius in eum beneficia, in alijs, inquit, de parentibus erga liberos: ὧν οἱ γονεῖς ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησαν εἶναι: sed nos quoq; de eadem re eodem pacto sentimus, ac loquimur.

Ἔχει δὲ τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον τῶν ὀθνείων, ὅσῳ καὶ κοινότερος ὁ βίος αὐτοῖς ἐστιν.

Continet autem in se iucunditatem, & vtilitatem huiuscemodi amicitia, magis quàm remotorum: quanto etiam communior vita ipsis est.

PERGIT exponere bona, quae sunt in hac amicitia liberorum, ac parentum, inter se, cum iam maximam dignitatem continere illam in se altera ex parte affirmasset, simulque declarasset: voluit enim venerari filios parentes, vt reliqui mortales Deos ipsos faciunt: addit igitur, inueniri quoque in ipsa, & suauitatem, & vtilitatem, ac maiorem quidem veramq;, quam existant in amicitijs alienarum inter se personarum, ac merito quidem, cum communior sit vita ipsorum: omnibus enim diei horis vna viuunt: cum autem mutua voluptas sola pariat amicitiam quandam, constituatq; ipsius genus, atq; eodem pacto vtilitas, quanto magis ambae res hac simul coniũctae, cum praesertim solum ac fundamentũ huius amicitiae sit honestas: puram autem atq; integram voluptatem eam esse, quae capitur a patribus ex aspectu filiorum atq; officijs: & eodẽ pacto vtilitatem veram existimare debemus.

Ἔστι δὲ καὶ ἐν τῇ ἀδελφικῇ, ἅπερ καὶ ἐν τῇ ἑταιρικῇ, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐπιεικέσι, καὶ ὅλως τοῖς ὁμοίοις, ὅσῳ οἰκειότεροι, καὶ ἐκ γενετῆς ὑπάρχοντες στέργουσιν ἀλλήλους: καὶ ὅσῳ ὁμοηθέστεροι οἱ ἐκ τῶν αὐτῶν, καὶ σύντροφοι, καὶ παιδευθέντες ὁμοίως: καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία, πλείστη, καὶ βεβαιοτάτη: ἀνάλογον δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν συγγενῶν τὰ φιλικά.

Sunt autem & in fraterna, quae in sodalicia, atque magis in ijs, qui probi, moderatiq; fuerint, penitusq; similibus, quanto propinquiores, statimq; ab ortu incipientes se mutuo amant, & quanto similiores moribus, ex ijsdem orti, & vna nutriti, & simili disciplina imbuti: probatio etiam, quae tempore conficitur, plurima etiam, & firmissima est: proportione autem & in reliquis coniunctionibus cognatorum munera amicitiae seruantur.

EODEM autem pacto percipi eosdem fructus, bonaq;, tradit ex amicitia, quam colunt fratres inter se, quae decerpuntur a sodalibus ex illa sua coniunctione animorum, atque eo magis, si extiterint probi, ac moderati; demumque similes inter se, atq; id, quanto magis ipsi sunt, quàm ceteri sint, propinquiores, statimq; a primo ortu coeperint semet ipsos amore prosequi: quantoq; magis sunt eiusdem indolis, ac naturae, quales eos esse verisimile est, cũ ex ijsdem parentibus nati sint: eodem autem facere inquit, quod in eadem domo alti sunt, ijsdemq; artibus eruditi. Adiungit etiam, quod multum, & ipsum valet ad amicitias stabiliẽdas; in primisq; arduum est in alienis, id pronum illic esse; quod longo tẽporis spatio se probare potuerunt, periculumq; saepe facere vitae atq; morum; quae probatio ob cotidianũ conuictũ facilis in ipsis, maximeq; firma; munera autẽ amicitiae, officiaq; reliqua in ceteris generibus cognatorũ, ceterorũq; eodẽ pacto, proportione tamẽ seruata, attẽdi debere.

Ἀνδρὶ τε, καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν: ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει

συνδυαστικὸν μᾶλλον, ἢ πολιτικόν· καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον ζῴοις.

Viro autem & vxori videtur amicitia secundum naturam inesse: homo namque natura magis factus est ad copulam, coniugiumque, quam ad ciuitatem colendam, & quanto prius, magisque necessarium est domus, quam ciuitas, & procreatio magis commune est animantibus.

CVM disseruisset de amicitiis cognatorum, & qui gradus amoris sint inter ipsos, ostendisset, nunc docet amicitiam, qua iuncti sunt inter se vir. & vxor, qui geminas stirpes habent: nec, vt cognati, ab eodem capite fluxerunt, constare tamen & ipsam natura, cum videri aliquibus posset non sine causa ortum ducere a pactis, condicionibusque; confirmat autem iudicium suum, naturalem inquam, esse hanc amicitiam, dicens, hominem sane animal esse natum ad coetus hominum, ciuitatesque colendas: satisque hoc exploratum esse, & a se saepe traditum; eundem tamen magis a natura factum ad corpus iungendum cum femina sui generis; sobolemq; gignendam, quam vrbes frequentādas, quod probat duobus argumentis, quorum prius est, tanto magis ipsum esse, qualem dixit, quanto prior est, & magis necessaria domus, quam ciuitas; alterum vero, procreationem filiorum communem esse ipsi cum ceteris animantibus: quare hoc quoque testatur, coniugium sequi naturam: expertes namque rationis animantes naturae parent.

Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ζῴοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν· οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διῄρηται τὰ ἔργα, καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς, καὶ γυναικός· ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, ἐς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια.

Ceteris igitur animantibus huc vsque communio est: homines autem non solum ob procreationem filiorum, in eadem domo viuunt, sed etiam ob ea, quae ad bene viuendum faciunt: ilico enim diuisa sunt opera, & alia sunt viri, alia vxoris: suppeditant igitur sibi mutuo, quae satis sunt, in commune conferentes propria.

CVM dixisset, homines in eo, quod dant operam liberis, non discedere a moribus, naturaque ceterarum animantium, quia non omni ex parte hoc simile est, monstrare hoc voluit: etsi enim inquit, in ea beluae non omnino se gerunt, vt homines: illae namque societatem inter se coeunt, vt procreent sibi similes; manetque illa vsquequo praestiterint hoc; homines vero, vt inquit, non sunt eo contenti, neque solum coniugia amant, vt seruiant proli, sed vt fruantur commodis vitae; quod declarat, inquit, quia statim, vt iniere societatem hanc, munera ipsorum, officiaque in domo gubernanda diuiduntur; suntque inter se diuersa viri, & vxoris, nec tamen occupantur in diuersis studijs ambo, & quae labore suo, & industria quaesiuerunt, seponunt; sed quae singuli seorsum pararunt, ea in medium conferunt, communiaque esse volunt.

Διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ φιλίᾳ· εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετὴν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν· ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετὴ, καὶ χαίροιεν ἂν τῷ τοιούτῳ.

Ob haec autem & vtilitas esse videtur: ac iucunditas in hac amicitia: esset etiam propter virtutem, si probi fuerint: est enim vtriusque virtus, & gauderent vtique huiuscemodi re.

IN hoc amore coniugali, cōmendans ipsum, ostendit, gustari quoq; cuncta illa bona, quae alliciunt homines ad semet ipsos amādos arctaq; beneuolentia complectēdos, quaeq; constituūt, tria initio statim monstrata, genera amicitiae; illa autē sunt vtilitas, iucunditas, ac virtus, de duobus primis dubitari non posse significat: sunt enim sibi vtiles, ac toti familiae, cū cōmuni bono consulāt, procurentq; ipsum diligēter; idē etiā vere dici potest de voluptate,

quae

quae pluribus fontibus in animos eorum confluit, virtutem quoq; ac dignitatem locum illic habere tradit; ſi ambo ſuo in genere probi, ac moderati fuerint, & propria ipſorum munera cũ fide atque amore adminiſtrarint, nam extra amborum, ita inter ſe coniunctorum, virtuté, exploratum eſt, & alijs in locis accurate traditum, in quibus de diſciplina domeſtica praecipitur; quae pars praeterea eſt, rectam rempublicam, beneq; fundatam conſtituendi, non tamen eandem prorſus virtutem eſſe mulierum, quae virorum ſaepe dictum eſt, ſed quae conueniat ſuo generi, atque muneri.

Σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι· διὸ θᾶττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται· τὰ γὰρ τέκνα, κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν· συνέχει δὲ τὸ κοινόν.

Copula autem filij videntur eſſe: quare citius, qui ſunt ſine liberis diſſoluuntur: filij namq; commune bonum ſunt ambobus: continet autem quidquid commune eſt.

NON eſſe omnino vacuam a malo hanc amicitiam ſignificat; ſed naſci inter eos, qui ita inter ſe coniuncti ſunt, aliquando lites non paruas, ac controuerſias oſtendit, ita vt dirimatur, diſſoluaturque haec ſocietas, cui incommodo, quod obſtet, declarat: affirmat enim filios, ex ipſis natos, vetare, ne hoc contingat, qui ſunt tamqnam copula quaedam ac vinculum matrimonij: vnde etiam aliquando eodem pacto μιγνύμενα pignora vocati ſunt. Hoc autem verum eſſe a contrario probat, citius enim inquit, faciliuſque diſſoluuntur matrimonia, quae filios non pepererint: carent enim hoc communi bono, quo ambo valde delectantur, mirificamque inde voluptatem capiunt: quod autem commune eſt, vim hanc, poteſtatemque habere tradit, vt contineat res diuerſas, nec patiatur ipſas diſſipari, quod videmus praeſtare gluten in materia diuerſa nectenda, & firmiter tenenda.

Τὸ δὲ, πῶς συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ζητεῖσθαι, ἢ πῶς δίκαιον· οὐ γὰρ ταυτὸ φαίνεται τῷ φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲ πρὸς τὸν ὀθνεῖον, καὶ τὸν ἑταῖρον καὶ τὸν συμφοιτητήν.

Quaerere autem, viro cum vxore quomodo viuendum ſit, & omnino amico cũ amico, nihil aliud perſpicitur eſſe quaerere, niſi quomodo iuſtum ſit: non enim idẽ apparet eſſe amico ad amicũ, neq; ad alienum, & ſodalem, & condiſcipulum.

CVM planum ſit oriri, aliquando diſcordias inter virum & vxorem, & amicos quoque ac familiares, videbat noſter doctor poſcere a ſe quempiam poſſe, non ſatis tamen erudite, vt oſtenderet, quae ratio eſſet declinandorum horum malorum, quomodoque ſe gerere deberet vir eum vxore, ceterique itidem amore inter ſe copulati, vt amicitia ſeruaretur: inquit igitur, importunum eſſe id, hoc loco quaerere, velleque id ſcire nihil aliud eſſe, niſi cupere, ſe certiorem fieri, quae iura ſint inter eos cuſtodienda: neque enim eadem prorſus officia, iuſtaque, quae conueniunt amicis inter ſe, requiruntur, meritoque expectantur in amicitia alienorum hominum, ac ſodalium, ſed longe alia, & quae quadrent, reſpondeantque beneuolentiae, qua inter ſe iuncti ſunt, quibus etiam non tanto amore inter ſe iunctis, adiungit quoque eos, qui domum alicuius frequentant, hauriendae inde ſcientiae alicuius, artiſque gratia: illa enim quoque communio, conſuetudoque parit genus quoddam amicitiae. Gradus autem ſeruari debere in amore exercendo, atque hoc ſine iniuria fieri poſſe, vidit quoque M. Cicero, qui in libello de amicitia inquit. Ita natos eſſe nos, vt inter omnes eſſet ſocietas quaedam, maior autem, vt quiſque proxime accederet: itaque ciues potiores ſunt, quam peregrini, & propinqui, quàm alieni.

Τριττῶν δὴ οὐσῶν φιλιῶν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ καθ᾽ ἑκάστην, τῶν μὲν, ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων· τῶν δὲ, καθ᾽ ὑπεροχήν· καὶ γὰρ ὁμοίως ἀγαθοὶ, γίνονται φίλοι· καὶ ἀμείνων, χείρονι· ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς· καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, ἰσάζοντες ταῖς ὠφελείαις καὶ διαφέροντες· τοὺς ἴσους μὲν, κατ᾽ ἰσότητα δεῖ τῷ φιλεῖν, καὶ τοῖς λοιποῖς ἰσάζειν· τοὺς δ᾽ ἀνίσους, τὸ ἀνάλογον ταῖς ὑπεροχαῖς ἀποδιδόναι.

Cum ternae igitur sint amicitiae, vt initio dictum est, atque in singulis existant amici: hi quidem, in aequalitate positi: hi autem, in praestantia: etenim similiter boni fiunt amici, & melior deteriori: similiter & iucundi: & propter vtilitatem, adaequantes se emolumentis dandis, & differentes: aequales quidem, aequalitate seruata, oportet diligere, & reliquis omnibus adaequare: inaequales autem proportione praestantijs praebere.

PROPOSITVM nunc Aristoteli est, ostendere pares amicos & aequales inter se, aequaliter se diligere debere, atque omnibus alijs officijs se mutuo prosequi, quae expectantur ab amicis, neque necessitatem vllam ipsis imponi, vt alteruter eorum alterum magis diligat, quam ab eo ipse diligatur, eodemque pacto inaequales inaequaliter se diligere debere; seruataque proportione, melioribus, ac maioris dignitatis amicis maiora officia tribuere, propensioresque esse in eos obseruandos ac colendos; Cum igitur hoc aequum esse, valereque multum ad amicitiam tuendam significare vellet, orditur longe rationem hanc; ducitque initium praeceptionis huius ab eo, quod initio docuit, extare trium generum amicitias, ita diuisas, distinctasque inter se a diuersis rebus, finibusque, quos sibi proposuerunt, idest virtute, iucunditate, vtilitate; cum igitur res ita se habeat: in singulisque his amicitijs existant, qui aequales, paresque sint, nec non in quibus alter alteri praestet, quod statim contingere, atque vsu venire declarat: similiter enim inquit, probi viri ac studiosi mutuo se diligunt, & melior iungit se amicitia cum deteriore; eodemque pacto qui pariter sunt iocundi, atque vtiles, & quantum emolumenti accipiunt, tantum reddunt: quae cuncta, cum huiuscemodi sint, sequitur inde, quod primo a me dictum est; ipse autem modo tradet: est igitur quod ait, τοὺς ἴσους μὲν κατ' ἰσότητα, redditio, ἀνταπόδοσιςque eorum, quae initio posuit; iactis enim illis tamquam fundamentis, res aliter sine vitio tractari non pot.

Γίνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα, καὶ αἱ μέμψεις ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ, ἢ μόνῃ ἢ μάλιστα, εὐλόγως: οἱ μὲν γὰρ δι' ἀρετὴν φίλοι ὄντες, εὖ δρᾶν ἀλλήλους προθυμοῦνται: τοῦτο γὰρ ἀρετῆς, καὶ φιλίας: πρὸς τοῦτο δ' ἁμιλλωμένων, οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα, οὐδὲ μάχαι: τὸν γὰρ φιλοῦντα, καὶ εὖ ποιοῦντα οὐδεὶς δυσχεραίνει: ἀλλ' ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμείβεται εὖ δρῶν: ὁ δ' ὑπερβάλλων, τυγχάνων οὗ ἐφίεται, οὐκ ἂν ἐγκαλοίη τῷ φίλῳ: ἕκαστος γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται.

Exoriuntur autem querelae, atque expostulationes in amicitia, quae finem habet vtilitatem, vel sola vel praeter ceteras, ratione: qui enim ob virtutem, amici inter se sunt, operam dant, vt sibi mutuo prosint: hoc enim virtutis, & amicitiae munus est: cum autem de hoc inter se contendant, non sunt illic querelae, neque pugnae: nemo enim eum, qui se amat, ac beneficio aliquo se afficit, stomachatur, sed si fuerit elegans homo, respondet ipsi benefaciendo: qui autem vincit ipsum dando, cum adipiscatur, quod cupit, non deberet queri de amico: vterque enim ipsorum adipiscitur id, quod cupit.

CVM planum sit, gigni aliquando inter amicos qoerimonias: inueniríque quosdam, qui insimulent ipsos, quod non impleant munera amicitiae; id quod initium est interitus suauis huius coniunctionis, tradit, in quo potissimum genere amicitiae hoc vsu veniat, & aliquo modo in vno tantum contingere hoc testatur; inquit enim querelas, & expostulationes in amicitia, quae sectatur commoda, & vtilitates, vel sola vel maxime, nasci solere, atque hoc probabiliter. Primum autem osteodit, ipsas locum non habere in amicitia, quae virtute constat, cum homines ita copulati inter se, parati semper sint, se mutuo iuuare: teneanturque desiderio magno huius rei efficiendae: hoc enim proprium esse virtutis tradit, atque amicitiae, pronae magis ad beneficia danda, quam accipienda: cum igitur propositum hoc habeant: certentque inter se de vna hac re, non existunt in ipsis querelae vllae, atque expostulationes. declarat autem, hoc merito fieri: nemo enim est, inquit, qui diligentem

gentem se, cumulantemque bonis stomachetur, atque ea de causa iniuriam se accipere existimet: verum addit, si fuerit politus homo, atque elegans, studet potius, ipsi respondere in benignitate, beneficij aliquid in eum conferendo. Qui autem animus esse debet alterius, qui liberalior est, ostendit, inquit enim. Qui vero vincit amicum beneficijs dandis, cum adipiscatur, quod cupit, non potest ipsum insimulare: ambo enim incensi sunt desiderio boni adipiscendi; animaduertendum tamen, bonum non idem esse: qui enim superat amicum largitate, bonum obtinet, quia gaudet sua liberalitate, tenuior autem pecunia, commodoque aliquo ornatur, quo egebat: ambo autem haec boni nomine continentur: nam quin opus quoque virtutis facere bonum sit, nemo inficiaretur.

Οὐ πάνυ δ' οὐδ' ἐν ταῖς δι' ἡδονήν: ἅμα γὰρ ἀμφοῖν γίνεται, οὗ ὀρέγονται, εἰ τῷ συνδιάγειν χαίρουσι: γελοῖος δ' ἂν φαίνοιτο, καὶ ὁ ἐγκαλῶν τῷ μὴ τέρποντι, ἐξὸν μὴ συνημερεύειν.

Non valde autem neque in his, quae sunt ob voluptatem: simul enim ambobus efficitur id, quod appetunt, si gaudent conuictu: ridiculus autem esse appareret ille, qui quempiam insimularet, quod se minime oblectaret, cum in potestate ipsius sit, non vna cum ipso totos dies terere.

ACCEDIT ad alterum amicitiae genus, quod voluptatem sequitur; in ipsumque eodem pacto, raro admodum atque infrequenter irrepere affirmat hoc malum, esseque id consentaneum, ostendit: cum enim huiuscemodi viri consequantur, quod appetunt, consuetudine victus, ac colloquij; multasque diei horas simul consumant, si inde voluptatem capiunt, cuius auidi sunt, non possunt se mutuo accusare; explent enim ita sitim illam suam. Adiungit autem auctor contra, si hoc non fieret, vtrumlibet ipsorum stulte facere, si accusarit amicum, quod sibi iucundus non sit, neque se, vt sperabat, oblectet, cum in manu, & potestate ipsius positum sit, declinare consuetudinem illam, & alium quaerere, vnde voluptatem hauriat.

Ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἐγκληματική: ἐπ' ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλήλοις, ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται, καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσήκοντος, καὶ μέμφονται ὅτι οὐχ ὅσων δέονται, τοσούτων τυγχάνουσιν, ἄξιοι ὄντες: οἱ δ' εὖ ποιοῦντες, οὐ δύνανται ἐπαρκεῖν τοσαῦτα, ὅσων οἱ πάσχοντες δέονται.

Quae autem ob vtilitatem conflata est, plena querelarum est: cum enim ob fructum inde capiendum mutua opera vtantur, semper maiore emolumento egent, ac putant se minus accipere, quam decet, accusantque, quod non, quot ipsi rogāt, tot consequuntur, cum digni sint: qui vero beneficium dant, non valent tot suppeditare, quot, qui accipiunt, rogant.

CVM vix contingere posse docuisset, vt in superioribus duobus amicitiae generibus gignerentur querelae, docet nunc tertium genus ipsarum parere hunc morbum: crebrasque existere in eo, magnasque querimonias, cuius incommodi causam esse tradit, quod, cum ob fructum inde capiendum, emolumentumque, societatem eam colant; semper auidi sunt maioris quaestus, nec contenti sunt praesenti illo; minus se habere putantes, quam quod deceat, insimulantque socios, quod ab ipsis non consequuntur cuncta, quibus egent, digni amplioribus illis muneribus; qui autem benefici, liberalesque in eos sunt, non valent tot suppeditare, quot illi requirunt: putantque se habere oportere, quare se inuicem accusant.

Ἔοικε δὲ, καθάπερ τὸ δίκαιον ἐστὶ διττὸν: τὸ μὲν γὰρ, ἄγραφον: τὸ δὲ, κατὰ νόμον: καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, ἡ μὲν, ἠθικὴ: ἡ δὲ, νομικὴ εἶναι: γίνεται οὖν τὰ ἐγκλήματα μάλιστ', ὅταν μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν συναλλάξωσι, καὶ διαλύωνται.

Videtur autem, quemadmodum ius est duplex: vnum enim non scriptum:

alterum

alterum vero litteris, legibusq́; proditum: ita etiam amicitiae, quae propositam habet vtilitatem, vna quidem, esse moralis: altera autem, legitima: exoriuntur igitur querelae maxime, quando non eiusdem generis fuerit commutatio, & dissolutio.

CVM de ortu querelarum loquatur, & quando ipsae in primis gignuntur, tradat, inquit idem in amicitia hac, quae constat vtilitate, vsu venire, quod contingit in iure ipso: iustoque tractando: quemadmodum enim iuris duo genera sunt, vnum quidem non mandatum litteris: alterum vero scriptum & lege inclusum: ita amicitiae huius altera moribus continetur, altera vero legibus, ac pactis; cum igitur hoc huiuscemodi esse affirmasset: similitudinemque magnam in his rebus inueniri ostendisset; dicit nasci tunc maxime querelas inter hos amicos, quando non in eodem genere huius amicitiae aliqui contraxerint quippiam inter se, & postea contractum illum dissoluerint; nam quin de dissolutione contractuum, pactorumque hic agatur, non amicitiae, hocque ipsum valeat συναλλάξαντι, dubitandum non est.

Ἔστι δ' ἡ νομικὴ μὲν, ἐπὶ ῥητοῖς: ἡ μὲν, πάμπαν ἀγοραία, ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα: ἡ δὲ, ἐλευθεριωτέρα, εἰς χρόνον: καθ' ὁμολογίαν δὲ, τί ἀντὶ τινός: δῆλον δὲ, ἐν ταύτῃ τὸ ὀφείλημα, κοὐκ ἀμφίλογον: φιλικὴν δὲ τὴν ἀναβολὴν ἔχει: διὸ παρ' ἐνίοις, τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας.

Est autem legitima, verbis prolatis constans: haec quidem penitus forensis, de manu in manum: altera autem, magis liberalis, quae tempus dilargitur: eodem tamen pacto, & conuento, quid pro quo: planum autem, & apertum est, in hac quoque quod debetur, & minime controuersum: congruentem autem amicitiae procrastinationem habet. Qua de causa, quibusdam in locis harum litium non fiunt iudicia, sed arbitrantur contentos esse debere, qui, fide habita, inter se aliquid contraxerunt.

CVM diuiserit amicitiam, cuius finis est fructus aliquis atque emolumentum, in moralem, & tamquam probo viro ingenuoque dignam, & legalem; aperit primum, cuiusmodi sit, quam legalem vocat: testatur autem, se intelligere eam, quae dictis constat ac scriptis; illam vero duorum generum esse tradit, quorum vnum penitus sordidum esse inquit, & tale, quale in foro rerum venalium vsurpatur, in quo venditor in manum tradit emptori, exempli causa, hoedum, leporem, gallinam. pretiumque ilico accipit: alterum autem ipsius genus esse aliquanto liberalius, cum statim non soluitur pretium, sed in aliquod tempus differtur, consensu tamen, conuentoque inito, quid pro eo, quod accepit, dare, & tamquam soluere debeat: aliter enim non esset hoc proprium huius amicitiae, sed referretur ad moralem, & ingenuam: certum autem, & planum in hac amicitia inquit esse, quod debetur; & nullo pacto anceps, ac dubium, quod indicauit etiam, cum statuit, illam esse ἐπὶ ῥητοῖς: speciē aliquā in ea habere addit, nec sinere ipsam penitus vilem esse procrastinationem illam, quae sapit quiddam congruens amicitiae. Adiungit etiam quasi corollarium quoddam, hac ipsa de causa apud quasdam gentes iudicia non fieri de his litibus: existimant enim, qui fidem temere habuerunt ijs, cum quibus contraxerunt, contentos errore illo suo quiescere debere. ἐπὶ ῥητοῖς quod inquit, quomodo quoque infra non semel locutus est, valet, latis condicionibus, standoque ijs, quae primum dicta sunt. Vsus est hoc, quasi modo quodam loquendi, Euripides in Hippolyto, vbi inducit nutricem Phaedrae, impuram feminam, suadere illi scelus: in alijs enim multis argumentis, quibus vtitur, inquit, postquam ipsa sequi non vult mores, institutaque Deorum, qui amori indulgent, oportuisse patrē ipsam procreasse latis quibusdam legibus, quae ipsi placerent, dissimilibus ijs, quae ceteris probantur: praeterea quod vsurpauit ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα, vim prouerbij habet; expressit autem ipsum: indicauitque, prouerbium esse M. Cicero in epistola, qua commendauit C. Trebatium C. Caesari. Totum denique hominem tibi ita trado, de manu, ut aiunt, in manum tuam istam, victoria, ac fide praestantem.

Ἡ δ' ἠθικὴ, οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ' ὡς φίλῳ δωρεῖται, ἢ ὅτι δή ποτε ἄλλο: κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον ἢ πλέον, ὡς οὐ δεδωκὼς, ἀλλὰ χρήσας. οὐχ ὁμοίως δὲ καὶ συναλλάξας, καὶ διαλυόμενος, ἐγκαλέσει: τοῦτο δὲ συμβαίνει, διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας ἢ τοὺς πλείστους, τὰ καλά: προαιρεῖσθαι δὲ, τὰ ὠφέλιμα. καλὸν δὲ τὸ εὖ ποιεῖν, μὴ ἵνα ἀντιπάθῃ: ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι.

Moralis autem non constat scriptis, & quasi vinculo verborum, sed eam quam amico muneratur, siue quodlibet aliud agit: recipere autem aequum esse putat par vel maius; tamquam non dederit, sed mutuatus sit: cum autem non similiter contraxerit, atque dissoluerit, accusabit hominem: hoc autem contingit, quia volunt quidem omnes, aut plurimi, honesta facta: sumunt autem, relictis illis, vtilia: honestum autem est, beneficium conferre in aliquem, non vt pro illo aliquid accipias: vtile autem beneficium accipere.

EXPONIT modo cuiusmodi sit alterum genus huius amicitiae, vtilitatis causa conflatae, vocataeque moralis, quod sane honestius est, si conferatur cum superiore, non tamen omnino tale, ipsumq; esse inquit, quod non antecedunt pacta, & conuenta vlla; sed eorum alter aut amico muneratur aliquid aut huiuscemodi quippiā facit, quod similitudinem doni in se habeat, vult tamen postea sibi reddi, repetitque tamquam commodauerit, non dilargitus sit: inde igitur ostendit nasci querelas, quia non similiter atque contraxerunt, neque eodem genere amicitiae, quo inceperant, dissoluunt: vnde autem nascatur haec mutatio voluntatis ostendit, aperitque vitium animi multorum, si non omnium; inquit enim hoc vsu venire, quia cuncti mortales, aut si non omnes, saltem maior ipsorum pars (correxit enim quod prius dixerat, vt nimis durum in genus humanum) volunt, ac prae se ferunt ea, quae honesta sunt, ac plena dignitatis, sumunt autem quae vtilia sunt, quaeque prosunt: honestum autem esse inquit beneficium dare, non vt pro ipso aliquid accipiat, compenseturque beneficium illud: vt autem hoc honestum, ita contra vtile, beneficium accipere.

Δυναμένῳ δὴ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν, ὧν ἔπαθε, καὶ ἑκόντι: ἄκοντα γὰρ φίλον οὐ ποιητέον, ὡς δὴ διαμαρτόντα ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ εὖ παθόντα, ὑφ' οὗ οὐκ ἔδει: οὐ γὰρ ὑπὸ φίλου, οὐδὲ δι' αὐτὸ τοῦτο δρῶντος: καθάπερ οὖν ἐπὶ ῥητοῖς εὐεργετηθέντα, διαλυτέον: καὶ ὁμολογήσαι δ' ἂν, δυνάμενος ἀποδώσειν: ἀδυνατοῦντα δὲ, οὐδ' ὁ δοὺς ἠξίωσεν ἄν: ὥστ' εἰ δυνατὸς, ἀποδοτέον: ἐν ἀρχῇ δ' ἐπισκεπτέον ὑφ' οὗ εὐεργετεῖται, καὶ ἐπὶ τίνι, ὅπως ἐπὶ τούτοις ὑπομένῃ, ἢ μή.

Partes igitur sunt eius, qui potest, pro dignitate eorum, quae accepit reddere, atque id sua sponte: neque enim opera nobis danda est, vt reddamus nobis amicum eum, qui nolit, tamquam igitur initio peccauerit, passusq; sit se adiuuari ab eo, vnde non decebat: neque enim ab amico, & qui propter hoc fecerit: veluti igitur, condicione lata, beneficium acceperit, dissoluendum ipsi est: fatendumq; si potuerit, se redditurum: si vero praestare id nequeat, neque is, qui dedit, merito postularet. Quapropter si facultatem habet, reddendum est; initio autem considerandum fuit, a quo beneficium accipit, & propter quod, vt illis de causis patiatur se iuuari, aut repudiet.

DOCET, quae sint partes eius, qui commodi aliquid, beneficijque accepit ab eo, qui magis videri voluit liberalis, quam esse, ne exoriantur inter eos querimoniae, atque odia. Primum igitur vtitur partitione, videndumque dicit, valeat ne remunerari, ac par pro pari reddere siue facultas ei non sit compensandi acceptum beneficium, quod si inquit, par est

 benefi-

beneficio reddendo, dubitandum non est, quin id efficere debeat, ac sponte quidem, libensque, nec expectare, vt legibus cogatur, cuius suae sententiae caussam hanc adfert: operam nobis dandam non esse, vt quempiam inuitum nobis, recusantemque amicum efficiamus: est enim aliquo modo amicum aliquem nolentem sibi velle facere, cogere ipsum beneficum esse, non foeneratorem atque auarum, vt esse vult: atque hoc cum cognoueris te initio errasse; beneficiumque accepisse, a quo minime decebat: neque enim ab amico, vt putabas, subleuatus es: neque ab homine, qui, quod fecit, hoc animo, consilioque fecerit; tamquam igitur tibi profuerit eo tempore, hac pactione facta, dissoluere hoc quasi nomen, debitamque pecuniam debes: fatetique te, si poteris, quod acceperis, redditurum esse, si vero facultate omni praestandi hoc orbatus fueris, ne ille quoque, qui tibi tunc opitulatus est, molestus esse debebit; iubet tamen eniti, si vlla ratione praestare hoc possit, vt reddat, quod accepit; in posterumque omni animi prouisione caueat, ne in eandem fraudem rursus incidat: videatque diligenter a quo homine beneficium accipit, & quantae fidei, & qua etiam condicione, pactoque, vt cõdicionibus illis patefactis, patiatur sibi opem ferri: siue recuset,

Ἀμφισβήτησιν δ' ἔχει, πότερα δεῖ τῇ τοῦ παθόντος ὠφελείᾳ μετρεῖν, καὶ πρὸς ταύτην ποιεῖσθαι τὴν ἀνταπόδοσιν, ἢ τῇ τοῦ δράσαντος εὐεργεσίᾳ: οἱ μὲν γὰρ παθόντες, τοιαῦτά φασι λαβεῖν παρὰ τῶν εὐεργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις, καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, κατασμικρίζοντες: οἱ δ' ἀνάπαλιν, τὰ μέγιστα τῶν παρ' αὐτοῖς, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν, καὶ ἐν κινδύνοις, ἢ τοιαύταις χρείαις.

Controuersiam autem in se habet, vtrum eius, qui accepit fructu, res ponderanda est, atque ad hunc referenda sit, siue eius, qui dedit, beneficentia: qui namque acceperunt, aiunt, se huiuscemodi quaedam accepisse a benefactoribus suis, quae illis parua erant, quaeq; sibi licebat aliunde sumere, conterentes. hi autem contra, quae maxima erant apud se, & quae ab alijs non licebat, & periculosis temporibus, vel huiuscemodi aliquibus egestatibus,

EXISTIT inquit in hac re controuersia: cum enim beneficium prorsus reddendum sit, & eadem mensura reddendum, sintque duo mortales, quibus in hoc conuenit, quorum alter dat, alter accipit, vtrum eorum spectare debemus, atque ita compensationem beneficij iustam moliri, idest vti in hac re tamquam mensura, ac norma, fructu, quem inde cepit, qui pecunia adiutus est, & ad ipsum in referenda gratia se conferre, siue ad factum eius, qui opitulatus est; esse namque negotij non parum in hac re verum videre, declarat, quod ambo rem aliter, atque est, & contrario denique modo existimant atque exponunt. Qui namque beneficium acceperunt, conterunt, minuuntque id factum, dicentes, se accepisse a benefactoribus suis, quae pusilla erant in fortunis, copijsque ipsorum: & quae aliunde parare non magno negotio potuissent, extenuantes quantum possunt rem, liberalitatemque eorum, Qui dederunt autem contra, se, quae amplissima apud se forent, quibusque ab alijs ille ornari non potuisset, ac praeterea duris, periculosisque temporibus, & huiuscemodi denique rebus omnibus, quae vim habent augendi, quod non omnino per se grande, amplum ve est.

Ἆρ' οὖν διὰ μὲν τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας οὔσης, ἡ τοῦ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ἐστίν: οὗτος γὰρ ὁ δεόμενος, καὶ ἐπαρκεῖ αὐτῷ ὡς κομιούμενος τὴν ἴσην: τοσαύτη οὖν γεγένηται ἡ ἐπικουρία, ὅσον οὗτος ὠφελεῖται, καὶ ἀποδοτέον δὴ αὐτῷ ὅσον ἐπηύρατο: ἢ καὶ πλέον, κάλλιον γάρ.

Numquid igitur, cum amicitia constet ob vtilitatem, fructus eius, qui accepit, mensura est: hic namque est, qui eget, & ille alter opitulatur ipsi, vt aequale commodum reportaturus: tantum igitur fuit adminiculum, quantum hic adiutus est: quare reddendum ipsi est, quantum nactus est, siue etiam plus: honestius namq; est.

DAT

DAT operam, vt euellat hunc scrupulum, ita autem loquitur, tamquam non omnino certus sit, vera ne haec ratio sit ipsius extirpandi. An, cum amicitia haec vtilitatis causa constituta sit, fructus, emolumentumque, quod cepit ille, qui adiutus est, mensura huius rei esse debeat? ipse namque est, qui eget, & qui suppeditat ipsi, hoc animo id facit, vt recepturus par pro pari, ac prorsus quantum dedit: quare auxilium, quod tulit laboranti, tanti aestimandum est, quantus fructus fuit eius, qui melior inde factus est: & id, quo egebat, consecutus; quare addit, tantum reddendum ei est, quantum e benignitate illius nactus est, siue etiam plus: hoc enim honestas ipsa facere nos iubet. Perspicitur autem auctor recordatus esse praecepti Hesiodi, qui mandauit in referenda gratia, vt eadem mensura redderetur, qua aliquis acceperit, aut cumulatiore idest, αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώιον nam & sententia eadem est, & verbum quoque μέτρῳ ab eo acceptum. Indicaui autem olim, in optimo exemplari legi hoc loco pro ἐπαύρετο, quod est in excusis libris, ἐπήρκεσε, ac nescio, quomodo tunc fidelem scripturam secutus non sim, id quod nunc vt faciant, auctor sum omnibus, & propter auctoritatem, fidemq; exemplaris saepe expertã, & propter concinniorem sententiam: congruit enim magis notio huius verbi menti philosophi, quam illius, quod reiecimus, nimis communis: valet autem ἐπαύρετο ἐπέτυχεν, ac latine consecutum est, quod testatus est etiam Hesychius ἀντὶ τοῦ ἐκαρπώσατο: nec tamen silere volo, me postea in alijs duobus veteribus exemplaribus scriptum inuenisse ἐπηύρατο.

Ἐν δὲ ταῖς κατ' ἀρετὴν, ἐγκλήματα μὲν οὐκ ἔστι, μέτρῳ δ' ἔοικεν ἡ τοῦ δράσαντος προαίρεσις: τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ τοῦ ἤθους ἐν τῇ προαιρέσει τὸ κύριον.

In amicitijs autem quae virtute constant, querelae quidem minime sunt: mensurae autem similitudinem habet electio eius, qui fecit: virtutis namque & morum principatus est in electione.

HOC quoque admonere voluit, in amicitijs, quae virtutem spectant, non nasci querelas, cum tamen in ipsis quoq; requiratur quiddam, quod quasi metiatur officia inter huiuscemodi amicos, quae nam haec mensura sit, monstrat, similitudinemq; eius habere ait, voluntatem illius, qui iuuit amicum, profuitque ipsi in rebus eius malis. Querelas autem, & expostulationes oriri non posse in his amicitijs planum est: ille namque, qui profuit, re aut consilio, siue etiam voluptatem dedit, est, qui insimularet amicum, si se destitutum putaret, quod efficere nequit, qui operam dedit amico: quod enim fecit, praestitit, vt personam suam tueretur, & opus virtutis faceret: satis enim magnam mercedem cepit officij illius e laetitia, quam cepit ex laude, quod officio probi viri functus est: ita igitur voluntas fuit mensura, & remuneratio eius commodi, & beneficij, quod contulit in amicum, quod si aliud quoque geratur; prius tamen illud maxime ratum esse, auctor affirmat.

Διαφέρονται δὲ καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις: ἀξιοῖ γὰρ ἑκάτερος πλέον ἔχειν: ὅταν δὲ τοῦτο γίγνηται, διαλύεται ἡ φιλία: οἴεται γὰρ ὅ, τε βελτίων προσήκειν αὐτῷ πλέον ἔχειν: τῷ γὰρ ἀγαθῷ νέμεσθαι πλέον: ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὠφελιμώτερος: ἀχρεῖον γὰρ ὄντα οὔ φασι δεῖν ἴσον ἔχειν: λειτουργίαν τε γὰρ γίνεσθαι, καὶ οὐ φιλίαν, εἰ μὴ κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἔσται τὰ ἐκ τῆς φιλίας: οἴονται γὰρ, καθάπερ ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλέιω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλέιω, οὕτω δεῖν καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ.

Concertant autem quoque in amicitijs, in quibus est excellentia: postulat enim vterque plus habere: quando autem hoc extiterit, dissoluitur amicitia: existimat enim, qui melior est, conuenire sibi plus habere: bono enim plus tribui: similiterq; qui plus emolumenti afferre potest: inutilem enim non aiunt oportere par, & aequum habere: ita enim foret illa suppeditatio, non amicitia, nisi vt postulant opera, existent, quae ab amicitia proficiscuntur: arbitrantur enim, vt in pecuniae communione plus capiunt, qui plura in medium contulerunt, sic oportere fieri in amicitia.

Vt in amicitia vtili, quae versatur inter aequales fieri docuit, ita quoque in his, in quibus altera pars praestat alteri, atque antecellit; affirmat dissensiones, ac controuersias gigni: postulare enim inquit, vtrumque eorum, plus commodi, bonique capere ex illa voluntatum communione, quod cum contigerit, inquit, dirimi inde, frangique amicitiam. Quae sit autem radix origoque huius mali, aperit: est autem illa, quia vterque ipsorum magis suum bonum aestimat, quam vere aestimari debeat: arbitratur enim inquit, melior, honestiorq; decere se plus habere, quia bono, quo praeditus est, plus tribuendum est: eodem autem pacto inquit, qui vtilior est, magisque prodest alteri, se anteponendum putat, secutus hoc, quod, qui fructum nullum parit, nec vsui vlli est in ea societate, minime debeat idem, parq; obtinere, atque ille, qui multa in medium confert; aliter enim inquit ille, foret haec mea ministratio continens, & tamquam imago quaedam seruitutis, non amicitia, nisi munera, quae proficiscuntur ex amicitia, vt ipsorum ratio postulat, aestimarentur. Testatur autem Aristoteles, ipsos similibus vtentes putare, idé in amicitia vsu venire, quod seruatur in communione pecuniae, ac societate omni, in qua, qui plus in medium confert, plus eius, quod quaeritur, lucrique, ad se domum trahit.

Ὁ δ' ἐνδεής, καὶ ὁ χείρων, ἀνάπαλιν· φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι, τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσιν· τί γάρ (φασιν) ὄφελος σπουδαίῳ ἢ δυνάστῃ φίλον εἶναι, μηθέν γε μέλλοντα ἀπολαύειν;

Egens autem, & inferior contra: boni enim amici officium esse dicit, suppeditare egentibus: quid enim prodesset (aiunt) amicum esse probo viro, & opulento, si nihil inde commodi expectare posses?

Qvid pro se adferat egens homo, & deterior contra argumenta superiorũ, idest melioris, atque liberalioris viri, quae argumenta exposuit, docet; inquit enim ille, probi amici officiú esse, opitulari amicis egentibus. Quid enim aiunt, oporteret quempiam colere amicitiam probi viri, aut fortunati hominis, principisque, nisi fructum aliquem, praemiumq; se capturum inde videret? posset enim aliter, ac deberet supersedere omnibus ijs officijs ac muneribus, quae laborem non paruum, ac molestiam in se habent. M. quoque Cicero suo in libello disseruit de ijs amicitijs, quae sunt inter dispares, & quomodo mederi oporteat malo, quod impendet ipsis admonuit; eos autem, quos noster vocat meliorem, & vtiliorem, ipse appellat superiores: contrarios autem his, inferiores: exemplo quoque vtitur optimi, ac clarissimi ciuis, qui hoc periculum, & ipse viderat, ac sedulo in vita caeterarum initium vero huius animaduersionis apud eum est. „ Sed maximum est in amicitia, superiorem „ parem esse inferiori: saepe enim excellentiae quaedam sunt, qualis erat Scipionis in no„ stro (vt ita dicam) grege,

Ἔοικε δὲ ἑκάτερος ὀρθῶς ἀξιοῦν, καὶ δεῖν ἑκατέρῳ πλεῖον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας, οὐ τοῦ αὐτοῦ δέ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι, τιμῆς· τῷ δ' ἐνδεεῖ, κέρδους· τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας ἡ τιμὴ γέρας· τῆς δ' ἐνδείας, ἐπικουρία τὸ κέρδος.

Videtur autem vterque recte sentire, atque oportere sane ambobus plus tribui iure illius amicitiae, non tamen vnius, & eiusdem rei, sed superiori, honoris: egenti vero, plus lucri: virtutis enim, & beneficentiae honos praemium est, paupertatum autem adminiculum, quaestus;

Cvm ostendisset, quibus argumentis ambo se iniuste tractatos declarant, idest, & superiores, & inferiores, vt verbis vtar Tullianis: ideoque accusarent amicos, & quid fieri ab illis oportuisset, exponerent, significat vtrosque verum aliquo modo postulare, deberique ambobus plus tribui, ac concedi e muneribus, quae obeunt illius amicitiae, non tamen vnius, eiusdemque rei, sed ei, qui antecellit virtute, atque opibus, plus honoris: alteri vero, qui eget, tenuisque homo est, plus pecuniae ac lucri, quod, si factum fuerit, ilico viam obstructam esse querelis, testatur, atque omnes numeros eam in se habituram aequitatis, cum virtutis, ac beneficentiae compensatio, & praemium, sit honos: qui autem volunt opem ferre egenti, subleuareque ipsum, debeant, pecuniam ei, mercedisque aliquid sup-

pedi-

peditare. In priore horum seruari hoc debere vidit quoq; M. Cicero, cuius haec verba sunt e V. Philip. Neq; enim vllam mercedē tāta virtus, praeter hanc laudis, gloriaeq; desiderat.

Οὕτω δ᾽ ἔχειν ἔοικε καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται· οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων· τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται, τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι· ἡ τιμὴ δὲ κοινόν· οὐ γὰρ ἔστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν, καὶ τιμᾶσθαι· ἐν πᾶσι γὰρ τὸ ἔλαττον οὐδεὶς ὑπομένει· τῷ δὴ περὶ χρήματα ἐλαττουμένῳ, τιμὴν ἀπονέμουσι, καὶ τῷ δωροδόκῳ, χρήματα· τὸ κατ᾽ ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ, καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται· οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀνίσοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ, ἢ εἰς ἀρετὴν, τιμὴν ἀνταποδοτέον, ἀνταποδιδόντα τὸ ἐνδεχόμενον.

Ita autem se habere in rebusp. perspicitur: non enim consequitur honorem vllum, qui nihil boni comparat communi ciuitatis: commune enim quod sit, datur ei, qui commune iuuerit: honos autem commune est: non enim contingit, vt aliquis simul pecuniam cogat e cura rerumpublicarum, & honores consequatur: cunctis enim in rebus minus habere nemo patitur: ei igitur, qui damni aliquid accipit in re familiari, honorem tribuunt, atque ei, qui capitur donis, pecuniam: quod enim pro dignitate fit, adaequat ac tuetur amicitiam, vt dictum est: sic igitur, qui sunt inaequales in amicitia, se gerere debent: officiumq; eius est, qui pecunia, aut virtute adiutus est, honore illa compensare, reddendo, quod facere potest.

CONSTITVIT sententiam suam, qua tradidit, diuersas hominum fortunas, condicionesq; in amicitia colēda, longe alijs rebus ornari, ac compensari debere: vtiturq; exemplo rerumpublicarum, quae custodiunt hoc diligenter: neque enim illae (vt ait) morem habent, honorem tribuere illis, qui nihil commodi, vtilitatisq; attulerint communi ciuitatis, quod recte, ordineq; ipsas facere significat, dicens: commune namque, scilicet bonum, tribui decet homini, qui commune iuuerit, commune scilicet ciuitatis beneficijq; aliquid in remp. contulerit. Addit autem, quod requirebatur ad concludendum: huiuscemodi quiddam esse honorem, idest commune, publicumq; bonum: significat autem, eos valde peccaturos, qui putarint se vna, atq; eadem opera sua, in publicum collata, & honorem adepturos, & domum pecunia expleturos: contra autem inquit, cūctis in rebus minus, quam deceat, habere; iacturamq; simul facere, & pecuniae, & honoris nemo ferret; quare inquit, huiuscemodi hoc esse praeclare intelligentes, liberae ciuitates, ac reges, ciui, qui damnum acceperit in re familiari, dum seruit reipublicae, tribuunt honorem: cupido autem pecuniae, atq; auaro pecuniam. Post hoc redit auctor ad id, quod in manibus nunc habet, atq; inquit, idem fieri illic debere, vt qui studio amici virtute auctus sit, aut pecunia, cōcedat meliori, & benigniori honorē, & cultum, atq; ita compēset acceptum beneficiū: quod omnino fieri in amicitia inaequaliū personarū debet; qđ enim pro dignitate fit, & vt vera ratio postulat, adaequat, tueturque amicitiā, vt supra se affirmasse dicit, quae amicitia aliter frāgeretur, atq; extingueretur.

Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ᾽ ἀξίαν· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐν πᾶσι, καθάπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς, καὶ γονεῖς· οὐδεὶς γὰρ τὴν ἀξίαν ποτ᾽ ἂν ἀποδοίη· εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεραπεύων ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ.

Quod fieri enim potest, amicitia requirit, non quod aestimatio vult accurate: neque enim fieri potest hoc in cunctis rebus, exempli causa in honoribus erga Deos, & parentes: nemo enim vnquam par pro pari redderet, qui autem pro viribus colit ipsos, is probus esse videtur.

PRAECIPIT, vt arbitror, id quod contra diceret quispiam: iussisse ipsum, vt haec officia adaequarentur, id tamen aliquando praestari non posse, quare oportere inquit, in compensandis beneficijs, id praestare, quod aliquis potest, naturamque hanc esse amicitiae, vt contenta sit ijs, quae possunt effici ab amico, nec praeterea requirat aliquid, poscatque sibi par pro pari reddi, quod si etiam velit aliquis efficere, coneturque in omnibus rebus id ipsum impetraturum, negat, veluti inquit in Dijs immortalibus honorandis,

ac parentibus; quãuis enim omnia faciat aliquis, non tamen valebit aestimationem, dignitatemq; beneficiorum illorũ adaequare, ac par pro pari reddere: qui tamen pro viribus eos coluerit, existimatur officio functus esse, laudatur, ac vir probus putatur.

Διὸ κἂν δόξειεν οὐκ ἐξεῖναι υἱῷ πατέρα ἀπείπασθαι: πατρὶ δ᾽, υἱόν: ὀφείλοντα γὰρ ἀποδοτέον: οὐθὲν δὲ ποιήσας, ἄξιον τῶν ὑπηργμένων δέδρακεν: ὥστ᾽ αἰεὶ ὀφείλει: οἷς δ᾽ ὀφείλεται, ἐξουσία ἀφεῖναι, καὶ τῷ πατρὶ δή.

Quapropter videretur non licere filio abdicare patrem: patri autem, filium, ius esse: qui enim debet, reddere debet: quamuis autem omnia fecerit, nihil dignum ijs, quae in eum a patre ceciderunt, praestiterit: quare perpetuo debet: illi vero, quibus debetur, valent dimittere, liberareq; debitores: quare patri liceat.

Hoc tamquam corollarium est; cum enim iam probasset, quod proposuerat, admonere praeterea voluit, quid nobis sentiendum esset de re non aliena prorsus a materia, de qua hic agitur, & quae aliquando, vel nimis potius saepe, in iudicium venit. Inquit igitur; Quapropter non sine causa putaret aliquis minime licere filio repudiare patrem, & veluti a se illum abdicare: contra autem in potestate parentis suum esse, depellere a se filium, ac domo extrudere: Declarare autem hoc significat, quod qui debet, cogitur soluere, & quod accepit, reddere: neq; aliter potest se e manu creditoris eripere: perpetuus autem est quasi debitor patris filius, & quamuis omnia praestiterit, non tamen potest merita patris in se adaequare, ac penitus hoc, quasi aes alienum dissoluere; contra autem inquit, illi, quibus debetur, valent liberos dimittere debitores suos, si visum ipsis fuerit: quare idem etiam patri licet, creditori profecto,

Ἅμα δὲ ἴσως οὐδεὶς ποτ᾽ ἂν ἀποστῆναι δοκεῖ μὴ ὑπερβάλλοντος μοχθηρίᾳ: χωρὶς γὰρ τῆς φυσικῆς φιλίας, τὴν ἐπικουρίαν ἀνθρωπικὸν μὴ διωθεῖσθαι: τῷ δ᾽ ἐπιφευκτὸν, ἢ οὐ σπουδαστὸν, τὸ ἐπαρκεῖν, μοχθηρῷ ὄντι: εὖ πάσχειν γὰρ οἱ πολλοὶ βούλονται: τὸ δὲ ποιεῖν, φεύγουσιν, ὡς ἀλυσιτελές. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

Simul autem nemo fortasse vmquam seiungeret se a filio, nisi ille modum omnem transiret in omni genere prauitatis: praeter enim naturalem amorem mos hominum, non depellere a se, quod opis adminiculiq; vim habet: huic vero fugiendum est, aut saltem non studendum suppeditare, cum prauus ille sit: magna enim pars hominum boni aliquid potius accipere vult: deferre autem alijs, fugiunt, tamquam inutile. De his igitur satis dictum sit.

Adiungit alind, quod & ipsum idem recte atque ordine fieri posse ostendit; est autem hoc. Neminem patrem consensu omnium huc peruenturũ esse, domoq; eiecturum filium, nisi ob insignem aliquam eius improbitatem, quod duobus argumentis huiuscemodi esse, significat, quorum prius est, a natura profectum esse amorem parentum in liberos: innatumq; ipsis, qui facit, vt magis potius ipsos diligant, quàm deceat, ne dum tanto odio prosequantur: alterum autem, non esse consuetudinis hominum, naturaeq;, depellere a se atq; exturbare opem & adiumentum, quod ipsis paratum, promptumq; sit, cum tempus venerit; vt enim pater aluit filium prima aetate, ita filius debet auxilium ferre parenti seni, quo bono si se priuaret, male sibi, vtilitatibusq; suis consuleret; huiuscemodi autem suppeditare, cum tam prauus sit, patri fugiendum est, aut si non omnino declinandum; saltem non summo studio procurandum: magna namque pars mortalium, idest homines, qui natura non sunt moderati, neq; bonis artibus instructi student vtilitatibus suis: conferre autem beneficia in alios fugiunt, vt noxium, ac detrimentosum suis fortunis; neq; enim praestari id potest sine labore multo, ac iactura aliqua, damnoq; rei familiaris. Διωθεῖσθαι valere detrudere aliquid a se, ac repudiare: diciq; non solum de rebus malis, verum etiam de bonis, certum est, quod exemplo etiam Plutarchi hoc plane perspicitur in vita Lysandri, narrat enim eum rogatum a Cyro, an vellet διωθεῖσθαι τὰς παρ᾽ αὐτοῦ φιλοφροσύνας, idest benignitatem, & promptum in eum iuuandum animum.

PETRI VICTORII COMMENTARII

IN IX. LIBRVM ARISTOTELIS De moribus ad Nicomachum.

ΕΝ ἁπάσαις δὲ ταῖς ἀνομοειδέσι φιλίαις, τὸ ἀνάλογον ἰσάζει, καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται, οἷον καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ: τῷ σκυτοτόμῳ ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων, ἀμοιβὴ γίνεται κατ' ἀξίαν: καὶ τῷ ὑφάντῃ, καὶ τοῖς λοιποῖς: ἐνταῦθα μὲν οὖν πεπόρισται κοινὸν μέτρον, τὸ νόμισμα: πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται.

IN cunctis autem dissimilium formarum amicitijs proportio adaequat, & tuetur amicitiam, vt traditum est, veluti in amicitia ciuium inter se: sutori pro calceis commutatio fit, vt aestimatio requirit, eodem pacto & textori, & ceteris: hic igitur communis mensura comparata est, nummus, ad quem cunctae res referuntur, atque hoc metimur.

INITIO posterioris huius de amicitia libri, ostendit, quid requiratur ad tuendum genus id amicitiae, quo iuncti sunt inter se homines diuersarum artium, ac condicionum, quare facilius in eas irrepunt cōtrouersiae, ac querimoniae: remedium autem huius ingentis mali esse inquit, & quod tamquam in vita ipsas retinet, si ponderatis, ea mensura, qua id effici potest, ipsorum operibus, ac studijs, redactae fuerint ad aequalitatem quandam, id quod in praecedente quoque libro se significasse tradit: vsu autem hoc venire non in vno tantum genere ipsorum, sed in cunctis affirmat. Primum autem hoc fieri monstrat in vulgaribus amicitijs, & quibus copulati sunt inter se leuiter, qui eandem vrbem incolunt: hoc enim amicitiae genus arbitror, ipsum intelligere, cum vocauit ipsam πολιτικήν, vt exemplis quoque, quibus vtitur, videtur declarari: neque enim posset sutor par calceorum cum fabro domus permutare, cui longiore spatio temporis opus fuit ad humilem etiam casam aedificandam, nisi proportio adhiberetur, atq; ita res compensaretur: dijungeretur enim ilico consortium ipsorum; & tamquam imago haec amicitiae. Idem autem vsu venire docet in alijs artibus, & ijs, qui tractant ipsas, vt textore, & ceteris opificibus, quos tamē minus laborare oportere significat, cum studio prudentium vi-

rorum excogitata sit ratio, qua hoc commode fiat, mensuraq; commonis in oenta, praestans hoc; illa autem est nummus, aesque sigoatum, atque argentum; ad quam mensuram ioquit, moris esse cuncta referri ac redigi; quaque res dispares, ac valde dissimiles metiri homioes consuesse; Vt autem prope extremum prioris horum libri, de aestimatione rerum loquens, ait, ipsam adaequare, ac conseruare amicitiam, ita nunc, iisdem paene verbis vtens, idem efficere, tuerique amicitiam proportionem adhibitam.

Ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ, ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ, ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, οὐδὲν ἔχων φιλητὸν, εἰ οὕτως ἔτυχε: πολλάκις δὲ ὁ ἐρώμενος, ὅτι πρότερον ἐπαγγελλόμενος πάντα, νῦν οὐδὲν ἐπιτελεῖ.

In amatoria autē amicitia aliquādo quidē amator insimulat illū, cuius amore incensus est, quod, cum praeter modum eum amet, non redametur ab ipso, nihil in se habens dignum quod ametur, si forte ita casus tulit: saepe etiam qui amatur, accusat amatorem suum, quod, cum prius omnia polliceretur, nūc nihil eorum praestet.

IN VIII. quoqoe horum librorum vsus est exemplo huius amicitiae, qoo loco disseruit de amicitia, qua iuncti forent ioter se contrarij homines, & longe alios fines in coniuoctione illa sua habeotes, ioquit, eo trahi posse ob similitudinem amatorem, & delicias ipsius: illi enim quoque intelliguntur contrarij inter se esse, eum eorum alter, formosus, alter, deformis sit: hic igitur quoque, vbi praecipit de querelis, amicitias disturbantibus, eodem redijt; narratque, hos ambos aliquando oon sine causa queri de amore hoc seeum copulatis: quandoque enim ioquit, amatorem accusare puerum, cuius amore flagrat, quod cum mirifice ipse eum amet, non mutuo diligitur ab illo, cuius postulatum, stultom admodom esse significans auctor dicit, contingere aliquando, vt qui nihil in se habeat dignum, quod ametur, ita quoque loqoatur: nam forma placere ipsum non posse apertum est: declarari autem hoc exemplo in cordis amore, iotimeque peccari voluerunt interpretes, com tribus posse modis amicitiam violari io compensandis officijs putent hic tradere *Aristotelem*, quorum primus hic est, Specimen autem eius, visque magna qoerelarum, incassum iactatarum est Corydon Virgilianus, qui hoc pacto iniuriam se accipere putabat, quia despiceretur. Saepenumero etiam inquit Aristoteles deliciae, atque amores queruntur de amatore suo, qui, cum prius, antequam scilicet expleret desiderium illud suum acre, maria & montes polliceri soleret, nihil postea eorum praestaret, nec promissa donis datis, muneribusque seruaret, quem secundom modum esse voluerunt, quia rebus extra positis hoc efficitur, aut desideratur. Cū dixerit, in amore, qui tamquam modum nullum seruet, indicando, ὑπερφιλῶν, frequens est aliquod verbum, ita iunctum, in Attico sermooe, vt Xeoophon quoque in primo libro ἀπεσμυγμένου..., vsurpauit ὑπερεσθίειν, & ὑπερπονεῖν, cum incontinenter comedere, & immodice laborare ostēdere vellet, & ooster iofra, hoc ipso in lib. ὑπεραγαπᾶν.

Συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὰν ὁ μὲν, δι' ἡδονὴν φιλῇ τὸν ἐρώμενον: ὁ δὲ, διὰ τὸ χρήσιμον τὸν ἐραστὴν: ταῦτα δὲ μὴ ἀμφοῖν ὑπάρχῃ: διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης, διάλυσις γίνεται: ἐπειδὰν μὴ γίνηται, ὧν ἕνεκα ἐφίλουν: οὐ γὰρ αὐτοὺς ἔστεργον, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα, οὐ μόνιμα ὄντα: διὸ τοιαῦται καὶ αἱ φιλίαι: ἡ δὲ τῶν ἠθῶν καθ' αὑτὴν οὖσα, μένει, καθάπερ εἴρηται.

Eueniunt autem huiuscemodi tunc, cum eorum alter ob voluptatem amauerit puerum, quem amat: hic vero amatorem propter vtilitatem: haec autem ambobus non contigerint: cum enim amicitia conflata initio fuerit propter haec, nascitur dissolutio, postquam non extiterint ea, quorum gratia amabant: non enim semet ipsos amabant, sed quae in ipsis tunc erant, quae stabilia non sunt: vnde tales sunt etiā amicitiae: amicitia autē, cuius solum, ac fundamentū sunt mores, cum per se sit, manet, solidaq; est, vt dictum a nobis est.

FONTEM harum querelarum, & vnde illae erumpant, monstrat, contingereque hoc ait, quan-

quando idem finis amborum non extiterit, cum ipsorum alter, idest amator, voluptatem sitiat; alter vero fructus atque emolumenti cupidus sit; auarus inquam puer ille, quem amat; ipsa autem neuter ipsorum consequutus sit: cum enim inquit, propositum illud habeat amicitia haec, statim minuitur, ac dissipatur, cum minime haec consequuti fuerint, quae impulerant ipsos ad eum amorem: neque enim inquit, fuit tempus vllum, quo se illi vere diligerent, sed amabant, quae in ipsis tunc existebant, minime firma, nec stabilia: amator linguam, florem illum aetatis: puer autem, largum in se, ac liberalem animum amatoris: quapropter, inquit, huiusmodi etiam sunt, idest fragiles, ac caducae amicitiae horum. Quod sequitur apud auctorem. ἡ δὲ τῶν ἠθῶν, καθ᾽ αὑτὴν οὖσα, μένει, ita accipio, vt pertineat ad eandem amicitiam declarandam, qua iuncti sunt inter se amator, deliciaeque ipsius: vsu enim venit aliquando, vt ipsa quoque maneat, cum pura atque integra est; neque colitur propter explendam libidinem, aut fructum inde aliquem, commodumque auferendum: sed propter morum, ingenijque similitudinem; nam quod addidit, nunc, hoc a se antea dictum fuisse, intelligit locum eum, in quo primum superiore in libro, de ipsa praecepit: vt sus enim quoque illic est, in alijs ijsdem, quibus hic, verbis, quae sunt haec; πολλοὶ δ᾽ αὖ διαμένουσιν, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἤθη στέρξωσιν, ὁμοήθεις ὄντες. Non me fallit autem Argyropylum, reliquosque interpretes aliter locum accepisse, qui putarunt illis paucis verbis significari perfectam amicitiam, & quae virtute constat: etsi enim hic duarum amicitiarum meminerat, non tamen appellauerat, aut iucundam, aut vtilem, quae cum vera diuiduntur; sed ciuilem, communemque & amatoriam hanc,

Διαφέρονται δὲ καὶ ὅταν ἕτερα γίνηται αὐτοῖς, καὶ μὴ ὧν ὀρέγονται· ὅμοιον γὰρ τῷ μηθὲν γίνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίενται μὴ τυγχάνῃ· οἷον καὶ τῷ κιθαρῳδῷ ὁ ἐπαγγελλόμενος, καὶ ὅσῳ ἄμεινον ᾄσειεν, τοσούτῳ πλείω· εἰς ἕω δ᾽ ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις, ἀνθ᾽ ἡδονῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη: εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος τοῦτο ἐβούλετο, ἱκανῶς ἂν εἶχεν: εἰ δ᾽ ὁ μὲν, τέρψιν: ὁ δὲ, κέρδος: καὶ ὁ μὲν ἔχει: ὁ δὲ μὴ, οὐκ ἂν εἴη τὰ κατὰ τὴν κοινωνίαν καλῶς: ὧν γὰρ δεόμενος τυγχάνει, τούτοις καὶ προσέχει: κἀκείνου γε χάριν ταῦτα δώσει,

Litigant autem inter se quoque amici, cum longe alia sibi euenerint, & non ea, quorum desiderio tenentur; simile namque est, ac si nihil extiterit, quotiescunque id, quod appetit, consecutus non fuerit: veluti ille, qui citharoedo pollicitus est, ac quanto melius cecinerit, tanto plura: mane autem promissa poscenti, pro voluptate se voluptatem reddidisse ait: si autem vterque ipsorum hoc voluisset, satis se res habuisset: si vero hic quidē oblectationem, alter autem lucrū: atque ipsorum alter tenet, alter vero minime, res belle se non habebit in communione: quibus enim eget aliquis, haec curat: atque illius obtinendi gratia, haec dabit.

TERTIVM hoc quiddam est, quod parere tradit in vulgaribus amicitijs querelas, & altercationes; cum tribuitur sane aliquid pro opera, & studio eius, qui effecerit, quod rogatus sit, non tamen illud ipsum, quo egebat, & quod inde se ablaturum sperabat; perinde enim hoc esse auctor inquit, atq; nihil accipere, cum non adipiscitur aliquis id, quod vehementer cupiebat. Exemplum autem, quo vtitur ad rem declarandam satis planum, & apertum est; illosit enim ille citharistae lepide, quicunque fuit, ac sine sumptu expleuit desiderium suum. Ostendit Aristoteles, non esse hanc veram rationem compensandi beneficium, cum diuersae voluntates eorum forent: rectumque hoc futurum fuisse, si idem ambo animo expetissent; cum vero ipsorum alter oblectationi, suauitatique studeret; alter vero quaestui, vnusque ipsorum obtinuerit, quod cupiebat: alter vero frustratus eo sit, quae fieri oportebat in ea communione, consortioque, exitum non habuerunt; nec belle administrata sunt; naturam enim, consuetudinemque hominum esse affirmat, vt illud, quo egere se putat, mortalis omnis amet, & illius impetrandi gratia omnia gerat: reliqua autem non magnopere attendat.

Τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστί; τοῦ προϊεμένου, ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ, ὅπερ φασὶ καὶ Πρωταγόραν ποιεῖν: ὅτε γὰρ διδάξειεν ἃ δήποτε, τιμῆσαι τὸν μαθόντα ἐκέλευεν, ὅσου δοκεῖ ἄξια ἐπίστασθαι, καὶ ἐλάμβανε τοσοῦτον: ἐν τοῖς τοιούτοις δ᾽ ἐνίοις ἀρέσκει τὸ, μισθὸς δ᾽ ἀνδρί.

Aestimationem autem ponere verius est, an eius, qui liberalius in hoc fuit, siue illius, qui antea accepit? qui enim non astringit fidem, videtur permittere illi id, quod aiunt, Protagoram facere solitum: quando enim docuisset, quodcumque illud foret, iubebat, qui didicisset, aestimare, quanto pretio digna viderentur ipsi, quae sciret, tantumq; accipiebat: in huiuscemodi autem non nullis satis est illud, Merces autem viro.

QVAESTIONEM quandam, in beneficijs remunerandis liberaliter datis, existere ostendit, quae sollicitaret eos, qui recte hoc tractare vellent, aditumque obstruere litibus; eamque dissoluit; est autem ipsa, cuius potissimum partes sint definire, quantum pro quolibet opere reddendum sit: vtrum eius, qui in hoc largus, & tamquam effusus fuit, siue illius, qui prior accepit; qui enim inquit, non curauit astringere fidem illius, quem adiuuat, quasi vinculo aliquo, sed remisit id, videtur, permittere hoc egenti, velleque arbitrij eius esse hoc facere, exemplo autem declarat, quid intelligat; narratq; hoc efficere solitum Protagoram, magnum illum Sophistam: quando enim tradebat adolescentibus, quos infatuabat, inanem illam suam doctrinam, iubebat eum, qui iam didicisset, cuiusmodi illa forent, aestimare, quanto pretio digna putaret, quae percepisset, tantumque sibi mercedis loco dari aequum esse aiebat. Quam callida autem foret ratio haec nullum negotium est videre: adolescentes enim illi cogebantur honoris sui causa, magni ea aestimare, in quibus perdiscendis plurimum studij, laborisque consumpsissent, vt apud alios quoque alicuius pretij forent. Memoriae autem proditum est, hunc ipsum Abderitem Sophistam, & Gorgiam itidem Leontinum, ope illius suae inanis sapientiae, magnas diuitias consecutos esse. Addit auctor, in huiuscemodi rebus metiendis, quibusdam placuisse praeceptum illud, quod Hesiodus inclusit in primum librum de rebus rusticis: nam auctorem huius sententiae fuisse Pittheum Troezenium, disertum illum & castum in primis virum, qui optima disciplina imbuit Hippolytum, Plutarchus scripsit, dixisse Aristotelem. In libris quoq; de moribus ad Eudemum, philosophus versum hunc citauit, quo loco itidem plenum non posuit, nam integer est; μισθὸς δ᾽ ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἄρκιος ἔστω; idest amicum hominem pretio dicto contentum esse debere, nec plus poscere.

Οἱ δὲ, προλαβόντες τὸ ἀργύριον, εἶτα μηθὲν ποιοῦντες, ὧν ἔφασαν, διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἐπαγγελιῶν, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασι γίνονται: οὐ γὰρ ἐπιτελοῦσιν ἃ ὡμολόγησαν: τοῦτο δ᾽ ἴσως ποιεῖν οἱ σοφισταὶ ἀναγκάζονται, διὰ τὸ μηθένα ἂν δοῦναι ἀργύριον, ὧν ἐπίστανται: οὗτοι μὲν οὖν, ὧν ἔλαβον τὸν μισθὸν, μὴ ποιήσαντες, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασιν εἰσίν.

Qui autem, antea accepta pecunia, deinde nihil eorũ effecerunt, quae affirmarunt, quia nimis magna polliciti sunt, merito accusantur: neque enim ad exitum perducunt, quae promisere, hoc autem fortasse facere coguntur sophistae: neminem enim inuenirent, qui pecunia emeret ea, quae illi sciunt: hi igitur minime efficientes ea, quorum mercedem acceperunt, incurrunt in eos, qui de ipsis quaeruntur.

SEQVITVR apud auctorem, eos, qui prius pecuniam, mercedemque acceperunt, postea nihil eorum gerunt, quae polliciti sunt, atque id, quia multo plura prae se facturos tulerunt, quam vere praestare possent, culpae affines esse, meritoque inuenire, qui ipsos insimulent, quod adiungit, Sophistas necessario cogi facere; cum enim cupidi pecuniae sint, viamque eam vnam habeant quaerendi ipsam, nisi ostentarent illam suam exilem scientiam, neminem inuenirent, qui emeret eam, tenui etiam pretio, vnde augent, & amplificant

cant ipsam; quare inquit Aristoteles, hi, cum minime absoluant ea, pro quibus tradendis pecuniam acceperunt, merito accusantur.

Ἐν οἷς δὲ μὴ γίνεται διομολογία τῆς ὑπουργίας, οἱ μὲν δι' αὑτοὺς προϊέμενοι, εἴρηται ὅτι ἀνέγκλητοί εἰσι; τοιαύτη γὰρ ἡ κατ' ἀρετὴν φιλία: τὴν ἀμοιβήν τε ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν: αὕτη γὰρ τοῦ φίλου, καὶ τῆς ἀρετῆς: οὕτω δ' ἔοικε καὶ τοῖς φιλοσοφίας κοινωνήσασιν: οὐ γὰρ πρὸς χρήμαθ' ἡ ἀξία μετρεῖται: τιμή τ' ἰσόρροπος οὐκ ἂν γένοιτο: ἀλλ' ἴσως ἱκανὸν, καθάπερ καὶ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς γονεῖς τὸ ἐνδεχόμενον.

Eorum autẽ, in quibus consensus, pactumq; non intercesserit operae, ac ministerij, illos quidẽ, qui volentes non astrinxerunt fidem, sed hoc facere remiserunt, dictum est, causam non habere accusandi alteros: huiuscemodi enim est amicitia propria virtutis: compensatioq; facienda est, spectata electione: haec enim amici est, & virtutis: sic enim par est se gerere cum his, qui communicant nobiscum studijs sapientiae: neque enim dignitatis ipsius iusta mensura est pecunia: pretiumq; ipsius par, atq; aequale non inueniretur, sed fortasse satis est, ita se gerere, veluti erga Deos, & parentes, quantum quisque potest.

Docet quid constituendum sit in beneficijs acceptis compensandis; illa autem non sunt eius generis; vsu enim venit aliquando, vt, qui opera alicuius vti volunt, non paciscantur cum ipso, quid mercedis pro illa dare velint: alij autem sunt, qui praemium laboris illius, atque operis statuunt. Primum igitur ostendit, quomodo se gerere debeant illi, quibus de mercede non conuenit cum ijs, qui tamquam eos conduxerunt, nec fidem eorum astrinxerunt, aliquo tamquam vinculo, ipsosque merito queri non posse tradit, id quod supra significauit; si se postea exigue, atque minute tractatos putarint, cum huiuscemodi sit hoc: ipsumque praestet vera, perfectaque amicitia; quare non esse dubium ostendit, quin compensatio administranda sit pro voluntate, & studio eius, qui beneficium dedit; neque enim tam res ipsa spectanda est, quam videndum, quo animo ille, qui adiuuit, id praestitit: inueniuntur enim non nulli, qui magis inanis laudis ac gloriae aucupandae causa, conferunt in quempiam beneficij aliquid, quam quod ipsis prodesse studeant, hanc autem compensationem esse addit, quae propria est amici, atque ab eo expectari debet. Eandem autem esse adiungit, nec dissimilem ipsi vllam in partem, si officio fungi volunt, cõpensationem eam, quam expectant, qui tradunt aliquibus bonas artes: socijque sunt inter se optimorum studiorum: neque enim pecunia opera illorum, fructusque, qui inde capitur, adaequati potest, ac, siquis pretium iustum huius operae indagaret, frustra in eo operam poneret: neque enim extat vllum: quare inquit, non est alienum, ita satisfieri huic officio, existimare ea ratione, qua se gratos ostendunt, memoresque tantorum beneficiorum, homines erga Deos immortales, ac parentes suos, idest contenti esse illo, quod fieri ab ipsis commode potest. Quod mercedem parem aequalemque vocauit ἰσόῤῥοπον: apparet verbum translatum esse a libra, in cuius lances, cum par onus impositum fuerit, in neutram partem feruntur. Eodem pacto Graeci, historiae scriptores, appellant μάχην ἰσόῤῥοπον cum victoria in neutram partẽ inclinat: nos patrio sermone huiusce modi res, ab eadem libra ad eas translato nomine, bilanciata appellamus.

Μὴ τοιαύτης δ' οὔσης τῆς δόσεως, ἀλλ' ἐπίτινι, μάλιστα μὲν ἴσως δεῖ τὴν ἀνταπόδοσιν γίνεσθαι, ἀμφοῖν δοκοῦσαν κατ' ἀξίαν εἶναι: εἰ δὲ τοῦτο μὴ συμβαίνοι, οὐ μόνον ἀναγκαῖον εἶναι δόξειεν ἂν τὸν προέχοντα τάττειν, ἀλλὰ καὶ δίκαιον: ὅσον γὰρ ἂν οὗτος ὠφελήθη, ἢ ἀνθ' ὅσου τὴν ἡδονὴν εἵλετ' ἂν, τοσοῦτον ἀντιλαβὼν ἕξει τὴν παρὰ τούτου ἀξίαν: καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται γινόμενον.

Cum autem quod fuerit datum, & in aliquem collatum, non hoc animo praebitum fuerit, sed vt pro ipso aliquid accipiatur: maxime quidem fortasse oportet compensationem fieri, quae ambobus videatur pro dignitate esse; quod si hoc

non

non contigerit, non solum necessarium videretur esse illum, qui prius accepit, quantum reddendum sit, statuere, verum etiam iustum: quantum enim hic adiutus est, meliorq́ factus, & quanti voluptatem illam cepisset, tanto pro illo accepto habebit ab hoc iustam mercedem; in rebusq́ venalibus plane cernitur hoc seruari.

TRANSIT ad alterum genus compensationis ornandum: quomodoque citra vitium administrari debeat, declarandum: nisi igitur inquit, tali animo datum fuerit, quod praebetur, idest largiore, & ad liberalitatem procliuiore, sed praemio pacto, praecipue oportet compensationem fieri, probatam ambobus, & quae putetur digna re praebita: primumq; concessa: si autem hoc sit, non contingeret, vt ambobus scilicet de illo conueniat, sed discordent inter se, non solum necessarium esse videri posset, verum etiam iustum, eum, qui prius rem tenet, statuere, definireque, quod pro illa reddi debet: videndum enim esse, inquit, vt recte hoc fiat, quantum fructus, emolumentique suis in rebus is acceperit, siue quanti emisset voluptatem eam, cuius compos factus est: & si tantum acceperit, nactus erit verum pretium, mercedemque aequam earum rerum. Simili praeterea vlus est ad rem magis declarandam: dicit enim, idem hoc fieri in rebus venalibus; quaerit enim emptor, quanti ea res sit; venditor autem plus iusto petit, tunc emptor, cum secum viderit, quid commodi, voluptatisque inde capere possit, pretium statuit.

Ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶ νόμοι, τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι: ὡς δέον, ᾧ ἐπίστευσε, διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον, καθάπερ ἐκοινώνησεν: ᾧ γὰρ ἐπετράφθη, τοῦτον οἴεται δικαιότερον εἶναι τάξαι τοῦ ἐπιτρέψαντος: τὰ πολλὰ γὰρ οὐ τοῦ ἴσου τιμῶσιν οἱ ἔχοντες, καὶ οἱ βουλόμενοι λαβεῖν: τὰ γὰρ οἰκεῖα, καὶ ἃ διδόασιν, ἑκάστοις φαίνεται πολλοῦ ἄξια: ἀλλ' ὅμως ἡ ἀμοιβὴ γίνεται πρὸς τοσοῦτον, ὅσον ἂν τάττωσιν οἱ λαβόντες: δεῖ δ' ἴσως οὐ τοσούτου τιμᾶν, ὅσου ἔχοντι φαίνεται ἄξιον, ἀλλ' ὅσου πρὶν ἔχειν, ἐτίμα.

Quibusdam etiam in locis sunt leges, contractuum, qui sponte fiunt, iudicia non fieri: quasi oporteat, cui fidem habuerit, dissolui cum eo, vt communicauit: cuius enim arbitrio res permissa est, hunc existimat aequiorem esse, qui statuat, quàm illum, qui permiserit: multa namque sunt, quae non tanti aestimant, qui habent, & qui accipere volunt: sua enim propriaq́, & quae dant, singulis videntur esse magno pretio digna: sed tamen compensatio fit cum hoc, quanti statuerint, qui acceperunt: decet autem fortasse non ita existimare, quanti, postquam habet, dignum apparet, sed quanti, prius quàm haberet, aestimabat.

ADDIT praeterea, quod idem praestat, quibusdam in locis extare leges, quae vetant de huiuscemodi tamquam permutationibus aliquorum inter se sponte, liberaliterque administratis, iudicia fieri, neque magistratum vllum has causas suscipere, quasi rectum sit, huiuscemodi omnem, cui fidit, cum eo, vt coepit, dissoluere illum, tamquam contractum eodemque animo, quo initio instituit, idest prono ad fidem illi habendam; illum enim, cui res commissa est, magis iuste putauit, posse hoc definire, & quasi metiri, quam illum, qui commisisset, rationem hanc secutus; quod plerumque mortales non tanti aestimant res, post quam adepti sunt, atque iam tenent, quanti aestimabant, cum eas optabant, adipiscique studebant. Quid autem aequius sit magisque accedere ad veritatem ipsam arbitretur, aperit, dicens, magis fortasse iustum esse, non tanti aestimare, quanti aestimanda videtur ei, qui eam tenet, sed quanti prius aestimabat, quam ea potitus esset.

Ἀπορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ τοιάδε; οἷον πότερα δεῖ πάντα τῷ πατρὶ ἀπονέμειν, καὶ πείθεσθαι, ἢ κάμνοντα μὲν, ἰατρῷ πιστέον: στρατηγὸν δὲ χειροτονητέον τὸν πολεμικόν: ὁμοίως δὲ φίλῳ μᾶλλον, ἢ σπουδαίῳ, ὑπηρετητέον, καὶ εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται.

Huiusce-

Huiusceмodi etiam quaedam nos dubios, atque incertos habent. ceu vtrum decet, patri omnia tribuere, cunctisque in rebus ipsi obtemperare: an aeger medico parere debet: ducemque exercitus creare suffragio suo peritum belli: eodemque pacto amico ne magis, an bono viro inseruiendum sit: & illi ne, qui beneficium dederit, gratia referenda sit, siue sodali praebendum, si facultas non sit ambobus.

Vt autem dubitari metito posse de illo, qnod proxime ostenderat, significauit, ita exoriri alias non paucas quaestiones in his rebus, officijsque amicorum inter se tuendis, testatur; quae non sine causa sollicitarent eos, qui peccare nollent in ipsis, & ab omni culpa abesse. Primum igitur inquit, dignum esse, de quo aliquis dubitet, an filium deceat cuncta patri, sine discrimine vllo, tribuere: exempli causa omnes gradus honoris suffragio suo: eodemque pacto obtemperare illi omnibus in rebus, siue potius aegrotus filius debeat parere medico, quam parenti: contingit enim saepe, vt pater metuat curationes quasdam, vt periculosas vitae filiorum: exempli causa, missionem sanguinis; similiterque videntur partes eius esse, deligere potius ducem exercitus peritum rei militaris, imminente reip. bello periculoso, & duro. Eodemque pacto inquit, quae altera quaestio est, amico potius, quã probo viro pecunia subueniendum, temporique ipsius seruiendum; &, quae tertia, beneficium ei, qui prius in te beneficus fuit; potius reddendum, quam sodali dandum; si facultas tibi non sit vtriusque ornandi, studioque tuo, ac pecunia ambobus opitulandi. Vt autem in deligendo imperatore, non esse attendendum docuit officium, amicitiamque filij erga patrem, ita etiam vtilitatem publicam anteponendam esse constat priuatis inimicitijs, quod fecisse narrauit M. Cicero C. Fabricium, qui hominem sibi inimicum, consulem fecit bello magno, & graui: nec solum inimicum, verum etiam male audientem, & infamem auaritia, & furtis: atque id, quia sciebat egregie fortem esse, & bonum imperatorẽ. Videndum igitur est, quid tempora postulent, atque id conuenite, & rectum esse existimandum.

Ἆρ' οὖν πάντα τὰ τοιαῦτα ἀκριβῶς μὲν διορίσαι οὐ ῥάδιον: πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφορὰς: καὶ μεγέθει, καὶ μικρότητι, καὶ τῷ καλῷ καὶ ἀναγκαίῳ: ὅτι δὲ οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον, οὐκ ἄδηλον.

Numquid igitur huiusceмodi omnia accurate definire facile non est: multas enim, atque omnis generis habent in se differentias: & magnitudine, & paruitate, atque etiam quod ob dignitatem a se gesta sunt, siue necessitate sibi imposita: non oportere autem nos eidem omnia reddere, obscurum non est.

Videt se premi varietate inconstantiaq; harum rerum, & quasi dolet non posse, vt vellet, mosque ipsius in certioribus rebus est, exquisite haec tradere; id quod significat nasci vitio ipsarum, non sua vlla culpa, quae multis, varijsque de causis immutantur, cum partim earum magnae sint; partim autem pusillae, eodemque pacto quaedam decoris, dignitatisque non parum habeant: quaedam autem necessitatem secum ferant: nam minime esse cuncta vni, eidemque tribuenda, planum, & apertum esse testatur,

Καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας, ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις: καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει, ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον.

Et beneficia quidẽ accepta potius plerumque referẽdũ est, quam sodalibus gratificandum: & tamquam mutuo acceptam pecuniam, cui debet, reddendam potius, quam sodali dilargiendam.

Repetit non nnlla eornm, quae supra ostenderat, scrupulum inijcere in pectora multorum; accuratiusque docet, quid consilij a nobis de ipsis capiendũ sit. Primum igitur praecipit in vniuersum beneficia, quae accepimus reddenda nobis esse potius, quam pecunia illa, operaque nostra gratificandum sodalibus: quod si perpetuum non sit, plerumque tamen seruari debere; id quod simili probat, ostendens hoc custodiri in aere alieno: pecuniam

niam enim mutuo acceptam reddendam ei, vnde acceperis, potiusquam sodali eandem commodandam.

Ἴσως δ' οὐ τοῦτο ἀεί: οἷον τῷ λυτρωθέντι παρὰ λῃστῶν, πότερον τὸν λυσάμενον ἀντιλυτρωτέον, κἂν ὁστισοῦν ᾖ, ἢ καὶ μὴ ἑαλωκότι: ἀπαιτοῦντι δὲ, ἀποδοτέον, ἢ τὸν πατέρα λυτρωτέον: δόξειε γὰρ ἂν καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα.

Fortasse autem neque hoc semper: veluti ei, qui redemptus fuerit a praedonibus, vtrum redimendus sit, qui eum soluit, qualis qualis ille sit, siue quamuis captus non sit: repetenti autem, reddere oporteat, an pater pecunia illa ipsi redimendus sit: videri enim posset, eum magis patrem redimere oportere.

Cvm autem hoc iam monuisset, tamquam mutato consilio, inquit, fortasse hoc perpetuum solidumque non esse; indicatque, quomodo variari id, immutarique possit, fingens huiuscemodi quendam casum, in quo personae tres continentur, dignae aliquo modo remuneratione illa, & quae poscendi id iustam causam haberent. Exempli igitur causa inquit, si contingat, quempiam e praedonibus redemptum esse, vtrum debeat eum, qui ipsum pecunia sua redemit, si captus forte ille sit, redimere, cuicuimodi ille sit, idest quamuis ignotus ipsi sit, & nullius pretij homo, siue creditori suo, quamuis, captus a pyratis non sit, repetat tamen pecuniam suam, reddere, siue patrem ipsa, qui captus a praedonibus, in vinculisque sit, redimere: dissoluens autem hunc nodum, vt potest, ait, videri enim posset, patrem potius e praedonum manibus eripere, quam semet ipsum.

Ὅπερ οὖν εἴρηται, καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον: ἐὰν δὲ ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον: ἐνίοτε γὰρ οὐδ' ἔστιν ἴσον τὸ τὴν προϋπαρχὴν ἀμείψασθαι: ἐπειδὰν ὁ μὲν, σπουδαῖον εἰδὼς εὖ ποιήσῃ: τῷ δὲ, ἡ ἀνταπόδοσις γίγνηται, ὃν οἴεται μοχθηρὸν εἶναι: οὐδὲ γὰρ τῷ δανείσαντι ἐνίοτε ἀντιδανειστέον: ὁ μὲν γὰρ, οἰόμενος κομιεῖσθαι, ἐδάνεισεν, ἐπιεικεῖ ὄντι: ὁ δ', οὐκ ἐλπίζει κομιεῖσθαι παρὰ πονηροῦ.

Quod igitur dictum est; vniuerse quidem id, quod debetur, reddendum est, si vero quod primo datum est, eximie se protulerit dignitate, vel necessitate sibi imposita, versus haec declinare oportet. interdum enim neque par est, neque aequale illi, quod primo factum est, respondere: cum is quidē probum virum esse intelligens, beneficio ipsum affecerit: ipsi autem gratia referenda sit illi, quem arbitratur prauum hominem esse: neque enim ei, qui pecuniam mutuam dedit, interdum ipsi mutua danda est: hic namque, putans recepturum, credidit pecuniam, cum sciret, eum probum esse: hic vero, non sperat se recepturum a prauo homine.

Redit post haec ad sententiam suam confirmandam, iteratque exceptiones, quas monstrauit variare illam, ijsdem etiam verbis vtens; inquit enim. Quod igitur supra a nobis dictum est, oportet in vniuersum debitam pecuniam dissoluere, illam tamen si cuipiam dederis; intelligens ope ipsius eum gesturum esse quippiam praeclarum facinus, summaque laude dignum: siue te remedium adhibiturum ita graui alicui malo, tunc liquido potes supersedere illo officio: conuertereque huc summam illam auri. Quod sequitur non facit ad pecuniam debitam dissoluendam, sed ad beneficiū quodlibet acceptum sine culpa non compensandum ob dissimilitudinem personarum: hoc enim arbitror hic valere προϋπαρχὴν: inquit igitur aliquando contingere, vt par non sit respondere cuipiam in benignitate, & vt tu ab eo adiutus es, ita in ipsum magnum beneficium conferre, si vsu venerit, vt postea opera, studioque tuo egeat, quod aliter rectum extitisset, ac postulari merito potuisset: Rationem autem hanc suae sententiae reddit: ille namque, te probum virum esse sciens, tibi beneficium dedit: tu vero, si prodesses ipsi, prauum hominem te iuuare putares & indignum; qui bonis viris subleuaretur: si quid autem scrupuli de hoc in animo alicuius restaret,

ret, ipsum enellit simili, valde accommodato ad rem illustrandam: inquit enim, licere etiam aliquando illi, qui pecuniam mutuo a quopiam accepit, illi vicissim non credere: atque hoc, quia putans ille se ipsam recepturum, credidit iusto homini; tu vero diffidis, te recepturum ab improbo, & infido.

Εἴτε τοίνυν τῇ ἀληθείᾳ οὕτως ἔχει, οὐκ ἴσον τὸ ἀξίωμα: εἴτ' ἔχει μὲν μὴ οὕτως: οἴονται δὲ, οὐκ ἂν δόξειεν ἄτοπα ποιεῖν.

Siue igitur vere ita se res habet, non est par postulatum: siue non ita se habet: putant autem, non existimari possent res absurdas facere.

CVM decipi posse videat, & errare eum, qui tam male existimat de quopiam, indignumq; ipsum beneficio putat, ostendit nunc, quamuis etiam hoc sit: putari tamen non debere, eum, qui recusat beneficium reddere, stulte facere; nam si non errat, tanto magis vacuus est ab omni culpa, cum vero dixerit, non esse par, aequumque postulatum, intellexit contentionem hanc inter probum virum, & improbum. Similis autem valde hic locus est illi e tertio libro de arte dicendi, vbi de iureiurando agens inquit οὐκ ἴσον πρόκλησις αὕτη ἀσεβεῖ πρὸς εὐσεβῆ; quemadmodum enim illic non par esse dicit illud, ad quod vocat, & quasi inuitat impius piũ hominem: pius namque veritus, ne offendat apud Deos, etsi scit se non peierare, metuit iurare: impius vero negligens Deos, soluto animo peierat, ita homo malus probo viro, fretus bonitate illius, credit illi pecuniam: contra autem probus ille non sine causa se committere non vult fidei praui hominis, & hoc est, quod auctor hic inquit, non esse par, aequaleq; ἀξίωμα: idest postulatum: vocat enim hic ἀξίωμα, id quod illic, apte magis ei loco appellauit πρόκλησιν, quia impius se tamquã offert pio, ac proponit ipsi hanc condicionem.

Ὅπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, οἱ περὶ τὰ πάθη, καὶ τὰς πράξεις λόγοι, ὁμοίως ἔχουσι τὸ ὡρισμένον, τοῖς περὶ ἅ εἰσιν; ὅτι μὲν οὖν οὐ ταυτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον: οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διὶ θύεται, οὐκ ἄδηλον.

Quod igitur saepe a me dictum est, orationes, quae habentur de motibus animorum, & actionibus, eodem pacto continent in se certum & definitum, quo pacto habent res, de quibus habentur: non esse igitur eadem omnibus tribuenda: neque patri etiam cuncta, veluti neque Ioui cuncta imolantur, obscurum non est.

POST hoc, ne se forte aliquis insimulet, quod nihil certi de his rebus praecipiat, ostendit, hoc non sua culpa fieri, sed varietate, ac vitio harum rerum, cum omnis praeceptio, doctrinaque de vita & moribus, motibusque his animorum, atque actionibus sequatur naturam rerum illarum, exquisitaq; aut dubia sit, vt sunt certae, aut lubricae res, quas tradunt.

Ἐπεὶ δ' ἕτερα γονεῦσι, καὶ ἀδελφοῖς, καὶ ἑταίροις, καὶ εὐεργέταις, ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα, καὶ τὰ ἁρμόττοντα ἀπονεμητέον: οὕτω δὲ καὶ ποιεῖν φαίνονται: εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσι τοὺς συγγενεῖς: τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος, καὶ αἱ περὶ τοῦτο δὴ πράξεις. καὶ εἰς τὰ κήδη δὲ μάλιστ' οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπαντᾶν διὰ ταυτό.

Quia autem alia parentibus, & fratribus, & sodalibus, & ijs, qui nobis beneficij aliquid dederunt, singulis sua, propriaq́ & apta tribuenda sunt: & ita facere homines perspiciuntur: ad nuptias enim vocant cognatos: his namque genus commune est: quare & actiones, quae huc faciunt, communes sunt: & ad inferias maxime arbitrantur oportere cognatos eadem de causa conuenire.

SOLVIT modo superiorem, quam proposuit, quaestionem: dubitauit enim, an rectum sit, deceatque, cuncta patri tribuere, quae fuit prima quaestio, etsi mutato ordine non ipsam primo loco reijcit, ostendens, minime esse eosdem gradus honoris omnibus tribuendos sine discrimine vllo; neque omnes parentibus etiam a liberis, quod tamen simili confirmat,

mat, narrans, morem non esse, institutumque mortalium, vt omnes hostias imolent Ioni etiam ipsi, sed suas, & quae conueniunt naturae, maiestatique eius. Cum traditum autem atque explanatum esset, non omnia omnibus tribuenda, sed longe alia alijs, dissimilibus inter se personis, vidit, requiri a se merito posse, vt ostendat, cuius potissimum generis illa sint, quae disparibus illis danda sunt: quattuor autem genera hominum nominat, atq; inquit, singulis sua, propriaque tribuenda esse, & quae maxime congruant ipsis: fierique hoc, ac seruari multis in rebus ab hominibus vulgo commemorat, veluti inquit, ad nuptias vocant cognatos: his namq; commune genus est, & quasi coniūctio sanguinis: quare ait, quaecunq; ab ipsis geruntur eo tempore, nō propria persōoarū illarum sunt, sed cōmunia toti familiae: idest siquid inde honoris aut maculae susceptum sit, siue prosperi, aut aduersi, illud honestat, aut commaculat totā familiam: eodemq; pacto ipsi laetitiam adportat, aut aegritudinem: praeterea inquit, vt mos est inuitare gentiles hoc tempore, pleno gaudij atq; hilaritatis, ita doloris, ac luctus: cū enim effertur mortuus, atq; in funeribus, arbitrantur homioes, oportere adesse cognatos, quia maeror communis est, maleque factum omnes illi putant: incommodumque a se acceptum ob interitum eius viri. Miror autem Argyropylum Graecum hominem, & illum quidem valde doctum non vidisse, quid hic valeret εἰς τὰ κήδη: reddidit enim, vt ad sponsalia: secutus autem ille in eo est Eustratium, quod nō debebat, noo magnae auctoritatis interpretem; Arretinus tamen in hoc lapsus non est; nā praeterquam quod non est dubium, quin κῆδος quoque valeat bustum, & obitum: vnde ἐπικήδειος θρῆνος vocatus est fletus, lamentatioque, qua propinqui lugent fato functū quempiam ipsorum: nam Statius quoque carmen funebre Graeco hoc nomine indicauit, admonere ipsos debuit, morem esse, institutumque mortalium non minus, quam in nuptijs, hoc tempore adesse propinquos, ac pio hoc officio fungi, atque illos quidem non inuitatos, vt ostendere etiam videtur philosophus, qui ait eos solere ἀπαντᾶν ad hoc munus obeundum.

Δόξειε δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστ' ἐπαρκεῖν, ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι κάλλιον ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταῦτ' ἐπαρκεῖν, καὶ τιμὴν δὲ καθάπερ θεοῖς: οὐ πᾶσαν δὲ γονεῦσιν: οὐδὲ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ, καὶ μητρί: οὐδ' αὖ τὴν τοῦ σοφοῦ, ἢ τοῦ στρατηγοῦ, ἀλλὰ τὴν πατρικήν: ὁμοίως δὲ καὶ μητρικήν: καὶ παντὶ δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ τιμὴν τὴν καθ' ἡλικίαν, ὑπαναστάσει, καὶ κατακλίσει, καὶ τοῖς τοιούτοις.

Videretur autem oportere genitoribus maxime alimentum praebere, vt debitores, & cum causa fuerint, quod sumus: honestius est ijs, quam nobis met ipsis ad haec suppeditare, & honorem itidem genitoribus veluti dijs: non omnem autem genitoribus: neque enim eundem patri, ac matri, neque rursus eum, qui debitus est sapienti viro, & exercitus duci, sed eum, qui conuenit patri, aut matri, & omni autem seniori honorem pro aetate, assurgendo ijs, & honestiore loco ipsis cedendo, & ceteris huiuscemodi seruandis.

QVAE maxime tribuenda videantur singulis sanguine coniunctis, ostendit, aut saltem propinquioribus, initium ducens ab his, qui genuernnt, pareotibusque. Primum igitur tradit, oportere filios ipsis suppeditare cibum: quibusque alantur, atque id duabus de causis, & quia tamquam debitores huius rei, ldest alimenti, sumus, cum ipsi nos longo temporis spatio nutrierint, quare par pro pari reddendum, & quia maximum omnium beneficium dederunt; cum causa extiterint ortus nostri, vitaeque: honestius igitur esse dicit, in hoc illis opitulari, quam semetipsos escis illis alere. Post officium hoc debitum parentibus, transit ad honorem, quem ijsdem his, vnde nati sunt, filij habere debent: eundemq; ipsum esse putat, atque est ille, qui tribuitur Dijs immortalibus: non tamen omnem honorem arbitratur parentibus tribuendum, & non eundem etiam sine vllo discrimine ambobus: aliter enim pater, aliter mater ipsis colenda est: neque etiam decere putat, honorem, qui conuenit sapienti viro, concedere patri, vt neque etiam proprium ducis exercitus eidem; sed congruentem patri; eodemque pacto accommodatum matri, non alienum ipsi exhibere iubet: praeterea omni homini, qui iusto internallo vincat, seniorique tribuendum honorem censet, cuiusmodique ille debeat esse significat: vt enim variatur aetas, ita honorem variari, minoremque aut maiorem esse oportere testatur: assurgere autem seni venienti iuniorem debere narrat; quod non tantum in grauiore aetate praedito, sed in hone

stiore

maiorisque dignitatis viro seruati debere declarauit Latinus poeta, cum cecinit. Vtque „ viro Phoebi chorus assurrexerit omnis, vt Homerus quoque, cum ait, reliquos Deos sedibus suis surrexisse, patre suo aduentante: Addit autem Aristoteles, morem etiam esse in epulis, conuiuioque ornandi claros viros accubatione; In primo quoque libro de arte dicendi tetigit rationes has omnes, generaque honoris; quibus adiunxit Barbarorum etiam ritus.

Πρὸς ἑταίρους δ' αὖ, καὶ ἀδελφοὺς, παῤῥησίαν καὶ ἁπάντων κοινότητα: καὶ συγγενέσι δὲ καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν, καὶ συγκρίνειν τὰ ἑκάστοις ὑπάρχοντα κατ' οἰκειότητα, καὶ ἀρετὴν, ἢ χρῆσιν.

Erga sodales autem rursus, & fratres danda est libertas loquendi, & omnium rerum communitas: & cognatis autem, & tribulibus, & ciuibus, & reliquis omnibus semper enitendum est suum propriumq; tribuere, & conferre inter se, quae singulis insunt, & propinquitate, & virtute, & vsu.

SIGNIFICAT requiri, vt erga sodales, ac fratres adhibeatur loquendi libertas, & omnium rerum communio: cum enim aequales inter se sint; mutuoque amore flagrent, dispatitas nulla inter eos requiritur: coram namque parentibus natuque valde maioribus caute, verecundeque minores natu loqui debent, nec existimare, se pariter dominos esse suarum fortunarum. Descēdit post haec ad eos, qui laxioribus quasi vinculis inter se alligati sunt, hi autem sunt cognati reliqui, tribules, ciues: in vniuersumque praecipit de ipsis, enitendum nobis esse suum, propriumque & honorem, & cultum illis tribuere conferreque inter se, ne quam culpam in hoc admittamus, quae in ipsis existant ac diligenter ea ponderare; proposita nobis, atque animaduersa & propinquitate nobiscum rerum, & virtute, nec non vsu, ac fructu, qui inde peruenire possit ad nos, atque vniuersam domum.

Τῶν μὲν οὖν ὁμογενῶν ῥᾴων ἡ κρίσις: τῶν δὲ διαφερόντων, ἐργωδεστέρα: οὐ μὴν διά γε τοῦτο ἀποστατέον, ἀλλ' ὡς ἂν ἐνδέχηται, οὕτω διοριστέον.

Eorum quidem, qui sunt eiusdem generis, existimatio facilior est: eorum vero, qui differunt inter se, operosior: non tamen ob hoc desistendum est, sed vt contingit, ita definiendum.

HORTARI praeterea nos voluit, vt in hoc omnes ingenij neruos contendamus, nec labore vllo ab hoc studio deterreamur. Narrat enim non magnum laborem esse in his hominibus, quos vocat eiusdem generis, hoc recte, ordineque facere; quemadmodum contra in dissimilibus, ac personis diuersorum generum idem praestare difficilius: appellat autem eiusdem generis personas, quae ambae deditae sint ijsdem studijs, eandemque artem, & vitam colant: diuersorum autem, quae dissimilibus, vt sunt philosophi, si conferantur cum viris militaribus, & propinqui cum alienis: eiusdem autem generis sunt, si quaeratur, vtrū magis beneficium dandum sit cognato, affinique, siue amico ac sodali. Admonet autem ad extremum, & si hoc arduum est, non debere tamen nos deterreri labore vllo: nam in rebus vtilibus vitae, honestisque indagandis, non est fugiendus labor.

Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ περὶ τοῦ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μὴ, πρὸς τοὺς μὴ διαμένοντας, ἢ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδὺ φίλους ὄντας, ὅταν μηκέτι ταῦτ' ἔχωσιν, οὐδὲν ἄτοπον διαλύεσθαι: ἐκείνων γὰρ ἦσαν φίλοι, ὧν ἀπολιπόντων, εὔλογον τὸ μὴ φιλεῖν:

Exoritur autem quaestio de dissoluendis amicitijs, vel minime hoc committendum sit, cum his, qui ijdem non manent, an cum his, qui propter vtilitatem, vel voluptatem amici erant, cum amplius haec in se non habuerint, absurdum non est dissoluere: illarum enim rerum amici erant, quae cum defecerint, consentaneum est minime diligere.

Vu ACCRI-

AGGREDITVR nunc rem magni ponderis, ac momenti, & in qua tractanda in vtramq; partem a multis peccetur: existere enim quaestionem dicit; vtrum frangendae, dirimendaeque sint amicitiae, si forte alteri ipsorum valde immutati sint, neque iidem permanserint, atque erant, initio huius contractae inter aliquos beneuolentiae, siue nullo pacto hoc faciendum, & omnia potius ferenda, quam haec coniunctio animorum dissocianda. Incipit autem statim docere, in quo efficere hoc liceat: aitque in duobus amicitiae generibus, quorum alterum vtilitatem sectatur: alterum autem iucunditatem, fieri hoc sine culpa posse, nec absurdum esse id moliri: illi namque ipsi, qui se mutuo diligere videbantur, declarant, numquam semet ipsos amasse, sed emolumentum, quod inde capiebant, aut voluptatem, quibus dilapsis, interit statim, extinguiturque ille amor: neque existimari poterat hoc amplius eos facturos.

Ἐγκαλέσειε δ' ἄν τις, εἰ διὰ τὸ χρήσιμον, ἢ διὰ τὸ ἡδὺ ἀγαπῶν, προσεποιεῖτο διὰ τὸ ἦθος: ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, πλεῖσται διαφοραὶ γίγνονται τοῖς φίλοις, ὅταν μὴ ὁμοίως οἴωνται, καὶ ὦσι φίλοι: ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις καὶ ὑπολάβῃ φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος, μηθὲν τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος, ἑαυτὸν αἰτιῷτ' ἄν: ὅταν δ' ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως, ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῷ ἀπατήσαντι: καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύουσιν, ὅσῳ περὶ τιμιώτερον ἡ κακουργία.

Non sine causa autem accusaret aliquis eum, qui cum amet propter vtilitatem, aut voluptatem, fingebat propter mores, se diligere: quod enim initio a nobis dictum est, plurimae controuersiae nascuntur inter amicos: quando non eodem pacto, vt ipsi putauerint, illi fuerint amici: quando igitur aliquis deceptus fuerit: putaueritque se diligi propter mores, quando ille nihil huiuscemodi gerit, semet ipsum accuset: cum vero ab illius simulatione deceptus fuerit, tunc iustam causam habet accusandi eum, qui se induxit, ac multo magis, quã si in adulterina pecunia hoc fecisset, quanto magis in honestiore re malitia vsus est.

VENIT nunc ad amicitias simulatas, ac fictas: nam superiores duo non peccabant in hoc, sed reprehendi merito poterant, quia immutabantur: iustamque causam habere, dicit, quempiam, insimulandi amicum, si cum ille amet vtilitatis causa, aut voluptatis, videri volebat amare ob probitatem, ingeniumque eius adolescentis, cui obsequi, placereque studet omnibus in rebus: tedit enim ad eandem illam amicitiam, cuius supra non semel mentionem fecit. Antequam autem praecipiat quippiam, quod huc faciat, ostendit hoc originem esse plurimarum dissensionum, ac litium inter amicos; cum aliqui non eodem pacto putati primo fuerint amici esse, ac postea euaserint, quod a principio se dixisse commemorat. Vtitur autem diuisione quadam; distinguitque rem diligenter: potest enim hoc vsu venire, siue ob nimiam simplicitatem pueri, qui falsus sit in existimando fine, cum filioque amici: stulteque putarit, se carum illi esse ob indolem, ac mores, cum flos aetatis, formaq; commendauerit ipsum amatori, id quod multis modis prius intelligi potuit, nisi incautus, caecusque extitisset: tunc igitur semet ipsum potius, quam eum accusare debet, qui signa non pauca dedit sui flagitij turpisque desiderij. Quum autem adiungit, puer deceptus fuerit vafro, tectoq; consilio praui illius hominis, tunc merito potest queri se delusum. Auget autem Aristoteles quantum potest dolum hunc, ac fallaciam, simili vtens: grauiori enim culpae hunc affinem esse dicit, maioreque odio dignum, quam illi sint, qui nummos, pecuniamque adulterant, quanto in pretij maioris re ipsi exercent malitiam suam; contaminant enim, deprauantque amicitiam optimam omnium santissimamque societatem.

Ἐὰν δὲ ἀποδέχηται ὡς ἀγαθὸν, γένηται δὲ μοχθηρὸς, καὶ δοκῇ, ἆρ' ἔτι φιλητέον; ἢ οὐ δυνατὸν, εἴπερ μὴ πᾶν, φιλητὸν, ἀλλὰ τἀγαθόν: ἔτι δὴ φιλητέον πονηρὸν. οὔτε δεῖ: φιλοπόνηρον γὰρ οὐ χρὴ εἶναι, οὐδ' ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ: εἴρηται δ', ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον.

Si autem in amicitiam receperit, vt probum virum, factus vero ille fuerit, euaseritq; prauus, siue etiam visus fuerit, numquid amplius diligere eum oportet?

portet? an hoc fieri non potest, siquidem non quodlibet dignum est, quod ametur, sed verum bonum tantum: quare neque malum a nobis amandum est, neque decet nos hoc facere: cupidum enim improborum hominum esse non oportet: neq. similem se reddere homini nequam: dictum autem est, simile simili amicum esse.

EVELLIT adhuc scrupulos non nullos, qui molesti alicui essent in hoc amicitiae genere, A
quod sequitur virtutem: quattuor autem videntur, primus eorum est, cum quispiã asciuerit sibi amicum hominem, quẽ putabat probum virum esse, atq; ea de illo opinio erat: immutatus autem ille postea sit, & e probo improbus euaserit, existimeturq; vulgo talis esse, quid consilij de illo capiendum sit, oporteat ne amplius eum diligere, quod fieri debere negat, quia nõ omnis res digna est, quae ametur, sed solum, quae vere bona est: neq; enim inquit, amandum nobis est, quod malum, vitiosumq; est; neque decet vllo pacto hoc facere, atque hoc, quia cupidum, studiosumq; improbi hominis esse non oportet: neq; similem se reddere improbo; dictum autem a nobis, significatumq; est simile simili, amicũ esse. Non me fallit, πονηρὸν acceptum aliquando esse, tamquam valeat idem, quod κακόν, cum in extremo etiã piae precis, qua vtimur omni tempore, ac loco, placare nobis volentes Deum, rogantesq;, vt impertiat nobis bona, existimatum sit illud, ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ significare ab incõmodo omni, ac detrimento, tamen hic putaret aliquis, potius ostendere improbum mortalem, quam damnum, ac malum, quippe cum de homine idest amico prauo, ac falso sermo sit, ac fortasse etiam illic non male acciperetur eodem pacto, quod ex priore voce videtur declarari: ῥῦσαι enim eripere quempiam e manibus prauorum hominum, ac consceleratorum valet; vnde praeterea non minora mala nobis impendent.

Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον, ἢ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις διὰ τὴν μοχθηρίαν: ἐπανόρθωσιν δ' ἔχουσι, μᾶλλον βοηθητέον εἰς τὸ ἦθος, ἢ τὴν οὐσίαν, ὅσῳ βέλτιον, καὶ τῆς φιλίας οἰκειότερον.

Utrum igitur statim dirumpere amicitiam oportet? an non cum omnibus, sed cum his, qui sanari nequeunt propter prauitatem: ijs autem, qui corrigi, emendarique possunt, magis opitulandum est ad mores, quam ad rem familiarem, quanto hoc melius est: magisque aptum propriumque amicitiae.

ALTER hic scrupulus est aptus a primo: cum enim statuerit iam dirimendam sibi esse talem amicitiam, quaerit an statim, cognita prauitate hominis, hoc nobis faciendum sit: vtiturque diuisione; videndum enim inquit, an corrigi, emendarique possint, siue minime curari, neque ad superiorem vitam colendam conuerti: nam dubium non est, quin si insanabiles desperatiq; ob amorem, quo inflammati sunt, posterioris flagitiosae vitae sint, debeant depelli a se subito, si autem corrigi possunt, mederi oportet ipsis maiore cura, ac diligentia, peccantibus in moribus, quam si egerent ope, adminiculoque nostro in fortunis suis restituendis, patrimonioque stabiliendo, atque id quanto melius est huic, quam alteri illi malo succurrere: magisque amicitiae accommodatum.

Δόξειε δ' ἂν ὁ διαλυόμενος οὐθὲν ἄτοπον ποιεῖν: οὐ γὰρ τῷ τοιούτῳ φίλος ἦν: ἀλλοιωθέντα γοῦν, ἀδυνατῶν ἀνασῶσαι, ἀφίσταται.

Uideri autem potest is, qui se ab amico seiungit, nihil absurdum facere: neq; enim huic, neq; tali homini amicus erat: postquam igitur immutatum illum curare non potest salutemque ipsi dare, disiungit se ab ipso.

NON posse merito reprehendi eum, qui reijceret a se huiuscemodi quempiam: neque putari gerere aliquid valde alienum ab amicitia; quibus verbis indicat, aliquo modo etiam illos, qui non iusta de causa hoc attingũt, grauiter peccare: remq; absurdam facere. significat quoque quomodo se purgare debeat, siquis tamen hoc sibi vitio dare velit: dicere enim poterit, se numquam huic homini amicum fuisse: immutatis enim tantopere moribus, idem esse existimandus non est, aut siquis omnino velit, contendatque eundem illum esse, confugiet eo, vt affirmet se tali numquam amicum extitisse; quare inquit, concludens rationem, cum nequeat, expertus omnia, ad sanitatem hominem redigere, seiungi se a cõsuetudine illius.

Εἰ δ' ὁ μὲν διαμένοι, ὁ δ' ἐπιεικέστερος γένοιτο, καὶ πολὺ διαλλάττοι τῇ ἀρετῇ, ἆρα χρηστέον φίλῳ.

Si vero vnus eorum, qualis fuerit, permanserit: alter vero probior euaserit, multumq; virtute praestiterit, numquid vtendum est ipso amico?

A L I A. haec quaestio, quae tertia profecto est, si sequimur superiorem ordinem; fingit autē, extitisse duos quospiam, inter se beneuolentia iunctos, dissimile tamen ingenio, ac natura, quorum vnus iners, ignauusque, idem permanserit, atque prius fuit, initio illius contractae familiaritatis: alter vero, adhibita cura magna multum profecerit in studio bonarum artium, antecessitque otioso, longo interuallo, numquid inquit tanto melior hic factus, tueri debet consuetudinem priorem, & eodem loco habere? Quod ait, ἆρα χρηστέον φίλῳ, vsitatus est modus loquendi: eodemq; pacto hoc verbo χρῆσθαι vsus est Isocrates, suadens nobis, ne prius aliquem in amicitiam recipiamus, quam cognouerimus, quomodo ipse ille cum prioribus amicis se gesserit: Sed etiam Siculus ille Epicharmus, qui dixit, vt in epistola quadam commemorat M. Cicero. Ζῆτει πῶς ἄλλῳ κέχρηται.

Ἢ οὐκ ἐνδέχεται; ἐν μεγάλῃ δὲ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται, οἷον ἐν ταῖς ἐκ παίδων φιλίαις· εἰ γὰρ ὁ μὲν διαμένοι τὴν διάνοιαν παῖς, ὁ δ' ἀνὴρ εἴη οἷος κράτιστος, πῶς ἂν εἶεν φίλοι, μήτ' ἀρεσκόμενοι τοῖς αὐτοῖς, μήτε χαίροντες, καὶ λυπούμενοι; οὐδὲ γὰρ περὶ ἀλλήλους ταῦθ' ὑπάρξει αὐτοῖς· ἄνευ δὲ τούτων οὐκ ἦν φίλους εἶναι· συμβιοῦν γὰρ οὐχ οἷόν τε· εἴρηται δὲ περὶ τούτων.

An fieri hoc non potest; in magna autem distantia maxime perspicuum hic fit: ceu in amicitijs, quae a pueris inceperunt: si namque hic quidē, permanserit consilio & mente plane puer: alter vero, redditus fuerit quam optimus, quomodo esse possent amici, cum eadem ipsis non placeant, neque ipsi gaudeant, & doleant iisdem rebus: nam neque haec inerunt etiam ipsis mutuo erga se: sine autem his fieri non potest, vt aliqui amici inter se sint: vna enim viuere non possunt: de his autem dictum est.

A N. hoc quidem ait, fieri nullo pacto potest: cum vero in parua varietate hoc non facile intelligi possit, in magna inquit, distantia, dissimilitudineque hoc apparere, perspicuumque esse tradit, veluti in his amicitijs, quae a pueritia inceptae fuerint: si namque vnus eorum permanserit animo, menteq; quales sunt cuncti tenerae aetatis, & plane pueri: alter vero vir optimus, & summo consilio praeditus euaserit, quomodo amici amplius esse possunt? cum iisdem studijs non capiantur, neque iisdem rebus gaudeant, aut angantur: sine his autem vsu non venit, vt aliqui amici inter se sint: neque enim vna viuere possunt, & aliquas horas semper diei simul consumere; de quibus rebus, ostendit, se prius praecepisse.

Ἆρ' οὖν οὐθὲν ἀλλοιότερον πρὸς αὐτὸν ἑκτέον, ἢ εἰ μὴ ἐγεγόνει φίλος μηδέποτε, ἢ δεῖ μνείαν ἔχειν τῆς γενομένης συνηθείας, καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς γενομένοις ἀπονεμητέον τι, διὰ τὴν προγενομένην φιλίαν: ὅτι μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἡ διάλυσις γένηται.

Numquid igitur nulla re immutato animo erga ipsum se habere oporteat, ac si numquam ei amicus extitisset; siue oportet memoriam veteris consuetudinis tueri? ac veluti arbitramur, amicis potius, quàm alienis oportere gratificari, ita & illis, qui quondam nobis amici fuerunt, tribuendum est aliquid propter amicitiam, quae quondam nobis cum ipsis fuit. excipio quando propter ingentem quampiam prauitatem amicitia dirempta fuerit.

Q V A E R I T praeterea, cum, quod modo dixit, contingit, quomodo affecti erga eum esse debe-

debemus, quem reijcimus, ita ne, tamquam si ipso uumquam amico vsi essemus, siue decet seruare nos in animo vestigium aliquod veteris cum ipso consuetudinis? quod simili facere nos debere, aliquo modo indicat, veluti inquit, sumus huius animi, arbitramurq; oportere nos potius gratificari amicis, notisque nobis hominibus, quam alienis, externisque, sic & ijs, qui quondam nobis amici extitere, concedendum est aliquid, non quia tales tunc sint, vt digni videantur, quibus indulgeamus, sed ob praeteritam, quae nobis cum ipsis fuit, antequam variati fuere, amicitiam: excipio inquit, si forte illi ob insignẽ aliquam prauitatem exturbati a nobis fuerint: tunc enim delenda nobis ex animo est omnis memoria ipsorum, errorque vetus noster ita corrigendus.

Τὰ φιλικὰ δὲ πρὸς τοὺς φίλους, καὶ οἷς αἱ φιλίαι ὁρίζονται, ἔοικεν ἐκ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐληλυθέναι: τιθέασι γὰρ φίλον, τὸν βουλόμενον, καὶ πράττοντα τἀγαθὰ, ἢ τὰ φαινόμενα, ἐκείνου ἕνεκα.

Munera autem propria amicorum inter se, atque ea, quibus amicitiae definiuntur, videntur ex ijs, quae erga semet ipsum fiunt, profecta esse: ponunt enim amicum esse eum, qui vult, & gerit quae bona sunt, siue quae bonorum speciem habent, illius ipsius gratia.

CVM docuisset, quomodo seruantur, & quomodo dirimantur amicitiae, nunc incumbit in hanc curam, vt ostendat, quae munera obeunt probi amici erga amicos, resque, quibus definiuntur, & quasi cognoscuntur amicitiae, manasse cuncta ab amore, quo aliquis praeditus est erga semetipsum, & hunc quasi fontem quendam habere: quae autem illa sint, exponit: tria autem numero sunt: ipsaque potissimum spectauerant, qui aperire voluerant, quae officia essent amicorum inter se, quibusque illa quasi describerentur.

Ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι, καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν: ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι: καὶ τῶν φίλων, οἱ προσκεκρουκότες: οἱ δὲ, τὸν συνδιάγοντα, καὶ τὰ αὐτὰ αἱρούμενον: ἢ τὸν συναλγοῦντα, καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ: μάλιστα δὲ καὶ τοῦτο περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει: τούτων δέ τινι καὶ τὴν φιλίαν ὁρίζονται.

Vel qui vult esse, & viuere amicum ipsius causa: quemadmodum matres erga filios affectae sunt, & e numero amicorum illi, qui apud amicos offenderunt: alij autem eum, qui simul degit, & eadem sibi facienda sumit, vel qui ijsdem dolet, ac gaudet, quibus amicus: maxime autem & hoc euenit in matribus: horum autem quopiam amicitiam definiunt.

PRIMVS quasi finis erat a quibusdam fixus, amicum illum esse, qui vult optatque amico, quae bona illi sint, siue videntur talia: eaque gerit, atque illius ipsius causa vult; siue (alter enim hic finis est) qui vult esse, ac viuere amicum ipsius gratia: nullaque inde sibi proposita vtilitate; in quibus autem existat hic praeclarus animus, voluntasque, declarat: duoque genera hominum significat: matres enim ita affectas esse erga filios testatur, vt cupiant ipsis magna commoda in vita, quamuis inde nihil praemij expectent, quod non de omni matre prolatum esse perspicitur, sed de illis, quae matres eorum esse ab ipsis non intelliguntur: & vt hae, ita etiam, qui apud amicos offenderunt, suspectique illis esse coepere: etsi enim animus eorum erga se immutatus est; quare nihil commodi inde expectare posset? ipse tamen maneat in pristina voluntate, quare veri amici tertius finis est eorum, qui aiebant, amicum eum esse, qui vna viuit: eademque sibi gerenda proponit, doletque ijsdem rebus, gaudetque, quibus amicus angitur & laetatur, quod & ipsum in matribus praecipue spectari affirmat; quae cum ignotae sint filijs, dolorem tamen capiunt ex eorum rebus malis, & e bonis voluptatem; quare addit vno quopiam horum solitos homines definire amicitiam.

Πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικεῖ ὑπάρχει: τοῖς δὲ λοιποῖς, ᾗ τοιοῦτοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι: ἔοικε γὰρ καθάπερ εἴρηται, μέτρον ἑκάστῳ ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ σπουδαῖος εἶναι: οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται κατὰ πᾶσαν

ψυχήν· καὶ βούλεται δὴ ἑαυτῷ τἀγαθὰ, καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ πράττει· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τἀγαθὸν διαπονεῖν, καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα· τοῦ γὰρ διανοητικοῦ χάριν, ὅπερ ἕκαστος εἶναι δοκεῖ.

Erga semet ipsum autem vnumquodque horum in probo viro inest: in ceteris autem, qua tales se esse arbitrantur: videtur enim, quemadmodum dictum est, mensura vnicuique esse virtus, & studiosus vir: hic enim consentit sibi ipsi: eademq; appetit omni animo: & vult igitur sibi ipsi quae bona sunt, & quae speciem eorum habent, atque etiam agit; viri enim boni est, in vero bono sibi comparando studium ponere, idq; sua ipsius causa: gratia enim animi partis eius, qua vtimur in cogitando, quae vnusquisque mortalis esse videtur.

ADIVNGIT autem post hoc id, quo peruenire volebat, vnumquodque horum inueniri in animo probi viri erga semet ipsum: in ceteris autem mortalibus, alijs moribus praeditis, plus, minusque horum existere, pro vt illi magis ad hunc accesserint: propinquioresq; ipsi fuerint, aut ab eo remotiores: nam peccari non posse, si hoc seruatum diligenter fuerit, exploratum est; cum virtus, & deditus illi vir, debeat esse mensura, & norma singulis mortalibus cunctorum suorum factorum: atque hoc, quia assentitur sibi ipsi; eademque expetit omni parte animi sui, cum contra in pectoribus improborum hominum existant lites, & controuersiae magnae. Respondet autem id, quod adiungit, primae descriptioni amicitiae, velle ipsum sibi ipsi, quae sane bona sunt: nec non quae speciem eorum habent: decipiuntur enim aliquando mortales in selectu bonorum; nec tantum optat illa homo probus, verum etiam sedulo quaerit, operamque dat, vt ipsis ornetur, quod profecto expectari ab ipso potuit, eum proprium boni viri sit, quod bonum est, spreto labore omni, efficere; suique ipsius causa id moliri, idest mentis ac consilij: hoc enim existimari debet homo esse: e meliore enim sui parte, & quae imperium iustum in ceteras habet, ille nominandus est,

Καὶ ζῆν δὲ βούλεται ἑαυτὸν, καὶ σώζεσθαι, καὶ μάλιστα τοῦτο, ᾧ φρονεῖ· ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι· ἕκαστος δ' ἑαυτῷ βούλεται τἀγαθά· γενόμενος δ' ἄλλος, οὐδεὶς αἱρεῖται πάντ' ἔχειν ἐκεῖνο τὸ γενόμενον· ἔχει γὰρ καὶ νῦν ὁ θεὸς τἀγαθὸν, ἀλλ' ὢν, ὅ τι ποτ' ἐστί· δόξειε δ' ἂν τὸ νοοῦν ἕκαστος εἶναι, ἢ μάλιστα.

Vultq; se viuere, & saluum, incolumemq; esse, & maxime hoc, quo sapit: bonum enim studioso viro tueri vitam; vnusquisque autem sibi ipsi vult, quae bona sunt: cum autem redditus est alius, nullus expetit cuncta habere illud quod effectum est: habet enim, & nunc Deus summum bonum, sed existens aliud, quidquid sane id est: videretur autem vnusquisque nostrum esse id, quod cogitat, ac mente versat, aut maxime.

DOCET, alteram quoque definitionem, cuius alij itidem auctores fuerant, conuenire suae sententiae de vero amico: est autem illa, velle ipsum, amicum superstitem esse, nullam suam ob vtilitatem fructumque, quem inde se capturum putet, sed illius tantum causa, quem amat: eodem enim pacto affectus est vir probus erga semetipsum: vult enim se viuere, saluumque atque incolumem esse; in primisque hanc animi sui partem, qua sapit. Addit autem auctor, iustam eausam habere huius suae voluntatis probum ac studiosum virum, quia status ipsius bonus, pulcherque est, communeque esse tradit singulorum mortalium, vt omnes sibi ipsis velint, quae vera bona sunt, possintque eos iuuare; veluti contra, cum alij facti sunt, exempli causa, canes, equi, sues, disesseruntque aliquo modo a semet ipsis, nemo eorum inuenitetur, qui expeteret se cuncta habere, quae insunt in eo, quod ipse factus est: &, si optio ipsi daretur sumendi illa, non caperet; videret enim, ipsa sibi idonea, accommodataque non esse: sed tantum ad se inde transferret, ceteris, vt alienis posthabitis, quae intelligit voluptati suae, prauisque desiderijs explendis apta esse; non enim est dubium

bium, qoin mortales non pauci sequentes beluas quasdam, potiri possint voluptatibus, quarum cupiditate inflammati sunt: in quas illas se conuertere vellent, nec tamen optarent totas illas, & plenas exprimere, quod sequitur autem. Videri merito posse vnumquemque hominum partem illam sui esse, qui cogitat, versatque animo consilia optima, cum superet illa maximo interuallo non solum naturam, vimque corporis, membrorumq; ipsius, verum etiam partes animi rationis expertes, qualis est, in qua regnat ira, quaque mortales impelluntur ad libidinem, ceterasque cupiditates rationis expertes, ob ipsius dignitatem, vere, sapienterque dictum existimari debet, intelligens tamen philosophus, puram, simpliceminque naturam hominum non esse, sed iunctam, concretamque cum corpore, quasi adiungit; siquis tamen hoc non concedat, negare idem non poterit, quin optimum illud, praestantissimumque sit, quod dixit, & cum quo vix conferri possint cetera omnia, quae constituunt nobile hoc animal, & quod non sine causa diuinum, caelitusque delapsum existimatum sit,

Συνδιάγειν τε ὁ τοιοῦτος ἑαυτῷ βούλεται· ἡδέως γὰρ αὐτὸ ποιεῖ· τῶν τε γὰρ πεπραγμένων ἐπιτερπεῖς αἱ μνῆμαι, καὶ τῶν μελλόντων, ἐλπίδες ἀγαθαί· αἱ τοιαῦται δὲ ἡδεῖαι; καὶ θεωρημάτων δ' εὐπορεῖ τῇ διανοίᾳ,

Huiuscemodi autem omnis simul degere vitam secum vult: libenter enim hoc facit: rerum enim a se gestarum recordationes ipsi plenae laetitiae sunt, & futurarum spes bona; huiuscemodi autem iucundae sunt: abundat praeterea in animo suo perceptionibus,

RESPICIT hoc tertium illam descriptionem amici, qua cum quidam vsi essent in quolibet notando, ipse docet, vt superiores, conuenire ipsam amicitiae, qua vir probus diligit semetipsum; secumque quasi moratur, ac vitam degit; inquit enim, huiuscemodi omnem hominem huius voluntatis esse; quod statim ostendit, eum iure bono facere, cum capiat voluptatem maximam ex semet ipso; cuius etiam voluptatis fontes, ortusque aperit: affirmat enim, ipsum, memoria rerum, a se gestarum, delectari; recordationemque omnem earum ipsi iucundam esse, sed etiam teneri eundem bona spe rerum futurarum: confidit enim ipsas quoque futuras tales, quales praeteritae extiterunt; huiuscemodi autem animi & memoriam, & spem voluptate animos implere. Adiungit illum praeterea abundare copia cogitationum honestarum: videreque animo ac considerare pulcherrimas res,

Συναλγεῖ τε, καὶ συνήδεται μάλισθ' ἑαυτῷ· πάντη γάρ ἐστι τὸ αὐτὸ λυπηρόν τε, καὶ ἡδύ, καὶ οὐκ ἄλλοτ' ἄλλο· ἀμεταμέλητος γάρ, ὡς εἰπεῖν.

Doletq; & laetatur maxime vna secum: vndiq; enim est idem ipsi triste ac iucundum, & non alijs temporibus aliud: numquam enim paenitet ipsum aliquid fecisse, liceat mihi ita loqui,

TANGIT, quod itidem supra in tertia illa descriptione posuerat auctor ipsius, nisi forte putet aliquis hanc quartam esse quandam notam, ac formam, virum eundem probum, morem habere vna secum maxime dolere, atque vna secum gaudere, ex rebusque potissimum suis malis angi, & ex ijsdem bonis laetari, quod ita capiendum est, vt ipse infra ostendit, com animo, mentique male est, reliquas quoque partes angi, ac sollicitari, & cum eidem contingit aliquod secundum, prosperumque omnem illum gaudere, laetitiaque affici: hoc igitur significauit, cum inquit: vbique enim; omnique sui parte idem est ipsi molestum, ac iucundum, & non alijs, diuersisqoe temporibus aliud; cuius rei causa est, vt adiungit, quod numquam paenitet ipsum quippiam fecisse, vt ceteris mortalibus saepe vsu venit, qui dum indulgent irae, aot libidini, intelligunt postea se peccasse: ratio enim est, damna, quae inde proueniunt, faciunt, vt doleat, ipsos ea commisisse, Concludit autem totam rationem; longumqoe ambitum verborum hoc pacto,

Τῷ δὴ πρὸς αὑτὸν ἕκαστα τούτων ὑπάρχειν τῷ ἐπιεικεῖ· πρὸς δὲ τὸν φίλον ἔχειν, ὥσ-

αὑτὸν πρὸς ἑαυτόν· ἔστι γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτός, καὶ ἡ φιλία τούτων εἶναί τι δοκεῖ· καὶ φίλοι, οἷς ταῦθ' ὑπάρχει.

Quia igitur singula haec erga semet ipsum sunt in probo viro: erga amicum autem se habet, veluti erga semet ipsum: est namque amicus alius idem: & amicitia horum esse quiddam videtur: & amici illi, quibus haec insunt.

QVIA autem singula haec existunt in probo viro erga semet ipsum, & quia ille affectus est erga amicum, vt erga semetipsum: amicus namque est alter ipse; amicitia horum quippiam esse videtur: & amici inter se esse illi, in quibus haec existunt.

Πρὸς αὑτὸν δὲ πότερόν ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστι φιλία, ἀφείσθω ἐπὶ τοῦ παρόντος· δόξειε δ' ἂν ταύτῃ εἶναι φιλία, ᾗ ἐστὶ δύο, ἢ πλείω, ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιοῦται.

Erga semet ipsum autem, vtrum amicitia existat, siue non, dimittatur hoc tempore: videri autem posset hac ratione, qua sunt duo, vel plures, ex ijs, quae dicta sunt, & quia amicitia eximia, ac praestans similis esse ducitur ei, quae erga semet ipsum.

VIDETVR nunc reuocare in dubium, quod supra, vt planum, certumq; posuerat: quando enim dixit, officia erga amicos, & ea quibus definiuntur amicitiae, videri profecta ab amicitia, qua aliquis functus est cum semetipso, existimari prorsus potuit sibi exploratum esse, manere illam: quia tamen ipse videbat, aut alios aliter de hoc sentire, aut suo in animo scrupulum aliquem sibi de hoc restare, voluit hoc aperire & veritatem huius rei subtiliter indagare; tempus tamen non dum venisse arbitratur huius quaestionis exquisite explicandae, solum tangit duo quaedam, quae videntur, ipsum in vetere sua sententia retinere: quorum prius est, videri locum ipsi esse, ea ratione, qua duo vel plura illorum, quae tunc attulit, reperiuntur in amore erga seipsum. Quomodo autem duo eorum solum, & non cuncta reperiri in eo dixerit, quaereret aliquis, cum supra accurate docuerit tria illa, vel quattuor, si forte numerus verus eorum hic est, eodem pacto manere in amicitia erga semetipsum, quod si quis putet, tria tantum illa esse, cum vnum tantum restaret, cur hic inquit, vel plura; quod enim vnum est, non videtur plurium nomine notari debere: quare in animo meo opinio illa, vt quattuor potius definitiones illae amicitiae sint. Alterum autem argumentum est, quo idem videtur confirmari, quod ad summum perducta amicitia similis est ei, quae existit erga semetipsum · vt tamen veritas huius rei appareat, expectandum est tempus, quo commodum ipsi videatur esse hunc nodum dissoluere.

Φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα καὶ τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν, καίπερ οὖσι φαύλοις. ἆρ' οὖν ᾗ ἀρέσκουσιν ἑαυτοῖς: καὶ ὑπολαμβάνουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, ταύτῃ μετέχουσιν αὐτῶν. ἐπεὶ τῶν γε κομιδῇ φαύλων, καὶ ἀνοσιουργῶν, οὐθενὶ ταῦθ' ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται: σχεδὸν δὲ οὐδὲ τοῖς φαύλοις.

Perspiciuntur autem, quae dicta sunt a nobis, multis etiam inesse, & si sunt nequam homines. numquid igitur, qua ratione placent sibi ipsis: seq; arbitrantur probos viros esse, hac participes sunt ipsorum. quia nemini valde nequam hominum, & nefariorum haec insunt, quin ne inesse quidem videntur: ferme autem neque hominibus nequam.

HAEC alia quaestio est: ostendit enim videri aduersari quiddam superiori suae sententiae, qua dixit, cuncta ea, quibus describebant amicitiam, profecta esse ab amore, quo probi viri prosequuntur semetipsos, & quasi vestigia quaedam esse illius amicitiae, cum ipsa reperiantur etiam in animis caeterorum mortalium; & eorum quoque, qui nedum tanta virtu-

te prae-

te praediti sint, nequam homines sunt. Videndum igitur putat, an hoc inde nascatur, quod hominibus vulgo, naturae quodam vitio, nimis placent suae res, existimantque, se probos esse, & vacuos ab omni macula, etsi tales minime sunt: hac igitur de causa vsu venire putat, vt se tantopere diligant, participesque eorum sint, quae tradita a se fuere: cuius rei argumentum est, quod in eorum nullo, qui admodum praui sunt, nefariique homines, ac scelerati, nihil eorum inest, sed ne videtur quidem, & vmbram aliquam eorum retinet, quinimo ne in simpliciter etiã malis, sed in perditis tantũ & illis, ac desperatis mortalibus.

Διαφέρονται γὰρ ἑαυτοῖς· καὶ ἑτέρων μὲν ἐπιθυμοῦσιν, ἄλλα δὲ βούλονται, οἷον οἱ ἀκρατεῖς· αἱροῦνται γὰρ ἀντὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι, τὰ ἡδέα, βλαβερὰ ὄντα· οἱ δ' αὖ διὰ δειλίαν, καὶ ἀργίαν ἀφίστανται τοῦ πράττειν, ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι.

Dissentiunt enim a semet ipsis, atque diuersarum rerum cupiditate incensi sunt: alia autem volunt, veluti incontinentes: eligunt enim, repudiatis ijs, quae videntur ipsis bona, quae iucunda sunt, quae detrimenti multum secum portant: alij autem propter formidinem, & ignauiam abstinent se ab illis rebus gerendis, quas opinantur sibi ipsis optimas.

OSTENDIT vere a se dicta esse, quae protulit de impuris illis hominibus: ponitque ante oculos, non solum commemorat, dissidia ipsorum, & controuersias maximas: diuersarum animi partium: dissident enim inquit secum ipsi, & quaedam concupiscunt, longe autem alia volunt, vt qui incontinentes vocantur, passim faciunt; sumuntque postea post longam contentionem animi partium, quae sibi videntur esse bona, profuturaque ipsis, res iucundas, & illius quidem generis, quae noxiae sunt, ac detrimentosae. Indicat etiam inueniri aliud genus improbissimorum hominum, qui ita formidolosi sunt, atque inertes, vt propter segnitiem se remoueant ab ijs gerendis, quae optima sibi futura fuisse sentiunt: obest igitur ipsis ignauia, vt superioribus illis libido, desideriumq; corporis voluptatum.

Οἷς δὲ πολλὰ, καὶ δεινὰ πέπρακται, καὶ διὰ τὴν μοχθηρίαν μισοῦνται, φεύγουσι τὸ ζῆν, καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς.

Illi autem a quibus multa, & atrocia facinora gesta sunt, & propter sceleratam vitam intelligunt se odio haberi, vitam fugiunt, & interimunt semetipsos.

DECLARAT extare adhuc deterius genus mortalium, qui naturae repugnant, & odio sunt sibi ipsis. quare vitam fugiunt; illi igitur inquit, a quibus in anteacta vita gesta sunt multa atrocia facinora: quique intelligunt se passim odio haberi, abrumpunt vitam illam suam plenam aegritudinis, ac molestiarum: conscientia enim scelerum vexat eos, metusque suppliciorum, quare sibi manus adferunt: neque enim aliud perfugium vident se habere tam grauium malorum, quae continenter ipsos premunt.

Ζητοῦσί τε οἱ μοχθηροὶ μεθ' ὧν συνημερεύσουσιν· ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν· ἀναμιμνήσκονται γὰρ πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα ἐλπίζουσι, καθ' ἑαυτοὺς ὄντες· μεθ' ἑτέρων δ' ὄντες ἐπιλανθάνονται.

Quaeruntque improbissimi mortales, cum quibus totos dies traducant: semet autem ipsos fugiunt: reminiscuntur enim multa & odiosa, & huiuscemodi alia, cum secum sunt, expectant: in conuictu autem obliuiscuntur.

ADDIT, prauos homines, quod & ipsum aduersatur ingenio, moribusque proborum, & moderatorum virorum, sedulo quaerere, cum quibus totos dies conterant, fugereque semet ipsos, atque hoc, quia reminiscuntur multa sua scelera, valde odiosa, & importuna, nec dissimilia ab illis sperant sibi euentura reliquo tempore, cum soli sunt: socios autem haben-

habentes, cuiuimodi illi sunt: nam similes aliqua parte ipsis eos esse, necesse est, obliuiscuntur, vt possunt, ea: notare autem his verbis auctorem saeuos reges, ac tyrannos, apertum est: id quod etiam de Dionysio Siracusano testatus est M. Cicero.

Οὐθὲν τε φιλητὸν ἔχοντες, οὐθὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς: οὐδὲ δὴ συγχαίρουσιν, οὐδὲ συναλγοῦσιν οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς: στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχή. καὶ τὸ μὲν, διὰ μοχθηρίαν ἀλγεῖ, ἀπεχόμενόν τινων: τὸ δὲ, ἥδεται: καὶ τὸ μὲν, δεῦρο: τὸ δ', ἐκεῖσε ἕλκει ὥσπερ διασπῶντα.

Cumque nihil habeant dignum, quod ametur, nihil ipsi amoris proprium erga se continent: neque igitur vna gaudent, neque vna dolent huiuscemodi homines secum ipsi: seditio enim viget in animis ipsorum, & modo quidem, ob ingentem prauitatem dolet, cum se a quibusdam abstinet: alio autem tempore, perfunditur voluptate: & hoc quidem eius huc: aliud autem illuc trahit, tamquam diuellentia.

CVM autem inquit, in se nil habeant dignum, quod ametur: quodque ipsis merito carum esse possit, nullo affectu amoris erga semetipsos praediti sunt. Sequi igitur ait, ex his, quae modo dixit, quaeque antea de vita ipsorum commemorauit, vt neque illud etiam in illis maneat, quo quidam vtebatur ad informandum amicum, huiuscemodi homines non vna secum laetari: neque etiam vna secum dolere, cum animus ipsorum discordet & quasi seditione quadam agitetur, vt saepe videmus plebem dissentire a principibus ciuitatis, & quandoque dolere animi partem, quia se abstinet, secuta mentis auctoritatem, a quibusdam, quae voluptati ipsi fuissent: aliquando autem gaudet, quia expleuerit cupiditatem illam: & haec ipsius animi pars trahit huc; alia vero illuc, ita quasi animū diuellentes.

Εἰ δὲ μὴ οἷόν τε ἅμα λυπεῖσθαι, καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρόν γε λυπεῖται, ὅτι ἥσθη, καὶ οὐκ ἂν ἐβούλετο ἡδέα ταῦτα γενέσθαι αὐτῷ: μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσιν: οὐ δὴ φαίνεται ὁ φαῦλος οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς διακεῖσθαι, διὰ τὸ μηθὲν ἔχειν φιλητόν.

Si vero fieri non potest, vt aliquis simul doleat, ac laetetur, at certe paruo interposito tempore angitur, se laetatum esse, ac noluisset, iucunda haec contigisse sibi: improbos enim vndique factorum suorum paenitet: non videtur igitur improbus mortalis, ne erga se quidem amice affectus esse, cum in se nihil contineat dignum, quod ametur.

CVM videret autem se quiddam dixisse, quod fieri non videtur posse, vt eodem tempore aliquis & doleat & voluptatem sentiat, tamquam se corrigit, atque emendat, addens. Sī illic locus non est, saltem, quin hoc vsu saepe veniat, dubitari non posse, quin paulo post angatur, quia voluptati illi operam dedit, nec voluisset, quae ipsum delectarunt, sibi contigisse: improbos enim mortales paenitet saepe multa fecisse, refertique sunt, & tamquam scateot mutatione voluntatum: quare adiungit, claudens totam rationem, plane cognosci, ne erga semet ipsum quidem improbum virum amice affectum esse, atque hoc aliquo modo necessario; quia, vt supra dictum est, nihil ille in se habet, quod ad amorem sui, aut ipsum, aut alios inuitet.

Εἰ δὴ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν διατεταμένως, καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ εἶναι: οὕτω γὰρ καὶ πρὸς αὑτὸν φιλικῶς ἂν ἔχοι, καὶ ἑτέρῳ φίλος γένοιτο.

Si igitur ita se habere valde miserum est, fugere debemus prauitatem contento cursu, atque enitendum cuique est, vt vir probus sit: sic enim & erga semet ipsum amice se habebit, & alijs poterit amicus fieri.

CVM

Cvm multa iam effudisset, si non cuncta, quae cadunt, in vitam contaminatam, affinemq; omni flagitio ac sceleri, visusque sibi foret, in magnum, iustumque odium adduxisse morum prauitatem, voluit etiam ad extremum hortari ad eam a se depellendam: quare inquit, si ita hominem affectum esse, vt demonstratum est, valde miserum, ac calamitosum est: quae enim maior pernities contingere cuipiam potest, quam auersum ipsum esse ab amore sui ipsius, fugienda est prauitas, & contento cursu fugienda: dandaque opera est homini, vt probus, moderatusque sit, quod si praestiterit, & se ipsum, partesque suas cunctas amabit: eodemque tempore ab alijs amabitur; in eorumque amicitiam se facile insinuabit: probitas enim diligitur a probis, honestisque vitis.

Ἡ δὲ εὔνοια φιλίᾳ μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἔστι γε φιλία: γίνεται γὰρ εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνῶτας, καὶ λανθάνουσα: φιλία δ', οὔ: καὶ πρότερον δὲ ταῦτ' εἴρηται.

Beneuolentia autem amicitiae quidem similis est, non tamen est amicitia: existit enim beneuolentia erga ignotos quoque, eademq; aliquando fallit, clamq; est: amicitia autem, nullo pacto: & supra sane haec tradita sunt.

Postqvam copiose iam Aristoteles disseruit de amicitia; videret autem, non pancos inueniri, qui existimarent, duas alias res extare, quae valde similes forent ipsi; quarum etiam vna a quibusdã putata esset, & dicta, nulla re ab amicitia discrepare; ea autem est beneuolentia: altera autem tantum similis: accurate agere de his voluit: quia namque res tales, similesque inter se saepe decipiunt eos, qui distinguere nequeunt, causaque aliquando sunt magnorum errorum. ideo cum videret, hoc vsu venire in hac re, de qua modo praecipit, secutus consuetudinem suam in huiuscemodi rebus explicandis, seiungit ipsas: principium autem ducit a beneuolentia, quae non dissimilis est amicitiae, faterurque eam similem sane illi esse, non tamen omnino eandem: separatque ipsas, duobus discriminibus indicatis; quorum prius est, extare beneuolentiam erga ignotos, quod vsu non venit in amicitia: beneuoli enim esse possumus illis, quos numquam vidimus; accepimus tamen, eos probos viros esse, deditosque iisdem artibus ac studijs, quibus nos delectamur, aut claros & honestos viros: alterum aũt est, quod fallere ambos potest, vt ille ipse, cui bene volo, nesciat, me ita animatũ esse erga ipsum: eodemq; pacto mihi clam sit, illum mihi bene velle, si forte & ipse mihi beneuolus sit. Testatur autẽ, a se hoc iam traditum fuisse, quod fecit non longe ab initio antecedentis libri, quo loco monstrauit, desiderari haec in definitione amicitiae, quae ferebatur. Lapsos autem in hoc puto interpretes, qui videntur existimasse, tria esse, quae similia forent amicitiae, addideruntque tertiam quandam, idest beneficentiam: nam in secundo eorum librorum, qui vocati sunt magni, & ijs, quos misit ad Eudemum, duo tantum nominat, quemadmodum sane illa sunt.

Ἀλλ' οὐδὲ φίλησίς ἐστιν: οὐ γὰρ ἔχει διάτασιν, οὐδ' ὄρεξιν: τῇ φιλήσει δὲ ταῦτ' ἀκολουθεῖ: καὶ ἡ μὲν φίλησις, μετὰ συνηθείας: ἡ δ' εὔνοια, καὶ ἐκ προσπαίου, οἷον καὶ περὶ τοὺς ἀγωνιστὰς συμβαίνει: εὖνοι γὰρ αὐτοῖς γίνονται, καὶ συνθέλουσι: συμπράξαιεν δ' ἂν οὐθέν: ὅπερ γὰρ εἴπομεν προσπαίως εὖνοι γίνονται, καὶ ἐπιπολαίως στέργουσιν.

Sed neque amatio est, neq; enim acriũ, ac vehemens est, neque ardet desiderio: amationi autem haec comitantur: & amatio quidem cum consuetudine iuncta est, beneuolentia vero etiam casu excitatur: veluti & circa actores fabularum contingit: beneuoli enim ipsis fiunt spectatores, & cupiunt ipsis: conatus vero eorum nulla re iuuarent: vt enim significauimus, fortuito beneuoli fiunt, & leuiter diligunt.

Cvm extet aliud, & ipsum non penitus dispar, adiungit, eodem pacto de beneuolentia nos existimare debere, non esse eam, amationem: vt enim supra distinxit beneuolentiam ab amicitia, ita nunc eandem separat ab amatione: quia beneuolentia non porrigitur in prolixum tempus, neq; acrem appetitionem habet, quae ambae res comitantur amationi, & ita rei ostendendae causa, vocem, φίλησιν appellatam a Graecis vsurpat, quae motus quidam est

eius,

eius, qui diligit in eum, qui ab ipso diligitur: Praeterea inquit, amatio requirit consuetudinem, moramq; aliquam in eo affectu: beneuolentia autem subito, & casu aliquo gignitur, veluti contingit in actoribus fabularum, qui contendunt inter se de laude, ac palma: beneuoli enim ipsis fiũt spectatores, & idem quod ipsi, volunt; nec tamen eorum studia adiuuarẽt: vt enim diximus, repente homines beneuoli fiunt, & leuiter, quasique in promptu amant.

Ἔοικε δὴ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, ὥσπερ τοῦ ἐρᾶν, ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή: μὴ γὰρ προησθεὶς τῇ ἰδέᾳ, οὐθεὶς ἐρᾷ: ὁ δὲ χαίρων τῷ εἴδει, οὐθὲν μᾶλλον ἐρᾷ, ἀλλ' ὅταν καὶ ἀπόντος ποθῇ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμεῖ: οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι, μὴ εὔνους γενομένους: οἱ δ' εὖνοι οὐθὲν μᾶλλον φιλοῦσι: βούλονται γὰρ μόνον τἀγαθὰ, οἷς εἰσιν εὖνοι: συμπράξαιεν δ' οὐθὲν ἄν, οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν.

Videtur igitur principium amicitiae esse, veluti amoris vocati; voluptas quae capitur oculis: nisi enim antea delectatus forma corporis fuerit, nemo incipit amare: qui autem gaudet praesenti forma, nihilo tamen magis amat, verum quando absentis desiderio tenetur, aduentumq; illius concupiscit: sic igitur & amici vt inter se sint aliqui, fieri non potest, nisi beneuoli sint: beneuoli autem nihilo magis diligunt: volunt enim dumtaxat bene ijs, quibus beneuoli sunt: studio tamen suo atque opera ipsos non iuuarent, neque molestiae aliquid susciperent pro illis.

PERSPICITVR igitur inquit ipsam idest beneuolentiam initium esse amicitiae non aliter, atque, vt aliquis amore inflammetur, initium est voluptas, quam capit oculis e facie praeclara: nemo enim ait, amore corripitur, nisi prius aspexerit, qnam postea amat; formaque illius delectatus valde fuerit: qui enim inquit, gaudet, sentitque inde voluptatem, dum cernit faciem pulchram, non putari potest ob id amare, sed tunc intelligitur, amore eum captum esse, cum tenetur desiderio absentis, concupiscitque aduentum ipsius: eadem ratio est, inquit, huius rei: fieri enim non potest, vt aliqui amici inter se sint, qui antea sibi beneuoli non fuerint: beneuoli autem non se mutuo amant: volunt enim tantum bona illis, quibus beneuoli sunt, non autem iuuarent eos opera sua in fine illo adipiscendo, neque susciperent laborem, aut molestiam vllam, vt ipsi facilius, quod optant, consequerentur.

Διὸ μεταφέρων φαίη τις ἂν αὐτὴν ἀργὴν εἶναι φιλίαν: χρονιζομένην δὲ, καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένην, γίνεσθαι φιλίαν.

Quapropter recte aliquis translato verbo, diceret, ipsam esse, ignauam amicitiam: cum diu vero permanserit, consuetudoq; accesserit, effici amicitiam.

QVAPROPTER inquit, vocare ipsam posset aliquis, translatione vsus, ignauam amicitiam. Non dubito autem, quin haec vera lectio sit; legique prorsus debeat ἀργὴν φιλίαν, & vt excusi libri, & calamo scripti habent, quam etiam exprimit vetus tralatio. Quare facere non possum, quin magnopere mirer, anteposuisse huic Argyropylum lectionem eam, quae pro ἀργὴν, habet ἀρχὴν; nam praeter alia non pauca, quae declarant, eam minime hic aptã esse; illud certe admonere ipsum debuit, non esse eam legitimam, quod qui dicit, beneuolentiam esse principium, non transfert verbum e sua in alienam sedem, quod manifesto facit, qui concedit ipsam amicitiam esse, sed inchoatam & ignauam; indicatque quod non sinit eam absolutam, perfectamque esse: caret enim eo, quod requiritur in plena amicitia: id autem est, quod non studet prodesse, & opitulari beneuolo, praeter quam quod supra dixerat auctor, eam esse principium amicitiae, quare non oportebat id sine causa iterare: Non inquit autem auctor ab alio quopiam beneuolentiam appellatam fuisse ignauam amicitiam: sed docet, recte ipsam ita vocari posse: transferri autem solitam hanc vocem; diciq; ignauas res non nullas expertes non animi solum, sed etiam corporis testatur: quod argumentum quoddam, cuius vsus erat in disputationibus de fato, vocabatur ἀργὸς λόγος: meminit

minit ipsius & M. Cicero in fragmento de fato, & Alexander itidem in suo eiusdem indicis: Quam acutus autem foret in verbis transferendis Aristoteles, & quam multas huiuscemodi voces ediderit, quae aut vim aliquarum rerum aperirent, aut aduersarios lepide laederent, facile animaduertere potuerunt, qui haec quoque in scriptis ipsius notarunt. Addere libet, post satis longam disputationem de vera lectione huius loci, videri beneuolum hominem similem esse choro tragoediarum, qui, vt docet Aristoteles, sua interesse putat, quid fiat in fabula, laudatque ea, quae recte honesteque illic geruntur: accusatque illa, quae culpae alicui affinia sunt, non tamen studio, aut opera sua auxilij aliquid ferat incumbentibus in aliquod praeclarum facinus, aut impedit nequid turpiter improbeque fiat; sed verba tantum adfert, beneuolumque se praebet illis, fidelemque, qui honestum aliquod facinns aggrediuntur, optarqne, vt consilia ipsorum exitum habeant: nam de beneuolentia dubitari non potest, cum Aristoteles ipse in officio tradendo, plane hoc significet his verbis: εὔνοιαν μόνον παρέχονται οἷς πάρεισιν. Sequitur apud auctorem, ipsam beneuolentiam inquam, cum tempus accesserit; cumque consuetudine creuerit amor, transire in amicitiam, depellereque a se otium illud, ac segnitiem, & siquid aliud erat, quod impediret eam plenam, integramque amicitiam esse.

Οὐ τὴν διὰ τὸ χρήσιμον: οὐδὲ τὴν διὰ τὸ ἡδύ: οὐδὲ γὰρ ἡ εὔνοια ἐπὶ τούτοις γίνεται: ὁ μὲν γὰρ εὐεργετηθεὶς, ἀνθ' ὧν πέπονθεν, ἀπονέμει τὴν εὔνοιαν, τὰ δίκαια δρῶν: ὁ δὲ βουλόμενός τινα εὐπραγεῖν, ἐλπίδα ἔχων εὐπορίας δι' ἐκείνου, οὐκ ἔοικεν εὔνους ἐκείνῳ εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἑαυτῷ: καθάπερ οὐδὲ φίλος, εἰ θεραπεύει αὐτὸν διά τινα χρῆσιν: ὅλως δὲ ἡ εὔνοια διὰ ἀρετὴν, καὶ ἐπιείκειάν τινα γίνεται, ὅταν τῷ φανῇ καλός τις, ἢ ἀνδρεῖος, ἤ τι τοιοῦτον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγωνιστῶν εἴπομεν.

Non eam, quae propter vtilitatem conflatur, neque eam, quae propter iucunditatem: neque enim beneuolentia ex his rebus proficiscitur: qui namque beneficium accepit, pro his rebus; quas accepit, beneuolentiam reddit, recte id facit; qui autem vult quempiam bene rem gerere, spe captus vtilitatum magnarum ab ipso, non videtur illi beneuolus esse, sed potius sibi ipsi: quemadmodum neque amicus, si ob aliquem vsum suum ipsum obseruat, ac colit: demumq; beneuolentia propter virtutem, & probitatem exoritur: quando alicui visus fuerit quispiam siue moderatus vir, siue fortis, siue huiuscemodi quippiam, veluti in actoribus fabularum diximus.

CVM confici e beneuolentia dixisset amicitiam, restabat, vt doceret, in quod genus amicitiae ipsa transit: reijcit igitur amicitias illas, quarum prior sectatur vtilitatem: altera autem voluptatem, & quidquid in se suauitatis aliquid continet: sequitur igitur, vt ex ipsa fiat fida, veraque amicitia. Cur vero non migret beneuolentia in amicitias illas, significat, ostendens, beneuolentiam non habere locum in illis amicitijs: primumque indicat ortum beneuolentiae: qui enim inquit, accepit beneficij aliquid a quopiam, pro bono, quo auctus est, tribuit benefactori suo beneuolentiam, in quo inste se gerit: qui autem contra vult, atque optat, quempiam bene rem gerere, fortunatumque esse, sperans e rebus ipsius secundis, se aliquid emolumenti accepturum, putari non debet beneuolus illi esse, sed magis sibi ipsi, non aliter atque minime amicus, si colit ipsum ob fructum aliquem suum: demumque vt rem breui concludam, beneuolentia exoritur ob virtutem atque modestiam, quam aspexerit in quopiam, cum scilicet visus sibi fuerit formosus, vel fortis, aut alio quopiam huiuscemodi bono, virtuteque praeditus, quemadmodum iam diximus vsu venire nobis in actoribus fabularum, ceterisque omnibus, qui certent intet se de summo loco, praemioue aliquo.

Φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται: διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοδοξία: τοῦτο μὲν γὰρ καὶ ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους ὑπάρξειεν ἄν.

Quiddam autem amicitiae affine concordia quoque perspicitur esse. quapropter

propter non est consensus opinionum: hoc enim in iis quoque, qui inter se ne noti quidem sunt, esse potest.

INDVCAT aliud, quod & ipsum similitudinem quandam amicitiae in se habere videtur, facereque ad ipsam: illud autem est, concordia; quapropter inquit, perspicitur statim, concordiam non esse consensum opinionis, quia opinio eadem de aliqua re manere potest in animis aliquorum, qui se ignorent, nec vmquam viderint, veluti si forte duo aliqui opinentur, vberem annum futurum, siue sterilem & infoecundum.

Οὐδὲ τοὺς περὶ ὁτουοῦν ὁμογνωμονοῦντας ὁμονοεῖν φασιν, οἷον τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων, οὐ γὰρ φιλικὸν τὸ περὶ τούτων ὁμονοεῖν.

Neque eos, qui de omni re eodem pacto sentiunt, aiunt concordare, ceu de rebus caelestibus: neque enim quicquam facit ad amicitiam, concordes esse de his rebus.

EXTARE etiam aliud ostendit, quod & ipsum deciperet aliquem, falsoque putaretur esse cõcordia quare seiungit ipsum a vera: est autem illud sententiae consensus, vnde intelligitur aliud esse δόξαν, & aliud γνώμην, postquam consensus ambarum rerum est diuersus: nullum autem negotium est videre, quid discriminis sit inter δόξαν & γνώμην, opinio enim leuis est, saepeque subito excitata: sententia autem firma, & quae diu in animo haeserit; radicemque stabiliorem habeat. Sed etiam inquit auctor, non est idem sentire de omnibus rebus, concordare inter se, veluti inquit de rebus caelestibus: qui enim vna sentiunt de aeternitate caeli, mundique totius, non dicuntur proprie concordare inter se: neq; etiam, qui interiturum ipsum arbitrarentur, vt Democritus & Epicurus, & si multi sunt, qui ita loquuntur, sed tamen improprie, vt planum erit ex his, quae modo adiunget: voluit tamen prius refellere errorem quorundam, qui in his rebus peccabant; non est igitur, inquit, de his rebus aliquos consentire, amicitiae munus.

Ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασιν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ ταὐτὰ προαιρῶνται, καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα: περὶ τὰ πρακτὰ δὴ ὁμονοοῦσι, καὶ τούτων περὶ τὰ ἐν μεγέθει, καὶ ἐνδεχόμενα ἀμφοῖν ὑπάρχειν, ἢ πᾶσιν: οἷον αἱ πόλεις, ὅταν πᾶσι δοκῇ τὰς ἀρχὰς αἱρετὰς εἶν, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄρχειν Πιττακόν, ὅτε καὶ αὐτὸς ἤθελεν: ὅταν δὲ ἑκάτερος ἑαυτὸν βούληται, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς Φοινίσσαις, στασιάζουσιν: οὐ γάρ ἐσθ' ὁμονοεῖν, τὸ αὐτὸ ἑκάτερον ἐννοεῖν, ὁδήποτε, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ, οἷον ὅταν καὶ ὁ δῆμος, καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τοὺς ἀρίστους ἄρχειν: οὕτω γὰρ πᾶσι γίγνεται, οὗ ἐφίενται.

Sed ciuitates concordare inter se aiunt, cum de rebus, quae ipsis expediunt, idem senserint, atque eadem sibi agenda sumpserint: egerintq; ea, quae communi animo probauerint: in iis igitur rebus, quae ad actiones pertinent, concordant, & harum ipsarum in his, quae magnitudinem habent, & quae contingere possunt, siue ambabus, siue omnibus: veluti ciuitates, quando cunctis visum fuerit, magistratus suffragiis creari, aut societatem in bello coire cum Lacedaemoniis, aut principem ciuitatis esse Pittacum, quando, & ipse voluit. Cum vero se ipsum vterque voluerit imperium habere, vt qui in Phoenissis inducuntur, tunc sedio se agunt: non est enim concordes esse, idem vtrumque duos aliquos sentire de aliquare, quaecumque illa sit, sed idem in eodem: veluti cum populus, & principes ciuitatis consenserint, optimos ciues remp. regere: ita enim omnibus contingit id, cuius desiderio tenentur.

VERVM inquit, ciuitates concordare aiunt, quando de vtilitatibus suis eandem sententiam sequun-

sequuntur, idemque probant, ac postea, quae visa fuerint, effecerint: neque enim vera, plenaque concordia foret, si quae gentes pepigerint, se bellum communi animo administraturas, nec tamen postea praestarent, quod dictum est: requiritur enim non voluntatum solum consensus, sed factorum ipsorum; cognitum igitur iam est de rebus, quae materia sunt humanarum actionum, concordiam dici, ne ijs quidem omnibus: neq; enim si duae, pluresue ciuitates idem consilium secutae essent in rebus tenuibus, pusillisque, quamuis illius ipsius generis forent, quod agitur a ciuibus, concordia iunctas illas inter se esse, ob id recte diceretur, sed adhuc oportet res eas amplitudinem in se habere, ac praeterea esse tales, vt ambabus contingere possint, si forte duae fuerint, siue eunctis, si multae, veluti inquit, ciuitates, quando ciuibus omnibus visum fuerit suffragijs creare magistratus, siue societatem coire cum Lacedaemonijs, siue vniuersam remp. committere Pittaco illi, qui vnus fuit e VII. sapientibus vocatis: fecerant autem hoc Mytilenaei, longo bello grauati ab exulibus, non inuito ipso: nam cum duo aliqui consenserint inter se, vt vnus imperium habeat, ambo autem velint, se illum esse, veluti filij Oedipi, qui in fabula Euripidis, cuius fabulae index est, Phoenissae, tunc illi sediriose agunt: neque enim concordare duos aliquos valet, conuenire ipsis in quapiam re: idemque ambos velle, quodcunque ipsum sit, cum vterque eorum sibi illud bonum expetit: verum in hoc quoque opus est, eos consentire sibi, ceu inquit, quando, & plebs & nobiles; principesque ciuitatis, communi animo statuerint ab optimatibus remp. regi: hoc enim pacto cuncti compotes fiunt sui desiderij.

Πολιτικὴ δὲ φιλία φαίνεται ἡ ὁμόνοια, καθάπερ καὶ λέγεται· περὶ τὰ συμφέροντα γάρ ἐστι, καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον ἀνήκοντα.

Ciuilis autem amicitia perspicitur esse concordia, quemadmodum sane fertur: circiter enim ea versatur, quae publice conducunt, atque ad vitam referuntur.

Ex ijs, quae tradita de ipsa sunt, intelligi auctor inquit, concordiam esse amicitiam, sed non simpliciter vocatam amicitiam, verum cum appendice hac, amicitiam ciuilem, & quae in vsu eninm est, quemadmodum sane addit, ipsa vulgo appellatur: Aristoteles igitur est, qui existimat ita dici concordiam recte posse; non sequitur iudicium multitudinis, consuetudinemque in hoc, idem tamen, vt solet, confirmat sententiam, suo more loquendi. Probare autem volens, quod dixit, verum esse, ait ipsam versari in vtilitatibus suis persequendis, & ijs omnibus, quae ad vitam bene degendam accommodata sunt.

Ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ὁμόνοια ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν· οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ἀλλήλοις, ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες, ὡς εἰπεῖν· τῶν τοιούτων γὰρ μένει τὰ βουλήματα, καὶ οὐ μεταρρεῖ ὥσπερ εὔριπος· βούλονταί τε τὰ δίκαια, καὶ τὰ συμφέροντα· τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται.

Est autem huiuscemodi concordia in probis, & moderatis viris: hi namque & secum ipsi concordant, & inter se: cum in ijsdem sint, vt ita loquar: huiuscemodi enim virorum manent voluntates, & non, veluti Euripus, agitantur fluctibus: voluntq; ea, quae iusta sunt: quaeq; conducunt: horum autem desiderio publice incensi sunt.

Inveniri huiuscemodi concordiam tradit in hominibus probis: imaginemque ipsius existere in pectoribus eorum: hi namque ait, & sibi ipsis concordes sunt, omniumque partium animi eorum eadem voluntas est: eodemque pacto conuenit ipsis cum alijs probis viris, cum eorum eadem consilia sint, cogitationesque demum omnes: huiuscemodi enim inquit, proborum inquam virorum, non cum sibi partibus collatorum, sed secum, cum suisque partibus cogitatorum, manent desideria stabiliaque sunt, non crebro mutantur, id quod vsu venit in contrarijs ipsis mortalibus, quorum animi, voluntatesque agitantur, quasi fluctibus quibusdam, instar euripi. Vocare solitos Graecos hoc nomine, loca quaedam maris in quibus fierent huiuscemodi contrarij inter se motus fluctuum, & vt inferioris aetatis ipsos vocant, fluxus & refluxus, notum est. Aeschines contra Ctesiphontem, cum inconstantem mirum in modum hominem notare vellet, saepeque mutantem consi-

lia, dixit, ipsum superare in hoc euripum, sed etiam M. Cicero (vt Platonem omittamus, qui eodem simili in Phaedone vsus est) pro L. Murena inquit. Quod enim fretum, ,, quem euripum tot motus, tātas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum? Verum autem esse, quod praedicauit de probis viris, ostendere volens, inquit: volunt enim, quae iusta sunt, & quae conducunt; eademque appetunt toto animo.

Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν, πλὴν ἐπὶ μικρόν: καθάπερ καὶ φίλους εἶναι πλεονεξίας ἐφιεμένους, ἐν τοῖς ὠφελίμοις: ἐν δὲ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς λατουργίαις, ἐλλείποντας: ἑαυτῷ δ' ἕκαστος βουλόμενος ταῦτα, τὸν πέλας ἐξετάζει, καὶ κωλύει: μὴ γὰρ τηρούντων, τὸ κοινὸν ἀπόλλυται: συμβαίνει οὖν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀλλήλους μὲν ἐπαναγκάζοντας: αὐτοὺς δὲ, μὴ βουλομένους τὰ δίκαια ποιεῖν.

Nequam autem homines fieri non potest, vt concordent, praeterquam ad paruum spatium temporis: veluti etiam amicos inter se esse, cum appetant plus sua parte consequi in diuisione rerum vtilium: in laborum autem, & munerum publicorum, minus habere velint: sibi autem ipsi quisque haec volens, proximum inquirit, eumque inde extrudit: cum enim hoc seruatum non fuerit, commune interit: contingit igitur ipsis, vt seditiones fiant in ciuitate, cum alijs necessitatem imponant: ipsi autem nolint res iustas facere.

CONTRA autem nequam homines prauique, fieri non potest, vt concordes inter se sint, nisi breui admodum spatio temporis. Vt autem expertes ipsos esse concordiae, nec conuenire illis secum significauit, neque cum ceteris mortalibus, ita quoque amicitiae colendae idoneos ipsos non esse, cum in diuisione bonorum plus iusta sui parte malint, minus autem sumant laborum munerumque publicorum, quae sine sumptu, periculoque aliquo obire non possint. Docet auctor, prospiciens bono publico, salutique ciuium, cum multi huiuscemodi illic fuerint, oriri inde interitum reipublicae, nec vestigium in ea vllum restare concordiae, cum inquam, cuncti ciues sint huius animi, vt sibi velint emolumenta, & commoda: detrectent autem sumptus ac molestias: coguntur enim, qui ad se domum praemia cuncta comportare student, ostendere, proximum quemque minime dignum esse, qui illis fruatur, inquirereque in illius vitam, ac facta, & demum ita non sinere eum ad honores, fructusque e rep. capiendos peruenire: natura enim haec est reipublicae, omnisque rei, quae communis aliquorum sit, vt si non habuerit, qui tueantur ipsam diligenter, pereat facile, atque dilabatur: concludens igitur totam rationem, monstrat, qui exitus futurus sit horum pessimorum institutorum, idest ciuilis discordia, & seditio: inquit enim, vsu venit igitur ipsis, vt concertent inter se, diuidaturq; ciuitas, cum cogant cuncti, reliquos, quod iniquissimum est, iustitiam in omnibus suis factis colere; ipsi vero auersi ab ea toto animo sint. Nos quoque, huiuscemodi homines accusantes, ita vulgo loqui consueuimus, eos velle alienae domui iustitiam. In VII. libro de moribus ad Eudemum, cum disseruisset de concordia & beneuolentia: non eundem enim ordinem ipsarum tradendarum illic secutus est, significauit se id praestitisse, vsusque est tamquam peroratione, qua indicauit, vt arbitror, se ab amicitia seiunxisse ea, quae similitudinem magnam cum ipsa habeant: fuerunt igitur duo illa, non tria. Indicauit etiam illic nouam rem se attingere, eandem scilicet, quam hic, nulla re pertinere ad superiorem quaestionem, siquis diligenter videret: nam cum multae restarent dubitationes de amicitia, ab vna quapiam harum ipse initium ducere necesse habebat: cum igitur valeat & hoc non parum ad idem ostendendum, volui hoc quoque testari, ad eundem errorem refellendum. Sed cum eius dubitationis prima pars valde corrupta sit in libris etiam duobus, quos vidi manuscriptis, quomodo putem legi debere, hic significabo: nam in peroratione ipsa nullum mendum extat: ἀπορεῖται δὲ διὰ τί μᾶλλον φιλοῦσιν οἱ ποιήσαντες εὖ, τοὺς παθόντας, ἢ οἱ παθόντες εὖ, τοὺς ποιήσαντας. δοκεῖ δὲ δίκαιον εἶναι τοὐναντίον: τοῦτο δ' ὑπολάβοι μὲν ἄν τις διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ τὸ αὐτῷ ὠφέλιμον συμβαίνειν. & cetera quae sequuntur minime deprauata.

Οἱ δ' εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας, καὶ ὡς παρὰ λόγον γινόμενον, ἐπιζητεῖται.

Qui

Qui autem beneficium dederunt, magis eos, in quos beneficium contulerunt, diligere, videntur, quam qui beneficium acceperunt, faciant eos, qui ipsos iuuerunt: & tamquam hoc praeter rationem fiat, in quaestionem vocatur.

QVAESTIONEM aggreditur magnam atque obscuram, valde autem accommodatam huic loco, in quam etiam dissoluendam toto pectore incumbit, nec tamen ipse solus, primusq; vidit hoc, quod fieri non debebat, neque merito expectari poterat, in hac re vsu venire: nam multis ante ipsum hoc in mentem venerat, qui etiam conati fuerant hunc, quasi nodum quendam soluere, & vnde malus mos nasceretur, aperire, a quibus tamen ipse dissentit, & si non insulsa, neque contemnenda sententia ipsorum est. Quaerit igitur quod plerumque videret fieri, quomodo contingat, vt qui beneficia in aliquos contulere, magis diligant eos, quos iuuerunt, magnisque malis, periculisque liberarunt, quam qui adiuti sint, faciant, vnde subleuati fuere, atque e suis aduersis rebus opera, studioque eorum erepti; hoc enim inquit, & absurdum, & sine iusta causa administratum sollicitat non paucos, & sane repugnat vtilitatibus, commodisque mortalium, cum reddat fortunatos homines, & qui auxilio ipsis esse possunt, ad opem illis ferendam pigriores, nisi vere liberales, magnoque animo praediti forent.

Τοῖς μὲν οὖν πλείστοις φαίνεται, ὅτι οἱ μὲν, ὀφείλουσι: τοῖς δὲ, ὀφείλεται: καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν δανείων: οἱ μὲν ὀφείλοντες, βούλονται μὴ εἶναι, οἷς ὀφείλουσιν: οἱ δὲ δανείσαντες, καὶ ἐπιμέλονται τῆς τῶν ὀφειλόντων σωτηρίας, οὕτω καὶ τοὺς εὐεργετήσαντας βούλεσθαι εἶναι τοὺς παθόντας, ὡς κομιουμένους τὰς χάριτας: τοῖς δ᾽, οὐκ εἶναι ἐπιμελὲς τὸ ἀνταποδοῦναι. Ἐπίχαρμος μὲν οὖν τάχ᾽ ἂν φαίη ταῦτα λέγειν αὐτοὺς, ἐκ πονηροῦ θεωμένους; ἔοικε δ᾽ ἀνθρωπικῷ: ἀμνήμονες γὰρ οἱ πολλοὶ, καὶ μᾶλλον εὖ πάσχειν, ἢ ποιεῖν ἐφίενται.

Plurimis igitur fieri hoc videtur, quia hi quidem, debent: his vero, debetur: veluti igitur in pecunia foenori data: debitores quidem optant creditores non superesse: ij autem, qui crediderunt suscipiunt etiam curam de vita, ac salute debitorum suorum, eodem pacto etiam qui beneficiũ dederunt, vsu venit, optare quos iuuerunt, tamquam gratias recepturos: his autem curae non est reddere. Epicharmus autem fortasse affirmaret haec dicere ipsos a deteriore parte spectantes: videtur autem peculiare humani ingenij esse: immemores enim multi sunt beneficiorum, malumq; beneficium accipere, quam dare.

PLVRIMIS igitur mortalibus ait, videtur hoc fieri, quia qui beneficium acceperunt quasi debitores sunt: qui autem dederunt, veluti creditores; quod igitur in pecunia foenori aliquibus data, contingit, vt qui debent, conspectum creditorum suorum fugiant, nolintque ipsos manere in vita: qui vero foenori ipsis dederunt, omnia faciunt, quae valent ad salutem illorum, vitamque tuendam, eodem pacto aiunt, qui beneficium in aliquos contulerunt volunt, optantque esse, qui ab ipsis beneficium accepere, & qui futurum spectant: eiusque rei desiderio tenentur, vt compensetur aliquo tempore id beneficij, quod dederunt: illi vero curam nullam suscipiunt de opera, gratiaque reddenda. Hoc exposito venit in mentem auctori vox Epicharmi, vafri illius Siculi, cuius etiam aliae non nullae voces celebrantur, vt sapientis viri, & bene cognitum habentis humanum ingenium; ille namque insimulans eos, qui existimabant de facto aliquorum mortalium, spectata deteriore natura hominum & qui culpae affines sint, dicere consuerat, eos existimare de cunctis mortalibus, non cunctis, vt oportuisset, animaduersis, sed tantum illis, qui forent deterioris notae: idenique eos facere, quod faciunt non nulli, qui de aliqua re, quae partim bona, vtilisque, partim vitiosa sit, iudicium facturi ex ea, quae vitium continet, de ambabus improbe iudicant. Hanc ego opinor fuisse sententiam Epicharmi: nec tamen ab alio vllo vetere auctore mentionem eius factam inueni. Hoc igitur transferri huc non inepte posse putat Aristoteles, quia multi obliuiscuntur beneficia accepta: maluntque commodari sibi, quam ipsi studeant alijs opitulari.

Δόξειε δ' ἂν φυσικώτερον εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανείσαντας· οὐ γάρ ἐστι φίλησις περὶ ἐκείνους, ἀλλὰ τοῦ σώζεσθαι βούλησις, τῆς κομιδῆς ἕνεκα· οἱ δ' εὖ πεποιηκότες, φιλοῦσι, καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας, κἂν μηθὲν ὦσι χρήσιμοι, μηδ' εἰς ὕστερον γένοιντ' ἄν.

Uideri autem posset magis naturalis esse causa huius rei, & non similis ei, quod fit in ijs, qui pecuniam foenori dederunt: non enim diligunt illi debitores, sed optant incolumes esse, vt suum recipiant: qui autem beneficium dederunt, diligunt, & caros habent eos, qui ab ipsis beneficium acceperunt, quamuis nulla in re sibi fuerint vtiles: neque etiam postero tempore esse possint.

QVAMVIS non omnino improbarit opinionem eorum, quos dixit, tamen arbitratur veram causam huius mali magis naturalem esse: magis autem naturalem ipsam vocauit, quia illa quoq; non penitus aliena a natura erat, quippe cum de ipsa ita locutus sit. ἐκεῖ δ' ἀνθρωπικόν; humanum autem illic valet, quod est in more positum maioris partis hominum; illincque ortum ducit. Disserere autem accurate contra ipsam volens, cuius dissolutionis solum, ac fundamentum fuit similitudo, primum ostendit, illud, quod tamquam simile adferebant auctores, non esse simile, ac quid discriminis versetur in ipsa docet; significans in illis, qui crediderunt pecuniam, nihil amoris extare erga eos, quibus crediderunt: nam quod cupiunt eos viuere ac saluos esse, id faciunt, vt sibi reddant, quod debent: qui autem studio suo atque opibus aliquibus valde profuerunt, diligunt eos, carosque habent, etsi vsui sibi non esse tunc intelligunt, nec futuros sperent.

Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν συμβέβηκε· πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον, ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου, ἐμψύχου γενομένου· μάλιστα δ' ἴσως τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει· ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα· τοιούτῳ δὴ ἔοικε καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν· τὸ γὰρ εὖ πεπονθὸς, ἔργον ἐστὶν αὐτῶν· τοῦτο δὴ ἀγαπῶσι μᾶλλον, ἢ τὸ ἔργον, τὸν ποιήσαντα.

Quod quidem etiam in opificibus vsu venit: vnusquisque enim horum suum propriumque opus magis amat, quam amaretur ab opere, si accesserit ei animus: maxime autem fortasse hoc contingit poetis: supra modum enim omnem, hi sua propriaque poemata amant, cara ipsa habentes tamquam filios: huiuscemodi igitur rei par simileque est, quod fit in his, qui contulerunt beneficia in aliquos: quod enim subleuatum est, commodique aliquid accepit, opus ipsorum est: hoc igitur magis amant, quam amet opus eum, qui molitus est.

IDEM etiam in opificibus inquit, contingit; ipse enim quoque in sententia sua firmanda, totaque re declaranda, vti voluit simili; omnis enim inquit, opifex suum propriumque opus magis amat, quam amaretur ab illo, si accesserit ei animus, factumque fuerit animale: voco autem animale, quod ipse ἔμψυχον appellat: maxime autem hoc fieri inquit a poëtis, cum praeter modum hi diligant sua poëmata, caraque ipsa habeant non minus, atque parentes liberos summo amore cōplecti consueuere. De nimio autem hoc amore poëtarum erga sua opera locutus quoque est M. Cicero in epistola quadam ad Atticum, nec tamen poëtarum proprium hoc esse putat, sed oratorum etiam, vt noster quoque, qui vincere in hoc ipsos ceteros omnes fabros, & quasi parentes alicuius operis affirmat. Plato quoque in symposio commune hoc esse dixit omnium, quae e se quippiam quasi genuerunt. Concludens igitur auctor hic noster rationem ait, huiuscemodi rei par simileque est, quod fieri videmus in benefactoribus: quod enim opera illorum, pecuniaque subleuatum est, ereptumque e grauibus malis, opus illorum ipsorum est; hoc igitur inquit magis fouent, amantq; quam opus eum, qui fecit, vmquam amaret.

Τούτου δ' αἴτιον, ὅτι τὸ εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν, καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δ' ἐνεργείᾳ· τῷ ζῆν γὰρ καὶ

πράττειν

φιλητόν: ἐνεργείᾳ δὴ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον, ἔστι πως: στέργει δὴ τὸ ἔργον, διότι καὶ τὸ εἶναι: τοῦτο δὲ φυσικόν: ὃ γάρ ἐστι δυνάμει, τοῦτο ἐνεργείᾳ τὸ ἔργον μηνύει.

Huius autem rei causa est, quod stare, manereque in vita cunctis mortalibus expetendum, atque amabile: sumus autem actu; viuendo enim, & munere fungendo sumus: actu igitur est aliquo modo ille, qui opus fecit: amat iam opus, quia se superesse, statumque suum amat: hic autem naturalis amor est: quod enim potestate est, hoc ipsum esse actu opus indicat.

HVIVS ipsius rei fontem magis, ortumque aperire studens, subtilius adhuc de ipso disserit, atque inquit. Huius autem rei causa est, quod status suus omnibus expetendus est, atque amabilis; tunc autem vere scimus, quales sumus, cum efficimus, molimurque id, cui nati, factique sumus: viuendo enim, atque agendo sumus, quare qui opus fecit actu, est aliquo modo: diligit igitur opus suum, quod cum facit, diligit statum suum atque id, quod est, hoc autem innatum est, a naturaque nobis datum: quod enim prius potestate opifex erat, opus quod molitus ipse est, indicat eum actu esse, exempli causa, pictor omni illo tempore, quo erat otiosus, nec artem suam colebat, potestate solum pictor erat, tabula postea, quam pinxit, testificatur eum pictorem esse, nec tamen tunc cum absoluit iam opus actu vere est, sed cum penicillo vtebatur; & pingebat, quae causa fortasse fuit, vt, cum hoc diceret, addiderit πως: etsi enim declarat tabula illa ipsum pictorem esse: planeque hoc de ipso praedicari tunc potest, non tamen actu esse illum eo tempore aliquis affirmaret; cessauit enim iam ab opere perfecto illo, atque absoluto.

Ἅμα δὲ καὶ τῷ μὲν εὐεργέτῃ καλὸν τὸ κατὰ τὴν πρᾶξιν, ὥστε χαίρειν ἐν ᾧ τοῦτο: τῷ δὲ παθόντι οὐθὲν καλὸν ἐν τῷ δράσαντι: ἀλλ' εἴπερ συμφέρον: τοῦτο δ' ἧττον ἡδὺ, καὶ φιλητόν.

Simul autem illi, qui beneficium dedit pulchrum, dignitasque omnis manet in facto, vt necesse sit ipsum gaudere eo, in quo hoc extat: illi autem, qui accepit, nihil dignitatis, splendorisque est in eo, qui fecit: quod si aliquid est, ipsum quod prodest, est, ac fructus: hoc autem minus iucundum minusque amabile est.

ALIVD hoc argumentum est, quo idem constituitur: accedit enim inquit superiori rationi, aptumque aliquo modo ex ea est, quod qui beneficium dedit, profuitque studio suo atque opibus honesto viro, in illo suo facto intelligit esse dignitatem, quare laetitiam capit, aspiciens eum, recordatusque illius, cui opem tulit: redit enim illi in memoriam honestum suum factum, quod manet in ipso: contra autem, qui beneficium accepit nihil suae dignitatis sentit esse in eo, qui dedit: peperit enim ille sibi laudem, ac gloriam, non ei, cui opera sua, reque profuit, sed siquid boni in persona ipsius cogitat, quod in se cadat, illud est inquit, vtilitas, quae res minus iucunda est, minusque amabilis, non potest sane negari, quin secum ferat voluptatis aliquid, ac gaudij aduentus, memoriaque eius, qui te iuuerit in duris tuis, & angustis rebus; sed vincitur illa a voluptate, quam capit merito aliquis ex recordatione sui recti facti. Iustam autem illam esse, puramque, significauit quoque Plutarchus, qui de Lysandro Lacone, in vita quam scripsit ipsius, hoc commemorauit, habuisse illum virilem animum, nec vinci vnquam potuisse ab vlla voluptate, praeter quam ab ea, quam iniungunt hominibus, qui rectum aliquod facinus, plenumque gloriae gesserint, honesta ipsius facta; illa autem laetitia, siqua ea est, qua afficiuntur, qui erepti sunt e malis a benefico viro, mista est cum aegritudine: inurit enim doloris aliquid recordari, se quondam eguisse.

Ἡδεῖα δ' ἐστὶ, τοῦ μὲν παρόντος, ἡ ἐνέργεια: τοῦ δὲ μέλλοντος, ἡ ἐλπίς: τοῦ δὲ γεγενημένου, ἡ μνήμη: ἥδιστον δὲ τὸ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως: τῷ μὲν οὖν πεποιηκότι, μένει τὸ ἔργον: τὸ καλὸν γὰρ πολυχρόνιον: τῷ δὲ παθόντι, τὸ χρήσιμον παροίχεται.

Iucunda autem est rei praesentis, actio: futurae autem, spes: praeteritae vero, me-

ro, memoria: iucundissimum autem est, quod in actu est, & amabile simili modo: illi igitur, qui fecit, manet opus: honestum enim factum diuturnum est: illi autem, qui accepit, fructus, & emolumentum eripit se facile e manibus.

PROBAT idem, maiorem inquam voluptatem capere ex facto suo, qui beneficium dedit, quam qui accepit e memoria illius suae vtilitatis: ideoque vsu venire, vt magis diligat eum, quem subleuauit, quam is benefactorem suum: ducit autem argumentum a tempore: cum enim e tribus temporis partibus capiatur voluptatis aliquid, e praeterito, instanti, & futuro; maiorem esse voluptatem tradit, quae ducitur e praesenti, quam e reliquis duobus; cuius particeps est auctor beneficij. Hoc igitur posito addit, iucundissimum omnium esse, quod percipitur agendo; idemque amabile esse. Concludere igitur ipse volens, quod dixi, ita agit; illi igitur, qui fecit, idest, qui auxilium tulit, opus manet; quod declarans inquit: quod enim honestum, praeclarumque est, diuturnum est: illi vero, qui accepit, emolumentum inquam ac beneficium, id vtilitatis, quod inde cepit, fugit e manibus; atque extinguitur facile.

Ἥ τε μνήμη, τῶν μὲν καλῶν, ἡδεῖα: τῶν δὲ χρησίμων οὐ πάνυ, ἢ ἧττον· ἡ προσδοκία δ' ἀνάπαλιν ἔχειν ἔοικεν.

Memoria autem rerum honestarum est iucunda: vtilitatum autem, quas alicunde acceperis, non valde, aut minus: expectatio autem contra se habere videtur.

ADIVNGIT, memoria praeterea honesti omnis facti iucunda est: rei autem vtilis non valde; aut si ipsa quoque suauitatis aliquid in se habet, illa profecto minor est; expectatio autem boni alicuius contrario modo se habet: qui enim peruenturum ad se sperat commodum aliquod, magis vicinum, propriumque ipsum esse, quam vere sit, sibi pollicetur.

Καὶ ἡ μὲν φίλησις, ποιήσει ἔοικε: τὸ δὲ φιλεῖσθαι, τῷ πάσχειν: τοῖς ὑπερέχουσι δὴ περὶ τὴν πρᾶξιν ἕπεται τὸ φιλεῖν, καὶ τὰ φιλικά.

Et amatio quidem similis est effectioni: diligi autem acceptioni: illis autem qui eminent in actione, comitatur amare, & quae sunt propria munera amicitiae.

IDEM alio hoc argumento probat, non sine causa, qui prosunt aliquibus, magis eos postea diligere, in quos beneficium contulerunt, quam diligant, qui liberati malis opera, studioque eorum, benefactores suos: diligere enim inquit, est aliquo modo efficere, ac moliri: diligi autem perpeti, ac recipere in se quippiam: ambo autem haec, existunt in facto illo, quod gessit, & administrauit beneficus; ipse namque est, qui facit: subleuatus autem quasi perpessus: omnibus autem in rebus meliores partes sunt eorum, qui faciunt, quam illorum, qui perpetiuntur, maioremque dignitatem in se continent, id quod manet in auctoribus, effectoribusque eius beneficij; & diligere igitur, & obire munera amicitiae abesse ipsis non potest.

Ἔτι δὲ, τὰ ἐπιπόνως γενόμενα, πάντες μᾶλλον στέργουσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν παραλαβόντων: δοκεῖ δὴ τὸ εὖ μὲν πάσχειν, ἄπονον εἶναι; τὸ δ' εὖ ποιεῖν, ἐργῶδες: διὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι: ἐπιπονωτέρα γὰρ ἡ γέννησις, καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν: δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖον εἶναι.

Adhuc autem, quae geruntur magno cum labore, cuncti mortales magis diligunt, veluti qui rem quaesiuerunt, quam qui a maioribus acceperunt: videtur igitur beneficium accipere, vacare labore: beneficium autem alicui dare arduum

atque

atque operosum: & hac ob causam matres magis diligunt filios, quam patres: generatio enim est laboriosior, & magis norunt, ipsos suos esse. Videri autem potest, hoc proprium accommodatumque esse illis, qui beneficium dederunt.

A studio praeterea, laboreque, quem necessario sustinuit, qui remedium adhibuit rebus aduersis alicuius, argumentatur: non enim sine magna cura potest aliquis, fortunatus etiam homo, mederi grauibus malis cuiuspiam, inquit igitur, consuesse mortales cunctos magis amare, quae quaesiere cum labore, molestiaque plurima. Exemplo autem hoc huiuscemodi esse declarat, atque illo quidem satis aperto, & ante oculos posito: qui enim inquit, rem quaesiuere, magis caram ipsam habent, tuenturque diligentius, quam qui acceperunt a maioribus. Addit autem Aristoteles ad concludendum necessarium. Videri beneficium accipere procliue esse, a laboreque omni vacuum: contra autem beneficium dare arduum atque operosum. Adiungit etiam ad idem illustrandum valde accommodatum, alterum simile, quo etiā antea in hac praeceptione de amicitia vsus fuerat; Existimari hanc ipsam ob causam matres magis diligere liberos, quam patres faciant; gignunt enim ipsos maiore cum molestia: cum & in vtero gerant longo temporis interuallo, & pariant illos non sine acerrimo dolore, ac vitae quoque non paruo periculo. Posuit etiam aliud, ad confirmandum, maiorem amorem esse matrum, quam patrum erga filios, idoneum, postquam illo tamquam plano, atque aperto vsus fuerat: etsi non facit quicquam ad id, quod in manibus habet, illustrandum, idem etiam fieri, quia certiores sunt matres eos, ex se genitos, cum ex vtero ipsarum prodierint.

B

Ἀπορεῖται δὲ, πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά: ἐπιτιμῶσι γὰρ τοῖς ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶσι, καὶ, ὡς ἐν αἰσχρῷ, φιλαύτους ἀποκαλοῦσι.

Exoritur autem quaestio, vtrum oportet diligere semet ipsum maxime, siue alium quempiam: insimulant enim eos, qui semet ipsos maxime amant, & obycere hoc ipsis volentes tamquam affines turpitudini, vocant ipsos amatores sui.

Hoc quoque, quod nunc aggreditur, sollicitabat multos: oppositaeque erant inter se sententiae de hac re: quare existimauit auctor oportere, se quid sentiret de ipso, ostendere, & hunc tamquam scrupulum aliquem euellere ex animis eorum, qui cuperent, quid sui officij esset, cognoscere; nec culpam vllam in re tanti ponderis admittere. Existit igitur inquit quaestio, cum probi hominis officium sit diligere honestos viros, & qui sibi, reipublicaeque profuerint: nec non etiam eosdem auersos nullam in partem esse ab amore sui ipsius in humano hoc officio, munereque fungendo; vtrum deceret semet ipsum supra ceteros omnes diligere, siue aliū quempiam e numero eorum, quos dignos amore suo iudicaret: dubios autem habere aliquos videbatur, qui aliter putassent, oportere magis se ipsum amare, quia videbant, non paucos mortales increpare illos, qui maxime semet ipsos fouerent, ac prae ceteris omnibus caros haberent: nomineque ipsos vocare, vt ipsi illud capiebant, quod vitium contineret, ac iustam reprehensionem in se haberet.

Δοκεῖ τε ὁ μὲν φαῦλος ἑαυτοῦ χάριν πάντα πράττειν, καὶ ὅσῳ ἂν μοχθηρότερος ᾖ, τοσούτῳ μᾶλλον. ἐγκαλοῦσι δὴ αὐτῷ, οἷον, ὅτι οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ πράττει: ὁ δὲ ἐπιεικὴς, διὰ τὸ καλὸν, καὶ ὅσῳ ἂν βελτίων ᾖ, μᾶλλον διὰ τὸ καλὸν, καὶ φίλου ἕνεκα: τὸ δ' αὑτοῦ, παρίησι.

Viderurque homo quidem malus sua causa omnia gerere, & quanto improbior fuerit, tanto magis: criminantur igitur ipsum, vt nihil agentem remotum a suis vtilitatibus: bonus autē vir, ac moderatus cuncta gerit ob dignitatem consequendam, & quanto melior fuerit, tanto magis ob dignitatem, atque amici hominis causa: suum autem commodum dimittit e manibus.

Et praeterea, quia videbatur proprium esse improbi mortalis, cuncta in vita sui ipsius causa face-

sa facere, vtilitatesque suas sedulo sectari, & quanto improbior fuerit, tanto magis hoc moliri, quem cum insimularent, dicebant nihil ipsum attingere alienum a suis commodis, & quod ad alium quempiam ornandum referatur: virum autem probum, moderatumque solere, dignitatis causa, quae facit, omnia facere, posthabita cura sui ipsius, & quanto melior fuerit, tanto magis in omni suo facto honestatem spectare, honorique, ac commodis amicorum seruire, atque omnem curam suorum praemiorum abijcere, patique aequo animo vel libenti potius, sibi illa e manibus elabi.

Τοῖς λόγοις δὲ τούτοις τὰ ἔργα διαφωνεῖ, οὐκ ἀλόγως: φασὶ γὰρ δεῖν φιλεῖν μάλιστα, τὸν μάλιστα φίλον: φίλος δὲ μάλιστα ὁ βουλόμενος, ᾧ βούλεται, τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται: ταῦτα δ' ὑπάρχει μάλιστα αὐτῷ πρὸς αὑτόν: καὶ τὰ λοιπὰ δὴ πάντα, οἷς ὁ φίλος ὁρίζεται: εἴρηται γὰρ ὅτι ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει.

Dißentiunt autem facta ab his verbis, atque oratione, atque id non sine causa: aiunt enim oportere maxime diligere, maxime amicum: amicus autem maxime est ille, qui vult, cui vult ea, quae bona sunt, illius causa, etsi nemo sciturus sit: haec autem insunt maxime ipsi erga semet ipsum: & reliqua igitur cuncta, quibus amicus definitur: dictum enim est, ab ipso cuncta munera amicitiae proficisci, & ad alios peruenire.

OSTENDIT Aristoteles, non consentire, quae faciunt homines in hac re ijs, quae dicunt sermonibusque ipsorum; sed valde discrepare inter se, quod vsu saepe venit in multis rebus, vt non pauca mortales in ore habeant, laudentque: alia autem in vita sequantur ac gerant: puto enim, cum inquit, λόγοις τούτοις, accipi debere, quod accusabant eos, qui maxime se ipsos diligerent: & animaduersis, quasique digito monstratis probis viris, aiebant eos contrarium facere, ac proximum quemque magis, quam se ipsos amare: ἔργα namque videtur vocasse, quae magis proprie, vsitatiusque Graeco sermone dicuntur πράξεις: Latino autem facta, siue actiones. Quod autem hic auctor addidit, hoc ipsos facere οὐκ ἀλόγως, respiciens fortasse dicit, ad illud, quod ipse verum esse intelligeret, hominem habendum esse meliorem partem ipsius, ac mentem denique, nisi aliquis putet valere illud, additumque hic fuisse, quia illi rationem reddebant suae sententiae, argumentoque non contemnendo eam confirmabant, ac peruulgatis etiam, veteribusque nonnullis vocibus, quae testimoniorum vim habent. Aiebant igitur illi, oportere maxime diligere eum, qui maxime amicus est; amicus autem maxime est, qui commoda, quae amico vult procuratque, illius ipsius causa vult, sine vlla cogitatione suae vtilitatis, quamuis etiam perspectum cognitumque haberet ad nullius aures animum ipsius talem, benignitatemque peruenturam esse, quae profecto, vt affirmat, insunt maxime in quolibet erga semet ipsum, & vt haec, quod etiam adiungit, ita reliqua omnia, quibus amicus definitur: nam a se ipso proficisci munera cuncta amicitiae; indeque ortum ducentia, peruenireque ad alios, testatur se prius dixisse, id quod non multo supra fecit: quare necesse sibi non esse idem iterare.

Καὶ αἱ παροιμίαι δὲ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν: οἷον τὸ, μία ψυχή. καὶ κοινὰ τὰ τῶν φίλων: καὶ ἰσότης φιλότης, καὶ γόνυ κνήμης ἔγγιον: πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὑτὸν μάλισθ' ὑπάρχει: μάλιστα γὰρ φίλος ἑαυτῷ, καὶ φιλητέον δὴ μάλιστα ἑαυτόν.

Et prouerbia cuncta conueniunt: ceu, vnus animus, & communia amicorum, & amicitia aequalitas, & genu sura propinquius: cuncta enim haec erga semet ipsum maxime insunt: maxime enim amicus vnusquisque sibi: quapropter maxime diligere oportet semet ipsum.

SVMIT etiam ad declarandum, quod tradit, auctoritatem prouerbiorum: neque enim putandum est, vniuersam aliquam gentem in existimanda voce alicuius facile deceptam esse,

quae

quae assensu suo illam probauit, & vt certam indubitatamque ipsam recepit: prouerbia enim huiuscemodi quaedā voces sunt: citat igitur ipsa, breuiterq; exponit: primum ipsorum erat; vnus animus in duobus scilicet corporibus, quo de prouerbio supra disserui: alterum autem bona amicorum communia: tertium aequalitas est amicitia, studiumque amicorum inter se: & genu sura propinquius, cuius prouerbij meminit quoque M. Cicero in epistola quadam ad Tironem, graecis ipsius verbis positis. Expositis igitur iam omnibus, quae videntur declarare, oportere, rectumque esse, magis semet ipsum, quam alium quempiam diligere, quorum, extrema fuerunt prouerbia concludens hanc partem quaestionis, inquit: cuncta enim haec, quae prolata sunt ad praestantem amorem significandum, existunt eximia e beneuolentia erga semet ipsum; vnusquisque enim maxime amicus est sibi ipsi: vnde colligitur inquit, oportere maxime diligere semet ipsum.

Ἀπορεῖται δὲ εἰκότως ποτέροις χρεὼν ἕπεσθαι, ἀμφοῖν ἐχόντοιν τὸ πιστόν: ἴσως οὖν τοὺς τοιούτους δεῖ τῶν λόγων διαιρεῖν, καὶ διορίζειν ἐφ᾽ ὅσον ἑκάτεροι, καὶ πῇ ἀληθεύουσιν: εἰ δὴ λάβοιμεν τὸ φίλαυτον πῶς ἑκάτεροι λέγουσι, τάχ᾽ ἂν γένοιτο δῆλον.

Dubitatur autem merito, vtris comitari oportet, cum ambae nō indignae sint, quibus credatur: fortasse igitur huiuscemodi rationes opus est diuidere, ac distinguere quatenus vtraeq; & qua parte verae sint: si igitur adepti fuerimus, quomodo vtraeq; accipiunt amatorem sui, fortasse totum planum apertumq; erit.

AMBAEVS oppositis inter se opinionibus iam confirmatis, & quibus fieri potuit rationibus, corroboratis, ait. Non sine causa quaeri solitum de hoc, dubiosque esse homines, vtram duarum harum rationum sequi ipsos deceat, com ambae multum in se habeant eius, quod valet ad fidem faciendam. Quid autem consilij capiendum sit, cum inciditur in huiuscemodi aliquem nodum, ostendit: admonetque oportere omnem huiuscemodi quaestionem diuidere, ac distinguere: vix enim fieri potest, vt contrariae inter se rationes in aliqua re obscura, difficilique examinanda eodem pacto probabiles sint: contingit autem hoc saepe, cum verbum, in quo manet scrupulus ille, non eodem modo ab omnibus capitur, vt hic vsu venit; nam φίλαυτον longe aliter vsurpabant, qui de veritate huius rei tantopere inter se dissentiebant. Huiuscemodi quiddam tetigit M. Cicero in L. Pisonem ac paene haec verba expressit, cum hominem irrideret, vt ignarum bonarum artium, ac rudem: habebat enim ille domi suae Philodemum quendam Epicureum, qui cum ei laudasset voluptatem, finemque humanae vitae (vt princeps, duxque eius familiae censuerat) esse dixisset, vt tamen doctorum virorum mos est, ostendere vellet, quomodo accipi deberet id nomen, cum vna non esset notio ipsius, ille tam accuratam disputationem contempsit, satisque esse sibi aestimauit audisse, commendari a sapiente viro voluptatem: in hac igitur re exponenda inquit facetus orator. Graecus, primo distinguere, atque diuidere illa, quemadmodum dicerentur; & quae sequuntur: sed ad auctorem redeamus, qui inquit, fortasse inutile non esse, vel oportere potius huiuscemodi voces, rationesue diuidere, ac distinguere, & ita subtiliter videre quousque ambae, & qua parte verum significant: statimque quod rectum esse, & doctrinae proprium, facit: si cognouerimus dicens, quomodo vtraeq; rationes scilicet, capiunt φίλαυτον, idest amatorem esse sui ipsius, quod obscurum nunc est, planum apertumque fiat. Sequitur autem superiorem ordinem; incipitque ab his, qui culpae affinem esse rebantur φίλαυτον esse.

Οἱ μὲν οὖν εἰς ὄνειδος ἄγοντες αὐτὸ, φιλαύτους καλοῦσι τοὺς ἑαυτοῖς ἀπονέμοντας τὸ πλεῖον ἐν χρήμασι, καὶ τιμαῖς, καὶ ἡδοναῖς ταῖς σωματικαῖς: τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ, ὡς ἄριστα ὄντα. διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν: οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται, χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι, καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς: τοιοῦτοι δ᾽ εἰσὶν οἱ πολλοί: διὸ καὶ ἡ προσηγορία γεγένηται ἀπὸ τοῦ πολλοῦ, φαύλου ὄντος: δικαίως δὴ τοῖς οὕτω φιλαύτοις ὀνειδίζεται.

Qui igitur in opprobrium ipsum ducunt, mirificos sui amatores vocant eos, qui sibi ipsis tribuunt plus iusta parte in pecunia, & honoribus, & corporis volupta-

luptatibus: haec enim sunt, quorum cupiditate multi inflammati sunt, omneq́ studium suum ponunt in ipsis adipiscendis, vt omnium optimis: vnde factum est, vt de ipsis homines inter se pugnent: qui igitur circa res has plus aequo volunt, indulgent cupiditatibus, & omnino affectibus, & parti illi animi, quae expers est rationis: huiuscemodi autem est maior pars hominum. Qua de causa appellatio facta est a magna parte, quae mala, vitiosaq́ est: iure bono igitur ijs, qui hoc pacto studiosi sui, amatoresq́ sunt, hoc obijcitur.

Qui igitur inquit, obijciunt aliquibus, tamquam probrum, esse illos φιλαύτους, vocant amatores sui, valdeque cupidos eos, qui sibi tribuunt, plusquam deceat horum bonorum, idest pecuniae, popularis honoris, voluptatis corporis: vident enim maiorem partem mortalium appetere huiuscemodi res; plurimumque studij ponere in his rebus, si possint, adipiscendis, tamquam haec optima bona sint, & praestantissima omnium: vnde inquit, multi contendunt inter se de possessione ipsorum, atque acriter proeliantur. Describit autem mores horum: ponitque nobis ante oculos improba ipsorum desideria, qui ne iusta quidem mensura ipsorum contenti sunt: inquit enim, qui nimis auidi sunt, ardentque desiderio horum bonorum, indulgent cupiditatibus: demumque motibus turbidis, ac parti illi animorum nostrorum, quae rationis est expers; & huiuscemodi sane est maior pars hominum quapropter inquit, nomen impositum est his a maiore numero mortalium, qui sunt affines vitio, quare addit, concludens rationem, merito, iureque bono ijs, qui hoc pacto sunt φίλαυτοι, id nomen obijcitur, continereque in se culpam magnam existimatur.

Ὅτι δὲ τοὺς τὰ τοιαῦθ' αὑτοῖς ἀπονέμοντας εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοὶ φιλαύτους, οὐκ ἄδηλον: εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζοι τὰ δίκαια πράττειν, αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐθεὶς ἐρεῖ φίλαυτον τοῦτον, οὐδὲ ψέξει.

Solere autem multitudinem eos, qui sibi huiuscemodi res tribuunt, appellare sui amatores, obscurum non est: si namq́ aliquis semper studet efficere, quae iusta sunt, ipse supra ceteros omnes, siue propria temperantiae, vel quaecumq; alia sint ex illis, quae sunt accommodata virtutibus, atq; omnino semper honestatem sibi asciscere conetur, nemo dicet hunc sui amatorem, neque vituperabit.

Cum dixisset, vocatos φιλαύτους amatoresque magnos sui ipsius qui sequerentur toto corpore voluptates, quas significauit, esseque illos maiorem partem hominum, restabat id verum esse ostendere, id quod facit, a contrarijs argumentum ducens: non esse enim obscurum inquit, quin multitudo soleat vocare amatores sui acres, qui sibi sumunt bona, quae indicauit: si enim inquit aliquis incumberet in res iustas gerendas praeter ceteros mortales, vel proprias temperantiae, siue quarumlibet aliarum virtutum: demumq; dignitatem sibi semper ante oculos propositam haberet, ascisceretq; sibi honesta facta, nemo diceret hunc esse amatorem sui: neque vituperaret illum, qui laude potius magna, atque honore dignus est. Libet indicare locum summi Latini oratoris pro M. Coelio, in quo idem ille dixit, quod hic ab eximio philosopho significatur, in defendendo illo adolescente magni sane ingenij, sed dedito his voluptatibus, quae gratae, acceptaeque multitudini hic esse traduntur, inquit igitur. Quamobrem, si quem forte inueneritis, qui aspernetur oculis pulchri-
" tudinem rerum, non odore vllo, non tactu non sapore capiatur, excludat auribus omnem
" suauitatem, huic homini ego fortasse, & pauci Deos propitios: plerique autem iratos
" putabunt.

Δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος: ἀπονέμει γοῦν ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα, καὶ μάλιστα ἀγαθὰ καὶ χαρίζεται ἑαυτοῦ τῷ κυριωτάτῳ, καὶ πάντα τούτῳ πείθεται.

Videri autem posset huiuscemodi aliquis magis esse sui amator: tribuit enim

quae

sibi ipsi ea, quae pulcherrima sunt, & maxime bona, & gratificatur sui ipsius parti, quae maxime princeps, ac regina est, & omnibus in rebus ipsi paret.

QVANTVS sit error multitudinis, declarat, in iudicio faciendo de vero amatore sui ipsius, & quantae culpae affinis sit sententia eius, quae putat, diligere se ipsum hominem, qui se potius odio habet, ac perdit: auersum autem ab amore sui eum, qui se ornat, & meliorem cotidie reddit: inquit igitur videri merito posse magis dignus esse, qui appelletur φίλαυτος is, quem modo, quasi pinxit, cum sibi tribuat, sumatque pulcherrima facta, bonaque illa, quae vincunt cetera bona; suntque in primis digna, quae hoc nomine vocentur, placeatq; semper, ac gratum faciat optimae sui parti, & quae iustum imperium in homine habet; ipsique omnibus in rebus obtemperet.

Ὥσπερ δὲ καὶ πόλις τὸ κυριώτατον μάλιστ' εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὕτω καὶ ἄνθρωπος: καὶ φίλαυτος δὴ μάλιστα ὁ τοῦτο ἀγαπῶν, καὶ τούτῳ χαριζόμενος.

Quemadmodum autem & ciuitas, id quod maximam potestatem habet, esse videtur, & omnis alia coagmentatio, ac grex hominum, sic & homo: & sui amator igitur maxime, qui hoc diligit, atque huic gratificatur.

SIMILIBVS autem, inductioneque vtens, docet rationem ac mentem existimari debere hominem esse, cum sit optima, & praestantissima pars ipsius, non aliter atque appellatur maxime ciuitas pars eius, quae regit ipsam: eodemque pacto omnis alius coetus hominum, ac grex ab illo, qui summam potestatem illic habet: quare inquit, argumentum concludens, & studiosus sui putari debet, qui mentem amat, caramque habet, & huic placere summa cura studet.

Καὶ ἐγκρατὴς δὲ, καὶ ἀκρατὴς λέγεται, τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν ἢ μή, ὡς τούτου ἑκάστου ὄντος.

Et continens sane, & incontinens dicitur, quod dominetur mens, siue non dominetur, tamquam hoc vnusquisque homo sit.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem constituit, appellari scilicet res a potiore sui parte, & quae illic regit ac dominatur. Continens enim inquit, homo & incontinens vocatur, quia in illis mens victrix restet, in contentione illa, & pugna, quae antecedit, cum tamen existant non minus in ipsis partes, quae vincuntur, ac superantur, & numero quidem plures: vt enim continens aliquis merito vocetur, necesse est, antecedat acris contentio, & quasi proelium inter mentem, & appetitiones, in qua concertatione melior fit, ac superior ratio ipsa, ac mens: subigatur autem, & tamquam manus det, appetitio omnis, cuius contrarium contingit in eo, qui vocatur incontinens. Sequitur autem apud auctorem, quae sane conclusio est, hoc scilicet animo, & consilio, ipsis imposita fuisse haec nomina; quia singuli homines tales sunt, qualis est pars, quae in ipsis summam potestatem habet, ac regnat.

Καὶ πεπραγέναι δοκοῦσιν αὐτοὶ, καὶ ἑκουσίως, τὰ μετὰ λόγου μάλιστα: ὅτι μὲν οὖν τοῦθ' ἕκαστός ἐστι μάλιστα, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ὁ ἐπιεικὴς μάλιστα τοῦτ' ἀγαπᾷ.

Et egisse videntur ipsi, & sponte sua egisse, quaecumque egerunt maxime cum ratione: esse igitur vnumquemque hoc maxime, obscurum non est, & probum, ac moderatum virum maxime hoc diligere.

TARTIVM hoc argumentum est, siue potius simile, quod idem valet, estque & ipsum pars inductionis huius: inducendo enim probat, quod confirmare vult, egisse, inquit, igitur praeterea videntur homines, & sponte quidem egisse, quae maxime, secuti rationem, ipsique ob temperantes administrarunt; maxime enim videtur addidisse, quia negari non potest,

quin illa quoque, quae fecerunt, parentes libidini, ac corporis voluptati, ceterisque turbidis animi motionibus, aliquo modo fecerint: aliter enim poena affici non possent, illa vero proprie egisse existimandi sunt, quae consilium, rationemque secuti gesserunt. Addit autem, claudens totam rationem, certum atque exploratum esse, vnum quemque mortalem maxime hoc, quod iam significauit, esse, idest mentem, ac consilium: & praeterea nihil dubij restare, quin probus, & moderatus vir, hanc maxime amet, & caram habeat.

Διὸ φίλαυτος μάλιστ' ἂν εἴη, καθ' ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνειδιζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον, ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῶν, τοῦ κατὰ πάθος, καὶ ὀρέγεσθαι ἢ τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ δοκοῦντος συμφέρειν.

Quapropter sui amator maxime esset, alia specie sui amatoris, atque ille est, cui hoc obijcitur, tantumque discrepans ab eo, quantum viuere, vt ratio praecipit, differt a vita, quae sequitur motum turbidum, & appetat non honestum, sed id, quod videatur posse prodesse.

CUM ostenderit iam, qui iure bono studiosus sui, amatorq; haberi debeat, repetens quod iti dem declararat, aliter dici ipsum talem, ac vocetur amator sui ille, cui cuncti obijciunt tamquam probrum, eo pacto se ipsum diligere, discrepareq; illum ab hoc tantum, quantum differt, sequi in omni sua vita tamquam ducem rationem, a vita dedita libidinibus, & quae praeda sit turbidorum animi motuum: eodemq; pacto quantum discrepat appetere siue id, quod honestum est, dignitatisq;, plenum, siue id, quod speciem retinet quandam vtilitatis, posseq; aliquãdo prodesse putatur: Argyropylus existimauit, extremum hoc quoque prolatum ab auctore fuisse de amatore sui vero, iusteq;, qui non solum sequi debeat honestum, sed etiam illud, quod conducere possit, & si ipsum quidem non est vere tale, sed videtur tantum vtile, quod accepit ab Eustratio, qui ita hisc locum declarauit; noster tamen, vt apparet, intelligens hoc durum esse, propositum quoq; ipsum habere, non minus atq; honestum, vtile quod sit, studet tueri hanc sententiam, laboratque etiam non parum, vt hoc probet, arbitraturque, posse etiam hoc facere virum probum, dummodo vtile illud non aduersetur honesto, neque id sectetur, vt finem, sed eiusmodi sit, vt finem adiuuet, ipsique seruiat, instar instrumenti. Videndum igitur, an melius sit, credere ipsum dictum fuisse de contrario, vt supra opposuit vitae honestae ac rectae vitam turpem, & quae multis modis peccet: videtur enim id quoque hic efficere debuisse. Parum praeterea mihi probabile est, oportere verum amatorem sui, sectari debere vtile quod sit, nec tantum ipsum verum, sed tantum simulatum, & adumbratum vtile.

Τοὺς μὲν οὖν περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας, πάντες ἀποδέχονται, καὶ ἐπαινοῦσι.

Eos igitur, qui circa honestas actiones eximie se gerunt, ac plurimum in ipsis studij ponunt, cuncti probant, & laudant.

CONFIRMARE videtur, quod dixit, a consensu, communique iudicio mortalium, qui cuncti probant eos, qui plurimum studij ponunt in rebus honestis gerendis; nec tantum in animum ipsos recipiunt, beneque secum de illis sentiunt, verum etiam palam laudant eosdem; quare perspicitur id verum esse, ac fieri debere.

Πάντων δὲ ἁμιλλωμένων πρὸς τὸ καλὸν, καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν, κοινῇ τ' ἂν παντὶ εἴη τὰ δέοντα, καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, εἴπερ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτόν ἐστιν.

Quod si omnes certarent ad honestatem peruenire, contenderentque neruos, vt agerent ea, quae maxime honesta sunt, & communiter omnibus contingerent ea, quae recta sunt, & priuatim singulis mortalibus e numero omni bonorum, quae maxima sunt, siquidem virtus huiuscemodi quiddam est.

OSTEN-

OSTENDIT post hoc, quae bona nascerentur, & priuatim & publice, si cuncti homines incumberent in hanc curam, contenderentq; inter se de dignitate: omnibusque animi viribus niterentur efficere in vita, quae valde honesta sunt, relictis prauis studijs: peruenirent enim ad eos ita maxime bona; de quorum aduentu dubitari non posse: quippe cum virtus huiuscemodi quiddam sit, potestatemque hanc plane habeat. Magna autem vis est horum verborum; exacuereque ipsa deberent, atque inflammare cunctos ad virtutem colendam: quemadmodum etiam eorum, quae sequuntur; quare fungitur hoc loco munere veri philosophi, quod aperte est, in odium adducere vitium, & virtutem celebrare, ad ipsamque colendam vniuersum excitare.

Ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν δεῖ φίλαυτον εἶν: καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται, τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει: τὸν δὲ μοχθηρὸν, οὐ δεῖ: βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἑπόμενος.

Quapropter probum quidem virum oportet sui amatorem esse: ita enim & ipse iuuabitur, res honestas gerens, & alijs etiam emolumento erit, ac proderit: improbum autem non oportet: detrimento enim erit, & sibi, & proximis, cum se totum det vitiosis animi motibus sequendis.

CONCLVDENS totam hanc rationem; ostendensque, quomodo decet, se ipsum diligere inquit, oportere probum virum sui ipsius amatorem esse: si namque ait, hoc ab eo fiet, & ipse ex amore illo fructus magnos capiet: cum gerat ea, quae honesta sunt: vnde etiam veriora bona capi possunt, quam ex honestis factis, & ceteris etiam hominibus prodesse, exemplo scilicet sui: improbum autem hominem minime decet se ipsum amare; nocebit enim, si id gesserit, sibi ipsi, & proximis, cum sequatur motus animi turbidos, ac vitiosos, voluteturque in omni flagitio, ac scelere.

Τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ, ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ἃ πράττει: ὁ δὲ ἐπιεικὴς, ἃ δεῖ, ταῦτα καὶ πράττει: πᾶς γὰρ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ: ὁ δὲ ἐπιεικὴς πειθαρχεῖ τῷ νῷ.

In improbo igitur homine dissentiunt, quae oportet agere, & quae agit: moderatus autem vir, quae oportet, haec ipsa agit: omnis enim mens sumit sibi agendum, quod optimum sibi ipsi est: moderatus autem vir obtemperat menti.

ELICIT e superioribus sententijs, nulla in re vmquam peccare probum, & moderatum virum, nouoque argumento concludit, rem prorsus ita se habere, quod facere ac seruare proprium est eius, qui se ipsum vere diligit: non est autem dubium, quin quaedam sint, quae decet homines sequi in vita, ac moliri: alia autem non pauca, quae multi sectantur ac gerunt, valde ab his discrepantia. Ordiens autem a prauis mortalibus, ostendit dissentire inter se valde, quae ipsi gerunt ac moliuntur ab his, quae oporteret, ac rectum esset, eos efficere ac ministrare; cuius contrarium perspicitur esse in vita e factis probi viri: nihil enim ille vmquam facit, quod sibi efficiendum non esset. Quomodo autem hoc custodiatur ab ipso tam exquisite, tantaque concordia officiorum, & factorum in animo, vitaque ipsius maneat, declarat, dicens, omnem mentem sumere, statuereque sibi agenda ea, quae optima sibi ipsi sint: probum autem virum obtemperare menti; sequique ipsam tamquam optimum ducem.

Ἀληθὲς δὲ τὸ περὶ τοῦ σπουδαίου, καὶ τῶν φίλων ἕνεκα πολλὰ πράττειν, καὶ τῆς πατρίδος, κἂν δέῃ ὑπεραποθνήσκειν: προήσεται γὰρ καὶ χρήματα, καὶ τιμὰς, καὶ ὅλως τὰ περιμάχητα ἀγαθὰ περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν: ὀλίγον γὰρ χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα, μᾶλλον ἕλοιτ' ἂν, ἢ πολὺν, ἠρέμα: καὶ βιῶσαι καλῶς ἐνιαυτὸν, ἢ πολλὰ ἔτη τυχόντως: καὶ μίαν πρᾶξιν καλὴν, καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς, καὶ μικράς: τοῖς δ' ὑπεραποθνήσκουσι, τοῦτ' ἴσως συμβαίνει: αἱροῦνται δὴ μέγα καλὸν ἑαυτοῖς.

Verum autem est, quod de studioso viro fertur, ipsum amicorum causa agere multa; & patriae; & si oportuerit in illis gerendis amittere vitam: iacturam enim faciet, & pecuniae, & honorum, & omnino bonorum illorum, de quibus alij inter se digladiantur, vt comparet sibi honestatem: breui enim tempore vehementer voluptate affici, optaret potius, quam longo, remisse: & honeste viuere spatio vnius anni, quam multos annos, vt casus fert: & vnam actionem moliri honestam, atque amplam, quam multas, ac pusillas: illis autem, qui pro decore, ac dignitate moriuntur, hoc fortasse contingit: sumunt igitur sibi ipsis magnam honestatem.

VERVM etiam esse docet, conuenireque moribus ac vitae honesti viri, posseque inde expectari, quod vulgo dici solet, amicorum causa ipsum multa facturum, ac patriae, quamuis sibi inde propositam mortem aspiciat; consilium autem, & institutum hoc ipsius esse significat, ac numquam de hoc ipsum secum dubitaturum: iacturam enim faciet aequo animo, & pecuniae, & popularis honoris: demumque omnium illarum rerum, de quarum possessione pugnant inter se ceteri mortales, vt dignitatem adipiscatur, honesteque aliquid gerat in vita: quo autem animo, ac consilio se libens spoliet his bonis, tantopere expetitis ab alijs, indicat; anteponet enim inquit, acrem, vehementemque voluptatem, quamuis breuem, diuturnae, tenui tamen illi, ac remissae: statuetq; sibi potius viuendum paruo tempore honeste; exempli causa vnius anni interuallo, quam multis temere, & humiliter, quam vitam ducunt homines ignari virtutis, & qui ne vmbram quidem vmquam viderunt veri splendoris, ac gloriae. Eodem etiam pacto significat, eos se gesturos in factis honestis: cum enim variae sint actiones hominum, quarum non solum quaedam honestae sunt, quaedam autem turpes; verum etiam discrepant inter se, labis omnis expertes: mallet ille honestam vnam, dignitatisque plenam, quam multas pusillas, & exiles. Quod siquis addit, diligenter, vereque animaduertit, ac ponderat vim & naturam eius facti, vsu fortasse venit illis, qui non recusent mori, dummodo peragant, quod intelligunt esse pulcherrimum facinus: his igitur omnibus de causis intelligitur, ipsos sibi asciscere amplam dignitatem, totoque pectore seruire decori.

Καὶ χρήματα προοῖντ᾽ ἂν, ἐφ᾽ ᾧ πλείω λήψονται οἱ φίλοι· γίνεται γὰρ τῷ μὲν φίλῳ, χρήματα, αὐτῷ δὲ, τὸ καλόν: τὸ δὴ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει: καὶ περὶ τὰς τιμὰς δὲ καὶ ἀρχὰς, ὁ αὐτὸς τρόπος: πάντα γὰρ τῷ φίλῳ ταῦτα προήσεται: καλὸν γὰρ αὐτῷ τοῦτο, καὶ ἐπαινετόν: εἰκότως δὴ δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλόν.

Grandi etiam pecunia se priuari paterentur, vt amici acciperent maiorē partem: paratur enim amico quidem pecunia, sibi autem dignitas: maius igitur sibi bonum tribuit: eadem etiam ratio ipsius erit circa honores, & magistratus: cuncta enim haec amico relinquet: honestum enim hoc ipsi, & laude dignum: merito igitur videtur studiosus esse, cum ceteris omnibus posthabitis sumat sibi honestatem.

PRAETEREA adiungit, hos, si publica pecunia diuidenda sit, non dubitaturos iustam, debitamque sibi partem abijcere, vt familiares, & amici ipsa potiantur, domumque ad se comportent; quod cum fiet inquit, amici crescit res familiaris: ad ipsum autem peruenit dignitas illius facti: negari igitur non potest, quin ita quoque maius bonum sibi sumant. Eandem autem voluntatem, rationemque ipsius futuram tradit in publicis honoribus, atque imperijs, potius amico reliquendis, quam sibi sumendis; quae monstrata est esse in pecunia: cuncta enim haec amico tamquam dilargietur; nec tamen, hoc faciens, male sibi consulet: erit enim hoc ipsi honestum; & laudis plenum. Non sine causa igitur inquit, meritoque probus vir, studiosusque existimatur esse, dicitur que amator sui ipsius, cum posthabitis ceteris omnibus bonis, incumbat in honestatem ipsam.

Ἐνδέχεται δὲ καὶ πράξεις τῷ φίλῳ προΐεσθαι, καὶ εἶναι κάλλιον τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι, τὸ αἴτιον τῷ φίλῳ γενέσθαι: ἐν ἅπασι δὴ τοῖς ἐπαινετοῖς ὁ σπουδαῖος φαίνεται ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ πλέον νέμων: οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται: ὡς δ' οἱ πολλοί, οὐ χρή.

Vsu autem venire potest, vt amico facultatem det remp. administrandi: esseque ipsi honestius hoc, quam si ipse in illis publicis factis versaretur, causam esse amico, vt ille honorem illum adipisceretur: in cunctis igitur his laude dignis rebus, perspicitur studiosus sibi ipsi plus honestatis tribuere: ita igitur oportet sui ipsius amatorem esse, quemadmodum dictum est: vt autem multi accipiunt, non oportet.

VSV praeterea ipsi venire posse inquit, tempusque aliquod ferre, vt facultatem amico praebeat rem publicam aliquam agendi, remoram a se; vnde plurimum laudis, gloriaeque consequatur; quod etiam cum gerer inquit, vir virtutis studiosus contrarium facietr eius, quod aliquis stulte putaret: erit enim hoc ei pulchrius honestiusq;, quam si ipse rem illam ageret, atq; administraret. Concludit autem rationem omnem, his expositis, manetque in eodem proposito suadendi hominibus, vt velint hoc pacto, studeantque sui amatores esse, proposito ipsis exemplo studiosi viri: vt autem plerique mortales, turbaque omnis amatrix sui est, nullo modo velint.

Ἀμφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τὸν εὐδαίμονα, εἰ δεήσεται φίλων, ἢ μή: οὐθὲν γάρ φασι φίλων δεῖν τοῖς μακαρίοις, καὶ αὐτάρκεσιν: ὑπάρχειν γὰρ αὐτοῖς τἀγαθά: αὐτάρκεις οὖν ὄντας, οὐδενὸς προσδεῖσθαι: τὸν δὲ φίλον, ἕτερον αὐτὸν ὄντα, πορίζειν, ἃ δι' αὑτοῦ ἀδυνατεῖ, ὅθεν. Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων;

Existit autem controuersia circa virum beatum, si egebit amicis, siue non egeat: non enim opus esse aiunt amicis hominibus beatis, & qui suis rebus contenti sint: inesse enim illis summa bona: cum enim statu rerum suarum contenti sint, nulla re praeterea egere: amicum autem aiunt, qui est alter ipse, parare ea, quae per se amicus nequit, vnde illud. Cum Deus propitius fuerit, quid opus est amicis?

QVAERI etiam solere dicit, existereque controuersiam non paruam de viro beato; an ipse quoque amicis aliquando egeat, siue ab eo minime requirantur. Primum igitur adfert, quid sequerentur illi, qui negarent, ei necessarios esse amicos: aiebant enim beatis hominibus: & ijs, qui rebus in se ipsis positis contenti forent, opus non esse amicis, quia cuncta bona ipsis suppeterent, cumq; expleti sint rebus, quae satis sunt ad eos ornandos: statumque ipsorum vberem reddendum, nulla praeterea re egere: amicum autem, cum alter ipse sit, atque ille est, cum quo beneuolentia iunctus est, parere ipsi bona, quae studio, atque opera sua ille quaerere nequit, vnde inquit, illud venit. Cum Deus diligit quempiam, resque ipsius secundae sunt, quid opus est ei amicis? Orestes autem, in fabula Euripidis, cuius index nomen ipsius est, sententiam hanc edidit, supplicans Menelao patruo, vt sibi, constituto in grauibus malis, vna cum Pylade, auxilium ferret.

Ἔοικε δ' ἀτόπῳ, τὸ, πάντα ἀπονέμοντας τἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι, φίλους μὴ ἀποδιδόναι: ὃ δοκεῖ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μέγιστον εἶναι.

Similitudinem autem quandam habet rei absurdae, tribuentes aliquos viro beato cuncta bona, amicos ipsi non concedere: quod videtur esse maximum omnium externorum bonorum.

TRADIT nunc, quid secuti non nulli, a superioribus valde dissentirent, siue potius ipsemet

met ostendit, quae sententiam eorum confirment: Videri enim inquit, insulsum esse, & rem vacuam penitus a ratione, cum tribuant homini beato cuncta, vera, magnaque bona, velle ipsum expertem esse amicorum: ac sine ipsis posse tueri statum illum suum, opimum & refertum pura laetitia ac gaudio: amici enim existimantur esse maximum eorum bonorum, quae posita sunt extra nos, quare nō potest aliquis orbatus ipsis, frui vera beatitudine.

Εἰ δὲ φίλου μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν ἢ πάσχειν, καὶ ἔστι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, τὸ εὐεργετεῖν: κάλλιον δ' εὖ ποιεῖν φίλους, ὀθνείων, τῶν εὖ πεισομένων δεήσεται ὁ σπουδαῖος.

Si autem amici magis est bene facere, quam boni aliquid accipere, & est boni viri, ac virtutis, beneficium conferre in aliquem: pulchrius autem est, beneficium conferre in amicos, quam in alienos, egebit studiosus aliquibus, quos iuuet.

PRAETEREA inquit, (hoc enim alterum argumentum est, quo idem probat) si potius fungitur munere amici is, qui beneficium dat, quam ille, qui accipit: propriumque boni viri est, ac virtutis ipsius, iuuare mortales; beneficiaque in ipsos conferre: pulchriusque est prodesse amicis, quam alienis, ac peregrinis, egebit profecto vir beatus, & qui virrutem toto animo colit aliquibus, quibus prosit, & qui operam, studiumque suum reqnirant in se ornandis, atque omni malo liberandis.

Διὸ καὶ ἐπιζητεῖται, πότερον ἐν ἀτυχίαις μᾶλλον δεῖ φίλων, ἢ ἐν εὐτυχίαις: ὡς καὶ τοῦ ἀτυχοῦντος δεομένου τῶν εὐεργετησόντων: καὶ τῶν εὐτυχούντων, οὓς εὖ ποιήσουσιν.

Quapropter accedit superiori quaestioni, vtrum in rebus aduersis magis opus ipsi est amicis, siue in secundis: cum & is, cuius res malae sunt, egeat aliquibus, qui beneficium ipsi dent: itidemque illi, quorum res sunt bonae, ac prosperae, requirant aliquos, quibus prosint.

VNDE inquit exorta est noua quaestio, & quae huic apta est: adfert enim hoc tamquam corollarium; cnm expetantur amici, praesentiaque ipsorum & opera requiratur, & in secundis rebus, & in aduersis, vtro contrariorum horum inter se temporum magis vtiles sint amici, cum, & qui premitur rebus malis. egeat his, qui ipsum subleuēt, & qui fortunati sint egeant & ipsi aliquibus, quibus prosint, & qui ab ipsis, cum res postularit, beneficij aliquid accipiant.

Ἄτοπον δὲ ἴσως καὶ τὸ, μονώτην ποιεῖν τὸν μακάριον: οὐδεὶς γὰρ ἕλοιτ' ἂν καθ' αὑτὸν τὰ πάντ' ἔχειν ἀγαθά: πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος, καὶ συζῆν πεφυκὸς, καὶ τῷ εὐδαίμονι δὴ τοῦθ' ὑπάρχει: τὰ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὰ ἔχει: δῆλον δὲ ὡς μετὰ φίλων, καὶ ἐπιεικῶν κρεῖττον, ἢ μετ' ὀθνείων, καὶ τῶν τυχόντων, συνημερεύειν: δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων.

Absurdum autem fortasse est etiam hoc, velle beatum virum esse solitarium: nemo enim optaret, solus aetatem degens, abundare ceteris omnibus commodis vitae: ciuile enim animal homo est, a natura factus ad communionem victus: quare viro beato hoc inest: habet enim bona, quae a natura proficiscuntur: perspicuum autem est, cum amicis, & probis viris melius esse, quam cum alienis, & quibuslibet hominibus totos dies consumere: opus est igitur beato viro amicis.

TERTIVM argumentum, quo vtitur, est, videri, rem absurdam esse, & quae explodi fortasse statim debeat, fingere beatum virum, vacuum a familiaribus, & paene solitarium relictum quendam: nemo enim inquit, optaret solus viuere; amaretque vitam illam iunctam

etiam

etiam cum omni copia reliquorum bonorum : bomo enim inquit, animal est a natura factum ad ciuitates colendas, vnaque cum alijs hominibus degendum; quare inquit nnn potest hoc seiunctum remotumque esse a beato viro, cum & ipsum etiam prorsus ei adsit: instructus enim est reliquis bonis, quae natura tribuit mortalibus: planum autem est, satisq; omnibus compertum, conterere totos dies cum amicis, & probis, moderatisq; hominibus melius est, iucundiusque, quam cum alienis, & qui vni sint e multis; oullaque dote animi, ac suauitate praediti. Concludit autem, his expositis, opus esse beato viro amieis. M. Cicero, cum vitam Dionysij Syracusanorum tyranni, miseram vndique ac calamitosam fuisse ostendere veller, quam tamen falso assentatores ipsius bearam esse aiebant, in alijs grauibus malis, quae sustineret, dixit, eum caruisse cnnsuetudine amicorum, & victus societate ;
» ad extremumque inquit de ipso, eum solus manere non posset ; Viuebat cum fugitiuis ;
» cum facinorosis ; cum barbaris ; neminem, qui aut, libertate dignus esset, aut vellet o-
» mnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

Τί οὖν λέγουσιν οἱ πρῶτοι, καὶ πῇ ἀληθεύουσιν ; ἢ ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι : τῶν τοιούτων μὲν οὖν οὐθὲν δεήσεται ὁ μακάριος : ἐπειδὴ τἀγαθὰ ὑπάρχει αὐτῷ : οὐδὲ δὴ τῶν διὰ τὸ ἡδύ, ἢ ἐπὶ μικρόν : ἡδὺς γὰρ ὁ βίος ὤν, οὐθὲν δεῖται ἐπεισάκτου ἡδονῆς : οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων φίλων, οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων.

Quid igitur dicunt primi illi? & qua in parte verum aiunt? an quod multitudo amicos arbitratur esse vtiles, ac fructuosos : huiuscemodi quidem amicis nihil egebit vir beatus, quia summa bona ipsi adsunt : neque etiam ijs, qui expetuntur propter voluptatem, aut parum ; quia vita eorum iucunda est, nihil eget voluptate importata : cum autem non egeat talibus amicis, non putatur egere amicis.

CVM quae vtriqoe adferrent, accommodata ad sententiam suam confirmandam, iam ostendisset: visique foreor posteriores firmioribus argumeotis vsi, & quae rem plane ita se habere declararent; admiratnr, quid priores illos in eam mentem impulisset, vt tam male sentirent de hac re : neque enim facile credi potest, homines, qui haec eogitent, & animo versent tota via errare, & si penitus verum non videant, oon aliquam saltem partem eius attingant. Quaerit igitur, quae fuerit eis causa errandi : arbitraturque ipsos attendisse sensum, ae iudicium maioris partis mortalium, qui opinantur, amicos illos esse solos, qui vtiles esse valeant, & praesidij aliquid, adiumentique amicis in rebus ipsorum malis praebere, quod si vetum foret, noo esset dubium, qnin vere sensisset: neque enim huiuscemodi amicis egebit vmquam vir beatus, cum abundet copia verorum bonorum : aliter enim beatos merito non vocaretur. Adiongit non videri etiam eundem egere genere illo amicorum, qui expetuntur ; vt oblectent, ac voluptaris aliqnid semper adportent, quod tamen statim aliquo modo corrigit : conceditqne, bos non esse penitus ab eo seiungendos : nam necessarios omnino ipsi non esse existimat, atque id, quia cum vita sua ille iunctam habeat voluptatem : sitque sua sponte iucunda, non requirit alienam, & importatam voluptatem : eum igitur ait, non egeat homo beatus huiuscemodi amicis, idest fructuosis, & iucundis, noo putatur, quamuis falso, egere amieis : Restar enim tertiom illud genus verorum amicorum, & qni soli digni sunt hoc nomine. Cnm inquit optimus magister, minime egere beatum amieis ad voluptatem factis, intellexit fortasse genus illud facetorum hominum, quod gratum, acceptumque est fortunatis hominibus ; idest assentatores, ac scurras: nam iocosos, & lepidos homines non potest ille arcere a se, clausasque aures ipsis habere, non sane vt expuant ex aoimo suo miseriam; qnod monus obire se solitum apud regem commemorat Terentianus miles, quae nulla ibi est, sed tameo vt condiat beatitudinem eius, suauitate sui sermonis, & voluptate aliqua sincera, ac pura reficiar animum eius, si forte ob societatem corporis aliqua huiuscemodi voluptate eget.

Τὸ δ᾽ οὐκ ἔστιν ἴσως ἀληθές : ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται, ὅτι ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργειά τίς ἐστιν : ἡ δ᾽ ἐνέργεια, δῆλον ὅτι γίνεται, καὶ οὐχ ὑπάρχει, ὥσπερ κτῆμά τι.

Hoc autem fortasse verum non est : initio enim dictum est, beatitudinem esse functio-

functionem quandam muneris: functionẽ autem planum, apertumq́ est, exoriri, & non stare, plenamq́ esse, veluti rem aliquam, quae possideatur, ac solida sit.

FONTEM atque originem huius erroris indicat: fallebantur enim illi, quia putabant solos amicos vocandos, qui praesidij aliquid, adiumentique adferre possent egentibus, & in aduersa fortuna constitutis: quod si verum esset, dubium non foret, quin beati sine amicis locupletibus statum illum suum prosperum tueri possent. Declarat autem hoc, quia beatitudo, quod a se prius significatum esse testatur, est actio quaedam functioque: actionem autem omnem, perspicuum esse inquit, iugiter, & continenter geri, ac non plenam, absolutamque simul esse, vt sunt res, quas, partes patrimonij nostri, possidemus, veluti domum, praedium, vestimenta, pecuniam: haec enim κτήματα vocantur; quia possidentur a nobis, quod verum esse ostendit verbum, quod sequitur ὑπάρχει; illa namque vt κτήματα, ita quoque ὑπάρχοντα appellantur.

Εἰ δὲ τὸ εὐδαιμονεῖν ἐστιν ἐν τῷ ζῆν, καὶ ἐνεργεῖν: τοῦ ἀγαθοῦ δ' ἡ ἐνέργεια σπουδαία, καὶ ἡδεῖα καθ' αὑτὴν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται: ἔστι δὲ καὶ τὸ οἰκεῖον, τῶν ἡδέων: θεωρεῖν δὲ μᾶλλον τοὺς πέλας δυνάμεθα ἢ ἑαυτοὺς, καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς οἰκείας: αἱ τῶν σπουδαίων δὴ πράξεις, φίλων ὄντων, ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς: ἄμφω γὰρ ἔχουσι τὰ τῇ φύσει ἡδέα: ὁ μακάριος δὴ φίλων τοιούτων δεήσεται, εἴπερ θεωρεῖν προαιρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας; τοιαῦται δ' αἱ τοῦ ἀγαθοῦ, φίλου ὄντος.

Si autem beatum esse manet in viuendo, & munere aliquo obeundo: probi autem viri functio per se bona ac iucunda est, vt initio dictum est: est autem & quod suum, propriumq́ vnum eorum quae iucunda sunt: contemplari autem proximos melius valemus, quam nosmet ipsos, atque actiones illorum, quam nostras, propriasq́: studiosorum sane actiones, qui amici sunt, iucundae sunt probis hominibus: ambo enim in se habent, quae sunt natura iucunda: beatus igitur vir amicis huiuscemodi egebit, siquidem propositum habet, delegitq́ probas actiones, sibiq́ accommodatas contemplari: huiuscemodi autem sunt probi viri, qui amicus sit.

CONSTITVIT quod probare opus erat, argumentis primum proprijs huius disciplinae, deinde ducto a natura, & inde huc translato. Priora tria numero sunt: Si igitur inquit, beate viuere positum est in agendo, & munere aliquo obeundo: probi viri autem actio omnis est studiosa, iunctaque cum virtute: eademque iucunda sua vi, non commendatione alius rei, quae suauitatem ipsi adportet: vt initio huius disputationis a nobis traditum est, atqui etiam addit, quod suum, propriumque alicuius est, id etiam iucundum ipsi sit, necesse est: singulis enim mortalibus a natura datum est, vt res suas ament, ipsisque delectentur: hoc igitur quoque valet ad ostendendum sua vi, & propter se beate viuere iucundum esse. Sequitur autem; videre ac contemplari nos valere melius propinquos, quam nosmetipsos, & quae ab illis aguntur, quam quae a nobis geruntur: decipit enim nos amor, quo prosequimur nosmet ipsos, ac res nostras, nec sinit verum videre. Sumit etiam ad idem probandum accommodatum, vel necessarium potius, actiones studiosorum virorum, virtuteque praeditorum; si ijdem amici ipsis fuerint; iucundas esse, plenasque voluptatis probis viris, cuius magnae suauitatis, quam inde capiunt, geminum quasi fontem ostendit: habent enim inquit ambo, quae sunt natura iucunda; amicus namque amico natura iucundus est, gignitque ipsi semper aduentu suo voluptatis aliquid: probusque itidem vir probo viro eodem pacto carus, acceptusq; est, quia nequam etiã sunt similes inter se ac pares. Concludit igitur omnibus ijs sumptis, quae valent, firmaque sunt ad hoc demonstrandum, fore, vt egeat vir beatus amicis, sed talibus, quales ostendit, significauitque, quia voluntas ipsius est videre, & cognoscere actiones honestas, & quae moribus, ingenioque ipsius accommodatae sint: huiuscemodi vero inquit, sunt facta probi viri, qui idem amicus sit.

Οἴονται δὲ δεῖν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα: μονώτῃ μὲν οὖν χαλεπὸς ὁ βίος: οὐ ῥᾴδιον

γὰρ

καὶ καθ' αὑτὸν ἐνεργεῖν συνεχῶς: μεθ' ἑτέρων δὲ καὶ πρὸς ἄλλους, ῥᾷον: ἔσται οὖν ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα, ἡδεῖα οὖσα καθ' αὑτὴν, ὃ δεῖ περὶ τὸν μακάριον εἶν: ὁ γὰρ σπουδαῖος, ᾗ σπουδαῖος, ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι χαίρει: ταῖς δ' ἀπὸ κακίας, δυσχεραίνει: καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται: ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται.

Arbitrantur autem oportere iucunde viuere beatum virum: homini quidem igitur, qui solus aetatem degat, vita difficilis, & ardua est: non enim pronum est, solum aliquem existentem continenter munere aliquo fungi: cum alijs autem, qui socij sint, & erga alios, facilius: erit igitur functio muneris magis continens, & interrupta, cum iucunda per se existat, id quod opus est extare in beato viro: studiosus namque, qua studiosus est, voluptatem capit ex actionibus, quae proficiscuntur a virtute: illis autem, quae a vitio, angitur, ac stomachatur: veluti musicus suauibus cantibus oblectatur, malis autem laeditur.

ALTERUM hoc argumentum est, quo idem probat, ductum a communi opinione, quae in animis hominum est de vita beati viri: putant enim oportere ipsam iucundam esse, & nullo modo expertem voluptatis, quae voluptas gustari non potest ab eo, qui in agro viuit, reijcitque a se mortales cunctos, cum vita illa duta ipsi sit, atque aspera: neque enim inquit, facile est, solnm quempiam sine intermissione vlla moliri aliquod opus: versareque animo cogitationes honestas: cum antem socios aliquos eius muneris habuerit, spectaueritque sensum illornm, procliuius multo id faciet: erit igitur actio ipsius ita magis continens: minusq; interrnpta, ac fracta, quod ipsi cootingeret, solo existenti, quae sane actio iucunda propter se est, id quod requiritur in beato viro, & abesse ab ipso nō poreſt: modestus enim vir, ait, ac studiosus, nisi a se ipso discedit, sed tuetur personam suam, laetatur factis, quae a virtute proficiscuntur: contra antem ijs, quae a vitio manant, dolet ac fremit. Vrautem facilius quod dixit de moribus, institutisque probi viri ostendat, tale esse; quale affirmauit, vtitur simili. Eadem ratione inquit, qua musicus, peritusque cantus gaudet cantilenis bonis: angitur autem contrarijs, molestaeque ipsi sunt malae, & odiosae.

Γίνοιτο δ' ἂν καὶ ἄσκησίς τις τῆς ἀρετῆς ἐκ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνίς φησιν.

Existeret autem exercitatio etiam quaedam virtutis ex conuictu cum bonis viris, quemadmodum Theognis ait.

TERTIUM argumentum hoc est, qno itidem significatur, vtiles valde, & accommodatos esse beato etiam viro amicos, quia sunt cuncta ei tribuenda, quae ornant, & adiuuant statum eius, & meliorem reddunt, non est dubitandum: nam crescere, & maior, ahsolutiorque fieri condicio ipsius potest: ratio autem, qua efficiatur hoc, est exercitatio virturis, stndiumque, quod ponitur in virtute, propria ipsius, colenda; vna enim viuens cum probis, & grauibus hominibus, facultatem crebram se exercendi habebit: quantum autem valeat exercitatio in omni scientia, & arte perpolienda, satis notum, & exploratum est. Confirmat etiam hoc peruagata sententia Theognidis, qui auctor fuit hominibus: suasitque ipsis diligcoter, vt hoc facerent: quemadmodum etiam multas alias huiuscemodi γνώμας collegit & plena optimorum praeceptorum elegia decantauit, aptas vitae nostrae corrigendae; versus autem alternos eius hic non posuit, vt omnibus notos, & satis celebres; in extremo autem hoc libro rursus ad auctoritatem ipsius, testimoniumque confugit, quo loco initio tantum prioris hexametri versus contentus fuit Xenophon in primo eorum librorum, quos scripsit de dictis, ac factis Socratis, affirmanit etiam consuesse parentes liberos suos, quamuis temperantes illi sint, arcere a consuetudine improborum hominum, cum intelligant, proborum virorum consuetudinem exercitationem virtntis esse: (eodem enim verbo, quo noster hic vtitur, ἄσκησιν q; vocat) contra autem consuetudinem prauorum, dissolutionem, interitumque eiusdem. Adiungit autem, testari hoc Theognim poëtam etiam, qui
„ cecinit, Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ διδάξεαι, ἢν δὲ κακοῖσι Συμμίξῃς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον: cuius ta-
„ men versus, quorum prior longior est, vt mos est elegorum, non adposuit, vt valde ootos,

ac ce-

ac celebres; eadem autem sententia terminat hunc, quem in manibus habemus librum, cum indicet illic quoque fructum magnum, qui capitur ex familiaritate, conuictuque bonorum, nec non quod mali patiat consuetudo improborum.

Φυσικώτερον δὲ ἐπισκοποῦσιν, ἔοικεν ὁ σπουδαῖος φίλος τῷ σπουδαίῳ τῇ φύσει αἱρετὸς εἶναι· τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὸν, εἴρηται, ὅτι τῷ σπουδαίῳ ἀγαθὸν καὶ ἡδύ ἐστι καθ' αὑτό.

Illis autem, qui magis naturaliter causam huius rei quaesiuerint, videtur studiosus amicus studioso viro naturae vi expetendus esse: quod enim natura bonum est, dictum a nobis est, esse studioso bonum, ac iucundum per se.

Cvm sibi visus iam foret probasse, quod volebat, argumentis peculiaribus huius doctrinae de moribus, intelligens idem confirmari posse illis quoque, quae propius accedunt ad naturae rationem, non omnino alienum esse duxit, non nullis eorum vti: inquit igitur, illis, qui praetera voluerint videre de hoc naturalius, cognitum esse poterit, probum studiosumque amicum studioso viro natura expetendum, quod verum inquit esse, perspicitur, quia traditum est, id quod fecit in VII. horum librorum, quod natura, suaque sponte bonum est, bonum etiam, iucundumque esse studioso viro per se.

Τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται τοῖς ζῴοις δυνάμει αἰσθήσεως· ἀνθρώποις δὲ, αἰσθήσεως, ἢ νοήσεως· ἡ δὲ δύναμις εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀνάγεται· τὸ δὲ κύριον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ· ἔοικε δὲ τὸ ζῆν εἶναι κυρίως τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν· τὸ δὲ ζῆν τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν, καὶ ἡδέων· ὡρισμένον γάρ· τὸ δ' ὡρισμένον τῆς τἀγαθοῦ φύσεως· τὸ δὲ τῇ φύσει ἀγαθὸν, καὶ τῷ ἐπιεικεῖ· διόπερ ἔοικε πᾶσιν ἡδὺ εἶναι.

Viuere autem definiunt, statuuntque constare animantibus potestate sentiendi: hominibus autem sentiendi, & intelligendi: potestas autem ad functionem muneris alicuius perducitur: potestas autem & auctoritas summa in functione: videtur autem viuere esse proprie sentire, atque intelligere: viuere autem est vnum eorum, quae sunt per se bona, & iucunda: definitum enim est; quod autem definitum est naturae veri boni: quod autem natura bonum est, bono etiam viro bonum est: Quapropter videtur omnibus iucundum.

Addit ad concludendum, in animalibus, idest in beluis definire, & quasi metiri consuesse disertos viros, vitam, viuereq; ipsum, potestate sensus: quae namq; sentiunt, aut si tunc non sentiunt, vt cum somno sopitae sunt, animantes esse intelliguntur: in hominibus autem, & sensus, & cogitationis, atq; intelligentiae; quae potestas perducitur ad actionem; magna autem vis ipsius est, plurimumq; valet, tunc, cum in agendo versatur, nec cessat; antea namq; inchoata, & quasi imperfecta est: videri autem inquit, viuere proprie esse sentire, vel cogitare; viuere autem vna earum rerum est, quae sunt per se bonae, & vt bonae, ita quoq; iucundae, quod huiuscemodi esse intelligitur, quia definitum est; cunctae autem res inquit, quae definitae sunt, naturam, vimque bonarum rerum obtinuerunt; quod vero natura bonum est, idem etiam probo, moderatoque viro bonum est; quapropter inquit, videtur omnibus iucundum esse. Dixit autem, vim, potestatemque habere sentiendi, informare animantes cunctas, quia nulla est, quae si non sentit, nec potestatem habet sentiendi, possit vllo pacto animans appellari, neque tamen hoc satis est in vna quadam definienda: requiritur enim, vt praeter hoc superius, quod commune ipsi est cum ceteris, ipsa aut intelligat, aut si tunc hoc munere non fungitur, vim habeat, potestatemque intelligendi.

Οὐ δεῖ δὲ λαμβάνειν μοχθηρὰν ζωὴν, καὶ διεφθαρμένην, οὐδ' ἐν λύπαις· ἀόριστος γὰρ ἡ τοιαύτη, καθάπερ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῇ· ἐν τοῖς ἐχομένοις δὲ περὶ τῆς λύπης ἔσται φανερώτερον.

Non opus est autem sumere vitam prauam, & corruptam: neque etiam

quae

quae maerore confecta sit: indefinita enim est huiuscemodi vita, quemadmodum etiam quae insunt ipsi: in ijs autem, quae sequuntur de dolore, magis planum hoc, & apertum erit.

ADMONET, ne, cum videre volumus, an verum sit, quod dixit, mortalibus inquam iucundum esse viuere, spectemus vitam prauam, & omni scelere & flagitio inquinatam, & quemadmodum hanc attendendam non esse censet, ita quoque alterá illam, quam molestiae multae, magnaeque oppresserũt: aegritudines enim quoque diuturnae labem ingentem adferunt humanae vitae, immutantque statum ipsius. Non esse autem huiuscemodi aliquam vitam sibi ponendam ante oculos, docet: quia indefinita est, atque incerta, non aliter inquit, atque illa, quae ipsi haerent; varijs enim, contrarijsque inter se libidinibus, ac vitijs distrahuntur animi improborum: quanta etiam vis, potestasque sit doloris, significat, se in ijs, quae sequuntur, expositurũ: facere autem hoc ipsum prima parte sequentis libri, apertum est, in qua differit accurate de voluptate, & dolore.

Εἰ δ' αὐτὸ τὸ ζῆν ἀγαθὸν καὶ ἡδύ· ἔοικε δὲ καὶ ἐκ τοῦ, πάντας ὀρέγεσθαι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιεικεῖς, καὶ μακαρίους· τούτοις γὰρ ὁ βίος αἱρετώτατος, καὶ ἡ τούτων, μακαριωτάτη ζωή.

Si autem ipsum viuere bonum est, ac iucundum: videtur autem hoc inde etiam, quod omnes mortales appetunt ipsum, & in primis moderati viri, & beati: his autem vita est maxime expetenda, ac vita horum beatissima est.

ADDIT autem modo, si ipsum viuere bonum est & iucundum, id quod apparet praeter argumentum, quo vsus fuit, adhuc quia cuncti homines desiderio ipsius inflammati sunt. Argumentum autem, quo hoc constituit, breuiter expositum est, quod viuere est vnum eorum, quae definita sunt, cuius generis cuncta naturam boni obtinent, cum quae indefinita sunt, nec firma adhuc, certaq; sint: quare & inchoata, & minime integra, maculae alicui affinia esse possunt; idem etiam iucũdum haberi debere, quod verum declarat, quia cuncti homines desiderio ipsius magno inflammati sunt: praecipue autem probi viri ac beati, & merito quidem, cum vitam viuant maxime expetendam. Non alienum autem puto hoc quoque confirmare sententia M. Ciceronis, qui in V. libro de finibus, in quo rationem Peri-
,, pateticorum exponit de quaestione illa, inquit: Maxime autem in hoc quidem genere vis
,, est perspicua naturae, cum & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant, & angantur
,, appropinquatione mortis, confecti homines senectute, & quae sequuntur.

Ὁ δ' ὁρῶν, ὅτι ὁρᾷ, αἰσθάνεται· καὶ ὁ ἀκούων, ὅτι ἀκούει· καὶ ὁ βαδίζων, ὅτι βαδίζει· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἐστί τι τὸ αἰσθανόμενον, ὅτι ἐνεργοῦμεν· αἰσθανοίμεθα δ' ἂν, ὅτι αἰσθανόμεθα· καὶ νοοῖμεν, ὅτι νοοῦμεν· τὸ δ' ὅτι αἰσθανόμεθα, ἢ νοοῦμεν, ὅτι ἐσμέν· τὸ γὰρ εἶναι ἦν τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν· τὸ δ' αἰσθάνεσθαι ὅτι ζῇ, τῶν ἡδέων καθ' αὑτό· φύσει γὰρ ἀγαθὸν ἡ ζωή· τὸ δ' ἀγαθὸν ὑπάρχον ἑαυτῷ αἰσθάνεσθαι, ἡδύ· αἱρετὸν δὲ τὸ ζῆν, καὶ μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς, ὅτι τὸ εἶναι ἀγαθόν ἐστιν αὐτοῖς, καὶ ἡδύ· συναισθανόμενοι γὰρ τοῦ καθ' αὑτὸ ἀγαθοῦ, ἥδονται.

Qui autem videt, se videre, sentit: & qui audit, se audire: & qui vadit, se vadere: eodemque pacto in alijs est quiddam, quod sentit nos fungi aliquo munere: sentiremus autem, quod sentimus: & intelligeremus, quod intelligimus: hoc autem, quod sentimus, vel intelligimus, quia sumus: esse enim, sentire vel intelligere est: sentire autem quempiam, se viuere, est vnum eorum, quae sunt iucunda per se: natura namque bonum vita est: sentire autem sibi bonum adesse, iucundum est: expetendum autem viuere est, & maxi-

maxime bonis viris: quia esse ipsis bonum est, ac iucundum: cum sentiant enim bonum, quod per se est, voluptate afficiuntur.

SIMILI sensuum nostrorum vtens, ostendit capere voluptatem beatum virum ex aspectu amicorum, intelligereque, eo pacto se esse, & versari in vita: quare non oportere ipsum carere amicis; inquit igitur, is, qui cernit, se cernere sentit: eodemque pacto qui andit, se audire sentit, vt ille quoque, qui vadit aliquo, se vadere; id quod in alijs etiam vsu venire tradit, vt existat illic aliquid, qnod sentiat scilicet, cognoscatq;, nos illis muneribus fungi: perspicitur autem in eo, quod vult constitueudo, vti nostrum doctorem genere illo argumétationis, quod vocatur inductio: addit autem simili modo sentire nos posse, nos met sentire: & intelligere quoq;, nos met intelligere, qui sensus, & quae intelligentia inde proficiscitur, atque ortum eum habet, quod ita sentimus, atque intelligimus nos esse, manereq; in vita: esse namque, nihil aliud est, in hominis scilicet natura, nisi sentire, & intelligere: sentire autem, planeque intelligere quempiam se viuere, vnum eorum est, quae sunt per se iucunda; id quod etiam ratione confirmat, dicens, vitam, vi naturae ipsius, bonum quoddam esse, quare sentire sibi bonum inesse, seque eius participem, iucundum est, facitque, vt merito inde gaudeamus. Adiungit etiam, quod & ipsum requirebatur ad concludendum, viuere hominibus expetendum esse; in primis autem probis, & moderatis viris, quia ipsis, tueri vitam, bonum est, & refertum pura, liquidaque voluptate: sentientes enim inquit, gustantesque, vel potius exorbentes id quod sua vi, per seque bonū est, laetantur.

Ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον: ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστί: καθάπερ οὖν τὸ αὐτὸν εἶναι, αἱρετόν ἐστιν ἑκάστῳ: οὕτω καὶ τὸ τὸν φίλον, ἢ παραπλησίως: τὸ δ' εἶναι ἦν αἱρετὸν, διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος: ἡ δὲ τοιαύτη αἴσθησις ἡδεῖα καθ' αὑτήν: συναισθάνεσθαι ἄρα δεῖ καὶ τοῦ φίλου, ὅτι ἐστί: τοῦτο δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ συζῆν, καὶ κοινωνεῖν λόγων, καὶ διανοίας: οὕτω γὰρ ἂν δόξειε τὸ συζῆν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων λέγεσθαι, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων, τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι: εἰ δὴ τῷ μακαρίῳ τὸ εἶναι αἱρετόν ἐστι καθ' αὑτὸ, ἀγαθὸν τῇ φύσει ὂν καὶ ἡδὺ: παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ τοῦ φίλου ἐστί: κἂν ὁ φίλος τῶν αἱρετῶν ἂν εἴη.

Ut autem erga semet ipsum se habet homo studiosus, ita etiam erga amicum: alter enim ipse est amicus: veluti igitur ipsum esse, vnicuique homini expetendum est, ita & amicum esse, aut similiter: esse autem cuique expetendum est, quia sentit se bonum esse: huiuscemodi autem sensus iucundus est per se: vna igitur sentire oportet, & amicum esse: hoc autem continget, si vna viuet, & particeps erit sermonum, & sententiarum: sic enim existimari videretur debere in hominibus dici, & non vt in pecore omni, in eodem loco pasci. Si iam beato viro esse expetendum est per se, id quod bonum natura, & iucundum: assimile autem quiddam, & de amico est: & amicus vna rerum expetendarum erit.

HOC etiam sumit ad concludendum, ac quod volebat, demonstrandum, auctor. Quemadmodum erga semet ipsum affectus est vir studiosus, ita quoque erga amicum, cum amicus sit alter ipse, vt saepe dictum est: eodemque loco amicus amicum habeat; quo semet ipsum habet. Non aliter igitur inquit, atque vnicnique mortali expetendum, gratumque est, illum ipsum esse, ita qnoque esse, fruique vita amicum, aut, siquis hoc non concedat, quia fieri non posse putet, vt aliquis eodem omnino amore prosequatur quempiam, extra se positum, quo amore prosequitur semet ipsum, concedere debebit, vt similis ille valde sit; indicat autem ortum magni huius amoris erga semet ipsum, & cur tam iustam causam habeat expetendi statum suum, tuendique vitam: ipsumque esse inquit, quia sentit, cognoscitque se probnm esse, qui sensus, & quae tanti boni perceptio, suauis, iucundaque per se inquit, est: quomodo enim non pariat voluptatem magnam homini, intelligere se probum esse, participemque summi boni: huiuscemodi enim profecto virtns est: eodem autem tempore inquit, simulqne sentire oportet amicum esse, cum idem prorsus, atque ipse sit, aut saltem similis admodum ac par. Quomodo autem impetrari hoc possit: & quae ratio sit huius rei obtinendae, nequis error nasceretur, erudire nos voluit: ostendit enim

hoc contingere illis, si vna viuant, conferantque inter se consilia, & cogitationes omnes s ita enim capi debere adfirmat, quod dicimus, vna viuere, cum sermo est de hominibus: si tacerent enim & non communicarent inter se aliqnid, non dici possent vna viuere: hoc enim cadit in beluas, pecusque omne: greges enim ouium, atque armenta, recte dicuntur vna viuere, cum in ijsdem saltibus, pratisque pascuntur: homines autem minime.

Ὃ δ᾽ ἔστιν αὐτῷ αἱρετὸν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ, ἢ ταύτῃ ἐνδεὴς ἔσται: δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

Quod autem est ipsi expetendum, hoc opus est inesse ei, siue hac parte imminutus erit: opus igitur erit ei, qui beatus futurus sit, amicis studiosis.

ADIVNGIT, concludere rationem volens, si iam, id quod patefactnm est, homini beato expetendum per se est, eum esse, manereque in vita, quod profecto natura bonum est, ac iucundum: similisque est ratio amici ipsius, cum eodem loco habeat amicum, quo semet ipsum, & amicus inquit, ipsi vnum erit eorum, quae sibi expetenda sunt: opns est autem ipsi adesse, quod ei expetendum, meritoque optandum est, qnod si non contingat, hac ille parte erit imminutus, ac laborabit; opus igitur ipsi erit amicis probis, & studiosis viris, cum quibus familiariter viuat, & honesto otio fruatur.

Ἆρ᾽ οὖν ὡς πλείστους φίλους ποιητέον: ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας ἐμμελῶς εἰρῆσθαι δοκεῖ, τὸ, μήτε πολύξενος: μήτ᾽ ἄξενος, καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἁρμόσει, μήτ᾽ ἄφιλον εἶναι; μήτ᾽ αὖ πολύφιλον, καθ᾽ ὑπερβολήν.

Numquid igitur opera danda est, vt quam plurimos nobis amicos faciamus: siue quemadmodum in hospitalitate, illud videtur eleganter dictum esse: neque multorum hospitum, neque nullorum vocere: & in amicitia etiam congruet; neque vacuum ab amicis esse: neque abundare amicis sine modo vllo.

CVM planum fecisset, egere beatum virum amicis, nec posse tueri statum illum suum opimum sine illis, cum adiuuent multum, & tamquam perpoliant vitam ipsius, dicit, dubium restare de numero eorum: videri enim alicui possent quamplurimi sedulo parandi, si tantopere ipsi vtiles, accomodatique sunt: inquit igitur in hoc quoque fortasse sequendum esse consilium Hesiodi, cuius sapientis poëtae de hospitibus sententia haec est: dum enim fratris vitam, moresque emendaret, suasit omni mortali, vt operam daret, ne merito vocari posset πολύξεινος, idest dici multos hospites habere; neque contra ἄξεινος, idest penitus ab illis vacuus, & tamquam agrestis & inhumanus; cum igitur eleganter hoc, prudenterque dictum existimarit, putat hnc transferendum, & de amicis quoque eodem pacto sentiendum, vt non debeat aliquis carere funditus amicis, neque ad se trahere nimis multos. Celebre est aliud documentum de hospitibus, & ipsum quoque eiusdem poëtae non dissimile penitus huic: certe accommodatum benignitati colendae, simulque molestiae vitandae, siue ijsdem, quos acceperis, dum nimis comis, benignusque esse studes, incommodandis: est autem hoc, τὸν ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντ᾽ ἀποπέμπειν; non pauci enim sunt, qui inuitos hospites, plusquam ipsis commodum est, retinentes, molesti potius ipsis, quam iucundi sunt. Idem hic versus, paucis variatis, legitur in XV. Odysseae.

Τοῖς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν, καὶ πάνυ δόξειεν ἁρμόζειν τὸ λεχθέν: πολλοῖς γὰρ ἀνθυπηρετεῖν ἐπίπονον, καὶ οὐχ ἱκανὸς ὁ βίος αὐτοῖς τοῦτο πράττειν: οἱ πλείους δὴ τῶν πρὸς τὸν οἰκεῖον βίον ἱκανῶν, περίεργοι, καὶ ἐμπόδιοι πρὸς τὸ καλῶς ζῆν: οὐδὲν οὖν δεῖ αὐτῶν.

His igitur, qui ad vsum, fructumque inde capiendum expetuntur, valde etiam videtur congruere, quod dictum est: multis enim, vnde adiutus sis, suppeditare, arduum est: neque vita ipsis sat est ad hanc rem praestandam: plu-

res igitur, quam ad suam, propriamq́ vitam satis sint, superuacanei sunt, impedimentoq́ potius sunt ad honeste viuendum: nihil igitur opus est ipsis.

CVM tria sint amicitiae genera, in eo, quod fructus, commodique alicuius gratia sectamur, in primis putat praeceptum id seruandum, cum sit arduum, laborisque magni plenum: multorum studijs, temporibusque inseruire: committere autem non debeas, ne par saltem pro pari reddas, adiutus ab amico. Adiungit autem, vitam etiam hominis parem non esse, his officijs compensandis. Praeterea docet plures, quam sit iustus numerus; vitaeque nostrae accommodati sunt, superuacaneos esse, & ne dum nos iouent, impedimenti potius aliquid adferre ad bene, honesteque viuendum; quare statuit nihil ipsis opus esse.

Καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δὲ, ἀρκοῦσιν ὀλίγοι: καθάπερ ἐν τῇ τροφῇ τὸ ἥδυσμα.

Et qui ad voluptatem adhibentur, pauci admodum satis sunt: quemadmodum, & in his, quibus alimur, condimentum,

IN altero autem amicitiae genere, & quod voluptatis inde percipiendae causa expetitur, existimat auctor paucos opportunos esse: satisque nobis esse debere exiguum numerum eorum, non aliter inquit, atque (simili enim hoc declarare voluit: vsusque est valde noto, & huic rei docendae accommodato) in suauioribus dapibus reddendis fieri videmus; sumitur enim parum condimentorum in ipsis concinnandis, sin aliter coquus faceret, plusq; iusta mensura adhiberet, corrumperet epulas. Non intelligere autem Aristotelem ministros turpium voluptatum, apertum est; hi namque aditum nullum habent ad probum, moderatumque virum, sed homines lepidi ingenij, ac suauis, qui moribus, sermonibusq; suis aspergant aliquid iucunditatis, sinceraeq; voluptatis tanto cumulo bonorum praeditis mortalibus.

Τοὺς δὲ σπουδαίους, πότερον πλείστους κατ᾽ ἀριθμὸν; ἢ ἔστι τι μέτρον καὶ φιλικοῦ πλήθους, ὥσπερ πόλεως; οὔτε γὰρ ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ᾽ ἂν πόλις: οὔτε ἐκ δέκα μυριάδων ἔτι πόλις ἐστί: τὸ δὲ ποσὸν οὐκ ἔστιν ἴσως ἕν τι, ἀλλὰ πᾶν τὸ μεταξύ τινων ὡρισμένων: καὶ φίλων δή ἐστι τι πλῆθος ὡρισμένον, καὶ ἴσως οἱ πλεῖστοι, μεθ᾽ ὧν ἂν δύναιτό τις συζῆν: τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι.

Studiosos autem vtrum plurimos numero? an vt aliqua mensura multitudinis amicorum; quemadmodum ciuitatis? neque enim e decem hominibus constaret, neque ex centum milibus hominum amplius ciuitas foret: quantitas autem non est fortaße vna quaedam, sed omne quod in medio situm quorundam definitorum: & amicorum igitur est quaedam multitudo definita, ac fortaße plurimi, cum quibus aliquis valeret vna viuere: hoc enim videtur eße munus maxime proprium amicitiae.

CVM ostendisset vrbanos quoque & facetos amicos non esse plurimos quaerendos, quia pauci oblectare possunt probum virum & summa virtute praeditum, restabat videre, quid faciendum ipsi foret de tertio amicorum genere, idest de grauibus, ac moderatis viris: hi namque relinqui non videntur debuisse: putat igitur seruandam mensuram esse copiae quoque, ac multitudinis horum amicorum, quia nimis multi potius impedimenti aliquid adferrent, quam iuuarent: confirmat autem hoc simili graui & illustri, non vt superiori deprompto e culina: ostenditque, consilium suum verum esse, intelligi posse, siquis attendat, quod vso veniat, contingatque in ciuitate recte, ordineque constituta: neque enim illa e paucis admodum ciuibus constare potest, exempli gratia e decem hominibus; neque etiam e decem myriadibus: custodiuit enim aliquo modo eundem numerum, sed pro singulis hominibus, quos primum appellauerat, augens mirum in modum ipsum, decem milia hominum posuit, vt totus numerus efficiatur centum milia, notum est, & a scriptoribus litteris proditum, non consuesse veteres illos aedificare magnas ciuitates, quippe cum

cum ἑκατόμπολιν Cretam vocarent, quia cétum vrbes in ea insula conditae forent. Significat igitur Aristoteles ciuitatem, in qua sine turbis, seditionibusque viuatur, & quae facile possit legibus coërceri, atque in officio contineri. Adiungit autem, quantitatem non esse, numerumque ciuium, vnum quempiam ac certum, variarique ipsum, variatis sedibus, ac locis, in quibus conditur vrbs: huiuscemodique alijs opportunitatibus animaduersis, siue impedimentis, quae inuitant, aut reuocant a ciuitate augenda. Quemadmodum igitur numerum ciuium vnum, definitumque non esse vult in ciuitate constituenda, sed idoneum, accommodatumq; eum esse arbitratur omnem illum, qui est interiectus inter duos definitos, ita quoque existimat, firmum esse debere numerum amicorum, clausumque sane inter duo illa extrema, non tamen fixum, certumque: magis tamen aperiens sensum animi sui, & quod verum esse putet in hac re, plurimos huic beato viro esse accommodatos affirmat, dummodo cum ipsis vna viuere possit; hanc enim normam esse censet huius rei: in primisque illud, quod requirit amicitia, propriumque munus ipsius est.

Ὅτι δ' οὐχ οἷόν τε πολλοῖς συζῆν, καὶ διανέμειν αὑτὸν, οὐκ ἄδηλον: ἔτι δὲ κἀκείνους δεῖ ἀλλήλοις φίλους εἶναι, εἰ μέλλουσι πάντες μετ' ἀλλήλων συνημερεύειν: τοῦτο δ' ἐργῶδες ἐν πολλοῖς ὑπάρχειν.

Fieri autem non posse, vt aliquis vna viuat cum multis, & impertiat seipsis, obscurum non est: amplius autem opus est, & illos amicos inter sese esse, si debent cuncti simul totos dies consumere: hoc autem operosum est in multis inueniri.

OSTENDIT nunc, quam dura haec condicio sit, ac vix posse aliquem vna viuere cum multis, partemque sui facere plurimis amicis: debet enim, qui opera amicorum vti vult, & ipse seruire temporibus, commodisque eorum: sed aliam etiam difficultatem aperit, quae non facile finit hoc, quod alioqui valde bonum foret, impetrare: illa autem est, quod necesse est, illos quoque inter se amicos esse, quibus familiaribus vtitur vir hic probus, ac beatus: aliter enim si inquit, non possent totos dies simul cum ipsis terere: hoc autem operosum, atque arduum in magno numero hominum esse existimat: quis enim nescit, in pectoribus mortalium existere semina inimicitiarum, atque odij, & inuidiae quoque, huiuscemodique aliarum perturbationum, quae faciunt, vt non libenter videant, quos non diligunt, nec possint simul morari.

Χαλεπὸν δὲ γίνεται καὶ τὸ συγχαίρειν, καὶ τὸ συναλγεῖν οἰκείως πολλοῖς: εἰκὸς γὰρ συμπίπτειν ἅμα: τῷ μὲν, συνήδεσθαι: τῷ δὲ, συνάχθεσθαι.

Difficile autem, & hoc existit, simul gaudere, & simul dolere accommodate multis: verisimile enim est, vsu venire eodem tempore, vt vna cum hoc laetetur: cum alio autem dolere debeat.

INDICAT adiungi superioribus difficultatibus, & hanc, non minorem illis, quae est, arduum admodum esse, gaudere vna cum illis, quorum res bonae sunt, eodemque tempore maerere, atque angi cum his, qui premuntur rebus aduersis; quod postulat amicitia, accommodatumque est officio veri amici. Non est autem quod dubitet quispiam, nisi valde rerum imperitus sit, quin huiuscemodi aliquid in magno numero amicorum saepe contingat, vt scilicet ei, cum vno quopiam amicorum laetandum sit, cum alio vero dolendum.

Ἴσως οὖν εὖ ἔχει, μὴ ζητεῖν ὡς πολυφιλώτατον εἶναι: ἀλλὰ τοσούτους, ὅσοι εἰς τὸ συζῆν ἱκανοί: οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεσθαι δόξειεν ἂν πολλοῖς εἶναι φίλον σφόδρα: διόπερ οὐδὲ ἐρᾶν πλειόνων: ὑπερβολὴ γάρ τις εἶναι βούλεται φιλίας: τοῦτο δὲ πρὸς ἕνα: καὶ τὸ σφόδρα δὴ πρὸς ὀλίγους.

b *Fortasse igitur rectum est, non studere huic rei, vt abundes magna copia amicorum, sed tot tibi compares, quot satis sint ad vna viuendum: neque enim*

res ferre videtur, vt multis valde amicus sis: quam ob causam etiam non contingit, vt plurium amore correptus sis: superabundantia enim quaedam amor vult esse amicitiae: hoc autem erga vnum extare potest: valde igitur etiam erga paucos.

QVID sui iudicij sit de hac re, aperit, existimatque, non esse dandam operam alicui, vt ingentem numerum amicorum adipiscatur, & si vt philosophus, caute, modiceque loquitur, additque forsitan: tot enim conquirendos putat, quot accommodati sint ad bene, beateque viuendum: fructumque capiendum ex hac re, non molestiam. Adiungit autem, quamuis hoc rectum esset, vtilitatisque non parum adportaret, tamen vix impetrari posse, vt aliquis valde iungatur amicitia cum multis, non aliter atque fieri non potest, vt quispiam incensus simul sit amore plurium; simili autem hoc, quod satis apertum, planumque est, declarauit, idem vsu venire, quod contingit in hoc tenero, delicatoque amore, in graui, perfectaque amicitia, quia is est praestantia quaedam, atque exuperantia amicitiae: non potest autem, quod ad summum peruenit, exerceri cum multis; non esset enim in eo summum, atque eminens; quare inquit, id, in quo existit valde ac vehementer, cum paucis existere potest. Non me fallit autem, magnum interpretem aliter hunc locum accepisse, quem puto in hoc deceptum esse.

Οὕτω δ' ἔοικεν ἔχειν καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων: οὐ γίνονται γὰρ φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν: αἱ δ' ὑμνούμεναι, ἐν δυσὶ λέγονται: οἱ δὲ πολύφιλοι, καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες, οὐδενὶ δοκοῦσιν εἶναι φίλοι, πλὴν πολιτικῶς: οὓς καὶ καλοῦσιν ἀρέσκους.

Sic autem se res habere videtur in ijs, quae geruntur: non enim existunt amici multi in amicitia sodalicia: quae autem feruntur in caelum summis laudibus, in duobus extitisse dicuntur: qui autem multos amicos habent, atque omnibus se accommodant, nemini videntur amici esse, nisi communi more loquendi, quos vocant blandos.

CONFIRMARE docet sententiam suam id, quod vulgo contingit, institutumq; mortalium, quod qui attendet, planum esse videbit ac verum profecto praeceptum suum, quo suasit nobis, ne adhibita in hoc magna cura, efficiamus nobis plurimos amicos: est autem hoc in genere illo amicitiae, quod colitur a sodalibus, multos amicos non inueniri, neq; locum illic esse plurimis, quippe cum quae fama feruntur, cantanturque, maneant in duobus tantum vt in Theseo, exempli causa, & Pirithoo; Oreste & Pylade: qui autem inquit, asciscunt sibi multos amicos, obsequunturque voluntati, ac studijs omnium, non videntur amici esse alicui eorum, nisi, vt loquitur, πολιτικῶς, idest more loquendi frequentato vulgo, ac populariter: notos enim paene cunctos, & quibus opera sua aliquid beneficij dederunt, vocare solent amicos. Hos aũt commemorat Aristoteles ἀρέσκους aetate sua a Graecis solitos appellari.

Πολιτικῶς μὲν οὖν ἔστι πολλοῖς εἶναι φίλον, καὶ μὴ ἄρεσκον ὄντα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἐπιεικῆ: δι' ἀρετὴν δὲ καὶ δι' ἑαυτοὺς, οὐκ ἔστι πρὸς πολλούς: ἀγαπητὸν δὲ καὶ ὀλίγους εὑρεῖν τοιούτους.

Vt mos est igitur loquendi in ciuitatibus, multis amicum esse licet alicui, & si blandus non est, sed verè probus vir: ob virtutem autem, & per se, non manet amicitia erga multos: contenti autem hoc esse debemus, si nacti fuerimus paucos tales.

DECERNIT auctor, statuitque, quid sequendum nobis in hoc sit: affirmatque populariter licere quemlibet amicum esse multis, quamuis etiam factus natura, moribusque non sit ad placendum omnibus, dummodo sit vir probus, ac moderatus; virtute autem, & per semetipsos, nullo pacto impetrari posse, vt aliquis huiuscemodi multos habeat: eum gaudere oporteat,

teat, eximiumque bonum se existimare adeptum eum, qui paucos etiam tales nactus fuerit: studioque omni suo repererit. In VII. quoque de moribus ad Eudemum, quo in libro diligenter copioseque disseruit Aristoteles de amicitia, posuit hanc quaestionem, disputans de ipsa in vtramque partem: docuit enim ambas has sententias, contrarias inter se, veras esse, si quis ipsas capiat, vt accipi debent, non simpliciter verba sequatur: recte namque dictum esse, operam dandam ab hominibus, vt adipiscantur multos amicos, idque etiam a Dijs precibus petendum. Simulque itidem rectum esse dicere, nullum amicum ei esse, cui multi amici sunt. Quomodo vtrumque defendatur, vacuumque ab errore sit, ipse illic declarat, quod sedulo etiam fecit in IX. horum de moribus librorum, quos misit ad Nicomachum filium: Nactus igitur ego occasionem hanc, locum restituere volo in libello Diogenis Laërtij, quo scripsit vitam Aristotelis: In extremo enim eius partis, qua commemorauit voces, & prudentes & acutas Aristotelis, tradit, Phauorinum philosophum memoriae mandasse, alteram superiorum sententiarum, solitum inquam, Aristotelem in ore habere, quae est ὦ φίλοι, οὐδεὶς φίλος: mācus enim est locus, legiq; omnino debet, ᾧ πολλοὶ φίλοι, οὐδεὶς φίλος: apud Aristotelē vero omnibus in libris ita legitur totus locus. καὶ τὸ ζητεῖν ἡμῖν, καὶ ὀχλῶδες πολλοὺς φίλους: ἅμα δὲ λέγειν, ὡς οὐδεὶς φίλος, ᾧ πολλοὶ φίλοι: ἄμφω λέγεται ὀρθῶς, & quae sequuntur.

Πότερον δὲ ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ ἢ ἐν ἀτυχίαις; ἐν ἀμφοῖν γὰρ ἐπιζητοῦνται: οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες, δέονται ἐπικουρίας: οἵ τε εὐτυχοῦντες, συμβίων, καὶ οὓς εὖ ποιήσουσιν: βούλονται γὰρ εὖ δρᾶν.

Vtrum autem in bonis rebus, siue in malis magis opus est amicis? ambobus enim temporibus requiruntur amici; qui enim aduersa fortuna vtuntur, opera aliena egent: & quorum res secundae sunt, egent conuictoribus, & aliquibus, quibus bene faciant: tenentur enim desiderio iuuandi.

SOLVTA superiore quaestione, adfert aliud, quod & ipsum non omnino planum erat, & de quo ambigi, disceptariq; ab aliquibus solitum erat. Est autem illud: Vtrum in rebus valde bonis & secundis magis opus sit amicis, siue in admodum malis & aduersis: nam ambobus contrarijs inter se temporibus, illi merito requiruntur, dissimilibus tamen de causis, quod statim ipse docet fieri: qui enim inquit, premuntur rebus aduersis, praesidio egent, opeque alicuius, qui ipsos eripiat ex illis malis: fortunati vero viri hominibus egent, qui vna cum ipsis viuant: vnus autem iam hic fructus est, qui ab ipsis capitur ex amicis: alter vero, quod egent aliquibus, in quos beneficia conferant: tenentur enim inquit desiderio magno iuuandi mortales. cuius rei praestandae se facultatem magnā habere intelligunt.

Ἀναγκαιότερον μὲν γὰρ δὴ ἐν ταῖς ἀτυχίαις: διὸ τῶν χρησίμων ἐνταῦθα δεῖ: κάλλιον δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις: διὸ καὶ τοὺς ἐπιεικεῖς ζητοῦσι: τούτους γὰρ αἱρετώτερον εὐεργετεῖν: καὶ μετὰ τούτων διάγειν: ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα, καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις, καὶ ἀτυχίαις: κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι, συναλγούντων τῶν φίλων.

Magis igitur necessarium est in rebus aduersis: qua de causa hic amicis opus est, qui emolumento esse possint: pulchrius autem in secundis; quare probos viros inquirunt: in hos enim beneficium conferre magis expetendum est, & cum his vitam degere: est enim hic aduentus amicorum iucundus, & in bonis rebus, & in malis: alleuantur enim, qui maerent, cum vident vna secum dolere amicos.

CVM ostendisset iam, de quo tamen non ambigebatur, quamuis dignum dubitatione foret, accommodatos esse ambobus, contrarijs valde inter se statibus, amicos: addidissetque cuius potissimum generis, & his, & illis idonei, opportunique forent, significat nunc, quid discriminis sit inter vtrumque tempus: docetque munitum esse amicis, magis necessarium esse in duris, angustisque suis rebus, quare inquit, requiruntur tunc, qui vtiles possint esse; operaque ac studio suo subleuare ipsos. Contra autem inquit, pulchrius est, magisque honestum

nestum

nestum ornatum esse amicis in rebus bonis, ac prosperis: vnde inquit, consuetudo est fortunatorum virorum, qui recte suis bonis, & cum laude vtantur, studiose conquirere probos, & honestos viros, quos prope se habeant, cum optandum sit, magisque expetendum, in hos beneficium conferre, familiariterque cum ipsis viuere, quam cum vulgaribus, & nulla laude commendatis. Vt autem, qui malis grauantur, si volunt depellere a se pericula & incommoda, confugere solent ad locupletes & opulentos, & illorum opem implorare; quod magis necessarium est, quam honestum, ita beati viri, & referti bonis, plenam dignitatis rem gerunt, opitulantes miseris. Adiungit autem, aduentum, praesentiamque amicorum, quam dixit, iucundam esse ambobus, idest & fortunatis hominibus, & miseris: leuantur enim inquit, qui dolent & anguntur, cum vident, quos amicorum loco habent, versari in dolore propter sua mala.

Διὸ κἂν ἀπορήσειέ τις, πότερον ὥσπερ βάρους μεταλαμβάνουσιν, ἢ τοῦτο μὲν οὔ: ἡ παρουσία δ' αὐτῶν, ἡδεῖα οὖσα, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ συναλγεῖν, ἐλάττω τὴν λύπην ποιεῖ: εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα, ἢ δι' ἄλλο τι κουφίζονται, ἀφείσθω: συμβαίνειν δ' οὖν φαίνεται τὸ λεχθέν.

Quapropter dubitaret aliquis, vtrum tamquam oneris partem in se suscipiunt amici, an hoc quidem minime: aduentus enim ipsorum, qui iucundus est, & cogitatio, quod illi secum dolent; minorem dolorem eum facit, si igitur ob has res, siue ob aliud quippiam leuantur, dimittatur: vsu autem venire, quod dictum est, profecto perspicitur.

Cum dixisset, leuari eos, qui dolent ob aduersas suas res, cum vident amicos vna secum sentire molestiam, angique ob sua grauia mala, venit ipsi in mentem fieri posse, vt aliquis quaerat, quomodo id fiat: vndeque leuamen illude xoriatur, vtrum quod amici socios se praebent ad ferendum, tamquam onus illud, quo ipsi soli valde antea premebantur, atque ita minuunt aegritudinem ipsorum: hoc enim vsu venire in onere, pondereque omni portando, apertum est, vt, quod vnus sustinere non valet, duo paruo labore gerant; Statim autem ostendit, sibi hoc non probari; ortumque alium monstrat huius leuaminis: inquit enim, aduentum, praesentiamque amicorum, quae suauis, iucundaque est: & praeterea cogitationem, sensumque, qui existit eo tempore in animo ipsorum ob officium illud humanum proborum virorum, efficere aegritudinem eorum minorem; atque ita ipsos leuari: sed tamen in subtilius indaganda causa huius boni significat, se nolle nunc occupari, quin certe contingat id, quod dixit, extenueturque valde molestia laborantium, dubitari non posse, ait. Quod inquit, videndum, an qui praesto sunt amicis in malis ipsorum rebus, leuent eorum incommoda officio hoc suo, illius tamquam oneris partem in se transferentes, quod tamen ipsi non valde placet: vsusque sit nomine veri oneris, dicens, ὥσπερ βάρους: cum Xenophon quoque in II. libro ἀπομνημονευμάτων faciat Socratem mederi volentem aegritudini Aristarchi, accusantemque illum, quod non aperiat amicis suum vulnus, cum oporteat hominem, cui hoc contigerit, imponere partem sui oneris amicis, eodem nomine vtatur; inquit enim, tali tempore oportere τοῦ βάρους μεταδιδόναι τοῖς φίλοις: videndum inquam, an noster hic auctor locum illum significare voluerit, & ideo vt alienam opinionem, & si satis acutam, non approbarit.

Ἔοικε δ' ἡ παρουσία μικτή τις αὐτῶν εἶναι: αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους, ἡδύ: ἄλλως τε καὶ ἀτυχοῦντι, καὶ γίνεταί τις ἐπικουρία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι: παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος καὶ τῇ ὄψει καὶ τῷ λόγῳ, ἐὰν ᾖ ἐπιδέξιος: οἶδε γὰρ τὸ ἦθος καὶ ἐφ' οἷς ἥδεται, καὶ λυπεῖται: τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι ἐπὶ ταῖς αὐτοῦ ἀτυχίαις, λυπηρόν: πᾶς γὰρ φεύγει, λύπης αἴτιος εἶναι τοῖς φίλοις.

Videtur autem aduentus ipsorum, mixta quaedam res esse: cernere enim amicos, iucundum quiddam est; praesertim misero homini, & proficiscitur inde adiumenti quippiam ad tollendum dolorem: amicus enim habet in se quid-

dam factum ad consolandum, & aspectu, & oratione, si fuerit dexter, & acutus vir: nouit enim mores amici, & quibus rebus oblectatur, & angitur: sentire autem amicum ob res suas aduersas dolorem capere, triste est: omnis enim mortalis fugit, se causam doloris esse amicis.

APERIT, quod acumine ingenij sui videbat, in hac re vsu venire, vt hac quoque animaduersione nos iuuet: inquit enim, videri aduentum amicorum esse mixtum: nec pura, liquidaque voluptate afficere eum, quem praesentia sua consolatum veniunt: capere enim profecto mortalem omnem, voluptatem non paruam ex aspectu amicorum: praesertim autem eum, qui angitur, conflictaturque re aliqua aduersa: exoriturque adminiculi aliquid in ipso ad leuandum dolorem suum: vim enim habet amicus, consolandi amicum, oppressum malis, factusque videtur ad eam rem; id quod praestat duobus modis, aspectu inquam suo, & oratione, si fuerit natura, vsuque ad hoc paratus: nouit enim indolem, moresque amici, nec fallit ipsum, quibus rebus ille laetatur ac dolet; contra autem inquit, sentire amicum dolere, tristemque fieri ob sua mala, molestum, odiosumque est oppresso malis: cuncti enim mortales, ait, fugiunt, vitantque, se causam esse aegritudinis, & angoris ijs, quos diligunt; quosque amicorum loco habent. Declarauit igitur, quid significare voluerit, cum dixit, aduentum amicorum esse mixtum: nec gignere miseris liquidam voluptatem: vt enim illi gaudent, aspicientes ipsos ad se venisse, consolandi causa, ita dolent, cum aspiciunt eos maestos ob sua incommoda: oppositum profecto est, quod nunc ait λυπηρὸν, tristeque superiori illi, ἡδὺ, ac iucundo.

Διόπερ οἱ μὲν ἀνδρώδεις τὴν φύσιν εὐλαβοῦνται συλλυπεῖσθαι τοὺς φίλους αὐτοῖς, κἂν μὴ ὑπερτείνῃ τῇ ἀλυπίᾳ τὴν ἐκείνοις γενομένην λύπην, οὐχ ὑπομένει: ὅλως τε συνθρηνοῦντας οὐ προσίεται, διὰ τὸ μὴ δ' αὐτὸς εἶναι θρηνητικός: γύναια δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες, τοῖς συστενάζουσι χαίρουσι: καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους, καὶ συναλγοῦντας: μιμεῖσθαι δ' ἐν ἅπασι δεῖ, δηλονότι τὸν βελτίω.

Quapropter virilis animi homines cauent ob suas res malas capere dolorem amicos: ac nisi magno interuallo superauerit sua indolentia dolorem, qui nasci possit in ipsis, nullo pacto fert: demumque qui secum lamententur, non recipit, quia ipse non est pronus ad lamentandum: feminae autem, & pares mulieribus viri laetantur ijs omnibus, qui secum deflent aduersos suos casus, & diligunt ipsos, tamquam amicos, & qui secum ex animo doleant: exprimere autem oportet cunctis in rebus meliorem, de quo nihil dubij esse debet in animis nostris.

VALDE cupidus erudiendi nos amantissimus magister, hoc etiam admonet, quod fieri nouerat, intelligebatque, non parum valere ad sententiam suam confirmandam. Homines virilis ingenij, fortesque, cauere, se causam esse amicis, vt doleant ob sua mala, tegereque ipsos in commodum, quod acceperunt, nisi forte inquit, huiuscemodi aliquis sit, qui vincat, superetque indolentia illa sua, qua praeditus est, dolorem ac molestiam, quae existeret in ipsis, si aspexerint amicos rebus asperis, aduersisque conflictari, vt quemadmodum ipse resistit dolori proprio, ita etiam parui ducat se doloré inurere amico, putans eum ferre debere, cum minor ille sit. Hunc opinor sensum esse huius loci. Non me fallit, autem interpretes longe aliter locum accepisse, qui vt plures sunt, ita etiam varios sensus inde eruerunt. Vt autem quod sentiam de opinionibus quorundam eorum libere loquar, primum Eustratij sententiam, nullam in partem probo, vt ἀλυπία hoc loco valeat idem, quod valet ingens aegritudo ac dolor: cum enim frequens hoc nomen sit in omni disputatione, quae est de finibus, nemo vmquam cepit ipsum hoc pacto; notioque ipsius plana, & aperta est. Nec tamen puto, quod voluerunt non nulli, hoc fieri, quia magni animi viri simulent se non dolere: alienum enim hoc esset, simulare inquam, ac fingere, a natura, Indoleque ipsorum, ne querantur, doleantque praesentibus illis, sed radix, nisi fallor, huius rei, origoque est, quod existimant aliquo modo illos similitudinis aliquid secum habere: nec penitus ignauiter laturos eam auditionem. Adiungit autem, in vniuersum omnem hanc caliginem

discutere

discutere volens, vere virum, fortemque hominem, noo libenrer videre: neque ad se pati accedere querulos homines, pronosque ad deflenda, lamentandaque mala: atque id, quia ipse noo est ingenio talis, procliuisque ad lacrimas: mulierculas enim, & viros, feminis pares inquit esse, qui gaudeant aliquibus vna secum plorantibus, ac gemitus edentibus: solereque ipsos diligere tales, tamquam amicos, & qui vere, & ex animo doleaot: cum tamen id illi faciaot, vt seruianr eorum temporibus, siue quia proni sunt ad fletum: aliud enim est συστενάζειν, & quod ipsum exprimit Latinum verbum, ingemiscere; & aliud συναλγεῖν: indicat enim hoc, ipsos non fingere, sed vere vna secum dolere: quare adiungit auctor, quod sit officium grauis viri, significans, oportere nos imitari, & factis omnibus nostris exprimere meliorem virum, ac perfectiorem, non deteriorem. Ennius, qui in sepulchro suo inscribi voluit. ,, Nemo me lacrimis decoret: aperte intelligitur huiuscemodi fletus, gemitusque repudiasse, non tamen videtur fecisse, vt spernens inanem gloriam, sed quia putabat, se veriorem, certioremque viam inuenisse adipiscendae summae laudis. Sapho quoque, magni ingenij mulier, cum moreretur, vetuit filiam lugere eodem consilio: inquit enim, Οὐ γὰρ θέμις ἐν μουσοπόλων οἰκίᾳ θρῆνον εἶναι, οὐκ ἄμμι πρέπει τάδε.

Ἡ δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις τῶν φίλων παρουσία τήν τε διαγωγὴν ἡδεῖαν ἔχει, καὶ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἥδονται ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ ἀγαθοῖς.

Aduentus autem amicorum in rebus secundis continet in se consuetudinem vitae iucundam, & cogitationem in animo suo, quod illi laetitia afficiuntur ob sua bona.

VIDET primum secum philosophus, quid adferat nobis in secundis nostris rebus & ad voluntatem fluentibus, aduentus amicorum: ostenditque gignere ipsum, atque efficere vitam nostram iucundam, plenamque suauitatis: insereteque praeterea in animum nostrum cogitationem de amore ipsorum erga nos & voluptatem, quam capiunt ob nostra bona: statimque elicit ex hac animaduersione, quomodo nos hoc tempore gerere debeamus, & quae siot partes honesti viri.

Διὸ δόξειεν ἂν δεῖν, εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας καλεῖν τοὺς φίλους, προθύμως: εὐεργετικὸν γὰρ εἶναι, καλόν: εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας, ὀκνοῦντα: μεταδιδόναι γὰρ ὡς ἥκιστα δεῖ τῶν κακῶν: ὅθεν τὸ, ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν: μάλιστα δὲ παρακλητέον, ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες, μεγάλα αὐτὸν ὠφελήσειν.

Quapropter videretur oportere, ad res secundas vocare amicos libere, atque alacri animo: pulchrum enim est, paratum, promptumq; esse ad beneficia in alios conferenda: ad res autem aduersas, cunctanter, & timide: conferre enim in alios partem suorum incommodorum quam minime decet, vnde illud. ,, Satis est me miserum esse: maxime autem licet tunc eos ad se vocare, cum paruis illi molestijs susceptis, magnopere ipsum iuuare potuerint.

PRAECIPIT autem, vt in bonis nostris rebus vocemus ad nos amicos libere, prompteq;: cuius consilij causam haoc adfert: quia pulchrum est, dignitatisque plenum, ostendere se promptum, paratumq; esse ad iuuandos mortales; in malis autem ipsis & aduersis, pigre, & timide; quia minime decet participem aliquem facere fuorum incommodorum, & cum aliter facere possumus, non debemus imponere ipsis aliquid ooeris, quod declarare narrat vocem miseri hominis, qui constitutus in grauibus malis, noluit implorare opem amicorum: dixitque apud tragicum, satis superque esse, se miserum ac calamitosum esse: Et tamen tempus osteodit Aristoteles, cum possunt liberius hoc, totiusque facere. grauati malis; quando inquit, valuerint amici sine suo magno labore, ac molestia multum prodesse amico. Similis autem valde loco huic est veteris tragici, quod ad sententiam facit, locus itidem Sophoclis e fabula, cuius index est Oedipus Tyrannus: ita enim apud eum loquitur Iocasta, oppressa graui malo: ἅλις νοσοῦσ' ἐγώ.

Ἰέναι δὲ ἀνάπαλιν ἴσως ἁρμόζει, πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας, ἄκλητον, καὶ προθύμως: φίλου γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ: καὶ τὸ, μὴ ἀξιώσαντας: ἀμφοῖν γὰρ κάλλιον, καὶ ἥδιον.

Contra autem fortaße accedere conuenit ad eos, quorum res malae, aduersaeq; sunt, non vocatum, & prompto animo: cum amici officium sit, prodesse amicis, & maxime illis, qui egent aliena ope, & non poscant ipsam: neque supplices sint: ambobus enim hoc honestius est, & iucundius.

Admonet nunc, quae sint amici partes in subleuando amico, rebus malis conflictato, quod documentum aptum est e superiore propinquo, atque inquit, decere fortasse contra se gerere eo tempore: idest, non oportere expectare, vt rogeris, sed inuocatum eo accedere: operamque tuam polliceri, ac cuncta alacriter administrare, quae status eius grauis requirit. Huius autem praecepti sui causam statim adfert, ac veram quidem illam, & certam, quae est; proprium amici esse, iuuare amicos, & cum sedulo semper hoc moliri opus sit, praesertim in hoc incumbere decet, cum valde illi laborant, nec opem tuam implorant: ita enim inquit, erit hoc ambobus magis honestum magisque iucundum, & illis inquam, qui beneficium dant, & illis, qui accipiunt: nam subleuare amicum, depellereque ab eo malum, non rogatum, declarat egregiam quandam bonitatem: maioremque inde voluptatem capit, qui subleuatur, si eripitur e malis rebus ab amico, antequam cogatur ipsi supplicare.

Εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας, συνεργοῦντα μὲν, προθύμως: καὶ γὰρ εἰς ταῦτα χρεία φίλων: πρὸς εὐπάθειαν δὲ, σχολαίως: οὐ γὰρ καλὸν, τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι: δόξαν δ᾽ ἀηδίας ἐν τῷ διωθεῖσθαι ἴσως εὐλαβητέον: ἐνίοτε γὰρ συμβαίνει, ἡ παρουσία δὴ τῶν φίλων ἐν ἅπασι αἱρετὴ φαίνεται.

Ad res autem secundas, consilio ac voluntate facta illa adiuuandi prompto animo: ad has enim res requiritur opera amicorum, ad boni autem aliquid inde capiendum, lente, ac cunctanter: non enim habet in se dignitatis aliquid, flagitare, vt iuueris: sed tamen in opinionem cadere, repudiando benignitatem amicorum, ne agrestis habeare, fortasse cauendum est: interdum enim hoc vsu venit. Aduentus igitur amicorum omnibus temporibus expetendus est.

Instruit eundem, docetque, quomodo se ille gerere debeat contrario tempore, idest in rebus prosperis amicorum: neque enim semper decet, ipsum eo se conferre libere atque audacter, videndumque putat animum ipsius, & quo consilio amicum viset; partiturque demum officium eius: Si namque inquit, eo accedit, vt opera studioque suo amicum iuuet, resque ipsius secundas tueatur, aut augeat, alacri animo hoc facere debet, abiectaque omni cunctatione: opus namque inquit, est amicis ad studia illorum adiuuanda: auxiliumque ipsis ferendum ad ea, quae volunt facile peragenda: contra autem ad res suas meliores reddendas, boniq; aliquid inde accipiendum, pigre, ac timide; cuius cunctationis causam esse debere dicit, quia nihil dignitatis in se habet, valde promptum esse ad opem petendam ab amicis, vtilitatisque aliquid inde extorquendum. Cogitans tamen inueniri nonnullos liberales, benignosque viros, qui libenter beneficia conferunt in eos, quos putant dignos sua liberalitate, cauẽdum esse inquit, ne, dum reijcimus ipsorum munera, nec patimur, nos ab illis ornari, offendamus apud ipsos: existimemurq; esse duri homines, & iniucundi: hoc enim affirmat auctor aliquando vsu venire, cuius sententiae suae, animaduersionisque acutae, valde clarum exemplum est, quod commemorat M. Cicero de quinquaginta talentis missis ab Alexãdro Xenocrati, quam ingentem pecuniam cum philosophus ille repudiasset, vidissetque legatos Macedonas tristiores factos, dicit, ipsum, ne aspernari regis liberalitatem videretur, XXX. minas accepisse, atque ita & culpam illam aufugisse, & philosophi animum retinuisse, in contemnendis diuitijs. Adiunxit autem praeceptor bonus ac diligens,

diligens, concludens rationem omnem; accuratamque disputationem, intelligi plane posse, aduentum amicorum praesentiamque omni tempore expetendam esse, fructumque non paruum ferre.

Ἆρ' οὖν, ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι τὸ ὁρᾶν ἀγαπητότατόν ἐστι, καὶ μᾶλλον αἱροῦνται ταύτην τὴν αἴσθησιν ἢ τὰς ἄλλας, ὡς κατὰ ταύτην μάλιστα τοῦ ἔρωτος ὄντος καὶ γινομένου, οὕτω καὶ τοῖς φίλοις, αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν: κοινωνία γὰρ ἡ φιλία.

Numquid igitur, veluti his, qui amore inflammati sunt, inspicere amores suos, res est, quae maxime capit animos ipsorum: magisq́ hi optant hunc sensum, quam alios, tamquam in hoc maxime maneat amor, & hinc exoriatur, sic & amicis, maxime expetendum est vna viuere: communio enim quaedam est amicitia.

NON dubitat auctor, quin in amicitia vera, perfectaque existat quiddam, quod sit maxime expetendum: in omni namque re; munereque obeundo, vsu venire hoc apertum est, vt illic reperiatur aliquid, quod ad summum peruenerit, absolutumque sit; sed quaerit, quid nam potissimum sit hoc, quod tantopere capit animos hominum ac delectat: auxilio igitur similis hoc indagare instituit: videndumque putat, an idem in hoc contingat, quod in amore tenero, ac molli contingit, vt quod illic seruatur, idem etiam hic locum habeat: in eo enim certe nihil amabilius est amantibus, quam cernere, aspicereque oculis delicias & amores suos: anteponuntque hunc ceteris sensibus, & cum fruuntur ipso contenti sunt, nihilque amplius optant, cuius etiam summae ipsorum voluptatis causas adfert, dicens, id fieri, quia maxime manet in hoc amor, fonsque atque ortus ipsius inde est, quod etiam peruulgata elegantique Graeca voce ferebatur, quae erat ἐκ τοῦ ὁρᾶν, γίνεται τὸ ἐρᾶν; cuius sententia est, videndo conflari amorem: in verbis tamen lepos concinnitasque nulla: quare, vt dixi, videndum est, an idem etiam in amicitia verum sit, vt vtriuis maxime expetendum, carumque sit, vna viuere, cum amicitia communio sit: qui seorsum autem viuunt, nec simul versantur, non possunt existimari participes esse omnium rerum: hoc autem primum argumentum est, quo sententiam suam comprobat. De omni autem hac vi, & potestate oculorum disseruit erudite Plutarchus VII. capite V. libri συμποσιακῶν, cuius index est de his, qui feruntur fascinare: in quo etiam conuenit ipsi cum doctore nostro: nullo alio sensu tantopere affici, inflammarique amantes, quantopere aspectu formosarum illarum personarum, quas amare inceperint, siue attingant illas, siue loquentes audiant; quippe cum ex oculis ipsarum in eos cadat quiddam, siue lux illud sit, siue liquor, qui macerat, ac liquefacit ipsos, infusa eo voluptate mixta cum dolore, quam vt narrat, ipsi vocãt, γλυκύπικρον, nomine iuncto e dulcedine, atque amarore, contrarijs inter se rebus; quod expressit Catullus, qui de Venere ita locutus est. „ Quae dulcem curis miscet amaritiem.

Καὶ ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἔχει, οὕτω καὶ πρὸς τὸν φίλον: περὶ αὑτὸν δὲ ἡ αἴσθησις, ὅτι ἔστιν αἱρετή: καὶ περὶ τὸν φίλον δή: ἡ δ' ἐνέργεια γίνεται αὐτοῖς ἐν τῷ συζῆν: ὥστ' εἰκότως τούτου ἐφίενται.

Et veluti erga semet ipsum, ita erga amicum animatus est: circa semet ipsum autem sensus, quod scilicet sit, expetendus est: & circa amicum igitur: functio autem ipsius est in vna viuendo: quare merito hoc appetunt.

ET praeterea inquit, quia vt vnusquisque affectus erga semet ipsum est, ita quoque erga amicum: circa semet ipsum vero sentire se esse, expetendum in primis est: quapropter ait, & circa amicum idem vsu veniet, vt tunc maxime gaudeat: totoque animo hoc prius expetat, cum sentit amicum esse: sentit autem plane hoc, cum viuit cum eo familiariter, verseturque cum ipso in aliquo facto. Tertium autem est, quod idem confirmat: cum enim proprium amicorum sit, vt semper aliquid communi animo gerant; non possent commode hoc efficere, si seiuncti loco forent; hi namque simul aliquid recte administrant, qui vna viuunt: Quapropter inquit merito cupidi huius rei sunt.

Καὶ ὁποτὲ ἔστιν ἑκάστοις τὸ εἶν, ἢ οὗ χάριν αἱροῦνται τὸ ζῆν, ἐν τούτῳ μετὰ τῶν φίλων βούλονται διάγειν: διόπερ οἱ μὲν, συμπίνουσιν: οἱ δὲ, συγκυβεύουσιν: ἄλλοι δὲ καὶ συγγυμνάζονται, καὶ συγκυνηγοῦσιν, ἢ συμφιλοσοφοῦσιν: ἕκαστοι δ' ἐν τούτῳ συνημερεύοντες, ὅ, τι περ μάλιστα ἀγαπῶσι τῶν ἐν τῷ βίῳ: συζῆν γὰρ βουλόμενοι μετὰ τῶν φίλων, ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τούτων κοινωνοῦσιν, οἷς οἴονται συζῆν.

Et qualis qualisve est singularum status, & cuius gratia optant viuere, in hoc cum amicis volunt vitam degere; quapropter hi quidem, simul potant: hi autem, tesseris simul cum ipsis ludunt: alij vero, simul corpus exercent, simulq; venantur, aut philosophantur: singuli autem in hoc diem consumentes; quodcumque maxime in vita adamarint: cum enim velint vna viuere cum amicis, haec faciunt, hisque rebus communicant, quibus putarint, se posse vna cum ipsis viuere.

CVM autem varia sint hominum desideria, nec parum inter se discrepantia, illud ipsum, in quo quasi status eorum est: cuiusque fruendi causa, ita catam habent vitam, vt, si ipsis eo interdictum foret, nollent viuere; in hoc ipso tractando, colendoque, cum amicis versari volunt, quod auctor, positis exemplis diuersorum studiorum, verum esse probat, quae scilicet causa est inquit, vt hi simul potent; hi vero simul alea ludant; alij vero corpus simul exerceant, & non nulli quoque simul venentur, simulque sapientiae studia colant: alij singuli, inquit auctor, mortales, totos dies simul terentes in hoc, quod maxime, & supra cetera omnia diligunt: incensi enim ait cupiditate vna viuendi cum amicis, haec ipsa gerunt, quae intelligunt, non aliena esse ab animo eorum: ipsique socios se praebent amicis ad studia eorum aemulanda, cunctaque gerenda, quae arbitrantur vim eam habere praestareque posse, vt vna viuant. Comicus Latinus, qui eximie mores hominum vidit ac pinxit, tetigit quoque & ipse diuersa haec studia mortalium, quorum singulis certi quidam, vt philosophus noster commemorat, ita dediti sunt, vt sine illis vitam esse iniucundam putent: loquebatur tamen ille eo loco de adolescentibus; locus autem ita notus est, vt transferri huc videatur non debere.

Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία, μοχθηρά: κοινωνοῦσι γὰρ φαύλων, ἀβέβαιοι ὄντες: καὶ μοχθηροὶ δὲ γίνονται, ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις.

Efficitur igitur amicitia malorum, praua: communicant enim inter se rebus malis, instabiles existentes, & praui vtique fiunt, similes semet ipsis redditi.

PRAETER quam quod hoc, quod adiungit modo, elicitur e superioribus sententijs: planeque intelligitur, verum esse, perspicitur etiam magnopere conuenire officio philosophi, qui suscepit hanc curam, vt dissereret de rebus bonis ac malis, omnemque vim virtutum ac vitiorum explanaret, & emendaret vitam hominum ac perpoliret; in extremo opere hortari ad consuetudinem improborum declinandam: bonorum autem persequendam, significans, quantam vim habeat ad vtrumque horum, conuictus & familiaritas, atque id duobus modis: geminum enim ortum monstrat & prauitatis, & bonitatis amplificandae: naturam enim minime proborum hominum, pronorumque ad vitia, vna viuendo cum sibi similibus fieri dicit prauam & affinem omni culpae: cuius rei rationem esse inquit, quod communicant inter se rebus malis, cum instabiles sint, infirmique in specie illa tenui, lenique virtutis tuenda, quae in ipsis est: & praeterea qnia praui fiunt cum consuetudine prauitatum.

Ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν ἐπιεικής, συναυξανομένη ταῖς ὁμιλίαις: δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γίνεσθαι ἐνεργοῦντες, καὶ διορθοῦντες ἀλλήλους: ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων, οἷς ἀρέσκονται: ὅθεν: Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλά. Περὶ μὲν οὖν φιλίας, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω, ἑπόμενον δ' ἂν εἴη διελθεῖν περὶ ἡδονῆς.

Probo-

Proborum autem virorum amicitia proba, cum augeatur congressibus, & consuetudinibus: videntur autem meliores fieri, munera obeuntes, seque mutuo " corrigentes: exprimunt enim, vnus ab altero ea, quibus oblectantur, vnde. " A probis autem proba. De Amicitia hactenus dictum sit: videtur autem sequi de voluptate differere.

CONTRA autem inquit consuetudo proborum, familiaritasque proba est, quae simul augetur, crescitque cum auctis consuetudinibus: praeterea inquit, qui secundus ortus est probitatis ac virtutis; videntur probi, moderatique viri meliores fieri, dum simul aliquid gerunt aemoliuntur, corriguntque se mutuo atque emendant, si qua forte in re alteruter eorum lapsus fuerit; nec valuerit exquisite praestare, quod opus erat: exprimunt enim addit, atque affingunt alter ab altero ea, quae placent ipsis, grataque sunt animo eorum; quod praecepisse etiam docet veterem poëtam, & qui multis optimis sententijs vitam, & mores hominum perpoliuit: is autem fuit Theognis, cuius prima verba hic ponit, suppresso nomine auctoris, supra hoc ipso in libro, vt illic admonui, nominat poëtam: significatque documentum idem: nec tamen partem vllam ipsius adponit, Plato in sermone, cuius index est, Menon, ambos Theognidis versus posuit, quibus complexus est hanc sententiam: grauem autem illam esse, & magnopere vtilem vitae: praeterquam quod per se facile intelligitur, auctoritate etiam maximorum horum philosophorum confirmatur.

PETRI VICTORII COMMENTARII

IN X. LIBRVM ARISTOTELIS

De moribus ad Nicomachum.

ΜΕΤΑ' δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἴσως ἕπεται διελθεῖν: μάλιστα γὰρ δοκεῖ συνῳκειῶσθαι τῷ γένει ἡμῶν. διὸ παιδεύουσι τοὺς νέους, οἰακίζοντες ἡδονῇ, καὶ λύπῃ.

POST haec autem de voluptate fortasse sequitur, vt disseramus: maxime enim videtur esse propria, accommodataq́ generi nostro. Quapropter erudiunt adolescentes, gubernantes illos voluptate, & dolore.

VNCTIS iam accurate expositis, quae requirebantur ad plenam, exquisitamque de moribus institutionem, optimamque vitae disciplinam, restabat docere, cuiusmodi foret finis, extremumque huius scriptionis, qui est beatitudo, & in quibus rebus ipsa maneret. Festinat igitur hoc declarare, & summam manum huic operi imponere, quo nullum honestius, praestantiusque sit, & vnde maiores fructus ab hominibus capiantur; Antequam tamen de vita beata differere incipiat, existimauit alienum non esse, iterum de voluptate disputare, alio consilio, ac fecit in posteriore parte septimi horum librorum; illic enim, cum multa ptius tradidisset de continentia atque incontinentia, non nullisque alijs habitibus, qui valde iuncti sunt cum voluptate: in quibusque crebra mentio ipsius facta erat, putauit se committere non debere, quin tantum de ipsa traderet, quantum pertineret ad res eas aperiendas: nunc autem rursus de voluptate praecipit, quia ita est finitima beatitudini, vt non nulli vnam, eandemque ambas esse existimarint, sed non videtur a nobis studiose quaeri oportere, cur iterum curam hanc suscipiat: subtiliterque differat de voluptate: ipse enim hoc facit, causasque plures adfert huius rei: quare, omissa quaestione hac, demus operam, vt ipsas declaremus, easque iustas esse ostendamus. Primum igitur ostendit se oportuisse de voluptate differere, quia illa iuncta aliquo modo nobiscum est, valdeque accommodata naturae nostrae, quam causam esse inquit, vt multi in pueris instituendis ipsa vtantur, siue contraria illius, quod videtur significare versus ille a duro patre editus in corrigendo filio apud comicum. „ Dummodo doleat aliquid, doleat quodlibet: regantque aetatem illam teneram voluptate, ac dolore. In eo autem exponendo noster auctor vsus est translato verbo a gu-

bernatoribus, qui clauo vtuntur ad cursum nauium moderandum, quem clauum, gubernaculumque Graeci appellant οἴακα: est igitur simile hoc tamquam corollarium, simulque multum valet ad iudicium suum confirmandum.

Δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μέγιστον εἶναι τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, καὶ μισεῖν ἃ δεῖ: διατείνει γὰρ ταῦτα διὰ παντὸς τοῦ βίου, ῥοπὴν ἔχοντα καὶ δύναμιν πρὸς ἀρετήν τε, καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον: τὰ μὲν γὰρ ἡδέα, προαιροῦνται: τὰ δὲ λυπηρὰ, φεύγουσιν: ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων, ἥκιστα ἂν δόξειε παρατέον εἶναι: ἄλλως τε καὶ πολλὴν ἐχόντων ἀμφισβήτησιν.

Videtur autem & ad morum virtutem maximum esse gaudere, quibus oportet, atque odio prosequi, quae oportet: porriguntur enim haec per omnem vitam, inclinationem habentia, & vim, potestatemq́ ad virtutem, & vitam beatam: quae namq́ iucunda sunt, deligunt sibi facienda: molesta autem, & quae dolorem inurunt, fugiunt: praesertim cum habeant in se controuersiam multam.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem confirmat, munus, quod ipse obit, postulasse, vt de voluptate ac dolore disputetur, quia multum pertinet ad recte, honesteque viuendum, quomodo se aliquis gerat, in his duobus, & quibus rebus laetetur aut doleat: ambas enim inquit comitari nobis, donec in vita sumus, nec breui tantum spatio temporis, nobis haerere, quas addit, vim magnam, & propensionem habere ad virtutem colendam: vitamque beatam adipiscendam, cum in ea, quae uolupratem gignunt, homines propensi sint: quae vero dolorem inurunt, declinent ac fugiant: quare inquit, de huiuscemodi rebus non videbatur omittere posse, quin videret diligẽs conquisitio, praesertim cum haec quaestio difficilis & obscura sit; & de qua docti & graues viri magnopere inter se litigarent.

Οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν ἡδονὴν λέγουσιν: οἱ δ' ἐξ ἐναντίας κομιδῇ φαῦλον: οἱ μὲν ἴσως πεπεισμένοι οὕτω καὶ ἔχειν: οἱ δὲ, οἰόμενοι βέλτιον εἶναι πρὸς τὸν βίον ἡμῶν, ἀποφαίνειν τὴν ἡδονὴν τῶν φαύλων, καὶ εἰ μὴ ἔστι: ῥέπειν γὰρ τοὺς πολλοὺς πρὸς αὐτὴν, καὶ δουλεύειν ταῖς ἡδοναῖς: διὸ δεῖν εἰς τοὐναντίον ἄγειν: ἐλθεῖν γὰρ ἂν οὕτως ἐπὶ τὸ μέσον.

Hi namque summum bonum voluptatem esse dicunt: hi autem contra valde malum: quorum hi quidem fortasse persuasi sunt, ita se rem habere: hi autem putantes melius esse ad vitam nostram, enuntiare voluptatem esse vnam rerum malarum, & si non est: quia cuncti inclinant ad ipsam, & seruiunt voluptatibus. Quare oportere in contrarium trahere: ita enim futurum, vt res ad medium perueniat.

DOCET verum esse, quod dixit, de magnis altercationibus in voluptate existimanda, iudicioque de ipsa faciendo, inter eos, qui hoc studium colunt, & de rebus bonis, ac malis quaerunt; cum ipsorum quidam velint, voluptatem esse summum bonum: alij autem contra rem valde malam, quos, accusantes in quam voluptatem, & quasi capitis ipsam damnantes, diuidit; partimque illorum hoc facere inquit, quod ita de ipsa sentiant: persuasique sint, hoc verum esse: alios vero quosdam existimantes melius esse, conducereque vitae nostrae, statuere, voluptatem esse vnam rerum malarum: & si ipsa talis non est; cum bona, magnaque pars mortalium procliuis ad ipsam sit, & seruiat voluptatibus: quare opus esse, debereque, qui hominibus consulunt, propellere ipsam in contrarium ordinem e regioneque positum, quod si seruatum fuerit, ita futũrum, vt in medio sistat: intelligaturque, voluptatum quasdam bonas esse: quasdam vero malas: Iterum autem in paucis his verbis, vsus est politus scriptor verbo translato non a gubernaculo, sed a libra, cuius cum lanx altera declinat in alteram partem, ferturque deorsum, ea lanx dicitur ῥέπει, in eum locum.

Mihi

Μήποτε δὲ οὐ καλῶς τοῦτο λέγεται : οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς περὶ ξεσι λόγοι, ἧττον εἰσὶ πιστοὶ τῶν ἔργων : ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσαναιροῦσιν : ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονὴν, ὀφθείς ποτε ἐφιέμενος, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν, ὡς τοιαύτην οὖσαν ἅπασαν : τὸ διορίζειν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν.

Numquid autem non recte hoc fertur : sermones enim, qui habentur de his, quae sita sunt in motibus animorum, & actionibus, minus sunt, quibus credatur, digni, quàm opera. Quando igitur dissenserint ab his, quae sensibus percipiuntur, spreti, verum etiam vna secum interimunt : qui enim vituperat voluptatem, visus aliquando cupiditate ipsius teneri, inclinare ad ipsam videtur, tamquam omnis talis sit : distinguere enim non est multorum.

OSTENDIT peccare illos, qui virtutis ornandae causa: vitaeque integrioris reddendae sine distinctione vlla rem aliquam pertinentem ad vitam, moresque, ancipitem accusant; & cuius pars aliqua, genusue, bona est; alia vero mala, & vitiosa; quare oratio haec non tam vtilis est veritati de voluptate videndae, quam illis erudiendis, qui de aliqua re praecipiunt huius generis, quae simplex, pnraque non sit, sed iuncta e duabus contrarijs inter se rebus : inquit igitur, moderate de hoc dissentens, sententiamque suam aperiens. Numquid non recte hoc ab his dicitur: orationi namque, praeceptionique de rebus bonis, ac malis, & quae referatur ad motus animorum, factaque, minus creditnr, quam operibus, factisque hominum : quando igitur haec cognita, perspectaque fuerint inter se discrepare, maior fides habetur rebus, quam verbis; spreta igitur tunc oratio illa omnis, cum scilicet non conuenit, respondetque factis, non solum non prodest, verum etiam nocet, secumque trahit interitum veritatis : Post hoc, generatim traditum, conclusumque, accommodat praeceptum hoc rei, quam in manibus habet : aitque eum, qui vituperat voluptatem, cognitum aliquando vergere ad ipsam declinareque, genus inquam ipsius vacuum a culpa, existimari hoc facere, quia tota illa talis sit, percipiqne possit sine macula, culpaque vlla, atque hoc, quia distinguere, vt admonet, paucorum est, idest doctorum virorum, & optimis studijs excultorum.

Ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς τῶν λόγων, οὐ μόνον πρὸς τὸ εἰδέναι χρησιμώτατοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον : συνῳδοὶ γὰρ ὄντες τοῖς ἔργοις, πιστεύονται : διὸ προτρέπονται τοὺς ξυνιέντας ζῆν κατ᾽ αὐτοὺς : τῶν μὲν οὖν τοιούτων ἅλις : τὰ δὲ εἰρημένα περὶ τῆς ἡδονῆς ἐπέλθωμεν.

Videntur igitur veri sermones, non solum ad intelligendum mxime vtiles esse, verum etiam ad vitam : cum enim concinunt cum factis, creduntur. Quare hortantur eos, qui intelligunt, viuere ex praeceptis ipsorum: de his quidem igitur satis dictū sit: quae autem tradita sunt de voluptate, percurramus.

HOC quoque eodem pertinet : valetque ad errorem eorum indicandum, qui admiscent falsi aliquid ad rationem vtilem vitae comprobandam : hortaturque ad veritatem tuendam in omni quaestione : ostendit antem auctor geminum fructum inde capi : itaqne nos eruditiores fieri, & vita, moribusque meliores : ait igitur, videntnr verae rationes in omni disputatione, non solum magnum fructum ferre ad doctrinam nobis tradendam; sed etiam ad vitam excolendam ; cuius suae sententiae cansam adfert: cum enim inquit, conueniunt factis, nec dissentiunt vllam in partem ab ipsis, crednntur : qnapropter addit hortantur eos, qui accipere potuer'nt, vitam degere ex monitis, praeceptisque ipsarum : sed satis superqne dictum a se ait esse de his rebus : quare opus nunc esse exponere, quae ab alijs edita sunt de voluptate.

Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν τἀγαθὸν ᾤετο εἶναι, διὰ τὸ πάνθ᾽ ὁρᾶν ἐφιέμενα αὐτῆς, καὶ

ἔλλογα, καὶ ἄλογα· ἐν πᾶσι δ' εἶναι τὸ αἱρετὸν, ἐπιεικές· καὶ τὸ μάλιστα, κράτιστον· τὸ δὲ πάντ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ φέρεσθαι, ὡς πᾶσιν ἄριστον μηνύειν· ἕκαστον γὰρ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν εὑρίσκειν, ὥσπερ καὶ τροφήν· τὸ δὴ πᾶσιν ἀγαθὸν, καὶ οὗ πάντ' ἐφίεται, τἀγαθὸν εἶναι.

Eudoxus quidem igitur voluptatem summum bonum arbitrabatur esse, quia cuncta videbat appetere ipsam, & quae ratione praedita sunt, & quae ipsius expertia: in omnibus autem rebus quod appetendum est, bonum esse: & quod maxime, optimum omnium: cuncta autem ad idem ferri, quod omnibus optimum indicare: vnumquodque enim id, quod sibi bonum est, inuenire, quemadmodum etiam cibum: quod igitur omnibus bonum est, & quod omnia appetunt, summum bonum esse.

Primum sententiam Eudoxi Cnidij commemorat, qui dixit, voluptatem esse summum bonum, in quam opinionem illum venisse narrat, quia aspiciebat, animantea cunctas, & participes rationis, & expertes eiusdem, appetere ipsam: desiderioque ipsius voluptatis fruendae incensas esse, qui addebat, id quod cunctis in rebus optabile est, boni vim, potestatemque obtinere: quod vero maxime optabile esset, id esse optimum praestantissimumque omnium: cuncta vero animalia ad idem se conferre, indicium esse eximiae bonitatis illius: nullas enim animantes extare, quae non valeant indagate, inueniteque id, quod ipsis valde accommodatum, optimumque est, veluti inquit, naturae suae corporique idoneum cibum: quare, rationem concludens, ait, id quod cunctis bonum est; quodque omnia ardenter cupiunt, summum bonum est. Laërtius quoque in vita Epicuri memotiae prodidit Nicomachum, Aristotelis filium dixisse, voluptatem esse summum bonum: vnde perspicitur, ipsum putasse, libros hos de motibus; non a patre, sed a filio ipsius sctiptos fuisse; quod etiam, vt notum est, M. Cicero tetigit.

Ἐπιστεύοντο δ' οἱ λόγοι διὰ τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι' αὑτούς· διαφερόντως γὰρ ἐδόκει σώφρων εἶναι· οὐ δὴ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλ' οὕτως ἔχειν κατ' ἀλήθειαν.

Fides autem habebatur sermonibus ipsius propter morum virtutem magis, quam per se: egregie enim existimabatur esse temperans: non igitur vt amicus voluptatis videbatur haec dicere, sed vt qui vere ita sentiret.

Qvae res fidei tantum, auctoritatisque his rationibus compararet, adiungit: inquit enim, homines magis credidisse illis, ob naturam moresque viri, alieni ab omni praua cupiditate, quam quod eas satis firmas existimarêt, cum egregie Eudoxus temperans esse videretur: non enim tantum tribuere volupati, setteque ipsam in caelum putabant, quod eam amaret, sed quod ipsum hoc verum esse arbittabatur. Hic autem est Eudoxus ille, egregius mathematicus, multisque alijs virtutibus praed tus, de quo C. Caesar apud Lucanum ita „ locutus est, Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus. confidens, se illum superaturum in praeclaro illo opere conficiendo, quod postea praestitit, ac iam tunc animo versabat. Duos autem hos & ipse, quibuscunq; rebus potuit: potuit autem maximis, studiosus publicorum commodorum imitatus est nostra aetate Gregorius XIII. Pont. Max. hic enim quoque, adhibita in hoc plurima cura ac studio, annum, valde perturbatum ac plenum magnorum incommodotum, correxit, atque emendauit: vt alia etiam multa, magis proptia ipsius personae, summa laude digna gessit, & administrauit.

Οὐχ ἧττον δ' ᾤετο εἶναι φανερὸν ἐκ τοῦ ἐναντίου· τὴν γὰρ λύπην καθ' αὑτὸ πᾶσι φευκτὸν εἶναι· ὁμοίως δὲ τὸ ἐναντίον, αἱρετόν· μάλιστα δ' εἶναι αἱρετὸν, ὃ μὴ δι' ἕτερον, μηδ' ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα· τοιοῦτον δ' ὁμολογουμένως εἶναι τὴν ἡδονήν· οὐδένα γὰρ ἐπερωτᾶν, τίνος ἕνεκα ἥδεται, ὡς καθ' αὑτὴν οὖσαν αἱρετὴν τὴν ἡδονήν· προστιθεμένην τε ὁτῳοῦν τῶν ἀγαθῶν, αἱρετώτερον ποιεῖν, οἷον τῷ δικαιοπραγεῖν, καὶ σωφρονεῖν, αὔξεσθαι δὴ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ ἑαυτῷ,

Non

Non minus autem putabat esse perspicuum a contrario: dolorem enim per se omnibus fugiendum esse, contrarium autem simili modo expetendum: maxime autem esse expetendum id, quod non propter alterum, neque alterius gratia expetimus: huiuscemodi autem esse omnium consensu voluptatem: neminem enim, postquam accepit, quempiam capere voluptatem, quaerere ex illo, cuius rei causa capit voluptatem, tamquam ipsa expetenda sit propter se: eandemq́, cum accesserit cuipiam rerum bonarum, efficere illam expetibiliorem, veluti iuste agere, & temperanter. Et crescere iam bonum ipsum semet ipso.

ALTERUM hoc argumentum est, quo idem constituebat Eudoxus, a contrario ipso ducto: dolor enim aiebat, qui aduersatur voluptati, per se malum, fugiendumque est: addidit autem per se, vt exciperet dolores illos, qui pariunt aliquam rem honestam, atque vtilem vitae: hi namque contra expetendi sunt, non solum minime fugiendi: quare inquit, eodem pacto contrarium expetendum: esse autem dolori oppositum voluptatem, idest expetendum declarat hoc pacto, nec solum expetendum, sed maxime expetendum: tradit enim huiuscemodi esse omne illud, quod sumimus faciendum, non vt ope ipsius aliud consequamur, sed quo solo contenti futuri simus, si impetrare ipsum potuerimus: quin autem huiuscemodi sit voluptas, dubitari non posse: consentire enim inter se de hoc omnes mortales, ait; quod tamen probat, nota quadam vtens, indicioque huius rei, quod est, neminem, cum videt quempiam, accepitue ab ipso, se persequi voluptatem, quaerere praeterea ex eo, cur id faciat, cum planum apertumq; sit, voluptatem esse per se expetendam. Adiungit etiam quod & ipsum bonitatem ipsius significat, voluptatem admotam alicui bono reddere ipsum magis expetendum, veluti inquit, iusta facta, temperantiaeque propria, si libenter gesta fuerint, atque administrata, fieri meliora, vnde addit, bonum augescit, incrementumque capit à semet ipso.

Ἔοικε δὴ οὗτός γε ὁ λόγος τῶν ἀγαθῶν αὐτὴν ἀποφαίνειν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἑτέρου: πᾶν γὰρ μεθ' ἑτέρου ἀγαθοῦ αἱρετώτερον, ἢ μονούμενον.

Videtur igitur haec ratio ipsam vnum bonorum enunciare, & nulla re magis, quam alius: omne enim bonum cum alio bono expetibilius efficere, quam si solum prius illud fuerit.

INFIRMAT auctor argumentum Eudoxi, quo ille putabat, se ostendere, voluptatem esse summum bonum; docetque, ipsum non eam vim habere, vt id plane constituat, sed tantum declaret, bonum esse; non tamen antecellere ceteris omnibus bonis; quod enim de ipsa dictum est, conuenire etiam ceteris rebus bonis, omne enim bonum, quamuis egregium non sit, vim hanc & potestatem habere, vt efficiat, reddatque, cui accessit, melius, quam si solum prius illud foret: nec secum quippiam haberet, quod ipsum ornaret. Videri potest, quod Aristoteles hic vocauit μονούμενον expressisse M. Cicero, cum honestum quod sit, definiret; inquit enim id esse, quod, detracta omni vtilitate, sine vllis praemijs, fructibusue per se ipsum possit iure laudari.

Τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ τἀγαθόν: αἱρετώτερον γὰρ εἶναι μετὰ φρονήσεως τὸν ἡδὺν βίον, ἢ χωρίς: εἰ δὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν: οὐδενὸς γὰρ προστεθέντος αὐτῷ τἀγαθὸν αἱρετώτερον γίνεσθαι: δῆλον δ' ὡς οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τἀγαθὸν ἂν εἴη, ὃ μετά τινος τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν αἱρετώτερον γίνεται.

Huiuscemodi igitur ratione Plato quoque interimit, non esse voluptatem summum bonum: expetendam enim magis esse vitam iucundam cum prudentia, quam sine ipsa: si autem quod mixtum melius, non esse voluptatem summum bonum: nullo enim admoto ipsi, summum bonum expetibilius fieri. Planum

autem, & apertum est, neque aliud vllum summum bonum futurum, quod cum quopiam eorum, quae sunt bona, per se expetibilius fit.

NARRAT, Platonem, huiuscemodi quadam ratione vsum, eripuisse voluptati summum illum gradum bonitatis: dixit enim optabiliorem esse iucundam vitam, si secum habuerit prudentiam, quam si vacua ipsa fuerit: quod si mixtum addit, iunctumque cum alio bono, melius est, sequitur non esse voluptatem summum bonum: summum enim bonum ait, tale esse, vt nullo egeat additamento; nec quicquam extare vult, quod cum admotum fuerit, efficiat ipsum magis expetendum, quod si verum foret, inquit, leuiter verbis Platonem perstringens; re autem grauiter ipsum insimulans, idem quoque vsu venire omni alij summo bono: nullum enim ipsorum extat, cui si admotum aliquid fuerit, non reddat ipsa meliora; vimque habeat amplificandi ea: huiuscemodi enim sunt humana bona, vt numero: accessioneque omni crescant.

Τί οὖν ἐστι τοιοῦτον, οὗ καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν: τοιοῦτον γὰρ ἐπιζητεῖται.

Quid igitur est huiuscemodi, cuius & nos participes sumus: huiuscemodi enim quiddam perquiritur.

QVAERIT, magis adhuc ipsum vrgens, quodnam huiusmodi bonum sit, cuius scilicet boni nos studio & opera nostra participes fieri possimus, cui, si accesserit bonum aliquod, quamuis non omnino magnum sit, non melius fiat, amplificeturque non nihil: id quod etiam Stoici aiebant, de vita beata, vt testatur M. Cicero in IIII. de finibus, cum loqueretur in bibliotheca Luculli pueri de sententijs Stoicorum cum M. Catone: aiebant enim illi, minutarum etiam rerum, exiliumque accessiones vim habere, vt sapiens potius sumat eam vitam, ad quam haec adiecta sint, quam carentem ipsis: exempla autem ponens tenuium harum, appellauit strigilem, & ampullam. Sequitur autem apud nostrum, huiuscemodi se bonum indagare hoc in opere; in quo vitam nostram purgauit & excoluit, non seiunctum a nobis, aeternumque, quod in nos minime cadit.

Οἱ δ' ἐνιστάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν, οὗ πάντ' ἐφίεται, μὴ οὐθὲν λέγουσιν: ἃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ, ταῦτ' εἶναί φαμεν: ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν, οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ: εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα ὠρέγετο αὐτῶν, ἦν ἄν τι λεγόμενον: εἰ δὲ καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς λέγοιεν ἄν τι: ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς φαύλοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν, κρεῖττον ἢ καθ' αὑτὰ, ὃ ἐφίεται τοῦ οἰκείου ἀγαθοῦ.

Qui aduersantur autem, quod bonum non est, quod omnia appetunt, profecto nihil dicunt: quod enim omnibus videtur, hoc esse affirmamus; qui autem interimit hanc probationem, non valde probabiliora adferet; si namque mentis expertia expeterent ipsam, extitisset aliquid, quod dicitur: si vero etiam quae prudentiae compotes, quomodo diceret aliquid: fortasse etiam in vilibus, abiectisque est aliquid naturale bonum, melius quàm per se, quod appetit accommodatum sibi bonum.

DOCET illos, qui obsistunt, aduersanturque ei, quod sumpserat Eudoxus ad concludendum, voluptatem esse bonum, ac praestantissimum omnium bonorum, errare; repugnareque ei, quod non debebant: prorsusque vt ait, nihil dicere; quod enim inquit, omnibus probatur, & de quo nulla controuersia est, id existimatur esse; cum autem addit, necesse habere, qui constituere, quippiam vult, probatione quapiam vti, & adferre, quod vim faciendae fidei habeat. Qui autem argumentum id, rationemque despicit, non facile firmiorem aliquam inueniet: si namque ait, quae sine mente sunt, animalia scilicet, prorsusque consilio destituta, sola correpta forent desiderio voluptatis, quod hi dicunt, aliquid fuisset: nec reijci penitus potuisset: postquam vero non illa tantum, verum etiam, quae praedita consilio sunt, de hoc ita sentiunt: arbitrenturque voluptatem summum bonum esse,

nae, quomodo hoc contemni potest, quomodoqne existimari debent, qui hoc aiunt, inania dicere. Adiungit autem, quod non nihil etiam valet ad sententiam eorum refellendam; cum supra vsus tantum fuisset testimonio, auctoritateque animantium, quae prudentiae compotes sunt, quis scit, an in deterioris quoque notae animantibus, non solumque expertibus rationis, verum etiam in illius generis vilioribus (hoc enim puto valere, quod inquit ἐν τοῖς φαύλοις) existat aliquid naturale bonum, quod maius sit, quam captus ipsorum; vincatque eorum naturam atque genus; quod ipsum etiam incensum sit cupiditate sui proprij boni: neque enim tantus consensus tot, tamque variarum animantium est contemnendus, sed potius aliquid in se diuini habere putandus. φαῦλα ζῷα ab Aristotele multis locis appellata esse, quae humilia sunt, ac vilia, dubinm non est; quare, peccarunt Interpretes, qui crediderunt, ipsum valere hic praua. Interpres quoque Graecus, & si primum & ipse meminit superioris huius nominis declarationis; tamen postea videtur, tota re melius animaduersa, hanc illi anteposuisse, de qua plenius disseruit; affirmauitque in libris de natura animalium, locis multis ita cepisse ipsum auctorem; etsi non omnino cum eo sentio: existimat enim ille ζῷα φαῦλα hic appellata esse cunctas animantes, expertis rationis: quia lumine mentis carerent: Ego autem arbitror, ita appellatas esse, viles & abiectas, vt sunt mures, rubetae, lacertae; nemo enim vocaret equos, tauros, leones hoc pacto, φαῦλα animalia.

Οὐκ ἔοικε δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐναντίου καλῶς λέγεσθαι· οὐ γὰρ (φασὶν) εἰ ἡ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· ἀντικεῖσθαι γὰρ κακὸν κακῷ, καὶ ἄμφω, τῷ μηδετέρῳ· λέγοντες ταῦτα δ' οὐ κακῶς, οὐ μὴν ἐπί γε τῶν εἰρημένων ἀληθεύοντες· ἀμφοῖν μὲν γὰρ ὄντων κακῶν, καὶ φευκτὰ ἔδει εἶναι ἄμφω· τῶν μηδετέρων δὲ, μηδέτερον, ἢ ὁμοίως· νῦν δὲ φαίνονται, τὴν μὲν φεύγοντες, ὡς κακόν· τὴν δ' αἱρούμενοι, ὡς ἀγαθόν. οὕτω δὴ καὶ ἀντίκειται.

Non videtur autem neque de contrario recte dici: non enim (inquiunt) si dolor malum est, voluptatem bonum esse: opponi enim malum malo, & vtraq; ei, quod neutrum est: dicentes haec autem non male, non tamen in his, quae dicta sunt, verum praedicantes: nam si ambo mala sunt, fugienda etiam oportebat ambo esse: cum autem neutra sint, neutrum, aut similiter: nunc vero perspiciuntur, hunc quidem fugientes, vt malum hanc, autem sumentes, vt bonum: sic igitur & opposita.

VALET hoc ad argumentum Eudoxi tuendum, contra id, quod alij non nulli adferebant, ac putabant accommodatum ad ipsum euertendum: inquit enim. Non videri etiam recte dictum esse, quod quidam aiebant de contrario: itaque probare conabantur, voluptatem non esse bonum. Non enim sequi dicebant, vt, si dolor malum foret, ideo voluptas esset bonum: aduersari enim quoque dicebant malum malo, & ambo illi, quod neque bonum, neque malum esset, & mediam quandam naturam inter illa obtineret, in quo non labi ipsos fatetur Aristoteles, non tamen id huc facere affirmat: accommodarique posse ait ad hanc rem, de qua lis & controuersia est: neque enim ambo haec mala sunt: si namque hoc verum fuisset, oportuisset inquit, ambo fugienda esse, seduloque a se depellenda: quae vero neutra sunt idest neque mala, neque bona, neutro loco habenda, seu similiter, inquit: idest, neutro modo erga ipsa affecti sumus: neque enim ad ipsa magis propensi sumus, neque magis inde alieni, ac remoti, verum sumus erga ipsa in medio quodam statu, non plus declinantes ea, quam appetentes. Quapropter inquit, si voluptas foret vnum aliquod malorum fugeremus ipsam: si vero vnum quodpiam eorum, quae neque bona sunt, dimala, sed neutrorum, neque appeteremus eam, neque declinaremus: nunc autem neque sit, videmus mortales, alterum horum fugere, tamquam malum, idest dolorem: alteram vero sequi idest voluptatem, vt bonum, estque hoc ita planum vt appareat: hoc enim valet φαίνονται, obuerseturque nobis ante oculos: ita igitur inquit, haec sibi aduersantur, non vt illi falso putabant.

Οὐ μὴν οὐδ' εἰ μὴ τῶν ποιοτήτων ἐστὶν ἡ ἡδονὴ, διὰ τοῦτ' οὐδὲ τῶν ἀγαθῶν· οὐδὲ γὰρ αἱ τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαι, ποιότητές εἰσιν· οὐδ' ἡ εὐδαιμονία.

Non tamen, neque si qualitatum non est voluptas, ob hoc neque bonorum: neque enim virtutis functiones, qualitates sunt: neque beatitudo.

CVM Eudoxi sententiam de voluptate exposuisset, ac non nulla, quae aduersus ipsam excogitata fuerant, sustulisset, nunc aliorum quorundam opinionem adfert, vt Platonis & aliorum, contra quos itidem disserit. Primum autem ostendit, probari non posse iudicium illorum, qui dignitatem omnem voluptati eripere conabantur, affirmantes, non esse ipsam qualitatem, cum quae naturam, vimq; eam haberent, vt bonae res merito vocarentur, tales forent: in qualitatibusq; enumerari deberent: inquit enim extare non paucas res, quae plane bonae sunt: summaq; laude dignae, quamuis qualitates non sint, veluti vsus virtutis: facta que, quae ab vna quapiam ipsarum proficiscantur, cum vita etiam beata, praestantissimum omnium bonorum, qualitas non sit; sed qualitatis vsus, ac res, quae inde emergit, fluitque, cumulata omni bono.

Λέγουσι δὲ τὸ μὲν ἀγαθὸν, ὡρίσθαι: τὴν δ' ἡδονὴν, ἀόριστον εἶναι, ὅτι δέχεται τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον.

Dicunt igitur bonum definitum esse: voluptatem autem indefinitam, quia recipit magis, & minus.

ALTERVM hoc argumentum est, quo pergebant ostendere, voluptatem non esse bonum: aiebant enim, bonum definitum esse, & tamquam firmam sedem, stabilemque habere: voluptatem vero indefinitum quiddam, & aliquo modo vagum & incertum: quare minime bonum, cum quae ambo, auctoritate quoque Pythagorae firma putentur, posteriorem harum propositionum, voluptatem inquam indefinitam esse, ostendebant, dicentes, amplificari ipsam & minui: ita igitur his positis, quasi cum ipsis agit, & quaerit, quomodo ita de voluptate existiment,

Εἰ μὲν οὖν ἐκ τοῦ ἥδεσθαι τοῦτο κρίνουσι, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καθ' ἃς ἐναργῶς φασι μᾶλλον, καὶ ἧττον τοὺς ποιοὺς ὑπάρχειν, καὶ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἔσται τὸ αὐτό: δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον, καὶ ἀνδρεῖοι: ἔστι δὲ καὶ δικαιοπραγεῖν, καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον, καὶ ἧττον.

Siquidem igitur, quia voluptas capitur, hoc existimant, & circa iustitiam, & circa virtutes alias, per quas euidenter aiunt magis, & minus quales existere, & secundum virtutes erit idem: iusti enim sunt magis, & fortes: licet autem, & iuste se gerere, & temperanter viuere magis, & minus.

SI namque inquit, ita de ipsa sentitis, augeri inquam ipsam, & extenuari, respicientes ad eos, qui voluptatem capiunt, qui non vno semper pacto ipsam decerpunt, sed nunc plus ipsius sumunt, nunc minus: idem etiam vsu venire in iustitia ipsa, & ceteris virtutibus, in quibus etiam gradus sunt, inueniunturque participes ipsarum, qui minus quales sint, & qui magis, idest minus iusti, ac minus fortes, & contra alij magis iusti, & magis fortes: id quod, quemadmodum in habitibus ipsis existit, ita etiam in factis, quae inde prodeunt, eadem varietas inuenitur: contingit enim inquit, hos magis ea efficere, moliriq;: hos autem minus. Suspecta non sine causa lectio huius loci esse potest, ea parte, qua in excusis libris sunt haec verba, καὶ κατὰ τὰς ἀρετὰς, etsi ipsa quoque in calamo scriptis legun tur: suspecta autem, quia de virtutibus iam locutus fuerat; vna ipsarum nomine appellata, ceteris autem significatis: quare Argyropylus ipsa omisit; quod si auctoritas, consensusque exemplarium contemni non debet, capietur inferiore loco κατὰ τὰς pro ἴσως, & ἐπισήμως, vt allijs non nullis locis auctor fecit, & sane videtur hoc indicare Graeca huius partis declaratio, in qua crebra mentio est ἐπισημῶν.

Εἰ δ' ἐν ταῖς ἡδοναῖς, μή ποτ' οὐ λέγουσι τὸ αἴτιον; ἐὰν ὦσιν, αἱ μὲν, ἀμιγεῖς: αἱ δὲ, μικταί: τί κωλύει δὲ, καθάπερ ἡ ὑγίεια, ὡρισμένη οὖσα, δέχεται τὸ μᾶλλον, καὶ ἧττον.

οὕτω καὶ τὴν ἡδονήν· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ συμμετρία ἐν πᾶσιν ἐστίν· οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ μία τις ἀεί, ἀλλὰ ἀνιεμένη διαμένει ἕως τινός, καὶ διαφέρει τῷ μᾶλλον, καὶ ἧττον· τοιοῦτο δὴ καὶ τὸ περὶ τὴν ἡδονὴν ἐνδέχεται εἶναι.

Si autem in voluptatibus, numquid non dicunt causam? si fuerint, hae quidem purae: hae vero mixtae: quid prohibet autem, quemadmodum valetudo, quae definita est, recipit magis, & minus, sic & voluptatem: non enim eadem in omnibus symmetria est, neque in eodem vna aliqua semper, sed remissa permanet ad aliquod tempus, & differt eo, quod magis & minus: huiuscemodi quiddam igitur & circa voluptatem contingit esse.

Si autem inquit, hoc de ipsa iudicium faciunt, manentes in voluptate ipsa consideranda: viq; ipsius, ac natura seorsum ponderanda, non in factis inde manantibus, numquid contra eos adferri potest, nō vidisse ipsos causam huius rei? quae est, quod quaedam voluptatum ipsarum purae sunt, ac sincerae: aliae vero mixtae, eum doloreque iunctae: quid enim inquit, prohibet, quin id, quod contingit bonae valetudini, quae, etsi definita est, tamen recipit magis, ac minus, augescitque, & languescit, idem etiam contingat voluptati. Docet autem in corporis sanitate hoc plane euenire, quae cum par, aequalisque mensura sit, ac temperamentum quoddam nostri corporis humorum, non est eadem conuenientia, ac mensura in cunctis mortalibus: neque etiam in vno, eodemque omni tempore eadem, sed variatur, & siue crescit, siue minuitur: cum etiam, remissa, & languidior facta, permaneat adhuc vsque ad certum quendam terminum; nam eum vlterius nimis atque multum processit, interit: solumque hoc discriminis in ipsa est, quod maior, minorque fit, quare addit, rationem concludens, huiuscemodi quiddam putare debemus vsu venire voluptati.

Τέλειόν τε τἀγαθὸν τιθέντες· τὰς δὲ κινήσεις, καὶ τὰς γενέσεις, ἀτελεῖς· τὴν ἡδονὴν κίνησιν, καὶ γένεσιν ἀποφαίνειν πειρῶνται.

Perfectum autem summum bonum ponentes: motus autem, ac generationes, imperfectas: voluptatem, motum, & generationem esse conantur enuntiare.

Tertium hoc argumentum est, quo & Plato in Philebo, & qui auctoritatem eius sequebantur, ostendere se putabant, voluptatem non esse summum bonum: neque etiam bonum: ita enim agebant, fundamentumque hoc erat demonstrationis ipsorum. Summum bonum perfectum est, motus vero & generationes omnium rerum sunt res imperfectae, vnde sequebatur, non esse voluptatem bonum: quomodo igitur praestantissimum omnium bonorum esse potest: cum ne ad primam quidem collationem boni perueniat. Adiungit auctor, studuisse illos patefacere, probareque, voluptatem motum esse, & generationem quandam, quod si perfectum esset, plane sententiam suam stabilissent: quod enim mouetur, mutat locum, vt melius, integriusque fiat: generatio itidem omnis, cum sit res inchoata, est via perueniendi ad integritatem formamque suam.

Οὐ καλῶς δ' ἐοίκασι λέγειν, οὐδ' εἶναι κίνησιν· πάσῃ γὰρ οἰκεῖον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής· καὶ εἰ μὴ καθ' αὑτήν, οἷον τὸ τοῦ κόσμου, πρὸς ἄλλο· τῇ δ' ἡδονῇ τούτων οὐδέτερον ὑπάρχει· ἡσθῆναι μὲν γάρ ἐστι ταχέως, ὥσπερ ὀργισθῆναι· ἥδεσθαι δ', οὔ· οὐδὲ πρὸς ἕτερον· βαδίζειν δὲ καὶ αὔξεσθαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα· μεταβάλλειν μὲν οὖν εἰς τὴν ἡδονὴν ταχέως καὶ βραδέως ἐστίν· ἐνεργεῖν δὲ κατ' αὐτὴν ταχέως, οὐκ ἔστι· λέγω δὲ ἥδεσθαι.

Non recte autem videntur dicere, neque esse motum: omni enim motui proprium, accommodatumque esse videtur celeritas & tarditas: & si non par est, veluti motui mundi, si conferatur cum alio motu: voluptati autem neutrum horum inest: perfusum enim esse quempiam voluptate, celeriter contingit, quem- admo-

admodum iratum esse; capere autem voluptatem, minime, neque ad alium: vt vadat autem, & augescat, & cuncta, quae huiuscemodi sunt: mutari igitur in voluptatem celeriter, & tarde licet: fungi autem aliquo munere ipsius celeriter, non licet: dico autem voluptate perfundi.

PECCARE ipsos docet Aristoteles, qui ita argumententur, sumereque ad probandum, quae vera, firmaque non sunt: cum duo autem illa fuerint, primum dicit, voluptatem non esse motum; quod prius duorum eorum erat testatus, motui omni conuenire videri, suumque ac proprium ipsorum esse celeritatem, ac tarditatem; in mentem enim venire non posse alicui quicquam, quod moueatur, nisi alterutrum horũ in ipsum cadat, significat tamẽ extare res quasdam, quibus, si non contingit hoc, vt scilicet celeriter, siue contra per se moueantur, moueri tamen & ipsas ait eodem pacto, si conferantur cum alijs quibusdam motionibus, veluti inquit motui caeli ipsius, qui non variatur, similisque semper sibi ipsi est; qui tamen, & ipse, siquis respiciat motum aliorum caelestium orbium, velocior existimabitur. Hoc constituto, transit ad alteram propositionem confirmandam: aitque neutrum horum conuenire voluptati, & si enim vsu venit, vt quispiam siue tarde, siue celeriter laetatus sit, veluti ait in ira, in qua certe hoc locum habet, tamen non contingit, vt illo ipso tempore, quo voluptatem capit, celeriter, aut tarde perfundi ipsa possit: conferta namque est, totaque simul fit, neque etiam si cum alio conferatur, qui & ipse voluptati operam det. Adiungit in alijs motibus idem hoc vsu venire, vt scilicet in ipsis existat velocitas, siue loci motus sint, siue alia vlla genera motuum: ambulabit enim inquit, hic velociter: hic vero tarde: eodemque pacto augescet, incrementumque capiet; quod verum etiam esse reperietur in ceteris huiuscemodi motibus. Ponit in extremo huius partis, vt scrupulum omnem euellat, fieri sane posse, vt aliquis e dolore celeriter transeat ad voluptatem: alius vero quispiam tarde, lenteque, sed hoc non esse docet, vti voluptate: efficereque aliquid, quod inde nascatur, vimque ipsius gignendae habeat, id quod significat, vt ait, ἥδεσθαι.

Γένεσίς τε πῶς ἂν εἴη; δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ τυχόντος, τὸ τυχὸν γίγνεσθαι: ἀλλ' ἐξ οὗ γίνεται, εἰς τοῦτο διαλύεσθαι, καὶ οὗ γένεσις ἡ ἡδονὴ, τούτου ἡ λύπη φθορά.

Generatio autem quomodo esse posset? videtur enim non ex quolibet quodlibet gigni: sed ex quo gignitur in hoc dissolui, & cuius ortus est voluptas, huius dolor interitus.

ITA loquitur, ostendere volens, quod sequebatur, non esse quoque voluptatem generationem, vt plane indicet, ita sentire absurdum esse: quomodo enim inquit, voluptas generatio esse potest? quasi ratio nulla existat, qua hoc probetur: duobus autem argumentis refellit opinionem hanc; quorum prius est, non ex quolibet gigni quodlibet: verum e certa quadam materia, suaque, & ex quo gignitur in idem dissolui, vt scilicet certus, definitusque terminus sit; vnde proficiscitur, & ad quem fertur; in quoque desinit, cursumque suum conficit: hoc enim seruatur, solidumque ita est in rebus, quae natura fiunt, vt declaratione non egeat: alterum argumentum est id, cuius generatio est voluptas, illius interitus erit dolor: aiunt enim, dolorem esse inopiam eius, quod natura illi rei conuenit, aptumque est: illo namque sublato, gignitur dolor, ac paena; quia integra amplius, abolutasque res non est.

Καὶ λέγουσι δὲ, τὴν μὲν λύπην, ἔνδειαν εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν: τὴν δ' ἡδονὴν, ἀναπλήρωσιν: ταῦτα δὲ σωματικά ἐστι πάθη: εἰ δή ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις, ἡ ἡδονὴ, ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις, τοῦτ' ἂν καὶ ἥδοιτο: τὸ σῶμα ἄρα: οὐ δοκεῖ δέ: οὐκ ἔστιν ἄρα ἀναπλήρωσις ἡ ἡδονή: ἀλλὰ γινομένης μὲν ἀναπληρώσεως, ἥδοιτο ἄν τις, καὶ τεμνόμενος, λυποῖτο.

Et dicunt vtiq; dolorem esse egestatem eius, quod est secundũ naturam: voluptatem autem, repletionem: hi autem corporis affectus sunt. Si igitur est eius,

quod est secundum naturam repletio, voluptas, in quo repletio, hoc vtique voluptate afficeretur, corpus igitur: non videtur autem: non est igitur repletio voluptas; sed cum fit repletio, voluptate afficiatur aliquis, & cum secatur, dolorem sentiat.

Refellit argumentum, quo vtebantur illi, qui aiebant, voluptatem esse generationem: erat autem illud huiuscemodi. Dolor est egestas, ac penuria eius, quod natura requirit, nec finit ipsam integram absolutamque esse: voluptas vero repletio, atque instauratio: repletio autem generatio: Improbat auctor hoc, docetque, recte conclusum non esse: repletio enim ait, fit in corpore: voluptas vero non corporis affectus est, sed animi: corpus enim est, quod inane redditum est atque expletur, non animus, ad quem cibus non peruenit: sequeretur autem ex argumento ipsorum, vt corpus laetaretur, non animus, positis, receptisque definitioonibus ipsorum: primum quod pertinet ad voloptatem, si voluptas foret instauratio ac repletio, vt in quo existit repletio, hoc ipsum oblectaretur, caperetque ex ea re voluptatem: corpus igitur hoc esset, quod repugoat verae de hoc opinioni, vt significatum est: quod cum docoit, probari non posse, ipse, exploso hoc errore, aperit, qui ortus verus voluptatis sit, & quomodo ipsa gigoatur: tunc enim inquit fieri, vt aliquis gaudeat, cum pellitur defectus ille, acceditque corpori, qood ad integritatem ipsius desiderabatur: contrarium autem ioquit huius contingit, cum aliquis secatur, siue vritur: nascitur enim inde, idest ex hac curatione dolor, ac paena: Vsu enim venit, ratioque medicorum postulat, vt in curando aliqoo corpoie, pars illius, quae pessime affecta sit, abscindatur, siue alia quapiam de causa contingat, vt uulous corpori imponatur; membrumque abscindatur.

Ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ γεγονῆσθαι ἐκ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν: ἐνδεεῖς γὰρ γινομένους καὶ προλυπηθέντας, ἥδεσθαι τῇ ἀναπληρώσει: τοῦτο δ' οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς: ἄλυποι γάρ ἐσιν, αἵ τε μαθηματικαὶ, καὶ τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις αἱ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, καὶ ἀκροάματα δὲ, καὶ ὁράματα: πολλαὶ δὲ καὶ μνῆμαι, καὶ ἐλπίδες: τίνος οὖν αὗται γενέσεις ἔσονται; οὐδενὸς γὰρ ἔνδειαι γεγένηνται, οὗ γένοιτ' ἂν ἀναπλήρωσις.

Opinio autem haec orta videtur e doloribus, atque voluptatibus, qui existunt circa alimentum: cum enim egentes redditi fuerint, & prius inde dolorem ceperunt, contingit capere ipsos voluptatem e repletione: hoc autem non vsu venit circa cunctas voluptates: sine dolore enim sunt, quae e mathematicis proficiscuntur, & e rebus, quae referuntur ad sensus illae, quae per olfactum capiuntur, & per auditum, & visum: multae autem recordationes & speratae res iucundae: cuius igitur hae generationes erunt? nullius enim egestates extitere, cuius facta sit repletio.

Indicare etiam voluit caput, ortumque huius opinionis, vt facilius ostenderet, ipsam falsam esse: quod enim vni alicui conoenit, id recte cunctis, quae sont diuersorum generum, accommodari non potest: inquit igitur. Sententia haec, quod voluptas sit repletio, qualem docuit: contrarium autem dolor, orta videtur e doloribus, voluptatibo qu., qui capiuntur e cibo; rebusque, quibus alimur: & si postea ab hoc initio progressa est ad alios itidem corporis dolores, voluptatesque ob similitudinem quandam, non sane male; improbeque, vt fecit postea com irrepsit ad animi aegritudines, ac iucunditates. Quomodo autem illic locum habeat, declarat: inquit enim, cum factum fuerit, vt alimento egeamus: indeque prius dolorem acceperimus, contingit, nos voluptatem sentire ex repletione illa, qua corpus instauratur, ac reficitur. Post hoc Aristoteles ait (non enim, quin superius contingat, ioficiatur) non vsu venire omoibus voluptatibus, vt scilicet ipsis antecedat dolor, cum extent etiam voluptates non paocae, vacuae penitus a dolore; quales sont, inquit, quae capiuntur e mathematicis vocatis scientijs, & praeterea aliae, qoae capiuntur ex alijs sensibus; vsuqoe ipsorum, suis in materijs suauiter percipiendis, vt ex odoribus, auditionibus,

nibus, coloribus rerum formosarum; siue sint illae naturales, siue arte confectae. Adiungit etiam recordationes non nullas, & expectationes quoque rerum bonarum parere voluptates, quibus significatis, fontibus profecto magnarum, purarumque voluptatum, ait, cuius rei hae generationes dici possunt: neque enim egestates vllius rei extitere, cuius aduentu suo expletiones fuerint. De voluptate, quae capitur immensa a quibusdam honestis studijs & artibus ab ijs, qui valde dediti ipsis sunt, & si dubitari non potest: videmus enim cotidie hoc multis vsu venire, tamen exempla multa, & praeclara leguntur apud Plutarchum in libro, quo docuit vitam illam, probatam Epicuro, ne dum honesta sit, ne esse quidem iucundam.

Πρὸς δὲ τοὺς προφέροντας τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡδονῶν, λέγοι τις ἂν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦθ᾽ ἡδέα: οὐ γὰρ, εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις ἡδέα τοῦτ᾽ ἐστὶν, οἰητέον αὐτὰ καὶ ἡδέα εἶναι ἁπλῶς, πλὴν τούτοις, καθάπερ οὐδὲ τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιεινὰ ἢ γλυκέα ἢ πικρά: οὐδ᾽ αὖ λευκά, τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμιῶσιν.

Aduersus autem eos, qui obijciunt maxime probrosas voluptates, dicat quis, non esse haec iucunda: non enim, si male affectis iucunda haec sunt, putandum est, ipsa esse simpliciter iucunda, praeterquam his, quemadmodum neque aegrotantibus salubria siue dulcia, siue amara; neque vtique alba, quae videntur lippientibus.

QVI quacunque ratione possent, criminabantur voluptatem; in alijs etiam, quibus vtebantur argumentis ad iudicium suum constituendum accommodatis, aiebant; capi etiā voluptates e rebus, quae forent valde turpes, & obscenae, & quae infamabant eos, qui in ipsas incumberent, solitaeque essent ipsis obijci & exprobari, vnde perspiceretur, voluptatem nō esse expetendam. Confutat opinionem hanc tribus argumentis noster philosophus. Primum igitur negat, has esse voluptates, & si quibusdam augere numerum voluptatum falso putantur, qui illis capiuntur, turpibus hominibus, ac nefarijs: neque enim inquit, id quod quibusdam hominibus suaue; iucundumque est, simpliciter, omnibusque mortalibus iucundum est. Similibus autem duobus hoc confirmat idest aegrotorum, & lipporum, quibus etiam credi non debet, iudicium facientibus his, de saporibus; alteris autem illis, de coloribus, quae aperte narrat.

Ἢ οὕτω δὴ λέγοιτ᾽ ἂν, ὅτι αἱ μὲν ἡδοναὶ, αἱρεταί εἰσιν, οὐ μὴν ἀπό γε τούτων: ὥσπερ καὶ τὸ πλουτεῖν, προδόντι δ᾽, οὔ: καὶ τὸ ὑγιαίνειν, οὐ μὴν ὁτιοῦν φαγόντι.

An sic vtique dicat aliquis; voluptates quidem expetendas esse, non tamen ab his rebus profectas: quemadmodum diuitem fieri, non tamen prodendo: & sanum corpore, non tamen quodlibet comedendo.

ALTERVM argumentum est, quo concedit res illas, factaque iucunda sane esse, cum manifesto oblectent, non tamen inde haustas, id quod etiam, vt supra fecit, similibus comprobat: eodem pacto ait, quo fateremur, rem quaerere, diuitiasque consequi, esse rem bonam, vtilemque vitae, non tamen quacunque ratione aliquis ipsas adeptus fuerit. Veluti etiam tueri valetudinem, non tamen ex omni cibo: cum praestet mori potius, quam viuere, corporeque sano esse, remedijs nefarijs, probrosisque vtentem.

Ἢ τῷ εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί: ἕτεραι γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν, τῶν ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν: καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ δικαίου, μὴ ὄντα δίκαιον: μὴ δὲ τὴν τοῦ μουσικοῦ, μὴ ὄντα μουσικόν: ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Siue specie differunt voluptates: aliae namque sunt a rebus honestis, ab illis, quae a rebus turpibus; & fieri non potest, vt fruatur voluptate iusti viri, qui iustus

iustus homo non sit, neque ea, quae musici, qui musicus non sit: eodem autem pacto se res habet in alijs.

TERTIVM argumentum est, quo distingui oportere voluptates affirmat, docerique quasdam oriri a rebus honestis: quasdam vero a turpibus; quas turpes inquam, gustare, percipereque nequeunt probi viri, eodem pacto, quo voluptatem, quae proficiscitur e factis iustis haurire non possit, nisi vir iustus, quod & in cantu, ceterisq; rebus vsu venire tradit.

Ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, ἕτερος ὢν τοῦ κόλακος, οὐκ οὖσαν ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν, ἢ διαφόρους εἴδει: ὁ μὲν γὰρ, πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁμιλεῖν δοκεῖ: ὁ δὲ, πρὸς ἡδονήν: καὶ ὁ μὲν, ὀνειδίζεται: τὸ δ', ἐπαινοῦσιν, ὡς πρὸς ἕτερα ὁμιλοῦντα.

Patefacere autem videtur etiam amicus, qui alius est ab assentatore, non esse bonum voluptatem, aut differre specie: eorum enim vnus, ad iuuandum eum, congredi videtur cum amico: alter vero, ad voluptatem ipsi adferendam: & hoc quidem, obijciunt: hoc autem, laudant, tamquam ad res diuersas ipsis congredientibus.

CONFIRMAT voluptatem non esse per se bonum, ostendens & e bonis studijs, & e malis artibus nasci voluptates: vnde sequitur, non vnum, idemque genus esse cunctarum voluptatum: ait enim indicare patefacereq; nobis, voluptatem non esse bonum, siue specie voluptates inter se discrepare, amicum, qui alius, diuersusq; est ab assentatore: cum alter horum consuetudine vtatur parium sibi virorum, & loquatur cum ipsis, proposita sibi eorum vtilitate: alter vero ad voluptatem, & quae putat ipsis placere adfert: vnde addit, natum est, vt alterum horum obijciatur ipsis: vitioque detur, assentatoribus inquam: alterum vero laudetur ab hominibus, quia, qui ita se gerit, longe aliud propositum habet, quã assentator.

Οὐδείς τ' ἂν ἕλοιτο ζῆν, παιδίου διάνοιαν ἔχων διὰ βίου, ἡδόμενος ἐφ' οἷς τὰ παιδία, ὡς οἷόν τε μάλιστα: οὐδὲ χαίρειν ποιῶν τι τῶν αἰσχίστων, μηδέποτε μέλλων λυπηθῆναι.

Nemoq; optaret viuere, si animum infantis habiturus esset tota vita, etiam si laetaretur, ijs omnibus, quibus infantes vt opinantur, maxime: neque gaudere efficiens aliquid eorum, quae turpissima sunt, securus etiam de nullo vmquam dolore accipiendo.

A communi iudicio hominum, consensuque idem probabant; non esse inquam voluptatem bonum: nemo enim inquit, optaret viuere hac condicione, vt non plus saperet, quam puer, omnique sua vita se delectaret etiam illis rebus, quibus puerorum animi, vt putant maxime, laetantur: neque etiam gauderet, perpetuo cum turpitudine vitam gerens, quamuis securi animi esset de tali perpetuo vita sibi degenda: exploratumque illi foret, doloris nihil vmquam in ipsum incursurum esse. Quod autem scribi volui, ὡς οἷόν τε μάλιστα, hanc arbitror veram esse huius loci lectionem; sensumq; hunc inde elicio, vt ostédere voluerit auctor in hoc ipsos magnopere decipi, atque errare, qui existiment, eas maximas esse voluptates, quae inanes sunt, ac futiles. Confirmat autem & lectionem hanc meam, & iudicium, quod de ipsa feci, quod de voluptatibus puerorum eodem pacto sensit Aristoteles infra in hoc ipso libro: esse inquam ipsas leues, peccareque valde eos in ipsis existimandis: illos enim inquit, quas amant, optimas putare. Ita autem perspexi in cunctis calamo exaratis libris scriptum esse, ac veterem etiam interpretem ipsam secutum. Quomodo vero irrepserit haec macula in librum, quem olim excudendum curaui, nescio, ac valde miror.

Περί πολλά τε σπουδὴν ποιησαίμεθα ἂν, καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονήν: οἷον ὁρᾶν, μνημονεύειν, εἰδέναι, τὰς ἀρετὰς ἔχειν: εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναὶ, οὐδὲν διαφέρει: ἑλοίμεθα γὰρ ἂν ταῦτα, καὶ εἰ μὴ γίνοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή: ὅτι μὲν οὖν οὔτε

τἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ, οὔτε πᾶσα αἱρετὴ, δῆλον ἔοικεν εἶναι: καὶ ὅτι εἰσὶν αἱρεταί τινες καθ' αὑτὰς, διαφέρουσαι τῷ εἴδει, ἢ ἀφ' ὧν: τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ τῆς ἡδονῆς, καὶ λύπης, ἱκανῶς εἰρήσθω.

In multis etiam rebus studium poneremus, quamuis nullam adferrent voluptatem; veluti in videndo, memoria tenendo, intelligendo, virtutes consequendo: si autem necessario his comitantur voluptates, nihil refert: expeteremus enim haec, quamuis nulla ex his exoriretur voluptas. Voluptatem igitur non esse summum bonum: neque omnem expetendam, perspicuum esse videtur: esseque itidem expetendas non nullas per se, quae differunt specie, vel rebus, a quibus nascuntur. Quae igitur dicuntur de voluptate & dolore satis tradita sunt.

POSTREMVM hoc argumentum est, quo idem confirmat; est autem huiusmodi: futurum prorsus fuisse, vt nos plurimum studij poneremus in non nullis rebus nobis parandis, quamuis inde nihil voluptatis perciperemus, impulsi vtilitate, quae inde capitur, ac dignitate earum rerum, quod non faceremus, si voluptas sola bonum esset: non nulla autem eorum exponit: veluti enim inquit, cernere, recordari, scire, virtutis participem esse, quibus & si necessario comitatur voluptas, idem tamen ait, nos facturos fuisse, si vacna etiam prorsus ipsa a volnptate forent: ita enim quoque nos incubituros io ea esse. Adiungit post haec, concludens, testatis ijs, quae confecerat, perspicuum inde esse, neque summum bonum esse voluptatem, neq; etiam omnem expetendam; declaratumq; itidem esse extare quasdam ipsarum per se expetendas, quae duobus modis discrepent a voluptatibus, cum sint alterius generis, & praeterea manent, ducanturque ex alijs rebus. Expositis igitur his omnibus, quae ferebantur, quaerique solita erant de voluptate, indicat, se ad aliam de ipsa quaestionem modo accessurum.

Τί δ' ἐστὶν, ἢ ποῖόν τι, καταφανέστερον γένοιτ' ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἀναλαβοῦσι: δοκεῖ γὰρ ἡ μὲν ὅρασις καθ' ὁντινοῦν χρόνον, τελεία εἶναι: οὐ γάρ ἐστιν ἐνδεὴς οὐδενὸς, ὃ εἰς ὕστερον γινόμενον, τελειώσει αὐτῆς τὸ εἶδος: τοιούτῳ δ' ἔοικε καὶ ἡ ἡδονή: ὅλον γάρ τι ἐστι, καὶ κατ' οὐδένα χρόνον λάβοι τις ἂν ἡδονὴν: ἧς, ἐπὶ πλείω χρόνον γινομένης, τελειωθήσεται τὸ εἶδος.

Quae autem illa sit, & quale quiddam, manifestius esse poterit, si a principio repeterimus: videtur enim aspectus quolibet tempore perfectus esse: non enim eget aliquo, quod si postea accesserit, perficiet ipsius formam: huiuscemodi autem similis videtur etiam voluptas: totum enim quiddam est, & nullo tempore nanciscetur aliquis voluptatem, qua ad longius tempus porrecta, forma ipsius perficietur.

CVM commemorarit sententias superiorum de voluptate: seduloque contra ipsas disputarit, nunc ait sibi videndnm esse, quae natura ipsius sit, & qualis demum ea existat, quod significat se planius, apertiusque ostensurum esse, si ab initio quaestionis huius quaedam reuocarit; indeque exorsus fuerit: nam videtur omnis diligens disputatio de aliqua re a definitione, naturaque ipsius enoluta, proficisci debere; quae causa est, vt nunc, cum ipse quid de voluptate sentiat, explanare velit, inde ordiatur: vtitur igitur simili, ope cuius arbitrabatur, se quod vult, quaeque natura voluptatis sit, facilius, meliusque declaraturum: aitque, visum quolibet tempore, parteque eius, absolutum, perfectumque esse: neque indigere aliqua re, quae, si admoueatur ipsi, posteaque succedat, perficiat ipsum, & integram vim eius, formamque reddat. Huic igitur rei, talique omni, similem esse, paremque voluptatem affirmat; cum sit totum quoddam, neque contingere possit, vt quispiam voluptatem capiat; quae opera, quodque munus, gigoens eam, si longius progrederetur, efficiat formam ipsius perfectam; valeatque quippiam ad eam absoluendam.

Διόπερ οὐδὲ κίνησίς ἐστιν: ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶσα κίνησις καὶ τέλους τινὸς, οἷον ἡ οἰκοδομική

τελεία

τελεία, ὅταν ποιήσῃ, οὗ ἐφίεται, ἢ ἐν ἅπαντι δὴ τῷ χρόνῳ ἢ τούτῳ: ἐν δὲ τοῖς μέρεσι τοῦ χρόνου πᾶσαι ἀτελεῖς: καὶ ἕτεραι τῷ εἴδει τῆς ὅλης, καὶ ἀλλήλων: ἡ γὰρ τῶν λίθων σύνθεσις, ἑτέρα τῆς τοῦ κίονος ῥαβδώσεως: καὶ αὗται, τῆς τοῦ ναοῦ ποιήσεως: καὶ ἡ μὲν τοῦ ναοῦ, τελεία: οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς πρὸς τὸ προκείμενον: ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου, ἀτελής: μέρους γὰρ ἑκατέρα: τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ λαβεῖν κίνησιν τελείαν τῷ εἴδει: ἀλλ' εἴπερ, ἐν τῷ ἅπαντι.

Quapropter neque motus est: in tempore enim omnis motus & finis alicuius, veluti ars aedificandi perfecta est, quando effecerit, quod cupit: siue in omni igitur tempore, siue hoc: in partibus autem temporis omnes imperfectae & diuersae specie a tota, & ipsae inter se: lapidum enim compositio alia est a columnae collocatione, atq; haec a templi fabrica: & effectio templi perfecta: nullius enim rei indigens est ad id, quod propositum est: crepidinis autem & triglyphi imperfecta: partis enim vtraque: specie igitur differunt, & non licet in quolibet tempore adipisci motum perfectum specie: quod tamen si potest, in toto potest.

HIS quasi fundamentis iactis, incipit distinguere voluptatem: seiungereque ipsam ab ijs, quae similitudinis aliquid cum ea habét, cuius studij sui ratio haec est, vel rationes potius: geminae namque videntur. Primum igitur dicit, ex ijs, quae iam de voluptate tradita sunt, percipi, voluptatem non esse motum: omnis namque motus tempore fit, & refertur ad aliquem finem: quarum duarum rerum neutram vsu venire docuit in voluptate: tempus autem requiri in omni motu: propositumq; ipsi esse finem aliquem declarat, exemplo eorum, qui fanum, domumque aliquam aedificandam susceperunt: artisque, siue muneris ipsorum, quam perfectam esse inquit, cum effecerit, molitaque fuerit id, quod voluit: sibiq; efficiendum proposuit: esse autem illam docet, perfectam inquam eam, quae in vniuerso illo tempore absoluitur, cum in partibus temporis eius, quod collocatur in vniuerso opere moliendo, cunctae, vt loquitur, scilicet οἰκοδομήσεις, idest curae, laboresque positi in opere aedificando sint imperfectae, si conferantur cum toto, integroque opere: nam spectatae, vt partes eius, & ipsae quoque perfectae sunt. Adiungit, ipsas etiam diuersas esse a tota illa, plenaque, si formam attendas: neque solum discrepare a tota, verum etiam a semet ipsis partes eius, quae cuncta exemplis confirmat, cum breuiter nimis exposita forent; ait enim structuram, compositionemque lapidum, cum paries videlicet construitur, aliam esse, ac sit columnae recta collocatio: eodemque adiungit, has omnes collocationes columnarum (sunt enim plures in fanis) longe alias esse, ac fani totius constructio, atque opera. Quid ῥάβδωσις sit, non videtur plane tradi posse: nusquam enim mentionem fecit vllam huius Graeci nominis Latinus architectus: Graeci autem, qui plures extitere, cuncti interierunt; fortasse a baculo olim vocata fuit haec columnae recta collocatio. Nec me fallit, aliter quoque a non nullis acceptam fuisse hanc vocem. Pergit autem rem explanare, atque ait, opera, quae ponitur, laborque in fano aedificando, perfecta, integraque est: nihil enim illic desideratur, quod valeat ad id absoluendum, quod primo sibi architectus proposuit: crepidines vero addit, & triglypha, functiones videlicet inchoatae sunt, & imperfectae, appellat vero imas partes, & summas templi, quin crepidines imae partes sint, ac fundamenta aedificij totius, dubitari non potest, cuius ipse rationem reddit: partes enim inquit sunt. Triglypha appellantur (quod verbum vsurpauit crebro Vitruuius) ornatus superioris partis aedificiorum: addit quoque, in parte nulla temporis contingere posse, vt sumatur aliquis motus, qui perfectus sit, si spectetur forma, integritasque totius operis, quod si inquit, existit aliquando integer hic, plenusque motus, is est, cum opus absolutum est. quod vt opinor, addidit: neque enim dubitari potest; quin hic perfectus sit, quia aliquando non nulla opera inchoata omittuntur.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν: εἰ γάρ ἐστιν ἡ φορὰ κίνησις πόθεν ποῖ, καὶ ταύτης διαφοραὶ κατ' εἶδος: πτῆσις. βάδισις. ἅλσις, καὶ τὰ τοιαῦτα: οὐ μόνον δὲ οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βαδίσει: τὸ γὰρ πόθεν ποῖ, οὐ ταὐτὸν ἐν τῷ σταδίῳ καὶ ἐν τῷ μέρει, καὶ ἐν ἑτέρῳ καὶ ἑτέρῳ μέρει: οὐδὲ τὸ διεξιέναι τὴν γραμμὴν, τήνδε, κἀκείνην: οὐ μόνον γὰρ

γραμμὴν διαπορεύεται. ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ οὖσαν· ἐν ἑτέρῳ δ' αὕτη ἐκείνης· δι' ἀκριβείας μὲν οὖν περὶ κινήσεως ἐν ἄλλοις εἴρηται.

Simili autem ratione & in incessu & alijs: si enim est latio, motus vnde quo: atque huius differentiae specie inter se discrepantes; volatus, incessus, saltus, & cetera huiuscemodi: non solum autem sic; sed etiam in ipso incessu: motus enim vnde quo, non est idem in stadio, & parte, & in alia & alia parte: neque transire lineam hanc & illam: non solum enim lineam perambulat, sed etiam in loco existentem: in altero autem haec ab illa: exquisite igitur de motu in alijs dictum est.

Q V O D verum esse docuit in hoc genere motus, qui proprius est artium; idem etiam tradit vsu venire in motu, quo variamus locum:relictoq;, in quo prius stabamus, ad alium proficiscimur: sunt enim hic quoque rationes plures eo perueniendi, vt natura est variarum animantium, qui motus etiam discrepant a semetipsis, distinguunturque: hoc huiuscemodi esse ostendit, definitione huius motus posita; si enim inquit, latio (sic enim, quam Graeci φοράν, recentiores Latini appellarunt, expressa voce) motus est, quo aliquis alicunde ad alium locum se confert:huius quoque rei discrimina erunt, quae specie inter se dissentiant: volatus enim inquit, proprius motus auium, vnus horum erit, & profectio, qua vtuntur homines, aliaeque non paucae animantes, & saltatio, ranarum motus, ac locustarum; eodemque pacto inquit, alij non nulli & cursus, & huiuscemodi alia. Ostendit variari praeterea motus, ac diuidi aliter, atque aliter: modos enim plures breuiter exponit: veluti in ambulatione, vno superiorum motuum contingit: potest enim inquit, relicto priore loco, in alium se conferre aliquis, non eodem pacto: neque enim idem motus est, qui fit in stadio toto, & in parte ipsius: fines enim alij sunt: neque etiam si exerceantur in diuersis stadij partibus: variae enim quoque partes stadij variant motus, aliosque reddunt. Vtitur etiam alio exemplo: non enim inquit pertransire hanc, & illam lineam, idem motus existimari debet: neque enim ait qui hoc facit, lineam tantum lustrat, sed ipsam lustrat in loco descriptam: fieri igitur potest, vt locus alius sit, in quo descripta linea haec est, atque illa. Perspiciens autem accuratus scriptor non conuenire huic loco exquisitam de loco praeceptionem, testatur se alibi de hoc, suo inquam tempore, & loco disseruisse; qui locus satis notus est: quaestio namque haec est, & difficilis, & obscura: propriaque eius, qui inuestiget arcana naturae; non vitam, & mores emendet, ac perpoliat.

Ἔοικε δ' οὐκ ἐν ἅπαντι χρόνῳ τελεία εἶναι, ἀλλ' αἱ πολλαὶ ἀτελεῖς καὶ διαφέρουσαι τῷ εἴδει, εἴπερ τὸ πόθεν ποῖ εἰδοποιόν: τῆς ἡδονῆς δ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειον τὸ εἶδος: δῆλον οὖν ὡς ἕτεραί τε ἂν εἶεν ἀλλήλων: καὶ τῶν ὅλων τι καὶ τελείων ἡ ἡδονή.

Videtur autem non in omni tempore perfectus esse; sed multi imperfecti & differentes specie, siquidem motus vnde quo speciem gignit: voluptatis autem in quolibet tempore perfecta est species: planum igitur & apertum est, quod diuersae sunt inter se, & quod totorum quiddam & perfectorum est voluptas.

C V M quantum opus esset, & locus hic posceret, disseruisset de motu, nunc paucis monstrat, quibus in rebus discrepet a voluptate, recolligens ea, quae de motu tradita sunt: docensq; ea discrepare a natura voluptatis; vnde falsa opinio illa esse intelligebatur, quae aiebat, voluptatem esse motum, & generationem: inquit igitur. Videtur motus non in omni tempore, quo colitur, perfectus esse: multosque extare motus, qui imperfecti, inchoatique sint: dissentiantque inter se specie, quod planum esse inquit ex vi, naturaque loci spectata, qui locus fingit, atque informat motum; vt enim ipse varius est, ita varium in se gignit motum: speciem contra voluptatis, naturamque ipsius in quolibet tempore perfectam esse: vnde concludit, planum, apertumque esse affirmans, voluptates dissimiles inter se esse, voluptatemque ipsam vnum eorum esse, quae tota integra, perfectaque sunt.

Δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ, μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖσθαι μὴ ἐν χρόνῳ: ἥδεσθαι δὲ: τὸ γὰρ ἐν τῷ νῦν, ὅλον τι.

Videretur autem hoc ex eo quoque, quod non contingit moueri non in tempore: voluptate autem affici contingit: quod enim in puncto temporis, totum quiddam est.

ALTERVM hoc argumentum est, quo idem probatur, voluptatem non esse motum: neque generationem, inquit igitur. Videri posse, cognoscique idem inde quoque, si quis inquam cogitet, moueri non posse aliquid sine tempore: voluptatem autem momento temporis subitoque sentiri; quod enim ait nunc, hoc ipsoque tempore, id totum, plenumque est, nec expectat aliquid, quod ipsum absoluat.

Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, καὶ ὅτι οὐ καλῶς λέγουσι, κίνησιν ἢ γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονήν: οὐ γὰρ πάντων ταῦτα λέγεται, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων: οὐδὲ γὰρ ὁράσεώς ἐστι γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος: οὐδὲ τούτων οὐδὲν κίνησις, οὐδὲ γένεσις: οὐδὲ δὴ ἡδονῆς: ὅλον γάρ τι.

Ex his autem perspicuum est, quod non recte dicunt, motum vel generationem esse voluptatem: non enim omnium rerum haec dicuntur, sed solum earum, quae partitioni exposita sunt, & non totarum: neque enim aspectus est generatio, neque puncti, neque vnitatis, neque horum vllum motus, neque generatio: neque igitur voluptatis: totum enim quiddam.

HIS omnibus repetitis concludit, affirmatque quod dictum est: male sentire, peccareque illos, qui dicunt, voluptatem motum esse, siue generationem, cum duo haec recte dicantur de rebus, quae singillatim fiunt, & ita vt pars parti alij succedat, & non totae simul constantur, quod huiuscemodi esse confirmat, exemplo multarum, quae tales aperte sunt, vt visus vnus ipsarum est, qui non paulatim gignitur, sed totus confertim fit: nominat alias, quarum etiam motus, ortusque non existit, vt neque signi, puncti ve, neque etiam vnitatis, cuius eadem in alia materia vis est; quare inquit, neque etiam voluptatis erit, cum voluptas totum quiddam sit.

Αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνεργούσης, τελείως δὲ τῆς εὖ διακειμένης πρὸς τὸ κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν κειμένων: τοιοῦτον γὰρ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ ἡ τελεία ἐνέργεια.

Cum autem sensus omnis ad suum sensile suo munere fungatur: perfecte autem is, qui bene affectus est ad pulcherrimum eorum, quae posita sunt sub sensum: huiuscemodi enim maxime videtur esse perfecta functio.

CVM probasset, voluptatem non esse motum, neque generationem; modo incumbit in hanc curam, vt aperiat naturam ipsius: ostendit enim, quid voluptas sit, in quo seruat ordinem hunc. Declarat primum, quae sit functio, vsusque integer ac perfectus: cuiusque potentiae, quae percipiat aliquid; voluptatemque esse perfectionem vsus, eiusque ipsius muneris, quod obit, integritatem ait: exponit denique reliquam omnem seriem huius exquisitae doctrinae, inquit igitur, cum sensus omnis versetur in suo proprioque munere, quod absolute tunc geritur, cum sensus integer est, beneque constitutus: simulque sensile, in quo versatur, pulcherrimum praestantissimumque omnium, quae cadunt sub illum ipsum sensum: huiuscemodi enim quiddam addit in primis videtur esse perfectus vsus, ac functio, cum inquam duo haec concurrerint, hic scilicet erit meritoque existimari poterit perfectissimus, ac iucundissimus.

Αὐτὴν δὲ λέγειν ἐνεργεῖν, ἢ ἐν ᾧ ἐστι, μηδὲν διαφερέτω: καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη ἐστὶν ἡ

ἐνέργεια τοῦ ἄριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὐτήν: αὕτη δ' ἂν τελειοτάτη εἴη καὶ ἡδίστη: κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησίν ἐστιν ἡδονή: ὁμοίως δὲ καὶ διάνοιαν, καὶ θεωρίαν: ἡδίστη δὲ ἡ τελειοτάτη: τελειοτάτη δὲ ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὐτήν.

Ipsum autem dicere, fungi munere, siue in quo est, nihil intersit: in vnoquoque autem optima est functio eius, qui optime affectus est ad id, quod optimum est eorum, quae sub ipsa sunt; haec autem perfectißima esset, & iucundißima: per omnem enim sensum est voluptas: similiter autem & cogitationem & contemplationem: iucundißima autem, quae perfectißima est: perfectißima autem est, quae bene affecta est ad id, quod optimum omnium, quae sub ipsa sunt.

ANTE tamen quam extremum hoc ponat, inculcat duo quaedam, quae videbantur requiri vt plenius, quod tradit, cognosceretur; quorum prius est, interesse nihil, ipsum sensum dicere efficere aliquid, siue id, cuius est sensus ille, idest animans: quemadmodum locutus est in IIII. horum librorum, incipiens de magnitudine animi differere, interesse nihil, habitum ipsum, siue eum, qui habitum sequitur, videre; attendereque: voluit enim illic quoque nullius momenti esse, praecipere de habitu ipso animi, idest magnanimitate, siue de magnanimo viro, & qui praeditus ipsa est. Alterum autem est, quod ait, & quod vsu venire dixit in hac re, idem etiam contingere in ceteris omnibus, vt optimus scilicet vsus, functio que sit optime constituti, cum versatur in optimo omnium opere, quae sub ipsum cadunt. Adiungit, concluso illo, quod monstraui, in omni sensu existere voluptatem: eodemque pacto cogitatione, quae versat animo materiam rei gerendae, mentisque eius propria est; & inuestigatione rerum obscurarum, quas curat mens, ab illis studiose intuendis nomen nacta. Omnium harum functionum iucundissimam esse inquit, quae perfectissima est; perfectissimam autem illius, quod bene constitutum est, cum versatur, munusque suum obit, in eo strato, quod praestantissimum est maximeque studio dignum. Citat autem omnem hunc locum Alexander in XIIII. capite libri quarti quaestionum; quo quaerit quomodo defendi possit, stante definitione voluptatis, esse quippiam interiectum inter voluptatem, ac dolorem.

Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή: οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἥ, τε ἡδονὴ τελειοῖ καὶ τὸ αἰσθητόν τε, καὶ ἡ αἴσθησις, σπουδαῖα ὄντα: ὥσπερ οὐδὲ ἡ ὑγιεία καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἰτία ἐστι τοῦ ὑγιαίνειν.

Perficit autem functionem voluptas: non eodem autem modo voluptas perficit & sensile & sensus, cum optima sunt: quemadmodum neque bona valetudo & medicus similiter causa sunt, vt aliquis valeat.

CVM tribuisset multum voluptati, affirmans ipsam perfectum reddere conatum, functionemque sensus, nequis error hinc nasceretur, putaretque aliquis vno, & eodem pacto ab ambobus hoc fieri, docere voluit, quo sensu verba sua sint accipienda. Primum igitur affirmat, quod dixi, deinde quid discriminis in his versetur, ostendit; non solum autem sensum appellat, verum etiam sensile, & id quod sensum excitat: additque id fieri, si integra ipsa, & tamquam vegeta fuerint. Vt autem magis rem explanaret, vtitur simili: atque ait, vsu venire idem in hac re, quod contingit in medico, & corporis sanitate, quae & ipsa praestat id, quod dicimus sanum esse & medicus; non tamen eodem pacto: medicus enim tamquam causa est agens: sanitas vero tamquam forma: simili autem modo voluptas perficit functionem, sed alia ratione ac via, qua sensus scilicet, ac sensile: hi namque tamquam agentes, voluptas vero tamquam forma.

Καθ' ἑκάστην δ' αἴσθησιν ὅτι γίνεται ἡ ἡδονὴ δῆλον: φαμὲν γὰρ ὁράματα, καὶ ἀκούσματα εἶναι ἡδέα: δῆλον δὲ καὶ ὅτι μάλιστα, ἐπειδὰν ᾗ, τε αἴσθησις ἔῃ κρατίστη, καὶ πρὸς

τοιοῦτον

διότων ἐνεργείᾳ: τοιούτων δὲ ὄντων, τοῦ τε αἰσθητοῦ, καὶ τοῦ αἰσθανομένου, ἀεὶ ἔσται ἡδονὴ, ὑπάρχοντός γε τοῦ ποιήσοντος καὶ τοῦ πεισομένου.

Per omnem autem sensum voluptatem existere, perspicuum est: dicimus enim, quae spectantur, & quae auscultantur, esse iucunda: perspicuum autem & quod maxime; postquam & sensus fuerit optimus, & ad tale suo munere fungetur: quando autem talia sunt, & sensile, & id quod sentit, semper existet voluptas, cum sit & id, quod effecturum est, & id quod perpessurum.

VERUM esse docet, quod dixit, nec dubitari posse, qnin vi, operaque singulorum sensuum gignatur voluptas: idque consensu hominum, qui de hoc eodem pacto sentiunt, confirmat: dicimus enim inquit, quae cetnuntur a nobis, iucunda esse, & eodem pacto quae audiuntur: duobus enim solis his sensibus ad hoc demonstrandum, contentus fuit: neque tamen cuncta: sunt enim quoque, quae molesta sunt, ac dolorem inurunt: & praeterea non omnia, quae voluptatem adferunt, eandem paremque nobis adferunt; sed quaedam, maiorem: alia non nulla, minorem: vnde autem proficiscatur maior, puriorque voluptas, ostendit: tunc enim inquit hoc fieri, cum, & sensus ipse optimus extiterit, & functus munere suo fuerit in sensili tali, idest, & ipso optimo & iucundissimo. Addit, idem asseuerans, cum contigerit, vt sensile tale sit, quale ostendit, idest color, sonus, sapor; eodemque pacto, quod sentit, idest oculi, aures, lingua, numquam non inde voluptatem exorituram: quomodo enim inquit, hoc aliter se habere potest, quod additum fuit ad eos retundendos, qui dissentire vellent; cum praesto sit & id, quod accepturum, perpessurumque? Themistocles, cum ex eo quaesitum esset, quod acroama, aut cuius vocem libentissime audiret, respondit eius, a quo sua laus optime praedicaretur, voluptatem propriam animi, non corporis intellexit, quare ἀκρόαμα ipsam M.Cicero, qui hoc memoriae prodidit, appellauit, non ἄκουσμα, vt hic Aristoteles locutus est,

Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ, οὐχ ὡς ἡ ἕξις ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ὡς ἐπιγινόμενόν τι τέλος: οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα.

Perficit autem muneris functionem voluptas, non vt habitus, qui insit, sed vt quidam finis, qui adueniat: veluti ijs, qui florent aetate, pulchritudo.

EXPONIT auctor, quod a me supra tactum fuit, & ipse quoque admonuerat, quippe cum iisdem etiam verbis initio vtatur: accuratius autem nunc id explicat, & simili etiam declarat: inquit igitur, perficit autem, absoluitque vsum illum sensus, qui vsus est primus ortus voluptatis; a qua tamen abest, tanquam condimentum; perficit inquam illum voluptas, non tamen inquit, veluti habitus, qui haereat ipsi, innatusque sit, sed tamquam finis, qui accesserit extrinsecus, admotusque sit, non aliter inquit, atque forma, pulchritudoque, cum adiungitur adolescentibus, in viridique aetate constitutis: nam aetas illa florens, venustatem & leporem non parum secum habet: vnde dictum, πάντα νέα καλά, a docto viro olim fuit; quae valde postea crescit, cum adiungitur ipsi species, hoc videtur hic valere ὥρα, pulchritudo inquam, etsi Dionysius Halicarnasseus non sine causa putaretur, aliter cepisse hoc nomen; contraque demnm, vbi narrat in vita, quam scripsit, Lysiae, extare quasdam res, quarum vis cum intelligatur, ac quid in nobis efficiant, planum est: earumdem tamen ratio vix reddi potest, & verbis explicari, veluti inquit in corporis pulchritudine quid potissimum sit, quod vocamus ὥραν: videtur enim potius hoc nomen apud eum valere viriditatem & florem aetatis, quam pulchritudinem: disserit autem illic de suauitate, & Venere, quae conspicitur in scriptis Lysiae, quam venustatem, etsi multi imitari, vt ait, conati sunt, neminem tamen ipsorum affirmat, penitus reddere & exprimere potuisse.

Ἕως δ' οὖν ἂν ᾖ τό τε αἰσθητὸν ἢ νοητὸν ᾖ, οἷον δεῖ, καὶ τὸ κρῖνον ἢ θεωροῦν, ἔσται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονὴ: ὁμοίων γὰρ ὄντων, καὶ πρὸς ἄλληλα τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων, τοῦ τε παθητικοῦ, καὶ τοῦ ποιητικοῦ, τὸ αὐτὸ πέφυκε γίνεσθαι.

Donec autem sensile tale fuerit, vel quod sensu aut mente percipitur, quale opor-

le oportet, atque id quod existimat, vel contemplatur, erit in functione voluptas: similibus enim existentibus, & inter se eodem pacto se habentibus, eoq́, quod ad perpetiendum factum est, & illo, quod ad faciendum, idem natura effici solet.

Cvm videret, quaerere posse aliquem, vsquequo permaneat voluptas: nam minui ipsam tempore, ac debilitari planum est, ad extremumque penitus extingui, non tamen tam ipsius vitio, quam culpa rerum earum, cum quibus inde proficiscitur, docere hoc voluit, quod cum paucis patefecerit, euellit deinde non nullos alios scrupulos, qui oriuntur in animo alicuius de natura voluptatis. Primum igitur ait, donec id, quod sensu precipitur, siue mente (tagit enim duo haec genera voluptatis) fuerit, quale requiritur, ad voluptatemq; gignendam valde accommodatum; simulque quod existimat de sensili illo, siue videt animo, contemplaturque, quod sibi proposuit cognoscendum, & ipsum vegetum fuerit firmumque, erit voluptas actu, nec contereretur. Declarat autem aliter fieri non posse: si namque inquit, id, quod efficit, moliturque, suo in statu seruatur; simulque quod accipit non variatur, idem quod prius inde existere natura solet.

Πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται; ἢ κάμνει: πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπεια ἀδυνατεῖ συνεχῶς ἐνεργεῖν: οὐ γίνεται οὖν οὐδ' ἡδονή: ἕπεται γὰρ τῇ ἐνεργείᾳ.

Quomodo igitur nemo continenter voluptate fruitur? an aegrotat: cunctae namq́ res humanae nequeunt continenter fungi munere: non gignitur igitur neque voluptas: comitatur enim illa functioni,

Apta est e superiore quaestio haec: videbatur enim fieri posse, vt nihil sui roboris amitteret voluptas inuenirenturque aliqui, qui sine intermissione gauderent: in quorumque animis perpetua voluptas existeret; soluit hunc nodum Aristoteles argumentis duobus, quorum prius commune omnium huiuscemodi rerum esse affirmat: fieri enim hoc posse putat; quia laborat homo continenter, & tamquam aegrotat, cum humanae nullae res valeant continenter in eodem aliquo munere versari: esseque hoc proprium imbecillitatis nostrae affirmat, quare cum remittatur vsus, functioque, necessario etiam languescit, quae inde exoritur, voluptas, ac tandem interit. Citat hunc quoque locum, vt superiorem, quem monstraui, in eodem XIIII. capite eiusdem libri, Alexander.

Ἔνια δὲ τέρπει, καινὰ ὄντα: ὕστερον δὲ οὐχ ὁμοίως διὰ ταῦτα: τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια, καὶ διατεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες: μετέπειτα δὲ οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη. διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται.

Quaedam autem delectant, cum sunt noua: posterius autem non similiter propter hanc causam: primum enim totus eo conuersus est animus, & contenta mente in ipsa occupatur, non aliter atque qui intentis oculis aliquam rem aspiciunt: postea autem non gignitur talis functio, sed negligentior. Quapropter & voluptas obscuratur.

Adfert aliam causam remissionis huius voluptatis, languorisque, qui non manat omnino ab infirmitate virium nostrarum: neque communis est omnium, sed certarum, quod aliquo modo res non nullae, quae pariunt in nobis uoluptatem, flaccescunt tempore ac vetustate: inquit igitur, extare quasdam res, quae nouae delectant: postea autem non tanta nos voluptate perfundunt, quod vsu uenire inquit ob ea, quae nunc exponit. Primum enim inquit, animus noster totus conuersus est in eas, & quasi contento cursu in ipsas incumbit, quod uerum esse testatur; confirmatque simili: hoc enim plane usu uenire in aspectatione rerum significat, & ijs qui dirigunt oculos in ipsas: primo enim hoc faciunt attente, capti nouitate & admiratione ipsarum, postea remittunt multum muneris

illius,

illius, attentionisque, & negligentius id faciunt; unde inquit, nascitur, ut obscuretur uoluptas: languidiore enim facto studio, quod ponitur in illis rebus, necessario languescit, conteriturque uoluptas, quae inde nascitur. Indicaui olim antiquam lectionem, alteriq; anteposui, in quo peccatum a librarijs, ut arbitror, fuerat, una in littera: ille autem est, παραείκλεται: nunc autem audentius de ipsa disputabo, damnata, quae irrepserat in eius locum, ac sine causa probata fuerat ab Arretino & Argyropylo: faciam autem id duobus usus magnis testimonijs. Primum enim interpres Graecus ipsam exprimit, ac declarat, nulla mentione alterius facta: deinde cum Alexander in quaestionibus suis hunc locum citet, apud eum παραείκλεται scriptum est; praeter autem auctoritates has, ualde me in hac sententia confirmat simile, quo utitur Aristoteles ad rem illustrandam, quae omni sua parte respondere debet, ut ἐμβλέποντες igitur extra rem siti sunt; conuersosque oculos habent in eam, quam studiose intuentur, ita qui mentem totam defixam in ea habent, non ab ipsa alliciuntur.

Ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη τις ἂν ἅπαντας, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἅπαντες ἐφίενται: ἡ δὲ ζωὴ, ἐνέργεια τίς ἐστι, καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα, καὶ τούτοις ἐνεργεῖ, ἃ καὶ μάλιστα ἀγαπᾷ: οἷον ὁ μὲν μουσικὸς, τῇ ἀκοῇ, περὶ τὰ μέλη: ὁ δὲ φιλομαθὴς, τῇ διανοίᾳ, περὶ τὰ θεωρήματα: οὕτω δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστος: ἡ δὲ ἡδονὴ τελειοῖ τὰς ἐνεργείας, καὶ τὸ ζῆν δὲ, οὗ ὀρέγονται: εὐλόγως οὖν καὶ τῆς ἡδονῆς ἐφίενται: τελειοῖ γὰρ ἑκάστῳ τὸ ζῆν, αἱρετὸν ὄν.

Appetere autem voluptatem putaret aliquis omnes, quia viuendi desiderio omnes tenentur: vita autem functio quaedam est, & singuli homines circa haec & his funguntur, quae maxime diligunt. Ceu musicus quidem, auditu circa cantilenas: cupidus autem discendi, studio animi circa percepta: sic autem reliquorum vnusquisque: voluptas autem perficit functiones, ac viuere ipsum, quod appetunt: non sine causa igitur & voluptatis desiderio incensi sunt: perficit enim vnicuique vitam, quae expetenda est.

DOCET, unde nascatur in pectoribus quorundam haec opinio, vt omnes homines videantur vehementer appetere uoluptatem, qui tamen, si recte existimentur, non tam uoluptatis desiderio incensi sunt, quam uitae. Dat operam igitur, ut hunc scrupulum euellat, ac uerum ortum huius uoluptatis aperiat: inquit igitur hoc fieri, quia cuncti mortales amãt uitam: tuenturque ipsam diligenter: uitam autem adiungit esse functionem alicuius muneris quandam; si enim uere uiuere dici debent ij, qui munus aliquod obeunt proprium hominis, cui sententiae addit, singulos mortales uersari in ijs rebus, atque illas ipsas tractare, quas amant: ualdeque caras habent, id quod inductione firmat: uerumque esse declarat: hoc enim seruare musicum significat, itidemque studiosum bonarum artium perdiscendarum: eodemque pacto ceteros omnes, captos desiderio aliquarum rerum, occupari in illis studijs, quae amant: fungique illis muneribus libenter, & non sine magna uoluptate. Addit autem, quod iam accurate fieri docuerat, in omnibus rebus uoluptatem perficere, & tamquam cumulare gaudio illa munera, & facta: uitamque facere iucundiorem, quam amant; unde nasci inquit, id quod res postulat, ut homines non solum uitam ament, uerum etiam uoluptatem, quae tamquam condimentum ipsius est, sua ui, & per se etiam expetenda. Monstrauit etiam M. Cicero diligenter, quod hic dictum est, in libro de finibus, miro quodam amore teneri mortales uitae tuendae. Citauit autem particulam hanc omnem Alexander in altero suo libro de anima, extremo capite, quo accuratissime disseruit περὶ τοῦ πρώτου οἰκείου, quod cum aliud esse uoluissent diuersae familiae philosophorum, quid de ipso existimaret princeps peripateticorum exposuit: in clausula enim suae doctae disputationis ait. σύμφωνον δὲ τῇ τοιαύτῃ ἀρχῇ καὶ τὸ τέλος, τὸ κατ' Ἀριστοτέλην ὄν, ἐνέργεια κατ' ἀρετήν: λέγει δὲ ἐν τῷ ϊ, τῶν Νικομαχείων ἠθικῶν Ἀριστοτέλης οὕτω περὶ τούτου. ὀρέγεσθαι τῆς ἡδονῆς οἰηθείη τις ἂν ἅπαντας; & quae sequuntur; peccatum autem est apud eum in numero libri; est enim locus in X. hoc, non in IX. librorum horum, ut apparet.

Πότερον δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν τὸ ζῆν αἱρούμεθα, ἢ διὰ τὸ ζῆν τὴν ἡδονὴν, ἀφείσθω ἐν τῷ παρόντι: συνεζεῦχθαι μὲν γὰρ ταῦτα φαίνεται, καὶ χωρισμὸν οὐ δέχεσθαι: ἄνευ τε γὰρ

ἐνε-

ἐνεργείας οὐ γίνεται ἡδονή : πᾶσάν τε ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

Utrum autem ob voluptatem consequendam viuere expetimus, siue ob vitam, voluptatem, omittatur praesenti tempore: iuncta enim haec inter se esse apparet, nec seiungi posse alterum ab altero: sine enim alicuius muneris functione non gignitur voluptas; atque omnem functionem perficit voluptas.

HIC alter scrupulus est, qui non sine causa molestus aliquibus esset: dictum enim est, homines amare vitam, eosdemque itidem teneri desiderio magno voluptatis: quare oriretur in animo aliquorum cupiditas intelligendi verum principium: causamque duarum harum; vtrum inquam expetimus, caramque habemus vitam, vt fruamur voluptate, sine qua gustare ipsam; percipereque non valemus: cum nequam etiam homines saepe dicant sine voluptate se vitam repudiaturos, intelligentes etiam turpes, & obscenas voluptates; siue contra voluptate sequimur, quia ipsa iuuat vitam, impellitque nos ad eam magis fouendam. Cum igitur quaestionem hanc dubitationemque animi nostri monstrarit, differt huius nodi accuratam dissolutionem in aliud tempus; tantum testatur modo, has duas res ita inter se nexas, copulatasque esse, vt seiungi non possint; id quod, ratione etiam reddita huius rei, confirmat: ait enim, sine vsu, munereque aliquo obito, non exoriri voluptatem; omnemque operam, ac functionem alicuius muneris perficere, plenamque ac cumulatam reddere voluptatem.

Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν: τὰ γὰρ ἕτερα τῷ εἴδει, ὑφ᾽ ἑτέρων οἰόμεθα τελειοῦσθαι: οὕτω γὰρ φαίνεται καὶ τὰ φυσικὰ, καὶ τὰ ὑπὸ τέχνης: οἷον ζῶα, καὶ δένδρα, καὶ γραφὴ, καὶ ἀγάλματα, καὶ οἰκία, καὶ σκεῦος: ὁμοίως δὴ καὶ τὰς ἐνεργείας, τὰς διαφερούσας τῷ εἴδει, ὑπὸ διαφερόντων τῷ εἴδει τελειοῦσθαι: διαφέρουσι δὲ αἱ τῆς διανοίας τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις: καὶ αὗται ἀλλήλων κατ᾽ εἶδος, καὶ αἱ τελειοῦσαι δὴ ἡδοναί.

Unde videntur etiam specie differre: quae namque specie differunt, ab alijs arbitramur perfici: sic enim apparet, & quae naturalia sunt & quae ab arte conficiuntur: cuiusmodi sunt, ceu animalia, & arbores, & tabulae pictae, & statuae, & domus, & vas: similiter iam videmus & functiones alicuius muneris differentes specie, a differentibus specie perfici: differunt autem quae rationis sunt, ab ijs, quae sensibus gignuntur, atque hae inter se specie, & quae perficiunt ipsas voluptates.

VNDE inquit factum esse (est autem hoc corollarium, etsi aliter a non nullis acceptum est) vt voluptates putentur inter se specie discrepare; quae namque inquit, specie dissentiunt inter se, existimamus a dissimilibus, longeque alijs rebus, non ab ijsdem perfici. Confirmat autem quod dixit, inductione, affirmans hoc ita fieri, nulloque negotio intelligi posse verum esse, in rebus, quae natura fiunt, & in his, quae arte, operibusque variorum opificum, & quemadmodum illa differunt inter se specie, ita absolutio ipsorum manet in rebus, officijsque, quae differunt inter se specie: id quod satis apertum est: alia enim expectantur ab hominibus, ceterisq; animantibus, veluti etiam alia ab arboribus: ijsq; omnibus, quae oriuntur e terra, quae propria naturae sunt, alia perfectio est picturarum, & statuarum, nec non domus, vt ait, & vasis; quae variarum artium sunt opera. Idem etiam adiungit seruari: similique modo fieri, in functionibus, muneribusque vitae: differentes enim inter se specie, a differentibus officijs perficiuntur, cum vero de differentibus hominum functionibus locutus esset: homo autem constat ex animo, & corpore, tradit differentes esse, & ipsae quoque specie functiones mentis, a functionibus corporis & sensibus ipsis: quibus suis membris tamquam instrumentis animus vtitur ad aliquod sentiendum: addit autem, vt mentis functiones differunt specie a functionibus sensuum, ita quoque functiones sensuum differre inter se specie; vt visus functio differat a functionibus auditus, eodem pacto auditus, & odoratus, reliquorumque duorum: eodemque pacto voluptates, quae cumulant; perficiuntque superiores omnes functiones, & ipsas specie inter se di-

se discrepare. Alexander quoque capite XIX. sui quarti libri quaestionum, cuius index est, ὅτι μὴ ὁμοειδεῖς αἱ ἡδοναί, id significauit: tribusque argumentis constituit.

Φανείη δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ συνῳκειῶσθαι τῶν ἡδονῶν ἑκάστην τῇ ἐνεργείᾳ, ἣν τελειοῖ: συναύξει γὰρ τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή: μᾶλλον γὰρ ἕκαστα κρίνουσι καὶ ἐξακριβοῦσιν, οἱ μεθ' ἡδονῆς ἐνεργοῦντες: οἷον γεωμετρικοὶ γίνονται, οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον: ὁμοίως δὲ καὶ φιλόμουσοι, καὶ φιλοικοδόμοι, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστοι ἐπιδιδόασιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἔργον, χαίροντες αὐτῷ: συναύξουσι δὲ αἱ ἡδοναί: τὰ δὲ συναύξοντα, οἰκεῖα: τοῖς ἑτέροις δὲ τῷ εἴδει, καὶ τὰ οἰκεῖα, ἕτερα τῷ εἴδει.

Appareret autem hoc & ex eo quod singulae voluptates affines sunt functioni muneris, quam perficiunt: auget enim functionem sua & propria voluptas: magis enim singula existimant, & accuratius conficiunt, qui cum voluptate opus aliquod moliuntur: veluti periti geometriae fiunt, qui studijs geometriae delectantur, & intelligunt singula propria eius scientiae, melius: eodem autem pacto & studiosi musices, & cupidi aedificandi, & aliarum artium cuncti meliores fiunt suo quisque proprio in munere, cum laetitiam capiunt ex ipso: augent autem voluptates: quae autem augent, sua propriaque sunt: illis autem, quae sunt diuersa specie, sua quoque ac propria, specie diuersa sunt.

ALTERUM argumentum hoc est, quo idem firmat: posse enim inquit, intelligi hoc verum esse hinc quoque, quod singulae voluptates affines sunt, & propinquae illi muneri ac functioni, quam perficiunt; quam affinitatem, & quasi coniunctionem ipsarum perspici posse ostendit, quia voluptas sua & propria illarum functionum, & quae inde manat, auxilio est ad augenda, & exquisitiora reddenda illa ipsa facta, & tamquam sociam se addit studio illius, qui incumbit in illud opus: hoc enim valet, quod inquit συναύξει, addita particula σὺν huic verbo. Probat etiam hoc, affirmans, eos omnes, qui gerunt aliquid libenter; indeque percipiunt voluptatem; existimare melius de illis factis, ac muneribus: ipsaque integriora, & absolutiora conficere. Inductione autem & exemplis allatis plurium, qui honestam aliquam artem tractant, & opificum etiam, frabrorumque hoc probat, qui cum delectentur illis, facilius euadunt periti ipsarum, & postquam didicerunt, melius intelligunt, quidquid vitij, aut laudis in illis obeundis extiterit. In extremo concludens, ponit vim hanc esse voluptatis, ac gaudij, vt amplificet studia illa, atque opera, vnde emergit: illa autem, quae amplificant, non posse non esse sua, & propria illorum munerum, ac factorum, cum contra, quae disparibus ac differentibus specie sunt apta, suaque propria ipsorum, & ipsa specie dissimilia inter se esse, necesse sit. Totum autem hunc locum explanat, & nonis etiam argumentis, exemplisque illustrat Alexander in IIII. eodem libro quaestionum de vita & moribus, capite XIII. cuius index videtur esse debere, non simpliciter περὶ ἡδονῆς, vt legitur in excusis, sed vt habent meliores, calamo scripti, libri, ὅτι οἰκεία ἡ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ, ἐφ' ᾗ γίνεται. Vtitur autem hic Aristoteles eodem verbo, quo vsus fuit Initio huius libri, cum incepit differere de voluptate, quam propriam admodum, & propinquam esse dixit nostri generis, ac naturae.

Ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτ' ἂν φανείη ἐκ τοῦ τὰς ἀφ' ἑτέρων ἡδονὰς ἐμποδίους ταῖς ἐνεργείαις εἶναι: οἱ γὰρ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι τοῖς λόγοις προσέχειν, ἐὰν κατακούσωσιν αὐλοῦντος, μᾶλλον χαίροντες αὐλητικῇ, τῆς παρούσης ἐνεργείας: ἡ κατὰ τὴν αὐλητικὴν οὖν ἡδονή, τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν φθείρει: ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν ἅμα περὶ δύο ἐνεργῇ: ἡ γὰρ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει.

Amplius autem magis hoc inde appareret, quod voluptates, quae aliunde oriuntur, impedimento sunt muneribus, quae obeunt: qui enim capti sunt amore tibiarum, nequeunt studiose audire disputationes sapientium, si audiuerint tibicinem, magis gaudentes cantu tibiarum, quam illa functione, in quam

prius

prius incumbebant; voluptas enim, quae capitur e sono tibiarum interimit munus illud doctrinae: eadem autem ratione hoc in alijs vsu venit, cum aliquis eodem tempore in duobus occupatus fuerit: quae namque iucundior est, ea aliam extrudit.

TERTIVM hoc argumentum, alterumque signum, quo idem non solum probatur, sed, vt ipsemet significat, magis adhuc planum, perspicuumque fit: est autem huiuscemodi: docet enim, voluptates alienas, & quae proficiscuntur ex alio quopiam studio, impedimento esse voluptatibus, quae capiuntur ex suis, proprijsque functionibus alicuius habitus, ac studij: id quod comprobat etiam inducendo. Simile, quod explicat, est, eos, qui tibijs delectantur, non posse attente auscultare disserentem quempiam de re graui, penitusque incumbere ad studium alicuius doctrinae, statim vt audiuerint tibiae sonum, quod fit inquit, quia magis gaudent arte illa, quam re, in quam prius incumbebant; quare inquit, voluptas illa vera, quae capitur e studio tibicinis perdit, corrumpitque priorem illam voluptatem: idem autem vsu venire docet, quod in hac, in ceteris rebus ac studijs, cum contigerit, vt simul aliquis operam det duabus rebus, ambabus etiam aptis ad pariendam voluptatem: suauior enim inquit, & magis accepta animo alicuius opera, alteram minus iucundam, eijcit inde, atque extrudit. Alexander, cum idem hoc probaret in XIX. quaestione IIII. libri, cuius supra mentionem feci; tribusque argumentis vteretur, primum eorum hoc ipsum fuit: eodem autem exemplo hoc declarauit, quo hic infra Aristoteles; conuertit tamen ipsum, vt apparebit, inquit in theatris hoc quoque vsu venire, vt voluptas, quam capiunt spectatores, cum comoedus eximie fungitur munere suo, corrumpat voluptatem, quam antea capiebant, comedentes bellaria. Sed M. Cicero etiam idem hoc fieri, contingereque solere narrauit his verbis, vsus exemplo propinquiore simili nostri doctoris: inquit enim. Quorum auditores discum audire, quam philosophum malunt, qui, simul vt increpuit, philosophum disputantem relinquunt.

Καὶ ἐὰν πολὺ διαφέρῃ κατὰ τὴν ἡδονὴν, μᾶλλον, ὥστε μηδ᾽ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑτέραν: διὸ χαίροντες ὁτῳοῦν σφόδρα, οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον: καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, ἄλλοις ἠρέμα ἀρεσκόμενοι: οἷον καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τραγηματίζοντες: ὅταν φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσι.

Et si multum praestiterit voluptate, magis: ita vt ne muneris quidem aliquid obeat in alia. Quapropter cum gaudemus quolibet vehementer, non valde gerimus aliud: & alia facimus, cum alijs parum delectamur: veluti in theatris, qui bellaria comedunt, quando mali actores fabularum fuerint, tunc maxime id faciunt.

VALET hoc ad idem confirmandum, voluptates inquam sibi impedimento esse: maioremque aliquam valde frangere atque extinguere minorem. Cum igitur hoc contingere docuisset, vt vna vehementior leniorem laederet, inquit nunc, rem augens, si altera functio maiorem vim habuerit ad efficiendam voluptatem, quod dixit, magis fore, idest minorem magis imminutum iri, & eo denique ita rem peruenturam, vt alterum munus studiumque penitus intereat. Addit autem tamquam cumulum documento huic, hanc causam esse, vt, cum laetamur aliqua re vehementer, non facile geramus aliud quippiam, & omnes alias curas ex animo dimittamus: contraque cum parum aliqua re delectamur, in aliud quippiam incumbamus; post quam consuetudinem nostram expositam, confirmat eam, more narrato spectatorum. Perspicitur igitur, Alexandrum hinc ipsum sumpsisse; non tamen de egregijs actoribus fabularum loquitur Aristoteles, verum de malis, a quibus minime delectati inde penitus oculos, mentemque auertimus; consumimusque tempus illud in leui voluptate, quae tamen prae opera illa mala, malorum actorum non contemnitur.

Ἐπεὶ δ᾽ αἱ μὲν οἰκεῖαι ἡδοναὶ ἐξακριβοῦσι τὰς ἐνεργείας καὶ χρονιωτέρας, καὶ βελτίους ποιοῦσιν: αἱ δ᾽ ἀλλότριαι, λυμαίνονται, δῆλον ὡς πολὺ διεστᾶσι: σχεδὸν γὰρ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναὶ ποιοῦσιν ὅπερ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι: φθείρουσι γὰρ τὰς ἐνεργείας αἱ οἰκεῖαι λῦπαι: οἷον εἴ τῳ τὸ

γράφειν

γράφειν ἀηδὲς, καὶ ἐπίλυπον, ἢ τὸ λογίζεσθαι; ὁ μὲν, οὐ γράφει: ὁ δὲ, οὐ λογίζεται, λυπηρᾶς οὔσης τῆς ἐνεργείας.

Quia autem sua quidem propriaq; voluptas exacuit functiones, & diuturniores, & meliores reddit: alienae autem deprauant, planum est, multum ipsas dissentire: ferme enim alienae voluptates praestant idem, quod sui proprijq; dolores: corrumpunt enim functiones sui proprijq; dolores: veluti si cuipiam scribere iniucundum, ac molestum est, siue ratiocinari: hic quidem non scribit: hic vero non ratiocinatur, quia plena doloris est functio eius muneris.

OSTENDIT signo, notaque huius rei, voluptates valde inter se discrepare; magnopereq; vnas aliquas ipsarum ab alijs seiunctas esse, non solum non vno, eodemque genere contineri. Vtitur autem tamquam solo ac fundamento huius suae rationis, ijs, quae iam probauerat: vnde initio collocauit particulam, quae hoc indicat, id quod ipsum semper facere, cum rebus aliquibus iam demonstratis vtitur, ad suam sententiam confirmandam non semel indicaui, inquit igitur. Quia sua & propria voluptas exacuit functiones & studia hominum, redditque ipsas diuturniores & meliores: alienae autem voluptates inquinant ipsas, ac corrumpunt; perspicuum est, ipsas valde distantes esse ac separatas. Confirmare autem hoc volens, vel potius dissimilitudinem ipsarum amplificare, ait, idem ferme praestare alienas voluptates, quod efficiunt sui, ac proprij dolores, qui manifesto ipsas interimunt: nec vestigium vllum ipsarum relinquunt, cum perdant, corrumpantque functiones, vnde ipsae proficiscuntur. Exemplis autem declarat, quod praecepit, quae valde nota sunt: veluti enim inquit, si est aliquis, cui scribere iniucundum, molestumque sit, & sicut scribere, ita etiam rationem rei familiaris subducere; alter horum non scribit, quia opera, curaque illa ipsi dolorem inurit, alterque ille idem facit; molestiam eam, paenamque vitans. Idem igitur in his rebus contingit. Alexander cap. XIII. libri IIII. quaestionum cum ostendere vellet voluptates esse propinquas, affinesque functionibus, e quibus exoriuntur, argumento etiam vsus est simili huic ipsi; inquit enim. Praeterea, si quod facimus, cum versamur in functionibus, quae dolorem nobis inurunt (desinimus enim in eas incumbere) hoc ipsum consilium capimus, quando versamur in quibusdam alijs functionibus, perspicuum hinc est, esse suas, propriasque voluptates, & affines denique functionibus, vnde existunt.

Συμβαίνει δὴ περὶ τὰς ἐνεργείας τοὐναντίον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τε καὶ λυπῶν: οἰκεῖαι δ᾽ εἰσὶν, αἱ ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ καθ᾽ αὑτὴν γινόμεναι: αἱ δ᾽ ἀλλότριαι ἡδοναὶ εἴρηνται, ὅτι παραπλήσιόν τι τῇ λύπῃ ποιοῦσι: φθείρουσι γὰρ, πλὴν οὐχ ὁμοίως.

Contingit igitur circa functiones munerum contrarium a suis, proprijsq; voluptatibus, ac doloribus: propriae autem sunt, quae ex functione, quae fit per se, nascuntur: alienae autem voluptates vocatae sunt, quia simile quiddam efficiunt dolori: corrumpunt enim, nisi quod non eodem modo.

CONCLVDIT, quod pertinet ad vsus ipsos, & functiones voluptatum suarum, ac propriarum, ac dolorum, contrarium inde prodire, ac nasci, quod cum exposuisset, declarat, quas intelligat, vocans ipsas οἰκείας idest suas ac proprias. aitque eas esse, quae oriuntur ex illis muneribus per se, non ex accidenti: contingit enim aliquando, vt e munere, quod aliquis obit, efficiatur quippiam, quod inde expectari non poterat; quare haec excipit. Admonere quoque voluit, quod & si prius dictum fuerat, non tamen ipsum plene tradiderat, adiungit igitur id, quod facit ad totam rem perfecte intelligendam: id autem est, quod etsi assimile quiddam ac par praestant alienae voluptates, ac proprij dolores: ambae enim violant, atque morantur suam illam, ac propriam ipsarum voluptatem, non tamen id efficiunt simili modo. Puto, quia dolores id faciunt propter se, vique suae naturae: dolor namque aduersatur voluptati: inimicaque ipsi res est: voluptas vero superueniens ex accidenti; neque enim sua vi voluptas voluptatem frangit. Praeterea longe aliter affectum, quem occupant, ambae relinquunt, potientem prius voluptate: dolor enim accedens mae-

rentem relinquit: voluptas vero maior, iucunde affectum, laetantemque, sed alio genere voluptatis, aut si eadem illa, longe maiore, ac vehementiore.

Διαφερουσῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ, καὶ φαυλότητι: καὶ τῶν μὲν, αἱρετῶν οὐσῶν: τῶν δὲ, φευκτῶν: τῶν δὲ, οὐδετέρων, ὁμοίως ἔχουσι καὶ αἱ ἡδοναί: καθ᾽ ἑκάστην γὰρ ἐνέργειαν οἰκεία ἡδονή ἐστιν: ἡ μὲν οὖν τῇ σπουδαίᾳ οἰκεία, ἐπιεικής: ἡ δὲ τῇ φαύλῃ, μοχθηρά: καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι, τῶν μὲν καλῶν, ἐπαινεταί: τῶν δ᾽ αἰσχρῶν, ψεκταί.

Cum autem differant functiones munerum probitate & culpa: & hae quidem, expetendae sint: hae vero, fugiendae: hae autem, neutrae, eodem pacto se habent etiam voluptates: in vnaquaque enim functione, sua & propria voluptas est: quae igitur studiosae sua propriaque est, bona: quae autem malae, praua: cupiditates enim, rerum quidem honestarum, laudabiles sunt: turpium autem, vituperabiles.

DOCET, voluptates comitari functionibus, quod pertinet ad laudem ipsarum, aut vituperationem ostendendam: idemque, quod in ipsas cadit, has etiam ornare, aut infamare: ponit autem, quod exploratum est, vsus ipsos, ac functiones dissentire inter se, bonitate atq; improbitate, cum ipsarum quaedam sint expetendae: aliae fugiendae: tertium vero ipsarum genus, mediae atque interiectae inter has. Fieri igitur hinc ait, vt idem eueniat in voluptatibus ipsis, eum e singulis actibus existat sua quaedam, & propria ipsorum voluptas: quare inquit, concludens, voluptas, quae sua ac propria functionis ac muneris recti, proba erit: quae vero mali ac vitiosi, praua. Addit, quod valet ad rem explanandam, desideria rerum honestarum laude digna esse: turpium vero, vituperatione: quale igitur initium fuit harum rerum, tale etiam, parque illi exitum, extremumque futurum, verisimile erat.

Οἰκειότεραι δὲ ταῖς ἐνεργείαις, αἱ ἐν αὐταῖς ἡδοναί, τῶν ὀρέξεων: αἱ μὲν γὰρ διωρισμέναι εἰσὶ, καὶ τοῖς χρόνοις, καὶ τῇ φύσει: αἱ δὲ, σύνεγγυς ταῖς ἐνεργείαις, καὶ ἀδιόριστοι οὕτως, ὥστ᾽ ἔχειν ἀμφισβήτησιν, εἰ ταὐτόν ἐστιν ἡ ἐνέργεια τῇ ἡδονῇ.

Magis autem propriae, affinesque sunt functionibus, quae in ipsis sunt voluptates, quam appetitiones: hae namque definitae sunt, & temporibus, & natura: hae autem propinquae sunt, & indefinitae ita, vt controuersiam in se habeant, an idem sit functio, ac voluptas.

ADDIT, quod vires auget superioris huius argumenti; voluptates, quae inde proficiscuntur, e functionibus videlicet, magis affines esse, propinquasque muneribus illis, ac functionibus, quam sint desideria, appetitionesq; earum rerum, id quod probat dicens, desideria illarum rerum esse distincta, separataq; temporibus, ac natura: antea namq; incipimus aliquid appetere, quam ipsi operam demus: ac saepe longo interuallo seiunctae: nam quin natura etiam discrepēt inter se cupiditates, ac voluptates, dubitari non potest: hae vero inquit, voluptates scilicet, vicinae sunt, & ita propinquae; atq; ita indistinctae, & quasi confusae, vt controuersiam gignant, faciantque aliquos dubitare, an vnum, idemque functio sit, quae parit voluptatem, ac voluptas ipsa. Alexander in II. capite suarum de motibus quaestionū, quo probat, non contineri eadem specie voluptates cunctas; in alijs multis, quibus vtitur argumentis, id refellens, hoc quoq; vsus est, quod etiam dum exponeret, magis explicauit: inquit enim. Si quod appetit aliquid, cupitq;, neq; adhuc adeptū est ipsum, ac tenet, magis ab ipso remotum est, quam id, quod tenet iam, habetq; secum, cupiditas magis remota erit a functione, actuq;, vnde manat voluptas, quam voluptas, quae inde nascitur: cupiditas enim inquit, est appetitio voluptatis: voluptas vero vna cum ipsa manet; comitatur enim ipsi, & tamen illic adiunxit, id quod infra docuit Aristoteles.

Οὐ μὴν ἔοικέ γε ἡδονὴ διάνοια εἶναι, οὐδ᾽ αἴσθησις: ἄτοπον γάρ: ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ χωρίζεσθαι, φαίνεταί τισι ταὐτόν: ὥσπερ οὖν αἱ ἐνέργειαι, ἕτεραι, καὶ αἱ ἡδοναί.

Non

Non tamen videtur voluptas dianoea esse, neque sensus: absurdum enim foret: verum quia non separatur, existimatur a quibusdam idem esse, quemadmodum igitur functiones diuersae, & voluptates.

CVM voluptatem iunctam esse ostendisset, cum functione muneris, vnde oritur: voluptatum autem sint duo fontes atque ortus, mens inquam. siue potius ratio, ac sensus: quasdam enim ipsarum percipimus ratione: multo fortasse plures sensu; nequis in hoc labatur ac peccet, admonet non esse omnino idem voluptatem, ac rationem, sensumque: additque eum, qui ita sentiret, magno errori affinem futurum: purgat tamen illum, vt potest, indicans, quae res decipere ipsum valeat, idest similitudo ingens, quae est inter voluptatem ac functionem muneris, vnde ipsa nascitur, cum videantur non posse separari, quemadmodum etiam functiones ipsae, ac voluptates.

Διαφέρει δὲ ἡ ὄψις ἁφῆς, καθαριότητι, καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις, γεύσεως: ὁμοίως δὲ διαφέρουσι, καὶ αἱ ἡδοναί: καὶ τούτων, αἱ περὶ τὴν διάνοιαν: καὶ ἑκάτεραι ἀλλήλων.

Differt autem visus a tactu, puritate, & auditus & olfactus a gustatu: similique ratione differunt etiam voluptates: & harum, quae circa dianoeam sunt, & vtraeque inter se.

DISTINGVIT nunc voluptates discrepareque inter se ipsas docet, quod quaedam earum sunt magis purae ac liquidae, quam aliae: incipit autem a voluptatibus, quae percipiuntur sensibus; quarum omnium purissimã indicat esse illam, quae capitur oculis, cum ab ipsa ordiatur: confert tamen eam cum voluptate tactus. vincereque ipsam affirmat; vnde autem hoc fiat, non quaerit: neque enim loci huius est, temporisque tradere causam huius rei: licet tamen putare voluptatem illam esse puriorem, quae fungitur munere suo absque materia, siue parum ipsius attingens, tantumque natura sua, ac potestate; eodemque pacto versatur in re minus crassa, ac quae plus spiritus habet, quam materiae: transitque per medium, & ipsum integrum, minusque inquinatum, & vnde nequeat facile sordis aliquid accipere. Lucretius quoque, vbi amorem accusat: dissetitque de voluptatibus, quae inde percipiuntur, vtitur hoc nomine atque affirmat, quas incensi amore magis sectantur, anteponuntque ceteris, non esse veras, integrasque voluptates, sed potius contaminatas: mixtasque cum dolore, ac paena, quod declarare putat, motus eos corporis, & quasi ardorem illum animi: inquit enim id inde exoriri, quia non est pura voluptas. Eodem etiam pacto ait noster doctor: auditum, & olfactum puritate vincere gustatum: non potest enim aliquis gustare quippiam, nisi sumat aliquid ore, quod humore quopiam praeditum sit, cuius indicio intelligit vim, naturamque eius rei; quod non contingit in superioribus quattuor sensibus: adiungit autem simili modo dissentire inter se voluptates, quae ab his ipsis sensibus exoriuntur: eiusdemque rationis esse discrimina ipsarum. Admonet quoque, quod breuiter tangit, voluptates, quae ratione percipiuntur, discrepare a voluptatibus sensuum, sed etiam gradum quendam & ordinem inter se habere, ipsarumque quasdam puriores esse; alias vero non nullas minus puras: quamuis in hoc vincant omnes voluptates sensiles.

Δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζῴῳ καὶ ἡδονὴ οἰκεία, ὥσπερ καὶ ἔργον: ἡ γὰρ κατὰ τὴν ἐνέργειαν: καὶ ἐφ' ἑκάστου δὲ θεωροῦντι, τοῦτ' ἂν φανείη: ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονή, καὶ κυνὸς καὶ ἀνθρώπου, καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν: ὄνον σύρματα ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν: ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις: αἱ μὲν οὖν τῶν ἑτέρων τῷ εἴδει, διαφέρουσιν εἴδει: τὰς δὲ τῶν αὐτῶν, ἀδιαφόρους εὔλογον εἶναι.

Videtur autem singulis animantibus sua & propria voluptas esse, quemadmodum & opus: ea namque, quae proficiscitur ab eius muneris functione: atque in vnoquoque illi, qui accurate spectarit, hoc apparere poterit: alia enim equi voluptas est, alia canis, alia hominis, quemadmodum Heraclitus ait: Asinum magis paleas sumpturum esse quàm aurum: iucundius enim auro

pabulum asinis: voluptates igitur eorum, quae diuersa sunt specie, differunt specie: eorundem autem specie indifferentes esse, consentaneum est.

Vt idem comprobet, voluptates inquam specie inter se discrepare, significat hoc ita se habere in cunctis animantibus, vt scilicet, quemadmodum opera ipsarum, muniaque diuersa sunt, ac valde inter se dissimilia, ita etiam earundem voluptates dissimiles, quod verum esse plane intelligitur, concesso illo, quod negari non potest, voluptatem comitari muneri, ac functioni: variatis enim muneribus studijsque animantium, variantur earundem voluptates. Quod si inquit, aliquis diligenter viderit naturam animantium, moresque, hoc verum esse, facile cognoscet: perspicitur enim equum, canem, hominem alijs rebus delectari, quodque gratum est vni horum animalium, alij saepe displicere. Videtur autem loqui de voluptatibus, quae capiuntur e cibo, quod etiam intelligere licet ex Heracliti voce; nam si de animi, non corporis voluptatibus loqueretur, hoc verum non foret, cum improbi homines non capiant voluptates ex ijsdem rebus, quibus graues, honestique viri capiunt, quin potius has fugiunt, molestasque sibi putant vt ipse paulo post accurate docet. Sed etiam in corporis voluptatibus, cibisque non paruum discrimen est in naturis hominum varijs, cum beluae cunctae eiusdem generis ijsdem alimentis vtantur, etsi in ipsorum quoque ingenijs vestigia non nulla visuntur huius varietatis, sed non tanta, quanta in hominibus. In vocem autem hanc Heracliti nusquam alias incidi, qui dixit, asellum antepositurum esse paleam auro, cum cibus sit ipsi palea; ex auro vero fructum nullum capiat. Concludit autem post hoc, voluptates animalium, quae differunt inter se specie, & ipsas eodem pacto, specieque inter se discrepare. Cum interpres Graecus vocet hic Heraclitum ciuem suum, qui Heraclitus Ephesius fuit, vt notum est, suspicari aliquis posset, declarationem huius libri Michaelis Ephesij, non Eustratij esse, vt notata illa initio est.

Διαλλάττουσι δὲ οὐ μικρὸν ἐπί γε τῶν ἀνθρώπων: τὰ γὰρ αὐτὰ, τοὺς μὲν λυπεῖ: τοὺς δὲ, τέρπει: καὶ τοῖς μὲν, λυπηρὰ καὶ μισητά ἐστι: τοῖς δὲ, ἡδέα καὶ φιλητά: καὶ ἐπὶ γλυκέων δὲ τοῦτο συμβαίνει: οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ τῷ πυρέττοντι δοκεῖ καὶ τῷ ὑγιαίνοντι: οὐδὲ θερμὸν εἶναι τῷ ἀσθενεῖ, καὶ τῷ εὐεκτικῷ: ὁμοίως δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρων τοῦτο συμβαίνει.

Dissentiunt autem in hominibus non parum: eadem enim, hos quidem, dolore afficiunt, hos autem, oblectant, & his quidem, molesta odiosaque sunt: his autem, iucunda & amabilia: idemq́ hoc in rebus dulcibus vsu venit: non enim eadem ei, qui febrim habet & valenti videntur, neque calidum ei, qui imbecillus est, & illi, qui bonae habitudinis sit: simili modo se res habet etiam in alijs.

Qvae in beluis paria fere sunt, eundemque tenorem seruant, affirmat in hominibus non parum inter se dissentire: cum contingat, eadem studia his quidem, dolorem inurere, alijs vero, voluptatem gignere: atque his molesta, odiosaque esse, non nullis vero alijs iucunda & amabilia, quae dissimilitudo non tantum ad animum variandum faciat, verum etiam ad sensus, quod docet, exemplo duorum vsus: idem autem in reliquis vsu venire facile cognoscitur: idem igitur inquit, contingit in rebus dulcibus: neque enim eaedem res, si ore sumantur, pariter dulces sunt ei, qui in febrim inciderit, & illi, qui corpore valeat, sed saepe, quae sua vi dulces sunt, amarae videntur. Adiungit, idem etiam fieri in tactu, cum tenui corpori & imbecillo, contraque firmo, ac vegeto, non eadem aqua calida videatur, quod in balneum, fluuiumque ingredientibus vsu venire perspicitur: tenues enim homines iubent balneatorem calidiorem fundere; robustis, quae illis frigida, satis accommodata videtur: idem in ceteris sensibus vsu venire affirmat, veluti in odoribus, quod Plutarchus plano exemplo, atque illustri perspectum aliquando fuisse narrauit in duabus, dissimilis admodum fortunae feminis, quae cum sibi in via occurrissent, ipsarum vna, quae pauper cula, & sordida foret, non minus auersata est suauitatem odorum, & aromatum sumptuosae, ac mollis, quam displicuerint alteri diuiti atque opulentae, faetor ceparum & aliorum, quibus mendica illa pasta erat.

Δοκεῖ δ' ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἶναι τὸ φαινόμενον τῷ σπουδαίῳ: εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ: καὶ ἔστιν ἑκάστου μέτρον, ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ ἀγαθὸς, ᾗ τοιοῦτος, καὶ

ἡδοναὶ

ἡδοναὶ εἶεν ἂν, αἱ τούτῳ φαινόμεναι: καὶ ἡδέα, οἷς οὗτος χαίρει: τὰ δὲ τούτῳ δυσχερῆ, εἴ τῳ φαίνεται ἡδέα, οὐδὲν θαυμαστὸν: πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λῦμαι ἀνθρώπων γίνονται: ἡδέα δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τούτοις, καὶ οὕτω διακειμένοις.

Videtur autem in omnibus huiuscemodi esse id, quod apparet studioso: si autem hoc recte dicitur, quemadmodum videtur & sane est, atque vniuscuiusque rei mensura est, virtus & vir probus, qua ratione talis est: voluptates quoque erunt, quae huic videntur & res iucundae, quibus hic gaudet: quae vero huic tristia & aspera sunt, si cuipiam iucunda videntur, mirari non oportet: multae namque corruptelae ac labes in hominibus nascuntur: iucunda autem illa non sunt, sed his ipsis, atque ita affectis.

Cum varietas tanta, obscuritasque sit in his rebus, quid sequi nos potissimum oporteat in ipsis, siue persequendis, siue fugiendis significat: ac monstrat, quae tamquam norma sit harum rerum, quae liberent nos ab omni errore, ac culpa; ait igitur non peccaturos illos, qui existimarint de ipsis, senserintque eum probo, moderatoque viro; id quod videri tradit, probarique ijs, qui de hoc iudicare possunt, quod addit, si vere dictum est, vt putatur, ac profecto est, vt scilicet virtus mensura sit omnium rerum; virque probus, si spectetur, vt talis, nec discedat a semet ipso: nam probos etiam viros contingit aliqua in re labi, voluptates etiam erunt, quae putatae ab ipso fuerint, esse voluptates ac dignae, quae hoc nomine appellentur: eodemque pacto iucunda, quibus hic studiosus homo laetatur: contraque ait ea, quae ipsi displicent, si cuipiam plena voluptatis videntur, mirari non debemus, cum multae sint deprauationes labesque in vita hominum, quae rapiunt mortales in magnas culpas. Non sunt igitur ait, haec iucunda, quae, nedum talia merito haberi debeant, sunt potius multis tristia & odiosa, sed illis tantum, corruptis hominibus, iucunda & referta voluptate esse, confitenda a nobis sunt. Cum multas autem corruptelas, & maculas extare hic dixerit Aristoteles, quae inquinant ac deprauant vitam hominum, sensusque: neque tamen quae ipsae sint aperuerit. M. Cicero, cum idem ostendere vellet, plures causas huius mali indicauit in proemio tertiae Tusculanae; cuius disputationis initium hoc est. „ Nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni conti- „ nuo prauitate, & in summa opinionum peruersitate versamur, vt paene cum lacte nutricis, „ errorem suxisse videamur, & quae sequuntur.

Τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρὰς, δῆλον ὡς οὐ φατέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις: τῶν δ' ἐπιεικῶν δοκουσῶν εἶναι, ποίαν ἢ τίνα φατέον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι; ἢ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δῆλον; ταύταις γὰρ ἕπονται αἱ ἡδοναί: εἴτ' οὖν μία ἐστὶν, εἴτε πλείους, αἱ τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρὸς, αἱ ταύτας τελειοῦσαι ἡδοναὶ, κυρίως λέγοιντ' ἂν ἀνθρώπου ἡδοναὶ εἶναι: αἱ δὲ λοιπαὶ, δευτέρως καὶ πολλοστῶς, ὥσπερ αἱ ἐνέργειαι.

Turpes igitur omnium consensu, perspicuum est, non esse appellandas voluptates, praeter quam deprauatis hominibus: earum vero, quae videntur esse probae, qualem, aut quam potissimum hominis dicendum est? an e functionibus ipsarum hoc perspicuum est? his namque comitantur voluptates: siue igitur vna est, siue plures, quae sunt perfecti, & beati viri, eae, quae perficiunt has voluptates, proprie dicerentur hominis esse voluptates: reliquae autem secundo loco & multis varijsque modis, quemadmodum functiones.

Post longam & accuratam disputationem de voluptate, tradit, quid generatim de ipsis sentire debeamus: primumque testatur, de quibusdam ipsarum, ijs inquam, quae consensu magno hominum turpes putantur, dubitandum nobis non esse, quin illae voluptates non sint, nisi deprauatis, perditisque mortalibus, & qui, incensi ardore ipsarum, verum iudicium amiserint de natura voluptatis. Vt autem de superioribus existimari, sententia-

que ferri subito potest, ita de probis, proprijsque moderatorum virorum putatis, non fa-
cile statuitur, quae qualisque sit propria voluptas hominis; quare inquit, cum restet hic
scrupulus, videndum, quomodo euellatur. An inquit, intueri hoc, iudicareque possu-
mus ex vsibus ipsis factisq;, quae si diligenter attenderimus, ipsa nobis hoc monstrabunt,
cum voluptates comitentur muneribus, vsibusque, vnde manant: planius autem nobis
est, procliuiusque, intelligere vim, naturamque factorum, quàm eorum, quae inde emer-
gunt; quis autem dubitet, quin e turpibus, foedisque factis proficiscantur turpes, obsce-
naeque voluptates: siue igitur addit, vna est actio, siue plures perfecti viri, ac beati. vo-
luptates, quae perficiunt ipsas, cumulantque, proprie, vereque dicentur hominis volupta-
tes: reliquae vero secundo quodam modo, ac si plures extiterint, ita denique se habebunt,
vt facta, quae inde profecta sunt.

Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ τὰς ἀρετάς τε, καὶ φιλίας, καὶ ἡδονάς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν: ἐπειδὴ τέλος αὐτὴν τίθεμεν τῶν ἀνθρωπίνων: ἀναλαβοῦσι δὴ τὰ προειρημένα, συντομώτερος ἂν εἴη ὁ λόγος.

Traditis autem his, quae ad virtutes & amicitias, & voluptates, reliquum est de vita beata crasso modo persequi. quia finem ipsam esse volumus rerum humanarum: si repeterimus igitur ea, quae dicta sunt, breuior erit disputatio.

PERVENTUM est ad finem, & quasi σκοπὸν, totius huius scriptionis & pulcherrimi, sanctissimique de vita & moribus operis: vt enim in extremo primi libri docuit, propositum ipsi fuit initio tradere, quae res vitam beatam efficerent, quibus iam expositis, copiose, atque exquisite in ipsam beatitudinem explicandam incumbit. Dicit igitur, repetens pauca, quae praestitit, vel potius capita ipsorum indicans, cum a se exposita sint, quae ad virtutes pertinent, non distinguens morum virtutes ab illis, quae rationis sunt, nec non declaratis ijs, quae ad amicitiam, itidemque voluptates, restare, vt opus absoluatur, disserere de beatitudine: testatur etiam cuiusmodi futura sit haec de ipsa praeceptio ac doctrina, parem scilicet ac similem reliquae omni superiori huic morum disciplinae: multis enim locis significauit, se non subtiliter naturam rerum, quas hic tradit, explicaturum, sed crasso quodam modo, & quantum requirit ratio rerum, quas hic tangit, vsus etiam hoc ipso nomine τύπῳ. Ostendit etiam, cur omittere non debeat diligentem de beatitudine disputationem. quod esse inquit, quia finem ipsam esse vult humanorum omnium consiliorum, atque actionum: cognito autem & perspecto fine, quo peruenire volumus, facilius, ac sine vllo errore cursum omnem conficere possumus. Constituit etiam uiam, rationemque, quam in tractanda ipsa nunc sequi uult, testans, eam magis accommodatam huic tempori futuram, cum concisior, breuiorque futura sit, repetitis non nullis, quae huc faciunt, summaque ipsorum, & non a capite examinatis.

Εἴπομεν δ' ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις: καὶ γὰρ τῷ καθεύδοντι διὰ βίου ὑπάρχοι ἄν, φυτῶν ζῶντι βίον, καὶ τῷ δυστυχοῦντι τὰ μέγιστα.

Diximus autem non esse ipsum habitum: si namque foret, dormienti tota vita adfuisset, qui sane stirpis vitam viuit: parque illi foret, qui incidisset in maximas calamitates.

FACIT, quod indicauit modo se facturum: inquit enim beatitudinem non esse habitum, quod prius quoque ostenderat: argumenta etiam iterat, quibus illic idem probarat, docens incommoda, quae nascerentur, si hoc concederemus: duo autem sunt, quorum prius est, quod hoc pacto contingeret, illum, qui toto uitae suae tempore dormiret, beatum fore, si uirtutis habitum semel consecutus esset: duobus autem uerbis declarat auctor insulsitatem huius sententiae, significans, eum non solum uitam propriam hominis non uicturum, sed ne beluae quidem, cum stirpis, & unius alicuius, quod sine sensu sit, tantumque communem cum homine habeat animi partem, ac uim, qua alitur crescitque: alterum est, quod ita beatus etiam foret, qui in graues, asperosque admodum casus incidisset: a qua opinione ipse toto animo abhorruit: etsi post eum, dura admodum, & nimis seuera familia Stoicorum, ipsam amauit.

Εἰ δὲ

Εἰ δὲ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐνέργειαν τινὰ θετέον, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται: τῶν δ' ἐνεργειῶν, αἱ μὲν, ἐστιν ἀναγκαῖαι καὶ δι' ἕτερα αἱρεταί: αἱ δὲ, καθ' αὑτάς: δῆλον, ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν τῶν καθ' αὑτὰς αἱρετῶν τινα θετέον, καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο: οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' αὐτάρκης: καθ' αὑτὰς δ' ἐστὶν αἱρεταί. ἀφ' ὧν μηδὲν ἐπιζητεῖται παρὰ τὴν ἐνέργειαν:

Quod si haec nullo modo placent, sed potius in functione muneris alicuius collocare ipsam debemus, veluti in his, quae prius a nobis dicta sunt, expositum est. Functionum autem, hae quidem necessariae sunt, & propter alia expetendae: hae vero propter se: perspicuum est, beatitudinem nos ponere debere vnam earum rerum, quae propter se sunt expetendae, & minime propter aliud: nullius enim rei indigens est beatitudo, sed suis bonis contenta: propter se autem sunt expetendae, vnde nihil expetitur praeter functionem muneris.

QVOD si inquit, haec nullo modo nobis placent, beatitudinem inquam esse habitum: eodemque pacto, quae inde nascetentur nobis nullo pacto probari possunt: potiusque putamus ad vsum quendam functionemq; alicuius muneris ipsam inde transferendam; quod antea inquit, admonuimus: antequam autem sententiam absoluat, inserit in medium quiddam, proposito suo accommodatum: est autem hoc, vsuum, munerumque diuisionem, quorum inquit, vsuum, quosdam esse necessarios, expetendosque non sua vi, sed quia prosunt alijs rebus a nobis obtinendis: alios autem, qui propter se expetuntur; ijs autem ita distinctis, inquit, perspicuum esse, quod valet ad sententiam inchoatam perficiendam, beatitudinem vnum eorum actuum esse, qui propter se expetendi sunt, & non propter aliud, cum sit vltimum, extremumque bonorum omnium & vt ipse inquit, cum nullius rei indiga sit vita beata, sed contenta viuat suis bonis. Aperuit etiam, conuenire significans suae sententiae de vita beata, & quasi definitioni ipsius, quod tradidit, propter se actus illos expetendos esse, e quibus nihil aliud expectatur, capiturque praeter actum ipsum, id quod beatitudini contingit.

Τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν, αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις: τὰ γὰρ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν, τῶν δι' αὑτὰ αἱρετῶν: καὶ τῶν παιδιῶν δὲ, αἱ ἡδεῖαι: οὐ γὰρ δι' ἕτερα αὐτὰς αἱροῦνται: βλάπτονται γὰρ ἀπ' αὐτῶν μᾶλλον ἢ ὠφελοῦνται, ἀμελοῦντες τῶν σωμάτων καὶ τῆς κτήσεως.

Huiuscemodi autem esse videntur actiones, quae virtute administratae sunt: honesta enim & studiosa agere, vnum est eorum, quae propter se expetenda sunt, & lusionum illae, quae iucundae sunt: non enim propter alia ipsas expetunt: detrimenti enim potius inde aliquid accipiunt, quam emolumenti: cum corpora non curant, neque rem familiarem studio illarum persequendarum.

CVM dixisset, functiones illas per se expetendas esse, vnde nihil praeterea commodi expectamus, contenti, expletique muneribus illis; docet nunc, quae sint illae, quae huiuscemodi merito videri possint: aitque ipsas esse, quae e virtute gerantur, nec quicquam discedant a praeceptis ipsius, cuius statim causam adfert, affirmans, versati in rebus, quae honestae sunt, dignaeque graui viro, vnum profecto eorum esse, quae propter se expetuntur. Monstrat etiam studium aliud, genusque rerum, quod & ipsum propter se amatur: & in quod multi incumbunt, non allecti praemio aliquo ac fructu: esseque dicit hos lusus, iocosque: neque enim inquit, lusiones has ob alias res expetunt, quippe cum inde accipiant potius detrimenti aliquid, quam emolumentum, se vero recte de ipsis existimare ostendit, significans, dum totos dies, noctelque incumbunt in eas voluptates, non curare illos corpus, neque rem familiarem tueri.

Καταφεύγουσι δὲ ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τῶν εὐδαιμονιζομένων οἱ πολλοί: διὸ

παρὰ

παρὰ τοῖς τυράννοις εὐδοκιμοῦσιν, οἱ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐτράπελοι: ὧν γὰρ ἐφίενται, ἐν τούτοις παρέχουσι σφᾶς αὐτοὺς ἡδεῖς: δέονται δὲ τοιούτων.

Confugiunt autem ad huiuscemodi oblectationes non pauci eorum, qui vulgo beati putantur: quare apud tyrannos in pretio & honore sunt, qui in hac vitae consuetudine, iocisque versatum ingenium habent: in rebus enim, quas illi appetunt, praebent se ipsos iucundos: egent autem illi his.

INDICARE etiam voluit, qui potissimum sint, qui sectentur hanc vitam, esseque inquit hos, bonam magnamque partem eorum, quos imperitum vulgus putat beatos: ipsos enim plerumque narrat confugere ad has voluptates, quod fit, quia veras, purasque haurire nequeunt. Addidit etiam, cumuli loco, quod & ipsum valet ad errorem eorum monstrandum, docendumque simul, admirari non oportere ceteros, cum illos vident hoc facere: hanc caussam esse, cur apud iniustos principes multum valeant gratia scurrae, & qui idonei sunt huiuscemodi oblectationibus gignendis: praebent enim inquit se faceti homines idoneos ad hanc vitam iuuandam, cuius ipsi cupidi sunt: egent enim inquit, tyranni huiuscemodi oblectamentis, vt reficiant animum e multis, maximisque molestijs & angoribus, qui tali vitae comitantur: atque inde abesse nullo pacto possunt.

Δοκεῖ μὲν οὖν εὐδαιμονικὰ ταῦτα εἶναι, διὰ τὸ τοὺς ἐν δυναστείαις ἐν τούτοις ἀποσχολάζειν: οὐδὲν δ' ἴσως σημεῖον οἱ τοιοῦτοί εἰσιν: οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετή, οὐδ' ὁ νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι.

Existimantur autem vitae beatae haec conuenire, quia reguli & fortunati viri in his studijs vitam consumunt: nullum autem fortasse signum huius rei huiuscemodi homines sunt: non enim in summa potestate constituta virtus est, neque mens, vnde studiosae functiones prodeunt.

APERIT fontem huius erroris, & tamquam monstrat digito, vnde haec falsa opinio nata sit: putantur enim inquit, haec leuia studia facere ad vitam beatam; quia homines vident fortunatos viros, & qui summam potestatem in aliqua gente ciuitateque habent, incumbere in has voluptates, honestioribus studijs relictis, ingenuisque oblectationibus spretis: inquit autem statim, radicem huius stultitiae euellere volens, hoc hominum genus non aptum esse ad faciendam fidem: neque signum, quod sequuntur, quicquam valere ad id, quod uolunt comprobandum: est enim manifesto argumentum a signo: neque enim uirtus ait, neque mens, consiliumque, iuncta est cum potestate ac dominatu: necessarioq; ipsi haeret, a qua mente actiones honestae proficiscuntur.

Οὐδ' εἰ ἄγευστοι οὗτοι ὄντες ἡδονῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἐλευθερίου, ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσι, διὰ τοῦτο ταύτας οἰητέον αἱρετωτέρας εἶναι: καὶ γὰρ οἱ παῖδες, τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα, κράτιστα οἴονται εἶναι: εὔλογον δή, ὥσπερ παισὶ καὶ ἀνδράσιν ἕτερα φαίνεται τίμια, οὕτω καὶ φαύλοις, καὶ ἐπιεικέσι.

Neque si ieiuni hi cum sint purae voluptatis, ac liberalis ad corporis voluptates confugiunt, ob hoc has existimandum, magis expetendas esse: nam pueri etiam, quae apud ipsos in honore sunt, optima putant esse: consentaneum igitur, veluti pueris & viris alia videntur esse pretio digna, sic & improbis hominibus, & probis, moderatisque.

ALTERO hoc argumento probat, non esse iudicio eorum de voluptate standum: quia existimare non possunt de aliqua re, qui non omne genus ipsius nouerint: hi vero numquam attigerint puram & dignam homine libero voluptatem: inquit igitur, si hi rudes huius, ieiunique,

sunique se totos conferunt ad corporis voluptates, non debemus arbitrari, ea de causa voluptates has magis expetendas esse. Simili etiam vtitur ad hos conuincendos: exemploq; puerorum: pueri enim quoque inquit, quae in honore apud ipsos sunt, eaque habent, ipsa optima omnium esse rentur. Adiungit autem, rationem concludens, dissimilitudinem, quae visitur inter pueros, & viros, quod facit, ad recte, perperamq; existimandum, eaudem esse inter improbos homines, & bonos viros ac moderatos.

Καθάπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, καὶ τίμια καὶ ἡδέα ἐστὶ τὰ τῷ σπουδαίῳ τοιαῦτα ὄντα: ἑκάστῳ δὲ ἡ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕξιν αἱρετωτάτη ἐνέργεια: καὶ τῷ σπουδαίῳ δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν: οὐκ ἐν παιδιᾷ ἄρα ἡ εὐδαιμονία.

Quemadmodum igitur saepe dictum est, & honore digna & iucunda sunt ea, quae studioso viro talia sunt: vnicuique autem homini ea, quae secundum suum propriumq́ habitum maxime expetenda functio: & studioso autem, quae est secundum virtutem: non in lusione igitur est beatitudo.

DECLARAVIT, non manere vitam beatam in ludo, ac ioco: neque oportere nos tantum tribuere opulentis viris, vt cuncta ipsorum instituta, factaque recta putemus: idem autem nunc probat argumentis pluribus, quorum primum est: debere nos sequi, in rebus honore dignis, iucundisque existimandis, sententiam virtute praediti viri: id quod a se saepe significatum fuisse commemorat, ac nunc repetere voluit, oportuno loco; sumit autem, singulis hominibus operam illam, functionemque, quae respondet habitui ipsorum, maxime expetendam esse, atque ipsos praecipue ea delectari: viro autem probo, ac virtute praedito grata, acceptaque erunt, quae cum virtute gesta, administrataque sunt. Concludit igitur, vi huius rationis, beatitudini locum non esse in lusionibus; id quod magis adhuc explodit, eijcitque, indicans incommodum, quod inde nasceretur, in quo significando, ponendoque ipso ante oculos, non parum studij posuit.

Καὶ γὰρ ἄτοπον τὸ τέλος εἶναι παιδιὰν, καὶ πραγματεύεσθαι, καὶ κακοπαθεῖν τὸν βίον ἅπαντα τοῦ παίζειν χάριν: ἅπαντα γὰρ, ὡς εἰπεῖν, ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα, πλὴν τῆς εὐδαιμονίας: τέλος γὰρ αὕτη: σπουδάζειν δὲ καὶ πονεῖν παιδιᾶς χάριν, ἠλίθιον φαίνεται καὶ λίαν παιδικόν: παίζειν δ', ὅπως σπουδάζῃ κατ' Ἀνάχαρσιν, ὀρθῶς ἔχειν δοκεῖ: ἀναπαύσει γὰρ ἔοικεν ἡ παιδιά: ἀδυνατοῦντες δὲ, συνεχῶς πονεῖν, ἀναπαύσεως δέονται: οὐ δὴ τέλος ἡ ἀνάπαυσις: γίνεται γὰρ ἕνεκα τῆς ἐνεργείας.

Absurdum enim est, finem esse lusionem, & tot negotia suscipere, conflictariq́ multis malis vniuersa vita, ludendi gratia: cuncta enim, liceat mihi ita loqui, propter aliud facienda nobis sumimus, praeter beatitudinem: finis namque haec: adhibito autem multo studio ac labore multa facere in vita lusionis gratia, insulsum prorsus perspicitur esse, ac valde puerile: ludere autem, vt studiose aliquid gerere possis, vt Anacharsis aiebat, rectum esse videtur: requieti enim similis est lusio: cum autem nequeant mortales continenter laborem ferre, requietis indigent: non est igitur finis requies: quiescimus enim, vt fungi aliquo munere possimus.

INQVIT absurdum esse, putare finem nostrum esse lusionem: nosque multas curas in vita suscipere, conflictarique multis incommodis, vt ad extremum ludere, iocarique valeamus. Videtur affinis fuisse huic magnae culpae Pyrrhus rex, meritoque eo nomine reprehendi posse, qui siquis vmquam opulentus vir versatus est in continentibus magnis laboribus, ac periculis, is profecto fuit: non enim cessauit vmquam bella ex bellis serere, tandem in vno eorum vitam amisit: cum autem ex eo quaesitum esset a Cynea familiari, quem tandem finem habitura esset illa vita, ita molesta; quidque gesturi essent, cum omnia ex

senten-

sententia confecissent, ac multas gentes subegissent; respondit ille, otium plenum amplexabimur: vinoque & iocis nos oblectabimus: quid autem Cyneas attulerit contra tantum animi errorem, mirifice aptum ad eum lepide, amiceque conuincendum, notum est. Quod autem ad verba pertinet, M. Cicero pro Archia aliquo modo vim duorum horum verborum expressit, πραγματεύεσθαι, & ἀσχολεῖσθαι, cum & ipse duram condicionem nostram; maximamque molem molestiarum, quam sustinemus, dum viuimus, ostendere vellet, & si aliud eodem argumento, ac facit Aristoteles, significare volebat, animum inquam nostrum esse immortalem, inquit igitur. Nec tantis se laboribus frangeret: neque tot curis, vigilijsque angeretur, nec totiens de vita ipsa dimicaret: priore vero Graecorum horum vsus quoque est auctor τῆς ἀσχολίας, etsi videtur illic valere, suscipere aliquam rem agendam, & quasi exordiri ipsam: cuncta autem in vita gerimus, vt ope ipsorum quippiam aliud consequamur, excepta beatitudine, in quam incumbimus per se: est enim inquit finis, extremumq; nostrarum actionum: multum autem studij in rebus ponere, perpetiq; multos labores, vt ludere, iocarique tandem valeas, insulsum profecto est, & valde puerile consilium. Vt stulti autem hominis ac fatui proprium esse docuit, serio multa agere: puerileq; admodum consilium, vt iocari postea aliquis possit: ita contra nunc ostendit, reprehendi non posse, nec habere in se culpam vllam, aliquando ludere, vt postea in rem aliquam grauem toto animo incumbas, quod laudare solitum commemorat Anacharsin illum Scytham, acuti ingenij virum, ac summae sapientiae, qui Athenas venit, admirationeq; sui impleuit multos mortales: causam autem attulit Aristoteles suae sententiae, dicens, lusionem similem esse requieti; cum enim hominum natura nequeat tolerare continuos labores, ita reficitur. Concludit post hoc, quasi ostendens se probasse, requietem non esse finem hominum, cum suscipiatur alterius rei causa: potiusque sit via ad finem, quam finis: exemplo autem, & auctoritate quorundam grauium, illustriumque virorum, qui feruntur se oblectasse leuibus curis, studijsque puerilibus post multos, magnosque labores susceptos, idem hoc constituitur. Tales certe fuerunt, honesti admodum & graues viri, itaque se gerere consueuerunt, vt narrat Cicero in II. libro de oratore, C. Laelius, ac P. Scipio; haec enim de ipsis edita ab eo sunt. Saepe ex socero meo audiui, cum is diceret, socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari: eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex vrbe tamquam ex vinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus viris: sed tamen ita solet narrare Scaeuola, conchas eos, & vmbilicos ad Caietam, & ad Laurentum legere consuescere, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere.

Δοκεῖ δ' ὁ εὐδαίμων βίος κατ' ἀρετὴν εἶναι: οὗτος δὲ, σπουδαῖος, ἀλλ' οὐκ ἐν παιδιᾷ: βελτίω τε λέγομεν τὰ σπουδαῖα, τῶν γελοίων, καὶ μετὰ παιδιᾶς, καὶ τοῦ βελτίονος ἀεὶ καὶ μορίου καὶ ἀνθρώπου, σπουδαιοτέραν τὴν ἐνέργειαν: ἡ δὲ τοῦ βελτίονος, κρείττων, καὶ εὐδαιμονικωτέρα ἤδη.

Videtur autem vita beata a virtute proficisci: haec autem in studio, & cura posita est, verum non in lusione: meliora autem dicimus esse, quae cum studio gesta sunt, quam ridicula, quae cum lusione gesta sunt, & melioris semper partis, & hominis magis studiosam functionem omnis muneris: quae autem melioris viri, praestantior: quare magis beata est.

ALIVD argumentum, quo idem probat, ludos inquam, iocosque non efficere vitam beatam, inquit igitur, existimari a prudentibus vitam beatam esse illam, quae virtutem colit: vitam vero talem, non posse seiunctam esse a studio, curaque, cui contraria est, quae degitur in iocis ac lusionibus: relaxant enim animum, qui illam amplexantur, vel potius nihil vmquam cogitant viro dignum. Sunt exemplaria plura, in quibus pro παιδιᾶς. μετὰ παιδιᾶς: legitur. Vetus tralatio, quae magis adhuc discedit, altera sui parte, a peruulgata lectione, videtur expressisse μετὰ χαρᾶς. quae fortasse, si aliquod vestigium ipsius restaret in graeco codice, non esset penitus explodenda, & significare, quamuis non careat laetitia, ac voluptate beatitudo, non esse tamen illam oblectationem, quae capitur e iocis, & ridiculis, sed grauiorem, & honestiorem. Amplius inquit, melioris semper partis hominis, & hominis quoque probioris, censemus esse actionem, quae traducitur cum maiore studio, atque cura: quare ita quoque perspicitur, vitam remotam ab otio, ac ioco

melio-

meliorem esse: ideoque magis accommodata ad praestandam vitam beatam.

Ἀπολαύσειέ τ' ἂν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ὁ τυχὼν καὶ ἀνδράποδον, οὐχ ἧττον τοῦ ἀρίστου: εὐδαιμονίας δ' οὐδεὶς ἀνδραπόδῳ μεταδίδωσιν, εἰ μὴ καὶ βίου: οὐ γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ πρότερον εἴρηται.

Potiretur autem corporis voluptatibus quilibet homo & mancipium etiam, non minus quam vir optimus; beatitudinis autem nemo participem facit seruum hominem, nisi etiam vitae: non enim in huiuscemodi vitae studijs beatitudo posita est, sed in functionibus, quae virtutum sunt, veluti prius dictum est.

VLTIMVM hoc argumentum est, quo ponit nobis ante oculos vilitatem corporis voluptatum, quibus non minus frui potest quilibet mortalis, tenuis homo, & nulla laude commendatus, quin etiam famulus infimus ac mancipium, quam grauis & honestus vir; ac fortasse etiam magis, cum plerumque firmiore corpore sint: id autem cuius participes sunt ignaui homines & abiecti, non est aptum ad tam praestantem vitam gignendam: inquit auctor: nemo in talem hominem vmquam diceret cadere beatitudinem, quod confirmat addens, quemadmodum neque vitam, quae hoc ponit, cum sui etiam iuris non sit, post quod adiungit, superiorem omnem rationem concludens, merito hoc fieri, quia in huiuscemodi vita, dedita otio ac iocis, locum non haber beatitudo, sed in factis, muneribusque obeundis, proprijs virtutis.

Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον κατὰ τὴν κρατίστην: αὕτη δ' ἂν εἴη τοῦ ἀρίστου: εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο: εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι, καὶ ἔννοιαν ἔχειν περὶ καλῶν, καὶ θείων: εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτό: εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον, ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν: εἴη δ' ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία: ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητικὴ, εἴρηται.

Si autem est beatitudo functio muneris proprij virtutis, consentaneum est optimae illius esse: haec autem esse existimanda est optimae partis: siue iam mens haec est, siue aliud quippiam: quod igitur naturae ui videtur imperium habere, ac dux esse, atque rerum honestarum, ac diuinarum notionem in se habere, siue diuinum ipsum sit, siue omnium, quae in nobis sita sunt, diuinissimũ, functio muneris huius, quae suam propriamq́ virtutem sequitur, esse debet perfecta beatitudo: esse autem ipsam positam in contemplando, traditum est.

IACIT fundamentum alij rei constituendae, quam veram putabat, & quam ornare in animo habebat, quae haec est. Cum sint inquit, duo genera vitae beatae, illa inquam, quae incumbit in res agendas, & altera, quae contenta est accurata cogitatione, intelligentiaque rerum occultarum, earundemque maximarum, posteriorem hanc meliorem esse, atque alteri anteponendam, inquit igitur, vtens eo, quod probauerat. Si beatitudo est vsus, functioque muneris, virtute administrata, consentaneum est, eam optima omnium virtute gestam, administratamque esse: haec autem optimae nostri partis sit, necesse est. Quia autem obscurum, difficileque erat statuere, quae optima foret, ideo condicione vsus est, dubitanterque dixit, siue hoc quod optimum in nobis est, mens est; siue aliud quippiam, quod videtur imperium habere debere, & ducem se in nostris rebus obeundis praebere. Addit etiam tertium quoddam, quod conuenire ipsi videtur, decere, ipsum ita instructum esse, vt res honestas, praeclarasque, nec non diuinas cognoscat: rursus autem, tamquam haereret animo, dubitatque, sit ne hoc per se, suaque vi diuinum; siue diuinissima nostrarum omnium partium haec sit; atq; id, si non sua vi, & propter se diuinum sit, proxime tamen accedat ad naturam rerum, quae vacuae sunt a materia, separataeque manent: huius igitur ipsius adiungit, rationem concludens, munus, cum fungitur sua, & propria virtute, nec

disce-

discedit a semet ipso, esse debebit absoluta, perfectaque beatitudo: esse vero, quae versatur in contemplando, iam dictum est.

Ὁμολογούμενον δὲ τοῦτ' ἂν δόξειεν εἶναι, καὶ τοῖς πρότερον, καὶ τῷ ἀληθεῖ: κρατίστη τε γὰρ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια: καὶ γὰρ ὁ νοῦς, τῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τῶν γνωστῶν, περὶ ἃ ὁ νοῦς:

Consentiens autem videretur hoc esse, & ijs, quae prius a nobis dicta sunt, & veritati: praestantissima enim haec est functio: mens enim eorum, quae sunt in nobis, & quae cognita habemus, in quibus videndis mens versatur.

QVOD modo dixit, summam beatitudinem hominis esse functionem mentis, tradit conuenire illis sententijs, quae supra de ipsa editae sunt: nec vllam in partem ab illis discrepare, ac veritati denique assentiri; id quod constituit pluribus argumentis, quae numero sex esse videntur. Eorum autem primum hoc est, quod ait optimam hanc omnium esse functionem, quod confirmata nobilitate partis, e qua proficiscitur, cum mens optima nostrarum partium sit, cunctorumque illorum, quae perueniunt ad aures nostras; quorumque vim, ac naturam plane cognitam, perceptamque habemus, quod videtur addidisse, caute, tutoque, tamquam non omnino certus sit, an quippiam inueniatur in rebus humanis occultum nobis, quod dignitate superet humanam mentem, materiam etiam ipsam, resq; in quibus contemplandis studium omne suum ponit, dignissimam, ac praestantissimam esse, perspicuum est.

Ἔτι δὲ συνεχεστάτη: θεωρεῖν τε γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ πράττειν ὁτιοῦν.

Amplius autem maxime continens est: contemplari enim valemus sine intermissione magis, quam quippiam aliud agere.

SECVNDVM hoc argumentum est. Amplius inquit, maxime continua est functio, operaque mentis: valemus enim ait fungi munere mentis magis continenter, ac sine intermissione, quam alio quopiam munere, studioque nostro: huius autem causa aperta est: partes enim nostri, & quasi instrumenta, quibus vtimur ad res contemplandas, firmiores sunt, minusque defatigantur suo in munere obeundo, quam corporis membra, etsi mentis quoque non omnino vacuae sunt a labore: neque enim funguntur munere suo sine ope quapiam, & adminiculo corporis: inde namque ad ipsam manant visa: quare & ipsae quoque assidue perpetuoque versari suo in illo munere nequeunt.

Οἰόμεθά τε δεῖν ἡδονὴν παραμεμῖχθαι τῇ εὐδαιμονίᾳ: ἡδίστη δὲ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν, ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί: δοκεῖ γοῦν ἡ σοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαριότητι, καὶ τῷ βεβαίῳ: εὔλογον δὲ τοῖς εἰδόσι τῶν ζητούντων ἡδίω τὴν ἀγωγὴν εἶναι.

Arbitramurque oportere voluptatem admixtam esse cum beatitudine: iucundissima autem est cunctarum functionum, quae virtute administrantur, ea, quae sapientia geritur consensu omnium: videtur profecto sapientia mirificas voluptates in se continere & puritate, & firmitate: consentaneum autem est his, qui iam sciunt, quam illis, qui quaerunt, cursum vitae iucundiorem esse.

TERTIVM hoc argumentum est, ductum e sententia maxime probata auctori, & quae aliena penitus non fuit ab illis, qui post ipsum, plusquam sustinere ipsa posset, tribuerunt virtuti: putaruntque eam, omni alio bono destitutam, posse tamen efficere hominem beatum: ipsi enim quoque existimarunt in duris illis, & asperis rebus sapientem sentire voluptatem, sed hoc relicto nunc, inquit Aristoteles. Arbitramur etiam, oportere permixtam esse vitae beatae voluptatem, nec posse carere hoc ipsam, tamquam condimento quodam suo. Sumit autem alterum hoc, ad id probandum, quod vult, e numero munerum omnium quae virtutis vi obeuntur, cunctorum consensu mortalium; iucundissimum esse illius,

quod

quod sapientia parit; quippe cum illa gignat admirabiles voluptates, quarum suauitatem ipsius ortus etiam indicat: eos autem geminos esse vult, puritatem, & stabilitatem illarum voluptatũ: βέβαιον enim valet stabile, solidumque, non vt accepit interpres quidam, certum, & exploratum. Cum geminas autem suauitates capi significet e sapientiae studijs, quae pares, inter se non sunt, tradit voluptatem, quae percipitur e rebus iam cognitis, animo versatis, ac repetitis, ampliorem esse, quam quae ducitur ex inuestigatione ipsarum, antequam scilicet peruenerimus ad plenam cognitionem earum, sed adhuc occupati sumus in diligenti illa indagatione: vnde intelligitur e perscrutatione quoque, & si non sine labore id contingit, elici suauitatis non parum; id quod valet ad homines hortandos, vt laborem hunc aequo animo ferant.

Ἥ τε λεγομένη αὐτάρκεια περὶ τὴν θεωρητικὴν μάλιστ᾽ ἂν εἴη: τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, καὶ σοφὸς, καὶ δίκαιος, καὶ οἱ λοιποὶ δέονται: τοῖς δὲ τοιούτοις ἱκανῶς κεχορηγημένων, ὁ μὲν δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει, καὶ μεθ᾽ ὧν: ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος: ὁ δὲ σοφὸς καὶ καθ᾽ αὑτὸν ὢν, δύναται θεωρεῖν, καὶ ὅσω αὖ σοφὸς ᾖ, μᾶλλον: βέλτιον δ᾽ ἴσως, συνεργοὺς ἔχων, ἀλλ᾽ ὅμως αὐταρκέστατος.

Et quod dicitur contentum esse suis bonis, in vita posita in contemplando maxime existeret: rebus enim ad vitam necessarijs & sapiens & iustus, & reliqui indigent: his autem rebus, id quod satis sit, quaesitis paratisq́, iustus quidem eget hominibus, erga quos iustitiam colat, & cum quibus etiam, adminiculoq́ quorum: eodem pacto autem & temperans & fortis, & ceterorum vnusquisque: sapiens autem solus etiam, per seq́ valet contemplari, & quanto sapientior fuerit, magis: melius autem fortasse, socios habens: verumtamen maxime omnium semet contentus est.

Praeterea inquit quae vocata est: maximeq; laudatur αὐτάρκεια (valet autem hoc, paruo contentum esse; suaque bona, quaecunque illa sint, satis sibi esse ducere; demumque nulla re extra se posita egere) praecipue in hac vita, studioque reperitur, statim tamen fatetur ac concedit, sapientem quoque, qui hanc vitam colit, egere quibusdam, vt toto pectore, ac recte possit incumbere in hoc studium, rebus inquam vitae necessarijs, quod ipsi commune est cum reliquis omnibus, qui alicuius virtutis participes sunt, quorum appellat non nullos: declarat autem quid intersit, inter hunc, & illos: significat enim praeter res vitae necessarias, quibus omnibus pariter opus est, egere iustum virum, ijs hominibus, erga quos virtutem illam suam exerceat, atque etiam socijs non nullis illorum honestorum munerum, quod vsu quoque venire tradit temperanti homini, & forti: singulisque: neque enim virtutes, quarum laus omnis in agendo consistit sine factis, vsuque habituum eorum possunt magnopere commendari: sapiens vero sine comite vllo, ac per se solus videt res obscuras, ac munere suo fungitur. Neque tamen negat Aristoteles, quin ipse quoq;, si pares sibi nactus erit, sociosque praeclari sui operis aliquos habuerit, melius id praestare valeat; verum tamen adiungit solus etiam praeter ceteros, semet ipso contentus esse potest. Excusi libri, & calamo exarati cuncti, quos vidi, hic habent ὅσω αὖ σοφὸς, quod videtur repugnare praecepto grammaticorum, vnde in margine eorundem emendatum secunda collatione σοφώτερος, quod vsitatum est. ipse vero mutare hoc nolui, praesertim cum apud Phalereum vox haec Aristotelis eodem pacto relata videatur, ὅσω γὰρ μονώτης εἰμὶ, φιλομυθότερος γέγονα.

Δόξει δ᾽ ἂν αὐτὴ μόνη δι᾽ αὑτὴν ἀγαπᾶσθαι: οὐδὲν γὰρ ἀπ᾽ αὐτῆς γίνεται παρὰ τὸ θεωρῆσαι: ἀπὸ δὲ τῶν πρακτικῶν, ἢ πλεῖον ἢ ἔλαττον, περιποιούμεθα παρὰ τὴν πρᾶξιν.

Videretur autem haec sola propter se diligi: nihil enim ab ipsa gignitur praeter contemplationem: ab ijs autem rebus, quae materia actionis sunt, plus, minusve, consequimur aliquid praeter actionem.

QVINTVM hoc argumentum putatur, cuius vis haec est. Videri merito posse alicui studium, quod ponitur in contemplando, omnisque illa muneris ipsius functio amari, caraque esse ijs, qui eam colunt, propter se, quia nullus fructus vtilitasque inde capitur, praeter functionem ipsam muneris, admirabilesque suauitates, quae inde proficiscuntur: opera vero, quae collocatur in rebus agendis, virtutibusque morum & rep. administranda, parit emolumenti aliquid, bonique, siue praemium id fuerit honestorum factorum, siue laus, dignitasque aliqua, & charitas ciuium; nam compensari etiam dono aliquo solet resp. bene gesta, quod verum esse perspicitur ex vsu virtutum omnium, vnde praeterea quiddam redundat, siue maius id fuerit, siue minus. Vt enim conuenit omnibus in ferendo aliquo fructu, ita dissentiunt inter se in magnitudine ipsius: neque enim nunc suscipere hanc curam vult, vt accurate ostendat, quid discriminis inter illa praemia commodaque sit. Quod autem inquit ὁ πλεῖον ἢ ἔλαττον vsitatus est modus loquendi ac frequens apud Graecos auctores, vt apud nostrum etiam hunc: in extremo enim XXIX. segmenti problematum haec ipsius verba sunt: καὶ πάντες πλεῖον ἢ ἔλαττον αὐτοῦ μετέχουσιν: vt in extremo itidem primae quaestionis de atra bile, ὥσπερ ὁ οἶνος πλείων καὶ ἐλάττων κεραννύμενος τῷ σώματι ποιεῖ τὸ ἦθος ποιούς τινας ἡμᾶς.

Δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ σχολῇ εἶναι: ἀσχολούμεθα γὰρ, ἵνα σχολάζωμεν: καὶ πολεμοῦμεν, ἵνα εἰρήνην ἄγωμεν: τῶν μὲν οὖν πρακτικῶν ἀρετῶν, ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἢ τοῖς πολεμικοῖς, αἱ ἐνέργειαι: αἱ δὲ περὶ ταῦτα πράξεις δοκοῦσιν ἄσχολοι εἶναι.

Videtur autem beatitudo in otio manere: suscipimus enim negotia, vt otio fruamur: & bellum gerimus, vt in pace viuamus: virtutum igitur, quae in agendo positae sunt, functiones operum manent in ciuilibus, siue in bellicis rebus: actiones autem propriae ipsarum videntur esse plenae negotij.

SEXTVM argumentum, quo probat beatitudinem, quae nascitur e contemplatione rerum maximarum, anteponendam esse illi, quae ortum ducit a rep. recte, ordineque administranda: sumit enim, accommodatum esse vitae beatae otium, & requietem, ac sine ipsa non posse conflari vitam beatam: statimque docet, reperiri otium ac requietem in vita tota dedita causis rerum optimarum cognoscendis: ab altera autem illa remotam esse atque alienam; inquit igitur, videtur omnibus, qui existimare de hoc possunt, vita beata in otio sita esse: confirmat autem hoc dicens: incumbimus enim in negotia, & nosmet ipsos quasi priuamus otio suscipimusq; magnos labores: hoc enim valet ἀσχολούμεθα, eo consilio, vt postea quiescamus: eodemque pacto bella gerimus, in quo multae, magnaeque erumnae sustinentur, vt pace tandem fruamur: cum autem vita, in agendo posita, consumatur in rep. regenda atque ordine administranda, eum tempora tranquilla sunt: turbatis autem rebus, & periculo instante libertati, atque in bello gerendo, ostendit ambas has vitas plenas laborum esse, ac molestiarum, virtutesque ambarum cum laboribus exerceri, magis tamen bellicas, quas primum esse tales significat, inquit igitur.

Αἱ μὲν οὖν πολεμικαὶ, καὶ παντελῶς: οὐδεὶς γὰρ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν, τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα: οὐδὲ παρασκευάζειν πόλεμον: δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο.

Bellicae quidem vndique tales, & vacuae penitus ab otio: nemo enim expetit bellum gerere, belli gerendi causa: neque apparare bellum: videretur enim penitus sanguinarius quidam esse, si amicos hostes faceret, vt pugnae & caedes fierent.

BELLICAS actiones penitus vacuas esse ab otio testatur, nec posse alicui, bene sano, placere suo nomine: neminem enim inquit inuentum iri, qui bellum faciat, proposito sibi bello tamquam fine: neque qui causas belli faciendi, seminaque ferat: existimari enim merito posset huiuscemodi omnis caede & sanguine laetari, si ex amicis populis studeret inimicos & hostili odio inter se praeditos facere, vt inde pugnae, caedesque nascerentur, elec-

ctos

cto e pectoribus eorum amore, ac communi beneuolentia. Quod appellauit tam inhumanum & ferum hominem μιαιφόνον sumpsit hoc iunctum nomen ab Homero, apud quem, accusans ipsum vehementer Pallas vocauit Martem, vna cum alijs non nullis nominibus, accommodatis factis ipsius saeuis notandis, μιαιφόνον.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ τοῦ πολιτικοῦ ἄσχολος, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι περιποιουμένη δυναστείας καὶ τιμὰς, ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν αὑτῷ καὶ τοῖς πολίταις, ἑτέραν οὖσαν τῆς πολιτικῆς, ἣν καὶ ζητοῦμεν: δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν.

Hominis quoque, qui domi in rep. versatur, vita vacua ab otio est, & praeter quam quod nauat operam reipublicae, trahit ad se potestates & honores, siue vitam beatam sibi, & ciuibus, aliam existentem a ciuili, quam etiam quaerimus, plane diuersam existentem.

HANC etiam, quae profecto minus turbida est, minoribusque laboribus ac periculis exposita, vitam hominis, qui versatur in republica regenda, non esse omnino quietam, tranquillamque significat, quippe cum contenta non sit munere illo suo, pleno sollicitudinis ac molestiae, sed praeterea quippiam aliud adipisci studeat: id autem est, ciuilem potentiam, & auctoritatem in rep. administranda, atque honores ex bene gesta republica consequendos. An inquit post hoc, tota re verius subtiliusque animaduersa, incumbit ille in vitam beatam sibi, ciuibusque comparandam, quae longe alia est, quam haec, quae primum quaeritur a dantibus operam reipublicae, & propria est illius curae ac studij: intelligit autem, quam supra indicauit, honestam sane illam & laude dignam, etsi inferior est hac, quam modo, vt ait, inuestigat, aliam sane ab ipsa, & profecto honestiorem. Vtram harum intellexerit M. Cicero, cum in epistola quadam ad Atticum, accusans Cn. Pompeium & C. Caesarem, inquit: Neutri σκοπὸς est ille, vt nos beati simus, videndum est. ego sane arbitror significasse eum beatitudinem, quae capitur a ciuibus ex officio illius, curaque, qui recte administrat rempublicam: haec autem est, vt tuto illi viuere possint: fortunaeque ipsorum, ac familiae solutae ab omni graui malo, iniuriaque sint.

Εἰ δὴ τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ, καὶ πολεμικαὶ, κάλλει, καὶ μεγέθει προέχουσιν: αὗται δὲ, ἄσχολοι, καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται, καὶ οὐ δι' αὑτὰς εἰσιν αἱρεταί: ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδῇ τε διαφέρειν δοκεῖ, θεωρητικὴ οὖσα, καὶ παρ' αὑτὴν οὐδενὸς ἐφίεσθαι τέλους: ἔχειν τε ἡδονὴν οἰκείαν: αὕτη δὲ συναύξει τὴν ἐνέργειαν: καὶ τὸ αὔταρκες δὴ, καὶ σχολαστικὸν, καὶ ἄτρυτον: ὡς ἀνθρώπινον, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀπονέμεται, κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα: ἡ τελεία δὴ εὐδαιμονία αὕτη ἂν εἴη ἀνθρώπου, λαβοῦσα μῆκος βίου τέλειον: οὐδὲν γὰρ ἀτελές ἐστι τῶν τῆς εὐδαιμονίας.

Si igitur actionum quidem, quae virtutibus administrantur, ciuiles & bellicae pulchritudine & magnitudine praestant: hae autem, plenae negotij sunt, finemque aliquem propositum habent, neque per se expetendae sunt: mentis autem functio studio antecellere videtur, cum sit posita in contemplando, & praeter ipsam nullum finem expetat: habeatque suam ac propriam voluptatem: haec autem auget sui muneris functionem: si igitur contentum esse, & otiosum, solutumque a defatigatione, vt homini concessum est, & cuncta alia, quae beatat tribuuntur, in hac functione perspiciuntur esse: perfecta igitur beatitudo haec hominis esse debet, si consecuta fuerit longitudinem vitae perfectam: nihil enim imperfectum est, quod cadat in vitam beatam.

STANTIBVS inquit superioribus sententijs, nec loco, sedeque sua motis, integra perfectaque beatitudo erit hominis, quae modo monstrata est, & accurate exposita: Adiungit

autem quiddam, supra non tactum, quod tamen facile intelligebatur, requiri: & vt alijs de causis, ita etiam ex definitione vitae beatae, in qua fingenda, & plene constituenda, idem necessarium esse significatum fuerat, idest longitudo vitae, ac iustus ipsius modus, cuius appendicis causam hic quoque adfert, quae est, nihil inchoatum, & quod perfectum non sit, cadere in vitam beatam: in medio autem initij, atque extremi huius sententiae, reuocauit quae supra, confirmare hoc volens, tradiderat, atq; etiam comprobarat, ordiens ab extremo, quod in illis commemorandis exposuerat: plura tamen modo de voluptate dicit, quae comitatur vitae, positae in contemplando, & si antea hoc fecerat: ait enim habere ipsam suam ac propriam voluptatem, quae auget vsum ipsius ac studium, & vt hanc, copulatam cum ea esse affirmat, ita etiam reliqua, quae consequuntur vitam beatam.

Ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη κρείττων βίος, ἢ κατὰ ἄνθρωπον: οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω βιώσεται, ἀλλ' ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει: ὅσῳ δὲ διαφέρει τοῦτο τοῦ συνθέτου, τοσοῦτο καὶ ἡ ἐνέργεια, τῆς κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν: εἰ δὴ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ τοῦτον βίος, θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον.

Huiuscemodi autem vita praestantior esset, quam secundum hominem: non enim qua homo est, ita vitam deget, sed qua diuinum quippiam in ipso existit: quanto autem praestat hoc composito, tanto functio muneris ipsius functioni, quae proficiscitur ab alia virtute: si igitur diuinum quiddam est mens, si collata fuerit cum homine, & vita, quae agitur ex praeceptis ipsius diuina erit, si collata fuerit cum vita hominis.

CVM ornasset hanc vitam; & vim ipsius, bonaque explicasset, nunc summis laudibus ipsam effert, ac vere in caelum tollit, quippe cum captum nostrum & condicionem humanam superare ipsam tradat: hortatur igitur, inflammatque ad eam capessendam: illum enim, qui hanc vitam coluerit, ait non tamquam hominem ita victurum, qui constat ex animo & corpore, nec facile potest se affectibus corporis spoliare, sed ea ratione, qua diuini quippiam in ipso est, ad quam sui partem, totum se accommodaturum: vnde inquit, quanto praestat hoc parti alteri, cum qua iunctus, concretusque est, tanto vsus, munusque ipsius praestabit vsibus, qui nascuntur ab alia virtute: posito igitur inquit hoc, ac si tuemur, mentem collatam cum homine, innexo cum corpore, diuinum quiddam esse, vita etiam, quae degitur, vt vis, naturaque mentis requirit, diuina erit, superabitque vitam compositi; terrenum enim, quod admixtum est, minuit non parum in muneribus obeundis, violatq; facta ipsius, suae imbecillitatis multum ei admiscens.

Χρὴ δὲ οὐ κατὰ τοὺς παραινοῦντας, ἀνθρώπινα φρονεῖν, ἄνθρωπον ὄντα: οὐδὲ, θνητὰ τὸν θνητὸν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται, ἀπαθανατίζειν, καὶ ἅπαντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ: εἰ γὰρ καὶ τῷ ὄγκῳ μικρόν ἐστι, δυνάμει καὶ τιμιότητι πολὺ μᾶλλον ὑπερέχει πάντων: δόξειε δ' ἂν καὶ ἕκαστος εἶναι τοῦτο, εἴπερ τὸ κύριον καὶ ἄμεινον.

Oportet autem, non vt quidam suadent, humana sapere, hominem existentem, neque mortalia mortalem, verum quantum fieri potest, immortalem se reddere, & omnia moliri, quae impellunt hominem viuere obtemperantem ei, quod optimum in ipso est: si namq; mole etiam paruum est, potestate & dignitate multo magis omnibus antecellit. Uideri autem merito posset vnusquisque esse hoc, siquidem principatum obtinet, ac melius est.

VIDEBAT Aristoteles aduersari iudicio suo ac sententiae, quam modo probarat id, quod peruulgatum erat, & congruebat opinioni, ac vitae mollium hominum, deditorumque studijs leuioribus: vt enim ipse hortabatur ad vitam persequendam plenam dignitatis, & quasi caelestem, ita illi contra ad humilem & terrenam: refellit igitur ipsam, quae erat, oportere hominem, cum hominem se esse sciat, cogitare, versareque animo consilia, factaque

itaque humana, quam sententiam etiam confirmabant iubentes, ipsum, cum mortalis sit, mortalia itidem sapere, & non discedere a natura, condicioneque sua: ipse autem contra existimat, decere hominem, cum compositus sit ex animo & corpore, spectare animum, totumq; se ad illum, meliorem q; sui partem accommodare, spreta illa, quae tota dedita est desiderijs corporis explendis: omnis enim dissensio in hoc posita est. Cuius fuerit sententia illa tenera, mihi exploratum non est: plures enim auctores ipsius feruntur: citat ipsam auctor, vt hic, ita etiam in II. libro de arte dicendi. Respexisse etiam ad illam Horatium in ode ad Q. Hirpinum, cum cecinit. Quid aeternis, minorem. Consilijs animum fatigas. notum est, Aristoteles, cum quid de hoc sentiret, exposuisset, disserere contra illam incipiens, inquit, decere potius hominem, quantum res patitur, in ipsoque positum est, se immortalem reddere; cunctaque in vita facere, quae quadrent, respondeantque optimae ipsius parti, quam partem animi Aristoteles ornat, & quantum potest, laudat, docens ipsam, & si spectata ipsius tamquam mole pusilla est, vi tamen sua, & dignitate superare cetera omnia, quae sunt in homine, cui laudi ipsius addit, videri merito posse vnumquemque esse id ipsum, idest mentem & consilium.

Ἄτοπον οὖν γίνοιτ' ἄν, εἰ μὴ τὸν αὑτοῦ βίον αἱροῖτο, ἀλλά τινος ἄλλου: τὸ λεχθέν τε πρότερον ἁρμόσει καὶ νῦν: τὸ γὰρ οἰκεῖον ἑκάστῳ τῇ φύσει, κράτιστον, καὶ ἥδιστον ἐσθ' ἑκάστῳ: καὶ τῷ ἀνθρώπῳ δὴ ὁ κατὰ τὸν νοῦν βίος, εἴπερ μάλιστα τοῦτο ἄνθρωπος: οὗτος ἄρα εὐδαιμονέστατος.

Absurdum igitur foret, si non ipsius vitam expetat, sed cuiuspiam alius: atque id quod prius dictum est, congruet etiam nunc: quod enim aptum & accommodatum est vnicuique natura, optimum & iucundissimum est vnicuique: & homini igitur vita, quae sequitur mentem, siquidem maxime hoc est homo: haec igitur vita est beatissima.

CVM opinionem suam confirmasset, ac quid fieri in hoc opporteat, docuisset, nunc refellit iudicium illorum, qui aliter se gerunt, &, vt ait, eligunt aliam vitam, non veram, propriamque hominis, sed potius alterius cuiuspiam animantis: peccare igitur eos valde affirmat, ac rem prorsus absurdam facere, qui meliore relicta, deteriorem sequantur, & colant: repetit enim, ac reuocat huc, quod dixerat: conuenireque huic quoque loco tradit. Quod inquam aptum, accommodatumque est natura cuique, illud esse ipsi optimum, ac iucundissimum: vnde sequitur, vt vita, quae obtemperat rationi, sequiturque mentem tamquam ducem, sit ei optima, ac iucundissima, cum homo haec ipsa mens existimari maxime debeat, neque enim omnino mens est. Constituta autem iam vita, in contemplatione posita: tributoq; ipsi priore loco ac gradu dignitatis, maiore, concludit rationem praedicatq; de ipsa, eam esse beatissimam.

Δευτέρως δ', ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν: αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν ἐνέργειαι, ἀνθρωπικαί: δίκαια γὰρ καὶ ἀνδρεῖα καὶ τὰ ἄλλα, τὰ κατὰ τὰς ἀρετὰς, πρὸς ἀλλήλους πράττομεν, ἐν συναλλάγμασι, καὶ χρείαις, καὶ πράξεσι παντοίαις: ἔν τε τοῖς πάθεσι τὸ πρέπον ἑκάστῳ διατηροῦντες: ταῦτα δ' εἶναι φαίνεται πάντα ἀνθρωπικά.

Posteriore autem loco ea, quae proficiscitur ex alia virtute: functiones enim propriae ipsius munerum humanae sunt: iusta enim facta & fortia, & alia, quae propria sunt aliarum virtutum inter nos agimus in contractibus & vsibus & actionibus omnis generis, & in perturbationibus id quod decet vnicuique tribuentes: haec vtique perspiciuntur cuncta humana esse.

SECVNDVM locum. proximumque ipsi superiori tribuit alteri beatae vitae, quae proficiscitur ab alijs virtutibus, a moribus appellatis: cum illarum ipsarum vsus, operaque sint propria hominum, nec ortum ducunt regunturque a sapientia, verum a prudentia, quae moderatur ipsis; id quod probat inductione, nominatis factis duarum virtutum, idest iu-

stitiae ac fortitudinis: ceteris autem intellectis: huiuscemodi enim inquit, omnia gerimus inter nos, cum contrahimus aliquid, quod iustitiae proprium est, atque in alijs mortalium vsibus manemus: omniquedemum factorum genere occupamur inter nos. Adiungit etiam in motibus animorum idem nos custodire, cum extent virtutes, quae non factorum, sed motuum horum turbidorum mediocritates sint, quibus in omnibus ait, nos tantum tribuere debere, quantum decet: exempli causa non plus, aut minus irasci, quam res postulet, & iniuria, qua affecti fuimus: ἱκανῶς enim quod ait, accipio ποσῶς, addit autem haec omnia, quae exposuit a natura hominum proficisci, humanaque prorsus esse, nec quicquam pertinere ad alteram illam virtutem, ac vitam, in quam incumbimus similes Deo.

Ἔνια δὲ καὶ συμβαίνειν ἀπὸ τοῦ σώματος δοκεῖ, καὶ πολλὰ συνῳκειῶσθαι τοῖς πάθεσιν ἡ τοῦ ἤθους ἀρετή.

Quaedam autem a corpore quoque videntur exoriri, multisque modis affinis familiarisque motionibus animi morum virtus.

CVM de habitibus, motibusq; animorum disseruisset, ac virtutibus, quae inde proficiscuntur, tamquam ab animante, & vt composito ex animo, & corpore; nunc adiungit, extare quaedam, quae non a communi hoc manare videntur, sed ortum ducere a corpore, propriaque ipsius esse, non copulae, coagmentationisque superioris, quae & ipsa in humanis enumerari debere existimat: nec quicquam facere ad vitam occupatam in rebus contemplandis. Videtur autem intelligere, reperiri quosdam homines, qui natura procliues sunt ad temperantiam: alios, qui ad liberalitatem, & non nullos etiam, qui ad fortitudinem; quae cuncta proficiscuntur a corpore solo, accommodato factis illis gignendis ipsius temperamento; quod significat verbis, quae sequuntur: multis enim in rebus vsu venire inquit, vt virtus morum accommodata sit, affinisque motibus his turbidis.

Συνέζευκται δὲ καὶ ἡ φρόνησις τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ: καὶ αὕτη τῇ φρονήσει: εἴπερ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ κατὰ τὰς ἠθικάς εἰσιν ἀρετάς: τὸ δ' ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν, κατὰ τὴν φρόνησιν: συνηρτημέναι δ' αὗται καὶ τοῖς πάθεσι: καὶ περὶ τὸ σύνθετον ἂν εἶεν: αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ, ἀνθρωπικαί: καὶ ὁ βίος δὴ ὁ κατ' αὐτὰς, καὶ ἡ εὐδαιμονία: ἡ δὲ τοῦ νοῦ, κεχωρισμένη: τοσοῦτον γὰρ περὶ αὐτῆς εἰρήσθω: διακριβῶσαι γὰρ μεῖζον τοῦ προκειμένου ἐστί.

Copulata autem est prudentia cum virtute morum, atque ipsa cum prudentia: siquidem initia prudentiae se habent, vt virtutes vocatae morales: id autem, quod rectum est in morum virtute, ortum habet a prudentia: connexae autem hae sunt cum motibus turbidis, & circa iunctum concretumq́ ex animo & corpore sedem habent: virtutes autem compositi humanae sunt, & vita vtiq; quae geretur ex ipsis: eodemq́ pacto etiam beatitudo: quae autem mentis est, seiuncta est a corpore: tantum enim de ipsa dictum est: exquisite autem de ipsa aliquid tradere maius est, quam illud, quod modo nobis propositum est.

HOC etiam ad idem constituendum valet, quod videri aliquibus falso posset, alienum esse a vita posita in rebus agendis: iuuareque solum studium rerum contemplandarum, & ipsum quoque pertinere ad alteram vitam, atque id, quia prudentia, quae errorem hunc gignit, copulata est cum virtute morum, magnaque affinitas ipsis est inter se; ipsa enim quoque morum virtus eget prudentia: ambaeque studium suum ponunt in communi illo opere efficiendo. Auctor hoc comprobat, dicens; perspici posse hoc verum esse, quia initia prudentiae, quasi fundata sunt in virtutibus morum: indeque conflantur, eodemque pacto rectum moralium virtutum statuitur, definiturque a prudentia: hae autem inquit, morales inquam virtutes, aptae sunt, pendentque a motibus animorum, & in composito spectantur, non in altera ipsius parte: virtutes autem addit, compositi, iuncti inquam ex animo & corpore, quod restabat ad concludendum, sunt humanae, non caelestes, nec paene diuinae: eodemque pacto vita etiam, quae ducitur e ratione, naturaque ipsarum, & ipsa

quoque humana est: itidemque beatitudo, quae ipsi, praeclare actae, comitatur: contra autem air, & virtus, & vita, & beatitudo mentis, quae res nihil commune habent cum corpore, seiuncta est, remotaque prorsus a corpore. Post hoc ait, se existimare, quod de beatitudine hac praecepit, satis esse, conuenireque huic disciplinae de moribus: velle autem exquisite de ipsa praecipere, esse alius temporis: magisque arduum opus, quam id, quod sibi nunc proposuit.

Δόξειε δ' ἂν καὶ τῆς ἐκτὸς χορηγίας ἐπὶ μικρὸν, ἢ ἐπ' ἔλαττον δεῖσθαι τῆς ἠθικῆς: τῶν μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀμφοῖν χρεία, καὶ ἐξ ἴσου ἔστω: (εἰ καὶ μᾶλλον διαπονεῖ περὶ τὸ σῶμα ὁ πολιτικὸς, καὶ ὅσα τοιαῦτα) μικρὸν γὰρ ἄν τι διαφέρῃ: πρὸς δὲ τὰς εὐεργείας, πολὺ διοίσει: τῷ μὲν γὰρ ἐλευθερίῳ, δεήσει χρημάτων, πρὸς τὸ πράττειν τὰ ἐλευθέρια, καὶ τῷ δικαίῳ δὴ, εἰς τὰς ἀνταποδόσεις: αἱ γὰρ βουλήσεις, ἄδηλοι: προσποιοῦνται δὲ καὶ οἱ μὴ δίκαιοι βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν: τῷ ἀνδρείῳ δὲ, δυνάμεως: εἴπερ ἐπιτελεῖ τι τῶν κατ' ἀρετὴν, καὶ τῷ σώφρονι ἐξουσίας: πῶς γὰρ δῆλος ἔσται ἢ οὗτος, ἢ τῶν ἄλλων τις.

Uideretur autem & vbertate externa parum, aut certe minus quam ea, quam mores constant, egere: necessarijs enim rebus ambabus opus est: ponaturque aequaliter: (etsi enim magis elaborat in corpore, qui se ad remp. contulit, & in ijs, quae huiuscemodi sunt:) paruum enim quiddam referat: ad munera autem obeunda multum differet: liberali enim homini opus erit pecunia, ad gerenda munera, quae propria eius virtutis sint: & iusto vtique ad ea, quae acceperit, reddenda: voluntates enim animique obscuri sunt: fingunt autem & qui iusti non sunt, se velle res iustas agere: forti autem viro, opibus viribusque opus est, si velit efficere aliquid eorum, quae suae virtutis sint: & temperanti facultas, copiaque peccandi: quomodo enim aliter plane intelligi potuerit talis ne sit, siue alius quispiam e numero reliquorum.

CUM ostendisset iam, multisque argumentis probasset, anteponendam esse beatitudinem, quae posita est in contemplandis rebus admirabilibus, beatitudini illi, quae tota occupata est in rebus agendis: dignitatemque eius vitae, quantum locus hic patitur, declarasset, addit nunc, idem videri posse inde, quod haec vita paruis eget adiumentis externisque rebus ac paene nullis, cum altera multa, magnaque requirat. Cum autem de ea, quae versatur in contemplando seorsum pronuntiasset, parum ipsam egere extra se positis bonis, correxit aliquo modo sententiam hanc: addiditque, si non per se, suaque vi, si conferatur cum altera illa, quae a moribus conflatur, indeque laudem inuenit, ab vsu inquam optimo ipsorum, quae profecto plura, maioraque requirit, atque etiam varij generis · nam de ijs, quae vitae tuendae necessaria sunt, dicere non oportet: vno enim, eodemque pacto ipsis vtrique vitae opus est, nec tamen non, qui versatur in rep. plus curae, studijq; ponit in ipsis parandis: ornatuque omni: splendorem enim & cultum corporis elegantiorem requirit vita ante oculos posita, quam illa, quae potius fugit oculos multitudinis, de quo etiam M. Cicero in I. libro de officijs disputauit, cum domum etiam honestiorem, magnificamque prorsus postulare ipsam significasset: quae omnia indicantur a nostro verbis illis. Et quaecunque alia huiuscemodi sunt. Reperit tamen, quod prius dixerat, non magni omnino ponderis haec esse. Nam Epaminondas, ille Thebanus, clarus in primis imperator, & in omni parte reip: summa cum laude versatus, fertur & pauper, & tenui admodum victu contentus fuisse; Contra addit, in muneribus proprijs harum virtutum obeundis magnum interesse, id quod inductione probat: exemploque quattuor virtutum. Quomodo enim inquit homo liberalis, sine vi magna pecuniae poterit virtutem illam suam colere: eodemque pacto ait, viro iusto opus ipsa erit, vt valeat beneficia accepta compensare. Occurrit autem ei, quod contra diceretur ab aliquo: implere hos posse officium suum, tuerique personam illam, si ostenderint se paratos futuros fuisse hoc facere, nisi exilitas patrimonij impedisset, quod refellit, obscuras esse tradens & incertas hominum voluntates, cum illi etiam ipsi, qui ab omni parte iustitiae alieni sunt, aiant se velle, cupereque efficere, quae ab ea virtute expectantur. Idem quoque in forti viro testatur: neque enim statim, vt praeditus est aliquis

aliquis hac virtute, moliri potest fortia facta, sed eget viribus, ac copijs. Temperantem etiam intelligi non posse affirmat, nisi facultatem nactus peccandi, a scelere, flagitioque sibi temperarit: idem etiam vsu venire ceteris tradit, qui aliter, sineque operibus intelligi nequeant, quales vere sint.

Ζητεῖται δὲ, πότερον κυριώτερον τῆς ἀρετῆς ἡ προαίρεσις, ἢ αἱ πράξεις, ὡς ἐν ἀμφοῖν οὔσης: τὸ δὴ τέλειον δῆλον, ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη: πρὸς δὲ τὰς πράξεις πολλῶν δεῖται, καὶ ὅσῳ ἂν μείζους ὦσι καὶ καλλίους, πλειόνων: τῷ δὲ θεωροῦντι, οὐδενὸς τῶν τοιούτων, πρός γε τὴν ἐνέργειαν, χρεία: ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ ἐμπόδιά ἐστι, πρός γε τὴν θεωρίαν: ᾗ δὲ ἄνθρωπός ἐστι καὶ πλείοσι συζῇ, αἱρεῖται καὶ τὰ κατ' ἀρετὴν πράττειν: δεήσεται οὖν τῶν τοιούτων πρὸς τὸ ἀνθρωπεύεσθαι.

Quaeritur autem, vtrum in virtute exprimenda maiorem vim habeat electio, siue actiones, tanquam ipsa in ambabus his rebus maneat: id sane, quod perfectum est, in ambabus his rebus consistere perspicuum est: ad res autem agendas, multis opus est, & quanto maiores fuerint & honestiores actiones ipsae, tanto pluribus: ei autem, qui contemplatur, nulla rerum harum opus est ad munus ipsius obeundum: quin potius, vt ita loquar, ad res vtique cognoscendas, impedimento sunt: qua vero homo est, & statuit cum pluribus viuere, deligit sibi agenda, quae virtutis sunt: egebit igitur huiuscemodi ad consuetudinem hominum colendam.

NACTVS occasionem hanc, dicit solere quaeri, vtrum duorum horum magis proprium sit virtutis, maioremque vim habeat ad eam declarandam voluntas inquam electioque, siue facta, quae inde proficiscuntur, tamquam in ambobus his ipsa maneat: nec possit altera rerum harum, sine altera plenam ipsam absolutamque reddere; distinguit igitur haec accuratus scriptor: traditque in vtraque harum rerum uim magnam esse, quae tamen variatur, variatis partibus, ac temporibus. Primum igitur inquit, si integrum ac perfectum vndiq; opus cogites: tibique proponas, non est dubium, quin ambo haec concurrere debeant, & animus enim paratus semper, instructusque ad opera virtutis molienda requiritur; & facta praeterea, quae respondeant ipsi, exiguntur. Vt ad facta autem perueniatur, multa praeterea postulantur, quae variari etiam dicit: pluraque aut pauciora esse tradit, pro ratione, naturaque factorum illorum, ita vt quanto maiora, honestioraque facta ea futura sint, in quae incumbitur, tanto maiore apparatu opus futurum: illi vero, qui vitam colit in reconditis rebus naturae obscuris, causisque earum adferendis positam, nullis harum rerum opus est ad munus illud obeundum, contemplandumque: quin potius addit, vbertas ipsarum impedit: cogitque inde saepe auocare animum; quod si fit, spectetur vt homo, & qui cum alijs viuat, frequenterque coetus hominum, aliter se res habebit: superior enim ille exuit uitam humanam, ac se, quantum potuit, similem Deo reddidit; hic vero facta virtutis obibit, quae declarata sunt, extra se positis rebus egere: quare inquit sine praesidijs virtutum commode ea administrare non poterunt; ita igitur quomodo nos sentire de hoc oporteat, declarauit, & scrupulum, quem monstrauit, euellit. Quod dixit, impedimenti potius aliquid adferre, quam commodi, opisque, vitae θεωρητικῆς, amplitudinem patrimonij, exemplo Democriti, verum esse perspicitur, quem veteres omnes memoriae prodiderunt spreuisse fructus agrorum, & amplas fortunas, relictas ipsi a patre, aut, si non spreuisset, consumpsisse in longinquis terris lustrandis, inflammatum desiderio scientiarum percipiendarum: id quod M. Cicero etiam inquit, idem probare volens, his verbis. Aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros & patrimonia sua reliquissent, huic discendi, quaerendique diuinae delectationi toto se animo dedidissent. Hoc ipsum etiam memoriae prodidit Plutarchus in Pericle de Anaxagora, qui, quod M. Cicero de ambobus protulit, de illo solo edidit; declarare volens, quid ei persuadere potuisset, vt contemneret patrimonium: inquit enim hoc ipsum fecisse ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ, καὶ μεγαλοφροσύνης, quo etiam in loco perspicitur, grauem illum scriptorem sensisse cum nostro de discrimine duarum harum inter se vitarum, quare vna paruo contenta esset, altera vero mul-

tis re-

ris rebus egeret, vt muneribus suis fungi posset: ipse enim quoque diligenter de hoc disputauit, & causas etiam huius rei attulit.

Ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, ὅτι θεωρητική τις ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἐντεῦθεν ἂν φανείη: τοὺς θεοὺς γὰρ μάλιστα ὑπειλήφαμεν μακαρίους, καὶ εὐδαίμονας εἶναι: πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα: ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους; ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ, καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν: ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ᾽. εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον: αἱ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας: διεξιοῦσι δὲ πάντα, φαίνοιτ᾽ ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν.

Perfectam autem beatitudinem esse functionem quandam, positam in contemplando, hinc etiam perspici potest: deos enim maxime censemus esse beatos: actiones autem quales ipsis tribuere opus est? vtrum iustas? an ridiculi esse apparebunt, permutantes inter se res, & deposita reddentes, & cetera, quae huiuscemodi sunt seruantes: an fortes? quod res formidolosas non fugiant; & periculis se obijciant propter honestatem: an liberales? cui autem pecuniam dabunt? absurdum autem, si erit ipsis nummus, siue quippiam aliud tale: si autem temperantes, quid vtique essent? an grauis & importuna haec laus foret? neque enim habent prauas cupiditates: persequentibus autem cuncta, apparerent, quae faciunt ad actiones, parua & indigna Dijs.

IDEM probat hoc etiam, satis firmo, argumento, anteponendam inquam esse vitam in contemplando positam, vitae, quae tota dedita est rebus agendis: inquit igitur, plenam, absolutamque beatitudinem esse, quae tota dedita est rebus obscuris accurate videndis, causisq; ipsarum cognoscendis, hinc etiam facile intelligeretur: Deos enim in primis, conceptum animo habemus, firmiterque credimus, beatos esse: videre igitur oportet, quam potissimum vitam ipsis tribuamus: neque enim ipsos otiosos esse, inertesque existimandum est, quod ipse infra testatur. An igitur inquit iustitiam colere ipsos dicemus? quod non cadere in Deos immortales videtur: spectaculo enim mortalibus forent, planeque irriderentur, si in permutationibus iustos se praeherent, ac commissum aliquid suae fidei, depositumque redderent. An addit, postquam perspectum est, has minime conuenire diuinae naturae, tribuemus ipsis facta fortitudinis? quod magno animo sustineant casus grauium periculorum, nec ipsis deterreantur, vicinis sibi atque instantibus, dignitatis causa. An, his quoque relictis, inquit liberalitatis muneribus ipsos fungi dicemus? quod ipsum etiam alienum esse a persona eorum docet: cui enim inquit dabunt? nam sui generis naturae, diuinaeque non egent rebus vllis: neque Dij pecuniam habent, huiuscemodique aliquid, quod possit esse materia liberalitatis. Adiungit etiam ipsos multum dignitatis suae amissuros, si temperantes dicerentur: hocque potius notam ipsis inureret, quam laudis aliquid adferret: quod si inquit, facta reliquarum moris virtutum euoluemus, nullo negotio cognoscemus, ipsa tenuia esse, atque indigna Dijs immortalibus. M. quoq; Cicero eundem hunc locum persecutus est in III. libro de Natura Deorum, qui tamen eripuit ipsis vsum etiam aliarum virtutum, idest rationis: nam quod ad has morum pertinet, tres, & ipse easdem appellauit cum his nostri auctoris, & ijsdem paene argumentis, non cadere in Deū
„ significauit: ait enim. Nam iustitia, quae suum cuique distribuit, quid pertinet ad Deos?
„ hominum enim societas, & communitas, vt vos dicitis, iustitiam procreauit: temperantia
„ autem constat ex praetermittendis voluptatibus corporis, cui si locus in caelo est, est etiam
„ voluptatibus: nam fortis Deus intelligi qui potest? in dolore? an in labore? an in pericu-
„ lo? quorum Deum nihil attingit.

Ἀλλὰ μὴν ζῆν τε πάντες ὑπειλήφασιν αὐτοὺς, καὶ ἐνεργεῖν ἄρα: οὐ γὰρ δὴ καθεύδειν ὥσπερ τὸν Ἐνδυμίωνα: τῷ δὴ ζῶντι, τοῦ πράττειν ἀφῃρημένῳ: ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦ

ποιεῖν,

ποιεῖν, τί λείπεται πλὴν θεωρίας; ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια, μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη: καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δὴ ἡ ταύτῃ συγγενεστάτη, εὐδαιμονικωτάτη.

Quin etiam viuere omnes existimauere ipsos, fungi igitur aliquo munere: neque enim decet ipsos dormire, quemadmodum Endymionem: viuenti igitur; eodemq́ orbato rebus agendis, magisq́ adhuc efficiendis, quid reliqui est, nisi contemplatio? quapropter functio Dei, quae beatitudine antecellit, sita in contemplatione existimari debet, & humanarum actionum ea, quae huic maxime affinis est, beatissima est.

Restabat ostendere, Deos agere aliquid: nam si vita orbati fuissent, non oportuisset quaerere, quae sua, ac propria ipsorum vita foret; quod constituit, affirmans iudicio & consensu omnium mortalium Deos viuere, quo concesso. sequitur illos agere aliquid: neque enim vita manere videtur posse sine actione aliqua; qui enim inquit, putaret, Deum perpetuo dormire, veluti fabulae ferunt Endymionem? vitae autem, quae careat actione omni virtutis, ac praeterea remota sit a moliendis operibus artium, a quibus magis remotam esse vitam Deorum existimandum, quid facere inquit, restat, nisi contemplari: quare, concludens, functio operaque Dei, quae praestat reliquis studijs, functionibusque, posita in contemplatione erit, atque humanarum omnium actionum ea, quae maxime affinis huic est, ac proxime ad ipsam accedit, ipsa quoque maxime beata, ac magis, quam reliquae inferiores, efficere hominem beatum poterit. Endymionis etiam exemplo visum fuisse M. Ciceronem, cum longum somnom ostendere vellet, notum est.

Σημεῖον δὲ καὶ τὸ, μὴ μετέχειν τὰ λοιπὰ ζῷα εὐδαιμονίας, τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐστερημένα τελείως: τοῖς μὲν γὰρ θεοῖς πᾶς ὁ βίος μακάριος: τοῖς δ' ἀνθρώποις, ἐφ' ὅσον ὁμοίωμά τι τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπάρχει: τῶν δ' ἄλλων ζῴων οὐδὲν εὐδαιμονεῖ: ἐπειδὴ οὐδαμοῦ κοινωνεῖ θεωρίας.

Signum autem huius rei etiam est, quod ceterae animantes participes non sunt beatitudinis, cum orbatae sint penitus hac ipsa muneris functione: Dijs enim omnis vita beata: hominibus autem, quatenus imago quaedam inest illis huiuscemodi functionis: reliquorum autem animalium nullum beatam vitam degit, quia nullam in partem particeps est contemplationis.

Argumentatur a signo: atq; eo, quod sequitur: inquit enim, perspicuum etiam esse posse, functionem hanc causam esse beatitudinis: indeque etiam cognosci anteponendam vitam, in ea occupatam, vitae, quae versatur in rebus agendis, quia ceterae animantes expertes sunt vitae beatae, cum nequeant fungi hoc munere: funditusque orbatae sint facultate res obscuras animo videndi. Adiungit autem hominem interiectum esse, quod ad hoc pertinet, & quasi in medio situm Deorum ac beluarum, eum Dij perpetuo munus hoc obeant, nec vmquam cessent contemplari aliquid dignum sua natura: ideoque beati sint: hominibus vero comitetur hoc quantum simulachrum aliquod ipsis adest huius functionis: reliquarum animantium nullam beatam vere vocari posse, cum nullam in partem cadat in ipsam functio haec mentis: neque participes ipsae sint contemplationis rerum.

Ἐφ' ὅσον δὴ διατείνει ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαιμονία: καὶ οἷς μᾶλλον ὑπάρχει τὸ θεωρεῖν, καὶ εὐδαιμονεῖν, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρίαν: αὐτὴ γὰρ καθ' αὑτὴν τιμία: ὥστ' εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία, θεωρία τις.

Quatenus igitur extenditur contemplatio, eatenus & beatitudo: & quibus magis data est contemplandi facultas, iisdem etiam beatam vitam degendi, non ex accidenti, sed studio illius contemplationis: ipsa namq; per semet ipsam honore digna est. Quapropter esset vtique beatitudo contemplatio quaedam.

Con-

Concludit, hoc etiam pacto beatitudinem esse contemplationem quandam idest rerum maximarum, atque optimarum: ait enim quantum progreditur dilataturque contemplatio haec, tantum porrigi beatitudinem: cunctisque naturis, quibus tributa est contemplatio, iisdem etiam tributam, concessamque esse vitam beatam: cumque conuenire ipsis in finibus ostendisset, addit idem etiam fieri seruatique in magnitudine, mensuraque, vt maior scilicet beatitudo consequatur maiorem accuratioremque inuestigationem rerum, quod fieri dicit non temere, neque fortuito, sed vi ipsins, operaque contemplationis, cum suo nomine studiosa sit, atque omni honore digna. Concludit post hoc statim, quod dictum est.

Δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας, ἀνθρώπῳ ὄντι: οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὸ θεωρεῖν, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ σῶμα ὑγιαίνειν, καὶ τροφὴν, καὶ τὴν λοιπὴν θεραπείαν ὑπάρχειν.

Opus autem erit externa quoque prosperitate, cum sit homo: non enim semetipsa contenta est natura ad contemplandum, sed oportet & corpus valere, & cibum, & reliquum cultum adesse.

Docet huic magnanimo viro, & inflammato amore sapientiae, opus tamen fore rebus quibusdam extra se positis & prosperitate, quibus rebus penitus nudatus, commode non posset munus suum explere: cogitare enim inquit oportet, ipsum hominem esse, & imbecillae condicionis: neque enim inqnit, natura nobis cuncta suppeditat, quae requiruntur ad res contemplandas, vel potius sine quibus in hoc praeclarum munus toto animo incumbere non possemus. In exponendis autem illis, primum nominat sanitatem corporis, quod tamen bonum extra positum non est, & vt hanc, ita etiam cibum, quo alatur, & reliqua, quae ad cultum corporis requiruntur, vt domicilium, quo se conferat foedis tempestatibus, ac vestimenta: vnde etiam fertur, Franciscum Petrarcham Ioanni Boccacio, pauperi homini, dilargitum fuisse pelliceam vestem, qua posset frigus a se depellere: illa autem vix videntur carere posse studiosi litterarum, artiumque liberalium.

Οὐ μὴν οἰητέον γε πολλῶν καὶ μεγάλων δεήσεσθαι τὸν εὐδαιμονήσοντα, εἰ μὴ ἐνδέχεται ἄνευ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, μακάριον εἶναι: οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τὸ αὔταρκες, οὐδ' ἡ κρίσις, οὐδ' ἡ πρᾶξις: δυνατὸν δὲ καὶ μὴ ἄρχοντα γῆς καὶ θαλάττης, πράττειν τὰ καλά: καὶ γὰρ ἀπὸ μετρίων δύναιτο ἄν τις πράττειν κατὰ τὴν ἀρετήν: τοῦτο δ' ἔστιν ἰδεῖν ἐναργῶς: οἱ γὰρ ἰδιῶται τῶν δυναστῶν οὐχ ἧττον δοκοῦσι τὰ ἐπιεικῆ πράττειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον: ἱκανὸν δὲ τοσαῦθ' ὑπάρχειν: ἔσται γὰρ ὁ βίος εὐδαίμων, τοῦ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐνεργοῦντος.

Non tamen putandum est, multa & magna necessaria ipsi fore, qui beatus futurus sit, si vsu non venit, vt quispiam sine bonis positis extra nos beatus sit: non enim in nimia copia, quod satis sit, positum est, neq; existimatio, neque actio: fieri autem potest, vt aliqui, etsi non habent imperium maris ac terrae, gerant res honestas: nam mediocribus etiam fortunis ornatus valeret aliquis agere, quae virtutis propria sunt: hoc autem licet plane videre: priuati enim homines non minus quam principes ciuitatum videntur gerere res probas, & omni laude dignas, immo etiam magis: satis namque est huiuscemodi inesse: erit autem vita beata eius, qui fungatur muneribus virtutis.

Liberat nos magna parte illarum curarum, quas abesse penitus non posse significarat a vita etiam posita in contemplando; etsi enim ipsae necessariae sunt, modicae tamen illae satis erunt; inquir igitur. Non tamen putandum est, eum multis, & magnis abundatnrum, qui beate victurus sit: etsi affirmauimus sine externis bonis non posse quempiam beatum esse; neque enim in vbertate, & copia nimia bonorum manet, suis rebus contentum esse, & quantum satis sit eorum tenere: neque inde existimare de vita beata, neqne sine

ipsis

ipsis aliquis etiam non valet agere aliquid honeste; amplificat autem sententiam hanc, & tamquam irridet, dicens. Fieri enim potest, vt aliquis, qui terrarum ac maris imperium non habeat, agat tamen, quae honesta sunt, & multum dignitatis in se habeant: paruis enim praesidijs inquit, aliquis vsus, gerere potest, quae propria virtutis sunt, quod confirmare, ac verum esse ostendere volens, ad exempla confugit: cum enim primum id perspici posse dixisset, ac plane cognosci, ita se habere, e vita priuatorum hominum, factisq; ipsorum, collatis cum factis principum virorum, & qui summam potestatem habent in aliqua gente. Se ita sentire, quemadmodum hic facit, de hominibus, qui apta materia sunt ad consequendam vitam beatam, praedicauit etiam Solon in elegia quadam sua, versu hoc, qui valde notus, & celeber est. πολλὰ μίσουσι κρίσαι, μίσεις ἦι λα ἐν πόλῃσι ἴναι. postea vtitur auctoritate quorundam, qui sapientes sunt habiti. inquit igitur, priuatos homines non minus se moderate gerere, quam principes viri, ac reguli faciant, sed potius magis operam dare rebus honestis, ac studijs bonarum artium. Quare concludit, satis esse tot possidere, quot oporteat, expleantque condicionem suam: neque enim vita beata e diuitijs, opibusque ponderatur, sed e factis virtutis.

Καὶ Σόλων δὲ τοὺς εὐδαίμονας ἴσως ἀπεφαίνετο καλῶς, εἰπὼν μετρίως τοῖς ἐκτὸς κεχορηγημένους: πεπραγότας δὲ τὰ κάλλιστα ὡς ᾤετο, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως: ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους πράττειν, ἃ δεῖ.

Et Solon etiam beatos viros fortasse significat recte, qui dixit mediocriter bonis externis instructos, & qui egerint ea, quae sunt agenda, vt ille putabat, vixerintque temperanter: contingit enim mediocres fortunas tenentes agere, quae oportet.

CONSTITVIT, quod sentit de hac re, iudicium & auctoritatem sapientum sequutus, qui & ipsi videntur existimasse, necessarium nullam in partem esse amplum admodum patrimonium, aut imperium, ad beatitudinem gignandam, hominibusque comparandam, id quod elicit e vocibus ipsorum. Primum igitur Solonem, inquit, videri beatum virum informare, cum ait, mediocriter homines copijs externis instructos, & qui in vita gesserint res honestas, ijdemque vixerint temperanter: quare Aristoteli visum esse ipsum laudare; recteque sensisse, reddita ratione suae iustae de illo laudis, existimare; inquit enim fieri posse, vt qui medioeres fortunas habeant, praestent, quae rectum est. Nam quod addidit Aristoteles. Vt ille putauit, arbitror ostendere, non omnino ipsum probare iudicium Solonis, qui voluerit nimis tenues, & obscuros homines esse participes tanti boni, & quales demum significauit in sermone illo cum Lydorum rege, adstante vafro homine, Aesopo, qui ipsum, vt nimis liberum, accusauit: admonuitque, vt cum regibus & opulentis viris cautius loqueretur, & sane videtur Aristoteles requirere in illa vita splendoris aliquid, ac dignitatis & si ingentes diuitias, & regna nihil ipsam iuuare affirmat. Non possum autem probare sententiam Lambini, qui penitus contempsit hanc lectionem, nec dignam, de qua declaranda curam aliquam susciperet, existimauit.

Ἔοικε δὲ καὶ Ἀναξαγόρας, οὐ πλούσιον, οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν εὐδαίμονα, εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἂν θαυμάσειεν, εἴ τις ἄτοπος φανείη τοῖς πολλοῖς: οὗτοι γὰρ κρίνουσι τοῖς ἐκτὸς, τούτων αἰσθανόμενοι μόνων.

Videtur autem & Anaxagoras, non diuitem, neque regulum aliquem existimare beatum esse, qui dixit, se miraturum non esse, siquidam absurdus homo videretur multis: hi namque existimant, spectatis rebus externis, has tantum sentientes.

E voce, quam ille edidit, videri posse ait, Anaxagoram quoque existimasse, non esse beatum diuitem omnem, & principem ciuitatis, quemadmodum imperita multitudo censet: cum enim ex eo quaesitum foret, quem vellet beatum esse, respondit se, si sensum suum aperiret, & tamquam digito ipsum monstrare vellet, eum indicaturum esse, qui fortasse

rasse a ceteris haberetur insulsus & absurdus homo: quod si fieret, nihil id sibi admirationis allaturum, cum videat opinionem suam de ipso tantopere a sententia reliquorum discrepare. Hoc igitur est, quod Aristoteles significare voluit, in quo Argyropylus lapsus fuisse videtur, qui tamen error fluxit a Graeco expositore: ille enim ipsum sequitur, putauitque, ita de se Anaxagoram locutum: ostendereque se stultum habitum iri a multitudine, quia neglecta re familiari incumberet in studium inutile: neque enim vsquam hoc legitur, contemptum fuisse, & ludibrio habitum doctissimum hunc, & maximi ingenij virum: verum autem esse, quod dixi, perspicitur ex verbis Aristotelis ipsius, qui in primo libro de moribus ad Eudemum, idem hoc apertius significauit, cuius verba ponam, vt res omnino plana sit. Ἀναξαγόρας μὲν, ὁ Κλαζομένιος, ἐρωτηθεὶς, τίς ὁ εὐδαιμονέστατος, οὐθεὶς εἶπεν, ὧν σὺ νομίζεις, ἀλλ᾽ ἄτοπος ἄν τίς σοι φανείη. Supersedebo tamen ijs, quae postea addidit, opinionem ipsius, ac vocem laudans, cum praeclare Anaxagoras videret, cum quo homine loqueretur.

Συμφωνεῖν δὲ τοῖς λόγοις ἐοίκασιν αἱ τῶν σοφῶν δόξαι: πίστιν μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχει τινά: τὸ δ᾽ ἀληθὲς ἐν τοῖς πρακτοῖς ἐκ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου κρίνεται: ἐν τούτοις γὰρ τὸ κύριον: σκοπεῖν δὲ τὰ προειρημένα χρὴ, ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον ἐπιφέροντας: καὶ συναδόντων μὲν τοῖς ἔργοις, ἀποδεκτέον: διαφωνούντων δὲ, λόγους ὑποληπτέον.

Conuenire autem rationibus his videntur opiniones sapientum: continent igitur huiuscemodi quoque quippiam, quod ad fidem faciendam valeat: veritas autem in rebus agendis ex operibus ac vita existimatur: in his enim manet quod firmum, ac ratum est: attendere autem oportet ea, quae ante dicta, ad opera, vitamq; referentes, & cum ipsa operibus conueniunt, decet ea probare: cum vero dissident, verba existimandum esse.

AD extremum auctor inquit, facere cum argumentis suis, disputationeque, de hoc habita, sententias sapientum virorum, vt exemplo duorum, quos nominauit, demonstratum est. Cum igitur testimonio, vocibusque duorum sapientum & doctorum virorum comprobasset, quod antea rationibus demonstrarat de vita beata, videretque non omnino firmas esse has auctoritates, docet, non esse, quibus ipse vsus est, repudiandas, cum vita ipsorum, factaque responderint vocibus, ac sententijs: quod cum non contingit; concedit, ipsas nullius momenti esse ad fidem faciendam, quia veritas in rebus agendis spectatur ex factis vitaque, non ex verbis, cum in ipsis robur maneat, ac firmitas: erudire autem nos voluit, & tradere, quomodo voces has perpendere debemus, aitque ipsas esse comportandas ad opera, vitamque eorum, qui illas ediderunt, & cum ipsa conferendas, cumque inuentae fuerint conuenire ipsis, tunc esse recipiendas: cum vero discreparint, esse abijciendas, atque inanes, fabulasque putandas, exempli causa, siquis foret, qui in omni sua vita commendaret castitatem, esseque illam custodiendam affirmaret: idem autem luxuriae pareret, quid ille faceret, non quod loqueretur, animaduertendum. Non aduersatur autem hoc sententiae nostri conseruatoris, vt falso aliquis putaret, id quod admonet etiam Argyropylus.

Ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν, καὶ τοῦτον θεραπεύων, καὶ διακείμενος ἄριστα, καὶ θεοφιλέστατος ἔοικεν εἶναι: εἰ γάρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν γίνεται, ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἴη ἂν εὔλογον χαίρειν τε αὐτοὺς τῷ ἀρίστῳ καὶ τῷ συγγενεστάτῳ: τοῦτο δ᾽ ἂν εἴη ὁ νοῦς, καὶ τοὺς ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτο καὶ τιμῶντας, ἀντευποιεῖν: ὡς τῶν φίλων αὐτοῖς ἐπιμελουμένους, καὶ ὀρθῶς τε καὶ καλῶς πράττοντας: ὅτι δὲ ταῦτα πάντα τῷ σοφῷ μάλιστα ὑπάρχει, οὐκ ἄδηλον: θεοφιλέστατος ἄρα: τὸν αὐτὸν δ᾽ εἰκὸς, καὶ εὐδαιμονέστατον: ὥστε κἂν οὕτως εἴη ὁ σοφὸς μάλιστ᾽ εὐδαίμων.

Qui autem, vt iubet mens, se gerit in vita obeunda, atque hanc colit, optimeq; affectus est, is carissimus Deo existimandus est esse: si namq; cura aliqua suscipitur a Dijs rerum humanarum, quemadmodum videtur, consentaneum etiam

foret gaudere ipsos re optima, sibiq́ maxime affini: hoc autem esset mens, atque eos, qui diligunt maxime hoc, atque honorant, compensare, vt qui curam gerant rerum ipsis amicarum, & recte, honesteq́ se gerant: haec autem omnia sapienti viro maxime inesse, non est obscurum: carissimus igitur Deo erit: eundem autem verisimile est, beatissimum quoque esse. Quapropter hoc etiam pacto sapiens maxime beatus.

INFLAMMAT nos vehementer auctor ad hanc vitam colendam, ostendens eximia bona, vel diuina potius, quae inde capiemus, si obtemperare ipsi voluerimus, & quibus nullum maius cogitari potest: atque impetrari ab hominibus: inquit igitur in extremo hoc, vt videri poterat, huius operis, exacuens nos & acerrimum stimulum mortalibus admouens. Qui autem cuncta gerit in vita ex praeceptis mentis, atque hanc colit; optimeque affectus animo est, existimari potest carus dijs esse, atque ab ipsis maxime diligi, quod probat hoc pacto: si enim inquit suscipitur aliqua cura de rebus humanis a dijs, vt saoe videtur; probabile etiam esset, gaudere ipsos optimo omnium; sibique maxime cognato ac propinquo, quod profecto nihil aliud est, nisi mens. Post hoc addit, consentaneum etiam esse, deos ipsos homines eos, qui maxime diligunt atque honorant hoc, quod optimum appellauit, idest mentem, munerari, ac beneficio aliquo compensare, quia fouent, coluntque rem sibi gratam, & acceptam: hoc enim vnum est eorum, quae hortantur deos ad ipsos amplexandos. alterum, quod recte se gerunt in hac vita, atque honeste: quid enim praeclarius, ac maiore laude dignum mortales facere possunt, quam diligere, ac fouere quod optimum in ipsis est, cuncta vero haec requiri in sapiente, atque ab eo abesse non posse perspicuum esse inquit. Quare statim concludit carissimum ipsum Deo esse, vnde etiam verisimile inquit Argyropylus, an quod supra dicit auctor, recte, atque honeste agentes, transferri possit ad alteram vitam, ne videatur ipsam exclusisse, quod non placet, ac nimis durum videtur: si enim eam quoque, quae tota versatur in rebus gerendis, dissimilisque admodum est, intelligere voluisset, verisimile non est, vno tantum verbo eam indicaturum fuisse, quod verbum commune ipsi est cum vita posita in contemplando. πράξεις enim quoque munera ipsius vocari possunt, vt videtur supra Aristoteles locutus. Praeter quam quod totus modo occupatus est in altera celebranda.

Ἆρ' οὖν, εἰ περί τε τούτων, καὶ τῶν ἀρετῶν: ἔτι δὲ καὶ φιλίας, καὶ ἡδονῆς, ἱκανῶς εἴρηται τοῖς τύποις, τέλος ἔχειν οἰητέον τὴν προαίρεσιν; ἢ καθάπερ λέγεται, οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς πρακτοῖς τέλος τὸ θεωρῆσαι ἕκαστα καὶ γνῶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πράττειν αὐτά: οὐδὲ δὴ περὶ ἀρετῆς ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλ' ἔχειν, καὶ χρῆσθαι πειρατέον, ἢ εἴ πως ἄλλως ἀγαθοὶ γινόμεθα.

Numquid igitur, si & de his, & de virtutibus: praeterea autem & de amicitia, & voluptate satis dictum est, quod ad formas pertinet, finem adeptum esse, quod nobis propositimus, putandum est? an, vt fertur, non est in rebus agendis finis, singula contemplari & cognoscere, sed potius gerere ipsas: neque igitur de virtute satis est intelligere, sed tenere, atque vti ipsis enitendum est, vel si alia quapiam ratione probi viri reddimur.

NON omnino sine causa putasset aliquis, hunc terminum esse librorum de moribus: peruentumque iam esse ad extremum huius operis: quippe cum, vt ipse ostendit, exposuerit partes ipsius cunctas, vt disciplina haec requirit, quas partes ipse nominat. Eripit igitur hunc errorem illis. ac monstrat, quae res ipsos induxerit, qui ita existiment: neque enim sciebant, qui verus finis est horum librorum: quodque consilium fuerit auctoris, cum puram quandam vitam hominibus perpoliendamque susceperit: inquit enim, satis non esse haec tenere, & vitia, ac virtutes cognitas habere: in rebus enim gerendis, & doctrina, quae traditur de vita & moribus, finis non est videre haec, & cognoscere, sed potius gerere ipsa, & administrare; quare inquit, eodem pacto de virtute ipsa putandum est, satis non esse intel-

ligere, sed habere, tenereque ipsam oportet: totoque pectore hoc eniti opus est, aut si qua aliqua ratio est, qua possimus probi fieri.

Εἰ μὲν οὖν ἦσαν οἱ λόγοι αὐτάρκεις πρὸς τὸ ποιῆσαι ἐπιεικεῖς, πολλοὺς ἂν μισθοὺς, καὶ μεγάλους δικαίως ἔφερον, κατὰ τὸν Θέογνιν, καὶ ἔδει ἂν τούτους πορίσασθαι: νῦν δὲ φαίνονται προτρέψαι μὲν καὶ παρορμῆσαι τῶν νέων τοὺς ἐλευθερίους, ἰσχύειν: ἦθος τε εὐγενὲς, καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον, ποιῆσαι ἂν κατακώχιμον ἐκ τῆς ἀρετῆς: τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδυνατεῖν πρὸς καλοκαγαθίαν προτρέψασθαι: οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ: οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας: πάθει γὰρ ζῶντες τὰς οἰκείας ἡδονὰς διώκουσι, καὶ δι' ὧν αὗται ἔσονται: φεύγουσι δὲ τὰς ἀντικειμένας λύπας: τοῦ δὲ καλοῦ, καὶ ὡς ἀληθῶς ἡδέος, οὐδ' ἔννοιαν ἔχουσι, ἄγευστοι ὄντες.

Si igitur verba satis fuissent ad efficiendos homines moderatos, Multas vtique mercedes & magnas merito reportassent, vt censuit Theognis, & oportuisset vtique has parare: nunc autem perspiciuntur, illa quidem hortari & inflammare valere e numero adolescentium eos, qui ingenui sunt, naturamq; generosam, ac vere studiosam dignitatis, correptam reddere amore virtutis: tardos autem, quales multi sunt, neque ad honesta studia adhortari: neque enim hi natura facti sunt ad pudori obsequendum, sed metui; neque temperare sibi a rebus improbis propter turpitudinem, sed propter timorem legum: nam cum seruiant in vita motibus animi turbulentis, suas ac proprias voluptates sectantur, atque eas res, vnde hae pariuntur: fugiunt autem contrarios ipsis dolores: honesti autem ac verae iucunditatis nullam cogitationem in animo habent, cum eam ne gustauerint quidem vmquam.

SIGNIFICAT, non tantam vim ac potestatem positam esse in verbis atque in oratione, vt ope ipsorum homines probi efficiantur, a seque omnem maculam ac vitium abstergant: exponit autem hoc suauiter, ita tamen, vt cum venustate sermonis, auctoritatis etiam non parum admixtum sit in sententia grauis poetae, qui & ipse plurimum studij posuisset in perpolienda vita humana, & a grauibus culpis ipsa vindicanda: is autem est Theognis, cuius etiam paruum poema in manibus est, quod optimarum sententiarum plenum est. Totam autem eius loci sententiam exprimam. Si Aesculapij liberis medicis Deus potestatem dedisset, vt sanarent morbos animorum ac vitia, vt corporis scilicet curant, multas & magnae mercedes domum comportassent. Aristoteles contentus fuit inferiore versiculo, qui minor est: inseruitque in ipsum aduerbium δικαίως, pentameter, quem dixi, est, cum appendice est: & sane addit Aristoteles, oportuisset mortales praetia haec ipsis praebere: nunc autem inquit, postquam hoc verbis, documentisque concessum non est, aliam rationem ineundam esse: declarat autem, quid verba moliri valeant: neque enim praecepta optima non prosunt: esse vero hoc inquit, quod valent hortari, atque excitare ad virtutem colendam, non omnes sane adolescentes, sed ingenuos tantum: indolemque, ac naturam nobilem, veraeque dignitatis studiosam: ingeniumque tale inflammare desiderio virtutis, quos, quemadmodum iuuare ipsa posse affirmat, ita contra dissimiles superioribus, quales multi sunt, non posse illa narrat, ad honesta facta impellere; cuius etiam suae sententiae rationem reddit: neque enim illi tales nati sunt, vt pudori pareant, sed metui: neque sibi temperant ab improbis factis propter turpitudinem, sed formidine paenae: cum enim totos se tradant in vita motibus animorum explendis, sectantur voluptates corporis, & vnde ipsae manant, illa ipsa amant: vitant autem cuncta, vnde oppositae ipsis aegritudines doloresque nascuntur: dignitatis autem inquit, atque eius, quod solidam voluptatem, ac veram gignat, ne vmbram quidem vmquam viderunt, cogitaruntque aliquid de ipsa, vt qui ieiuni ipsius sint. Quos quasi inquit, non verbis; sed verberibus coercendos, qui semina nulla in se habent virtutis: metuque ipsos se abstinere a scelere, non verecundia.

Τοὺς δὴ τοιούτους τίς ἂν λόγος μεταρυθμίσαι; οὐ γὰρ οἷόν τε, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ ἐκ παλαιοῦ τοῖς ἤθεσι κατειλημμένα, λόγῳ μεταστῆσαι: ἀγαπητὸν δ' ἴσως ἐστὶν, εἰ πάντων ὑπαρχόντων, δι' ὧν ἐπιεικεῖς δοκοῦμεν γίνεσθαι, μεταλάβοιμεν τῆς ἀρετῆς.

Huiusce modi igitur homines quae oratio immutare valeret? non enim fieri potest, aut saltem non est facile, ea, quae longo temporis spatio moribus impressa sunt, oratione depellere: pulchrumque fortasse foret, carumque habendum, si cuncta nobis tenentibus; vi quorum probi viri videmur fieri, participes virtutis fieremus.

Confirmat iudicium suum, aitque, huiusce modi omnes nullo pacto persuaderi posse oratione, vt mores, vitamque mutent, cuius etiam rei causam adfert: ait enim, fieri non posse, aut saltem non facile id esse: corrigit enim leuiter, quod nimis asseueranter dixerat, ea, quae antiquitus moribus impressa sunt, verbis variare, atque inde quasi extirpare, quin imo addit pulchrum esset: contentique eo esse deberemus, nec condicionem hanc respuere, si, cum omnia nobis prompta, parataque sint, quae ad virtutem capessendam accommodata putantur, quibusque probi, ac moderati fieri possemus, ipsa potiremur, quibus verbis non dehortatur nos a virtute aucupanda, sed stimulum admouet ad eam maiore studio persequendam. Quod μεταρυθμίσαι inquit, apparet verbum esse translatum a numeris, cantuque, qui numeri ῥυθμοὶ a Graecis vocantur: ipso quoque vsus est Phalereus in libello, qui ipsius restitit e multis, doctisque, quae scripsit voluminibus. Sed etiam Aristoteles in II. naturalis auscultationis dixit, ἀῤῥύθμιστον, cum informe significare vellet, verba eius sunt, δοκεῖ δ' ἡ φύσις, καὶ ἡ οὐσία ἡ τῶν φύσει ὄντων, ἐνίοις εἶναι τὸ πρῶτον ἐνυπάρχον ἑκάστῳ, ἀῤῥύθμιστον καθ' αὑτό. vnde, quod infra eodem loco positum est in Antiphontis argumento explicando, κατὰ νόμον διάθεσιν, narrat Simplicius, extitisse quosdam, qui pro νόμον, legerent ῥυθμὸν, quorum iudicium probat, affirmans ῥυθμὸν, dici μορφὴν, idest formam. Κατακώχιμον, quod hic apud auctorem est, valere inflammatum, & quasi diuino spiritu afflatum, constat, quo itidem nomine vsus est in erudito illo problemate de atra bile, vbi inquit, διότι δὲ οὐ πάντες οἱ μελαγχολικοὶ σκληροὶ, οὐδ' οἱ μέλανες, ἀλλ' οἱ μᾶλλον κατακώχιμοι, ἄλλος λόγος: ita enim legi debet, non κακόχυμοι, vt sane scriptum est in antiquo, & fideli libro, quod verbum etiam manifesto Theodorus expressit.

Γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται, οἱ μὲν, φύσει: οἱ δὲ, ἔθει: οἱ δὲ, διδαχῇ: τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον, ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει: ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μή ποτε οὐκ ἐν ἅπασιν ἰσχύει, ἀλλὰ δεῖ προδιειργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν, καὶ μισεῖν, ὥσπερ γῆν τὴν θρέψουσαν τὸ σπέρμα: οὐ γὰρ ἂν ἀκούσειε λόγου ἀποτρέποντος, οὐδ' αὖ συνείη ὁ κατὰ πάθος ζῶν: τὸν δ' οὕτως ἔχοντα, πῶς οἷόν τε μεταπεῖσαι; ὅλως δ' οὐ δοκεῖ λόγῳ ὑπείκειν τὸ πάθος, ἀλλὰ βίᾳ: δεῖ δὴ τὸ ἦθος προϋπάρχειν πως οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς, στέργον τὸ καλὸν, καὶ δυσχεραῖνον τὸ αἰσχρόν.

Bonos autem viros fieri, putant, hi quidem, natura: hi vero, consuetudine: nonnulli autem, doctrina: quod igitur a natura manat, planum est, non esse in nostra potestate, sed vi alicuius diuinae causae, his, qui vere fortunati sunt, inesse: ratio autem, & doctrina numquid in omnibus vires non habet, sed oportet prius moribus excultum esse animum auditoris, vt discat recte gaudere, & odisse, veluti tellurem, quae semen alere debet: non enim aliter audiret orationem eius, qui dehortaretur, a prauaque ratione reuocaret: neque etiam intelligeret, qui in vita paret perturbationi: eum autem, qui ita affectus sit, quomodo valebit oratio in aliam sententiam traducere? demum autem non videtur motus turbidus verbis, orationique cedere, sed vim esse illi adhibendam: oportet igitur indolem

nasu-

naturamque esse prius aliquo modo idoneam redditam accommodatamque virtuti, vt amet honestatem, stomacheturque turpitudinem.

EXPONIT plures, variasque opiniones de virtute ac probitate. vel potius de via, rationeque, qua homiues probi, moderatique euadunt: sunt autem illae tres; quarum prima est, qua commemorat, inuentos quosdam, qui arbitrarentur, natura hoc fieri, sine opera vlla, ac studio nostro: alios autem, qui vellent consuetudine & more hoc obtineri. tertium genus eorum erat, qui doctrina hoc bonum parari & a doctore, magistroque huius, tamquam artis, hoc accipi putarent. Differit igitur primum contra primos; aitque planum, apertumque esse, quod natura fit, non esse in nostra potestate, neque iuuare nos hoc posse. Vnde addit, quibus contingit hoc, vere illos felices ac fortunatos esse, cum a diuina causa proficiscatur, quae sine vllo nostro merito ornare nos voluerit. Post hos, relictis medijs, transit, ad tertios, quorum sententiam in omnibus locum non habere, tradit, cum ratio, ac doctrina in omnibus idem non efficiat & molliatur. Quid autem requiratur, vt veros fructus giguat, docet: ait enim, oportuisse prius, animum eius, qui audire debet optima illa praecepta, & argumenta, excultum & quasi subactum esse, institutis ac moribus, vt recte gaudeat, atque odio habeat, veluti tellurem, quae semen ipsi mandatum, alitura sit: vtitur enim simili, vt rem illustret, ac quod vult, nobis ponat ante oculos, verbis autem accommodatis simili coepit vti, cum inquit, προδιειργάσθαι. Adfert autem rationem statim post simile huius studij positi in purgando pectore eius, qui imbui debet optima disciplina; dicit enim aliter ipsum auditurum non esse monita, quae auertunt ipsum ab ea vita, neque perciperet vllo pacto is, qui obtemperat voluptati, ceterisque motionibus animi turbidis. Adijcit deinde, ad confirmandam sententiam suam aptum: eosque, qui aduersari vellent, conturbandos, mortalem talem, qualem descripsit, quo pacto posset aliquis e sua sententia vitaque, quam amat, in alienam oratione transferre: demumque ait, non est ea vis, naturaque perturbationis, vt cedat, vincique se ab ea patiatur, sed vi sibi allata. Quare inquit, perspicitur, iudicium nostrum verum esse, opusque esse, vt indoles, naturaque prius sit instructa ad virtutem; quod efficietur, cum ipsa dignitatem diligat, abhorreatque a turpitudine.

Ἐκ νέου δ᾽ ἀγωγῆς ὀρθῆς τυχεῖν πρὸς ἀρετὴν, χαλεπὸν, μὴ ὑπὸ τοιούτοις τραφέντα νόμοις: τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς, οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, ἄλλως τε καὶ νέοις: διὸ νόμοις δεῖ τετάχθαι τὴν τροφὴν, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα: οὐκ ἔσται γὰρ λυπηρὰ, συνήθη γενόμενα.

Ab adolescentulo autem rectam institutionem adipisci ad virtutem capessendam, difficile est, nisi aliquis, vbi vigent huiuscemodi leges, educatus fuerit: temperanter enim viuere, ac duriter, minime iucundum est multis, praesertim adolescentibus: quare oportet legibus educationem definitam esse, & studia: non enim erunt molesta, si fuerint visitata, atque e consuetudine.

MVNIT sibi viam ad ostendendum, sine legibus non posse hoc obtineri: nec tantum virium positum esse in educatione, vt omni aetati plenum fructum ferat, etsi illa valde prodest, praesertim adolescentibus: requiriturque in omni bene instituta ciuitate; inquit igitur. In pueris, adolescentibusque nancisci rectam educatiouem, & quae sine vllo errore ad virtutem ducat, arduum esse: significat autem, vt opinor, quae nascatur a parentibus, & disciplina bona domus: nam statim docet, proficisci illam debere a publicis legibus, non tamquam a priuatis institutis. Reddit autem rationem, cur hoc difficile sit, subijciens: temperanter enim viuere, coustanterque manere in ea voluntate, nec pati se illecebris voluptatum deprauari, minime iucundum est maiori parti mortalium, praesertim autem adolescentibus, qui flagrant desiderio explendarum suarum cupiditatum; quare inquit, vt occurratur huic malo, firmioribus remedijs vti oportet, legibusque educationem stabilire & studijs, rationibusque honestae vitae, quod si factum fuerit, citoque obuiam itum instanti periculo, quae aliter molesta fuissent, ac tristia, consuetudine variata, non odiosa amplius: consuetudo enim, vt ille ait, concinnat amorem.

Οὐχ ἱκανὸν δ᾽ ἴσως νέους ὄντας τροφῆς καὶ ἐπιμελείας τυχεῖν ὀρθῆς, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ,

καὶ ἀνδρωθέντας δεῖ ἐπιτηδεύειν αὐτὰ, καὶ ἐθίζεσθαι. καὶ περὶ ταῦτα δεοίμεθ' ἂν νόμων, καὶ ὅλως δὴ περὶ πάντα τὸν βίον: οἱ γὰρ πολλοὶ ἀνάγκῃ μᾶλλον, ἢ λόγῳ πειθαρχοῦσι, καὶ ζημίαις, ἢ τῷ καλῷ.

Non satis autem fortasse est, cum adolescentes adhuc sunt, educationem, & curam adipisci rectam, verum postquam etiam viri facti fuerint, opus est colere ipsa & exercere: in his etiam rebus, legibus egeremus, demumq́ in omni vita: magna enim pars hominum necessitati magis, quam rationi obtemperat, & paenis potius quam honestati.

ADIVNGIT, satis fortasse non esse, ilico a pueris nancisci educationem idoneam, studiumque publicum, positum in tuenda lubricae illius aetatis vita, verum etiam, quia opus est, viros quoque ipsos factos eadem illa instituta colere, vsuque longo cogi ea amare, in his etiam rebus, quae ab illa grauiore aetate tractantur, libenter gerendis, opus erit legibus, cum bona, & magna pars mortalium extet, quae potius necessitati pareat, quam rationi, ac paenae magis, quam dignitati atque honesto.

Διόπερ οἴονταί τινες τοὺς νομοθέτας δεῖν μὲν παρακαλεῖν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ προτρέπεσθαι, τοῦ καλοῦ χάριν, ὡς ὑπακουσομένων τῶν ἐπιεικῶς τοῖς ἔθεσι προηγμένων: ἀπειθοῦσι δὲ καὶ ἀφυεστέροις οὖσι, κολάσεις τε καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι: τοὺς δ' ἀνιάτους ὅλως ἐξορίζειν: τὸν μὲν γὰρ ἐπιεικῆ, καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα, τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν: τὸν δὲ φαῦλον, ἡδονῆς ὀρεγόμενον, λύπῃ κολάζεσθαι, ὥσπερ ὑποζύγιον: διὸ καὶ φασὶ δεῖν τὰς τοιαύτας γίνεσθαι λύπας, αἳ μάλιστα ἐναντιοῦνται ταῖς ἀγαπωμέναις ἡδοναῖς.

Quapropter arbitrantur nonnulli, eos, qui leges scribunt, oportere ad virtutem cohortari, & impellere honestatis causa, spe, quod auscultaturi sint modesti viri in primis & moribus instructi: illis autem, qui non paruerint, agrestioresq́ fuerint, animaduersiones & supplicia adhibere: eos autem, qui sanari nequeunt, penitus e ciuitate eijciendos: modestus enim homo, quique in vita propositam sibi habeat honestatem, orationi obtemperet: improbum autem, incensum desiderio voluptatis, dolore castigatum iri, non aliter atque iumentum: qua de causa etiam aiunt, opus esse huiuscemodi dolores ipsis adferri, qui maxime aduersentur voluptatibus, quarum amore correpti sunt.

HOC est corollarium: sententiam enim quorundam adfert, iudiciumque, quos videbat secum magna ex parte facere: inquit igitur, extare quosdam, qui putant, hoc officium esse illorum, qui leges scribunt: oportere enim ipsos ad virtutem colendam quasi vocare, atque hortari, quos ornare student. vt dignitatis causa hoc faciant, nullis primum propositis minis, ac nullo metu; sui autem consilij rationem hanc reddebant, fore enim ita arbitrabantur, vt moderati homines, bonique ingenij primum obsequentes se praeberent: illis autem, qui persuaderi se non paterentur, agrestioresque homines forent, putabant adhibendas esse castigationes verberum, ac paenas: tertium genus ipsorum, quod prorsus corrigi & sanari non poterat, existimabant e ciuitate eijciendum, atque exterminandum esse: non dubitandum enim hi censebant, quin vir probus, & qui propositam sibi in vita habet dignitatem, obtemperaturus esset: improbum autem contra, & qui ardenter appetit voluptatem, dolore inusto, emendari volebant, tamquam iumentum atque asellum. Addere etiam ipsos solitos esse huic sententiae, quo potissimum supplicij genere ipsos castigari vellent, & quo genere doloris, illo inquam, quod maxime aduersatur voluptatibus ab ipsis cupitis, exempli causa, vitio gutturis, ac ventris deditum, corrigere tenui victu ac ieiunio.

Εἰ δ' οὖν, καθάπερ εἴρηται, τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν τραφῆναι καλῶς δεῖ, καὶ ἐθισθῆναι: εἶθ' οὕτως ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἐπιεικέσι ζῆν, καὶ μήτε ἄκοντα, μήτε ἑκόντα πράττειν τὰ φαῦ-

λα: ταῦ-

λα: ταῦτα δ' ἂν γίγνοιτ' ἂν βιουμένοις κατά τινα νοῦν καὶ τάξιν ὀρθὴν, ἔχουσαν ἰσχύν: ἡ μὲν οὖν πατρικὴ πρόσταξις οὐκ ἔχει τὸ ἰσχυρὸν: οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον, οὐδὲ δὴ ὅλως ἡ ἑνὸς ἀνδρὸς, μὴ βασιλέως ὄντος, ἢ τινὸς τοιούτου: ὁ δὲ νόμος ἀναγκαστικὴν ἔχει δύναμιν, λόγος ὢν ἀπό τινος φρονήσεως, καὶ νοῦ.

Si igitur, quemadmodum dictum est, eum, qui vir probus euasurus sit, oportet bene educari, & assuefieri: deinde sic honestis studijs teneri, & neque inuitum, neque volentem res malas, culpaeq; affines gerere: haec autem obtinebuntur, si in vita secuti fuerint aliquam mentem, & ordinem rectum, robur habentem: paterna igitur praeceptio non habet vires, ac firmitatem, neque necessitatem imponit, neque etiam omnino vnius hominis, nisi rex sit, aut alicuius talis: lex autem vim ac potestatem habet cogendi; cum ratio sit, quae proficiscitur ab aliqua prudentia, ac mente.

Aptum hoc est e superioribus, quae repetit, vt addat, quod necessarium putat: restareque adhuc existimat, ad firmiter ciuitatem bonis moribus instruendam: consilium enim ipsius est, perpolire ita vitam ciuium, vt idonea materia futuri sint optimae reip. recipiendae, atque etiam amandae ac tuendae. Si igitur inquit, vt dictum est, opus est, eum, qui vir probus euadere debet, educari recte, assuescereque vitam illam amare, quamuis primo duram, deinde reliquam omnem vitam in studijs honestis, atque institutis degere, & neque inuitum, recusantemque efficere, quae improba sunt, & a virtute aliena. neque etiam sponte, haec obtinebuntur ab illis (est autem haec redditio eorum, quae modo repetiuit) qui vixerint, vt mens quaedam & recta ratio, ordoque postulat, ac iubet: hanc modo, quam vocauit mentem, & ordinem ciuitatis, e multis, quae potissimum sit, quaerit: reijcit igitur duo genera huius mentis, ac consilij, non quod penitus inutilia sint, & praestare aliquid boni nequeant, sed quod non solida sint, nec tantum virium roborisque in se habeant, quantum oportet ad hoc munus obeundum: patris inquam imperium, & vnius cuiuslibet hominis, nisi ille rex sit, siue alio quopiam modo summam potestatem in ciuitate habeat: contra autem inquit, lex vim tantam, & auctoritatem habet, vt cogere valeat, & necessitatem imponere eius faciendi, quod iubet, quae lex nihil aliud est, nisi ratio profecta a prudentia quadam ac mente. Quare ait, qui legem sequitur, atque ipsi paret, paret menti, quod dictum est, facere oportere.

Καὶ τῶν μὲν ἀνθρώπων ἐχθραίνουσι τοὺς ἐναντιουμένους ταῖς ὁρμαῖς, κἂν ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσιν: ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐπαχθὴς, τάττων τὸ ἐπιεικές.

Et hominum quidem, eos inimicorum loco habent, qui repugnant appetitionibus, etsi recte hoc faciunt: lex autem non est ipsis odiosa, praecipiens quod probum, ac moderatum est.

Addit praeterea quiddam, ductum ex ingenio, & natura hominum, quod hortatur ad leges vtiles, & quae modum imponant huic rei, recipiendas: hoc autem est, quod homines odio prosequuntur eos, qui aduersantur suis voluntatibus, ac libidinibus, quamuis id recte, atque ordine faciant, absterreantque ipsos ab improbis factis ac flagitijs: lex vero vacua est ab hoc periculo, ac malo. neque enim inuisa est, cum praecipit, quod rectum est: neque inimicitias aliqui cum legibus gerunt. Accedit huc, quod recte admonitum est ab Argyropylo, qui leges scripserunt, plerumque abesse, & aut vita functos esse, aut in illis locis non manere, quae res fecit, quod etiam memoriae proditum est, vt Solon, cum leges Atheniensibus scripsisset, discesserit ex vrbe, & spatio multorum annorum peregrinatus sit.

Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Λακεδαιμονίων πόλει μετ' ὀλίγων ὁ νομοθέτης ἐπιμέλειαν δοκεῖ πεποιῆσθαι τροφῆς τε καὶ ἐπιτηδευμάτων: ἐν δὲ ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἐξημέληται

ται περὶ τῶν τοιούτων, καὶ ζῇ ἕκαστος, ὡς βούλεται, κυκλωπικῶς θεμιστεύων παίδων, ἠδ' ἀλόχου.

In sola autem Lacedaemoniorum ciuitate, cum paucis alijs, qui scripsit leges, curam suscepisse videtur educationis, & studiorum: in plurimis autem ciuitatibus omnis cogitatio de huiuscemodi rebus penitus neglecta est, & viuit vnusquisque, vt ipsi commodum est, more Cyclopum instituens liberos, & vxorem.

QVOD sentit de educatione puerorum, libere loquitur: in hac enim parte publicae disciplinae, tradit, laudem magnam consecutos Lacedaemonios: neque enim vniuersam, totiusq; vitae institutionem ceteras ciuitates neglexisse narrat, sed solum tantum studij curaeque in ea aetate excolenda non posuisse tradit: vt enim Lacedaemonij Lycurgum, qui ornaret ciuitatem optimis legibus, ita Athenienses Solonem nacti sunt, & aliae ciuitates suos quosdam & ipsae nomothetas habuerunt. Auget autem incuriam ipsorum in hac parte, exemplo Homerico, narrans in eis vnumquemq; viuere more Cyclopum, agrestis ac seuae nationis: quemlibet enim illorum, poeta, quibus institutis vellet, solitum esse, praedicauit, regere ex se natos, & vxores, cum communiter etiam non viuerent, sed sparsi ac disseminati per eam tellurem, in qua viuerent, forent; idest in Sicilia. Cum autem cuncti, qui verterunt hos libros, quorum etiam ipse vnus fui, exprimere volentes hanc vocem τροφὴν, reddiderint educationem, videndum puto, an potius rationem victus, & cibum hic valeat hoc nomen, cum a Graecis plerumque educatio ἀγωγὴ παίδων vocetur: vix enim possum existimare, Athenienses nihil studij adhibuisse in liberis educandis, tam grauem & sapientem ciuitatem, & quae optimum nomotheten nacta sit: nam Lacedaemonios amasse tenuem admodum victum, notum est, atque in hoc superasse morem, & consuetudinem reliquarum omnium ciuitatum constat, veluti etiam mensas diuitum a dapibus, escisq; pauperum non discrepasse. Sed cum etiam perspicuum sit, hoc ipsum quoque nomen, idest τροφὴ, vocatam fuisse educationem, quemadmodum hic, vt videtur paulo supra, non reprehendo, qui existimarint τροφὴν hic quoque valere educationem, de quo tamen breuiter disseruisse non importunum, vt arbitror, fuit.

Κράτιστον μὲν οὖν τὸ γίγνεσθαι κοινὴν ἐπιμέλειαν, καὶ ὀρθήν, καὶ δρᾶν αὐτὸ δύνασθαι: κοινῇ δὲ ἐξαμελουμένων, ἑκάστῳ δόξειεν ἂν προσήκειν τοῖς σφετέροις τέκνοις, καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν συμβάλλεσθαι, ἢ προαιρεῖσθαί γε; μάλιστα δ' ἂν τοῦτο δύνασθαι δόξειεν ἐκ τῶν εἰρημένων, νομοθετικὸς γενόμενος.

Optimum igitur foret adhiberi communem diligentiam, & eam quidem rectam, posseque id efficere: quod si haec publice negligentur, videretur vnicuique conuenire, filijs suis & amicis ad virtutem capessendam opem ferre, aut saltem huic rei toto animo studere: praecipue autem hoc efficere posse ac praestare videretur ille, qui ex ijs, quae tradita a nobis sunt, vim ac potestatem scribendarum legum adeptus esset.

EXPONIT, quod optimum esse censet: quodque in primis optandum putat, idest, vt communis sit institutio liberorum, atque ea quidem recta, quorum vtrumque valde aberat a moribus, & consuetudine Cyclopum: propria enim ipsorum erat ac singularis disciplina, si graui hoc & honesto nomine vocari poterat tam incősiderata vitae consuetudo, eademq; vitiosa, & immanis: aliud etiam requiri ait, vt potestas sit, visq; hoc faciendi: neq; enim pronum est, persuadere tătae multitudini, vt eandem vitam, victumq; colat, siue inueniri quempiam, qui tantam ingenij vim, consilijque habeat, vt hoc praestare valeat. Quod si publice huic rei prouisum non est, quod multo melius foret, tunc ait, debere vnumquemque patrem familiae suae domui prouidere: liberisque & amicis auxilium ferre ad virtutem consequendam; quod si omnino effici non potest, saltem eniti, ac velle: totoque animo in

hanc

hanc rem incumbere. Cum dixisset autem, parui negotij non esse instituere etiam priuatam domum, liberisque atque amicis hac parte prodesse, quomodo aliquis euadat par atque idoneus huic muneri obeundo, significat, si non omnino perfecte, saltem ita, vt ferri possit studium eius. Viam autem futuram inquit, si dederit operam, vt secutus, quae tradita, & praecepta sunt, fiat idoneus ferendis legibus.

Αἱ μὲν γὰρ κοιναὶ ἐπιμέλειαι δηλονότι διὰ νόμων γίγνονται: ἐπιεικεῖς δὲ, αἱ διὰ τῶν σπουδαίων, γεγραμμένων δὲ ἢ ἀγράφων, οὐδὲν ἂν δόξειε διαφέρειν, οὐδὲ δι᾽ ὧν εἷς, ἢ πολλοὶ παιδευθήσονται, ὥσπερ οὐδ᾽ ἐπὶ μουσικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ τῶν ἄλλων παιδευμάτων: ὥσπερ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐνισχύει τὰ νόμιμα, καὶ τὰ ἤθη, οὕτω καὶ ἐν οἰκίαις οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἤθη, καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν συγγένειαν, καὶ τὰς εὐεργεσίας: προϋπάρχουσι γὰρ στέργοντες, καὶ εὐπειθεῖς τῇ φύσει.

Publicas quidem curas planum, apertumque confici praesidio legum: probae autem erunt, quae per leges bonas vtilesque institutae erunt, siue ipsae scriptae sint, siue non scriptae, nihil differre videtur, neque per quas vnus, siue multi instituuntur, veluti neque in musica, & gymnastica, & alijs studijs: quemadmodum enim in ciuitatibus robur magnum, & firmitatem habent leges, & mores, ita & priuatis in domibus paternae orationes, & mores: & adhuc magis propter generis societatem, & beneficia collata: inceperunt enim multo prius diligere, & sunt procliues ad parendum naturae ipsius vi.

CAVSAM huius sui consilij adfert dicendo: communes enim curae, diligentiaeque adhibitae in aliqua re, efficiuntur ope legum: ad ipsasque se conferre oportet, qui commode aliquid efficere volunt: erunt autem illae probae, si a rectis, probisque legibus manarint, siue leges illae ipsae litteris mandatae fuerint, siue non scriptae, sed memoriae hominum commissae: neque enim hoc quicquam valere indicat ad ostendendum, facultatem legum ferendarum nihil iuuare ad ornandam, perpoliendamque priuatam domum. Alterum etiam hoc adfert, quod & ipsum, nihil valere putat ad sententiam suam, similitudinemque labefactandam: aiebant enim, qui dissentiebant, non iuuare facultatem legum scribendarum, disciplinam domesticam, quia in hac eruditur, emendaturque vnus, in illa vero multi. exemplo igitur scientiarum, artiumque non nullarum id refellit, idest studij musices, artisque excercendorum corporum, alijsque huiuscemodi praeceptionibus. Quin potius longe aliter se rem habere ostēdit: quemadmodū enim inquit, in ciuitatibus vires magnas habent leges, & mores, sic etiam in domibus patris oratio, & documenta, nec non mores; post quod adiungit, quod dixi, & adhuc magis ob propinquitatem, coniunctionemque sanguinis, & beneficia a parentibus in filios nepotesque collata: quomodo enim possunt filij non sequi auctoritatem patris, monitisque ipsius obtemperare, a quo sati, & alti sunt: verus enim amor in ipsis est, liberique facile patiuntur se persuaderi a parentibus naturae ipsius vi.

Ἔτι δὲ καὶ διαφέρουσιν αἱ καθ᾽ ἕκαστον παιδεῖαι τῶν κοινῶν, ὥσπερ ἐπὶ ἰατρικῆς: καθόλου μὲν γὰρ τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἀσιτία καὶ ἡσυχία: τινὶ δὲ, ἴσως οὔ: ὅ, τε πυκτικὸς ἴσως οὐ πᾶσι τὴν αὐτὴν μάχην περιτίθησιν: ἐξακριβοῦσθαι δὲ δόξειεν ἂν μᾶλλον τὸ καθ᾽ ἕκαστον, ἰδίας τῆς ἐπιμελείας γινομένης: μᾶλλον γὰρ τοῦ προσφόρου τυγχάνει ἕκαστος.

Amplius autem praestant institutiones singulares communibus, veluti in arte medicorum: vniuerse enim ei, qui febrim habet, prodest inedia, & quies: alicui autem fortasse nullo pacto: magisterque pugilum fortasse non eandem pugnam omnibus imponit: exquisite enim tradere videtur, perficereque singulas artes, sua propriaque cura in ipsis adhibetur: magis enim ita quod ipsi accommodatum est, adipiscitur vnumquodque.

Hoc

Hoc quoque existimari poterat valere ad documentum suum, iudiciumque temptandum, quare ipsum refellit, atque inane esse docet. inquit igitur. Amplius praestant singulares, definitaeque praeceptiones communibus & vniuersis: magisque prodesse creduntur, id quod exemplo artis medicorum probat: in curandis enim aegrotis spectantur accommodatae illis ipsis. non quae in vniuersum opitulantur cunctis eo morbo oppressis. vtitur autem exemplo vnius: in vniuersum enim inquit omni homini, qui inciderit in febrim, conducit inedia & quies: cuipiam autem inquit fortasse hoc minime prodesset. Esse autem hanc vnam e selectis illis sententijs principis medicorum, notum est. Non contentus autem hoc exemplo medicorum, alio vtitur, eius inquam, qui pugiles erudiret, quem etiam ostendit, videre vires corporis omnium illorum, & cetera, quae varia in ipsis sunt, nec vno atque eodem tenore omnibus eundem laborem, contentionemque virium mandare, idem in alijs studijs & artibus valere, planum est: quis enim non videt inductione hoc firmare auctorem, & si satis esse putauit ad id, quod vult, declarandum, duo haec adferre? Addit, quod pertinet ad sententiam suam infirmandam: inquit enim, videri omne illud, quod nactum est suam, peculiaremque praeceptionem ac curam, exquisitius, integriusque confici, cuius etiam causam adfert: ita enim inquit, singulas res, partesq; certi alicuius consequi, quod ipsi accommodatum est: Vsque ad hunc locum auctor non cessauit excogitare omnia, quae contra se facere existimari poterant: voluit enim tamquam aduersarium armare, vt postea ipsum, & si validum suaq; opera etiam munitum, subigeret, etsi prosternere ipsum, frangereque numquam cogitauit, sed tantum ostendere, explanareque, stante etiam illo, superiorem suam sententiam veram, certamq; esse: πρέπον valere, quod aptum accommodatumque alicui est, testimonio etiam hoc Euripidis perspicitur, qui in extrema Hecubae
,, ita induxit Agamemnonem cum Polymestore loquentem: λέγοις ἄν· οὕτω χρείας, ἐν και-
,, ρῷ ἄν.

Ἀλλ' ἐπιμεληθείη μὲν ἄριστα τοῦ καθ' ἕνα, καὶ ἰατρὸς, καὶ γυμναστὴς, καὶ πᾶς ἄλλος, ὁ τὸ καθόλου εἰδὼς, ὅτι πᾶσιν ἢ τοῖς τοιοισδί: τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε, καὶ εἰσίν.

Sed conficere optime, curareque singulas res, & medicus, & magister exercendorum corporum, & quiuis alius, qui sciret vniuersum, conuenireq; ipsum omnibus, siue talibus; eius enim, quod commune est, scientiae dicuntur, & sunt.

Incipit hic, si non, vt dictum est, quae contra dicta sunt, conuellere, & falsa esse ostendere, saltem inanem contra ipsa probare superiorem suam sententiam: concedit igitur, illa probari posse aliquo modo, sed tamen firmiora, exploratioraque fore, si, quod illa singillatim praecipiunt, cognitum fuerit, in vniuersum valere: inquit enim, quasi ita ordiens, non inficior quod ais, verum esse, sed tamen, qui praecepta communia cognoscunt, quae infra ipsa sunt, continenturque communibus illis, melius administrare possunt, vel potius egregie, optimeque tractare, quae singularia etiam sunt, quod ijsdem duobus illis magistris artium confirmat. quibus etiam alios pares ipsis, quod supra non fecerat, adiungit: non tamen nominatim, ait eodem pacto illos se praebituros, qui didicerint omnibus illud accommodatum esse aut si non penitus omnibus, sine dubio talibus. cuius etiam rationem reddit: inquit enim scientiae vocatae sunt, quae in vniuersum aliquid praecipiunt, & ita sane de ipsis existimari debet.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑνός τινος οὐδὲν ἴσως κωλύει καλῶς ἐπιμεληθῆναι, καὶ ἀνεπιστήμονα ὄντα: τεθεαμένον δὲ ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἐφ' ἑκάστῳ δι' ἐμπειρίαν. καθάπερ καὶ ἰατροὶ ἔνιοι δοκοῦσιν ἑαυτοῖς ἄριστοι εἶναι, ἑτέρῳ οὐδὲν ἂν δυνάμενοι ἐπαρκέσαι: οὐδὲν δ' ἧττον ἴσως τῷ γε βουλομένῳ τεχνικῷ γενέσθαι καὶ θεωρητικῷ, ἐπὶ τὸ καθόλου βαδιστέον εἶναι δόξειεν ἄν, κἀκεῖνο γνωριστέον ὡς ἐνδέχεται: εἴρηται γὰρ ὅτι περὶ τοῦθ' αἱ ἐπιστῆμαι.

Nihil tamen fortasse prohibet, quin vnius alicuius curam optime gerere possit, qui scientiam non perceperit; videret autem accurate ea, quae eueniunt in vnaquaque re propter vsum, & periculum saepe factum rerum; quemadmodum medici quidam videntur sibi ipsis optimi esse: alij autem, qui minime

valeant

valeant opitulari: nihil autem minus fortasse ei, qui vellet peritus alicuius artis esse, ac vim habere, potestatemq́ contemplandi, ad id, quod in vniuersum est, adeundum videri potest: illudq́ cognoscendum, vt fieri potest: dictum enim est, circa hoc versari scientias.

Cvm ornasset modo intelligentiam rerum, quae vniuerse tales sunt; prodesseque eam multum ostendisset rebus singillatim gerendis, nunc docet, non esse contemnendam scientiam, oppositam illi, rerum singularium; eumque, qui multum studij in ipsis percipiendis collocarit, posse etiam aliquos iuuare, certasque quasdam res commode tractare, etsi scientiam illarum non didicerit, si tamen viderit accurate, quae contingunt, euentumque ipsorum magno vsu, periculoque multorum eius generis facto. Constituit hoc exemplo quorundam medicorum, non tamen eorum, qui empirici vocantur, etsi tunc hoc ipsum nomen appellarat, sed qui, vt narrat, se aegrotantes optime curabant, ceteris autem, morbo aliquo laborantibus, nihil auxilij ferre poterant. significare videtur, ipsos cognitione sui corporis, posse sibi prodesse, alijs, quos ita cognitos non haberent remedij nihil certe praebere. Redit post hoc ad superius illud: aitque, illi quoque, qui studeat peritus esse artis alicuius, possitque animo videre, quae in ea sunt, fierique opifex bonus, ad ea, quae in vniuersum in ipsa praecipiuntur, accedendum esse, atque in ipsa incumbendum, & quomodo possint si exquisite non licet, cognoscantur: repetit autem quod multis locis, & paulo etiam supra dixerat.

Τάχα δ' αὖ καὶ τῷ βουλομένῳ δι' ἐπιμελείας βελτίους ποιεῖν, ἔτι πολλούς, ἔτι ὀλίγους, νομοθετικῷ πειρατέον γενέσθαι, εἰ διὰ νόμων ἀγαθοὶ γενοίμεθ' ἄν: ὅντινα γὰρ οὖν, καὶ τὸν προτεθέντα, διαθεῖναι καλῶς, οὐκ ἔστι τοῦ τυχόντος: ἀλλ' εἴπερ τινός, τοῦ εἰδότος, ὥσπερ ἐπ' ἰατρικῆς, καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἐστιν ἐπιμέλειά τις, καὶ φρόνησις.

Fortasse autē & ei, qui vellet cura, diligentiaq́ sua siue multos, siue paucos meliores efficere, enitendum esset fieri idoneo ad scribendas leges si ope legum probi viri redderemur: quemlibet enim & illum ipsum, qui tibi traditus in manum sit, recte confirmare, non est cuiuslibet, sed si alicuius est, illius est, qui didicerit; veluti in arte medicorum, & ceteris, quarum cura aliqua & prudentia est.

Discernit diligens doctor, eadem tamen modestia vtens, qua plerumque solet, dandam operam esse illi, qui aliquos sua cura erudire velit, & vtiles reip: reddere, vt idoneus legibus ferendis fiat: quod enim supra admonuerat, repetit. Probat hoc ostendens, quod videtur negari non posse; ipse tamen hoc edit non omnino hoc affirmans, sed cum condicione quadam, vi opeque legum eos posse probos euadare: non est enim opus cuiuslibet, quemuis, qui traditus ipsi sit, informare: quod si alicuius est, illius est, qui studium illud, artemque tenet: is enim praecipue videtur cum laude hoc efficere posse: id quod constituit exemplo aliarum artium, in quibus requiritur cura aliqua, & scientia: prudentiam enim hic, vt alias, vocauit ἐπιστήμην idest cognitionem & intelligentiam: earum enim ratio accipitur a doctore magistroque ipsarum, appellat autem vnam tantum, idest artem medicorum siue equestrem, vt Enstratius legit, id quod olim admonui.

Ἆρ' οὖν μετὰ τοῦτο ἐπισκεπτέον πόθεν ἢ πῶς νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις: ἢ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων παρὰ τῶν πολιτικῶν: μόριον γὰρ ἐδόκει τῆς πολιτικῆς εἶναι.

Numquid igitur post hoc considerandum est, vnde & quomodo aliquis efficiatur idoneus ad scribendas leges: an veluti in alijs, ab ijs, qui regendae reip. periti sunt: pars enim visa est esse ciuilis facultatis,

Cvm docuisset modo, erudire ciues, & optima disciplina ipsos imbuere, proprium esse eius, qui idoneus foret legibus ferendis, parasset que sibi eam facultatem, nunc quaerit a

quibus

quibus accipiatur haec facultas, & quomodo ipsa paretur: statimque viam quandam, rationemque ostendit, qua hoc confici posse arbitratur, nihil tamen asseuerans. An enim inquit, vt vsu venit in alijs artibus perdiscendis a peritis reip. administrandae? quod videtur statim constituere voluisse, addens; munus enim hoc proprium est disciplinae ciuilis: vnaque haec pars earum est, quae sunt in ea facultate.

Ἢ οὐχ ὅμοιον φαίνεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν τε, καὶ δυνάμεων; ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις, οἱ αὐτοὶ φαίνονται τάς τε δυνάμεις παραδιδόντες καὶ ἐνεργοῦντες ἀπ' αὐτῶν: οἷον ἰατροὶ, γραφεῖς: τὰ δὲ πολιτικὰ ἐπαγγέλλονται μὲν διδάσκειν οἱ σοφισταί: πράττει δ' αὐτῶν οὐδεὶς, ἀλλ' οἱ πολιτευόμενοι, οἳ δόξαιεν ἂν δυνάμει τινὶ τοῦτο πράττειν, καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον, ἢ διανοίᾳ: οὔτε γὰρ γράφοντες, οὔτε λέγοντες περὶ τῶν τοιούτων φαίνονται.

An similis res non esse perspicitur in ciuili disciplina, & reliquis scientijs, ac facultatibus: in ceteris enim ijdem perspiciuntur vim & potestatem tradentes, & munia, quae ab ipsis proficiscuntur, molientes, quales sunt medici, pictores: praecepta autem ad remp. regendam accommodata profitentur se tradere sophistae: agit autem ipsorum nemo; sed qui versantur in rep. regenda, qui videri possent vi quadam, ac potestate hoc agere & vsu magis quam cogitatione: neque enim scribere, neque loqui ipsi de huiuscemodi rebus perspiciuntur.

NEGAT similitudinem, qua vsus fuerat, cum dixisset, idem in hac facultate vsu venire; quod videmus contingere in reliquis disciplinis facultatibusque aliarum rerum: nunc enim docet, rem non eandem, paremque esse, cum longe alia consuetudo sit tradendae ciuilis disciplinae, atque aliarum scientiarum, ac facultatum, quam dissimilitudinem monstrat: in alijs enim inquit, ijdem perspiciuntur docere alios, tradereque ipsas studiosis earum percipiendarum, & illa ipsa praecepta colere, versarique in vsu ipsarum, veluti inquit, medici pictores: praecepta vero inquit, ciuilis facultatis, totamque eam disciplinam, non tradunt alijs, sed pollicentur, se tradituros sophistae: nec tamen ipsorum quisquam id gerit attingitque vllam partem reipublicae, sed versantur in ipsis obeundis tractandisque ciues, qui sane, si spectentur, videri magis possent id quod agunt, agere facultate quadam, quam adepti sunt vsu earum rerum potius, quam ratione & scientia, quam doctrinam, si vmquam illi percepissent, declarassent se ipsam tenere, vel scriptis suis, vel accurata disputatione de illis rebus.

Καίτοι κάλλιον ἦν ἴσως, ἢ λόγους δικανικούς τε, καὶ δημηγορικούς: οὐδ' αὖ πολιτικοὺς πεποιηκότες, τοὺς σφετέρους υἱεῖς, ἤ τινας ἄλλους τῶν φίλων: εὔλογον δ' ἦν, εἴπερ ἐδύναντο: οὔτε γὰρ ταῖς πόλεσιν ἄμεινον οὐδὲν κατέλιπον ἄν: οὔθ' αὑτοῖς ὑπάρξαι προέλοιντ' ἂν μᾶλλον τῆς τοιαύτης δυνάμεως, οὐδὲ δὴ τοῖς φιλτάτοις.

Atqui pulchrius erat fortasse, quam orationes iudiciales & accommodatas concionibus scribere: neque etiam intelliguntur filios suos opera sua ad remp. regendam instruxisse, aut alios quospiam ex amicis: consentaneum autem hoc fuisset, si valuissent: neque enim ciuitatibus suis quicquam melius reliquissent, neque sibi ipsis adesse quicquam melius expetissent, quam haec ipsa facultas sit: neque etiam carissimis sibi personis.

VALERE putat ad ostendendum, ciues, qui dant operam reipublicae, totoque animo incumbunt in eam, partem ve ipsius aliquam regendam, non scientia percepta, rationeque cognita illius administrandae id facere, quod, cum scribant, litterisq; mandent defensiones quasdam suas, atq; orationes habitas ad multitudinem, nihil tamen attingunt, memoriaeq; prodant, quod aptum sit ciuili facultati explicandae, quod prorsus illos facturos fuisse existimat,

stimat, si eam tenerent, instructique ipsa ad remp. accessissent, cum scribere de rep. honestius ipsis fuisset, quam forenses orationes, contionalesque scribere. Adiungit huic argumento, quod ijdem etiam non tradunt facultatem illam filijs, quod profecto fecissent, si cognitam eam habuissent: mos enim parentum est consulere liberis, & omni honesta re, vtiliq; si valent, eos ornare, naturaq; ipsos hoc facere impellit, & vt liberos ea non ornant, ita etiam amicos carasq; sibi personas. Quomodo autem, addit, hoc omisissent, cum cognitum habere potuissent, se multo maius bonum suis ciuitatibus, quam hoc sit, adferre non potuisse: neque etiam optare sibi ipsis quicquam praeclarius, quam haec facultas sit.

Οὐ μὴν μικρόν γε ἔοικεν ἡ ἐμπειρία συμβάλλεσθαι· οὐ γὰρ ἐγίγνοντο ἂν διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας μᾶλλον πολιτικοί· διὸ τοῖς ἐφιεμένοις περὶ πολιτικῆς εἰδέναι, προσδεῖν ἔοικεν ἐμπειρίας.

Non tamen parum videtur vsus opitulari: non enim euasissent quidam consuetudine reip. tractandae magis idonei ad illam: quapropter illis, qui incensi sunt desiderio cognoscendi ciuilem disciplinam, opus praeterea videtur esse vsu.

Cum intelligentiae, doctrinaeque tegendae reip. multum tribuisset: eosque, qui vsum tantum ipsius haberent, non satis instructos esse ad alios docendos significasset, nunc ostendit, illis etiam, qui multum in ipsa versati forent, vsum non paruum prodesse: confirmat autem hoc dicens, si verum id fuisset, vt scilicet vsus nihil iuuaret: periculumque factum multarum rerum, & variorum casuum, qui in ipsa contingunt, nullum fructum ferrent; qui diu incubuerunt in eam, meliores facti non essent, nec magis parati ad illam administrandam, quemadmodum multos factos eo pacto videmus, idest consuetudine illius tractandae: quare inquit, explorato hoc, & comperto, illis, qui cupidi sunt, ciuilis facultatis plene intelligendae, videtur praeterea opus esse vsu, atque exemplis similium rerum,

Τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι λίαν φαίνονται πόρρω εἶναι τοῦ διδάξαι· ὅλως γὰρ οὐδὲ ποῖόν τι ἐστιν· οὐδὲ περὶ ποῖα ἴσασιν.

Sophistarum autem illi, qui pollicentur valde intelliguntur longe esse ab ea docenda: funditus enim neque quidnam ipsa sit: neque circa quas res versetur, nouerunt.

Cum eos, qui, freti vsu, remp. administrant, recepisset: studiumque ab ipsis in ea re positum, valere aliquid ad ipsos instruendos docuisset, nunc accusat genus quoddam hominum, qui prae se ferebant scire, ac docere posse alios, quae non tenebant, exagitatum etiam multum a Platone, ac reliquis doctissimis viris: ij autem sophistae appellabantur. Inquit igitur, e numero ipsorum, eos, qui pollicebantur, se rationem reip. regendae tradituros valde impares esse illi disciplinae docendae, quam prorsus ignorant; de his se ita rectae existimare testatur, aperiens inscitiam mirificam eorum: vtitur autem ad hoc significandum notis quibusdam rerum, quae hoc declarant: neque enim ipsos nouisse inquit, quale studium illud sit: neque in quibus rebus efficiendis versetur.

Οὐ γὰρ ἂν τὴν αὐτὴν τῇ ῥητορικῇ, οὐδὲ χείρω ἐτίθεσαν· οὐδ᾽ ἂν ᾤοντο ῥᾴδιον εἶναι τὸ νομοθετῆσαι συναγαγόντι τοὺς εὐδοκιμοῦντας τῶν νόμων· ἐκλέξασθαι γὰρ εἶναι τοὺς ἀρίστους· ὥσπερ οὐδὲ τὴν ἐκλογὴν οὖσαν συνέσεως· καὶ τὸ κρῖναι ὀρθῶς μέγιστον, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ μουσικήν· οἱ γὰρ ἔμπειροι περὶ ἕκαστα κρίνουσιν ὀρθῶς τὰ ἔργα· καὶ δι᾽ ὧν ἢ πῶς ἐπιτελεῖται, συνιᾶσιν, καὶ ποῖα ποίοις συνᾴδει· τοῖς δ᾽ ἀπείροις, ἀγαπητὸν τὸ μὴ διαλανθάνειν, εἰ εὖ, ἢ κακῶς πεποίηται τὸ ἔργον, ὥσπερ γραφικῆς.

Non enim vnam eandemq; cum arte dicendi esse statuissent, neq; deteriorem etiam: neq; etiam existimauissent, procliue esse leges scribere ei, qui collegisset leges valde probatas: licere enim seligere optimas, tamquam delectus non requi-

rat eximiam cognitionem, atque existimare recte maximum non sit; quemadmodum in his, quae propriae quaestiones musicae sunt: qui enim periculum fecerunt singularum rerum, existimant recte de ipsarum operibus, & ope quorum, & quomodo conficiuntur, quae oportet, nouerunt, & qualia qualibus conueniunt: inexperti autem contenti esse debent, si non fallit ipsos bene ne, an male opus confectum sit, veluti in pictura.

PERGIT declarare inscitiam eorum, id quod intelligi posse testatur ex ijs, quae de ipsa edebant vana prorsus & aliena: si namque ait, haec cognita ipsis fuissent, numquam putassent, eam vnam eandemque esse cum arte dicendi; quae dissimiles valde inter se sunt, vt nullo negotio intelligere licet, & quod peius adhuc est, deteriorem ipsa praedicassent, quae multo honestior est: quid enim pulchrius, quam vniuersam ciuitatem optimis legibus ornare. Neque etiam existimassent (colligit enim multa ad eos refellendos accommodata) procliue esse bonis legibus ciuitatem ornare: quod ita effici impetrarique posse rebantur, vt, qui praestare hoc vellet, colligeret multas probatas leges, reiectis minus idoneis: ita enim postea in manu ipsius positum fore aiebant seligere optimas. Contemnens autem hoc auctor, & quasi irridens tantam eorum inscitiam, inquit, tamquam res facilis sit & cuilibet exposita, eligere quod optimum est: & non, praestare hoc posse, magnum sit, munusque eximiae scientiae, atque omnino existimare de rebus recte, maximum omnium non sit. Constituit autem hoc exemplo scientiae musicorum; hoc ipso vero vsus est: qui enim rudes sunt cantus suauitatis: agrestesq; aures habent, nihil minus facere possunt, quam iudicare de cantu. Redit post ad vsum commendandum: inquit enim, qui multa experti sunt in rebus omnibus, existimare recte posse de operibus, nec fallere ipsos, vi quorum, vel quomodo conficiuntur, & qualia qualibus cōcinant: contra autem illis, qui experti ipsa numquam fuere, ne dum hoc liceat, contenti esse debent, non parumque se eorum obtinuisse putandum, si non fefellerit ipsos, rectene, an praue opus cōfectum sit, vt in arte, inquit, pictorum.

Οἱ δὲ νόμοι τοῖς πολιτικοῖς ἔργοις ἐοίκασι: πῶς οὖν ἐκ τούτων νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις, ἢ τοὺς ἀρίστους κρίναι; οὐ γὰρ φαίνονται οὐδ' ἰατρικοὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων γίνεσθαι: καίτοι πειρῶνταί γε λέγειν οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰαθεῖεν ἄν, καὶ ὡς δεῖ θεραπεύειν, ἑκάστου διελόμενοι τὰς ἕξεις: ταῦτα δὲ τοῖς μὲν ἐμπείροις ὠφέλιμα εἶναι δοκεῖ: τοῖς δ' ἀνεπιστήμοσιν, ἀχρεῖα.

Leges autem ciuilibus operibus similes sunt: quomodo igitur vi cognitioneque horum aliquis idoneus ad leges scribendas fieri possit, siue quae optimae ipsarum sint, existimare: apertum enim, planumque est non fieri idoneos ad morbos e corporibus pellendos aliquos ope scriptorum, etsi illa enituntur tradere non solum medicamenta, verum etiam rationes, viasque curandi aegrotos, & quo pacto decet singulis mederi, diuisis, distinctisque habitibus ipsorum: haec autem peritis quidem, expertisque vtilia videntur esse: ijs autem, qui artem non didicerunt; inutilia, & infructuosa.

APTVM sane hoc est e superioribus, vt magis tamen probaret, quod vult, clariusque id redderet, adfert etiam hoc simile: ait enim, leges respondere, similesque esse factis, & tamquam operibus prodeuntibus, exortisque a ciuili facultate, quo posito ait. Quomodo igitur vi, auxilioque horum effici aliquis potest idoneus ad leges condendas, cum versatus non sit, neque vsu saltem intelligentiam legum habeat? Siue quomodo eorundem vi facultatem aliquis adipiscatur existimandi recte de legibus, distinguendique rectas a prauis? Declarat hoc, credique debere ita se habere testatur exemplo medicorum, quos etiam non satis erudire tradit, neque omnino perfectos efficere, idoneosque omni generi morborum sanando scripta, praeceptaque superiorum medicorum; & si in scriptis illis nihil desiderari potest, quid expectari debeat ab exquisita doctrina, litteris mandata, vt testatur auctor: ait enim, & si illa scripta nituntur, non solum medicamenta tradere, verum etiam quomodo

aegroti curari possint, & omnem vsum illorum: diuisis distinctisq; habitibus corporis singulorum, qui in quemlibet morbum inciderint. Haec igitur inquit, scripta fructum ferre illis, qui versati sint in aegrotis curandis: noua enim quaedam remedia ostendere possunt, & veriorem rationem veteribus vtendi: illis autem, qui artem non didicerint, neque vsum habeant, infructuosa inutiliaque esse affirmat.

Ἴσως οὖν καὶ τῶν νόμων, καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ συναγωγαί, τοῖς μὲν δυναμένοις θεωρῆσαι, καὶ κρῖναι τί καλῶς, ἢ τοὐναντίον: καὶ ποῖα ποίοις ἁρμόττει, εὔχρηστα ἂν εἴη: τοῖς δ' ἄνευ ἕξεως τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσι, τὸ μὲν κρίνειν καλῶς, οὐκ ἂν ὑπάρχοι, εἰ μὴ ἄρα αὐτόματον: εὐσυνετώτεροι δὲ εἰς ταῦτα τάχα ἂν γένοιντο.

Fortasse igitur ex omni numero eorum, qui collegissent leges, & respublicas, illis quidem, qui valerent contemplari, atque existimare, bene ne, an male: vel qualia qualibus congruunt, magnum fructum ferrent: illis vero, qui sine habitu huiuscemodi persecuti fuerint, existimare recte nullo modo inesset, nisi fortuito id factum esset: acutiores autem ad haec fortasse fierent.

CVM ostendisset, quid vsu veniat medicis, & quomodo libri, de ipsorum arte scripti, vtiles possunt esse, reuertitur ad id, cuius explanandi causa simile attulerat, atque ait. Eodem pacto, legum etiam & rerump. magnum numerum collectum, illis ipsis, qui vim potestatemque habeant, ipsas videndi, subtiliterque examinandi: existimareque de ipsis valent, bene ne, an male scriptae sint: quaeque leges, ac respublicae, quibus ingenijs, naturisque hominum accommodatae sint, ac conueniant, vtilem futurum: illis vero, qui habitu hoc animi destituti, ea legunt, existimare de ipsis probe, ac sine errore vllo, nullo pacto contingeret, nisi hoc fieret fortuito & casu; neque tamen negat, quin cum consuetudine hac habituque melius aliquanto intelligere rationem hanc, disciplinamque cuius valeat, eruditiusque etiam si oporteat, de ipsa differere.

Παραλιπόντων οὖν τῶν προτέρων ἀνερεύνητον τὸ περὶ τῆς νομοθεσίας, αὐτοὺς ἐπισκέψασθαι μᾶλλον, βέλτιον ἴσως: καὶ ὅλως δὴ περὶ πολιτείας, ὅπως εἰς δύναμιν ἡ περὶ τὰ ἀνθρώπινα φιλοσοφία τελειωθῇ.

Cum igitur maiores nostri omiserint satis accurate de ratione scribendarum legum perscrutari, nos ipsos magis de hoc considerare melius fortasse sit: & demum de rep. vt quantum in nobis situm est, philosophia, quae ad res humanas pertinet, perficiatur.

VIDETVR testari voluisse post exquisitam hanc doctrinam de moribus, se subito de optimo statu reip. subtiliter disputaturum esse: consiliumque ipsius hoc semper fuisse, id quod indicauit etiam primo in libro: nunc autem addit, suas partes has esse, nec se posse hoc omittere, praesertim cum veteres illi accurate nihil de legibus, ac de rep. scripserint, atque id, vt quod semel attigit, absoluat, & quantum a se praestari potest, viresque ipsius ferunt: ita enim loquitur, absoluat, ad exitumque perducat doctrinam de humana vita. Quod autem inquit, eos, qui ante se extitere, doctos, & sapientes viros, nihil reliquisse quaesitum, atque inuestigatum, quod pertineret ad rationem tradendam, exploratamque viam legum scribendarum; cum tamen alij, quos commemorat ipse, refellens eos, & Plato in primis & de Rep. & de Legibus copiose scripserint, existimandum est, vt opinor, hoc eum dixisse, quia non probaret rationem illam differendi de obscuris rebus, inductis alijs personis, sed vellet de illis rebus certa quadam via & ordine tradi: nam, quin planius ita, certiusque doceantur res, dubitari non potest.

Πρῶτον μὲν οὖν εἴ τι κατὰ μέρος εἴρηται καλῶς ὑπὸ τῶν προγενεστέρων, πειραθῶμεν ἐπελθεῖν: εἶτα ἐκ τῶν συνηγμένων πολιτειῶν θεωρῆσαι τὰ ποῖα σώζει, καὶ φθείρει τὰς πό-

λεις, καὶ τὰ ποῖα ἑκάστας τῶν πολιτειῶν, καὶ διὰ τίνας αἰτίας, αἱ μὲν, καλῶς: αἱ δὲ, τοὐναντίον πολιτεύονται: θεωρηθέντων γὰρ τούτων τάχα ἂν μᾶλλον συνίδοιμεν, καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη: καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις, καὶ ἔθεσι χρωμένη. λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

Primum igitur, siquid singillatim dictum est recte a superioribus, conemur persequi: deinde e collectis rebuspublicis videre, quales res seruant ciuitates, & quales singulis rebuspublicis interitum adferunt: & quas ob causas, hae quidem, recte: hae vero, contra administrantur: cum autem haec diligenter cognita fuerint, fortasse melius intelligere poterimus, & qualis resp. est optima, & quomodo vnaquaeque ipsarum instituta, & quibus legibus & institutis vtens. Dicamus igitur hinc initio ducto.

PRIMVM igitur sibi videndum ostendit, siquid a maioribus singillatim recte dictum est: non defuerunt enim non nulli, qui quaedam documenta de his rebus ediderant, quae existimat a se perpendenda. deinde inquit e rebuspublicis, quarum ipse immensum numerum collegerat, animaduertendum esse, siquid huc transferri possit: & quae res, studiaque interimunt respublicas, statusque ciuitatum: neque enim loquitur de iniusto regno, reliquisque vitiosis statibus ciuitatum, qui corrupti iam sunt, sed de bonis, rectisque, qui tamen institutis quibusdam prauis, contrarijsque ipsis, ad interitum perducuntur: in politicis enim suis docet accurate, quomodo extinguitur regnum, transitque in tyrannidem, nec non etiam quae causa sint interitus status optimorum virorum: sunt autem illae multae; iidemque quomodo mutatur status reip., vocatae, cuius etiam exitij multas causas esse dicit, quas sedulo colligit, atque exponit: & quae conseruant. quibusque de causis hae ciuitates bene reguntur, & quae praue: quae cuncta inquit, cum diligenter spectata erunt, fortasse inquit, cognoscere, statuereque poterimus, quae sit optima respublica: quomodoque singulae legibus instructae, ornataeque, & quibus vt legibus, ita etiam institutis probari debeant.

NOLO etiam carere sua, sibiq; debita laude, Simonem Roccham, familiarem meum, egregium grammaticum, valdeq; peritum vtriusq; linguae, qui plurimum laboris sustinuit, vtilemque admodum operam mihi praebuit, in hoc longo meo opere arduoq; ad exitum perducendo: nam & Graecum, & Latinum exemplar Philosophi exscripsit, nec non declerationes omnes in hos libros; quae cuncta, adhibito multo studio, curauit, vt, quantum fieri potest, integra vacuaque ab omni mendo exirent, ob summum amorem, quo me prosequitur, & innatam homini cunctis in rebus diligentiam.

LIBET HIC ADDERE NON NVLLA, QVAE DVM liber excuderetur, nescio quomodo omissa sunt.

Prior numerus paginam indicat: posterior versum, vbi collocari debent.

11. 23. *primae satyrae.* Cum autem exposuisset opiniones imperitorum hominum, qui tantum existimabant, bona esse, quae sensibus perciperent, & tamquam ante oculos posita haberent, tangit etiam sententias doctorum, & acutorum virorum, qui longe aliter de hoc existimabant, arbitrabanturque, bonum solum esse habendum, quod sua vi, ac per se tale foret, idest ob naturam ipsam, ac formam bonitatis seiunctam a rebus, quae aduentu, & beneficio suo, cum participes eius factae fuerint, bonae & ipse vere postea dicerentur.

92. 3. *ordineque obibit.* Quod autem inquit, supra a se significatum esse, quo pacto homo efficiatur probus in singulis virtutibus administrandis; id quod praestatur pluribus modis; primus eorum modorum est, quod inquit, vsu, & frequentatione cunctorum operum atque actionum nostrarum, exceptis ijs, quae totae vitio affines sunt, si in ipsis medium custodierimus, efficiemut tales, idest fortes, temperantes, liberales, & cum talea redditi fuerimus, faciemus in vita, quae propria sunt harum virtutum: indeque merito expectari possunt.

128. 39. *amplius non quaeramus.* Inquit igitur, ostendere volens, cur sibi de hoc modo quaerendum sit, electione inquam, ipsam esse quiddam maxime proprium, affineque virtuti, maioremque vim ac pondus habere ad significandam, distinguendamque virtutem, atque actiones, quae inde proficiscuntur, quam facta: probi enim viri, cum consilio & ratione vtantur in rebus suis, sumunt sibi agenda, quae recta, honestaque sunt, raroque aliquid gerunt, quod inde alienum sit; atque id, cum contingit, vt aliqua in re, vt homines, labantur, siue impediantur: praui autem mortales, si quando aliquid agunt, quod speciem virtutis in se habeat, non tamen id electione faciunt; sed metu paenae, aut finem aliquem vitio affinem secuti, exempli causa, cupiditate inanis laudis, ac gloriae,

165. 40. [illegible]. Reuertar nunc ad auctoris sententiam explanandam: vt illi quoque, qui aciem struunt ante fossam, quae scilicet non sinat eos fugere, si velint, siue huiuscemodi aliquid, veluti fluuium, rupem, quidquid demum frenare potest fugam eorum: vniuersi enim inquit, hi cogunt, inuitosque in officio retinent: decet autem, non ob impositam sibi necessitatem hominem fortem se praebere, sed dignitatis causa, & quia rectum id atque honestum est,

525. 20. *ipsarum prodierint.* Adiungit etiam, declarare hoc, quod qui eripuerunt aliquos e grauibus malis, magis amant eos, quos conseruarunt, quam liberati periculis illis, ac malis conseruatores suos faciant: nam non posse depelli a quopiam incommoda sine multo labore, apertum est: illi autem, quibus salus data est, nullum saepe laborem suscipiunt in suae incolumitatis auctores.

592. 10. *quae consequuntur vitam beatam.* Exponit autem illa breuiter, vtiturque tamquam peroratione quadam in ipsis appellandis. Commemorat igitur, ipsam esse semet ipsa contentam, neque alia re egere, sine qua non valeat munere suo fungi, ac praeterea otio frui posse, neque talem esse, vt defatigetur, frangaturque nimio labore. quantum de humanis

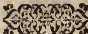
Fff 3 rebus

rebus, studijsque affirmari potest: eodemque pacto de ceteris dici oportere, quae beatae naturae tribuuntur: cuncta namque in hac muneris functione perspiciuntur esse: Perfectam igitur beatitudinem hominis hanc esse, exploratum esse inquit, concludens, tamquam laudationem ipsius; hac tamen condicione, si consecuta fuerit longitudinem vitae iustam, ac perfectam: aliter verum hoc omnino inquit, non foret, quia nihil inchoatum atque imperfectum cadit in vitam beatam, particepsque ipsius est.

		Errata	*Corrige*
1	2	φανιδας	φαινιδας
66	4	pereitur	perspicitur
66	33	sunt ita	sunt; ita
81	6	habitus animorum	motus animorum
100	33	illae	ille
111	45	lillic	illic
113	15	Elenam	Helenam
142	14	quod voluntas nostra iubet.	quod deliberatio ipsa suasit.
156	36	fortem exempli	timidum, exempli
157	22	cum	ceu
165	22	Et qui in prima acie locant,	Et qui praecipiunt,
172	17	aliquas quod	aliqua, quod
175	33	suauitatem	suauitatum
199	23	illiberalis.	illiberales.
225	28	vt suecurrent	vt succurrant
233	33	ab aeumen	ob acumen
268	24	doctore suo	doctore suo Xenophon,
279	43	sex Pompeij	Sex. Pompeij
343	18	existimamus. illud	existimamus illud
352	45	sed saepe: etiam	sed saepe etiam
367	32	& incontinentia	& continentia
406	40	temperans	intemperans
421	48	decerperet	decerpere

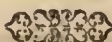
448 46 Nolo autem omittere, &c. Haec animaduersio, vsque ad verba, secutus sum. 449. 4. perperam collocata fuit: quare ponatur post verba, existimandum est. 449. 14.

478	35	extare amicitias	extare iustitias
518	40	sediose	seditiose
548	44	totiusque	tutiusque
556	20	Epicuri	Eudoxi

INDEX AVCTORVM QVI IN his commentarijs citantur, aut emendantur, aut explicantur.

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

Ami-

quid

Ari-

Braebia

Honorem

Incon-

Legum-

M

P

Propo-

Q

R.

Rha-

Triangu-

Vltima

X

Z

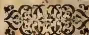

INDEX GRAECORVM VERBORVM.

Ἐγκρα

Νίκ.

Nos Fr. Dionysius Constacciarius Hæreticæ prauitatis Inquisitor Generalis Florentię, & Florentini Dominij facultatem imprimendi concedimus. Die 2. Octob. 1583.

CHARTARVM SERIES.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sf Tt Vu Xx Yy Zz.
Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Iii.

Omnes sunt Terniones.

FLORENTIAE
Ex Typographia Philippi, & Iacobi Iunctae, & Fratrum, CIↃ IↃ LXXXIV.

NIL · CANDIDIUS ·
F